KARNAPARVAN
Ed. P. L. VAIDYA

FASCICULE 20
KARNAPARVAN, pt. 1

THE MAHĀBHĀRATA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED BY

VISHNU S. SUKTHANKAR†
(Aug. 1925—Jan. 1943)

S. K. BELVALKAR
(since April 1943)

WITH THE CO-OPERATION OF

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI; R. N. DANDEKAR; S. K. DE; F. EDGERTON; A. B. GAJENDRAGADKAR†; P. V. KANE; R. D. KARMARKAR; V. G. PARANJPE; V. K. RAJAVADE†; N. B. UTGIKAR†; P. L. VAIDYA; V. P. VAIDYA†; RAGHU VIRA; M. WINTERNITZ†; R. ZIMMERMANN†;

AND OTHER SCHOLARS

AND ILLUSTRATED FROM ANCIENT MODELS BY

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI
RAJA OF AUNDH

Under the Patronage of the Raja of Aundh; the British Academy, London; the Union Government of the Republic of India; Governments of the States of Bombay, West Bengal, Madras, Bihar, Uttara Pradesh, Hyderabad and Mysore; the Universities of Bombay, Calcutta, Travancore and Poona; the Governments of Burma and Nepal; Several Commercial Firms and Charitable Trusts; and other Distinguished Donors

POONA

BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE

1950

Reviews and Opinions

His Excellency Sir LESLIE WILSON, Late Governor of Bombay: "I heartily congratulate you and all those who have been working with you on this production. The first critical examination of the Mahābhārata is undoubtedly a *national* work, and I sincerely trust that you will receive whole-hearted support in this publication."

The late Professor HERMANN JACOBI: "Your edition furnishes us with *just* what we want. I consider your text as reliable as can be expected under the circumstances.... Your plan of editing the Great Epic is the best that could be devised."

The late Professor HEINRICH LÜDERS: "I was greatly impressed by the arrangements that have been made at the Institute for the collation of the Mahābhārata MSS. The arrangements are such as will ensure great accuracy and perfect clearness in the registration of the various readings.... Your work seems to me to merit the highest possible praise both as regards the constituting of the text, and the clarity and succinctness with which the MSS. evidence has been recorded."

The late Professor E. WASHBURN HOPKINS: "Every library or individual possessed of Sanskrit texts will find this new edition of the great Sanskrit epic indispensable."

Indian Culture, Calcutta: "It is appropriate that it should have fallen to Indian scholarship to produce the first critical edition of the *Mahābhārata*.... Indians, who have assimilated Western scholarship and adapted it to the special conditions of the task, are fully capable of carrying even so formidable an undertaking to its destined close.... In the present edition, one cardinal merit is the richness of the apparatus criticus.... The new edition would be invaluable for this merit alone.... The methods of constituting the text adopted by the editor are unquestionably sound." — The late Professor A. BERRIEDALE KEITH.

Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute: "The Ādi-parvan, in Dr. Sukthankar's Critical Edition of the Mahābhārata, is now complete, and I have no hesitation in saying that this is the most important event in the history of Sanskrit philology since the publication of Max Müller's edition of the Ṛgveda.... His collaborators will be greatly helped not only by the example set by the first editor in the edition itself, but also by the scholarly way in which he has treated, in the Prolegomena, the complicated manuscript tradition, and mastored the whole problem of Mahābhārata text criticism."—The late Professor M. WINTERNITZ.

CARL G. LOHMANN, Secretary, Yale University, New Haven: "The University wishes to take this opportunity of tendering its cordial felicitations to your Institute on its remarkably useful career of scholarship. The great critical edition of the Mahābhārata alone, though only one of your worthy undertakings, is enough to establish your permanent reputation in the world of learning."

The Times of India, Bombay: "The publication of this volume is a literary event of the first magnitude; for it marks the successful accomplishment of the first and most difficult stage of what is probably the greatest undertaking in the field of Oriental Research.... There is no doubt that, when completed, this first critical edition of the great epic will be an achievement of international importance reflecting no little credit on the Sanskrit scholarship of India. We have no hesitation in appealing to the Indian public and all lovers of learning to extend their generous help to a work of such monumental importance."

Journal Asiatique, Paris: "Quoi qu'il en soit de cette controverse et quelle que doive être la solution du problème posé, il reste que nous possédons désormais, grâce au zèle, à la science, à la conscience de M. Sukthankar, une édition modèle de l'Ādiparvan, que les recherches ultérieures ne pourront ni modifier, ni enrichir sensiblement, une édition telle que des générations d'indianistes l'avaient souhaitée sans oser l'espérer."—The late Professor SYLVAIN LÉVI

Acta Orientalia: "It would therefore seem to be proper that the first critical edition [of the Mahābhārata] should be made in India, where so much important material is to be found. And the new edition shows that Indian scholars, who have always been our teachers in Indian traditional lore, now have become our equals in critical acumen and methods. The critical edition of the Mahābhārata may be said to inaugurate a new epoch in the history of Indian lore and Indian philology.... The beautiful illustrations are highly interesting as specimens of modern Indian art, and are a very welcome feature of this great national undertaking." —Professor Dr. STEN KONOW (Oslo).

Journal of the American Oriental Society, New Haven (Conn.): "Dr. Sukthankar deserves to be heartily congratulated on the brilliant success of his work. More than that, he deserves the active

PRELIMINARY NOTE

(KARṆAPARVAN)

PRELIMINARY NOTE

WHEN Dr. S. K. Belvalkar took charge as General Editor of the Mahābhārata after the sad and untimely demise of Dr. V. S. Sukthankar, he invited me to undertake a parvan of the Critical Edition of the Great Epic. I agreed most willingly and selected the Karṇaparvan. I already had some idea of the difficulties that I might have to face in editing this parvan, but I thought that the work might give me opportunities to have an insight into the intricacies of problems of textual criticism which very few remaining parvans would afford. The Karṇaparvan was then formally entrusted to me by the authorities of the Bhandarkar Oriental Research Institute.

I started my work on the 11th of October 1943. After a preliminary examination of the MSS. material, I selected 32 MSS. (out of some 56 MSS. that were collated) on which to base my edition. The first draft of the constituted text was ready in about a year's time. During the next few months, I finished the revision of the constituted text and handed it over to the Office. The staff of the Apparatus writers began the task of preparing the Apparatus, which being very complicated in nature, took nearly five years in completion. I thereafter revised the entire apparatus with the help of the expert staff in the Mahābhārata Department. In the meanwhile the Institute entrusted the printing of the parvan to the Nirṇaya Sāgar Press, Bombay. The Press has so far printed off some 40 forms, and the Institute thought it fit to issue them as Fascicule No. 20.

I may indicate here briefly the intricate nature of the Karṇaparvan MSS. There are several MSS. of this parvan, in the Northern as well as in the Southern Recensions, which are not consistent in their values, as they appeared to be in earlier stages. Some of them improved and others deteriorated without much reason. The Southern Recension transposes a few chapters from the first day's events of Karṇa's Generalship to the second day's events. This is responsible for a number of changes in the body of the text in that Recension. Some MSS. which, in earlier stages, represented the Northern Recension developed a tendency to go over to the Southern Recension. There are unusually large number of variations in the readings of the two recensions as also of conflations, as the numerous star passages and Appendix passages indicate. A fuller study of all these features will naturally be included in the final Introduction to be issued along with the second and the last fascicule of this parvan.

The constituted text of the Karṇaparvan is based upon the following 32 MSS. fully utilised:—

THE CRITICAL APPARATUS

I. N(othern) Recension (22 MSS.)

(*a*) *North–western Group* (*ν*)

Śāradā Version [Ś]

Ś1 = London, India Office Library, No. 3307 (6483b). Dated A. D. 1709.

Ś2 = Calcutta, Library of the Asiatic Society of Bengal, No. 3312 (4065). Dated Śaka 1630 (*ca.* A. D. 1708).

Kāśmīrī Version [K], being Devanāgarī transcripts from [Ś]

K_1 = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 190 of 1891–95. Undated.

K_2 = Poona, Mirikar Collection of the Bhārat Itihās Sanshodhaka Mandal. Undated.

K_3 = Lahore, D. A. V. College Library No. 4585. Dated Saṁvat 1850 (*ca.* A. D. **1794**).

K_4 = Poona, BORI (Mbh.) Collection, No. 245. Dated Saṁ. 1828 (*ca.* A. D. **1772**).

(*b*) *Central Group* (γ)

Maithilī Version [V]

V_1 = Patna, Library of the Bihar and Orissa Research Society. Dated Lakṣmana Saṁ. 327 (*ca.* A. D. **1444**).

Bengali Version [B]

B_1 = Dacca University Library, No. 4801. Undated.

B_2 = Dacca University Library, No. 288c. Dated Śaka 1740 (?) (*ca.* A. D. **1818**).

B_3 = Santiniketan, Viśvabhāratī Library, No. 11. Dated Śaka 1734 (*ca.* A. D. **1812**).

B_4 = Dacca University Library, No. 581. Dated Śaka 1667 (*ca.* A. D. **1745**).

B_5 = Santiniketan, Viśvabhāratī Library, No. 5. Dated Śaka 1641 (*ca.* A. D. **1719**).

Devanāgarī Version [D], subdivided into

(i) Devanāgarī Version of Arjunamiśra [Da]

Da_1 = Baroda, Oriental Institute Library, No. 7742. Undated.

(ii) Devanāgarī Version of Nīlakaṇṭha (Dn) "The Vulgate"

Dn_1 = Bhor State Library. Unnumbered; Dated Saṁvat 1786 (*ca.* A. D. **1730**).

(iii) Devanāgarī Composite Version

D_1 = Poona, Parakhi Collection of the BORI. Unnumbered. Dated Saṁvat 1792 (*ca.* A. D. **1736**).

D_2 = Lahore, D. A. V. College Library, No. 61. Dated Saṁ. 1726 (*ca.* A. D. **1670**).

D_3 = Madras, Adyar Library, No. 31461. Undated.

D_4 = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 191 of 1891–95. Undated.

D_5 = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 485 of Viś. I, Dated Saṁvat 1670 (*ca.* A. D. **1614**).

D_6 = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No. 1336. Undated.

D_7 = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No. 1108. Dated Saṁ. 1669 (*ca.* A. D. **1613**).

D_8 = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 62 of 1882–83. Dated Saṁvat 1514 (*ca.* A. D. **1458**).

II. S(outhern) Recension (10 MSS.)

Telugu Version [T]

T_1 = Lahore, D. A. V. College Library, No. 3945. Undated.

T_2 = Melkote, Yadugiri Yatiraj Math Library. Undated.

T_3 = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No. 11816. Undated.

Grantha Version [G]

G_1 = Puddukkottai State Library, No. 3348. Undated.

G_2 = Poona, BORI Mbh. Collection, No. 256. Undated.

G_3 = Tanjore, Sarasvathi Mahal Library, No. 11828. Undated.

Malayalam Version [M]

M_1 = Poona, BORI Mbh. Collection, No. 248. Undated.

M_2 = Poomulli Mana Library, No. 304. Dated Kollam 917 (*ca.* A. D. 1742).

M_3 = Baroda, Oriental Institute Library, No. 6919. Undated.

M_4 = Cochin, State Library, No. 31. Dated A. D. 1833.

TESTIMONIA

(i) *Commentaries*

Ca = The Commentary of Arjunamiśra, as given in Da_1 and in MS. No. 12927 of the Oriental Institute, Baroda, Dated Śaka 1605 (*ca.* A. D. 1683).

Cc = The Commentary of Caturbhujamiśra, as given in MS. No. 12983 of the Oriental Insitute, Baroda, Dated Śaka 1688 (*ca.* A. D. 1766).

Cn = The Commentary of Nīlakaṇṭha, as printed in "Vulgate" editions.

Cv = The Commentary of Vādirāja, on the evidence of a transcript procured from Madras.

(ii) *Epitomes*

The Bhāratamañjari of Kṣemendra (Kāvyamālā No. 64).

The Pāṇḍavacarita of Maladhārī Devaprabha—Jaina Version of the Mahābhārata (Kāvyamālā No. 93).

The Bālabhārata of Amarcandrasūri (Kāvyamālā No. 45).

(iii) *Translations*

The Āndhra Bharatamu, by Tikkana.

B. O. R. Institute, Poona,
Ṛṣipañcamī: 16, Sept., 1950

P. L. Vaidya

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding.
addl. = additional.
adhy. = adhyāya(s).
App. = Appendix.
Arj. = Arjunamiśra.
B., Bom. *or* Bomb. = Bombay edition of the Mbh. (Śaka 1799).
BG. = Bhagavadgītā.
C., Cal. *or* Calc. = Calcutta ed. of the Mbh.
chap. = chapter(s).
comm. = commentary(taries).
cont. = continue(s).
corr. = corrected, correction.
Crit. App. = Critical Apparatus.
Dev. = Devabodha.
ed. = edition.
fig. = figure(s).
fol. = folio(s).
foll. = following.
fragm. = fragment(ary).
hapl. = haplographic(ally).
illeg. = illegible.
inf. lin. = *infra lineam* (below the line).
int. lin. = *inter lineas* (between the lines).
interp. = interpolate(s).
introd. = introduction, introductory.
K., Kumbh. = Kumbhakonam ed. of the Mbh.
L. = Line.
M. = Madras edition of the Mbh. (of P. P. S. Sastri, 1931–1936).
m *or* marg. = marginal(ly).
Mañj. = Bhāratamañjarī (Kāvyamālā 64).
Manu. = Manusmṛti (ed. N. S. P.).
Mbh. = Mahābhārata.
Nīl. = Nīlakaṇṭha.
om. = omit(s), omitting.
orig. = original(ly).
post. = posterior.
pr. m. = *propria manu* (by own hand).
prob. = probably.
r. = repeat(s), repeated.
Rām. = Rāmāyaṇa (ed. N. S. P.).
ref. = refer(ence).
resp. = respective(ly).
sec. m. = *secunda manu* (by another hand).
st. = stanza(s).
supp. = supplementary.
sup. lin. = *supra lineam* (above the line).
transp. = transpose(s), transposition.
v. = verse.
(var.) = (with variation).
v. l. = varia(e) lectio(nes).

❀ ❀ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators.

[ ] besides their normal uses, enclose *additions* to MS. readings.

( ) besides their normal uses, enclose superfluous letters, which should be *omitted* from MS. readings.

* (superior star) in the text indicates an *emendation*.

* * (in the MS. readings) indicate syllables lost through injury to MS.

~~~~ printed below (or along the side-margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain.

C denotes a "Commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator; thus, Cd = Comm. of Devabodha; Ca. c. n. v = Comm. of Arjunamiśra, Caturbhuja, Nīlakaṇṭha and Vādirāja. A "p" is added on to denote a "pāṭha" or variant; thus, Cnp = a pāṭha mentioned in the Comm. of Nīlakaṇṭha.
~~~~

॥ कर्णपर्व ॥

वैशंपायन उवाच ।
ततो द्रोणे हते राजन्दुर्योधनमुखा नृपाः ।
भृशमुद्विग्नमनसो द्रोणपुत्रमुपागमन् ॥ १
ते द्रोणमुपशोचन्तः कश्मलाभिहतौजसः ।
पर्युपासन्त शोकार्तास्ततः शारद्वतीसुतम् ॥ २
मुहूर्तं ते समाश्वास्य हेतुभिः शास्त्रसंमितैः ।
रात्र्यागमे महीपालाः स्वानि वेश्मानि भेजिरे ॥ ३
विशेषतः सूतपुत्रो राजा चैव सुयोधनः ।
दुःशासनोऽथ शकुनिर्न निद्रामुपलेभिरे ॥ ४
ते वेश्मस्वपि कौरव्य पृथ्वीशा नाप्नुवन्सुखम् ।

C. 8. 4
B. 8. 1. 4
K. 8. subst.

The introductory mantra:

1* नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् ।

is found only in N (except D2.3) T1.3 G1.3. Ś K1.2 D3 read व्यासं; D6 वाचं; D7 चैवं (for चैव) in the second line.

Before the introductory mantra, Ś1 ins. ॐ नमः श्रीविघ्नहर्त्रे । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ नमः श्रीत्रिपुरसुंदर्यै; Ś2 ॐ नमः सरस्वत्यै । ॐ नमो विघ्नहर्त्रे; K1 ॐ नमो गणाधिपतये; K2 ॐ श्रीगणेशाय नमः । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय; K3.4 D3–5.7 श्रीगणेशाय नमः; V1 *****मः; B1 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ नमो वेदव्यासाय; B2 ॐ नमः कृष्णाय; B3.5 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय; B4 ॐ नमो गणेशाय; Da1 ॐ नमः श्रीगुरुगोपालगौरीगणपतिभ्यः; Dn1 ॐ नमो विघ्नहर्त्रे; D1 श्रीगणाधिपतये; D6 श्रीगणाधिपतये नमः । श्रीगुरुभ्यो नमः; T1 G1 श्रीकृष्णाय नमः; T3 शुभमस्तु । श्रीरामचंद्राय नमः । श्रीवेदव्यासाय नमः; G3 शुभमस्तु । श्रीवेदव्यासाय नमः.

T3 G1.3 cont. after 1*:

2* शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ।

[For this stanza, found in the opening portion of a few S MSS., cf. Ādi 9*; Āraṇyaka 2*.]

Of the MSS. which om. the introductory mantra, D2 begins with श्रीगणेशाय नमः; D8 ॐ नमः श्रीपुरुषोत्तमाय; G2 शुभमस्तु हरिः ॐ; M1 श्रीमहागणपतये नमः । अविघ्नमस्तु; M3 हरिः श्रीगणपतये नमः । अविघ्नमस्तु । श्रीगुरुभ्यो नमः; M4 हरिः श्रीगणपतये नमः । अविघ्नमस्तु.

☞ It should be understood that the words उवाच, ऊचुः of references like जनमेजय उवाच, पाण्डवा ऊचुः, are generally omitted in Ś and in S. Others have these promiscuously. Similarly speakers' names are often abridged, for instance, वैशं° for वैशंपायनः. These vagaries of MSS. are ignored in the Critical Apparatus.

The S recension of adhy. 1 and 2 differs considerably from the N recension as given above. The S recension is given after the footnotes to 8. 2. 20.

1 [b]) B1(marg.).2–5 Da1 D1.4.5.7 दुर्योधनपुरोगमाः. — [d]) B4 उपागताः; D1.2 °गमत्.

2 [a]) K4 V1 B D (except D8) अनुशोचंतः. — [b]) D8 कामला°; D5 कमला°; Cc कश्मला° (as in text). — [c]) D8 पर्यवर्तंत (for पर्युपासन्त). — [d]) V1 D2 ततः सारद्वती°; B2 ततश्च सात्वती°.

3 [a]) V1 B1 Dn1 तं मुहुर्तं; B2–5 Da1 D1.4–7 ते मुहूर्तं (by transp.); D2 मुह्यंतं तु; D8 उच्छ्वसंतं (for मुहूर्तं ते). B1.2.4.5 Da1 D4.6.7 समाश्वस्य; Cc °श्वास्य (as in text). — [b]) Ś2 V1 B1 D6.8 (before corr.) शास्त्रसंमतैः; B2–5 Da1 D1.4.5.7 °निश्चितैः. — [c]) K1 महीपालः.

4 K4 om. (hapl.) 4. V1 B D (except D2.8) transp. 4 and 5. — [b]) D8 राजा दुर्योधनस्तथा. — [c]) B1.3–5 Da1 D1.4.5.7 °सनो वै; B2 Dn1 D8 °सनश्च (for °सनोऽथ). — [d]) B2 Dn1 सौबलश्च महाबलः.

5 V1 B D (except D2.8) Cal. and Bom. ed. transp. 4 and 5. — [a]) B Da1 D1.4.5.7 तेषु वेश्मसु (for ते वेश्मस्वपि). B1 कौरव्यः; D2.8 कौरव्याः. — [b]) D4 (*sup. lin.* as in text) नाप्नुवत्. K1 नाप्नवं दुःखं; K3 नापुरं मुखं (sic) (for नाप्नुवन्सुखम्). — [c]) Da1 D5 चिंतयंत;

C. 8. 4
B. 8. 1. 4
K. 8. subst.

चिन्तयन्तः क्षयं तीव्रं निद्रां नैवोपलेभिरे ॥ ५
सहितास्ते निशायां तु दुर्योधननिवेशने ।
अतिप्रचण्डाद्विद्वेषात्पाण्डवानां महात्मनाम् ॥ ६
यत्तद्द्यूतपरिक्लिष्टां कृष्णामानिन्यिरे सभाम् ।
तत्स्मरन्तोऽन्वतप्यन्त भृशमुद्विग्नचेतसः ॥ ७
चिन्तयन्तश्च पार्थानां तान्क्लेशान्द्यूतकारितान् ।
कृच्छ्रेण क्षणदां राजन्निन्युरब्दशतोपमाम् ॥ ८
ततः प्रभाते विमले स्थिता दिष्टस्य शासने ।
चक्रुरावश्यकं सर्वे विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ९
ते कृत्वावश्यकार्याणि समाश्वस्य च भारत ।
योगमाज्ञापयामासुर्युद्धाय च विनिर्ययुः ॥ १०
कर्णं सेनापतिं कृत्वा कृतकौतुकमङ्गलाः ।
वाचयित्वा द्विजश्रेष्ठान्दधिपात्रघृताक्षतैः ॥ ११
निष्कैर्गोभिर्हिरण्येन वासोभिश्च महाधनैः ।
वर्ध्यमाना जयाशीर्भिः सूतमागधबन्दिभिः ॥ १२
तथैव पाण्डवा राजन्कृतसर्वाह्णिकक्रियाः ।
शिबिरान्निर्ययू राजन्युद्धाय कृतनिश्चयाः ॥ १३
ततः प्रववृते युद्धं तुमुलं रोमहर्षणम् ।
कुरूणां पाण्डवानां च परस्परवधैषिणाम् ॥ १४
तयोर्द्वे दिवसे युद्धं कुरुपाण्डवसेनयोः ।

Cc as in text. B3 परिक्लेशं; D4 जयं तीव्रं (for क्षयं तीव्रं). — d) K1 B3.4 न निद्रां चोपलेभिरे; K3 B5 Da1 D1.4.5.7 न निद्रामुपलेभिरे; V1 B1.2 Dn1 D2.3.6.8 दुःखशोकसमन्विताः (D2.3.8 °परायणाः).

6 a) V1 B1.2 Dn1 D6 उषितास्ते (B2 °स्तां); B3–5 D4.7 सहितास्तां; Da1 D1.5 उषित्वा तां; D2 गमयित्वा (for सहितास्ते). K3 निशांतेषु; K4 V1 B2 Dn1 D2.6 निशां तां तु; B3–5 Da1 D1.4.5.7 निशांते तु (for निशायां तु). Cc cites तां निशां. D3 ते द्रोणमनुशोचंतो; D8 सहिता अन्वशोचंत. — b) B4 (marg.) दुर्योधनपुरोगमाः. — c) K3 V1 B D चिंतयंतः परिक्लेशान् (B1 D6 °रिक्लेशं; D3 °रान्क्लेशान्). — d) K1 पांडवाणां.

7 a) K1 यत्तु द्यूत-; K3.4 B1.4.5 D4–8 यत्ते द्यूते (D5 °तं); V1 Dn1 D2 यत्तद्द्यूते; B2 यत्तैर्द्यूते; Da1 D1 यत्तद्द्यूतं; D3 तत्ते द्यूते (for यत्तद्द्यूत-). K3 B1.2.4 D4.7.8 °परिक्लिष्टाः; V1 B5 Dn1 D2.3.6 °परिक्लिष्टा (for °परिक्लिष्टां). B3 तत्तद्द्यूते परिक्रम्य. — b) K1 D3 आनयिता; K4 आनिनिरे; D4 चानयिता (for आनिन्यिरे). Dn1 सती (for सभाम्). K3 V1 B Da1 D1.5–7 कृष्णा चानायिता सभां; D2 कृष्णा संनीयतां सभां; D8 कृष्णां चानायितां सभां. — c) V1 [ऽ]न्वशोचंतो; B2–5 D7 [ऽ]नुतप्यंत; Dn1 [ऽ]नुशोचंतो; D2 [ऽ]भितप्यंत. — d) D8 °मानसाः (for °चेतसः).

8 a) K1 याताना (sic) (for पार्थानां). K3 D8 तथा तु सा चिंतयती (D8 °तां); V1 B1 Dn1 D2.6 तथा तु संचिंतयतां (D6 °यंतः); B2–5 Da1 D1.3–5.7 तथा चिंत(D4 कथ)यतां तेषां. — b) K3 क्लेशांस्तान् (by transp.). B3 दुःखकारितान्. — c) V1 B1.2.5.6 Da1 Dn1 D1.3–8 दुःखेन (for कृच्छ्रेण). K1.3 V1 B D Ca.c क्षणदा. — d) K1 V1 B D जगामाब्दशतोपमा; K3 जगाम शतशोपमा.

9 a) B2–5 Da1 D1.4.5.7 ततः प्रभातसमये. — b) D3 क्षत्रियाः पुरुषर्षभाः; D6 व्यूहस्थास्ते नरर्षभाः. — c) Da1 D1.2.5.6 कर्म (for सर्वे).

10 a) B2 दृष्ट्वा (for कृत्वा). B4 Da1 D1.5.6 °कर्माणि (for °कार्याणि). — b) K1.4 V1 B1 Dn1 D3.8 समाश्वास्य; Ca °श्वस्य (as in text). D3.8 परस्परं; D6 च तारवान् (sic) (for च भारत). — c) D6 वीरान्; Ca.c योगम् (as in text). Ś K1.2.4 भेरीमाध्मापयामासुर्; K3 योराजाज्ञापयामासुर् (sic). — d) D6 पुनर्ययुः (for विनिर्ययुः).

11 b) K1 D3 °कौतुकमंगलः (D3 °लं); K3 °मंडनमंगलाः. — c) K3 V1 B2 Dn1 पूज(Dn1 °जि)यित्वा; D8 अर्चं° (for वाच°). K3 यथान्यायं; D6 द्विजाञ्श्रेष्ठान् (for द्विजं°). — d) V1 B1 दधिपात्रघृतैस्तथा; B3 पत्रपुष्पफलाक्षतैः; Dn1 D2 दधिपात्रकृता(D2 °नवा)क्षतैः; D6 वह्निं हुत्वा घृताक्षतैः.

12 a) K4 B2.5 D4.7.8 हिरण्यैश्च; D6 हिरण्याद्यैर्; Ca °ण्येन (as in text). K3 V1 B1 Dn1 गोभिरश्वैश्च निष्कैश्च (K3 सुबहून्; Dn1 बहुभिः). — b) Dn1 सह ध्वजैः; Ca.c.n महाधनैः (as in text). D2 वासोभिश्चंदनैर्वरैः. — c) Ś K1.4 V1 B1.2.5 Dn1 D2.3.6.8 Cc वंद्यमाना (Dn1 °नो); B4 D4.7 वर्धमाना; Ca वर्ध्य° (as in text). K3 वांछितार्थफलैः प्रीत्या.

13 b) K3.4 V1 B Da1 Dn1 D1.2.4.5.7.8 कृतपू(V1 °पौ)र्वाह्णिक(B1 °की)क्रियाः; D3.6 कृत्वा पूर्वाह्णिकाः (D6 °कीः) क्रियाः. — B2 om. (hapl.) 13cd. — c) D2 damaged. K3 D3.6.8 सर्वे; V1 damaged; Dn1 तूर्णं (for राजन्).

14 a) B3 राजंस् (for युद्धं). — b) B3 तुमुलो; D1.8 तुमलं; D6 विपुलं. Ś2 K3.4 B D लोमहर्षणं (B3 °र्षणः; Da1 °र्षणां; D5 °र्षीणी). V1 om. रोमहर्षणं. — c) V1 om. कुरूणां. — d) K3.4 V1 B D (except D8) परस्परजयैषिणां.

कर्णे सेनापतौ राजन्नभूदद्भुतदर्शनम् ॥ १५
ततः शत्रुक्षयं कृत्वा सुमहान्तं रणे वृषः ।
पश्यतां धार्तराष्ट्राणां फल्गुनेन निपातितः ॥ १६
ततस्तत्संजयः सर्वं गत्वा नागाह्वयं पुरम् ।
आचख्यौ धृतराष्ट्राय यद्वृत्तं कुरुजाङ्गले ॥ १७

जनमेजय उवाच ।

आपगेयं हतं श्रुत्वा द्रोणं च समरे परैः ।
यो जगाम परामार्तिं वृद्धो राजाम्बिकासुतः ॥ १८
स श्रुत्वा निहतं कर्णं दुर्योधनहितैषिणम् ।
कथं द्विजवर प्राणानधारयत दुःखितः ॥ १९
यस्मिञ्जयाशां पुत्राणाममन्यत स पार्थिवः ।
तस्मिन्हते स कौरव्यः कथं प्राणानधारयत् ॥ २०
दुर्मरं बत मन्येऽहं नृणां कृच्छ्रेऽपि वर्तताम् ।
यत्र कर्णं हतं श्रुत्वा नात्यजज्जीवितं नृपः ॥ २१
तथा शांतनवं वृद्धं ब्रह्मन्बाह्लिकमेव च ।
द्रोणं च सोमदत्तं च भूरिश्रवसमेव च ॥ २२
तथैव चान्यान्सुहृदः पुत्रपौत्रांश्च पातितान् ।
श्रुत्वा यन्नाजहात्प्राणांस्तन्मन्ये दुष्करं द्विज ॥ २३
एतन्मे सर्वमाचक्ष्व विस्तरेण तपोधन ।
न हि तृप्यामि पूर्वेषां शृण्वानश्चरितं महत् ॥ २४

वैशंपायन उवाच ।

हते कर्णे महाराज निशि गावल्गणिस्तदा ।
दीनो ययौ नागपुरमश्वैर्वातसमैर्जवे ॥ २५
स हास्तिनपुरं गत्वा भृशमुद्विग्नमानसः ।

C. 8. 26
B. 8. 2. 2
K. 8. subst.

15 D2 damaged. Da1 D1.5 om. 15[ab]. — [a]) K1.3 B2–5 D4.6.7 द्विदिवसं (K1 °से); V1 B1 Dn1 D3.8 द्वौ दिवसौ (V1 °सं). K3 राजन् (for युद्धं). — [d]) K3 V1 B (B1 damaged) D (except D3; D2 damaged) बभूव (for अभूद्). B D1.4.5.7 अतीव दारुणं (for अद्भुतदर्शनम्).

16 [a]) D6 शत्रुजयं. D8 (before corr.; marg. as in text) कुर्यात् (for कृत्वा). — [b]) D3 वृषध्वजः (for रणे वृषः). K1 मृषः; B3.4 भृशं; Ca.c वृषः (as in text). — [d]) Ś2 K2 फ(K2 फा)ल्गुणेन. D2 निपातिताः.

17 [a]) K3 (before corr.) ते; B1 Dn1 तु (for तत्). D1 संजयं. K3 सर्वैं; D3 तस्मै (for सर्वं). — [b]) K3 V1 B D (except D2) गत्वा नागपुरं द्रुतं (D8 प्रति). Ca cites नागपुरं. — [c]) K1 आचक्ष्व; K3 V1 B D आचष्ट (Dn1 °ष्टे). D2 धर्मराजाय; D8 (before corr.) धार्तराष्ट्राय (for धृत°). — [d]) K1.3 V1 B4 Dn1 D4 कुरुजंगले; Ca as in text.

18 [b]) K3 V1 B D (except D2.3.8) द्रोणं चापि महारथं. — [c]) Dn1 आजगाम (for यो ज°). K1 पराशांतिं (for °मार्तिं). B2–5 Da1 D1.3–5.7 जगाम परमामार्तिं; D2 किमकुर्वत भो ब्रह्मन्. — [d]) D6 क्रुद्धो; D8 युद्धे (for वृद्धो). D2 दुःखार्तश्चांबिकासुतः.

19 [a]) D8 (before corr.) निहितं. — [b]) D3.8 सुयोधनजयै(D8 °हितै)षिणं. — [d]) K3 योधारयत (for अधार°). V1 अधारयत्सुदुःखितः; Da1 D1.5 धारयन्वै सु°.

20 [a]) K1 Dn1 D6 जयाशा. D3 पुत्रस्य (for पुत्राणाम्). — [b]) B2–5 Da1 D1.4.5.7 महीपतिः (for स पार्थिवः). B1 D2.3 सममन्यत पार्थिवः. — Da1 D1.5 om. 20[cd]. — [d]) K3 कः प्राणानपि धारयत्.

21 [a]) Ś1 K2 दु*रं; K4 दुष्करं; B5 D7 दुर्धरं; Ca.c दुर्मरं (as in text). K1 दुरं दर्शं बत मन्ये (sic); K3 V1 B2 Da1 Dn1 D1.5.6 Cv दुर्मरत्वमहं मन्ये; B1 D2 दुर्मरं तदहं मन्ये. — [b]) Ś1 नृणां. D3 वर्तिनां; Cc वर्तताम् (as in text). D2 नृणां नृषु विवर्तितं; Cv as in text. — [c]) Da1 D1 यत्तु; D5 यं तु (for यत्र). — [d]) B3 पुनः (for नृपः).

22 [ab]) D2 राजा (for वृद्धं). B2.3.5 Da1 D1.4.6.7 transp. वृद्धं and ब्रह्मन्. K3 D8 द्रोणं; D3 वृद्धं (for ब्रह्मन्). Some MSS. बाह्लीकं. — K3 om. (hapl.) 22[cd]. — [c]) D8 सैंधवं (for द्रोणं च). B2 सोमपुत्रं (for °दत्तं).

23 [b]) K3 V1 B D (except D3.8) पुत्रान्पौत्रांश्च. — [c]) K3 V1 Da1 Dn1 D1–3.5.6 नाजहत्; D8 नात्यजत् (for नाजहात्). — [d]) D3 transp. तत् and मन्ये. D3.8 दुर्मरं (for दुष्करं). B1 नृपः (for द्विज). D2 ततो मन्ये च दुःकरं.

24 [a]) K1 ते (for मे). B4.5 D4.7 एतानि सर्वाण्याचक्ष्व. — [b]) K3 V1 B1 D6 महामते; Da1 D1.4.5.7 यथातथं; Dn1 D2.3.8 महामुने (for तपोधन). — [c]) D8 तृप्याम. V1 सर्वेषां (for पूर्वेषां). — [d]) D8 शृण्वंतश् (for शृण्वानश्). — After 24, K3.4 V1 B D (except D2) Cal. and Bom. ed. ins. an addl. colophon. [Adhy. no.: B1 Da1 Dn1 D1.4–6.8 1].

25 [b]) D2 युद्धाद् (for निशि). Ś1 K2 D2 गावल्गनिस्; K4 गावलाणिस्; V1 गावद्गणिस्; D8 गाल्ल्गणिस्. — [c]) D8 (before corr.) ययुर् (for ययौ). Lacuna in D3 from ययौ up to श्वै in 25[d]. — [d]) K4 हयैर् (for अश्वैर्). K4 जवैः (for जवे).

C. 8. 26
B. 8. 2. 2
K. 8. subst.

जगाम धृतराष्ट्रस्य क्षयं प्रक्षीणबान्धवम् ॥ २६
स समुद्वीक्ष्य राजानं कश्मलाभिहतौजसम् ।
ववन्दे प्राञ्जलिर्भूत्वा मूर्ध्ना पादौ नृपस्य ह ॥ २७
संपूज्य च यथान्यायं धृतराष्ट्रं महीपतिम् ।
हा कष्टमिति चोक्त्वा स ततो वचनमाददे ॥ २८
संजयोऽहं क्षितिपते कच्चिदास्ते सुखं भवान् ।
स्वदोषेणापदं प्राप्य कच्चिन्नाद्य विमुह्यसि ॥ २९
हितान्युक्तानि विदुरद्रोणगाङ्गेयकेशवैः ।
अगृहीतान्यनुस्मृत्य कच्चिन्न कुरुषे व्यथाम् ॥ ३०
रामनारदकण्वैश्च हितमुक्तं सभातले ।
नगृहीतमनुस्मृत्य कच्चिन्न कुरुषे व्यथाम् ॥ ३१
सुहृदस्त्वद्धिते युक्तान्भीष्मद्रोणमुखान्परैः ।
निहतान्युधि संस्मृत्य कच्चिन्न कुरुषे व्यथाम् ॥ ३२
तमेवंवादिनं राजा सूतपुत्रं कृताञ्जलिम् ।
सुदीर्घमभिनिःश्वस्य दुःखार्त इदमब्रवीत् ॥ ३३
गाङ्गेये निहते शूरे दिव्यास्त्रवति संजय ।
द्रोणे च परमेष्वासे भृशं मे व्यथितं मनः ॥ ३४
यो रथानां सहस्राणि दंशितानां दशैव हि ।
अहन्यहनि तेजस्वी निजघ्ने वसुसंभवः ॥ ३५
स हतो यज्ञसेनस्य पुत्रेणेह शिखण्डिना ।

---

26 ^{a}) V$_{1}$ हस्तिनपुरं. B$_{3-5}$ Da$_{1}$ D$_{1.4.5.7}$ प्राप्तो (for गत्वा). — ^{b}) V$_{1}$ B$_{1.3.5}$ Da$_{1}$ Dn$_{1}$ D$_{1.4.5.7}$ °चेतनः; B$_{2}$ D$_{6}$ °चेतसः (for °मानसः). — ^{d}) K$_{1}$ क्षये; Dn$_{1}$ D$_{6}$ गृहं; C$_{a.c}$ क्षयं (as in text). D$_{2}$ प्रक्षीवांस्तदा (sic); D$_{4.7}$ संक्षीणबांधवं.

27 ^{a}) K$_{4}$ B$_{5}$ Dn$_{1}$ D$_{3.7}$ स तमुद्वीक्ष्य; D$_{6}$ भृशमु° (for स समु°). — ^{b}) K$_{1}$ कल्मशा° (for कश्मला°). — ^{d}) K$_{4}$ धूम्रो (for मूर्ध्ना). K$_{1}$ हि; D$_{8}$ तु; D$_{8}$ च (for ह).

28 ^{a}) B$_{3-5}$ Da$_{1}$ D$_{4.5.7}$ स संपूज्य; D$_{8}$ पूजयित्वा (for संपूज्य च). Ś$_{1}$ K$_{1.2}$ D$_{6}$ यथान्याय्यं. — ^{b}) D$_{4}$ धृतराष्ट्र- (for धृतराष्ट्रं). — ^{c}) D$_{2}$ तिष्ठ तिष्ठेति; C$_{c}$ हा कष्टमिति (as in text). D$_{6}$ कर्णम् (for कष्टम्). B$_{3}$ चैवोक्त्वा; Da$_{1}$ D$_{1.5}$ चोत्क्रोशंस् (for चोक्त्वा स). D$_{8}$ महाकष्टमिति चोक्त्वा च (hypermetric). — ^{d}) Ś$_{1}$ K$_{2.4}$ आदधे; Ś$_{2}$ D$_{2}$ damaged; D$_{8}$ अब्रवीत्. C$_{a.c}$ वचनमाददे (as in text).

29 ^{a}) Dn$_{1}$ हि; D$_{1}$ [ऽ]थ (for ऽहं). K$_{1}$ क्षितिपतौ. — ^{b}) K$_{1}$ D$_{1}$ कश्चिदास्ते. V$_{1}$ D$_{6}$ विभो (for भवान्). — ^{c}) K$_{1}$ सुदोषेनापदं; K$_{3}$ V$_{1}$ B D स्वदोषैरापदं. — ^{d}) K$_{1}$ D$_{1}$ कश्चिन्नाद्य; K$_{3}$ V$_{1}$ D$_{6}$ कच्चिन्नान्यं (for कच्चिन्नाद्य). K$_{3}$ V$_{1}$ B$_{1}$ D$_{3.6}$ विगर्हसे; K$_{4}$ D$_{8}$ विमुह्यसे; B$_{2}$ Da$_{1}$ D$_{1.5}$ विमुह्यति.

30 For the events, cf. 5. 123. 18–27; 5. 123. 9–27; 5. 123. 1–8; 5. 93; 5. 126. — ^{a}) B$_{5}$ हितादि (for हितानि). D$_{8}$ विदुरेण भवानुक्तो. — ^{c}) K$_{1.3}$ अगृहीत्वा तु (K$_{3}$ हि); B$_{2.3}$ Da$_{1}$ D$_{4.5.7}$ नगृहीतानि (for अगृहीतानि). V$_{1}$ असंस्मृत्य. — ^{d}) K$_{1}$ कश्चिन्न (for कच्चिन्न). — K$_{3}$ om. from कुरुषे up to दुःखार्त in 33^{d}.

31 For the events, cf. 5. 94–121. K$_{3}$ om. 31 (cf. v. l. 30). D$_{8}$ writes 31–32 on marg. — ^{a}) K$_{1}$ °काण्वैश्च; V$_{1}$ B$_{2.4.5}$ Da$_{1}$ D$_{1.2.4.5.7}$ °कण्वाद्यैर्; B$_{3}$ व्यासनारदकण्वाद्यैर्; Dn$_{1}$ रामनारदकर्णाद्यैर्; D$_{8}$ °कण्वैर्हि. — ^{b}) D$_{2}$ च भारत (for सभातले). — ^{c}) D$_{3.8}$ अगृहीतम् (for न°). — ^{d}) B$_{5}$ कुरुते (for कुरुषे).

32 K$_{3}$ om. 32 (cf. v. l. 30); K$_{4}$ D$_{2}$ om. (hapl.) 32. D$_{8}$ writes 32 on marg. — ^{a}) K$_{1}$ B$_{2}$ D$_{7}$ तद्- (for त्वद्-). K$_{1.2}$ युक्ताः (for युक्तान्). — ^{c}) K$_{1}$ न हितान्; D$_{1}$ निहितान् (for निहतान्). — ^{d}) K$_{1}$ कश्चिन्न (for कच्चिन्न). D$_{3}$ om. कुरुषे व्यथाम्.

33 K$_{3}$ om. up to दुःखार्त in 33^{d} (cf. v. l. 30). — ^{c}) B$_{2}$ Da$_{1}$ D$_{1.5}$ दीर्घमुष्णं च निश्वस्य; B$_{3-5}$ D$_{3.4.7}$ सुदीर्घमुष्णं नि°; Dn$_{1}$ D$_{6.8}$ सुदीर्घमथ (D$_{6}$ °पि)नि°; D$_{2}$ सुदुःखमुष्णं नि°.

34 Before 34, all N MSS. except D$_{8}$ ins. धृतराष्ट्र उवाच. — ^{a}) K$_{3}$ V$_{1}$ B D आपगेये हते शूरे (D$_{8}$ वीर). — ^{b}) Ś K$_{1}$ कृतास्त्रवति; V$_{1}$ B$_{1}$ D$_{6}$ दिव्यास्त्रविदि (for °स्त्रवति). — ^{d}) K$_{1}$ च (for मे). B$_{2}$ व्यथते (for व्यथितं). — After 34, B$_{3}$ reads (with var.) 37^{ab}, repeating it in its proper place.

35 ^{a}) K$_{1}$ यरोषागां (sic) (for यो रथानां). — ^{b}) K$_{4}$ दंसितानं; V$_{1}$ B$_{2.4.5}$ Da$_{1}$ D$_{1.4.5.7}$ C$_{a}$ दंशितानि; D$_{6}$ दंतिनां तु. V$_{1}$ शतैव; D$_{4}$ तथैव; D$_{8}$ (before corr.) यथैव (for दशैव). B$_{1}$ शतैरिह (for दशैव हि). B$_{2.3.5}$ Da$_{1}$ D$_{5.7}$ ह; B$_{4}$ Dn$_{1}$ D$_{2}$ तु; D$_{3}$ च (for हि). — ^{c}) K$_{1}$ अहन्यवनि (sic). — ^{d}) K$_{1}$ निजघ्नी (for निजघ्ने). Da$_{1}$ D$_{1.5}$ वसुसंमतः.

36 ^{a}) K$_{3}$ V$_{1}$ Dn$_{1}$ D$_{6}$ तं हतं; K$_{4}$ सहितो (for स हतो). K$_{3}$ जयमानस्य (for यज्ञसेनस्य). — ^{b}) K$_{4}$ शखंडिना; Dn$_{1}$ सिखंडिना; D$_{3}$ शिषंडिना. — ^{c}) V$_{1}$ B$_{2}$ पांडवेयातिगुप्तेन; B$_{3}$ °वेनेह गुप्तेन. — ^{d}) K$_{3}$ V$_{1}$ B$_{1}$ Da$_{1}$ Dn$_{1}$ D$_{1.6}$ श्रुत्वा (for भृशं).

पाण्डवेयाभिगुप्तेन भृशं मे व्यथितं मनः ॥ ३६
भार्गवः प्रददौ यस्मै परमास्त्रं महात्मने ।
साक्षाद्रामेण यो बाल्ये धनुर्वेद उपाकृतः ॥ ३७
यस्य प्रसादात्कौन्तेया राजपुत्रा महाबलाः ।
महारथत्वं संप्राप्तास्तथान्ये वसुधाधिपाः ॥ ३८
तं द्रोणं निहतं श्रुत्वा धृष्टद्युम्नेन संयुगे ।
सत्यसंधं महेष्वासं भृशं मे व्यथितं मनः ॥ ३९
त्रैलोक्ये यस्य शास्त्रेषु न पुमान्विद्यते समः ।
तं द्रोणं निहतं श्रुत्वा किमकुर्वत मामकाः ॥ ४०
संशप्तकानां च बले पाण्डवेन महात्मना ।
धनंजयेन विक्रम्य गमिते यमसादनम् ॥ ४१
नारायणास्त्रे निहते द्रोणपुत्रस्य धीमतः ।
हतशेषेष्वनीकेषु किमकुर्वत मामकाः ॥ ४२
विप्रद्रुतानहं मन्ये निमग्नाः शोकसागरे ।
प्लवमानान्हते द्रोणे सन्ननौकानिवार्णवे ॥ ४३
दुर्योधनस्य कर्णस्य भोजस्य कृतवर्मणः ।
मद्रराजस्य शल्यस्य द्रौणेश्चैव कृपस्य च ॥ ४४
मत्पुत्रशेषस्य तथा तथान्येषां च संजय ।
विप्रकीर्णेष्वनीकेषु मुखवर्णोऽभवत्कथम् ॥ ४५
एतत्सर्वं यथा वृत्तं तत्त्वं गावल्गणे रणे ।

C. 8. 47
B. 8. 2. 22
K. 8. subst.

37 B3 reads 37^{ab} after 34, repeating it here. — a) K3 सम्यक्; B3 (first time) यस्मिन्; Cc यस्मै (as in text). — b) K3 द्रोणास्त्रं च; K4 परमास्त्रे; B (B3 both times) Da1 D1.4.5.7 दिव्यमस्त्रं. B3 (first time) महामुनिः; Dn1 महाहवे (for महात्मने). — c) Ś2 ये (for यो). — d) Da1 D1.5 धनुर्वेदम् (for °वेद). Ś2 उपाकृपः; K2 उपाकृताः; B2.3 D3.6.7 Ca उपा(B3 °दा)हृतः; Cc °कृतः (as in text).

38 a) K3 तस्यां वै (for कौन्तेया). — b) K3 पांडवेया (for राजपुत्रा). K3 V1 B D महारथाः (for °बलाः). — d) K1 तवात्रे (sic); D3 ये चान्ये (for तथान्ये). K1 वसुधाधिपः.

39 D1 om. (hapl.) 39^{b}–40^{c}. — c) K3 संन्यस्तं च; B5 संवसंतं; D6 संन्यस्तं च; D8 सत्यसंस्थं; Ca.c सत्यसंधं (as in text). D5 महैष्वासं. — d) B2 व्यथते. — After 39, K3.4 V1 B D (except D2; D1 om.) ins.:

3* ययोर्लोके पुमानस्त्रे न समोऽस्ति चतुर्विधे ।
तौ द्रोणभीष्मौ श्रुत्वा तु हतौ मे व्यथितं मनः ।

[(L. 1) K4 transp. लोके and अस्त्रे. K3 D6 समो नास्त्रे; Da1 D5 पुमानस्त्रैर्. K3 विद्यते न; D6 न विद्येत (for न समोऽस्ति). Da1 D5 चतुर्विधैः; Ca.c चतुर्विधे (as above). K1 नमसश्च भविष्यति (sic) (for the post. half). — (L. 2) Da1 D5 °भीष्म (corrupt). D8 (m as above) स्मृत्वा. K4 D3.6.8 मे; V1 च (for तु). K3 D3.6.8 प्रव्यथितं.]

40 D1 om. 40^{abc} (cf. v. l. 39). D8 writes 40 on marg. — a) K1.4 B2–5 D3.4.8 चास्त्रेषु; K3 D6 नास्त्रेषु; V1 शास्त्रे च; Da1 Dn1 D5 वास्त्रेषु (for शास्त्रेषु). — b) K3 D6 पुमान्वै विद्यते समः; D8 न समो विद्यते पुमान्. — c) D4.7 दृष्ट्वा; Cc श्रुत्वा (as in text). — d) K4 V1 B2 Da1 D1.3.6 अकुर्वत.

41 B3 D6 om. (hapl.) 41–42. — a) K3.4 V1 B2 संसप्तकानां (for संश°). K3 V1 B1.4.5 Da1 Dn1 D1.2.4.5.7.8 बलं. — c) K3 धनंजयेनातिक्रम्य. — d) K3 V1 B2.4.5 Da1 Dn1 D2.4.5.7 Ca.c गमितं (for °ते). K1 यमसाधनं; V1 °सादने; B2 मम सादनं.

42 B3 D6 om. 42 (cf. v. l. 41). D8 writes 42^{a}–44^{b} on marg. — a) K1 निहिते; V1 Da1 Dn1 D1–3.5.8 च हते; B2.4.5 D4.7 विह(B2 °हि)ते (for निहते). B1 नारायणास्त्रेण **. — b) D8 धर्मतः (for धीमतः). — c) K3.4 V1 B (B3 om.) D (except D2; D6 om.) विप्रद्रुतेषु (for हतशेषेषु). — d) Ś K1.2 V1 B3–5 D1.2.4.5.7 अकुर्वत; D3 अकुर्वति.

43 D8 reads 43 on marg. — b) K3 V1 B D निमग्नान्. — c) K1 D1 प्लवमानां; D2 अप्लवानि; Cc as in text. D6 शेषे (for द्रोणे). — d) K1 सर्वनौहान्; K3 भग्ननौकान्; K4 B1.5 D6 Ca.c भिन्न° (for सन्न°). B2–4 D4.7 भिन्ननौ(B3 नृभिनौं)कामिवांभसि; Da1 D1.5 भग्ननौकानिवांभसि; D3 स(*sup. lin.* भि)न्ना नौकेव चार्णवे; D8 सूत (m सन्न-) नौकामि(m -नि)वार्णवे.

44 D8 reads 44^{ab} on marg. — b) D8 द्रौ*श्च (for भोजस्य). — d) K3 द्रौणेयस्य; K4 द्रोणेश्चैव; D1 द्रौणिश्चैव; D6 द्रोणस्यैव; D8 तथा चैव (for द्रौणेश्चैव).

45 a) K1 शण्णक° (sic) (for मत्पुत्र°). B2.3 Dn1 D2 मत्पुत्रस्य च (Dn1 वि-) शेषस्य; D6 मत्पुत्रेण विशेषेण. — b) B4.5 Da1 D1.4.5.7 अन्येषां चै(D5 चे)व संजय. — c) K3 V1 B D Ca विप्रद्रुतेषु (for °कीर्णेषु). Ś2 अनेकेषु. — d) K1 सुखं कर्णौ; B3 अथ कर्णौ (for मुखवर्णो). K3 मुखवर्णश्च कीदृशः.

46 a) K3 D6 वृत्तं; Dn1 कृतं (for सर्वं). K3 D6 यथा सर्वं; B2.5 D4.7 यथातत्त्वं; B3 यथान्यायं; D8 समा*क्ष्व.

C. 8. 47
B. 8. 2. 23
K. 8. subst.

आचक्ष्व पाण्डवेयानां मामकानां च सर्वशः ॥ ४६

संजय उवाच ।

पाण्डवेयैर्हि यद्वृत्तं कौरवेयेषु मारिष ।
तच्छ्रुत्वा मा व्यथां कार्षीर्दिष्टे न व्यथते मनः ॥ ४७
यस्मादभावी भावी वा भवेदर्थो नरं प्रति ।
अप्राप्तौ तस्य वा प्राप्तौ न कश्चिद्व्यथते बुधः ॥ ४८

धृतराष्ट्र उवाच ।

न व्यथा शृण्वतः काचिद्विद्यते मम संजय ।
दिष्टमेतत्पुरा मन्ये कथयस्व यथेच्छकम् ॥ ४९

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

२

संजय उवाच ।

हते द्रोणे महेष्वासे तव पुत्रा महारथाः ।
बभूवुराश्वस्तमुखा विषण्णा गतचेतसः ॥ १
अवाङ्मुखाः शस्त्रभृतः सर्व एव विशां पते ।
अप्रेक्षमाणाः शोकार्ता नाभ्यभाषन्परस्परम् ॥ २
तान्दृष्ट्वा व्यथिताकारान्सैन्यानि तव भारत ।

— b) K4 B1 Dn1 D2.3.8 तथा; B2.3.5 Da1 D1.4.5.7 ब्रूहि (for तत्त्वं). Ś1 K (except K3) D2 गावल्गने. Dn1 मम (for रणे). — c) D6 एतच्च; D8 यद्वृत्तं (for आचक्ष्व). — d) K1 B3 संजय; K3 D8 निःफलं; V1 D2 निःकलं; B1 निस्कलं; B2.4.5 Da1 D1.4.5.7 तत्त्वतः; D3 निष्कलां; D6 सैनिके (for सर्वशः).

47 K1 om. the ref. — a) K3 V1 B D तवापराधाद् (for पाण्डवेयैर्हि). — c) K3 मां व्यथा; D2 नान्यथा (for मा व्यथां). D6 किंचिद् (for कार्षीर्). — d) D6 दृष्टे; Ca.c दिष्टे (as in text). B3 व्यथितं (for व्यथते). V1 B (except B3) D बुधः (for मनः). K3 दृष्टव्ये च्यवते मनः.

48 Lacuna in Ś for 48^{ab}; K1.4 om. 48^{ab}; lacuna in K2 for 48^{ab} filled *sec. m.* — a) K3 V1 B2 D4 तस्माद्; D1 यस्याद्; D8 यः स्याद् (for यस्माद्). Da1p (marg.) यस्मान्नाभावी. K2 Da1 D1 भावो (for भावी). D3.6 च (for वा). — b) K2 B3–5 Da1 D1.4.5.7 Ca ह्यर्थो राजन्; K3 न चेदर्थो (for भवेदर्थो). K2 रथं; K3 रणं (for नरं). — c) Ś K1.2 च (for वा). K4 प्राप्तौ च; D3.6 चाप्राप्तौ (for वा प्राप्तौ). — d) K3.4 V1 B2.5 कच्चिद् (for कश्चिद्). Ś1 K2.4 मनः (for बुधः). K1 न कचिद्व्यथिते वनः (sic); B2–5 Da1 D1.4.5.7 न बुधः कुरुते व्यथां; Ca नरो न कुरुते व्यथां.

49 D2 om. 49. — a) Ś lacuna; K1 [अ]त्यधिका; K4 बृहती; V1 B1 Dn1 D3.8 [अ]भ्यधिका; B2–5 Da1 D1.4.5.7 विद्यते (for शृण्वतः). — b) B (except B1) Da1 D1.4.5.7 मम संजय शृण्वतः. — c) K1 शिष्टम्; Da1 D1.5 दृष्टम्; Cc दिष्टम् (as in text). B4 om. पुरा. — d) K3 यथेष्टकं; B (except B1) Da1 D1.4.5.7 यदि(B2–4 D4 °दी)च्छसि (for यथेच्छकम्).

Colophon. — *Day of Karṇa's Generalship:* K4 प्रथमे युद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B1.5 Dn1 D1.4.6 2.

2

1 Dn1 om. the ref. — c) K3 D3 अश्वस्थमुखा; K4 आशुष्क°; V1 अस्वस्त°; B1 Dn1 D2.6.8 अस्वस्थमुखा (D2 °षा). B2–5 Da1 D1.4.5.7 अस्व(B2.3 °सु)स्थमनसः सर्वे. — d) K1 विशण्णा; B1 विवर्णा; B2–5 Da1 D1.4.5.7 बभूवुर् (for विषण्णा). K4 कृतचेतसः.

2 a) D2 अवाङ्मुखः. D1 शस्त्रभृता. — c) K1 V1 B3 Da1 D1.4.5 अप्रेक्ष्यमाणाः; K3 °क्ष्यमाणाः; K4 °क्षमाना; B5 Dn1 अवेक्ष(Dn1 °क्ष्य)माणाः; D2.6 संप्रेक्ष्य° (for अप्रेक्ष°).

3 a) K1 तां दृष्टो व्यथिताकारां (sic). — b) B (except B1) Da1 D1.4.5.7 transp. सैन्यानि and तव. — c) K3 ऊर्ध्वमेव. K1 अभ्यवीक्ष्यंत; K3 V1 D3.6.8 निरीक्षंत; K4 अभिवेक्ष्यंतो; B1 Da1 Dn1 D1.5 निरैक्षंत; B2.4.5 अभ्यतिष्ठंत; B3 अवतिष्ठंत; B4 (marg.) णिरैक्षंत; D2 अन्ववीक्षंत; D4.7 अभ्युदैक्षंत (for अभ्यवेक्षन्त). D8 (marg.) ऊर्ध्वमेवानिरीक्षंत; Ca ऊर्ध्वमेव

ऊर्ध्वमेवाभ्यवेक्षन्त दुःखत्रस्तान्यनेकशः ॥ ३
शस्त्राण्येषां च राजेन्द्र शोणिताक्तान्यशेषतः ।
प्राभ्रश्यन्त कराग्रेभ्यो दृष्ट्वा द्रोणं निपातितम् ॥ ४
तानि बद्धान्यनिष्टानि* लम्बमानानि भारत ।
अदृश्यन्त महाराज नक्षत्राणि यथा दिवि ॥ ५
तथार्तं स्तिमितं दृष्ट्वा गतसत्त्वमिव स्थितम् ।
स्वं बलं तन्महाराज राजा दुर्योधनोऽब्रवीत् ॥ ६
भवतां बाहुवीर्यं हि समाश्रित्य मया युधि ।
पाण्डवेयाः समाहूता युद्धं चेदं प्रवर्तितम् ॥ ७
तदिदं निहते द्रोणे विषण्णमिव लक्ष्यते ।
युध्यमानाश्च समरे योधा वध्यन्ति सर्वतः ॥ ८
जयो वापि वधो वापि युध्यमानस्य संयुगे ।
भवेत्किमत्र चित्रं वै युध्यध्वं सर्वतोमुखाः ॥ ९
पश्यध्वं च महात्मानं कर्णं वैकर्तनं युधि ।
प्रचरन्तं महेष्वासं दिव्यैरस्त्रैर्महाबलम् ॥ १०
यस्य वै युधि संत्रासात्कुन्तीपुत्रो धनंजयः ।
निवर्तते सदामर्षात्सिंहात्क्षुद्रमृगो यथा ॥ ११
येन नागायुतप्राणो भीमसेनो महाबलः ।
मानुषेणैव युद्धेन तामवस्थां प्रवेशितः ॥ १२
येन दिव्यास्त्रविच्छूरो मायावी स घटोत्कचः ।
अमोघया रणे शक्त्या निहतो भैरवं नदन् ॥ १३
तस्य दुष्पारवीर्यस्य सत्यसंधस्य धीमतः ।
बाह्वोर्द्रविणमक्षय्यमद्य द्रक्ष्यथ संयुगे ॥ १४
द्रोणपुत्रस्य विक्रान्तं राधेयस्यैव चोभयोः ।

C. 8. 65
B. 8. 3. 15
K. 8. subst.

निरैक्षंत. — ^{d}) V_1 B D_{a1} $D_{1.4.5.7}$ दुःखतप्तानि; D_2 °त्रस्ता हि; $D_{3.8}$ °ग्रस्तानि; D_6 °त्रासानि. Cc नैकशः.

4 ^{a}) K_3 B D_{n1} $D_{2-4.6-8}$ तु (for च). D_{a1} $D_{1.5}$ तेषां चैव तु शस्त्राणि. — ^{b}) D_{a1} $D_{1.5}$ रुधिराक्तानि (for शोणिता°). K_1 सर्वतः; K_3 $D_{1-3.5.6}$ सर्वशः; B (except B_1) $D_{4.7}$ [अ]नेकशः (for [अ]शेषतः). — ^{c}) K_3 D_{n1} प्राभृशं(D_{n1} °श्यं)त; K_4 V_1 D_4 प्राभ्रस्यंत; B_2 प्रादृश्यांत; B_3 अभ्रश्यंत; D_2 प्रभास्यति; D_8 प्राभ्राश्यंत. K_3 कराश्रत्यो (sic); D_{a1} D_5 कराग्राभ्यां. D_1 भृशभ्रश्यंत कराग्राभ्यां (sic!). — ^{d}) K_3 हत्वा (for दृष्ट्वा). K_3 V_1 B D (except D_2) हतं युधि (for निपातितम्).

5 ^{a}) V_1 B_1 वृद्धानि; D_{n1} वृंदानि; D_6 विद्धानि; D_8 द्वारानि; $C_{a.c}$ बद्धानि (as in text). Ś $K_{1.2}$ [अ]निष्टासु; K_3 V_1 B D_{a1} D_{n1} $D_{1-5.7.8}$ Ca [अ]रिष्टानि; K_4 निष्टानि; D_6 विष्टानि (for [अ]निष्टानि*). — ^{c}) K_3 D_6 व्यदृश्यंत; Cc अदृश्यन्त (as in text). $D_{3.8}$ महाभाग (for °राज). — ^{d}) K_1 दिवा; D_1 -विधि; Cc दिवि (as in text).

6 ^{a}) K_3 V_1 B_{2-5} D_{a1} $D_{2.7}$ तत्; D_{n1} $D_{3.5.6.8}$ तु; D_4 तान् (for [आ]र्तं). K_3 विस्मितं; D_2 संमितं; $C_{a.c}$ स्तिमितं (as in text). K_1 $D_{1.5}$ तथा तस्तिमितं दृष्ट्वा; B_1 तथा निमित्तं तं दृष्ट्वा. — ^{b}) $K_{3.4}$ V_1 B (except B_5) D (except D_{a1} $D_{1.5.6}$) अवस्थितं (for इव स्थितम्). — ^{c}) K_3 D_6 चरं(D_6 °लं)तं च; V_1 B D_{a1} D_{n1} $D_{1-5.7.8}$ बलं तव (for स्वं बलं तन्). D_{a1} $D_{1.5}$ महाप्राज्ञ (for °राज).

7 ^{a}) K_4 बाहुवीर्येण; D_2 °वीर्यं च. — ^{c}) B_2 समाभूतां (for °हूता). — ^{d}) D_8 चैव (for चेदं).

8 ^{a}) K_3 तदहं; Cc तदिदं (as in text). K_1 निहतं. — ^{b}) K_3 D_{a1} D_1 विषणम्; B_3 निषण्णम्; D_{n1} विषसम् (for विषण्णम्). K_1 लभ्यते (for लक्ष्यते). — ^{c}) B_3 वध्य° (for युध्य°). K_3 च ये योधा; D_8 रणे योधा (for च समरे). — ^{d}) K_4 D_4 -वध्यंत; V_1 -युध्यंत; B_3 युध्यंति (for वध्यन्ति). K_3 वध्यंति भुवि; D_8 हन्यंते चैव (for योधा वध्यन्ति). $K_{1.3}$ V_1 B D सर्वशः (for सर्वतः).

9 ^{a}) $B_{3.5}$ D_{a1} $D_{1.5}$ वेति (for the second वापि). D_6 जयो वा विजयो वापि. — ^{c}) D_{a1} $D_{1.5}$ हि (for वै). — ^{d}) D_3 सर्वतो नृपाः; D_6 °तोमुखं.

10 ^{a}) B_1 पश्यतैनं (for पश्यध्वं च). $D_{3.8}$ सु- (for च). — ^{c}) V_1 प्रवर्ततं; D_{n1} प्रवरं तं (for प्रच°). K_1 महेष्वास. — ^{d}) B_5 महाबलैः; D_{a1} $D_{1.5}$ °बलः; D_8 °बलाः.

11 ^{a}) K_3 पश्यन्वै; K_4 यस्यैव; D_6 पश्य वै (for यस्य वै). K_3 संत्रासं; D_3 संत्रासा. — ^{b}) K_4 धनंजय. — ^{c}) K_1 सदासंदा (sic); K_3 V_1 B D सदा मंदः (for सदामर्षात्). — ^{d}) $Ś_2$ K_1 मोहात् (for सिंहात्). D_6 क्रुद्धान् (for क्षुद्र-).

12 ^{c}) K_3 D_3 मानुषेनैव; V_1 °खेणैव; B_4 °षेण तु (for °षेणैव). — ^{d}) D_6 अवापितः (for प्रवेशितः).

13 ^{b}) K_4 घटोत्कच. — ^{d}) K_3 नदत्; $B_{2.5}$ D_{a1} $D_{1.4.5}$ रुवन् (D_1 °त्); B_3 ब्रुवन्; B_4 D_7 रवन्; D_{n1} वदन् (for नदन्).

14 ^{a}) K_3 V_1 $B_{1.3}$ दुर्वारवीरस्य. — ^{c}) D_5 द्रविमम्; Cc द्रविणम् (as in text). — ^{d}) K_3 D_3 अद्य द्रक्षथ; B_1 अद्य द्रक्ष्यत; B_5 अभ्यद्रवत; D_6 अवद्रक्ष्यथ (for अद्य द्र°). B_3 द्रक्ष्यथास्य परस्परं.

15 ^{a}) K_4 विक्रांते; Ca विक्रान्तं (as in text). — ^{b})

C. 8. 65
B. 8. 3. 15
K. 8. subst.

पाण्डुपाञ्चालसैन्येषु द्रक्ष्यथापि महात्मनोः ॥ १५
सर्व एव भवन्तश्च शूराः प्राज्ञाः कुलोद्गताः ।
शीलवन्तः कृतास्त्राश्च द्रक्ष्यथाद्य परस्परम् ॥ १६
एवमुक्ते महाराज कर्णो वैकर्तनो नृपः ।
सिंहनादं विनद्योच्चैः प्रायुध्यत महाबलः ॥ १७
स सृञ्जयानां सर्वेषां पाञ्चालानां च पश्यताम् ।
केकयानां विदेहानामकरोत्कदनं महत् ॥ १८
तस्येषुधाराः शतशः प्रादुरासञ्शरासनात् ।
अग्रे पुङ्खे च संसक्ता यथा भ्रमरपङ्क्तयः ॥ १९
स पीडयित्वा पाञ्चालान्पाण्डवांश्च तरस्विनः ।
हत्वा सहस्रशो योधानर्जुनेन निपातितः ॥ २०

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

K4 राधेयस्य हि चोभयोः. — B1 D6. 7 om. 15cd. — c) D8 °सैन्येन्यद् (for °सैन्येषु). — d) K1 द्रक्षथापि; V1 B3. 5 Dn1 D3. 8 द्रक्ष्यथाद्य (for °थापि). — For 15cd, Dn1 subst.:

4* पश्यन्तु पाण्डुपुत्रास्ते विष्णुवासवयोरिव ।

16 a) K1 सर्वेदात्र (for सर्व एव). — b) K1. 4 प्रज्ञाः; B (except B1) Da1 D1. 4. 5. 7 राज्ञां (for प्राज्ञाः). K3 कुलोत्तमाः; B2 (*sup. lin.*). 4 D2. 3. 8 °द्भवाः; Ca °द्गताः (as in text). Dn1 शक्ताः प्रत्येकशोपि वा. — After 16ab, B2 Dn1 ins.:

5* पाण्डुपुत्रान्रणे हन्तुं ससैन्यान्किमु संहताः ।

— c) K3 V1 B D वीर्यवंतः (for शील°). K1 Dn1 कृतार्थाश्च. — d) D2 द्रक्षथ. K3 B3 D3. 6 पराक्रमं (for परस्परम्).

17 Before 17, B2 Dn1 ins. संजय उवाच. — a) B2 उक्त्वा; B3 Da1 D5 उक्तो (for उक्ते). K3 Dn1 D3. 4. 7. 8 एवमुक्त्वा (K3 °क्ता) ततः कर्णः. — K3 Dn1 D3. 4. 7. 8 ins. after 17a; K4 after 17b (repeating 17b, after the inserted passage):

6*　　चक्रे सेनापतिं तदा ।
तव पुत्रो महावीर्यो भ्रातृभिः सहितोऽनघ ।
सेनापत्यमथासाद्य

[K4 om. line 1. — (L. 3) Dn1 अवाप्याथ (for अथासाद्य).]

— b) K4 कर्णे; B1. 4 कर्ण; Ca कर्णो (as in text). K3 V1 B1 Da1 D1–3. 5. 6. 8 Ca. c वृषः (B1 °ष); K4 नृप; B2–5 D4. 7 भृशं (for नृपः). Dn1 कर्णो राजन्महारथः. — c) K1 विनद्योश्च (sic); K4 विनाद्योच्चैः; D6 निनद्योच्चैः. — d) Dn1 रणोत्कटः; D6 महाबलं (for °बलः). K1 प्रयुद्ध्यत महाबलाः (sic).

18 a) K1 संजयानां; Dn1 सृंजयाणां. — b) B2 Dn1 मारिष (for पश्यताम्). — c) K3 V1 Da1 D1. 2. 5 कैकेयानां; B1. 4 Dn1 D3. 4. 6. 7 कैकयानां (Dn1 °णां). — d) K1 स करोत्छदनं महद् (sic); B1. 2 Dn1 चकार कदनं महत्.

19 c) K4 V1 B2. 4. 5 Da1 Dn1 D1. 3–5. 7 Ca. c अग्रे पुंखेषु; B1 पुंखपुंखेषु; B3 D2. 8 अग्रपुंखे (D2 °षे) षु; D6 अयोमुखे च (for अग्रे पुङ्खे च). B3 संशक्ता; Ca. c संसक्ता (as in text). — d) K1 यथा त्रसरपंक्तयः (sic).

20 b) D1 पांडवाश्च. D6 परस्विनः (for तर°). — c) K1 सहस्रो (for सहस्रशो). D8 यौधान्.

Colophon. — *Adhy. name*: Dn1 संजयवाक्यं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B1. 2. 5 D1. 4. 6 3. — *Śloka no.*: Dn1 21.

☞ For adhy. 8. 1 and 8. 2, S subst. the foll. passage:

7* शिबिराद्धस्तिनपुरं प्राप्य भारत संजयः ।
प्रविवेश महाप्राज्ञो धृतराष्ट्रनिवेशनम् ।
शोकेनोपहतः सूतो विह्वलो भृशदुःखितः ।
चिन्तयन्निधनं घोरं सूतपुत्रस्य पाण्डवैः ।
अन्तःपुरं प्रविश्यैव संजयो राजसत्तम ।　[5]
अश्रुकण्ठो भृशं त्रस्तो राजानमुपजग्मिवान् ।
उपस्थाय च राजानं विनिःश्वस्य च सूतजः ।
नातिहृष्टमना राजन्निदं वचनमब्रवीत् ।
संजयः ।
संजयोऽहं महाराज नमस्ते भरतर्षभ ।
हतो वैकर्तनः कर्णः कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।　[10]
चेदिकाशिकरूशानां मत्स्यानां सोमकैः सह ।
कृत्वासौ कदनं शेते वातरुग्ण इव द्रुमः ।
गोष्ठमध्ये ऋषभ इव गोव्रजैः परिवारितः ।
व्यालेन निहतो यद्वत्तथासौ निहतः परैः ।
निराशान्पाण्डवान्कृत्वा जये राजन्ससात्यकान् । [15]
पाञ्चालानां रथांश्चैव विनिहत्य सहस्रशः ।
हत्वा शूरान्महेष्वासान्विद्राव्य च दिशो दश ।
हतो वैकर्तनः कर्णः पाण्डवेन किरीटिना ।
वैरस्य गतमानृण्यं दुर्गमस्य दुरात्मभिः ।
हत्वा कर्णं महाराज विशल्यः पाण्डवोऽभवत् । [20]
शोषणं सागराणां वा पातनं शशिसूर्ययोः ।

३

वैशंपायन उवाच ।
एतच्छ्रुत्वा महाराज धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः ।
शोकस्यान्तमपश्यन्वै हतं मत्वा सुयोधनम् ।
विह्वलः पतितो भूमौ नष्टचेता इव द्विपः ॥ १

तस्मिन्निपतिते भूमौ विह्वले राजसत्तमे ।
आर्तनादो महानासीत्स्त्रीणां भरतसत्तम ॥ २
स शब्दः पृथिवीं सर्वां पूरयामास सर्वशः ।
शोकार्णवे महाघोरे निमग्ना भरतस्त्रियः ॥ ३

C. 8. 76
B. 8. 4. 4
K. 8. 1. 24

पृथिव्या दारणं यादृक्तादृक्कर्णस्य पातनम् ।
योधाश्च बहवो राजन्हतास्तत्र जयैषिणः ।
राजानो राजपुत्राश्च शूराः परिघबाहवः ।
रथौघाश्च नरौघाश्च हता राजन्सहस्रशः । [25]
वारणा निहतास्तत्र वाजिनश्च महाहवे ।
क्षत्रियाश्च महाराज सेनयोरुभयोर्हताः ।
परस्परमवेक्ष्यात्र परस्परकृतागसः ।
किंचिच्छेषान्परान्कृत्वा तीर्त्वा पाण्डववाहिनीम् ।
पार्थवेलां समासाद्य हतो वैकर्तनो वृषा । [30]
जयाशा धार्तराष्ट्राणां वैरस्य च मुखं नृप ।
तीर्णं तत्पाण्डवै राजन्यत्पुरा नावबुध्यसे ।
प्रोच्यमानं महाराज बन्धुभिर्हितबुद्धिभिः ।
तदिदं समनुप्राप्तं व्यसनं त्वां महाभयम् ।
पुत्राणां राज्यकामेन त्वया राजन्हितैषिणा । [35]
चरितान्यहितान्येव तेषां ते फलमागतम् ।
हतो दुःशासनो राजन्यथोक्तं पाण्डवेन तु ।
प्रतिज्ञा भीमसेनेन निस्तीर्णा सा चमूमुखे ।
पीतं च क्षतजं तस्य धार्तराष्ट्रस्य संयुगे ।
पाण्डवेन महाराज कृत्वा कर्म सुदुष्करम् । [40]

[(L. 1) T_3 °द्धास्तिन°. — (L. 2) T_2 महाबाहुर्. T_2 missing for the rest of the passage. — (L. 3) T_3 G विलपन्; M_1 विह्वल- (for विह्वलो). — (L. 4) G_2 दृष्ट्वा तु निधनं क्रूरं; Madras ed. दृष्ट्वा तु निधनं घोरं (for the prior half). G_3 संयुगे (for पाण्डवैः). — (L. 5) $G_{1.2}$ राजसत्तमः (G_2 °मं). — (L. 6) T_3 G_3 अश्रुपूर्णो; $G_{1.2}$ °कर्णो. T_1 राजानमुपजघ्निवान्. — (L. 8) M_1 अब्रुवन्. — After line 10, G_2 reads line 16, repeating it in its proper place. — (L. 11) T_1 चेदिकाश°. — (L. 13) Prior half hypermetric. T_1 गोष्ठमध्य इव वृषो; G_2 °मध्ये वृष इव; M सूतानां वृषभस्तत्र (for the prior half). M गोवृषैः (for गोव्रजैः). — (L. 14) G_2 व्याघ्रेण (for व्यालेन). M_1 निहितः. — (L. 15) T_3 पृथग्; G_2 कर्णो; G_3 दृढं (for जये). T_1 ससात्यकीन्; $G_{1.2}$ M_1 ससत्यकान्. — (L. 16) T_1 गजवाहरथं चैव (for the prior half). — (L. 17) $G_{1.2}$ जित्वा (for हत्वा). G_2 धूतान् (for शूरान्). M_1 स (for च). — (L. 19) $G_{1.2}$ गत (for गतम्). T_1 अन्यैर् (for अस्य). — (L. 21) T_3 $G_{1.3}$ M पतनं (for पातनं). T_3 G वा विवस्वतः (for शशिसूर्ययोः). — (L. 22) M_3 दरणं. T_3 G_1 विशीर्णत्वं (G_1 °ता) यथा मेरोर्; G_2 पातनं हि यथा मेरोर्; G_3 पतनं हि यथा मेरोर् (for the prior half). T_3 G यथा (for तादृक्). — (L. 23) M तथैवा(M_1 पार्थिवा)न्येपि बहवो (for the prior half). — (L. 27) T_3 G M महाराजा. G_2 अपि (for हताः). — (L. 28) T_1 परस्परमवेक्ष्याथ; T_3 G_3 °रं वै वीक्ष्यात्र; $G_{1.2}$ °रमवेक्षंतः. — (L. 29) G_2 पीत्वा (for तीर्त्वा). — (L. 30) G_1 पार्थवेलानि (hypermetric; for पार्थवेलां). T_1 नृप (for वृषा). — (L. 31) $G_{1.2}$ मुखे (for मुखं). G_1 नृपः. — (L. 32) G_2 निस्तीर्णं (for तीर्णं तत्). — (L. 33) M_1 उच्यमानं (for प्रोच्य°). G_1 M_3 महाराजा. T_1 $M_{2.3}$ हितबंधुभिः; G_3 °कांक्षिभिः (for °बुद्धिभिः). — (L. 34) T_1 सु-; $M_{1.4}$ त्वा (for त्वां). — (L. 35) M_3 राजकामेन (for राज्य°). G_2 हितैषिणः. — (L. 36) G_3 चरितान्यपि तान्येव. T_1 तु (for ते). G_2 [ऽ]पीदमागतं (for फलमा°). — (L. 37) G_2 अतो (for हतो). G_2 यथोक्तः (for °क्तं). — (L. 39) G_2 धृतराष्ट्रस्य. — (L. 40) M महाभाग (for °राज). T_3 G transp. कृत्वा and कर्म.]

3

1 In T_2, st. 1–4 are lost on a missing folio. G_2 om. the ref.; D_3 reads the ref. on marg. — [a]) B_3 स तच्छ्रुत्वा. — [c]) $K_{2.4}$ शोकस्यार्त्तम्; G_2 रसत्यंतम् (for शोकस्यान्तम्). K_4 अपश्यद्; M_3 नपश्यन् (for अपश्यन्). — [d]) $B_{2.4.5}$ $D_{4.6.7}$ मेने (for मत्वा). — [e]) Da_1 $D_{1.5}$ विकलः; Cc विह्वलः (as in text). K_2 पतिता; T_1 न्यपतद् (for पतितो). — [f]) K_3 Dn_1 नष्टचित्त; B_3 नष्टचेष्ट (for °चेता).

2 T_2 missing (cf. v.l. 1). — [b]) D_2 राजसत्तम. — [c]) K_4 आर्त्तनादो; G_2 आर्तशब्दो.

3 T_2 missing (cf. v.l. 1). — [a]) K_1 शब्दप्रथवीं (sic); $D_{1.5}$ शब्दः पृथिवी. K (except K_4) V_1 B D $M_{2.4}$ कृत्स्नां (for सर्वां). — [b]) $Ś_2$ B_{3-5} Da_1 $D_{1.4.5.7}$ $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M सर्वतः; K_3 कृच्छ्रशः (for सर्वशः). — [c]) K_3 लोकार्णवे. K_3 V_1 Da_1 $D_{1.5.6}$ तदा (D_6 तत्र) घोरे (for

C. 8. 77
B. 8. 4. 5
K. 8. 1. 25

राजानं च समासाद्य गान्धारी भरतर्षभ ।
निःसंज्ञा पतिता भूमौ सर्वाण्यन्तःपुराणि च ॥ ४
ततस्ताः संजयो राजन्समाश्वासयदातुराः ।
मुह्यमानाः सुबहुशो मुञ्चन्त्यो वारि नेत्रजम् ॥ ५
समाश्वस्ताः स्त्रियस्तास्तु वेपमाना मुहुर्मुहुः ।
कदल्य इव वातेन धूयमानाः समन्ततः ॥ ६
राजानं विदुरश्चापि प्रज्ञाचक्षुषमीश्वरम् ।
आश्वासयामास तदा सिञ्चंस्तोयेन कौरवम् ॥ ७

स लब्ध्वा शनकैः संज्ञां ताश्च दृष्ट्वा स्त्रियो नृप ।
उन्मत्त इव राजा स स्थितस्तूष्णीं विशां पते ॥ ८
ततो ध्यात्वा चिरं कालं निःश्वसंश्च पुनः पुनः ।
स्वान्पुत्रान्गर्हयामास बहु मेने च पाण्डवान् ॥ ९
गर्हयित्वात्मनो बुद्धिं शकुनेः सौबलस्य च ।
ध्यात्वा च सुचिरं कालं वेपमानो मुहुर्मुहुः ॥ १०
संस्तभ्य च मनो भूयो राजा धैर्यसमन्वितः ।
पुनर्गावल्गणिं सूतं पर्यपृच्छत संजयम् ॥ ११

महाघोरे). — d) D5 निमग्न- (for निमग्ना). S (T2 missing) तदा पुप्लुविरे (M1 °प्लुवीरे) स्त्रियः. — After 3, K3.4 V1 B Da1 Dn1 D1.4–8 ins.:

8* रुरुदुर्दुःखशोकार्ता भृशमुद्विग्नचेतसः ।

[D8 शोकदुःखार्ता (for दुःखशोकार्ता). V1 B Da1 D1.4–7 भृशसंतप्ता (D6 °त्रस्ता) अतीवोद्विग्नमानसाः.]

On the other hand, S (except G2; T2 missing) ins. after 3:

9* नेत्राणि वारिणापूर्य सरितः सागरं यथा ।

4 T2 missing (cf. v.l. 1). G2 om. 4. — b) D1.5 गांधारो; M भर्तारं (for गान्धारी). T1.3 G1.3 भरतर्षभं. — c) Ś K1.2.4 निःशब्दा; K3 निसंज्ञा; Da1 D1.5 निःसंज्ञां. D1.5 पतितां; T1 G1 M न्यपतद् (for पतिता). — d) Dn1 सर्वाश्चांतःपुरे स्त्रियः. Cc cites अंतःपुराणि (as in text).

5 a) K3 ततस्तान्; V1 D2 ततस्ता; T1.3 G2.3 M ततस्तु; G1 ततः स. — b) K3 B3 समाश्वास्य पदा(B3 तदा)-तुराः; Dn1 D1 समाश्वासयदातुरः; D8 समाश्वास्य च दुःखितः; S आश्वासयत (T3 G3 °ति) योषितः. — c) K4 सुबहुशोः; Dn1 स बहुशो. — d) K4 मुंचंतो; V1 B D3.4.7 T1.3 M1.3 मुंचंतीर्; Da1 D1.5.8 T2 G M2.4 मुंचतीर्.

6 a) K4 समास्वस्ताः; V1 °श्वास्य; B4 °श्वस्ता; Da1 तमाश्वस्ताः; S आश्वासिता (T1.3 G3 °ताः; G2 °त-). K1 स्त्रियास्तास्तु; K3 Dn1 स्त्रियस्ता तु. Cc cites स्त्रियः (as in text). — b) T1 G1.2 M1 प्रदृश्य ताः; T3 G3 प्रदर्श्य ताः; M2 प्रदृश्यत; M2 (before corr.).3.4 प्रदृश्य तु (for मुहुर्मुहुः). — c) D6 कंदर्पद्रववातेन; S कदलीरिव वा°. — d) G2 दूयमानाः.

7 a) K1 विधुरश्चापि; Dn1 विदुरश्चैव; T2 विदुरो दृष्ट्वा; G2 विदुरं चापि. B3 राजानां विह्वलं चापि. — b) T1 प्रज्ञादृष्टिं नराधिप; T2 संज्ञाचक्षुषमीश्वरं; T3 G प्रज्ञाचक्षुं (G1 °क्षु-) नराधिपं; M1.2 प्रज्ञाचक्षुं (M1 °क्षु-) नरेश्वरं; M3.4 प्रज्ञाचक्षुर्नरेश्वरं. — c) K1 अन्वासयामास; Cc आश्वास° (as in text). T1.3 G M आश्वासयत्सु(T3 G2.3 °न्सु-; M1 °स्सु)शीतेन. — d) K3 शिवस्तोयेन; K4 सिंचस्तो°; D4 शिवतो°; T1 सिंचन्भूयसि (for सिञ्चंस्तोयेन).

8 a) K3 स लब्धः; B2.3.5 Da1 D1.2.4.5.7 लब्ध्वा च; B4 लब्ध्वा स (for स लब्ध्वा). — b) T2 तांश्च (for ताश्च). K (except K3) V1 B1 Dn1 D6.8 T2.3 G M1 नृपः (for नृप). B2–5 Da1 D1.2.4.5.7 ताश्च विज्ञाप्य योषितः. — c) B1.3–5 D2.4.7 राजा तु; B2 Dn1 D3.8 राजेंद्र; D6 राजासौ; S (except T2) राजा वै (for राजा स). Da1 D1.5 जग्मतुश्चैव राजा तु. — d) D2 T1.3 G3 M तूष्णीमासीद्; G2 तूष्णीमास्ते (for स्थितस्तूष्णीं).

9 a) T1.3 G M संप्र(T1 स आ-; T3 G3 स प्र)ध्याय चिरं राजा. — b) K1 विश्वसंश्च; Dn1 D4 निश्वसंश्च; D1 निश्वसं च; D2 निःश्वस्य च; T1.3 G M विनिश्व(T3 G3 निःश्व)स्य (for निःश्वसंश्च). B1 वेपमानो मुहुर्मुहुः (=10d). — After 9b, B1 reads 11ab (for the first time) repeating it in its proper place. — c) K1 स्वापूतान्; D1 सूतपुत्रान् (hypermetric); T1.3 G1.3 M दैवं च (for स्वान्पुत्रान्). G2 गर्हयामास दैवं च. — d) K3 V1 D6 T2 बहुशो राजसत्तमः (V1 °म).

10 a) K2 गंतयित्वात्मनो; K3 V1 Dn1 D2.6 गर्हयंश्चा°; B2.4 अगर्हच्चा°; T1.3 G M निनिंद (M1 °दे) च (for गर्हयित्वा). K1 गर्हयित्वात्मनोर्युद्धिं (sic); B1 अगर्हयच्च स बुद्धिं; B3 अगर्हच्चात्मबुद्धिं च; B5 Da1 D1.3.5.7 अगर्हयच्चा-(D3 °त्स्वा)त्मबुद्धिं; D4 स्वगर्हयन्वात्मबुद्धिं. — b) K1 शक्तनोः (sic) (for शकुनेः). — c) Dn1 D2.4 T2 ध्यात्वा तु; D8 स ध्यात्वा (for ध्यात्वा च). M (except M1) राजा (for कालं).

11 a) Ś2 D8 G2 M1.3 संस्तंभ्य; K1 सेस्तभ्य (sic). D4 पुनर् (for मनो). — b) D8 राजा धैर्ये समन्विताः; M1 राजा धैर्यसमन्युतः (sic). — c) Ś K2.4 गावल्गनिं; K1 °ल्गिनं; T1.2 G1.2 M1 गावद्गणिं (T2 °निं; G2 °णिः). — d) D1 संजयः. Ś K (except K3) पर्यपृच्छदसंश(K2 °ज)यं; S °पृच्छत्स (G2 °च्च; M1 °न्स) संजयं (T2 °क्षयं; G3 °जयः).

यत्त्वया कथितं वाक्यं श्रुतं संजय तन्मया ।
कच्चिद्दुर्योधनः सूत न गतो वै यमक्षयम् ।
ब्रूहि संजय तत्त्वेन पुनरुक्तां कथामिमाम् ॥ १२
एवमुक्तोऽब्रवीत्सूतो राजानं जनमेजय ।
हतो वैकर्तनो राजन्सह पुत्रैर्महारथैः ।
भ्रातृभिश्च महेष्वासैः सूतपुत्रैस्तनुत्यजैः ॥ १३
दुःशासनश्च निहतः पाण्डवेन यशस्विना ।
पीतं च रुधिरं कोपाद्भीमसेनेन संयुगे ॥ १४

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

४

वैशंपायन उवाच ।
एतच्छ्रुत्वा महाराज धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः ।
अब्रवीत्संजयं सूतं शोकव्याकुलचेतनः ॥ १
दुष्प्रणीतेन मे तात मनसाभिप्लुतात्मनः ।

C. 8. 91
B. 8. 5. 2
K. 8. 2. 4

---

12 Before 12, B3 ins. धृतराष्ट्र उवाच; T3 G1.3 M2.3 धृतराष्ट्रः; G2 राजा. — ^{a}) D4 यस्त्वया; S (except T1.2) न त्वया (for यत्त्वया). B3 सर्वं; G2 सूत (for वाक्यं). — ^{b}) G2 यन्मया; M (except M1) तत्त्वतः (for तन्मया). — ^{c}) K1 D1 कश्चिद्; K3 क्वचिद्; D4.5 M1 कच्चि (for कच्चिद्). G2 दुर्योधनं. K1 G1 सूतो (for सूत). — D6 om. (hapl.) 12^d–13^a. — ^{d}) D8 न गतो यमसादनं; T1.3 G गतो वैवस्वतक्षयं. — After 12^{cd}, N (except Da1 D1.5.6) T2 ins.:

10* जये निराशः पुत्रो मे सततं जयकामुकः ।

[K3 निराशाः; B1 निरासः. K4 जयकामुक; B3 °कांक्षकः.]
On the other hand, M1 ins. after 12^{cd}:

11* ब्रूया निराशः सततं पुत्राणां शिवकामुकः ।

— ^{e}) K1 भृहि; T3 ब्रूया; G1 ब्रूयात्; G3 ब्रूयाः; Cc ब्रूहि (as in text). B3 om. संजय. — ^{f}) B1 पुनर्व्यक्तां; B2 G3 पुनरुक्तं (B2 °क्त-). T1.3 G1.2 M इमां कथां (by transp.); G3 इमां कथं. Cc, construing, cites इमामुक्तां कथां (as in text).

13 D6 om. 13^a (cf. v.l. 12). — Before 13, K3 V1 B (except B1.4) D2.4.7 S (except T2) ins. वैशंपायन उवाच. — ^{b}) B1 राजानां; T2 शृणुष्व (for राजानं). K4 G1 जनमेजयः; B2 समरेजयः. — Before 13^{cd}, B1 Da1 D1.5 T3 G3 ins. संजय उवाच. — ^{c}) V1 ततो (for हतो). K1 वैकु- (*sup. lin.* °क)तुनो (sic). — ^{d}) Ś K1.2 B1.2.4 Dn1 D2.8 महारथः; K3 महात्मभिः. — ^{e}) V1 भ्रात्रिभिश्च; D6 T2 भ्रातृभिस्स; T1.3 G M सोदर्यैश्च (for भ्रातृभिश्च). K3 भ्रातृभिः परमेष्वासैः. — ^{f}) K1 शतपुत्रैस्; K3 सूतपुत्रस्; T1 सह मित्रैस् (for सूतपुत्रैस्). B5 Da1 D1.5 T1 महारथैः; D4 तनुस्त्यजैः; D6 तथानुजैः.

14 ^{b}) B5 D2.7 S महात्मना (for यशस्विना). — ^{c}) G1 शीतं (for पीतं). V1 B1 S क्रोधाद्; D2 कायाद् (for कोपाद्). — After 14, S ins.:

12* एतच्छ्रुत्वा महाराज धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः।
दह्यमानोऽब्रवीत्सूतं मुहूर्तं तिष्ठ संजय ।
व्याकुलं मे मनस्तात मा तावत्किंचिदुच्यताम्।
राजापि नाब्रवीत्किंचित्संजयो विदुरस्तथा ।
तूष्णीं भूतस्तथा सोऽथ बभूव जगतीपतिः । [5]

Before line 1, T3 G3 ins. वैशंपायनः. — (L. 1) = 8. 3. 1^{ab}; 4. 1^{ab}. T3 G3 महाराजो. T2 तच्छ्रुत्वा स महातेजा (for the prior half). — (L. 2) = (var.) 8. 4. 106^{ab}. T1 मुह्यमानो (for दह्य°). — (L. 3) G2 सूत (for तात). — (L. 4) G1.2 राजानं (for राजापि). M (except M3) तदा (for तथा). — (L. 5) T2 तूष्णीं भूयस् (for तूष्णीं भूतस्). T1 तूष्णीं बभूवुस्ते सर्वे मुहूर्तं जगतीपते.]

Colophon. — *Adhy. name*: Dn1 धृतराष्ट्रशोकः; M1 कर्णवधश्रवणं. — *Adhy. no.* (figures, words, or both): K2.3 B1 D1.4.6 4; B5 8; T1.3 G2.3 M 1; T2 2.

4

1 Before the ref., S (except T3 G3) ins.:
13* जनमेजयः ।
श्रुत्वा कर्णं हतं युद्धे पुत्रांश्चैव पलायिनः ।
धृतराष्ट्रो नृपश्रेष्ठो द्विजश्रेष्ठ किमब्रवीत् ।
प्राप्तवान्परमं दुःखं पुत्रव्यसनजं महत् ।
काले यदुक्तवांस्तस्मिंस्तन्ममाचक्ष्व तत्त्वतः ।

[(L. 1) T2 तच्छ्रुत्वा कर्णहननं (for the prior half). M2.4 चैवापला° (for चैव पला°). — (L. 3) M3 damaged. T1 G1.2 प्राप्तवान्व्यसनं घोरं (for the prior half).]
D2 om. the ref. — 1^{ab} = 8. 3. 1^{ab}. — ^{a}) In Ś2, the portion from एतच्छ्रुत्वा up to काबलाः (in 47^b, is illegible. Ś1 K1.2 V1 Dn1 D3.6.8 इति;

C. 8. 91
B. 8. 5. 2
K. 8. 2. 4

हतं वैकर्तनं श्रुत्वा शोको मर्माणि कृन्तति ॥ २
कृतास्त्रपरमाः शल्ये दुःखपारं तितीर्षवः ।
कुरूणां सृञ्जयानां च के नु जीवन्ति के मृताः ॥ ३
संजय उवाच ।
हतः शांतनवो राजन्दुराधर्षः प्रतापवान् ।
हत्वा पाण्डवयोधानामर्बुदं दशभिर्दिनैः ॥ ४
ततो द्रोणो महेष्वासः पाञ्चालानां रथव्रजान् ।
निहत्य युधि दुर्धर्षः पश्चाद्रुक्मरथो हतः ॥ ५
हतशिष्टस्य भीष्मेण द्रोणेन च महात्मना ।
अर्धं निहत्य सैन्यस्य कर्णो वैकर्तनो हतः ॥ ६
विविंशतिर्महाराज राजपुत्रो महाबलः ।
आनर्तयोधाञ्शतशो निहत्य निहतो रणे ॥ ७
अथ पुत्रो विकर्णस्ते क्षत्रव्रतमनुस्मरन् ।
क्षीणवाहायुधः शूरः स्थितोऽभिमुखतः परान् ॥ ८
घोररूपान्परिक्लेशान्दुर्योधनकृतान्बहून् ।
प्रतिज्ञां स्मरता चैव भीमसेनेन पातितः ॥ ९
विन्दानुविन्दावावन्त्यौ राजपुत्रौ महाबलौ ।
कृत्वा नसुकरं कर्म गतौ वैवस्वतक्षयम् ॥ १०

Ca एतत् (as in text.) — [c]) K$_3$ संशयं (for संजयं). T$_1$ वाक्यं (for सूतं). — [d]) K$_3$ D$_2$ शोकव्याकुललोचनः; Dn$_1$ T$_2$ °संविग्नमानसः; T$_1$ °व्याकुलिताशयः; T$_3$ G M शोकेनाकुलचेतनः (G$_2$ M$_{1.2}$ °लोचनः).

2 Ś$_2$ illegible. — [a]) K$_3$ V$_1$ D$_{2-4.8}$ Ca.c दुःप्रणीतेन. B$_5$ महता (for मे तात). — [b]) K$_3$ V$_1$ B$_1$ D$_2$ Ca.c तमसा (for मनसा). B$_{2-5}$ Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1.3-5.7.8}$ S सुत(B$_{4.5}$ Dn$_1$ पुत्र)स्यादीर्घदर्शिनः (D$_8$ °जीविनः); D$_6$ तमसाभिहतात्मनः. — [c]) K$_1$ वैकंतनं. — [d]) K$_3$ V$_1$ B$_{2.4.5}$ D$_{4.6}$ तन्मे (for शोको). Ca.c cite तत्. Ś$_1$ K$_{1.2.4}$ घोरं सुमहदप्रियम्.

3 Ś$_2$ illegible. — [a]) K$_2$ कृतास्त्रे; K$_4$ कृत्वास्त्र- (for कृतास्त्र-). K$_1$ कृतेन पेरमश्शल्यो (sic); K$_3$ V$_1$ B Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1.3-8}$ S तस्य (K$_3$ V$_1$ D$_6$ अत्र; B$_{2-5}$ Da$_1$ D$_1$ तत्र) मे संशयं (T$_2$ शंसयं) छिंधि (D$_6$ विद्धि); D$_2$ अत्र मे संशयो राजन्. — [b]) Dn$_1$ दुष्पारं च; T$_{2.3}$ G$_{1.3}$ शोकपारं (for दुःखपारं). K$_3$ V$_1$ B Da$_1$ Dn$_1$ D$_{2-4.7.8}$ T G$_{1.3}$ M तितीर्षतः. D$_6$ दुष्पारमतितीर्षतः; G$_2$ दुःखसारं निरीक्षितः. — [c]) K$_2$ संजयानां; B$_{1.2.4.5}$ D$_{4.7}$ T$_3$ G$_3$ पांडवानां; G$_2$ संश्रयाणां (for सृञ्जयानां). — [d]) K$_2$ के न; K$_3$ B$_3$ D$_{4.6}$ केत्र; B$_{1.2}$ Dn$_1$ D$_{2.4}$(marg.)$_{.8}$ T$_3$ G$_3$ के च; D$_3$ T$_2$ के तु (for के नु). Cc cites नु (as in text). Da$_1$ D$_1$ जीवति. G$_{1.2}$ M हताः (for मृताः). T$_1$ को नु जीवति को हतः. — After 3, D$_3$ ins.:

14* एतन्मे सर्वमाचक्ष्व कुशलो ह्यसि संजय ।

4 Ś$_2$ illegible. — [a]) K$_3$ D$_3$ भीष्मो; V$_1$ D$_2$ राजा (for राजन्). — [b]) K$_1$ सुराधर्षः (for दुरा°). — Ś$_1$ K$_{1.2}$ om. (hapl.) 4^c–5^b. — [c]) M$_{1.2.4}$ °यौधानां.

5 Ś$_2$ illegible. Ś$_1$ K$_{1.2}$ om. 5^{ab} (cf. v.l. 4). — [a]) B$_{1.3.4}$ Dn$_1$ D$_7$ तथा (for ततो). B$_4$ महाराज (for महेष्वासः). — [b]) B$_5$ पांडवानाम् (for पाञ्चालानां). B (except B$_1$) D (except Dn$_1$ D$_{3.6}$) अनीकिनीं; Ca रथव्रजान् (as in text). — [c]) K$_3$ दुर्मर्षः (for दुर्धर्षः). — [d]) D$_3$ रुक्मरथो; M$_1$ रुग्म°.

6 Ś$_2$ illegible. V$_1$ om. (hapl.) 6. — [a]) Dn$_1$ हतशेषस्य (for °शिष्टस्य). — [b]) D$_4$ महात्मनाः. — [c]) K$_1$ अमं (for अर्धं). — For 6^d, K$_1$ wrongly substitutes 6^b.

7 The event? Ś$_2$ illegible. — [a]) K$_1$ विविंशतिं; K$_3$ विविंशतीर्; T$_2$ स विंशतिर्; M$_3$ विशां पतिर्. — [b]) Dn$_1$ तव पुत्रो; Cc राजपुत्रान्; Ccp राजपुत्रो (as in text). S (T$_2$ damaged) महारथः (for °बलः). — [c]) Ś$_1$ आवर्त्य योधान्; K$_1$ आवर्त्यंयोधां; K$_{2-4}$ आवन्त्ययोधान्; D$_6$ अनंत° (for आनर्त°). T$_2$ आनर्तदेशाञ्शतशो; D$_2$ आनर्तयोधान्निर्जित्य; M आनर्तयौधाञ्शतशो. — [d]) K$_3$ D$_6$ शतशो (for निहतो). B (except B$_1$) Da$_1$ D$_{1.3-5.7}$ T G M$_{2-4}$ युधि (for रणे). D$_2$ निहतः संकटे रणे; M$_1$ निहत्या निहतो भुवि.

8 For the event, cf. B. 7. 137. 30. Ś$_2$ illegible. — [a]) K$_2$ Dn$_1$ S तथा (for अथ). V$_1$ अथापुत्रो (for अथ पुत्रो). — [b]) B Da$_1$ D$_{1.4.5}$ S क्षत्रधर्मम् (for °व्रतम्). — [c]) K$_1$ क्षीणवाहायुध * *; D$_6$ क्षीणवाहायुधं शूरः; D$_8$ क्षीणचापायुधः शूरः; S क्षीणबाणो हतः शूरः. — K$_1$ om. 8^d. — [d]) Ś$_1$ lacuna for 8^d; K$_2$ reads 8^d (*sec. m*). B (except B$_1$) Da$_1$ D$_{1.4.5.7}$ T$_{2.3}$ G ह्यभिमुखः (Da$_1$ D$_{1.5}$ °खं) (for ऽभिमुखतः). D$_1$ परात्; T$_3$ G परैः (for परान्). K$_4$ न न्यवर्तत वै युधि.

9 Ś$_2$ illegible. — [a]) Ś$_1$ तथाविधान्; K$_1$ * * रूपां (for घोररूपान्). V$_1$ om.; T$_1$ G$_1$ अपि क्लेशान्; T$_2$ G$_2$ M अतिक्ले° (for परिक्ले°). — [c]) K$_3$ D$_3$ S तेन (for चैव). — [d]) K$_1$ भीमकोपेन (for °सेनेन).

10 For the events, cf. B. 7. 99. 25 and 7. 99. 29. Ś$_2$ illegible. — [a]) K$_1$ [आ]वत्या; K$_4$ [आ]वंत्यो; Dn$_1$

सिन्धुराष्ट्रमुखानीह दश राष्ट्राणि यस्य वै ।
वशे तिष्ठन्ति वीरस्य यः स्थितस्तव शासने ॥ ११
अक्षौहिणीर्दशैकां च निर्जित्य निशितैः शरैः ।
अर्जुनेन हतो राजन्महावीर्यो जयद्रथः ॥ १२
तथा दुर्योधनसुतस्तरस्वी युद्धदुर्मदः ।
वर्तमानः पितुः शास्त्रे सौभद्रेण निपातितः ॥ १३
तथा दौःशासनिर्वीरो बाहुशाली रणोत्कटः ।
द्रौपदेयेन विक्रम्य गमितो यमसादनम् ॥ १४
किरातानामधिपतिः सागरानूपवासिनाम् ।
देवराजस्य धर्मात्मा प्रियो बहुमतः सखा ॥ १५
भगदत्तो महीपालः क्षत्रधर्मरतः सदा ।
धनंजयेन विक्रम्य गमितो यमसादनम् ॥ १६
तथा कौरवदायादः सौमदत्तिर्महायशाः ।
हतो भूरिश्रवा राजञ्शूरः सात्यकिना युधि ॥ १७
श्रुतायुरपि चाम्बष्ठः क्षत्रियाणां धनुर्धरः ।
चरन्नभीतवत्संख्ये निहतः सव्यसाचिना ॥ १८
तव पुत्रः सदा संख्ये कृतास्त्रो युद्धदुर्मदः ।
दुःशासनो महाराज भीमसेनेन पातितः ॥ १९

C. 8. 108
B. 8. 5. 19
K. 8. 2. 21

[आ]वत्यौ. Da1 बिंदानुबिंदावावंत्यौ. — b) Dn1 राजपुत्रो. K1.3 B4 Dn1 D2.3.8 M2–4 महारथौ (for °बलौ). — c) Ś1 K2.4 Dn1 S सु(T3 G1 हि)दुष्करं (for नसुकरं). K1 कृत्वा नु सुकरौ कर्म. — d) K4 Dn1 M1 गतो. B (except B1) Da1 D1.4.5.7 गमितौ यमसादनं.

11 For the event, cf. B. 7. 146. Ś2 illegible. — a) Ś1 K2 सिंधुराज°; K1 सिंधूराष्ट्र°. K4 सिंधुराजो महावीरः; D6 °राष्ट्रमुखान्हीम. — K4 om. 11^{bc}. — b) Ś1 has lacuna from दश to तिष्ठन्ति (in 11^{c}). K1 om. from राष्ट्राणि to तिष्ठंति (in 11^{c}). K2 राष्ट्रानि. V1 B1 Dn1 D2.3.8 यानि ह (D8 च); S भारत (for यस्य वै). K3 D6 यानि राष्ट्राणि वै दश. — c) K2 om. वशे तिष्ठं. B1 रणे (for वशे). Da1 D1.5 तिष्ठति; D8 तीष्ठंति. K3 वैरस्य; D2 यस्येव (for वीरस्य). S यस्य तिष्ठंति वचने. — d) K1 T1 G1.2 M1.3 यस्थितस्; K3 स्थितस्य; V1 Dn1 D2 संस्थितस्; D6 संस्थितां (for यः स्थितस्). K4 साशने. T2 स्थितस्तव च शासने.

12 Ś2 illegible. — a) K1.3 अक्षौहिणी; K4 °हिणैर्; D3 °हणीर्; D6 °हणीं; D8 T1 G1.2 M3.4 अक्षोहिणीर्; T3 G3 अक्षाहिणीं. K3 Da1 D1.5 दशैका च; B2 दशैकाश्च; T2 दशैकांश्च. — b) B2 निपात्य; G2 निर्भिद्य (for निर्जित्य). K1.3.4 V1 B1.3 Dn1 D2.3.6 T G1.3 M विनिर्जित्य शि(K3 श)तैः शरैः (K1 °रः; B1 °तैः). — c) T1.3 G1.3 M सोर्जुनेन (for अर्जु°). G2 महाराज (for हतो राजन्). K3 V1 B1 M2–4 राजा (for राजन्). — d) K2 जयद्रथ.

13 For the event (Death of Lakṣmaṇa), cf. B. 7. 46. 11–16. Ś2 illegible. — a) D3.8 ततो; M3 तदा (for तथा). — c) B3 प्रभुः; Ca पितुः (as in text). G1 शास्त्रैः; G2 शास्ते (for शास्त्रे). K4 पितुः शास्त्रेस्य धर्मणः. — d) D8 हतो युधि (for निपातितः).

14 The event? Ś2 illegible. — a) D3.8 (m as in text) तदा (for तथा). K3 दौःशाशनिर्. K1.2 B2 D2 T2 शूरो; B4.5 तीव्रो; Dn1 सूरो (for वीरो). — b) K3 बहुलाशी; G1 M बाहुषाळी (for °शाली). — c) M (except M1) सौभद्रेणैव. B2 Dn1 T2 संगम्य (for विक्रम्य). — d) K1 यमशासनम् (for °सादनम्).

15 For the event, cf. B. 7. 29. 48–49. Ś2 illegible. M1 om. (hapl.) 15–16. — a) B3 अधिपतिश्च (hypermetric). — b) Ś1 सागरा*प्रभा(marg. वा)सिनां; K1 सागरावप्रभासिनां; K3 °द्रूपवासिनां. — c) G2 दैवराज्ञस्तु (for देवराजस्य). — d) G2 सुतः (for सखा).

16 Ś2 illegible. M1 om. 16 (cf. v.l. 15). — a) K1 भगदंत्तो. K3.4 D3 महीपाल. — b) K1 क्षत्राधर्म°; D4 क्षत्रधर्मा°. — cd) D8 transp. विक्रम्य and गमितो. — After 16, G1 reads 19–20 (for the first time), repeating them (with v.l.) at their proper place.

17 For the event, cf. B. 7. 143. 56. Ś2 illegible. T2 repeats 17–18 after 21 in marg. — a) K1 कुरवदायादः; T1 कौरवदायादाः. — b) K1 सौमदार्त्तिर्; Dn1 D3.8 न्यस्तशस्त्रो; T2 सोमदत्तो; G3 सोमदत्तिर्. B (except B1) Da1 D1.4.5.7 महारथः (for °यशाः). — c) K1 हतो भूरिश्रिवा राजः.

18 For the event, cf. B. 7. 93. 24. Ś2 illegible. T2 repeats 18 after 21 in marg. (cf. v.l. 17). — a) G3 चापि (for अपि). K1 चामिष्ठः; K2 शाम्यष्ठः; K3 Da1 D1.7 चांबष्टः; B1 राजेंद्र; M1 चांबष्ठ. — b) K1 धनुर्धनः; K2–4 V1 B (except B1) D (except D3) S Ca धुरंधरः (for धनुर्धरः). — c) Da1 वरन् (for चरन्). T1 संघे; G2 M संखे (for संख्ये). — d) B3–5 D4.7 (before corr.; *inf. lin.* as in text) नकुलेन हतो (B3.4 °त) युधि.

19 For the event, cf. B. 8. 61. Ś2 illegible. K3 om. (hapl.) 19–20. G1 reads 19–20 (for the first time) after 16, repeating them here. Before 19, M1 ins. कोसलानामधिपतिः in brackets ($=21^{a}$).

C. 8. 109
B. 8. 5. 20
K. 8. 2. 22

यस्य राजन्गजानीकं बहुसाहस्रमद्भुतम् ।
सुदक्षिणः स संग्रामे निहतः सव्यसाचिना ॥ २०
कोसलानामधिपतिर्हत्वा बहुशतान्परान् ।
सौभद्रेण हि विक्रम्य गमितो यमसादनम् ॥ २१
बहुशो योधयित्वा च भीमसेनं महारथः ।
चित्रसेनस्तव सुतो भीमसेनेन पातितः ॥ २२
मद्रराजात्मजः शूरः परेषां भयवर्धनः ।
असिचर्मधरः श्रीमान्सौभद्रेण निपातितः ॥ २३
समः कर्णस्य समरे यः स कर्णस्य पश्यतः ।
वृषसेनो महातेजाः शीघ्रास्त्रः कृतनिश्रयः ॥ २४
अभिमन्योर्वधं स्मृत्वा प्रतिज्ञामपि चात्मनः ।
धनंजयेन विक्रम्य गमितो यमसादनम् ॥ २५
नित्यप्रसक्तवैरो यः पाण्डवैः पृथिवीपतिः ।
विश्राव्य वैरं पार्थेन श्रुतायुः स निपातितः ॥ २६
शल्यपुत्रस्तु विक्रान्तः सहदेवेन मारिष ।
हतो रुक्मरथो राजन्भ्राता मातुलजो युधि ॥ २७
राजा भगीरथो वृद्धो बृहत्क्षत्रश्च केकयः ।
पराक्रमन्तौ विक्रान्तौ निहतौ वीर्यवत्तरौ ॥ २८

— a) B (except B1) D4.7.8 S सदामर्षी (T2 G2 °र्षः); D2 तदा युधे; D3 तदा संख्ये (for सदा संख्ये). — b) T2 कृतघ्नो (for °तास्त्रो). G2 युधि दुर्मदः. — B2 om. 19c–21b. — d) D2 घातितः (for पातितः).

20 For the event, cf. B. 7. 92. 72–73. Ś2 illegible. K3 B2 om. 20 (cf. v.l. 19). — a) D6 राज-; D7 राज्ञो; G1 राजा (for राजन्). V1 गदाजानीकं (sic). — b) K1 बहुसाभुस्रम् (sic). Da1 D1.5 T1.3 G2.3 M उत्तमं; G1 उच्यते (for अद्भुतम्). — c) K4 सु-; T3 G3 च; M1 तु (for स). T1 दुर्धर्षौ दक्षिणो युद्धे. — d) K1 सव्यसादिना.

21 For the event, cf. B. 7. 47. 22. Ś2 illegible. B2 om. 21ab (cf. v.l. 19). — a) K3 कौशलानाम्; K4 V1 B3 Da1 Dn1 D1.3–5.8 कोश° ; B1 कोष°; G1.2 कौस°. D2 M1 अधिपति. — b) K1 बाहुशतां; D2 बहुमतान्; T3 °शरान्; G1 °वरान्; M1 बाहुशतान्; M2–4 बहुशत; Cc °शतान् (as in text). — c) K3 D6 T1 M2–4 स; V1 B Da1 Dn1 D1–5.7.8 T3 G1.3 M1 [इ]ह (for हि). — After 21, T2 repeats in marg. 17–18.

22 For the event, cf. B. 7. 137. 30. Ś2 illegible. — a) M3 यौधयित्वा. K3 lacuna; V1 B (except B4.5) Da1 Dn1 D1.3.5 S तु (for च). — b) Ś1 K1.2.4 B2.5 Dn1 D3 M3 महारथं; K3 D6 G2 °बलं (for °रथः). — d) K3 भीमसेननिपातितः.

23 For the event, cf. B. 7. 45. 23. Ś2 illegible. — a) B2 ततो राजात्मज; B5 m मद्रराजानुजः. — b) K1 परेशं (for परेषां). M4 भयवर्तनः. — c) K1 असिचंद्धरः (sic); K2 M1 असिधर्म°; D2 अशिचर्म°; D4.6 असिवर्म°; G1.3 असिचर्मध(G3 °च)र-. M1 श्रीमन्. V1 अपि चर्मधरो धीमान्. — d) D2 सौभद्रेणेह पातितः.

24 For the event, cf. B. 8. 62. Ś2 illegible. Ś1 K1.2 om. (hapl.) 24–26. — a) S कर्णेन (for कर्णस्य). — b) D2 पश्यतां. K3 D6.8 यः कर्णस्य प्रपश्यतः; K4 यस्य कर्णस्य पांस्थितः (sic); B1 T1 G1.2 स कणस्यैव पश्यतः; T2 M कर्णस्यैव च (T2 तु) प°. — c) D6 वृषासनो. K4 महातेजा; G3 महाराज. — d) D6 शीघ्राश्वो; M1 शीघ्रस्त्रः. K3 V1 B1 Dn1 D6 दृढविक्रमः; B2–5 D1.4.5.7 T1 G2 कृतनिश्चयः; D8 T2.3 M °निश्रमः (for °निश्रयः). K4 D3 शीघ्रास्त्रकृतविक्र(D3 °श्र)मः; D2 G3 °स्त्रकृतनिश्रमः.

25 Ś2 illegible. Ś1 K1.2 om. 25 (cf. v.l. 24). T2 om. 25ab. — a) K3 B D (except D3.8) T1 G1 (*sup. lin.* as in text) M1 श्रुत्वा (for स्मृत्वा). — b) K3 अति (for अपि).

26 For the event, cf. B. 7. 93. 24. Ś2 illegible. Ś1 K1.2 om. 26 (cf. v.l. 24). — a) K3.4 B1–3 Dn1 D2.3.6.8 नित्यं (for नित्य-). B4.6 D4.7 नित्यं संसक्तवैरो यः; S नित्यप्रयुक्तवैरो यः (T1 G1 °रोथ). — d) T1 श्रुतायश्च (for °युः स). Cc cites श्रुतायुः (as in text). Dn1 G1.2 सं- (for स).

27 The event? Ś2 illegible. — a) K3 स; B3 T1 च (for तु). D5 विक्रीतः (for विक्रान्तः). — b) G1 M3 मारिषः. — c) D8 रुक्महयो; M1 रुग्मरथो. K3 नाम; V1 B1 राजा; D6 भ्राता (for राजन्). — d) K3 भ्रातृ-; T G1.3 M स्यालो (for भ्राता). V1 भ्रातासौ मातुलात्मजः; D6 मातुलो युधि विक्रमः; G2 कृतप्रज्ञो महाबलः.

28 The event? For Bṛhatkṣatra, cf. B. 7. 32. 65. Ś2 illegible. — a) M (except M3) भागीरथो. — b) K3 वृहक्षेत्रश्च; D6 बृहत्क्षेत्रश्च; D8 वृद्धक्षत्रश्च; T2 ब्रहत्क्षत्रश्च; G1 बृहक्षत्रश्च. K3.4 B2 Dn1 D1.3.4.6–8 कैकयः; M4 केकया. — c) V1 पराक्रमं च; D5 °क्रमेतो (for °क्रमन्तौ). K1 विश्रांतौ (for विक्रान्तौ); Da1 om. विक्रान्तौ. B4.5 D4.7 पराक्रांतौ सुविक्रां(D4 °क्कां)तौ; S पराक्रांतौ च मित्रार्थे. — d) T1 महांतौ वीर्यवत्तरौ.

भगदत्तसुतो राजन्कृतप्रज्ञो महाबलः ।
श्येनवच्चरता संख्ये नकुलेन निपातितः ॥ २९
पितामहस्तव तथा बाह्लिकः सह बाह्लिकैः ।
भीमसेनेन विक्रम्य गमितो यमसादनम् ॥ ३०
जयत्सेनस्तथा राजञ्जारासंधिर्महाबलः ।
मागधो निहतः संख्ये सौभद्रेण महात्मना ॥ ३१
पुत्रस्ते दुर्मुखो राजन्दुःसहश्च महारथः ।
गदया भीमसेनेन निहतौ शूरमानिनौ ॥ ३२
दुर्मर्षणो दुर्विषहो दुर्जयश्च महारथः ।
कृत्वा नसुकरं कर्म गता वैवस्वतक्षयम् ॥ ३३
सचिवो वृषवर्मा ते सूतः परमवीर्यवान् ।
भीमसेनेन विक्रम्य गमितो यमसादनम् ॥ ३४
नागायुतबलो राजा नागायुतबलो महान् ।
सगणः पाण्डुपुत्रेण निहतः सव्यसाचिना ॥ ३५
वसातयो महाराज द्विसाहस्राः प्रहारिणः ।
शूरसेनाश्च विक्रान्ताः सर्वे युधि निपातिताः ॥ ३६

C. 8. 126
B. 8. 5. 37
K. 8. 2. 39

29 The event? Ś$_2$ illegible. — ^{a}) V$_1$ भगवद्दत्तसुतो (hypermetric); G$_1$ भगदत्तस्सुतो. T$_1$ चापि (for राजन्). B$_3$ सोमदत्तो महाराज. — ^{b}) K$_3$ D$_6$ कृतयज्ञो (for °प्रज्ञो). D$_5$ महाबल. — ^{c}) K$_3$ B$_{1.3}$ Dn$_1$ D$_7$ (before corr.) G$_{1.3}$ चरतां; K$_4$ विचरन्; Da$_1$ D$_5$ चरवा (sic); D$_6$ चरतः (for चरता). T$_1$ संघे; G$_2$ M संखे (for संख्ये).

30 For the event, cf. B. 7. 157. 16. Ś$_2$ illegible. — ^{a}) D$_8$ चैव (for तव). B$_1$ तदा; G$_2$ पिता; M$_1$ सखा (for तथा). — ^{b}) K$_{3.4}$ B D (except Dn$_1$ D$_{3.8}$) S (except T$_{1.2}$ G$_1$) बाह्लीकः (for बाह्लिकः). T$_3$ G$_3$ स च (for सह). D$_6$ T$_2$ बांधवैः; T$_3$ -बाह्लिकः (for बाह्लिकैः). — ^{cd}) K$_1$ भीमसे*न. K$_3$ V$_1$ B D S निहतो भीमसेनेन महाबलपराक्रमः.

31 The event? Ś$_2$ illegible. — ^{a}) D$_2$ जयसेनस्; D$_8$ जयत्संधिस् (for जयत्सेनस्). D$_4$ महा- (for तथा). B$_5$ M (except M$_3$) राजा (for राजन्). — ^{b}) K$_{1.3.4}$ Dn$_1$ D$_{4.6}$ T G जरासंधिर्. — ^{c}) T$_1$ संघे; G$_2$ M संखे. — ^{d}) D$_6$ निपातितः (for महात्मना). — K$_{3.4}$ D$_8$ ins. after 31: T$_2$ G$_1$ M, after 33:

15* असिचर्मधरः शूरः परेषां भयवर्धनः ।
अग्निचक्रवदाघूर्णन्सोमदत्तो निपातितः ।

[(L. 1) K$_{3.4}$ D$_8$ वीरः (for शूरः). — (L. 2) T$_2$ °घूर्णान्; G$_1$ M °घूर्णः (for °घूर्णन्). K$_3$ सोमदत्ति; K$_4$ सोमदत्ते; D$_8$ सौमदत्तिर् (for सोमदत्तो).]

32 For the events, cf. B. 7. 135. 36. Ś$_2$ illegible. — ^{a}) Ś$_1$ K$_{1.2}$ दुर्मदो; K$_3$ दुर्मखो; D$_6$ निहतो (for दुर्मुखो). — ^{b}) K$_3$ कृतयज्ञो; T$_1$ G$_{2.3}$ M दुष्षहश्च (for दुःसहश्च). K$_3$ V$_1$ B (except B$_1$) Da$_1$ D$_{1.2.4.5.7}$ महाबलः (for °रथः). D$_6$ दुर्मुखो दुःसहस्तथा. — ^{d}) D$_6$ विहतौ (for निहतौ). G$_2$ वीरमानिनौ; K$_3$ शूरमानिना.

33 For the events, cf. B. 7. 135. 36. Ś$_2$ illegible. — ^{a}) K$_1$ दुर्दर्षणो; D$_{2.4}$ दुर्धर्षणो (for दुर्मर्षणो). D$_{4.7}$ दुर्विसहो; M$_1$ °षेहो (for °षहो). — ^{b}) V$_1$ B (except B$_1$) Da$_1$ D$_{1.2.4.5.7}$ विकर्णश्च; S दुर्मनाश्च (for दुर्जयश्च). B Da$_1$ D$_{1.2.4.5.7}$ महाबलः; G$_2$ °रथाः (for °रथः). — G$_2$ om. 33^{cd}. — ^{c}) K$_1$ नसुकरो; K$_2$ B$_1$ Dn$_1$ D$_2$ त्वसुकरं; K$_4$ नु सुकरं; T$_1$ चासु°; T$_{2.3}$ G$_{1.3}$ सुदुष्करं (for नसुकरं). — ^{d}) B$_3$ D$_{3.8}$ T$_3$ G$_1$ गतो; D$_6$ G$_3$ गतौ (for गता). — K$_{3.4}$ V$_1$ B D G$_2$ ins. after 33 (G$_2$ after 33^{ab}): T$_2$ G$_1$ M, ins. after 33, 15* and cont.:

16* उभौ कलिङ्गवृषभौ भ्रातरौ युद्धदुर्मदौ ।
कृत्वा नसुकरं कर्म गतौ वैवस्वतक्षयम् ।

[(L. 1) B$_3$ Dn$_1$ M$_1$ °वृषकौ (for °वृषभौ). G$_{1.2}$ युधि (for युद्ध-). — (L. 2) Om. in D$_1$. K$_3$ T$_2$ G$_{1.2}$ सुदुष्करं; K$_4$ तु सुकरं; Dn$_1$ वासुकरं; D$_2$ चासु°. K$_3$ G$_2$ गता; M$_3$ गतो (for गतौ). B$_2$ गमितौ यमसादनं (for the posterior half).]

34 The event? Ś$_2$ illegible. — ^{a}) K$_3$ B$_2$ D$_8$ वृषकर्मा; K$_4$ °नामा; B$_{3.4}$ D$_1$ T G °पर्वा (for °वर्मा). — ^{b}) K$_{1.4}$ सुतः; K$_3$ गीनः (sic); V$_1$ B$_{1.2}$ Dn$_1$ Ccp शूरः; D$_6$ गीतः; D$_8$ ततः; S तथा; Cc सूतः (as in text). — ^{c}) D$_3$ वाक्रम्य; D$_8$ चाक्रम्य (for विक्रम्य).

35 The event? Ś$_2$ illegible. — ^{a}) D$_3$ राजन् (for राजा). V$_1$ B Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1-5.7}$ S तथैव पौरवो राजा (D$_2$ M$_{2-4}$ राजन्; T$_{2.3}$ G घोरो). — ^{b}) K$_3$ नागायुतजवो महान्; K$_4$ °महो बलान्. B$_4$ ins. सहायुत between नागायुत- and °बलो. Ś$_1$ K$_{1.2}$ D$_8$ repeat 35^{cd} after 36. — ^{c}) Ś$_1$ K$_2$ प्रगणः; K$_3$ D$_3$ सुखेण; Dn$_1$ समरे; D$_6$ सुषेगः (for सगणः). B$_3$ प्राणहारेण (for पाण्डुपुत्रेण). — After 35, G$_2$ reads 38^{cd}, repeating it in its proper place.

36 Ś$_2$ illegible. — ^{a}) V$_1$ T$_1$ पा(T$_1$ प)दातयो; B$_{4.5}$ D$_{4.7}$ G$_3$ वशातयो; D$_3$ वसानयो; D$_8$ वसातीया; T$_2$ तत्सखायो (for वसातयो). — ^{b}) K$_3$ द्विसाहस्री-; B$_1$ °सहस्राः; Dn$_1$ °साहस्रा; D$_5$ °सहस्रः; T$_1$ °गाहास्र- (sic);

C. 8. 127
B. 8. 5. 38
K. 8. 2. 40

अभीषाहाः कवचिनः प्रहरन्तो मदोत्कटाः ।
शिबयश्च रथोदाराः कलिङ्गसहिता हताः ॥ ३७
गोकुले नित्यसंवृद्धा युद्धे परमकोविदाः ।
श्रेणयो बहुसाहस्राः संशप्तकगणाश्च ये ।
ते सर्वे पार्थमासाद्य गता वैवस्वतक्षयम् ॥ ३८
स्यालौ तव महाराज राजानौ वृषकाचलौ ।
त्वदर्थे संपराक्रान्तौ निहतौ सव्यसाचिना ॥ ३९
उग्रकर्मा महेष्वासो नामतः कर्मतस्तथा ।
शाल्वराजो महाराज भीमसेनेन पातितः ॥ ४०
ओघवांश्च महाराज बृहन्तः सहितो रणे ।
पराक्रमन्तौ मित्रार्थे गतौ वैवस्वतक्षयम् ॥ ४१
तथैव रथिनां श्रेष्ठः क्षेमधूर्तिर्विशां पते ।
निहतो गदया राजन्भीमसेनेन संयुगे ॥ ४२
तथा राजा महेष्वासो जलसंधो महाबलः ।
सुमहत्कदनं कृत्वा हतः सात्यकिना रणे ॥ ४३
अलायुधो राक्षसेन्द्रः खरबन्धुरयानगः ।

T3 °सहस्र-; G1 °साहस्रां. B3 प्रतापिनः (for प्रहारिणः). — ^{c}) D8 सूरसेनाश्च. K3 शूरसेनोथ विक्रांतः. — ^{d}) T1 युद्धे; M1 युद्ध- (for युधि). — After 36, Ś1 K1.2 D8 repeat 35^{cd}.

37 Ś2 illegible. — ^{a}) K3 D6 आभीरकाः; B1–3 D4 अभीसाहाः; D5 T1 G1.2 M अ(G1 M2.4 आ)भीषहाः; T2 महेष्वासाः (for अभीषाहाः). G2 प्रहारिणः (for कवचिनः). T3 G3 अभीषण(G3 °षाहाः)प्रहरिणः. — ^{b}) D6 प्रहसंतो (for °रन्तो). K1 मदोत्कटः; B (except B1) D (except Dn1 D3.6.8) S (except T1) रणोत्कटाः. — ^{c}) K3 शिबयोश्च-; Da1 M1 शिवयश्च (for शिब°). Ś1 K2.4 महेष्वासाः; M1 यथोदाराः (for रथो°). — ^{d}) B5 कालिंगसहिता; G1 कलिंगाः स°. K1 हिताः (for हताः).

38 Ś2 illegible. — ^{a}) G2 नित्यसंवृद्धो. — ^{b}) Ś1 K (except K3) V1 B (except B1) D (except D8) T2 परमकोपनाः. — After 38^{ab}, K3.4 V1 B D S ins.:

17* तेऽपावृत्तकवीराश्च निहताः सव्यसाचिना ।

[K3.4 V1 D1.3.5 अपावृत्त(K4 °त्तै-; V1 °त्य)कवीराश्च; B1.4.5 ओघवृत्तकवीराश्च (B1 °रा वै); B2 Da1 D8 उपावृत्त-(D8 °त्ति)कवीराश्च; B3 M औपावृत्तकवीरास्ते (B3 °श्च); D2 कोपवृत्तिकवीराश्च; D4 ओष्ववृत्तकवीराश्च (sic); D6 अप्रवृत्ता कुलिंदाश्च; TG गोपालाः कृतवीर्याश्च (T1.2 °स्ते). Ca cites ओघवृत्तिकाः.] After 17*, T1 reads 40^{ab}.

— B3 om. 38^{c}–39^{d}. G2 reads 38^{cd} (for the first time) after 35. — ^{c}) T1 सेनयोर् (for श्रेणयो). D5 बहुसाहस्रीः. — ^{d}) K1.3.4 V1 B1.2 D (except D2) T3 संसप्तक°. T1 हताः (for च ये). — T2 om. 38^{c}–39^{d}.

39 For the event, cf. B. 7. 30. 12. Ś2 illegible. — B3 T2 om. 39 (cf. v.l. 38). G3 om. (hapl.) 39–41. — ^{a}) Ś K2 B (B3 om.) Da1 Dn1 D1–4.7 T3 श्यालौ; K1 सानौ; K3 D8 शालौ; D5 शापौ (for स्यालौ). — ^{b}) K3 Dn1 वृषकावलौ. D8 गजानौ वृषकाबलौ. — ^{c}) K1 संपराक्रांतो; K3 D3.6 °रिक्रांतौ. V1 B (except B4; B3 om.) Da1 Dn1 D1.2.4.5 त्वदर्थमति(Da1 D1.5 °भि)विक्रांतौ; S (T2 G3 om.) त्वदर्थं तौ पराक्रांतौ.

40 The event? Ś2 illegible. G3 om. 40 (cf. v.l. 39). T1 reads 40^{ab} after 17* (cf. v.l. 38). — ^{a}) T1 उग्रवीर्यां; T2 G1 M °धन्वा (for °कर्मा). — ^{b}) G2 च सः (for तथा). — ^{c}) B1 D6 T1 G1.2 M (except M3) साल्वराजो; T2 युवराजो (for शाल्व°). M4 om. महाराज. Ś1 K2.4 B1 Dn1 D3.6 T2.3 M1 महाबाहुर्; D3 तथा राजन् (for महाराज). K1 सालराजो महाबाहुं. — ^{d}) G1 भीमसेनो निपातितः.

41 The events? Ś2 illegible. G3 om. 41 (cf. v.l. 39). — ^{a}) K1 ओछवाश्च; Dn1 औघवाश्च; D1.5 ओषघवाश्च (sic); D3 ऊघवांश्च; D6 आवंत्यौ च; S (G3 om.) अंशुमांश्च (for ओघवांश्च). — ^{b}) Ś K2.4 बृहन्तमपिता रणे. K1 बृहंतमपितो रणे; K3 Dn1 बृहता सहितो र°; V1 T3 बृहंतसहितो र°; B1.2.4.5 Da1 D1.2.4.5.7.8 बृहंतः सहितौ र°; B3 बृहंतश्च महाबलः; D3 वृद्धंतसहितो रणे; D6 निहतौ सहितौ र°; T2 बार्हतैः सहितो र°. — ^{c}) S (except T3; G3 om.) पराक्रमी च (for °क्रमन्तौ). B3 विक्रांतौ (for मित्रार्थे). — ^{d}) K3 Dn1 D4 T1.2 G1.2 M3 गतो (for गतौ).

42 For the event, cf. 8. 8. 43. Ś2 illegible. — ^{a}) Da1 D5 श्रेष्ठ. — ^{b}) K1 क्षेमयंति; K3 D7 °मूर्तिर्; Dn1 D2 °मूर्ति- (for °धूर्तिर्). K3 D2 महारथः (for विशां पते). — ^{c}) T1 सोपि (for राजन्).

43 For the event, cf. B. 7. 115. 30–54. Ś2 illegible. — ^{a}) M4 ततो (for तथा). B1 D2.3 S राजन् (for राजा). — ^{b}) B1 जरासंधो (for जल°). — ^{c}) Dn1 सुमहा- (for सुमहत्). T1 सुमहत्कर्म कृत्वासौ. — ^{d}) K4 सात्यिकेना (for सात्यकिना). Ś1 B3.4 Da1 D1–5.7 S युधि (for रणे).

44 For the event, cf. B. 7. 178. Ś2 illegible. — ^{a}) K3 B1.3 Dn1 D6 अलंबुसो (B1.3 °षो); V1

घटोत्कचेन विक्रम्य गमितो यमसादनम् ॥ ४४
राधेयाः सूतपुत्राश्च भ्रातरश्च महारथाः ।
केकयाः सर्वशश्चापि निहताः सव्यसाचिना ॥ ४५
मालवा मद्रकाश्चैव द्रविडाश्चोग्रविक्रमाः ।
यौधेयाश्च ललित्थाश्च क्षुद्रकाश्चाप्युशीनराः ॥ ४६
मावेल्लकास्तुण्डिकेराः सावित्रीपुत्रकाश्चलाः ।
प्राच्योदीच्याः प्रतीच्याश्च दाक्षिणात्याश्च मारिष ४७

पत्तीनां निहताः संघा हयानामयुतानि च ।
रथव्रजाश्च निहता हताश्च वरवारणाः ॥ ४८
सध्वजाः सायुधाः शूराः सवर्माम्बरभूषणाः ।
कालेन महता यत्ताः कुले ये च विवर्धिताः ॥ ४९
ते हताः समरे राजन्पार्थेनाक्लिष्टकर्मणा ।
अन्ये तथामितबलाः परस्परवधैषिणः ॥ ५०
एते चान्ये च बहवो राजानः सगणा रणे ।

C. 8. 142
B. 8. 5. 53
K. 8. 2. 55

अनायुधो; T_1 G_2 हलायुधो; M_1 हयायुद्धो; M_4 हला** (for अलायुधो). — ^{b}) $T_{2.3}$ G बकबंधुर- (for खर°). V_1 B_1 खरबंधुः सुयत्नवान्; B_{2-5} D $T_{2.3}$ G M Ca खरबंधुरयान(D_6 °यत्न)वान्. T_1 नागायुतबलो महान्; Cc dissolves comp. as ❀ खरैर्बंधुरं यानमध्यास्त इति ।❀ — After 44, S ins.:

18* विक्रान्ता बलवन्तश्च भ्रातरः सह भारत ।

45 Ś$_2$ illegible. S (except M_2) transp. 45^{ab} and 45^{cd}. — ^{a}) B_2 $D_{4.7}$ T_1 राधेयः; Dn_1 D_2 राधेया. — ^{b}) K_1 D_2 महाबलाः (for °रथाः). S कर्णस्य भ्रातरस्तथा. — M_2 om. 45^{cd}. — ^{c}) $K_{1.4}$ केकयः; K_2 $B_{2.4}$ Dn_1 $D_{4.6-8}$ कैकेयाः; V_1 D_3 कैकयाः. K_1 Da_1 $D_{1.5}$ G_2 सर्वत(K_1 °ध)श्चापि; D_6 भ्रातरः सर्वे; D_8 शर्वशश्चापि (for सर्वशश्चापि). — ^{d}) D_1 निहता; D_3 पातिताः. — After 45, S (M_2 after 45^{ab}) ins.:

19* रिपूणां कदनं कृत्वा गता वैवस्वतक्षयम् ।
[M_1 सुमहत् (for रिपूणां) and गतो (for गता).]

46 Ś$_2$ illegible. — ^{a}) Ś$_1$ K_2 मालका; K_4 सालका (for मालवा). K_1 V_1 $D_{3.4}$ माद्रकाश्चैव (D_3 °श्चापि); B (except B_1) D_7 माद्रवाश्चैव. S मद्रका माळवाश्चैव (M_1 om. व). — ^{b}) K_1 $B_{1.3}$ Da_1 $D_{1.2.5.6}$ द्राविडाश्च; V_1 द्राविलाश्च; $T_{2.3}$ G M द्रमि(M_4 °मी)ळाश्च. Ś$_1$ $K_{1.2.4}$ V_1 $B_{1.2}$ Dn_1 $D_{3.6.8}$ [उ]ग्र(K_1 °ग)कर्मि(D_3 °र्म)णः (for °विक्रमाः). K_3 द्रविडाश्चोगकर्मिकाः (sic); T_1 सौवीराश्चैव विक्रमाः. — ^{c}) K_3 T_1 योधेयाश्च; D_5 यौधेवाश्च. K_1 ललिद्धाश्च; V_1 लपित्थाश्च; B_2 (marg.) नहुषाश्च; B_3 कुलिंदाश्च; D_2 ललिसाश्च; D_6 नळिन्याश्च; T_1 शिविज्ञाश्च; G_1 लिलज्ञाश्च; G_2 विविंदाश्च; M लिलिंध्राश्च (for ललित्थाश्च). T_2 यौधेया बलवंतश्च; T_3 G_3 यौधेयाश्चिलिबिंदाश्च. — ^{d}) K_3 [उ]शीनरः.

47 Ś$_2$ illegible. — ^{a}) Ś$_1$ K_2 माचेल्ल°; K_1 पादेय°; K_4 साच्चेल°; B_3 आवेल्लि°; B_4 मावेंद°; D_2 माचेल्लि°; D_3 मावेल्लि°; D_6 सावेल्ल°; D_8 मांवेल्ल°; T_1 M मच्चिल्लि°; T_2 मच्चिल्ल°; T_3 G_3 मच्छिल्लि°; G_1 मच्चिल°; G_2 मच्छल्लि° (for मावेल्ल°). Cf. 1. 57. 29^{c}: 2. 31. 13^{d}: B. 7.17.20; 19. 20; 91. 39. Dn_1 तुडिकेराः; D_2 तुडिकाराः; D_3 मुंडिकेराः; D_5 तुंडिकेशः; D_8 M_1 °केरा; G_1 तुंडकेराः. K_3 मांवेल्लिका सुंडिकेरा. — ^{b}) V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1-5.7.8}$ सावित्रीपुत्र(V_1 °त्रि)काश्च ये; D_6 °त्राः पुंड्रकाश्च ये; S सावित्री(T_1 सवित्रे)पुत्रि(T_2 $G_{1.2}$ °त्र)कास्तथा. — ^{c}) G_2 प्रागुदीच्यः; M_1 प्राच्योदीच्यां. Dn_1 पवीत्राश्च (for प्रतीच्याश्च). — ^{d}) K_3 Dn_1 दक्षिणात्या°; D_2 दाक्षि*त्या°. S भारत (for मारिष).

48 Ś$_2$ illegible. — ^{a}) G_2 निहतः. K_1 T_1 संख्या; D_5 संधा; T_2 शंखा (for संघा). — ^{b}) $K_{1.2}$ B D प्र(B_4 नि)युतानि; S अर्बुदानि (for अयुतानि). — ^{c}) B_1 रथा व्रजाश्च; D_6 $T_{2.3}$ $G_{2.3}$ रथव्राताश्च. Dn_1 D_5 om. (hapl.) हता in निहता. — ^{d}) $T_{2.3}$ G तथा वै (for हताश्च). K_3 वरवारणा. T_1 तथा च गजयूथपाः; M तथाश्वनरवारणाः.

49 ^{a}) M_3 साध्वजाः (for सध्वजाः). Ś$_2$ वीराः (for शूराः). — ^{b}) K_1 सधर्माभरभूषणाः; K_4 $D_{6.8}$ G_3 स(K_4 सु)चर्मांबर°; B_3 Da_1 $D_{1.5}$ सव(D_1 °च)र्मायुध°; M_1 सवर्मांबरभूषणां. — ^{c}) Ś$_2$ T_2 महता युक्ताः; $B_{2.4}$ Da_1 °तापन्नाः; Dn_1 D_2 °तायस्ताः; D_6 °ता यत्नात्; T_1 °ता याताः (for महता यत्ताः). Cc cites यत्ताः. B_4 कालेनिमहतारत्ताः (sic). — ^{d}) K_1 नकुलैश्च ये च वर्धिताः (hypermetric); $K_{2.3}$ S कुशलैर्ये(T_1 M_{2-4} °र)भिवर्धिताः; V_1 B Da_1 $D_{1.4.5.7}$ कुलशीलविवार्धि($B_{3.4}$ °र्जि)ताः; Dn_1 $D_{2.3.6.8}$ कुशलैर्ये च ($D_{2.6}$ वि-) वर्धिताः.

50 ^{a}) B_{3-5} Da_1 $D_{1.4.5.7}$ सर्वे (for राजन्). — ^{c}) K_4 M_1 तथामितबला; Dn_1 °मितिबलाः. — ^{d}) B_1 परस्परजयैषिणः; S °ममर्षिणः. — After 50, V_1 B (except B_3) Da_1 $D_{1.3-5.7}$ ins.:

20* निहताः समरे शूराः परस्परसमागमे ।

51 ^{ab}) $B_{2.4.5}$ Da_1 $D_{1.4.5.7}$ $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M transp. बहवो and राजानः. T_2 G_2 निहताः (for राजानः). K_1 सागरा; M_1 सगणो (for सगणा). B (except B_1) Da_1 $D_{1.4.7}$ युधि (for रणे). — ^{c}) K_2 हतः. Ś$_2$ हताः सहवसंरब्धाः

C. 8. 142
B. 8. 5. 53
K. 8. 2. 55

हताः सहस्रशो राजन्यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
एवमेष क्षयो वृत्तः कर्णार्जुनसमागमे ॥ ५१
महेन्द्रेण यथा वृत्रो यथा रामेण रावणः ।
यथा कृष्णेन निहतो मुरो रणनिपातितः ।
कार्तवीर्यश्च रामेण भार्गवेण हतो यथा ॥ ५२
सज्ञातिबान्धवः शूरः समरे युद्धदुर्मदः ।
रणे कृत्वा महायुद्धं घोरं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ ५३
तथार्जुनेन निहतो द्वैरथे युद्धदुर्मदः ।
सामात्यबान्धवो राजन्कर्णः प्रहरतां वरः ॥ ५४
जयाशा धार्तराष्ट्राणां वैरस्य च मुखं यतः ।
तीर्णं तत्पाण्डवै राजन्यत्पुरा नावबुध्यसे ॥ ५५
उच्यमानो महाराज बन्धुभिर्हितकाङ्क्षिभिः ।
तदिदं समनुप्राप्तं व्यसनं त्वां महात्ययम् ॥ ५६
पुत्राणां राज्यकामानां त्वया राजन्हितैषिणा ।
अहितानीव चीर्णानि तेषां ते फलमागतम् ॥ ५७

धृतराष्ट्र उवाच ।

आख्याता मामकास्तात निहता युधि पाण्डवैः ।
निहतान्पाण्डवेयानां मामकैर्ब्रूहि संजय ॥ ५८

(sic). — ^{d}) Ś2 तन् (for यन्). M2.4 मा (for मां). — ^{e}) T2 एव (for एष). G1 वृत्तो; M3 वृद्धः (for वृत्तः). — ^{f}) Ś2 कर्णा******.

52 ^{a}) K1 महाद्रैण महावृत्रा (sic). — ^{c}) K4 तथा. K3 V1 B D S नरको (G2 नमुचिः) (for निहतो). — ^{d}) Ś1 K1 [ऽ]सुरो (for मुरो). K2 सूजुर; K4 युधि (for रण-). K3 B1.2.4.5 Da1 Dn1 D1–7 T1.3 G1.3 M मुर(K3 B2 सुर-; B4 D2–4.7 मुरु)श्च निहतो रणे; B3 मुरुश्च नरकारिणा; D8 मुररश्च नरकारिणा (hypermetric); T2 G2 मुरश्चैव (G2 नरकश्च) यथा रणे. — ^{e}) K4 कार्तवीर्येश्च; D2 कार्तिवीर्यश्च. — ^{f}) Ś2 K1 M2 भार्गवेन. K3 V1 B1 Dn1 D2 S यथा हतः (G2 ततः) (by transp.); B3–5 Da1 D1.4–7 बलीयसा.

53 ^{a}) B3 सज्ञातिबांहनाः (sic); D6 °बांधवैः; D8 सजातिबांधवः; M1 यज्ज्ञाति° (for सज्ञाति°). K1.3 B2 M1 शूराः; Dn1 शूर. — ^{b}) K1.3 B3 M1 युद्धदुर्मदाः; D4 °दुर्मदां; G2 [ऽ]सह्यविक्रमः. — Ś K1.2.4 D6 G1 om. (hapl.) 53^{c}–54^{b}. — ^{c}) V1 B D1–4.7 S (except T1; G1 om.) महद्युद्धं. — ^{d}) D1 घोर- (for घोरं). K3 V1 B1.2 Dn1 D2.3.8 त्रैलोक्यमोहनं. — After 53, K3 V1 B D (D6 om.) S (G1 om.) ins.:

21* यथा स्कन्देन महिषो यथा रुद्रेण चान्धकः ।

[K3 B (except B1) D4.8 हतः (for यथा). D4 स्कंधेन; T2 चंड्या तु (for स्कन्देन). D3 बांधवकः (hypermetric); G2 M1.3.4 चांतकः (for चान्धकः).]

54 Ś K1.2.4 D6 G1 om. 54^{ab} (cf. v. l. 53). — ^{a}) V1 B1 D2 स हतो; Dn1 सहतौ (for निहतो). — ^{b}) K3 T1 द्वैरथो. — ^{c}) D6 सामान्य° (for सामात्य°). S शूरः (for राजन्). — ^{d}) K3 कर्ण; T2 om. कर्णः. D1.5 प्रह(D5 °हा)तां वरः (submetric) (for प्रहरतां वरः).

55 ^{a}) K4 कर्णाशा; Dn1 जयाशी (for जयाशा). — ^{b}) M1 om. च. K4 सुखं; Cc मुखं (as in text). K3 गतः; D3 च यः; S नृप; Cc यतः (as in text). — ^{c}) K4 D3 तीर्णां; Dn1 D8 तीर्णस्; D2 तूर्णं; D4 तीर्णैं; T2 कर्ण. K3 B1 पांडवो. B (except B1) Da1 D1.5.7 अद्य (for राजन्). — ^{d}) Ś2 न विबुध्यसे; K3 नावबुध्यते; B2 *म बुध्यसे.

56 ^{a}) Ś2 damaged. K1 उश्यमानो; S प्रोच्यमानं (for उच्यमानो). — ^{b}) B3–5 Da1 D1.4–8 हि(D6.8 ह)तवादिभिः. — After 56^{ab}, S ins.:

22* न कृतं च त्वया पूर्वं दैवेन विधिना बलात् ।
[G2 देवेन].

— ^{c}) D8 सुमहत्प्राप्तं. — ^{d}) Ś2 K1 M1.4 त्वा; K3 D6 तु; Dn1 D2.3.8 M2 सु-; T1 च (for त्वां). K3 महाव्ययं; D6 °भयं; T2 महत्तरं (for महात्ययम्).

57 ^{a}) Ś1 has lacuna for 57^{a}. Ś2 lacuna from राज्य to न्हि (in 57^{b}); K1 lacuna up to का; K2 (*sec. m.*) पुत्राणां राज्यकामानां. Ś2 सुतानां (for पुत्राणां). M2–4 राज्यकामेन (for °कामानां). — ^{b}) K3 V1 B5 D6.8 Cc राज्य- (for राजन्). Dn1 हितैषिष (sic); D2 हितैषिणां. — ^{c}) K3 V1 B1.3–5 D (D4 marg.) S अहितान्येव (D4 प्रहितान्येव); B2 मोहितान्येव. Ś2 K2 शीर्णानि; V1 (*inf. lin.*) D6 तीर्णानि; D8 कीर्णानि; T2 चीर्नानि. — ^{d}) K1 न; K3 B1.2.4 Da1 Dn1 D1–3.5 T2 M1 तत्; V1 तु (for ते). K3 फलमाप्नुयात्. — After 57, K2–4 V1 B D S ins. an addl. colophon [*Adhy. name:* Dn1 संजयवाक्यं; T1 कुरुबलहतजनकथनं; M1 कुरुवलकथनं. — *Adhy. no.:* K2.3 B1.2.5 D4.6.8 5; D1 6; T1.3 G M 2; T2 3.].

58 Before the ref., G2 ins. श्रीकृष्णाय नमः. — ^{a}) Ś1 K1.2.4 आहता; M2–4 व्याख्याता (for आख्याता). K1 चात्र (for तात). — ^{c}) K1.4 निहता; K3 D2.6 हताश्च; V1 B1 Dn1 हतांश्च (for निहतान्). S मामकैर्निहतान्ब्रूहि. — ^{d}) K1 मामके; K2 Dn1 D1.5 मामकै. K4 संजयः. S पांडवेयांस्तु (T1 M2 °यांश्च) संजय (G1 M1 °यः).

संजय उवाच ।

कुन्तयो युधि विक्रान्ता महासत्त्वा महाबलाः ।
सानुबन्धाः सहामात्या भीष्मेण युधि पातिताः ॥ ५९
समः किरीटिना संख्ये वीर्येण च बलेन च ।
सत्यजित्सत्यसंधेन द्रोणेन निहतो रणे ॥ ६०
तथा विराटद्रुपदौ वृद्धौ सहसुतौ नृपौ ।
पराक्रमन्तौ मित्रार्थे द्रोणेन निहतौ रणे ॥ ६१
यो बाल एव समरे संमितः सव्यसाचिना ।
केशवेन च दुर्धर्षो बलदेवेन चाभिभूः ॥ ६२
स एष कदनं कृत्वा महद्रणविशारदः ।
परिवार्य महामात्रैः षड्भिः परमकै रथैः ।
अशक्नुवद्भिर्बीभत्सुमभिमन्युर्निपातितः ॥ ६३
तं कृतं विरथं वीरं क्षत्रधर्मे व्यवस्थितम् ।
दौःशासनिर्महाराज सौभद्रं हतवान्रणे ॥ ६४

C. 8. 160
B. 8. 6. 10
K. 8. 3. 9

59 D_2 M_2 om. the ref. — [a]) B_1 क्षत्रिया; S कृतिनो (M_{2-4} °ना) (for कुन्तयो). D_8 भुवि (for युधि). T_1 विक्रांतान्. — [b]) K_3 महावीर्यां (for °सत्त्वा). — [c]) K_4 सानुवंध्या; Cc °बन्धाः (as in text). — [d]) K_1 पातितः. B_5 भीष्मेण विनिपातितः; D_{n1} गांगेयेन निपातिताः. — After 59, T_1 ins.:

23* नरश्वाश्वाः सनागाश्च रथाश्च शतशो नराः ।

T_1 cont.; K_3 V_1 B D $T_{2.3}$ G M ins. after 59:

24* नारायणा बल्लवाश्च रामाश्च शतशोऽपरे ।
अनुरक्ताश्च विजये भीष्मेण निहता रणे ।

[The event? — (L. 1) T_1 M_{2-4} नारायणो. D_{n1} बालभद्रा; D_6 त्रंतवाश्च; T_1 M_1 पल्लवा(M_1 °व)श्च; T_2 च गोपाला (for बल्लवाश्च). K_3 V_1 $B_{1.3}$ $D_{2.3.6}$ हताश्च; D_{n1} शूराश्च (for रामाश्च). D_5 om. रामाश्च. V_1 B (except B_2) D_{a1} $D_{1.4.5.7}$ शतशो रणे; D_6 T_2 °शः परे; M_3 °शोवरे. — (L. 2) G_2 अनुयुक्ताश्च. Ca cites अनुरक्ताः. B_2 वीर्येण; B_{3-5} $D_{1.4.5.7}$ वीरेण (for विजये). K_3 V_1 B D युधि पातिताः (for निहता रणे).]

60 For the event, cf. B. 7. 21. 21. — [a]) D_8 युद्धे; T_1 संघे; M संखे. K_4 समं किरीटिनः संख्ये. — [d]) K_1 सहतौ (for निहतो). K_3 V_1 B (except B_1) D_{n1} D_{1-7} S युधि (for रणे). D_8 द्रोणेन विनिपातितः. — After 60, $Ś_1$ K_3 D_{n1} $D_{3.4.7.8}$ S ins.:

25* पाञ्चालाश्च महेष्वासाः प्रायो राजन्नमर्षिताः ।
द्रोणेन सह संगम्य गता वैवस्वतक्षयम् ।

[(L. 1) $Ś_1$ K_3 D_{n1} $D_{3.4.7.8}$ M_3 पांचालानां; G_1 पांचालश्च. T_1 G_1 महर्षिणा (G_1 °णः); $T_{2.3}$ G_3 अमर्षिणः; G_2 हितैषिणः; M अमर्षिणा (for अमर्षिताः). $Ś_1$ D_{n1} सर्वे युद्धविशारदाः (for the post. half). — (L. 2) $D_{3.4}$ संगत्य (for संगम्य). K_3 द्रोणेन संख्ये निहताः; $D_{7.8}$ द्रोणेन संगत्य हता (for the prior half).]

61 For the event, cf. B. 7. 186. 42. — [a]) $D_{4.7}$ ततो (for तथा). — [b]) D_{a1} $D_{1.5}$ सहस्रदौ; $T_{2.3}$ G सह सुतैर् (for °सुतौ). $D_{4.7}$ $T_{1.2}$ $G_{1.2}$ नृप (for नृपौ). — [c]) $D_{4.7}$ S पराक्रांतौ (M_3 °ते) च (for °क्रमन्तौ). $Ś_1$ $K_{2.4}$ मित्रार्थं. — [d]) K_4 D_1 M_3 निहतो. K_4 $B_{3.5}$ $D_{2.3.6}$ T_2 G युधि (for रणे). K_3 द्रोणेन युधि पातितौ.

62 For the event, cf. B. 7. 33–71. — [b]) K_4 B_1 संमतः; D_{a1} समितः; D_6 सस्मितं (for संमितः). — [c]) D_8 दुर्धर्षे (for दुर्धर्षो). — [d]) M_1 बलमत्तेन (for °देवेन). $Ś_1$ $K_{1.2}$ चाभितः; K_3 V_1 B D_{a1} D_{n1} $D_{1.2.4-7}$ M_2 वा विभो; K_4 चाभवत्; D_3 वा विभुः; D_8 वाभिभुः; T_2 मारिष (for चाभिभूः).

63 [a]) K_3 B D S परेषां; V_1 स तेषां (for स एष). — [b]) K_3 महेंद्रेण विशारदः; B_2 महात्रणवि°; D_{n1} महारथवि°. — [c]) D_{n1} महावीरैः; T_2 महामात्यैः (for °मात्रैः). — [d]) D_2 T_1 परमके. D_2 रथे; $T_{1.3}$ G M रणे (for रथैः). D_3 स षड्भिः परमै रथैः; T_2 षड्भिः परमकोपनैः. — [e]) T_1 बीभत्सोर् (for °त्सुम्). — [f]) K_1 D_6 T_2 अभिमन्युम् (for °न्युर्). K_2 अभिप्लुतः; D_{a1} $D_{1.5.6}$ T_2 अभिद्रुतं (D_6 °ताः; T_2 °तैः) (for निपातितः).

64 $Ś_2$ damaged. — [a]) K_1 तं कृते; V_1 D_{n1} $D_{2.3}$ कृतं तं (by transp.); T_1 तं कृत्वा; G_2 तं क्रुद्धं. K_1 विरथे; K_3 वीरथं; T_3 विधुरं (for विरथं). — M_1 om. 64[bcd]. — [b]) T_1 M_3 क्षत्रधर्म-; G_2 °धर्मं. — [d]) D_{n1} सौभद्र. — N ($Ś_2$ damaged) T G ins. after 64: M_1, after 64[a]:

26* पटच्चरनिहन्ता च महत्या सेनया वृतः ।
अम्बष्ठसहितः श्रीमान्मित्रहेतोः पराक्रमी ।
आसाद्य लक्ष्मणं वीरं दुर्योधनसुतं रणे ।
सुमहत्कदनं कृत्वा गतो वैवस्वतक्षयम् ।

[For the event, cf. B. 7. 25. 34. — (L. 1) D_4 om. lines 1–3; M_1 om. from line 1 up to the prior half of line 3. K_3 पटश्वरो; V_1 D_{n1} सपत्नानां; Ca पटच्चर- (as above). T_2 तु (for च). K_1 पराश्वरणिहंता च (sic); $K_{2.4}$ पटश्चरनिहंता (K_2 °तो) च; T_1 परस्परनिहंता तु; T_3 G पाटच्चरनिहंता तु (T_3 °हंतारं) (for the prior half). D_1 वृताः

C. 8. 162
B. 8. 6. 12
K. 8. 3. 12

बृहन्तस्तु महेष्वासः कृतास्त्रो युद्धदुर्मदः ।
दुःशासनेन विक्रम्य गमितो यमसादनम् ॥ ६५
मणिमान्दण्डधारश्च राजानौ युद्धदुर्मदौ ।
पराक्रमन्तौ मित्रार्थे द्रोणेन विनिपातितौ ॥ ६६
अंशुमान्भोजराजस्तु सहसैन्यो महारथः ।
भारद्वाजेन विक्रम्य गमितो यमसादनम् ॥ ६७
चित्रायुधश्चित्रयोधी कृत्वा तौ कदनं महत् ।
चित्रमार्गेण विक्रम्य कर्णेन निहतौ युधि ॥ ६८
वृकोदरसमो युद्धे दृढः केकयजो युधि ।
केकयेनैव विक्रम्य भ्रात्रा भ्राता निपातितः ॥ ६९
जनमेजयो गदायोधी पार्वतीयः प्रतापवान् ।
दुर्मुखेन महाराज तव पुत्रेण पातितः ॥ ७०

— (L. 2) K3 V1 B2. 5 अंबष्टः (B2. 5 °ष्ठः); B1. 3. 4 Da1 D6. 7 T1. 3 अंबष्ठ- (for अम्बष्ट-). Dn1 D2 अंबष्ट(D2 °ष्ठ)स्य सुतः श्रीमान्; T2 अंबष्ठस्ससुरश्री°; G अंबष्ठसह(G1 °हि)तश्री° (for the prior half). V B Da1 Dn1 D2. 3. 5 पराक्रमन्; T2 °क्रमा. — (L. 3) D1 लक्ष्मण-. B1 त्वेकं (for वीरं). K1 °सुते; T2 M1 °सुतो. B1 तदा (for रणे). B3 क्षत्रधर्मे व्यवस्थितं (for the posterior half). — (L. 4) K4 T2 स महत्. K3 B2 D2. 6 गमितो यमसादनं (for the posterior half); B1 om. the posterior half.]

65 The event? Ś2 damaged; V1 om. 65. — a) Ś K D1. 5 बृहतस्. K1 Dn1 D2–4. 8 सु- (for तु). S महाराज (G1. 2 °जा) (for महेष्वासः). — b) G2 कृताब्दो (for °स्त्रो). K1 युधि (for युद्ध-). — After 65, T (T1 lines 1–2 only) G ins. 27*.

66 For the events, cf. B. 7. 25 and 7. 23 respectively. B2 om. (hapl.) 66–67. — a) Dn1 दंडधरौ वा; D1 °धारौ च; D2 °धाराश्च; D7 कुंडधारश्च. — c) K3 D6 S पराक्रांतौ तु (K3 D6 T1 M1 च) (for °क्रमन्तौ). — d) K3 Dn1 D2. 6 S युधि पातितौ.

67 The event? B2 om. 67 (cf. v. l. 66). — a) Ś K1. 2. 4 D3. 8 राजपुत्रस्तु; K3 D2. 6 राजराजस्तु; B5 Da1 D1. 5 S भोजराजश्च (for भोजराजस्तु). — b) K3 D2. 6 महासैन्यो; D5 T G M2–4 सह सैन्यैर् (D5 °न्ये; M2–4 °न्यौ). T1 महारथैः; G1 M महारथौ. — d) G1 M1. 3. 4 गमितौ. — K4 V1 B D M ins. after 67: T1 ins. lines 1–2 after 65 and lines 3–4 after 70: T2. 3 G ins. after 65:

27* सामुद्रश्चित्रसेनश्च सह पुत्रेण भारत।
समुद्रसेनेन बलाद्गमितो यमसादनम्।
अनूपवासी नीलश्च व्याघ्रदत्तश्च वीर्यवान्।
अश्वत्थाम्ना महाराज गमितो यमसादनम्।

[(L. 1) K4 B3 D2 समुद्र°. B3. 4 तु (for च). T1 चित्र-सेनेन. K4 हतपुत्रेण (for सह पु°). G1 धीमता (for भारत). — (L. 2) Dn1 बलान्; D1 सह (for बलाद्). K4 V1 D6 T3 G1. 3 स(T3 G3 सा)मुद्रसेनो (K4 °न-) बलवान्; B2. 3 बलात्समुद्रसेनेन (by transp.); G2 समुद्रियेन बलवान् (for the prior half). Da1 D1. 3. 5 M1 गमितौ. — (L. 3) D1 अनुपवासी; T1. 2 अनूपवासि- (T1 °स-); M2–4 आनूपवासी. B3 अनूपराशो नीलस्तु (for the prior half). T3 G3 व्याघ्रदंत°. — (L. 4) T1 अश्वत्थामा. Dn1 विकर्णेन (for महाराज). K3 B4. 5 D (except D2. 6. 7) T2 G1. 2 M1. 3. 4 गमितौ.]

— After 67, T1 reads 70.

68 For the event, cf. 8. 40. 50. T1 reads 68 after line 4 of 27* (cf. v.l. 70). — a) V1 चित्रायुध- (for °युधश्च). T2. 3 G M1, 2. 4 चित्रवर्मा (for °योधी). T1 चित्रायुधश्चित्रकर्म; Ca as in text. — b) B5 कृत्वा तु; Dn1 °त्वा च; D1 °त्वा तत्; T1. 2 °त्वासौ; G1 °त्वाजौ. Cc cites तौ (as in text). K3 बले; D6 बली (for महत्). B3 पार्वतीयः प्रतापवान् (=70b). — B3 reads 68c–70b after 73ab. — c) K3 चित्रधर्मेण; Cc °मार्गेण (as in text). — d) K3 D6 निहतो. V1 B1 विकर्णेन निपातितौ; B2. 4. 5 Da1 Dn1 D1. 2. 4. 5. 7. 8 विकर्णेन हतौ (B4. 8 D2 °तो) युधि (Dn1 D2 मृधे); D3 कर्णेन विनिपातितौ; T2. 3 G M गमितौ (T3 G3 °तो) यमसादनं. — After 68, T1 reads 71.

69 The event? — a) D6 वृकोदरक्षमो युद्धे. — b) K1 धृतः; K4 V1 B5 D6. 8 T M वृकः; B1. 2. 4 Dn1 D1. 3. 4. 7 G वृतः; Da1 D5 वृतकः (hypermetric) (for दृढः). K3 V1 B2 D3. 8 M1 कैक(V1 B2 M1 °के)-यजो युधि; B1. 4. 5 Da1 D1. 4. 5. 7 G3 कैके(D1. 4 G3 °क)-ययोधिभिः; Dn1 कैकेयजो मृधे; D6 M2–4 केकयवंशजः (for केकयजो युधि). D2 हतः कैकेयसंसजः (sic). — c) K1 V1 B1 D2. 6 कैकेयेनैव; K3 कैकेयेन-; B2 T2. 3 G कैक(B2 °के)येन च; B4. 5 Da1 D1. 4. 5. 7 केकेयेन स; Dn1 कैकेये*च; D3. 8 कैकयेनैव (for केकयेनैव). T1 विक्रम्य केकयेनैव (by transp.). — d) K1. 4 D2 M1 भ्राता भ्राता; B2 Dn1 D4. 8 G2 भ्राता भ्रात्रा (by transp.). T1 गमितो यमसादनं.

70 The event? T1 reads 70 after 67. — a) Hypermetric. K3 D2. 4. 7. 8 जन्मेजयो. K3 चित्रयोधा; D8 गदायोद्धा; S [ऽ]पि (T3 G2. 3 हि; G1 [ऽ]भि-)विक्रांतः (for

रोचमानौ नरव्याघ्रौ रोचमानौ ग्रहाविव ।
द्रोणेन युगपद्राजन्दिवं संप्रेषितौ शरैः ॥ ७१
नृपाश्च प्रतियुध्यन्तः पराक्रान्ता विशां पते ।
कृत्वा नसुकरं कर्म गता वैवस्वतक्षयम् ॥ ७२
पुरुजित्कुन्तिभोजश्च मातुलः सव्यसाचिनः ।
संग्रामनिर्जिताँल्लोकान्गमितो द्रोणसायकैः ॥ ७३
अभिभूः काशिराजश्च काशिकैर्बहुभिर्वृतः ।
वसुदानस्य पुत्रेण न्यासितो देहमाहवे ॥ ७४
अमितौजा युधामन्युरुत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।
निहत्य शतशः शूरान्परैर्विनिहतौ रणे ॥ ७५
क्षत्रधर्मा च पाञ्चाल्यः क्षत्रवर्मा च मारिष ।
द्रोणेन परमेष्वासौ गमितौ यमसादनम् ॥ ७६
शिखण्डितनयो युद्धे क्षत्रदेवो युधां पतिः ।
लक्ष्मणेन हतो राजंस्तव पौत्रेण भारत ॥ ७७

C. 8. 177
B. 8. 6. 27
K. 8. 3. 26

गदायोधी). — ^{b}) B_3 मातुल[:] सव्यसाचिनः. — ^{c}) K_1 दुन्मुखेन; D_8 दुर्मुखेण; M_{2-4} दुर्मदेन. D_8 तव पुत्रेण भूपाल. — ^{d}) K_3 *व पुत्रेण निपातितः (hypermetric); D_8 दुर्मुखेण निपातितः. — After 70 T_1 reads lines 3–4 of 27*.

71 For the event, cf. B. 7. 23 (?). T_1 reads 71 after 68. — ^{a}) K_1 रोदमानौ; C_a रोचमानौ (as in text). $B_{3.5}$ Da_1 $D_{1.5}$ नरश्रेष्ठौ; S नृपश्रेष्ठौ (T_1 G_2 °ष्ठ) (for नरव्याघ्रौ). — D_3 om. 71^{b}–72^{b}. — ^{b}) K_3 रोचमाना; V_1 B_1 राजमानौ; B_3 रोचमान (for °मानौ). — ^{c}) $D_{4.7}$ सुमहद्. — ^{d}) Ś$_2$ दिवे; $K_{1.3}$ दिव-. V_1 B D (D_3 om.) S संप्रापितौ (for संप्रेषितौ). Ś$_2$ रणे; K_3 शिरः; M_4 शनैः (for शरैः).

72 D_3 om. 72^{ab} (cf. v. l. 71). — ^{a}) D_6 प्रतियुध्यंते. B_{3-5} Da_1 $D_{1.4.5.7}$ नृपाश्चान्ये प्रयुध्यंतः; T_1 नृपाश्च युधि विक्रांताः. — ^{b}) B_2 पराक्रांत-; Dn_1 G_2 °क्रांतं. $T_{2.3}$ G महीपते (for विशां पते). — ^{c}) D_6 तु दुष्करं; T_1 ह्यसुकरं; G_2 सुदुष्करं (for नसुकरं). — ^{d}) K_3 वैवस्वतक्षये.

73 For the event, cf. B. 7. 28. — ^{a}) K_3 T_1 पुरंजित्; M_2 पुरिजित्. K_3 कुंतीभोजश्च. — ^{b}) K_2 Dn_1 D_5 मातुलौ; C_c मातुलः (as in text). K_1 सव्यसाचिना. B_3 कृत्वा तौ कदनं महत्. — After 73^{ab}, B_3 reads 68^{c}–70^{b} (cf. v. l. 68). — ^{c}) K_1 $G_{2.3}$ संग्रामे निर्जितान्; Da_1 $D_{1.5}$ G_1 संग्राम(G_1 °मे)निर्जितां. — ^{d}) Ś$_2$ V_1 Da_1 Dn_1 $D_{1.4.5.8}$ G_1 M_3 गमितौ. T_2 (before corr.) यमसादनं.

74 For the event, cf. B. 7. 95. — ^{a}) K_1 अभितुः; V_1 अभीरः; B_1 अभीरुः; Da_1 D_1 C_{ap} अभिभुः; D_3 अमितः; D_6 अनि(or °ति)भूः; T_2 अग्निभूः; C_a अभिभूः (as in text). B_1 काशी°. — ^{b}) K_3 V_1 B_1 $D_{3.6}$ G_2 काशिभिर् (for काशिकैर्). B_{3-5} Da_1 $D_{1.4.5.7}$ बहुभिः काशिभिर्वृतः. — ^{c}) K_3 वसुदानश्च. — ^{d}) $B_{1.3}$ $D_{2.6}$ S त्याजितो; Dn_1 D_8 नाशितो (for न्यासितो).

75 The event? — ^{ab}) K_1 उत्तमोजाश्च. C_c cites युधामन्यूत्तमोजसौ. — For 75^{ab}, V_1 S subst.:

28* अमितौजा जयत्सेनो जयानीकश्च वीर्यवान् ।;

while B_2 subst.:

29* अमितौजा बृहत्क्षेत्रः क्षत्रदेवश्च पार्थिवः ।

— After 75^{ab}, $K_{3.4}$ V_1 (after 28*) B_5 $D_{1.3-5.7.8}$ (K_3 D_8 om. line 1; $D_{1.5}$ om. line 2) ins.:

30* लक्ष्मणेन हतौ राजंस्तव पौत्रेण मारिष ।
बृहत्क्षत्रो महेष्वासः क्षत्रदेवश्च पार्थिवः ।

[(L. 1) D_1 हता; D_5 रुता (for हतौ). K_4 पुत्रेण.]

— B_3 om. 75^{c}–76^{b}. — ^{c}) K_3 निहन्यु. K_3 $B_{1.2}$ D_2 शात्रवं (for शतशः). K_3 V_1 D_2 शूराः (for शूरान्). — ^{d}) K_3 विनिहतो; V_1 $D_{3.8}$ °हता. K_1 रथे (for रणे). Dn_1 S अस्मदीयैर्निपातिताः ($T_{2.3}$ G_1 M_3 °तः); Da_1 $D_{1.5}$ शरैर्विनिकृतो रणे; $D_{2.6}$ द्रोणेन निह(D_2 निहि)तो रणे. — After 75, Da_1 reads 77^{cd}, repeating it in its proper place.

76 For the events, cf. B. 7. 125. B_3 om. 76^{ab} (cf. v. l. 75). — ^{a}) Ś$_2$ K_3 D_6 G_1 क्षत्रधर्मश्च; K_4 °वर्मश्च; $B_{1.4}$ Dn_1 मित्रवर्मा च; Da_1 $D_{1.5}$ M क्षत्रवर्मा च. K_1 G_3 पंचाल्यः; D_2 G_2 पांचालः. — ^{b}) K_1 क्षत्रधर्मश्च; K_3 $D_{2.6}$ °धर्मा च; V_1 मित्रधर्मा च. D_3 $T_{2.3}$ G_3 भारत (for मारिष). $B_{1.2.4.5}$ $D_{4.7}$ मित्रधर्मा च भारत; Dn_1 D_8 G_2 M क्षत्रधर्मा च भारत; Da_1 $D_{1.5}$ T_1 मित्र(T_1 कृत)वर्मा च भारत. — ^{cd}) K_3 T_1 परमेष्वासो; $D_{3.8}$ युधि विक्रम्य. K_3 गमितो. B_{2-5} Da_1 $D_{1.4.5.7}$ द्रोणेन निहतौ (D_5 °तो) युद्धे (B_3 राजन्) पराक्रांतौ (D_5 °तो) महारणे.

77 For the event, cf. B. 7. 14. — ^{a}) B_1 शिखंडीतनयो; D_1 शिखंडितनयौ. B (except B_1) Da_1 $D_{1.4.5.7}$ वीरः (for युद्धे). — ^{b}) B_1 क्षेत्रदेवो. S वरः (for पतिः). — Da_1 reads (for the first time) 77^{cd} after 75. — ^{c}) M_{2-4} लक्षणेन (for लक्ष्मणेन). — ^{d}) Ś$_1$ $K_{1.2}$ M_1 पुत्रेण (for पौत्रेण). K_3 B_{3-5} Da_1 (both times) $D_{1.4-7}$ मारिष (K_3 °षः) (for भारत).

C. 8. 177
B. 8. 6. 27
K. 8. 3. 27

सुचित्रश्चित्रधर्मा च पितापुत्रौ महारथौ ।
प्रचरन्तौ महावीर्यौ द्रोणेन निहतौ रणे ॥ ७८
वार्धक्षेमिर्महाराज कृत्वा कदनमाहवे ।
बाह्लिकेन महाराज कौरवेण निपातितः ॥ ७९
धृष्टकेतुर्महाराज चेदीनां प्रवरो रथः ।
कृत्वा नसुकरं कर्म गतो वैवस्वतक्षयम् ॥ ८०
तथा सत्यधृतिस्तात कृत्वा कदनमाहवे ।
पाण्डवार्थे पराक्रान्तो गमितो यमसादनम् ॥ ८१
पुत्रस्तु शिशुपालस्य सुकेतुः पृथिवीपते ।
निहत्य शात्रवान्संख्ये द्रोणेन निहतो युधि ॥ ८२
तथा सत्यधृतिर्वीरो मदिराश्वश्च वीर्यवान् ।
सूर्यदत्तश्च विक्रान्तो निहतो द्रोणसायकैः ॥ ८३

---

78 For the events, cf. B. 7. 122. — a) Ś1 K1.2 सुमित्रश्; D1 सुचित्राश्; D5 सुचिनश्; D6 सपुत्रश् (for सुचित्रश्). K3 V1 B (except B2) D T3 G M चित्रवर्मा च; K4 चित्रधन्वा च; T2 चित्रधर्माणौ (for °धर्मा च). — b) D8 पितृपुत्रौ. B3–5 D1.3–5.7 महाबलौ (for °रथौ). — B3 om. 78^{c}–79^{b}. — c) T1 प्रचलंतौ; T2 G प्रहरंतौ (for प्रचरन्तौ). K4 V1 Dn1 D3.8 महावीरौ (K4 °र्यौ); B4.5 Da1 D1.4.5.7 S रणे वीरौ (D5 °रो) (for महावीर्यौ). — d) S नृप (for रणे). B4.5 Da1 D1.4.5.7.8 द्रोणेन विनिपातितौ.

79 The event? B3 om. 79^{ab} (cf. v. l. 78). — a) K1 D1 वार्धक्षेमि; K3 V1 B1.4.5 D2.4.6.7 वार्धक्षत्रो; T1 °क्षेमी. — After 79^{a}, G1 reads 80^{b}–81^{b}. — G1 om. 79^{b}; M3 om. (hapl.) 79^{bc}. — b) K3.4 V1 B (B3 om.) D S (G1 M3 om.) समुद्र इव पर्वणि. — After 79^{ab}, K3.4 V1 B (B3 after 78^{ab}) D S (except M3) ins.:

31* आयुधक्षयमासाद्य प्रशान्तिं परमां गतः ।

[D2 आयुधक्षत्रम्; D8 आयुषः क्षयम्; T1 आयुद्धभूमिम्. Da1 T1 प्रशांतिः (Da1 °ति-). G2 परमं.]

— K3.4 V1 D2.3.6.8 cont.:

32* पुरुजित्परमो राजा कृत्वा कदनमाहवे ।

[D3.8 पुरजित्. D6 राजन्. K3 पुरजित्य रतो राजा.]

— K4 cont.: V1 B1 ins. after 80: B2–5 Da1 Dn1 D1.4.5.7 S (except M3) ins. after 31*:

33* सेनाबिन्दुर्नृपश्रेष्ठः शात्रवान्प्रतपन्युधि ।

[T1 सेनाबंधुर्. K4 B Da1 D1.4.5.7 कुरुश्रेष्ठः (B4 Da1 D5 °ष्ठ); T G1.2 नृपश्रेष्ठ. Dn1 सेनाविंदुसुतः श्रेष्ठः (for the prior half). Dn1 T2 M1.2.4 शस्त्रवान्; G1 शत्रवान् (for शात्र°). B1.3–5 Da1 प्रदहन्; B2 प्रहरन्; Dn1 प्रवरो; D1 प्रदहद्; D4.7 प्राहरद्; M2.4 प्रपतन् (for प्रतपन्). T1 रणे (for युधि). K4 शास्त्रवांश्चादहद्युधि.]

— c) K3 B1–4 Dn1 D4.6.7 G1.2 M (M3 om.) बाह्लीकेन. — d) Ś2 K4 कौरव्येण; Dn1 D1.5 °वेन (for °वेण). K1 Dn1 D2.3.8 S कौरवेंद्रेण पातितः.

80 For the event, cf. B. 7. 125. 39. G1 reads 80^{b}–81^{b} after 79^{a} (cf. v.l. 79). — b) Da1 वेदीनां (for चेदीनां). B3 युधि; D6 M रथी; T G रणे (for रथः). — c) K3 V1 D2.3.8 ह्यसुकरं; K4 तु सुकरं; T1 चासु° (for नसु°). — d) K1 गता. — After 80, V1 B1 ins. 33*.

81 The event? D8 om. 81; V1 B1 om. (hapl.) 81^{ab}. — a) G2 यथा (for तथा). B3–5 Da1 Dn1 D4.7 S वीरः (T2 G °र) (for तात). K3 D6 सेनाबिंदुः कुरुश्रेष्ठ (D6 °ष्ठः); B2 पुरुजित्कौरवो राजन्; D1.5 तथा सत्यधृतिर्वीरः. — b) G1 कृत्वा कदनपर्वणि. — V1 B1 read 81^{cd} after 34*. — c) K3 पराक्रांता. K1 पांडवाते पराक्रांतौ. — d) K1 गमितौ. B3 D3 गतो वैवस्वतक्षयम्. — Dn1 ins. after 81; V1 B1 ins. after 81^{ab}:

34* सेनाबिन्दुः कुरुश्रेष्ठः कृत्वा कदनमाहवे ।

82 The event? — a) D3 S (except T3 G2) च (for तु). — b) Dn1 सुकेतु-; D1 सकेतुः. B3–5 D (except D2.3.8) S (T2 also as in text) पृथिवीपतिः. — c) K3 V1 Cc शात्रवं; D6 शस्त्रवत्; G1 शास्त्रवान्. T1 संघे; G2 M संखे. — d) K1 निहतौ. S रणे (for युधि). B4 द्रोणेन विनिपातितः. — B3 S ins. after 82: B4 Dn1 after 85:

35* विराटपुत्रः शङ्खश्च उत्तरश्च महारथः ।
कुर्वन्तौ सुमहत्कर्म गतौ वैवस्वतक्षयम् ।

[For the event, cf. 6. 78. 22 and 6. 45. 39. — (L. 1) B3.4 Dn1 शंखस्तु. B4 महाबलः (for °रथः). — (L. 2) B3 वै महत्; B4 दुष्करं (for सुमहत्).]

83 The events? G1 om. (hapl.) 83–84. — a) K1.3 सद्य(K3 °त्य)धृति-; D2 सत्यवृत्तिर्. B3–5 Da1 D1.4.5.7 T2.3 G3 M म(M1.4 मा)त्स्यो (for वीरो). T1 तथैव युधि विक्रांतो; G2 तथास्य भूतिर्मत्स्येन. — b) K3 D8 T2 G2 मद्रराजश्च; D2 मातरिश्वश्च (for मदिराश्वश्च). T1 बलवान्बहुवीर्यवान्. — c) D3 विक्रांतौ; T1 विक्रम्य. — d) D3 निहतौ; T2 M1.2.4 निहता. Dn1 द्रोणपुत्रस्य सायकैः. — S ins. after 83 (G1, after 35*):

श्रेणिमांश्च महाराज युध्यमानः पराक्रमी ।
कृत्वा नसुकरं कर्म गतो वैवस्वतक्षयम् ॥ ८४
तथैव युधि विक्रान्तो मागधः परवीरहा ।
भीष्मेण निहतो राजन्युध्यमानः पराक्रमी ॥ ८५
वसुदानश्च कदनं कुर्वाणोऽतीव संयुगे ।
भारद्वाजेन विक्रम्य गमितो यमसादनम् ॥ ८६
एते चान्ये च बहवः पाण्डवानां महारथाः ।
हता द्रोणेन विक्रम्य यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ ८७

धृतराष्ट्र उवाच ।

हतप्रवीरे सैन्येऽस्मिन्मामके वदतां वर ।
अहताञ्शंस मे सूत येऽत्र जीवन्ति केचन ॥ ८८
एतेषु निहतेष्वद्य ये त्वया परिकीर्तिताः ।

C. 8. 194
B. 8. 7. 5
K. 8. 4. 5

36* मत्स्यादवरजः श्रीमाञ्शतानीको निपातितः ।

[For the event (Śatānīka killed by Bhīṣma), cf. 6. 113. 24; (Śatānīka killed by Śalya), cf. B. 7. 167. 30. T3 G2.3 मात्स्या°.]

84 The event? G1 om. 84 (cf. v. l. 83). — a) K1 द्रोणिसा(*sup. lin.* °मा)श्च; D3 श्रोणिमांश्च; Cc श्रेणिमांस्तु. V1 B (except B5) Da1 D1.2.4.5.7 S (G1 om.) तु (for च). — c) K4 तु सुकरं; D1 असु°; T1 चासु° (for नसु°).

85 The event? B4 reads 85, after 35*. — a) D2 विक्रांतौ. — b) Cc मागधः (as in text). K3 V1 B D परमास्त्रवित् (for परवीरहा). S बलवानति(T1 °वान्बहु-; T3 G1.3 °वान्युधि; M1.2.4 °वांश्चैव)वीर्यवान्. — After 85ab, S ins.:

37* मागधः परमास्त्रज्ञो गमितो यमसादनम् ।

[Cf. v. l. 85b for the prior half. T1 परमास्त्रेण; T2 °मास्त्रश्च.]

— Dn1 om. 85cd. — c) S द्रोणेन (for भीष्मेण). M2.4 राजा (for राजन्). — d) B Da1 Dn1 D1.3–5.7 शेतेद्य (B4 °ते स) परवीरहा; D6 गतो वैवस्वतक्षयं; S सहदेवः (M1 °वं) प्रतापवान्. — After 85, B4 Dn1 ins. 35* (cf. v. l. 82).

86 For the event, cf. B. 7. 190. 28–29. — a) B3 वसुदानं. In Ś2, कदनं कु and in V1 दनं to भार (in 86c) are lost on a damaged folio. — b) B3 दारुणं (for संयुगे). D3 कुर्वाणस्तीव्रसंयुगे; T2.3 G कुर्वाणो दिवसं रणे. — c) M3 भरद्वाजेन. D1 विक्राम्य. — d) T2 गतो वैवस्वतक्षयं; T3 G गमितो वै यमक्षयं. — After 86, S ins.:

38* पाण्ड्यराजश्च विक्रान्तो बलवान्बाहुशालिना ।
अश्वत्थाम्ना हतस्तत्र गमितो वै यमक्षयम् ।

[The event? — (L. 1) M2–4 बाहुवीर्यवान्. — (L. 2) T1 G2 गतो वैवस्वतक्षयं; M2–4 गमितो यमसादनं (for the posterior half).]

87 a) G2 चास्त्रेण (for चान्ये च). K3 D1 बहवो. — b) In Ś2 महारथाः and in V1 portion from महारथाः to द्रोणेन (in 87c) are lost on a damaged folio. B3 महाबलाः; Da1 D1.4–7 महारणे (for °रथाः). — c) S भूयिष्ठं (G2 °ष्ठा) (for विक्रम्य). — d) M2.4 यन्मा. — After 87, K2 B1.5 Dn1 D1.4.6.8 S ins. an addl. colophon [*Adhy. name:* Dn1 संजयवाक्यं; T1 M1 हतपांडवेयकथनं. — *Adhy. no.:* K2 m B1.5 D1.4.6.8 6; T1.3 G M 3; T2 4.]

88 Before the ref., G2 ins. श्रीकृष्णाय नमः. D3 om. the ref. — After the ref., K4 V1 B D (except D2.6.8) S read 8. 5. 106–108 for the first time, repeating them in their proper place (K4 alone reads 88c–89b after 8. 5. 106, repeating the same in the proper place). — a) K1 हतप्रवीर-; K2 °प्रवेरे; B3.5 D7 हते प्रवीरे (for हतप्रवीरे). Da1 सैन्यो. Dn1 S हतप्रवीरं (Dn1 M2 °प्रवर-; M3 °प्रवीरा) सैन्यं मे; D2 हतप्रवीरसैन्योस्मि. — b) K1 वच(*sup. lin.* द and श)तां. D2 वरः. Ś2 मामकै*****; Dn1 S यथा (T1 °दा) शंससि संजय. — c) Ś2 आहतान्. D3 शंसे (for शंस). K1 यत्नेन; D3 मे तात (for मे सूत). Dn1 S अहतानपि मे शंस (T1 हतानपि च मे शंसेः). — d) K1 Dn1 M2 केत्र; K3 V1 B1 D2.6 यदि; B2 Da1 D1.5 ये नु; T यत्र (for येऽत्र). D2 जीवति. Ś2 के न च (for केचन).

89 a) K1 D2 निहितेषु; Dn1 हि सृते°; T2.3 G1.2 च हते°; M1 भिहते°; M2–4 हि हते° (for निहते°). T1 तेषु तेषु हतेष्वद्य. — V1 D2 read (with v. l.) 89cd twice. — c) In Ś2, the portion from अह to यस्मि (in 90a) is lost on a damaged folio. K3 V1 (second time) B2 यांस्तु; D2 (second time) यास्तु (for यांस्त्वं). V1 (first time) B1.3–5 Da1 Dn1 D1.2 (first time).4–7 S येपि (T1 ये तु) जीवंति ते (Dn1 मे; T2 के) सर्वे. — d) Ś1 K2 स्वर्गतिनो; Cc °जितो (as in text). Ca cites स्वर्गः. V1 (second time) B1.4.5 Da1 D1.2 (first time).4–7 मृता एवेति मे मतिः; B3 Dn1 S हता (B3 Dn1 मृता) इति

C. 8. 194
B. 8. 7. 5
K. 8. 4. 5

अहतान्मन्यसे यांस्त्वं तेऽपि स्वर्गजितो मताः ॥ ८९

संजय उवाच ।

यस्मिन्महास्त्राणि समर्पितानि
चित्राणि शुभ्राणि चतुर्विधानि ।
दिव्यानि राजन्निहितानि चैव
द्रोणेन वीरद्विजसत्तमेन ॥ ९०

महारथः कृतिमान्क्षिप्रहस्तो
दृढायुधो दृढमुष्टिर्दृढेषुः ।
स वीर्यवान्द्रोणपुत्रस्तरस्वी
व्यवस्थितो योद्धुकामस्त्वदर्थे ॥ ९१

आनर्तवासी हृदिकात्मजोऽसौ
महारथः सात्वतानां वरिष्ठः ।
स्वयं भोजः कृतवर्मा कृतास्त्रो
व्यवस्थितो योद्धुकामस्त्वदर्थे ॥ ९२

शारद्वतो गौतमश्चापि राज-
न्महाबलो बहुचित्रास्त्रयोधी ।
धनुश्चित्रं सुमहद्भारसाहं
व्यवस्थितो योत्स्यमानः प्रगृह्य ॥ ९३

आर्तायनिः समरे दुष्प्रकम्प्यः
सेनाग्रणीः प्रथमस्तावकानाम् ।

मतिर्मम; D2 (secondtime).3 तेपि स्वर्गमितो गताः.

90 D6 om. 90^{ab}. — ^{a}) D8 सहस्राणि (for महास्त्राणि). B3–5 Da1 D1.4.5.7 समाहितानि (for समर्पितानि). — ^{b}) Ś1 (*sup. lin.* as in text) K2 D8 मित्राणि (for चित्राणि). G2 transp. चित्राणि and शुभ्राणि. In S2, portion from चतु to वी (in 90^{d}) is lost on a damaged folio. B3–5 Da1 D1.4.5.7 S स(B4 T3 सु-; T2 M1 [before corr.] च)संग्रहाणि; Cc चतुर्विधानि (as in text). — T1.3 G om. 90^{cd}. — ^{c}) S K D2 निहतानि; V1 B2.4.5 Cc विहितानि (for निहि°). M अविस्मिते द्विजमुख्ये विशेषा. — ^{d}) K1 वीरो; K3 B Da1 Dn1 D1.3–5.7 T2 M वीरे; D2 वीरेण (for वीर-). D6 द्रोणेन वीरेण द्विजोत्तमेन.

91 ^{a}) B3 महायुधः (for °रथः). B3 Da1 D1.5 कीर्तिमान्; T1 G2 क्षितिमान् (for कृतिमान्). In Ś2, the portion from हस्तो to पुत्र (in 91^{c}) is lost on a damaged folio. — ^{b}) K1 मुढेषुः; K3 D5.6 T3 दृढेषु; B5 महेषुः. — ^{c}) Dn1 om. स. K1 वीरवां; K2 विष्टवान् (for वीर्यवान्). K3 V1 B (except B2) D1.2.4–7 स दूरपाती द्रोणपुत्रो महात्मा; S आचार्यवद् (T3 °वान्) द्रोणसुतस्तरस्वी. — ^{d}) T1 व्यवर्धितो; Cc °स्थितो (as in text). Ś2 योद्धुकामास्. — After 91, D2 reads 94.

92 Ś K1.2 D2 T2 om. (hapl.) 92. — ^{a}) T1 आनर्थवासी; G2 स आर्तराजा. Ca cites आनर्तवासी (as in text). — ^{b}) B3 सात्वतां; D8 S (T2 om.) स(D8 सा)त्ववतां (for सात्वतानां). — ^{c}) G2 अयं (for स्वयं). B3–5 Da1 D1.3–5.7 त्वदर्थे (for कृतास्त्रो). — ^{d}) T1 योद्धुकामास्. B3.5 Da1 D1.3–5.7 कृतास्त्रः; B4 तरस्वी (for त्वदर्थे).

93 B3 G2 om. 93. T1 reads 93 followed by 40* after 95^{ab}. — ^{a}) In Ś2, the portion from शारद्व to योधी (in 93^{b}) is lost on a damaged folio. V1 सारद्वतो. K1 गौतमाश्च. B2 यश्च (for चापि). — ^{b}) V1 (before corr.) महामंत्रो; D2 महाबलौ. K1 बहुमित्रास्त्रयोधी; Da1 D1.5 लघुचित्रास्त्र°; T1 बहुशस्त्रास्त्र°. K3 महाबाहुविविधान्योधि (sic); D6 महाबाहुर्बहुवीरास्त्रयोधि. — ^{c}) Ś2 सुमहद्भारसहं; V1 महद्भारसाहं; D2 सुमहाभारसाहं; D6 सुमहद्भारसोढो; T1.3 G3 संवहन्भारसाहं; T2 भारसाहः प्रगृह्य; G1 संप्रवहन्भारसाहं (for सुमहद्भार°). M धनुः सुचित्रं सुमहत्प्रगृह्य. — ^{d}) D5 व्यायस्थि* (for व्यवस्थितो). K3 योद्धुकाम-; V1 B (B3 om.) D (except D3) S (G2 om.) योद्धु(Dn1 युद्धु)कामः (for योत्स्यमानः). Ś2 damaged; B5 (m as in text) D8 S (G2 om.) त्वदर्थे (for प्रगृह्य). — K3.4 V1 B (B3 om.) D T2 G1 M ins. after 93; T1.3 ins. after 40*:

39* महाबलः केकयराजपुत्रः
सदश्वयुक्तं च पताकिनं च ।
रथाग्र्यमारुह्य कुरुप्रवीर
व्यवस्थितो योद्धुकामस्त्वदर्थे ।

[(L. 1) K4 D1.3–5.8 महाधनुः; Dn1 T1.2 G1 M °रथः; D2 °चलुः (sic) (for °बलः). K3.4 Dn1 D3.4 कैकय-; D6.8 कैकयो. — (L. 2) M1 सदश्वयुक्तः. K3 D2 सुपताकिनं (D2 °कं); D6 सपदातिकं; M सपताकिनं (for च पता°). T3 त्वदर्थयुक्तं च पतानकिंचन (sic). — (L. 3) K3.4 D2.6 रथाग्र-(K4 °ग्र्य-; D2 °ग्रा)मास्थाय; B2 D3.8 रथाग्र्य(B2 °ग्र)मादाय; Dn1 रथं समारुह्य; T3 रथाग्रमारुह्य. V1 B1 D2 M1.2.4 कुरुप्रवीरो (M1 °रा); B4.5 D7 नरप्रवीरो; Da1 D1.4.5 नरप्रवीर; T1 महाप्रवीरो (for कुरुप्रवीर).]

94 T2 om. (hapl.) 94–95. D2 reads 94 after 91. — ^{a}) Ś1 K1.2 आप्यायनः (K1 °निः); Ś2 damaged; K3 आजानेयैः; K4 अप्यायनः; D6 आर्तस्वनः

स्वस्रेयांस्तान्पाण्डवेयान्विसृज्य
सत्यां वाचं तां चिकीर्षुस्तरस्वी ॥ ९४
तेजोवधं सूतपुत्रस्य संख्ये
प्रतिश्रुत्वाजातशत्रोः पुरस्तात् ।
दुराधर्षः शक्रसमानवीर्यः
शल्यः स्थितो योद्धुकामस्त्वदर्थे ॥ ९५
आजानेयैः सैन्धवैः पार्वतीयै-
र्नदीजकाम्बोजवनायुबाह्लिकैः ।
गान्धारराजः स्वबलेन युक्तो
व्यवस्थितो योद्धुकामस्त्वदर्थे ॥ ९६
तथा सुतस्ते ज्वलनार्कवर्णं
रथं समास्थाय कुरुप्रवीर ।
व्यवस्थितः कुरुमित्रो नरेन्द्र
व्यभ्रे सूर्यो भ्राजमानो यथा वै ॥ ९७
दुर्योधनो नागकुलस्य मध्ये
महावीर्यैः सह सैन्यप्रवीरैः ।
रथेन जाम्बूनदभूषणेन
व्यवस्थितः समरे योद्धुकामः ॥ ९८
स राजमध्ये पुरुषप्रवीरो
रराज जाम्बूनदचित्रवर्मा ।

S. 8. 265
B. 8. 7. 16
K. 8. 4. 16

(for आर्तायनिः). K1 सशरो (for समरे). K3 Dn1 D2.3 दुःप्रकंपः; V1 Da1 D1.8 दुःप्रकंप्यः; B2.5 D6.7 दुष्प्रकंपः; B3 दुष्प्रेस-; D5 दुःप्रकंप्य; T1 दुष्प्रसह्यः; G3 निष्प्रकंप्यः (for दुष्प्रकम्प्यः). — b) K3 D3 सेनाग्रणी; D1 स्वेनाग्रणीः; T1 सेनाग्रणिः; G2 °यनिः. B3 प्रथमं (for प्रथमस्). K1 तार्यकानां (sic) (for ताव°). — cd) K1 स्वस्रेयास्तां; K3 स्वस्वस्रीयान्; K4 यः स्वस्रोयान्; V1 D6 स्वस्रीयान्स्वान्; B1.2.4.5 Da1 D7 यः स्वस्रीयान्; T1 वसानन् (catalectic); T3 G स्वान्स्वस्री(G2 °श्री)यान्; M स्वस्रीयान्वै (for स्वस्रेयांस्तान्). Ca.c cite स्वस्रीयान्. T1 सस्त्यां (for सत्यां). Da1 सत्यां वाचस्तां; D7 सत्या वाचस्तां (for सत्यां वाचं तां). K2 V1 B2 T3 G3 M स्वां (for तां). K3 वितीर्षुस्; B1.4 D6 तितीर्षुस्; T3 G3 M चिकीर्षस् (for चिकीर्षुस्). B3 यश्च स्वीयान्विसृज्य सत्यां गिरं तां चिकीर्षुस्त्ववस्तरस्वीतरस्वी (sic).

95 For the event, cf. 5. 8. 28-29. T2 om. 95 (cf. v. l. 94). — a) K1 तेजोवेध. G2 M1.2.4 संखे (for संख्ये). — b) K3.4 V1 B D (except Dn1 D6) T3 G1.2 M3 प्रतिश्रुत्य (for °श्रुत्वा). — After 95^{ab}, T1 reads 93 followed by 40*, and om. 95^{cd}. — c) B1 दुर्धर्षः; D8 दुरासदः (for दुराधर्षः). Dn1 शक्रसमानवीर्य. — d) K3 वाल्यः; M4 शल्य (for शल्यः). K1 योद्धुकामास्. M1 तदर्थे.

96 Ś K1.2 D1.6 T3 G3 om. (hapl.) 96. — a) K4 D3 अजानेयैः; D5 अजानेयौः. K4 संधवैः; B2 सैंधवैश्च (for सैन्धवैः). — b) K4 V1 Dn1 D3.8 नदीजकांबोजवनायुजैश्च; B3 °वनास्वबाह्लिकैः; D5 T2 °कांबा(T2 °भो)ज°. — T2 om. 96^{cd}. — c) K3 शकुनिर्बलेन; Da1 D2.5 सु(D2 स)बलेन युक्तो. D8 गंधारराजोश्वबलेन युक्तो. — T1 G1.2 M subst. for 96: T2 ins. after 96^{ab}: T1.3 G3 ins. after 93.:

40* गान्धारराजः ससुतश्च राज-
न्दुर्द्यूतदेवी कलहप्रियश्च ।
गान्धारमुख्यैर्यवनैश्च राज-
न्व्यवस्थितो योद्धुकामस्त्वदर्थे ।

[(L. 1) T2 गांधारराजः स्वबलेन युक्तो (=96^{c}).]

After the above, T3 reads 39*.

97 a) B2.4.5 D7 °नार्कतुल्यं; B3 Da1 D1.4.5 °नार्कतुल्यो. — b) K3.4 V1 B D (except D8) S कुरुप्रवीरः (M1 °राः). — c) K3 B D (except D8) पुरु(D8 °र)मित्रो; V1 पुरुमित्रा; S कुरुराजो (G3 °धो) (for कुरुमित्रो). T1 नरेंद्रं; T2 (before corr.) M2-4 नरेंद्रः. — d) K1 व्यत्रे; M4 अभ्रे (for व्यभ्रे). V1 सूर्यै. Da1 D1.3-5 भासमानो; D6.8 T2 राजमानो; M4 भ्राजमाणो. K2 B Da1 D2.3.7.8m S यथा खे; D1 यथार्थे; D4 यथांबरे (for यथा वै).

98 a) D8 (m as in text) नामकुलस्य; S (except T1.2) नागबलस्य (for °कुलस्य). D2 तथा सुतस्ते ज्वलराजपुत्रः (in parenthesis). — b) Dn1 S व्यवस्थितः; D6 महावीर्यैः (for °वीर्यैः). K3.4 T1.2 G1.2 M1 सह सैन्यैः (K3.4 °न्यै) प्रवीरैः (T2 °रः); V1 D2 °सैन्यः प्रवीरः; B1 °सेन्यप्रवीरैः; Dn2 सिंह इवाबभासे. — c) D1 जांबुनदभूषणे. S बिभ्रद्राजन् (T2 बिभ्रद्राजा; G3 बिभ्राजन्; M2 व्यभ्रद्राजन्) कवचं सूर्यभासं (G3 °सन्). — d) K1.3.4 V1 B Da1 Dn1 D1.3.4.7.8 यो(Dn1 वो)त्स्यमानः (for योद्धुकामः). S जांबूनदं चित्रकक्ष्यावनद्धं (T1 °क्ष्यावबद्धं; G2 °क्ष्याभिनद्धं; M1 °क्ष्यापनलं).

99 a) B4.5 राज्ञां मध्ये यः (for स राजमध्ये). D5 पुरुधप्रवीरो; G2 पुरुषःप्रवीरो. — b) B2 बभ्राज (for रराज). S व्य(M1 ह्य)वस्थितः समरे योत्स्यमानः. — c) K3 यः

C. 8. 205
B. 8. 7. 16
K. 8. 4. 16

पद्मप्रभो वह्निरिवाल्पधूमो
　　मेघान्तरे सूर्य इव प्रकाशः ॥ ९९
तथा सुषेणोऽप्यसिचर्मपाणि-
　　स्तवात्मजः सत्यसेनश्च वीरः ।
व्यवस्थितौ चित्रसेनेन सार्धं
　　हृष्टात्मानौ समरे योद्धुकामौ ॥ १००
ह्रीनिषेधा भरता राजपुत्रा-
　　श्चित्रायुधः श्रुतकर्मा जयश्च ।
शलश्च सत्यव्रतदुःशलौ च
　　व्यवस्थिता बलिनो योद्धुकामाः ॥ १०१
कैतव्यानामधिपः शूरमानी
　　रणे रणे शत्रुहा राजपुत्रः ।
पत्री हयी नागरथप्रयायी
　　व्यवस्थितो योद्धुकामस्त्वदर्थे ॥ १०२
वीरः श्रुतायुश्च श्रुतायुधश्च
　　चित्राङ्गदश्चित्रवर्मा स वीरः ।
व्यवस्थिता ये तु सैन्ये नराग्र्याः
　　प्रहारिणो मानिनः सत्यसंधाः ॥ १०३
कर्णात्मजः सत्यसेनो महात्मा
　　व्यवस्थितः समरे योद्धुकामः ।

सुप्रभो; D2 जग्मुः प्रभो; D6 यस्तु प्रभो (for पद्मप्रभो). Ś2 [अ]ल्पधूम्रो. S पद्मांतराभोग्निरिवाल्प(T1 °प)धूमो. — d) Da1 D1.5 घनांतरे (for मेघान्तरे). K1 B1.4.5 D6.7 इवाप्रकाशः (D6 °शात्); B2 T1 इव प्रकाशन्.

100 a) B3 सुसेनो; G2 सुषेणे. M3 °प्यधिचर्मपाणिः. — b) B3 सत्यसंधश्च; D2 °सेनस्य; D3 °सेनस्तु. K1 तवात्मजाः सत्यमनेश्च वीरः (sic). — c) D3.8 T1.3 G1 M1 व्यवस्थितश्; G2.3 M2–4 °स्थिताश्. — d) Ś2 हृष्टात्मने; V1 B1 °त्मनौ; Da1 D1.5 कृतात्मानौ; D4 महात्मानौ; D8 हृष्टात्मानो; T1.3 G1.3 हृष्टात्मना; G2 M हृ(G2 घृ-; M2 सृ)-ष्टात्मानः. D8 T3 G1.3 योद्धुकामः; G2 M योद्धुकामाः.

101 a) V1 ह्री***; B1.3–5 Da1 D1.4.5 ह्रीनिषे-(B3 °शे)वा; B2 ते निषेवो; Dn1 D3.7 ह्रीनिषेवो; D2 वह्ने-र्निभा; D6 T3 G ह्रीनिषेधो; T1 ह्रीनिष्ठो यो; T2 जयेषिणो (for ह्रीनिषेधा). Ś2 K1.3.4 V1 B Da1 D1.2.4.5 T2 M भारतराजपुत्राः; Dn1 D3.6–8 T1.3 G भारतराजपुत्रः. — After 101a, Dn1 D3.7.8 ins.:

41*　　　उग्रायुधः क्षणभोजी सुदर्शः ।
　　जारासंधिः प्रथमश्चाद्दढश्च.

[(L. 1) D8 उग्रायुधाः क्षीणभोजी. — (L. 2) D3.8 प्रथमश्च दृढश्च.]

— b) K3 D2 श्रुतायुधः; B1 D4 T2 M3 चित्रायुध- (for चित्रायुधः). K3 B2–5 Da1 Dn1 D1.2.6.7 T G1.3 M1.2.4 श्रुतवर्मा; D4.5 °धर्मा (for श्रुतकर्मा). G2 चित्रवर्मोदयश्च (for श्रुतकर्मा जयश्च). — c) K3 B1.4.5 Da1 D1.4.5.7 शाल्वश्च; K4 V1 B3 D6.8 T2 श(D6 शा)ल्यश्च; T3 G तथैव (for शलश्च). B1 सत्यव्रतदुःसलौ; D5 सत्यजतदुशलौ (sic); D8 सत्यव्रतदुःशिलौ; G2 सत्यव्रतदुष्षलौ (for °दुःशलौ). K1 सत्यव्रतजः शल्यलौ च (corrupt). — D8 om. (hapl.) 101d–102c. — d) D2 व्यवस्थितौ. V1 मालिनो (for बलिनो). Dn1 व्यवस्थिताः सहसैन्या नराग्र्याः; T2.3 G व्यवस्थितौ बलिनौ (T2 °नो) योद्धुकामौ; M2–4 व्यवस्थिता (M4 °तो) योद्धुकाम(M3 °मा)स्त्वदर्थे.

102 D8 om. 102abc (cf. v. l. 101). — a) K4 D3 कौरव्यानाम्; V1 damaged; B3 D1.5.6 T3 G3 केतव्या°; D2 कैकेया°; T1 शैब्यानाम् (for कैतव्यानाम्). G3 अधिपतिः (for अधिपः). T3 G1 शूरघाती; G2 शत्रुघाती (for शूरमानी). — b) V1 रणे**; B1 रणेधृष्यः; B3 युवा रणे; B5 रणे ऋष्यः; Da1 D5 रणे दृसः; D1 रणे दत्तः; D3.4.7 रणे चरन् (for रणे रणे). G3 om. शत्रुहा राजपुत्रः. — c) K1.3.4 V1 B Da1 D1.4–7 T3 G2 M Cc पत्ती; T2 चक्री; G3 पथी (for पत्री). K3 D6 T3 G2.3 M रथी; T2 हया (for हयी). K3 T2 नागहयप्रमाथी; D6 °रथः प्रमाथी; G2 °हयप्रयागी; G3 °हयप्रयाभि; M2–4 °हयप्रयायी; Cc °रथप्रयायी (as in text). Dn1 D3 रथी हयी नागपति(D3 °तिः)-प्रयायी; D2 हयै रथै नागपतिपति प्रजा° (sic); T1 पत्ती रथनागहयप्रमाथी. — d) D8 व्यवस्थिता योद्धुकामास्त्वदर्थे.

103 a) T1 G1 वीर; G2 स च (for वीरः). K3 V1 B1 Da1 D1.2.5.6 शतायुश्च (for श्रुतायुश्च) K3 B3 Da1 (marg.) D1.3.5–7 शतायुधश्च; K4 श्रुतायुधश्च; B3 शतायुश्च (catalectic); Dn1 वृतायुधश्च (for श्रुतायुधश्च). B4 वीरः श्रुतायुः शुश्रुतायुधश्च. — b) V1 चित्रकर्मा; Dn1 चित्रसेनः (for °वर्मा). K3 V1 B1.2 Dn1 D2.3.6.8 T1.3 G M च (for स). Ś2 सुवीरः; B3–5 D1.4.5.7 तथैव; T2 च योधे (for स वीरः). — c) D1 व्यवस्थितो. K2 योन्तसैन्ये; K3 V1 D2.6 सहसैन्या; B Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 T2 योद्धुकामा; T1 ह्यात्मसैन्या; G1 यत्तसैन्या; M1 तव सैन्या; M2–4 तव सैन्ये (for ये तु सैन्ये). T3 व्यवस्थिता यत्तसैन्याग्रनराग्र्याः; G2.3 व्यवस्थितं (G3 °ता) ये तव सैन्यमध्ये. — d) Da1 मानितः; D1 मतिनः; M3 दानिनः (for मानिनः).

104 a) G1 कर्मात्मजो. V1 B1.2 Dn1 सत्यसंधो (for

अथापरौ कर्णसुतौ वरार्हौ
व्यवस्थितौ लघुहस्तौ नरेन्द्र ।
बलं महद्दुर्भिदमल्पधैर्यैः
समाश्रितौ योत्स्यमानौ त्वदर्थे ॥ १०४
एतैश्च मुख्यैरपरैश्च राज-
न्योधप्रवीरैरमितप्रभावैः ।
व्यवस्थितो नागकुलस्य मध्ये
यथा महेन्द्रः कुरुराजो जयाय ॥ १०५
धृतराष्ट्र उवाच ।
आख्याता जीवमाना ये परेभ्योऽन्ये यथातथम् ।
इतीदमभिगच्छामि व्यक्तमर्थाभिपत्तितः ॥ १०६
वैशंपायन उवाच ।
एवं ब्रुवन्नेव तदा धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः ।
हतप्रवीरं विध्वस्तं किंचिच्छेषं स्वकं बलम् ।
श्रुत्वा व्यामोहमगमच्छोकव्याकुलितेन्द्रियः ॥ १०७
मुह्यमानोऽब्रवीच्चापि मुहूर्तं तिष्ठ संजय ।
व्याकुलं मे मनस्तात श्रुत्वा सुमहदप्रियम् ।
नष्टचित्तस्ततः सोऽथ बभूव जगतीपतिः ॥ १०८

C. 8. 217
B. 8. 7. 28
K. 8. 4. 27

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

°सेनो). D2 तथाजौ (for महात्मा). — D2 is damaged for the portion from 8. 4. 104c up to 8. 5. 59a. — c) G1.2 तथापरौ. K3 D6 वगर्हौ; B1.2 Dn1 वरास्त्रौ; B3–5 Da1 D1.3–5.7.8 महार्हौ (D3.8 °स्त्रौ); G3 वराभौ; Cc वरार्हौ (as in text). — d) S महाबलौ (T1 वरायुधौ) (for व्यवस्थितौ). — e) V1 Dn1 महद्बलं; B3 बलं महा- (for बलं महद्). Ś2 अल्पयोधैः; K1 अल्पधोयैः; K3 V1 B1 Dn1 D3 अल्पवीर्यैः (for °धैर्यैः). D8 बलं महद्दुर्विभिदस्य वीर्यैः; T1.2 G1.2 M2–4 बले महत्युल्बणसत्त्ववीर्यौ; T3 G3 बले महत्यद्बणसत्यवीर्यौ; M1 महाबलत्युद्बणसत्त्ववीर्यौ. — f) K1 समाश्रितो; B2 T1 M1.2.4 समास्थितौ; Dn1 समन्वितौ; T2.3 G M3 व्यवस्थितौ (G1 °तो) (for समाश्रितौ). K1 योत्स्यमाणै; K4 B2 Dn1 D1.4 S योद्धुकामौ (Dn1 °मैस्; T2 G3 °मास्) (for योत्स्यमानौ).

105 D2 missing. D5 (erroneously) repeats 105ab. — a) D8 परमैश्च (for अपरैश्च). K3 D6 एतैश्च मुख्यैश्च परैश्च राजन्. — b) K1 योधं प्रवीरैर्; G3 M1.2.4 यौधप्र°. Ś2 K1.4 B3 D2.8 T1.2 G2 अमरप्रभावैः; D8 अमृतप्रभावैः (before corr. -प्रधानैः) (for अमितप्रभावैः). — c) K1 नाचकुलस्य (for नाग°). T1 M1.2.4 वृत्तो रणप्रेप्सुरमित्रसंघैः (T1 °संख्ये; M1 °संघे; M3 °संखे); T2 पुत्रो रणप्रेप्सुरमित्रसंख्ये; T3 G3 वृतो रणे प्रेप्सुरमित्रसंघैर्. — d) K3 यथा महेंद्र; B2 D6 यथा नरेंद्रः; S व्यवस्थितः (for यथा महेन्द्रः). K3 B2 D8 कुरुराट् (for कुरुराजो).

106 D2 missing. T2 om. the ref. — a) S आख्याता वै (T2 G2.3 ये; G1 यो) जीवमाना (T1 G2 °नः; M4 °नां). Ca as in text. — b) V1 B1.3.4 Da1 परेभ्योपि; B2 परे सैन्या; B5 Ccp त्वया सैन्ये; D3.8 त्वया सैन्या; G2 परेभ्योन्यो (for °भ्योऽन्ये). B1.5 Cc यथायथं; T1.3 G2.3 M1 यथा ध्रुवं (for यथातथम्). — c) Ś2 तदीदम्; D2 इतिदम्; G1 M3.4 तान्हतान्; G2 इति माम् (for इतीदम्). K2 B Da1 Dn1 D1.4.5.7 S अवगच्छामि; D6 अपि ग° (for अभिग°). — d) K2 D7 व्यर्थम् (for व्यक्तम्). K1 D4 अर्थाभिपातिनः (D4 °तः). Cc cites अर्थापितातिनः. K3 शेषानर्थाय वर्तिनः; V1 व्यक्तमन्वाभिपत्तितः; Dn1 व्यक्तं सर्वे निपातिताः; D3 व्यक्तमर्थाति*त्तितः; D6 व्यक्तमर्थो भवेदिदं; T G2 M2–4 °मर्थो व्यवस्थितः; G1 °मर्थोपवनिभिः; G3 व्यक्तमस्सो व्यवस्थितं (sic); M1 °मर्थोपिवर्तितं.

107 D2 missing. G2 M2–4 om. the ref. — a) D4 एव. K4 ब्रुवंतेव. — c) K2.3 D3.6 हतप्रवीरं (D3 °र-) प्रध्वस्तं; B2–5 Da1 D4.5.7 S हतप्रवीर(B2 T2 G2 °रं)-भूयिष्ठं; D1 °प्रविष्टभूयिष्ठं. — d) V1 किंचिच्छिष्टं; D3 °च्छेखं (for °च्छेषं). K3 V1 B1.3.5 Da1 D1.5–7 transp. स्वकं and बलं. — e) K1 व्यासोचूम्; B3 तु शोकम्; B5 D4.7 तु मोहम्; Cc व्यामोहम् (as in text). Dn1 D7 आगच्छत् (for अगमत्). — f) K4 शोकव्याकुलतेंद्रियः; B3 D4.7 S °व्याकुल(G3 °लि)लोचनः; B4.5 Da1 D1 °व्याकुलचेतनः; D5 छेकव्यकुलचेतनः (sic); D8 शोकव्याकुलमानसः.

108 D2 missing. — a) D3 वाक्यं; S चैव (T2 चैनं) (for चापि). — Before 108cd, B3–5 Da1 D1.4.5.7 ins. धृतराष्ट्र उवाच. — c) = 12*, line 3, prior half. T3 G सूत (for तात). — d) B3 Da1 D1.5 T1 श्रुत्वै(T1 °त्वे)-तन्महदप्रियं; T2.3 G M श्रुत्वै(T2 त्वा)तन्महदद्भुतं. — After

५

C. 8. 218
B. 8. 8. 1
K. 8. 5. 1

जनमेजय उवाच ।

श्रुत्वा कर्णं हतं युद्धे पुत्रांश्चैवापलायिनः ।
नरेन्द्रः किंचिदाश्वस्तो द्विजश्रेष्ठ किमब्रवीत् ॥ १
प्राप्तवान्परमं दुःखं पुत्रव्यसनजं महत् ।
तस्मिन्यदुक्तवान्काले तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ २

वैशंपायन उवाच ।

श्रुत्वा कर्णस्य निधनमश्रद्धेयमिवाद्भुतम् ।
भूतसंमोहनं भीमं मेरोः पर्यसनं यथा ॥ ३
चित्तमोहमिवायुक्तं भार्गवस्य महामतेः ।
पराजयमिवेन्द्रस्य द्विषद्भ्यो भीमकर्मणः ॥ ४
दिवः प्रपतनं भानोरुर्व्यामिव महाद्युतेः ।
संशोषणमिवाचिन्त्यं समुद्रस्याक्षयाम्भसः ॥ ५
महीवियद्दिगीशानां सर्वनाशमिवाद्भुतम् ।
कर्मणोरिव वैफल्यमुभयोः पुण्यपापयोः ॥ ६
संचिन्त्य निपुणं बुद्ध्या धृतराष्ट्रो जनेश्वरः ।
नेदमस्तीति संचिन्त्य कर्णस्य निधनं प्रति ॥ ७

108^cd, K4 V1 B Da1 Dn1 D1.3–7 ins.:

42* मनो मुह्यति चाङ्गानि न च शक्नोमि धारितुम् ।
इत्येवमुक्त्वा वचनं धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः ।

— ^e) D3 नष्टचेतास. B3.5 Da1 D1.4.5.7 तथा; B4 तदा (for ततः). — ^f) B3–5 Da1 D1.4.5.7 पपात (for बभूव). B2 जगतां पतिः; B4 धरणीतले (for जगतीपतिः).

Colophon. — *Adhy. name:* K3 कौरवकीर्तनं; Dn1 संजयवाक्यं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): K2 B1.5 Da1 D1.4.8 7; V1 3; T1.3 G M 4 (as in text); T2 5.

5

☞ The portion of the text from st. 8. 5. 1 up to कश्चिन्नैकः in 8. 5. 59^a is lost in D2 (cf. v. l. 8. 4. 104); the MS. is ignored in the sequel up to 59^a.

1 Before the ref., G2 ins. श्रीकृष्णाय नमः. — ^a) T2 श्रुत्वा कर्णस्य निधनं. — ^b) K1.3.4 T1 पुत्रा(K3 °त्र)श्चैव. K2 Dn1 D6.8 T1.2 G2 M3 पलायिनः; B3 पलायितान्; B4.5 Da1 D1.4.7 निपातितान् (for [अ]पलायिनः). — ^c) V1 आसस्तो. Dn1 आवस्थो; D6 अस्वस्थो (for आश्वस्तो). Ca.c cite किंचिदाश्वस्तः (as in text). — ^d) G2.3 °श्रेष्ठं (for °श्रेष्ठ).

2 Ś2 damaged. — ^b) D1 महान् (for महत्). B2 सूतव्यसनिनं महत्. — ^d) B5 तत्त्वमाचक्ष्व. K2 संजय; B3 वै द्विज; G2 तत्त्वतः (for पृच्छतः).

3 Ś2 damaged. — ^c) Ś1 K1.2.4 भीतः; D6 सूत-; T2 भीम-; G2.3 भूयः (for भूत-). Dn1 भीमः (for भीमं). — ^d) D1 मेरो. K4 पर्ययनं; V1 B1.2 D6.8 प्रपतनं; B5 D3.4.7 पर्यटनं; Dn1 संसर्पणं; Cc पर्यसनं (as in text). Dn1 तथा (for यथा). Da1 (in marg.) ❀ पर्यसनं क्षेपणं इति देवबोधः।❀

4 Ś2 damaged. — ^a) K3 चित्र°; V1 B2 चिंता° (for चित्त°). K1 इव युक्तं; V1 इवासक्तं; D3 इवायुयुक्तं (for इवायुक्तं). Cc cites चिंता and मोहं. — ^b) K3.4 D3.8 महामते; V1 B1 महीपते (B1 °तेः); S महात्मनः (for °मतेः). — ^d) G2 भीमकर्मणा.

5 Ś2 damaged. — ^a) K3 G1.2 प्रतपनं. — ^b) K1 G2 महाद्युतिः; K4 D3.4.8 G3 M महाद्युते; B2 Da1.D5 महा-(Da1 °हा°)मते; B3 महीपते (*also* महद्युते); D1 महात्मने; (for महाद्युतेः). V1 B1 उर्व्यां इव विसर्पणं; D6 उर्व्यामिव विसर्पणं. — ^c) K4 शंसोषणम्; Dn1 संसोषणम्. B3 [अ]-चिंतं; Cc [अ]चिन्त्यं (as in text). — ^d) K3 M3 क्षयाम्भसः.

6 Ś2 damaged. — ^a) K1 महीवियद्दिविस्थानां; K2 महीवियद्दि**नां; K3 °यदिवस्तूनां; V1 B1.2.4.5 D3.4.6.7 G3 °यद्दि(D3.4 °दि)गंबूलां; B3 °यद्दिगादीनां; Da1 D5 °यद्दिशधूनां; Dn1 °यदिवांधूनां; D1 °यद्दिशधूनां; D8 T G1 M °यद्दिवां(D8 °वों)बूनां. — ^b) B3 इवाभवत्. — ^c) T1 कर्मणोरेव. K1 वैहल्यम्; D3 Cc वैकल्यम्. — ^d) B3 D4.7 पापपुण्ययोः.

7 Ś2 damaged. — ^a) D6 स चिंत्य. Da1 D1.5 निधनं (for निपुणं). M2 बुध्य (for बुद्ध्या). — ^b) K2 Da1 D1.5 नरेश्वरः (D5 °राः); B3.5 [ऽ]म्बिकासुतः (for जनेश्वरः). — ^c) Dn1 नेदम्; T1 नैवम्; G1 नैतद् (for नेदम्). V1 Dn1 निश्चित्य (for संचिन्त्य). — ^d) V1 B D (D2 missing) S समरे वधं (for निधनं प्रति).

प्राणिनामेतदात्मत्वात्स्यादपीति विनाशनम् ।
शोकाग्निना दह्यमानो धम्यमान इवाशयः ॥ ८
विध्वस्तात्मा श्वसन्दीनो हा हेत्युक्त्वा सुदुःखितः ।
विललाप महाराज धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः ॥ ९

धृतराष्ट्र उवाच ।

संजयाधिरथो वीरः सिंहद्विरदविक्रमः ।
वृषभप्रतिमस्कन्धो वृषभाक्षगतिस्वनः ॥ १०
वृषभो वृषभस्येव यो युद्धे न निवर्तते ।
शत्रोरपि महेन्द्रस्य वज्रसंहननो युवा ॥ ११
यस्य ज्यातलशब्देन शरवृष्टिरवेण च ।
रथाश्वनरमातङ्गा नावतिष्ठन्ति संयुगे ॥ १२
यमाश्रित्य महाबाहुं द्विषत्संघघ्नमच्युतम् ।
दुर्योधनोऽकरोद्वैरं पाण्डुपुत्रैर्महाबलैः ॥ १३
स कथं रथिनां श्रेष्ठः कर्णः पार्थेन संयुगे ।
निहतः पुरुषव्याघ्रः प्रसह्यासह्यविक्रमः ॥ १४
यो नामन्यत वै नित्यमच्युतं न धनंजयम् ।
न वृष्णीनपि तानन्यान्स्वबाहुबलमाश्रितः ॥ १५
शार्ङ्गगाण्डीवधन्वानौ सहितावपराजितौ ।

C. 8. 233
B. 8. 8. 16
K. 8. 5. 16

---

8 Ś2 damaged. — a) K1 Da1 D1.5 T2.3 G M एवमात्मत्वात्; K3.4 D3.8 एव मंदत्वात्; V1 B1 Dn1 D6 एव तं मत्वा; B2 एवमात्मजं; B3 इव चान्येषां; B4.5 D4.7 एवमन्येषां; T1 अपि सर्वेषां (for एतदात्मत्वात्). — b) K3 स्यादेवाति-; B4 स्यादस्तीद्रि (sic); D8 स्यादप्रीति-; T1 स्यादेवेति (for स्यादपीति). V1 B1 D6 S विचार्य च; B3 Da1 D1.5 विचार्य सः (for विनाशनम्). — c) B3 मुह्यमानो; B4.5 धम्यमानो; D4.7 वध्यमानो (for दह्यमानो). K3 शोकाग्निदह्यमानोथ. — d) K1 धस्यमान; K3 तप्यमान; B2 D6 T3 वध्यमान (D6 °नम्; T3 °ण); B3-5 Da1 D1.4.5 T1 G1 दह्यमान (T1 नम्); D8 धम्यमाना; T2 यक्ष्यमाण; G2 युक्ष्यमाण; G3 धक्ष्यमानम्; M1 धाम्यमानम्; M2.3 धाम्यमान (for धम्यमान). K4 इवाशयै; V1 B1 इवायस; B2-5 D4.7 इवोरगः; D3 इवाशये; D8 इवाग्नयः; T1 इवाचलः (for इवाशयः). Cc cites आयसः.

9 a) K1 विध्वस्थात्मा; K3 D1 विश्रस्तांग; V1 B1 Da1 Dn1 D3.5.8 विश्रस्तांगः; B2.4.5 D4.6.7 T G M1-3 Cc विस्रस्तांगः (for विध्वस्तात्मा). B3 D7 सुसन् (for श्वसन्). D3 सुदीनात्मा; T1.3 G1.2 M3 च संदीनो (for श्वसन्दीनो). D6 हीनो (for दीनो). — b) Da1 D1.5 समुत्थितः; D4 स दुःखितः (for सुदुःखितः). — c) K1 महाराजो. — After 9, T1 ins.:

43* उवाच च पुनर्वाक्यं संशयं भृशविह्वलः ।;

while B5 ins. an addl. colophon.

10 a) Ś2 V1 B Da1 Dn1 D3.4.7.8 T3 G3 M °धिरथिर्; K3 T2 G1 °तिरथिर्; D1.5 °धिरथि-; T1 °तिरथो; G2 °तिरथी (for °धिरथो). K3 T1 वीर (for वीरः). — b) K3 संसिद्धि° (for सिंहद्वि°). — c) K3 वृषभः; B3.5 ऋषभ- (for वृषभ-). K1 वृषभप्रतिमस्कंदो. — d) K3 वृषभाज्ञगतीश्वरः; B2 Da1 D1.5.6 S वृषभाक्षगति(D5.6 °गाति-; G1 °गत)स्वरः; B3.5 ऋषभाक्ष(B3 °क्षि)गतिस्वनः; Dn1 वृषभाक्षगतिश्चरन्; D7.8 वृषभाधि(D8 °ध्य)गतिस्वनः. Ca cites वृषभाक्षगतिः. Cc as in text.

11 a) B3 Da1 ऋषभो (for वृषभो). K4 T1 G1.2 वृषभस्यैव; B3 ऋषभस्येव (for वृषभस्येव). — b) K4 युद्धं (for युद्धे). B2 न यो युद्धे. — d) S (except T3 G3) सिंह°; Cc वज्र° (as in text).

12 a) K1 corrupt; B3 ज्याघात° (for ज्यातल°). — b) T3 G1.2 °रयेण (for °रवेण). D6 शरवृष्टिभिरस्यतः. — cd) K4 रथाश्व (for रथाश्व-). V1 B1.3.4 Da1 D1.3-8 नराश्व(D3 °श्व)रथमातंगाः; B2 रथाश्वयवमातंगा (for c). B3 Da1 D1.5 नाधितिष्ठं(D5 °ष्ठे)ति (for नावतिष्ठन्ति). G2.3 रथाश्व(G3 यथाश्व)नरमातंगरथा नावंति संयुगे.

13 a) G2 महाबाहुर् (for महाबाहुं). — b) K1 D6.8 T2.3 G2 द्विषत्संग(D6 °च्छंख-; D8 °त्संवि-; T2 °त्सर्प-; T3 G2 °दर्प)घ्नम् (for द्विषत्संघघ्नम्). K1 अच्युत; K3 अच्यतां; G2 उच्यतां (for अच्युतम्). B3 Dn1 विद्विषां जयकांक्षया. — d) B3-5 Da1 Dn1 D1.3-5.7.8 S महारथैः (for महाबलैः).

14 V1 om. 14ab. — a) K1 श्रेष्ठ. — b) K3 कर्णं; M2 कर्ण (for कर्णः). Da1 D1.5 पार्थस्य (for पार्थेन). D5 संयुते (for संयुगे). — c) G3 निहता. D8 °व्याघ्र. — d) B2 युधि; T2.3 G [अ]मित- (for [अ]सह्य-).

15 a) Ś2 ये (for यो). B2 T2 योवमन्यत; T1 योवमन्येत; G2 योद्यामन्यत; M2-4 योवामन्यत. D6 यो नावमन्यते नित्यम्. Cc cites नामन्यत (as in text). — b) K4 अच्युतेन (for अच्युतं न). V1 B1 Da1 Dn1 D1.3.5 च; B2.4 S स- (for न). — c) K3 V1 B4.5 Da1 D1.3-5.7 नापि तान्; B1 T2 G नाहितान्; B2 वाहितान्; D6 योहितान्; M2-4 न हि तान् (for अपि तान्). Dn1 T3 न वृष्णीन्सहितानन्यान्; T1 स दृष्टेन हि तानन्यान्; M1 नावृष्णीश्चाहितानन्यान्. — d) Dn1 °बलदर्पितः; G2.3 °बलशालिनः.

C. 8. 233
B. 8. 8. 16
K. 8. 5. 16

अहं दिव्याद्रथादेकः पातयिष्यामि संयुगे ॥ १६
इति यः सततं मन्दमवोचल्लोभमोहितम् ।
दुर्योधनमपादीनं राज्यकामुकमातुरम् ॥ १७
यश्चाजैषीदतिबलानमित्रानपि दुर्जयान् ।
गान्धारान्मद्रकान्मत्स्यांस्त्रिगर्तांस्तङ्गणाञ्शकान् ॥ १८
पाञ्चालांश्च विदेहांश्च कुणिन्दान्काशिकोसलान् ।
सुह्मानङ्गांश्च पुण्ड्रांश्च निषादान्वङ्गकीचकान् ॥ १९
वत्सान्कलिङ्गांस्तरलानश्मकानृषिकांस्तथा ।

---

16 a) D6 मार्गं (for शार्ङ्ग-). K1 शांर्गगाण्डीवधन्वनौ; D5 °धन्वनो; D8 शांर्गगांजीव°. — b) G2 सहितावरवाजितौ. — c) G1 अहं दिव्याद्दढादेकः. G2 अहं दिव्यान्नथानेकः.

17 a) Da1 D1 सतत-; T1 संततं (for सततं). K1 Dn1 मदम् (for मन्दम्). — b) Ś2 अवचेत् (sic). K1 लोकमोहितं; V1 B5 Da1 D1.4 G2 लोभमोहितः (for °मोहितम्). — c) K1 अपाटीनं; K3 उवाचेदं; K4 Dn1 महादीनं; V1 B2.4.5 D3.4.7 S Ca अवाचीनं; B1 अपारीनं; B3 अमुं वीरं; B4 (marg.) Da1 D1.5 उपाचीनं; D6 महावीरं; D8 अपाचीनं; Cap अवचीनं; Cc अर्वां° (for अपादीनं). — d) Ś1 K1.2 उत्तरं (for आतुरम्).

18 For the event, cf. Āraṇyakaparvan, App. I (No 24), lines 28–74. — a) K4 यच्च (for यश्च). Ś2 इतिबलान्; B3 अतिबलाद् (for अतिबलान्). Dn1 S योजय(Dn1 °ये)त्सर्वकांबो(T1.2 °भो)जान्. — b) K3 V1 B D3.4.6.7 अमित्रानति°; Da1 D1.5 अमित्रावति°; S अंबष्ठान्कै(T2.3 G2.3 M °न्के)कयैः सह. — c) K1 गांधार्यान् (for गान्धारान्). Da1 मत्स्यास्; D6 कांस्यां; G1 मात्स्यांस् (for मत्स्यांस्). — d) D6 त्रिकर्तान् (for त्रिगर्तांस्). B2 ढंकलान्; B5 तुगणान्; Da1 तिंगणान्; D1.5 M1 तंगणां; D6 सगणान्; T1 तोंकणान्; T2.3 G1 M2–4 तंकणान्; G2 तंकणा; G3 कंकणान् (for तङ्गणान्). B4 खशान्; D1.5 T1.2 G1.2 M1 छकान् (for शकान्).

19 K3 om. (hapl.) 19. — a) B2.4 Da1 D5 पंचालांश्च. B3 कुलिंदांश्च; G2 सदेहांश्च; M1 विदर्भांश्च (for विदेहांश्च). — b) K4 निषादान्; B1.4 G3 कुलिं(G3 °णिं)दान्; B3 विदेहान्; B5 Da1 D4.5.7 कुंतलान्; D1 कुंतत् (sic); D6 पुलिंदान् (for कुणिन्दान्). Ś K2 दाशकोसलान्; K4 B1.5 Da1 Dn1 D1.3–5.8 T3 काशिको(T3 °कौ)शलान्; T2 कासिकोशलान्; G3 कौसलानपि (for काशिकोसलान्). — B1 om. 19cd. — c) Ś2 सुह्मानङ्गाश्च; K1 सुह्मां वंगांश्च; B3 शुम्मानंगांश्च; Dn1 शुभांनंगांश्च; D8 सुखांनंगांश्च; T2 सिह्मानंगांश्च; G2 सुस्वन्नंगाश्च (for सुह्मानङ्गांश्च). K4 V1 B (B1 om.) Da1 Dn1 D1.3–8 S वंगां-(K4 °गा)श्च; G2 वंकाश्च (for पुण्ड्रांश्च). — d) M निषधान् (for निषादान्). Ś2 वंगकेचकान्; K4 V1 B2 Da1 D3–8 पुंड्र(Da1 पुंड-; D8 पुंढ)कीचकान्; B4.5 पुंड्रकांध्रकान्; Dn1 पुंड्रचीनकान्; D1 पुंड्रीचकान्; T1.2 G3 पुंड्रकीकटान्; T3 G1.2 M पुंड्रकीटकान्; Bombay ed. पुंड्रचीरकान् (for वङ्गकीचकान्).

20 a) V1 वत्स्यान्; B1.4.5 मत्स्यान् (for वत्सान्). B3 पुलिंदान्; D1.5 कुलिंदांस्; D3 कालिंगांस् (for कलिङ्गांस्). B1.4.5 तरटान्; B2 तरढान्; B3 शरदान्; S दरदान् (for तरलान्). Da1 कुलिंदांस्तरलान्वत्सान्. — b) K1 नंदकान्; K3 D4 अश्मकां; K4 B3 अस्स(B4 °श्व)कान्; D6 अश्मलान् (for अश्मकान्). K3 मृषिकान्; T1 रुक्मकान् (for ऋषिकान्). Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 S अपि (for तथा). — For 20cd, S subst.:

44* शबरान्परहूणांश्च प्राङ्मुखान्सरलानपि ।
म्लेच्छराष्ट्रांधिपांश्चैव दुर्गानाटविकांस्तथा ।
जित्वैतान्समरे वीरः सुतीक्ष्णैः कङ्कपत्रिभिः ।
करमाहारयामास जित्वा सर्वानरींस्तथा ।

[(L. 1) M2.3 शंवरान्. T1 हारहूणांश्च; T2 G3 वरहूणांश्च. T1 प्रपूर्णान्; T3 G प्र(G3 प्रा)हूणान् (for प्राङ्मुखान्). T1 केरळानपि (for सरलानपि). — (L. 2) G2 म्लेच्छान् (for म्लेच्छ-). G1 आरट्टकांस् (for आटविकांस्). T1 प्रदुष्टानधिकांस्तथा. G2 दुर्गानादधिकांस्तथा. — (L. 3) T1 वीरान् (for वीरः). — (L. 4) G2 अरींस्थितान् (for अरींस्तथा).]

After the above, M2 reads l. 6 of 46*. — c) K3 योजयित्वा (hypermetric); B1 Dn1 D3 जित्वैतान् (for यो जित्वा). D1 वीर; D6 वीरांश् (for वीरश्). — d) D3 चलिन्धतः (sic) (for बलिभृतः). — N ins. after 20; T2 (om. line 1) after 44*:

45* शरव्रातैः सुनिशितैः सुतीक्ष्णैः कङ्कपत्रिभिः ।
दुर्योधनस्य वृद्ध्यर्थं वर्तते यो जयाय च ।
सेनागोपश्च स कथं शत्रुभिः परमास्त्रवित् ।
घातितः पाण्डवैः शूरैः समर्थैर्वीर्यशालिभिः ।
वृषो महेन्द्रो देवेषु वृषः कर्णो नरेष्वपि ।　[5]
तृतीयमन्यं लोकेषु वृषं नैवानुशुश्रुमः ।

[(L. 1) K3 सुनिशितै; Cc °शितैः (as above). Ś K2.4 सुपुंखैः; D6 सुतीव्रैः (for सुतीक्ष्णैः). V1 कांकपत्रिभिः. B3 om. (hapl.) lines 2–5 and prior half of line 6. — (L. 2) D6 वृत्त्यर्थं (for वृद्ध्यर्थं). Da1 व; D8 नु (for च). K3 वर्तयन्तं पराक्रमे. Dn1 राधेयो रथिनां वरः. — After line 2, Dn1 T1 ins.:

यो जित्वा समरे वीरश्चक्रे बलिभृतः पुरा ॥ २०
उच्चैःश्रवा वरोऽश्वानां राज्ञां वैश्रवणो वरः ।
वरो महेन्द्रो देवानां कर्णः प्रहरतां वरः ॥ २१
यं लब्ध्वा मागधो राजा सान्त्वमानार्थगौरवैः ।
अरौत्सीत्पार्थिवं क्षत्रमृते कौरवयादवान् ॥ २२
तं श्रुत्वा निहतं कर्णं द्वैरथे सव्यसाचिना ।
शोकार्णवे निमग्नोऽहमप्लवः सागरे यथा ॥ २३
ईदृशैर्यद्यहं दुःखैर्न विनश्यामि संजय ।
वज्राद्दृढतरं मन्ये हृदयं मम दुर्भिदम् ॥ २४
ज्ञातिसंबन्धिमित्राणामिमं श्रुत्वा पराजयम् ।
को मदन्यः पुमाँल्लोके न जह्यात्सूत जीवितम् ॥२५
विषमग्निं प्रपातं वा पर्वताग्रादहं वृणे ।

C. 8. 248
B. 8. 8. 31
K. 8. 5. 32

46* दिव्यास्त्रविन्महातेजाः कर्णो वैकर्तनो वृषः ।
[T2 वृषा; Ca. c as above].
— (L. 3) B2 सेनाधिपश्च (for सेनागोपश्च). K3 om. स. B4 सततं (for स कथं). B4 शत्रुभिश्च (hypermetric). — (L. 4) Ś2 K3 पातितः (for घातितः). Ś K1.2 शूरः (for शूरैः). Ś1 K1.2.4 समर्थो; B1.2.4 Dn1 T2 समरे (for समर्थैर्). K3 कार्यशालिभिः; V1 B4 Da1 D1.5.7 बलशालिभिः. — (L. 5) Da1 D1.5 देवानां (for देवेषु). T2 वृषा (for वृषः). K1 कालो (for कर्णो). B3–5 Da1 D1.4.5.7 महीक्षितां; T2 नृपेष्वपि (for नरेष्वपि). — (L. 6) K2 मंदं; B5 अन्यो (for अन्यं). T2 तृतीयं मर्त्य-. B3–5 Da1 D1.4.5.7 लोकेसिन् (for लोकेषु). B2 नैनानु-; D8 अन्यं न (for नैवानु-). Ś1 B2 Da1 D5 अनुशुश्रुम; K1 °शुश्रुमा; B3.4 **शुश्रुम; D6 -सुश्रुमः. M1 वृषाणान्नानुशुश्रुम.]

21 [a]) Some MSS. उच्चैश्रवा. B1 नरो (for वरो). — B1 om. (hapl.) 21[cd]. — [d]) K3 D1 कर्णं (for कर्णः). — After 21, V1 B Da1 Dn1 D1.3–7 ins.:

47* योजितः पार्थिवैः शूरैः समर्थैर्वीर्यशालिभिः ।
दुर्योधनस्य वृद्ध्यर्थं कृत्स्नामुर्वीमथाजयत् ।
[(L. 1) B3 वीरैः (for शूरैः). D1.5 बल(D1 वर्य) शालिभिः (for वीर्यशालिभिः). — (L. 2) B3 वृथाजयत्; D6 अवाजयत् (for अथा°).]

22 The event? — [a]) T1 यो (for यं). — [b]) K4 सांत्वमानार्थकौरवैः; B3 सांत्यमानात्मगौरवैः; B4 शाब्दमानार्थ°; Dn1 T1.3 G2.3 M2–4 सांत्वमानार्थ(Dn1 T1 G2.3 °मानोथ) सौहृदैः; D8 सत्यमानर्थगोरवैः; T2 G1 सात्व्यमानश्च (G1 °मानोथ) सौहृदैः; M1 सांत्वमानोदयसौहृदैः (hypermetric). — [c]) K1 अरोत्सीत्; K3 अरौत्सीत्; G3 अरमत्सीत् (sic) (for अरौत्सीत्). D6 पार्थिवः (for पार्थिवं). T2.3 G क्षत्रमतुलं (for पार्थिवं क्षत्रं). B3 कर्णम्; D3 क्षेत्रम् (for क्षत्रम्). — [d]) B3–5 Da1 Dn1 D3.4.7.8 T1 M यादवकौरवान् (for कौरवयादवान्).

23 [a]) G1 हत्वा (for श्रुत्वा). T1 द्वैरथे (for निहतं). — [b]) K1 द्वेरथे; T1 निहतं (for द्वैरथे). G3 सव्यसाचिनः (for °साचिना). — After 23[ab], N (D2 missing) ins.:

48* शोकार्णवे निमग्नोऽस्मि समुद्रे भिन्ननौरिव ।
नृवृषं निहतं श्रुत्वा द्वैरथे रथिनां वरम् ।
[(L. 1) Dn1 [ऽ]हं (for ऽस्मि). Cc भिन्ननौर् (as above). K1 समुद्रेभिर्नदौरिव; Dn1 भिन्ना नौरिव सागरे. — (L. 2) K1 वृषभं; K4 B4 Dn1 तं वृषं; D8 नृरथं; Cc नृवृषं (as above). K1 निनिहतं (for निहतं).]

— [d]) B3 अप्लवे; T1 दुषवे (for अप्लवः). K1 V1 सागरो (for सागरे).

24 [a]) D3 T1 G1.2 यदहं; T2 यो महद्- (for यद्यहं). — [b]) K3 प्रविनश्यासि; D8 नाशं नेष्यामि; T1 न विनस्यामि (for न विनश्यामि). D1 संजयः (for संजय). — [c]) K1 पुत्राद् (for वज्राद्). D8 वज्रसारमयं (for वज्राद्दृढतरं). B2–4 Da1 D1.4.5.7 नूनं; T1 मेने (for मन्ये). — [d]) K1 ससुदुर्भिदं; V1 B1 दुर्भिदं महत् (for मम दुर्भिदम्). G2 दुर्भिदः (for दुर्भिदम्).

25 [a]) Dn T1 °संबंध° (for °संबन्धि°). — [b]) B D (D2 missing) S पराभवं (for पराजयम्). — [d]) Dn1 om. न. D1.5 नाजह्यात्; G1 न दह्यात् (for न जह्यात्).

26 [a]) Ś1 K2 वृषम् (for विषम्). K1.3 D1.3–5 अग्नि- (for अग्निं). B1 प्रभावं; G2 प्रतापं (for प्रपातं). K4 Dn1 D3.8 T1 च (for वा). — [b]) T1 अपां (for अहं). — After 26[ab], S ins:

49* महाप्रस्थानगमनं जलं प्रायोपवेशनम् ।
[T3 G3 जल- (for जलं).]

— [c]) K1.3 B2 Da1 D1 शक्यामि; V1 B1 D4.6.7 दुःखानि; B3 शक्नोमि (for शक्ष्यामि). V1 शक्यानि; B1 D4.6.7 शक्ष्यामि (for दुःखानि). — [d]) K4 सोढं (for सोढुं). K3 सोढुशक्यानि (for सोढुं कष्टानि). Cc कष्टानि (as in text). — After 26, Ś K1.2.4 ins:

50* चिन्तयन्नेव सीदामि मनो मेऽतीव मुह्यति ।
[K1 चिन्मयनेव मीहासि (for the prior half). K4 वेतीव (for मेऽतीव).]

On the other hand, V1 B D (D2 missing) S ins. after 26, an addl. colophon [*Adhy. name:* Dn1 धृतराष्ट्रवाक्ये; T1 G1.3 धृतराष्ट्रविलापः. — *Adhy. no.:*

C. 8. 249
B. 8. 5. 31
K. 8. 5. 32

न हि शक्ष्यामि दुःखानि सोढुं कष्टानि संजय ॥ २६

संजय उवाच ।

श्रिया कुलेन यशसा तपसा च श्रुतेन च ।
त्वामद्य सन्तो मन्यन्ते ययातिमिव नाहुषम् ॥ २७
श्रुते महर्षिप्रतिमः कृतकृत्योऽसि पार्थिव ।
पर्यवस्थापयात्मानं मा विषादे मनः कृथाः ॥ २८

धृतराष्ट्र उवाच ।

दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् ।
यत्र रामप्रतीकाशः कर्णोऽहन्यत संयुगे ॥ २९
हत्वा युधिष्ठिरानीकं पाञ्चालानां रथव्रजान् ।
प्रताप्य शरवर्षेण दिशः सर्वा महारथः ॥ ३०
मोहयित्वा रणे पार्थान्वज्रहस्त इवासुरान् ।
स कथं निहतः शेते वातरुग्ण इव द्रुमः ॥ ३१
शोकस्यान्तं न पश्यामि समुद्रस्येव विप्लुकाः ।
चिन्ता मे वर्धते तीव्रा मुमूर्षा चापि जायते ॥ ३२
कर्णस्य निधनं श्रुत्वा विजयं फल्गुनस्य च ।
अश्रद्धेयमहं मन्ये वधं कर्णस्य संजय ॥ ३३
वज्रसारमयं नूनं हृदयं सुदृढं मम ।
यच्छ्रुत्वा पुरुषव्याघ्रं हतं कर्णं न दीर्यते ॥ ३४
आयुर्नूनं सुदीर्घं मे विहितं दैवतैः पुरा ।
यत्र कर्णं हतं श्रुत्वा जीवामीह सुदुःखितः ॥ ३५
धिग्जीवितमिदं मेऽद्य सुहृद्धीनस्य संजय ।

B1.3.5 Da1 D1.4.6.8 8; B4 9; T1.3 G M 5; T2 6.]

27 Before the ref., G2 ins. श्रीकृष्णाय नमः. T1 om. the ref. Lacuna in Ś2 from संजय उवाच to यशसा (in a). — b) B4 वयसा (for तपसा). T2 [अ]पि (for the first च). B1 वा (for the second च). — c) K3 त्वामेव; T1 त्वमाद्य (for त्वामद्य). — d) M4 इह (for इव). K1 नाहुषा; V1 D8 नाघुषं; M1 नाहषं (for नाहुषम्).

28 a) D8 श्रुतेर्; G3 श्रुतो (for श्रुते). G2 °प्रथमः (for °प्रतिमः). — b) K1 [ऽ]पि; G2 हि (for ऽसि). D1 पार्थिवः; G2 पांडवः (for पार्थिव). — c) D8 परिस्थापय चात्मानं. — d) D3 कृथा (for कृथाः).

29 a) K1 देवदेव; D3 देवमेव (for दैवमेव). — b) B3–5 Da1 D1.4.5.7 T1.3 G पौरुषं तु निरर्थकं. — c) K1 मान-; K3.4 V1 B Da1 D1.3–5.7.8 शाल-; Dn1 T G1.2 M साल- (for राम-). D3 -प्रतीकाशं. D6 यत्रेशानप्रतीकाशः; G3 अत्र * * प्रती°. — d) B2 हन्येत; B3 बध्येत; B5 [ऽ]बध्यत; Da1 D1.4.5.7 T G M1.3.4 [ऽ]वध्यत; M2 वध्येत (for ऽहन्यत).

30 a) K3 युधिष्ठिरो राजा; D5 युधिष्टारानीकं (sic); T1.3 G1.3 M यौधिष्ठिरानीकं; T2 यौधिष्ठिरं सैन्यं (for युधिष्ठिरानीकं). — b) K3 Dn1 D7 पंचालानां (for पाञ्चालानां). K1 यथा व्रजान्; K3 D8 रथव्रजं; D1 रथाव्रजान्. S पांचालांश्च महारथान्. — c) T3 G3 प्रतप्य (for प्रताप्य). — d) K1 D1 G2 महारथाः; T1 महारथान्; G3 महा * * (for महारथः).

31 a) K1 D1 रथे (for रणे). D3 M1 पार्थां; D8 पार्थं (for पार्थान्). — b) K3 वज्रहस्तवसुंधरान्; D3 श्वहस्त इवासुरान् (catalectic). — c) B2.5 Da1 D1.4.5.7 T G1.3 M1 कथं स (by transp.); G2 कथं हि. — d) K3 वायुरुग्न; V1 B2 वातभग्न; B1 D3.8 वायुभग्न; Da1 D4.5 वातरुग्न; D1 वातद्रुम; S °नुन्न (for° रुग्ण).

32 b) D5 सन्युद्रस्येव (sic). Ś2 K4 पिप्लुकः; K1 पिप्लुकाः; K3 विधुता; B4.5 विप्लुतः; Da1 D1.5 बिंदुकान्; D3.8 विप्लवः; D4 विप्लुषः; D4 (*sup. lin.*).7 विप्लुतिः (for विप्लुकाः). V1 B1–3 Dn1 D6 T G2.3 M1–3 पारं जलनिधेरिव; G1 राजञ्जलनिधेरिव; M4 पौरं जवनिधेरिव. — c) Ś K1.2 च (for मे). B4 D6.8 M2–4 वर्तते (for वर्धते). K3 तावान्; Dn1 [ऽ]तीव; D3 वीर (for तीव्रा). — d) Ś K2.4 [अ]पि च (by transp.); K3 Dn1 D6 वापि; D2 [अ]त्रापि; S चोप- (for चापि).

33 a) T2 कर्णस्यापचयं. — b) K3 निधनं (for विजयं). Ś2 फल्गुणस्य; B2 विजयस्य. M2–4 ह (for च). — c) T2 इमं (for अहं). — d) D6 कथं (for वधं).

34 a) V1 B1 वज्रसारमहं मन्ये; T1.2 G3 °मिदं नूनं; G2 °मिदं नाम. — b) Da1 सुहृदयं (hypermetric) (for हृदयं). K4 Dn1 दुर्भिदं; V1 दृढतरं (hypermetric) (for सुदृढं). S मम दुर्भिदं (for सुदृढं मम). — c) K2 यः श्रुत्वा (for यच्छ्रुत्वा). Ca cites यत् (as in text). B3–5 Da1 D1.4.5.7 निहतं कर्णं (D5 °र्णं); Dn1 पुरुषव्याघ्र; T1 पुरुषं व्याघ्रं (for पुरुषव्याघ्रं). — d) Ś2 कर्णो (for कर्णं). K1 प्रतीर्यते (for न दीर्यते). B3–5 Da1 D1.4.5.7 न दीर्यति सहस्रधा.

35 a) M1 अयन् (sic) (for आयुर्). G3 दीर्णं (for नूनं). T1 अजय्यं; G1 स्वदीर्घं; G2 वितीर्णं; G3 विदीर्णं (for सुदीर्घं). — b) B2 निहतं; D3 विहतं; D8 दैवतैर्; M3 निहितं (for विहितं). Ś2 K1 Dn1 देवतैः; D8 विहितं (for

अद्य चाहं दशामेतां गतः संजय गर्हिताम् ।
कृपणं वर्तयिष्यामि शोच्यः सर्वस्य मन्दधीः ॥ ३६
अहमेव पुरा भूत्वा सर्वलोकस्य सत्कृतः ।
परिभूतः कथं सूत पुनः शक्ष्यामि जीवितुम् ।
दुःखात्सुदुःखं व्यसनं प्राप्तवानस्मि संजय ॥ ३७
तस्माद्भीष्मवधे चैव द्रोणस्य च महात्मनः ।
नात्र शेषं प्रपश्यामि सूतपुत्रे हते युधि ॥ ३८
स हि पारं महानासीत्पुत्राणां मम संजय ।
युद्धे विनिहतः शूरो विसृजन्सायकान्बहून् ॥ ३९
को हि मे जीवितेनार्थस्तमृते पुरुषर्षभम् ।
रथादतिरथो नूनमपतत्सायकार्दितः ॥ ४०
पर्वतस्येव शिखरं वज्रपातविदारितम् ।
शयीत पृथिवीं नूनं शोभयन्रुधिरोक्षितः ।
मातङ्ग इव मत्तेन मातङ्गेन निपातितः ॥ ४१
यद्बलं धार्तराष्ट्राणां पाण्डवानां यतो भयम् ।
सोऽर्जुनेन हतः कर्णः प्रतिमानं धनुष्मताम् ॥ ४२ C. 8. 267 B. 8. 9. 18 K. 8. 6. 17

दैवतैः). — c) B2 यत्तु (for यत्र). Dn1 कर्णे (for कर्णं). V1 B1 यत्कर्णं निहतं श्रुत्वा; D6 कर्णस्य निधनं श्रुत्वा. — d) V1 B1.3–5 Da1 D3–5.7 [अ]द्य; D1 [अ]ध (for [इ]ह). K1 स दुःखितः (for सुदुःखितः).

36 a) B1 जीवितं मदं (for जीवितमिदं). K1 वीरैः; K2 चेद्य; K3 V1 B D (D2 missing) S चैव (for मेऽद्य). — b) T2 सुहृद्दीनस्य; T3 G2.3 सुहृद्व्यसनि (for सुहृद्धीनस्य). Dn1 संजयः; D8 दुःखिनः (for संजय). D8 सुहृद्धीनः सुदुःखितः. — c) Dn1 आद्य (for अद्य). Dn1 वाहं; T3 G1 त्वहं (for चाहं). D1.5 कुगाम्; D5 (marg.) Cc दशाम् (as in text). T2 M एनां (for एतां). — d) D6 गतं (for गतः). K3 गर्हतां; D1 गार्हितं; T1 यत्कृतां; T2.3 G1 M कुत्सितां; G2 वेत्सि मां; G3 वेत्सि तां (for गर्हिताम्). — e) K1 कृपाणं; K3 कृपणो; Ca.c कृपणं (as in text). Ca बत जीवामि (for वर्त°). — f) G3 om. शोच्यः. T1 चोच्यः (for शोच्यः). K1 सस्यसंदधीः (sic) (for सर्वस्य मन्दधीः).

37 a) K3 सर्वैर् (for भूत्वा). — b) D5 सर्वलौकस्य. D6 यत्कृतं (for सत्कृतः). K3 लोकैः सम्यक्वत्कृतः (sic). — c) T1 परं; T2.3 G1.3 M पुनः (for कथं). K4 Dn1 D3 M1 सूतः; G3 सोथ (for सूत). — d) Dn1 D4.5.8 परैः; T G1.3 M कथं (for पुनः). K3 V1 B1 शक्यामि; D3 शिष्यामि (for शक्ष्यामि). G2 जीवितं (for जीवितुम्). — e) K3 B2 सुदुःखव्यसनं. D3.6 दुःखात्तु (D3 °त्रु) दुःखं व्यसनं; S दुःखाद्दुःखतरं मन्ये. — f) Dn1 संजयः (for संजय).

38 B2 D6 om. (hapl.) 38^{a}–39^{b}. — a) Ś1 K भीष्मद्रोणवधे (K4 °धं) चैव; B (B2 om.) Da1 Dn1 D1.3.4.7.8 S भीष्मद्रोणवधेनैव. — b) All MSS. (except Ś2; B2 D6 om.; D2 missing) कर्णस्य (for द्रोणस्य). — c) K4 Dn1 नाव- (for नात्र). V1 Da1 D1.5 हि पश्यामि; T1 प्रवक्ष्यामि (for प्रपश्यामि). — d) B1 मृते (for हते). V1 B3–5 Da1 D1.4.5.7 T2 सति; G3 त्वपि (for युधि).

39 B2 D6 om. 39^{ab} (cf. v. l. 38). — a) Ś1 K2.4 Da1 (Dap as in text) D1.5.7 पारो; K3 पादो; B5 पार्थं (for पारं). Ś2 महद् (for महान्). — c) K1 M2 विनिहितः; V1 B1 विनिसृतः; B2 Dn1 हि निहतः (for विनिहतः). — d) D4 विसृजत् (for विसृजन्). B2 शायकान्; D8 (m as in text) बालकान् (for सायकान्).

40 a) K1.3 V1 Dn1 D2.8 नु; B1 वा; D6 [ऽ]त्र (for हि). K3 जीवितं नाथस्; T2 जीवितेनाथ; M1 जीवितस्यार्थस् (for जीवितेनार्थस्). — b) K1 तमेने; B1 सुमृते (for तमृते). B1 Dn1 पुरुषर्षभे; T1 पुरुषर्षभ (for पुरुषर्षभम्). — c) Ś2 K4 B4.5 Da1 Dn1 D1.4.5.7 M2–4 रथादा(M3 °द)धिरथिर्; B1 सरथातिरथो; B3 रथादसौ हतो; T2.3 G रथाद(G1 °दा)तिरथिर्; M1 रथान्निपतितो (for रथादतिरथो). K3 कर्णः (for नूनं). — d) K3 पतितः; V1 B D (D2 missing) S (except T2) न्यपतत् (for अपतत्).

41 b) K1 वज्रपाते विदारितं; B1.3–5 Da1 Dn1 D1.3.5.7 वज्रपाता(D3 °त)द्विदारितं; B2 D6.8 T G1 M वज्रपाता(T1 °त)वदारितं; G2 वज्रपातेवतारितं; G3 वज्रपातादवारितं. — c) Ś2 K4 शयेत; K1 शमते; K3 V1 B D (except D5; D2 missing) S स शेते; D5 संशेते (for शयीत). — d) Ś2 शोचयन् (for शोभयन्). K3 रुधिरोचितः; D3 °क्षिताः (for °क्षितः). — T1 om. 41^{ef}. — f) B2–5 Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 द्विपेंद्रेण (for मातङ्गेन).

42 a) K1 यद्बलां; K3 यद्भयं; V1 B1.2.4.5 Da1 D1.3–5.7 S यो बलं; D6 यतो भयं (hypermetric) (for यद्बलं). — b) T1 यथा (for यतो). — c) M1 वृहतः (sic) (for हतः). — d) B3 प्रतिमानो; T2 प्रतिमानः; Ca प्रतिज्ञानं; Cc प्रतिमानं (as in text).

C. 8. 267
B. 8. 9. 18
K. 8. 6. 18

स हि वीरो महेष्वासः पुत्राणामभयंकरः ।
शेते विनिहतो वीरः शक्रेणेव यथा बलः ॥ ४३
पङ्गोरिवाध्वगमनं दरिद्रस्येव कामितम् ।
दुर्योधनस्य चाकूतं तृषितस्येव पिप्रुकाः ॥ ४४
अन्यथा चिन्तितं कार्यमन्यथा तत्तु जायते ।
अहो नु बलवद्दैवं कालश्च दुरतिक्रमः ॥ ४५
पलायमानः कृपणं दीनात्मा दीनपौरुषः ।
कच्चिन्न निहतः सूत पुत्रो दुःशासनो मम ॥ ४६
कच्चिन्न नीचाचरितं कृतवांस्तात संयुगे ।
कच्चिन्न निहतः शूरो यथा न क्षत्रिया हताः ॥ ४७
युधिष्ठिरस्य वचनं मा युद्धमिति सर्वदा ।
दुर्योधनो नाभ्यगृह्णान्मूढः पथ्यमिवौषधम् ॥ ४८
शरतल्पे शयानेन भीष्मेण सुमहात्मना ।
पानीयं याचितः पार्थः सोऽविध्यन्मेदिनीतलम् ४९
जलस्य धारां विहितां दृष्ट्वा तां पाण्डवेन ह ।
अब्रवीत्स महाबाहुस्तात संशाम्य पाण्डवैः ॥ ५०

---

43 a) D_8 द्वीपो (for वीरो). — b) $B_{1.3}$ $D_{4.7}$ मित्राणाम्. K_3 B_{3-5} Da_1 $D_{1.5}$ मे भयंकरः; D_8 S अभयं मम (for अभयंकरः). — c) V_1 D_6 स निहतो; B_1 [ऽ]सिन्निहतो (for विनिहतो). K_3 वीर; V_1 $B_{1.2}$ D_6 भूमौ; T_1 शूर; $T_{2.3}$ G M शूरः (for वीरः). — d) $Ś_2$ शक्रेणेह; B_{3-5} $D_{3.4.7}$ देवेंद्रेण; Ca शक्रेणेव (as in text). K_3 Cc यथा वलः; V_1 B_1 [अ]सुरो बलः; $B_{3.4}$ $D_{3.4.7}$ इवाचलः (with hiatus); S पुरा व($G_{1.3}$ ब)लः; Ca यथा बलः (as in text). B_2 वज्रेणेव महावलः.

44 a) T_1 $G_{1.3}$ पंकोर् (for पङ्गोर्). B_2 पंगोवीराध्वगमनं; B_4 पंगोरिवार्थगमनं. — b) K_3 अध्वगस्येव; D_1 दारिद्रस्येव (for दरिद्रस्येव). K_1 कामितां; B_3 (also as in text) कांक्षितं; $T_{1.2}$ G M कामिता (for कामितम्). — c) B_1 चाभूतं; B_3 चाकृतं; Dn_1 चाकूछतं (sic); S लोभश्च (for चाकूतं). Ca. c cite आकूतं. — d) K_2 भृषितस्येव (for तृषितस्येव) and repeats कामितं and दुर्योधनस्य चाकूतं. K_4 B_5 Da_1 $D_{3.4.7}$ Cc विप्लुषः; V_1 B_{1-4} Dn_1 D_6 विप्रुषः; D_8 धृष्णुता (for पिप्लुकाः). K_3 निषितस्येव पौरुषं; D_1 दृषितस्य पिप्लुषः; D_5 दशितस्य घिष्णुषः; S स(G_3 सा)मान्येतानि संजय.

45 b) $Ś_2$ तद्धु (sic); B_3 तत्र; Dn_1 D_8 तद्धि; T_2 तच्च (for तत्तु). Da_1 $D_{1.5}$ $T_{1.3}$ G तत्त्वजायत (for तत्तु जायते). — c) B_1 सु-; B_3 $D_{4.7}$ [ऽ]त्र; T_2 [ऽ]ति- (for नु). $Ś_2$ बलवद्धैव (sic); T_3 $G_{1.2}$ बलवान्देवः (for बलवद्दैवं). — d) K_1 दुरितक्रमः; K_4 बलवत्तरं; D_8 दुरतिक्रमः (sic) (for दुरतिक्रमः).

46 a) K_1 पलायनः (sic); B_3 प्रदीयमाणः; D_8 लीलायमानः (for पलायमानः). K_3 संग्रामे; K_4 V_1 B_{1-4} Dn_1 $D_{3.4.6-8}$ S कृपणो; B_5 दीनात्मा; D_5 कृपाणं (for कृपणं). — b) K_3 महात्मा; B_5 कृपणो (for दीनात्मा). V_1 $B_{1.3}$ D_4 हीनपौरुषः; Da_1 $D_{1.5}$ दीनपूरुषः (for दीनपौरुषः). M_1 दीनायदीनपौर्षः (sic). — c) K_1 कश्चिन्न; $B_{1.2.4.5}$ $D_{3.4.7}$ कच्चिद्धि-; G_2 कच्चिन्नु (for कच्चिन्न). K_3 तत्र; B_3 T_2 शूरः; Dn_1 G_2 सूतः (for सूत). — d) B_3 T_1 दुर्योधनो (for दुःशासनो).

47 a) K_1 कश्चिन्न; K_3 कच्चिन्न; G_2 कच्चिन्नु (for कच्चिन्न). V_1 नीचचरितं; B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ दीनाचरितं (for नीचाचरितं). — b) D_6 तत्र (for तात). $B_{2.4}$ Da_1 $D_{1.5}$ संजय (for संयुगे). — After 47^{ab}, S ins.:

51* पुत्रो दुर्योधनः संख्ये निहतो मम संजय।

[T_1 संघे; $G_{2.3}$ M संखे (for संख्ये). T_1 $G_{1.3}$ M न हतो (for निहतो).]

— c) K_1 कश्चिन्न. K_3 हि हतः; K_4 निहता (for निहतः). B_1 सूरो; D_8 संख्ये (for शूरो). S (except T_2) कच्चित्ते निहताः (G_2 न हिताः) शूरा. — d) $K_{2.3}$ V_1 B D (D_2 missing) T_2 M_{2-4} यथान्ये; T_1 यथात्व-; T_3 G यथा ते (for यथा न). Cc cites यथा (as in text). D_3 क्षत्रियर्षभः; $D_{4.7}$ क्षत्रियर्षभाः; $T_{1.3}$ G M क्षत्रियास्तथा; (for क्षत्रिया हताः).

48 a) K_3 वपुद्विष्यस्य (sic) (for युधिष्ठिरस्य). — b) K_3 धिग्मूढमिति; V_1 B $D_{1.3-7}$ मा युध्यस्वेति; D_8 अबुद्धमिति (for मा युद्धमिति). B_3 सर्वथा (for सर्वदा). — c) $Ś_2$ $K_{1.2}$ B_1 $D_{6.7}$ नाभ्यगृह्णत्; V_1 न चागृह्णात्; B_2 [अ]प्यगृह्णाणो; B_3 नाप्यगृह्णात्; B_4 नान्वगृह्णात्; T_2 नास्यगृह्णात्; (for नाभ्यगृह्णात्). — d) G_3 अंधः (for मूढः).

49 For the event, cf. 6. 116. — b) D_4 भीष्मेन. B_3 च महायशाः; B_4 Da_1 $D_{1.5}$ सुमहायशाः; Dn_1 च महात्मना (for सुमहात्मना). — c) D_7 याचितं (for याचितः). T_1 पार्थ (for पार्थः). K_3 पानायां याचितो पार्थैः (sic). — d) K_3 सोविधान्; V_1 सोभिंधंन् (for सोऽविध्यन्). K_3 मेदिनाजलं (sic) (for मेदिनीतलम्).

50 a) D_6 जलधारां च (for जलस्य धारां). V_1 $B_{1.3-5}$ Da_1 $D_{1.3-5.7}$ S जनि(G_1 °लि)तां; B_2 विपुलां (for विहितां).

प्रशमाद्धि भवेच्छान्तिर्मदन्तं युद्धमस्तु च ।
भ्रातृभावेन पृथिवीं भुङ्क्ष्व पाण्डुसुतैः सह ॥ ५१
अकुर्वन्वचनं तस्य नूनं शोचति मे सुतः ।
तदिदं समनुप्राप्तं वचनं दीर्घदर्शिनः ॥ ५२
अहं तु निहतामात्यो हतपुत्रश्च संजय ।
द्यूततः कृच्छ्रमापन्नो लूनपक्ष इव द्विजः ॥ ५३
यथा हि शकुनिं गृह्य छित्वा पक्षौ च संजय ।
विसर्जयन्ति संहृष्टाः क्रीडमानाः कुमारकाः ॥ ५४
छिन्नपक्षतया तस्य गमनं नोपपद्यते ।
तथाहमपि संप्राप्तो लूनपक्ष इव द्विजः ॥ ५५
क्षीणः सर्वार्थहीनश्च निर्बन्धुर्ज्ञातिवर्जितः ।
कां दिशं प्रतिपत्स्यामि दीनः शत्रुवशं गतः ॥ ५६ C. 8. 281 B. 8. 9. 31 K. 8. 6. 31

— ^{b}) K3 दृश्यतां (for दृष्ट्वा तां). K1 Dn1 D8 हि; S च (for ह). B2 पांडवीमिह (for पाण्डवेनेह). V1 B3–5 Da1 D1.3–5.7 दृष्ट्वा पांडुसुतेन च. — ^{c}) D1.5 सुमहाबाहुस; S स (T2 G1.2 सु-) महाबुद्धिस (for स महाबाहुस). — ^{d}) K1 शंशास्य; Dn1 संशास्य (for संशास्य).

51 ^{a}) D6 प्रशमात्तु (for प्रशमाद्धि). T G1 M श्रेयो; G2 योय (sic) (for शान्तिर्). G3 प्रशमाद्धयभवेद्योधं (corrupt). — ^{b}) K3 महांतं; D6 यद्दत्तं; Cc मदन्तं (as in text). K1 अस्त; K3 B3 D8 T3 G M एव (for अस्तु). K4 ते; V1 B1.2.4.5 Da1 Dn1 D1.3–5.7 वः; D6 सः; T2 वा (for च). T1 मा कृथा युद्धकल्पनं. — ^{c}) K3 भ्रातृभावेन; V1 भ्रात्रि° (for भ्रातृ°). — ^{d}) D4 भुक्ष्व (for भुङ्क्ष्व).

52 ^{a}) M2–4 मे त्वं (for तस्य). — T2 reads 52^{bc} twice. — ^{b}) K1 मांतं; Ca नूनं (as in text). Dn1 M1 शोचंति; D6 शोचंत; G2 M2–4 शोचसि (for शोचति). K3 V1 B Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 T1.3 G1.3 Ca पुत्रकः; D6 पुत्रकाः; G2 M पुत्रक (for मे सुतः). — ^{d}) B3 यद्वक्तं (sic) (for वचनं). K3 °दर्शिभिः; Ca.c °दर्शिनः (as in text).

53 ^{a}) D6 च (for तु). K1 निहिता°; G3 न्यहता° (for निहता°). — ^{b}) K1 हता°(for हत°). V1 B1 तु (for च). — Ś K1.2.4 om. (hapl.) 53^c–54^b. — ^{c}) K3 T G3 M द्यूतेन; D5 धृततः; G2 स तेन (for द्यूततः). B5 क्लेशम्; Cc कृच्छ्रम् (as in text). — ^{d}) D4 कृत्तपक्ष; Ca लुप्तपक्ष (for लूनपक्ष).

54 Ś K1.2.4 om. 54^{ab} (cf. v. l. 53). B2 T1 om. (hapl.) 54–55. — ^{a}) D6 यथावत् (for यथा हि). V1 B1 च (for हि). D8 (marg. *sec. m.*) पक्षिणं (for शकुनिं). S (T1 om.) यथा गृहीत्वा शकुनिं (G1 °नीं; G2 °निः). — ^{b}) K3 छिन्नपक्षौ; Da1 D1.5 छित्वा पक्षे. S (T1 om.) पक्षौ लुप्त्वाथ (G2 लुप्तौथ; G3 लुप्तात्तु) संजय. — ^{c}) T3 व्यसर्जयंस्ते; G1.3 M2–4 विसर्जयंतं; G2 विसर्जयंस्ते (for विसर्जयन्ति). K3 संहृष्य (for संहृष्टाः). — ^{d}) K2 क्रीडमानः; D1 क्रीडमाना. K1 कुमारकः; G1 कुमारकराः (sic) (for कुमारकाः).

55 B2 T1 om. 55 (cf. v. l. 54). In Ś2, st. 55–59 are lost on a damaged folio. — ^{a}) B3–5 D3.4.7 T3 G M लूनपक्षतया; Da1 D1.5 लूनपक्षभयात् (for छिन्नपक्षतया). — ^{b}) Da1 D1.5 नोपलभ्यते (for नोपपद्यते). Dn1 D8 गतिर्नैवोपपद्यते. — ^{c}) D3 संपन्नो (for संप्राप्तो). D6 तथाहं समनुप्राप्तो. — ^{d}) G2 क्षीणपक्ष (for लूनपक्ष). T2 द्विपः (for द्विजः).

56 Ś2 missing (cf. v. l. 55). — ^{a}) K1 क्षीण- (for क्षीणः). K4 G2 °हीनस्य (for °हीनश्च). — ^{b}) K1 B2 निर्बन्धुज्ञातिवर्जितः; K3 बंधुज्ञातिविव°; V1 B1 T2 ज्ञातिबं- (B1 °बं)धुवि°; B3–5 D (D2 missing) निर्ज्ञातिर्बंधुव°; T1 G3 M निर्बंधुर्ज्ञातिसंक्षये; T3 बंधुभिर्ज्ञातिसं°. — ^{c}) D8 दशां (orig. दिशां). Ca cites कां दिशं (as in text). K3 प्रतिपश्यामि; V1 प्रतियास्यामि; D6 को नु पश्यामि; Cc प्रतिपत्स्यामि (as in text). — ^{d}) B1 हीनः (for दीनः). T1 शोकवशस्तदा; T2.3 G M शोकवशं गतः. — After 56, K1(marg. *sec. m.*).4 Dn1 D7 T2 ins. an addl. colophon [*Adhy. name:* Dn1 T2 धृतराष्ट्रवाक्यं. — *Adhy. no.:* K1 9; T2 7.] — K4 Dn1 D7 T2 ins. after the addl. colophon: D4(marg.).8 T1.3 G M ins. after 56:

52* वैशंपायन उवाच।
इत्येवं धृतराष्ट्रोऽथ विलप्य बहु दुःखितः ।
प्रोवाच संजयं भूयः शोकव्याकुललोचनः ।

[D8 om. the ref. — (L. 2) Dn1 -मानसः; D4 T1 G2 -चेतनः; G3 -चेतसः (for -लोचनः).]

K4 Dn1 D4.7.8 T2 cont: Ś K1–3 V1 B Da1 D1.3.5.6 ins. after 56:

53* योऽजयत्सर्वकाम्बोजानम्बष्ठान्केकयैः सह।
गान्धारांश्च विदेहांश्च जित्वा कार्यार्थमाहवे ।

[Before line 1, Dn1 D4.5.7 T2 read धृतराष्ट्र उवाच. — (L. 1) K3 योजयन्. D8 शर्क- (for सर्व-). Ś2 K4 T2 -कांमोजान्. K3 Dn1 D1.3.5–8 कै(D5 को)कयैः. Ś1 K1.2 अपृष्टान्कैकयैः सह (for the posterior half). — (L. 2) K1 गंधारांश्च.]

C. 8. 284
B. 8. 9. 34
K. 8. 6. 34

दुर्योधनस्य वृद्ध्यर्थं पृथिवीं योऽजयत्प्रभुः ।
स जितः पाण्डवैः शूरैः समर्थैर्वीर्यशालिभिः ॥ ५७
तस्मिन्हते महेष्वासे कर्णे युधि किरीटिना ।
के वीराः पर्यवर्तन्त तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ५८
कच्चिन्नैकः परित्यक्तः पाण्डवैर्निहतो रणे ।
उक्तं त्वया पुरा वीर यथा वीरा निपातिताः ॥ ५९
भीष्ममप्रतियुध्यन्तं शिखण्डी सायकोत्तमैः ।
पातयामास समरे सर्वशस्त्रभृतां वरम् ॥ ६०
तथा द्रौपदिना द्रोणो न्यस्तसर्वायुधो युधि ।
युक्तयोगो महेष्वासः शरैर्बहुभिराचितः ।
निहतः खड्गमुद्यम्य धृष्टद्युम्नेन संजय ॥ ६१
अन्तरेण हतावेतौ छलेन च विशेषतः ।
अश्रौषमहमेतद्वै भीष्मद्रोणौ निपातितौ ॥ ६२
भीष्मद्रोणौ हि समरे न हन्याद्वज्रभृत्स्वयम् ।
न्यायेन युध्यमानौ हि तद्वै सत्यं ब्रवीमि ते ॥ ६३
कर्णं त्वस्यन्तमस्त्राणि दिव्यानि च बहूनि च ।
कथमिन्द्रोपमं वीरं मृत्युर्युद्धे समस्पृशत् ॥ ६४
यस्य विद्युत्प्रभां शक्तिं दिव्यां कनकभूषणाम् ।

---

57 Ś2 missing (cf. v. l. 55). — a) G2 दुर्योधन-समृध्यर्थं. — b) Ś1 K2 lacuna; K4 D5 पृथिवी (for पृथिवीं). Dn1 योजयात्; M3 योजयेत् (for योऽजयत्). K1 हलः संयोजयत्प्रभुः; B3 D3.4.7 योजयत्पृथिवीं प्रभुः. — c) B2 स हतः; T1 न जितः (for स जितः). — d) B1 D3.4.7 समरे (for समर्थैर्). B2–5 Da1 Dn1 D1.3.4.7.8 बाहु°; D5 बहु° (for वीर्य°). Cc cites वीर्यं.

58 Ś2 missing (cf. v. l. 55). — b) D6 T2 युद्धे (for युधि). — c) T2 ते (for के). K1 पर्यवर्तभ्य (sic); V1 B (except B2) Da1 D1.3–5.7.8 S पर्यतिष्ठंत; Dn1 पर्यतिष्ठंति (for पर्यवर्तन्त). K3 D6 पर्यतिष्ठंति ये तत्र. — d) T1 तान्माचक्ष्व (for तन्ममा°). K3 [आ]चक्ष्वत (for [आ]चक्ष्व).

59 Ś2 missing (cf. v. l. 55). — a) K1 कश्चिन्नैकः; G2 कच्चित्त्वेकः (for कच्चिन्नैकः). K3 परिक्षिप्तः (for परित्यक्तः). D2 resumes. — b) D5 पांडवे (for °वैर्). D8 न हतो (for निहतो). T2 पांडवेन हतो रणे. — c) B1 उक्तस् (for उक्तं). B3.5 D8 transp. त्वया and पुरा. K3 D6 S सूत; B1.4.5 Da1 D1.3–5.7 तात (for वीर). — d) K3 G2 तथा; G3 महा- (for यथा). T3 शूरा (for वीरा). B1 D6.7 यथा वीरो निपातितः; G1 यथा शूरौ निपातितौ.

60 a) K3 D2.6 अप्रतिमं युद्धे; B1 अप्रतिमद्वंद्वं; D8 युधि दुराधर्षं (for अप्रतियुध्यन्तं). — b) V1 D4.8 शिषंडी (for शिखण्डी). B2 D2.4 शायको° (for सायको°). — d) Da1 D1.5 सर्वमस्त्र° (for सर्वशस्त्र°). D2 G2 वरः.

61 a) G1.2 द्रौपतिना; G3 तद्रुपदिना (sic); Ca.c द्रौपदिना (as in text). Da1 D5 द्रौणो (for द्रोणो). Dn1 पार्षतेन तथा द्रोणो. — b) B3.4 D4 T2 न्यस्तशस्त्रायुधो (for न्यस्तसर्वा°). B2 यदि; Dn1 रणे (for युधि). — After 61ab, S (except T2) ins.:

54* धर्मराजवचः श्रुत्वा अश्वत्थामा हतस्त्विति ।

— c) K1 युक्तो योगो; K3 उक्तयोगो; Ca.c युक्तयोगो (as in text). — d) D8 बाणैर् (for शरैर्). K1 आचिताः; B3 अर्दितः; D1 आयितः (for आचितः). T1 शरैर्बहुभियाचितः. — e) K1 निहितः (for निहतः). — f) K1 दृष्टद्यु°; D8 द्रुष्टद्यु° (for धृष्टद्यु°). B2 Dn1 D6 संयुगे (for संजय).

62 Before 62, K3 writes, and erases with yellow pigment संजय उवाच. — a) Ś K2.4 हतौ वीरौ (for हतावेतौ). T2 युधिष्ठिरेण क्षुद्रेण. — b) T3 G3 बलेन च; G2 सबलेन; M2–4 छलेन तु (for छलेन च). D8 (before corr.) विशां पते. — c) K1 अशे(corr. to शो)षम्; D3 अश्रैशम् (for अश्रौषम्). M2–4 एवं (for एतद्). K3 V1 B1 Dn1 D6 अश्रद्धेयमहं मन्ये. — d) V1 निपातनं (for निपातितौ). K3 B1 Dn1 T1 भीष्मद्रोणनिपातनं (K3 °तितं).

63 a) K4 D8 भीष्मद्रौणौ. K3 B2 च (for हि). B3 संग्रामे (for समरे). — c) K1 D3 T2 युध्यमानो हि; K3 V1 D2.6 युध्यतः सूत (K3 सूतः); T1.3 G1.3 M2–4 युध्यन्समरे; G2 युद्धं समरे; M1 युध्यत्समरे (for युध्यमानौ हि). — d) Dn1 T2 सत्यमेतद् (for तद्वै सत्यं). K1 सत्ये (for सत्यं).

64 a) G2 कर्णस् (for कर्णं). Dn1 अस्यंतम्; K3 त्वस्यत; Da1 D1.5 त्वस्यतु (for त्वस्यन्तम्). K3 Da1 D1.5 शस्त्राणि (for अस्त्राणि). B2 शस्त्राणि कर्णं त्वस्यंतं. — b) D6 वृष्ट्याणि (for दिव्यानि). B4 सु- (for च). S लघूनि (for बहूनि). — c) Dn1 T1.3 G M संख्ये; T2 युद्धे (for वीरं). — d) Dn1 T2.3 G M वीरं; T1 वैरं (for युद्धे). D2.8 समस्पृशेत्; D6 समस्पृशन् (for समस्पृशत्).

65 For the event, cf. 3. 294. 23. — a) D6 विद्युत्सभां. Dn1 M2–4 दिव्यां (for शक्तिं). — b) Dn1 M2–4 शक्तिं (for दिव्यां). K1.3 V1 D6 S कनकभूषितां; B1

प्रायच्छद्द्विषतां हत्रीं कुण्डलाभ्यां पुरंदरः ॥ ६५
यस्य सर्पमुखो दिव्यः शरः कनकभूषणः ।
अशेत निहतः पत्री चन्दनेष्वरिसूदनः ॥ ६६
भीष्मद्रोणमुखान्वीरान्योऽवमन्य महारथान् ।
जामदग्न्यान्महाघोरं ब्राह्ममस्त्रमशिक्षत ॥ ६७
यश्च द्रोणमुखान्दृष्ट्वा विमुखानर्दिताञ्शरैः ।
सौभद्रस्य महाबाहुर्व्यधमत्कार्मुकं शरैः ॥ ६८
यश्च नागायुतप्राणं वातरंहसमच्युतम् ।
विरथं भ्रातरं कृत्वा भीमसेनमुपाहसत् ॥ ६९
सहदेवं च निर्जित्य शरैः संनतपर्वभिः ।
कृपया विरथं कृत्वा नाहनद्धर्मवित्तया ॥ ७०
यश्च मायासहस्राणि ध्वंसयित्वा रणोत्कटम् ।
घटोत्कचं राक्षसेन्द्रं शक्रशक्त्याभिजघ्निवान् ॥ ७१
एतानि दिवसान्यस्य युद्धे भीतो धनंजयः ।

C. 8. 293
B. 8. 9. 49
K. 8. 6. 50

कंकणभूषितां; B2 कांचनभूषणाम्; D3 कांचनसप्रभां (for कनकभूषणाम्). — c) K4 द्विषितां (for द्विषतां). K4 हर्त्रीं; Dn1 D1 हंत्री (for हत्रीं).

66 For the event, cf. 8. 66. — a) G2 सर्वमुखो (for सर्पमुखो). V1 B3.4 Da1 Dn1 D1.3–5.7 S कांचनभूषणः; B2 कांचनभूषितः; D6 कनकभूषितः; D8 कांचनसप्रभः (for कनकभूषणः). — B2 om. 66^{cd}. — c) K1 अशेते; K3 Dn1 D7.8 T2 स शेते; B3 असतो; D5 अशते; D6 ससेने (for अशेत). B3 M2.4 निहितः. K3 Dn1 D7.8 T2 संख्ये; G1 पुत्री; Cc पत्री (as in text). — d) B3 स्यंदनेषु; T1.3 G1.3 समरेषु (for चन्दनेषु). D5 T3 G3 अरिसूदन; M1 °सूदनं. K3 Dn1 D7.8 T2 कर्णस्त्वरिनिपूदनः; D2 चतुर्भिरपरैः सह; D6 चंदनेप्यरिसूदनः.

67 For the event, cf. 3. 293. 17; also cf. B. 12. 2–3. — a) M1 यौधान् (for वीरान्). — b) K3 B1 अवमन्य; V1 वमन्य; B3 Dn1 D6 योवमन्यन्; D2 योवमन्ये; T1.2 योवमत्य; G1 योवमत्ये; G2 योवगम्य; M योतिमत्य (for योऽवमन्य). B3 महात्मनः (for महारथान्). D1 घोरमन्यमहारथान्. — c) K4 महाघोर-; B2 महाबाहो; B3 महावीर्ये; B4.5 महाराज; Da1 D1.5 महातेजा (for महाघोरं). — d) V1 lacuna for 67^{d}. D3 ब्राह्मयम् (for ब्राह्मम्). K3 अशिष्यत; B2 T3 अशिक्षयन्; Dn1 अशिक्षतः; D3 T1.2 G M अशिक्षयत्(for अशिक्षत).

68 For the event, cf. B. 7. 48. 32. T2 om. (hapl.) 68. — a) B5 Da1 D1.5 यस्य (for यश्च). K1 द्रोणमुखाद् (for द्रोणमुखान्). D3 हत्वा (for दृष्ट्वा). — b) G1 M1 शर्दितान्; M3 आर्दितान् (for अर्दितान्). — c) K1 सौबद्धस्य (sic) (for सौभद्रस्य). — d) G2 व्यायस्मात् (for व्यधमत्). B (except B1) D3.4.7 शितैः (for शरैः).

69 For the event, cf. B. 7. 167. — a) Da1 D1.8 (m as in text) यस्य (for यश्च). Ś K1.2.4 नागशतप्राणं; T1 नागायुतं प्राणं (for नागायुतप्राणं). — b) K1 वातरतसम् (sic); B5 D3.4.7 वज्ररंहसम्; G2 वन° (for वात°). T2 वायुसुतं महेषुभिः. — c) K1 D3 (m as in text) भारतं; K3 V1 D2.6 T2 तरसा; B (except B1) Da1 D1.3–5.7 T1.3 G M सहसा (for भ्रातरं). — D2 om. (hapl.) 69^{d}–70^{c}. — d) Ś2 K4 उपाहरत्; K3 V1 B1 Da1 D1.5.6 Ca अवाहसत्; B2–5 D3.4.7 अथाहसत्; T G1.3 M3.4 अपाहसत्; G2 M2 अपाहरत्; M1 अपाहसन् (for उपाहसत्). K1 भीमसेमपासहसत् (sic).

70 B2 om. 70–71. D2 om. 70^{abc} (cf. v. l. 69). — a) Dn1 D3 वि- (for च). — b) K1 °पर्वणिः (for °पर्वभिः). — d) K1 नाहरद्ध*वित्तया; K3 V1 B1 Dn1 D2.6 S नावधीद्धर्मवित्तमः; K4 B4.5 Da1 D1.3–5.7.8 नाहनद्धर्म- (Da1 °नं धर्म-; D1.5 °नत्कर्म)चिंतया; B3 नाहनद्धर्मवत्तया.

71 For the event, cf. B. 7. 179. B2 om. 71 (cf. v. l. 70). — a) K3 V1 B1 यस्य; B3 स च (for यश्च). — b) V1 Dn1 T3 M Ca.c ध्वंसयित्वा; B1 दिव्यं जित्वा; D2 ध्वंचयित्वा; D3 ध्वंजयित्वा; G2.3 व्युत्सयित्वा (for ध्वंसयित्वा). D3 (marg.) मदोत्कटं; T2.3 G घटोत्कचं (for रणोत्कटम्). B3–5 Da1 D1.3–5.7 विकुर्वाणं जयैषिणं. — cd) T1.3 G रणोत्कटं (for घटोत्कचं). K4 शक्त्या कर्णो; Da1 **शक्त्या; T1.3 G2.3 इंद्रशक्त्या; G1 इंद्रजित्वा (for शक्रशक्त्या). K3 V1 B (B2 om.) D (except D3) T1.3 G M निजघ्निवान् (for [अ]भिजघ्निवान्). T2 राक्षसेंद्रं शक्रशक्त्या मोघया तु निजघ्निवान्.

72 a) K4 एतान्ये (for एतानि). B3 T1 G2 दिवसानस्य (sic). K3 V1 B1.2.4.5 D T3 G1.3 M एतांश्च दिवसान्यस्य; Cc एतानतीतान्दिवसान्. — b) Ś K1.2 G2 युद्धभीतो; B4 भीतयुद्धे; Da1 D5 युद्धे (D5 °द्ध-) भूभीतो (sic) (for युद्धे भीतो). K1 धनंजय (for धनंजयः). — c) K1 नागमग्वैरथं (sic); K2 (by corr.) Dn1 D2.4.8 G1 M1 °मद्वै रथं; D5 नानमद्वैरथं; T1.2 G3 नागमद्वै(T2 °द्वै)रथे; G2 °द्वैरथो (for नागमद्वैरथं). T1 G2.3 वीरं (for वीरः). — d) G2.3 कथं तु (G3 नु) (for स कथं). K3 निहतः शरैः (for निहतो रणे). — After 72, Dn1 D3 T2 ins.:

C. 8. 300
B. 8. 8. 50
K. 8. 6. 50

नागमद्धैरथं वीरः स कथं निहतो रणे ॥ ७२
रथसङ्गो न चेत्तस्य धनुर्वा न व्यशीर्यत ।
न चेदस्त्राणि निर्णेशुः स कथं निहतः परैः ॥ ७३
को हि शक्तो रणे कर्णं विधुन्वानं महद्धनुः ।
विमुञ्चन्तं शरान्घोरान्दिव्यान्यस्त्राणि चाहवे ।
जेतुं पुरुषशार्दूलं शार्दूलमिव वेगितम् ॥ ७४
ध्रुवं तस्य धनुश्छिन्नं रथो वापि गतो महीम् ।
अस्त्राणि वा प्रनष्टानि यथा शंससि मे हतम् ।
न ह्यन्यदनुपश्यामि कारणं तस्य नाशने ॥ ७५
न हन्यामर्जुनं यावत्तावत्पादौ न धावये ।
इति यस्य महाघोरं व्रतमासीन्महात्मनः ॥ ७६
यस्य भीतो वने नित्यं धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
त्रयोदश समा निद्रां न लेभे पुरुषर्षभः ॥ ७७
यस्य वीर्यवतो वीर्यं समाश्रित्य महात्मनः ।
मम पुत्रः सभां भार्यां पाण्डूनां नीतवान्बलात् ॥ ७८
तत्र चापि सभामध्ये पाण्डवानां च पश्यताम् ।

55* संशप्तकानां योधा ये आह्वयन्त सदान्यतः ।
[Dn1 संसप्तकानां. T2 माह्वयंते मदोद्धताः (for the posterior half).]

Dn1 T2 cont.:

56* एतान्हत्वा हनिष्यामि पश्चाद्वैकर्तनं रणे ।
इति व्यपदिशन्पार्थो वर्जयन्सूतजं रणे ।
स कथं निहतो वीरः पार्थेन परमाहवे ।
[(L. 3) Bom. ed. परवीरहा.]

73 K3 om. (hapl.!) 73. — a) Ś2 D8 रथसंगे; K4 V1 B Dn1 Da1 D1–7 T1 G1 M1 रथभंगो; T3 G2.3 अहंकारो (for रथसङ्गो). D6 चित्तस्य; G1 चैतस्य (for चेत्तस्य). K1 कस्य (for तस्य). — b) D6 धनुर्ज्या; M4 रथं वा (for धनुर्वा). Dn1 व्यशीर्यतः; D6 विशीर्यत (for व्यशीर्यत). — c) Da1 Dn1 D1 निर्क्षेषुः; D4.5 निर्क्षेशुः; D8 Cc निर्नेशुः; T1.3 G M1 नष्टानि; T2 निर्वेशुः; M2–4 सर्वाणि (for निर्णेशुः). D6 सोदादस्त्राणि शक्राय. — d) D8 कथं स्यान्; T1.3 G M1.3.4 कथं स (by transp.); M2 कथं सन्. G3 M2 निहितः (for निहतः). V1 B1 रणे; B2.3 शरैः; Da1 D5 परै (for परैः).

74 a) K1 शृक्तो (sic). T3 G1.3 M2 रथे (for रणे). B1 हंतुं (for कर्णं). — b) K1 V1 B1 T1 G1.2 M1.2.4 विधून्वानं (for विधुन्वानं). — c) K3 विमुंचंतु (for विमुञ्चन्तं). D8 (marg.) T2 दिव्यान् (for घोरान्). M4 om. घोरान्. — d) D3 दिव्याण्यस्त्राणि; T2 शस्त्राण्य° (for दिव्यान्य°). — e) D6 योद्धुं (for जेतुं). M1 पुर्ष- (for पुरुष-). K1 G3 -शार्दूल (for -शार्दूलं). — f) Ś1 K2 B3.5 Da1 D1.3–5.7 वेगिनं; B2 विक्रमं; T1 रोषितं; G2 वेगितः (for वेगितम्). K3 V1 B1 Dn1 T2 शार्दूलसमविक्रमं; D2.6 °गतिविक्रमं.

75 a) S (except T2) अस्य (for तस्य). K3 धनु (for धनुश्छ्). V1 छिच्छि (sic); M2 भिन्नं (for छिन्नं). — b) T1 G1 M वांभि- (for वापि). B3–5 Da1 D1.3.4.7 महीं गतः (by transp.); D5 महीगतः. — c) G2 च (for वा). Ś1 K1.2 न नष्टानि; D2 प्रशस्तानि; some MSS. प्रणष्टानि (for प्रनष्टानि). — d) Dn1 यं त्वं; T1 यदा (for यथा). K4 संससि; B1 संशसि (for शंससि). K4 सं- (for मे). K1.4 महत् (for हतम्). — e) D8 न ह्यन्यम् (for न ह्यन्यद्). B (except B1) Da1 D1.3–5.7 अपि (for अनु-). Ś K1.2 न ह्यन्यधनुः पश्यामि; K3 D2 न ह्येतदन्यत् (D2 °न्यं) पश्यामि (sic); G1 अन्नन्यन्यदुनुपश्यामि (sic). — f) Ś2 कारकं (for कारणं). K1 नाशनै; K3 नाशनेः; S (except T2) पातने (for नाशने).

76 The event? — a) D8 T1 हन्याद्; T2 M2.4 ह्यन्याम् (for हन्याम्). B3–5 Da1 D1.3–5.7 हन्मि फाल्गुनं (for हन्यामर्जुनं). — b) G2 पादा (for पादौ). K1.4 Cc धारये; B2 धावय; D2 धारयत्; D6 धापये; G2 थावघे (sic); Ca धावये (as in text). — c) K3 D6 S (except G3) तस्य (for यस्य). K3 Da1 D1.5 महद् (for महा-). — d) T1 आशीन् (for आसीन्). G1 महात्मना (for महात्मनः).

77 D8 G2 om. (hapl.) 77a–78b. — a) K1 तस्य; K3 तस्माद्; B4 D6 यस्माद् (for यस्य). K4 V1 B Dn1 D3.4.7 रणे (for वने). V1 B3–5 Da1 D1.3–5.7 निद्रां (for नित्यं). — c) D2 सहा; T1 समां (for समा). V1 B (except B1) Da1 D1.3–5.7 नित्यं (for निद्रां). — d) V1 B1.3 Da1 D1.5 M2 नालभत्; B2 नालभत (hypermetric); B4.5 D3.4.7 नाभजत्; M1 नालभे; M3.4 आलभन् (M4 °भत्) (for न लेभे). K1.2 M1.2.4 पुरुषर्षभ; B6 भरतर्षभः.

78 For the event, cf. 2. 60. D8 G2 om. 78ab (cf. v. l. 77). — a) V1 (marg.) यस्य वीर्यमपाश्रित्य. — b) B3.5 उपाश्रित्य; B4 Da1 D1.3–5.7 अपाश्रित्य (for समाश्रित्य). V1 कर्णस्य * * * * * . — c) K2 पुत्राः (for पुत्रः). K1 Da1 D1.5 स तां (for सभां). — d) D1 पांडवं; G1 पांडुवां (sic) (for पाण्डूनां). K3 पांडवानामुपानयत्. V1 B1 Dn1 T2 पांडवानामथानयत्; D6 पांडवानां मुखं नयत्.

दासभार्येति पाञ्चालीमब्रवीत्कुरुसंसदि ॥ ७९

यश्च गाण्डीवमुक्तानां स्पर्शमुग्रमचिन्तयन् ।
अपतिर्ह्यसि कृष्णेति ब्रुवन्पार्थानवैक्षत ॥ ८०

यस्य नासीद्भयं पार्थैः सपुत्रैः सजनार्दनैः ।
स्वबाहुबलमाश्रित्य मुहूर्तमपि संजय ॥ ८१

तस्य नाहं वधं मन्ये देवैरपि सवासवैः ।
प्रतीपमुपधावद्भिः किं पुनस्तात पाण्डवैः ॥ ८२

न हि ज्यां स्पृशमानस्य तलत्रे चापि गृह्णतः ।
पुमानाधिरथेः कश्चित्प्रमुखे स्थातुमर्हति ॥ ८३

अपि स्यान्मेदिनी हीना सोमसूर्यप्रभांशुभिः ।
न वधः पुरुषेन्द्रस्य समरेष्वपलायिनः ॥ ८४

यदि मन्दः सहायेन भ्रात्रा दुःशासनेन च ।

C. 8. 316
B. 8. 9. 70
K. 8. 6. 69

---

79 For the event, cf. 2. 63. 1. — a) K3 B2–5 Da1 D1.3–5.7 तत्रापि च; V1 B1 D2.6 तत्र चैव; Dn1 तत्र वापि (for तत्र चापि). — b) T1.3 G1 M स; G2.3 व्य- (for च). D8 पांडूनां च प्रपश्यतां. — c) Ś K1.2.4 मम (for दास-). K1 पंचालीम्; D6 पांचालान् (for पाञ्चालीम्). — d) B (except B1) Da1 D1.3–5.7 S (except T2) कुरुसंनिधौ (for °संसदि). — After 79, K2 (first line only).4 Dn1 D4 (marg. *sec. m.*).7 T2 ins.:

57* न सन्ति पतयः कृष्णे सर्वे षण्ढतिलैः समाः ।
उपतिष्ठस्व भर्तारमन्यं वा वरवर्णिनि ।
इत्येवं यः पुरा वाचो रूक्षाः संश्रावयन्रुषा ।
सभायां सूतजः कृष्णां स कथं निहतः परैः ।
यदि भीष्मो रणश्लाघी द्रोणो वा युधि दुर्मदः । [5]
न हनिष्यति कौन्तेयान्पक्षपातात्सुयोधन ।
सर्वानेव हनिष्यामि व्येतु ते मानसो ज्वरः ।
किं करिष्यति गाण्डीवमक्षय्यौ च महेषुधी ।
स्निग्धचन्दनदिग्धस्य मच्छरस्याभिधावतः ।
स नूनमृषभस्कन्धो ह्यर्जुनेन कथं हतः । [10]

[(L. 1) For the event, cf. 2. 68. 13–14. T2 षंडतिलैः. Dn1 समा. — (L. 2) For the event, cf. 2. 63. 2–3. Dn1 वरवर्णैनि. — (L. 3) K4 D4 संश्रावयद्. T2 रूक्षाश्चाश्रावयद्दृषा. — (L. 4) K4 कृष्ण (for कृष्णां). — (L. 5) For the event, cf. 5. 165. 20–27 : 6. 93. 8–13 : B. 7. 2. 40. K4 D4.7 रणदुर्जयः; Dn1 T2 रणदुर्मदः (for युधि दुर्मदः). — (L. 6) K4 हिनिष्यति. — (L. 7) K4 सर्वान्येव; T2 सर्वानेतान्. — (L. 9) K4 Dn1 मत्सरस्य (for मच्छरस्य). — (L. 10) T2 स मानी (for स नूनम्). Dn1 वृषभास्कंधो; D4 वृषभस्कंधो. Dn1 अर्जुनेन.]

80 For the event, cf. 2. 63. 4. In Ś2, the portion from 80 to 88e is, for the most part, lost on a damaged folio. — a) V1 पश्य (for यश्च). B1 गांडीयु- (sic); D8 गांजीव-; Cc गाण्डीव- (as in text). — b) D3 स्पर्शयुग्मम्; G1 स्पर्शमञ्यम् (for स्पर्शमुग्रम्). K4 V1 D3.4 T1 अचिंतयत्; Ca.c अचिन्तयन् (as in text). — c) D6 अपनिध्यासि; T2 G1 अपतिर्ह्यति; G2 पतिस्त्वमसि (for अपतिर्ह्यसि). — d) Ś K2.4 D1–5.8 ब्रुवत् (for ब्रुवन्). K1 पार्थं नावैक्षत (sic). Dn1 G2 अवेक्षत (for अवैक्षत).

81 a) Dn1 D8 T2.3 G M पार्थात् (for पार्थैः). — b) Da1 (marg.) पुत्रैः स; Dn1 D8 S सपुत्रात् (for सपुत्रैः). Dn1 D8 S सजनार्दनात् (for सजनार्दनैः). — c) G1 स्वबाहुमूलम् (for °बलम्).

82 a) Dn1 D8 यस्य (for तस्य). T2 नाशमहं (for नाहं वधं). — b) G2 दैवैर् (for देवैर्). — T1.2 om. (hapl.) 82cd. — c) K3 B Dn1 D2–4.6.7 T3 G M अभिधावद्भिः; V1 D8 अपि धा°; Da1 उनुधा° (sic); D1.5 अनुधा° (for उपधा°). — d) Ś1 K1.2.4 तस्य; G3 तानि (for तात).

83 a) K1 B2 Da1 Dn1 D1–5.7.8 T G1.2 M संस्पृशा(K1 °श्या)नस्य; K2.4 B3 स्पृश्यमानस्य; K3 V1 B1 स्पृश(K3 °श्य)तश्चास्य; B4.5 च स्पृशानस्य; D6 स्पृशतश्चास्या (for स्पृशमानस्य). G3 न हि ज्याघोषसंस्पर्शं. — b) V1 तनुत्रं; B1 तलत्रं (for तलत्रे). B4 Dn1 D2.4 वापि; D8 वाभि- (for चापि). K4 तले चापं च गृह्णतः; D6 बाणांश्चैव विसृज्यतः; T2 शरं मुक्त्वा विगृह्णतः. — c) Ś K1.2 पुमान्नाधिरथः; K3.4 D1 G2 M2–4 पुमानाधिरथे; D4.8 °न्नाधिरथेः; D6 °नधिरणे; T1 °नभिरथं; T2.3 °नातिरथेः; G1 °नातिरथे (for °नाधिरथे). Cc cites अधिरथे. K1.3 V1 B D S स्थातुं (for कश्चित्). — d) K1 V1 B D T G M1.3.4 कश्चित्प्रमुखतोर्हति; K3 कश्चिन्न मुखतोर्हति; M2 कश्चित्प्रतिमुखोर्हति.

84 a) G2 हीनां. — b) B1 D6 T2 सूर्यसोम° (for सोमसूर्य°). — c) M1 वधं. — d) B2.4 Da1 D1.3–5.7 संयुगेषु; B5 संग्रामेषु (for समरेषु). S (except T2) सत्वयुक्तस्य संयुगे.

85 For the event, cf. 5. 126. — a) K3 V1 B D S येन (for यदि). K1 संधिः; B1 Dn1 D6.8 T3 मंद- (for मन्दः). — b) Da1 D1.5 भ्राता (for भ्रात्रा). — c) K3 Dn1 दुर्बुद्धि-; K4 दुर्बुद्धेः (for दुर्बुद्धिः). G1 ब्रुवतो वासुदेवस्य. — d) B1.2 Da1 D1–4.6.7 अरोचत; B4 अवोचयत् (for अरोचयत्).

C. 8. 319
B. 8. 9. 71
K. 8. 6. 69

वासुदेवस्य दुर्बुद्धिः प्रत्याख्यानमरोचयत् ॥ ८५
स नूनमृषभस्कन्धं दृष्ट्वा कर्णं निपातितम् ।
दुःशासनं च निहतं मन्ये शोचति पुत्रकः ॥ ८६
हतं वैकर्तनं श्रुत्वा द्वैरथे सव्यसाचिना ।
जयतः पाण्डवान्दृष्ट्वा किंस्विद्दुर्योधनोऽब्रवीत् ॥ ८७
दुर्मर्षणं हतं श्रुत्वा वृषसेनं च संयुगे ।
प्रभग्नं च बलं दृष्ट्वा वध्यमानं महारथैः ॥ ८८
पराङ्मुखांस्तथा राज्ञः पलायनपरायणान् ।
विद्रुतान्रथिनो दृष्ट्वा मन्ये शोचति पुत्रकः ॥ ८९
अनेयश्चाभिमानेन बालबुद्धिरमर्षणः ।
हतोत्साहं बलं दृष्ट्वा किंस्विद्दुर्योधनोऽब्रवीत् ॥ ९०
भ्रातरं निहतं दृष्ट्वा भीमसेनेन संयुगे ।
रुधिरं पीयमानेन किंस्विद्दुर्योधनोऽब्रवीत् ॥ ९१
सह गान्धारराजेन सभायां यदभाषत ।
कर्णोऽर्जुनं रणे हन्ता हते तस्मिन्किमब्रवीत् ॥ ९२
द्यूतं कृत्वा पुरा हृष्टो वञ्चयित्वा च पाण्डवान् ।

---

86 ^{a}) K3 तन्नूनं; V1 B1.5 Dn1 T2 तं नूनं; D3 तं कर्णं; G2 सभूषम् (sic); M3 न नूनम् (for स नूनम्). K3 B D (except Dn1 D3) T2 G3 वृषभ° (for ऋषभ°). — ^{b}) B (except B1) Da1 D1.3–5.7 कर्णं दृष्ट्वा (by transp.); D6 दृष्ट्वा नूनं. D4 निपातितां (for निपातितम्). — ^{c}) D3 दुःशासनश्च (for दुःशासनं च). — ^{d}) K1 (*sup. lin.*) Dn1 G3 पुत्रक. Da1 D1.5.6 मन्ये शोचंति पुत्रकाः.

87 K1 om. (hapl.) 87–89. — ^{a}) D5 वेकर्तनं. B2 S (except G3) दृष्ट्वा (for श्रुत्वा). — ^{b}) T1 द्वैरथेस; M1 त्वैरथे (for द्वैरथे). — ^{c}) Dn1 जयंतः; D5 जायतः; D3 जयिनः (for जयतः). K3 V1 B1.2 D2.6 S चापि (for दृष्ट्वा). — ^{d}) B2 किं वा; D6 किं तु; D3 (m as in text) कच्चिद् (for किंस्विद्). Cc cites स्वित् only.

88 For the event in 88^{a}, cf. B. 7. 135. For the rest, cf. 8. 62. K1 om. 88 (cf. v. l. 87). K3 om. (hapl.) 88–90. — ^{a}) Ś K2 दुर्धर्षणं (for दुर्मर्षणं). V1 B (except B4) Da1 D1–5.7 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा). S दुर्मर्षणं च निहतं. — ^{b}) S (except T2) जयत्सेनं (for वृषसेनं). — ^{d}) K4 वध्यमानां; V1 D3 T2 हन्यमानं; T1.3 G M युध्यमानं (for वध्यमानं).

89 G1 repeats 89–105 in parenthesis after 8. 6. 15^{ab}. K1.3 om. 89 (cf. v. l. 87, 88). — ^{a}) V1 B1 Dn1 D2.6 S च नृपतीन्; B2–5 Da1 D1.3–5.7.8 च (B4 D3 तु) राज्ञस्तु (for तथा राज्ञः). — ^{c}) T2 विहतान्; G2 निभृतान् (for विद्रुतान्). V1 विरथान् (for रथिनो). — After 89^{c}, D3 ins.:

58* किंचिद्दुर्योधनोऽब्रवीत् ।
विषमे शोकदुःखाभ्यां.

— ^{d}) Da1 Dn1 D1.5.6 शोचंति (for शोचति). Dn1 D6 पुत्रकाः (for पुत्रकः).

90 K3 om. 90 (cf. v. l. 88). — ^{a}) Ś K1 अनयोश्चाभिमानेन; V1 B3 D2.6 T G1.3 M अन(V1 B3 D2 °ने)यश्चातिमानी च (B3 °नश्च). B1.2.4.5 Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 G2 अने(B2.4 °न-; Dn1 °न्ये-; G2 °र)यश्चाभिमानी च. Cc cites अनेयः. — ^{b}) K1 बलबुद्धिर् (for बाल°). B3–5 Da1 D1 D3–5.7 दुर्बुद्धिरजितेंद्रियः. — T1 om. 90^{c}–91^{d}. — ^{c}) D3 वीक्ष्य (for दृष्ट्वा). D6 हतोसाहबलं दृष्ट्वा — K4 om. (hapl.) 90^{d}–91^{a}. — ^{d}) D4.5 M1 किंस्वि; D6 किं तु; D3 किंचिद् (for किंस्विद्). — K1 V1 B D (except D4) S (except M2; T1 om.) ins. after 90: K3, after 91:

59* स्वयं वैरं महत्कृत्वा वार्यमाणः सुहृद्गणैः ।
प्रधानहतभूयिष्ठे किंस्विद्दुर्योधनोऽब्रवीत् ।

[(L. 1) B4 D5 वेरम् (for वैरम्). D3 **** द्यूतं कृत्वा. K1.3 V1 B1 Dn1 D2.6.8 T2 तदा मया (for सुहृद्गणैः). — (L. 2) V1 B1.3 Da1 D1.3.5 प्रधाने; B2 प्रधने; B4.5 D7 प्रधानैर्; G1 प्रथान- (for प्रधान-). K1 V1 B1.3 Da1 D1.5 T3 G3 -हतभूयिष्टे; B2.4.5 D3.7 G2 °भूयिष्ठैः; Dn1 °भूयिष्ठ; D2.6.8 °भूयिष्ठं; T2 °भूयिष्ठः. K3 प्रधानाहवभूयिष्ठः. D6 किं च; D3 कच्चिद् (for किंस्विद्). T3 G1.3 M1.3.4 बले किंचाब्रवीदसौ; G2 बलैः किंचिद्ब्रवीदसौ.]

91 For the event, cf. 8. 61. K4 om. 91^{a}; T1 om. 91 (cf. v. l. 90); K1 M2 om. (hapl.) 91. — ^{a}) D5 निहतं रनिहतं दृष्ट्वा (sic). — After 91^{a}, K2 ins. 59* line 2, post. half. — ^{b}) D3 भीमसेनस्य (for भीमसेनेन). — ^{c}) K3 V1 B Da1 Dn1 D1.2.4–8 T3 G M (M2 om.) रुधिरे पीयमाने च (D2 °नेन); T2 रुधिरैः सिच्यमानं च. — ^{d}) Dn1 किंचि; D4 किंस्वि; D6 किं च; D3 किंचिद् (for किंस्विद्).

92 ^{a}) M3 गंधार° (for गान्धार°). — ^{c}) D1 कर्णार्जुनं. K1.2.4 हर्ता (for हन्ता).

93 K4 om. (hapl.) 93; D4 reads it on marg. (*sec. m.*). D6 transp. 93 and 94. — ^{a}) T1.3 G1.3 M रणे; G2 रणो (for पुरा). D3 दुष्टो; T1 G2 दृष्टो; T3 हृष्टं; G3 दृष्ट्वा (for हृष्टो). — ^{b}) G2 तु (for च). B2.3.5 D3.4 पांडवं

शकुनिः सौबलस्तात हते कर्णे किमब्रवीत् ॥ ९३
कृतवर्मा महेष्वासः सात्वतानां महारथः ।
कर्णं विनिहतं दृष्ट्वा हार्दिक्यः किमभाषत ॥ ९४
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या यस्य शिक्षामुपासते ।
धनुर्वेदं चिकीर्षन्तो द्रोणपुत्रस्य धीमतः ॥ ९५
युवा रूपेण संपन्नो दर्शनीयो महायशाः ।
अश्वत्थामा हते कर्णे किमभाषत संजय ॥ ९६
आचार्यत्वं धनुर्वेदे गतः परमतत्त्ववित् ।
कृपः शारद्वतस्तात हते कर्णे किमब्रवीत् ॥ ९७

मद्रराजो महेष्वासः शल्यः समितिशोभनः ।
*दिष्टं तेन हि तत्सर्वं यथा कर्णो निपातितः ॥ ९८
ये च केचन राजानः पृथिव्यां योद्धुमागताः ।
वैकर्तनं हतं दृष्ट्वा किमभाषन्त संजय ॥ ९९
कर्णे तु निहते वीरे रथव्याघ्रे नरर्षभे ।
किं वो मुखमनीकानामासीत्संजय भागशः ॥ १००
मद्रराजः कथं शल्यो नियुक्तो रथिनां वरः ।
वैकर्तनस्य सारथ्ये तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १०१
केऽरक्षन्दक्षिणं चक्रं सूतपुत्रस्य संयुगे ।

C. 8. 335
B. 8. 5. 89
K. 8. 6. 87

(for पाण्डवान्). — ^{d}) Ś$_2$ G_1 तस्मिन्; K_1 वर्णे (for कर्णे).

94 D_6 transp. 93 and 94. — ^{a}) K_1 महेष्वास. — ^{b}) D_2 महाबलः (for °रथः). — ^{c}) B_1 विकर्णं निहतं; B_{2-5} Da_1 $D_{1.3-5.7}$ S (except T_2) हतं वैकर्तनं (for कर्णं विनिहतं). — ^{d}) D_5 हाद्दिक्यः; G_3 हार्दक्यात् (for हार्दिक्यः). V_1 B_3 हार्दिक्यः किमथाब्रवीत्; B_1 हार्दिक्यश्च किमब्रवीत्.

95 ^{a}) K_1 ब्रह्मणा; K_4 G_3 ब्राह्मणः; D_1 ब्रह्मणः; T_2 M_1 ब्राह्मणा. G_2 क्षत्रियो (for क्षत्रिया). D_5 वेश्या (for वैश्या). — ^{b}) K_3 $D_{2.8}$ शिष्याम्; M_3 शीक्षाम्; Cc शिक्षाम् (as in text). — ^{c}) K_1 धनुर्वेधं (for °दं). K_4 चकीर्षंतो.

96 ^{a}) K_1 वायु-; $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ दिव्य-; G_1 दिव्या- (for युवा). B_3 स युवा रूपसंपन्नो. — ^{c}) K_1 सौम्ये (for कर्णे). — ^{d}) Ś$_2$ किमभाषित (for °भाषत). V_1 B_1 संयुगे; D_1 संजयः (for संजय).

97 ^{a}) K_3 $D_{2.6}$ Cc आ(D_2 अ)चार्यकं; B (except B_1) Da_1 $D_{1.3-5.7}$ S आचार्यो यो (for आचार्यत्वं). K_1 धनुर्वेदो. — ^{b}) K_1 गतः परमसत्त्ववित्. B_{2-5} Da_1 $D_{1.3-5.7}$ S गौतमो रथसत्तमः (D_5 °म). — ^{c}) $D_{2.6}$ भूयः (for कृपः). V_1 D_2 सारद्वतस्; D_5 शारद्वमस् (for शारद्वतस्). Dn_1 सूत (for तात). K_1 कृपश्चारद्वतश्चात्र; S स कृपस्तात तेजस्वी. — ^{d}) Dn_1 कर्णं (for कर्णे).

98 ^{a}) G_2 मद्रराजा. G_2 महातेजाः (for महेष्वासः). — ^{b}) Dn_1 सल्यः; D_5 शल्य; D_8 सत्यः (for शल्यः). V_1 B_1 °शोभितः (for °शोभनः). S (except T_2) शल्यश्चात्र किमब्रवीत्. — K_3 repeats (with v. l.) 98^{cd} after 60*; V_1 B_1, after 61*. — ^{c}) Ś $K_{1.2.4}$ दिष्टां; K_3 (second time) Dn_1 D_6 S दृष्टं; D_2 दृष्ट्वा (for दिष्टं). K_3 V_1 B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ दृष्ट्वा विनिहतं कर्णं; D_8 दृष्ट्वा तं निहितं कर्णं. — ^{d}) K_4 $G_{2.3}$ यथा कर्णे निपातिते. K_3 V_1 B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ सारथ्ये (D_1 °थे) रथिनां वरः (K_3 °रं); D_8 मत्पुत्रं किमभाषत. — After 98, $K_{3.4}$ V_1 B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ ins.:

60* किमभाषत सौवीरो मद्राणामधिपो बली ।
[K_4 V_1 $D_{1.4.5.7}$ सौवीर; B_1 वीरोसौ.]

K_4 V_1 B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ cont.:

61* दृष्ट्वा विनिहतं सर्वे योधा वारणदुर्जयाः ।

99 ^{a}) K_3 G_2 येन (for ये च). K_3 G_2 M_1 केन च; D_6 किंचन (for केचन). — ^{c}) B_3 Dn_1 विकर्तनं (for वैकर्तनं). $D_{4.6}$ श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). $T_{1.3}$ G transp. वैकर्तनं and हतं. — ^{d}) $K_{1.3}$ T_2 G_2 M_1 कान्यभाषत; K_4 B_{2-5} D (except Dn_1 D_8) $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M_{2-4} कान्यभाषंत (for किमभाषन्त). D_5 संजयः.

100 G_1 om. (hapl.) 100–101. — ^{a}) V_1 (*sup. lin.*) B_{3-5} Da_1 $D_{1.5}$ द्रोणे; B_2 द्रौणिस् (for कर्णे). B_{3-5} D_8 च; G_3 [ऽ]पि (for तु). V_1 T G_2 विनिहते (for तु निहते). — ^{b}) Dn_1 D_6 $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ नरव्याघ्रे; D_1 रथव्याघ्रो (for रथव्याघ्रे). B_3 नरोत्तमे; Dn_1 महारथे; D_6 रथर्षभे (for नरर्षभे). — ^{c}) K_1 किं वा; K_3 V_1 B_1 Dn_1 D_6 को वै; B_{2-5} Da_1 $D_{1-5.7}$ के वा; D_8 T G_2 M को वा; G_3 को हि (for किं वो). D_6 मुख्यम्; Ca.c मुखम् (as in text). — ^{d}) B (except B_1) Da_1 $D_{3-5.7}$ आसन् (for आसीत्). D_3 संक्षय (for संजय). K_3 भाषथ; Dn_1 भागतः (for भागशः).

101 G_1 om. 101 (cf. v. l. 100). — ^{a}) K_1 शल्य; B_3 तुल्यो (for शल्यो). — ^{b}) D_5 वर (for वरः). — ^{c}) $K_{1.4}$ सारथ्यं (for सारथ्ये). — ^{d}) K_1 तत्समाचक्ष्व संजय.

102 ^{a}) K_1 चक्रे (for चक्रं). — Ś $K_{1.2.4}$ om. 102^{bc}. — ^{b}) B (except B_1) Da_1 $D_{1.3-5.7}$ युध्यतः; D_8 धीमतः

C. 8. 336
B. 8. 9. 69
K. 8. 6. 67

वामं चक्रं ररक्षुर्वा के वा वीरस्य पृष्ठतः ॥ १०२
के कर्णं वाजहुः शूराः के क्षुद्राः प्राद्रवन्भयात् ।
कथं च वः समेतानां हतः कर्णो महारथः ॥ १०३
पाण्डवाश्च कथं शूराः प्रत्युदीयुर्महारथम् ।
सृजन्तं शरवर्षाणि वारिधारा इवाम्बुदम् ॥ १०४
स च सर्पमुखो दिव्यो महेषुप्रवरस्तदा ।
व्यर्थः कथं समभवत्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १०५
मामकस्यास्य सैन्यस्य हतोत्सेधस्य संजय ।
अवशेषं न पश्यामि ककुदे मृदिते सति ॥ १०६
तौ हि वीरौ महेष्वासौ मदर्थे कुरुसत्तमौ ।
भीष्मद्रोणौ हतौ श्रुत्वा को न्वर्थो जीवितेन मे ॥ १०७
न मृष्यामि च राधेयं हतमाहवशोभिनम् ।

(for संयुगे). — c) B2 Dn1 D4 वामचक्रं. — d) Ś2 वीर्यस्य (for वीरस्य). B4 धीमतः (for पृष्ठतः). K1 ररक्षुस्तस्य पृष्ठतः; D8 सूतपुत्रस्य धीमतः; S के चा(T3 वा)सन्नस्य पृष्ठतः.

103 a) K3 V1 Dn1 नाजहुः; B Da1 D1–5.7.8 T1.3 G1.2 M न जहुः; T2 विजहुः; G3 निजहुः. K4 Da1 D1.5.6 T2 वीराः (for शूराः). — B2 om. (hapl.) 103b–104a. K3 reads 103b–104a twice. — b) K2 को (for के). K3 D4 M1 क्षुद्रा. K1 प्रादुर्भव (sic); V1 D6 प्राजहुर्; B1 राजभूर्; D1 प्राद्रवस्; D7 प्राद्रवंस्; M1 प्राद्रवद् (for प्राद्रवन्). B3 तथा; B4.5 Da1 D1.3–5.7 ततः; D6 भयान् (for भयात्). — c) D6 बत; T2 -चन (for च वः). B1 कथं वः सममेतानां (sic). — d) K1 हतश्चेतो (for हतः कर्णो).

104 B2 om. 104a (cf. v. l. 103). K3 repeats 104a (cf. v. l. 103). — a) T3 G1.3 पांडवांश्च (for पाण्डवाश्च). V1 G1 हतं; G3 महा-; Bom. ed. स्वयं (for कथं). D8 वीराः (for शूराः). — b) B3 प्रत्युपयुर्; T1 प्रात्युदीय्यन् (for प्रत्युदीयुर्). B1–3.5 D2–4.6.7 S महारथाः (for महारथम्). — c) K1 त्यजंतं; K3 V1 B2.3.5 Da1 D1–7 S सृजंतः (D6 °त) (for सृजन्तं). B8 शरजालानि. — d) K3 V1 B1–3.5 Da1 D1–7 S इवांबुदाः; Dn1 इवांबुदः (for इवाम्बुदम्).

105 a) K3 शर-; D2.6 शरः; D8 (marg.) ते च (for स च). D2 सर्पमुषो; D8 सर्पमुखा; G2 सर्वमुखो; G3 सर्पवरो (for सर्पमुखो). Da1 D1.5 वीर; D8 दिव्या (for दिव्यो). — T1 om. 105bcd. — b) Dn1 मयेषुः; M2–4 महेषुः. D8 -प्रवरास् (for -प्रवरस्). K3 V1 B3 D2.6 तथा (for तदा). — c) B3 T2 G1.2 व्यर्थं; D8 व्यर्थाः (for व्यर्थः). D8 समभवन् (for समभवत्). — d) T2 संयुगे (for संजय).

106 Ś2 om. 106–109. K4 V1 B D (except D2.6.8) S read 106–108 (for the first time) after the ref. in 8. 4. 88. T1 om. (second time) 106a–107b; T2 G1 (both first time) om. 106. — a) D5 (second time) सामकस्य (for माम°). — b) Ś1 K2.4 V1 B1 Dn1 D2.6 (all second time) T1.3 G2.3 M1 (all first time).2 (second time).3 (both times).4 (second time) हतोत्सेध(G2 first time sup. lin. °न)स्य; K4 B5 (both first time) कृतोत्सेकस्य; V1 (first time) ***कस्य; B1–4 D3.4.7 (all first time) कृतोत्सेधस्य; B5 Da1 D1.5 (all second time) कृतोत्साहस्य; Dn1 (first time) हतशेषस्य; D8 (second time) हतोछेषस्य; T2 G1 (both second time) हतोत्साहस्य; T3 (second time) हतो-त्साहस्य; Ca.c कृतोत्सवस्य (for हतोत्सेधस्य). G1 (second time) संजयः. — c) Ś1 K1.2.4 (second time) अविनष्टं; K3 Dn1 D2.4.6.8 (all second time) अवशिष्टं; V1 (second time) हताशस्तन्; B1 (second time) हतशिष्टं; G3 (second time) अविशेषं (for अवशेषं). — d) K1 (second time) ककुदो; Ca (both times).c (second time) ककुदे (as in text). D8 (second time) transp. ककुदे and मृदिते. B2 (first time) समुदि; Da1 (both times) D1.5 (both second time) सूदिते; D1.5 (both first time) निहते; G1 (second time) मृदितो (for मृदिते). T3 G M (all second time) युधि (for सति). T2 (first time) कर्णे विनिहते सति. — For the sequence and repetition of 8. 4. 88c–89b after 8. 5. 106 (first time) in K4, cf. v. l. 8. 4. 88.

107 Ś2 om. 107; T1 om. 107ab (cf. v. l. 106). — a) K4 (first time) तौ वीरौ च; T1 (first time) ततौ वीरौ; M2–4 (all first time) तौ नृवीरौ (for तौ हि वीरौ). — b) K4 V1 B D4.7 (all first time) मदर्थं; D3 (first time) मदर्थे-; G3 (first time) मदंस- (corrupt). Ś1 K2–4 V1 B D S (all second time) त्यक्तजीवि(Dn1 °व)तौ; T1 (first time) वीरसत्तमौ (for कुरु°). K1 (second time) मदर्थेभ्यक्तजीवितौ. — c) K1 (second time) भीष्मद्रोणो; D5 (second time) °द्रोणैः. — d) K1 (first time) Da1 (second time) को न्वर्थं; Dn1 (first time) नार्थो वै; G2 (second time) को न्वर्थौ (for को न्वर्थो). K3 B1 D2 (all second time) जीवितस्य मे; V1 B (B5 m as in text) Da1 D1.3–5.7 (all first time)

यस्य बाह्वोर्बलं तुल्यं कुञ्जराणां शतं शतम् ॥ १०८
द्रोणे हते च यद्वृत्तं कौरवाणां परैः सह ।
संग्रामे नरवीराणां तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १०९
यथा च कर्णः कौन्तेयैः सह युद्धमयोजयत् ।
यथा च द्विषतां हन्ता रणे शान्तस्तदुच्यताम् ॥ ११०

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

६

संजय उवाच ।
हते द्रोणे महेष्वासे तस्मिन्नहनि भारत ।
कृते च मोघसंकल्पे द्रोणपुत्रे महारथे ॥ १
द्रवमाणे महाराज कौरवाणां बले तथा ।

C. 8. 345
B. 8. 10. 2
K. 8. 7. 2

जीविते सति; T1 (first time) जीविते मम; M1 (second time) जीवितो न मे; M4 (second time) विजितेन मे (for जीवितेन मे).

108 Ś2 om. 108 (cf. v. l. 106). — [a]) B4 (first time) न मृष्यामिव; Dn1 (first time) न च शोचामि; T2 (first time) न च मृष्यामि (for न मृष्यामि च). All MSS. (Ś2 om.; K4 V1 B Da1 Dn1 D1. 3–5. 7 S second time) पुनः पुनर्न मृष्यामि (K1 °नर्न हृष्यामि; K3 °नस्तृप्यामि; B1 Dn1 °नर्नमिष्यामि; D6 °नर्न हृष्यामि); K4 (first time) न मृष्यामि न राध्येयं. — [b]) All MSS. (Ś2 om.; K4 V1 B Da1 Dn1 D1. 3–5. 7 S second time) हतं (S वधं) कर्णं च (V1 B1 Dn1 D6. 8 °र्णं स्म; D2 S °र्णस्य) पांडवैः (G1 पार्थिवैः). — [c]) G2 (first time) अस्य (for यस्य). Ś1 K2 (both second time) बाहुबलं; V1 (second time) B1 (both times) बाह्वोर्बलं. Ś1 K2. 3 D2. 8 (all second time) पूर्णं; D6 (second time) पूर्वं (for तुल्यं). — [d]) Ś1 K2 (both second time) समं शतैः; K1. 3 V1 B2–4 Da1 D1. 2. 4. 7. 8 (all second time) T2 G2 M1. 2 (all both times). 3 (first time). 4 (both times) शतं शतैः; K4 (second time) शमं शतैः; B2 (first time) T1. 3 G1 (all both times). 3 (first time) शतैः शतैः; Dn1 (first time) शतं शतः; Dn1 D5 (second time) शतः शतैः; D3 (second time) शतैः शतः; D6 T1. 3 G1 (second time) M3 (second time) शतं शरैः; Ca. c शतं शतम् (as in text).

109 Ś2 om. 109 (cf. v. l. 106). — [a]) V1 B1 transp. द्रोणे and हते.

110 [a]) K1 तथा (for यथा). V1 ह (for च). K1 B1 च कर्णं; B2 D3. 4. 7 कर्णश्च; B3–5 Da1 D1. 5 कर्णेन; D2 M1 च कर्णं (for च कर्णः). K3 कौंतेयो; K4 Da1 Dn1 D1. 2. 5 कौंतेयः; V1 D3 कौंतेयं; B3–5 कौंतेयाः (for कौन्तेयैः). — [b]) B1. 5 T1 अयोधयत्; B3 अयोजयन्; B4 D3 अयोधयन् (for अयोजयत्). — In Ś2, 110[cd] is lost on a damaged fol. — [c]) K4 B4 D2 T2 M2 तथा (for यथा). K3 T3 G वा; B3 स; (for च). B2 विद्विषतां (for च द्वि°). K1 हतो (for हन्ता). — [d]) T1 हते युद्धे; T3 G M हतो युद्धे (for रणे शान्तस्).

Colophon. — *Adhy. name:* Dn1 धृतराष्ट्रवाक्यं; T1. 2 M1 धृतराष्ट्रप्रश्नः; G1 धृतराष्ट्रस्य जल्पनं; G3 धृतराष्ट्रजल्पनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 B1. 2. 5 Da1 D1. 6. 8 9; D4 10; T1. 3 G M 6; T2 8.

6

☞ In Ś2, st. 1–6 are lost on a damaged fol. The variants are noted wherever legible.

1 Before the ref., G2 ins. श्रीकृष्णाय नमः. — [a]) T3 G2. 3 तस्मिन्; Ca द्रोणे (as in text). — [c]) M4 कृपे च (for कृते च). B4 कृपे चामोघसंकल्पे.

2 [a]) Ś1 K2 द्रवमाने; B1 M1 °माणं; Dn1 D6. 8 T1. 2 G2. 3 M2–4 °माणां; D5 द्रावमाणे; T3 विद्रावयन्; G1 त्रासयित्वा (for द्रवमाणे). G1 महाराजा; G2 तदा दृष्ट्वा (for महाराज). — [b]) T3 पौरवाणां (for कौरवाणां). V1 B1 Dn1 D2. 6. 8 S अनीकिनीं; B2–5 Da1 D1. 3–5. 7 बलार्णवे (for बले तथा). K3 तदा (for तथा). — [c]) K1 T1 G1 व्यूह (for व्यूह्य). B3 पार्थाः; D6 T1 G1 पार्थं (for पार्थः).

C. 8. 245
B. 8. 10. 2
K. 8. 7. 2

व्यूह्य पार्थः स्वकं सैन्यमतिष्ठद्भ्रातृभिः सह ॥ २
तमवस्थितमाज्ञाय पुत्रस्ते भरतर्षभ ।
द्रवच्च स्वबलं दृष्ट्वा पौरुषेण न्यवारयत् ॥ ३
स्वमनीकमवस्थाप्य बाहुवीर्ये व्यवस्थितः ।
युद्ध्वा च सुचिरं कालं पाण्डवैः सह भारत ॥ ४
लब्धलक्षैः परैर्हृष्टैर्व्यायच्छद्भिश्चिरं तदा ।
संध्याकालं समासाद्य प्रत्याहारमकारयत् ॥ ५
कृत्वावहारं सैन्यानां प्रविश्य शिबिरं स्वकम् ।
कुरवोऽऽत्महितं मन्त्रं मन्त्रयांचक्रिरे तदा ॥ ६
पर्यङ्केषु परार्ध्येषु स्पर्ध्यास्तरणवत्सु च ।
वरासनेषूपविष्टाः सुखशय्यास्विवामराः ॥ ७
ततो दुर्योधनो राजा साम्ना परमवल्गुना ।
तानाभाष्य महेष्वासान्प्राप्तकालमभाषत ॥ ८
मतिं मतिमतां श्रेष्ठाः सर्वे प्रब्रूत माचिरम् ।
एवं गते तु यत्कार्यं भवेत्कार्यकरं नृपाः ॥ ९
एवमुक्ते नरेन्द्रेण नरसिंहा युयुत्सवः ।

D8 स्वयं; G8 सुखं (for स्वकं). — d) B8 अतिष्ठन् (for अतिष्ठद्). Da1 D3.4.7 वृतः (for सह).

3 b) Dn1 भरतर्षभः. — After 3^{ab}, G2 reads (for the first time) 5, repeating it in its proper place. — c) B2-4 Da1 D1.3-5.7 विद्रुतं; B5 प्रद्रुतं (for द्रवच्च). Ś1 K2 स्वं बलं; D8 तद्बलं (for स्वबलं). Dn1 S द्रवमाणं बलं दृष्ट्वा. — d) K3 न्यधारयत्; K4 निवारयत् (for न्यवारयत्).

4 b) K3 बाहुवीर्यंन्यवस्थितः; V1 B1.2 Da1 D6 T G1.2 M °वीर्यमुपाश्रितः; B3 °वीर्यसमाश्रितः; B4.5 D1.3-5.7 G3 °वीर्यमपाश्रितः; Dn1 D2.8 °वीर्यमवस्थितः. — c) Dn1 D6 युद्धाय; D1 युधा च; S संयुध्य (for युद्ध्वा च). K4 स चिरं (for सुचिरं). — d) B5 भारतः (for भारत).

5 G2 reads 5 (for the first time) after 3^{ab}. — a). K3.4 लब्धलक्ष्यैः; (for लब्धलक्षैः). K3 हर्षैः; B2 हस्तैः (for हृष्टैः). — b) K3 ध्यायच्छद्भिश्; D8 व्ययच्छ°; G2 (both times) दारयद्भिश्; M1 (*sup. lin.* as in text) व्यायच्छंती; Cc व्यायच्छद्भिश् (as in text). B8 शरांस् (for चिरं). B8 T G2 (both times) M तथा (for तदा). — c) M2-4 समास्थाय (for समासाद्य). — d) B1 प्रत्यहारम् (for प्रत्याहारम्). — After 5, S ins.:

62* निवेश्य च बलं घोरं क्षुत्पिपासाभयैर्युतम् ।
श्रमेण महता युक्तं तथा द्रोणवधेन च ।
दीनरूपा रणे कृत्वा कर्म घोरां च शर्वरीम् ।
निवेशं प्राप्य सा सेना विश्रम्य मुदिताभवत् ।

[(L. 1) M2-4 न्यवेशयद्बलं घोरं; Mad. ed. निवेश्य बलवद्घोरं. T1 °पिपासाबलैर्. — G1 om. lines 3-4. — (L. 3) T2 दीनरूपं; T3 दीनरूपाद्. G3 घोरं (for घोरां). — (L. 4) M1 विश्राम्य.]

6 G1 om. 6^{ab}. — a) K4 कृत्वावराहं; T G3 कृत्वापहारं; G2 कृत्वोपहारं (for कृत्वावहारं). — b) T1 प्रवेश्य (for प्रविश्य). G2.3 स्वयं (for स्वकम्). — After 6^{ab}, G2.3 repeat lines 1-2 of 62*. — c) K1 कुरवत्सहिताः; K2 B1.4 D7 °वः सहितं; K3 °वश्च हितं; V1 B5 Dn1 °वः सुहितं; B2.3 D4 °वः स्वहितं; D2 °वोत्सहितं; D6 °वो महितं; G2 °वस्यहिता (for °वोऽऽत्महितं). — d) D3 सभायां (for मन्त्रयां-). Ś K2.4 तदा; K1 मिषः; Da1 मिथ; D5 मिया (sic); G1 मिथा (for तदा).

7 K3 om. 7. — a) D6 पर्यङ्केषु (for पर्यङ्केषु). K1.2 पराव्येषु; V1 M4 परार्धेषु; D6 G2 परार्थेषु; T3 G3 पराथ्यैषु; G1 [अ]पराध्र्येषु; Ca पराध्र्येषु (as in text). — b) K1 स्पर्शास्त°; Dn1 D4 स्पर्द्धास्त°; D2 सर्वास्त°; D8 पर्यास्त°; S वरास्त°; Ca.c स्पर्ध्यास्त° (as in text). — c) V1 वराहनेषूपविष्टाः; Dn1 वरासनेष्वप°; D6 वरासने सु°. — d) K1 सुखशय्यां बिवाशनाः (sic); K4 °य्यासु वामराः; Dn1 सुखं शय्यास्विवा°; D6 सुखशय्यासु भारत; D8 °य्यास्थिता नराः. — For 7^{cd}, S subst.:

63* उपविष्टेषु तेष्वेवं राजपुत्रेषु भारत ।
[T3 G1.3 M तेष्वेवं.]

8 a) K3 V1 B1 Dn1 D2.6.8 S तत्र (for ततो). — b) M1 परमफल्गुना; Ca °वल्गुना (as in text). Cc cites वल्गुना. — c) K8 ततो भाष्य; D6 ताननाथ (for तानाभाष्य). G2 महेष्वासः. — d) B4 असमन्यत (for अभाषत).

9 Before 9, V1 B1.5 Da1 D1.2.5.6 ins. दुर्योधन उवाच. — a) Ś1 (before corr. as in text).2 K2.4 V1 B Da1 D1-7 मतं (for मतिं). B2 ममिमतां; Dn1 मतिमता (for मतिमतां). G2 मतिमंत्रमतां श्रेष्ठाः; G3 इति मंत्रिमतश्रेष्ठाः. — b) Dn1 सर्व (for सर्वे). — c) Da1 D1.5 गते च; D2.6.8 गतेषु; T3 G1.3 M3.4 गतेन (for गते तु). B (except B1) Da1 D1.3-5.7 किं कार्यं (for यत्कार्यं). — d) B1.2.4.5 Da1 D1.3-5.7 किं च; B4 किं वा (for भवेत्). K4 B Da1 Dn1 D1.3-8 T G M1.2.4 कार्यतरं; V1 कार्यपरं; D2 कार्यगतिं; M3 कार्यांतरं; Cc कार्यकरं (as in text). K3 नृप (for नृपाः).

चक्रुर्नानाविधाश्चेष्टाः सिंहासनगतास्तदा ॥ १०
तेषां निशम्येङ्गितानि युद्धे प्राणाञ्जुहूषताम् ।
समुद्वीक्ष्य मुखं राज्ञो बालार्कसमवर्चसः ।
आचार्यपुत्रो मेधावी वाक्यज्ञो वाक्यमाददे ॥ ११
रागो योगस्तथा दाक्ष्यं नयश्चेत्यर्थसाधकाः ।
उपायाः पण्डितैः प्रोक्ताः सर्वे दैवसमाश्रिताः ॥१२
लोकप्रवीरा येऽस्माकं देवकल्पा महारथाः ।
नीतिमन्तस्तथा युक्ता दक्षा रक्ताश्च ते हताः ॥ १३
न त्वेव कार्यं नैराश्यमस्माभिर्विजयं प्रति ।
सुनीतैरिह सर्वार्थैर्दैवमप्यनुलोम्यते ॥ १४
ते वयं प्रवरं नृणां सर्वैर्गुणगणैर्युतम् ।
कर्णं सेनापतिं कृत्वा प्रमथिष्यामहे रिपून् ॥ १५

C. 8. 359
B. 8. 10. 16
K. 8. 7. 18

10 Before 10, K4 V1 B D (except D8) M1 ins. संजय उवाच. — a) K1 एवमुक्तं; K3 T G M3.4 °मुक्ता; M1.2 °मुक्त्वा (for एवमुक्ते). — b) K1 ययुत्सवः. — c) D6 वक्तुर् (for चक्रुर्). T1 G1.2 M1 नानाविधां (for °विधाश्). K3 चेष्टा; B2 श्रेष्ठा; T1 G1.2 श्रेष्ठां; T3 G3 M1 चेष्टां; Ca.c चेष्टाः (as in text). — d) Ś2 सिंहासनगदास्; K3 °स्वनगतास्; B2 D5 सिं(D5 सि)हावनगता; Da1 सिंहा वनगतास्; D1 सिंहोवनगता; G2 सिंहनादगतांस् (for सिंहासनगतास्). K4 कथं; B2 D1.5 यथा; B4 T3 G1.3 तथा (for तदा).

11 a) K3 तेषां निशाम्येहितानि; B1 तेषां निशाम्येंगितानि; T1.3 G M1.2.4 इंगितानि निशाम्येषां (G1.2 °म्यैनं); T2 M3 इंगितज्ञो निशम्यै(M3 °शम्ये)षां. — b) S transp. युद्धे and प्राणान्. Ś1 K2 जुहूषतं; T1 जहीर्षतां; T2 G2 जिहीर्षतां; M1 जुहूततां (sic) (for जुहूषताम्). — c) K3 D1.5 समुदीक्ष्य (for समुद्वीक्ष्य). Dn1 G1 राज्ञां (for राज्ञो). — d) Ś2 K4 B2.5 D3 T2 M1.3.4 °वर्चसं; V1 B1 T3 G2.3 °तेजसः; Dn1 °वर्चसां; D2–4.6.7 G1 °तेजसं. — f) D3 om. वाक्यज्ञो. Ś1 K2 आदधे; Ś2 B1 D2 अब्रवीत्; K4 अंदधे (sic) (for आददे). T G1.2 M वाक्यमर्थव(T2 °वि)दाददे (G1 °धे); G3 वाक्यमर्थं समाददे.

12 a) Ś2 राग-; D4 प्रीति-; G1 त्यागो; G2 नागो; Ca रागो (as in text). K4 G3 तदा (for तथा). G1 दाक्ष्यो; G2 दक्षेर्; Ca दाक्ष्यं (as in text). — b) K3 नयश्चेत्यर्थसायकाः; K4 नयश्चेत्युक्तसाधकाः; Da1 नयश्चेत्यर्थसाधकः; D1.5 नयश्चत्यर्थसाधकाः; T1.3 G3 यशश्चेत्य°; G2 °श्चायश्चेत्य°. Ca cites नयः (as in text). — c) K1 उपायः (for उपायाः). D5 पांडितैः; T1 G3 पांडवैः (for पण्डितैः). — d) Ś2 सर्व-; K1.3 B1.5 D6 ते च; V1 B2–4 Da1 Dn1 D1–5.7 S ते तु; D8 तेपि (for सर्वे). Ś1 K2.4 देवसमाश्रिताः; K3 B2.4.5 D दैवमुपाश्रिताः; B3 दैवमपा°; S दैवं समाश्रिताः (for दैवसमाश्रिताः).

13 a) K3 B3 लोके प्रवीरा; Da1 D1.5 लोकेषु वीरा (for लोकप्रवीरा). — c) V1 नीतिवंतस् (for नीतिमन्तस्). Cc cites युक्ताः. — d) B1 दाक्षा (for दक्षा). B2 T2 रक्षाश्च; M2–4 भक्ताश्च (for रक्ताश्च). T3 G2.3 रक्ता दक्षाश्च; G1 रक्तदक्षाश्च (for दक्षा रक्ताश्च). K4 हता (for हताः).

14 a) Ś2 G1 न त्वैव; K3 न न्वेव; D6 न चैव; G3 न न्वेत्य (for न त्वेव). T2 कार्यें (for कार्यं). K1 नैवाच्यम्; D6 नैरास्यम् (for नैराश्यम्). D8 न त्वेव कार्यनेराश्यं. — c) D1 सुनीतौरिह; D5 सुनीतेरिह; D8 सुनीतैरिव (for सुनीतैरिह). D5 सर्वांथौं; D6 सर्वार्थौं (for सर्वार्थैर्). — d) K1 देवेमप्यनलोस्यते (sic); K3 द्वेमप्यनुनुलोम्यते (sic); D1 T3 G3 देवमप्यनुलोम्यते; T1 दैवमप्यनुलोमति; T2 °प्यत्र लोक्यते.

15 a) K4 Da1 D1.4.5 नृणां (for नृणां). — b) T3 योधगुणैर्; G3 योधगणैर्; M यौधगुणैर् (for गुणगणैर्). Da1 D5 युतां; G3 घृतं (for युतम्). — After 15ab, K4 V1 B D (except D8) ins.:

64* कर्णमेवाभिषेक्ष्यामः सैनापत्येन भारत ।
[K4 B1 °षेक्षामः. K4 V1 Dn1 D4.6 सेनापत्येन.]

On the other hand, after 15ab, G1 repeats 8. 5. 89–105 in parenthesis (cf. v. l. 8. 5. 89). — c) D5 कर्ण- (for कर्णं). G3 सोमपतिं (for सेनापतिं). — d) D2 प्रमजिष्यामहे; T3 G2 प्रमथिष्याम ते (for प्रमथिष्यामहे). — After 15, K3.4 V1 B D S ins.:

65* एष ह्यतिबलः शूरः कृतास्त्रो युद्धदुर्मदः ।
वैवस्वत इवासह्यः शक्तो जेतुं रणे रिपून् ।
[(L. 1) V1 D4.6 एषो. D2 एषोप्रति°; G1 एषो व्यति°; G3 स पश्यति बलः (for एष ह्यतिबलः). K4 °दुर्मद; D5 °दुर्मदाः. — (L. 2) D5 वेवस्वत. Da1 D1.5 G2 शक्यो (D1 °क्ये). K3.4 V1 D6.8 सोढुं; (for जेतुं).]

K4 V1 B D (except D2.6) S cont.:

66* एतदाचार्यतनयाच्छ्रुत्वा राजंस्तवात्मजः ।
[B2 °पुत्रस्तु (for °तनयात्). Dn1 T2 वाक्यं; T1.3 राजा (for राजंस्).]

Dn1 cont.: S subst. for 16ab:

67* दुर्योधनो महाराज प्रियं प्रीतमनास्तदा ।
[G3 महाराजः. Dn1 धियं; T1 G1.2 M भृशं (for प्रियं). T3 G3 तथा (for तदा).]

C. 8. 363
B. 8. 10. 20
K. 8. 7. 22

ततो दुर्योधनः प्रीतः प्रियं श्रुत्वा वचस्तदा ।
प्रीतिसंस्कारसंयुक्तं तथ्यमात्महितं शुभम् ॥ १६
स्वं मनः समवस्थाप्य बाहुवीर्यमुपाश्रितः ।
दुर्योधनो महाराज राधेयमिदमब्रवीत् ॥ १७
कर्ण जानामि ते वीर्यं सौहृदं च परं मयि ।
तथापि त्वां महाबाहो प्रवक्ष्यामि हितं वचः ॥ १८
श्रुत्वा यथेष्टं च कुरु वीर यत्तव रोचते ।
भवान्प्राज्ञतमो नित्यं मम चैव परा गतिः ॥ १९
भीष्मद्रोणावतिरथौ हतौ सेनापती मम ।
सेनापतिर्भवानस्तु ताभ्यां द्रविणवत्तरः ॥ २०
वृद्धौ च तौ महेष्वासौ सापेक्षौ च धनंजये ।
मानितौ च मया वीरौ राधेय वचनात्तव ॥ २१
पितामहत्वं संप्रेक्ष्य पाण्डुपुत्रा महारणे ।
रक्षितास्तात भीष्मेण दिवसानि दशैव ह ॥ २२
न्यस्तशस्त्रे च भवति हतो भीष्मः पितामहः ।
शिखण्डिनं पुरस्कृत्य फल्गुनेन महाहवे ॥ २३

Dn1 S cont.: K4 V1 B Da1 D1.3–5.7 ins. after 66*:

68* आशां बहुमतीं चक्रे कर्णं प्रति स वै तदा ।
हते भीष्मे च द्रोणे च कर्णो जेष्यति पाण्डवान् ।
तामाशां हृदये कृत्वा समाश्वस्य च भारत ।

[(L. 1) B1 सुमहतीं; B2 बहुमतां; B3 वसुमतीं; Da1 Dn1 D1 T G1.2 M2–4 बलवतीं; D7 च महतीं; Cc बहुमतीं (as above). Dn1 कृत्वा (for चक्रे). M1 आशां बलवताश्चक्रे. T G1.2 M महाबलं (for स वै तदा). Dn1 जयं प्रति महारथः (for the post. half.). G3 आशां प्रतिबलां तीव्रां चक्रे कर्णं प्रति बलं. — (L. 2) V1 हते तु भीष्मे; B1 हते भीष्मे*; B3 हते च भीष्मे. S हते भीष्मे मृते द्रोणे (for the prior half). T1 जेतेति (for जेष्यति). — B2 om. line 3. — (L. 3) Dn1 तामसां (for तामाशां). S तामेवमाशां हृदये (for the prior half). K4 D8 समाश्वास्य; S कृत्वाश्वास्य (T2 M °श्वस्य; G1.2 °न्वास्य; G3 °वास्य) (for समाश्वस्य). B2 भारतः.]

16 D8 om. 16^{a}; S subst. 67* for 16^{ab}. — ^{a}) D1 दुर्योधनोप्रीतः. K3 प्रातः (for प्रीतः). — ^{b}) B1.2.4.5 Da1 Dn1 D1.3–5.7 श्रुत्वास्य (B5 °त्वा च) तद्वचः; B3 श्रुत्वास्य तत्त्वतः (for श्रुत्वा वचस्तदा). — S transp. 16^{cd} and 17^{ab}. — ^{c}) K3 V1 B D प्रीतिसत्कारसंयुक्तं (D7 °क्तः); T G1.3 M प्रिय(G3 °यः)सत्कारसंयुक्तं; G2 प्रियसत्कारसत्कारं. — ^{d}) K3 तथा चात्महितं; Dn1 तथामात्म°; D6 तथ्यं चात्म° (for तथ्यमात्महितं).

17 S transp. 16^{cd} and 17^{ab}. — ^{a}) K4 स्वमनः; B3 स्वबलं; D4 स्वं मनं; G3 स्वजनं; M1 सम्मृतं; M2.4 स्वमतं; M3 संमतं (for स्वं मनः). D6 समवास्थाप्य; M चाप्यवस्थाप्य; Ca समवस्थाप्य (as in text). T1 वमतं चाप्यवस्थाप्य; T2 स्वमनश्च व्यवस्थाप्य; T3 G1.2 स्वजनं च व्यवस्थाप्य. — ^{b}) Ś2 B3 बाहुवीर्य-; K3 बहुवीर्यं. K2 B2.4 Da1 D1.3.5 अपाश्रितः; V1 lacuna; B1 समन्वितः; G2 उपाश्रिताः (for उपाश्रितः). D6 कर्णवीर्यं समाश्रितः. — ^{c}) K1 दुर्योधन- (for दुर्योधनो). K1 -महाराजो; S युधां श्रेष्ठो (for महाराज).

18 ^{a}) Da1 वीर्य- (for वीर्यं). — ^{b}) V1 B1.2 Da1 D2–4.6.7 T1 G3 परमं (for च परं). Da1 त्वयि (for मयि). — ^{c}) G3 om. अपि. K1 T1 M1.3.4 त्वा (for त्वां). — ^{d}) D8 प्रवक्षामि.

19 ^{a}) D3 क्रतु (sic) (for कुरु). S कुरु वै (for च कुरु). — ^{b}) Ś1 तच (च marg.); D8 तेव- (for तव). — ^{c}) D8 प्राप्य(marg. थ्यं)तमो; T1 प्राब्रूत मा (for प्राज्ञतमो). — ^{d}) D5 चेव (for चैव).

20 ^{a}) Ś K2.4 ह्यतिरथौ; K1.3 B1 Dn1 D2.6.8 S (except T1) त्वतिरथौ (for अतिरथौ). — ^{b}) G1 सेनापतिर्. — ^{d}) D8 द्वाभ्यां (for ताभ्यां). Ś K1.4 द्रविणमत्तरः; K2 °मंतरः; V1 °वित्तरः; Ca °वत्तरः (as in text). Cc cites द्रविणः.

21 ^{a}) T1 M हि (for च). B3.5 D3.4 हतौ (for च तौ). K1 ते (for तौ). — ^{b}) T2 सापेक्षे; G2 साक्षेपौ; M1 सावेक्ष्यौ (for सापेक्षौ). K3 द्वौ (for च). — ^{c}) K1 T2 मानिनौ; B3 नामितौ; G1 मानीतौ; G2 मारितौ; G3 माननौ (for मानितौ). K3 B3 D8 T1 महा- (for मया). K4 V1 D6 M2–4 वीर (for वीरौ). — ^{d}) K1 (before corr.) राधेये. D2 वचनादपि (for वचनात्तव).

22 ^{a}) D6 पितामहेन संरक्ष्य. — ^{b}) K3 पांडुपुत्रान् (for पाण्डुपुत्रा). B3 Da1 D1.5 M1 महारथाः (for °रणे). — ^{c}) D6 तानि (for तात). — ^{d}) B2 दिवसास्तु; D8 दिवसांस्तु (for दिवसानि). Ś2 K4 V1 B1 Dn1 D2.6 हि; K2 B2–5 Da1 D1.3–5.7.8 S तु (for ह).

23 For the event of Śastranyāsa by Karṇa, cf. 5. 165. 27. — ^{a}) V1 (m as in text) T2.3 G तु (for च). D8 भगवति (for च भवति). Ca.c cite भवति (as in text). Dn1 न्यस्तशस्त्रश्च समरे. — ^{b}) B3 प्रतापवान् (for पितामहः). — ^{c}) K1 शिखंडिना; D8 शिखंजिनं (for शिखण्डिनं). Dn1 पुराकृत्य (for पुरस्कृत्य). — ^{d}) K3.4 V1 B D फाल्गुनेन (for फल्गुनेन). T G M1 महारणे (for महाहवे).

हते तस्मिन्महाभागे शरतल्पगते तदा ।
त्वयोक्ते पुरुषव्याघ्र द्रोणो ह्यासीत्पुरःसरः ॥ २४
तेनापि रक्षिताः पार्थाः शिष्यत्वादिह संयुगे ।
स चापि निहतो वृद्धो धृष्टद्युम्नेन सत्वरम् ॥ २५
निहताभ्यां प्रधानाभ्यां ताभ्याममितविक्रम ।
त्वत्समं समरे योधं नान्यं पश्यामि चिन्तयन् ॥२६
भवानेव तु नः शक्तो विजयाय न संशयः ।
पूर्वं मध्ये च पश्चाच्च तवैव विदितं हि तत् ॥ २७
स भवान्धुर्यवत्संख्ये धुरमुद्वोढुमर्हसि ।
अभिषेचय सेनान्ये स्वयमात्मानमात्मना ॥ २८
देवतानां यथा स्कन्दः सेनानीः प्रभुरव्ययः ।
तथा भवानिमां सेनां धार्तराष्ट्रीं बिभर्तु मे ।
जहि शत्रुगणान्सर्वान्महेन्द्र इव दानवान् ॥ २९
अवस्थितं रणे ज्ञात्वा पाण्डवास्त्वां महारथम् ।
द्रविष्यन्ति सपाञ्चाला विष्णुं दृष्ट्वेव दानवाः ।
तस्मात्त्वं पुरुषव्याघ्र प्रकर्षेथा महाचमूम् ॥ ३०
भवत्यवस्थिते यत्ते पाण्डवा गतचेतसः ।
भविष्यन्ति सहामात्याः पाञ्चालैः सृञ्जयैः सह ॥३१ C. 8. 379 B. 8. 10. 38 K. 8. 7. 39

24 [a]) V1 B (except B1) Da1 D1.3–5.7 S महेष्वासे (Da1 °स). — [b]) Ś1 V1 B D तथा; S पुनः (for तदा). — [c]) For the event, cf. B. 7. 5. 17. V1 B1 त्वयोक्तं; S त्वयोक्तः (for त्वयोक्ते). B4 पुरुषव्याघ्रे; Dn1 पुरुषः व्याघ्र; T2.3 G M1 पुरुषव्याघ्रो. — [d]) D1 द्रोण (for द्रोणो). In Ś2, the portion from ह्या up to सरः is lost on a damaged fol. V1 D2.6 [S]प्यासीत्; Cc [S]स्यासीत् (for ह्यासीत्). D5 द्रोणे ह्योह्यासीपुरस्सारः (sic); G2 ह्यासीद्द्रोणपुरस्सरः.

25 [a]) D8 रक्षितः पार्थः (for रक्षिताः पार्थाः). — [b]) Ś2 इव संयुगे; B (except B1) Da1 D1.3–5.7 इति मे मतिः. — [c]) G2.3 तथापि (for स चापि). K4 D2.6.7 T2 G2.3 युद्धे (for वृद्धो). — [d]) B1.3 M2–4 संयुगे; D2 T1.3 M1 सत्वरः; G2 सत्वतः (for सत्वरम्).

26 In Ś2, the portion from st. 26 up to 30 is mostly lost on a damaged fol. The variants are noted wherever legible. — [a]) V1 B1 D2.6 प्रवीराभ्यां (for प्रधानाभ्यां). — [b]) K1.4 B4 D8 (before corr.) अमितविक्रमः; K3 B1 D6 °विक्रमं; T1 G2.3 M1 अतुलविक्रमः; T2.3 G1 अतुलविक्रमं; M2–4 अतुलविक्रम (for अमितविक्रम). — [c]) B1 तत्समं (for त्वत्समं). T2 योद्धुं; M3.4 यौधं (for योधं). — [d]) Ś2 चिंतयत्; D4 चिंतय (for चिन्तयन्).

27 [a]) B3.5 Da1 D1.5 भवानेवाद्य (for भवानेव तु). T3 G च (for तु). — [c]) K1 पूर्वं मध्यं च; K3.4 पूर्वमध्ये च; D2 युद्धमध्ये च; T2.3 G M1 पूर्वं मध्ये तु. D2.6 पांचाली (for पश्चाच्च). — [d]) Ś2 तव वै; K2 V1 B D (except Dn1) T1.2 M तथैव (T1 °वं) (for तवैव). K2.3 V1 B (except B3) D (except Dn1) T1 M विहितं (for विदितं). K3 V1 B3–5 Dn1 D2–8 T1.2 M हितं; B1 हतं; Da1 D1 हि ते (for हि तत्). T3 G विहितं च स्वकं हितं.

28 [a]) K4 धुर्जवत्; Dn1 D2 सूर्यवत् (for धुर्यवत्). G2 M संख्ये. — [b]) D2 धुराम्. K1 B D (except Dn1) S (except T2) अर्हति (for अर्हसि). — [c]) Ś1 K2 D1.2.4.5 सैनान्ये; D6 Ccp राधेय; Ca.c सेनान्ये (as in text).

29 [b]) Ś2 V1 Dn1 D2.3.8 G1.2 M1 सेनानी°; T1 सेनानिः; T2 सेनानि. — [c]) K4 इमा शेना (for इमां सेनां). — [d]) K1 धातुराष्ट्रीं; K3 D4 धार्तराष्ट्रां; D5 धार्तराष्ट्रा. G2 बिभष्व; G3 बिभर्ति; Ca बिभर्तु (as in text). B (except B1) Da1 D1.3.4.7.8 S वै (for मे). — [e]) D3 शत्रुगणान् (for शत्रुगणान्). K4 संख्ये (for सर्वान्). — [f]) B (except B1) Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 S transp. इव and दानवान्.

30 [a]) K4 अवस्थिरं; Dn1 अवस्थित- (for अवस्थितं). Ś1 K2 V1 B D (except D8) T2 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा). — [b]) K1 त्वा (for त्वां). Ś1 K4 V1 B D S महारथाः (K4 °था) (for महारथम्). — D1 T1 om. 30[c]–31[b]. — [c]) K3 D4.7 च (for स-). K1 श्रावयिष्यंति पांचाला; B3 भविष्यंति निरुत्साहा; T3 G विद्रविष्यंति पांचाला. — [d]) K1 T2.3 दृष्ट्वैव. K4 दानवा. — [e]) T2 अस्माकं (for तस्मात्त्वं). — [f]) K1 प्रकर्षेस्त्वं; K3 B1.2.4.5 Da1 D2–7 प्रकर्षेतां; V1 प्रकर्षेतां; B3 प्रहृष्येतां; D8 प्रकर्षेमां; G1.2 प्रहर्षेथा; M1 प्रकर्षथा; Cc प्रकर्षेथा (as in text). M4 महाचमूः.

31 D1 T1 om. 31[ab] (cf. v. l. 30). — [a]) K4 भवति वस्थिते; B3 भवनवस्थिते (sic) (for भवत्यवस्थिते). T2 ह्येते (for यत्ते). — [b]) K1.3 V1 B Da1 Dn1 D2–7 T2.3 G1.2 M मंदचेतसः; G3 मंदतेजसः (for गतचेतसः). D8 पांडवानामचेतसः. — [c]) V1 B Da1 Dn1 D2–7 T1 द्रविष्यंति; D1 अद्रिष्यंति (for भविष्यन्ति). K1 महामत्याः; Dn1 G2 महामात्याः (for सहामात्याः). — [d]) Ś1 K1.3 B3 Da1 Dn1 D1.5.8 पांचालाः (for पाञ्चालैः).

C. 8. 380
B. 8. 10. 37
K. 8. 7. 40

यथा ह्यभ्युदितः सूर्यः प्रतपन्स्वेन तेजसा ।
व्यपोहति तमस्तीव्रं तथा शत्रून्व्यपोह नः ॥ ३२

कर्ण उवाच ।

उक्तमेतन्मया पूर्वं गान्धारे तव संनिधौ ।
जेष्यामि पाण्डवान्राजन्सपुत्रान्सजनार्दनान् ॥ ३३
सेनापतिर्भविष्यामि तवाहं नात्र संशयः ।
स्थिरो भव महाराज जितान्विद्धि च पाण्डवान् ॥ ३४

संजय उवाच ।

एवमुक्तो महातेजास्ततो दुर्योधनो नृपः ।
उत्तस्थौ राजभिः सार्धं देवैरिव शतक्रतुः ।
सेनापत्येन सत्कर्तुं कर्णं स्कन्दमिवामराः ॥ ३५
ततोऽभिषिषिचुस्तूर्णं विधिदृष्टेन कर्मणा ।
दुर्योधनमुखा राजन्राजानो विजयैषिणः ।
शातकौम्भमयैः कुम्भैर्माहेयैश्चाभिमन्त्रितैः ॥ ३६

V1 D2 पांचालाश्च ससृंजयाः (D2 °या); B1 D6 सपांचालाः ससृंजयाः; B2.4.5 D3.4.7 पांचालाः सृंजयाश्च ह (B5 हि); S पांचालाश्च सकेकयाः.

32 a) K4 सूर्यं (for सूर्यः). — b) K1 प्रतापां; K4 V1 प्रपतन्; D4.6 प्रतपत् (for प्रतपन्). — c) G2 व्यपोहत्तिमिरं तीव्रं. Ca cites व्यपोहयति; Cc व्यपोहति (as in text). — d) V1 D6 शत्रुं (for शत्रून्). K3 व्यपोहति; V1 B1 D2.6.8 T G1.3 M2–4 व्यपोहय; B3–5 Da1 D1.3–5.7 प्रतापय; Dn1 व्यपोह मे; G2 व्यपेतयः (sic); M1 विनाशयः (for व्यपोह नः). — After 32, Ś K V1 B Da1 D1–8 (D2 om. line 3) ins.:

69* संजय उवाच ।
आशा बलवती राजन्पुत्रस्य तव याभवत् ।
हते भीष्मे च द्रोणे च कर्णो जेष्यति पाण्डवान् ।
तामाशां हृदये कृत्वा कर्णमेवं तदाब्रवीत् ।
सूतपुत्र न ते पार्थः स्थित्वाग्रे संयुयुत्सति ।

[K4 कर्ण उवाच. — (L. 1) D3.4.7 साभवत् (for याभवत्). Ś K V1 B1 D2.6.8 पुत्राणां तेभवत्तदा; B2 पुत्राणामभवत्तदा; B3 तव पुत्रस्य याभवत् (for the post. half). — (L. 2) Ś K B1.5 हते भीष्मे तथा (B1.5 हते) द्रोणे; V1 D2.6.8 हते द्रोणे तथा (V1 हते) भीष्मे; B3 हते च भीष्मे द्रोणे च (for the prior half). D5 कर्णे (for कर्णो). K1 जप्येति; K3 जयति (for जेष्यति). — (L. 3) Om. in D2. K3 एव (for एवं). — (L. 4) K3 गते (for न ते). D2 सूतपुत्रे हते पार्थे; D6 सूतपुत्रो हि ते पुत्रं (for the prior half). D1 स्थिताग्रे; D4 (m as above) कृत्वाग्रे. V1 D3.4.8 स (for सं-). Ś K1.2 स्थित्वाग्रे न (Ś1 K2 °ग्रेण) युयुत्सति; K3 D2.6 Ca प(D6 पु)राक्षस्य युयुत्स(K3 °त्स्य)ति (for the posterior half).]

On the other hand, Dn1 S ins. after 32:

70* संजय उवाच ।
एवमुक्तस्तु राधेयो राज्ञा दुर्योधनेन ह ।
राज्ञां मध्ये महाबाहुः प्रीतात्मा स महाबलः ।
हर्षयन्नब्रवीत्कर्णो दुर्योधनमिदं वचः ।

[G2 om. the ref. — (L. 1) Dn1 हि; T1.2 G2.3 M च (for ह). — (L. 2) Dn1 महारथाः (for महाबलः).]

33 Dn1 S om. the ref. — a) K3 उक्तमे च मया (sic); G2 उक्तमेव त्वया (for उक्तमेतन्मया). — c) D2 येष्यामि (for जेष्यामि). B Da1 Dn1 D1–5.7 G2 सर्वान् (for राजन्). — d) D8 सगणान् (for सपुत्रान्). D2 सहपांडवान् (for सजनार्दनान्).

34 b) K1 तथाहं (for तवाहं). — d) K1 जित्वान् (for जितान्). D1 om. च. D8 T2 विजितान्विद्धि पांडवान्. — After 34, K4 ins.:

71* समं ज्वरद्रो[जरद्रो]णमहं महाहवे
ब्रवीमि सर्वे कुरवो निबोधत ।
न वा मदन्यः प्रसहेद्रणेऽर्जुनं
क्रमागतं मृत्युमिवोत्तमामृतात् ।

35 Ś K1–3 T1.2 M om. the ref. — a) Ś K4 B (except B1) Da1 D1–7 महाराज; K1 महाराजस्; K2 मधूराज (for महातेजास्). — b) T3 तदा; G3 तथा (for ततो). T3 नृप. B5 राजा दुर्योधनस्ततः. — d) Dn1 दैवैरिव. — e) B (except B1) Da1 D3–5.7 सैनापत्येन; D2 शेनापत्येन (for सेनापत्येन). K3 साकर्तुं; T3 G1.2 तं कर्तुं (for सत्कर्तुं). — f) K3 कर्णे (for कर्णं). K1 स्कंधम् (for स्कन्दम्).

36 a) Dn1 [ऽ]भिषिचः; T2 [ऽ]भिसिषिचुः (for ऽभिषिषिचुस्). K1.3 V1 B Da1 Dn1 D1–5.7.8 S कर्णं (for तूर्णं). D6 ततोभिषिंचुः कर्णं ते. — c) B3 सुयोधन° (for दुर्योधन°). Ś2 दुर्योधन महाराजन्. — d) D5 °षिणा; D8 (m as in text) विषयैषिणः; G2 विजिगीषवः; G3 विजिगीषिणः (for विजयैषिणः). — e) K3 शतैकौंभमयैः; V1 B D (except Dn1) S (except M2) Ca शातकुंभ° (for शातकौम्भ°). — f) V1 B3–5 D3.5.7 मंत्रैश्चैवाभि(V1 °नु)मंत्रितैः; B1 माहेयैरभि°; B2 महोजैश्चाभि°; Da1 महेयैश्चाभि°; Dn1 राजतैश्चाभि°; D1 महायैश्चाभि°; D6 महाहैश्चाभि°; D8 मृन्मयैश्चाभि°; T1.3 G2.3 ब्राह्मणैश्चाभि°; T2 ब्रह्मणैश्चाभि°; G1 ब्राह्मणैरभि°; M1 (*sup. lin.* as in text) माहेयैश्चापि मंत्रितैः. Cc cites मंत्रैः.

तोयपूर्णैर्विषाणैश्च द्वीपिखड्गमहर्षभैः ।
मणिमुक्तामयैश्चान्यैः पुण्यगन्धैस्तथौषधैः ॥ ३७
औदुम्बरे समासीनमासने क्षौमसंवृतम् ।
शास्त्रदृष्टेन विधिना संभारैश्च सुसंभृतैः ॥ ३८
जय पार्थान्सगोविन्दान्सानुगांस्त्वं महाहवे ।
इति तं बन्दिनः प्राहुर्द्विजाश्च भरतर्षभ ॥ ३९
जहि पार्थान्सपाञ्चालान्राधेय विजयाय नः ।
उद्यन्निव सदा भानुस्तमांस्युग्रैर्गभस्तिभिः ॥ ४०
न ह्यलं त्वद्विसृष्टानां शराणां ते सकेशवाः ।
कृतघ्नाः सूर्यरश्मीनां ज्वलतामिव दर्शने ॥ ४१

C. 8. 394
B. 8. 10. 51
K. 8. 7. 56

37 [a]) K3 B1.3.4 Da1 D3.4.7 तोयपूर्णविषाणैश्च. — [b]) Ś1 K2 द्वीपिखाड्गमहर्षभैः; K1.4 द्वेषखाड्ग(K4 द्वीपखड्ग)महर्षिभिः; K3 M3 द्वैपखड्गमहाप्रभैः (M3 °र्षभैः); V1 द्विपषड्गिमहर्षभैः; B1 द्वैपखशौण्डहर्षिभिः (sic); B3-5 Dn1 D2-4.6-8 G2.3 Cc द्विपखड्गमहर्षभैः; Da1 D1.5 द्वैपथाड्ग° (Da1 °द्व°); T2 **खड्ग°; T3 M2.4 द्वैपखा-(T3 °ख)ड्ग°; G1 द्वेपखड्ग°; M1 द्वीपखाड्ग°. Ca cites द्वैपं, खड्गं and महर्षभं. — [c]) K3 वन्यैः; V1 B2 M2-4 धान्यैः (for चान्यैः). B1.3-5 Da1 D1.3-5.7 G2 मणिमुक्तायुतैश्चान्यैः; Dn1 °मुक्ताफलैर्धान्यैः; D2 °मुक्ताधरैर्धान्यैः; D6 °मुक्तासनैर्धान्यैः; D8 G1.3 M1 °मुक्तायुतैर्धा(D8 °र्ध)न्यैः; T1.3 °मुक्तायुधैर्धान्यैः; T2 °मुक्ताधनैर्धान्यैः. — [d]) V1 पुण्यैर्गंधैस्; D6 पुष्पगंधैस् (for पुण्यगन्धैस्). Dn1 D1 तथोषधैः; T1 G2 महौषधैः (for तथौषधैः).

38 [a]) K3 अहंचर- (sic); B4 औडुबरे; D1.5 ऊदुंबरे; D4 औदुंबरैः; D8 औदंबरे (for औदुम्बरे). Ca cites औदुंबरः; Cc °रं. Ś1 K2.3 V1 B D (except Dn1) सुखासीनम्; T2 (*also* as in text) तदासीनम् (for समासीनम्). K1 ओदुंबरेण समासीनम् (hypermetric). — [b]) D8 आतते (for आसने). K1 क्षौसमंवृतं (sic); K3.4 B D5 क्षौमसंवृते; V1 damaged (for क्षौमसंवृतम्). — [d]) K3 ससंभ्रतैः; B1 Dn1 सुसंवृतैः (for सुसंभृतैः). D2.6 संभारैश्चापि संवृतैः. — After 38, N T G ins.:

72* ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्यास्तथा शूद्राश्च संमताः ।
तुष्टुवुस्तं महात्मानमभिषिक्तं वरासने ।
ततोऽभिषिक्तो राजेन्द्र निष्कैर्गोभिर्धनेन च ।
वाचयामास विप्राङ्यांन्राधेयः परवीरहा ।

[(L. 1) K1 ब्रह्मणाः; K4 D1 T2 G2 ब्राह्मणा (T2 °ण-). K3 D5 संमता (D5 °तः); V1 B2 D2.6 संगताः; D8 वैष्णवाः (for संमताः). — (L. 2) D5 अपिषिक्तं (for अभिषिक्तं). Ś K2.4 महासने (for वरासने). — (L. 3) V1 [s]मिषिक्ते; Dn1 °षिक्तौ; T3 G2.3 °षिक्त (for °षिक्तो). Ś K1.2.4 D8 T2 transp. निष्कैः and गोभिः. B1 निस्कैर्; Da1 निष्वैर्. Ca.c cite निष्कैः and Cc धनेन (as above). — After line 3, T1 ins.:

73* पूजयामास वस्त्रैश्च विप्रान्वेदविदस्ततः ।

— (L. 4) G2.3 यो(G3 या)जयामास; Ca वाचयामास (as above). T G2.3 विप्रैश्च; G1 विप्रांश्च (for विप्राङ्यान्). D5 रागाधेयः (sic). K1 पुनवीरहा (for परवीरहा). T G1.3 ऋग्भिः (T1 वाग्भिः; T2 ऋत्विक्-) स्तोत्रैः समंततः; G2 ऋत्विग्भिस्तोमैस्तथा (for the post. half).]

T (T2 om. line 2) G cont.: M ins. after 38:

74* स व्यरोचत राधेयः सूतमागधबन्दिभिः ।
स्तूयमानो यथा भानुरुदये ब्रह्मवादिभिः ।
ततः पुण्याहघोषेण वादित्रनिनदेन च ।
जयशब्देन शूराणां तुमुलः सर्वतोऽभवत् ।
जयेत्यूचुर्नृपाः सर्वे राधेयं तत्र संगताः ।

[(L. 1) T1 त्वरोचत. T1.3 G1.2 °वंदिभिः. — (L. 2) T1 स्तूयमानोदयो भानोर्. — (L. 4) T1 तुमुलं.]

39 [b]) B Da1 D1.3-5.7.8 सानुगांस्तान्; Dn1 सानुगस्त्वं; S सानुबंधान् (for सानुगांस्त्वं). Ś K2.4 महारणे; V1 D2.6 विशां पते; B5 D3.4.7 महामृधे (for महाहवे). — [c]) B3.5 Da1 D1.5 इति ते; M1 इतीदं (for इति तं). T1 G1.2 वंदिनः; T3 मंत्रिणः; M1 वंदिनं (for बन्दिनः). — [d]) T1 द्विजश्च (for द्विजाश्च). K1 D5 G3 पुरुषर्षभ; K3 B1 पुरुषर्षभाः; V1 B2-5 Da1 Dn1 D1-4.6.7 पुरुषर्षभं; M3 भरतर्षभं (for भरतर्षभ).

40 [a]) T G1.2 M2-4 जय; M1 जयत् (for जहि). D3 सपांश्चालान् (for सपाञ्चालान्). — G2 om. (hapl.) 40[b]-42[a]. — [b]) K1 राधये; D4 राधेयः. K3 D3 च; Ca नः (as in text). — [c]) K1 उद्यर्निव; T1 उद्यन्नेव. K3 B3 महा-; T1 M यथा (for सदा). T2.3 G1.3 यथादित्यस् (for सदा भानुस्). T1 M सूर्यस् (for भानुस्). — [d]) K1 तमांस्यग्रैर्*स्तिभिः (sic).

41 G2 om. 41 (cf. v. l. 40). — [b]) B2.4.5 D3.4.7 वै (for ते). K3 D4 M1 सकेशवः; K4 सकेशवा (for सकेशवाः). — In G1, the portion from 41[c] of this adhy. up to st. 30 of the next adhy. is lost on a missing fol. — [c]) K3 कृतघ्नः; Dn1 ऊल्का; D7.8 उल्काः; Ca कृतघ्नाः (as in text). — [d]) Da1 ज्वलतमिव; G3 चलतामिव (for ज्वलतामिव). D6 वंशनि (for दर्शने).

C. 8. 395
B. 8. 10. 52
K. 8. 7. 57

न हि पार्थाः सपाञ्चालाः स्थातुं शक्तास्तवाग्रतः ।
आत्तशस्त्रस्य समरे महेन्द्रस्येव दानवाः ॥ ४२
अभिषिक्तस्तु राधेयः प्रभया सोऽमितप्रभः ।
व्यत्यरिच्यत रूपेण दिवाकर इवापरः ॥ ४३
सेनापत्येन राधेयमभिषिच्य सुतस्तव ।
अमन्यत तदात्मानं कृतार्थं कालचोदितः ॥ ४४
कर्णोऽपि राजन्संप्राप्य सेनापत्यमरिंदमः ।
योगमाज्ञापयामास सूर्यस्योदयनं प्रति ॥ ४५
तव पुत्रैर्वृतः कर्णः शुशुभे तत्र भारत ।
देवैरिव यथा स्कन्दः संग्रामे तारकामये ॥ ४६

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

---

42 G1 missing (cf. v. l. 41). G2 om. 42^{a} (cf. v. l. 40). — ^{a}) B (except B1) Da1 D3–5.7 T G3 M1–3 च (for हि). T1 शक्ताः (for पार्थाः). — ^{b}) T1.3 G2.3 M transp. स्थातुं and शक्ताः. — ^{c}) S (G1 missing) आत्तवज्रस्य (for आत्तशस्त्रस्य). — ^{d}) T1 महेंद्रस्यैव (for महेन्द्रस्येव). — After 42, S (G1 missing) ins.:

75*　　　　संजय उवाच ।
　　स सत्कृतः स्तूयमानः सुहृद्गणवृतो वृषा ।
　　कर्णो दुर्योधनं वाक्यमब्रवीत्प्रहसन्प्रियम् ।
　　दुर्योधनाद्य सगणं पाण्डूनां प्रवरैः सह ।
　　फल्गुनं सूदयिष्यामि त्वत्प्रियार्थं सबान्धवम् ।
　　सपर्वतार्णवद्वीपां शाधि गां गतपाण्डवाम् ।　　[5]
　　पुत्रपौत्रप्रपौत्रेषु प्रतिष्ठां गमयिष्यसि ।
　　नासह्यं विद्यते मह्यं त्वत्प्रियार्थमरिंदम ।
　　सत्यधर्मानुरक्तस्य सिद्धिरात्मवतो यथा ।

[(L. 1) T1 नृप; G3 रुपा (for वृषा). — (L. 4) G2 योधयिष्यामि. G2 सबांधवः. — (L. 5) T1 °द्वीपां शाधि मां हतपाण्डवां; G2 °द्वीपानां शाधि तान्गणपांडवाः (sic). — (L. 6) G3 प्रतिष्ठां च गमिष्यसि (for the post. half). — (L. 7) T1.2 M3.4 परंतप (for अरिंदम).]

43 G1 missing (cf. v. l. 41). D2 om. 43. Before 43, T M ins. संजय उवाच. — ^{a}) D4 reads from राधेयः up to इवापरः (in ^{d}) on marg. (*sec. m.*). Dn1 तदा कर्णः; D6 स राधेयः. — ^{b}) T2 तदानीं नितरां बभौ. — ^{c}) Ś2 K4 D8 T2 व्यतिरिच्यत; K1 वन्यरिदय (sic); V1 B Da1 Dn1 D1.3.5.7 अत्यरिच्यत; D4 अत्यशोभत; T1 व्यत्यरुच्यत; T3 G2 प्रत्यरिच्यत (for व्यत्यरिच्यत). — ^{d}) Ś2 इवापराः (for इवापरः).

44 G1 missing (cf. v. l. 41). — ^{a}) M4 om. (hapl.) the portion from न up to पत्य (in 45^{b}). K1 सैनापभ्य (sic); K3 V1 D1.2.6.8 T G3 सेनापत्ये तु; B Da1 D3.5.7 सैनापत्ये तु; D4 (marg.) सैन्यपत्ये तु; G2 सेनापत्ये नु (for सेनापत्येन). — ^{b}) K1 अभिषिच्य; D4 अभिषिंच्य; D5 अभिषूच्य (for अभिषिच्य). — ^{c}) G2 अमन्यंत (for अमन्यत). K3 स चात्मानं; T1 तथात्मानं; T2 महात्मानं; G2.3 इवात्मानं (for तदात्मानं). — ^{d}) K1.3 Dn1 D8 कालमोहितः; Da1 °वोदितः; D2 °नोदितः (for °चोदितः).

45 G1 missing (cf. v. l. 41). M4 om. up to पत्य (in 45^{b}) (cf. v. l. 44). — ^{a}) T1 राज्ञा; T3 G2.3 M (M4 om.) राज्ञः (for राजन्). K3 संप्राप्तः (for संप्राप्य). — ^{b}) K1 सैनापत्यम्; K4 सेनापत्तिम्; B1.2.4.5 Da1 D1–5.7 सैनापत्यम् (for सेनापत्यम्). D8 M1 अरिंदम (for अरिंदमः). — ^{d}) B1 सूर्यस्योदयनावधि; B2 °दयनादधि; D5 °देयनं प्रति; D6 रूपस्योदयनादधि; D8 सूर्यस्योदयानादिति. Ca cites उदयनं (as in text).

46 G1 missing (cf. v. l. 41). — ^{a}) Dn1 तत्र (for तव). — ^{b}) G2.3 तव; M2–4 [ऽ]तीव (for तत्र). — ^{c}) Ś2 स्कंधः (for स्कन्दः). — ^{d}) K1 संग्रामे; D1 संग्राम (for संग्रामे). B1 तारकक्षये; G3 तारकामयोः; Ca as in text.

Colophon missing in G1. — *Adhy. name:* K3 B1–3 Da1 Dn1 D1.3–5.7 T1.2 कर्णाभिषेकः; V1 कर्णप्रधानकं चाभिषेकः; M1 कर्णाभिषेचनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 6 (as in text); B1.2.5 Da1 D5.6.8 10; Dn1 D4 11; T1.3 G2.3 M 7; T2 9. — *Śloka no.:* Dn1 59.

७

धृतराष्ट्र उवाच ।
सेनापत्यं तु संप्राप्य कर्णो वैकर्तनस्तदा ।
तथोक्तश्च स्वयं राज्ञा स्निग्धं भ्रातृसमं वचः ॥ १
योगमाज्ञाप्य सेनाया आदित्येऽभ्युदिते तदा ।
अकरोत्किं महाप्राज्ञस्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २
संजय उवाच ।
कर्णस्य मतमाज्ञाय पुत्रस्ते भरतर्षभ ।
योगमाज्ञापयामास नान्दीतूर्यपुरःसरम् ॥ ३
महत्यपररात्रे तु तव पुत्रस्य मारिष ।
योगो योगेति सहसा प्रादुरासीन्महास्वनः ॥ ४
नागानां कल्पमानानां रथानां च वरूथिनाम् ।
संनह्यतां पदातीनां वाजिनां च विशां पते ॥ ५
क्रोशतां चापि योधानां त्वरितानां परस्परम् ।
बभूव तुमुलः शब्दो दिवस्पृक्सुमहांस्तदा ॥ ६
ततः श्वेतपताकेन बालार्काकारवाजिना ।
हेमपृष्ठेन धनुषा हस्तिकक्ष्येण केतुना ॥ ७

C. 8. 406
B. 8. 11.7
K. 8. 8.7

7

1 In G_1, st. 1–30 are missing (cf. v. l. 8. 6. 41^{ab}). Before the ref., G_2 ins. श्रीकृष्णाय नमः. — a) V_1 B Da_1 D_{3-5} Ca सैनापत्यं. D_6 समरे; D_8 संप्राप्तः; Ca संप्राप्य (as in text). K_1 सैनामन्यत्र संप्राप्य (sic). — K_2 om. (hapl.) 1^c–2^b. — c) K_4 ततोक्तश्च; V_1 तदुक्तस्तु; B_1 D_8 $T_{2.3}$ $G_{2.3}$ तथोक्तस्तु; B_4 यथोक्तश्च. — d) K_4 स्निग्ध-; D_8 स्नेग्यं (sic) (for स्निग्धं). K_1 स्निग्धभातृममवचः (sic); S (G_1 missing) स्निग्धो भ्रातृसमो (T_1 °मा) हि सः (T_1 G_2 हितः).

2 K_2 om. 2^{ab} (cf. v. l. 1). — a) V_1 $B_{1.2.5}$ Dn_1 $D_{6.7}$ सैन्यानाम्; B_3 Da_1 D_{1-5} सेनानाम् (for सेनाया). — b) K_1 आदिते (for आदित्ये). Da_1 D_5 तथा (for तदा). V_1 B_1 D_6 आदित्या(B_1 °त्ये)भ्युदयं प्रति; D_1 आदित्योभ्युदिते तथा. — For 2^{ab}, S (G_1 missing) subst.:

76* हितश्च प्रियकामश्च मम पुत्रस्य नित्यशः ।

— c) S (G_1 missing) किमकार्षीन् (T_2 अकरोद्यन्) (for अकरोत्किं). K_1 महाप्रज्ञस्; D_8 M_1 महाप्राज्ञ. — d) M_1 संजयः.

3 D_6 om. the ref. — a) D_8 कर्णस्तु. K_3 आस्थाय (for आज्ञाय). — b) Ś $K_{1.2}$ $B_{1.3-5}$ Da_1 $D_{1.3-5.7}$ पुत्रास्ते. D_8 तव पुत्रस्य मारिष. — c) B $D_{2-4.7}$ आज्ञापयामासुर्; Da_1 $D_{1.5}$ M_4 अज्ञापयामासुर् (Da_1 °सु; M_4 °स). — d) K_1 कंदीभूर्यपुरःसरं (sic); V_1 $B_{1.2.4.5}$ $D_{3-5.7}$ $T_{1.2}$ Cap नंदितूर्यपुरःसरं (T_1 °राः); B_3 वंदिहर्य°; Da_1 नेरीतूर्य°; Dn_1 तदा तूर्य°; D_1 दनोदीतूर्य° (sic); D_2 नंदिरूपं पुरःसरं; D_6 बंदितूर्य°; D_8 नांदीकूर्य°; T_1 तूर्यनाद°; T_3 नांदितूर्य°; G_2 नानातूर्य°; M_1 नांदीतूर्यपुरःसरः; Ca बंदिभृत्यपुरःसराः. Cc cites नंदितूर्यम्.

4 a) D_3 om. तु. B Da_1 $D_{1.4.7.8}$ T_3 G_3 च (for तु). K_4 महत्यपदनादे तु (sic); Dn_1 D_6 संहत्यापररात्रे तु; D_2 महत्यापररात्रेषु; D_5 G_2 महत्यपरागे च (G_2 °रात्रेण). Cc cites अपररात्रे वा. — b) V_1 B D (except D_8) S (G_1 missing) सैन्यस्य (D_6 सैन्यं च) (for पुत्रस्य). K_4 मारिषः; Dn_1 T_2 भारत (for मारिष). — c) $Ś_2$ साहस्रा; Ca सहसा (as in text). K_1 योगयोगेति सहा*; K_3 योगो योग इति क्षिप्रं; S (G_1 missing) योगो (G_2 योग-; M_4 योगे) योग इति ह्याशु. Ca.c cite योगो योगः. — d) $Ś_2$ महान्स्वरः; D_2 महात्मनः (for °स्वनः).

5 a) V_1 B_1 Da_1 T_1 M कल्प्यतां; $B_{2.4.5}$ Dn_1 $D_{2.4.6-8}$ T_3 G_3 Cc कल्पतां; B_3 D_5 कल्पातां; $D_{1.3}$ T_2 G_2 कल्पं(D_3 T_2 °ल्प्यं)तां (for नागानां). $Ś_1$ K_2 कंप्यमानानां; $Ś_2$ illegible; $K_{1.4}$ कंप°; V_1 B D S (G_1 missing) नाग(B_5 T_3 $G_{2.3}$ राज)मुख्यानां; Cc कल्पमानानां (as in text). Ca cites कल्पमानं. — b) K_3 चराणां (for रथानां). Dn_1 च वरूथिनीं; D_8 सविरूथिनां. — c) K_3 सनह्यतां; G_2 संनह्यंतां. B_1 च पत्तीनां; D_2 पदा*नां; Bom. ed. नराणां च (for पदातीनां). — d) D_3 वाजिनांश्च; D_8 (before corr.) वाजीनां च.

6 a) $B_{2.3}$ $D_{3.4.7}$ चैव (for चापि). M यौधानां. — b) B_3 त्वरतां च (for त्वरितानां). — c) $Ś_2$ K_3 D_8 तुमलः; K_4 तुमुल-. — d) $T_{1.2}$ G_2 M_{2-4} दिविस्पृक्. K_1 T_1 स महांस् (for सुम°). B_{1-3} Da_1 $D_{1.3-5.7}$ ततः; T_2 तथा (for तदा). Dn_1 उदधेरिव गर्जतः; D_8 दिवस्पृगिव सर्वतः.

7 a) T_1 G_2 तत-. K_1 श्वेते पताकेन. — b) $K_{1.4}$ बलाकाकारवाजिना; K_3 V_1 B D T G_3 M बलाकावर्ण(B_5 °वल्गु)वाजिना (D_1 °नां; D_5 °नाः); G_2 बलाकार्णववाजिनौ.

C. 8. 407
B. 8. 11. 8
K. 8. 8. 8

तूणेन शरपूर्णेन साङ्गदेन वरूथिना ।
शतघ्नीकिङ्किणीशक्तिशूलतोमरधारिणा ॥ ८
कार्मुकेणोपपन्नेन विमलादित्यवर्चसा ।
रथेनातिपताकेन सूतपुत्रो व्यदृश्यत ॥ ९
धमन्तं वारिजं तात हेमजालविभूषितम् ।
विधुन्वानं महच्चापं कार्तस्वरविभूषितम् ॥ १०
दृष्ट्वा कर्णं महेष्वासं रथस्थं रथिनां वरम् ।
भानुमन्तमिवोद्यन्तं तमो घ्नन्तं सहस्रशः ॥ ११
न भीष्मव्यसनं केचिन्नापि द्रोणस्य मारिष ।
नान्येषां पुरुषव्याघ्र मेनिरे तत्र कौरवाः ॥ १२
ततस्तु त्वरयन्योधाञ्शङ्खशब्देन मारिष ।
कर्णो निष्कासयामास कौरवाणां वरूथिनीम् ॥ १३
व्यूहं व्यूह्य महेष्वासो माकरं शत्रुतापनः ।
प्रत्युद्ययौ तदा कर्णः पाण्डवान्विजिगीषया ॥ १४
मकरस्य तु तुण्डे वै कर्णो राजन्व्यवस्थितः ।
नेत्राभ्यां शकुनिः शूर उलूकश्च महारथः ॥ १५

— c) K3 हैमपृष्ठेन; Dn1 हेमपृष्टेन. — d) K3 V1 B1 D6.8 T3 हस्तिकक्षेण (D8 °न); B2–5 Da1 D1.3–5.7 नागकक्षे(D5 °क्ष्ये)ण; D2 हस्तिकक्षिन. K1 (before corr.) केर्तुना; B2 हेतुना (for केतुना).

8 a) Ś1 भूपेण (by corr. नरेण); K4 तूर्णेन; T1 तूणिना (for तूणेन). K1 भूयोगशरपूर्णेन; K2 नृपेण शतपूर्णेन; V1 B D (except Dn1) T3 G3 M2 तूणीरशतपूर्णेन; G2 तूणीशयस्सपूर्णेन; M1.3.4 तूणीरशरपूर्णेन. — b) B4 D6.7 (*sup. lin.*) सगदेन; Dn1 सखड्गेन; D1 सागदेन; D2 शांगदेन; D7 सगनेन; D8 (by corr.) सनादेन; T2.3 G2.3 तोमरेण (T2 °णा) (for साङ्गदेन). M2.4 वरूथिनां. — T2 om. 8^{cd}. — cd) K3 T1 शतघ्निकिंकिणीशक्तिशूलतोमरवारिणी (T1 °धारिणा); Da1 D1.5 G2 शतघ्नीकिंकिणीशक्तिः शूलतोमरधारिणा (G2 °पाणिना); Dn1 M2.4 शतघ्नीकं(Dn1 °किं)कणीशक्ति°; M1 शतघ्नीककिणीशक्तिः शूल°.

9 a) Ś K1.2.4 D6 कार्मुकेनोपपन्नेन; B Da1 Dn1 D1–5.7.8 S (G1 missing) कार्मुकैरु(D4 °रू)प°. — b) Ś K2.4 तुमुलादित्यवर्चसा. — c) K1 रथेनाभिपताकेन; T2 G2.3 °नापतता तेन. — d) K3 व्यदृश्यते; B2 [ऽ]भ्यरोचत; B4.5 Da1 D1.3–5.7 [ऽ]भ्यदृश्यत; T2 [ऽ]त्यदृश्यत; M3 [ऽ]प्यदृश्यत (for व्यदृश्यत).

10 a) K3 V1 B1.3–5 D (except Dn1 D8) T G2.3 M2–4 ध्माप(G2 °म)यन्; B2 धूमंतं (for धमन्तं). B2–5 D (except D2.6.8) T1.2 G2.3 M2–4 राजन्; T3 शंखं (for तात). M1 ध्मापययारिजं राजन् (sic). — b) Ś1 K1.2 फेनजालविभूषितं; D8 हेममालावि°. — Ś2 om. (hapl.) 10^{cd}. — c) K4 विध्वन्वानं (sic); B (except B1) Da1 D1.3–5.7 विधुन्वानो; T1.2 G2 M विधून्वानं. B3 महेश्वासं (for महच्चापं). — d) Dn1 S (G1 missing) हेमपृष्ठं नवं दृढं (T2.3 G2.3 दृढं नृप).

11 a) D8 महात्मानं; M1 महेष्वास. — b) G2 सारथिं (for रथस्थं). B2 रथमं (for रथिनां). — c) K3 इव प्रेतं; K4 इवोध्यंत; D3 इवोधन्वं (for इवोद्यन्तं). — d) K3 V1 B1.4.5 D2–4.6.7 निघ्नन्; B3 -विघ्नं; Da1 D1.5 -निघ्नं (for घ्नन्तं). V1 B1.2 Dn1 D2.6.8 समंततः; B3–5 Da1 D1.3–5.7 S (G1 missing) दुरासदं (for सहस्रशः).

12 T1 om. 12^{ab}. — a) K3 तं पार्थव्यसनं केचिन्. — b) B3–5 भारत (for मारिष). — c) B2 पुरुषव्याघ्रा; Dn1 °व्याड (for °व्याघ्र). — d) K1 नेसिने (sic) (for मेनिरे). B1 मानवाः; G2.3 गौरवात् (for कौरवाः).

13 a) Dn1 वीर; M यौधान् (for योधान्). K3 ततस्तु त्वरयोधानां. — b) Dn1 मारिषः. B2 शंखशब्देनापि मारिष (hypermetric); T2 भृशं शंखेन मारिष. — c) K2 कर्णौ. K1 निष्कंपयामास; K3 निष्काश°; K4 निष्काम°; V1 निःकाल°; B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 निष्कर्ष°; B2 T1.3 G2.3 M निष्क्राम°; Dn1 निःक्राम°; D2 निक्राम°; D6 निष्काल°; T2 निस्कास° (for निष्कास°). — d) Ś2 K1.4 Dn1 कारवानां. K1.3 महाचमूं; V1 B D S (G1 missing) महद्बलं (for वरूथिनीम्).

14 a) B3 D5 om. व्यूहं. B2 Dn1 व्यूह्य व्यूहं (by transp.); D2 व्यूढ व्यूह्यं. K1 Dn1 महेष्वासं (for °सो). — b) Ś2 माकारं; K3.4 V1 B D (except D4) T1.2 M मकरं. V1 B1.2 D6 T2 शत्रुतापनं (for °नः). — For 14^{ab}, T3 G2.3 subst.:

77* मकरव्यूहमास्थाय दंशितो रविनन्दनः ।

— c) D1 प्रत्यद्ययो (sic); D8 (before corr.) प्रत्युद्ययुस् (for °द्ययौ). B2 D7 T1 तथा कर्णः; G2 महाराज (for तदा कर्णः). — d) D5.8 विजा(D8 °ज)गीषया; D6 विजिगीषवान्; T1 प्रति भारत (for विजिगीषया). G2 कर्णः पार्थजिगीषया.

15 a) B3.5 तुंडेन; B4 तुंडे च; Da1 D1.5 तुंडे तु (for तुण्डे वै). K1 मकारस्य च तुंडे वै; Dn1 D8 T2 मकरस्य स्वयं तुंडे; T1.3 G2.3 M मकरस्याथ तुंडे तु. — b) D5 व्यवस्थितेः. K3 कर्ण राजन्नवस्थितः. — c) V1 B1 Dn1

द्रोणपुत्रस्तु शिरसि ग्रीवायां सर्वसोदराः ।
मध्ये दुर्योधनो राजा बलेन महता वृतः ॥ १६
वामे पादे तु राजेन्द्र कृतवर्मा व्यवस्थितः ।
नारायणबलैर्युक्तो गोपालैर्युद्धदुर्मदः ॥ १७
पादे तु दक्षिणे राजन्गौतमः सत्यविक्रमः ।
त्रिगर्तैश्च महेष्वासैर्दाक्षिणात्यैश्च संवृतः ॥ १८
अनुपादस्तु यो वामस्तत्र शल्यो व्यवस्थितः ।
महत्या सेनया सार्धं मद्रदेशसमुत्थया ॥ १९
दक्षिणे तु महाराज सुषेणः सत्यसंगरः ।
वृतो रथसहस्रैश्च दन्तिनां च शतैस्तथा ॥ २०
पुच्छे आस्तां महावीरौ भ्रातरौ पार्थिवौ तदा ।
चित्रसेनश्च चित्रश्च महत्या सेनया वृतौ ॥ २१
ततः प्रयाते राजेन्द्र कर्णे नरवरोत्तमे ।
धनंजयमभिप्रेक्ष्य धर्मराजोऽब्रवीदिदम् ॥ २२
पश्य पार्थ महासेनां धार्तराष्ट्रस्य संयुगे ।
कर्णेन निर्मितां वीर गुप्तां वीरैर्महारथैः ॥ २३
हतवीरतमा ह्येषा धार्तराष्ट्री महाचमूः ।
फल्गुशेषा महाबाहो तृणैस्तुल्या मता मम ॥ २४

C. 8. 243
B. 8. 11. 24
K. 8. 8. 24

T1.3 G2.3 M नेत्रयोः (for नेत्राभ्यां). K1 शूरा; T1 चैव (for शूर). — d) D4 (by corr.).8 उलकश्च. K3 महाबलः; D1 महारथाः (for °रथः). K4 नलूकश्च महारथ; D5 उलूकय महारयः (corrupt).

16 a) B1 द्रोणपुत्रस्य; B3 °पुत्रश्च. — b) Da1 D1.5 सर्वयादवाः; T1 सर्वतो नृपाः (for °सोदराः). — c) Dn1 राजन् (for राजा).

17 a) K3 B Da1 Dn1 D1.2.5.7.8 T G3 M वामपादे; V1 वामे भागे; D6 वामभागे (for वामे पादे). G2 वामपदेन राजेंद्र. — c) Da1 Dn1 D1.5 S (G1 missing) गुप्तो (for युक्तो). — d) D1 लोकपालैर् (hypermetric) (for गोपालैर्). Ś1 K3 V1 B (except B3) D S (G1 missing) युद्धदुर्मदैः.

18 a) K1 पदे; D8 (before corr.) पादो; G2 पादा (for पादे). Dn1 दक्षणे. — b) D1 गौतम. — c) K2 त्रिगंतैश्च; B3 D1 त्रैगर्तैश्च; Dn1 त्रिगर्तश्च; D5 त्रेगर्तैश्च. K4 B1.5 D3.7 सु-; T1 तु (for च). D5 महेष्वासे. — d) K1 दक्षिणाभ्यैश्च; K3.4 दक्षिणात्यैश्च. D4 संवृताः.

19 a) Ś1 K2 अनूपादस्तु; B3 M2.4 अनुपादं तु; D2 अन्वपादस्तु; T2 तस्य पादस्तु (for अनुपादस्तु). Ca cites अनुपादस् (as in text); Cc अनुवादः. K3 राजन्; G2 श्चस्तस्; G3 वीरस्; Ca वामस् (as in text). K1 अनुपादास्तु यो वासास्; D1 °पादस्तु वामपार्श्वे (hypermetric). — D8 om. 19c–20b. — d) Dn1 मद्रदेशसमुच्छया; S (G1 missing) नानादेशसमुत्थया (T1 °समृद्धया).

20 D8 om. 20ab (cf. v. l. 19). — a) K1 (before corr.) दक्षिणेस्तु; B3.4 Da1 D1 दक्षिणेन. Cc cites दक्षिणे (as in text). T3 महाराजः. — b) K4 V1 सुखेणः. K3 सत्यमत्परः; B2 सत्यविक्रमः; Ca सत्यसंगरः (as in text). — c) B Da1 D1–5.7 रथसहस्रेण; D6 °सहस्रैस्तु. — d) D6 तु (for च). V1 B Da1 D1.3–5.7 त्रिभिः शतैः (for शतैस्तथा). Dn1 D2.6 तदा (for तथा). K3 दंतिनां त्रिशतैस्तथा.

21 a) Ś K1.2.4 V1 B1 D2.6 T1.3 G3 M पुच्छे ह्यास्तां; B2.3 D1.3.4.7 पुच्छेप्यास्तां; B4.5 पुच्छेस्यास्तां; Da1 D5 पुच्छेयास्तां; Dn1 पुछेस्वास्तां; D8 पुच्छे त्वास्तां; T2 पुच्छे चास्तां. V1 B D (except D6.8) T G3 M महावीर्यौ. G2 प्रपुच्छे*****. — b) V1 B1 Dn1 D2.6 पार्थि(Dn1 °र्थि)वर्षभौ; D8 T1 M पार्थिवोत्तमौ; T2.3 G2.3 °वात्मजौ (for पार्थिवौ तदा). K1 B3 तथा. — c) B2.3.5 Da1 D1–5.7.8 चित्रश्च चित्रसेनश्च; Dn1 चित्रसेनो विचित्रश्च; S (G1 missing) विचित्रश्चित्रसेनश्च. — d) Dn1 वृतैः; D5 वृतो.

22 a) B (except B1) Da1 D3–5.7 तथा (for ततः). K1 प्रधाने; D2 प्रजाते; D5 प्रयते (for प्रयाते). — b) K4 नरवरोत्तमै; D1 °रोत्तमौ; T3 G2.3 रथवरोत्तमे. — c) K1 अभिप्रेक्ष; D6 प्रतिप्रेक्ष्य (for अभिप्रेक्ष्य). — d) D2 धर्मराजा.

23 Before 23, D8 ins. युधिष्ठिर उवाच. — a) K4 D2 T1.3 G2.3 M यथा सेनां; V1 B D3.4.6.7 यथा सेना (for महासेनां). — b) V1 B1.3–5 Da1 D1–7 धार्तराष्ट्री-(Da1 °ष्ट्रीं)ह; B2 °राष्ट्री च; T2 °राष्ट्रं तु; T3 °राष्ट्रां तु; G2.3 M °राष्ट्रीं तु (for °राष्ट्रस्य). Dn1 D8 धार्तराष्ट्रीं महारणां (D8 °चमूम्). — c) V1 B1 D2 निर्मिता; B2–5 D3–5 विहिता; Da1 D1 विहितां; D7 निहिता (for निर्मितां). B4 वीरैर्. — d) V1 B1 युक्ता; B2–5 D2–4.7 गुप्ता. V1 T1.2 M1–3 शूरैर्; G2 श्वेतैर् (for वीरैर्). D6 धार्तराष्ट्रैर्महायुधैः.

24 a) Ś1 (*sup. lin.* as in text) K1.2 D8 हतवीर्यतमा; K4 °वीरथमा (sic); Cc °तमा (as in text). — b) Ś2 धार्तराष्ट्रे; T2 धार्तराष्ट्र- (for °राष्ट्री). K3 धार्तराष्ट्रमहाचमू; T1 °राष्ट्रमहच्चमूः. — c) Ś1 K2 फल्गुनैषा; Ś2 K4 फाल्गुनैषा; K1 फल्गुपौषा; V1 B1.3 D6 कर्णशे(B1 °से)षा;

C. 8 om. B. 8. 11. 25 K. 8. 8. 25

एको ह्यत्र महेष्वासः सूतपुत्रो व्यवस्थितः ।
सदेवासुरगन्धर्वैः सकिंनरमहोरगैः ।
चराचरैस्त्रिभिर्लोकैर्योऽजय्यो रथिनां वरः ॥ २५
तं हत्वाद्य महाबाहो विजयस्तव फल्गुन ।
उद्धृतश्च भवेच्छल्यो मम द्वादशवार्षिकः ।
एवं ज्ञात्वा महाबाहो व्यूहं व्यूह यथेच्छसि ॥ २६
भ्रातुस्तद्वचनं श्रुत्वा पाण्डवः श्वेतवाहनः ।
अर्धचन्द्रेण व्यूहेन प्रत्यव्यूहत तां चमूम् ॥ २७
वामपार्श्वेऽभवद्राजन्भीमसेनो व्यवस्थितः ।
दक्षिणे च महेष्वासो धृष्टद्युम्नो महाबलः ॥ २८
मध्ये व्यूहस्य साक्षात्तु पाण्डवः कृष्णसारथिः ।
नकुलः सहदेवश्च धर्मराजश्च पृष्ठतः ॥ २९
चक्ररक्षौ तु पाञ्चाल्यौ युधामन्यूत्तमौजसौ ।
नार्जुनं जहतुर्युद्धे पाल्यमानौ किरीटिना ॥ ३०
शेषा नृपतयो वीराः स्थिता व्यूहस्य दंशिताः ।
यथाभावं यथोत्साहं यथासत्त्वं च भारत ॥ ३१
एवमेतन्महाव्यूहं व्यूह्य भारत पाण्डवाः ।
तावकाश्च महेष्वासा युद्धायैव मनो दधुः ॥ ३२

Cc फल्गुशेषा (as in text). Ca cites फल्गु. T1 महाबाहु. — T1 om. (hapl.) 24^{d}–26^{a}. — ^{d}) Ś2 K4 तृणस्तुल्या म(K4 ग)ता मम; V1 T2.3 G2.3 तृणैस्तुल्यतमा मम (T2.3 G3 मता).

25 T1 om. 25 (cf. v. l. 24). — ^{a}) B1 एषो (for एको). B3 महाबाहो (for महेष्वासः). — ^{b}) V1 B1 D2 M2–4 विरोचते; B2–5 Da1 Dn1 D1.3–7.8 (by corr.) विराजते; T2.3 G2.3 M1 व्यरोचत (for व्यवस्थितः). D8 (before corr.) सूतपुत्रेव राजते. — ^{e}) Dn1 लोके (for लोकैर्). — ^{f}) K4 D6 योजयो; Dn1 योजेयो (for योऽजय्यो). T2.3 G2.3 M अजय्यो (T2 G3 °जेयो; G2 °मेयो) यो महारथः. Ca.c cite अजय्यो (as in text).

26 T1 om. 26^{a} (cf. v. l. 24). — ^{b}) M1 विजयं. K (except K1) V1 B D फाल्गुन. — ^{c}) K3 उद्धृतश्च. T G2.3 M1 उद्धृतं च भवे(T2 °व)च्छल्यं. — ^{d}) K1 सम-; M2–4 महान् (for मम). K3 T G2.3 M मम द्वा(K3 T1 M1 मद्द्वा)दशवार्षिकं. — ^{e}) B1 एवं गत्वा; Ś (G1 missing) एतज्ज्ञात्वा (for एवं ज्ञात्वा). M2–4 महेष्वास (for महाबाहो). — ^{f}) B1 Dn1 M1 व्यूह व्यूहं (by transp.); Da1 D1.5.8 व्यूहं व्यूह्य. K1 तथेच्छसि; Dn1 D8 यथेच्छकं (for °च्छसि). T2 व्यूह्यं व्यूहितुमर्हसि; T3 G2.3 व्यूहं व्यूहितुमिच्छसि.

27 *Before* 27, *T2.3 G3 M ins.* संजयः. — ^{a}) B (except B1) Da1 D1.3–5 एतद्वचः (for तद्वचनं). D2 भ्रातुस्तव वचनं श्रुत्वा (hypermetric); T1.3 G2.3 M श्रुत्वा तद् (G3 तु) वचनं भ्रातुः. — ^{b}) D1 पांडव; S (G1 missing) कौंतेयः (G2 M1.3 °य) (for पाण्डवः). — ^{c}) K1 अर्धचंद्रे; Da1 D1.5 °चंद्रेन. — ^{d}) D5 व्यत्यव्यूहत; T1 प्रति°; G2 M2–4 प्रत्यव्यूहत. K1 (*sup. lin.*) च (for तां).

28 ^{a}) K1 भवेद् (for ऽभवद्). V1 वामे पार्श्वे महाबाहो; B D वामपार्श्वे तु तस्याथ (Dn1 महाराज; D2.6 महाबाहुर्); S (G1 missing) वामशृंगे तु राजेंद्र. — ^{b}) T2 (before corr.) व्यरोचत (for व्यवस्थितः). D5 भीमसेनोप्यवस्थितः. — ^{c}) Ś2 K4 T1 दक्षिणेन; Da1 D1.6.7 T2.3 G2.3 M °णे तु (for °णे च). K1 महेष्वासौ; S (G1 missing) महाबाहुर् (T1 °बाहो) (for महेष्वासो). — ^{d}) V1 T2 M1 महारथः; B Da1 D1.3–5.7.8 T3 G2.3 M2–4 व्यवस्थितः (for महाबलः).

29 B2 om. 29. — ^{a}) K3 V1 B (B2 om.) D राजा तु (Dn1 D8 राजासीत्); S (G1 missing) राजेंद्र (for साक्षात्तु). — ^{b}) K3 V1 B (B2 om.) D S (G1 missing) पांडवश्च धनंजयः. — ^{c}) D1 नकुल. — ^{d}) V1 B (B2 om.) D T3 धर्मराज(D2 °जा)स्य.

30 ^{a}) V1 D6 T1 च (for तु). T1 पांचालौ. — ^{b}) K1 D1 T2 युधामन्युत्त(K1 °तु)मौजसौ; T1 °न्युत्तमोजसौ. — ^{c}) S (G1 missing) पार्थं न (for नार्जुनं). Da1 D1.5 मध्ये (for युद्धे). — ^{d}) K3 पापात्मानौ (for पाल्यमानौ).

31 G1 resumes. — ^{a}) Da1 Dn1 D1.5 वीरा. — ^{b}) K1.4 T3 G M दंसिताः; T2 रक्षिणः (for दंशिताः). — ^{c}) Ś2 K3 V1 B D S यथाभागं (for यथाभावं). — ^{d}) K3 यथा सत्रं; B1 यथातत्त्वं; B3.4 D3.4.7 यथायत्नं; D2 यथासत्यं; S (except T2 G1) यथासत्रं.

32 ^{a}) D8 एवमेनं; T1 G1 एवमेतं; G3 एवमेते. D8 यथा व्यूहं (for महा°). — ^{b}) K1 व्यूह; K2 व्यूहं; D5 व्युह्य. K1 पांडवः. — ^{d}) D5 मनै (for मनो). V1 (before corr.) ददुः. S युद्धायैवावतस्थिरे (G1 °यैव व्यवस्थिताः).

दृष्ट्वा व्यूढां तव चमूं सूतपुत्रेण संयुगे ।
निहतान्पाण्डवान्मेने तव पुत्रः सहान्वयः ॥ ३३
तथैव पाण्डवीं सेनां व्यूढां दृष्ट्वा युधिष्ठिरः ।
धार्तराष्ट्रान्हतान्मेने सकर्णान्वै जनाधिप ॥ ३४
ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।
सहसैवाभ्यहन्यन्त सशब्दाश्च समन्ततः ॥ ३५
सेनयोरुभयो राजन्प्रावाद्यन्त महास्वनाः ।
सिंहनादश्च संजज्ञे शूराणां जयगृद्धिनाम् ॥ ३६
हयहेषितशब्दाश्च वारणानां च बृंहितम् ।
रथनेमिस्वनाश्चोग्राः संबभूवुर्जनाधिप ॥ ३७
न द्रोणव्यसनं कश्चिज्जानीते भरतर्षभ ।
दृष्ट्वा कर्णं महेष्वासं मुखे व्यूहस्य दंशितम् ॥ ३८
उभे सेने महासत्त्वे प्रहृष्टनरकुञ्जरे ।
योद्धुकामे स्थिते राजन्हन्तुमन्योन्यमञ्जसा ॥ ३९
तत्र यत्तौ सुसंरब्धौ दृष्ट्वान्योन्यं व्यवस्थितौ ।
अनीकमध्ये राजेन्द्र रेजतुः कर्णपाण्डवौ ॥ ४०

C. 8. 438
B. 8. 11. 41
K. 8. 8. 41

33 ^{a}) K$_3$ व्यूहं; V$_1$ व्यूहां; D$_5$ व्यूढा (for व्यूढां). G$_1$ om. तव. — ^{c}) D$_5$ निहतात्. K$_3$ Da$_1$ D$_{1.5}$ मन्ये (for मेने). — K$_4$ om. (hapl.) 33^{d}–34^{c}. — ^{d}) K$_1$ सूतपुत्रः (for तव पुत्रः). K$_3$ धार्तराष्ट्रसहान्वयान्; V$_1$ D$_{2.6.8}$ धार्तराष्ट्रः सहान्वयान्; B$_1$ धार्तराष्ट्रसहायवान्; B$_{2–5}$ Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1.3–5.7}$ धार्तराष्ट्रः (B$_2$ °ष्ट्रं) सबांधवः (Da$_1$ D$_{1.5}$ °वान्); S सकृष्णान्वै जनाधिपः (G$_3$ °प).

34 K$_4$ om. 34^{abc} (cf. v. l. 33). — ^{a}) B$_3$ तथेव. D$_5$ पांडवी. D$_1$ सेना. — ^{b}) K$_3$ व्यूहां दृष्ट्वा; D$_7$ व्यूढां राजा; S दृष्ट्वा व्यूढां (by transp.). — ^{c}) G$_3$ धृतराष्ट्रान्; M$_1$ (by corr.) धार्तराष्ट्रा. K$_3$ मन्ये (for मेने). — ^{d}) K$_2$ V$_1$ B D (except D$_6$) जनाधिपः (D$_8$ समंततः). K$_3$ सकलैच जनाधिपः (sic); S सकर्णान्ससुयोधनान्.

35 Cf. 6. 23. 13. — ^{a}) Da$_1$ D$_{1.5}$ शंखां(D$_1$ °ख)श्च. — ^{b}) K$_1$ B$_{3.4}$ पणवानकदुंदुभीः (B$_3$ °भी); K$_3$ D$_{3.4.7}$ °ढुंदुभिः; D$_8$ °डिंडिमाः. — ^{c}) K$_{1.3}$ V$_1$ B$_{1.2.4.5}$ Da$_1$ D$_{1–7}$ डिंडिमाश्चाभ्य(K$_1$ °भि-; B$_{2.4}$ D$_{2–4.7}$ °प्य)हन्यंत; B$_3$ डिंडिमाश्च न्यहन्यंत; Dn$_1$ D$_8$ दुंदुभ्यश्चाभ्यहन्यंत; S पटहाश्चाभ्य(T$_1$ °श्च व्य-; T$_3$ G$_3$ °श्चाप्य-; G$_2$ °श्चास्थ)हन्यंत. — ^{d}) Ś$_1$ (marg.) शब्दयंश्च; K$_1$ दर्शयंश्च; K$_2$ lacuna; K$_3$ D$_1$ गगर्यश्च; V$_1$ B D$_{2–4.6.7}$ G$_1$ झर्झराश्च; Da$_1$ D$_5$ T G$_{2.3}$ M झ(T$_5$ ज)र्झर्यश्च; Dn$_1$ पणवाश्च; D$_8$ झल्लर्यश्च (for सशब्दाश्च). V$_1$ B$_1$ Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1.5.6}$ T$_2$ सहस्रशः; D$_8$ जनाधिप (for समन्ततः).

36 ^{b}) K$_3$ B$_{2.3}$ D$_{6.8}$ प्रवाद्यंत; K$_4$ प्रच्छाद्यंत; S डिंडिमाश्च (G$_2$ पांडवाश्च) (for प्रावाद्यन्त). — ^{c}) K$_1$ (before corr. as in text) D$_{4.8}$ (before corr.) T$_{1.3}$ G$_{1.2}$ M$_1$ सिंहनादाश्च; K$_2$ °नामश्च. T$_1$ G$_{1.3}$ M$_1$ संजज्ञुः; T$_3$ °ग्मुः; G$_2$ °ह्रुः. — ^{d}) Ś$_1$ K$_2$ जयगृद्धिणाम्; Ś$_2$ °गृद्धिणाम्; K$_1$ °वृद्धिनाम्; D$_6$ G$_1$ °गर्धिनाम्; D$_8$ T$_2$ °गृध्निनाम्; T$_1$ °मिच्छताम्.

37 ^{a}) Ś$_1$ K$_2$ जयहेषितशब्दाश्च; Ś$_2$ K$_4$ वाजिहै(K$_4$ °हे)षित°; K$_1$ ह्रायहैषित°; V$_1$ जह्रे हेषितशब्दाश्च; B$_5$ Da$_1$ D$_{1.5.6}$ हय(Da$_1$ °ष)हेषितशब्देन; D$_4$ हयह्रेषितशब्दाश्च; M$_{1.3}$ हयहेषितशब्दश्च. — ^{b}) Ś$_1$ K$_2$ D$_4$ बृंहितां; V$_1$ damaged; B$_{1.4.5}$ Da$_1$ D$_{1.6}$ T$_2$ बृंहितैः; B$_2$ D$_{3.7}$ बृंहतां; B$_3$ T$_2$ G$_{2.3}$ बृंहिताः; Dn$_1$ D$_5$ बृंहितेः; D$_2$ वाहनैः; T$_1$ बृंहितः; G$_1$ ब्रंहितः; M$_1$ बृंहितं. K$_3$ वारणानां बृहंति च. — ^{c}) K$_1$ रथे नेमिस्वनाश्चोग्राः; T$_1$ रथनेमिस्वनाश्चाग्र्याः; M$_{2–4}$ °मिस्वनश्चोग्रः. — ^{d}) K$_4$ जनाधिपः; Dn$_1$ M$_1$ नराधिपः.

38 ^{a}) T$_1$ किंचित्; T$_3$ G M केचित् (for कश्चित्). — ^{b}) T$_1$ विजज्ञंस्; T$_3$ G$_1$ विजग्मुस्; G$_2$ विजह्रुस्; G$_3$ M विजज्ञुस् (for जानीते). B (except B$_1$) Da$_1$ D$_{1.3–5.7}$ S (except T$_2$) तत्र भारत (for भरतर्षभ). — ^{d}) K$_4$ मुख्ये; D$_2$ मृषे (for मुखे). K$_{1.2.4}$ S (except T$_{1.2}$) दंसितं.

39 ^{a}) V$_1$ *ने; B$_{1–3}$ Da$_1$ D$_{1.4.5.7}$ सैन्ये; B$_4$ सेन्ये; D$_3$ सेन्यो (for सेने). B D (except D$_{6.8}$) S महाराज (for °सत्त्वे). — ^{b}) D$_8$ प्रहुष्ट-; T$_1$ प्रणष्ट- (for प्रहृष्ट-). K$_4$ -नरकुंजर; B$_{3–5}$ D$_{3.4.7}$ -नरसंकुले; D$_5$ -नरकुंजरी. Ś K$_{1.2}$ प्रहृष्टे नरकुंजर (K$_1$ °रे); B$_2$ प्रहृष्टे जनसंकुले. — ^{c}) Ś K B$_1$ Dn$_1$ युद्धकामे; D$_6$ युद्धकाम-; D$_8$ युद्धकाले; G$_1$ योद्धुकामो (for °कामे). G$_1$ स्थितो. Da$_1$ D$_5$ राज; S यत्ते (for राजन्). — ^{d}) Ś K$_{1.2.4}$ B$_{1.4}$m Dn$_1$ D$_{2–4.6.7}$ G$_3$ ओजसा (for अञ्जसा).

40 ^{a}) K$_1$ तत्र यंतौ; K$_4$ यत्नवंतौ; B$_2$ तत्र योधान्; Dn$_1$ त्रयायतौ; D$_6$ तत्र पात्तौ. B$_2$ सुसंरब्धान्; B$_5$ महेष्वासौ (for सुसंरब्धौ). S (except T$_2$) विजये जातसंरंभे. — ^{b}) K$_{3.4}$ दृष्ट्वान्योन्य-. B$_2$ व्यवस्थितान्; D$_2$ °स्थितं; T$_{1.3}$ G M$_{2–4}$ अवस्थिते (T$_3$ G$_3$ °तौ); M$_1$ उपस्थितं. — ^{c}) K$_{1.2}$ अनेकमध्ये. — ^{d}) B$_{3–5}$ Da$_1$ D$_{1.3.4.7}$ चेरतुः; D$_2$ रेजाते; D$_6$ राजेते (for रेजतुः). Da$_1$ D$_{1.5}$ कर्णफाल्गुनौ.

C. 8. 439
B. 8. 11. 42
K. 8. 8. 42

नृत्यमाने तु ते सेने समेयातां परस्परम् ।
तयोः पक्षैः प्रपक्षैश्च निर्जग्मुर्वै युयुत्सवः ॥ ४१

ततः प्रववृते युद्धं नरवारणवाजिनाम् ।
रथिनां च महाराज अन्योन्यं निघ्नतां दृढम् ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

८

संजय उवाच ।
ते सेनेऽन्योन्यमासाद्य प्रहृष्टाश्वनरद्विपे ।
बृहत्यौ संप्रजह्राते देवासुरचमूपमे ॥ १

ततो गजा रथाश्वाश्वाः पत्तयश्च महाहवे ।
संप्रहारं परं चक्रुर्देहपाप्मप्रणाशनम् ॥ २
पूर्णचन्द्रार्कपद्मानां कान्तित्विड्गन्धतः समैः ।

---

41 [a]) $B_{4.5}$ Da_{1} D_{1} Cc नृत्यमानेव; D_{5} नृत्यामाने च; $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M नृत्यंताविव; G_{2} नृत्यंत इव (for नृत्यमाने तु). V_{1} $B_{1.2}$ $D_{2-4.7}$ च (for तु). K_{3} उभे; B_{3} च तत् (for तु ते). B_{3} सैन्ये. — [b]) K_{1} सेनेयेता परस्परं; S (except T_{2}) प्रजग्मतुरभीतवत्. — [c]) K_{3} V_{1} B (except B_{2}) D (except Dn_{1} D_{8}) तेषां (for तयोः). $B_{1.4}$ पक्षाः प्रपक्षाश्च; $B_{2.3}$ D_{6} पक्षप्रपक्षैश्च; Dn_{1} D_{8} S पक्षप्रपक्षेभ्यो; D_{5} पक्षाः प्रपक्षौ च (for पक्षैः प्रपक्षैश्च). Cc cites पक्षैः प्रपक्षैः (as in text). — [d]) $K_{3.4}$ $B_{1.4.5}$ Da_{1} $D_{1.5}$ निर्ज- (K_{4} $D_{1.5}$ °ज)ग्मुः; V_{1} निजगुर्; S निर्ययुः (for निर्जग्मुर्). $B_{2.3.5}$ Da_{1} $D_{1.3-5.7}$ ते; S (except T_{2}) च (for वै). K_{1} च युत्सवः (sic); B_{4} परस्परं; D_{1} ययुत्सवः (sic).

42 [c]) K_{1} रथानं; $K_{2.3}$ V_{1} B D (except D_{6}) रथानां (for रथिनां). Ś$_{2}$ om. च. K_{3} D_{8} तदा (D_{8} °था) राजन्; T_{1} महाराजन् (for महाराज). — [d]) Ś $K_{2.4}$ त्वन्योन्यं; K_{1} न्यन्योन्य-; Dn_{1} अन्यौन्यं. S भृशं (for दृढम्). B (except B_{1}) Da_{1} $D_{1.3-5.7}$ Ca (marg. *sec. m.*) अन्योन्यमभिनिघ्नतां; Ca (orig.) as in text.

Colophon. — *Adhy. name:* K_{3} व्यूहरचना; Dn_{1} सेनाव्यूहं; T_{1} M_{1} व्यूहकरणं; T_{2} व्यूहविधानं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś$_{2}$ 7 (as in text); $B_{1.4.5}$ Da_{1} $D_{1.5.6.8}$ 11; D_{4} 12; $T_{1.3}$ G M 8; T_{2} 10.

8

1 D_{8} G_{1} M_{1} om. the ref. G_{2} ins., after the ref. श्रीकृष्णाय नमः. — [a]) T_{1} M सेने ते (by transp.). — [b]) V_{1} D_{8} (before corr.) प्रहृष्टाश्वनराधिपे; Dn_{1} °रथद्विपे; D_{1} °नरद्विजे; T_{2} $G_{1.2}$ $M_{2.3}$ प्रहृष्टाश्च नरद्विपे (G_{2} नदीसुखे) (sic). — [c]) K_{3} बृहती; Dn_{1} T_{3} G_{3} बृहंत्यौ (for बृहत्यौ). K_{1} संप्रजह्वाते; V_{1} °जघ्नाते; Dn_{1} D_{8} संप्रकाशेते; M_{2} संप्रहारे ते; M_{4} संसंप्रह्राते (for संप्रजह्राते). B_{3} वर्धमाने प्रजह्राते; G_{2} बृहत्यसौ रुजभ्रांशः (sic). — [d]) Ś K $B_{2.3.5}$ Da_{1} $D_{1.3-5.7.8}$ देवासुरसमप्रभे; V_{1} B_{4} $D_{2.6}$ °चमू(D_{2} °मूं)-प्रभे; B_{1} T_{3} G °चमूसमे; T_{2} °चमूनिभे.

2 [a]) K_{2} तथा (for ततो). Ś$_{1}$ K_{1} गजरथाश्वाश्वाः; K_{3} B_{2-5} $D_{2-4.7.8}$ T_{3} $G_{1.3}$ M_{1-4} न(D_{8} M_{2-4} व)ररथाश्वेभाः (B_{4} $D_{3.4.7}$ °भैः; D_{2} M_{1} °भा; G_{1} °भ्यः); B_{1} नररथा**; Da_{1} $D_{1.5}$ नररथाश्वौघ्नाः; Dn_{1} वररथाश्वैश्च; D_{6} नरा रथाः श्वेताः; T_{1} नररथाश्विभ्यां; T_{2} रथवराश्वेभाः; G_{2} नरवराश्वेमाः (for गजा रथाश्वाश्वाः). — [b]) K_{1} प्रभुयश्च (sic) (for पत्तयश्च). B_{1} [उ]ग्रमाहवे; B_{2-5} Da_{1} $D_{1.3-5.7}$ [उ]ग्रविक्रमाः. — [c]) $B_{2.3}$ Da_{1} $D_{1.3-5.7}$ संप्रहारान्; D_{2} संप्रहार- (for संप्रहारं). $B_{2.3}$ Da_{1} $D_{1.3-5.7}$ भृशं; B_{4} ततः; S महच् (for परं). K_{3} संप्रहारं च कुर्वंत; V_{1} B_{1} प्रहारं परमं चक्रुर्; D_{8} संप्रहारं प्रचक्रुर्वै. — [d]) Ś K_{2-4} $B_{4.5}$ Ca.c देहपाप्मा(Ś$_{2}$ K_{4} °प्म-)सुनाशनं; K_{1} °पास्समुनाशनं (sic); V_{1} D_{2} °पाप्माप्रणाशनं; B_{1} °पाप्मप्रनाशनान्; $B_{2.3}$ Da_{1} $D_{3.4.7}$ °पाप्मासु(D_{4} °श्रु)नाशनान्; Dn_{1} T_{2} देहे (T_{2} °ह-)-प्राणविनाशनं; D_{1} देहपाप्मासुनारकान्; D_{5} °पाप्मासुनाशनान्; D_{6} °पापप्रणाशनं; T_{1} सर्वदेहविनाशनं; T_{3} G M देहपाप्म-(G °प)विनाशनं; Ccp °पाप्माप्रनाशनं.

3 [a]) D_{8} om. (hapl.) the portion from चन्द्रा up to अर्ध (in 4[a]). — [a]) K_{3} पूर्णा- (for पूर्ण-). — [b]) Ś$_{1}$ K_{2} कांतित्विग्गंधतः; K_{1} कांतित्वियंधतः; K_{3} कांतिचिद्रुचः; V_{1} $B_{1.3-5}$ $D_{2-4.6.7}$ °भिर्गंधतः; B_{2} °भिर्गरुतः; Da_{1} $D_{1.5}$ कांतिभिर्देवतः (sic); T_{1} कांतित्विड्गंधतत्-; G_{3} कांतिं त्वं

उत्तमाङ्गैर्नृसिंहानां नृसिंहास्तस्तरुर्महीम् ॥ ३
अर्धचन्द्रैस्तथा भल्लैः क्षुरप्रैरसिपट्टिशैः ।
परश्वधैश्चाप्यकृन्तन्नुत्तमाङ्गानि युध्यताम् ॥ ४
व्यायतायतबाहूनां व्यायतायतबाहुभिः ।
व्यायता बाहवः पेतुश्छिन्नमुष्टयायुधाङ्गदाः ॥ ५
तैः स्फुरद्भिर्मही भाति रक्ताङ्गुलितलैस्तदा ।
गरुडप्रहतैरुग्रैः पञ्चास्यैरिव पन्नगैः ॥ ६
हयस्यन्दननागेभ्यः पेतुर्वीरा द्विषद्धताः ।
विमानेभ्यो यथा क्षीणे पुण्ये स्वर्गसदस्तथा ॥ ७
गदाभिरन्यैर्गुर्वीभिः परिघैर्मुसलैरपि ।
पोथिताः शतशः पेतुर्वीरा वीरतरै रणे ॥ ८
रथा रथैर्विनिहता मत्ता मत्तैर्द्विपैर्द्विपाः ।

C. 8. 449
B. 8. 12. 9
K. 8. 9. 9

गंधतः (sic) (for कान्तिस्विङ्गन्धतः). Dn1 कांतिं ब्रिश्रांतिसायकाः. — ^{d}) B3 ततरुर्; Da1 D5 त्रस्तरुर्; D4 (before corr. as in text) संस्तरुर्; Ca.c तस्तरुर् (as in text). K4 T1 मही (for महीम्). K3 नृसिंहानांसुरुर्महीं (sic); D1 नृसिंहास्वतरुन्महीं (sic). T1 नृसिंहैवृततामही (sic); T3 G3 आवृता प्रतता मही; G1.2 आवृता पतितैर्मही; M नृसिंहैः प्रतता मही.

4 ^{a}) D8 om. अर्धं (cf. v. l. 3). T2 तदा (for तथा). K1 वल्वैः (for भल्लैः). — ^{b}) G2 अपि (for असि-). K1 V1 B1 T2 असिपट्टिसैः; D5 °पट्टिशै; D6 T1.3 G M °पट्टसैः (for °पट्टिशैः). — ^{c}) Da1 Dn1 D1.5.8 परस्वधैश्च; D6 G2 परश्वथैश्च (for परश्वधैश्च). K2 चाप्यकृंतान्; D4.8 चाप्यकृतन्; T1 चापकृंतन्; G1 चापि कृत्तान्; G2 चापक्रांतन्; G3 चालकृंतन्; M चान्व(M1 °व)कृंतन् (for चाप्यकृन्तन्). K1 परश्वधेश्चापिकृतुर् (sic); B3 परश्वधैवकृत्यंत; T3 परश्वधैश्चापहृतानि. G1 आत्तमांगानि (for उत्तमाङ्गानि). B5 देहिनां (for युध्यताम्). G2 उत्तमांगश्चियुध्यता. — After 4, S (except T2) reads 8^{ab}.

5 ^{a}) Ś2 व्यायत्तायतबाहूनां; K3 D2 व्यायता युत°; Da1 D1.5 व्यायता यत्र बाहूनां. — ^{b}) Ś2 व्यायत्तायत्तबाहुभिः; K4 व्यायत्तायत°; Da1 D1.5 व्यापृता यत्र बाहुभिः. Ca.c cite व्यायताः and आयताः. — ^{c}) K4 व्यायत्ता; D8 व्याहता; Ca.c व्यायता (as in text). K4 बहवः (for बाहवः). V1 B1–3 Da1 Dn1 D1.3–7 T G3 M बाहवः पातिता रेजुः; B4.5 D2 G1 बा(D2 ब)हवः पतिता रेजुः; G2 बाहवः पातितान्तृजुः (sic). Ca.c cite पतिताः. — ^{d}) Ś1 K1.2.4 छिन्नमुष्ट्यायुधागदाः (K4 °दा); V1 B1–3.5 Da1 D1–7 धरण्यां सायुधां(D2 °धा)गदाः (B2.3 D3.4 °दैः); B4 धरण्यां सांगदायुधाः; Dn1 द्धरणां रुधिरोक्षिताः; S सांगदा रुधिरोक्षिताः (G1 °ता; G2 °तः).

6 ^{a}) Da1 D1.5 क्षुरद्भिर् (for स्फुरद्भिर्). K3 गृहीताभि- (for मही भाति). — ^{b}) T1 रक्तांगुळि°. V1 B D (except D6.8) S तथा (for तदा). — ^{c}) K3 गरुडप्रहृतिभिर् (hypermetric); K4 B5 Dn1 D2.7 °प्रहितैर्; B2 °प्रहैरर्; B4 °प्रहृतैर्; D1 °प्रपतैर्; D5 °प्रहृतेर् (for गरुडप्रहतैर्). D3 गरुडप्रहितौ तुग्रैः; T1 गुरुप्रहारतो रुग्णैः; T2 गुरुप्रहरणोपेतैः; G1.2 गरुडप्रहरारुग्णैः (G2 °णैः); M गरुडप्रहारतो रुग्णैः (hypermetric). — ^{d}) V1 पांचास्यैर् (for पञ्चास्यैर्). B (except B1) Da1 D1.3–5.7 पंचा(D3 °श्चा)स्यैरु(D3 °तु)रगैरिव.

7 ^{a}) K1 हयज्ञस्यंदनागेभ्यः (sic); V1 B2–5 Da1 D1–7 T1.3 G M द्विरद(B2 °दा; B5 Da1 T3 °दः)स्यंदनाश्वे(T1 °श्वि)भ्यः; B1 विरदस्यंदनाश्रेभ्यः. — ^{b}) K3 द्विपद्धताः; G2 भिषग्घिताः (for द्विषद्धताः). — ^{c}) K1 विमाणेभ्यो. Dn1 S पुण्ये (for क्षीणे). K3 क्षीणे पुण्ये विमानेभ्यो. — ^{d}) Dn1 T2.3 क्षीणे (for पुण्ये). K3 यथा स्वर्गसदस्तयः; D6 पुण्ये स्वर्गसदो यथा; T1 क्षीणे स्वर्गफला यथा; G1.3 क्षीणे स्वर्गपदात्तथा; G2 क्षीणे पुण्यपदास्तथा; M क्षीणे स्वर्गफले तथा (M2 यथा).

8 T1.3 G M read 8^{ab} after 4. — ^{a}) S2 K4 गदाभिरतिगुर्वीभिः; K3 V1 B Da1 D1.3.4.7 T2.3 G M3 गदाभिरन्ये गु°; D2.6 गदाभि(D6 °भी)रत्न°. — ^{b}) T1.3 G1.3 मुष्टिभिर्; G2 यष्टिभिर्; M1 उषिभिर्; M2.4 ऋष्टिभिर्; M3 दृष्टिभिर् (for परिघैर्). Ś2 K1 मुसुलैर्; K3 Dn1 D1.2.4.8 मुशलैर्; B2.3 मुषलैर्. — ^{c}) K1 पोषिताः; K3 योधिताः; T1.3 G1.2 M1 प्रेषिताः; T2 पातिताः; G3 प्रोषिताः; M2–4 प्रोत्कृत्ताः (for पोथिताः). Ś2 शतशाः; S (except T2) शतधा (for शतशः). — ^{d}) Ś K1.2.4 B2 Da1 D1.5 वीरतरे (for वीरतरै). T1.3 G1 वीरा वी(G1 धी)रैः शितैः शिरैः; G2 वीरवीरवरैः शितैः; G3 M वीरा वीरशतैः (M2–4 °रैः) शितैः.

9 ^{a}) Ś K1.4 D2 तथा (for रथा). B Da1 D1.3–5.7 विमथिता; D2 विनिहिता; M3 विनिहतां (for विनिहता). — ^{b}) D5 मत्ता मत्तौ; T1.3 G M प(M2 पा)तिताश्च (for मत्ता मत्तैर्). K3 B1.2.4.5 Da1 D1–4.7.8 S (except T2) द्विपा द्विपैः (by transp.); V1 D6 महाद्विपैः; D5 द्विपैर्द्विपा द्विपैः (for द्विपैर्द्विपाः). Cc cites मत्तैर्द्विपैर् (as in text). — ^{c}) K1 सादिना; K3 G2 सादिताः (for सादिनः). V1 सादिनश्चापि; B1 D2.6 सादिभिश्चापि. D3 T3 G1.3 सादिभिः सादिनश्चैव. — ^{d}) V1 परमसंयुगे (for °संकुले).

C. 8. 449
B. 8. 12. 9
K. 8. 9. 9

सादिनः सादिभिश्चैव तस्मिन्परमसंकुले ॥ ९
रथा वररथैर्नागैरश्वारोहाश्च पत्तिभिः ।
अश्वारोहैः पदाताश्च निहता युधि शेरते ॥ १०
रथाश्वपत्तयो नागै रथैर्नागाश्च पत्तयः ।
रथपत्तिद्विपाश्चाश्वैर्नृभिश्चाश्वरथद्विपाः ॥ ११
रथाश्वेभनराणां च नराश्वेभरथैः कृतम् ।
पाणिपादैश्च शस्त्रैश्च रथैश्च कदनं महत् ॥ १२
तथा तस्मिन्बले शूरैर्वध्यमाने हतेऽपि च ।
अस्मानभ्यागमन्पार्था वृकोदरपुरोगमाः ॥ १३
धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः ।
सात्यकिश्चेकितानश्च द्रविडैः सैनिकैः सह ॥ १४
भृता वित्तेन महता पाण्ड्याश्चौड्राः सकेरलाः ।
व्यूढोरस्का दीर्घभुजाः प्रांशवः प्रियदर्शनाः ॥ १५
आपीडिनो रक्तदन्ता मत्तमातङ्गविक्रमाः ।
नानाविरागवसना गन्धचूर्णावचूर्णिताः ॥ १६
बद्धासयः पाशहस्ता वारणप्रतिवारणाः ।

---

10 ^{a}) V_1 $B_{1.2.4.5}$ D S रथैर्; B_3 रथे (for रथा). Ś$_2$ K_4 रथवरैर्; V_1 B_5 Da_1 $D_{1.5}$ $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ M_{2-4} नागा रथा; B_1 नागा रथैर्; B_{2-4} Dn_1 $D_{2-4.7.8}$ T_1 M_1 नरा रथा; D_6 नरा रथो; G_2 नागा रथो (for वररथैर्). K_3 रथैर्नररथा नागा. — ^{b}) B_4 अथारोहस्तु; Dn_1 अथारोहाश्च-; D_8 अथारोहाश्च; T_2 अश्वारोहाश्च- (for अश्वारोहाश्च). Ś $K_{2.4}$ सादिभिः (for पत्तिभिः). — $D_{1.8}$ om. (hapl.) 10^c–11^b. — ^{c}) Dn_1 अश्वारोहाः पदातैश्च.

11 K_1 om. 11. $D_{1.8}$ om. 11^{ab} (cf. v. l. 10). — ^{a}) D_6 रथाश्च; T_2 तथाश्च-; G_2 गजाश्च- (for रथाश्व). — ^{b}) K_3 V_1 $B_{1.5}$ D_2 रथनागैश्च; B_3 रथाश्वे**; D_6 रथा नागैश्च; T_1 M_1 रथैर्नागैश्च; T_2 रथैर्नागाश्च-; $G_{1.2}$ अश्वैर्नागैश्च (for रथैर्नागाश्च). $B_{1.5}$ D_6 पत्तियः; B_3 पत्तिभिः (for पत्तयः). Ś$_2$ K_4 नागाश्च पत्तिभिस्तथा; $B_{2.4}$ Da_1 $D_{3-5.7}$ T_3 G_3 रथाश्वेभाश्च पत्तिभिः. — ^{c}) V_1 °द्विपाश्चैश्च; B_4 °द्विपाश्चान्यैर्; D_6 $T_{1.2}$ (before corr.) °द्विपाश्चैव; G_1 °द्विपाश्चाश्वैर्; G_2 °द्विजाश्चाश्वैर्; M_1 °द्विपाश्चाश्वः (for °द्विपाश्चाश्वैर्). — ^{d}) V_1 B_{1-3} Da_1 $D_{1-3.5.7}$ रथैश्चापि नर(Da_1 $D_{1.5}$ रथ)-द्विपाः; B_4 अश्वैश्चापि नरद्विपाः; D_4 रथैश्चापि वरद्विपाः; D_8 रथैश्चाश्वनरद्विपाः.

12 ^{a}) B_{2-4} Da_1 Dn_1 $D_{1-5.7.8}$ T $G_{2.3}$ तु (for च). K_3 रथाश्वेयुनराराणां (sic); G_1 रथाश्वोभनराणां तु. — ^{b}) B_1 नराश्वेभनरैः; D_8 (by corr.) $T_{2.3}$ $G_{2.3}$ रथाश्वेभनरैः (T_3 G_2 °राः; G_3 °रा); G_1 रथाश्वोभनराः (for नराश्वेभरथैः). D_2 वृता; D_6 वृतं; D_8 कृत; T_3 G कृताः (for कृतम्). K_3 केचन सैन्यं रथैर्वृतम् (hypermetric). — After 12^{ab}, Dn_1 T_2 ins.:

78* तथाश्वनरनागानामन्योन्यं संकुलं बभौ ।

[Dn_1 रथाश्व-.]

— ^{c}) K_1 शस्त्रैश्च (for शस्त्रैश्च). D_6 पाणिपादै रथैश्चैव. — ^{d}) D_6 शस्त्रैश्च; T_1 खड्गैश्च; G_1 शरैश्च (for रथैश्च). T_1 कृतं (*for* महत्).

13 ^{a}) K_1 बलैः; B_5 रणे; D_2 हते (for बले). — ^{b}) V B_1 D_6 हन्यमाने; T_3 $G_{2.3}$ युध्यमाने (for वध्यमाने). K_4 हितेपि च; Dn_1 हतेपि व (for हतेऽपि च). — ^{c}) Ś$_1$ $D_{2.8}$ अभ्यागमत्; K_1 अभ्यगमन्; K_3 अभ्यागमत्; B (except B_1) Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.7}$ T_3 $G_{2.3}$ M अभ्याययुः; T_1 अभ्ययुः; G_1 नभ्ययुः (for अभ्यागमन्). T_2 पार्थौ (for पार्था).

14 ^{c}) D_7 reads the portion from कि (in 14^c) up to मात (in 16^b) in marg. K_2 चेकितानांश्च (for चेकितानश्च). — ^{d}) Ś K_2 T_1 G द्रमिडैः; K_3 प्रमित्रैः; V_1 द्राविलैः; $B_{1-3.5}$ Da_1 $D_{1-5.7}$ द्राविडैः; D_6 द्रावितैः; D_8 द्रभिडैः; T_2 M_{2-4} द्रामिलैः; T_3 M_1 द्रमिलैः (for द्रविडैः). K_4 शौनिकैः; G_1 सरिकैस् (for सैनिकैः).

15 D_7 reads 15 on marg. — ^{a}) K_3 नृवा (sic); V_1 B Da_1 $D_{1-6.8}$ T_1 वृता; D_7 T_2 (*sup. lin.*).3 G_3 धृता; G_2 भ्राता (for भृता). K_3 चित्तेन; V_1 Da_1 $D_{1.2.5.6}$ वृंदेन; B $D_{3.4.7}$ व्यूहेन; T_1 सैन्येन (for वित्तेन). D_2 सहसा (for महता). — ^{b}) Ś$_2$ $K_{2.4}$ चोंड्राः; K_1 चोड्यास; K_3 चोडाः; V_1 B_{2-5} Da_1 $D_{1.3-7}$ T_3 G_3 चोलाः; Dn_1 चोंद्राः; D_8 चौडाश्च; $T_{1.2}$ G_1 M_1 चोळाः (for चौड्राः). K_1 (by corr.) सकेवलाः; K_4 सकेरला; $T_{1.2}$ G_1 M_1 सकेरळाः (for सकेरलाः). B_1 पांड्याश्चांडालकेरलाः; D_2 पांड्या रथेंद्राकेरलाः; G_2 M_{2-4} पांड्याश्चोळाश्च केरळाः. — ^{c}) K_3 दीर्घभुजः; K_4 D_1 दीर्घभुजा (for दीर्घभुजाः). — ^{d}) K_1 प्रंशवः; K_3 प्रांशव; B_1 प्रांसवः; T_1 पांशवः (for प्रांशवः). K_1 प्रियदर्शना; V_1 B D S पृथुलोचनाः (for प्रियदर्शनाः).

16 D_7 reads up to मत्तमात on marg. — ^{a}) K_1 अपीडिनं; K_3 आपीडनो; $D_{1.3.8}$ (before corr.) आपीडितो; D_6 अखंडिता (for आपीडिनो). G_2 नक्तदंता (for रक्तदन्ता). — ^{b}) K_1 मधुमातंगविक्रमः (sic). — ^{c}) Dn_1 नानावीरांगवसना; D_6 नानाविधांगवसना; C_0 नाना-

समानमृत्यवो राजन्ननीकस्थाः परस्परम् ॥ १७
कलापिनश्चापहस्ता दीर्घकेशाः प्रियाहवाः ।
पत्तयः सात्यकेरन्ध्रा घोररूपपराक्रमाः ॥ १८
अथापरे पुनः शूराश्चेदिपाञ्चालकेकयाः ।
करूषाः कोसलाः काश्या मागधाश्चापि दुद्रुवुः ॥ १९
तेषां रथाश्च नागाश्च प्रवराश्चापि पत्तयः ।
नानाविधरवैर्हृष्टा नृत्यन्ति च हसन्ति च ॥ २०
तस्य सैन्यस्य महतो महामात्रवरैर्वृतः ।
मध्यं वृकोदरोऽभ्यागात्त्वदीयं नागधूर्गतः ॥ २१
स नागप्रवरोऽत्युग्रो विधिवत्कल्पितो बभौ ।
उदयाद्र्यग्र्यभवनं यथाभ्युदितभास्करम् ॥ २२
तस्यायसं वर्मवरं वररत्नविभूषितम् ।

C. 8. 463
B. 8. 12. 23
K. 8. 9. 23

विरागवसना (as in text). — d) Ś2 K1.4 गंधचूर्णादिचू- (K1 °विचू-; K4 °दिपू)र्णिताः; K3 °पूर्णावघूर्णिताः; Dn1 °चूर्णावचूर्णताः; D5 °चूर्णवचूर्णिताः; D6 °चूर्णावचर्चिताः.

17 a) K1.4 B2 बद्धाशयः; K3 वद्धामयः; Dn1 बद्धायस- (for बद्धासयः). K3 D2 प्राशहस्ता; B3 Da1 Dn1 D1.5.8 T1.2 G1.2 M प्रासहस्ता; D6 प्रसारस्ता (for पाशहस्ताः). — K3 om. (hapl.) from 17b–18a. — b) Dn1 वरण°; D4 वारणा°; D5 चारण° (for वारण°). — c) K4 समान्न- मृत्युवो (sic); D6 सांगायमृत्यवो; Ca.c समानमृत्यवो (as in text). — d) V1 B1.2.4.5 D2–5.7 नात्यजंत (D2 °ति); B3 नाशंसंत; Da1 D1.8 Ca आसनस्थः; Dn1 D6 T2 न त्यजंतः (D6 °ति); T1 न्यासकाश्च; T3 G प्रसक्ताश्च (G1 °श्चा-); M न्यासक्ताश्च (for अनीकस्थाः).

18 K3 om. 18a (cf. v. l. 17). — a) K1 कासापिनश्; D1 कालापिनश्; Ca कलापिनश् (as in text). T1 खड्ग- हस्ता; G1 शापहस्तां; G2 पाशहस्ता (for चापहस्ता). — b) K1 °केशः; K3 M1 °केशा; B3 °केश- (for °केशाः). V1 (before corr.).3 T2 प्रियावहाः; B3–5 Da1 D1.3–5.7 प्रियंवदाः (D4 °दा); D2 पयावहा; T1.3 G M प्रहारिणः (for प्रियाहवाः). D6 दीर्घकेशाक्षिबाहवः. — c) Dn1 पत्तय; D6 दतयस् (for पत्तयः). Ś2 K4 सात्यकेरुध्रा; K1 साभ्यके- रंध्रा; K3 सत्रकारंधा; V1 सत्यकेरंध्राः; B3 सात्यकेरार्थं; D1 सत्यकेरंध्रा; D4 सात्यकेरांध्रा; D6 सत्यकेरश्चा; D7 सादिन- श्चान्ये; D8 साक * रंध्रा; S सायकैर्विद्धा (for सात्यकेरन्ध्रा). Ca.c cite सात्यकेः (as in text). Cc also cites अन्ध्राः. — d) K3 घोररूपा पराक्रमाः; V1 B1.4 Dn1 D2.6 T2 घोररूपा भयावहाः (B4 °नकाः); T1 घोररूपा महाबलाः.

19 a) D8 वीराः (for शूराः). — b) K3 Dn1 D3.4.6–8 °कैकयाः (for °केकयाः). — c) Ś1 K2.3 कारूष-; Ś2 K4 B Da1 Dn1 D1–5.8 कारूषाः; K1 कातूषे; V1 कारूखा; D6 सासूरा; T1 G3 M2–4 करूशाः; T2.3 G2 M1 कारूशाः; G1 कारूस्रा (for करूषाः). Ś2 K3.4 B3.4 Da D2–5.7.8 कोशलाः; K1 D6 कोसला; B1 Dn1 कोशला; B2.5 कोषलाः; D1 केशलाः; T3 G कौसला (for कोसलाः). Ś1 K2 कचा; Ś2 K1 काशा; K3 काचा; B D7 कांच्या; B4 (marg.) काश्वा; Da1 D1.5 कांचा; D2 काव्याः; D3 कंच्या; D4 कांव्या; D6 कारा; D8 कावा; T1.2 M वंगा; T3 G वंका (for काश्या). — d) G2 मगधाश् (for मागधाश्). B4 Da1 D1.4.5 चाभि- (for चापि). D1 दुद्रुवु; M3 दुद्रुमाः (for दुद्रुवुः).

20 a) V1 B Da1 D1.2.6 T G1.3 M2–4 रथाश्वनागा- (D1 °गां)श्च. — b) B2.4.5 Da1 D1.3–5.7 चोग्रपत्तयः; G2 चापि शक्तयः (for चापि पत्तयः). D2.6 प्रवीराश्च परंतपाः. — c) K3 नानाविधरतिर्; V1 B3 D5 °वाद्यरवैर्; B1.5 °वाद्यवरैर्; B2 °वाह्यवरैर्; B4 Da1 D3.4.7 °वाद्यधरैर्; D2 °बाणवरैर्; D6 °वारणकैर्; S °बाणरवैर् (for नानाविधरवैर्). G1 हृष्टान्. Dn1 नानावरणसंहृष्टा.

21 a) K3 महतः; T3 G शतशो (for महतो). — b) Ś2 महारात्रवरैर्; K4 °रवैर्; V1 Dn1 D2 Cc °रथैर्; D6 सहामात्यै रथैर्; S महामात्रश(T1 °त्रः श)तैर् (for महामात्रवरैर्). K1 रताः (for वृतः). — c) K2 V1 B1.2.4.5 Da1 Dn1 S मध्ये (for मध्यं). V1 B1.2.4.5 Da1 D1–8 S [अ]भ्यायात्; B3 Dn1 प्रायात् (for [अ]भ्यागात्). — d) K4 त्वदीया; V1 B1 त्वदीयां; B1.2.4.5 Da1 D1–8 त्वदीयान्; B3 तदोवान् (sic); T1 M त्वरया (for त्वदीयं). K3 नावधू-; B3 नानधूर्-; D8 गजधूर्- (for नागधूर्-). K1 (before corr.) -गताः (for -गतः). Ca cites नागधूर्गतः (as in text). Dn1 T2 आरूढो नागमुत्तमं; T3 G नागप्रवरधूर्गतः.

22 a) Ś2 नाग्रप्रवरो; K3 नागप्रवरा; V1 °प्रवरे (for °प्रवरो). K1 [ऽ]त्यग्रो; B3 [ऽ]नुग्रो; G1.2 ह्युग्रो (for ऽत्युग्रो). Da1 D1.5 स नागप्रवरोन्युग्रो (sic). — d) Ś1 K1.2 कंपितो; K4 कल्पितौ (for कल्पितो). B3 विधिव- त्कल्पमाबभौ. — c) Ś2 K1.4 उदयाद्यग्र्य(K4 °ग्र)भवनं; K2 उदयाग्र्यग्र्य°; K3 Da1 (marg. with the remark टीकायां) T2 M1 उदयाग्रांशु°; V1 उदयाच्चाद्रि°; B1.2.4.5 D3.4 T Ca.cp उदयाग्राद्रि°; B3 उदयाग्रावि°; Da1 D5 उदयाग्रेंशु°; Dn1 D1 उदयाग्रेषु° (D1 °शु°); D2 उदयाग्रादिबवनं; D6.8 उदयाग्राद्रिभवनो (D8 °भुवनं); T1.3 G2.3 उदयाग्रं स्व- (G2 °ग्रं स)भवनं; G1 M2–4 उदयाग्रं शु°; M1 उदयाग्रांशु°. ❀ Cc: उदयाद्रिबलेन नाम्ना प्रख्या इति । तथोक्तमुदयाद्रि- वनशृंगमित्यन्वयः ❀

C. 8. 463
B. 8. 12. 23
K. 8. 8. 23

तारोद्भासस्य नभसः शारदस्य समत्विषम् ॥ २३
स तोमरप्रासकरश्चारुमौलिः स्वलंकृतः ।
चरन्मध्यंदिनार्काभस्तेजसा व्यदहद्रिपून् ॥ २४
तं दृष्ट्वा द्विरदं दूरात्क्षेमधूर्तिर्द्विपस्थितः ।
आह्वयानोऽभिदुद्राव प्रमनाः प्रमनस्तरम् ॥ २५
तयोः समभवद्युद्धं द्विपयोरुग्ररूपयोः ।
यदृच्छया द्रुमवतोर्महापर्वतयोरिव ॥ २६
संसक्तनागौ तौ वीरौ तोमरैरितरेतरम् ।
बलवत्सूर्यरश्म्याभैर्भित्त्वा भित्त्वा विनेदतुः ॥ २७
व्यपसृत्य तु नागाभ्यां मण्डलानि विचेरतुः ।
प्रगृह्य चैव धनुषी जघ्नतुर्वै परस्परम् ॥ २८
क्ष्वेडितास्फोटितरवैर्बाणशब्दैश्च सर्वशः ।
तौ जनान्हर्षयित्वा च सिंहनादान्प्रचक्रतुः ॥ २९
समुद्यतकराभ्यां तौ द्विपाभ्यां कृतिनावुभौ ।

---

23 [a]) Dn1 तस्य भेद्यं (for तस्यायसं). Dn1 चर्मवरं; D2 वर्मरथं; M1 वर्मपरं (for वर्मवरं). D6 तस्यायसद्धर्मवरं. — [b]) T1 सर्वं° (for वर°). — [c]) K3 तारोत्कटस्य; B3.4 (m as in text). 5 Dn1 D2-4.7 Ca ताराव्यासस्य; G2 तारोद्भावस्य; Cc ताराभासस्य; Ca तारोद्भासस्य (as in text). — [d]) K3 सादरस्य; Cc शारदस्य (as in text). V1 B1 G सम(G3 °मं)त्विषा; B4 समंतषा; Dn1 समस्त्वषं; D3 समद्विषं; D3 T1 समप्रभं; M1 सेमत्विषः (for समत्विषम्). Cc cites त्विषा.

24 [a]) K3 स तोमरप्राशकरश्च; V1 B Da1 D1-4.7 °व्यग्रकरश्च; Dn1 °प्राशकरश्च; D6 °प्रासकरं; T1 M2-4 °प्राग्रकरश्च; M1 स तोरणप्राग्रकरश्च. — [b]) K3 चारुमालिः; D6 °मौलिं; D3 T1 °मौलि- (T1 °लि-); Ca आत्तमौलिः (for चारुमौलिः). K1 सुलंकृतः; Dn1 त्वलंकृतः; D6 स्वलंकृतं (for स्वलंकृतः). — [c]) Ś1 (before corr.) शरन्मध्यंदिनार्काभः (*sup. lin.* as in text); K1 शरमध्ये दिनार्काभस; K2 V1 B Da1 D1-3.5-7 T2.3 G M1.2 शरन्मध्यं°; K3 शरमध्यं दिवाद्युभिस् (sic); Dn1 शरन्मध्यंदिनार्काभिस; D4 शरन्मध्यदिनार्काभस्. — [d]) K1.3 T2 व्यदहन्; V1 B1.3 D6 व्यधमद्; B2 व्यादन्; Dn1 [क्ष]म्यद्रवद्; T1.3 G1.3 M2.4 प्रादहद्; G2 M3 प्रदहद्; M1 प्राहरद् (for व्यदहद्). D3 दिशः (for रिपून्).

25 [a]) V1 T1 M1 द्विरदी (for द्विरदं). K4 दूरा; D3 द्वारात् (for दूरात्). G2 तं दृष्ट्वा द्विरदाकार-. — [b]) K3 क्षेमधूर्ति- (for क्षेमधूर्तिर्). K1 द्विपास्थितः; V1 B1 T1 M2-4 द्विपे स्थितं; Da1 D1.2.5.6 द्विपे स्थितः; T3 G3 स्थितो द्विपे; G1 स्थिरो द्विपे; M1 द्विपस्थितं; Cc द्विपस्थितः (as in text). G2 क्षेमधूत्तस्थिते द्विपे (sic). — [c]) K4 आह्वयानो; B2-5 Da1 D1.3.5.7 आह्वयन्; D4 प्रायात्तम् (for आह्वयानो). V1 B1 आह्वयमानो दुद्राव. — [d]) K3 D1 प्रमना; Ca.c प्रमनाः (as in text). K1 प्रमनस्तनुं; Da1 D1.5 प्रमनंतरं; D6 प्रमदस्त्वरन्; Cc प्रमनस्तरम् (as in text). B1 प्रबलः प्रमनास्त्वरन्; V1 प्रमनः प्रमनास्त्वरं; Dn1 बलिनो बलवत्तरम्; S प्रहसन्पृतनामुखे (T1 M2.3 °नां त्वरन्; G2.3 °नां चरन्; M1 प्रतनास्त्वरन्).

26 [a]) G2 ततः (for तयोः). — [b]) Ś K2.4 उग्रकर्मणोः; K1 °भूपयोः; V1 B1 °वेगयोः; D6 °कोपयोः (for °रूपयोः). — [c]) D4 (before corr.) यादृच्छया; Ca.c यदृच्छया (as in text). K1 क्रमवतोर्; K3 हिमवतो; Da1 D1 रूपवतो; D5 रूमवतोर्; G1.2 द्रुतवतोर् (for द्रुमवतोर्). — [d]) B1 द्व्युः (for महा-).

27 [a]) G2 संसक्तरांतकौ वीरौ. — [b]) K3 तोमरे (for तोमरैर्). K1 मरैरितरतेरमी (sic); G1 तोमरैरिव तोमरं. — [c]) K3 D1 T2 M1 सूर्य(K3 °र)रश्माभैर् (for °रश्म्याभैर्). — [d]) K3 बाणैर्भित्त्वा; B2.4.5 D3.4.7.8 भित्त्वान्योन्यं (for भित्त्वा भित्त्वा). D3 विभेदतुः; T1 [क्ष]भिचेरतुः; G2 विनेदद्धुः (for विनेदतुः).

28 T2 om. 28[ab]. — [a]) K3 व्यपभृत्य; K4 व्यपसत्य; B3 अपाकृत्य; Dn1 व्यवसृत्य; Da1 D1 अपसृत्य; D3 व्यवस्य*; T1 G1.2 M व्यतिसृज्य (G1 M °त्य) (for व्यपसृत्य). T1.3 G2.3 M च; G1 व (for तु). K1 व्यपसृत्यंत; K2 °सृत्यंत (for °सृत्य तु). G2 मानाभ्यां (for नागाभ्यां). — [b]) G2 निचेरतुः; Cc विचेरतुः (as in text). — [c]) D4 विगृह्य (for प्रगृह्य), V1 B D (except D3) S चोभौ (for चैव). B1.5 धनुषि (for धनुषी).

29 [a]) K1 क्ष्वेन्वितास्फोटितरवैर्; K4 क्ष्वेडितोस्फोटितरवैर्; D2 क्षोणिता°; T1.2 G1.2 M क्ष्वेलिता°. — In B3, 29[b] is lost on a damaged folio. — [b]) V1 B2.5 D3-5.7 बाणशब्दैस्तु; D6 वरशब्दैश्च (for बाणशब्दैश्च). Ś K B2.4.5 Da1 D1.3-5.7 T1 सर्वतः (for सर्वशः). — [c]) K4 तान् (for तौ). K1 जना; B2.4.5 Da1 D1.3-5.7 जनं. Dn1 तर्जनां (sic) (for तौ जनान्). K3 कर्षयित्वा; B2.4.5 Da1 D1.3-5 S हर्षयंतौ (for हर्षयित्वा). K3 V1 B1 Dn1 D2.6.8 तु (for च). B3 तौ जनं च प्रहर्षयंतौ (hypermetric). — [d]) V1 B D (except Dn1 D3) T3 G सिंहनादं.

30 [a]) K1 द्वौ (for तौ). T1 समुद्धृतकरौ भूत्वा. — [b]) M1 (before corr.) द्विभाभ्यां (for द्विपाभ्यां). K1 वतिनावुभौ (sic); M4 कृतिनावुभौ (for कृतिनावुभौ).

वातोद्धूतपताकाभ्यां युयुधाते महाबलौ ॥ ३०
तावन्योन्यस्य धनुषी छित्त्वान्योन्यं विनेदतुः ।
शक्तितोमरवर्षेण प्रावृण्मेघाविवाम्बुभिः ॥ ३१
क्षेमधूर्तिस्तदा भीमं तोमरेण स्तनान्तरे ।
निर्बिभेद तु वेगेन षड्भिश्चाप्यपरैर्नदन् ॥ ३२
स भीमसेनः शुशुभे तोमरैरङ्गमाश्रितैः ।
क्रोधदीप्तवपुर्मेघैः सप्तसप्तिरिवांशुमान् ॥ ३३
ततो भास्करवर्णाभमञ्जोगतिमयस्मयम् ।
ससर्ज तोमरं भीमः प्रत्यमित्राय यत्नवान् ॥ ३४
ततः कुलूताधिपतिश्चापमायम्य सायकैः ।
दशभिस्तोमरं छित्त्वा शक्त्या विव्याध पाण्डवम् ॥ ३५
अथ कार्मुकमादाय महाजलदनिस्वनम् ।
रिपोरभ्यर्दयन्नागमुन्मदः पाण्डवः शरैः ॥ ३६
स शरौघार्दितो नागो भीमसेनेन संयुगे ।
निगृह्यमाणो नातिष्ठद्वातध्वस्त इवाम्बुदः ॥ ३७
तमभ्यधावद्द्विरदं भीमसेनस्य नागराट् ।

C. 8. 478
B. 8. 12. 38
K. 8. 9. 38

— ^{c}) Ś2 वातद्धूत°; K3 ततोद्धूत°; V1 वातैर्द्धूत°; G2 वातोद्धत° (for वातोद्धूत°). — ^{d}) B3 (*sup. lin.*) D8 परस्परं (for महाबलौ).

31 B3 partly damaged. — ^{a}) K4 तावन्योन्यं च (for तावन्योन्यस्य). — ^{b}) T1 पुनर्भित्त्वा; T3 G M पुनश्छित्वा (for छित्त्वान्योन्यं). Ś1 K1.2.4 Dn1 विरेजतुः; K3 D2.6.8 विचेरतुः; T2 बिभेदतुः; G2 निषेधतुः; M2 विरेदतुः (for विनेदतुः). B5 छित्त्वान्योन्यस्य नेदतुः. — ^{d}) Ś1 (m as in text) K1.2 प्रावृट्(K1 °ड्)घोषाव्; Ś2 Da1 Dn1 D1.5 प्रावृन्मे(Ś2 °त्मे)घाव्; B5 G2 M1.2 प्रावृण्मेघाः (B6 °घः); D8 प्रावृट्मेघौ (for प्रावृण्मेघाव्).

32 ^{a}) D2 क्षेममूर्तिस् (for क्षेमधूर्तिस्). Ś1 K2.4 V1 T2 G2 तथा (for तदा). T1 वीरस् (for भीमं). — ^{c}) K1 निर्बिभेद. V1 B D (except Dn1) [अ]ति-; T1.2 M [अ]थ; T3 G [आ]शु (for तु). — ^{d}) G2 चाप्यापरैर् (for चाप्यपरैर्). D1 नदम्; D3 नुदत्; T2 हृदि; G2 नुदान् (for नदन्).

33 ^{b}) G2 अंकमाश्रितैः (for अङ्गमाश्रितैः). — ^{c}) D8 क्रोधप्राप्तवपुर्; G2 कोपं दीप्त° (for क्रोधदीप्त°). D5 मेघैः; T2 घोरैः; G M1 घर्मै (for मेघैः). — ^{d}) Cc cites सप्तसप्तिः (as in text).

34 B3 partly damaged. — ^{a}) Dn1 भास्कररश्म्याभ्यां; T1.3 G M °रश्म्याभम्; T2 °रश्माभम्. — ^{b}) K2 has lacuna for ञ्जोगति. Ś अप्रदीप्तमयस्मयम्; K3 अंजोगतिमयोमयम्; K4 सुप्रदीप्तमयस्मयम्; Dn1 मनोगतिमयस्मयं (sic); D6 अयोगतिमयस्मयं; T1 अधोगतिम°; T2 नभोगतिम°; G2 अजोगतिमयस्त्वयम् (sic). Ca.c cite अंजोगतिः. Ca also cites अयस्मयम् (as in text). — ^{c}) T1 संधाय (for ससर्ज). D8 तोमरे (for तोमरं). — ^{d}) K3 प्रमित्राय च; D5 प्रत्यामिगाय (sic); Cc प्रत्यमित्राय (as in text). K1 मित्रवान्; T1 दत्तवान्; T2 G1 यत्तवान् (for यत्नवान्). G2 प्रत्यमित्रो ययौ तदा.

35 B3 partly damaged. — ^{a}) K1 कुरलाधिपतिश्; K3 कुलुनाधि°; D2 स कुंतलाधिपतिश् (hypermetric); D6 स कुंतलाधिपश्; S करूशाधिपतिश् (for कुलूताधिपतिश्). B2 ततश्चकुन्पाधिपतिश् (hypermetric). — ^{b}) Ś1 K1 आयाम्य; K3 उद्यम्य; B1.3.5 D3.4.7 आनम्य; D2 आसज्य; D5 व्ययम्य; D6 T2 आदाय; Ca.c आयम्य (as in text). B1.2 शायकैः; Da1 D1.5 मार्गणैः (for सायकैः). — ^{c}) T2 शतशस् (for दशभिस्). K1 M1 तोमरैश् (for तोमरं). B1.2.4 D3.4.6.7 T2 भित्त्वा (for छित्त्वा). — ^{d}) K3 V1 B Da1 D1.3-8 S षष्ट्या; Dn1 D2 षड्भिर् (for शक्त्या). Ś2 पांडवान् (for पाण्डवम्).

36 ^{a}) B1 तथा (for अथ). G2 चक्रकम् (for कार्मुकम्). — ^{b}) B (except B1) D1.3-5.7 भीमो (for महा-). K1 (*sup. lin.* as in text) महाजलध-. Ś K2.4 B1.3-5 D3.6.7 T3 G3 -निःस्वनं; K3 -निश्वनं (for -निस्वनम्). — ^{c}) K1 रिपुरभ्यर्षयन्नागम्; K3 अपरैभ्यर्हयन्नागम् (sic). — ^{d}) K1 स्पंदद (sic); K2 उर्मदन्; K3 V1 B1.2.4.5 Da1 Dn1 D1-3.5.7.8 T3 G3 M उन्नदन्; B3 तं नदन्; D4 उन्नदत्; D6 उन्नयन्; T1 विनदन्; T2 उन्मदं; G1 उन्नदं; G2 उन्नतं (for उन्मदः). V1 पांडवैः; M1 पांडवं (for पाण्डवः).

37 B3 partly damaged. — ^{a}) B5 G1 शरैरर्दितो; T1 शशाखा° (for शरौघा°). — ^{c}) Ś K2.4 B2.4.5 Da1 D1.3-5.7.8 गृह्यमाणोपि; K1 विगृह्यमाणो; K3 पीड्यमानोपि; B1 Dn1 Cc निगृह्यमानो; Ca °माणो (as in text). — ^{d}) B2-5 Da1 D1-5.7 वातोद्धूत; Dn1 वातध्वजस्त (sic); G2 वाताहत; M वाताभ्यस्त (for वातध्वस्त). B4 इवार्णवः; T3 G2 इव द्रुमः (for इवाम्बुदः).

38 Ś K2 D2 om. (hapl.) 38. B3 partly damaged. — ^{a}) Dn1 T1.3 G M अन्वधावद्; T2 अन्वियाय (for अभ्यधावद्). K3 द्विरदो (for द्विरदं). K1 तमभ्यधावति सति. — ^{b}) K1 भीमगोषे*; K4 भीमं भीमः स;

C. 8. 478
B. 8. 12. 38
K. 8. 9. 38

महावातेरितं मेघं वातोद्धूत इवाम्बुदः ॥ ३८
संनिवर्त्यात्मनो नागं क्षेमधूर्तिः प्रयत्नतः ।
विव्याधाभिद्रुतं बाणैर्भीमसेनं सकुञ्जरम् ॥ ३९
ततः साधुविसृष्टेन क्षुरेण पुरुषर्षभः ।
छित्त्वा शरासनं शत्रोर्नागमामित्रमार्दयत् ॥ ४०
ततः खजाकया भीमं क्षेमधूर्तिः पराभिनत् ।
जघान चास्य द्विरदं नाराचैः सर्वमर्मसु ॥ ४१
पुरा नागस्य पतनादवप्लुत्य स्थितो महीम् ।
भीमसेनो रिपोर्नागं गदया समपोथयत् ॥ ४२
तस्मात्प्रमथितान्नागात्क्षेमधूर्तिमवद्रुतम् ।
उद्यतासिमुपायान्तं गदयाहन्वृकोदरः ॥ ४३
स पपात हतः सासिर्व्यसुः स्वमभितो द्विपम् ।

B3–5 Da1 D1. 3–5. 7. 8 T2 M1 भीमो भीमस्य (for भीमसेनस्य). K1 om. नागराट्. — d) K1 D4 वातोद्ध(D4 °द्धू)त (for °द्धूत). Dn1 तस्मिन्काले व्यदृश्यत.

39 D6 om. 39. — a) Ś K2 B1 T1 स निव(B1 °र्वा)र्त्या°; K3 M3 संनिपत्या°; K4 सन्यवर्त्या° (sic); V1 स निवार्या°; B2. 5 D2–4. 7 T3 G3 संनिवार्या° (for संनिवर्त्या°). — b) B (except B1) Da1 D3–5. 7 प्रतापवान् (for प्रयत्नतः). — c) K4 [अ]भिद्रुतैर्; Dn1 [अ]भिमुखं; T2 [अ]तिद्रुतं; Cc [अ]भिद्रुतं (as in text). G2 विव्याथ विद्रुतं बाणैर्. — d) V1 B D3. 4. 7 भीमसेनस्य कुंजरं.

40 B3 partly damaged. — a) Dn1 ततश्च साधुसृष्टेन; G1. 2 ततः साधुनिसृष्टेन. — b) Ś2 K2 B1 D2 T1 M (except M1) पुरुषर्षभ; D6 भरतर्षभ. V1 B2. 4. 5 Da1 D1. 3–5. 7 क्षुरेणानतपर्वणा; T2. 3 G क्षुरप्रेण सकार्मुकं. Cc cites क्षुरेण (as in text). — c) T1. 3 G3 M3 भित्त्वा; M1 क्षित्वा (for छित्त्वा). K4 शराशनं; T2. 3 G नरर्षभः (for शरासनं). K1 शत्रु-; T2 शीघ्रं (for शत्रोर्). — d) Ś K2. 4 नागमप्या(Ś2 °भ्या-; K4 °भ्य)र्दयच्छरैः; K1 नौगमत्यत्रमित्रयत् (sic); K3 नागमित्रं समार्दयत्; V1 D4. 8 T1 M नागं चामित्रमर्दयत् (D4 °न्). B1 D6 नागमिन्द्र-(D6 °त्र)ममर्दयत्; D2 नागमर्मश्च ताडयत्; T2. 3 G नागं चापि प्रमर्दयत्. Ca. c cite आमित्रम् (as in text).

41 a) K1 शटाकया; Dn1 D8 S शलाकया; K3 स्वजाकया; V1 B3–5 Da1 D1–7 क्रुद्धो रणे; B1 स गदया; B2 खगैः कचैर्; Ca स्वजिकया (for खजाकया). — T1 om. (hapl.) 41^b–43^a. — b) D2 क्षेममूर्तिः (for °धूर्तिः). K1 पुराभिनत्; Dn1 शरासनी; D3 पराभिन; D4 पराभवन्; T2 परामृशन्; G2 पराक्रमी (for पराभिनत्). — c) G2 तस्य (for चास्य). B2 transp. चास्य and द्विरदं. B4 जघानागस्य द्विरदं. — d) K1 नारदैः (for नाराचैः). K4 सर्ववर्मसु (for °मर्मसु). — After 41, V1 B D (except Dn1 D8) S (T1 om.) ins.:

79* स पपात महानागो भीमसेनस्य भारत ।

[V1 स पपात महाबाहो; S (T1 om.) ततः पपात नागेंद्रो (for the prior half). S (T1 om.) मारिष (for भारत). V1 नागो भीमसेनस्य भारत (hypermetric?) (for the post. half).]

42 T1 om. 42 (cf. v. l. 41). — a) M1 गजस्य (for नागस्य). — b) Ś1 K2 अवप्रत्य; K1 अर्धप्रत्य; T2 G1. 2 M सोवप्लुत्य (for अवप्लुत्य). D1 स्थिते (for स्थितो). Ś1 K2 अवप्रत्यास्थितो महीं; K4 अवप्लुत्यास्थितो मही. — c) B2. 4. 5 D3. 4. 7 तस्य भीमोपि द्विरदं; Da1 D1. 5 तस्य भीमो द्विपवरं; Dn1 S (T1 om.) भीमसेनोपि (G1 °भि-) तं नागं; D2 भीमसेनोपिरोर्नांग (sic). — d) D1 गदया मासमपोथयत् (hypermetric).

43 T1 om. 43^a (cf. v. l. 41). — a) T2 प्रमाथिहन् (sic); G1 प्रमाथितान् (for प्रम°). — b) K3 V1 B2–5 D अवप्लुतं (for °द्रुतम्). B1 क्षेमधूर्तिनमाप्लुतं; S क्षेमधूर्तिर(T1 M1 °रि)वप्लुतः. — After 42^{ab}, S (except M4) ins.:

80* उद्धृत्य खड्गं निशितमभ्यधावत्स पाण्डवम् ।

[T1 transp. खड्गं and निशितं.]

— c) B (except B1) Da1 D1. 3–5. 7 उद्यतायुधमायान्तं; G2 उद्यतासिरुपायान्तं. — d) V1 गदयाहनत् (sic); B9 T G1. 3 M गदयाघ्नत् (B5 T3 G3 °न्); G2 °सन् (for °हन्). Cc cites [अ]हन्. K1 गदया च वृकोदरः.

44 a) K3 यथोत (sic) (for पपात). — b) K8 व्ययुः; G (except G3) M व्य(G1 व्या)सु- (for व्यसुः). Ś1 K1–3 D4 समभितो; Ś2 V1 B Da1 D1–3. 5–8 T3 तम° (for स्वम°). B1 द्विषं (for द्विपम्). K4 व्यसुः स च महाद्विपः; Dn1 T2 व्यसुः (T2 °सु-) सुश्राव शोणितं. Cc cites व्यसुः (as in text) and Ca तमभितो द्विपं. — c) B1 वज्रप्ररुग्नम्; B2 D2–4. 7. 8 °प्रभग्नम्; B3–5 °प्रतप्तम्; Da1 D5 °प्ररुग्रम् (for °प्ररुग्णम्). B2 अतुलं (for अचलं). K3 वज्रप्रसुग्धमवलं (sic); Dn1 वज्रप्ररुग्णमचलात् (sic); T2 वज्रप्ररुग्णादचलात्; G2 वज्रं च रुग्णमचलं. — d) K1 सिंहौ; Dn1 शृंगं; D1 सिंहा (for सिंहो). B3 Da1 D1. 5 वज्राहतो (for वज्र°).

वज्रप्ररुग्णमचलं सिंहो वज्रहतो यथा ॥ ४४
निहतं नृपतिं दृष्ट्वा कुलूतानां यशस्करम् ।
प्राद्रवद्व्यथिता सेना त्वदीया भरतर्षभ ॥ ४५

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

९

संजय उवाच ।
ततः कर्णो महेष्वासः पाण्डवानामनीकिनीम् ।
जघान समरे शूरः शरैः संनतपर्वभिः ॥ १
तथैव पाण्डवा राजंस्तव पुत्रस्य वाहिनीम् ।
कर्णस्य प्रमुखे क्रुद्धा विनिजघ्नुर्महारथाः ॥ २
कर्णो राजन्महाबाहुर्न्यवधीत्पाण्डवीं चमूम् ।
नाराचैरर्करश्म्याभैः कर्मारपरिमार्जितैः ॥ ३
तत्र भारत कर्णेन नाराचैस्ताडिता गजाः ।
नेदुः सेदुश्च मम्लुश्च बभ्रमुश्च दिशो दश ॥ ४
वध्यमाने बले तस्मिन्सूतपुत्रेण मारिष ।
नकुलोऽभ्यद्रवत्तूर्णं सूतपुत्रं महारणे ॥ ५
भीमसेनस्तथा द्रौणिं कुर्वाणं कर्म दुष्करम् ।
विन्दानुविन्दौ कैकेयौ सात्यकिः समवारयत् ॥ ६
श्रुतकर्माणमायान्तं चित्रसेनो महीपतिः ।

C. 8. 493
B. 8. 13. 7
K. 8. 10. 7

45 ^{a}) B (except B_1) D_{a1} D_{n1} $D_{1.3-5.7}$ S तं हतं (for निहतं). — ^{b}) D_6 कुंतलानां; S करूशानां (for कुलूतानां). — ^{c}) D_1 व्याथिता; D_6 ध्वंसिता; T_1 वथिता; G_2 त्वरिता (for व्यथिता). — ^{d}) K_2 द्वितीया (for त्वदीया).

Colophon. — *Adhy. name*: K_3 $B_{2.4.5}$ D_{a1} D_{n1} $D_{1.3-5.7}$ $T_{1.2}$ M_{2-4} क्षेमधूर्तिवधः; B_3 क्षेमवृत्तिवधः. — *Day of Karṇa's Generalship*: Ś$_2$ K_4 प्रथमे युद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś$_2$ 8 (as in text); $B_{1.2.4.5}$ D_{a1} $D_{5.6.8}$ (marg. *sec. m.*) 12; D_4 (*sec. m.*) 13; $T_{1.3}$ G M 9; T_2 11.

9

1 Before the ref., G_2 ins. श्रीकृष्णाय नमः. G_3 om. the ref. — ^{c}) D_8 वीरः (for शूरः).

2 ^{b}) K_3 D_8 सूतपुत्रस्य (for तव पुत्रस्य). — ^{c}) K_1 कर्णस्य प्रमुखः कृत्वा; D_8 कर्णस्याभिमुखे क्रुद्धा; S (except $T_{2.3}$) कर्णस्य पश्यतो राजन्. — ^{d}) K_3 V_1 B_1 D_{n1} विनिर्जघ्नुर्; B_{2-5} D_{a1} $D_{1-5.7}$ S (except T_2) निजघ्नुस्ते (for °जघ्नुर्).

3 ^{a}) B (except B_1) D_{a1} $D_{1-5.7}$ कर्णोऽपि राजन्समरे; D_{n1} S कर्णोऽपि सुमहाबाहुर्. — ^{b}) $B_{2.4.5}$ $D_{1-5.7}$ व्यहनत्; B_3 न्यहनत्; D_{a1} व्यहन् (submetric); D_{n1} $T_{1.2}$ M व्यधमत्; D_6 अवधीत्; T_3 G अविध्यत् (for न्यवधीत्). K_1 पार्थिवीं; D_1 पांडवी- (for पाण्डवीं). — ^{c}) V_1 घक्ररश्म्याभैः (sic); B_1 वज्र° (for अर्क°). — ^{d}) K_1 कंटारपरिमार्जितैः; K_3 कस्मरैपरि° (sic); B_2 कर्मारपरिमार्जितः; D_6 किर्मीरपरिमार्जितैः. Cc cites कर्मारः.

4 ^{a}) K_1 तत्रा. — ^{c}) K_1 नदुः (for नेदुः). K_3 सेहश्च (sic); T_2 सेदश्च (for सेदुश्च). Ś$_2$ मम्लुश्च; K_3 मलुश्च; D_6 खेदुश्च; T_2 मुमुहुर्; G_1 M (except M_1) मत्रुश्च; G_2 मद्रुश्च (for मम्लुश्च). Cc cites सेदुः and मम्लुः. — ^{d}) D_5 दिशा (for दिशो).

5 ^{a}) V_1 B_1 D_2 हन्यमाने; T_2 मथ्य° (for वध्य°). — ^{b}) T_1 G_2 भारत (for मारिष). — ^{c}) D_{n1} D_5 तूर्णें (for तूर्णं). — ^{d}) $B_{4.5}$ (m as in text) $T_{2.3}$ G महारथं; T_1 M °हवे (for °रणे).

6 ^{a}) B_3 भीमसेनं (for °सेनः|). D_{n1} ततो; T_3 $G_{1.3}$ तदा (for तथा). K_1 D_{n1} T_1 द्रोणिं. — ^{b}) K_3 कुर्वाणौ (for कुर्वाणं). D_8 दारुणं (for दुष्करम्). — ^{c}) K_4 विन्दानुविंदो; $D_{1.5.8}$ विंदानुविंदौ. K_4 कैकेय्यो; D_8 कौरव्यौ (for कैकेयौ). K_1 विर्मा * विंदौ कौकेयौ (sic). — ^{d}) K_1 सात्यिकिः. D_1 समचारयत् (for समवारयत्).

7 ^{a}) K_3 $B_{3.4}$ D_{a1} D_{n1} $D_{1.2}$ G_1 श्रुतंवर्माणम्; D_5 °वर्मा *; D_6 °धर्माणम् (for °कर्माणम्). D_{n1} आयंतं; D_5 * यांतं. — ^{b}) V_1 B_1 महारथः (for महीपतिः). — ^{c}) K_1 प्रतिवंध्यं; V_1 $B_{1.3.5}$ D_{a1} $D_{2-5.7}$ $G_{1.2}$ M °विंध्यस्;

C. 8. 493
B. 8. 13. 7
K. 8. 10. 7

प्रतिविन्ध्यं तथा चित्रश्चित्रकेतनकार्मुकः ॥ ७
दुर्योधनस्तु राजानं धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
संशप्तकगणान्क्रुद्धो अभ्यधावद्धनंजयः ॥ ८
धृष्टद्युम्नः कृपं चाथ तस्मिन्वीरवरक्षये ।
शिखण्डी कृतवर्माणं समासादयदच्युतम् ॥ ९
श्रुतकीर्तिस्तथा शल्यं माद्रीपुत्रः सुतं तव ।
दुःशासनं महाराज सहदेवः प्रतापवान् ॥ १०
केकयौ सात्यकिं युद्धे शरवर्षेण भास्वता ।
सात्यकिः केकयौ चैव छादयामास भारत ॥ ११
तावेनं भ्रातरौ वीरं जघ्नतुर्हृदये भृशम् ।
विषाणाभ्यां यथा नागौ प्रतिनागं महाहवे ॥ १२
शरसंभिन्नवर्माणौ तावुभौ भ्रातरौ रणे ।
सात्यकिं सत्यकर्माणं राजन्विव्यधतुः शरैः ॥ १३
तौ सात्यकिर्महाराज प्रहसन्सर्वतोदिशम् ।
छादयञ्शरवर्षेण वारयामास भारत ॥ १४
वार्यमाणौ ततस्तौ तु शैनेयशरवृष्टिभिः ।
शैनेयस्य रथं तूर्णं छादयामासतुः शरैः ॥ १५
तयोस्तु धनुषी चित्रे छित्त्वा शौरिर्महाहवे ।

B2 °वेध्यस्; B4 °विधास्; Dn1 °विंध्य; D1 T1 °विध्येस्; D6 T3 G3 °विंध्यत्. T1 तदा (for तथा). V1 B D (except Dn1 D8) S (except T2) चित्रं. — d) B5 D2.6 T1.3 G3 M चित्रके(D2 °चे)तनकार्मुकं.

8 a) Ś2 K4 च (for तु). — c) Some MSS. संसप्तकगणान्; K1 °गणात्; T1 G1.2 M संशप्तकगणा (for °गणान्). V1 B5 D6 T2 क्रुद्धान्; T1.3 G हृष्टा; M हृष्टाश् (for क्रुद्धो). — d) Ś K2.4 [अ]थाभ्यधावद्; K3 यथाधावद्; B1.2.4 Dn1 D2–4.7.8 ह्यभ्य°; B3 M चाभ्यधावन् (B4 °द्); T1.3 G1 अभ्यधावन् (for °धावद्). T1.3 G M धनंजयं.

9 a) K3 B3.4 Da1 D1–7 T3 G3 कृपेणाथ; V1 B2.5 कृपं प्रायात्; B1 कृपां प्रायास्; Dn1 D8 T2 कृपं राजंस्; T1 G1.2 M कृपं चापि (for कृपं चाथ). — b) D8 तस्मिन्वीरसमागमे. — d) K4 B4.5 Da1 D1.5 अच्युतः. D8 समासादयताच्युतं; S (except T2) आससाद महाबलः (T1 °लं).

10 a) B1 ततः कीर्तिस् (for श्रुत°). — b) Ś2 सुरं; V1 सुतः (for सुतं). K1 माद्रीपुत्रस्य सुतस्तव (sic); T1 मद्रपुत्रसुतप्रभुं; G2 M माद्रीपुत्रसुतः प्रभुः.

11 a) K1 कैकेया; K3 कैकेयः; V1 कैकयौ; B D कैकेयौ (D1 °यै; D6 °यौः) (for केकयौ). K4 सात्यिकिं; D6 M3 सात्यकिः (for सात्यकिं). K1 युद्ध; D6 चैव (for युद्धे). — b) Ś K (except K3) भास्वतं (for भास्वता). M2–4 छादयामास वै शरैः. — c) B1 D6 M3 सात्यकिं (for सात्यकिः). K1.3 B2–5 D3.6 कैकेयौ (K3 °यं); V1 B1 Da1 D1.2.4.7.8 कैकयौ; Dn1 कैकयो (for केकयौ). V1 Da1 Dn1 D1–3.5.7 T2 M2.3 चापि; D4 वापि (for चैव). — d) T1.2 G2 M1 वै शरैः; T3 G1.3 सायकैः (for भारत). D6 M2–4 छादयामासतू रणे.

12 a) D2 तावेवं; D5 तावेतं; T3 G3 तानेवं (for तावेनं). K1 भ्रातरो. K1 वीर; K3 B Da1 Dn1 D1–7 S वीरौ; V1 युद्धे; D8 राजन् (for वीरं). — b) B5 दृढं; Da1 भृशौं (for भृशम्). T1 M हृदि विव्य(M4 °व्या)धतुर्भृशं; T2.3 G युधि विव्यथ(T2 °धु-; G1 °ध)तुर्भृशं. — T3 G2.3 M2 om. (hapl.) 12c–13d. — c) K1 विषाणाद्या (for °णाभ्यां). D6 तथा (for यथा). — d) D2 प्रतिमित्रौ; D6 Cc °भिन्नौ (for °नागं). K3 V1 B1–3.5 Da1 D1.3–5.7 T2 महावने; B4 Dn1 D8 (before corr.) यथा वने; D2.6 महारणे; T1 G1 M1.3.4 तथा वने (for महाहवे).

13 T3 G2.3 M2 om. 13 (cf. v.l. 12). — a) Ś1 K2 G1 शरसंछिन्नवर्माणौ; Ś2 K4 °संभिन्नवर्माणं; K1 °संच्छिन्नवर्माणं; V1 D6 °निर्भिन्नवर्माणौ; B2 Da1 D1.4.5 T1 °संभिन्नमर्माणौ. — b) D8 (marg.) कैकयौ (for तावुभौ). — c) M1 सत्यकं (for सात्यकिं). K3 T1 G1 सत्यवर्माणं; B3 °वर्माणौ; B4 D8 °कर्माणौ; Da1 सात्य°; M3.4 क्रूरकर्माणं (for सत्य°). — d) K1 विव्याधतुः; B5 विभिदतुः; D1 विव्यधनुः (for °धतुः). B2 राजानविधतुः शरैः; T1 शरैर्विव्यधतुर्भृशं; T2 G1 M1.3.4 रणे विव्य(M4 °व्या)धतुर्भृशं.

14 a) K1 सात्यकिन्; M1 सात्यकिं (for सात्यकिर्). — b) G1 स हसन्; M3 प्रहसद् (for °सन्). V1 B1.4 D1 T2 सर्वतोदिशः; T1.3 G M युद्धदुर्मदः (for सर्वतोदिशम्). — c). V1 B1 D2.6 शरवर्षैस्तु. — d) D2 छादयामास (for वार°). B4 संयुगे; D2 पांडवः; S (except T2) सर्वतः (for भारत).

15 a) Ś K2.4 च; B2.3 Da1 D1.3–5.7 हि (for तु). — b) K1 शैनेयसरवृष्टिभिः; V1 B1 सैनेयशर°; B2.3 Da1 D1.2.5.6 शैनेयं शर°. — c) K1 शैनेयेस्य; K4 सैन्ये यस्य; V1 सैने° (for शैने°). G2 रथात् (for रथं). — d) T2 भृशं (for शरैः).

16 a) B3 तयोश्च; T1 G1 M ततस्तद्; T3 G2.3 ततस्तु

अथ तौ सायकैस्तीक्ष्णैश्छादयामास दुःसहैः ॥ १६
अथान्ये धनुषी मृष्टे प्रगृह्य च महाशरान् ।
सात्यकिं पूरयन्तौ तौ चेरतुर्लघु सुष्ठु च ॥ १७
ताभ्यां मुक्ता महाबाणाः कङ्कबर्हिणवाससः ।
द्योतयन्तो दिशः सर्वाः संपेतुः स्वर्णभूषणाः ॥ १८
बाणान्धकारमभवत्तयो राजन्महाहवे ।
अन्योन्यस्य धनुश्चैव चिच्छिदुस्ते महारथाः ॥ १९
ततः क्रुद्धो महाराज सात्वतो युद्धदुर्मदः ।
धनुरन्यत्समादाय सज्यं कृत्वा च संयुगे ।
क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन अनुविन्दशिरोऽहरत् ॥ २०
तच्छिरो न्यपतद्भूमौ कुण्डलोत्पीडितं महत् ।
शम्बरस्य शिरो यद्वन्निहतस्य महारणे ।
शोषयन्केकयान्सर्वाञ्जगामाशु वसुंधराम् ॥ २१
तं दृष्ट्वा निहतं शूरं भ्राता तस्य महारथः ।
सज्यमन्यद्धनुः कृत्वा शैनेयं प्रत्यवारयत् ॥ २२
स शक्त्या सात्यकिं विद्ध्वा स्वर्णपुङ्खैः शिलाशितैः । C. 8. 510 B. 8. 13. 24 K. 8. 10. 24

(for तयोस्तु). K1 छिन्ने (for चित्रे). — b) T1 M1 भित्त्वा (for छित्त्वा). V1 B1 सौरिर्; M3.4 शूरो; Cc शौरिर् (as in text). K2 B Da1 D1.3–5.7 महायशाः (for °हवे). — c) K3 तैः (for तौ). B2 शायकैस् (for साय°). Da1 D1 चित्रैर् (for तीक्ष्णैश्). — d) K2 V1 B Da1 D1–5.7.8 T3 G3 वारयामास; Dn1 पीड°; T1.2 G1.2 M पूर° (for छाद°). B1 दुःसहे; B2–5 Da1 D1.3.4.7 संयुगे; T G1.3 M सा(M1 स)त्वतः; G2 सत्वरः (for दुःसहैः). D6 पीडयामासतुः शरैः.

17 a) Dn1 अथान्य- (for अथान्ये). Ś K1.2.4 T3 घृष्टे; V1 B Da1 D1.3–5.7 चित्रे; Dn1 D6 T2 M2–4 श्रेष्ठे; D2 श्रेष्ठये; T1 मुष्टिं (for मृष्टे). — b) V1 [अ]थ; S (except T2) [आ]शु (for च). T1 महाशरैः (for °शरान्). — c) Ś2 K4 पूजयंतौ; B (except B1) Da1 D1.3–5.7 छाद° (for पूर°). Ś K2.4 च; B3 तु (for तौ). G2 सात्यकीं पूरतो यातौ (sic). — d) K3 तु (for च). D3 T1 चेरतुर्लघुविक्रमौ. Cc cites लघु and सुष्ठु (as in text).

18 a) D3 युक्ता (for मुक्ता). K3 महाबाहो (for °बाणाः). D6 ताभ्यां विप्रद्रुता बाणाः. — b) Ś2 कांकबर्हिण°; D5 कंकबर्हिण°; D8 कंकब्रर्हण°. — c) K3 पूर° (for द्योत°). — d) G2 पेततुर् (for संपेतुः). K1 स्वर्णभूषणः; Da1 D1.5 °भूषिताः; D7 सर्वभूषणाः; D8 भृशदारुणाः; T1 सर्वतः सिताः; T3 G हेमभूषणाः (G2 °णैः).

19 a) D2.6 बाणांधकारे (D6 °रः) सुमहत्. — b) B3 तमो राजन्; Dn1 S ततो राजन्; D2.6 घोरमासीन् (for तयो राजन्). B Da1 Dn1 D1.3–5.7 T M महामृधे (for °हवे). — c) K3 अन्योन्यांश्च (for °न्यस्य). T1.3 G M तु (T1 च) चापानि; T2 धनूंष्येव (for धनुश्चैव). D1 अन्योन्यधनुषश्चैव. — d) K4 चिच्छेदुस्ते; B2 विचिण्वंति; D6 चिच्छिदतुर् (for °दुस्ते). D6 महारथौ (for °रथाः). — After 19, Dn1 ins.:

81* सात्वतस्य धनुस्तत्र उभौ चिच्छिदतू रणे।

20 b) S (except T2) सात्यकिर् (for सात्वतो). T1 युद्धकोविदः (for °दुर्मदः). — d) K3 V1 B1.3 D6.8 तु (for च). T1 M महाहवे; T3 G महाबलः (for च संयुगे). — After 20cd, S (except T2) ins.:

82* अनुमृज्य च राजेन्द्र तद्धनुर्भारसाधनम्।
[T1 तु (for च).]

— e) Ś2 सुतीक्ष्णेण. — f) Ś1 K2 T1 G M ह्यनुविंदशिरोहरत्; Ś2 K4 ह्यनुविंदशिरोवि(Ś2 *sup. lin.* ह)नत्; K1 धूनविंध्यंशरोहरत् (sic); Da1 D1.5 अनुविंदुशिरोहरत्; Dn1 D8 सोनुविंद° (D8 °विंदु°); D2.4 अनुविंदशिरोहनत् (D4 °रन्); T2 सोनुविंदशिरो महत्; T3 अनुविंदशिरोदहत्.

21 a) K1 [अ]त्यपद् (sic); D8 [अ]प्यपंतद्; T3 G [अ]भ्य° (for न्यप°). V1 B D (except Dn1 D8) अपतत्तच्छिरो भूमौ (B2–5 Da1 D1.3–5.7 राजन्). — b) K3 B D कुण्डलो(B4 °ला)पचितं; K4 °त्पीडितो; V1 °पतितं; S °पहि(G2 °ह)तं (for °त्पीडितं). Cc cites उपचितं. S (except T2) शुभं (for महत्). — c) G1 यद्वा (for यद्वत्). — d) T1 महाहवे; M °मृधे (for °रणे). T3 G निहतं सु(T3 तु)महामृधे (G1 °हवे). — e) K3 B D S शोचयन्; V1 शोच** (for शोषयन्). B1–3.5 D कैकयान् (for केक°). — f) K3.4 [आ]सु; T1 स; T3 G [अ]थ (for [आ]शु). Ś2 K2 G2 वसुंदरां (for °धराम्). Dn1 D8 T2 ये तस्यासन्पदानुगाः.

22 a) K1 निहितं (for निहतं). B3 भूवं (sic) (for शूरं). — b) D8 भ्राता चास्य; T1 भ्रातरं स (for भ्राता तस्य). — c) K3 Da1 Dn1 सज्जं (for सज्यम्). K1 [अ]न्यद्धतः; K4 G1 [अ]न्यधनुः; Da1 D1.5 [अ]न्यं धनुः (D1 °नुं) (for [अ]न्यद्धनुः). — d) K1 V1 B1.8 D2 सैनेयं. Ś K (except K3) B (except B1) D T2.3 G2.3 पर्यवारय(K1 °ये)त् (for प्रत्य°).

23 a) K3 V1 B D T2 स षष्ट्या; M2–4 सहसा (for स शक्त्या). D6 भित्त्वा (for विद्ध्वा). T1.3 G M1 सहसा सात्यकिर्विद्धः. — b) K4 Dn1 D7.8 शिलासि(K4 °चि)तैः; D2.6 T2 शिलीमुखैः (for शिलाशितैः). — K1 repeats

C. 8. 510
B. 8. 13. 24
K. 8. 10. 24

ननाद बलवन्नादं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २३
स सात्यकिं पुनः क्रुद्धः केकयानां महारथः ।
शैररग्निशिखाकारैर्बाह्वोरुरसि चार्दयत् ॥ २४
स शरैः क्षतसर्वाङ्गः सात्वतः सत्त्वकोविदः ।
रराज समरे राजन्सपत्र इव किंशुकः ॥ २५
सात्यकिः समरे विद्धः केकयेन महात्मना ।
केकयं पञ्चविंशत्या विव्याध प्रहसन्निव ॥ २६
शतचन्द्रचिते गृह्य चर्मणी सुभुजौ तु तौ ।
व्यरोचेतां महारङ्गे निस्त्रिंशवरधारिणौ ।
यथा देवासुरे युद्धे जम्भशक्रौ महाबलौ ॥ २७
मण्डलानि ततस्तौ च विचरन्तौ महारणे ।
अन्योन्यमसिभिस्तूर्णं समाजघ्नतुराहवे ॥ २८
केकयस्य ततश्चर्म द्विधा चिच्छेद सात्वतः ।
सात्यकेश्च तथैवासौ चर्म चिच्छेद पार्थिवः ॥ २९

23^c–24^d after 24. — c) K1 (both times) निनाद (for ननाद). K3 V1 B1 Dn1 D2.3.8 T2.3 G M2–4 बलवान्नादं; T1 बलवान्युद्धे.

24 G2 om. 8.9.24–8.10.9. — a) Ś K2.4 महाक्रुद्धः (K4 °द्धं) (for पुनः क्रुद्धः). K1 (both times).3 D6 सात्यकिं च (K3 °किस्तु) ततः क्रुद्धः; V1 B Da1 Dn1 D1–5.7 T M2 सात्यकिं च पुन(B Da1 D1.3–5.7 T3 तत)स्तूर्णं; D8 पुनश्च सात्यकिं क्रुद्धः; G1.3 M1.4 सात्यकेस्तु (M1.4 सत्यकं च) पुनस्तूर्णं; M3 सत्यकं च पुनः शूरं. — b) K1 (both times).3 V1 B1.2 Dn1 D1.3.4.6–8 कैके(D8 °क)यानां (for केक°). D5 महारथाः. — c) B2.4.5 Da1 D1.3–5.7 शैररनेकसाहस्रैर्; D8 (m as in text) °रग्निविषाकारैर्. — d) K1 (first time before corr.) चार्दयतैः; (by corr. चार्दतैः); B (except B1) D (except D8) S (except T1; G2 om.) चार्पयत् (for चार्द°). — After 24, K1 repeats 23^c–24^d.

25 G2 om. 25 (cf. v. l. 24). — a) Dn1 सरैः (for शरैः). D2.6 चितसर्वांगः; D5 क्षतसर्वंगः; T2 कृतसर्वांगः (for क्षत°). T1 M स श(M1 च)राचितसर्वांगः; T3 G1.3 स (G1 सा) शराहतस°. — b) K2 (marg.) V1 B Da1 D1.3–7.8 m T G1.3 M2–4 सात्यकिः (Da1 T1 °कि-); M1 सत्यकः (for सात्वतः). K2 (marg.) V1 B D T2.3 G1.3 M2–4 सत्यविक्रमः; K4 T1 M1 सात्व(T1 युद्ध-; M1 सत्य)-कोविदः (for सत्त्वकोविदः). — c) D8 राजन्समरे (by transp.). V1 राजा (for राजन्). — d) K1 सपुत्र; K2–4 V1 B D S (G2 om.) स(T2 सु)पुष्प (for सपत्र).

26 G2 om. 26 (cf. v. l. 24). — b) K1.3 V1 B D M1 कैकेये(K1 °यै)न (for केक°). — c) K1.3.4 B D M1 कैकेयं (Dn1 °य) (for केकयं). — d) D6 T3 G3 विव्याथ (for विव्याध). V1 प्रहरन्निव (for प्रहस°). — After 26, K3.4 V1 B D S (G2 om.) ins.:

83* तावन्योन्यस्य समरे धनुश्छित्त्वा महारथौ।
हत्वा च सारथी तूर्णं हयांश्च रथिनां वरौ।
विरथावसियुद्धाय समाजग्मतुराहवे।

[(L. 1) T1.3 G1.3 M धनुषी (for समरे). K4 B2–4 Da1 D1.3–5.7 संछिद्य धनुषी शुभे; T1.3 G1.3 M संछि-T1 °भि)द्य समरे शुभे (for the post. half). — (L. 2) K4 Dn1 D4 T1.2 M1 सारथिं (for सारथी). V1 B1 बलिनां (for रथिनां). — (L. 3) M4 अधियुद्धाय (for असि°). M1 समाजघ्नतुर् (for °जग्मतुर्). T1 उत्सुकौ (for आहवे).]

27 G2 om. 27 (cf. v. l. 24). — a) V1 B1 Dn1 D2.6 T2 शतचंद्रे (D2 °द्र) ततो; D4 (by corr.) °चंद्रन्विते (before corr. °चंद्रविते); D8 °चंद्रांचिते; T1.3 G3 °चंद्राचि(T °र्चि)ते; G1 M °चंद्रार्पिते (for °चन्द्रचिते). D8 ग्रह्य (for गृह्य). — b) D3.6 वर्मणी (for चर्मणी). D4 स्वभुजौ; T1 सुदृढे (for सुभुजौ). K2 B2–5 D5.7 तथा; V1 B1 D2.6 T2 च तौ; Da1 D1 तदा; D8 ततः; T1 उभे; T3 G3 कृतौ (for तु तौ). K1 चमर्णी सुतुदोर्बंभौ; K4 चर्मणि सुप्रभे ततः. — G1 om. 27^c–28^d. — c) Ś K2.3 T2 M2–4 व्यरोचतां; D2.6 विरोचेतां (for व्यरो°). K1 महारंगं; D2 °रंगौ; T1 °मात्रौ (for °रङ्गे). — d) K3 D8 निस्तृंश°. — e) Dn1 देवासुरो (for °सुरे). K1 युद्धौ (for युद्धे). — f) K4 जंभशक्रो; T1.3 G3 M3.4 वलशक्रौ; T2 M1 बलशक्रौ (for जम्भ°).

28 G1.2 om. 28 (cf. v. l. 24, 27). — a) M4 हतस् (for ततस्). K1.3 V1 B D S (G1.2 om.) तु (for च). — b) M1 विचेरंतौ (for विच°). — c) B2.4.5 D2–4.6.7 M3 अभितस्; T2 असिना (for असिभिस्). — d) Ś2 B3.5 Da1 D1–7 T2 समा(D1 °म)जग्मतुर्; K1 समजघ्नतुर्; Dn1 समाजग्मातुर् (for °जघ्नतुर्). — After 28, K4 V1 B Da1 D1.3–5.7 ins.:

84* अन्योन्यस्य वधे चैव चक्रतुर्यत्नमुत्तमम्।

29 G2 om. 29 (cf. v. l. 24). — a) Ś2 K1.3.4 V1 B D M1.2 कैके(M1 °क)यस्य; M4 कैकेयश्च (for केकयस्य). Ś2 K1.3 V1 B D T2 द्विधा (for ततश्). K1 चक्रं; D6 वर्म (for चर्म). — b) Ś2 K1.3 B D T2 ततः (for द्विधा). Ś1 K2 पांडवः; B4 D8 T G1 M सात्यकिः (for सात्वतः). V1 तच्चिच्छेदाथ सात्वतः. — Ś1 K2 om. (hapl.) 29^{cd}.

चर्म च्छित्त्वा तु कैकेयस्तारागणशतैर्वृतम् ।
चचार मण्डलान्येव गतप्रत्यागतानि च ॥ ३०
तं चरन्तं महारङ्गे निस्त्रिंशवरधारिणम् ।
अपहस्तेन चिच्छेद शैनेयस्त्वरयान्वितः ॥ ३१
सवर्मा केकयो राजन्द्विधा छिन्नो महाहवे ।
निपपात महेष्वासो वज्रनुन्न इवाचलः ॥ ३२
तं निहत्य रणे शूरः शैनेयो रथसत्तमः ।
युधामन्यो रथं तूर्णमारुरोह परंतपः ॥ ३३
ततोऽन्यं रथमास्थाय विधिवत्कल्पितं पुनः ।
केकयानां महत्सैन्यं व्यधमत्सात्यकिः शरैः ॥ ३४
सा वध्यमाना समरे केकयस्य महाचमूः ।
तमुत्सृज्य रथं शत्रुं प्रदुद्राव दिशो दश ॥ ३५

C. 8. 525
B. 8. 13. 38
K. 8. 10. 38

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

— c) K4 सात्यकिस् (for °केय्र). K4 B (except B1) D3.4.6.7 तु (for च). — d) D2.6 वर्म; S (G2 om.) द्विधा (for चर्म). K4 पार्थिव; B2 सात्वतः (for पार्थिवः).

30 G2 om. 30 (cf. v. l. 24). — a) D6 वर्म (for चर्म). Ś2 T2 भित्त्वा (for छित्त्वा). Da1 D1 च (for तु). K3 कैकेय; B3 शैनेयस् (for कैकेयस्). T1.3 G1.3 M शैनेयश्चर्म भित्त्वा (M2-4 हित्वा) तु. — b) V1 D2 T2 ताराचंद्रशतैर्वृतं; T1 G1 तारांगणशतैश्चितं.

31 G2 om. 31 (cf. v. l. 24). — a) D5 om. तं. B2 T1 M1 चरंतं तं (by transp.); T3 G1.3 केकयं तु. B3 महाबाहुर् (for °रङ्गे). — b) K3 Dn1 D8 निस्तृं(Dn1 °स्त्र)श°. D1.5 °धारिणी (D5 °र्णी). — c) K3 अपकहस्तेन; B3 पृष्ठं हस्तेन; T2 सोसिहस्तेन; Co अप° (as in text). — d) V1 B1 सैनेयस्; S (except T2; G2 om.) सात्यकिस् (for शैनेयस्). T2 त्वरयन्हतः (for °यान्वितः).

32 G2 om. 32 (cf. v. l. 24). — a) K1 सर्वोर्मा (sic); V1 सवर्म-; B2 D6 सचर्मा; Dn1 T2 सुवर्मा (for सवर्मा). K1.3 V1 B D (except D2) M1 कैक(V1 °के)यो (for केकयो). Dn1 T1 राजा (for राजन्). M2-4 संछिन्नवर्मा कैकेयो. — b) B2 छित्वा (for छिन्नो). Ś2 महार्णवे; K1.3 V1 B Da1 D1-7 M °रणे; Dn1 T2 °सिना; D8 °त्मना (for °हवे). — c) D6 निष्पपात; T2 स पपात (for निप°). B3 महाराज (for महेष्वासो). — d) V1 D2.6 वज्रभिन्न; B Da1 D1.3-5.7 वज्राहत (for वज्रनुन्न).

33 G2 om. 33 (cf. v. l. 24). — a) T1 वीरं; M वीरः (for शूरः). — b) K3 V1 B1 सैनेयो (for शैनेयो). D6 रथसत्तमं; D8 T1 रथिसत्तमः (for रथ°). — c) B (except B1) Da1 D1-5.7 T1 M3.4 युधामन्यु- (for °मन्यो). — d) K4 V1 परंतप; Da1 D1.5 महाबलः (D5 °ल) (for परंतपः).

34 G2 om. 34 (cf. v. l. 24). — a) Ś1 (sup. lin. as in text) ततोन्यद् (for ततोऽन्यं). S (G2 om.) आरुह्य (for आस्थाय). — b) K3 कथितं (for कल्पितं). — c) K1.3.4 V1 B (except B3) D कैके(K4 °क)-यानां (for केकयानां). V1 B4 T2 महासैन्यं. — d) D6 T3 G3 व्यथमत् (for व्यध°). V1 B1 D2.6 सायकैः; M1 सात्यकिं. V1 B1 D2.6 शितैः; B5 ततः; D8 शनैः (for शरैः).

35 G2 om. 35 (cf. v. l. 24). — b) K1.3 V1 B1 D2.8 कैकेयस्य; B2.5 Dn1 D1.6.7 कैकेयानां; B3.4 D3.4 S (G2 om.) के(B4 कै)कयानां (for केकयस्य). K3 महाचमू. — c) V1 S (G2 om.) समुत्सृज्य; B5 तमुत्सृष्ट- (for तमुत्सृज्य). K3 ततः; V1 B D S (G2 om.) रणे (for रथं). T1 शीघ्रं; T2.3 G3 M शस्त्रं (M1 °स्त्र); G1 शस्त्रान् (for शत्रुं). — d) D2 प्राद्रवत्तं (sic); D8 दुद्राव च (for प्रदुद्राव).

Colophon om. in G2 (cf. v. l. 24). — *Adhy. name:* K3 कैकेयवधः; B2.4 Da1 Dn1 D3.4.7 T1.2 M2-4 विंदानुविंदवधः; D1.5 बिंदानुबिंदवधः. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 K4 प्रथमे युद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 9 (as in text); B1.4.5 D6.8 (*sec. m.*) 13; D4 (*sec. m.*) 14; T1.3 G1.3 M 10; T2 12.

१०

C. 8. 526
B. 8. 14. 1
K. 8. 11. 1

संजय उवाच ।
श्रुतकर्मा महाराज चित्रसेनं महीपतिम् ।
आजघ्ने समरे क्रुद्धः पञ्चाशद्भिः शिलीमुखैः ॥ १
अभिसारस्तु तं राजा नवभिर्निशितैः शरैः ।
श्रुतकर्माणमाहत्य सूतं विव्याध पञ्चभिः ॥ २
श्रुतकर्मा ततः क्रुद्धश्चित्रसेनं चमूमुखे ।
नाराचेन सुतीक्ष्णेन मर्मदेशे समर्दयत् ॥ ३
एतस्मिन्नन्तरे चैनं श्रुतकीर्तिर्महायशाः ।
नवत्या जगतीपालं छादयामास पत्रिभिः ॥ ४
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां चित्रसेनो महारथः ।
धनुश्चिच्छेद भल्लेन तं च विव्याध सप्तभिः ॥ ५
सोऽन्यत्कार्मुकमादाय वेगघ्नं रुक्मभूषणम् ।
चित्ररूपतरं चक्रे चित्रसेनं शरोर्मिभिः ॥ ६
स शरैश्चित्रितो राजंश्चित्रमाल्यधरो युवा ।

10

1 G2 om. 1–8 (cf. v. l. 8. 9. 24). G1 om. the ref. — a) Ś1 K1.3 B1–3.5 D2–4 T2 G2 श्रुतवर्मा; K2 °वन्मा; Da1 D1.5 °धर्मा; Cc श्रुतिवर्मा. V1 B (except B1) Da1 D1.3–5.7 ततो राजन् (for महाराज). — b) T2 om. (hapl.) from महीपतिम् up to चित्रसेनं (in 3b). V1 B1 D2.6 चमूमुखे (for महीपतिम्). — c) B1 अजघ्ने. K1 आजघ्नुसमरे क्रुद्धः (sic); K3 पंचाशता रणे क्रुद्धः; S (T2 G2 om.) आजघान रणे क्रुद्धः. — d) K3 समाजघ्ने; V1 B1 D2 M पंचाशी(M1 °श)त्या (for पञ्चाशद्भिः).

2 T2 G2 om. 2 (cf. v. l. 1). — a) K3.4 B2.4.5 Da1 D1.3–7 तं राजन्; T3 G3 राजेंद्र (for तं राजा). B1 T1 G1 M चित्रसेनस्तु राजेंद्र (B1 तं राजन्); D2 अभि शारद्वतं राजन्. — b) B1 बहुभिर् (for नवभिर्). B (except B1) Da1 D1.3–5.7 नतपर्वभिः (for निशितैः शरैः). — Ś K2 have a lacuna for 2c. — c) Some MSS. श्रुतवर्माणम्. K1 चित्रसेमहाखानं (sic). — d) Ś2 K1 सुतं. K1 पंचपंचभिः (for पञ्चभिः).

3 G2 om. 3; T2 om. up to चित्रसेनं in 3b (cf. v.l. 1). — a) Some MSS. श्रुतवर्मा. K1 ततः क्रुद्धा; B1 ततो राजन्; B4 [अ]पि संक्रुद्धः; B5 [अ]पि तं क्रुद्धः (for ततः क्रुद्धः). — b) K4 चमूमुखैः; D8 महारथं; T2 च संयुगे (for चमूमुखे). — c) D4 नाराचेण. — d) K1 मर्मभेदो; Dn1 S (G2 om.) शंखदेशे (for मर्म°). Ś1 B (except B1) D2–5.7 समार्पयत्; K1 Da1 D1.6 T3 G1.3 M समर्पयत्; K3 D8 (before corr.) समार्दयत्; Dn1 T2 व्यताडयत् (for समर्द°). — After 3, K3.4 V1 B D S (G2 om.) ins.:

85* सोऽतिविद्धो महाराज नाराचेन महात्मना।
मूर्छामभिययौ वीरः कश्मलं चाविवेश ह।

[(L. 1) D2 महातेन (for महाराज). V1 तदानेन; Dn1 D2.8 T G3 M तदा (T1.2 °था) तेन (for नाराचेन). — (L. 2) D6 अन्वययौ; T3 G3 अपि ययौ (for अभिययौ). K3 V1 B5 Dn1 D2.8 T1.2 G1 M मूर्छामभि(D2 °धि-; T2 °था-; G1 °पि)जगामाशु (T1 M °श). Cc cites मूर्छाम् and कश्मलं as above. K3 V1 B5 Dn1 D2.6.8 S (G2 om.) च समाविशत् (for चाविवेश ह).]

4 G2 om. 4 (cf. v. l. 1). Dn1 transp. 4 and 5. — a) K1 स तस्मिन् (for एतस्मिन्). K3 D8 T3 G1.3 M चैव; T1 राजन् (for चैनं). — b) Dn1 T2 श्रुतवर्मा; T1.3 G1.3 M °कर्मा (for °कीर्तिर्). K4 महायशा; B2 महारथाः; T1 °रथः. — c) T1 त्वरया (for नवत्या). T2 जगतीपालः. — d) M2 वै शरैः; M3 तं शरैः; M4 ताञ्छरैः (for पत्रिभिः). Dn1 T3 G1.3 M1 छादयन्नत(T3 °यानंत)पर्वभिः.

5 G2 om. 5 (cf. v. l. 1). Dn1 transp. 4 and 5. — b) Da1 D1.5 S (except T2; G2 om.) महाबलः (for °रथः). — c) K1 बल्लेन; G1 फल्लेन (for भल्लेन). — d) D6 T3 G3 विव्याथ. T2 पंचभिः (for सप्तभिः).

6 G2 om. 6 (cf. v. l. 1). — b) K3 वेगवां; B3 वेगघ्नं; D6 वैरिघ्नं; T1 सारवद् (for वेगघ्नं). B (except B1) Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 T G1.3 रुक्म(Da1 D1.5 वसु)-भूषितं; M1 रुग्मभूषणं. — c) K1 चित्रभूपततं (sic); K3.4 V1 B D (except Dn1 D8) T2 चित्ररूपधरं (for °तरं). T1.3 G1.3 M चित्रसेनं शरैश्चित्रैः (G1 रसैस्तीक्ष्णैः). — d) D8 चित्रसेन-; S (G2 om.) चित्ररूपं. Ś2 K1 शरोर्मभिः; V1 B1 Da1 D1.5 शरैस्त्रिभिः; B3 त्रिभिः शरैः; T1.3 G1.3 M अथाकरोत् (for शरोर्मिभिः).

7 G2 om. 7 (cf. v. l. 1). — a) B2 शद्धैश्च (for शरैश्च). K1 राजाश्च; B Da1 D1.3–5.7 T1.3 G1.3 M राजा (for राजंश्च). D6 समरैश्चित्रितो क्रूरः (sic). — b) K1

युवेव समशोभत्स गोष्ठीमध्ये स्वलंकृतः ॥ ७
श्रुतकर्माणमथ वै नाराचेन स्तनान्तरे ।
बिभेद समरे क्रुद्धस्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ८
श्रुतकर्मापि समरे नाराचेन समर्दितः ।
सुस्राव रुधिरं भूरि गैरिकाम्भ इवाचलः ॥ ९
ततः स रुधिराक्ताङ्गो रुधिरेण कृतच्छविः ।
रराज समरे राजन्सपुष्प इव किंशुकः ॥ १०
श्रुतकर्मा ततो राजञ्शत्रूणां समभिद्रुतः ।
शत्रुसंवरणं कृत्वा द्विधा चिच्छेद कार्मुकम् ॥ ११
अथैनं छिन्नधन्वानं नाराचानां त्रिभिः शतैः ।
विव्याध भरतश्रेष्ठ श्रुतकर्मा महायशाः ॥ १२
ततोऽपरेण भल्लेन भृशं तीक्ष्णेन सत्वरः ।
जहार सशिरस्त्राणं शिरस्तस्य महात्मनः ॥ १३
तच्छिरो न्यपतद्भूमौ सुमहच्चित्रवर्मणः ।
यदृच्छया यथा चन्द्रश्च्युतः स्वर्गान्महीतले ॥ १४
राजानं निहतं दृष्ट्वा अभिसारं च मारिष । U. 8. 541 B. 8. 14. 16 K. 8. 11. 16

चित्रामाल्याधरो; D8 चित्ररूपधरो; G1 °माल्यरथो. B3 यथा; T1.2 युधि (for युवा). D8 m श्राविच्छललतो यथा (cf. v. l. 7^d). — ^c) B3 D8 युद्धे च (for युवेव). B2.3.5 Da1 D1.3–5.7 समरेशोभत् (for समशोभत्स). V1 B1.4 Dn1 D2.6 T2 अशोभत महाराज; T1.3 G1.3 M अशोभत महारंगे (T1 युवारण्ये). — ^d) K3 D8 गोष्ठ(K3 °ष्ट)मध्ये; B3 धोर्म्यां-मध्ये. V1 B1.4 Dn1 D2.6 T G1.3 M1 श्राविच्छललतो (V1 °स्ललिलतो; Dn1 °छललितो; T1 °च्छललितो; T2 °च्छलचितो; M1 °द्रशललितो) यथा; M2–4 नगः पुष्पचितो यथा.

8 G2 om. 8 (cf. v. l. 1). D8 writes 8 on marg. — ^a) Some MSS. श्रुतवर्माणम्. B3 अपि (for अथ). Dn1 S (G2 om.) राजा तु श्रुतकर्माणं (Dn1 °वर्मा तु; T2 °वर्माणं; G1 °कर्माणां). — ^b) D5 स्तनांतरै; M3 स्तनांतरं. — ^c) B3 वीरस्; B5 शूरस्; D2 क्रुद्ध; T2 क्रूरस् (for क्रुद्धः). B2.4 Da1 D1.3–5.7 बिभेद तरसा शूरः.

9 ^a) Some MSS. श्रुतवर्मा. V1 D2.6 च; Dn1 S (except T3 G3) तु (for [अ]पि). D8 राज्ञा तु श्रुतकर्मापि. — ^b) V1 B2–5 Da1 Dn1 D1–7 S (except T1) सम(D5.7 °मा)र्पितः; B1 D8 (before corr.) समार्दितः. — ^c) K3 Da1 D1.4.5 सुश्राव; K4 सस्राव; B1 शश्राव; Dn1 D3 शुश्राव; D8 श्रुश्राव. G2 रुचिरं (for रुधिरं). K3 भूमि; V1 B D S तत्र (for भूरि). — ^d) K3 D2 गैरिकाभ; V1 D8 °कास्तु; B4 °कार्द्रं; D6 °काभ्र; S °कांबु (M1 °कांबुम्). T2 G M2–4 यथाचलः; T3 यदाचलः (for इवाचलः). K4 गैरिकाभद्रचाचलः (sic); B3 गैरिकानि यथाचलः.

10 ^a) K3 रुधिराक्तांतो; B2 °रक्ता (sic) (for °क्ताङ्गो). T3 G2.3 ततो रुधिरसिक्तांगो. — ^b) K1 कृतश्छविः; B1 परिश्रुतः; B3 परिप्लुतः. T1.3 G3 M1 रुधिरार्द्रो(T1 M1 °र्द्र-; T3 G3 °द्री)कृतच्छविः. Cc cites कृतच्छविः (as in text). — ^c) V1 Dn1 D6.8 T2 शूरः; B Da1 D1–5.7 T1 M वीरः (for राजन्). T1 संफल्ल; T2 M1 सफुल्ल; T3 G2.3 M2–4 सुफुल्ल; G1 स्वफुल्ल (for सपुष्प).

11 ^a) Some MSS. श्रुतवर्मा. K1.3 B2.3.5 D8 तदा (for ततो). Dn1 ततो राजा; S (except T2) महाराज (for ततो राजन्). — ^b) K3 V1 B (except B2) Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 S (except G1) शत्रुणा; K4 शत्रुणां. K4 शमभिद्रुतः; D8 समभिप्लुतः; G1 समचिन्नितः. — ^c) K3 V1 B (except B5) Dn1 D3.4.7 G1 M1 शत्रुसंवारणं; T1 °संगाद्रणे; T2 °संदारणे; M2.3 °संवारणः; M4 °संबारणः. Ś K B1.2.4.5 D3.4.7.8 S क्रुद्धो (D8 m °त्वा); B3 शत्रोः (for कृत्वा). Ca शत्रुसंवरणं क्रुद्ध (marg. *sec. m.* कृत्वा). — ^d) D5 (by corr.) चिच्छदे (for चिच्छेद).

12 ^a) D8 तथैनं. — ^b) K1.3 B2.5 Da1 D1.3–5.7 S शतै(M1 °रै)स्त्रिभिः (by transp.). Ś2 K4 शितैः; B1 D6 शरैः; D2 शतं (for शतैः). D8 शरवर्षेण सर्वतः. — Ś K om. 12^cd. — ^c) T3 G3 विव्याथ. V1 B D छादयन्समरे राजन्. — ^d) Some MSS. श्रुतवर्मा. V1 B Da1 D1.3–5.7 विव्याध च सुपत्रिभिः (V1 शतैस्त्रिभिः; B2 सपत्रिभिः); Dn1 D2.6 विव्याध (D6 °थ) निशितैस्त्रिभिः; D8 विव्याध स शितैः शरैः. — After 12, T3 G ins.:

86* नवत्या जगतीपालं छादयन्नतपर्वभिः।

13 ^a) T3 G पीतेन (for ऽपरेण). G1 फलेन (for भल्लेन). — ^b) Ś2 B4 m M2–4 भृशतीक्ष्णेन. D6 विव्याथ (for तीक्ष्णेन). K4 D8 T1 सत्वरं. B1 Da1 D1.6 सुतीक्ष्णेन शितेन च; B2–5 D3.4.7 तीक्ष्णेन (B3 सुतीक्ष्ण-) निशितेन च. — ^c) K1 सशिराख्राणं.

14 ^b) B2.3 सुसमच्च (for सुमहच्च). V1 B5 D S चित्रसेनस्य दीप्तिमत्. — ^d) T2 चंद्रान् (for स्वर्गान्). B2.4.5 D (except D6.8) महीतलं.

15 ^a) Ś2 निहितं. — ^b) K4 V1 B Da1 D1–5.7 तेभिसारं; Dn1 D6 G2 अभिसारः; D8 ह्यभिसारं; T1 तस्य

C. 8. 541
B. 8. 14. 16
K. 8. 11. 16

अभ्यद्रवन्त वेगेन चित्रसेनस्य सैनिकाः ॥ १५
ततः क्रुद्धो महेष्वासस्तत्सैन्यं प्राद्रवच्छरैः ।
अन्तकाले यथा क्रुद्धः सर्वभूतानि प्रेतराट् ।
द्रावयन्निषुभिस्तूर्णं श्रुतकर्मा व्यरोचत ॥ १६
प्रतिविन्ध्यस्ततश्चित्रं भित्त्वा पञ्चभिराशुगैः ।
सारथिं त्रिभिरानर्च्छद्ध्वजमेकेषुणा ततः ॥ १७
तं चित्रो नवभिर्भल्लैर्बाह्वोरुरसि चार्दयत् ।
स्वर्णपुङ्खैः शिलाधौतैः कङ्कबर्हिणवाजितैः ॥ १८
प्रतिविन्ध्यो धनुस्तस्य छित्त्वा भारत सायकैः ।
पञ्चभिर्निशितैर्बाणैरथैनं संप्रजघ्निवान् ॥ १९
ततः शक्तिं महाराज हेमदण्डां दुरासदाम् ।
प्राहिणोत्तव पुत्राय घोरामग्निशिखामिव ॥ २०
तामापतन्तीं सहसा शक्तिमुल्कामिवाम्बरात् ।
द्विधा चिच्छेद समरे प्रतिविन्ध्यो हसन्निव ॥ २१
सा पपात तदा छिन्ना प्रतिविन्ध्यशरैः शितैः ।
युगान्ते सर्वभूतानि त्रासयन्ती यथाशनिः ॥ २२

सेनास्; T2.3 G1.3 M अभिसाराः; Ca अभिसारं (as in text). V1 B D (except D6.8) S तु (for च). K3 मारिषः; D1 मारिषि. — c) D6 G2 अभ्यद्रवत. — d) K4 शैनिका (for सैनिकाः). Dn1 D6 S श्रुतक(Dn1 D6 T2 °व)र्माणमाहवे.

16 b) Ś2 प्राहरच्छरैः; D1 प्रावदच्छैरः (sic); S समभिद्रवत् (T2 द्रावयच्छरैः). — d) S चांतकः (M4 °कं); Cc प्रेतराट् (as in text). — After 16cd, G2 ins. an addl. colophon. K4 V1 B D S ins. after 16cd (G2 after the addl. colophon):

87* ते वध्यमानाः समरे तव पौत्रेण धन्विना ।
व्यद्रवन्त दिशस्तूर्णं दावदग्धा इव द्विपाः ।
तांस्तु विद्रवतो दृष्ट्वा निरुत्साहान्द्विषज्जये ।

[Before line 1, G2 ins. श्रीकृष्णाय नमः. — (L. 1) Da1 D1 वध्यमाना. B4 G2 पुत्रेण (for पौ°). — (L. 2) K4 विंद्रवंत; V1 व्यद्रवंति. M2–4 सर्वाः (for तूर्णं). S मृगा व्याघ्रार्दिता (T1 व्याघ्रहता) इव (for the post. half). Cc cites दावः. — (L. 3) D1 तास्तु; T1 तांश्च (for तांस्तु). K4 विद्रुवतो. Dn1 तांस्त्वरीन्द्रवतो दृष्ट्वा (for the prior half). T2 निरुत्साहा; G1 °त्साहम् (for °त्साहान्).]
— e) V1 दारयन् (for द्रावयन्). B Da1 D1.3.4.7 तीक्ष्णैः (for तूर्णं). — f) Some MSS. श्रुतवर्मा. B1 व्यरोचयत्. V1 D2.6 श्रुतकीर्तिरशोभत.

17 a) K3 तु तं; D6 तत्र (for ततश्). — b) K3 B3 छित्वा; T1 G1.2 M विद्ध्वा (for भित्त्वा). Da1 D1.5 [आ]शुभिः; G1.2 M [आ]यसैः (for [आ]शुगैः). — c) K1 [आ]नर्चद्; K4 Dn1 D2 G1.2 M1.3 [आ]नर्छं (for [आ]नर्च्छद्). V1 सारथिं (marg. तु) त्रिभिरानर्च्छ; B Da1 D1.3–5.7 सारथिं च त्रिभिर्विद्ध्वा (B1 °र्भित्त्वा). — d) K2 B Da1 D1.3–5.7 [अ]पि च; K3 V1 पुनः; Dn1 D2.6 [अ]हनत् (for ततः). D8 T2 भुजमेकेषुणापि च (T2 °णा पुनः); T1.3 G M ध्वजमेकेन पत्रिणा.

18 a) G2 तां (for तं). Ś2 B1.3 D8 T3 G बाणैर्; B2 भिन्नैर् (for भल्लैर्). — b) K1 B Da1 D1–3.5–7 S चार्पयत्; Dn1 वार्प°(for चार्द°). — c) D2 स्वर्णपुंखै; D8 °पुंखै (for °पुङ्खैः). B1–3.5 Da1 D1.3–5.7 प्रसन्नाग्रैः; T1 शिलाधूतैः; G2 °यत्तैः (for °धौतैः). B4 सुवर्णपुंखैः सन्नाग्रैः. — d) Ś K2.4 T2 कंकबर्हिणराजितैः; K1 V1 °बर्हिणराजतैः; B1 °बर्हिणवाससैः; D2 °बर्हिनवाजितैः; T1 °बर्हभिराजितैः.

19 a) K3 प्रतिविध्य; Dn1 T1 °विध्यो. Ś2 B Da1 D1.3–5.7 छित्त्वा; D6 तत्र; T1 M1 चित्रं (for तस्य). — b) K4 D6 T3 भित्त्वा; B Da1 D1.3–5.7 तस्य (for छित्त्वा). M2 भरत. B1–3 शायकैः. Ś2 सायकैस्तस्य भारत. — d) K3 B1 रथिनं; G1 [अ]थेनं. K1 संप्रजिघ्नवान्; V1 B1.2.4 Da1 Dn1 D1.3–5.7 सम(B2.4 D3.7 स हि; D4 स ह)-जघ्निवान्; B2.5 सं(B5 स)निजघ्नि°; D6 निजमघ्नि° (sic); D8 S अभिजघ्नि°.

20 b) K1 हेमदंडं; K3 महादंडां; V1 Dn1 D6 T2 स्वर्णदंडां; B Da1 D1.3–5.7 स्वर्णघंटां; D2 हैमदंडा. — c) Ś2 K4 पुत्रार्थं; K3 V1 B1.2.4.5 Da1 Dn1 D1–4.6–8 T2 पौत्राय; B3 पुत्रोयं. D5 बाहिणोत्तव पौगाय (sic); T1.3 G M प्राहिणोत्प्रतिविंध्याय. — d) S (except T2) विचिन्वंतीमसूनिव.

21 b) Ś K1.2 शक्तिं मुक्ताम्; K4 शक्तमुक्ताम्; Dn1 D2 M1 श(Dn1 स)क्तिमुक्ताम् (for शक्तिमुल्काम्). D8 [अ]परां (for [अ]म्बरात्). B Da1 D1.3–5.7 महोल्काप्रतिमां तदा (B1 °था). T1 शुक्तामथांबरात् (submetric). — c) V1 B (except B2) D (except D3.4.7) S त्रिधा (for द्विधा).

22 a) K1 स (for सा). K3 B2 D7 द्विधा; V1 B1.3–5 Da1 D1.3–5 त्रिधा; T1.3 तथा (for तदा). — b) T1 प्रतिविंध्यः (for °विन्ध्य-). K1 शतैः; V1 Dn1 D2.6.8 in S त्रिभिः (for शितैः). B1 D4 प्रतिविंध्यशितैः शरैः. — K3 om. 22cd. — c) K1 युगांतैः. — d) D6 प्राग्रसच्च; G2 ग्रासयंती (for त्रास°). Dn1 यथाशनै; D5 यथाशनि; T2

शक्तिं तां प्रहतां दृष्ट्वा चित्रो गृह्य महागदाम् ।
प्रतिविन्ध्याय चिक्षेप रुक्मजालविभूषिताम् ॥ २३
सा जघान हयांस्तस्य सारथिं च महारणे ।
रथं प्रमृद्य वेगेन धरणीमन्वपद्यत ॥ २४
एतस्मिन्नेव काले तु रथादाप्लुत्य भारत ।
शक्तिं चिक्षेप चित्राय स्वर्णघण्टामलंकृताम् ॥ २५
तामापतन्तीं जग्राह चित्रो राजन्महामनाः ।
ततस्तामेव चिक्षेप प्रतिविन्ध्याय भारत ॥ २६
समासाद्य रणे शूरं प्रतिविन्ध्यं महाप्रभा ।
निर्भिद्य दक्षिणं बाहुं निपपात महीतले ।
पतिताभासयच्चैव तं देशमशनिर्यथा ॥ २७
प्रतिविन्ध्यस्ततो राजंस्तोमरं हेमभूषितम् ।
प्रेषयामास संक्रुद्धश्चित्रस्य वधकाम्यया ॥ २८
स तस्य देहावरणं भित्त्वा हृदयमेव च ।
जगाम धरणीं तूर्णं महोरग इवाशयम् ॥ २९
स पपात तदा राजंस्तोमरेण समाहतः ।
प्रसार्य विपुलौ बाहू पीनौ परिघसंनिभौ ॥ ३०
चित्रं संप्रेक्ष्य निहतं तावका रणशोभिनः ।
अभ्यद्रवन्त वेगेन प्रतिविन्ध्यं समन्ततः ॥ ३१
सृजन्तो विविधान्बाणाञ्शतघ्नीश्च सकिङ्किणीः ।

C. 8. 560
B. 8. 14. 35
K. 8. 11. 35

(before corr.) तथाशनिः (*sup. lin.* as in text); M4 यथाशनीः.

23 a) B1 transp. शक्तिं and तां. V1 D2 तां प्रहितां; B3 तां निहतां; T1.3 G M विनिहतां (G1 °हतन्; M1 °हंतां); T2 तां पतितां (for तां प्रहतां). K3 शक्ति विक्षेप चित्रासं (sic). — b) Ś1 K1.2 D6 T2 चित्रां. K3 प्रगृह्य महतीं गदां. — c) Da1 प्रतिविध्याय चिछेप; D1 °विन्याध चिछेद; D4 चिक्षेप समरे शूरः. — d) K3 M2–4 रुक्मपृष्ठ(M2–4 °वज्र)विभूषितां; V1 Dn1 D2.6 T1.2 M1 रुक्म(M1 °ग्म)-पट्ट°; D4 प्रतिविंध्याय भारत; T3 G रुक्मपट्टैर्विभूषितां.

24 a) Ś1 K1.2 D6 स; K4 शा (for सा). V1 अस्य; Da1 D1.5 तत्र (for तस्य). T1.3 G M सा हत्वा सहसा सूतं; T2 आजघान हयानस्य. — b) V1 Dn1 D2.6 T2 महाहवे (for °रणे). T1.3 G M गदा तस्य महात्मनः. — c) K3 T1.2 प्रमथ्य; K4 Dn1 B1.3 D2.6 Cc प्रगृह्य; D1 प्रमद्य; D4 (by corr.).8 प्रमृज्य (for प्रमृद्य). — d) D3 धरिणीं. Ś K1.2.4 समपद्यत (for अन्व°).

25 a) V1 Dn1 D2.6.8 S प्रतिविंध्यस्ततः क्रुद्धो; B3 प्रतिविंध्यतथालेतु (sic). — b) K1 रथादाद्रुत्य. — c) Dn1 विक्षेप (for चिक्षेप). G2 transp. चिक्षेप and चित्राय. K1 चित्रा च (for चित्राय). — d) V1 B1 D (except D3.4) S स्वर्णदंडाम्; Cc °घंटाम् (as in text).

26 a) K1.4 Dn1 D1.4.5 तामापतंती (D4 °तां). — b) B2.5 Da1 D1.3.5 राजा (for राजन्). D5.8 महामना; G1 °मनः; G2 °त्मनः. — a) Da1 प्रतिविध्याय. V1 Dn1 D2.6 S (except T2) पार्थिवः (D2 °व) (for भारत).

27 a) K1 D2 शूरः; B1 सूरं (for शूरं). S सा स(T3 G3 तं)मासाद्य तं शूरं. — b) D1 प्रतिविध्यं. K1 D3 (before corr.) महाप्रभो; V1 °भुजं; D1 °प्रभाः; D2 °प्रभां; T2 G2 °प्रभं. — e) Ś2 G2 पातिता (for पतिता). K1 भासयश्चैव; B1 भासयस्सैव; D4 भीषयच्चैव; T1 M2–4 भासयामास; G2 सादहच्चैव (for [अ]भासयच्चैव). T2 चैनं (for चैव). — f) T2 भूदेशम् (for तं देशम्).

28 a) V1 तथा (for ततो). D1.3 राज (for राजन्). — b) V1 D2.6 स्वर्णभूषणं; Dn1 D3 S स्वर्णभूषितं (for हेम°). — d) K3 चित्रस्य च प्रकास्ययया; V1 B Dn1 D2.3.4 (by corr.)6.7 S °स्य वधकांक्षया.

29 a) K3 तत्; D5 (before corr.) सा (for स). K3 B1.3.5 Da1 D1.3–5.7 Ca. cp वर्मावरणं; V1 B2.4 Dn1 D2.6 T2 Cc गात्रा° (for देहा°). — b) G2 भित्त्वावरणमेव च. — c) K1 धरणीन्; B1 धरणिं. K1 कर्णं (for तूर्णं). — d) T3 G1.3 महानाग (for महोरग). Ś K1.2.4 B5 इवालयं; B1.3 इवापरः; D2 इव श्वसन् (for इवाशयम्). महोरगमिवाचलं.

30 a) Ś K1.2 तदादाय; K3.4 V1 B2–4 Da1 D1.3–5.7 तदा राजा; B1 महाराजा; B5 M ततो राजा; Dn1 D6 महाराजंस्; T1 हतो राजा; T2.3 G महाराज (for तदा राजंस्). — b) Ś2 समाहताः. — c) B1 विसार्य; D1 प्राशार्य (sic) (for प्रसार्य). — d) K3 पादौ; S महा- (for पीनौ).

31 a) T2 समीक्ष्य (for संप्रेक्ष्य). — b) K1 भावका (for तावका). V1 Dn1 T2.3 G3 M1 (before corr.) रणशोभितं; B5 T1 G1.2 M1 (by corr.).2–4 °शोभिनं; D6 °शोभनाः. — c) K1 अभ्यद्रवत; D2 अभिद्रवंत; S (except T2) अभ्यधावं(G2 M2.4 °व)त.

32 a) D5 सृजंते; D6 सजंतो (for सृजन्तो). Ś2 बाणाः. — b) K4 सकिंकिणी; Dn1 सकिंकणीः; M1 सकंकिणीः. K3 शतघ्नींश्चारुकिंकिणीं. — c) K1.4 तपनं; K3 पृषतं; V1 B1 Da1 D1.5.8 S तमेकं; B4 तमेव; D2 पतन (for त एनं). B2.5 D3.4.7 तमवच्छादयामासुः. — d) T1.2 यथा (for इव).

C. 8. 561
B. 8. 14. 35
K. 8. 11. 35

त एनं छादयामासुः सूर्यमभ्रगणा इव ॥ ३२
तानपास्य महाबाहुः शरजालेन संयुगे ।
व्यद्रावयत्तव चमूं वज्रहस्त इवासुरीम् ॥ ३३
ते वध्यमानाः समरे तावकाः पाण्डवैर्नृप ।
विप्रकीर्यन्त सहसा वातनुन्ना घना इव ॥ ३४
विप्रद्रुते बले तस्मिन्वध्यमाने समन्ततः ।
द्रौणिरेकोऽभ्ययात्तूर्णं भीमसेनं महाबलम् ॥ ३५
ततः समागमो घोरो बभूव सहसा तयोः ।
यथा देवासुरे युद्धे वृत्रवासवयोरभूत् ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

११

संजय उवाच ।
भीमसेनं ततो द्रौणी राजन्विव्याध पत्रिणा ।
त्वरया परया युक्तो दर्शयन्नस्त्रलाघवम् ॥ १
अथैनं पुनराजघ्ने नवत्या निशितैः शरैः ।
सर्वमर्माणि संप्रेक्ष्य मर्मज्ञो लघुहस्तवत् ॥ २
भीमसेनः समाकीर्णो द्रौणिना निशितैः शरैः ।

K1 सूर्यमभ्रगण इव; K3 सूर्यं चंद्रगणा इव; K4 सूर्यं मंत्रगणा इव; G1 °मभ्रगदा इव.

33 ^a) K1 तान्विधास्य; K3 तान्विविध्य; V1 B Dn1 D2–4.8 M1 तान्विधम्य (B4 °स्य); Da1 D1.5 त(D1 ता)-न्विधम्य; D6 तान्विध्यत; D7 तान्विध्वस्य; T1 G1 तान्प्रमथ्य; T2.3 G2.3 तान्विव्याथ (T2 °ध); M2–4 तद्विधम्य (for तानपास्य). — ^b) V1 Dn1 D2.6 वीर्यवान् (for संयुगे). S शरजालैर् (M2–4 शस्त्रजालं) महाहवे. — ^c) V1 व्यद्रा-रयत्; D6 स व्यद्रवत्; D8 (before corr.) G1 विद्रावयन् (G1 °यत्); T1 व्यद्रावयं. — ^d) B3 शक्रवज्र; T3 G वज्रपाणिर् (for °हस्त). K1 इवाश्वरीं; V1 S (except T2) इवासुरान्; D1 इवासुरी.

34 ^b) K2 तावकः. K1 D5 पांडवे (for पाण्डवैर्). — G2 M1 om. 34^c–36^b. — ^c) Ś2 K4 T1 विप्राकीर्यंत; K1 त्रिप्रकीर्यंतं; Cc °कीर्यंत (as in text). — ^d) Ś2 तावनुन्ना; B2 वातच्छन्ना; T2 हतनुन्ना (for वातनुन्ना).

35 G2 M1 om. 35 (cf. v. l. 34). B3 partly damaged. — ^a) Dn1 D8 विद्रुते च; S (G2 M1 om.) विद्रुते तु; D6 विप्रद्रुत- (for °द्रुते). — ^b) D6 मध्यमाने; T1 मध्य° (for वध्य°). — ^c) K3 [ए]वाभ्ययात्; V1 [ए]कोभ्यगात्; T3 G1.3 °कोद्रवत्. K1 द्रौणिरेकोद्यभूयात्पूर्णं (sic). — ^d) Da1 D1.5 भीमसेन(D1 °नं)महाबलः.

36 G2 M1 om. 36 (cf. v. l. 34). — ^a) T1.3 G1.3 M2–4 तयोः (for ततः). K1 घोरे; D6 भूयो (for घोरो). — ^b) Dn1 D8 (m as in text) बलवत्; G1 समरे (for सहसा). K3 V1 D2.6 S (G2 M1 om.) नृप (for तयोः). — ^c) T2 पुरा (for यथा). — ^d) V1 B1.3.5 D3.4.6.7 T2.3 G [इ]व; T1 M पुरा (for [अ]भूत्).

Colophon om. in K3. — *Adhy. name:* Da1 Dn1 D1.5 चित्रवधः; T1 चित्रसेनचित्रवधो; T3 चित्रसेनविचित्रवधः; M2–4 चित्रसेनवधः. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 प्रथमे युद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 10 (as in text); B1.4.5 D6.8 (*sec. m.*) 14; D4 (*sec. m.*) 15; T1.3 G M 11; T2 13.

11

1 M2.4 om. the ref. Ś K1–3 om. 1^a–2^b. — ^ab) D4 तथा (for ततो). K4 T2 द्रौणि. T1.3 G M राजन्द्रौ-णिर् (by transp.). Dn1 पत्रिभिः (for पत्रिणा). — ^c) K4 V1 B Da1 D1.3–7 transp. त्वरया and परया. — ^d) Da1 D1.5.6 पाणिलाघवं (for अस्त्र°).

2 Ś K1–3 om. 2^ab (cf. v. l. 1). — ^a) B3 तथैव; D8 तथैनं. — D6.8 T1 om. (hapl.) 2^c–3^b. — ^c) K3 D2 सर्वकर्माणि. K3 संप्रेक्ष्य. — ^d) B1 Dn1 D2 T2 °हस्तवान्.

3 D6.8 T1 om. 3^ab (cf. v. l. 2). — ^a) B2 भीमसेनं. — ^d) B1–3.5 D4 T2.3 G2.3 M1.3.4 रश्मिमान्; Ś2 इह (for इव).

रराज समरे राजन्रश्मिवानिव भास्करः ॥ ३
ततः शरसहस्रेण सुप्रयुक्तेन पाण्डवः ।
द्रोणपुत्रमवच्छाद्य सिंहनादममुञ्चत ॥ ४
शरैः शरांस्ततो द्रौणिः संवार्य युधि पाण्डवम् ।
ललाटेऽभ्यहनद्राजन्नाराचेन स्मयन्निव ॥ ५
ललाटस्थं ततो बाणं धारयामास पाण्डवः ।
यथा शृङ्गं वने दृप्तः खड्गो धारयते नृप ॥ ६
ततो द्रौणिं रणे भीमो यतमानं पराक्रमी ।
त्रिभिर्विव्याध नाराचैर्ललाटे विस्मयन्निव ॥ ७
ललाटस्थैस्ततो बाणैर्ब्राह्मणः स व्यरोचत ।
प्रावृषीव यथा सिक्तस्त्रिशृङ्गः पर्वतोत्तमः ॥ ८
ततः शरशतैर्द्रौणिमर्दयामास पाण्डवः ।
न चैनं कम्पयामास मातरिश्वेव पर्वतम् ॥ ९
तथैव पाण्डवं युद्धे द्रौणिः शरशतैः शितैः ।
नाकम्पयत संहृष्टो वार्योघ इव पर्वतम् ॥ १०
तावन्योन्यं शरैर्घोरैश्छादयानौ महारथौ ।
रथचर्यागतौ शूरौ शुशुभाते रणोत्कटौ ॥ ११
आदित्याविव संदीप्तौ लोकक्षयकरावुभौ ।
स्वरश्मिभिरिवान्योन्यं तापयन्तौ शरोत्तमैः ॥ १२
कृतप्रतिकृते यत्नं कुर्वाणौ च महारणे ।

C. 8. 578
B. 8. 15. 13
K. 8. 12. 13

---

4 ^{a}) B2.3 D3.8 शतसहस्रेण (D8 °स्राणि). — ^{b}) D8 संप्रयुक्ते च; T3 G2.3 संप्रयुक्तेन (for सुप्र°). — After 4^{ab}, M4 reads (hapl.) 5^{c}–6^{b}, repeating it in its proper place. — ^{c}) K1 अनाच्छाद्य; Dn1 समाच्छाद्य; D6 अवेक्ष्याद्य. — ^{d}) V1 B1 Dn1 D2.6 S (except M4) अथानदत्; D8 ननाद ह; Cc अनानदत् (for अमुञ्चत). K4 सिंहना * मुमूचतः (sic).

5 ^{a}) K1 शनैः (for शरैः). Dn1 स संवृतो (for शरांस्ततो). D6 T2.3 G तथा (for ततो). — ^{b}) T1 संछाद्य (for संवार्य). D4 पांडवः. — D4 reads (*sec. m.*) 5^{cd} in marg. — ^{c}) B1 ललाटेथ हनद्; B2.3 Da1 D1.3–5 °टेभ्योहनद्; G2 °टे ह्यहनद्; M1 °टे न्यहनद्. — ^{d}) Ś K2.4 शिक्षां संदर्शयन्निव; K1 जन्मदर्शनयन्निव (sic); G2 नाराचैर्विस्मयन्निव.

6 D8 om. (hapl.) 6–7. — ^{b}) B2 कारयामास. — G2 om. 6^{c}–7^{b}. — ^{c}) B2 स्वने (for वने). M1 (*sup. lin.* as in text) तृप्तः (for दृप्तः). — ^{d}) K4 खड्ग; V1 Dn1 T2 खड्गी; Ca.c खड्गो (as in text).

7 D8 om. 7; G2 om. 7^{ab} (cf. v. l. 6). — ^{b}) D6 G1 यतमानः. V1 B2.5 पराक्रमं; S (except G1; G2 om.) पराक्रमे. — G2 reads 7^{cd} after 9. — ^{cd}) Dn1 T2 वै स्मयन्; T1.3 G1.3 M प्रस्मयन् (for विस्म°). G2 ललाटे ह्यहनद्राजन्नाराचैर्विस्मयन्निव (cf. 5^{cd}).

8 G2 om. 8^{a}–9^{b}. — ^{a}) Da1 Dn1 D1.5 S (G2 om.) त्रिभिर् (for ततो). — ^{b}) V1 Dn1 D2.6.8 S (G2 om.) अश्वत्थामा; B Da1 D1.3–5.7 ब्राह्मणोसौ (for ब्राह्मणः स). V1 B1 D2.6 व्यराजत; B2–5 Da1 D1.3–5.7 T3 G1.3 M1 व्यशोभत; Dn1 विदीपतः. — ^{c}) K4 शक्तिस् (for सिक्तस्). S (G2 om.) प्रावृष्यंबुपरिक्षिप्तस् (T2 प्रावृष्यां पयसा सिक्तस्). — ^{d}) K4 त्रिशृंगैः; Dn1 सशृंगः; T3 G3 त्रिश्रिंगः (sic) (for त्रिशृङ्गः). V1 B1 D2.6 S (G2 om.) इव पर्वतः (for पर्वतोत्तमः).

9 G2 om. 9^{ab} (cf. v. l. 8). — ^{a}) T1 शतशरैर् (for शरशतैर्). V1 B (except B2) Dn1 D2–4.6–8 T2 M2 द्रौणिर्. — ^{b}) K4 D6 T1.3 G3 M2.4 मर्दयामास (for अर्द°). Ś2 V1 B D (except D1.2) T2 M2.4 पांडवं. — ^{c}) D4 वैनं (for चैनं). D2 वारयामास; Cc कम्प° (as in text). — ^{d}) S (except T2) महावात इवाचलं (T1 °लः). — After 9, G2 reads 7^{cd}.

10 Ś K1.2 Dn1 om. (hapl.) 10. — ^{a}) K3.4 V1 B (except B2) D2–4.7.8 T2 M2–4 पांडवो. — ^{b}) K4 V1 B (except B2) D2–4.7.8 T2 M द्रौणिं. G2 शरशितैः (for °शतैः). D5 om. (hapl.) शितैः. K4 G2 शतैः; M1 शिखैः (for शितैः). — ^{c}) T2 न कंपयत. V1 D2.6 संक्रुद्धो; T1 संहृष्टं. — ^{d}) K3 V1 B2.4 Da1 D1.3–7 T2.3 G2.3 M वार्यौघ (Da1 °घा); T1 जलौघा (for वार्योघ). G1 पर्वतः.

11 ^{a}) V1 शरौघैस्तु; M1 शरैर्घोरश्च् (for शरैर्घोरैश्). — ^{b}) K1 छादयानो; K3 Dn1 S छादयंतौ; K4 V1 B1 छाद-(V1 °द्य)मानौ. T1 M1.3.4 महारणे (for °रथौ). D2 छादयामास तौ रथौ (sic). — ^{c}) N (except Dn1 D8) T3 G3 रथवर्य(D6 रथोपरि)गतौ. V1 B D S वीरौ (V1 °र) (for शूरौ). — ^{d}) K1.3 V1 B Da1 D1.3–8 बलोत्कटौ; K2 रणोत्कटे; Dn1 नरोत्तमौ; D2 कलोत्कटौ; S नरर्षभौ (for रणोत्कटौ).

12 ^{b}) K1 लोके क्रयकरावुभौ (sic). — ^{d}) Dn1 D8 भासयंतौ; T1 छाद° (for ताप°). Dn1 वरोत्तमौ; D2.6 शरोर्मिभिः.

13 ^{a}) Ś K B1.3.6 D2–4.6.7 ततः प्रतिकृ(Ś1 K2 °क्ष)-ते; Dn1 कृते प्रति°. — V1 om. (hapl.) 13^{bc}. — ^{b})

C. 8. 578
B. 8. 15. 13
K. 8. 12. 13

कृतप्रतिकृते यत्नं चक्राते तावभीतवत् ॥ १३

व्याघ्राविव च संग्रामे चेरतुस्तौ महारथौ ।
शरदंष्ट्रौ दुराधर्षौ चापव्यात्तौ भयानकौ ॥ १४

अभूतां तावदृश्यौ च शरजालैः समन्ततः ।
मेघजालैरिव च्छन्नौ गगने चन्द्रभास्करौ ॥ १५

प्रकाशौ च मुहूर्तेन तत्रैवास्तामरिंदमौ ।
विमुक्तौ मेघजालेन शशिसूर्यौ यथा दिवि ॥ १६

अपसव्यं ततश्चक्रे द्रौणिस्तत्र वृकोदरम् ।
किरञ्शरशतैरुग्रैर्धाराभिरिव पर्वतम् ॥ १७

न तु तन्ममृषे भीमः शत्रोर्विजयलक्षणम् ।
प्रतिचक्रे च तं राजन्पाण्डवोऽप्यपसव्यतः ॥ १८

मण्डलानां विभागेषु गतप्रत्यागतेषु च ।
बभूव तुमुलं युद्धं तयोस्तत्र महामृधे ॥ १९

चरित्वा विविधान्मार्गान्मण्डलं स्थानमेव च ।
शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २०

अन्योन्यस्य वधे यत्नं चक्रतुस्तौ महारथौ ।
ईषतुर्विरथं चैव कर्तुमन्योन्यमाहवे ॥ २१

ततो द्रौणिर्महास्त्राणि प्रादुश्चक्रे महारथः ।
तान्यस्त्रैरेव समरे प्रतिजघ्नेऽस्य पाण्डवः ॥ २२

ततो घोरं महाराज अस्त्रयुद्धमवर्तत ।

Ś K2.4 B (B3 damaged) Da1 D1.3–5.7 T3 G तौ (for च). B3.5 Dn1 D8 T2.3 G M3 महारथौ (for महारणे). D6 कुर्वाणौ वनहारणे (sic). — B4 T1 om. (hapl.) 13^{cd}. — ^{c}) K4 कृतप्रति**; B1 कृतः प्रतिकृते; T3 G1.3 कृतप्रतिकृतौ. K1 B2.3.5 Da1 D1–5.7 यत्तौ; T3 G M2–4 चैव; Cc यत्नं (as in text). Dn1 D8 T2 कृतात् (D8 कृतं; T2 कृते) कृतं प्रचक्राते; M1 कृतप्रतिकृतं चक्रुः. — ^{d}) B2.3.5 Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 S शरसंघैरभीतवत्; D2 चक्राते भावतीतवत्.

14 ^{a}) S (except T2) संरब्धौ (for संग्रामे). — ^{b}) K1 नरर्षभौ; K3 V1 B2.3.5 D S (except M2) नरोत्तमौ; B4 महारणौ (for °रथौ). — ^{c}) T1 शरदुष्प्रा- (sic); G1 °दंष्ट्रा-. — ^{d}) Ś K2–4 D8 (m as in text) चापव्यासौ; K1 °वृत्तौ; V1 B1.4.5 Da1 D1.3.4.6.7 °वक्त्रौ; B2.3 S °हस्तौ; Dn1 °वंतौ; D5 °वक्रै (for °व्यात्तौ). V1 B D S भयंकरौ (B4 सुदारुणौ) (for भयानकौ). Cc cites चापव्यात्ताननौ.

15 ^{a}) T1 M अदृश्यौ तु (T1 M1 च) मुहूर्तेन; T3 G तावदृश्यौ मुहूर्तेन. — ^{b}) S (except T2) शरजालैर्बभूवतुः. — ^{c}) T1 परिच्छन्नौ; G1.2 M प्रतिच्छन्नौ (for इव च्छन्नौ). — ^{d}) S (except T2) सूर्या(T1 M2.4 °र्यै)चंद्रमसाविव.

16 ^{a}) B2.3 D3.4.7 चकाशेते (for प्रकाशौ च). — ^{b}) M1 तत्रेव. G2 [आ]स्थाम्. B2–5 Da1 D1.3–5.7 ततस्तावप्यरिंदमौ. — ^{c}) D8 M1 वियुक्तौ. B2–5 Da1 D1.3–5.7 अभ्रजालेन; D2 शर° (for मेघ°). — ^{d}) Dn1 D8 चंद्रसूर्यौ (for शशि°). B3–5 Da1 D1.3–5.7 अंगारकबुधाविव. — After 16, K4 V1 Da1 D1–7 ins.:

88* अथ तत्रैव संग्रामे वर्तमाने सुदारुणे ।

17 K2 om. 17^{ab}. — ^{c}) B3 किरञ्शरसहस्रेन.

18 ^{a}) M2–4 च (for तु). — ^{b}) B1 विजयकांक्षितं (for °लक्षणम्). — ^{c}) K2 स तं; B1–3.6 Da1 D1–5.7 S ततो (for च तं).

19 ^{a}) S (except T2) विभागेन. — ^{b}) T1.3 G1.3 M गतप्रत्यागतेन च; G2 सूर्यः प्रत्यागतानि च. — ^{c}) D1.8 तुमलं. G1 शब्दं (for युद्धं). — ^{d}) V1 B1 T1.3 G महाहवे; D8 विशां पते (for महामृधे). B2–5 Da1 D1.3–5.7 तयोः पुरुषसिंहयोः.

20 ^{a}) Ś K2.4 त्रिविधान् (for विविधान्). B3 चरन्बहुविधान्मार्गान्. — ^{b}) N (except Da1 D1.5) S (except T3 G3) मंडल-; Cc cites मण्डलं. — ^{d}) M3 (*inf. lin.* as in text) अभिजग्मतुः.

21 ^{a}) K2 B2.4.5 Da1 D1.3–5.7 S (except T2) चैव (for यत्नं). — ^{b}) B2.4.5 Da1 D1.3–5.7 चक्रतुर्यत्नमुत्तमं; B3 damaged; S (except T2) °तुर्यत्नमाहवे. — ^{c}) K1 ईषितुर्; K3 ईषतु; Cc ईषतुर् (as in text). T1 transp. विरथं and चैव. Ś K2.4 विजयं; B5 द्वैरथं; D6 विरथौ (for विरथं). D2 ऐषतुर्विविधं चैव; T2.3 G M इये(M4 °ए)षतुश्च विरथं.

22 ^{b}) K3 महारथं; V1 B1 D2 T2 महास्त्रवित् (for °रथः). — ^{c}) Ś2 K4 D6.8 तान्यस्त्रेणैव. — ^{d}) B3 अभिजघ्ने. K3 T2.3 G स; B1.2.5 D3.4.7 [ऽ]थ (for [ऽ]स्य).

23 ^{a}) Ś2 K4 V1 T3 G महाराजन्; B4 महद्राजन्; Dn1 D8 T2 तयो राजन्; M तदा राजन् (for महाराज). T1 ततो घोरतरं राजन्. — B2 om. 23^{b}–25^{a}. — ^{b}) Ś1 K1.2 त्वस्त्रयुद्धं (for अस्त्र°). M3 (*inf. lin.*) अवर्धत. — ^{c}) K3 T1 महाघोरं; B5 तथा घोरं; Dn1 महाराज (for यथा घोरं). — ^{d}) Ś2 प्रजामेहरणे (sic); K1 °संहारणे; D4 °संहरणं; G2 °संग्रहणे. Ś K1.2.4 V1 B (B2 om.) Da1 D1–8 M ह्यभूत्;

ग्रहयुद्धं यथा घोरं प्रजासंहरणे *ऽभूत् ॥ २३
ते बाणाः समसज्जन्त क्षिप्तास्ताभ्यां तु भारत ।
द्योतयन्तो दिशः सर्वास्तच्च सैन्यं समन्ततः ॥ २४
बाणसंघावृतं घोरमाकाशं समपद्यत ।
उल्कापातकृतं यद्वत्प्रजानां संक्षये नृप ॥ २५
बाणाभिघातात्संजज्ञे तत्र भारत पावकः ।
सविस्फुलिङ्गो दीप्तार्चिः सोऽदहद्वाहिनीद्वयम् ॥ २६
तत्र सिद्धा महाराज संपतन्तोऽब्रुवन्वचः ।
अति युद्धानि सर्वाणि युद्धमेतत्ततोऽधिकम् ॥ २७
सर्वयुद्धानि चैतस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।
नैतादृशं पुनर्युद्धं न भूतं न भविष्यति ॥ २८
अहो ज्ञानेन संयुक्तावुभौ चोग्रपराक्रमौ ।
अहो भीमे बलं भीममेतयोश्च कृतास्त्रता ॥ २९
अहो वीर्यस्य सारत्वमहो सौष्ठवमेतयोः ।
स्थितावेतौ हि समरे कालान्तकयमोपमौ ॥ ३०
रुद्रौ द्वाविव संभूतौ यथा द्वाविव भास्करौ ।
यमौ वा पुरुषव्याघ्रौ घोररूपाविमौ रणे ॥ ३१
श्रूयन्ते स्म तदा वाचः सिद्धानां वै मुहुर्मुहुः ।

C. 8. 598
B. 8. 15. 33
K. 8. 12. 33

K3 [ऽ]स्वभूत् (sic); Dn1 स्वभूत्; D3 (marg.) भवेत्; T1 यथा; G [ऽ]प्यभूत् (for *ऽभूत्). T2.3 प्रजासंहरणेष्वभूत्.

24 B2 om. 24 (cf. v. l. 23). — ^{a}) D8 समसृज्यंत; T1 G2 °सज्यंत. — ^{b}) B3–5 Da1 D1.3–5.7 मुक्तास् (for क्षिप्तास्). V1 B1 D2.6 T2 महाहवे; Dn1 D8 महारणे (for तु भारत). K3 क्षिप्तास्तावतु भारत; T1 ताभ्यां क्षिप्ताः समंततः; T3 G M ताभ्यां क्षिप्ता इ(M1 य)यस्ततः- — ^{c}) T1 द्योतयंतौ. — ^{d}) K3 B1.3–5 Dn1 D3.4.6.7 तव (for तच्च). Da1 D1.5 transp. च and सैन्यं.

25 B2 om. 25^{a} (cf. v. l. 23). — ^{a}) Ś K3 D8 बाणसंघवृतं; B1 °संहावृतं; B3–5 Da1 D1.3.4 (marg.).5–7 T3 °संवैर्वृतं; D4 °संहैर्वृतं. S (except T2 G3) सर्वम् (for घोरम्). — ^{c}) K3 B2–5 D T G1.3 M2–4 उल्कापातावृतं; V1 °पातान्वितं; B1 °पातादिकं; G2 महोत्पातावृतं; M1 उक्तापातावृतं. Cc cites उल्काघातं. B2.3 D2.3.6.7 युद्धं; B5 घोरं; D4 शुद्धं; G2 सर्वं (for यद्वत्). — ^{d}) D4 संजये (for संक्षये). T3 G प्रजासंहरणे नृप.

26 ^{a}) V1 B1 बाणपाताच्च; B2 बाणाभिपातात्; Dn1 D6 T2 बाणाघाताच्च. — ^{c}) G2 M सविष्फुलिंगो. K1 दीप्ताग्निः (for दीप्तार्चिः). — ^{d}) V1 B D S यो (for सो). K1 [ऽ]दह्यद्; T2 [ऽ]वहद्; G1 दहेद्; Cc [ऽ]दहद् (as in text).

27 ^{a}) B2 विद्धा (for सिद्धा). — ^{b}) Ś K1.2.4 संपश्यंतो; D8 ह्यतंतो हि; Cc संपतन्तो (as in text). T2 सुप्रतीता वचोब्रुवन्. — V1 B1 read 27^{cd} (with v. l.) twice. — ^{cd}) K3 (*sup. lin.* as in text) कृतोधिकं; S अवर्तत (for ततोऽधिकं). V1 B (V1 B1 second time) Da1 D1.3–5.7 युद्धानामस्ति सर्वेषां युद्धमेतदिति प्रभो. Cc cites अति.

28 ^{a}) K3 वित्तस्य; K4 D6 वै तस्य (for चैतस्य). — ^{b}) T1 G1 कलां. Ś K1.2.4 ना(K1 न)र्घंति; T2 G1.2 M1 नार्हंति. D1 षोडशी. — ^{c}) B2–5 Da1 D1.3–5.7 ने(D1 नि)दृशं च (for नैतादृशं). — ^{d}) K3 V1 B D S भविष्यति कदाचन.

29 ^{a}) V1 B (except B1) Da1 D1.3–5.7 S (except T2) संपन्नौ (for संयुक्तौ). — ^{b}) K4 [उ]भौ वोग्रपराक्रमौ; B1 Dn1 D2.6 T2 [उ]भावुग्र°; B2–5 Da1 D1.3–5.7.8 [उ]भौ ब्राह्मणक्षत्रियौ (D8 °पांडवौ). — After 29^{ab}, N (except D8) ins.:

89* अहो शौर्येण संपन्नावुभौ ब्राह्मणपाण्डवौ ।

[K3 T2 धैर्येण (for शौर्येण). Ś K Da1 Dn1 D1.2 T2 संयुक्तौ (for संपन्नौ). K1 युतौ (for [उ]भौ). D3–6 Da1 D1.3–7 चोग्रपराक्रमौ (for ब्राह्मणपाण्डवौ).]

— B2 om. 29^{c}–31^{b}. — ^{c}) K1.3 भीमबलं; K4 भीमबलो; Dn1 D3 युद्धे बलं (D3 °ली) (for भीमे बलं). V1 B1 D2.6 S अहोन(T1.2 अहो त)योर्बलं युद्धे; B3–5 Da1 D1.3–5.7. अहो भीमबलो भीम (B3 भीमः). — ^{d}) B3 कृतं गच (sic); B4.5 Da1 D1.3–5.7 एतस्य च (for एतयोश्च). K3 श्रमतस्य कृताश्रताः (sic); V1 B1 D2.6 T1.3 G M अहो चाति(T1 M1 चापि; T3 G M2–4 चापि)कृतास्त्रता; T2 अहो अपि कृतास्रता (sic).

30 B2 om. 30 (cf. v. l. 29). — ^{a}) K3 वीर्यत्व-; B3 वीरस्य (for वीर्यस्य). V1 B1 Dn1 D2.6 T2 Cc सामर्थ्यम् (for सारत्वम्). T1.3 G M अहो ज्ञानस्य संपच्च. — ^{b}) K3 सौनृतम्; Cc सौष्ठवम् (as in text). S (except T2) एव च (for एतयोः). — ^{d}) Ś2 °यमोपमं (for °यमोपमौ).

31 B2 om. 31^{ab} (cf. v. l. 29). — ^{a}) K3 संशंतौ (sic); B3 संप्राप्तौ (for संभूतौ). G2 रुद्रैर्द्वाविव भूतौ तौ. — ^{b}) Da1 D1 S (except T2) तथा (for यथा). — ^{c}) K3 च (for वा). S (except T2) यमा(G2 माया)विव नरव्याघ्रौ. — ^{d}) K4 V1 B Da1 D1.3–5.7 [उ]भौ (for [इ]मौ). D2 घोररूपानिभौ इमे (sic).

C. 8. 598
B. 8. 15. 33
K. 8. 12. 33

सिंहनादश्च संजज्ञे समेतानां दिवौकसाम् ।
अद्भुतं चाप्यचिन्त्यं च दृष्ट्वा कर्म तयोर्मृधे ॥ ३२
तौ शूरौ समरे राजन्परस्परकृतागसौ ।
परस्परमुदैक्षेतां क्रोधादुद्वृत्य चक्षुषी ॥ ३३
क्रोधरक्तेक्षणौ तौ तु क्रोधात्प्रस्फुरिताधरौ ।
क्रोधात्संदष्टदशनौ संदष्टदशनच्छदौ ॥ ३४
अन्योन्यं छादयन्तौ स्म शरवृष्ट्या महारथौ ।
शराम्बुधारौ समरे शस्त्रविद्युत्प्रकाशिनौ ॥ ३५
तावन्योन्यं ध्वजौ विद्ध्वा सारथी च महारथौ ।
अन्योन्यस्य हयान्विद्ध्वा बिभिदाते परस्परम् ॥ ३६
ततः क्रुद्धौ महाराज बाणौ गृह्य महाहवे ।
उभौ चिक्षिपतुस्तूर्णमन्योन्यस्य वधैषिणौ ॥ ३७
तौ सायकौ महाराज द्योतमानौ चमूमुखे ।
आजघ्नाते समासाद्य वज्रवेगौ दुरासदौ ॥ ३८
तौ परस्परवेगाच्च शराभ्यां च भृशाहतौ ।
निपेततुर्महावीरौ स्वरथोपस्थयोस्तदा ॥ ३९

---

32 a) Ś K1.2.4 V1 B1 च; K3 स (for स्म). B2–5 Da1 D1.3–5.7 इति वाचः स्म श्रूयंते; T1.3 G M इति स्म वाचः (G1.2 °च) श्रूयंते; T1 श्रूयंतेति तथा वाचः. — b) K4 स्निग्धानां वै; T1.3 G M2–4 संपतंत्यो (G2 °द्यो); M1 संभ्रमंतौ (for सिद्धानां वै). K3 तैर्; D8 च (for वै). — c) D8 (*sup. lin.* as in text) सिंहनादस्य. D6 संजज्ञिरे सिंहनादाः; S (except T2.3) सिंहनादाश्च संजज्ञुः. — d) B4 महात्मनां (for दिवौकसाम्). — D6 om. 32^{ef}. — e) V1 तु; D8 वा (for second च). — f) B2.4.5 Da1 D1.3–5.7 रणे (for मृधे). S (except T2) दृष्ट्वा युद्धं महारणे. — After 32, K4 V1 B Da1 Dn1 D1.3–5.7 ins.:

90* सिद्धचारणसंघानां विस्मयः समपद्यत ।
प्रशंसन्ति तदा देवाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
साधु द्रौणे महाबाहो साधु भीमेति चाब्रुवन् ।

[(L. 1) D1 विस्मयं. — (L. 2) K4 प्रहसंति; B4 प्रशंसंतस्. D5 देवीः. B2 °र्षभाः. — (L. 3) Da1 D1.5 द्रौणि. K4 महाबाहु. D3 वाब्रुवन्.]

33 b) K3 °कृतागमौ; D2 °कृतागतौ. — c) K3 V1 B D T2 M उदीक्षे(Da1 D1.5 °क्ष्ये)तां; T1 अवेक्षेतां. — d) K1.3 V1 B Da1 Dn1 D3.4.7 T2.3 G3 M2 उद्धृत्य (for उद्वृत्य). K3 चक्षुषा; Da1 चक्षुषौ. D1 क्रोधादुद्धृत्तचक्षुषौ; D2.6 क्रोधदीधि(D6 °पि)तचक्षुषी; T1 क्रोधाद्व्यावृत्तचक्षुषी.

34 a) K4 तौ (for तु). — b) T1 क्रोध-. — cd) D8 has lacuna. Ś2 सुतौ च महतः क्रोधात्; K4 अन्योन्यं तु तदा क्रोधात्; B4 क्रोधात्संदष्टदशनैस्; Dn1 क्रोधात्संदश्यमानौ तु; T1.3 G M क्रोधात्संदश्य (M1 °दर्श्य) दशनैस्; T2 क्रोधंसंदष्टदशनौ (for c). K4 संदृष्ट-; V1 B Da1 Dn1 D1.7 S तथैव (for संदष्ट-). D2 -दशनच्छदैः. Ś1 क्रोधात्संदष्ट******दशनच्छदौ; K1.2 ******क्रोधात्स च(K1 *sup. lin.* -द)ष्टदशनच्छदौ (for cd). Cc cites संदष्टदशनौ and °दशनच्छदौ (as in text).

35 a) B3 च (for स्म). S (except T2) छादयामासतु-रुभौ (T3 G °तुः क्रुद्धौ). — b) S (except T2) तावन्योन्यं रणे शरैः. — Ś1 K1.2.4 D8 T2 om. 35^{c}–36^{b}. — c) B1 शरायुधारौ (sic); G1 शरांबुधरौ; G3 °धाराः. — d) K2 अस्त्र-; D1 शास्त्र- (for शस्त्र-). K3 V1 B1 Dn1 G2 °विद्युत्प्रकाशितौ.

36 Ś1 K1.2.4 D8 T2 om. 36^{ab} (cf. v. l. 35). — a) M2–4 अन्योन्यस्य (for तावन्योन्यं). V1 B Da1 D2–7 M3 ध्वजं; G2 ध्वजे. B1 Dn1 छित्त्वा; T1 भित्त्वा (for विद्ध्वा). — b) K3 B2–5 Da1 D2.4.6.7 सारथिं; D3 सारथींश्. K3 B2–5 Da1 D1.3–5.7 महारणे; M1 °रथी. B1 विविधाते परस्परं. — B1 om. 36^{cd}. — c) T1.3 G M हयां(G2 °तां)श्चापि (for हयान्विद्ध्वा). D6 अन्योन्यं स्म हयं विद्ध्वा; T2 अन्योन्यं च हयांश्चापि. — d) Da1 D1.5 विविधाते; D2 विचिराते; D4 विभिंदाते; D6 अभीक्षेते; T2 बबाधाते (sic) (for बिभिदाते). T1.3 G M सायकैर्निर्बि(G2 °र्भि)भेदतुः.

37 D8 om. (hapl.) 37^{b}–38^{a}. — b) Ś K2.4 महामृधे (for °हवे). K3 बाणौ संगृह्य संयुगे. — c) K3 विक्षिपतस्; T1.3 G2.3 चिक्षेपतुस् (for चिक्षि°). — d) Dn1 अन्योन्यं च (for °न्यस्य).

38 D8 om. 38^{a} (cf. v. l. 37). — a) K3 V1 B4.5 Da1 D1.3–7 सायकैर्; B1.2 शायकैर्. D2 तौ शायकौ महावीरौ. — b) T3 G द्योतयानौ (for °मानौ). D8 चमूमुखं — c) V1 B1.2 D2–4.6.7 S (except T2) आजघ्नतुः; B5 प्रजघ्नाते. — d) G2 वज्रवेगदुरासदौ.

39 a) K1.4 परस्परवेगाश्च; S (except T2) °वेगेन. — b) K4 Dn1 भृशं हतौ (for भृशाहतौ). S (except T2) शराभ्यामाहतौ भृशं. — c) K1.3 V1 B D T2 G2 M महावीर्यौ (D1 °वीर्यौं; D6 °राज्ञा); T3 G1.3 समासाद्य (for महावीरौ). — d) Dn1 तयोः; T1.2 G2 तथा (for तदा). K1 सुरथस्थौपयोस्तदा (sic); V1 M2 स्वरथोपस्तयोस्तदा; B Da1 D1–5.7 रथोपस्थे तयोस्तदा; D8 स्वरथोपस्थका(marg. के)त्तदा.

ततस्तु सारथिर्ज्ञात्वा द्रोणपुत्रमचेतनम् ।
अपोवाह रणाद्राजन्सर्वक्षत्रस्य पश्यतः ॥ ४०

तथैव पाण्डवं राजन्विह्वलन्तं मुहुर्मुहुः ।
अपोवाह रथेनाजौ सारथिः शत्रुतापनम् ॥ ४१

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

१२

धृतराष्ट्र उवाच ।
यथा संशप्तकैः सार्धमर्जुनस्याभवद्रणः ।
अन्येषां च मदीयानां पाण्डवैस्तद्ब्रवीहि मे ॥ १
संजय उवाच ।
शृणु राजन्यथावृत्तं संग्रामं ब्रुवतो मम ।
वीराणां शत्रुभिः सार्धं देहपाप्मप्रणाशनम् ॥ २
पार्थः संशप्तकगणं प्रविश्यार्णवसंनिभम् ।
व्यक्षोभयदमित्रघ्नो महावात इवार्णवम् ॥ ३
शिरांस्युन्मथ्य वीराणां शितैर्भल्लैर्धनंजयः ।
पूर्णचन्द्राभवक्त्राणि स्वक्षिभ्रूदशनानि च ।

C. 8. 614
B. 8. 16. 5
K. 8. 52. 5

---

40 ^{a}) D2.6 क्रुद्धो (for ज्ञात्वा). — ^{c}) K3 अपोवाहद्. K1 Dn1 रणे; D2 रथाद् (for रणाद्). — K1 om. 40^{d}–41^{c}. — ^{d}) Ś1 (*sup. lin.* as in text) स ह क्षत्रस्य; B Da1 D1.3–5.7 सर्वसैन्यस्य.

41 K1 om. 41^{abc} (cf. v. l. 40). — ^{a}) B3 तत्रैव; D4 तथैवं (for तथैव). — ^{b}) M (except M1) अचेतनं (for मुहुर्मुहुः). — D2 om. 40^{cd}. — ^{c}) V1 B1 Dn1 D6 T1.3 G रणाद्राजन् (for रथेनाजौ). — ^{d}) K3 सारथी; S (except T2) विशोकः (for सारथिः). V1 T1 G शत्रुतापनः.

Colophon. — *Adhy. name*: K3 भीमाश्वत्थामयोर्युद्धं; B2 अश्वत्थामभीमसेनयोर्युद्धं; B1.4 भीमाश्वत्थामयुद्धं; Dn1 द्रोणभीमसेनयोर्युद्धे; Da1 D1.5 T1 अश्वत्थामभीमसंग्रामे (T1 °युद्धं); D3.4.7 अश्वत्थामभीमयोर्द्वैरथः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś1 T1 G M 12; Ś2 11 (as in text); B1.2.4.5 Da1 D5.6.8 15; D4 16; T2 14.

☞ T1 G1.2 M2–4 ins. after the colophon, while T2.3 G3 M1, ins. after 8. 17. 29. an addl. adhy. given in App. I (No. 1).

12

☞ S reads 8. 12. 1–32 after the addl. colophon following 8. 40. 111.

1 After the ref., Ś2 ins. ॐ. — ^{a}) T1.3 G2.3 कथं (for यथा). K1.2.4 B1.2 D संसप्तकैः. — ^{b}) D2 भवेद् (for [अ]भवद्). D3.4 T3 G2.3 M1 रणं (for रणः). — After 1^{ab}, S ins.:

91* सूतपुत्रस्य पाञ्चालैः कथं युद्धं प्रवर्तितम् ।
[T3 पांचाल्यैः; M1 °लः.]

S cont.: V1 B3–5 Da1 Dn1 D1.3–5.7 ins. after 1: B1 after 1^{ab}:

92* अश्वत्थाम्नस्तु यद्युद्धमर्जुनस्य च संजय ।
[V1 B1.4.5 Da1 D1.5 G2 अश्वत्थाम्ना. S च (for तु). B1 [अ]भवद् (for तु यद्). G2 M2–4 तद् (for यद्). B3 तु पांडव (for च संजय).]

— V1 B1.3.4 Da1 Dn1 D1.3–5.7 repeat (with v. l.) 1^{cd}, after 92*. — ^{c}) Ś2 मदीयाणां; K2 V1 B D (except Dn1 D3) महीपानां; T2 मदीय्यानां. — ^{d}) K3 वदस्व (for ब्रवीहि). B2 Da1 D1.5 (all second time) S सह पार्थैर्ब्रवीहि तत् (B2 Da1 D1.5 मे); D6 पांडवैस्त्वं ब्रवीत तद्.

2 ^{b}) B3 D3 संग्रामे. K1 भवतो (for ब्रुवतो). D2 संसप्तकै भवेद्रणः (sic). — ^{c}) V1 B1 D2.6 वीरैः संसप्तकैः सार्धं. — ^{d}) K4 V1 B1 D6 देहपापप्रणाश(K4 °स)नं; B2–5 Da1 D1–5.7 Ca °पाप्मासु(B5 °सु-; D2 °प्र)नाशनं; Dn1 देहप्राणविनाशः (submetric); S देहपाप्म(T1 °सर्व-; T2 °प्राण)विनाशनं.

3 ^{a}) Some MSS. संसप्तक°. V1 B Da1 Dn1 D1–7 S (except T2) °बलं (for °गणं). D3 संसप्तकगणं वीरः. — B3 om. 3^{cd}. — ^{c}) K1 व्यक्षयतो यद् (sic); V1 अक्षोभयद्; M1 व्याक्षोभ°. — ^{d}) M1 इवार्णवः.

4 S transp. 4^{ab} and 4^{cd}. — ^{a}) K4 [उ]त्तम- (for [उ]न्मथ्य). — ^{b}) Dn1 D1.3 सितैर्; D4 शीतैर् (for शितैर्). K1 बल्लैर्; Dn1 बाणैर् (for भल्लैर्). — ^{d}) Ś2

C. 8. 615
B. 8. 16. 6
K. 8. 52. 5

संतस्तार क्षितिं क्षिप्रं विनालैर्नलिनैरिव ॥ ४
सुवृत्तानायतान्पुष्टांश्चन्दनागुरुभूषितान् ।
सायुधान्सतनुत्राणान्पञ्चास्योरगसंनिभान् ।
बाहून्क्षुरैरमित्राणां विचकर्तार्जुनो रणे ॥ ५
धुर्यान्धुर्यतरान्सूतान्ध्वजांश्चापानि सायकान् ।
पाणीनरत्नीनसकृद्भल्लैश्चिच्छेद पाण्डवः ॥ ६
द्विपान्हयान्रथांश्चैव सारोहानर्जुनो रणे ।
शरैरनेकसाहस्रै राजन्निन्ये यमक्षयम् ॥ ७
तं प्रवीरं प्रतीयाता नर्दमाना इवर्षभाः ।
वाशितार्थमभिक्रुद्धा हुंकृत्वा चाभिदुद्रुवुः ।
निघ्नन्तमभिजघ्नुस्ते शरैः शृङ्गैरिवर्षभाः ॥ ८ ॥
तस्य तेषां च तद्युद्धमभवल्लोमहर्षणम् ।
त्रैलोक्यविजये यादृग्दैत्यानां सह वज्रिणा ॥ ९
अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य द्विषतां सर्वतोऽर्जुनः ।
इषुभिर्बहुभिस्तूर्णं विद्ध्वा प्राणान्रराम सः ॥ १०
छिन्नत्रिवेणुचक्राक्षान्हतयोधाश्वसारथीन् ।

Da1 D5 M2–4 स्वक्षिभ्रुदशनानि; K3 स्वक्षभ्रू°; K4 स्वक्षिभू°. — e) Ś1 (*sup. lin.*) संततार; K4 संस्तस्तार; M1 संत्रस्तार. Dn1 क्षावि क्षिप्रे (sic) (for क्षितिं क्षिप्रं). K3 सितरं तारय क्षिप्रं (sic); D6 संस्मरन्क्षितिगन्क्षिप्रं (sic). — f) K1 विरालैर्; K3 D8 विमलैर्; D6 मृणालैर् (for विनालैर्). K1 नयनैर्; K3 निर्मलैर्; B1–3 Da1 नलिनीर्; Dn1 नलनैर्; T3 G3 नालिनीम् (for नलिनैर्).

5 a) K4 सुव्रतान्; Ca सुवृत्तान् (as in text). D6 पृष्टान् (for पुष्टान्). — D6 om. (? hapl.) 5^{b}–6^{a}. — b) K1 V1 B2.5 D3 M3 चंदनागुरुरूषितान्; Da1 D1.5.7 T G °गरुरूषितान्; Dn1 D2 M1.2.4 °गरुभूषितान्. — c) K3 B Da1 Dn1 D1.2.5.8 S (except G2) सतलत्राणान्; D3.4.7 सतलत्रांश्च (for सतनुत्राणान्). B2 कटकांगदशोभाढ्यान्. — d) S (except T3 G3) पंचास्यानिव पन्नगान्. — e) K2 बाहू (for बाहून्). T1 क्षीरैर् (for क्षुरैर्). K3 बाहून्नक्षुरमित्राणाम् (sic). — f) K2 विशकर्तार्जुनो; K3 Dn1 D8 निचकर्तार्जुनो; S (except T2) उच्चकर्तार्जुनो. V1 B Da1 D1–5.7 चिच्छेद समरेऽर्जुनः.

6 D6 om. 6^{a} (cf. v. l. 5). — a) B1 धुन्वान्; Cc धुर्यान् (as in text). Ś2 धुहतरान्; K3 धुर्यवरान्; B1–3.5 D3.7.8 T G1.3 M2.4 धुर्येतरान्; M1 धुर्येतुरान्; Cc धुर्यगतान् (for धुर्यतरान्). K3 क्रूरान्; B2 शूरान्; G1.2 सूत (for सूतान्). V1 D2 धुन्वन्नथगतान्सूतान्; G2 युद्धान्युध्येतरान्सू° (sic). — b) V1 ध्वजांश्चापान्ससायकान्; D6 सचापांश्च ससा°; D8 ध्वजांश्चान्योन्यसा°; T1 ध्वजांश्च कवचायुधान्; M2.4 ध्वजांश्चापासिसायकान्. — c) K2 पाणीरनत्रीनसकृत्; V1 B D2.4.6.7 पाणीन्स(B2 °न्न)रत्ना(D4 °त्नी)नसकृत्; D3 पाणी सेरत्नींनसकृत्; T1 पाणीनरत्नीन्निशितैः; T2 M पाणीनरत्नींश्च शि(M2 सि)तैः; T3 G पाणीन्नितांतनिशितैः. Cc cites पाणीन् and अरत्नीन् (both as in text); Ca cites अरत्निः. — d) B2 भल्लैश्चिच्छेद पांडुनंदनः (hypermetric); Dn1 भल्लैश्चिच्छेद युधि पांडवः (hypermetric).

7 a) K3 V1 B1 Dn1 D2 T2 द्विपान्रथान्हयांश्चैव; B2.5 D3.4.7 रथान्द्विपान्हयांश्चैव; B3 रथान्हयान्द्विपांश्चैव; B4 Da1 D1.5 रथान्द्विपान्नरांश्चैव. — b) B2–5 D (except D2.6) S युधि (for रणे). — d) B D (except D2.6.8) S transp. राजन् and निन्ये. M1 जनक्षयं (for यम°).

8 a) B3.4 प्रवीराः. K3 प्रजानश्च (for प्रतीयाता). V1 तं प्रवीराः सुसंनद्धा. B1.2.5 Dn1 D2.3.6.7 S तं (S ते) प्रवीराः सुसंरब्धा (M1 °क्रुद्धा); Da1 D1.5 तं प्रवीराः प्रतीयता; D4 ते च वीरा सुसंरब्धा; D5 प्रतिप्रयातास्ते वीरं. — M1 om. (hapl.) 8^{bc}. — b) D6 मर्दमाना (for नर्द°). K3 V1 B1 Dn1 नरर्षभाः (for इवर्षभाः). — Ś K1.2 Dn1 T1 om. 8^{cdef}. — c) K4 V1 B D (Dn1 om.; D1 both times) Cc वासितार्थम् (B3 °र्थे). K4 D2–4.7 इव क्रुद्धम्; V1 अभिक्रुद्धम्; B1 इति क्रुद्धम्; B3–5 Da1 D1 (both times).5 इव क्रुद्धा; D6 अपि क्रुद्धा; M3 अभिक्रुद्धः (for अभिक्रुद्धा). — d) K4 V1 B1 D2–4.6.7 S (T1 om.) अभिद्रुत्य मदोत्कटाः (B1 °टं). — e) K3 अभिनिघ्नंतः; Da1 D1 इति निघ्नंतः; D5 अतिनिघ्नंतः; D8 प्रतिजघ्नुस्तं. B3 अर्जुनं ते विनिघ्नंतः. — After 8, D1 repeats 8^{cd}.

9 a) D1 युद्धस्तम् (for तद्युद्धम्). — b) S (except T3 G3) रोमहर्षणं. — c) B Da1 Dn1 D1.3–5.7 T3 G यद्वद् (for यादृग्). — d) D3 वज्रिणः.

10 a) Ś2 शरैर्; K4 शस्त्रैर् (for अस्त्रैर्). B2.3 अग्रतः पृष्ठतश्चैव. — c) K3 वसुभिस् (for बहुभिस्). — d) D3 निघ्नन् (for विद्ध्वा). K3 D3 T1 M2–4 निरास; V1 B1 Dn1 D2 T2 निनाय; B2–5 Da1 D1.3–5.7 T3 G3 जहार (for रराम). G1.2 निरासदत्; M1 निरासवः (for रराम सः). D6 विद्युत्प्राणौ निराकृताः.

11 a) Ś2 भिन्नत्रिवेणु-; Da1 छिन्नत्रिवेणुं (for °त्रिवेणु-). K1 -चक्राक्षा; K3 -चक्राक्षां; K4 -चक्रांश्च; V1 -चक्राख्यान्. — b) K1 हतयोधश्च; K3.4 V1 B1.2.4 Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 T3 G M3 °योधांश्च; B3 सुतयोधाश्व-; B5 D2.6 T1.2 हतयोधान्स-; M1 °यौधाश्व-; M2.4 °यौधांश्च (for

विध्वस्तायुधतूणीरान्सग्नुन्मथितकेतनान् ॥ ११
संछिन्नयोक्त्ररश्मीकान्विन्त्रिवेणून्विकूबरान् ।
विध्वस्तबन्धुरयुगान्विशस्तायुधमण्डलान् ।
रथान्विशकलीकुर्वन्महाभ्राणीव मारुतः ॥ १२
विस्मापयन्प्रेक्षणीयं द्विषतां भयवर्धनम् ।
महारथसहस्रस्य समं कर्मार्जुनोऽकरोत् ॥ १३
सिद्धदेवर्षिसंघाश्च चारणाश्चैव तुष्टुवुः ।
देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवर्षाणि चापतन् ।
केशवार्जुनयोर्मूर्ध्नि प्राह वाक्वाशरीरिणी ॥ १४
चन्द्रार्कानिलवह्नीनां कान्तिदीप्तिबलद्युतीः ।
यौ सदा बिभ्रतुर्वीरौ ताविमौ केशवार्जुनौ ॥ १५
ब्रह्मेशानाविवाजय्यौ वीरावेकरथे स्थितौ ।
सर्वभूतवरौ वीरौ नरनारायणावुभौ ॥ १६
इत्येतन्महदाश्चर्यं दृष्ट्वा श्रुत्वा च भारत ।
अश्वत्थामा सुसंयत्तः कृष्णावभ्यद्रवद्रणे ॥ १७
अथ पाण्डवमस्यन्तं यमकालान्तकाञ्शरान् ।

C. 8. 630
B. 8. 16. 21
K. 8. 52. 21

°योधाश्च-). — c) M1 -तूणीराः. B2 विस्रस्तायुध°; G1.2 विध्वस्तायत°. — d) G2 °तोमरान्; M4 °तोरणान् (for °केतनान्).

12 a) K3 संछिन्नयोक्त्ररस्मींश्च; B1.3.4 °रश्मीशान्; B5 Da1 D1.5 T G1.3 M °रश्मीषान्; G2 °रश्मीवान्. Cc cites योक्त्रं and रश्मयः. — b) K3 विन्त्रिवेणु-; K4 चित्ररूथान् (sic); V1 B2-5 Da1 D1.3-5.7 वि(V1 om. वि)वरूथान्; T2 छिन्नवेणून्; G1 चित्रवेणून् (for विन्त्रि°). B1 विवरूथानरिकूबरान् (hypermetric); D2 विवरूथामपि कुंजरान् (hypermetric); D6 छिन्नवेणूंस्त्रिकुंजरान्; D8 त्रिवेणून्विद्धकूबरान्; T3 G3 छिन्नवेणूद्धिकू°; G2 चित्रवेणीद्धिकू°. Cc cites त्रिवेणुः and Ca कूबरः. — c) Ś K2.4 विध्वस्तबंधुयुगलान्; K1 विशस्तबंधयुगलान्; K3 विशस्त्रबंधुरयुगान्; B Da1 Dn1 D1-5.7 विस्रस्त°; D8 विश्रस्त°; S विशस्या° (T2 °शस्य°; M3 °शंब्या°). Cc cites बंधुरं. — d) K4 विस्रस्तायुधमंडलान्; V1 B4m विश्र(B4m °स्र)स्ताक्षोरु°; B1.3 विध्वस्ताक्षप्र° (sic); B2 विश्रस्ताक्षेप°; B4.5 D2-4.7 विस्रस्ताक्षप्र°; Da1 D1.5 विध्वस्तत्सरु°; Dn1 विस्रस्ताक्षिप्त°; D6 विस्रस्तान्क्षिप्र°; D8 विशस्त्राक्षिप्त°; T1.3 विजंघाञ्जानु°; T2 G M विजंघाजानु°. — K1 om. 12c–13b. — e) K3 रथान्विशकलान्कुर्वंन्; D6 T2 रथांश्च शकलीकुर्वन्. Ca.c cite विशकली° (as in text). — f) K3 भारतः (for मारुतः).

13 K1 om. 13ab (cf. v. l. 12). — a) K3 विस्मापयंतं (hypermetric); Dn1 D8 G1 M2-4 विस्मापनं; T2 विस्मापकं (for विस्मापयन्). B2.3 क्षेपणीयं; Da1 D1.5 G2 M1 प्रेक्षणीयान्; T1.2 M2-4 प्रेक्षकाणां; G1 प्रेक्षमाणां. — b) M1 भयवर्धनः. Da1 D1.5 द्विषतस्तापयद्बलं. — d) B3 T2 सम- (for समं). G1.2 कर्णार्जुनो (sic) (for कर्मार्जुनो). Da1 D1.3-5.7 [अ]करोज्ज(D5 °ज)यः (for [अ]र्जुनोऽकरोत्).

14 a) B2-4 D4 सिद्धा; G1 विद्ध- (for सिद्ध-). G1.2 तु; M तच् (for च). Dn1 सिद्धदेवर्षसंघश्च; T1 देवर्षिसिद्धसंघास्तु. — b) D6 G2 चाराणां. K1.3 B1.2.4.5 T1.3 G3 चापि; B3 T2 G1 M चाभि-; G2 अपि (for चैव). — T2 reads 14cd twice. — d) T2 (both times) चासवान्; G2 चापतत्; M1 चापदत् (for चापतन्). — f) K4 वाग्वाश°; B8 Da1 Dn1 D1.5 वाचाश°; B4.5 D6.8 T2.3 G वागश°; M1 वाक्याश°.

15 a) V1 B1 D2.6 चंद्रार्कानलवायूनां; B2-5 Da1 D1.4.5.7 चंद्रा(B4m वज्रा)ह्यनिलसूर्याणां; G1 चंद्रार्ककालवह्नीनां; G2 चंद्रार्काविव वह्नीव (sic). — b) Ś2 कांतिं (for कान्ति-). K1 कांतिदीप्तिबलिद्युती; K8 D3 T1.2 G1.2 M1 °बलद्युतिः (K3 °ति); K4 M4 कांतिदीप्तबलद्युती; B3 °दीप्तिवपुद्युतीः; Da1 कांतिदीप्त°; D2 M3 °बलद्युती; D6 °चलद्युति; T3 °चलद्युतीः. ❀ Cc: चंद्रादीनां कांत्यादि यथासंख्यं ❀ — Ś2 om. 15c–16d. — c) B5 T2 बिभ्रतौ; Dn1 G2 M2-4 बिभ्रतो; T1 बिभ्यतो; G1 बिभृतो; M1 विभ्रतौ. B3 देवौ; D8 शूरौ; M1 वीराः (for वीरौ). K1 यौ सदीर्घभ्रतुर्वीरौ (sic). — e) K3 V1 B (except B3) D (except D1.6) T G M2-4 transp. तौ and इमौ; M1 त्विमौ तौ (for ताविमौ).

16 Ś2 om. 16 (cf. v. l. 15). K1 om. 16–17. — a) T2 ब्रह्मेशानाम्. K2 [अ]जह्यौ; V1 Dn1 D6 T2.3 [अ]जेयौ; T1 G1.2 M पुरा (for [अ]जय्यौ). — b) Ś1 K2.4 V1 [ए]करथस्थितौ; — c) M1 सर्वभूतधरौ; M3 तौ सद्भूतवरौ; D3 om. वीरौ. — d) D1 नरयानायतौ (sic); M1 नारायणनराव्. B2-5 Da1 D1.3-5.7 S [इ]मौ (for [उ]भौ).

17 K1 om. 17 (cf. v. l. 16). D2 om. 17a. — c) B3 स्वयं यत्तः; Dn1 D8 सुसंरब्धः; S सुसं(M1 om. सं)क्रुद्धः (for °संयत्तः). — d) G1.2 कृष्णम् (for कृष्णाव्). Ś K2.4 [अ]भ्याद्रवद् (for [अ]भ्य°).

18 a) D4 अत्यंतं (for अस्यन्तं). — b) V1 B1.2 Da1 Dn1 D1.2.5.6.8 S अमित्रांत(B2 °तं)कराञ्शरान्; B3-5 D3.4.7 अमित्रघ्नक(B3 °व)राञ्शरान्. — c) T1 सेषुना;

C. 8. 631
B. 8. 16. 22
K. 8. 52. 21

सेषुणा पाणिनाहूय हसन्द्रौणिरथाब्रवीत् ॥ १८
यदि मां मन्यसे वीर प्राप्तमर्हमिवातिथिम् ।
ततः सर्वात्मनाद्य त्वं युद्धातिथ्यं प्रयच्छ मे ॥ १९
एवमाचार्यपुत्रेण समाहूतो युयुत्सया ।
बहु मेनेऽर्जुनोऽऽत्मानमिदं चाह जनार्दनम् ॥ २०
संशप्तकाश्च मे वध्या द्रौणिराह्वयते च माम् ।
यदत्रानन्तरं प्राप्तं प्रशाधि त्वं महाभुज ॥ २१
एवमुक्तोऽवहत्पार्थं कृष्णो द्रोणात्मजान्तिकम् ।
जैत्रेण विधिनाहूतं वायुरिन्द्रमिवाध्वरे ॥ २२
तमामन्त्र्यैकमनसा केशवो द्रौणिमब्रवीत् ।
अश्वत्थामन्स्थिरो भूत्वा प्रहराशु सहस्व च ॥ २३
निर्वेष्टुं भर्तृपिण्डं हि कालोऽयमुपजीविनाम् ।
सूक्ष्मो विवादो विप्राणां स्थूलौ क्षात्रौ जयाजयौ ॥ २४
यां न संक्षमसे मोहाद्दिव्यां पार्थस्य सत्क्रियाम् ।
तामाप्तुमिच्छन्युध्यस्व स्थिरो भूत्वाद्य पाण्डवम् ॥ २५
इत्युक्तो वासुदेवेन तथेत्युक्त्वा द्विजोत्तमः ।
विव्याध केशवं षष्ट्या नाराचैरर्जुनं त्रिभिः ॥ २६
तस्यार्जुनः सुसंकुद्धस्त्रिभिर्भल्लैः शरासनम् ।
चिच्छेदाथान्यदादत्त द्रौणिर्घोरतरं धनुः ॥ २७
सज्यं कृत्वा निमेषात्तद्विव्याधार्जुनकेशवौ ।

G_1 सेष्मणा (for सेषुणा). V_1 पाणिनावार्य; Da_1 $D_{1.5}$ °याहूयन्; $T_{1.2}$ G_2 M_1 °ना भूयः. — [d]) V_1 B D S प्रहसन्द्रौणिरब्रवीत्.

19 [a]) M_1 मा (for मां). — [b]) Da_1 $D_{1.5}$ [अ]तिथिः. V_1 $B_{3.4}$ D_6 प्राप्तमर्हसि वातिथिं; B_1 Dn_1 D_2 प्राप्त(B_1 °प्तु)-मर्हसि चातिथिं; B_5 $D_{3.4.7}$ °मर्हमिहातिथिं; T_3 °माद्यमिवातिथिं; G M_1 °मार्य(M_1 [*sec. m.*] °र्ह)मिवातिथिं. — Ca.c cite प्राप्तम् (as in text). Cc cites अर्हम् (as in text). — [c]) Ś K B_{2-4} Da_1 $D_{1.4.5.7}$ त्वद्य; B_5 [अ]त्यर्थं; D_2 युद्धं; D_6 यत्नाद् (for [अ]द्य त्वं). — [d]) K_3 युद्धो नित्यं (sic).

20 [b]) K_3 धनंजयः; V_1 युयुत्सता; D_2 °त्सवः; D_6 °त्सुना (for युयुत्सया). — [c]) K_1 [ऽ]र्जुनं मानं; K_3 स्वमात्मानं (for ऽर्जुनोऽऽत्मानम्). — [d]) B_2 Da_1 $D_{1.3-5.7}$ इति; M_2 इमं (for इदं). D_6 आह (for चाह).

21 [a]) Some MSS. संसप्तकाश्च. — [b]) D_5 आह्वयंत; D_6 आहूयते. T_2 हि (for च). — [c]) V_1 Da_1 Dn_1 $D_{1.2}$ कार्यं (for प्राप्तं). — [d]) K_1 प्रशाधितुं; V_1 Dn_1 $D_{2.6}$ S तत्प्रशा(D_2 °सा)धि (for प्रशाधि त्वं). K_3 महाभुजः. B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ शंस मे (B_3 °स मां; D_3 °श मे) तद्धि माधव. — After 21, V_1 B (except B_3) Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.7}$ ins.:

93* आतिथ्यकर्माभ्युत्थाय दीयतां यदि मन्यसे ।

[B_1 आतिश्यकर्मण्यतिभये (hypermetric); Da_1 $D_{1.5}$ कर्मण्युत्थाय (for the prior half). Cc cites अभ्युत्थाय (as above). Dn_1 रोचते (for मन्यसे).]

22 [a]) Ś $K_{2.4}$ [ऽ]नयत्; K_1 महत्; G_1 बहून्; G_2 M_2 [ऽ]वहन् (for ऽवहत्). — [b]) $B_{2.4}$ $D_{3.4.7}$ द्रोणात्मजांतिके. — [c]) K_2 जेत्रेण; K_3 सत्रेण; K_4 यंत्रेण; B_3 ह्याद्य; D_2 क्षात्रेण; T भैक्षेण; G M शैक्षे(M_1 °क्ष्ये)ण (for जैत्रेण). Ś K_2 विधिना ह्व्यं; B_3 °नाभूतो; Dn_1 °नाहूय; D_3 °नाहूतां. — [d]) Ś $K_{2.4}$ हुतं (K_2 °तो) वायुर्; V_1 $D_{3.4}$ G_2 वायुमिंद्रम् (for वायुरिन्द्रम्). D_5 इवाध्वरं; D_8 इवांबरे.

23 [a]) V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.7.8}$ S तमा(B_3 °दा)-मंत्र्यै(G_2 °त्रै)कमनसं; D_2 तमामंत्रैकविधिना. — [b]) V_1 B_1 Dn_1 $D_{2.6}$ कृष्णो द्रौणिमथाब्रवीत्. — [c]) M_1 अश्वत्थाम्नं. — [d]) $B_{2.5}$ D_6 प्रहरस्व. B_2 महत्सु च; T_3 G सहस्रशः (for सहस्व च).

24 [a]) K_3 Dn_1 निवेष्टुं; K_4 निर्विष्टुं; D_6 निवर्त्यं; T_1 सर्वेषु; Cc निर्वेष्टुं (as in text). D_8 भर्तुः (for भर्तृ-). — [b]) K_3 उपजातिमां (for उपजीविनाम्). — [c]) $G_{1.2}$ सूक्ष्मौ विवादौ. Cc cites सूक्ष्मो (as in text). — [d]) S सूक्ष्मौ (for स्थूलौ). K_3 V_1 B_2 क्षत्रौ (for क्षात्रौ). Dn_1 स्थूलौ जयपराजयौ; D_8 स्फुटः क्षात्रो जयोजयः.

25 [a]) T_1 G_2 येन; T_3 न च; G_3 न हि; M यो न (for यां न). V_1 D_8 T_2 यदि (D_8 यां त्वं) न क्षमसे मोहाद्; B Da_1 D_{1-7} या(D_6 त्व)मभ्यर्थयसे मो°; G_1 नेहि सूक्ष्मयसे मो° (sic). — [b]) B_3 हते दिव्यां ****. Cc cites दिव्यां (as in text). — [c]) K_3 T_2 तमाप्तुम्; $G_{1.3}$ M_{2-4} समाप्तिम्; D_8 तां हर्तुम्; T_1 G_2 M_1 समाप्तुम्. Cc cites आप्तुम् (as in text). D_4 इच्छत् (for इच्छन्). — [d]) D_8 स्थिरी-; G_1 वीरो (for स्थिरो). K_1 पांडवान्.

26 [a]) $Ś_2$ इत्युक्ते. — [d]) B_3 प्रति (for त्रिभिः).

27 Dn_1 om. 27^a. — [a]) Ś $K_{1.2.4}$ तु (for सु-). — [b]) B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ बाणैः (for भल्लैः). — [c]) V_1 B D (except Dn_1 D_8) च (for [अ]थ). G_1 चिच्छेदाथान्यथादत्त. — [d]) Dn_1 दीर्घतरं; D_6 घोरतमं; D_8 दिव्यं ततो (for घोरतरं).

28 [a]) $D_{2.6-8}$ सज्जं; D_3 सय्यं (for सज्यं). B निषेधाच्च; Dn_1 T_2 [अ]थ समरे; $D_{2.6}$ निमेषार्धं; M_1

त्रिभिः शरैर्वासुदेवं सहस्रेण च पाण्डवम् ॥ २८
ततः शरसहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च ।
ससृजे द्रौणिरायस्तः संस्तभ्य च रणेऽर्जुनम् ॥ २९
इषुधेर्धनुषो ज्याया अङ्गुलीभ्यश्च मारिष ।
बाह्वोः कराभ्यामुरसो वदनघ्राणनेत्रतः ॥ ३०
कर्णाभ्यां शिरसोऽङ्गेभ्यो लोमवर्त्मभ्य एव च ।
रथध्वजेभ्यश्च शरा निष्पेतुर्ब्रह्मवादिनः ॥ ३१
शरजालेन महता विद्ध्वा केशवपाण्डवौ ।
ननाद मुदितो द्रौणिर्महामेघौघनिस्वनः ॥ ३२
तस्य नानदतः श्रुत्वा पाण्डवोऽच्युतमब्रवीत् ।
पश्य माधव दौरात्म्यं द्रोणपुत्रस्य मां प्रति ॥ ३३
वधप्राप्तौ मन्यते नौ प्रवेश्य शरवेश्मनि ।
एषोऽस्य हन्मि संकल्पं शिक्षया च बलेन च ॥ ३४
अश्वत्थाम्नः शरानस्तांश्छित्त्वैकैकं त्रिधा त्रिधा ।
व्यधमद्भरतश्रेष्ठो नीहारमिव मारुतः ॥ ३५
ततः संशप्तकान्भूयः साश्वसूतरथद्विपान् ।

C. 8. 649
B. 8. 16. 40
K. 8. 52. 56

निमेषार्द्धा (for °षात्तद्). V1 D8 स; B1.2.4 Da1 D1.3–5.7 च; T3 G1.3 तौ (for तद्). — b) D2 [अ]र्जुनमाहवे (for °केशवौ). — cd) Ś2 K1 V1 B D3.4.7 शतैर्; K3 शितैर् (for शरैर्). V1 D6 T2 फा(T2 फ)ल्गुनं (for पाण्डवम्). D2 वासुदेवं सहस्रेण फाल्गुनं च ततः परं.

29 a) K3 B2 Da1 D1 G2 M2–4 शतसहस्राणि. — b) Ś2 K1.4 प्रयतानि; V1 अयुतानि. Ś K1.2 [अ]र्बुधानि (for [अ]र्बुदानि). — c) Ś K2.4 व्यसृजद् (for ससृजे). V1 D2.6 पांडवे राजन्; T G द्रौणिरायत्तः (for °रायस्तः). Cc cites आयस्तः (as in text). K1 संसृज द्रौणिरायस्थः (sic). — d) Ś K2.4 D4 संस्तंभ्य; K1 सस्तभ्य; Cc संस्तभ्य (as in text). V1 D2 व्यस्तापयत चार्जुनं (D2 पांडवं); Dn1 D8 S स्तंभयामास चार्जुनं; D6 स्तापयन्निव चा°.

30 a) D6.8 T2 इषुध्योर्. Cc इषुधौ; Cp इषुधेर् (as in text). T3 G3 धनुष-. K3 ज्येया; V1 B2 D2–4.7 चैव (for ज्याया). — b) V1 B2 D2–4.6.7 ज्या(D3 द्या)-याश्चैवाथ (D2.6 °व तु); B1.3–5 Da1 D1.5.8 T2 अंगुलिभ्यश्च; T1.3 G M स्वंगुली(T3 G1.3 °लि)भ्यश्च. — d) D2 वदने; M वदनाद् (for वदन-). Dn1 D8 T1.3 G3 वदनाद्घ्रा-(Dn1 °नघ्रा)णनेत्रयोः; D6 G1.2 वदनाघ्राणनेत्रतः.

31 a) G2 शिरसांगेभ्यो. — b) Ś K2–4 B2 T1 G1 M1 लोमच(K3 °म)र्मभ्य; K1 V1 B1.3–5 Dn1 D2–4.6.7 T2.3 G2.3 M2–4 Cc लोमवर्मभ्य. — c) Da1 D1.5 रथात् (for रथ-). D8 S (except T3 G3) °ध्वजाभ्यां च. M1 शरान्. — d) K3 Da1 Dn1 D1.2.5.6.8 निपेतुर्; V1 निःपेतुर्.

32 b) K1.3 D8 S (except T2) बद्ध्वा (for विद्ध्वा). B1.5 Da1 D1.5 पांडवमाधवौ; B2–4 D3.4.7 माधवपांडवौ (for केशव°). — G2 om. (? hapl.) 32c–33b. — c) K2 ननादामुदितो. — d) B1.5 Dn1 D1–4.7.8 °निः (D3.8 °नि)स्वनं; D5 °निःस्वनी; M1 °नस्विनः. V1 महामेघो घनस्वनः. — After 32, T G2.3 M ins. 8. 40. 112–124.

33 T G2.3 M1.3.4 om. 33ab (for G2, cf. v. l. 32). G1 om. 33–54. — a) D5 om. तस्य. B Da1 D1–5.7 M2 तं निनदं; D6.8 चानदतः (for नानदतः). K3 तस्य नीनदतः शुंभ (sic). — b) Ś1 (before corr.) केशवोर्जुनमब्रवीत्. — Before 33cd, T1 G2 M1.3.4 ins. अर्जुनः. — d) B (except B2) Da1 D1.3–5.7 T1 M गुरुपुत्रस्य (for द्रोण°). K3 मानिनः; B3 संप्रति (for मां प्रति).

34 G1 om. 34 (cf. v. l. 33). — a) K1 B D (except D2–4) T G2.3 M3 वधं (for वध-). K3 मन्यंते. — b) V1 प्राविश्य; B1 D2 प्रविश्य; B2.4.5 Da1 D3.4.6.7 T3 G3 प्रावेश्य; B3 Dn1 D8 T1 G2 M प्रावृत्य. K3 श्र*वेश्मनि; G2 M1 शरवेश्मना; M2–4 शरवर्मना. — c) Ś1 V1 B2.3 D2–4.6.7 एषोस्मि (for एषोऽस्य). G2 पार्थः (for हन्मि). K3 संवर्य्यं (sic); T1 संकल्प्य; G2 M1 संकल्पः. — d) K3 शिक्ष्यया; D2 शिष्यायाः. — After 34, S (G1 om.) ins.:

94* एवमुक्त्वास्य चिच्छेद भल्लैः संनतपर्वभिः ।
धनुश्चित्रं पताकां च रथं शक्तिं गदां शुभाम् ।

[(L. 1) T1.2 स (for [अ]स्य). T3 G3 भल्लैः कर्मारमार्जितैः; G2 भल्लेन नतपर्वणा (for the post. half). — (L. 2) = var. 8. 40. 125cf. T2 तनुच्छदं; M धनुच्छत्रं. T2 M1 पताकं. T G2.3 M2–4 रथशक्तिं. T2.3 G3 वरां (for शुभाम्).]

35 G1 om. 35 (cf. v. l. 33). — a) M अश्वत्थाम्ना. K1 अस्त्रं; K3 आसांश्च; K4 असांश्च; V1 तांस्तु; Dn1 उग्रांश्च; D2 तीक्ष्णांश्च; D6 तांश्च; T2 G2 अस्त्रांश्च; T3 G3 अश्वांश्च; Cc अस्तांश्च (as in text). — b). D2 छित्त्वेकैकं. B1.4.5 Da1 D1.5 T1.3 G2.3 त्रिभिस्त्रिभिः; B2 M1 द्विधा त्रिधा; B3 पत्रिभिस्त्रिभिः (hypermetric); D2 त्रिभिस्त्रिधा. — c) D6 T3 व्यथमद्. T1.3 भारतश्रेष्ठ. G3 व्यथमच्छ्रातरं श्रेष्ठं. — d) V1 B Da1 D1.2.5.8 T2 M2–4 भास्करः (for मारुतः).

36 G1 om. 36 (cf. v. l. 33). — a) Some MSS. संसप्तकान्. — b) D8 °हयद्विपान् (for °रथद्विपान्) — c) Dn1 ध्वजं; D1 ध्वजान् (for ध्वज-). K3 ध्वजयंत्रिगणान्;

C. 8. 649
B. 8. 16. 40
K. 8. 52. 56

ध्वजपत्तिगणानुग्रैर्बाणैर्विव्याध पाण्डवः ॥ ३६
ये ये ददृशिरे तत्र यद्यद्रूपं यथा यथा ।
ते ते तत्तच्छरैर्व्याप्तं मेनिरेऽऽत्मानमेव च ॥ ३७
ते गाण्डीवप्रणुदिता नानारूपाः पतत्रिणः ।
क्रोशे साग्रे स्थितान्घ्नन्ति द्विपांश्च पुरुषान्रणे ॥ ३८
भल्लैश्छिन्नाः कराः पेतुः करिणां मदकर्षिणाम् ।
छिन्ना यथा परशुभिः प्रवृद्धाः शरदि द्रुमाः ॥ ३९
पश्चात्तु शैलवत्पेतुस्ते गजाः सह सादिभिः ।
वज्रिवज्रप्रमथिता यथैवाद्रिचयास्तथा ॥ ४०
गन्धर्वनगराकारान्विधिवत्कल्पितान्रथान् ।
विनीतजवनान्युक्तानास्थितान्युद्धदुर्मदान् ॥ ४१
शरैर्विशकलीकुर्वन्नमित्रानभ्यवीवृषत् ।
अलंकृतानश्वसादीन्पत्तींश्चाहन्धनंजयः ॥ ४२
धनंजययुगान्तार्कः संशप्तकमहार्णवम् ।
व्यशोषयत दुःशोषं तीव्रैः शरगभस्तिभिः ॥ ४३
पुनर्द्रौणिमहाशैलं नाराचैः सूर्यसंनिभैः ।

V1 °यष्टिगणान्; B1.3 D7 °पत्ति गुणान्; B5 °पत्तिरथान्; Da1 ध्वजान्पत्तिगुणान्; D5 ध्वजान्पत्त्रिगणान्; S (except T2; G1 om.) सपदातिगणान्.

37 G1 om. 37 (cf. v. l. 33). — ^{b}) B1.3.5 Da1 D1.3–5.7 यद्यद्रूपाः; Dn1 यद्यद्भूयः (for यद्यद्रूपं). V1 B Da1 Dn1 D1–7 S (G1 om.) तदा (Da1 D1.5 T1 °था) जनाः (for यथा यथा). D8 m यादृग्रूपं यदा यदा. — ^{c}) B1.3–5 Da1 Dn1 D1–5.7 तत्र; B2 तत्तु; D6 वैतच्- (for तत्तच्-). — ^{d}) B Da1 D1.3–5.7 [ऽऽ]-त्मानमात्मना; D6 ह्यात्मानमेव च (hypermetric) (for ऽऽत्मानमेव च).

38 G1 om. 38 (cf. v. l. 33). — ^{a}) K3 गांडीव-प्रमुदिता; V1 Dn1 D1 °प्रयुक्तास्तु; B Da1 D3–7 T2 °प्रमुक्तास्तु; D2 °प्रयुक्ताश्च; T3 G3 °प्रच्युता वै; M °प्रचुदिता. T1 G2 गांडीवेन प्रमुदिता. — ^{c}) T2 क्रोधेनाग्रे (for क्रोशे साग्रे). Ś2 K1.2.4 चाग्रे; T1 साग्र-; Cc साग्रे (as in text). G2 तथा; M1 स्थिता (for स्थितान्). B3 हंति; D6 S (G1 om.) जघ्नुः (for घ्नन्ति). — ^{d}) K1 Da1 (by corr.) D1.5 G2 M1 द्विपाश्च; B2.4.5 Da1 (before corr.) D7 T3 G3 द्विपाश्च- (for द्विपांश्च). V1 B2 D2.6 T2 रथान् (for रणे).

39 G1 om. 39 (cf. v. l. 33). T2 om. (hapl.) 39^{a}–41^{b}. — ^{a}) K3 करे (for कराः). — ^{b}) T1 G2 द्विपानां (for करिणां). K1 V1 B1.3–5 Da1 Dn1 D1.2.4–8 S (T2 G1 om.) मदवर्षिणां (K1 °णं); B2 °दर्षिणां; D3 °कार्षिणीं. — ^{c}) V1 D2.6 वने; B2 द्वित्वा (sic). S (T2 G1 om.) तथा (for छिन्ना). B1.3.5 Da1 D1.3–5.7 यथा वने (for छिन्ना यथा). — ^{d}) Dn1 D8 संवृद्धाः; M प्रकृत्ताः (for प्रवृद्धाः). B2 शवतद्रुमाः. K3 प्रच्लंतार-विडद्रुमः (sic); V1 निकृत्ताः सवन°; B1.4.5 Da1 D1–7 निकृत्ताः सुमहा° (D6 सरल°); B3 निकृताश्च महा°; T1 प्रकृत्ताश्च गिरौ द्रुमाः; T3 G3 प्रकृत्ताः शल्मलि°; G2 प्रनृत्ताः शल्मलि°.

40 T2 G1 om. 40 (cf. v. l. 39; 33). B3 om. 40^{a}. — ^{a}) B2 पश्चात् (submetric); B5 D6 पश्चाच्च (for पश्चात्तु). Ś K1.2 शरवत्; B2 श्येनवत् (for शैल°). K4 पश्चात्ते सरवाः पेतुः; V1 ये चात्र बलतः पेतुः; D2 भल्लैः छिन्नकरा पेतुः. — K1 om. 40^{c}–42^{b}. — ^{c}) B2 वज्रिवज्र-प्रमृदिता; D2 वज्रं वज्रे प्रमथिता; D5 वज्रिवज्रा°; G2 वज्री°. — ^{d}) K2 [अ]द्रिशयास् (for [अ]द्रिचयास्).

41 K1 G1 om. 41 (cf. v. l. 40; 33). T2 om. 41^{ab} (cf. v. l. 39). — ^{b}) B (except B2) Da1 D1.3–5.7 रथांश्चापि (D3.4.7 °श्चैव) सुकल्पितान्. — ^{c}) B Da1 Dn1 D2–8 S (G1 om.) विनीतैर्जं (B5 °तैर्य-; D9 °ताञ्ज) वनैर्युक्तान्; V1 विनीतान्यवसंयुक्तान्; D1 निनी-तैर्जुनवोर्युक्तान् (sic). — ^{d}) B D S (except T1; G1 om.) युद्धदुर्मदैः.

42 G1 om. 42 (cf. v. l. 33). K1 om. 42^{ab} (cf. v. l. 40). — ^{a}) Da1 D1.5 विशकलान् (for विशकली-). — ^{b}) Ś K2.4 अमितान् (for अमित्रान्). K3 अभ्यवावृषत्; K4 अभिवीवृषत्; Dn1 अवधीत्तदा; D3 अभ्यवीवृषन्; T2 अवधींस्तदा. — After 42^{ab}, M2–4 ins.:

95* ते शराः सूर्यसंकाशाः पतन्तः सर्वतोदिशम् ।

— ^{c}) K2 अलंगतान्; K3 B D S (G1 om.) स्व-(Dn1 सा)लंकृतान्. — ^{d}) K3 Da1 D1.5 पत्तीश्च् (for पत्तींश्च्). K1–3 चाह (K2 °हं); V1 B2 D3 चाघ्नन्; D6 T2.3 G3 निघ्नन्; M जघ्नुर् (for चाहन्). Cc cites अहन्. D8 M महारणे; T G3 रणाजिरे (for धनंजयः). Dn1 पदातींश्च महारणे.

43 G1 om. 43 (cf. v. l. 33). — ^{a}) Ś2 °युगांतार्काः. — ^{b}) Some MSS. संसप्तक-. B3 -महारथं; Da1 D1.5 -महार्णवः. — ^{c}) K3 दुःशाम्य; V1 सुशोषं; D3 दुःशेषं; D6 T2 निःशेषं; T1 G2 दुःशोष्यं; M दुःशाम्यं (for दुःशोषं). Ś1 K2 व्यशोषय*दु*स्तस; Ś2 °यदुरैशस्तस; K1 विशोषय-त्पुदुष्पारं (sic); K4 °यदुम्रतरैस्. — ^{d}) K1.3.4 V1 B D T2 तीक्ष्णैः (Dn1 °क्ष्णै); T1 सितैः; T3 G2.3 M तिग्मैः (for

निर्बिभेद महावेगैस्त्वरन्वज्रीव पर्वतम् ॥ ४४
तमाचार्यसुतः क्रुद्धः साश्वयन्तारमाशुगैः ।
युयुत्सुर्नाशकद्योद्धुं पार्थस्तानन्तराच्छिनत् ॥ ४५
ततः परमसंक्रुद्धः काण्डकोशानवासृजत् ।
अश्वत्थामाभिरूपाय गृहानतिथये यथा ॥ ४६
अथ संशप्तकांस्त्यक्त्वा पाण्डवो द्रौणिमभ्ययात् ।
अपाङ्क्तेयमिव त्यक्त्वा दाता पाङ्क्तेयमर्थिनम् ॥ ४७
ततः समभवद्युद्धं शुक्राङ्गिरसवर्चसोः ।
नक्षत्रमभितो व्योम्नि शुक्राङ्गिरसयोरिव ॥ ४८
संतापयन्तावन्योन्यं दीप्तैः शरगभस्तिभिः ।
लोकत्रासकरावास्तां विमार्गस्थौ ग्रहाविव ॥ ४९
ततोऽविध्यद्भ्रुवोर्मध्ये नाराचेनार्जुनो भृशम् ।
स तेन विबभौ द्रौणिरूर्ध्वरश्मिर्यथा रविः ॥ ५०
अथ कृष्णौ शरशतैरश्वत्थामार्दितौ भृशम् ।

C. 8. 664
B. 8. 17. 4
K. 8. 52. 4

तीव्रैः). Ś2 शरगमाशुचिः (sic).

44 G1 om. 44 (cf. v. l. 33). — a) T1.3 G2.3 M तं च (for पुनर्). V1 B D (except D1.3) T2 द्रौणिं (for द्रौणि-). B3 महासेनं; D6 समासाद्य; D8 महाराज (for -महाशैलं). Cc cites द्रौणिमहाशैलम् (as in text). — b) Ś2 V1 B1.4 D2–4.6.7 T2 वज्रसंनिभैः; B2 शूल°; B3 रवि° (for सूर्य°).

45 G1 om. 45 (cf. v. l. 33). D8 om. (hapl.) 45b–46a. — c) K1 युयुत्सो; V1 युयुत्सोर्; D6 T2 युयुत्सुं; T1.3 G3 M3.4 बीभत्सुं; G2 विशिखैर्; M1 विध्यंतं; M2 विव्याध. V1 B1.2.5 Da1 D1.3–5.7 Cc आगमत्; B3 आगतो; D2 नाशकन् (for नाशकत्). Ca cites अशकत् (as in text). K1 M4 चोद्धुं; K3 D6 वेद्धुं; B1 युद्धं; Da1 D1.5 क्रुद्धं; B4 T3 G2 वेद्धुं; Dn1 D2 द्रष्टुं; T2 वेगं; G3 सोढुं (for योद्धुं). — d) K1 B1.3.5 Da1 D1–5.7 पार्थस्तानच्छिनच्छरान्. Ca cites पार्थस्तान् and अच्छिनत् (as in text).

46 G1 om. 46 (cf. v. l. 33). D8 om. 46a (cf. v. l. 45). Dn1 om. 46a–47a. — b) V1 शराञ्शीघ्रान्; B1 Ca कांडपृष्ठान्; B2–4 D3.4.7 °कोषान् (B3 °द्); Da1 D1.5 °कोष्टान्; D2 शरकोपान्; D6 सनकोपाद्.; D8 शरं-कोदम् (sic); T1.3 G2.3 M कांडकोशम्; Cc कांतकोषान् (for काण्डकोशान्). K3 कांडं कोशा*वाष्वजत् (sic); B3 पांडवेस्त्राण्यवासृजत्; T2 श***निवासृजत्. — c) Ś2 K2 अश्वत्थामाविरूपाय; T1 °माग्निरूपाय; M2–4 °म्नेभिरू-पाय. Ca.c cite अभिरूपाय (as is text). — d) Ś1 G2 गृहानतिथयो; K1 °हानभि यथा; K2 °हानतियथो; V1 D6 °हावतिथये; D8 पूजामतिथये; T2 गृहानातिथये; M1 °हादतिथये. Ca cites गृहान् (as in text).

47 G1 om. 47 (cf. v. l. 33). Dn1 om. 47a (cf. v. l. 46). — a) Some MSS. संसप्तकांस्. — b) V1 अभ्यगात्. — M1 om. 47cd. — c) K1 अपांतेयम्; K3 अपांक्तेयम्; K4 V1 B1.2.4.5 Da1 Dn1 D1–5.7.8 अपांक्तेयान्; B3 T2 अपा(T2 °प)त्रेयान्; Cc अपंक्तीयान् (for अपाङ्क्तेयम्). D6 अपांक्तेयानि संत्यक्त्वा. — d) K4 दत्वा; D6 दीना; T1 तथा; G2 M2–4 तदा (for दाता). B3 पात्रेयम् (for पाङ्क्तेयम्). K3 अर्थितं; Da1 D1.5 अर्थिनः; D4 अर्थितः. — After 47, T G2.3 ins.:

96* स्थिताः संशप्तका राजन्द्रष्टुं युद्धं महात्मनोः।
[T1.3 G3 महात्मनः.]

— K4 V1 B D M ins. an addl. colophon after 47. T2 G2.3 ins. it after 96*. [*Adhy. name*: Dn1 संसप्तकगणायुद्ध; T1 M1 अर्जुनाश्वत्थामयुद्धे (M1 °द्धं). *Adhy. no.* (figures, words or both): B1.2.4.5 Da1 D2 16; D1 14; T1.3 G2.3 57; T2 M 56.]

48 G1 om. 48 (cf. v. l. 33). K4 V1 B D S (G1 om.) ins. संजय उवाच before 48. Before the ref., G2 adds श्रीकृष्णाय नमः. B2 om. 48b–49a. — b) K1 शक्रांगिरस°; K3 V1 D2 शुक्रांगिरसवर्चसं (K3 °सां); Dn1 °रिसवर्चसोः. Cc cites आंगिरसः. — d) Dn1 शुक्रांगिरि-सयोर्. Ca cites आंगिरसः.

49 G1 om. 49 (cf. v. l. 33). B2 om. 49a (cf. v. l. 48). — b) T3 तौ दीप्तैः (hypermetric) (for दीप्तैः). T1 G2.3 M तौ दीप्तैः (G2 °प्तौ; M1 °प्त-) शररश्मिभिः. — c) Dn1 लोकताप° (for लोकत्रास°). — d) B2 विमानस्थौ; B3 विमर्दंतौ; Ca.c विमार्गस्थौ (as in text). S (except T2; G1 om.) transp. ग्रहौ and इव.

50 G1 om. 50 (cf. v. l. 33). — a) V1 D2.6 T2 तमविध्यद् (for ततोऽवि°). K4 ध्रुवोर् (for भ्रुवोर्). — b) K1 T3 नाराचैरर्जुनो (for नाराचेनार्जुनो). D2 द्विजं (for भृशम्). — c) Ś1 K2 विक्षतो; T1 G2 [अ]पि बभौ (for विबभौ).

51 G1 om. 51 (cf. v. l. 33). — a) K3 Dn1 कृष्णो. K3 शरव्रातैर्; Dn1 °व्रातैर् (for °शतैर्). — b) Ś2 K3.4 B3 M1 अश्वत्थामा-; D8 °त्थाम्नो. K1 [अ]र्दितो; B3 [अ]-र्पितैर्; T1 G2.3 M [अ]र्पि(T1 M1 °पि)तौ (for [अ]-र्दितौ). D6 रणे (for भृशम्). — c) K1.3 V1 B D S स्वरश्मिजालविकचौ (K3 B3 Dn1 °निकरै; D6 °विकरौ).

C. 8. 664
B. 8. 17. 4
K. 8. 53. 4

सरश्मिजालनिकरौ युगान्तार्काविवासतुः ॥ ५१

ततोऽर्जुनः सर्वतोधारमस्त्र-
मवासृजद्वासुदेवाभिगुप्तः ।
द्रौणायनिं चाभ्यहनत्पृषत्कै-
र्वज्राग्निवैवस्वतदण्डकल्पैः ॥ ५२

स केशवं चार्जुनं चातितेजा
विव्याध मर्मस्वतिरौद्रकर्मा ।
बाणैः सुमुक्तैरतितीव्रवेगै-
र्यैराहतो मृत्युरपि व्यथेत ॥ ५३

द्रौणेरिषूनर्जुनः संनिवार्य
व्यायच्छतस्तद्विगुणैः सुपुङ्खैः ।
तं साश्वसूतध्वजमेकवीर-
मावृत्य संशप्तकसैन्यमार्छत् ॥ ५४

धनूंषि बाणानिषुधीर्धनुर्ज्याः
पाणीन्भुजान्पाणिगतं च शस्त्रम् ।
छत्राणि केतूंस्तुरगानथैषां
वस्त्राणि माल्यान्यथ भूषणानि ॥ ५५

चर्माणि वर्माणि मनोरथांश्च
प्रियाणि सर्वाणि शिरांसि चैव ।
चिच्छेद पार्थो द्विषतां प्रमुक्तै-
र्बाणैः स्थितानामपराङ्मुखानाम् ॥ ५६

सुकल्पिताः स्यन्दनवाजिनागाः

— d) K1 [इ]वांश(*sup. lin.* क्र)तुः; K4 [इ] वासुतः; G2 [इ]वासतः (for [इ]वासंतुः). D1 युतार्काविवाससतुः (sic).

52 G1 om. 52 (cf. v. l. 33). — a) Ś2 K4 सर्वतोद्वारमस्त्रम्; K3 सचातीवारमस्त्रम्; Dn1 सर्वतोसह्यमस्त्रम्; D4.6 सर्वतोवा(D6 °वि)रमस्त्रम्; D8 (*sup. lin.* as in text) सर्वतश्चारमस्त्रम्; T1 सर्वतः शस्त्रवृष्टिम्; T2 सर्वतोदारमस्त्रम्; M4 सर्वभूतोधारमस्त्रम्. Ca cites सर्वतोवारम्. — b) Ś1 वासुदेवाभितप्तः; K1 °देवातितूर्णं; K3 V1 B D S (G1 om.) वासुदेवे(Dn1 °वो-; D2 °वा)भिभूते (for °देवाभिगुप्तः). — c) D6 T2 द्रौणायनिश्च; G2 द्रोणायनं; M द्रोणायनिं. Dn1 T1.2 M चाप्यहनत्; G2 चाप्यसृजत्. Ś2 पृषक्टैर्; K3 D1.4.5.8 पृषक्तैर्. — d) K3 धनूंषि वैवस्वत°; B3 वज्राग्निवैवस्वतवज्र°; G2 विषाग्निवैवस्वत°; M4 वज्राग्निवैवस्वतदंडकल्पो. Cc cites [वै]वस्वतदंडकल्पैः.

53 G1 om. 53 (cf. v. l. 33). — a) K3 पांडवं; D4 वार्जुनं. K3 चार्जवेन; B5 Da1 D1.5 चाभितेजा; D4 वातितेजा; T2 चामितौजा; G2 चातितेजसा; M4 चातितेजो (for चातितेजा). — b) V1 Dn1 D6 मर्मस्वपि रौद्रकर्मा; D1 धर्मस्वति°; D8 मर्मस्त्वति°; S (except T2; G1 om.) मर्मस्वतितीव्र°. — c) Ś K सुवृत्तैर्; V1 Dn1 D2 सुघोरैर्; B1–4 D3.4.6.7 T3 सुयुक्तैर्; T1 M3 स्वमुक्तैर् (for सुमुक्तैर्). K1 अभितीव्रवेगैर्; V1 अतिरौद्र°; D2 अपि तीव्र°. — d) D6 वराहतो (for यैराहतो). Ś2 मन्युर् (for मृत्युर्). B2 अति- (अपि).

54 G1 om. 54 (cf. v. l. 33). — a) K3 D1 द्रौणे रिपून्; D6 द्रौणिं रिपून्(for °णेरिपून्). K3 om.; T1.3 G2.3 इषुभिः (for अर्जुनः). — b) B2.3 स्वर्णपुंखैः; Dn1 सपुंखैः; M2–4 पृषत्कैः (for सुपुङ्खैः). K3 व्यचच्छत शुद्धिगुणैः सपुंखैः (sic). — c) M1 साश्वसूतं. — d) V1 B3 आहत्य (for आवृत्य). Some MSS. संसप्तक°. B3 आर्जत्; D8 (*sup. lin.* as in text) आस्थत् (for आर्छत्). T2 आवृत्य संशप्तकसाल्वमुख्यान् (*sup. lin.* °सैन्यान्); G2 आवृत्तसंवर्त्तकसैन्यमार्छत्. Cc cites आर्छत् (as in text).

55 a) Ś2 K2.4 Dn1 D1.5.6 G1.2 M1 इषुधी; K3 इषुधान् (for इषुधीर्). T3 धनुष्यां; G1.3 धनुर्ज्यां. — b) K2 पाणीर्भुजान्; D4 रुजन्भुजान्; D8 G T1.3 पाणींस्तथा; T2 पाणीन्ध्वजान् (for पाणीन्भुजान्). K3 पाणिगतां; B2 पाणीगतं; D3 पाणिगतः; D8 सर्वगतं (for पाणि°). — D8 om. (hapl.) from गतं in 55b up to सर्वाणि in 56b. — c) D4 T1 G1.2 केतुं (for केतूंस्). D3.7 तु रथान् (for तुरगान्). K1 D2.4 T1 G1 M2–4 रथेषां; K2.4 B1.4 तथै(B4 °थे)षां; V1 Da1 D1.5 M1 रथेषा; B3 रथेशां; B5 तथैव; Dn1 D3.7 T3 G2.3 रथैषां; D6 रथैवं; T2 अशेषान् (for अथैषां). — d) M2–4 अस्त्राणि (for वस्त्राणि). B3–5 Da1 Dn1 D1.5 माल्यानि च; D6 माल्यानथ.

56 D8 om. up to सर्वाणि in 56b (cf. v. l. 55). — a) V1 B1.4.5 Da1 D1.5 T2 M2–4 transp. चर्माणि and वर्माणि. D4.7 मर्माणि (for चर्माणि). D4 चर्माणि; G1 मर्माणि (for वर्माणि). Ś2 K4 महारथांश्च; V1 B1.2 T1.3 G M1.2.4 मनोहराणि; B3.5 D (D8 om.) T2 M3 °रमांणि (for °रथांश्च). — b) V1 सर्वाणि तेषां स; S (except T2) प्रसह्य तेषां स (for प्रियाणि सर्वाणि). — c) Ś1 प्रसक्तैर्; K3 B2.5 D6.8 T2 M3 सुमुक्तैर्; B1.3.4 Dn1 D3.4.7 सुयुक्तैर्; D1 प्रयुक्तैर्; D2 M1.2.4 समुक्तैर्; T1.3 G विमुक्तैर् (for प्रमुक्तैर्). — d) K3 चितानाम् (for स्थितानाम्). D6 नंपराङ्मुखानां.

समाश्रिताः कृतयत्नैर्नृवीरैः ।
पार्थेरितैर्बाणगणैर्निरस्ता-
स्तैरेव सार्धं नृवरैर्निपेतुः ॥ ५७

पद्मार्कपूर्णेन्दुसमाननानि
किरीटमालामुकुटोत्कटानि ।
भल्लार्धचन्द्रक्षुरहिंसितानि
प्रपेतुरुर्व्यां नृशिरांस्यजस्रम् ॥ ५८

अथ द्विपैर्देवपतिद्विपाभै-
र्देवारिदर्पोल्बणमन्युदर्पैः ।
कलिङ्गवङ्गाङ्गनिषादवीरा
जिघांसवः पाण्डवमभ्यधावन् ॥ ५९

तेषां द्विपानां विचकर्त पार्थो
वर्माणि मर्माणि करान्नियन्तॄन् ।
ध्वजाः पताकाश्च ततः प्रपेतु-
र्वज्राहतानीव गिरेः शिरांसि ॥ ६०

तेषु प्ररुग्णेषु गुरोस्तनूजं
बाणैः किरीटी नवसूर्यवर्णैः ।
प्रच्छादयामास महाभ्रजालै-
र्वायुः समुद्युक्तमिवांशुमन्तम् ॥ ६१

ततोऽर्जुनेषूनिषुभिर्निरस्य
द्रौणिः शरैरर्जुनवासुदेवौ ।
प्रच्छादयित्वा दिवि चन्द्रसूर्यौ
ननाद सोऽम्भोद इवातपान्ते ॥ ६२

तमर्जुनस्तांश्च पुनस्त्वदीया-
नभ्यर्दितस्तैरविकृत्तशस्त्रैः ।

C. 8. 675
B. 8. 17. 16
K. 8. 53. 16

---

57 a) K1 स्वकल्पिताः; K3 संक°; B1.3.5 सुकल्पित-; G1.2 सुकल्पिता; Ca °ताः (as in text). — b) Ś2 क्षतयत्नैर्; K1 कृतशस्त्रैर्; B (except B2) D3.4.7 यत्नकृतैर्; Dn1 कृत्तशिरैर्; D6 कृत्यपैरैर् (for कृतयत्नैर्). D2 नृधीरै (for °वीरैः). — c) V1 B D (except D8) बाणशतैर् (for °गणैर्). — d) Da1 D1.5 तेनैव (for तैरेव). B1.3 D3.4.7 नृवरा निपेतुः; D6 S नृवरैर्विनेशुः (G1 °वरै जिरेजुः [sic]; G2 °वरैर्विरेजुः).

58 a) V1 B (except B2) D (except Dn1 D8) T3 G3 M °निभाननानि; T2 °समानकानि. — b) K3 किरीटमालामुकुटोत्कचानि; V1 D2–7 °माल्याभरणो(V1 °णे)-ज्ज्वलानि; Dn1 किरीटिमालीमुकुटोत्कटानि; Da1 D1 किरीटमालामुकुटोज्ज्वलानि; S °माली(T2 °ला)मकुटोत्कटानि. — c) K3 Dn1 भल्लार्ध(Dn1 °र्थं)चंद्रक्षुराहिंसतानि; K4 भल्लार्धचंद्रा°; V1 D2.6 भल्लार्ध(D6 फालार्ध)चंद्रक्षुरकल्पितानि; D3.4.7 °क्षुरकर्त्तितानि; T1.3 G M °क्षुरसन्निकृत्तानि (T3 G3 °कर्त्तानि). S (except T2) [अ]पातयच्छत्रुशिरांस्यजस्रं.

59 a) G2 रथद्विपैर्. V1 B2–4 Da1 D1.5.6.8 m S Co दैत्यरिपुद्वि(G2 °पुर्द्वि)पा°; B1.5 D2–4.7 देवरिपु°; Dn1 दैत्यरिपुद्वयाभैर् (sic); D8 देवद्विपानिवोग्रैर्. — b) K4 दैवारिदर्पोल्बणमन्युदर्पाः; V1 B Da1 D1–5.7 °दर्पाप (V1 °द)हमत्युदग्रं (D2.5 °ग्रै); Dn1 D8 T2 °दर्पापहमप्युदग्रैः (Dn1 °क्कैः); D6 °दैव्योर्बलमन्युदर्पैः; D8m °वर्योल्बणमन्युदर्पाः; T1 G2 °कल्पबलमन्युदर्पाः; T3 G1.3 M2–4 °कल्पा बलमन्युदर्पैः (T3 G3 °र्पाः). M1 (before corr.) °मन्युकल्पैः. — c) K3 °निखादवारा; G कलिंगवंकांकनिषाद°. — d) D2.6 फाल्गुनम् (for पाण्डवम्). Da1 अध्यधावन्; M1 अभ्यधावत्.

60 a) K3 V1 B Da1 Dn1 D1.3–5.7 S निचकर्त्त. D6 तेषां द्विपानामिव कर्णपार्थौ. — b) Dn1 D7.8 T G M1 चर्माणि; D1 वराणि (for वर्माणि). K1 D8 T G वर्माणि; K3 B3 D2.3 चर्माणि; B1 कर्माणि (for मर्माणि). D4 करान्नयंतॄन् (sic); D6 करान्नियच्छन्; T1 करानकृंतत्; T2 करांश्च जन्तॄन्; Ca करान्नियन्तॄन् (as in text). — c) B1.4 Da1 D2.3.6.7 T1.3 M ध्वजान्. M1.4 पताकांश्च. — d) K3 वज्राहतानां च; D3.4.7 °हतान्येव. S तटानि (for शिरांसि).

61 a) K3 प्रभिन्नेषु; V1 प्रणूनेषु; B1.2.4 Dn1 D1.2.4.6–8 S (except T1) प्रभग्नेषु; B4 प्ररूढेषु; D3 भग्नेषु (submetric) (for प्ररुग्णेषु). T1 गुरोस्तमात्मजं (for गुरोस्तनूजं). — b) G2 किरीटीन् (for किरीटी). K3 नवसूर्यबाणैः; M °वर्णं. — c) D4 प्राच्छादयामास. M3 महास्त्रजालैर्. — d) K3 V1 B D S समुद्यंतम् (for °द्युक्तम्).

62 D6 om. 62a–70b. — a) K4 नियस्य; Da1 नीरस्य (for निरस्य). — b) V1 द्रौणेः. B1 शतैर्; D2–5 T2 शितैर् (for शरैर्). — c) K4 प्राच्छादयित्वा. K1 प्रश्रछदभित्वा दिवचंद्र° (sic). G2 प्रच्छादय ***श्चंद्र°. — d) K1 नानाश (sic); K2 ननाश (for ननाद). K3 खेंभोद; B2 Dn1 M3 सांभोद (for सोऽम्भोद).

63 D6 om. 63 (cf. v. l. 62). — a) D8 (*sup. lin.* as in text) G1.2 ततोर्जुनस्तांश्च; M4 तमर्जुनस्थांश्च. K3 तमर्जुनश्च पुनस्तदा रथीन्. — b) K2 अभ्यर्चितस्; D8 अभ्यर्दयत्; G2 अभ्युच्छ्रितैस् (for अभ्यर्दितस्). Ś1 K1–3 B Da1 D1.3–5.7.8 T1.3 G M अभिसृत्य; Ś2 K4 अभिमृद्य;

C. 8. 675
B. 8. 17. 16
K. 8. 53. 16

बाणान्धकारं सहसैव कृत्वा
विव्याध सर्वानिषुभिः सुपुङ्खैः ॥ ६३

नाप्याददत्संदधन्नैव मुञ्च-
न्बाणान्रणेऽदृश्यत सव्यसाची ।
हतांश्च नागांस्तुरगान्पदाती-
न्संस्यूतदेहान्ददृशू रथांश्च ॥ ६४

संधाय नाराचवरान्दशाशु
द्रौणिस्त्वरन्नेकमिवोत्ससर्ज ।
तेषां च पञ्चार्जुनमभ्यविध्य-
न्पञ्चाच्युतं निर्बिभिदुः सुमुक्ताः ॥ ६५

तैराहतौ सर्वमनुष्यमुख्या-
वसृक्क्षरन्तौ धनदेन्द्रकल्पौ ।
समाप्तविद्येन यथाभिभूतौ
हतौ स्विदेतौ किमु मेनिरेऽन्ये ॥ ६६

अथार्जुनं प्राह दशार्हनाथः
प्रमाद्यसे किं जहि योधमेतम् ।
कुर्याद्धि दोषं समुपेक्षितोऽसौ
कष्टो भवेद्व्याधिरिवाक्रियावान् ॥ ६७

तथेति चोक्त्वाच्युतमप्रमादी
द्रौणिं प्रयत्नादिषुभिस्ततक्ष ।

Dn1 अविकृत-; D2 °कृंत-; T2 अभिपत्य (for अविकृत्त-). — c) K3 तन्वन् (for कृत्वा). — d) D2 सर्वाण्यषुभिः (for सर्वानिषुभिः). D1 सपुंखैः. T1.3 G विव्याध पार्थौ वरहेमपुंखैः.

64 D6 om. 64 (cf. v. l. 62). — a) K3 तदाददत्; V1 T1.3 G1.3 M2 न ह्याददत्; B3 D7 नाप्याददन्; D1.5 नाप्यादधत्; D8 तथादधत्; G2 M3.4 न ह्यादधत्; M1 न ह्यंददत् (for नाप्याददत्). K3.4 T1 संदधन्ने(K4 °नै)व; B2 संधनुषैव; G2 संदधत्वेनेव (for संदधन्नैव). — b) B3.4 D4.7 T1 रथे; Dn1 न वा (for रणे). B1 Da1 D1.5 M2–4 दृश्यते (for ऽदृश्यत). — c) V1 B4 D2.4.7 T1 रथांश्च; B2 हतांस्तु; Dn1 D8 T2.3 G3 M रथान्स; G1.2 रथांस्तु (for हतांश्च). T2 पदाती; G1 पदातान् (for पदातीन्). — d) B3 संहत्य देहान्; D2 संस्यूतदेहा; T3 G3 संसक्तदेहान्; G2 ससूतदेहां (sic). D2 om. from ददृशू in 64^{d} up to 65^{c}. Ś K1.2.4 G1.2 हयांश्च; V1 B3.4 Dn1 D4.7.8 T G3 M हतांश्च (for रथांश्च).

65 D6 om. 65 (cf. v. l. 62); D2 om. 65^{abc} (cf. v. l. 64). — a) K3 संताप- (for संधाय). K3 पृषत्कान्; M1 तदाशु (for दशाशु). — b) Ś K1.2.4 त्वरन्नेक ए(K1 इ)व; Dn1 T3 G2.3 स्म(Dn1 च)रन्नेकमिव; G1 M1 त्वरन्नैकमिव. G1 °ससर्जे. — c) D1 ते पंच (for तेषां च). B1.4.5 Dn1 T G M तु (for च). Ś K1.2.4 अन्वविध्यन्; K3 D4 अभ्यविध्यत्; B2 °धावन् (for °विध्यन्). — d) K1 पंचाच्युते; D2 पंचासुतं; T1 G2 पंचार्जुनं (for °च्युतं). K1 निष्टिभिदुः; Da1 D1.2.5 निर्विविधुः. B2 Dn1 D3.4.7.8 T3 G3 M सु(B2 D7 स)पुंखाः; D2 ससुक्ताः.

66 D6 om. 66 (cf v. l. 62). — a) D2 तैराहितौ; T2 M2.3 तावाहतौ; G2 तैराहता; M1 तान्हतौ (sub-metric); M4 तवाहतौ (for तैराहतौ). D1.5 °मुख्यो; T1.3 G1.3 °वीराव् (for °मुख्याव्). — b) B1.2 D3.4.7 स्रवंतौ; Dn1 किरंतौ. K4 धनुर्देद्रकल्पौ; D1 धनदंडकल्पौ. D8 S (except T2) असृक्क्षरौ वैश्रवणेंद्र°. — c) V1 B D (D6 om.) S तथा (for यथा). G2 विभूतान् (for [अ]-भिभूतौ). Cc cites यथाभिभूतौ (as in text). — d) K1 om.; G1 हितौ; G2 हता (for हतौ). K3 V1 Dn1 D8 T G M2–4 स्वि(G2 स्व)देताविति; B Da1 D1–5.7 रणे ताविति; M1 स्वदेहताविति (sic) (for स्विदेतौ किमु). D8 जनाः (for ऽन्ये).

67 D6 om. 67 (cf. v. l. 62). — a) D2 तथा; T1.3 G ततो (for अथ). B4 दशार्हमुख्यः. — b) G1 प्रमाथसेमे. (for प्रमाद्यसे). K4 योधमेतत्; Dn1 D8 T3 G3 °मेनं; T2 शत्रुमेनं; G1 M यौधमेनं; G2 योधनाथं. — c) K4 M1 विदोषं (for हि दोषं). B (except B2) Da1 D1–5.7 [ऽ]यं; Dn1 [ऽ]रिः (for ऽसौ). — d) T1 G1.2 महान्; T3 G3 महा- (for भवेद्). Da1 Dn1 D1.5 [अ]क्रियाणां; T2 क्रियावान्; Cc अक्रियावान् (as in text).

68 D6 om. 68 (cf. v. l. 62). — a) K3 B2 Dn1 तथैव (for तथेति). T2 द्रुतम् (for [अ]च्युतम्). K3 D3 अप्रमादाद्; T2 अप्रमेयं. D8 तथा स उक्तो हरिणा-प्रमादी. — b) K3 [अ]कृंत (for ततक्ष). Dn1 S द्रौणेः (Dn1 T2 °णिं; M4 °णो) प्रसह्या(M °हस्या)शु किरीटमाली. — After 68^{ab}, K4 V1 B D (D6 om.) S ins.:

97* भुजौ वरौ चन्दनसारदिग्धौ
वक्षः शिरोऽथाप्रतिमौ तथोरू ।
गाण्डीवमुक्तैः कुपितो विकर्णै-
र्द्रौणिं शरैः संयति निर्बिभेद ॥

[(L. 1) K4 °दग्धौ. — (L. 2) B2 वक्षः शिरश्च; T2 वक्षस्थलं

छित्त्वाश्वरश्मींस्तुरगानविध्य-
 चे तं रणादूहुरतीव दूरम् ॥ ६८
आवृत्य नेयेष पुनस्तु युद्धं
 पार्थेन सार्धं मतिमान्विमृश्य ।
जानञ्जयं नियतं वृष्णिवीरे
 धनंजये चाङ्गिरसां वरिष्ठः ॥ ६९
प्रतीपकाये तु रणादश्वत्थाम्नि हृते हयैः ।
मन्त्रौषधिक्रियादानैर्व्याधौ देहादिवाहृते ॥ ७०
संशप्तकानभिमुखौ प्रयातौ केशवार्जुनौ ।
वातोद्धूतपताकेन स्यन्दनेनौघनादिना ॥ ७१

C. 8. 686
B. 8. 17. 26
K. 8. 53. 26

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

च. B3 T2.3 G3 [अ]प्रतिमः; Dn1 T1 G1.2 °प्रतिमं. B3 तथैको; T2.3 G3 महात्मा; G2 ततोरू (for तथोरू). — (L. 3) Dn1 T2 M कुपिताहिकल्पैर्; T1.3 G कुपितोग्निकल्पैर् (for कुपितो विकर्णैर्). Ca विकर्णैः (as above). — (L. 4) K4 B5 G1.2 M द्रौणेः; Dn1 T2 भृशं (for द्रौणिं).]

— a) Ś2 भित्त्वाश्व-; K1 छित्त्वाश्म-; K3 V1 B2 छित्त्वास्य; K4 छित्त्वाशु; B1.3–5 Da1 D1–5.7 G M3 छित्त्वा तु; Dn1 T1.3 M1.2.4 छित्त्वा च; T2 छित्त्वा स (for छित्त्वाश्व-). Da1 D1.5 -रश्मीस्. D8 छित्त्वा रश्मीस्तुरगानभ्यविध्यत्. — d) K3 क्षेतं रणाद्दुद्रुवे च दूरात् (sic); B4 तत सारथिं तूर्णमतीव दूरं (sic); D8 ते तं रणाद्दूरमूहुस्तदानीं. — After 68, Dn1 D4.7.8 S ins.:

 98* स तैर्हृतो वातजवैस्तुरंगै-
  र्द्रौणिर्दृढं पार्थशराभिभूतः ।

[(L. 1) D8 T2 वातरयैस् (for °जवैस्). — (L. 2) D8 भृशं (for दृढं).]

69 D6 om. 69 (cf. v. l. 62). — a) Ś आवृत्य चैनान्; K4 °त्य वैनान्; V1 B1.2 D3 इयेष चावृत्य; B3 इत्येव चावृत्य; B4.5 नेयेष व्या(B5 चा)वृत्य; Da1 Dn1 D1.4.5.7.8 इयेष नावृत्य; D2 आवृत्य वेयेष; T1 G1.2 M3 °त्य येनै-(G1 °ने)ष; M1 आप्लुत्य नेयेष; M2 आवृत्य नेयेषु; M4 आवर्तनेयेषु (for आवृत्य नेयेष). Cc cites नेयेष (as in text). Ś K4 एव; Dn1 स्म; D8 S स (for तु). K1.2 वृद्धिं; K3 V1 B (except B5) D (except D2; D6 om.) T1.2 G1.2 M Cc योद्धुं; Ccp योक्तुं (for युद्धं). T3 G3 आवृत्य नैव व्यपहत्स योद्धुं. — b) Ś2 K4 B2.5 Da1 D1.5.8 S विमृश्य. — c) Ś2 K3 धनंजयं (K3 °ये) (for जानञ्जयं). Dn1 निहतं; Ca.c नियतं (as in text). K1 वृष्णिवीरं. — d) K3 धनंजयं; Dn1 जये जयं. K1 चांगिरसं; K4 वांगिरसां; G1.2 सोंगिरसां. Cc cites आंगिरसां. — After 69, Dn1 D8 T2.3 G3 M ins.:

 99* विवेश कर्णस्य बलं तरस्वी
  भग्नोत्साहः क्षीणबाणास्त्रयोगः ।

[(L. 2) T2 क्षीणोत्साहः (for भग्नो°).]

Dn1 T2 G3 cont.: Ś K V1 B Da1 D1–5.7 T1 G1.2 ins. after 69:

 100* नियम्य तु हयान्द्रौणिः समाश्वस्य च मारिष ।
  रथाश्वनरसंबाधं कर्णस्य प्राविशद्बलम् ।

[(L. 1) B1 D3 स; T1 च (for तु). Ś2 K4 V1 B3 D1.3–5 T1.2 G समाश्वास्य. B2 G2 तु (for च). — (L. 2) K3 -रथ- (for -नर-).]

70 D6 om. 70ab (cf. v. l. 62); T1 G1.2 om. 70. — a) K1 प्रतीपकार्ये तु; K4 B1.3–5 Da1 Dn1 D1.5.8 T3 G3 °कामे तु; V1 B4m D3.4.7 T2 Ca °का(T2 °चा)रिणि; D2 °कामैस्तु; M प्रतीतकामे तु. B2 प्राप्तावकाशे तु रणाद्. — b) K3.4 B1 Dn1 D8 T2 हृते; D4 हिते; D8 क्षते; M4 सुते (for हृते). K3 ययुः; D8 परैः; M4 हये (for हयैः). — D2 om. 70cd. — c) V1 B Dn1 D3–7 S (T1 G1.2 om.) मंत्रौषधि(M2–4 °ध)क्रियायोगैर्; Da1 D1 °क्रियायोगाद्. — d) K3 Dn1 इवाहृते; T2.3 G3 M इवोद्धृते (M1 °तः).

71 a) Some MSS. संसप्तकान्; K3 संसप्तकं. — b) T1 G1.2 ययतुः (for प्रयातौ). — c) G1.2 वातोद्धत°. — d) K1 G3 M1 स्यंदनेनोघनादिना; V1 °नेनोपयायिना; Da1 D6.7 °नेनोपपादिना; Dn1 T2 °नेनानुगामिना; D2 °नेचोग्रयायिना; D3.4 T3 G2 °नेनोपना(T3 °वा)दिना; D8 °नेनोग्रवाहिना; T1 °नेनौघघातिना. Cc cites ओघनादिना (as in text).

Colophon. — *Adhy. name:* B5 अश्वत्थामयुद्धं; Da1 D1.5 अश्वत्थामार्जुनयुद्धं; Dn1 संसप्तकानां युद्धे; T1 M1 अश्वत्थामपराजयः. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 K4 प्रथमे युद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś1 13; Ś2 12 (as in text); B1.2.5 Da1 D5.6.8 17; D4 18; T1.3 G 58; T2 M 57. — *Śloka no.:* Dn1 28; D1 15.

१३

C. 8. 686
B. 8. 18. 1
K. 8. 54. 1

संजय उवाच ।
अथोत्तरेण पाण्डूनां सेनायां ध्वनिरुत्थितः ।
रथनागाश्वपत्तीनां दण्डधारेण वध्यताम् ॥ १
निवर्तयित्वा तु रथं केशवोऽर्जुनमब्रवीत् ।
वाहयन्नेव तुरगान्गरुडानिलरंहसः ॥ २
मागधोऽथाप्यतिक्रान्तो द्विरदेन प्रमाथिना ।
भगदत्तादनवरः शिक्षया च बलेन च ॥ ३
एनं हत्वा निहन्तासि पुनः संशप्तकानिति ।
वाक्यान्ते प्रापयत्पार्थं दण्डधारान्तिकं प्रति ॥ ४
स मागधानां प्रवरोऽङ्कुशग्रहो
ग्रहेष्वसह्यो विकचो यथा ग्रहः ।
सपत्नसेनां प्रममाथ दारुणो
महीं समग्रां विकचो यथा ग्रहः ॥ ५
सुकल्पितं दानवनागसंनिभं
महाभ्रसंह्लादममित्रमर्दनम् ।
रथाश्वमातङ्गगणान्सहस्रशः
समास्थितो हन्ति शरैर्द्विपानपि ॥ ६
रथानधिष्ठाय सवाजिसारथी-

13

1 After the ref., $Ś_2$ ins. ॐ. — ^{a}) $B_{1.4}$ अथांतरे च (B_4 तु); $B_{3.5}$ Da_1 $D_{1.5}$ अथांतरेण (for अथोत्तरेण). Cc cites अंतरेण. V_1 अथोत्तरे पांडवानां. — ^{b}) K_1 D_8 T_2 सेनाया; K_3 D_6 सेनयोर्; B_2 T_1 सेनया; $G_{1.2}$ सेनानां (for सेनायां). — ^{c}) $Ś_2$ $K_{2.4}$ M_1 रथानागाश्व- (K_4 °स्व)पत्तीनां; D_1 °श्वपत्तिनां. — ^{d}) G_2 दंडसारेण (for °धारेण).

2 ^{a}) K_1 निवृत्तयित्वा (for निवर्त°). K_3 om. तु. T_1 [अ]थ. — ^{c}) D_6 वाहयंते च (for °यन्नेव). Ca cites वाहयन् (as in text). — ^{d}) V_1 गरुडानिलरंघसः; B_3 °निव रंहसः; D_2 गरुढानलरंहसः.

3 ^{a}) D_8 m मागधं (for मागधो). V_1 B_4 समति°; $B_{1.3}$ $D_{2-4.7}$ [ऽ]न्यतिवि°; B_2 D_8 m समभि°; B_5 Da_1 $D_{1.5}$ Cc [ऽ]प्रतिवि°; D_6 [ऽ]यमति°; $T_{1.3}$ G M [ऽ]सावति° (for [ऽ]थाप्यति°). Dn_1 D_8 T_2 मागधः प्रति(D_8 °वि)विक्रांतो. Ca cites अतिविक्रांतो. — ^{c}) D_6 अवरजः; S अनवमः; Ca. c °वरः (as in text). — ^{d}) K_4 शिक्षयां (for शिक्षया).

4 ^{a}) $Ś_2$ T_1 एवं; B_3 इमं; B_5 एतं (for एनं). K_1 निहर्तासि (for निहन्तासि). — ^{b}) Some MSS. संसप्तकान्. B_2 पुनः संशप्तकानि च; B_3 संशप्तगणा*ति. — ^{c}) Ś $K_{1.2}$ वाक्यार्थे (for वाक्यान्ते). $K_{1.2.4}$ प्रापयन्; G_2 प्राह यत् (for प्रापयत्). G_1 क्षिप्रं (for पार्थं). M_1 वाक्यांते प्रापयित्वाश्वान्. — ^{d}) $Ś_1$ (m as in text) K_2 दंडधारपुरं; $Ś_2$ °धारपथं; K_4 G_2 °धाररथं; Dn_1 D_8 T_2 °धारद्विपं; T_3 G_3 M °धारगजं (for °धारान्तिकं).

5 ^{a}) B_1 $D_{1.2.5}$ प्रवरोंकुशग्रहे; B_2 °रोंकुशाग्रे; Dn_1 T_2 °रो धनुर्धरो; T_1 °रोंकुशग्राहो; T_3 °रो यशश्च (for °रोऽङ्कुशग्रहो). Ca cites अंकुशग्रहः; Cc °ग्रहे. — ^{b}) $Ś_2$ ग्रसेहसह्यो (sic); K_4 ग्रहे प्रसह्यो; V_1 ग्रहेष्वसज्जो; B_2 $D_{4.7}$ ग्रहेषु सह्यो; Da_1 $D_{1.5}$ ग्रहेषु सज्यो (for ग्रहेष्वसह्यो). Cc cites अप्रसह्यो. K_2 विकरो; D_5 विकचौ; Ca विकचो (as in text). K_3 ग्रहं. Dn_1 T_2 गजाधिरूढो वल(T_2 गज)वीर्यशाली; D_8 $T_{1.3}$ G M महाबलः शौर्यगुणैः (D_8 शूरगणैः; T_1 **गुणैः; M_1 योधगुणैः; M_{2-4} यौधगणैः) समन्वितः. — V_1 reads 5^{cd} on marg. — ^{c}) D_8 सपक्षसेनां (for सपत्न°). B_2 प्रममथ्य (for °माथ). — ^{d}) B_3 विकटो; $T_{2.3}$ G_3 M बलवान्; $G_{1.2}$ भगवान् (for विकचो). $T_{2.3}$ G_3 इव; Cc यथा (as in text). T_1 ग्रहं; Cc ग्रहः (as in text).

6 ^{a}) Da_1 स्व-; G_3 स (for सु-). Cc cites सुकल्पितं (as in text). $D_{2.6}$ दानवराजकल्पितं (for °नागसंनिभं). Ca as in text. — ^{b}) Ś K_2 महाभ्रसंनादम्; K_4 महाप्रसन्नादम्; B Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.7.8}$ T_2 महाभ्र(T_2 °श)-निर्ह्रादम्; (for °भ्रसंह्रादम्). Da_1 $D_{1.5.6}$ °दर्शनं (for °मर्दनम्). $T_{1.3}$ G M महाभ्रनिर्ह्रादसमस्वनं रणे. — B_4 repeats 6^{cd}. — ^{c}) K_3 °गणाः (for °गणान्). S (except T_2) समास्थितो ($M_{2.4}$ °तं) नागवरं नरेश्वरो. — ^{d}) K_2 द्विपानसि; K_3 °निति; V_1 द्विपेवच (sic); B (B_4 both times) Da_1 D_{1-7} नरानपि (for द्विपा°). S (except T_2) नराश्वमातंगरथं(T_3 °रथे; $M_{1.2.4}$ °नर)-प्रमाथिनं.

रथांश्च पङ्क्तिस्त्वरितो व्यपोथयत् ।
द्विपांश्च पद्भ्यां चरणैः करेण च
द्विपास्थितो हन्ति स कालचक्रवत् ॥ ७
नरांश्च कार्ष्णायसवर्मभूषणा-
न्निपात्य साश्वानपि पत्तिभिः सह ।
व्यपोथयद्दन्तिवरेण शुष्मिणा
सशब्दवत्स्थूलनडान्यथा तथा ॥ ८
अथार्जुनो ज्यातलनेमिनिस्वने
मृदङ्गभेरीबहुशङ्खनादिते ।
नराश्वमातङ्गसहस्रनादिते
रथोत्तमेनाभ्यपतद्द्विपोत्तमम् ॥ ९
ततोऽर्जुनं द्वादशभिः शरोत्तमै-
र्जनार्दनं षोडशभिः समार्दयत् ।
स दण्डधारस्तुरगांस्त्रिभिस्त्रिभि-
स्ततो ननाद प्रजहास चासकृत् ॥ १०
ततोऽस्य पार्थः सगुणेषुकार्मुकं
चकर्त भल्लैर्ध्वजमप्यलंकृतम् ।
पुनर्नियन्तॄन्सह पादगोप्तृभि-

C. 8. 696
B. 8. 13. 11
K. 8. 54. 11

---

7 T2 om. 7ab. — a) B2 च (for स-). K1 D7 सवाजिसारथी (for °सारथीन्). — b) D8 नरांश्च (for रथांश्च). K3 रथाश्वपत्तींस्त्वरितो; V1 नरांश्च पत्तीन्द्विरदो; B1.4.5 Da1 D1-5.7 नरांश्च पादैर्द्वि(Da1 °धि)रदो; B2 वरांश्च पत्तींस्त्वरितो; D6 नुदश्च पादैर्द्विरदो (sic) (for रथांश्च पङ्क्तिस्त्वरितो). K2 व्यपोहयत्; D6 °थयन् (for °थयत्). B3 नरांश्च बाणैर्द्विदानोपथयत् (sic). — c) B2 द्विपान्पदाभ्यां; Da1 D1.8 द्विपान्रथाभ्यां; D5 द्विपान्नारथाभ्यां (sic) (for द्विपांश्च पद्भ्यां). K2 शरणैः; K3 चरणौ (for चरणैः). V1 स रणे करेण; B1.3-5 Da1 Dn1 D1-7 ममृदे करेण; B2 च तथा करेण (for चरणैः करेण च). K4 हि (for च). D8 द्विपान्रथान्वाजिगणान्करेण; T2 द्विपान्रथाश्वांश्चरणैः करेण. — d) K1.3.4 D8 द्विपस्थि(K4 °स्त)तो हंति च; V1 B Da1 Dn1 D1-7 द्विपोत्तमो हंति च (for द्विपास्थितो हन्ति स). T2 च (for स). — For 7, T1.3 G M subst.:

101* स नागयन्तॄन्समरे महारथा-
न्सपत्तिसंघांस्तुरगान्ससादिनः ।
द्विपांश्च बाणैर्निजघान वीर्यवा-
न्समन्ततो घ्नन्निव कालचक्रवत् ।

[(L. 1) M4 वाजि° (for नाग°). G1.2 महारथः. — (L. 3) M3 हि जघान (for निज°).]

8 a) Ś1 B5 D2.4.7 नरांस्तु; M1 नागांश्च (for नरांश्च). Ś1 K2 B3 D2 कार्ष्णायसचर्म(B3 °मर्म-; D2 °चित्र)भूषणान्; K3 कार्णायसवर्णस्रक्वणान् (sic); B2 °समर्मभूषणान्; Dn1 T1.3 G M कांस्यायस (Dn1 कृष्णोयिस)-वर्म° (for कार्ष्णायसवर्म°). — b) K3 चाश्वानपि; K4 शाखानपि; D2.6 सादीनपि (for साश्वा°). K3 पत्तयस्तथा; D8 निपात्य तेनैव रथांश्च पार्थिवः; T1 G1 निपात्य तेनैव च पार्थिवो न(G1 °वोन्म)दन्; T2 रथांश्च साश्वानिभपत्तिभिः सह; T3 G3 M निपात्य पत्तीनपि (M2.3 °न्रथि-; M4 °रथि-) वाजिभिः सह; G2 निपात्य तेनैव स पार्थिवोनदत्. — c) Ś1 K2 व्यपोहयद्; D6.8 G1 अपोथयद्; G2 न्यपो° (for व्यपो°). Ś2 रभिवरेण (sic) (for दन्ति°). — d) K1 स्थूलननान् (sic); K2 कुलनडान्; K3 स्थूलमृदून्; K4 स्थूलतनं; V1 °नभं; B1.4.5 D3.4.7 °नलं; B3 सुरेतरूर् (sic); Da1 D1.5 ज्वलनभं (sic); Dn1 T1.3 G M स्थूलनलान्; D2 °तरान्; D6 °जटान्; D8 शूरगणान्; T2 स्थूलतटान् (for °नडान्). K4 यथातथं; V1 D2 T2 यथा गजः (V1 °जाः); D6 यथा गजान् (for यथा तथा). B2 सशब्दवत्स्तुमुलोभवत्तदा (sic).

9 a) Ś2 K1.4 °निःस्वनैर्; Dn1 °निःस्वनो (for °निस्वने). — b) Ś K1.2.4 D2 T2 -शंखनादितैः (T2 °नि); K3 B2 Da1 D1.5 -शब्दनादिते (D1 °तं) (for -शङ्खनादिते). — c) V1 B D (except Dn1 D8) T3 G3 M2-4 रथा-(V1 D6 वरा)श्व- (for नराश्व-). K1.3 D8 T1.3 G M -नादिते; V1 B1.3-5 Da1 Dn1 D1-7 T2 -संकुले; B2 -घातिना (for -नादितै). — d) D8 रणे रथेन (for रथोत्तमेन). Ś2 [अ]भ्यपतेद् (for °पतद्). Ś1 K1.2 D4 द्विजोत्तमः (D4 °मं); Ś1m द्विपोत्तमः; D3 द्विद्वित्तमं (sic) (for द्विपोत्तमम्). G1.2 नरोत्तमो ह्यभ्यपतद्द्विपोत्तमात् (G2 °मं).

10 b) K3 V1 समर्दयत्; B Da1 D1-5.7.8 M3 समार्पयत्; Dn1 T G2.3 M1.2.4 समर्पयत्; D6 समर्पयन्; G1 समर्पियत् (for समार्दयत्). — c) Ś1 K2 दंडधारांस्; K1 °धारास् (for °धारस्). Ś K2 तु रथांस् (for तुरगांस्). — d) B3 सहस्रकृत् (sic) (for चासकृत्).

11 a) D8 तथोथ (for ततोऽस्य). — b) K2 बह्लैर् (for भल्लैर्). Da1 ऋजुम्; D1.5 सज्रुम् (sic) (for ध्वजम्). D6 ध्वजसंख्यलंकृतं (sic). — c) B2 नियच्छेन् (for नियन्तॄन्). B2 वह; B3 अथ (for सह). T1.3 G3 सहसाथ (T1 °भि-) गोप्तृभिस् (for सह पाद°). K3 सादिभिर्नृभिः; K4 पादगोपभिः (sic); V1 B (except B2) Da1

C. 8. 696
B. 8. 18. 11
K. 8. 54. 11

स्ततस्तु चुक्रोध गिरिव्रजेश्वरः ॥ ११
ततोऽर्जुनं भिन्नकटेन दन्तिना
घनाघनेनानिलतुल्यरंहसा ।
अतीव चुक्षोभयिषुर्जनार्दनं
धनंजयं चाभिजघान तोमरैः ॥ १२
अथास्य बाहू द्विपहस्तसंनिभौ
शिरश्च पूर्णेन्दुनिभाननं त्रिभिः ।
क्षुरैः प्रचिच्छेद सहैव पाण्डव-
स्ततो द्विपं बाणशतैः समार्दयत् ॥ १३
स पार्थबाणैस्तपनीयभूषणैः
समारुचत्काञ्चनवर्मभृद्द्विपः ।
तथा चकाशे निशि पर्वतो यथा
दवाग्निना प्रज्वलितौषधिद्रुमः ॥ १४
स वेदनार्तोऽम्बुदनिस्वनो नदं-
श्चलन्भ्रमन्प्रस्खलितोऽऽतुरो द्रवन् ।
पपात रुग्णः सनियन्तृकस्तथा
यथा गिरिर्वज्रनिपातचूर्णितः ॥ १५
हिमावदातेन सुवर्णमालिना
हिमाद्रिकूटप्रतिमेन दन्तिना ।
हते रणे भ्रातरि दण्ड आव्रज-
ज्जिघांसुरिन्द्रावरजं धनंजयम् ॥ १६
स तोमरैरर्ककरप्रभैस्त्रिभि-

D1.4.5.7 °गोसृन्; D3 °गोदशं (sic) (for °गोसृभिस्). — d) V1 B (except B2) Da1 Dn1 D1.3–5.7 T2 ततः स (for ततस्तु). D2 प्रहृष्टो च; D6 प्रचुक्रोध (for तु चुक्रोध). B3 करिव्रजेश्वरः; M1 गिरिप्रजेश्वरः.

12 a) Ś1 K2 भिन्नघटेन; K1 °तटेन; B3 भग्नकटेन; D2 भिन्नकरेण (for °कटेन). — b) B1.4.5 D7 घनोपमेन; B2 विनद्य तेन (sic); B3 घनांबुना च; D6 जघान तेन; G1 घटो घटान्; G2 घनाजघेन; Cc घनाघनेन (as in text). D3.4.7 अनिलतुल्यवर्चसा; D6 °रूपरंहसा (for °तुल्यरंहसा). V1 हनन्घनेनेव च वातरंहसा. — c) T1 G1.2 M अतीत्य (M3 °त) (for अतीव). V1 विक्षोभयितुं; Dn1 D4.8 Cc विक्षोभयिषुर्; D6 चिक्षोभयितु; T2 धीः क्षोभयितुं; M1 चुक्षोभयितुं; M2–4 चुक्रोधयिषुर्; Ca चुक्षोभ° (as in text). — d) K3 जनार्दनं (for धनंजयं). B3 चापि विभेद; Dn1 S (except T2) चापि जघान (for चाभि°).

13 a) T2 हस्तौ (for बाहू). K1.2 द्विपहस्तिसंनिभौ; G1 °हस्तसंनिधौ. — b) T1 G1.2 M पूर्णेंदुसमाननं (for °निभाननं). — c) Ś2 क्षुर; G1 om. (for क्षुरैः). D3 प्रतिच्छेद; M स चिच्छेद (for प्रचि°). V1 Dn1 T2 शितैः स; D6 शितैश्च (for सहैव). — d) D2 बाणवरैः (for °शतैः). K2.3 V1 D8 समर्दयत्; B (except B5) Da1 D1.3–5.7 समार्पयत्; Dn1 D2.6 S समर्पयत् (for समार्दयत्).

14 b) Ś1 समानचत् (sic); K1 °चिपत् (sic); K3 B4 Da1 D3.4.7.8 T2 समाचितः; V1 °हितं; B1–3.5 Dn1 D1.5 T1.3 G3 M °वृतः; D2 G1.2 °हतः; D6 °हृतः (for °रुचत्). — c) Ś1 K2 रथश्च; Dn1 D8 S भृशं (for तथा). K3 तपातिकाशे (for तथा चकाशे). V1 पर्वतोत्तमो; M4 पवर्तो**. — d) Ś2 K1.4 B Da1 Dn1 D1–5.7 दावाग्निना; V1 D6 यथाग्निना (for दवा°). D4 प्रज्वलितौषधिर्द्रुमः.

15 a) G2 वेदनार्ताबुद°. D1 T3 G1 नदत् (for नदंश्). — b) D5 om. चलन्. B1.5 D2.3.7 चरन्; D4 त्वरन्; Cc चलन् (as in text). Dn1 D8 T3 G2.3 M1.2.4 भ्रमंश्चलन् (by transp.); T1 G1 M3 भ्रमंश्चरन्; T2 भृशंश्चलन् (sic). Cc cites भ्रमन् (as in text). Ś1 K1.4 B1.2.4 D2 प्रस्खलितांतरो; Ś2 Dn1 D4.8 T1 G3 M1 प्रस्खलितातुरो; K2 °तातुनो; K3 प्रस्ख*तो रुरौ (sic); V1 प्रस्फुरितांतरो; B3 नभाश्रिभांतरो; B5 Da1 D1.5 प्रस्खलितोत्तरो; D3 (orig.) प्रस्खलिक्ष (sup. lin. °लिन्त)-तरो (sic); D6 °लित्तानतो; D7 °लितोक्षरो; T2 °लितो यथा; T3 °लितातुरे; G1.2 °लितोतिरौ (sic) (for °लितोऽऽतुरो). Cc cites [आ]तुरो (as in text). Ś K (except K1) V1 B1 Dn1 D2–5.7.8 S [ऽ]द्रवत्; D6 [ऽ]द्रुवत् (for द्रवन्). — c) K3 D1 रुग्न:; Da1 रुग्ल:; D3 भुग्न:; D6.8 (sup. lin. as in text) भग्नः (for रुग्णः). B3 प्रपतन्वृकस्; Cc सनियन्तृकस् (as in text). K3 B (except B2) D6 तदा (for तथा). — d) G1.3 गिरिर्यथा (by transp.). B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 वज्रविदारितस्तथा (B5 °दा); T1.3 G M वज्रवि(T3 °नि)घूर्णितः पुरा.

16 a) D8 T1 हेमावदातेन; M1 हिमाव*तन. D5 सुवर्णमानिना (for °मालिना). — b) K4 Da1 हिमाद्रिकूटे (Da1 °र-) प्रतिमेन; G2 महात्रिकूट° (for हिमाद्रिकूट°). K2 (orig.) चूर्णितः (sup. lin.) दंतिनः; B1 नंदिना; T3 दंतिनां (for दन्तिना). — c) Dn1 हिते (for हते). K2.4 चंड (for दण्ड). V1 T2 आपतद्; D2 आहवे; D6 आव्रजन् (for आव्रजज्). — d) D8 T1.3 G M सहार्जुनं (for धनंजयम्). V1 B2 Dn1 D6 T2 जिघांसुरिंद्रावरजार्जुनौ त्वरन् (Dn1 रणे); D2 °वरजाजनार्दनौ.

जनार्दनं पञ्चभिरेव चार्जुनम् ।
समर्पयित्वा विननाद चार्दयं-
स्ततोऽस्य बाहू विचकर्त पाण्डवः ॥ १७
क्षुरप्रकृत्तौ सुभृशं सतोमरौ
च्युताङ्गदौ चन्दनरूषितौ भुजौ ।
गजात्पतन्तौ युगपद्विरेजतु-
र्यथाद्रिशृङ्गात्पतितौ महोरगौ ॥ १८
अथार्धचन्द्रेण हृतं किरीटिना
पपात दण्डस्य शिरः क्षितिं द्विपात् ।
तच्छोणिताभं निपतद्विरेजे
दिवाकरोऽस्तादिव पश्चिमां दिशम् ॥ १९
अथ द्विपं श्वेतनगाग्रसंनिभं
दिवाकरांशुप्रतिमैः शरोत्तमैः ।
बिभेद पार्थः स पपात नानद-
न्हिमाद्रिकूटः कुलिशाहतो यथा ॥ २०
ततोऽपरे तत्प्रतिमा गजोत्तमा
जिगीषवः संयति सव्यसाचिनम् ।
तथा कृतास्तेन यथैव तौ द्विपौ
ततः प्रभग्नं सुमहद्रिपोर्बलम् ॥ २१
गजा रथाश्वाः पुरुषाश्च संघशः

C. 8. 707
B. 8. 18. 22
K. 8. 54. 22

17 [a]) V$_1$ D$_6$ T$_2$ अर्कसमप्रभैस् (for °करप्रभैस्). — [b]) B$_{1.3.5}$ D$_{3.4.7}$ अर्जुनं शितैः; B$_4$ Da$_1$ D$_{1.5}$ अर्जुनं शतैः; D$_6$ अर्जुनं च (for एव चार्जुनम्). — [c]) Ś$_2$ K$_{3.4}$ D$_8$ समर्दयित्वा; B$_2$ विदार्य वीरो (for समर्पयित्वा). D$_6$ च ननाद (for विन°). K$_1$ चातृपन्; B$_{1.3-5}$ Dn$_1$ D$_{3.4.7}$ नर्दयन्; B$_2$ विस्मयन्; Da$_1$ D$_{1.5}$ गर्हयन्; D$_2$ चाजौ; T$_1$ वार्दयन्; T$_2$ चार्पयन् (for चार्द°). — [d]) K$_1$ om. बाहू. K$_{3.4}$ V$_1$ B (except B$_3$) D T$_{1.3}$ G$_3$ M निचकर्त (for विचकर्त).

18 [a]) K$_{1-3}$ T$_2$ क्षुरप्रवृत्तौ; K$_4$ B$_2$ D$_{2.7}$ °प्रकृंतौ; B$_3$ °प्रहृत्तौ; M$_3$ °प्रकर्तौ (for °प्रकृत्तौ). B$_3$ सुदृशौ; Dn$_1$ सुभुजौ; D$_8$ T$_3$ G$_{1.2}$ तु भृशं; T$_1$ तु भुजौ; T$_2$ विपुलौ; M पृथुलौ (for सुभृशं). K$_4$ सुतोमरौ; B$_3$ समग्रं; D$_2$ सुमांशलौ; D$_6$ सुमंगलौ; T$_1$ ह तोमरौ; T$_3$ स तोमरे (for सतोमरौ). — [b]) K$_{1.3}$ V$_1$ B D S शुभांगदौ (for च्युता°). K$_{1.3}$ Dn$_1$ D$_{2.6.8}$ चंदनभूषितौ; K$_2$ शद्वनरूषितौ (sic); M$_4$ चंदनदूषितौ (for °रूषितौ). Dn$_1$ शुभौ; T$_1$ उभौ; G$_1$ भृशं (for भुजौ). — [c]) D$_4$ समापतंतौ (for गजात्प°). T$_2$ युगपच्च रेजतुर् (for युगपद्वि°). — [d]) Ś$_2$ यथा त्रिशृंगात्; K$_2$ यथा श्रि° (for यथाद्रि°). K$_3$ प्रपतन्; B Da$_1$ D$_{1.3-5.7}$ रुचिरौ (for पतितौ). K$_2$ महारथौ; B$_5$ भुजंगमौ (for महोरगौ). D$_8$ S (except T$_2$) यथोरगौ पर्वतशृंगतो महीं.

19 [a]) V$_1$ B$_{1.3-5}$ Da$_1$ D$_{1-7}$ T$_{2.3}$ तथा; B$_2$ Dn$_1$ यथा (for अथ). K$_3$ Dn$_1$ हते; V$_1$ B Da$_1$ D$_{1-8}$ T$_2$ G$_2$ हतं (for हृतं). — [b]) K$_4$ चंद्रस्य (for दण्डस्य). K$_3$ धरः; Da$_1$ D$_1$ शिरा (for शिरः). B$_3$ D$_6$ T$_{1.2}$ G$_{1.2}$ क्षितौ (for क्षितिं). — [c]) B$_{3.4}$ Da$_1$ D$_{1.5}$ स(B$_4$ स्व)-शोणितार्द्रं (for तच्छोणिताभं). K$_3$ D$_6$ सशोणितार्द्र(D$_6$ °र्द्रं)व्युपशांततेजसो; V$_1$ सशोणितार्द्रं न्यपतद्विरेजे; B$_{1.5}$ स(B$_5$ स्व)शोणितार्द्रं निपतद्विराजते; B$_2$ D$_{3.4.7}$ स(B$_2$ तत्)शोणितार्द्रौ निपतन्विरेजे; Dn$_1$ D$_8$ स(D$_8$ तत् by corr.)शोणिताक्तं व्य(D$_8$ व्यु)पशांततैजसं; D$_2$ ततः शोणितार्द्रं व्युपशांततेजा (hypermetric); T$_1$ सशोणितार्द्रं न्यपतद्रणाजिरे; T$_2$ स्वशोणितार्द्रं व्युपशांततेजो; T$_3$ G$_3$ स-(G$_3$ स्व)शोणितार्द्रं ह्युपशांततेजसा; G$_1$ स्वशोणितार्द्रं निपतद्राज तत्; G$_2$ सशोणितार्द्रं निपतद्राज; M$_1$ स्वशोणितार्द्रं ह्युपशाम्य तेजसा; M$_{2-4}$ स्वशोणितार्द्रं व्युपशांततेजसा. — [d]) K$_3$ D$_8$ दिवाकरोऽत्रादिव; B$_2$ Da$_1$ D$_{1.5}$ °करास्तादिव (for °करोऽस्तादिव). Cc cites अस्ताद् (as in text).

20 [a]) K$_4$ B$_{4.5}$ D$_{3.4.7}$ श्वेतवराभ्र°; B$_1$ °नगाभ्र°; B$_2$ °नगाश्व°; B$_3$ °हयोपमन्निभं (sic); D$_6$ °नगांगसंनिभं; T$_1$ °नगाद्रि°; M$_{2.4}$ °नगात्र°. — [c]) T$_3$ चिच्छेद (for बिभेद). K$_{1.2}$ पार्थाः. Ś$_1$ नानदन्; K$_1$ नानदं; V$_1$ T$_2$ नागो; B Da$_1$ D$_{1-5.7.8}$ नादयन् (D$_4$ °यत्) (for नानदन्). — [d]) K$_1$ हिमाद्रकूलं (*sup. lin.* °ट) (for °द्रिकूटः). K$_3$ B (except B$_2$) D S हिमाद्रिकूटं कुलिशाहतं यथा. Cc cites कूटं.

21 [a]) T$_{1.3}$ G$_3$ M$_{2-4}$ तथापरे; G$_{1.2}$ तथेतरे (for ततोऽपरे). — [b]) D$_6$ संप्रति; Ca संयति (as in text). K$_3$ B$_{3.5}$ Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1.3.4.7}$ सव्यसाचिना (for °साचिनम्). — [c]) K$_3$ द्विपाः; B$_3$ damaged; D$_2$ हृतास्; D$_6$ T$_3$ G$_3$ हतास्; G$_{1.2}$ जितास् (for कृतास्). V$_1$ कृतांतेन (for कृतास्तेन). B$_{2.5}$ D$_{3-5.7}$ ते च; B$_3$ ते तु; S तेपि (for तेन). B$_3$ यथा कृतौ; B$_4$ यथा च तौ (for यथैव तौ). G$_2$ तद्विपौ (for तौ द्विपौ). ❀ Cc: तथैव कृता यथा तौ द्विपा इत्यर्थः ।❀ — [d]) K$_1$ D$_{1.5}$ प्रभग्ने (for प्रभग्नं). T$_1$ समभूद् (for सुमहद्). K$_3$ द्वयोर्; B$_3$ प्रभोर् (for रिपोर्).

C. 8. 707
B. 8. 18. 22
K. 8. 54. 22

परस्परघ्नाः परिपेतुराहवे ।
परस्परप्रस्खलिताः समाहता
भृशं च तत्तत्कुलभाषिणो हताः ॥ २२
अथार्जुनं स्वे परिवार्य सैनिकाः
पुरंदरं देवगणा इवाब्रुवन् ।
अभैष्म यस्मान्मरणादिव प्रजाः
स वीर दिष्ट्या निहतस्त्वया रिपुः ॥ २३
न चेत्परित्रास्य इमाञ्जनान्भया-
द्द्विषद्भिरेवं बलिभिः प्रपीडितान् ।
तथाभविष्यद्द्विषतां प्रमोदनं
यथा हतेष्वेष्विह नोऽरिषु त्वया ॥ २४
इतीव भूयश्च सुहृद्भिरीरिता
निशम्य वाचः सुमनास्ततोऽर्जुनः ।
यथानुरूपं प्रतिपूज्य तं जनं
जगाम संशप्तकसंघहा पुनः ॥ २५

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

---

22 a) T3 G3 रथा गजाश्वाः; G2 रथो गजाश्वाः (for गजा रथाश्वाः). K2 रथांश्वः (for रथाश्वाः). B3 रंहसः; D2 संहशः (for संघशः). — b) D2.6 परस्य भग्नां (D6 °भ्नाः) (for °स्परघ्नाः). — c) K1-3 V1 B D.T2.3 G1.3 M3.4 परस्परं (K2 °रा) प्रस्खलिताः; G2 परस्परप्रज्वलिताः (for परस्परप्र°). B2-4 (m as in text).5 Da1 D1.3-5.7 T3 समाहिता; D3 °गता; M2-4 व्रणातुरा (for समाहता). — d) V1 भृशं निपेतत्तद्बहुभाषिणो रणे (sic); B1.3-5 Da1 Dn1 D1.3-5.7 भृशं निपेतुर्बहुभाषिणो ह(Dn1 °णोदि)ताः; B2 D2 T2 तथैव तत्तद्बहुभाषिणो हताः (B2 रणे); B4m D6 तथैव तद्बद्बहुभाषिणोपरे (D6 °णो हताः); D8 भृशं च तत्तत्कटुभाषिणो हताः; T1 भृशं च तत्तद्बहुभाषिणो नराः; T3 भृशं च तत्तद्बहुभाषितो हताः; G M भृशं च तत्तद्बहु-(M4 °परि)भाषिणो हताः. Cc cites बहुभाषिणः.

23 a) B1.2 Dn1 D6 T2 संपरि° (for स्वे परि°). — c) K3 भैष्मा; K4 अभीष्म; V1 B5m M1 अभैष्ट; Ca अभैष्म (as in text). — d) K3 विद्या; Dn1 दृष्ट्वा (for दिष्ट्या). T2 रणे (for रिपुः).

24 B2 om. 24-25. B8 partly damaged. — a) K1 परिश्रास्य (for परित्रास्य). K3 न चेश्वमत्रास्य इमा क्षताद्भयात् (sic); V1 न चेत्परिश्रास्यदिमं जनं भवान्; B1.4.5 Da1 D1.3-5.7 न चेद्रक्षिष्य इमं जनं (B1.4 इमाञ्जनान्) भयात्; Dn1 D8 न चेत्परि(D8 °र)त्रास्यदितो भयाद्भवान्; D2 न चेत्पपित्रासि इमं जनं भयात्; D6 ततः परित्रासि इमं जनं भयात्; T1 न चेत्परित्रस्यति ते जनान्भवान्; T2.3 G M1 न चेत्परित्रास्यदिमाञ्जनान् (T2 °मं जनं) भवान्; M2-4 न चेत्परित्रास्यदिमां जनाद्भवान् (M3 °यात्). — b) V1 Da1 D1-7 T2 प्रपीडितं; G1 °ढनात् (for °डितान्). — c) T2 ततो (for तथा). B4m प्रसाधनं; D2.6 प्रमाथि(D6 °थ)नं; T2 प्रयोजनं (for प्रमोदनं). — d) Ś1 K2 B2 इष्टिह (sic); Ś2 [अ]स्ति ह; K4 [ए]व हि; Dn1 [इ]ष्विव (for [ए]ष्विह). K4 [ऽ]रिमर्दन; B1.3-5Da1 D1.3-5.7 [ऽ]रिसूदन; Dn1 रिपुस्त्वया (for नोऽरिषु त्वया). K3 यथा हतेष्वेष्विहतोदिषु त्वया (sic); V1 D2.6 यथा हतानेकमहारथा(D6 °थ)स्त्वया; B4m यथा हतारैकमहारथास्तया; T1 यथा हतास्माकमिहेरितस्त्वया; T2.3 G M यथा हतास्माकमिहा(G2 °हे)रयस्त्वया.

25 B2 om. 25 (cf. v.l. 24). — a) D2 वाचः* (for भूयश्च). K4 B8 ईडितो; D7 ईडिता; M1 ईरितान् (for ईरिता). — b) Dn1 D3 S तदा (T1.2 °था) (for ततो). — c) Dn1 तथानुरूपं; G2 यथात्मरूपं; Cc °नुरूपं (as in text). V1 B3 Da1 D1.5.6 प्रतिगृह्य तं; B4 °पूजितं (for °पूज्य तं). M3 तज्जनं (for तं जनं). — d) Some MSS. संसप्तक°.

Colophon. — *Adhy. name:* K3 V1 B4 T2 M1 दंडधारवधः; Da1 Dn1 D1.5 T1 दंडधा(D5 °ध)रदंडवधः. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 K4 प्रथमे युद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 13 (as in text); B1.5 Da1 D6 18; B2 D4 19; D1 16; T1.3 G 59; T2 M 58.

१४

संजय उवाच ।
प्रत्यागत्य पुनर्जिष्णुरहन्संशप्तकान् बहून् ।
वक्रानुवक्रगमनादङ्गारक इव ग्रहः ॥ १
पार्थबाणहता राजन्नराश्वरथकुञ्जराः ।
विचेलुर्बभ्रमुर्नेदुः पेतुर्मम्लुश्च मारिष ॥ २
धुर्यं धुर्यतरान्सूतान्रथांश्च परिसंक्षिपन् ।
पाणीन्पाणिगतं शस्त्रं बाहूनपि शिरांसि च ॥ ३
भल्लैः क्षुरैरर्धचन्द्रैर्वत्सदन्तैश्च पाण्डवः ।
चिच्छेदामित्रवीराणां समरे प्रतियुध्यताम् ॥ ४
वाशितार्थे युयुत्सन्तो वृषभा वृषभं यथा ।
आपतन्त्यर्जुनं शूराः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ५
तेषां तस्य च तद्युद्धमभवल्लोमहर्षणम् ।
त्रैलोक्यविजये यादृग्दैत्यानां सह वज्रिणा ॥ ६
तमविध्यत्त्रिभिर्बाणैर्दन्दशूकैरिवाहिभिः ।

C. 8. 717
B. 8. 19. 7
K. 8. 55. 7

14

☞ In T_2, the portion from संजय उवाच (in 1) up to शुभ (in 39^{b}) is lost on missing folios. The MS. is mostly ignored up to 39.

1 After the ref., $Ś_2$ reads ॐ. — ^{a}) V_1 $D_{1.5}$ प्रत्यागम्य; B_2 D_8 °गतः; S (T_2 missing) प्रत्येत्याथ (for प्रत्यागत्य). K_4 जिष्णुम्. — ^{b}) V_1 $B_{1.2.4.5}$ Da_1 Dn_1 $D_{1-3.5.7.8}$ T_1 जघ्ने; B_3 M हत्वा; D_4 युद्धे; D_6 जयेत्; T_3 G जित्वा (for अहन्). Some MSS. संसप्तकान्. $T_{1.3}$ G_3 M_{2-4} बभौ (for बहून्). — ^{c}) K_4 वक्रानवक्रगमनाद्; V_1 वक्राभिवक्र°; B_5 $D_{3.4.6.7}$ वक्रातिवक्रगमनाद् (D_4 °न्); G_2 चक्रानुवक्र°; M_1 वक्रानुवक्रगमनान्.

2 ^{a}) K_3 पार्थिवाश्च (for पार्थबाण-). K_1 -हतान् (for -हता). T_1 $G_{1.2}$ ते ये; T_3 G_3 M तेथ (for राजन्). — ^{b}) B_3 T_1 $G_{1.2}$ रथाश्वनरकुंजराः. — ^{c}) V_1 Dn_1 $D_{2.6.8}$ M_1 विचेरुर्; Da_1 $D_{1.5}$ विन्नेसुर् (for विचेलुर्). M_1 विभ्रमुर् (for बभ्रमुर्). V_1 B (except B_2) D (except D_6) नेशुः (for नेदुः). — ^{d}) V_1 D_8 T_1 G_2 M_1 मम्रुश्च; G_1 मृत्युश्च; M_4 वभ्रुश्च (for मम्लुश्च). V_1 $B_{2.4.5}$ $D_{2-4.6.7}$ भारत (for मारिष). K_3 संप्रपेतुश्च मारिष.

3 B_3 partly damaged. — ^{ab}) $Ś_2$ धुर्य-; K_3 T_1 धुर्या-; K_4 आर्य-; $B_{1.5}$ D T_3 G M Cc धुर्यान् (for धुर्यं). K_1 Dn_1 D_8 S (T_2 missing) धुर्यै(T_3 G_3 °र्ये)तरान्; K_2 धुर्यवतान्; Da_1 D_{1-7} °गतान् (for °तरान्). $B_{1.4.5}$ शूरान् (for सूतान्). V_1 $B_{2.4m}$ रथधुर्यगतान्सूता(B_2 °न्शूरा)न् (for ^{a}). K_3 ध्वजांश्चापि निसंक्षिपन्; V_1 ध्वजांश्चै-वास्ति (marg. °श्चापानि) सायकान्; $B_{2.4m.5}$ Da_1 $D_{1-5.7}$ G_3 ध्वजांश्चापानि सा(B_2 शा)यकान्; $B_{1.4}$ Dn_1 D_8 ध्व(B_1 भु)जांश्चापानि संक्षिपन् (D_8 °पत्); D_6 $T_{1.3}$ ध्वजांश्चापाणि (T_1 °पांश्च; T_3 °पार्थ-) सायकान्; $G_{1.2}$ M ध्वजांश्चापासि-सायकान् (for ^{b}). Cc cites रथान् (as in text). — ^{c}) Dn_1 पाणीन्पाणिगतान्शस्त्रान्. — ^{d}) $K_{1.3}$ बहूनपि; V_1 B_2 महाबाहूञ्च् (for बाहूनपि). B_1 Da_1 $D_{1.5}$ शिरांस्यपि; B_4 शिरांस्यथ (for °सि च).

4 ^{a}) D_3 खुरैर्; D_4 कुंतैर्; D_8 क्षुरप्रैर् (hypermetric) (for क्षुरैर्). — ^{b}) $Ś_2$ मारिष; K_3 पांडवं; B_3 भारत; Dn_1 पांडव; M_{2-4} पार्थिवः. — ^{c}) K_3 चिच्छेद गात्रं वीराणां; B_3 °दामितवीर्याणां. — After 4, S (T_2 missing) ins.:

101* तं प्रवीरास्त्वदीयानां नर्दमानाभिदुद्रुवुः ।

[T_1 ते; M_{2-4} सं- (for तं). T_1 नर्दमानाश्च दुद्रुवुः M विनदंतोभि° (for the posterior half).]

5 ^{a}) K_3 V_1 B D T_1 वासितार्थे (V_1 D_6 °र्थं); T_3 G M वाशितार्थ (for °तार्थे). T_1 प्रयुक्तानां; T_3 $G_{1.3}$ M_1 प्रयुद्धानां; M_{2-4} प्रयुध्यंतं (for युयुत्सन्तो). — ^{b}) V_1 Dn_1 वृषभान्वृषभा (Dn_1 °भो); D_2 वृषभा वृषभो; T_3 G_3 वृषाणां वृषभं; M_1 वृषभाणां वृषा; M_{2-4} वृषभं वृषभा (by transp.). — Ś $K_{1.2}$ Dn_1 D_6 om. 5^{cd}. — ^{c}) K_4 $B_{1.3}$ $D_{3.4.7}$ निपतंत्यर्जुनं; Da_1 D_5 अपतंत्यर्जुनं; D_1 अपतत्यर्जुनं; $D_{2.8}$ आपतन्नर्जुनं. K_4 $B_{2.4}$ वीराः (for शूराः).

6 ^{a}) Da_1 $D_{1.5}$ महद् (for च तद्). — ^{b}) Dn_1 S (T_2 missing) रोमहर्षणं (for लोम°). — ^{c}) D_8 यद्वद् (for यादृग्). G_2 त्रैलोक्यविजयाद्युधैः (sic). — ^{d}) T_3 G इव (for सह). $Ś_1$ $K_{1.2}$ वज्रिनं (for वज्रिणा).

7 ^{a}) Dn_1 S (T_2 missing) अथावि(M_1 °न्वि)ध्यत् (for तमवि°). Cc cites अविध्यत् (as in text). — ^{b}) $G_{1.2}$ दंतशूकैर्; Cc दन्द° (as in text). — ^{c}) $B_{1.4.5}$ Da_1 $D_{2-4.7}$ Cc उग्रायुधसु(D_2 °श)तस्; B_3 उग्रसुसुतस्;

C. 8. 717
B. 8. 19. 7
K. 8. 55. 7

उग्रायुधस्ततस्तस्य शिरः कायादपाहरत् ॥ ७
तेऽर्जुनं सर्वतः क्रुद्धा नानाशस्त्रैरवीवृषन् ।
मरुद्भिः प्रेषिता मेघा हिमवन्तमिवोष्णगे ॥ ८
अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य द्विषतां सर्वतोऽर्जुनः ।
सम्यगस्तैः शरैः सर्वान्सहितानहनद्बहून् ॥ ९
छिन्नत्रिवेणुजङ्घेषान्निहतपार्ष्णिसारथीन् ।
संछिन्नरश्मियोक्त्राक्षान्व्यनुकर्षयुगान्रथान् ।
विध्वस्तसर्वसंनाहान्बाणैश्चक्रेऽर्जुनस्त्वरन् ॥ १०
ते रथास्तत्र विध्वस्ताः परार्ध्या भान्त्यनेकशः ।
धनिनामिव वेश्मानि हतान्यग्न्यनिलाम्बुभिः ॥ ११
द्विपाः संभिन्नमर्माणो वज्राशनिसमैः शरैः ।
पेतुर्गिर्यग्रवेश्मानि वज्रवाताग्निभिर्यथा ॥ १२
सारोहास्तुरगाः पेतुर्बहवोऽर्जुनताडिताः ।
निर्जिह्वान्त्राः क्षितौ क्षीणा रुधिरार्द्राः सुदुर्दृशः ॥ १३
नराश्वनागा नाराचैः संस्यूताः सव्यसाचिना ।
बभ्रमुश्चस्खलुः पेतुर्नेदुर्मम्लुश्च मारिष ॥ १४

T3 उग्रायुधस्यतस् (sic) (for °युधस्ततस्). G2 तेषां (for तस्य). M उग्रायुधस्य तजिष्णुः.

8 B3 partly damaged. — ^{a}) D2 तेर्जुनः (for तेऽर्जुनं). S (T2 missing) ततस्ते सर्वतः पार्थ. — ^{b}) K3 अवावृषन्; V1 इवार्दयन्; D6 अवीविषन् (for अवीवृ°). D7 नाराचैर-भ्यवीवृषन्. — ^{c}) K1 B1.2.4.5 D (except Dn1 D3) M2–4 प्रेरिता; V1 प्रहिता; G2 प्रेक्षिता (for प्रेषिता). — ^{d}) Ś2 K4 इवोष्णगौ; D3 इवाप्लवे (*sup. lin.* इवोत्कटा) (for इवोष्णगे).

9 ^{b}) K3 निशितान् (for द्विषतां). — ^{c}) K1 V1 D6 G1.2 M1 सम्यगस्त्रैः; K3 सम्यगांस्तैः (sic) (for °गस्तैः). Cc cites अस्तैः (as in text). — ^{d}) V1 B D (except D6) T1 G3 M अहितान् (for सहि°). Ś1 K1 अहरद्; K3 अवधीद् (for अहनद्). T3 G3 बलात् (for बहून्).

10 ^{a}) Ś2 K4 T1.3 G3 भिन्नत्रिवेणुजंघेषा(T1 °पू)न्; K1 छिन्नत्रिवेणुजंघेषा; K3 D6 छिन्नत्रिवेणुसंघोषान्; V1 °त्रिवे-णुसंघौघान्; B Da1 D1.3–5.7 °त्रिवेणुसंघातान्; Dn1 हतत्रि-वेणुजंघैषा; G1.2 भिन्नत्रिवेणुजंघोषा(G1 °षां)न्; M1.2.4 छिन्नत्रिवेणुजंघो(M1 °घै)षान्. Ca cites ईषा. — ^{b}) Ś1 विहतप्राष्टिसारथीन्; Ś2 निहतः पार्ष्णि°; K2 विहता-न्प्राष्टि°; V1 D6 हतपार्ष्णीन्ससारथीन्; B1.3.4 Da1 D3–5.7.8 हताश्व(D4 °श्वः)पार्ष्णि°; B2 हयपार्ष्णान्ससारथीन्; B5 Dn1 हताश्वान्पार्ष्णि°; D1 हताश्वपार्ष्णिसारथी; T1.3 G3 हताश्वान्हत°; G1.2 M हताश्वप्राष्टि(M2–4 °ष्टि)सारथीन्. — After 10^{ab}, N (except D2) ins.:

102* विध्वस्तायुधतूणीरान्विचक्ररथकेतनान् ।

[K3 विध्वस्तायततूणीरान्; D3.4.7 विस्रस्तहस्त° (for the prior half). K1 विचक्र रथकेतनाम्; B2.4 विचक्ररथकूवरान् (for the posterior half).]

— ^{c}) Ś2 K4 संभिन्नरश्मियोक्त्राक्षान्; B3 संछिन्न-रश्योक्त्रा°; B4 संछिन्नरश्मियोक्रेशान् (sic); Dn1 °रश्मि-योक्त्राख्यान्. — ^{d}) B3 आचकर्षयुगान्; Dn1 D3 सानुकर्ष°; D2 वानुकर्ष°; T1 G अनुकर्षायुधा(T1 °गा)न्; M3 व्यनुकर्षायुधान् (for °र्षयुगान्). D7 व्यनुकर्षद्रथा-न्रथीन्; M1.2 व्यनुकर्षायुधानपि; M4 °र्षांवुधानपि. — ^{e}) D6 विध्वस्तान्; G1 स विध्वा; M4 विध्वस्थ-. — ^{f}) D2 चक्रेर्जुनोस्. B1.3.4 Da1 D1.3–5.7 तदा; B5 तथा (for त्वरन्).

11 ^{a}) B2 तव (for तत्र). M4 विध्वस्थाः. — ^{b}) D1 पतर्ध्या (for परार्ध्या). — ^{c}) B2 धन्विनाम् (for धनिनाम्). — D3 om. (hapl.) 11^d–12^c. — ^{d}) Ś K1.2 हतान्यग्न्यनिलोष्मभिः; K3 हताग्रान्यग्न्यनिलादिभिः (corr-upt); K4 हतान्यग्र्यबिलांबुभिः; B2 निहताग्न्यनिला°; D2 हतान्यग्न्यानिला°; D6 हतान्यग्न्मानिलांबुभिः; G2 निहतान्य-निलांबुभिः.

12 D3 om. 12^{abc} (cf. v. l. 11). — ^{a}) Ś2 K3 Dn1 D6 G M1 संभि(G2 °छि)न्नवर्माणो; K4 °वर्म्माणो; M2–4 °वर्माणो (for °मर्माणो). — ^{b}) S (T2 missing) वज्राशनिनिभैः (T1 °भिः); Cc °शनिसमैः (as in text). — K1 om. 12^c–13^a. — ^{c}) K3 पेतुरग्निर्यग्रवेश्मानि (corrupt); B2 पेतुर्दिव्यग्रवेश्मानि; B4 पेतुर्गिर्य्याग्र°; D2 पेतुर्गिर्याग्रशृंगानि. — ^{d}) B (except B2) Da1 Dn1 D1.3–5.7 T1 G1.2 M1.4 वज्रपा(Dn1 °घा)ताग्नि(D6 °दि)-भिर्यथा. — After 12, T3 G3 read 15.

13 K1 om. 13 (cf. v. l. 12). — ^{b}) B5 °पातिताः; T1.3 G °पीडिताः (for °ताडिताः). — ^{c}) K2 निर्जिह्वांताः; K3 निजिह्वांत्राः; V1 निर्जिह्वाक्षाः; B2 निर्जित्वाख्याः; Da1 D1 निर्जित्वांत्राः; D2 विजिह्वांत्राः; D6 विजिह्वास्या; T3 G निर्गतांत्राः; Ca.c निर्जिह्वान्त्राः (as in text). B3 निजि-ह्वाक्षणः तौ क्षीणा (corrupt). — ^{d}) B2 सुदुर्भृशः; D3 सुदुर्दशाः; T1 सुधारुणाः; G1 सुदर्शनाः; G2.3 M2 सुदुर्दृशाः (for °र्दृशः). K3 रुचिरार्द्राः; D1 रुधिरार्द्राश्च (hyper-metric).

14 ^{a}) V1 B2.3 Da1 D1.5.6 कुंजराश्चैव (for नराश्वनागा). — ^{b}) B3 संवृताः; G1 संहताः; G2 सुहताः (for संस्यूताः). D3 सव्यसाचिनः. — K3 om. 14^{cd}. — ^{c}) D6 च रणे;

अणकैश्च शिलाधौतैर्वज्राशनिविषोपमैः ।
शरैर्निजघ्निवान्पार्थो महेन्द्र इव दानवान् ॥ १५
महार्हवर्माभरणा नानारूपाम्बरायुधाः ।
सरथाः सध्वजा वीरा हताः पार्थेन शेरते ॥ १६
विजिताः पुण्यकर्माणो विशिष्टाभिजनश्रुताः ।
गताः शरीरैर्वसुधामूर्जितैः कर्मभिर्दिवम् ॥ १७
अथार्जुनरथं वीरास्त्वदीयाः समुपाद्रवन् ।
नानाजनपदाध्यक्षाः सगणा जातमन्यवः ॥ १८
उह्यमाना रथाश्वैस्ते पत्तयश्च जिघांसवः ।
समभ्यधावन्नस्यन्तो विविधं क्षिप्रमायुधम् ॥ १९
तदायुधमहावर्षं क्षिप्तं योधमहाम्बुदैः ।
व्यधमन्निशितैर्बाणैः क्षिप्रमर्जुनमारुतः ॥ २०
साश्वपत्तिद्विपरथं महाशस्त्रौघमप्लवम् ।
सहसा संतितीर्षन्तं पार्थं शस्त्रास्त्रसेतुना ॥ २१
अथाब्रवीद्वासुदेवः पार्थं किं क्रीडसेऽनघ ।
संशप्तकान्प्रमथ्यैतांस्ततः कर्णवधे त्वर ॥ २२
तथेत्युक्त्वार्जुनः क्षिप्रं शिष्टान्संशप्तकांस्तदा ।
आक्षिप्य शस्त्रेण बलाद्दैत्यानिन्द्र इवावधीत् ॥ २३ C. 8. 734 B. 8. 19. 24 K. 8. 55. 24

G1 चस्खली (for चस्खलुः). S (T2 missing) नेदुर् (for पेतुर्). — d) T3 G3 पेतुर्मम्लुश्च; G1 पेतुर्मघ्रश्च (sic); G2 M पेतुर्मम्रुश्च (for नेदुर्मम्लुश्च). K4 मारिष:; B2.3 भारत.

15 T3 G3 read 15 after 12. V1 reads 15ab on marg. — a) Ś1 (marg.) अरकैश्च; Ś2 K4 रणकैश्च; K3 V1 B D T1.3 G1.3 M अनेकैश्च; G2 ताननेकैः (for अणकैश्च). — b) B1 वज्रासनिविशोपमैः; Dn1 T1.3 G1.3 M वज्रान-(T1 G1.3 °नि)लविषो°; D6 वज्राशनिशिखो°; G2 वज्राननविषो°. — c) K4 निजिघ्निवान्; D6 विजघ्नि° (for निजघ्नि°). — d) B5 transp. इव and दानवान्.

16 a) T3 G3 अनेकवर्मा°; G1.2 महार्हवर्णा°. — b) K3 V1 B1.4.5 Da1 Dn1 D1.6.8 नानारूपा (D6 °प-) वरायुधाः; M नानारूपधरा युधि. — c) Dn1 D8 सरथाश्वगजा; D2.6 सगजाश्वा रथा; S (T2 missing) सरथाश्व-(G2.3 M1.2.4 °श्च)द्विपाः. D1 सुध्वजा (for सध्वजा).

17 a) V1 निर्भिन्नाः; B2 निर्जिताः; D2.6 S (T2 missing) निर्भयाः (for विजिताः). — b) Dn1 विशिष्टाभिजनप्रियाः; G1 विनिशिष्टाभिजनताः (corrupt). — c) K1 G1 वसुधा; Dn1 D4 बहुधाम् (for वसुधाम्). D6 गताः शरैर्हताश्चैवम्; T1 गताः शरैस्ते वसुधाम्; M शरीरैर्वसुधां जग्मुर्. — d) Ś2 K1.2.4 T2 पूजितैः; Da1 D1.5 ऊर्जितः; T1 ऊर्छितैः; M2–4 आर्जितैः; Cc ऊर्जितैः (as in text). G1 जग्मूपार्जितैः कर्मभिर्दिवं (hypermetric).

18 a) K1 D2.6 अथार्जुनं रथं वीराः; B1.5 Da1 D1.3–5.7 अथार्जुनं (D1.5 °न-) रथवरं; B4 अर्जुनस्य रथवरं. — b) Ś2 समुपाद्रवत्; V1 B1.2.4.5 D S (T2 missing) समभिद्रवन्; B3 समभिद्रुताः (for समुपाद्रवन्).

19 a) K3 जह्यमाना; Da1 D5 मुह्य°; Dn1 D2.6 G1.3 M (except M3) ऊह्य°; D1 गुह्य° (for उह्य°). K3 V1 B1–4 Dn1 D3.4.7.8 T3 G2.3 M रथाश्वेभैः (K3 °भा); B5 रथश्रेष्ठैः; Da1 D1.5 रथाश्वेतैः; D2 °श्वैश्च; D6 °श्वेते; T1 °श्वैस्तैः (for °श्वैस्ते). — c) Da1 D5 समभ्यधावन्नश्यंतो.

20 a) K3 तदायुद्धमहा°; D4 तदायुधमहावर्यं; G1 तथायुद्धिमहावर्षं (sic). — b) V1 B3 D4 मुक्तं; B1.2.4.5 Da1 D1.3.5.7 T3 युक्तं; D6 क्षिप्रं; M1 om. (for क्षिप्तं). K4 योधमहाबुदं; B2 °महांबुधेः; G3 M यौधमहांबुदैः. K3 क्षिप्रयोधमहांबुधेः. — c) M4 दिशि तैर् (for निशितैर्). — d) D6 क्षिप्रमर्जुनमातुराः.

21 b) V1 महदस्त्रौघसंप्लवं; B1–3.4m.5 D (except D8) T1 महाशस्त्रौघसं(B3 T1 °वि)प्लवं; T3 G3 समहास्त्रौघविप्लवं; G1.2 महास्त्रौघासि(G2 °घं स)विप्लवं. Cc cites अप्लवम् (as in text). — c) Ś K1.2.4 B5 संतितीर्षतः (K1 °ताः); B3.4 Da1 D1.4.5 तत्र विक्षिप्तं; G2 संनिकर्षतं; G3 तत्तितीर्षतं (for संतितीर्षन्तंः). D2 प्रसरंतमवेक्षंते; D6 महाशामतितीर्षतं. — d) Ś1 K1.2.4 B3.5 Da1 Dn1 D1.4 M1 पार्थ- (for पार्थं). K3 पार्थं शस्त्रास्त्रसंकुलं; D2M3 पार्थं शस्त्रार्थं(M3 °णि)सेतुना; D6 पार्थं सहास्त्रसे°; G1 पार्थं शस्त्रास्त्रतेजसा.

22 a) Ś2 G1 तथा (for अथ). — b) K1 B2–5 D (except D8) T1 M पार्थ (for पार्थं). D2 किं व्रीडिसे; T3 G3 क्रीडयसे (for किं क्रीडसे). D6 [ऽ]नया (for [ऽ]-नघ). — After 22ab, G1.2 ins.:

104* एते बलाधिकाः प्राप्ताः पार्थ किं क्रीडसेऽनघ ।

[G2 हते (for एते). G1 व्याप्ताः (for प्राप्ताः). G2 पार्थः किं क्रियतेनघ (for the posterior half).]

— c) Some MSS. संसप्तकान्. K1 प्रमुख्यैतांस्; K3 B1.4 Da1 Dn1 D1.2.4.5 T1 G1.3 M प्रमथ्यैनांस्; B3 प्रमाथ्यैव; D3.7 प्रमथ्येनांस्; T3 G2 °थ्यैनां (for °थ्यैतांस्). — d) K4 तुरः; B2 त्वरन् (for त्वर).

23 a) K3 V1 B D S (except M1; T2 missing) कृष्णं (M4 °ष्णन्) (for क्षिप्रं). — b) Some MSS. संसप्तकान्. K1 Dn1 तथा; V1 D6 S (T2 missing) अथ; B2 हि (submetric) (for तदा). — c) D6 शस्त्रौघ-

C. 8. 735
B. 8. 19. 25
K. 8. 55. 25

आदधत्संदधन्नेषून्दृष्टः कैश्चिद्रणेऽर्जुनः ।
विमुञ्चन्वा शरान्शीघ्रं दृश्यते स हि कैरपि ॥ २४
आश्चर्यमिति गोविन्दो ब्रुवन्नश्वानचोदयत् ।
हंसांसगौरास्ते सेनां हंसाः सर इवाविशन् ॥ २५
ततः संग्रामभूमिं तां वर्तमाने जनक्षये ।
अवेक्षमाणो गोविन्दः सव्यसाचिनमब्रवीत् ॥ २६
एष पार्थ महारौद्रो वर्तते भरतक्षयः ।
पृथिव्यां पार्थिवानां वै दुर्योधनकृते महान् ॥ २७
पश्य भारत चापानि रुक्मपृष्ठानि धन्विनाम् ।
महतामपविद्धानि कलापानिषुधीस्तथा ॥ २८

(for शस्त्रेण). K3 आक्षिप्तशस्त्रेण जलाद्; T1 M क्षपयिष्यन्न-शास्त्रेण; T3 G क्षपयिष्यंस्तदा (G1.2 °था) बाणैः. — ^{d}) D6.8 इवाब्रवीत् (for इवावधीत्).

24 For 24, cf. 8. 12. 64. — ^{a}) K3 नानघ(*inf. lin.* °द)त्; V1 B1.4 Da1 Dn1 D2.4.7 आददन्; B2 अघत्स्व-; B3.5 आददत् (for आदधत्). B5 संदधद्वेषून्; D3 संदध-न्निषून् (for °धन्नेषून्). D6 आददः संदधन्येषून्; T1 M नानदत्संदधच्चै(M1 °धंश्चै)व; T3 G3 नादधत्संदध(G3 °धा)-श्चैव; G1.2 नादय(G2 °द)त्संदधंश्चैव. — ^{b}) K1 सृष्टः (for दृष्टः). M1 कश्चिद् (for कैश्चिद्). G2 जनेर्जुनौ (for रणेऽर्जुनः). V1 न दृष्टः कैश्चिदर्जुनः. — ^{c}) Dn1 विमुचन्वा; D2 विधुन्वन्वै (for विमुञ्चन्वा). S (T2 missing) घोरान् (for शीघ्रं). — ^{d}) K3.4 D1 वा; D2 वै (for स). K1 V1 Dn1 D3.4.6.7 दृश्यतेव हि तैरपि; B1 दृश्यते वाहितैरहि (corrupt); B2 दृश्योन्यैर्वाहितैरपि; B3 दृश्यते वापि तैरपि; B4 Da1 D5.8 दृश्यते वाहितैरपि; B5 दृश्यते चाहितैरपि; T1 G1.2 दृश्यं(G2 °श्य)ते वै हता नराः; T3 G3 दृश्यं(G3 °श्य)ते वै नरा हताः; M दृश्यंते चाहिता हताः.

25 ^{a}) K1 अपि (for इति). — K1 om. (hapl) 25^b–26^c. — ^{b}) D2 अयोजयत्; D6 अनोदयत् (for अचोद°). Ś K2–4 B3.4 (m as in text).5 Da1 D1.3–5.7.8 सम(D8 by corr. तदा)मन्यत भारत (D3 °ती). — ^{c}) Ś2 हंसा स गौगस् (sic); K4 B1.3.4 D8 हंसांशु°; V1 D3.4.7 T3 M2–4 हंसांग°; B2 हंसाः सगौ°; Dn1 हंसाभ°; D2 हंसांश्च गौरास् (sic); D6 घर्मांशु°; Co हंसांस° (as in text). B4 सैन्यं; M1 सेना. K3 हंसांसगोणसूसेनां (corrupt); B5 हंसांश(marg. °शु)गौरास्तत्सैन्यं; T1 G1.2 हंसांगवर्ण(T1 °र्णा)गौरास्ते; G3 हंसांगगौरवर्णास्ते. — ^{d}) K3 इवावसन्; V1 D1 M1 इवावेशत् (for इवाविशन्). — For 25^{cd}, D8 subst.:

*105** ततस्ते हंससदृशास्तुरगा वातरंहसः ।
तां सेनां विविशुर्हृष्टा हंसा इव महत्सरः ।

26 In N, 8. 14 26–50 is repeated in continuation of App. I, No. 16, after adhy. 40. — ^{a}) G2 संग्रामभूम्यां. K4 B1.3.5 Da1 D1.3–5.7 (all first time) च; G1.2 तु (for तां). D2 (second time) आससाद च तां भूमिं. — ^{b}) B3 (first time) यमक्षये; D6 (first time) धनंजये (for जनक्षये). — ^{c}) Ś1 K2 (both first time) अवेक्षमानो; K3 (first time) आचक्ष्यमाणो; K3 (second time).4 (first time) B2 Dn1 (both first time) D2–4 (all second time).6 (both times).7 (first time).8 (both times) अवेक्ष्य°; Da1 D1.5 (all second time) आवेक्ष° (Da1 °क्ष्य°); T3 विप्रेक्ष°; G3 विप्रेक्ष्य° (for अवेक्ष°).

27 ^{a}) N (second time, but K3 both times) पश्य (for एष). D2 (first time) G2 पार्थौ. Ś K D6.8 (all second time) यथा रौद्रो; B3 (first time) महाघोरो; T1 महान्रौद्रो. — ^{b}) K3 (first time) जनसंक्षयः; K3 (second time) B3 D8 (both first time) T3 G1.2 भारत°. — ^{c}) Ś K2.4 (all first time) पृथिव्याः. N (second time) क्षत्रियाणां (for पार्थिवानां). Ś K1–3 (all second time) V1 (first time) B5 (second time) Dn1 D2.6 (all both times).8 (second time) S (T2 missing) च; K4 (second time) हि; B2 (first time) तु (for वै). Da1 D1.5 (all first time) पार्थिवेंद्राणां (for °वानां वै). — ^{d}) K4 V1 B1 Da1 D1.2.5.6 (all first time, but K4 B1 D2.6, second time) दुर्योधनकृतो.

28 After 28^{ab}, D4 (marg.).7 (both first time) read 30^{ab}, repeating it in its proper place. T1 G2 om. 28^{cd}. — ^{c}) Ś K1.2.4 D3 (all second time) पु(D3 सू)तनाम्; K3 V1 B Da1 Dn1 D1–7 (all second time) सू(B2 सु)तानाम्; Dn1 D8 (both first time) T3 G1.3 M हतानाम् (for महताम्). Ś2 (second time) उप-; K1 D2 (both first time).6.7 (both second time) अपि; K4 (first time) अव्य-; B3.5 Da1 D3–5.7 (all first time) चाप- (for अप-). V1 B1.2.4 D2.6 (all first time) आह(D6 °हू)तान्यपविद्धानि. — ^{d}) Ś1 (first time; *sup. lin.* as in text) कपालानिषुधीन्; Ś2 V1 B1.2.4 D3.4.7 (all first time) T3 G1.3 M3 कलापानि(B2 °नी)षुधीन्; K3 (first time) कलापानि बुधास्. Ca. c cite कलापान् (as in text). M1 (before corr.) तदा (for तथा). Ś K V1 B Da1 Dn1 D1–5.7.8 (all second time) कलापांश्च महाधनान्; D6 (second time) कलापांश्च महाहवे.

जातरूपमयैः पुङ्खैः शरांश्च नतपर्वणः ।
तैलधौतांश्च नाराचान्निर्मुक्तानिव पन्नगान् ॥ २९
हस्तिदन्तत्सरून्खड्गाञ्जातरूपपरिष्कृतान् ।
आकीर्णांस्तोमरांश्चापांश्चित्रान्हेमविभूषितान् ॥ ३०

वर्माणि चापविद्धानि रुक्मपृष्ठानि भारत ।
सुवर्णविकृतान्प्रासाञ्शक्तीः कनकभूषिताः ॥ ३१
जाम्बूनदमयैः पट्टैर्बद्धाश्च विपुला गदाः ।
जातरूपमयीश्चर्ष्टीः पट्टिशान्हेमभूषितान् ॥ ३२

C. 8. 743
B. 8. 19. 33
K. 8. 55. 33

---

29 D2 (second time) om. 29–30. — a) B2 (second time) शंखैः (for पुङ्खैः). — b) Ś2 (first time) शरश्च; K1 D5 (both first time) G2 शराश्च. K3 V1 (both both times) B D (all second time; D2 second time missing, but D4 both times and D6 first time) चानतपर्वणः; B1 (first time) च नतपूर्वणः (sic); Da1 D2 (both first time) च नतपर्वभिः; D1. 5 (both first time) चानतपर्वभिः (for च नतपर्वणः). — c) K4 (first time) तैलाधौतांश्च. D6 (second time) तैलाधौतान्वि-निर्मुक्तान्. — d) V1 (first time) विषक्तान्; B1–3 D2–4. 6–8 (all first time, but B2 second time) T3 विमुक्तान्; D6 (second time) पतितान् (for निर्मुक्तान्). Ca cites विमुक्तान्. Ś1 K2 (both second time) पतगानिव; Ś2 K1. 3. 4 V1 B D (all second time; D2 om.) पन्नगानिव (by transp.).

30 D2 (second time) om. 30 (cf. v. l. 29). — a) Ś K2 (all second time) हस्तिदंतान् (K2 °तां) त्सरून्; K3 (second time) हंति दंडत्सरून्; K4 B2 (both second time) हस्तिदन्तान्सरून्; V1 B3 (both second time) हस्तिदंतत्सरं; Dn1 D8 (both second time) दंतिदंतत्सरून्. V1 (second time) खड्गं; B3 (second time) दिव्यं; Da1 D1. 5 (all second time) खड्गां. — b) Ś1 K2. 4 (all second time) °परिच्छदान्; K3 Da1 Dn1 D1. 3. 5. 8 (all second time) °परिस्कृतान्; V1 B3 (both second time) °परिस्कृतं. — N (second time but Ś2 K4 both first time) om. 30cd. — c) K3 (first time) चार्सीश्च; V1 B D (all first time) चापि (for चापान्). T1 M2–4 आकीर्णांस्तोमरावापान्; T3 G3 M1 आकीर्णतोमरान्वाहान्. Cc cites आकीर्णान् (as in text). — d) V1 (first time) चित्रान्हेमविभूषणान्; B1–4 Da1 D1. 3–7 (all first time) विचित्रान्हेमभूषितान्; Dn1 (first time) चित्रान्रुक्म°; D8 (first time) चित्रहेम°. — After 30, Ś1 K1 (both first time) read 33cd, repeating it in its proper place. While, T3 G3 M ins. after 30: G1 after 28:

106* दण्डान्कनकचित्रांश्च संवृत्ता रणभूमयः।

[Posterior half = 38d. T3 G1. 3 रणभूमिं च संवृतान् (for the posterior half).]

31 Ś1 (second time). 2 K2. 4 B2 (all both times). 3. 4 (both first time) Da1 Dn1 (both second time) D1 (both times). 2. 4 (both first time). 5 (second time). 7 (first time) T2. 3 M चर्माणि; K1 (second time) चंद्राणि; B1 (second time) धर्माणि (for वर्माणि). K1 (first time) चापद्धिद्धानि. D2 (second time) पश्य वर्माणि चापानि. — b) N (all except B5 D2. 6 second time) रुक्मगर्भाणि (K4 °नि); T1 G1. 2 हेमपृष्ठानि (for रुक्म°). Ś1 K1 (both first time) निमुक्तानिव पन्नगान्; B2 (first time) कलापानिपुधींस्तथा; T3 G3 M तोमरांश्च बहूनणे. — K2 (first time) om. 31c–32b. — c) V1 K1 (second time). 4 (first time) स्ववर्णविक्र(K4 °क्र)तान्. V1 (first time) B3. 5 (both second time) D1 (first time) प्राशान्; Da1 (first time) पाशान्; M3 वासान् (for प्रासान्). D8 (first time) सुवर्णचित्रितप्रासान्. — d) T3 शक्तिं. N (second time) M2–4 कनकभूषणाः (M3 °णः); K4 (first time) °भूषितान्; B4 (first time) °भूषिणाः; M1 °भूषणान् (for °भूषिताः).

32 Ś K1 (all first time). 2 (both times). 4 (first time) om. 32ab. — b) Da1 D1. 5 (all second time) नद्धाश्च (for बद्धाश्च). B1. 4 (both first time) तु; B2 (first time) D6 (second time) सु- (for च). D2 (second time) M3 विपुलां; T3 G3 विविधाः. Da1 (second time) गदा; (D2 second time) गदां. — c) Ś (both second time) Da1 Dn1 D1. 5 (all first time) जातरूपमयाश्चर्ष्टीः (D1. 5 °ष्टीः); K1 (second time) °मया-श्चाक्षीः; K2 (second time) °मयाचर्ष्टीः; K3 (first time) °मयाश्चवृष्टिः; K4 (second time) °मयाश्चार्ष्टीः; V1 (first time) °मयैर्यष्टीः; V1 (second time) °मयारिष्टीः; B1 (first time). 2 (second time). 3 (first time) °मयीर्यष्टीः; B5 (second time) सत्रीयसमयीर्यर्ष्टीः; Dn1 (second time) संचाय * समारिष्टिः; D2 (first time) °मयैः पृष्टान्; D6 (first time) °मयीऋष्टीः; D6 (second time) °मयीर्यर्ष्टीः; D8 (first time) °मया यष्टीः; D8 (second time) °मयाहष्टीः; T1. 3 G °मयांश्चाप्या(G3 °प्रा)न् (for °मयीश्चर्ष्टीः). — d) K1. 2 (both second time) V1 (both times) पट्टिसान्; T3 G3 M पट्टसान्. D2 (second time) om. from हेमभूषितान् up to विद्धानि in 34c. B2 Da1 D1. 5. 7 (all

C. 8. 743
B. 8. 19. 33
K. 8. 55. 33

दण्डैः कनकचित्रैश्च विप्रविद्धान्परश्वधान् ।
अयस्कुशान्तान्पतितान्मुसलानि गुरूणि च ॥ ३३
शतघ्नीः पश्य चित्राश्च विपुलान्परिघांस्तथा ।
चक्राणि चापविद्धानि मुद्गरांश्च बहूनरणे ॥ ३४

नानाविधानि शस्त्राणि प्रगृह्य जयगृद्धिनः ।
जीवन्त इव लक्ष्यन्ते गतसत्त्वास्तरस्विनः ॥ ३५
गदाविमथितैर्गात्रैर्मुसलैर्भिन्नमस्तकान् ।
गजवाजिरथक्षुण्णान्पश्य योधान्सहस्रशः ॥ ३६

---

second time) T3 G3 हेमभूषणान् (for °भूषितान्). G1.2 पट्टान्हेमविभूषणान्.

33 D2 om. 33 (cf. v. l. 32); T1 G2 om. 33^{ab}. — ^{a}) M2–4 ततः कनकचित्रांश्च. — ^{b}) °K1 (first time) विषविद्धान्; K1 (second time) विप्रविद्रां; B2 (second time) हेमविद्धान्; D6 (first time) प्रति° (for विप्र°). Dn1 (first time) om. परश्वधान्. K3 (second time).4 B1 (both first time) D1 (both times).3 (first time).5 (second time).8 (first time) परस्वधान्; D6 (second time) परश्वथान्. — After 33^{ab}, Ś V1 B D (all first time) T1.3 G ins.:

107* परिघान्भिण्डिपालांश्च भुशुण्डीः कुणपानपि ।

[V1 B1.3.4 Da1 D1–3.5 भिंदिपालांश्च; D6.8 भिंडिमा°. T3 G3 भिंडिपालांश्च खड्गांश्च (for the prior half). K2 भुसुंडी:; K3 D1 भुशंडी; B3 भुषडीः; Da1 भुशुंठीः; D8 भुषढीः; T1 G2 सुसुंढीः; G1 सुवर्णः (for भुशुण्डीः). Ś K2 B5 D3 कनया(D3 °पा)नपि; K1 B4 D7 कणपा°; K3 कृपणा°; V1 कणपानि च; B2 कलयन्यपि; Da1 D5.8 कणयान्नपि; D1 कणयोरपि; D2 करणानि च; D4 कंपणानपि; D6 कनकाचिताः; T1 G1.2 कवचानपि (for कुणपानपि). T3 G3 मुसुंडीः कवचानि च (for the posterior half).]

— Ś2 K1 (both second time) om. 33^{c}–34^{d}. — ^{c}) Ś1 K2–4 (all second time) V1 (both times) B1 (second time).2 (both times).3.4 (both second time).5 (both times) Da1 (second time) Dn1 (both times) D1 (second time).2 (first time).3.4 (both both times).5.6 (both second time).7.8 (both both times) अयःकुंतांश्च; Ś2 (first time) अयोस्कुशांतान्; K1 (first time) अयस्थंतानि; K2 (first time) अयस्थशांतान्; K3 (first time) अयस्तुतांश्च; B1.4 Da1 D1.5.6 (all first time) °स्तुंडांश्च; B3 (first time) अयःपूणाश्च; T1 अयस्कुंभांश्च; T3 G1.3 M °स्कंधां(T3 °धा)श्च; G2 रथस्कंधांश्च; M2–4 हयस्कंधांश्च (for अयस्कुशान्तान्). — ^{d}) Ś K1.2 (all first time, but Ś1 K2 both times) मुसुलानि; K3 (first time).4 Da1 Dn1 D1.4.5.8 (all second time, but Dn1 D4.8 both times) मुशलानि; B1 (second time).2.5 (both first time) मुषलानि (for मुसलानि). D4 (second time) वा (for च). Ś1 K1.2 (all first time) गुरूनि च.

34 Ś2 K1 (both second time) om. 34 (cf. v. l. 33). D2 (second time) om. 34^{abc} (cf. v. l. 32). — ^{a}) D6 (second time) T3 G2.3 चित्रांश्च. — ^{b}) K2 (second time) T3 विपुलां; T1 G विपुलाः. T1 G1.2 परिघास्. D8 (second time) अथ; M अपि (for तथा). — T1.3 G om. 34^{cd}. — ^{d}) N (Ś2 K1 om. second time) M1 तोमरांश्च (for मुद्गरांश्च). Ś1 K3 V1 B D (except Dn1) (all second time) महारणे; K2.4 (both second time) परश्वधान् (for बहूनरणे).

35 ^{a}) Ś2 K1.2.4 (all first time) नानायुधानि (for °विधानि). D2.6 (both second time) दिव्यानि; D4 (first time) शस्त्रानि. — ^{b}) Ś1 K3 (both first time; K3 *sup. lin.* as in text) जयगृद्धिणः; Ś K2.4 (all both times, but Ś1 second time) °गृध्रिणः; D3 (first time) °कृद्धिनः; D8 (first time) शरगृध्रिनः (for जयगृद्धिनः). — After 35^{ab}, G1.2 read 42^{a}–45^{b}. G1.2 om. 35^{c}–37^{b}. — ^{c}) Dn1 (first time) द्रवंत (for जीवन्त). N (second time, but B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 all both times) T1.3 G3 M दृश्यंते; V1 D2.8 (all first time) लक्षंते. — ^{d}) K3 (first time) गतसारास् (for °सत्त्वास्). D1 (first time) तरश्विनः; D6 (first time) °स्वनः; G3 °स्विनी (for °स्विनः).

36 G1.2 om. 36 (cf. v. l. 35). K4 (first time) om. 36. — ^{a}) B2 (first time) गदानिमथितैर् and (second time) °विमर्दिभिर्; D2 (first time) °विमथिता; D8 (second time) °प्रमथितैर्; M1 गजावमथितैर् (for गदावि°). — ^{b}) Ś (both both times) K1 (first time).2 (both times).4 (first time) मुसुलैः; K3 (first time) Da1 (second time) Dn1 (both times) D1 (second time).2 (first time).4 (first time; second time before corr.).8 (both times) मुशलैर्; B1–4 (all both times, but B3 second time) D6 (second time) मुषलैः. Ś2 (first time) G3 छिन्नमस्तकान्; V1 B5 (both second time) M3 भिन्नमस्तकाः; B4 (first time) भग्नमस्तकान् (for भिन्न°). — ^{c}) V1 (first time) गजवाजिनरक्षुण्णान्; B (except B2) Da1 D1.3–5.7 (all first time) °रथैः क्षुण्णान्; D2 (first time) °रथक्षुद्रान्; D6 (first time) °रथच्छिन्नान्; T1 °रथाकीर्णान्. — ^{d}) M1.3 यौधान्. Dn1 (second time) योजान्सहस्रसः.

मनुष्यगजवाजीनां शरशक्त्यृष्टितोमरैः ।
निस्त्रिंशैः पट्टिशैः प्रासैर्नखरैर्लगुडैरपि ॥ ३७
शरीरैर्बहुधा भिन्नैः शोणितौघपरिप्लुतैः ।
गतासुभिरमित्रघ्न संवृता रणभूमयः ॥ ३८
बाहुभिश्चन्दनादिग्धैः साङ्गदैः शुभभूषणैः ।
सतलत्रैः सकेयूरैर्भाति भारत मेदिनी ॥ ३९
साङ्गुलित्रैर्भुजाग्रैश्च विप्रविद्धैरलंकृतैः ।
हस्तिहस्तोपमैश्छिन्नैरूरुभिश्च तरस्विनाम् ॥ ४०
बद्धचूडामणिवरैः शिरोभिश्च सकुण्डलैः ।
निकृत्तैर्वृषभाक्षाणां विराजति वसुंधरा ॥ ४१
कबन्धैः शोणितादिग्धैश्छिन्नगात्रशिरोधरैः ।
भूर्भाति भरतश्रेष्ठ शान्तार्चिर्भिरिवाग्निभिः ॥ ४२

C. 8. 2881
B. 8. 58. 25
K. 8. 55. 42

37 G1.2 om. 37^{ab} (cf. v. l. 35). K1 om. 37^{abc}. T3 G3 repeat 37^{ab} after 41. — a) N (second time; K1 om.) T3 G3 M मनुष्यहयनागानां; K1 (first time) °गणराजीनां; V1 B2 Da1 Dn1 D1.2.5.6 (all first time) T1 गजवाजिमनुष्याणां (B2 °नां). — b) K3 B4 (both first time) शक्त्यृष्टियष्टि(B4 °शर)तोमरैः; K4 (first time) शरशक्तिष्टितोमरैः; V1 B1–4 D3.4.7 (all second time) शरशक्त्यृष्टिपट्टिशैः (V1 °सै); Dn1 (first time) °सक्त्यृष्टितोमरैः; D3 (first time) T1.3 शरशक्त(T1 °क्ता-; T3 °क्त्य)ष्टि°. — After 37^{ab}, T1 reads 42. — c) K3 (second time) निस्त्रंसैः. K1.2 V1 (all first time) पट्टिसैः; V1 B2.3 D3.4 (all second time) परिघैः (for पट्टिशैः). V1 D2–4 (all first time, but D2 second time) प्राशैर्; B2.3 (both second time) D8 (both times) पाशैर्; Dn1 (second time) प्राशोर् (for प्रासैर्). D6.7 (both second time) परिघैरायसैर्घोरैः. — d) B2 (first time) मुखरैर्; B3 (first time) मुषलैर्; T1 मुसलैर्; Cc नखरैर् (as in text). V1 (first time) लगुलैरपि; M2–4 लकुटै° (for लगुडै°). Ś K1.2 V1 B D2.3.6.8 (all second time) अयस्कुंतैः परश्वधैः; K3.4 Da1 Dn1 D1.4.5 (all second time) अयस्कुंतै(K3 °त-)परस्वधैः. Dn1 (first time) मुद्गरैर्लकुटैरपि; D2 (first time) नाराचैर्गरुडैरपि; D7 (second time) अप्रवृत्तैः परश्वधैः; T3 G3 रथस्कंधैः परश्वथैः; M1 अयस्कंधैः परश्वधैः.

38 a) Ś K V1 B1–4 D2–4.6–8 (all second time) बहुभिः (for बहुधा). Ś K1.2 (all second time).3 (both times).4 (second time) V1 B D (all both times, but D4 second time) S (except T1; T2 missing) छिन्नैः (for भिन्नैः). — D2 (second time) om. 38^{b}–39^{c}. — b) Ś K2.4 (all second time) °परिप्लुतैः; D4 (second time) °परिप्क्लुतैः. — c) Ś1 K2 (both second time) सुतासुभिर्; K1 (first time) B2 (second time) गदा° (for गता°). G1 अमित्रघ्नं. — d) D6 (second time) संभृता (for संवृता). Ś1 K1.2 (all first time) रथभूमयः (for रण°).

39 D2 om. 39^{abc} (cf. v. l. 38). T2 missing up to शुभ in 39^{b}. — a) B2 (second time) M1 बहुभिस्. D6 (second time) चंदनालिप्तैः. — b) Ś K Dn1 D2–4.6.7 (all second time) हेमभूषणैः; Ś2 (*sup. lin.* as in text) K1 B5 D3 (all first time) शुभलक्षणैः; V1 B1.2.4 D3 (all second time) हेमभूषितैः; B5 Da1 D1.5 (all second time) भूषणोज्वलैः; Da1 D1.5 (all first time) शुभ्रभूषणैः; D6 (first time) गुरु°; T1.3 G M लंब° (for शुभ°). B3 (second time) चित्रगात्रशिरोधरैः. — c) Ś K2 (all first time) V1 (both times) सतनुत्रैः; K1 (first time) सूतपुत्रैः; K3 Da1 D1.5 (all first time) सकलत्रैः (for सतलत्रैः).

40 a) B3 (first time) सांगुल्युद्ध- (sic); Dn1 (second time) °लिभिर्; T1 अंगुलित्रैर् (for साङ्गु°). D7 (second time) भुजाग्र्यैश्च. K3 (first time) सांगुलित्रैजि * ग्रैश्च. — b) Dn1 (first time) अलंकृताः. — c) Dn1 (first time) हस्तिहस्तोपमौ; D6 (first time) हस्तहस्तोपमैस (for हस्तिहस्तो°). G1 छन्नैर्. K3 (second time) हस्तिहस्तोपरि छन्नैः. — d) K3 (second time) रुद्रभिश्च; D6 (second time) बाहुभिश्च (for ऊरु°). B3 (first time) Da1 D1.5 (all second time) तरस्विनः; B5 (second time) तरस्विना; Dn1 (first time) T2 यशस्विनां. B4 (second time) शोणितौघपरिप्लुतैः.

41 a) K1 (first time) D8 (second time) M बद्धचूडा(M2.4 °ळा)मणिधरैः; B2 (first time) वरचूडामणिवरैः. — b) M चारुकुंडलैः (for च सकुण्डलैः). — N (first time) om. 41^{c}–42^{d}. — c) Ś K वर्जितैर्; V1 B (except B5) D2–4.7 पतितैर्; D5 निकृंतैर्; D8 ऊर्जितैर् (for निकृत्तैर्). K3 वृषभेंद्राणां; V1 इषभाक्षाणां; G1.2 वृत्त(G2 °क्ष)पाषाणैर् (for वृषभाक्षाणां). D6 नक्षत्रैर्द्यौरिवाभाति. — d) D6 मेदिनी भरतर्षभ. — After 41, T3 G3 repeat (with var.) 37^{ab}.

42 N T2 om. 42 (For N, cf. v. l. 41). For sequence in G1.2, cf. v. l. 35. T1 reads 42 after 37^{ab}. — a) T1 कवचैश् (for कबन्धैश्). K3 शोणितोदग्धैश्;

C. 8. 751
B. 8. 19. 41
K. 8. 55. 43

रथान्बहुविधान्भग्नान्हेमकिङ्किणिनः शुभान् ।
अश्वांश्च बहुधा पश्य शोणितेन परिप्लुतान् ॥ ४३
योधानां च महाशङ्खान्पाण्डुरांश्च प्रकीर्णकान् ।
निरस्तजिह्वान्मातङ्गाञ्शयानान्पर्वतोपमान् ॥ ४४
वैजयन्तीविचित्रांश्च हतांश्च गजयोधिनः ।
वारणानां परिस्तोमान्सुयुक्ताम्बरकम्बलान् ॥ ४५

K4 शोणितादिग्धौ. — b) K3 Dn1 M1 छिन्नगात्रैः; M2–4 भिन्नगात्रैः (for छिन्नगात्र-). — c) T1 G1.2 आभाति (for भूर्भाति). V1 D7 G1.2 भारतश्रेष्ठ. Ś K Dn1 D2.6.8 भूर्विभा(D2 °मिना-; D6 °नें भा)ति नरश्रेष्ठ. — d) Ś2 K1 B1 D3.4.6–8 शांतार्चिभिर्; T1 G3 शं(G3 शां)ताग्निभिर्; G2 शंतार्चिभिर्; M1 सहार्चिभिर् (for शान्ता°). D2.6 इवानले (D6 °लः); T1 °र्चिभिः; G1 °निभिः (for °ग्निभिः).

43 For sequence in G1.2, cf. v. l. 35. — a) N (second time, but V1 B Da1 D1–5.7.8 first time) T1.2 G1.2 M रथांश्च बहुधा भग्ना(G1.2 छिन्ना)न्; Ś K1 (all first time) रथान्बहुधा भग्नान् (submetric); K2 (first time) T3 G3 रथान्बहुविधान्पग्ना(T3 G3 °छिन्ना)न्; Dn1 (first time) रथाश्वान्बहुधा भग्नान्. — b) K3 (first time) हैमकिंकिणिनः; K4 (first time) हेमकिंकिणने; Da1 D1.5 (all first time) °किंकिणकान् (for °किङ्किणिनः). K2 (first time) शुभा. T1 G1 M2–4 हेमकिंकिणिभूषितान्; T2 °किंकिणिसंयुतान्; T3 G2.3 °कंकणभूषितान्. — B2 (first time) om. 43c-44d. T2 reads 43cd after 44. — c) T2 विविधान् (for बहुधा). Ś K V1 B1–4 D2–8 (all second time) T1.3 G M वाजिनश्च हतान्पश्य; V1 D6 (both first time) अश्वान्बहुविधान्पश्य; B5 Da1 Dn1 D1 (all second time) वाजिनः पतितान्पश्य. — d) B1 (first time) शोणिते च; D6 (first time) शोणितौघ- (for °तेन). Ś K2–4 (all second time) निष्कीर्णांस्त्राञ्शराहतान्; K1.3 Da1 D2–7 (all second time) निष्कीर्णांत्राञ्शराहतान्; V1 B (all second time) विनिकीर्णाञ्शराहतान्; Dn1 D1.8 (all second time) नि(D8 वि)कीर्णांत्राञ्शराहतान्; T1 विकीर्णान्शतशो रणे; T3 निष्कीर्णांत्रांश्च छरार्दितान् (hypermetric); G1.2 निष्कीर्णान्शतशो हतान्; G3 निष्कीर्णांत्रांच्छिराशितान्; M निष्कीर्णांत्रा(M1 °स्त्रा)न्शरातुरान्. — After 43, N (both times; but B3 second time) T G ins.:

108 * अनुकर्षानुपासङ्गान्पताका विविधान्ध्वजान् ।

[K4 (first time) अनुषंगान्; V1 (first time) अर्थकर्षान् (for अनु°). Ś2 (first time) उपासंगा; Ś2 K4 (both second time) °संघान्; D6 (first time) रथासंगान्; Cc उपा° (as above). Ś2 (second time) पातिकान्; K3 (first time) Dn1 (both times) T3 G3 पताकान् (for पताका). K3 (second time) विविधान्द्विजान्; B1.2.4 D2–4.6.7 (all second time) विविधध्वनान्; Da1 D1.5 (all first time) T1 G2 विविधा (T1 G2 °ध-) ध्वजान्.]

44 B2 (first time) om. 44 (cf. v. l. 43). D2.6 (both second time) om. 44ab. For sequence in G1.2, cf. v. l. 35. — b) Ś K1.2.4 (all second time) रथिनश्च; K3 V1 B D (D2.6 om.; all second time) S रथि(B2 था)नां (for योधानां). K1 (second time) महाशंखं; Dn1 (first time) D3 (second time) °संखान्; D8 (first time) °शंघान्; D8 (second time) °शंषान्; G2 °संघान् (for °शङ्खान्). — b) Ś2 (second time) पांडुरश्च; V1 (second time) T3 G M पांडरांश्च; D3 (first time) पांडुरांश्च. — K2 (second time) om. 44cd. — c) Da1 D1.5 (all second time) मातंगा. Ś2 (first time) निरस्तजिह्वामातंगान्; K1 (first time) °दातंगान्; D1 (first time) °कंठाना; G1.2 °जिह्वान्मातंगान्. — d) K1 (first time) शयन्; D1 (first time) पतमानान्; G1.2 रथानां (for शयानान्). D8 (first time) शय नानिव पर्वतान्.

45 T2 om. 45. For sequence of 45ab in G1.2, cf. v. l. 35. — a) Ś1 (both times).2 (second time) K2 (both times).3 (second time) V1 B1 (both times).2.3 (both second time).4.5 (both both times) Da1 D1 (both second time).2 (both times).3 (second time).4 (both times).5 (second time).6–8 (all both times) T1.3 G3 M1.3 वैजयंतीर्विचित्राश्च; Ś2 K1 D3 (all first time) वैजयंती विचित्राश्च; K4 (second time) B2.3 Da1 Dn1 (all first time) G1 M2.4 वैजयंतीर्विचित्रांश्च. Cc cites वैजयंतीः. — b) Ś2 (second time) हताश्वान्; K1 V1 D4.6 (all first time).8 (second time) M1 हताश्च (for हतांश्च). V1 B2 (both first time) गजयोधिनां; V1 B D3.4.7 (all second time) °वाजिनः (for °योधिनः). K1.4 (both second time) हताश्वा गजयोधिनः (K4 °नां); Da1 D1.5 (all second time) हताश्वगजयोधिनां; T3 G हस्तांश्च गजयोधिनां. — c) K4 (second time) वारिणानां. V1 (second time) परिष्टोमान्. D6 (first time) वारणान्परितस्तोमान्; Ca वारणपरिस्तोमान् (submetric). Cc cites परिस्तोमान् (as in text). — d) N (second time) तथैवाजिनकंबलान्; Ś1 K2 (both first time) सुयुक्तारंभकंव(K2 °भ)लान्; K1 (first time) सुयुक्तायुधसुकंबलान्; K3 (first time) युक्तानंगकं°; K4 (first time) संयुक्तांबरकं°; V1 (first time) सुसुक्ताने-

विपाटिता विचित्राश्च रूपचित्राः कुथास्तथा ।
भिन्नाश्च बहुधा घण्टाः पतद्भिश्चूर्णिता गजैः ॥ ४६

वैडूर्यमणिदण्डांश्च पतितानङ्कुशान्भुवि ।
बद्धाः सादिध्वजाग्रेषु सुवर्णविकृताः कशाः ॥ ४७

C. 8. 757
B. 8. 19. 47
K. 8. 55. 46

कर्क°; B1.2.4 D2–4.7 (all first time) सं(D3.4 सु)-युक्तानेकर्क°; B3 (first time) प्रयुक्तानथर्क°; B5 (first time) संयुक्तानेककुंडलान्; Da1 D5 (both first time) सुयुक्तान्वयंगकंबलान्; Dn1 (first time) सुयुक्तान्रक्त°; D1 (first time) सुंयुक्तान्यंब°; D6 (first time) स्वमुक्तानेक°; D8 (first time) संयुक्तानंगकोमलान्; T1 G1.2 सुरक्तान्नल(G1 °क्त)कंबळान्; T3 G3 M त(T3 स)थैवाजिनकंवलान्.

46 [a]) K3 (first time) विचित्रांश्च; B1.4 (both first time) विचित्रा वै (for °त्रांश्च). Ś K (all second time) B2 (first time) Da1 Dn1 D1 (all second time).2–4 (all first time).5 (second time).7 (first time).8 (second time) T1.3 G1 विपा(B2 °घा)टितविचित्राश्च; V1 B (all second time, but B3 both times) Dn1 (first time) D2–4.6.7 (all second time).8 (first time) G2.3 M1 विपाटितविचित्रांश्च; V1 (first time) T2 M2–4 विपाटितान्विचित्रांश्च; D6 (first time) विघट्टितान्विचित्रांश्च. — [b]) Ś K2.4 (all first time) चित्ररूपाः; B3 Dn1 (both first time) T1.2 G M रूप(T2 M °प्य)चित्रान्; B5 (first time) रुक्मचित्राः; D7 (first time) रूपचित्रां; Cc °चित्राः (as in text). B3 (first time) T2 G2 कुथांस्तथा; T1 कुधास्तथा; G1.3 कुशांस्तथा; M रथान्शुभान् (for कुथास्तथा). Ś K1.2.4 (all second time) चित्ररूपाः कुथाः (K1 क्ताथ) शुभाः; K3 Da1 Dn1 D1.5.8 (all second time) रूप(K3 °प्य)चित्राः कुथाः शुभाः; V1 (second time) जातरूपान्कुथाञ्शुभान्; B1.3 (both second time) रूप्यचित्रां कुशाञ्शुभान्; B2 (second time) रूप्यचित्रान्कुथाः शुभाः; B4 (second time) रूप्यचित्रान्कुथाञ्शुभान्; B5 D4.7 (all second time) रूप्यचित्रान्कुथांकुशान्; D2 (second time) रूपचित्राः कथास्तथा; D3 (second time) जातरूपपरिष्कृतान्; D6 (first time) रूपचित्रकृतींस्तथा; and (second time) रूप्यचित्रान्कुथास्तथा. — D3 (second time) om. 46[c]–48[b]. — [c]) B2 (first time).5 (second time) M1 छिन्नाश्च; T2 भिन्नांश्च. T1 कर्णान् (for घण्टाः). G1.2 भिन्नांश्च बहुधाकीर्णान्. — [d]) N (second time) महद्भिः पतितैः (for पतद्भिश्चूर्णिता). Dn1 (first time) चूर्णता; D1 (first time) चूर्णितैः; T3 G1.3 M1 ताडिता; G2 ताडितान् (for चूर्णिता). K1 (first time) गगैः (for गजैः). D6 (first time) पतत्रिश्चूर्णिता गजैः (sic); T1 पत्तिभिस्ताडितान्गजान्; M2–4 पतद्भिस्तु महागजैः.

47 D3 om. 47 (cf. v. l. 46). — [a]) N (second time; D3 om.) वैडू(V1 B D2.6.7 °दू)र्यदंडांश्च शुभान्; V1 B D4–7 (all first time) T3 G3 वैदूर्यमणिदंडां(D4 °डा)श्च. — [b]) B (except B2) Da1 D1–5.7 (all first time) चांकुशान्; Da1 D1.5 (all second time) अंकुरान्; G2 अंकुशैर्. V1 B3 Dn1 D2.6 (all first time) T1.2 G2.3 अपि (for भुवि). T3 पतितानकुशानपि; G1 पतितानां कुशैरपि; M3 पतितोऽनुकुशान्भुवि. — After 47[ab], N (first time) T G ins.:

109* अश्वानां च युगापीडान्रत्नचित्रानुरच्छदान् ।

[D1 चायुगापीडान्. K1 युगान्कारान्; K3 युगाया*न्; D5 युगापीड-; T1 G3 युगानीषान्; T3 °निष्कान्; G1.2 °नीषा; Cc °पीडानि; Ca °पीडान् (as above). Ś K2.4 रक्तचित्रानुरश्छदान्; K1 रक्ताश्चित्रानु°; B3 रत्नचित्रावरश्छदान्; Da1 D1.5 रत्नचित्रान्वरच्छदान्; Dn1 °चित्रानुरच्छदान्; D3 रत्नश्चित्रानुरश्छदान्; T1 रत्नच्छत्रपरिच्छदान्; T2 नानाचित्रानुरश्छदान्; T3 G1.2 रत्नचित्रपरिच्छदान्; G3 रक्तचित्रपरिच्छदान् (for the posterior half).]

— [c]) Ś2 (first time) V1 (second time) D2–4 (all first time).6 (both times).7 (first time) विद्धाः; B3 (first time) Dn1 D8 (both second time) बद्धान्. Ś K1.2 (all second time) सादिभुजांगेषु; K3.4 V1 (all second time) B1.2 (both both times).3 (second time).4 (both times).5 Da1 D1 (all second time).2 (both times).3 (first time).4.5 (both second time).6 (both times).7.8 (both second time) सादिभुजाग्रेषु; B3 (first time) °गदाग्रेषु; B5 (first time) °ध्वजाश्वेषु; Dn1 (second time) °कुशाग्रेषु (for °ध्वजाग्रेषु). S (except T2) पश्य सादिभुजाग्रेषु. Cc cites सादिध्वजाग्रेषु (as in text). — [d]) K3 Dn1 D8 (all second time) सुवर्णविकृतान्. Ś1 K1–3 (all first time).4 (second time) B4 D (all first time) कुथाः; Ś K2 (all second time) कचाः; K3 Dn1 D8 (all second time) तथा; B2 (second time).3 (both times) Da1 D1.5 (all second time) कषाः; D2 (second time) ध्वजाः; D7 (second time) कृशाः; T1 G1 (*sup. lin.* कृशाः) कृताः (for कशाः). Ś2 (first time) सुवर्णविकृतः कथः. Ca cites सुवर्ण° (as in text).

48 D3 om. 48[ab] (cf. v. l. 46); D2.6 (both second time) om. 48. — [a]) N (D2.3.6 om.; second time) विचित्रमणिचित्रांश्च; Ś1 K2.3 (all first time) विचित्रानविचित्रांश्च; Ś2 (first time) विचित्रानि विचित्रांश्च; K1.4 (both first time) विचित्रनवचित्रांश्च; D6 (first time)

C. 8. 757
B. 8. 19. 47
K. 8. 55. 48

विचित्रान्मणिचित्रांश्च जातरूपपरिष्कृतान् ।
अश्वास्तरपरिस्तोमात्राङ्कवान्पतितान्भुवि ॥ ४८
चूडामणीन्नरेन्द्राणां विचित्राः काञ्चनस्रजः ।
छत्राणि चापविद्धानि चामरव्यजनानि च ॥ ४९
चन्द्रनक्षत्रभासैश्च वदनैश्चारुकुण्डलैः ।
क्लृप्तश्मश्रुभिरत्यर्थं वीराणां समलंकृतैः ।
वदनैः पश्य संछन्नां महीं शोणितकर्दमाम् ॥ ५०
सजीवांश्च नरान्पश्य कूजमानान्समन्ततः ।
उपास्यमानान्बहुभिर्न्यस्तशस्त्रैर्विशां पते ॥ ५१
ज्ञातिभिः सहितैस्तत्र रोदमानैर्मुहुर्मुहुः ।
व्युत्क्रान्तानपरान्योधांश्छादयित्वा तरस्विनः ।
पुनर्युद्धाय गच्छन्ति जयगृद्धाः प्रमन्यवः ॥ ५२

विचित्रान्मणिमात्रांश्च; D8 (first time) विचित्रानर्धचंद्रांश्च; G1.2 M1 विचित्रां(G2 °त्रा; M1 °त्र)मणिचित्रांश्च. — b) Ś2 (first time) जातरूपपरिष्कृतं; K3 (both times) Da1 (second time) Dn1 D1 (both both times).4 (first time).5.8 (both both times) °परिस्कृतान्. — c) K3 (first time) अश्वांस्तर-परिस्तोमान्; V1 (first time) अश्वास्तरणपरि° (hypermetric); Dn1 (first time) अश्वात्वरपरि°; D6 (first time) रथाश्वांश्चपरि°; M कुथास्तर(M3 °रि)परि°; Ca. c as in text. — d) K1 (first time) रांककान्; K3 (first time) शंकवान्; B2 (second time) वन्हिवान्; Dn1 (first time) नाराचान्; D6 (first time) राङ्कवान्; T1 द्रावकान्; T2 बहुधा; T3 G3 सौवर्णान्; M1 राकवान् (for राङ्कवान्). T3 G1.2 अपि (for भुवि).

49 a) K3 D6 (both first time) चूडामणि-; V1 (second time) T1 M1 °मणिर्; B1 (first time) °मणीर्; D1.2.7 (all second time) °मणी; D4 (second time) °माणिं; M2 चूणामणीन्; M3.4 चूळा° (for चूडा°). — b) K3 (first time) B4 (second time) Dn1 (first time) T3 G3 कनकस्रजः; T2 कांचनस्रजाः. G1.2 चित्राः कनकसृंजयः (G2 °याः). — c) K2 (first time) वृत्राणि; D2.6 (both second time) T1 M3 चित्राणि; D4 (first time) छत्रानि (for छत्राणि). — d) Da1 D5 (both socond time) चमर-; D6 (first time) चामरैर् (for चामर-).

50 a) Dn1 (first time) चंद्रभासैश्च वदनैश्च; T1 चित्रनक्षत्रभासैश्च; T2 वक्षोनक्षत्रहारैश्च. — b) Dn1 (first time) चारुकर्णैः सकुंडलैः. — c) T1 कृत्त (for क्लृप्त-). Da1 D1 (second time) क्लिप्तश्मश्रुभिर्; D6 (first time) क्षिप्त°; D8 (first time) कृष्णश्म° and (second time) क्लृप्तस्म°. N (first time) T2 आकीर्णां (D1 T2 °र्णा) (for अत्यर्थं). T3 क्लृप्तश्मश्रुभिरमित्यर्थं (sic); G2 क्लृप्ताश्मश्रुभिरत्यर्थं. — d) N (first time) T2 पूर्णचंद्रनिभैर्महीम्. — T3 om. 50ef. — e) K4 (second time) संच्छन्ना. — f) Ś2 B1 (both second time) शोणितकर्दमान् (B1 °मैः). — After 50, N T2 ins.:

110* कुमुदोत्पलपत्राणां षण्डैः फुल्लैर्यथा सरः ।
तथा महीभृतां वक्त्रैः कुमुदोत्पलसंनिभैः ।
तारागणविचित्रस्य निर्मलेन्दुद्युतित्विषः ।
पश्य गां नभसस्तुल्यां ग्रहनक्षत्रमालिनः ।

[(L. 1) K1.3 V1 B Da1 Dn1 D1-3.6-8 T2 कुमुदोत्पल-पद्मा(D6 °द्मा)नां; D5 कुमुदोत्पलपद्मानां (for the prior half). K3 खंडै; V1 B1.4.5 Dn1 D2.3.6.7 Cc खंडैः (for षण्डैः). K2 फल्लैर्; B1.4.5 Da1 D1-3.5.7 फुल्लं; B3 पूर्णं (for फुल्लैर्). Ś2 यथामरैः (for यथा सरः). — Ś K1-3 B3 D8 om. lines 2-3. — (L. 2) B1 यथा; T2 तदा (for तथा). V1 B4.5 Da1 D1.4.5.7 महीस्तृता; B1 Dn1 °सृता; T2 विमिश्रिता (for महीभृतां). K4 चक्रैः (for वक्त्रैः). — (L. 3) K4 निर्मलेंदुद्युतित्वयः; D3.4 (*sup. lin.*).7 °द्युतिद्विषः; D5 निर्मलेंदुद्युतित्विषं; D6 निर्मलेंदुद्युतित्विषैः (for the posterior half). — (L. 4) K4 D6 पश्यतां; V1 पश्येतां; B (except B2) Da1 D1-5.7 पश्येमां; Dn1 T2 पश्यैनां (for पश्य गां). Cc cites इमां. D6 नभसस्तुल्यं (for °सस्तुल्यां). K1 B3 शरन(B3 °न्न)क्षत्रमालिनः; K3 B1.2.4.5 Dn1 D2.3.7.8 शरन्न(K3 °न)क्षत्रमालिनीं; V1 Da1 D1.5.6 शिरोनक्षत्रमालिनीं (D1.5 °नी); D4 शरन्नक्षत्रमालिनं; T2 शिवां नक्षत्रमालिनीं (for the posterior half).]

☞ N reads st. 51-57 after the second occurrence of st. 26-50, i. e. after App. I, No. 16.

51 a) K3 B (except B5) D2-4.6.7 [अ]परान् (for नरान्). — b) B2 क्रममानान्; M1 रुद° (for कूज°). — c) K2 तपास्यमानान्; D8 उपांस्य°. K3 V1 B D बहुशो; S (except T2) च बहून् (for बहुभिर्). — d) D2.6 स्वबांधवैः; D8 च बंधुभिः (for विशां पते). T3 G3 न्यस्तशस्त्राश्च भूपते.

52 M4 om. 52a-53b. — a) K3 सहसा; V1 B D (except Dn1) सहितान् (V1 °तास्) (for सहितैस्). Ś K1.2.4 चैव; D2 पश्य (for तत्र). T1.3 G ज्ञातिभिश्च जलक्लिन्नान्. — b) K2 रोधमानैर्; K3 B3 D3 रोदमानान्; D2 प्रपतद्भिर्; D6 प्ररुदद्भिर्. B5 पुनः पुनः (for मुहुर्मुहुः). — c) B3 व्यूहक्रांततान्परान्; B5 व्युत्क्रांतनयनान्; Dn1 व्युत्क्रोशंतो परान्; D2 चुक्रोशतान्पश्य; D8 विक्रांतानपरान् (for व्युत्क्रान्ता°). G2 क्रोधान्; M1 यौधान्; M2.3 अन्ये

अपरे तत्र तत्रैव परिधावन्ति मानिनः ।
ज्ञातिभिः पतितैः शूरैर्याच्यमानास्तथोदकम् ॥ ५३
जलार्थं च गताः केचिन्निष्प्राणा बहवोऽर्जुन ।
संनिवृत्ताश्च ते शूरास्तान्दृष्ट्वैव विचेतसः ॥ ५४
जलं दृष्ट्वा प्रधावन्ति क्रोशमानाः परस्परम् ।
जलं पीत्वा मृतान्पश्य पिबतोऽन्यांश्च भारत ॥ ५५
परित्यज्य प्रियानन्ये बान्धवान्बान्धवप्रिय ।
व्युत्क्रान्ताः समदृश्यन्त तत्र तत्र महारणे ॥ ५६

पश्यापरान्नरश्रेष्ठ संदष्टौष्ठपुटान्पुनः ।
भ्रुकुटीकुटिलैर्वक्त्रैः प्रेक्षमाणान्समन्ततः ॥ ५७
एतत्तवैवानुरूपं कर्मार्जुन महाहवे ।
दिवि वा देवराजस्य त्वया यत्कृतमाहवे ॥ ५८
एवं तां दर्शयन्कृष्णो युद्धभूमिं किरीटिने ।
गच्छन्नेवाशृणोच्छब्दं दुर्योधनबले महत् ॥ ५९
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषान्भेरीपणवमिश्रितान् ।
रथाश्वगजनादांश्च शस्त्रशब्दांश्च दारुणान् ॥ ६०

C. 8. 763
B. 8. 19. 55
K. 8. 20. 59

(for योधान्). — f) Ś K2 जयगृद्धाः; T1 M1-3 जये (M1.3 °यो) लुब्धाः; T3 G3 जये लब्धाः; G1.2 जये यत्तः. B3 प्रहारिणः; Dn1 समन्यवः (for प्रस°).

53 M4 om. 53ab (cf. v. l. 52). — b) K3 B5 Dn1 D2-4.6.7 S (except T2; M4 om.) मानवाः; V1 B1.2.4 पंडिताः; B3 Da1 D1.5 पिंडिताः; D8 पीडिताः (for मानिनः). — c) B2 पंडितैः; B3 पतिताः. — d) Ś2 K1.4 याचमानास्; B1 D3.4.7 याच्यमानैस्; T1 याच्यमानान्; G या(G3 वा)चमाना (for याच्य°). B3 तथोरणं; D2 T2 तदोदकं; T1.3 G3 जलं तथा; G1 बलं तदा; G2 M जलं तदा (for तथोदकम्).

54 a) D2 जलार्थे. K3 [आ]गताः; B1 D3.7 T1 G2 M गतैः (for गताः). D2.6 तत्र; T1 G2 M कैश्चिन्. B5 केचिज्जलार्थं त्वरितं; G1 अजार्थं च गजाः केचित्. — b) B2 निष्प्राणाः; B4 निष्प्राणैः; B5 गताश्च; Da1 D1.5 निष्प्राणान्. B2 [ऽ]र्जुनं; Dn1 D2.6 जनाः. S (except T2) मृता वै बहवो जनाः (T3 G2.3 नराः). — c) Dn1 संनिवृत्तांस्. B5 Dn1 ततः (for च ते). D8 वीराः (for शूराः). — d) N (except Dn1) तान्वै दृष्ट्वा; M1 दुष्टवंतः; M2-4 दृष्टवंतः (for तान्दृष्ट्वैव). T1 G2 दृष्ट्वा वै तानचेतसः; T3 G3 दृष्ट्वा चैतानि चेतसः; G1 दृष्ट्वा शूरानचेतसः.

55 V1 om. 55ab. — a) K3 B D S (except T2) त्यक्त्वा (for दृष्ट्वा). D8 [अ]भिधावंति (for प्रधा°). — b) S (except T2) क्रोधमानाः (for क्रोश°). — c) D6 पीत्वा गतान्; T1 पीतावमृतान् (hypermetric) (for पीत्वा मृतान्). Ś1 Dn1 D1.3 यस्य (for पश्य). — d) V1 B2.5 D2.3.7 पिबतोन्यांश्च; T1 पश्यंत्यन्ये च; T3 G M पिबंत्यन्ये च. V1 B (except B5) D3.4.7 मारिष (for भारत).

56 a) S (except T2) परिष्वज्य (for °त्यज्य). — b) Ś1 K2 Da1 D1.5 बांधवा. K1.3.4 B D M बांधवप्रियाः (K4 °याः); T1.3 G बंधुवत्सलाः. — c) K4 व्युत्तक्रांताः. D6 संप्रदृश्यंते (for समदृश्यन्त). S (except T2) विसंज्ञाः समरे यो(T1 G2 M1.3 यौ)धाः. — d) M तत्रै (for the first तत्र). T1 G2 महाहवे (for °रणे).

57 B3 om. 57. — a) B1.4 D3.4.7 तथा (for पश्य). T1 नरश्रेष्ठान्. — b) V1 मुहुः (for पुनः). D6 T3 G3 संदष्टोष्टपुटान्पुनः; T1 G1.2 M संदष्टोष्टान्पुनः पुनः. — c) Da1 D2-5 भ्रुकुटीकुटिलैर्. — d) Ś2 D3.4.6.8 G2 M प्रेक्ष्यमाणान्; K3 प्रेक्ष्य°; T1.3 G1 प्रेक्षमाणा (T3 °ना). Dn1 परस्परं; T1 G2.3 महारणं; T2.3 महारणे; G1 M महारथान् (for समन्ततः). — After 57, N (except V1 B3) ins.:

111* एवं ब्रुवंस्तदा कृष्णो ययौ येन युधिष्ठिरः।
अर्जुनश्चापि नृपतेर्दर्शनार्थं महारणे।

[Before line 1, Ś K1.2.4 ins. संजय उवाच. — (L. 1) D8 कृष्णौ. B2.5 Dn1 D2-4.6-8 यत्र (for येन). — (L. 2) K1.4 V1 नृपतेः; Dn1 नृपतिर्.]

K4 V1 B1.2.4.5 Da1 Dn1 D1-7 cont.: B3 ins. after 57:

112* याहि याहीति गोविन्दं मुहुर्मुहुरचोदयत्।
[D6 अर्चितयत् (for अचोदयत्).]

K4 V1 B Da1 Dn1 D1-7 cont.: Ś K1-3 D8 cont. after 111*:

113* तां युद्धभूमिं पार्थस्य दर्शयित्वा च माधवः।
[K3 Dn1 D6.8 स (for च).]

58 a) D6 एतत्तत्रानुरूपं च. — b) Ś K1.2 Da1 D1.2.5.6 T1 G1 कर्णार्जुन- (for कर्मा°). — c) D6 देवरूपस्य (for °राजस्य). — d) D3 T1.3 G M अद्य वै (for आहवे).

59 a) K3 B D4.6.7 T2.3 G1.3 M1 तान् (for तां). Ś दर्शयत् (for °यन्). — b) S (except T2.3) रणभूमिं (for युद्ध°). D6 श्रेष्ठं (for शब्दं). — d) M2 दुर्योधनबलं (for °बले). Dn1 G2 महान् (for महत्).

60 a) V1 Da1 Dn1 D1-5.7.8 S °निर्घोषं; D6 °निर्घोषैः (for °निर्घोषान्). — b) Ś2 भेरीपणवमिश्रतान्; K1 °पाणवमिश्रितान्; V1 B2 Dn1 D2.6.8 S °पणव(T2 °पटह)-मिश्रितं; B1.3-5 Da1 D3-5.7 °पणवनि(B3-5 Da1 D7 °निः)-

C. 8. 763
B. 8. 19. 55
K. 8. 55. 60

प्रविश्य तद्बलं कृष्णस्तुरगैर्वातवेगिभिः ।
पाण्ड्येनाभ्यर्दितां सेनां त्वदीयां वीक्ष्य धिष्ठितः॥६१
स हि नानाविधैर्बाणैरिष्वासप्रवरो युधि ।
न्यहनद्द्विषतां व्रातान्गतासूनन्तको यथा ॥ ६२
गजवाजिमनुष्याणां शरीराणि शितैः शरैः ।
भित्त्वा प्रहरतां श्रेष्ठो विदेहासूंश्चकार सः ॥ ६३
शत्रुप्रवीरैरस्तानि नानाशस्त्राणि सायकैः ।
भित्त्वा तानहनत्पाण्ड्यः शत्रूञ्शक्र इवासुरान् ॥ ६४

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

१५

धृतराष्ट्र उवाच ।
प्रोक्तस्त्वया पूर्वमेव प्रवीरो लोकविश्रुतः ।
न त्वस्य कर्म संग्रामे त्वया संजय कीर्तितम् ॥ १
तस्य विस्तरतो ब्रूहि प्रवीरस्याद्य विक्रमम् ।

स्वन[नं]. — ^{c}) D2 गजाश्वरथनादांश्च; T1 रथाश्वनरनागानां; T3 G नराश्वरथनागानां; M2 रथाश्वगणनादांश्च. — ^{d}) K3 पत्तिशब्दांश्च; D3 शस्त्रसंघांश्च; T1.3 G2.3 पद°; G1 पाद°; M4 शब्द° (for शस्त्र°). B2 शस्त्रशब्दान्यदारुणान् (sic).

61 ^{a}) T2 प्रविशत् (for प्रविश्य). — ^{b}) K3 B D S वातवेगितैः (for °वेगिभिः). — ^{c}) K4 पांडेन (for पाण्ड्येन). K1 [अ]भ्यर्थिता सेनां; B (except B2) Da1 Dn1 D1.3–5.7 [अ]भ्यर्दितं (Dn1 °त-) सैन्यं; M1 [अ]र्भ्यर्दिता सेना (for [अ]भ्यर्दितां सेनां). D6 पार्थेनाभ्यर्दितामेतां. — ^{d}) B2 T1.3 G1 M2–4 विष्ठितः; D6 दृष्टितः; G3 विस्मितः; M1 विष्ठितां (for धिष्ठितः). B1.4.5 त्वदीयं वीक्ष्य विष्ठितः; B3 Da1 D1.5 त्वदीयं दृश्य(B3 °ष्ट) विष्ठितः; Dn1 तदीयं वीक्ष्य विस्मिता; D2 त्वदीयां वेक्ष्य वेष्टितां; D3.4.7 त्वदीयं वीक्ष्य विस्मितः; T2 त्वदीय्यां वीक्ष्य विस्मि(before corr. °ष्ठि)तः; G2 त्वदीयान्वीक्ष्य विष्ठितः.

62 M1 om. 51^{a}–52^{c}. — ^{a}) Dn1 om. स. Da1 नानायुद्धैर्; D1.5 °युधैर् (for °विधैर्). T1.3 G शस्त्रैर् (for बाणैर्). — ^{b}) V1 B1.2.5 Dn1 D2–4.7 T2.3 G2.3 M2–4 इष्वस्त्रप्रवरो; B3 विध्वा स प्रवरो; Da1 D1.5 विश्वासं प्रवरो; D6 दृष्ट्वा स प्रवरो; T1 G1.2 इष्वस्त्रप्रवरान् (for इष्वासप्रवरो). — ^{c}) K3 न्यवधीद् (for न्यहनद्). B2.4.5 Da1 D1.3–5.7 पूगान्; B4 पूतान् (for व्रातान्). D2 निघ्नतो द्विषतो व्रातान्; D6 निघ्नतो द्विषतां हंता. — ^{d}) K1 गतासू वर्तको यथा; D3m सुसंक्रुद्धोंत°. Co cites गतासून् (as in text).

63 M1 om. 52^{abc} (cf. v. l. 51). — ^{b}) B2 शरीरा निश्चितैः शरैः (sic). — ^{c}) D3.7 जित्वा; T3 G2.3 हत्वा; G1 दृष्ट्वा (for भित्त्वा). — ^{d}) V1 B2.5 Dn1 D6 T G M1 क्षयाकरोत्; B1.3.4 Da1 D1.3–5.7 क्षपातयत्; D2 तथाकरोत् (for चकार सः). K1 विदेहासूनथाचयत्; K3 विदेहस्तानथाकरोत्; D3 M2–4 विगता(D3 before corr. °देहा)सूनथाकरोत्. Co cites विदेहासवः.

64 G2 om. 64^{ab}. — ^{a}) K1 D1 अस्त्रानि; K3 अम्लानि; V1 B D2–4.6 G1 अस्त्राणि; M1 मुक्तानि (for अस्तानि). — ^{b}) Ś2 नानाशास्त्राणि; K1 तात शस्त्राणि; G1 महाशस्त्राणि (for नाना°). B1–3 शायकैः (for सायकैः). K4 नानासस्त्राणि शायकैः. — ^{c}) V1 छित्त्वा (for भित्त्वा). Ś1 तानहरत्; T1 तान्यहनत्; T2 तानवधीत् (for तानहनत्). K2 पांडुः (for पाण्ड्यः). K1 भित्त्वा तानहरत्पांड्यान्; K3 D3 T3 G3 M छित्त्वा तानवधीत्पांड्यः; B1.4.5 Da1 D1.3–5.7 छित्त्वा तान(Da1 D1.5 °न्य)वधीच्छत्रून्; B3 छित्त्वा तानब्रवीत्क्रुद्धः; Dn1 छित्त्वा तानवधीत्पार्थः; D2 छित्त्वा तान्यहनत्पांड्यः; D6 छित्त्वा तान्पातयत्पार्थः; G1 छित्त्वा तान्यहनत्पांडः; G2 हित्वान्योन्यहनत्पांड्यः. — ^{d}) B (except B2) Da1 D1.3–5.7 पांड्यः (for शत्रून्). G1 [अ]सुराः (for [अ]सुरान्). T1 G2 शत्रूञ्शक्र इवापरः.

Colophon. — *Adhy. name:* K3 संसप्तकवधः; Dn1 T2 युद्धभूमिवर्णनं; M1 रणभूमिवर्णनं. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 प्रथमयुद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 14 (as in text); B1.3.5 D3 19; D1 17; T2 M 59; T3 G 60.

15

1 ^{a}) T2 M1.2 त्वयं (for त्वया). K3 च मे विप्र (for पूर्वमेव). — ^{b}) K3 वीरो लोकैकविश्रुतः. Co cites प्रवीरो (as in text). — ^{c}) T1 M1 तस्य (for त्वस्य). T3 शर्म; G2 पूर्व- (for कर्म). — ^{d}) Ś K2.4 सूचितं; K3 कीर्तितः (for कीर्तितम्).

2 ^{a}) Ś1 B1.3.5 Da1 D1.3.5 विस्तरशो (B1 °सो) (for °रतो). — ^{b}) B3.4 Da1 D1.5 प्रवीरस्यात्र; S (except T2 G3) प्रवरस्यास्य (for प्रवीरस्याद्य). — ^{c}) Ś2

शिक्षां प्रभावं वीर्यं च प्रमाणं दर्पमेव च ॥ २

संजय उवाच ।

द्रोणभीष्मकृपद्रौणिकर्णार्जुनजनार्दनान् ।
समाप्तविद्यान्धनुषि श्रेष्ठान्यान्मन्यसे युधि ॥ ३
तुल्यता कर्णभीष्माभ्यामात्मनो येन दृश्यते ।
वासुदेवार्जुनाभ्यां च न्यूनतां नात्मनीच्छति ॥ ४
स पाण्ड्यो नृपतिश्रेष्ठः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
कर्णस्यानीकमवधीत्परिभूत इवान्तकः ॥ ५
तदुदीर्णरथाश्वं च पत्तिप्रवरकुञ्जरम् ।
कुलालचक्रवद्भ्रान्तं पाण्ड्येनाधिष्ठितं बलम् ॥ ६
व्यश्वसूतध्वजरथान्विप्रविद्धायुधान्रिपून् ।
सम्यगस्तैः शरैः पाण्ड्यो वायुर्मेघानिवाक्षिपत् ॥ ७
द्विरदान्प्रहतप्रोथान्विपताकध्वजायुधान् ।
सपादरक्षानवधीद्वज्रेणारीनिवारिहा ॥ ८

C. 8. 778
B. 8. 20. 9
K. 8. 56. 9

K1 T2 शिक्षा- (for शिक्षां). B2 वीर्यस्य (for वीर्यं च). K3 D4 शिक्षां प्रभाववीर्यं च; T1.3 G शिक्षां वीर्यं च मानं च. Cc cites प्रभावः. — d) T1.3 G प्रभावं; M2-4 प्रतापं (for प्रमाणं). D6 वीर्यम् (for दर्पम्).

3 a) K2.4 B Da1 D3-5.7 भीष्मद्रोण- (for द्रोणभीष्म-). D6 -कृत- (for -कृप-). — b) K1.2 -कर्णार्जुनजनार्दनं (K2 °नां); K4 M1 -कर्णार्जुनजनार्दनाः; D8 -कर्णार्जुजजनार्दनान्. — c) D4 समानविद्यान् (for समाप्त°). G1 धनुषी. — d) Ś2 श्रेष्ठान्यान्मनुसे; K1 °न्यापयसे; D3 श्रेष्ठा श्रा(*sup. lin.* या)न्मन्यसे; T2 श्रेष्ठांस्तान्मन्यसे (for श्रेष्ठान्यान्म°). B (except B2) Da1 D1.4.5.7 T3 G रथान् (for युधि). T1 श्रेष्ठान्विद्धि महारथः; M श्रेष्ठान्यान्सस मन्यसे. Cc cites यन्मन्यसे. — After 3, Dn1 D4 (marg.).7.8 T2 ins.:

114* यो ह्याक्षिपति वीर्येण सर्वानेतान्महारथान् ।
न मेने चात्मना तुल्यं कंचिदेव नरेश्वरम् ।

[(L. 1) T2 स ह्याक्षिपति (for यो ह्याक्षि°). — (L. 2) Dn1 T2 चात्मनस् (for चात्मना).]

4 a) K3 B2.5 Da1 D1.5 M तुल्यतां (for तुल्यता). V1 B1 Dn1 D2.4.6.7 T G द्रोणभीष्माभ्यां; B4 कर्णभीमाभ्यां; B4 D8 भीष्मकर्णाभ्यां. — b) K3 V1 B D S आत्मनो यो न मृष्यते (V1 °ति). — d) K3 (marg.) नात्मनार्छति; B1 Da1 D1.8 नैच्छतात्मनि; B2-4 T2.3 नैच्छदात्मनि; B5 D7 M4 नैच्छतेत्मनि; D2 नेच्छते सदा; D3.4 M1-3 नेच्छतेत्मनि; D5 नेच्छतात्मनि; D6 G3 नेच्छदात्मनि; T1 नेच्छ नेच्छति; G1 चापि नेच्छति; G2 चात्मनीच्छति (for नात्मनी°).

5 a) K1 पांड्यो (for पाण्ड्यो). K4 V1 G1.2 नृपतिश्रेष्ठं; Dn1 D1 नृपतिः श्रेष्ठः. T2 स पांड्यो नरवरश्रेष्ठः (hypermetric); M1 स पांड्योर्थपतिश्रेष्ठः. — b) D3 शस्त्रैशस्त्रभृतां (for सर्वशस्त्र°). — c) V1 B D S अहनत् (D5 °नन्) (for अवधीत्). — d) B D (except D2.6) पराभूत; T1 पराहत; T2 परिश्रांत; T3 G पाशहस्त; M पराभूतस्मं (for परिभूत). Cc cites पराभूतः.

6 a) B2 त्वदीयं तु; B3 मह्लदीर्ण-; D6 ते तु दीर्ण- (for तदुदीर्ण-). D6 -रथाश्चैव; D8 -रथाश्वौघ-; S -रथा(M1 -नरा)-श्वेभ- (for -रथाश्वं च). — b) D4 पत्त्यश्वरथ- (for पत्तिप्रवर-). K3 -कुंजलं; B (except B2) Da1 Dn1 D1.3-5 T1.2 G1.2 M -संकुलं (for -कुञ्जरम्). — d) B1 पांड्यो न (for पाण्ड्येन). K3 [अ]भ्यहतं; V1 B1 D2 T2.3 G3 M [अ]भ्यर्दितं; B1 [अ]भ्याहनद्; B2.3.5 Da1 D1.3-7 [अ]भ्याहतं; Dn1 [आ]भर्दितं; D8 [अ]भिहतं; T1 प्रहृतं; G1.2 प्रहतं (for [अ]धिष्ठितं). B5 D3.4.7 बलात्.

7 a) Ś2 व्यश्श-; B3 व्यग्र- (for व्यश्व-). V1 B5 Dn1 D1.2.5.6 T2 °रथं; G1 °नरान्; M1 °च्छत्रान्; M2-4 °रथीन् (for °रथान्). — b) Ś1 K2 विप्रयुद्धायुधारि(K2 °त्रि)पून्; K1 विप्रविद्धाध्वजाध्वजान्; K3 B2 D3.4 °विद्धायुधद्विपान्; K4 °विद्धात्रिपून्बहून्; V1 D2.6 प्रतिवि(D6 °यु)द्धायुधद्विपं; B1 D7 विप्रयुद्धायुधद्विपान्; B3 °मुक्तायुधद्विपान्; B4 °विद्धायुधध्वजान्; B5 Da1 Dn1 D1.5 T2 °वि(Da1 °यु)द्धायुधद्विपं; D8 विप्रविद्धशरासनान्; T1 G1.2 °युक्तायुधान्रथान्; T3 G3 M विप्रयु(T3 G3 °मु)क्तयुगान्रथान्. — K3 om. (hapl.) 7c–8b. — c) B2 सोस्मानुगैः; B5 D6 T2 G2 सम्यगस्त्रैः (for °गस्तैः). D3 पांडो (for पाण्ड्यो). — d) K1 B4 M1 [आ]क्षिपन् (for °पत्). T2 वायुर्मेघानिव क्षिपत्; T3 G3 बलं तच्छिरवाक्षिपत्.

8 K3 om. 8ab (cf. v. l. 7). — a) Ś2 प्रहतप्रेषान्; V1 तु हतारोहान्; B2 D2.6.8 T2 M1 प्रहतारोहान्; B1.3-5 Da1 Dn1 D1.3-5.7 T1 द्विरदारोहान् (B1 °हा); T3 G प्रवरारोहान्; M2-4 च हतारोहान् (for प्रहतप्रोथान्). — b) Ś1 विपताकान्ध्वजायुधान्; K1 विपराकांध्वजा°; K2 विपताकाध्वजा°; K4 विपताकध्वजान्रथान्; B1.3-5 Da1 D1.2.4-7 T1 G M विपताकायुध(G2 °त)ध्वजान्; B2 विपताकध्वजांवरान्; Dn1 द्विपताकध्वजायुधान्; D3 हयन्विपताकायुधध्वजान् (sic); T3 सपताकायुधध्वजान्. — c) S1 K1.2 सपातरक्षान् (for सपाद°). Ś2 K1.4 अवधीन्; V1 B Da1 Dn1 D2-5.7.8 T2 अहनद्; D1 हत्वैत्र; D6 भह*तं (for अवधीद्). T1.3 G M सपादरक्षा(T1 G1 °क्ष्या)न्यहनद्. — d) K3 V1 B3 Dn1 D4 [अ]द्रीन् (for [अ]रीन्).

C. 8. 778
B. 8. 20. 10
K. 8. 36. 10

सशक्तिप्रासतूणीरानश्वारोहान्हयानपि ।
पुलिन्दखशबाह्लीकान्निषादान्ध्रकतङ्गणान् ॥ ९
दाक्षिणात्यांश्च भोजांश्च क्रूरान्संग्रामकर्कशान् ।
विशस्त्रकवचान्बाणैः कृत्वा पाण्ड्योऽकरोद्व्यसून् ॥१०
चतुरङ्गं बलं बाणैर्निघ्नन्तं पाण्ड्यमाहवे ।
दृष्ट्वा द्रौणिरसंभ्रान्तमसंभ्रान्ततरोऽभ्ययात् ॥ ११

आभाष्य चैनं मधुरमभि नृत्यन्नभीतवत् ।
प्राह प्रहरतां श्रेष्ठः स्मितपूर्वं समाह्वयन् ॥ १२
राजन्कमलपत्राक्ष प्रधानायुधवाहन ।
वज्रसंहननप्रख्य प्रधानबलपौरुष ॥ १३
मुष्टिश्लिष्टायुधाभ्यां च व्यायताभ्यां महद्धनुः ।
दोर्भ्यां विस्फारयन्भासि महाजलदवच्छ्रशम् ॥ १४

Ś1 K2 इह (for इव). K1 वज्रेणांरीनिहारिहा (sic); B1.4.5 Da1 D1-3.5-8 वज्रेणाद्रीनिवाद्रिहा; T1 वज्री ह्यद्रीन्विवारिहा; T2.3 G3 M1.2.4 वज्रेणेंद्रो नगानिव; G1.2 वज्रीवाद्रींस्तदा रणे; M3 वज्रेणेंद्रेणगानिव (sic).

9 T1.3 G1.2 om. 9ab. — a) V1 D2.8 सशक्तिप्रा(D8 °पा)शतूणीरान्; Dn1 ससक्तिप्रास°; G3 सशक्तिप्रासयष्टिं च; M °प्रासचांपर्ष्टीन्. — b) G3 हयारोहान् (for अश्वा°). B3 सारोहांस्तुरगानपि. — c) Ś1 K4 B5 D5 M2.3 पुलिंदखस(M2.3 °ष)बाह्लीकान्; K3 पुलिंदानेव बाह्लीक-; V1 पुलिंदांश्च सबाह्लीक-; B1.2 D2-4.7.8 पुलिंदखस(B2 °श)बाह्लीक-; B3 °पसबाल्हीक-; B4 °खसबाल्हीका-; Dn1 °सार्णबाल्हीक-; D6 पुलिंदाश्च सबाह्लीकान्; T1 पुलिंदकर्षबाह्लीक-; T2 पुलिंदसिबाह्लीकान् (submetric); T3 G1.3 पुळिंदकष° (G1 °र्षं°); G2 पुळिंदखर्जं°; M1 पुलिंदकष°; M4 पुलिंदखङ्ग°. — d) Ś2 K4 निषादां(K4 °दा)धकतंगणान्; V1 -निखादांधंकटंगणान्; B1 D7 -निषादांध्रककुंतलान्; B2 -निषादान्वंगढंकलान्; B3 -निषादांधकतंगणान्; Da1 D1 निषादान्विकक्रोंकणान्; Dn1 -निषादान्ध्रककुंकुणान्: D2 -निषादावकटांगणान्; D3 -निषादं व्रकतंकुणान्; D5 निषादांन्वक्कोकणान्; D6 शकटांश्चैव तंगणान; D8 -निषादानथ वंगकान्; T1 -निषादान्ध्रककंकणान्; T2 G2.3 निषादान्ध्रकतं(T2 °कं)कणान्; T3 M निषादांधकतं(M2 °कं)कणान्; G1 निषादांधसतंकणान्.

10 a) K1.2 दाक्षिणाभ्यांश्च; K4 दाक्षिण्यात्यांश्च; G2 दक्षिणान्वै च (for दाक्षिणात्यांश्च). D1 भोरांश्च (for भोजांश्च). G1 दाक्षिणात्यैश्च भोज्याश्च. — b) Ś2 क्रूरा; B1 सुरान्; B2.4.5 Da1 Dn1 D1-5.7 M शूरान् (for क्रूरान्). D2.6 संग्रामकर्षितान् (for °कर्कशान्). B3 शूरान्समरकर्कशान्. — c) Dn1 विध्वस्तकवचान्; D8 T2.3 G3 M विस्रस्त°; G2 विशस्त° (for विशस्त्र°). B2 विश्रस्त्रकवचान्प्रांचैः. — d) D6 कृती (for कृत्वा). B2.4-6 Da1 D1.3-5.7 चैव (for पाण्ड्यो).

11 a) M2 चातुरंगं (for चतु°). K1 बलैर् (for बलं). K2.4 B2.4.5 Da1 D1.3-7 T G3 M1 चतुरंग-; M2 चातुरंगं (for चतु°). K1 बलैर् (for बलं). T1 G1.2 राजन् (for बाणैर्). — b) K3 निहंतं (for निघ्नन्तं). Ś K2 आदधे; K1 एव च. — c) Ś K2-4 असंभ्रांतः (for °भ्रान्तम्). — d) Ś1 स संभ्रांतस्ततो; K1 अशंभ्रांतरतो; K2 सशस्त्रांततरो; K3 महावेगतरो; K4 स संभ्रांततरो; B Dn1 D1-5.7 G1 असंभ्रांतस्ततो; Dn1 असंभ्रांतबलो (for असंभ्रान्ततरो). B3 [ऽ]भ्यगात्; T1.3 G1.3 ययौ (for ऽभ्ययात्).

12 a) V1 D2.6 चैव (for चैनं). — b) K4 V1 D2-4.7 अभि(D2 °भी)तस्तम्; B2 आनृत्यंतम्; B4 अनिवृत्तम्; B5 अंभीतं तम्; Da1 D1.5 अभिनंदन्; Dn1 अभिसृत्य; D8 रणे नृत्यन् (for अभि नृत्यन्). K1 अभिनृत्यसभीतरत् (sic); B2 अभिनंदत्वभीतवत्; D6 अभीतस्तत्र भीतवंत् (sic); T2 अभिसृत्य ह्यभीतवत्; T3 G2.3 अनुसृत्य (G3 °ज्य) ह्यभीतवत्; G1 अभिनृत्यन्तभीतवत्; M1.2.4 अभिसृत्य व्यभीतवत्; M3 अभिसृत्य व्यभीभवत्. Cc cites अभिवृत्तम्. — c) G1 M3 प्राहरतां (for प्रह°). K1 श्रेष्ठाः; Da1 श्रेष्ठ. — d) D6 स्मितपूर्वै. Ś2 K1.3 B5 D1-7 T1.3 G M समाह्वयत्; T2 समह्वयन् (for समा°).

13 b) Ś1 Dn1 D6 प्रधानायुधवाहनः (D6 °नं); B1.3-5 Da1 D1.3-5.7 विशिष्टाभिजनश्रुत (B1 °तः); Cc विशिष्टे [अ]भिचनश्रुते (sic). — c) K1 वज्रसंहनदप्रख्य; K3 °संहननप्रक्ष; D1.6 °संहननप्रख्या (D6 °ख्यं); T1 °संहननाचित्र; T2 M °संहननाचित्य-; T3 G °संहननस्त्वं (G3 °स्त्वां) हि. — d) Ś1 K1.2 प्रधानबलपौरुषः; B1 T3 G प्रख्यातबलपौरुषः (G3 °षं); B3-5 Da1 D3-5.7 T1 प्रख्यातबलपौरुष; D1 तव लाघवंपौरुषं; D6 यंथा न बलंपौरुषं.

14 a) K1.3 B2.5 D2.8 मुष्टि(D8 मुधि)श्लिष्टायताभ्यां च; V1 पुष्टशिष्टायताभ्यां च; B1.3.4 Da1 Dn1 D1.4.5 मुष्टि(Da D1.5 पुष्ट)श्लिष्टायतज्यं च; D3 मुष्टिश्लिष्टायतद्धं च; D6 मुष्टिस्तुष्टायताभ्यां च; D7 मुष्टिश्लिष्टायतज्यश्च; T G मुष्टिक्लि(T2 °स्प-; T3 G1.3 °श्लि-; G2 °शि)ष्टांगुळीभ्यां च; M1 मुष्टिं श्लिष्टाह्वायतां च; M2-4 मुष्टिश्लिष्टायुताभ्यां च. Ca cites मुष्टिश्लिष्टायतज्यः. — b) Ś2 व्यायत्ताभ्यां; B1 संहताभ्यां; Dn1 व्ययताभ्यां; T1 व्याततताभ्यां; Ca.c व्याय° (as in text). B4 दधद्धनुः; D3 महाधनुः (for महद्धनुः). — c) K1 विस्फालयन्; K4 विस्फार्यन्; V1 विस्तारयन्; T2 G1.2 M विष्फारयन् (for विस्फा°). B3 चापि; D6

शरवर्षैर्महावेगैरमित्रानभिवर्षतः ।
मदन्यं नानुपश्यामि प्रतिवीरं तवाहवे ॥ १५
रथद्विरदपत्त्यश्वानेकः प्रमथसे बहून् ।
मृगसंघानिवारण्ये विभीर्भीमबलो हरिः ॥ १६
महता रथघोषेण दिवं भूमिं च नादयन् ।
वर्षान्ते सस्यहा *पीथो भाभिरापूरयन्निव ॥ १७
संस्पृशानः शरांस्तीक्ष्णांस्तूणादाशीविषोपमान् ।
मयैवैकेन युध्यस्व त्र्यम्बकेणान्धको यथा ॥ १८

एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा प्रहरेति च ताडितः ।
कर्णिना द्रोणतनयं विव्याध मलयध्वजः ॥ १९
मर्मभेदिभिरत्युग्रैर्बाणैरग्निशिखोपमैः ।
स्मयन्नभ्यहनद्द्रौणिः पाण्ड्यमाचार्यसत्तमः ॥ २०
ततो नवापरांस्तीक्ष्णान्नाराचान्कङ्कवाससः ।
गत्वा दशम्या संयुक्तानश्वत्थामा व्यवासृजत् ॥ २१
तेषां पञ्चाच्छिनत्पाण्ड्यः पञ्चभिर्निशितैः शरैः ।
चत्वारोऽभ्याहनन्वाहानाशु ते व्यसवोऽभवन् ॥२२

C. 8. 792
B. 8. 20. 28
K. 8. 56. 28

तत्र (for भासि). K_3 दोर्भ्यां विस्फारयनसि; D_2 दोर्भ्यां विस्फारयंतं च. — [d]) T_1 महाज्वलदवद्गृशं.

15 [a]) D_6 शरवर्षं; T_3 G शरवज्रैर् (for °वर्षैर्). — [b]) D_{a1} D_1 नमित्रान् (for अमि°). K_3 अभ्यवर्षत; V_1 $T_{1.3}$ G अभिवर्षसि; D_6 अभ्यवर्षत (for अभिवर्षतः). — [c]) K_1 मदन्य-; D_{a1} D_1 यदन्यं; D_5 यदर्थं; D_6 त्वदन्यं (for मदन्यं). B_4 नात्र पश्यामि (for नानु°). B_2 यदन्यद्वान्वपश्यामि. — [d]) Ś $K_{1.2.4}$ प्रतिवीर्यं; B_5 °वीर (for °वीरं). B_3 D_{n1} D_6 T_2 महाहवे; G_3 तमा° (for तवा°).

16 [a]) K_1 रथद्विर*पत्याश्वन् (sic). — [b]) $Ś_2$ K_4 प्रथमसे; V_1 प्रथयसे; D_{n1} प्रथमयद्; T_2 प्रमथयेद् (for °थसे). K_3 corrupt. — [c]) V_1 मृगसिंहानिवारण्यान्. — [d]) K_3 विना; $T_{1.3}$ G नखैर् (for विभीर्). D_5 om. हरिः. Ca, c cite हरिः (as in text).

17 In T_2, the portion from st. 17 up to the end of the adhy. is lost on a missing folio. B_3 om. 17[ab]. — [a]) $G_{1.2}$ महारथौघघोषेण. — [b]) D_{n1} भूमं च; D_8 भूमिंश्च (for भूमिं च). — [c]) M_1 वर्षांत- (for वर्षान्ते). $Ś_2$ सस्यगासिभ्यो (sic); K_4 सम्यगादित्यो; D_2 शश्यहा मेघो; T_3 $G_{2.3}$ सस्यगां सूर्यो; $M_{3.4}$ सस्वनो मेघो (for सस्यहा *पीथो). $Ś_1$ K_2 पीधो; K_1 पीठो; K_3 मेघद् (sic); V_1 घर्मो; B D_{a1} D_{n1} $D_{1.3-5.7}$ G_1 $M_{1.2}$ मेघो; D_6 घर्मे; D_8 T_1 सूर्यो (for *पीथो). — [d]) K_3 अंभोभिः पूरयन्निव; K_4 भारती पूरयन्निव; V_1 D_{n1} D_8 $T_{1.3}$ G M_1 भाभिरा(M_1 °भिद्रा)दीपयन्निवं (G_2 °यञ्जगत्); B (except B_2) D_{a1} $D_{1-5.7}$ भासि ह्रादीव पार्थिव; D_6 प्रभाभिर्दीपयन्निव; M_{2-4} नभसि ह्रादयन्निव.

18 T_2 missing. — [a]) $Ś_1$ $K_{1.3}$ संस्पृशंतः; $Ś_2$ संस्पृशंतः; K_4 सस्पृशस्त्वं; V_1 संस्पृशाणः; G_2 निस्पृशानः (for संस्पृशानः). T_1 शरैः पूर्णं; T_3 G शरैः पूर्णौ; M शरैः पूर्णै(M_1 °णै)स् (for शरांस्तीक्ष्णांस्). — [b]) $K_{3.4}$ तूणादासीविषोपमान्; V_1 तूणादासीविषानिव; B_3 तूणानाशीविषोपमान्; D_4 तूणादाशीविशो°; D_5 तूणदाशीविषो°; $T_{1.3}$ $M_{1.4}$ तूणी (T_1 °णीं) चाशीविषोपमैः; $G_{1.2}$ तूणी चाश्मी(G_2 °श्नि)विषोपमैः; G_3 तूणी चाशीविषोपमान्; M_2 तूष्णीचाशीविषोपमैः; M_3 तूणीदाशीविषोपमैः. — [c]) D_6 M मयैकेनैव. — [d]) Some MSS. त्र्यंबकेन; K_2 तृंभकेन. T_3 G M_{2-4} [अं]तको (for [अ]न्धको).

19 T_2 missing. — [b]) D_{n1} S (T_2 missing) प्रमथ्यै(D_{n1} °हस्यै)नं स पार्थिवः; $D_{2.6}$ प्रहसन्निव ताडितः (D_6 °ताः). Cc cites ताडितः (as in text). — [c]) K_1 द्रोणतनयो (for °तनयं). B_3 कर्णिनाश्चविशेषेण. — [d]) D_2 मलयेश्वरः; Ca, c मलयध्वजः (as in text).

20 T_2 missing. — [a]) K_3 ममीतादिभिर् (sic) (for मर्मभेदिभिर्). $M_{2.3}$ अंजोगैर्; M_4 अज्ञोगैर् (for अत्युग्रैर्). D_{a1} तं मर्मभेदिभिस्तीक्ष्णैर्. — [b]) D_2 अग्निविषोपमैः. — [c]) K_4 स्मयन्नभिहनद्; B_1 समन्नभ्यहसद् (sic); D_{a1} D_1 स्वयं न व्यहनद्; $D_{2.6}$ स्वयं चाभ्य(D_6 °प्य)हनद्; S (T_2 missing) मर्म(G_1 मम)स्वभ्य(G_3 °भि)हनद् (for स्मयन्नभ्य°). K_3 स्मयन्नवधीद्द्रौणि (submetric). — [d]) T_3 G आचार्यनंदनः; M_1 °सत्तमं (for °सत्तमः).

21 T_2 missing. — [a]) V_1 [ऽ]पराञ्शरान्; B_2 नवाञ्शरांस्; D_6 [ऽ]परांन्नवांस्; D_8 नव परांस् (for नवापरांस्). M तूर्णं (for तीक्ष्णान्). $B_{1.3-5}$ D_{a1} $D_{1.3-5.7}$ ततोपरान्सुती(D_{a1} °वी)क्ष्णाग्रान्; D_{n1} ततोन्यानपरान्पंच; T_1 ततः क्रुद्धोपरांस्तूर्णं; T_3 G_3 ततो परान्नवांस्तूर्णं; $G_{1.2}$ ततो नवनवांस्तूर्णं. — [b]) $B_{1.4.5}$ $D_{3.4.7}$ मर्मभेदिनः; D_{a1} $D_{1.5}$ मर्मभेदिभिः; D_{n1} गार्ध्रवाससः; D_8 गार्ध° (for कङ्क°). — [c]) K_3 मत्वा; D_1 तत्वा (sic); D_6 शरान्; T_1 गत्वा; Cc गत्वा (as in text). K_1 दशास्य; T_1 दशस्यां; Ca दशस्या (as in text). B_2 तमादिश्य च संसक्तान्; B_3 दश संयस्य संयुक्तान्. — [d]) $B_{1.2}$ D_{a1} $D_{1.3-5.7}$ $G_{1.2}$ M_1 [अ]प्यवासृजत्; D_8 [अ]भ्यवा°; T_1 [अ]प्यपा°; T_3 न्यवा° (for व्यवा°).

22 T_2 missing. — [a]) K_3 तेषां यंताछिनत्पांड्यं; B (except B_2) D_{a1} D_{1-7} ताञ्श(D_1 ताछ)रानच्छिन-

C. 8. 793
B. 8. 20. 24
K. 8. 56. 24

अथ द्रोणसुतस्येषूंस्तांश्छित्त्वा निशितैः शरैः ।
धनुर्ज्यां विततां पाण्ड्यश्चिच्छेदादित्यवर्चसः ॥ २३
विज्यं धनुरथाधिज्यं कृत्वा द्रौणिरमित्रहा ।
ततः शरसहस्राणि प्रेषयामास पाण्ड्यतः ।
इषुसंबाधमाकाशमकरोद्दिश एव च ॥ २४
ततस्तानस्यतः सर्वान्द्रौणेर्बाणान्महात्मनः ।
जानानोऽप्यक्षयान्पाण्ड्योऽशातयत्पुरुषर्षभः ॥ २५
प्रहितांस्तान्प्रयत्नेन छित्त्वा द्रौणेरिषूनरिः ।
चक्ररक्षौ ततस्तस्य प्राणुदन्निशितैः शरैः ॥ २६
अथारेर्लाघवं दृष्ट्वा मण्डलीकृतकार्मुकः ।

त्पांड्यः; T3 G1.3 तानच्छिनत्तथा (G1 °दा) पांड्यः. — G2 om. (hapl.) 22^{b}–23^{c}. — b) B (except B2) Da1 D1.3–5.7 नवभिर् (for पञ्चभिर्). T3 G1.3 चतुर्भि(G1 °भि)रपरैः शरैः. — Ś K1.2.4 om. (hapl.) 22^{c}–23^{b}. D8 reads 22^{c}–23^{b} on marg. — c) K3 चतुरोस्यावधीदश्वान्; V1 D6 चतुरोस्याहनन्न(V1 °द्)श्वान्; B1.4.5 D3–5.7.8 चतुर्भिरर्दयच्चा(D8 °यित्वा)श्वान्; B2 चतुरोस्यान्ये तु हयान्; B3 Da1 D1 चतुर्भिरार्दयच्चा(D1 °न्वा)श्वान्; D2.6 चतुरो (D2 °रा)स्याहनन्नश्वान्; T1 चत्वारोश्वानवधिषुर्; T3 G1.3 M1 चतुरोभ्यहनच्चाश्वा(G3 °पा)न्; M2–4 चत्वारोभ्यहनंश्चाश्वान्. Ca cites चतुरोऽश्वानघ्नत्. — d) B3 ततोस्ते; M2–4 न च ते (for आशु ते). B3 Da1 Dn1 D1.5.8 व्यसवोपतन् (D1 °त्) (for व्यसवोऽभवन्). B2 विभिदुश्च शरोत्कराः.

23 T2 missing. Ś K1.2.4 om. 23^{ab}; G2 om. 23^{abc}; D8 reads 23^{ab} on marg. (cf. v. l. 22). — a) K3 द्रोणसुतस्येष्टान्; B2 °सुतः श्रेष्ठांस्; Dn1 द्रौणसुतस्येषूंस्; D8 द्रोणसुतस्यास्त्रान् (for °सुतस्येषूंस्). — b) K3 अश्वांश्छित्त्वा शितैः शरैः; D8 छित्त्वा सुनिशितैः शरैः; T1.3 G1.3 हृ(T1 छि)त्वा छित्त्वा शितैः शरैः; M अस्त्रां(M4 °त्वा)श्छित्त्वा शितैः शरैः. — c) G1 तु ततां (for विततां). K4 om. पांड्यश्; Da1 D1 पांड्योश्. — d) V1 B1.4.5 D2–4.7.8 T1.3 G1.3 M3.4 [आ]दित्यतेजसः; M2 (before corr.) °संनिभं and (by corr.) °तेजसं (for °वर्चसः). D6 चिच्छेदादिव्यतेजसः; G2 धनुश्चादित्यतेजसः.

24 T2 missing. — a) K3 B1.5 Dn1 D3.4.6.7 दिव्यं; D2 सज्यं; Ca.c विज्यं (as in text). S (T2 missing) अथाधिज्यं महत्कृत्वा. Ca cites अधिज्यं. — b) D5 छत्वा (sic); S (T2 missing) धनुर् (for कृत्वा). B3 द्रौणिरमित्रहं; D5 G1 द्रौणिर(G1 °म)मित्रह. — After 24^{ab}, N ins.:

115* प्रेक्ष्य चाशु रथे युक्तान्नरैरन्यान्हयोत्तमान् ।

[Dn1 क्षिप्रं (for प्रेक्ष्य). Ś K रणे (for रथे). V1 प्रेक्षाविध्यद्रथे मुक्तान् (sic); D2.6 प्रेक्ष्य(D2 °क्ष)च्चित्ररथैर्युक्तान् (for the prior half). Ś K1.2.4 V1 शरैर्; K3 शरान् (for नरैर्). Da1 D1.5 अश्वान् (for अन्यान्). K4 रथोत्तमान् (for हयो°). B2 हतान्यान्यैर्हयोत्तमान् (for the posterior half).]

— e) B2 शतसहस्राणि (for शर°). — d) K3 पांडवः; V1 ब्राह्मणः; B1.3.4(m as in text).5 Da1 D1.3–5.7.8 वै द्विजः; D2 तं द्विजः; S (T2 missing) स द्विजः (for पाण्ड्यतः). — f) M प्रकुर्वन् (for अकरोद्). K4 दिस; B1 दशम्; D6 भृशम् (for दिश).

25 T2 missing. — a) K3 अस्यत; K4 अश्यतः; B5 अभ्यतः (for अस्यतः). K3 बाणान्; T1 चैव; G2 तांस्तु (for सर्वान्). — b) Da1 D1.5.6 द्रौणिर्. B2 समात्मनः (for महा°). K1 द्रौणिरिषूनणेन्महात्मनः (sic); Dn1 द्रौणिर्बाणानमित्रहा; G1 द्रोणबाणं महात्मनः. — c) K3 जातान; K4 जानान्यो; V1 Da1 D1.2.5 जानतो (for जानानो). B2 [ऽ]नक्षयान् (for ऽप्यक्ष°). Dn1 जानन्नप्यक्षया पांड्यो; D6.8 T1.3 G3 M जानन्न(M1 °न्य)प्यक्षयान्पांड्यः; G1.2 राजन्विव्याध तान्पांड्यः. — d) D2 [ऽ]सतायत्; D4 T1 G3 शातयन् (for [ऽ]शातयत्). K4 Da1 D1.5 पुरुषर्षभ. B1.3.4 M न संभ्र(M1 °भ्रा)मति [त?]शातयन्; G1.2 शरान्सत्पुरुषर्षभ (G2 °भाः). Cc cites नासंभ्रमत.

26 T2 missing. — a) K1 प्रयातांस; K3 प्रपन्नांस्; V1 B1.3.5 Dn1 D2–4.6.7 T1 G3 Ca.cp प्रयुक्तांस्; D8 प्रयत्नात्; T3 G1.2 प्रसक्तांस् (for प्रहितांस्). B4 Da1 D1.5 M Cc प्रयत्नास्तान् (for प्रहितास्तान्). B2 प्रयुक्तांस्तेन प्रयत्नेन (hypermetric). — b) K1 Dn1 D6 द्रौणिर् (for द्रौणेर्). B2 द्रौणेरसूनरिः; B3 G2 °रिषूनरेः; D2 °रिपून्रणे; D6 द्रौणिरिषून्रणे; G1 द्रौणेरिषून्शरैः (for °रिषूनरिः). D8 (before corr. as in text) शरैः (for अरिः). K3 छित्त्वा द्रौणिरिपूनरीन्. — c) Ś1 K1.2 चक्ररक्ष्यौ; D1 °रक्षो; T1 °रक्षांस् (for °रक्षौ). Ś2 K4 तथा; K3 V1 B1.3–5 Da1 D1–7 रणे (for ततस्). — d) K1.4 D6 प्रणुदन्; V1 प्राहरन्; Dn1 G प्राणदन् (for प्राणुदन्).

27 T2 missing. — a) Dn1 तथारेर्; D2 अथ वै; D6 अथ वा; T1.3 G3 अथ तत्र (for अथारेर्). — b) K3 मंडलं नतकार्मुकः; B1 M1 मंडलीकृतकार्मुकं. — T1.3 om. 27^{cd}. — c) D1 प्रास्य (for प्रास्यद्). K1 बाणा

प्रास्यद्द्रोणसुतो बाणान्वृष्टिं पूषानुजो यथा ॥ २७
अष्टावष्टगवान्यूहुः शकटानि यदायुधम् ।
अह्नस्तदष्टभागेन द्रौणिश्चिक्षेप मारिष ॥ २८
तमन्तकमिव क्रुद्धमन्तकालान्तकोपमम् ।
ये ये ददृशिरे तत्र विसंज्ञाः प्रायशोऽभवन् ॥ २९
पर्जन्य इव घर्मान्ते वृष्ट्या साद्रिद्रुमां महीम् ।
आचार्यपुत्रस्तां सेनां बाणवृष्ट्याभ्यवीवृषत् ॥ ३०

द्रौणिपर्जन्यमुक्तां तां बाणवृष्टिं सुदुःसहाम् ।
वायव्यास्त्रेण स क्षिप्रं रुद्ध्वा पाण्ड्यानिलोऽनदत् ॥३१
तस्य नानदतः केतुं चन्दनागुरुभूषितम् ।
मलयप्रतिमं द्रौणिश्छित्त्वाश्वांश्चतुरोऽहनत् ॥ ३२
सूतमेकेषुणा हत्वा महाजलदनिस्वनम् ।
धनुश्छित्त्वार्धचन्द्रेण व्यधमत्तिलशो रथम् ॥ ३३
अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य छित्त्वा सर्वायुधानि च ।

C. 8. 605
B. 8. 20. 35
K. 8. 36. 36

(for बाणान्). K3 D6 प्राप्य (D6 तस्य) द्रोणसुतो बाण-; Dn1 D2 प्रास्य (D2 तस्य) द्रोणात्मजो बाणान्. — d) B3 वृष्टीः; D1.5 सुष्टिं; M1 दृष्टिं (for वृष्टिं). K3 पूषाष्वजो (sic); K4 पूषोनुजो; B2.3 D4.7 पूषात्मजो; G1 पूर्वानुगो; G2 पूषागरेर्; Ca.c °नुजो (as in text).

28 T2 missing. Ca cites the whole st. as in text. — a) K1.4 अष्टावा(K4 °व)ष्टगवान्यूहः; K3 अष्टावष्टौ गवां व्यूहुः; V1 B3 Dn1 D2 G1.2 M2–4 अष्टावष्ट(V1 D2 °ष्टौ)शतान्यूहुः; B1 D1 °गवान्याहुः; D6 अष्टावष्टौ बहून्बाणान्; T1.3 M1 °वष्टशतान्याहुः. Cc cites अष्टगवानि (as in text). — b) K4 सकटानि (for शकटानि). K1.2 युधायुधं; V1 Dn1 महा°; D2 ग्रहा°; D4 पदा°; D6 G2 यथा° (for यदा°). — c) D3 युक्तस् (for अह्नस्). B1 G1.2 तदष्टमे भागे; D5 तदष्टं भागेन; G3 तदर्थभागेन (for तदष्ट°). B3 अर्कंतदष्टभागेन. Cc cites अह्नः and अष्टभागेन (as in text). — d) D6.7 T1 चिच्छेद (for चिक्षेप). K2 मारिषः.

29 T2 missing. — b) K3 V1 B Da1 Dn1 D2–3 अंतकस्यां(Da1 D5 °श्वां)तकोपमं; D1 अंतकं चांतकोपमं; T1 कालांतकयमोपमं; M1 अंतकालेंतकोपमं. — c) D6 एतं (*sup. lin.* हतं) (for ये ये). D5 तेन्न; D8 T3 G M ते ते (for तत्र). T1 ये ये ददृशु राजानः. — d) D4.8 प्रायसो (for प्रायशो). K3 विसंज्ञां प्राप्तलं*वन्; T1 ते विसंज्ञाः प्रपेदिरे.

30 T2 missing. T3 G M transp. 30^{ab} and 30^{cd}. — a) B2 पर्जन्यमिव मेघांते. — b) D8 साद्रिमिमां; T1 साद्रिं द्रुमां (for साद्रिद्रुमां). D6 दृष्ट्वा साद्रिद्रुमान्नदत्. — D6 om. (hapl.) 30^{c}–31^{d}. — c) B3 आचार्यस्तां तथा सेनां. — d) K3 [अ]भ्यवावृषत्; V1 B (except B4) D3.7 T1 व्यवीवृषत्; Dn1 (with hiatus) अवीवृषत्; D4 [अ]प्यवीवृषत्; T3 G M1 ह्यवीवृषत् (M1 °षन्); Ca अत्यवीवृषत् (for [अ]भ्यवी°).

31 T2 missing; D6 om. 31 (cf. v. l. 30). — a) Ś2 Dn1 द्रौणपर्जन्यमुक्ता; K1 द्रौणिपर्जन्यमुक्तास्; B1 °पर्ज्यन्यमुक्तां; B2 °द्रौणिपर्यन्य°; B3.4 D1.5 T1.3 G M1.4 द्रौणिपर्जन्यसृष्टां (D1 °ष्टा); M3 द्रौणिपर्जन्यदृष्टां (for °पर्जन्यमुक्तां). K4 T1.3 G2.3 तु (for तां). Da1 द्रौणिपर्जन्यसृष्टानां. — b) Ś2 सुदुःसहात्; K4 °सहं; T1.3 G M1.3.4 दुरासदां (for सुदुःसहाम्). — c) Ś1 K1 T1 संक्षिप्रं; K4 स क्षिप्तं; V1 सा क्षिप्रं; B D (D6 om.) M2 Cc संक्षिप्य; M3.4 सुक्षिप्रं (for स क्षिप्रं). — d) K4 रुध्य; B (except B2) Da1 D1–5.7 M2 मुदा; Dn1 D8 तदा; T1.3 G विध्वा; M1.3.4 हत्वा (for रुद्ध्वा). K3 पांड्योनिलो; D2 पांड्यानलो (for °निलो). K1 [ऽ]वदत्; B2.3 M2 [ऽ]नुदत्; B4 [ऽ]दहत्; D1 M1 नदन्; D8 [ऽ]क्षिपत् (for ऽनदत्).

32 T2 missing. — a) B2 वै नदतः; D1 तान्नदतः D8 चानदतः; M1 नानदतुः; Cc °दतः (as in text). Dn1 G2 केतुः; D1 केतु (for केतुं). — b) K4 V1 B Da1 D1.3.5.7 चंदनागुरुरूषितं; S (T2 missing) °गरुरू(M °भू)षितं. — c) B2 D1 मलयप्रतिमां; Cc °प्रतिमं (as in text). K4 द्रौणिं. K1 मलयं प्रति प्रतिमां द्रौणिः (sic). — d) Dn1 D1 [अ]श्वाश्च् (for [अ]श्वांश्च्). Ś K1.2 [ऽ]हरत्; T3 हयान् (for ऽहनत्). K3 क्षिम्याश्वाश्वतरोवधीत् (sic); T1 G छित्त्वा बाणैस्तथा हयान्.

33 T2 missing. — a) K3 केतुम् (marg. रथम्) (for सूतम्). — b) Some MSS. °निःस्वनं; Dn1 °निःस्वनः. — d) D6 व्यथमत्; T1 व्यधमंस् (for °मत्). B (except B2) D1–4.7 transp. व्यधमत् and तिलशो.

34 T2 missing. — b) K1 चित्वा (for छित्त्वा). — c) V1 B (except B4) Da1 D1.5–7 T3 G3 M1 प्राप्यम् (for प्राप्तम्). K1 प्राप्तमप्याहितं; K3 प्राप्यमर्यादतां (sic); K4 प्राप्तमप्यहिते; T1 प्राप्यमप्यहनं (for प्राप्तमप्यहितं). K4 D6 द्रौणिं; G1 द्रोणिर्. — d) K3 जघान न (by transp.); V1 नाजघान. B1.3.4 रणेच्छया; D6 रणे त्यजन् (for रणेप्सया). T1.3 G नाहनद्युद्धतृष्णया. — After 34, K4 V1 B D (except Dn1 D8) ins.:

116* एतस्मिन्नन्तरे कर्णो गजानीकमुपाद्रवत् ।
द्रावयामास स तदा पाण्डवानां महद्बलम् ।

C. 8. 605
B. 8. 20. 36
K. 8. 56. 36

प्राप्तमप्यहितं द्रौणिर्न जघान रणेप्सया ॥ ३४

हतेश्वरो दन्तिवरः सुकल्पित-
स्त्वराभिसृष्टः प्रतिशर्मगो बली ।
तमभ्यतिष्ठन्मलयेश्वरो महा-
न्यथाद्रिशृङ्गं हरिरुन्नदंस्तथा ॥ ३५

स तोमरं भास्कररश्मिसंनिभं
बलाश्रसर्गोत्तमयत्नमन्युभिः ।
ससर्ज शीघ्रं प्रतिपीडयन्गजं
गुरोः सुतायाद्रिपतीश्वरो नदन् ॥ ३६

मणिप्रतानोत्तमवज्रहाटकै-
रलंकृतं चांशुकमाल्यमौक्तिकैः ।
हतोऽस्यसावित्यसकृन्मुदा नद-

विरथान्रथिनश्चक्रे गजानश्वांश्च भारत ।
गजान्बहुभिरानर्छच्छरैः संनतपर्वभिः ।
अथ द्रौणिर्महेष्वासः पाण्ड्यं शत्रुनिबर्हणम् । [5]
विरथं रथिनां श्रेष्ठं नाहनद्युद्धकाङ्क्षया ।

[Before line 1, K4 reads line 6. — (L. 1) V1 उपाद्रवन् (for °द्रवत्). — (L. 2) V1 B1-3 च (for स). B3 D2 महाबलं (for महद्बलम्). — (L. 3) K4 रथिनांश्च (for रथिनश्च). — (L. 4) Da1 D1.5 योधान्; D6 महान् (for गजान्). B3 Da1 D1.5 बहुविधाना(B3 °न)र्छच्. K4 संनतपर्वणि (for °पर्वभिः). — (L. 5) K4 द्रोणिर्; D1 द्रौणि- (for द्रौणिर्). — (L. 6) B4 Da1 D1.5.6 श्रेष्ठो.]

35 T2 missing. D8 reads 35^{ab} on marg. — ^{a}) K4 तथेश्वरो (for हते°). K1 स्त्रक°; V1 प्रक° (for सुक°). Dn1 ततः समारुह्य गजं सुकल्पितं; D6 हरेश्वरो हंति वरः प्रकल्पितः (sic). S (T2 missing) हतेश्वरं (T3 G3 °रे; G1.2 M1 °र-) द्विरदवरं सुकल्पितं. — ^{b}) K1.4 B2 स्वराभिसृष्टः; K3 त्वरातिपृष्टः; D6 त्वरानिसृष्टः; D8 त्वर्णाभसृष्टः (sic); T1 M1 शराभिसृष्टः; T3 G3 पराभिसृष्टः; G1.2 शराभिसृष्टं; M2-4 शराभिवृष्टं (for त्वराभिसृष्टः). K3 V1 B D T1.3 G M प्रतिशब्दगो (K3 °गौ; T1 °को; M2.4 °गं; M3 °कं). B4 वशी; G2 बलं (for बली). — After 35^{ab}, N ins.:

117* तमाद्रवद्द्रौणिशराहतस्त्वर-
क्षवेन कृत्वा प्रतिहस्तिगर्जितम् ।
तं चारणं वारणयुद्धकोविदो
द्विपोत्तमं पर्वतसानुसंनिभम् ।

[(L. 1) D8 reads line 1 on marg. K3 नेमा इव (for तमाद्रवद्). Ś K D6 द्रौ(K4 द्रो)णिशरासनस्वनं; D1.5 द्रौणिशराहतस्त्वरः (D5 °र); D2 °शराहतस्वनं (for °शराहतास्त्वरम्). Cc cites द्रौणिशराहतः. — (L. 2) V1 Da1 D1 गत्वा; B2 हत्वा; B3 तत्तु; D6 मत्वा (for कृत्वा). V1 प्रतिशब्दगर्जितं; B3 D1 प्रतिहंति° (for प्रतिहस्ति°). — (L. 3) Ś K1-3 V1 B1.2.4 Dn1 D2.6.8 तमागतं; K4 तथागतं; B3 Da1 D1.5 समागतं (for तं वारणं). Ś1 K1.2 V1 B1.3 Da1 D1.5 °युद्धकोविदं.]

— ^{c}) Ś K4 समभ्यतिष्ठन् (for तमभ्य°). K1 समत्यतिष्ठमं- धेश्वरत्पथं (sic); K2.3 Dn1 D6.8 समभ्य(D6 समेत्य)तिष्ठ- न्मलयेश्वरस्त्वरन्; B1-3 Da1 D1 T3 G3 तमभ्य(B2 °भ्य-; B3 °ब्य)तिष्ठन्मलयध्वजस्त्वरन्; B4.5 D2-4.7 समभ्य- तिष्ठन्मलयध्वज(D3 °जं)स्त्वरन्; D5 तमभ्यनिष्ठान्लयध्वज- स्त्वरन् (sic); T1 M तदा(T1 °था)भ्यतिष्ठन्मलयध्वजस्त्वरन्; G1.2 तदाभ्य(G2 तमभ्य)तिष्ठन्मलयध्वजस्पुरन्. Cc cites अभ्यतिष्ठत्. — ^{d}) V1 अथाद्रिशृंगं (for यथा°). B2 हरिरंबुदं; Dn1 च हरिर्नदंस; T1.3 G1.2 हरिरुन्नतं (for °रुन्नदंस्). V1 तदा (for तथा).

36 T2 missing. — ^{a}) Dn1 तोमरे (for तोमरं). V1 B Da1 D1-3.5-7 T3 G M भास्कररश्मिवर्चसं; Dn1 D8 T1 °तुल्यवर्चसं (for °रश्मिसंनिभं). — ^{b}) K3 बलात्प्रमो- चयत्नमन्युभिः (sic); V1 Da1 D1.5 बलाश्रसर्गोत्तमयत्र(V1 °रत्न)मन्युभिः; Dn1 बलात्समग्रोत्तमयत्न°; D2.6.8 (*sup. lin.*) बलाभिसर्गोत्तमयत्न°; D8 बलासुसर्गोत्तमयत्न°; T1 बला- स्त्रसक्तस्तमयत्न°; G1.2 बलाश्रसक्तोसमधत्त (G2 °क्तस्तमयत्न)- मन्युभिः (sic). Cc cites अस्त्रोत्सर्गः; उत्तमयत्नः and मन्युः. — ^{c}) Ś1 K2 B (except B2) Da1 D1-5.7 Cc परिपीडयन्; V1 प्रतिगर्जयन्; D6 प्रतिगर्जितं (°पीडयन्). B3 द्विजं (for गजं). K3 ससर्ज शीघ्रं प्रतिपीडनाजं (sic). — ^{d}) Ś K2 [ऽ]नदत्; D8 नुदन् (for नदन्). K3 सुरो सुतायाद्रिपतिश्वरोमदन् (sic); K4 गुरोः सुतायाद्रिप- तेश्वरो नदत्; V1 गुरोः सुता यत्र विलेश्वरो नदन् (sic); D6 गुरोः सुतायाद्रिविडेश्वरो नदन्; T1.3 G1 M गुरोः सुताय द्रमिडे(T1 °ते-; M °ळे)श्वरो नदन् (M2.4 °त्).

37 T2 missing. — ^{a}) K3 V1 B D S (T2 missing) मणिप्रवेकोत्तमवज्र(T3 G °कोज्वलरत्न)हाटकैर्. Ca.c cite मणिप्रवेकः. — ^{b}) M1 अलंकृतः. Da1 °मौक्तिकौ. — ^{c}) Ś2 नदत् (for नदन्). K3 Dn1 D8 m T1.3 G हतो मयासी- त्यसकृन्मुदा न(K3 Dn1 D8 m °त्समुन्न)दन्; V1 हतो हतोसीत्यसकृत्तदा नदन्; B1.4.5 D2-4.6.7 M हतो हतोसी- त्यसकृन्मुदा चदन् (B1.4.5 D3.7 नदन्; D4 नदत्). B2 Da1 D1.5 हतो ह्यसावित्यसकृन्मुदा न(B2 व)दन्; B3 ततो हतोसीत्यसकृद्वदन्नदन्; D8 हतोममासीत्यसकृत्समुन्नदन्. Ca

न्पराभिनद्द्रौणिवराङ्गभूषणम् ॥ ३७
तदर्कचन्द्रग्रहपावकत्विषं
भृशाभिघातात्पतितं विचूर्णितम् ।
महेन्द्रवज्राभिहतं महावनं
यथाद्रिशृङ्गं धरणीतले तथा ॥ ३८
ततः प्रजज्वाल परेण मन्युना
पदाहतो नागपतिर्यथा तथा ।
समादधे चान्तकदण्डसंनिभा-
निषूनमित्रान्तकरांश्चतुर्दश ॥ ३९
पस्य पादाग्रकरान्स पञ्चभि-
नृंपस्य बाहू च शिरोऽथ च त्रिभिः ।
जघान षड्भिः षडृतूत्तमत्विषः
स पाण्डयराजानुचरान्महारथान् ॥ ४०
सुदीर्घवृत्तौ वरचन्दनोक्षितौ
सुवर्णमुक्तामणिवज्रभूषितौ ।
भुजौ धरायां पतितौ नृपस्य तौ
विवेष्टतुस्तार्क्ष्यहताविवोरगौ ॥ ४१
शिरश्च तत्पूर्णशशिप्रभाननं
सरोषताम्रायतनेत्रमुन्नसम् ।
क्षितौ विबभ्राज पतत्सकुण्डलं

C. 8. 617
B. 8. 20. 46
K. 8. 56. 45

cites असौ हतोसीति. — ^{d}) Ś $K_{1.2.4}$ पराभवद्; B_1 $D_{3.4}$ T_3 पराहनद्; B_3 पराभिदद् (for° भिनद्). T_1 रौद्रवरांग-भूषणं (for द्रौणिवराङ्ग°). $C_{a.c}$ cite वराङ्ग- (as in text).

38 T_2 missing. — ^{a}) K_1 D_{a1} $D_{1.5}$ उदर्क- (for तदर्क-). V_1 B_3 -ग्रहपावकद्विषं; $D_{2.6}$ -ग्रहपावकार्चिषं; $T_{1.3}$ G -ग्रहवैद्युतत्विषं (T_3 G_3 °प्रभं). C_c cites ग्रहाः and त्विषम्. — ^{b}) V_1 $B_{1.2.5}$ $D_{3.4.7}$ भृशातिपातात्; D_{n1} शराभिघातात्; T_1 भृशाभिभूतात् (for °घातात्). T_3 त्वरितो; $G_{1.2}$ परितो; G_3 पतितो (for पतितं). K_3 V_1 D_1 $T_{1.3}$ G विघूर्णितं (G_2 °तः) (for विचू°). D_8 भृशाभिपा(*sup. lin.* घा)तोत्पतितं विचूर्णितं. — ^{c}) V_1 महाचलं; $B_{1.3-5}$ D (except D_6) S (T_2 missing) °स्वनं; B_2 °बलं (for °वनं). K_3 महेंद्रवज्राभिहितं महास्वनं. — ^{d}) B_2 तथा (for यथा). $K_{1.2}$ धरणीतलं (for °तले). B_2 M_1 यथा; T_1 पुरा; T_3 यदा (for तथा).

39 T_2 missing. G_1 om. 39^{ab}. — ^{a}) V_1 तथा (for ततः). K_3 पजालेप (sic) (for प्रजज्वाल). K_1 मृत्युना (for मन्युना). — ^{b}) Ś K_2 पराहतो; $B_{1.5}$ D_3 पादाहतो (for पदा°). T_3 तदा (for तथा). — ^{c}) $K_{1.3}$ V_1 B D S (T_2 missing) समाददे (for °दधे). K_1 शांतकदंडसंनिभान्; T_3 G चांतकदूत($G_{1.2}$ °सूर्य)संनिभान्. — ^{d}) K_1 इष्टान् (for इषून्). B $D_{3-5.7}$ अमित्रार्त्तिकरांश्च (for °न्तकरांश्च).

40 T_2 missing. — ^{a}) M_4 द्विपद- (for द्विपस्य). D_6 पादाग्रकरांश्च; T_3 $G_{1.3}$ M_1 °करं स; G_2 °सरं स (for °करान्स). C_c cites पादाग्रकरान् (as in text). — ^{b}) K_2 द्विपस्य (for नृपस्य). V_1 B_2 शिरोस्य; D_2 शिरांसि (for शिरोऽथ). K_3 T_3 $G_{1.3}$ M_{2-4} पत्रिभिः; D_2 पंचभिः (for च त्रिभिः). B_3 नृपस्य बाहू शिरसा स ह त्रिभिः; D_4 नृपस्य बाहून्शिरोथ पत्रिभिः; D_6 नृपस्य बाहूरुशिरांसि च त्रिभिः; T_1 नृपस्य बाहू च शिरोधरां त्रिभिः. — ^{c}) $Ś_1$ K_1 षडृतूत्तमद्विषः; K_3 षडुरुत्तमत्विषः; K_4 स ऋतूत्तम°; V_1 $B_{1.3.5}$ D_{n1} $D_{2-4.6-8}$ m षडनुत्तमत्वि(V_1 °द्वि)षः; B_3 च षडुत्तम°; B_4 $D_{1.8}$ T_3 $G_{1.2}$ $M_{2.3}$ षडृतूपमत्वि($D_{1.8}$ °द्वि)षः; D_{a1} षडृनूपम°; T_1 त्वथ चोपलत्विषः; G_3 षडनुपम°; M_1 षड्भिरूपम° (sic); M_4 षडृतूपमं त्विषः (for °त्तमत्विषः). — ^{d}) D_5 सा (for स). D_8 संपीड्य- (for स पाण्ड्य-). K_2 पांड्यराजान्नशरान्; K_3 °राजानिचरान्; D_3 °राजा तु वरान् (for °राजानुचरान्).

41 T_2 missing. — ^{a}) $Ś_2$ $K_{1.4}$ स दीर्घवृत्तौ (K_1 °त्तो); B_1 वरचंद्रमोक्षितौ; D_{a1} D_1 °चंदनक्षितौ; M_1 °चंदनौक्षितौ (for °चंदनो°). — ^{b}) $B_{1.4.5}$ D_{a1} $D_{3.4.7}$ °मणिवज्र(D_{a1} °चंद्र)भूषणौ; $D_{1.5}$ °वर(D_5 °च)चंद्रभूषणौ; $T_{1.3}$ G °मणिवज्र(T_1 °रत्न)चित्रितौ. — ^{c}) Ś $K_{1.2.4}$ धरायाः (for धरायां). K_3 D_3 om. तौ. — ^{d}) $K_{1.4}$ V_1 B D S (except $M_{1.3}$; T_2 missing) विचेष्टतुस्; K_3 विचेष्टतस् (for विवेष्टतुस्). D_8 ताक्षहताविव (for तार्क्ष्य°).

42 T_2 missing. — ^{a}) K_3 शिरोस्य (for शिरश्च). G_2 तत्पूर्वशशिप्रभाननं; M_1 तद्धूर्णशशि° (for तत्पूर्णशशि°). K_1 शिरन्यस्तत्पूर्णशशिप्रभाननं (sic). — ^{b}) K_3 उन्नशं; K_4 D_{n1} $D_{1.4.6}$ उत्तमं; B_1 उत्वसन (sic); G_1 उन्नतं (for उन्नसम्). — ^{c}) D_6 पतः (for पतत्). K_2 सुकुंडलं (for सकुण्डलं). B (except B_4) D_{a1} $D_{1-5.7}$ क्षि(B_2 क्ष)तावपि भ्राजति तत्सकुंडलं; T_1 G M क्षितावपि (G_2 °व-) भ्राजति (T_3 $G_{2.3}$ °त) दीप्त°. — ^{d}) K_1 शची; K_2 शशीर् (for शशी). $Ś_2$ तथा (for यथा). — After 42, K_4 V_1 B D (except D_8) ins.:

118* स तु द्विपः पञ्चभिरुत्तमेषुभिः
कृतः षडंशश्चतुरो नृपस्त्रिभिः ।

C. 8. 617
B. 8. 20. 48
K. 8. 55. 45

विशाखयोर्मध्यगतः शशी यथा ॥ ४२
समाप्तविद्यं तु गुरोः सुतं नृपः
समाप्तकर्माणमुपेत्य ते सुतः ।
सुहृद्वृतोऽत्यर्थमपूजयन्मुदा
जिते बलौ विष्णुमिवामरेश्वरः ॥ ४३

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

१६

धृतराष्ट्र उवाच ।
पाण्ड्ये हते किमकरोदर्जुनो युधि संजय ।
एकवीरेण कर्णेन द्रावितेषु परेषु च ॥ १
समाप्तविद्यो बलवान्युक्तो वीरश्च पाण्डवः ।
सर्वभूतेष्वनुज्ञातः शंकरेण महात्मना ॥ २
तस्मान्महद्भयं तीव्रममित्रघ्नाद्धनंजयात् ।

कृतो दशांशः कुशलेन युध्यता
यथा हविस्तद्दशदैवतं तथा ।
स पादशो राक्षसभोजनान्बहू- [5]
न्प्रदाय पाण्ड्योऽश्वमनुष्यकुञ्जरान् ।
स्वधामिवाप्य ज्वलनः पितृप्रिय-
स्ततः प्रशान्तः सलिलप्रवाहतः ।

[D2 transp. lines 1–4 and 5–8. — (L. 1) K4 मत्तद्विपः; D4 स तु द्विपान् (for स तु द्विपः). B5 [आ]यतेपुभिः. — (L. 2) D4 कृत्तः (for कृतः). K4 खडंगश्चतुरा; V1 षडंगश्चतुरो; B3 श्वपंग° (sic); B5 दशांश्र°; D6 षडंशश्च तथा (for °श्चतुरो). B2 कृतः षडंगश्च नृपस्तथा त्रिभिः. — (L. 3) K4 दशांशो; B2 दशांगः; Da1 D1.5 दशांशैः (for दशांशः). K4 युध्यत (for युध्यता). — (L. 4) V1 B2 Dn1 हविर्यथा (by transp.). B3 दिशस्; D1.5 हरिस् (for हविस्). D1 ताद्दृशदैवतं; D4 तं दश° (for तद्दश°). — (L. 5) D5 सा (for स). Dn1 पार्थिवो; D6 पादपान् (for पादशो). K4 राक्षसभोजनं (for °भोजनान्). — (L. 6) B3 प्रहार्य; D4 प्रदद्य (for प्रदाय). K4 Da1 D1.4–6 पांड्या(K4 °ड्य-; D6 °ड्यान्)श्वमनुष्यकुंजरान्; B3 पांड्योथ मनुष्य° (for पाण्ड्योऽश्वमनुष्य°). — (L. 7) V1 B1 स्वधामवाप्य; B2 °ममप्य (sic); Da1 D1.5 स्वधामिवेच्छन् (for °मिवाप्य). B3 सुधामिव प्राप्य निलप्रियाः प्रियां (sic); Dn1 स्वधामिव प्रज्वलनः पितृप्रियः. — (L. 8) V1 B3.4 Dn1 स शांतः (for प्रशान्तः). B Da1 D1.5.7 सलिलप्रवाहितः (for °प्रवाहतः).]

43 T2 missing. — [a]) Ś2 स्मृतं (for सुतं). K3 नृप. — [c]) D6 तदद्वृतो (sic) (for सुहृद्वृतो). V1 [ऽ]त्यंतम् (for ऽत्यर्थम्). K4 Da1 D1.5 सदा (for मुदा). — [d]) K4 बले (for बलौ). K3 B1 [अ]मरेश्वराः (for °श्वरः). Ś1 K1.2 जिते बले विष्णुमिवाचलेश्वरः; T3 G3 हते बलौ(G3 °ले) विष्णुरिवामरेश्वरः.

Colophon. — *Adhy. name*: Ś K2–4 B2.4.5 Da1 Dn1 D1.5 T1 M1 पांड्यवधः; D3.4.7 प्रवीरवधः. — *Day of Karṇa's Generalship*: Ś2 K4 प्रथमयुद्धदिवसे. —*Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 15 (as in text); B1.5 Da1 20; T1 G 61; T3 59; M 60.

16

1 [a]) K3 B1 Dn1 M2–4 transp. पाण्ड्ये and हते. — [b]) K4 Dn1 संजयः. — Ś2 om. 1[c]–3[b]. — [d]) V1 जनेषु (for परेषु). B2 Dn1 D2.6 S (except T2) द्राविते च युधिष्ठिरे (D6 °रः).

2 S2 om. 2 (cf. v. l. 1). — [b]) B5 Da1 (m as in text) मुक्तो; Dn1 युक्त- (for युक्तो). K3 वीरस्य; K4 B1.3–5 Da1 D1–5.7 T2 वीरः (K4 °र) स; V1 B2 D6 वीरैश्च; G1 वीर्यश्च (for वीरश्च). — [d]) Dn1 D6 महारथः; S (except T2) च धीमता (for महात्मना).

3 Ś2 om. 3[ab] (cf. v. l. 1). — [a]) G3 अस्मान् (for तस्मान्). K3 V1 B2.4 D (except D3.4.7) S (except T1.2) मम (for महद्). B2 जातम् (for तीव्रम्). — [b]) B2 अर्जुनेन महात्मना; D6 अमित्रघ्नं धनंजयं. — B2 repeats 3 after 3[ab]. B3 om. 3[cd]. — [c]) M1 यस् (for यद्). V1 किंस्विदप्यागतो पार्थस्; B2 स्वयं यदकरोत्पार्थस; D6 किंस्विदद्याक°.

स यत्तत्राकरोत्पार्थस्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ३

संजय उवाच ।

हते पाण्ड्येऽर्जुनं कृष्णस्त्वरन्नाह वचो हितम् ।
पश्यातिमान्यं राजानमपयातांश्च पाण्डवान् ॥ ४

अश्वत्थाम्नश्च संकल्पाद्धताः कर्णेन सृञ्जयाः ।
तथाश्वनरनागानां कृतं च कदनं महत् ।
इत्याचष्ट सुदुर्धर्षो वासुदेवः किरीटिने ॥ ५

एतच्छ्रुत्वा च दृष्ट्वा च भ्रातुर्घोरं महद्भयम् ।
वाहयाश्वान्हृषीकेश क्षिप्रमित्याह पाण्डवः ॥ ६

ततः प्रायाद्धृषीकेशो रथेनाप्रतियोधिना ।
दारुणश्च पुनस्तत्र प्रादुरासीत्समागमः ॥ ७

ततः प्रववृते भूयः संग्रामो राजसत्तम ।
कर्णस्य पाण्डवानां च यमराष्ट्रविवर्धनः ॥ ८

धनूंषि बाणान्परिघानसितोमरपट्टिशान् ।

C. 8. 831
B. 8. 21. 11
K. 8. 59. 2

4 K1 om. the ref. — ^{a}) Ś2 transp. हते and पाण्ड्ये. K1 [ऽ]र्जुनः. — ^{b}) V1 त्वरन्प्राह. K3 V1 Dn1 D2.6 T2 शुभं वचः; T1.3 G वचस्तदा; M वचः शुभं (for वचो हितम्). — ^{c}) Ś2 पश्यातिमन्या राजानम्; K1 पश्यंति मान्यं रा°; K3 पश्यत्विमात्रा° (submetric); K4 पश्यान्नि(before corr. न्न)नाहं रा° (sic); V1 Da1 Dn1 D1.2.5.6 हतं पश्य रणे पांड्यम्; B1.3–5 D3.4.7 पश्यामि नाहं (B3 °न्यं) रा°; B2 पश्यामि पतितं पांड्यम्; D8 T2 पश्यावमानितं (T2 °नं) ज्येष्ठम्; T1.3 G M हतं पश्यस्व राजानम्. — ^{d}) K3 अपायातांश्च. — After 4, N reads 8. 41. 3^{ef}, repeating it in its proper place. On the other hand, T G1.3 M read 8. 41. 2–5 and G2 reads 8. 41. 2–7 after 4.

5 T2 reads 5^{abcd} after 8. 41. 4^{ab} and G1.2 M1 read it after 8. 41. 5. — ^{a}) K4 B3 संकल्पाः. V1 Da1 D1.5.6 अश्वत्थाम्ना च (V1 तु) पांचालाः (D6 °ल्यः). T1 G3 °त्थाम्ना हताः संख्ये; T2 °त्थामेन पांचाला; G1 °त्थामहतः संख्ये. — ^{b}) K1 हतात्; K4 धृताः; B3 कृताः (for हताः). K1 संजयः; K2 M1 संजया; K3 संजयात्; B2 D1 संजयाः; B3 om. (for सृञ्जयाः). T1.3 G1 सर्वे कौंतेय संजयाः. — ^{c}) Ś2 तथाश्वनरनामाणां; K3 B1.3–5 D तथाश्वरथनागानां; V1 B2 S (G2 om.) रथाश्वनर°. — G2 om. 5^{e}–8^{d}. Before 5^{e}, T2 ins. वैशंपायनः. — ^{e}) B5 D2–4.6.7 T2 सर्वमाख्यातवान्वीरो; T1.3 G1.3 इत्येतत्सर्वमाचष्ट. — ^{f}) Ś2 K2 किरीटिनी (sic).

6 G2 om. 6 (cf. v. l. 5). T1.3 G1.3 M read 6^{a}–7^{b} followed by 119* and T2 reads 6–7 followed by 119* after 8. 41. 6. — ^{a}) Da1 D1.2.5 transp. श्रुत्वा and दृष्ट्वा. D8 एतच्छ्रुत्वा तु वचनं. — ^{b}) V1 तत्र घोरं; D2 भ्रातुर्वैरं; M भ्रातॄणां च (for भ्रातुर्घोरं). D8 कृष्णस्यामिततेजसः; T G1.3 भ्रातॄणां व्यसनं महत्. — ^{c}) K1 हृषीकेशं; B3 °केशो. — B3 om. (hapl.) 6^{d}–7^{a}.

7 G2 om. 7 (cf. v. l. 5); B3 om. 7^{a} (cf. v. l. 6). — ^{a}) K4 ततः प्रयाद्; Ca अनुप्रायाद्; Ce अभिप्रा°. — ^{b}) K3 Dn1 D8 रथेनाप्रतिमौजसा; K4 रथेन प्रतियोधिना; B3 रथिना प्रति°; T1 रथेन प्रथिमान्युधि (sic); T3 G1.3 M रथेनाप्रतिमो युधि. — T1.3 G1.3 M ins. after 7^{ab}: T2 ins. after 7:

119* तदा रेणुः समभवत्पुनस्तत्र महारणे।,

which is followed by 8. 41. 6^{e}–7^{d}, in T G1.3 M. — S (except T2) om. 7^{cd}. — ^{c}) B3 च ततस्; D8 चाहवस् (for च पुनस्). — ^{d}) T2 पुनरासीत्. Ś2 समागतः; K3 समंततः; D8 समागमे. — N ins. after 7: M2.4 after 8:

120* ततः पुनः समाजग्मुरभीताः कुरुपाण्डवाः।
भीमसेनमुखाः पार्थाः सूतपुत्रमुखा वयम्।

[=8. 32. 82. — (L. 1) B2 अतीताः; D1 अभीता; T2 अभितः. S (except T2) कुरुसंजयाः (for °पाण्डवाः). — (L. 2) K4 भीमसेनः; T1 युधिष्ठिरः (for भीमसेन-). T1 G1.2 वैकर्तन- (for सूतपुत्र-). K4 -मुखं वयः; D2 -मुखा वयं.]

8 Before 8, S (except M1) ins. संजयः. — ^{a}) Ś2 प्रववृत्ते. T1 M2–4 युद्धं (for भूयः). — ^{b}) K4 राजसत्तमः; B1–4 Da1 D1.5 लोमहर्षणः; D3 G2 राजसत्तमं. T1 M2–4 घोररूपं विशां पते. — ^{c}) D6 कर्णश्च. T2 पांडवै राजन्; D8 पांडवानां परेषां च. — ^{d}) K2 यमराष्ट्रविवर्धनाः; D1 परराष्ट्रविवर्धनः; T1 M यमराष्ट्रविवर्धनं. — After 8, T G M1.3 read adhy. 42; while M2.4 read 120*, followed by adhy. 42.

9 ^{b}) K1.2 T1.3 G M असितोमरपट्ट(K1.2 °ट्टि)सान्; V1 B2 D2–4.6.7 असि(D6 खड्ग)पट्टिश(V1 °स)तोमरान्; T2 असीन्पट्टिसतोमरान्. — ^{c}) Ś K1.2 मुसुलानि; K3 V1 Dn1 D1–4.8 मुशलानि; B1 मूष°; B2 मुष°; Da1 मुसनानि; D5 मुसजानि (for मुसलानि). Ś2 मुशींडी च; K1.2 B4 G3 मुसुं(B4 °षं)डीश्च; K3 मुषंढीश्च; Da1 मुशुंडीश्च; D8 मुषंडीश्च; T1 G1.2 मुसुंठीश्च; T2 मुसुंठीनि; T3 M3 मुसुंडीश्च; M1 मुसुंडीश्च; M2.4 मुसुंठीश्च (for भुशुण्डीश्च). — ^{d}) Ś1 K1.2 शक्तिवृष्टिपरश्वधान्; K3 V1 B1.2.4.5 Da1 D1–5.7.8 T2 M सशक्त्यृष्टिपरश्व(some

C. 8. 831
B. 8. 21. 11
K. 8. 59. 2

मुसलानि भुशुण्डीश्च शक्तिऋष्टिपरश्वधान् ॥ ९
गदाः प्रासानसीन्कुन्तान्भिण्डिपालान्महाङ्कुशान् ।
प्रगृह्य क्षिप्रमापेतुः परस्परजिगीषया ॥ १०
बाणज्यातलशब्देन द्यां दिशः प्रदिशो वियत् ।
पृथिवीं नेमिघोषेण नादयन्तोऽभ्ययुः परान् ॥ ११
तेन शब्देन महता संहृष्टाश्चक्रुराहवम् ।
वीरा वीरैर्महाघोरं कलहान्तं तितीर्षवः ॥ १२
ज्यातलत्रधनुःशब्दाः कुञ्जराणां च बृंहितम् ।
ताडितानां च पततां निनादः सुमहानभूत् ॥ १३
बाणशब्दांश्च विविधाञ्शूराणामभिगर्जताम् ।
श्रुत्वा शब्दं भृशं त्रेसुर्जघ्नुर्मम्लुश्च भारत ॥ १४
तेषां नानद्यतां चैव शस्त्रवृष्टिं च मुञ्चताम् ।
बहूनाधिरथिः कर्णः प्रममाथ रणेषुभिः ॥ १५
पञ्च पाञ्चालवीराणां रथान्दश च पञ्च च ।

MSS. °स्व)धान्; K4 शक्तिरिष्टिपरस्वधान्; B3 T3 G शक्तिय(G1. 2 °र्य)ष्टि°; Dn1 सशक्त्याष्टिपरिश्वधान्; T1 शक्तिश्चापि परश्व°.

10 a) K3 Dn1 M1 गदा. K1. 4 प्रसान्; V1 D2 प्राशान्; D4 प्रशान् (for प्रासान्). D6 प्राससितान्; M1 प्रासान्वितान् (for प्रासानसीन्). K3 Dn1 D8 सितान्; B1. 5 D2–4. 7 S शितान्; B3 रणे (for असीन्). K1 क्रांतां; B4 कुंता; Dn1 कुंभान् (for कुन्तान्). — b) K1 दिंडिपालान्; V1 B Da1 D1. 3. 5–7 T3 G3 भिंदिपालान्; D8 भिंडिमालान् (for °पालान्). K3 B1. 3. 4 Da1 Dn1 D1. 5. 8 T2 तथांकुशान्; B5 सहांकुशान्; D6 सितांकुशान्. — c) B5 आपेदुः; M4 आनेतु (for आपेतुः). — d) K3 V1 B D T2 M परस्परजिघांसया; T1. 3 G परवीरजिघांसया (T1 °वः).

11 a) K1. 4 (*sup. lin.*) बाणद्यातलशब्देन; T1. 3 G धनुर्ज्यातल°. — b) Dn1 गां; T1. 3 G M ते; T2 ज्यां; Ca. c द्यां (as in text). G1 दिशाः. K1 वयं; Ca वियत् (as in text). B2 द्यां दिशः पत्तिगौरियं (sic). — c) K4 D5 पृथिवी. K2 नौमिघोषेण. — d) M4 पुरात् (for परान्). K3 नादयन्वै ययुः परान्; B1. 3. 4 Da1 D1. 5 °यंतः परस्परं (Da1 °रे); T1 परिपूर्याभ्ययुः परान्; T2 नादयंत्यो त्विजुः प° (sic).

12 G2 om. 12. — a) S (except T2; G2 om.) बहवः (for महता). — b) T3 G3 सुहृष्टाश्च. V1 च महाहवे; Da1 D1 चक्रुराहवे. — c) K1 धीरैर् (for वीरैर्). K2 °घोरां; K3 °घोरै; D8 °घोरैः. — d) K1 कलहं तं; K2 कलहां तुं (sic). Da1 D1. 5 जिहीर्षवः; T1. 3 G (G2 om.) M अभीप्सवः (for तितीर्षवः). T2 कलहं संतितीर्षवः.

13 a) Ś K1 °तनुत्र- (for °तलत्र-). Ś2 V1 Dn1 D2. 8 T2 -धनुःशब्दः; K2–4 B1. 3. 4 Da1 D1. 5. 6 T1. 3 G M -धनुःशब्दान् (K3 M1 °ब्दं). — b) Ś2 B4. 5 Dn1 D3. 4. 7 बृंहतां; K3 बृंहिताः; B3 Da1 D1. 5. 6 बृंहितान्. T1. 3 G M शस्त्राणां (T1 शत्रूणां; G1 M2. 3 शास्त्राणां; M1. 4 छत्राणां) च निपात्यतां. — c) V1 T2 पदातानां; B2. 3. 5 D2–4. 7 पादातानां; G1 तडितानां (for ताडि°). K3 Dn1 D8 समरे; M4 पतितां (for पततां). K4 नांदितानां च पत्तीनां; D6 पदातीनां च पतनं. — d) K3 Dn1 D8 नृणां शब्दो महानभूत्; V1 B5 D2–4. 6. 7 T2 नृणां नादो महा°; T1. 3 G M2–4 निनादां(T3 निनाद-; G2 M2. 4 निनदां)श्चैव दंतिनां; M1 निनादाश्चैव पत्तिनाः.

14 a) B3–5 D6. 7 तालशब्दांश्च; D3 वालशब्दांश्च (for बाणशब्दांश्च). K3 बाणशब्दाश्च विविधा; D1 बाणाश्च विविधान्मार्गान्; G1. 2 बाणशब्दं च विविधं. — b) Ś2 K3 B2 अपि गर्जतां (B2 °र्जितान्); V1 चातिगर्जितं; B1. 3–5 Da1 D1–7 G1. 2 चाभिगर्जतां (B4 °र्जितं; D6 °र्जितान्); Dn1 D8 T2 M1. 2. 4 चापि गर्जतां; T1 M3 चापि गर्जितं; T3 G3 चैव गर्जतां (for अभिगर्जताम्). — c) K3 B1. 2. 4 Da1 Dn1 D1. 5. 8 T1 G1. 2 शब्दान्; V1 B3. 5 D2–4. 6. 7 T2 तत्र; T3 G3 M2–4 गजा (for शब्दं). Da1 D1. 5 T1. 3 G3 M2–4 नेदुः; D6 प्रेतुः; T2 मम्रुः; G2 त्रस्तैर् (for त्रेसुर्). M1 श्रुत्वा भृशं गजा नेदुः. — d) K3 V1 B3. 5 Da1 Dn1 D1–7 T G3 M पेतुर्; D8 जग्मुर् (for जघ्नुर्). K3 Dn1 T2 नेदुश्च; B3 मंदाश्च; M मम्रुश्च (for मम्लुश्च). K3 Dn1 D8 M2 (before corr. as in text). 3. 4 मारिष; V1 B2. 4. 5 D2–4. 6. 7 T2 सैनिकाः; T1 भीरवः (for भारत). K1 जग्मु*मुश्च भारत; G1. 2 जग्मुश्च भृशभीरवः.

15 a) K3 Dn1 D8 प्रणदतां; V1 D2. 6 आनर्दतां; B1–4 Da1 D1. 3–5. 7 निनद(D4. 7 °र्द)तां; B5 च नर्दतां; T1. 3 G आपततां; T2 M नानदतां (for नानद्यतां). — b) K1. 3 V1 B Da1 Dn1 D1–7 S शस्त्रवर्षं; D8 शरवृष्टिं (for शस्त्र°). T1 वर्षिणां; T3 G M वर्षतां (for मुञ्चताम्). — c) D2 आधिरथः; T2 G1 अतिरथः; T3 G2. 3 अ(G2 आ)तिरथिः (for आधिरथिः). B5 D3. 4. 7 वीरः (for कर्णः). — d) V1 (marg.) B2 D8 T1. 3 G M रथेषुभिः; B1. 3–5 Da1 D1–5. 7 [इ]षुभिः परान्; D6 तथेषुभिः; T2 रणे रिपून् (for रणेषुभिः).

16 a) Some MSS. पंचालवीराणां; T2 पंचप्रवीराणां. — b) B3. 4m. 5 Da1 D1. 5 गजान् (for रथान्). K4 च दश (by transp.); D6 दश स. V1 B D6 M सप्त

साश्वसूतध्वजान्कर्णः शरैर्निन्ये यमक्षयम् ॥ १६
योधमुख्या महावीर्याः पाण्डूनां कर्णमाहवे ।
शीघ्रास्त्रा दिवमावृत्य परिवव्रुः समन्ततः ॥ १७
ततः कर्णो द्विषत्सेनां शरवर्षैर्विलोडयन् ।
विजगाहेऽण्डजापूर्णां पद्मिनीमिव यूथपः ॥ १८
द्विषन्मध्यमवस्कन्द्य राधेयो धनुरुत्तमम् ।
विधुन्वानः शितैर्बाणैः शिरांस्युन्मथ्य पातयत् ॥ १९
चर्मवर्माणि संछिन्द्य निर्वापमिव देहिनाम् ।
विषेहुर्नास्य संपर्कं द्वितीयस्य पतत्रिणः ॥ २०
वर्मदेहासुमथनैर्धनुषः प्रच्युतैः शरैः ।
मौर्व्या तलत्रैर्न्यवधीत्कशया वाजिनो यथा ॥ २१
पाण्डुसृञ्जयपाञ्चालाञ्शरगोचरमानयत् ।
ममर्द कर्णस्तरसा सिंहो मृगगणानिव ॥ २२
ततः पाञ्चालपुत्राश्च द्रौपदेयाश्च मारिष ।

C. 8. 845
B. 8. 21. 25
K. 8. 59. 17

(for पञ्च). K3 Dn1 T G रथानां दश सप्त च. — c) V1 -गणान्; S (except T2) -रथान् (for -ध्वजान्).

17 a) S (except T1.2) यौधमुख्या. T1.3 G महावेगाः. — b) T1.3 G अभ्ययुः (for आहवे). — c) B1.2 D7 शीघ्रास्त्राद्. K3 V1 Dn1 D2.6.8 तूर्णम् (for दिवम्). K1 आन्यत्य (sic); D8 आगत्य (for आवृत्य). T1.3 G दीर्घमंबरमावृत्य; M शिक्षितास्तद(M1 °म)भिद्रुत्य. — d) K1 परिवव्रुः; K3 °चक्रुः. K2 समन्वतः (for °न्ततः). T1.3 G वाताः पूर्वापरा इव.

18 a) Da1 om. ततः. M3 °सेना. — b) Dn1 D6.8 T2 M बाणवर्षैर्; T1.3 G बाणवृष्ट्या (for शरवर्षैर्). K1 (*sup. lin.* as in text) विलोकयन्; K3 Dn1 D8 T1 व्यलोडयन् (K3 °त्); T2 व्यलोभयन्; T3 G M वि(G1.2 व्य)लोळयन् (G2 °यत्). — D6 om. (hapl.) 18c–19d. — c) K3 V1 B1.2.4.5 Dn1 D2–4.7.8 T2.3 G3 विजगाह (for °गाहे). K3 V1 B1.2.4.5 Dn1 D1–5.7.8 T1.3 G [अं]डजाकीर्णां; T2 [अं]बुजाकीर्णां; M गजापूर्णां (for ऽण्डजा°). K4 निजगाहांडजापूर्णां; B3 विजगाह भुजाकीर्णां. — d) B3 इव कुंजरः; G1 गजयूथपः (for इव यू°).

19 D6 om. 19 (cf. v. l. 18). — a) Ś1 K1.2 °न्मत्स्यम्; T3 G1.2 °त्सैन्यम्; G3 °त्सेनाम्; M1 °न्मध्याद् (for °न्मध्यम्). Da1 D4 अवस्कंध; Dn1 °स्कंधं; D1 °स्कंद; Cc °स्कन्द्य (as in text). — b) Ś2 धनुसुत्तमं; K3 धनुषोत्तमं; B1–4 Da1 D1.5.8 रथसत्तमः (D8 °मान्). — c) Ś K1.2.4 B1–4 Da1 D1.5.7.8 विदुद्राव; T2 विधून्वानः (for विधुन्वानः). Ś2 शतैर्; K1.3 [अ]सितैर्; D8 सितैर् (for शितैर्). Dn1 विधुन्वन्निशितैर्बाणैः; D2 विधुन्वानोत्तमैर्बाणैः; T1.3 G M विदु(T1 °द)धावामितैर्बाणैः. — d) M1 शरांसि. Ś K1.2.4 B1.3.4 Da1 D7.8 G1 M2 पातयन्. — After 19, T1.3 G M1.3.4 ins.:

121* हस्तिनः सुमहामात्रान्साश्वारोहान्हयानपि ।
रथिनोऽप्येकबाणेन भ्रमतश्चावपातयत् ।
[(L. 2) T1 M1.3.4 हि (for ऽपि).]

20 ab) K1 चर्मवर्माणि संश्छिद्य निर्वापमिव देहिनं; K3 Dn1 वर्मणा वर्मणासृत्य योधास्तत्र न लिल्लिरे (Dn1 निलिल्यिरे); K4 चर्मवर्माणि संछिद्य निपतन्भुवि देहिनां; V1 B D3.7 चर्मवर्माणि (B2.3 वर्मचर्माणि) संछि(V1 °छ)न्नान्यपतन्भुवि दे°; Da1 D1.2.5 चर्मवर्षा(D2.5 °र्मा)णि संछिन्नान्यपतत्सर्वदे°; D4 चर्मवर्मणि संछित्वान्यपतद्भुवि दे°; D6 वर्मचर्माणि संछिद्य निर्व्याधमिव दे°; D8 चर्मवर्माणि संछिन्नान्यावापमपि दे°; T1 चर्म वा वर्म वाश्रित्य निपातमपि देहिनः; T3 चर्मणी वर्मणी वृत्य योधास्तत्र निलिल्यिरे; T3 G1.3 M वर्म वा चर्म वा(G1 चा)श्रित्य निवा(G3 पा)तमपि देहिनः. — c) K1 विषहन्नास्य; K3 G3 विषेदुर्नास्य; M1 विषेहेन्नास्य; M2–4 विषहं ते न. K3 V1 B Dn1 D2–4.6–8 S Ca संस्पर्शं (G2 °र्शां); Da1 D1.5 संपन्नं (for संपर्कं). — d) K4 द्विपस्येव; B2 अग्नेरिव (for द्वितीयस्य). Da1 D1.5 पतंगिनः (for पतत्रिणः).

21 a) K3 वर्मदेहास्त्रमथनैर्; V1 वेर्मदेहाप्र°; B2 °देहाश्व°; Dn1 °देहास्त°; D4 °देहासुमथनाद्; D8 (*marg. sec. m.*) च(*sup. lin.* व)र्मदेहेसुमंथाने; T1.3 G M2–4 वर्मयुक्तेषु देहेषु; M1 °युक्तश्च राधेयो. — b) Dn1 धनुषा प्रच्युतैः शरैः; T1 °षा ह्याक्षिपंछरान्; T3 G1 M2.4 °ष्यास्यं (G1 °ष्यस्यन्; M2.4 °षास्य) शिताञ्शरान्; G2 °षास्याच्छिनच्छरान्; G3 °षा ह्यंचिताञ्शरान्; M1 धनुषोस्य शिताञ्छरान्; M3 °ष्यासन्शिछताश्छरान्. — c) K3 V1 B Da1 D1.2.5.6.8 T1 M2.3 तलत्रेभ्य(V1 B1 M2.3 °त्रेय-; B3 D2 T1 °त्रेन्य)-हनत्; D3.4.7 °त्रेषु (D4.7 °त्रेऽव-) हनत्; T3 G3 M1.4 °त्रं व्यहनत्; G1.2 °त्रान्यहनत् (for °त्रैर्न्यवधीत्). T2 सुतेजितैश्च न्यहनत्. — d) Some MSS. कषया; D1 कषाया; D8 कसया. T1 ताडितो यथा; T3 वाजिनं यथा; M वाजिनामिव.

22 b) K3.4 V1 B D T G1.3 M आगतान् (for आनयत्). G2 शूरगोचरमागधान्. — c) K1 समंद; K2 मसंद (for ममर्द). V1 B1.5 D3.4.6.7 S तरसा कर्णः (by transp.); B2 कर्णस्त्वरसा; B3 कर्णः सहसा. — d) Ś2 इह (for इव).

23 a) Some MSS. पंचाल-. V1 B5 D2–4.6.7 M1

C. 8. 645 B. 8. 21. 25 K. 8. 59. 17 यमौ च युयुधानश्च सहिताः कर्णमभ्ययुः ॥ २३
व्यायच्छमानाः सुभृशं कुरुपाण्डवसृञ्जयाः ।
प्रियानसूंस्त्रणे त्यक्त्वा योधा जग्मुः परस्परम् ॥ २४
सुसंनद्धाः कवचिनः सशिरस्त्राणभूषणाः ।
गदाभिर्मुसलैश्चान्ये परिघैश्च महारथाः ॥ २५
समभ्यधावन्त भृशं देवा दण्डैरिवोद्यतैः ।
नदन्तश्चाह्वयन्तश्च प्रवल्गन्तश्च मारिष ॥ २६
ततो निजघ्नुरन्योन्यं पेतुश्चाहवताडिताः ।
वमन्तो रुधिरं गात्रैर्विमस्तिष्केक्षणा युधि ॥ २७
दन्तपूर्णैः सरुधिरैर्वक्त्रैर्दाडिमसंनिभैः ।
जीवन्त इव चाप्येते तस्थुः शस्त्रोपबृंहिताः ॥ २८
परस्परं चाप्यपरे पट्टिशैरसिभिस्तथा ।
शक्तिभिर्भिण्डिपालैश्च नखरप्रासतोमरैः ॥ २९
ततक्षुश्चिच्छिदुश्चान्ये बिभिदुश्चिक्षिपुस्तथा ।
संचकर्तुश्च जघ्नुश्च क्रुद्धा निर्बिभिदुश्च ह ॥ ३०
पेतुरन्योन्यनिहता व्यसवो रुधिरोक्षिताः ।

पांचालराजश्च; B2 T2 पंचालपुत्रश्च. — ^{c}) K3 योगो; B2 ययौ (for यमौ). — ^{d}) S (except T2) त्वरिताः (for सहिताः).

24 ^{a}) V1 B1.3 D3.4.6.7 S तेषु व्यायच्छमानेषु. — ^{b}) K3 B2.4.5 Da1 Dn1 D1.5.8 T1.3 G M कुरुपां(B4 D1 °पं)चालपांडवाः; V1 B1.3 D2–4.6.7 T2 °पां(D4 °पं)चालपांडुषु. — ^{c}) B5 प्राणान् (for असून्). D6 ततस्त्यक्त्वा; T3 G3 M2–4 परित्यज्य (for रणे त्यक्त्वा). — ^{d}) K1 योधौ; M2 यौधा; M4 यौधान्. Ś2 (*sup. lin.*) K3 V1 B1.3.4 D (except D8) T2.3 G3 M3 जघ्नुः. B2 जघ्नुर्यौधाः परस्परं; T1 G1.2 M1 यौ(T1 यो)धा घ्नंतीतरेतरं.

25 T1 G2 om. 25^{ab}. — ^{a}) D8 ससुन्नद्धाः. — ^{b}) Dn1 सशिरस्त्राः सुभूषणाः; T3 G1.3 M शिरस्त्राणविभूषिताः. — K4 om. 25^{cd}. —^{c}) Ś K1.2 मुसुलैश्; K3 Dn1 D1.3.4.8 मुशलैश्; B1.2.5 मुषलैश्. K3 B2.3 Dn1 T1.2 चान्यैः (for चान्ये). — ^{d}) K1.3 V1 B D T2 M2–4 महाबलाः (for °रथाः).

26 ^{a}) K3 T2 स(T2 त)मभ्यधावन्सुभृशं; T1 समभ्यधावन्नन्योन्यं; T3 G M1 °धावंस्त्वन्योन्यं; M2–4 °धावंश्चान्योन्यं. — ^{b}) Ś2 S (except T2) देव-; B Da1 D1.3–7 काल- (for देवा). Ca cites देवदंडाः. D8 कुरुपांचालपांडवाः. — ^{c}) K3.4 B Da1 D1–3.5–8 T3 G3 नर्दंतश्; D4 नर्द्दंतश् (for नदन्तश्). V1 [आ]क्षिपंतश् (for आह्वयन्तश्). T1 G1.2 नर्दमानाह्वयानाश्च; M1 नर्दमानाश्च याताश्च. — ^{d}) K2 प्रवर्गंतश्; K4 Dn1 D4 प्रचलंतश्; B1 प्रचरंतश्; B2 परासंतश्; B3 प्रविशंतश्; D6 प्लुवल्यंतश् (for प्रवल्गन्तश्).

27 ^{a}) K3 Dn1 D8 रणे (for ततो). K1 निजग्मुर् (for निजघ्नुर्). — ^{b}) K1.3 V1 Da1 D3–5.7.8 T2 M चान्योन्य(Da1 न्यं)ताडिताः; K4 चाहतताडिताः; D1.2.6 चान्योन्यपी(D1 °पं)डिताः; T1.3 G अन्योन्यपातिताः. K2 पत्तेश्चाहवताडिता (sic). — T1 G2 om. 27^{cd}. — ^{c}) K4 नमंतो (for वमन्तो). D2 om. रुधिरं गात्रैर्. G1 M1 वक्त्रैर् (for गात्रैर्). — ^{d}) B3 विमस्तिष्कायुता; D1 °स्तिष्केक्षणं; D2 corrupt. K3 V1 विमस्तिष्के(K3 °स्तस्कौ)क्षणायुधैः; K4 B1 D3.4.7 T3 G1.3 M विमस्तिष्के(G1 °स्मिष्क्र)क्षणायुधाः; M1 भीमतीक्ष्णेक्षणायुधाः.

28 ^{a}) K1 क्षसपूर्णैः (sic); K4 दंड°; B2 सुदंतिस्तैः (sic); T1.3 G M पूर्णदंतैः; T2 तथा पूर्णैः (for दन्त°). Ś2 B2 D7 सुरुधिरैः; K4 च सुचिरैः; B5 Da1 D1.5.6. सुरुचिरैः (for सरुधिरैः). — ^{b}) K4 चक्रुर्; S (except T1.2) आस्यैर् (for वक्त्रैर्). — ^{c}) K3 V1 B D T2 चाप्येके; K4 T1.3 G M चाप्यन्ये (for चाप्येते). — ^{d}) V1 खड्गोप°; T1 शस्त्रौघपीडिताः; T3 G3 M2–4 शस्त्रौघबृंहिताः; G1.2 शस्त्रौ विभूषिताः (sic); M1 शस्त्रोपभूषिताः. Ca cites उपबृंहिताः.

29 ^{a}) K1 परस्परैः; K3 V1 B D S परश्वधैः (T3 G3 °श्वैः) (for °स्परं). T3 G तोमरैश्च (for चाप्यपरे). — ^{b}) S पट्टसैर् (for पट्टिशैर्). — K1 om. (hapl.) 29^{c}–30^{b}. — ^{c}) V1 B Da1 D1–5 M3 भिंदि°; D8 भिंडिमालैश्. — ^{d}) K3 Dn1 T2 मुद्गरप्रासतोमरैः; K4 D2 नखरप्राश°. Ca cites नखरः; Cc °रैः.

30 K1 om. 30^{ab} (cf. v. l. 29). — ^{a}) D6 T2 ततश्च (for ततक्षुश्). Ca.c cite ततक्षुः. B3 चिक्षिपुश्; D4 (*marg. sec. m.*) चिक्षिदुश् (for चिच्छिदुश्). Cc cites चिच्छिदुः. T2 चान्या (for चान्ये). T1.3 G M1 ततक्षुर्बिभिदुश्चैव. — ^{b}) T1.3 G2 चिच्छिदुश्; G3 चिक्षिदुश्; Cc बिभिदुश् (as in text). K4 चाक्षिपुस्; B3 D4 चिच्छि(D4 °छि)दुस् (for चिक्षिपुस्). M1 चिच्छेदुः प्राप्य पादयुक्. — After 30^{ab}, D5 repeats 26^{cd}. — ^{c}) K3 संचकर्पुश्; B1.3–5 D3.4.7 संचस्खलुश्; T2 निचकर्तुश्; Cc संच° (as in text). — ^{d}) B1.4 सह; B2 Dn1 तथा (for च ह). K3 क्रुद्धा भिविभिदुस्तथा (sic); V1 B5 D4.6.7 T2 °द्धा रणमहार्णवे; T3 G3 M2–4 राजन्यौ(T3 G3 °न्यो)धा महारणे. Cc cites निर्बिभिदुश्च (as in text).

क्षरन्तः स्वरसं रक्तं प्रकृत्ताश्चन्दना इव ॥ ३१
रथै रथा विनिहता हस्तिनश्चापि हस्तिभिः ।
नरा नरवरैः पेतुरश्वाश्चाश्वैः सहस्रशः ॥ ३२
ध्वजाः शिरांसि च्छत्राणि द्विपहस्ता नृणां भुजाः ।
क्षुरैर्भल्लार्धचन्द्रैश्च छिन्नाः शस्त्राणि तत्यजुः ॥ ३३
नरांश्च नागांश्च रथान्हयान्ममृदुराहवे ।
अश्वारोहैर्हताः शूराश्छिन्नहस्ताश्च दन्तिनः ॥ ३४
सपताका ध्वजाः पेतुर्विशीर्णा इव पर्वताः ।
पत्तिभिश्च समाप्लुत्य द्विरदाः स्यन्दनास्तथा ॥ ३५
प्रहता हन्यमानाश्च पतिताश्चैव सर्वशः ।
अश्वारोहाः समासाद्य त्वरिताः पत्तिभिर्हताः ।
सादिभिः पत्तिसंघाश्च निहता युधि शेरते ॥ ३६

C. 8. 650
B. 8. 21. 30
K. 8. 59. 32

---

31 B3 partly damaged. — ^{a}) K3 अन्योन्यविहता; Dn1 D8 (marg. as in text) G2 °विहिता; D6 °महता; T2 °माहत्य (for °निहता). — K4 om. (hapl.) 31^{b}–32^{a}. — ^{b}) T1 G1.2 M1 °रद्रवाः. — ^{c}) K2 रक्षंतः; M1 स्फुरंति (for क्षरन्तः). Ś K2 B2 Cc सरसं; K1 सरसां; V1 B1.3–5 D3.4.7 T1 सुरसं; D6 T2 च रसं (for स्वरसं). D6 युक्तान्; G2 सक्तं; G3 युक्तं; M1 युक्ता (for रक्तं). — ^{d}) K3 प्रकृंताश्च; D2 प्रकृता; M1 प्रहिताः (for प्रकृत्ताश्च). T1 च रदा; M1 स्यंदना; Ca.c चन्दना (as in text).

32 K4 om. 32^{a} (cf. v. l. 31). — ^{a}) V1 D2 रथा रथैर् (by transp.). — ^{b}) B1.3–5 Da1 D1.3.5.7 हस्तिभिश्चापि हस्तिनः; B2 दंतिनश्चापि दंतिभिः. — ^{c}) T1.3 M2–4 नरैर्हताः (for नरवरैः). M1 अश्वा (for पेतुर्). B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 नरैर्नरा हताः पेतुः. — ^{d}) K3 V1 Da1 Dn1 D1.2.5.6.8 T2.3 G M2–4 अश्वैरश्वाः (for अश्वाश्चाश्वैः). M1 द्विपाः पत्तिरथैरपि.

33 ^{a}) G1.2 शस्त्राणि (for च्छत्राणि). — ^{b}) Dn1 ध्वजाः; T2 प्रजाः; G3 भुजान् (for भुजाः). K3 द्विषहस्ता द्विषां भुजाः. — M1 om. 33^{cd}. — ^{c}) B3 क्षुरैर्भिन्ना-र्धचंद्रैश्च; M2–4 क्षुरैर्भल्लैरर्धचंद्रैश्. — ^{d}) Ś2 भिन्नाः (for छिन्नाः). T1 चोभाश्च; T3 G2.3 शोभां न; G1 शोभा च (for शस्त्राणि). K3 V1 B (except B1.4) Dn1 D2–4.6.7 T2 छिन्नाः पेतुर्महीतले; D8 छिन्नां शोभां च तत्यजुः. — After 33, T G M1 ins.:

122* वध्यतां दारुणः शब्दः पततां स्तनतामपि ।
नराश्वेभरथानां हि नराश्वेभरथैस्तदा ।

[(L. 2) T1 G1.2 नराश्वेभनराणां हि; T2 °भनरैस्तथा; M1 °भरथानागान् (for the prior half). M1 विषाणैर्जहुरंजसा (for the posterior half).]

34 ^{a}) Ś2 K4 च हयान्; K1 च रथां; K3 Dn1 D8 सहयान्; V1 च नरान्; B3 D7 सरथान्; D2 च नराः (for च रथान्). B1.4.5 Da1 D1.3–5 नरां(B1.4.5 °रा)श्च नागाः सरथान्; B2 नराश्चनागान्सरथान्; D6 रथा नागाश्च सहिता; T G3 M1 नराश्चनागा(T1.2 °गा)श्च रथाः; G1 नराश्च नागाश्च रथाः; M2–4 रथा नागा हन्यमानाः. — ^{b}) Ś2 K3.4 Dn1 D8 रथान्; V1 D6 हतान्; D2 om.; T1.3 G3 पन्निर्; T2 पत्तीन्; G1.2 पत्तीर्; M2–4 नरान् (for हयान्). K1 (sup. lin. as in text) ममृथुर् (for ममृदुर्). — After 34^{ab}, T1.3 G ins.:

123* तथा हता रथाः पेतुरश्वारोहैः सहस्रशः ।
[T1 G1 transp. हताः and रथाः.]

— T1 G2 om. 34^{cd}. — ^{c}) B2 अश्वारूढैर् (for अश्वारोहैर्). V1 D6 T3 G1.3 M हता(M1 °या)रोहा; Dn1 हताः संख्ये; D2 हतारौधाः; T2 रथारोहैः (for हताः शूराः). — ^{d}) K2 छिन्नहस्ताच; D2.6.8 T2 °दंताश्च; T3 G1.3 M1 °गात्राश्च (for °हस्ताश्च). B4 सादिनः; D6 वाधिनः (sic); T3 G1.3 M हस्तिनः (for दन्तिनः).

35 ^{a}) B2 Dn1 D8 T G M1 सपताकः; D1 सपताकां. — ^{b}) K3 Dn1 विकीर्णा. B3 transp. इव and पर्वताः. T1.3 G M1 निकृत्ता इव शाखिनः (T1 वाजिनः.). — After 35^{ab}, T1.3 G M1 read 36^{ef}. — ^{c}) K3 पत्रिभिश्च; M1 पक्ष-वद्भिः (for पत्तिभिश्च). G1.2 तु (for च). B4 समाहत्य; D8 °पेतुर्; T2 °हत्य; M1 °वृत्य. — ^{d}) T1 द्विरदः. G2 स्यंदनांस्. B2 स्यंदनानि च (for °नास्तथा). D8 (marg. sec. m. as in text) इव; M स्थिताः (for तथा).

36 B3 partly damaged. D2.6 om. 36^{abcd}. — ^{a}) K3 V1 B (B3 damaged) D (D2.6 om.) हताश्च; T2 हयाश्च (for प्रहता). T1.3 G M1.3.4 हस्त्यारोहा(G2 °हां)श्च रथिनो (M1 °भिः); M2 हस्त्यारोहा रथिनश्च. — ^{b}) T1.3 G M2–4 हताः प्रासासितोमरैः (M2–4 °पट्टसैः); M1 हता हि प्रासतोमरैः. — ^{c}) D5 अश्वारोहः. — ^{d}) T1.3 G M1 सहसा; M2–4 त्वरितं (for त्वरिताः). — T1.3 G M1 read 36^{ef} after 35^{ab}. — ^{e}) V1 B2.3 Da1 D1.2.5.6 सादिनः (for सादिभिः). K4 पत्तिसंघाश्च; B2 पत्तिसंघैश्च; D5 °संघश्च; M1 हस्तिसंघाश्च. B4 तु (for च). — ^{f}) T1 G1.2 M1 प्रहता (for निहता).

C. 8. 859
B. 8. 21. 39
K. 8. 59. 33

मृदितानीव पद्मानि प्रम्लाना इव च स्रजः ।
हतानां वदनान्यासन्गात्राणि च महामते ॥ ३७
रूपाण्यत्यर्थकाम्यानि द्विरदाश्वनृणां नृप ।
समुन्नानीव वस्त्राणि प्रापुर्दुर्दर्शतां परम् ॥ ३८

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

१७

संजय उवाच ।

हस्तिभिस्तु महामात्रास्तव पुत्रेण चोदिताः ।
धृष्टद्युम्नं जिघांसन्तः क्रुद्धाः पार्षतमभ्ययुः ॥ १
प्राच्याश्च दाक्षिणात्याश्च प्रवीरा गजयोधिनः ।
अङ्गा वङ्गाश्च पुण्ड्राश्च मागधास्ताम्रलिप्तकाः ॥ २
मेकलाः कोशला मद्रा दशार्णा निषधास्तथा ।

---

37 a) Ś2 मृदितानेव; K3 M3 °निव; Da1 D1.5 सूदितानी(D1 °नि)व. K8 पद्मानां; M2-4 पक्कानि (for पद्मानि). — b) K2 प्रम्लान; Dn1 विम्लाना; T2 पद्मानाम्. D8 सु- (for च). K1 T2 स्रजाः; K4 प्रजाः; D2 सृजाः (for स्रजः). — c) D1 च हतानि (for वदनानि). — d) K3 B Da1 Dn1 D1.3-5.7.8 महाहवे; V1 D2.6 T1.3 G3 M2-4 नृणां रणे; T2 नृणांत(Sup. lin. °क)रे; G1.2 नृणां वर; M1 नृणां रथैः (for महामते).

38 D8 om. (hapl.) 38 and 8. 17. 1-4. Ś2 B3 partly damaged. — a) Ś1 K1.2 [अ]त्यर्थका(K1 °क)मानि; V1 B D (D8 om.) T3 M °कांतानि; T3 G °कांतीनि. K4 रुसानित्यर्थकामानि (sic); T1 रूपाण्यनर्थकारीणि. — b) K3 द्विरदाश्व; K4 D2 M4 °दांश्व (for दाश्व-). K4 तथा; M पुरा (for नृप). Ś1 K2 दिरदाश्व *** च; Ś2 °श्व नृपाणयः; K3 °श्व नृणां नृप; T1.3 G द्विरदानां रणे नृप. — c) K2.4 वक्त्राणि. K1 सुस्नैर्नारीव वक्षाणि (sic); K3 समुन्नानि च शस्त्राणि; D2 सपन्नानीव वासांसि; D6 समुत्क्लिन्नानि वासांसि; T1 विकीर्णानि विरोधानि; T2 समुद्राणीव चारूणि; T3 G1.3 M वि(G1 व)शीर्णानीव रोधांसि (M1 °सी); G2 विशीर्णानि स रों*सि. Ca.c cite समुन्नानि (as in text). — d) B D1.3.5.7 ययुर् (for प्रापुर्). Ś1 दुर्दशतां; D1.5 दुर्लभतां; T2 दुर्दर्शनां. K3 परान्; V1 B (except B3) Dn1 D2-7 T2 परां; K4 प्रायर्दुर्दशतां परं; Da1 ययुर्दर्शभंतां परां (sic); T1.3 G M नदीनां भरतर्षभ. — After 38, Ś K1.4 ins.:

124* तथैव मुखवर्णश्च केषांचित्तत्र दृश्यते ।
मदादिव प्रसुप्तानां विक्षिप्ताभरणस्रजाम् ।

[(L. 1) Ś2 मुखवर्णाश्च; K1 °वर्णास्तु. — (L. 2) Ś2 °भरणाप्रजाम्; K1 °भरणस्रजम्.]

Colophon om. in D8. — *Adhy. name:* T2 सैन्ययुद्धं; M1 कर्णपांडवयुद्धं. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 प्रथमयुद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 16 (as in text); B1.2.4.5 Da1 D5.6 21; D1 18; D4 22; T1.3 G M1 64; T2 M2-4 63. — *Śloka no.:* Dn1 41.

17

1 D8 om. 1-4 (cf. v. l. 8. 16. 38). Before the ref., G2 ins. श्रीकृष्णाय नमः. — a) T2.3 G3 हस्तिनस्तु; G1.2 हस्तिस्थिता; M2-4 हस्तिभिश्च. T1 सहामात्रास (for महा°). — b) D4 नोदिताः; D6 नोदिनः; Ca चोदितान्. — c) T1.3 G3 M2-4 ध्नतेलाशु; G1.2 M1 हतेलाशु (for जिघांसन्तः). — d) T1 G1.2 क्रूराः. K1 अत्ययुः (for अभ्ययुः).

2 D8 om. 2 (cf. v. l. 1). B3 partly damaged. — a) K3 दक्षिणात्याश्च. — b) K3 V1 B (B3 damaged) D (D8 om.) S प्रवरा. D6 गजयोत्थितः. — c) G1.2 अंकवंकां(G2 °का)श्च; G3 अंगा वंकाश्च; M1 अंगवंगाश्च. Ś2 G3 पां(G3 पौं)ड्राश्च; Da1 D1.5 पौंद्रा(D1.5 °ड्रा)श्च; M3 पुंद्राश्च. — d) B4 M तामलिप्तकाः; Dn1 चाम्रलप्तकाः (for ताम्रलिप्तकाः).

3 D8 om. 3 (cf. v. l. 1). — a) K1 सकेलाः; V1 मेलकाः; Dn1 मेकला; T1 G कौसला; T2 केकया; T3 M कोसला (for मेकलाः). Ś1 K2 D6 T2 कोसला; K1 कोमला; B1 कोषला; T1 G2 M1 मेकलाः; T3 M2-4 मेखलाः; G1.3 मेघलाः (for कोशला). Dn1 मौंद्रा; T1 G1.2 सिंहा; T3 G3 M सुह्मा (for मद्रा). — b) K4 T3 दाशार्णा; T2 M1 दशार्ण°. Ś1 K1.2 निषदा(K1 °द)स. V1 D2.6 T2 च ये

गजयुद्धेषु कुशलाः कलिङ्गैः सह भारत ॥ ३
शरतोमरनाराचैर्वृष्टिमन्त इवाम्बुदाः ।
सिषिचुस्ते ततः सर्वे पाञ्चालाचलमाहवे ॥ ४
तान्संमिमर्दिषुर्नागान्पार्ष्ण्यङ्गुष्ठाङ्कुशैर्भृशम् ।
पोथितान्पार्षतो बाणैर्नाराचैश्चाभ्यवीवृषत् ॥ ५
एकैकं दशभिः षड्भिरष्टाभिरपि भारत ।
द्विरदानभिविव्याध क्षिप्तैर्गिरिनिभाञ्शरैः ।
प्रच्छाद्यमानो द्विरदैर्मेघैरिव दिवाकरः ॥ ६
पर्यासुः पाण्डुपाञ्चाला नदन्तो निशितायुधाः ।
तान्नागानभिवर्षन्तो ज्यातन्त्रीशरनादितैः ॥ ७
नकुलः सहदेवश्च द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः ।
सात्यकिश्च शिखण्डी च चेकितानश्च वीर्यवान् ॥ ८
ते म्लेच्छैः प्रेषिता नागा नरानश्वान्रथानपि ।
हस्तैराक्षिप्य ममृदुः पद्भिश्चाप्यतिमन्यवः ॥ ९
बिभिदुश्च विषाणाग्रैः समाक्षिप्य च चिक्षिपुः ।
विषाणलग्नैश्चाप्यन्ये परिपेतुर्विभीषणाः ॥ १० C. 8. 673 B. 8. 22. 11 K. 8. 60. 11

(for तथा). — c) T2 गजयुद्धेन; T3 G °युद्धे च; M गदायुद्धेषु (for गज°). Da1 D1.5 T2 कुशलैः. — d) T1.3 G M1 कलिंगाः.

4 D8 om. 4 (cf. v. l. 1). — b) K3 वृष्टिमंतम्. K1 D1 इवांबुदः. — B3 om. 4cd. — c) K3 शिषिचुस्ते. V1 तदा (for ततः). — d) K3 T2 पांचाल्या(T2 °ला)द्रिं महाहवे; V1 D2.6 पांचाला(D6 °लां)श्च महा°; B Da1 D3.4.7 पां(B1 पं)चालबलमाहवे; Dn1 पांचाल्या हि महाहवे; M2–4 पांचालान्युद्धदुर्मदान्.

5 B3 partly damaged. — a) Ś1 V1 B D2–4.7 संमिमर्दि(Ś1 °र्षि)पून्; K2 संमिमर्षिपुर्; Da1 Dn1 D1.5 सिमर्दयिषुर्; D6 ममर्द इपून् (sic); T1.3 G M अभिद्रवतो; T2 विमर्दयिषून् (for संमिमर्दिषुर्). M2–4 वेगान् (for नागान्). K3 तान्मर्दयञ्शत्रुगणान्; D8 तान्समर्दयिषून्नागा· — b) K2 Da1 D3.4.6 पाष्ण्यां(Da1 °ष्णं-; D3 °ष्ट्यां-; D6 °ष्ण्यैं)गुष्ठांकुशैर्भृशं; K3 यष्ट्या मुष्ट्यांकुशैर्भृशं; T1 G M सपक्षानिव पर्वतान्; T3 मदवेगसमुद्भवान्. Cc cites पार्ष्णि and अङ्कुष्ठ. — c) Ś2 K3 V1 B Da1 Dn1 D1–3.5.7.8 T2 चोदितान्; K1 पोचितान्; D4 नोदितां; D6 नोदितान् (for पोथितान्). T1.3 G विपाठै(T3 °तै)श्चैव नाराचैर्; M विपाठक्षुरनाराचैर्. — d) Ś2 B Da1 D1–5.7 अभ्यवीवृषत्; K3 V1 Dn1 D6.8 T2 चाप्यवी° (for चाभ्य°). T1.3 G1.3 M धृष्टद्युम्नो ह्य(T3 M1 °भ्य)वीवृषत्; G2 धृष्टद्युम्नोब्रवीद्बली.

6 a) Da1 एकैक-. — b) K3 V1 Dn1 D2 T1.3 G M1 अष्टाभिरपि (K3 T1 °रथ; D2 G2 °रभि) पार्षतः; D6 अष्टाभिरभिवर्षतः; T2 °रपि पार्थिवः. — c) K3 Dn1 T2 G2 अपि (for अभि-). G3 द्विरदानां हि विव्याथ. — d) V1 D6 T2 तीक्ष्णैर्; D8 क्षिप्रैर्; T1.3 G M क्षिप्रं (for क्षिप्तैर्). — e) K3 V1 B D S प्रच्छाद्यमानं. — f) D8 घनैर् (for मेघैर्). K1.3 V1 B D S (except M1) दिवाकरं; K2 °कराः.

7 a) Ś1 K2 B2 पर्या(Ś1 m °र्य)पुः; K1 पर्यसाः; K3 B3 D6 T G3 M3.4 पर्ययुः; V1 परीयुः; B1.4.5 Da1 Dn1 D1–5.7 M2 प्रययुः; D8 पर्यायुः; G1.2 निर्ययुः; M1 पय्युयुः (sic) (for पर्यासुः). — b) K1 निंदंतो; K3 Dn1 T2.3 G3 M2.4 नर्दंतो; M1 नदंत्यो (for नदन्तो). Ś2 K1 निशितायुधः; S (except T2) ह्यात्तकार्मुकाः. — c) G2 अपि (for अभि-). — d) K3 V1 Dn1 D2.6 ज्यातंत्रीतलनादिनः (V1 D2 °तः); B1.2.4.5 D3.4.7 ज्यातंत्री(B1 °द्रि)तलनादितैः (B2 °दतः); D8 ज्यातंत्रीशत°; T1.3 G ज्यातलत्रविनादिनः (T1 °ताः); T2 ज्यातंत्रीतलवादिनः; M1 °रवनादिनः; M2–4 महाजलदनादिनः (M3 °तैः). Cc as in text. — After 7, K3.4 V1 B2.4.5 Da1 Dn1 D1.5 ins.:

125* वीरनृत्यं प्रनृत्यन्तः शूरतालप्रचोदितैः।

[Dn1 वीरनृत्तं. K4 प्रभृत्यंतः. K3 तत्र तालप्रनादितैः; K4 तलतालप्रनोदतै (sic); V1 B2.5 तलतालप्रणादितैः; B4 तलतालनिना°; Da1. D1.5 तलतालप्रचो°; Dn1 शूलतालप्रणादनैः (for the posterior half). Cc cites तलतालैः.]

8 After 8, N T2 ins.:

126* समन्तात्सिषिचुर्वीरा मेघास्तोयैरिवाचलान्।

[K3 Dn1 D1.4.5.8 समस्तान्. K3 Dn1 वीरान्; D6 घोरा (for वीरा). T2 समस्तान्सिधुसौवीरान् (for the prior half). T2 मेघांस्. K1 तोयान् (for तोयैर्). B1.2.4 Da1 D1.5 इवाचलं.]

9 a) B2 तं; Da1 तैर् (for ते). B1 म्लेंच्छैः (for म्लेच्छैः). D2 तेच्छंतः (sic) (for ते म्लेच्छैः). K3 प्रेरिता; T2 प्रेषितान्. Ś2 नागैर्; K4 T2 नागान्. — b) T2 रथान् (for नरान्). D2 रथयूथपान् (hypermetric) (for रथानपि). — c) T1 G2 मृद्नंति; G1 द्रक्ष्यंति (for ममृदुः). — d) K3 V1 Dn1 D6 चाप्यु(V1 °त्यु)ग्रमन्यवः. T1.3 G M1 पद्भि(T1 षड्भि)स्तूर्णं मदो(M1 °हो)त्कटाः; T2 पत्त्यश्वानुग्रधन्विनः; M2.4 पद्भिश्चाप्युपमथ्य च; M3 पद्भिश्चाप्यवमथ्य च.

10 b) V1 B4 T2 समाकृष्य; T1 G M2–4 समुत्क्षिप्य; T3 M1 समुक्षिप्य; Cc समा° (as in text). T1 विचिक्षिपुः; G2 च विक्षिपुः (for च चिक्षिपुः). — c) K3 विषाणमार्गैश्;

C. 8. 673
B. 8. 22. 12
K. 8. 60. 12

प्रमुखे वर्तमानं तु द्विपं वङ्गस्य सात्यकिः ।
नाराचेनोग्रवेगेन भित्त्वा मर्मण्यपातयत् ॥ ११
तस्यावर्जितनागस्य द्विरदादुत्पतिष्यतः ।
नाराचेनाभिनद्वक्षः सोऽपतद्भुवि सात्यकेः ॥ १२
पुण्ड्रस्यापततो नागं चलन्तमिव पर्वतम् ।
सहदेवः प्रयत्नात्तैर्नाराचैर्व्यहनत्त्रिभिः ॥ १३
विपताकं वियन्तारं विवर्मध्वजजीवितम् ।
तं कृत्वा द्विरदं भूयः सहदेवोऽङ्गमभ्यगात् ॥ १४
सहदेवं तु नकुलो वारयित्वाङ्गमार्दयत् ।
नाराचैर्यमदण्डाभैस्त्रिभिर्नागं शतेन च ॥ १५
दिवाकरकरप्रख्यानङ्गश्चिक्षेप तोमरान् ।
नकुलाय शतान्यष्टौ त्रिधैकैकं तु सोऽच्छिनत् ॥ १६
तथार्धचन्द्रेण शिरस्तस्य चिच्छेद पाण्डवः ।
स पपात हतो म्लेच्छस्तेनैव सह दन्तिना ॥ १७
आचार्यपुत्रे निहते हस्तिशिक्षाविशारदे ।
अङ्गाः क्रुद्धा महामात्रा नागैर्नकुलमभ्ययुः ॥ १८
चलत्पताकैः प्रमुखैर्हेमकक्ष्यातनुच्छदैः ।
मिमर्दिषन्तस्त्वरिताः प्रदीप्तैरिव पर्वतैः ॥ १९

V1 B1.4.5 D (except D8) T2 °लग्नाश्च; B3 °भग्नाश्च; T1.3 G M1 °भिन्नाश्च (for °लग्नैश्च). Ś2 K4 D8 M2.3 चाप्यन्यैः; K1 चाप्यंते; V1 D6 चान्योन्यं (for चाप्यन्ये). — d) D6 तदा (for परि-). M1 बिभीषणं.

11 a) B2 T3 G3 M1 वर्तमानस्य (M1 °नस्तु) (for °मानं तु). Da1 D1.2.5 च (for तु). — b) V1 B1.3.4 D2–4.7 ह्यंगस्य; B2 D8 चांगस्य; T3 G1.3 वंकस्य (for वङ्गस्य). Ś2 सात्विकिः. — c) V1 D2.6 T2 नाराचेनोग्रवीर्येण; B2 °चेनैव वेगेन; G2 °चैरुग्रवेगेन. — d) Ś K1.3 B3.5 Dn1 D2.4.6–8 T G M1 मर्माणि. T3 G M1 (*sup. lin.*) [अ]ताडयत् (for [अ]पातयत्).

12 a) T1 अस्य (for तस्य). K3.4 V1 B (except B2) T2 M °कायस्य (for °नागस्य). T3 G तस्य वर्जितनागस्य. — b) Ś1 (m as in text) V1 T2 प्रपतिष्यतः; D2.6 प्रतियास्यतः (for उत्पतिष्यतः). — c) K4 B1.2.4.5 Da1 D1.3–5.7 T3 G3 [अ]हनद्; B3 T2 M [अ]च्छिनद् (for [अ]भि°). — d) K3.4 V1 B D T G1.3 M सात्यकिः सोपतद्भुवि (D6 T1 G1 °तद्धतः); G2 सात्यकेनापतत्यधः.

13 a) K2 (by corr.).3 V1 Dn1 D2.6 S पौंड्रस्य; D1.5 पुंडस्य; D8 पुंढ्रस्य. B2 पततो (for [आ]पततो). — c) K3 B1.3–5 Dn1 D2.3.7.8 T2 M2–4 प्रयत्नास्तैर् (K3 °स्ते); V1 D1.4 प्रपन्नास्तै(D1 °न्नान-; D4 °न्नांस्तै)र्; T1.3 G प्रसन्नाग्रैर् (for प्रयत्नात्तैर्). B2 सहदेवप्रयत्नात्तं. — d) K1 न्यहनत्; K2 व्यहरत्; K3 V1 B1.3.5 Da1 D1–5.7.8 T G1.3 अहनत्; B4 Dn1 D6 आहनत्; M न्यवधीत् (for व्यहनत्).

14 a) D2 निपताकं; D6 निष्पताकं (for विपताकं). V1 D2.6 नियंतारं (for वियन्तारं). — b) K1 विधर्मध्वज°; K2 विनर्मध्वज°; D2 विधर्में गत°; D6 निचर्मध्वज°; T2 विचर्मध्वज°. — c) K1 ते; K3 तत् (for तं). D2 त्यक्त्वा; D6 हत्वा (for कृत्वा). — d) Ś K2.4 ईयिवान्; K1.3 V1 B1.3–5 Da1 Dn1 D1–7 T M अभ्य(Dn1 °त्य)यात्; B2 अभ्ययुः; D8 अर्दयत् (for अभ्यगात्).

15 b) Ś2 K3 V1 B5 Dn1 D2.4.6.8 अर्दयत् (D4 °यन्); K4 आर्दयन्; B1.4 आद्रवत्. — d) K3 त्रिभिर्नाग-; B3 त्रिभिर्बाण-; G विभिन्नांगं (G1 °गः) (for त्रिभिर्नागं). B2 तं; T1 ह (for च).

16 a) K3 °प्रक्षान् (for °प्रख्यान्). — c) S (except T2) नकुलस्तु ततो हृष्टस् (T1 G1 दृष्टस्; G2 दृष्ट्वा). — d) K3 Dn1 D2.6.8 T2 च सोच्छिनत्; V1 स चा°; T1.3 G M अथा° (for तु सो°).

17 a) D2 T1.3 G अथ (for तथा). V1 D6 अर्धचंद्रेण च शिरः; M अथान्येनार्धचंद्रेण. — b) M शिरश् (for तस्य). B4 चिच्छेदास्य च पांडवः. — c) T1 ततो (for हतो). B1 म्लेंछस्. — d) D1 तानेव सह; D2 T2 M1 सह तेनैव; D6 सहितश्चैव (for तेनैव सह).

18 a) B Da1 D1.3–5.7 अ(B2 त)थांगपुत्रे; D8 (marg.) म्लेच्छराजेथ. Cc आचार्यपुत्रे (as in text). Ś2 निहिते; V1 S सर्वेषां (for निहते). ❀ Ca: हस्तिशिक्षाया आचार्यस्य कस्यचिदंगराजस्य । ❀ — b) K3 गजशिक्षाविशारदे; V1 T2.3 G2.3 M हस्तिशिक्षाविदां (G2 °दा) हते; T1 हस्तिशिक्षाविगाहते; G1 °शिक्षाविदां वरे. — c) S (except T2) अन्ये (for अङ्गाः). K4 अंगः क्रुद्धो महामात्रैर्. — After 18, K1 repeats 17cd.

19 a) D5 चलत्पताके. V1 B1.3.5 Dn1 D2.3.5–7 T2 सु(Dn1 स)मुखैः; G1 प्रमुखे; Cc °खैः (as in text). B2 चलत्पताकोग्रमुखैर्. — b) K1.3 V1 B D T3 G3 M1 हेमकक्षा(K1 M1 °क्ष्य-; D6 °क्ष)तनुच्छदैः; T2 °कक्ष्यातनुच्छिदैः. — c) K3 मिमर्दयंतस्; V1 ममर्दिपंतस्; B2 Dn1 D1.2.4 S विमर्दिषं(D4 °र्दिष्य-; T2 °र्दयं)तस्; Da1 D5

मेकलोत्कलकालिङ्गा निषादास्ताम्रलिप्तकाः ।
शरतोमरवर्षाणि विमुञ्चन्तो जिघांसवः ॥ २०
तैश्छाद्यमानं नकुलं दिवाकरमिवाम्बुदैः ।
परि पेतुः सुसंरब्धाः पाण्डुपाञ्चालसोमकाः ॥ २१
ततस्तदभवद्युद्धं रथिनां हस्तिभिः सह ।
सृजतां शरवर्षाणि तोमरांश्च सहस्रशः ॥ २२
नागानां प्रस्फुटुः कुम्भा मर्माणि विविधानि च ।
दन्ताश्चैवातिविद्धानां नाराचैर्भूषणानि च ॥ २३
तेषामष्टौ महानागांश्चतुःषष्ट्या सुतेजनैः ।
सहदेवो जघानाशु ते पेतुः सह सादिभिः ॥ २४
अञ्जोगतिभिरायम्य प्रयत्नाद्धनुरुत्तमम् ।
नाराचैरहनन्नागान्नकुलः कुरुनन्दन ॥ २५
ततः शैनेयपाञ्चाल्यौ द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः ।
शिखण्डी च महानागान्सिषिचुः शरवृष्टिभिः ॥ २६
ते पाण्डुयोधाम्बुधरैः शत्रुद्विरदपर्वताः ।
बाणवर्षैर्हताः पेतुर्वज्रवर्षैरिवाचलाः ॥ २७
एवं हत्वा तव गजांस्ते पाण्डुनरकुञ्जराः ।
द्रुतं सेनामवैक्षन्त भिन्नकूलामिवापगाम् ॥ २८

C. 8. 891
B. 8. 22. 29
K. 8. 60. 29

मिमर्दिषतु(D_5 °मु)स्. K_3 D_8 तरसा (for त्वरिताः). — ^{d}) B_2 प्रपांतैर्; T_1 सुतीक्ष्णैर्; T_3 $G_{2.3}$ सुदीप्तैर् (for प्रदीप्तैर्). D_5 पर्वतः.

20 ^{a}) K_1 मेलकोत्कल°; K_4 मेकलोत्कलि°; V_1 तेलकोत्कल°; B_2 मेदंतोत्कल° (sic); T $G_{2.3}$ M_{2-4} मेखलोत्कल°; G_1 मागधोत्कलि°. — ^{b}) Ś$_2$ विषादास्; K_3 V_1 B D T_1 निषधास्; T_3 G M नैषधास्. $B_{1.4}$ M ताम-; D_8 तम-; T_2 तत्र (for ताम्र-). — ^{c}) M_1 शततोमर°. — ^{d}) S (except T_2) प्रमुंचंतो (for विमुञ्चन्तो).

21 ^{a}) Da_1 $D_{1.5.6}$ ते (for तैश्). V_1 छार्द्यमानं; B_3 ताड्य° (for छाद्य°). — ^{b}) V_1 D_2 S (except G_3) निशाकरम् (for दिवा°). — ^{c}) B_3 सुसंभ्रांता (for सुसंरब्धाः). V_1 D_6 $T_{1.2}$ $G_{1.2}$ पर्य(V_1 प्रय)युस्त्वरिता वीराः. — ^{d}) K_2 पांड्या पांचाल°; K_3 पांचाला सैनिकास्ततः; V_1 Dn_1 $D_{2.6}$ T_2 पांडुपांचालसात्वताः; D_8 °सैनिकाः; $T_{1.3}$ G M °सा(G_2 $M_{1.2}$ °स)त्यकाः. Cc cites सैनिकाः.

22 ^{a}) K_4 तदाभवद्; Da_1 $D_{1.5}$ तत्राभवद्; D_6 T_3 G_3 समभवद् (for तदभवद्). — ^{b}) K_3 V_1 Dn_1 $D_{2.6.8}$ S रथिनां हस्ति(K_3 D_8 रथ-; T_1 रथि)योधिभिः; B_2 कुरूणां कुंतिभिः सह; Da_1 $D_{1.5}$ रथिनां रथिभिः सह. — ^{d}) $T_{1.3}$ G M_3 क्षिपतां तोमराणि च; $M_{1.2.4}$ क्षिप(M_1 सृज)द्भिस्तोमराणि च.

23 ^{a}) K_3 सस्युदुः (sic); V_1 $B_{1.3-5}$ Da_1 $D_{1.3-5.7}$ T_2 प्रा(V_1 T_2 प्र)स्फुटन्; B_2 M_3 प्रा(M_3 प्र)स्फुटः; Dn_1 प्रास्फुटुः; D_2 प्रस्फुरन्; D_6 अस्फुटन्; T_1 $G_{1.2}$ प्र(G_2 प्रा)स्फुरत्; M_1 पुस्फुरत्; $M_{2.4}$ पुस्फुटुः. D_2 $G_{2.3}$ कुंभान्; M_1 कुंभो. — ^{b}) Dn_1 वर्माणि (for मर्माणि). S (except T_2) मर्माणि च नखानि च. — Ś$_2$ B_3 om. (hapl.) 23^{cd}. — ^{c}) D_6 पत्तीनां चातिवृद्धानां; T_1 विषाणान्यपविद्धानि; T_2 दंताश्चैवाभिविद्धानि; T_3 G_3 विषाणै(G_3 °णा)श्चापविद्धाश्च; $G_{1.2}$ विषाणांश्चापि(G_2 °प)विद्धानां; M विषाणानि च विद्धानां. — ^{d}) V_1 Dn_1 $D_{2.6}$ S हेमभूषितैः (T_3 G_3 °भूषणैः) (for भूषणानि च).

24 ^{a}) Ś$_1$ $K_{1.2.4}$ $B_{1.2}$ Dn_1 $D_{1.6}$ G_2 महानागाश्. — ^{b}) K_1 ततो जनैः (sic); D_6 G_1 स (G_1 तु) तेजनैः (for सुतेजनैः). — K_4 om. 24^{cd}. — ^{c}) S (except T_2) नाराचैः सहदेवस्तान्. — ^{d}) $B_{1.3-5}$ $D_{3.7}$ तेपतन्; D_8 निपेतुः (for ते पेतुः). S (except T_2) पातयामास सादिभिः.

25 T_1 om. (hapl.) 25–26. — ^{a}) D_2 अंतो° (for अञ्जो°). K_3 आयच्छत् (for आयम्य). D_6 अयोगतिभिरुद्यम्य; Ca as in text. — ^{b}) K_3 उत्तमाः. — ^{c}) $K_{1.3}$ अहरन्; S (except T_2; T_1 om.) अवधीन् (for अहनन्). Dn_1 सुनाराचैरहन्नागान्. — ^{d}) Ś$_2$ K_4 D_2 G_2 कुरुनंदनः; K_1 कुरचंदनः (sic); K_3 V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1.3-8}$ $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ M कुलनंदनः.

26 T_1 om. 26 (cf. v. l. 25). — ^{a}) V_1 पांचालसैनेय-; B_5 पांचाल्यशैनेयौ; $D_{2-4.7}$ T_2 पांचालशै($D_{2.3}$ °सै)नेयौ; D_6 पांचालसैन्येन; T_3 G शैनेयपांचाला. — ^{c}) Ś$_1$ महानागं; K_2 om.; K_4 महाभाग; D_3 महानाषि (sic); M_1 महानासीत् (for °नागान्). — ^{d}) $K_{3.4}$ D_8 शिषिचुः; V_1 खिषिचुः; G_1 विषिचुः (for सिषिचुः).

27 ^{a}) B_2 पृश्च- (sic) (for पाण्डु-). K_3 ते पांडुयोधा (before corr. °धां) तुरगैः; M_1 ते पांडुयाधांबुधरैः. — ^{b}) K_3 शरद्विरदपर्वताः; V_1 शत्रुद्विरददर्पिताः; D_6 °पर्वतः; $G_{1.2}$ °भूधराः. — ^{d}) K_4 वज्रधर्षैर्; Dn_1 T_2 °वेगैर् (for °वर्षैर्). $D_{1.4}$ इवाचलः; T_1 $G_{1.2}$ इवाद्रयः.

28 ^{a}) Ś$_2$ हता (for हत्वा). Ś$_2$ K_2 B_1 तत्र गजास्; K_3 D_6 नवगजांस्; T_1 गजांस्ते वै; T_3 G तु वेगेन (for तव गजांस्). — ^{b}) K_3 B (except B_2) $D_{3.4.7}$ ते पांडुरथ(K_3 °नृप)कुंजराः; D_3 ते पांडुतनयद्विपाः; T_1 पांडवा रथिकुंजराः; T_3 G गजांस्ते पांडुनंदनाः. — ^{c}) Ś$_1$ श्रुतां; $K_{1.3}$ V_1 B Dn_1 $D_{2-4.7.8}$ $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M_1 द्रुतां; D_6 T_2 हतां;

C. 8. 691
B. 8. 22. 30
K. 8. 60. 30

ते तां सेनामवालोक्य पाण्डुपुत्रस्य सैनिकाः ।
विक्षोभयित्वा च पुनः कर्णमेवाभिदुद्रुवुः ॥ २९
सहदेवं ततः क्रुद्धं दहन्तं तव वाहिनीम् ।
दुःशासनो महाराज भ्राता भ्रातरमभ्ययात् ॥ ३०
तौ समेतौ महायुद्धे दृष्ट्वा तत्र नराधिपाः ।
सिंहनादरवांश्चक्रुर्वासांस्यादुधुवुश्च ह ॥ ३१
ततो भारत क्रुद्धेन तव पुत्रेण धन्विना ।
पाण्डुपुत्रस्त्रिभिर्बाणैर्वक्षस्यभिहतो बली ॥ ३२
सहदेवस्ततो राजन्नाराचेन तवात्मजम् ।
विद्ध्वा विव्याध सप्तत्या सारथिं च त्रिभिस्त्रिभिः॥३३
दुःशासनस्तदा राजंश्छित्त्वा चापं महाहवे ।
सहदेवं त्रिसप्तत्या बाह्वोरुरसि चार्दयत् ॥ ३४
सहदेवस्ततः क्रुद्धः खड्गं गृह्य महाहवे ।
व्याविध्यत युधां श्रेष्ठः श्रीमांस्तव सुतं प्रति ॥ ३५
समार्गणगणं चापं छित्त्वा तस्य महानसिः ।
निपपात ततो भूमौ च्युतः सर्प इवाम्बरात् ॥ ३६

M_{2-4} द्रुताः (for द्रुतं). K_3 अवेक्षतं; $T_{1.3}$ G च वर्षतो; M क्षवेक्षंतो (for अवैक्षन्त). — ^{d}) $T_{1.3}$ G भिन्नरोधाम् (for °कूलाम्). D_2 इवापगाः. K_1 भिन्नकूलमिवापदं.

29 ^{a}) K_3 Da_1 $D_{1.5}$ ततो; $B_{1.4.5}$ Dn_1 $D_{3.4.7.8}$ M तां ते (by transp.). K_1 M_1 इवालोक्य (M_1 °ड्य); $K_{3.4}$ D_8 समालोक्य; V_1 B_1 $D_{2-4.6.7}$ T_2 M_{2-4} समालोड्य (M_4 °ळ्य); Da_1 Dn_1 $D_{1.5}$ समासाद्य (for अवालोक्य). $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ तांस्ते संलोड(T_3 संलोळ-; G_2 सुलोळ)यंति स्म; G_1 तां सेनां लोळयंति स्म. — ^{b}) T_1 द्विरदानां बलानि च; T_3 G_3 द्विरदा नड्वलानिव (G_3 °नि च); G_1 M द्विरदा नळिनीमिव; G_2 द्विरदा नुड्वलानिव. — ^{c}) M विक्षोभ्य च (M_1 विपक्षोभ्य [sic]) पुनर्वीराः. — ^{d}) $K_{1.3}$ B D S कर्णं समभिदुद्रुवुः. — After 29, K_3 V_1 B D S ins. an addl. colophon. [*Adhy. name*: K_3 अंगवंगवधः; T_2 जनयुद्धं; M_1 हस्तियुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): $B_{1.2.4.5}$ $D_{3.6}$ 22; D_1 19; D_4 23; $T_{1.3}$ G M_1 65; T_2 M_{2-4} 64.] — After the addl. colophon, $T_{2.3}$ G_3 M_1 ins. an addl. adhy. given in App. I (No. 1); for the same passage in T_1 $G_{1.2}$ M_{2-4}, cf. v. l. 8. 11. 40.

30 Before 30, K_3 V_1 B D S (G_1 om.) ins. संजय उवाच (preceded by श्रीकृष्णाय नमः in G_2). G_1 om. 30^{a}–31^{a}. — ^{a}) K_3 V_1 B Da_1 D_{1-8} T $G_{2.3}$ M_1 तथा; Dn_1 M_{2-4} तदा (for ततः). — ^{b}) S (G_1 om.) निघ्नंतं (for दहन्तं). V_1 D_8 इव वाहिनीं; B_3 वाहिनीं तव (by transp.); T_1 अरिवाहिनीं. — ^{d}) K_3 अन्वयात्; G_2 अभ्यगात् (for °यात्).

31 G_1 om. 31^{a} (cf. v. l. 30). — ^{a}) $T_{1.3}$ G_3 M महारंगे; T_2 °राज (for °युद्धे). — ^{b}) K_3 $B_{1.4.5}$ $D_{2-4.7}$ $T_{2.3}$ G_3 M महारथाः; D_6 नरा नृपाः; $G_{1.2}$ समागताः (for नराधिपाः). — ^{c}) T_2 G_2 सिंहनादं ततश्चक्रुः. — ^{d}) $Ś_2$ K_4 आदुद्रुवुः; $K_{2.3}$ T_1 आदुदु°; Ca.c आदुधु° (as in text). B_3 सह; T_3 G च वै (for च ह). K_1 D_6 वासांसि (D_6 °श्च) दुद्रुवुश्च ह.

32 ^{a}) V_1 D_6 रणेति- (for भारत). B_2 युद्धेन (for क्रुद्धेन). S तत्र (G_1 तस्य) भारत रुष्टेन. — ^{b}) D_5 धान्विना; T_3 धन्विनां. — ^{c}) K_4 पांडुपुत्रैस्; V_1 °पुत्रास्; Da_1 $D_{1.5}$ M_3 °पुत्रं. M_{2-4} ततो (for त्रिभिर्). — ^{d}) $Ś_2$ वक्षसिभिहितो (sic); K_3 वक्षसि नि°; D_2 T_1 वक्षस्याभि°. B_3 S भृशं (for बली).

33 ^{b}) $D_{1.5}$ नाराचेनस् (sic); S नाराचैस्तु. K_1 तवात्मजान्; M_1 तवात्मजः. — ^{c}) $T_{1.3}$ G M विव्याधोरसि सप्तत्या; T_2 विव्याधाथ त्रिसप्तत्या. — K_3 om. (hapl.) 33^{d}–34^{c}. — ^{d}) V_1 D_2 शरैस्त्रिभिः; $B_{1.3-5}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5}$ T_2 त्रिभिः शरैः; $T_{1.3}$ G M [इ]षुभिस्त्रिभिः (for त्रिभिस्त्रिभिः).

34 K_3 om. 34^{abc} (cf. v. l. 33). — ^{a}) V_1 B D $T_{1.2}$ G_2 M ततश्चा(D_8 तस्य चा)पं; T_3 तथा राजंश् (for तदा राजंश्). — ^{b}) K_1 transp. छित्त्वा and चापं. K_3m V_1 B D (D_8 marg.) G_2 M राजन्; D_8 (before corr.) T_2 तस्य; T_1 चाशु (for चापं). — D_8 writes 34^{cd} in marg. — ^{c}) B_2 सहदेवस्. G_1 त्रिभिः (hypermetric) (for त्रि-). — ^{d}) K_3 चोदरे; B D S चार्पयत् (for चार्द°).

35 ^{a}) T_2 सहदेवं. K_3 V_1 B D T_2 तु (B_2 T_2 सु-) संक्रुद्धः (for ततः क्रुद्धः). — ^{b}) $T_{1.3}$ G M_1 खड्गमुद्यम्य (M_1 °मुद्गृह्य) मारिष. — ^{c}) B_2 आविव्यथ (for व्याविध्यत). V_1 $B_{1.3.4}$ (m as in text) D (except D_8) S आविध्य प्रा(T_1 सो-; $T_{2.3}$ $G_{2.3}$ $M_{2.4}$ व्य-; G_2 M_1 वि-; M_3 प्र)सृजत्तूर्णं. — ^{d}) K_3 V_1 B (B_4m as in text) D S तव पुत्ररथं प्रति.

36 ^{a}) V_1 B D S (except T_1) समार्गणगुणं (B_2 °णश्च्). — ^{b}) S द्विधा कृत्वा (for छित्त्वा तस्य). K_3 महानसिं; D_2 हसन्निव. — ^{c}) V_1 निःपपात. K_3 Dn_1 $D_{4.8}$ T_2 तदा; T_1 हतो (for ततो).

अथान्यद्धनुरादाय सहदेवः प्रतापवान् ।
दुःशासनाय चिक्षेप बाणमन्तकरं ततः ॥ ३७
तमापतन्तं विशिखं यमदण्डोपमत्विषम् ।
खड्गेन शितधारेण द्विधा चिच्छेद कौरवः ॥ ३८
तमापतन्तं सहसा निस्त्रिंशं निशितैः शरैः ।
पातयामास समरे सहदेवो हसन्निव ॥ ३९
ततो बाणांश्चतुःषष्टिं तव पुत्रो महारणे ।
सहदेवरथे तूर्णं पातयामास भारत ॥ ४०
ताञ्शरान्समरे राजन्वेगेनापततो बहून् ।
एकैकं पञ्चभिर्बाणैः सहदेवो न्यकृन्तत ॥ ४१
स निवार्य महाबाणांस्तव पुत्रेण प्रेषितान् ।
अथास्मै सुबहून्बाणान्माद्रीपुत्रः समाचिनोत् ॥ ४२
ततः क्रुद्धो महाराज सहदेवः प्रतापवान् ।
समाधत्त शरं घोरं मृत्युकालान्तकोपमम् ।
विकृष्य बलवच्चापं तव पुत्राय सोऽसृजत् ॥ ४३
स तं निर्भिद्य वेगेन भित्त्वा च कवचं महत् ।
प्राविशद्धरणीं राजन्वल्मीकमिव पन्नगः ।
ततः स मुमुहे राजंस्तव पुत्रो महारथः ॥ ४४

C. 8. 911
B. 8. 23. 19
K. 8. 14. 19

---

37 ^{b}) S माद्रेयः क्रोधमूर्छितः. — D_8 writes 37^{c}–38^{b} in marg. (*sec. m.*). — ^{c}) T_3 चिक्षेपे. — ^{d}) T_3 बाणमंकधरं (sic). D_2 पुनः; S (except T_2) परं (for ततः).

38 Ś $K_{1.2.4}$ om. (hapl.) 38. D_8 reads 38 on marg. — ^{a}) S (except T_2) वेगेन (for विशिखं). — ^{b}) V_1 $D_{2.6}$ यमदंडोपमं महत्; B_3 Da_1 $D_{1.5}$ °डोपमद्वि(B_3 °म वि-; D_1 °मं द्वि)षं; S (except T_2) °डमिवापरं. — ^{c}) T_3 G_1 खड्गेण. D_8 सितधारेण. — After 38, K_3 V_1 B D S ins.:

127* ततस्तं निशितं खड्गमाविध्य युधि सत्वरः।
धनुश्चान्यत्समादाय शरं जग्राह वीर्यवान् ।

[(L. 1) T_2 सु- (for तं). K_3 V_1 B_3 Da_1 Dn_1 $D_{5.8}$ प्राविध्य; B_2 D_1 T $G_{1.3}$ M_1 प्राविध्यत्; D_2 व्याविध्य; D_6 विभिदे; G_2 प्राविश्यत्; M_{2-4} प्राहिणोत् (for आविध्य). $T_{1.3}$ G M तस्य (for युधि). D_8 (marg. *sec. m.*) व्याक्षिपत्त्वरन् (for युधि सत्वरः). K_3 Da_1 Dn_1 $D_{1.8}$ (before corr.) $T_{2.3}$ G M सत्वरं (M_1 °रन्). — (L. 2) Da_1 Dn_1 $D_{1.5.8}$ धनुरन्यत् (for °श्चान्यत्).]

39 ^{a}) S (except T_2) वेगेन (for सहसा). — ^{c}) V_1 $D_{2.6}$ T_2 न्य (T_2 व्य)पातयद्रणे हृष्टः; T_1 समरे हितयदष्ट्वा (sic); T_3 G M समरे पातयद्धृष्टः. — ^{d}) K_4 तव पुत्रो (for सहदेवो).

40 ^{a}) K_3 चतुःषष्टि; K_4 °षष्ट्या; Da_1 $D_{1.5}$ °षष्टिस्. — ^{b}) S (except T_2) महारथः (for °रणे). — ^{c}) K_2 सहदेवरथो; K_3 V_1 B (except B_5) Da_1 Dn_1 $D_{1.5.6.8}$ T_1 M °रथं; K_4 °रणे. — ^{d}) $K_{1.3}$ V_1 B D S (except G_2) प्रेषयामास (for पात°). B_2 भारतः.

41 ^{ab}) D_4 बाणान् (for शरान्). B_4 शतशो (for समरे). K_4 वेगेन पततो; D_8 °नापतितान्. B_3 रणे; B_4 भुवि (for बहून्). $T_{1.3}$ G M शरानापाततस्तस्य (T_1 M °स्तूर्णं) समरे तान्सुवेगिनः (T_1 °तः; M_1° तैः). — ^{c}) $D_{2.6}$ च त्रिभिर् (for पञ्चभिर्). — ^{d}) D_2 व्यकृंतत; S (except T_2) समाच्छिनत्.

42 ^{a}) K_3 B_{3-5} Da_1 $D_{1.2.5-8}$ T_2 (*sup. lin.*) संनिवार्य; B_2 T_2 तं निवार्य. B_1 ततो बाणांस् (for महाबाणांस्). $T_{1.3}$ G M तान्निवार्य ततो बाणैस्. — ^{b}) T_2 चोदितान्. $T_{1.3}$ G M सहदेवः प्रतापवान् (G_2 °वेत्). — ^{c}) $T_{1.3}$ G M शतसंख्यांस्ततो बाणान्; T_2 अथ तस्मै बहून्बाणान्. — After 42^{c}, K_3 V_1 B D S ins.:

128* प्रेषयामास संयुगे।
तान्बाणांस्तव पुत्रोऽपि छित्त्वैकैकं त्रिभिः शरैः ।
ननाद सुमहानादं दारयाणो वसुंधराम् ।
ततो दुःशासनो राजन्विद्ध्वा पाण्डुसुतं रणे ।
सारथिं नवभिर्बाणैर्. [5]

[(L. 2) B_{2-4} Da_1 Dn_1 $D_{1.5.8}$ तु (for [अ]पि). B_3 भित्त्वैकैकं; D_6 छित्त्वैकं च (for छित्त्वैकैकं). B_3 S त्रिभिः (for शरैः). — (L. 3) K_3 D_8 नादयन्वै; V_1 Dn_1 $D_{3.7}$ दारयानो; B_2 दारयन्स; B_3 Da_1 $D_{1.4.5}$ S नादयानो; D_2 पूरयानो; D_6 धारयानो (for धारयाणो). — (L. 4) T_1 अथ (for ततो). D_6 दुःशासनं. B_4 भित्त्वा (for विद्ध्वा). S द्वाभ्यां पांडुसुतं तु (G_2 °सुतस्य) वै.]

— ^{d}) $K_{1.3}$ V_1 B D S माद्रेयस्य (for माद्रीपुत्रः). $B_{1.4.5}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.4.5.7}$ समार्पयत्; T_1 समर्दयत्; G_2 समाच्छिनत् (for °चिनोत्).

43 ^{c}) $Ś_2$ K_1 V_1 $B_{2.4}$ D_6 समादत्त (for °धत्त). — ^{e}) B_3 बलवां चापं.

44 ^{a}) G_2 तस्मिन् (for स तं). — ^{c}) S (except T_2) तूर्णं (for राजन्). — ^{d}) K_2 वाल्मीकम्. D_8 पन्नगाः. — D_2 om. 44^{ef}. — ^{e}) K_4 सं- (for स). D_6 समुत्सहे (for स मुमुहे). Da_1 (also as in text) $D_{1.5}$ (m as in text) मुमुचे (for मुमुहे). S (except) T_2

C. 8. 912
B. 8. 23. 20
K. 8. 14. 20

मूढं चैनं समालक्ष्य सारथिस्त्वरितो रथम् ।
अपोवाह भृशं त्रस्तो वध्यमानं शितैः शरैः ॥ ४५
पराजित्य रणे तं तु पाण्डवः पाण्डुपूर्वज ।
दुर्योधनबलं हृष्टः प्रामथद्वै समन्ततः ॥ ४६
पिपीलिकापुटं राजन्यथामृद्नान्नरो रुषा ।
तथा सा कौरवी सेना मृदिता तेन भारत ॥ ४७
नकुलं रभसं युद्धे दारयन्तं वरूथिनीम् ।
कर्णो वैकर्तनो राजन्वारयामास वै तदा ॥ ४८
नकुलश्च तदा कर्णं प्रहसन्निदमब्रवीत् ।
चिरस्य बत दृष्टोऽहं दैवतैः सौम्यचक्षुषा ॥ ४९
यस्य मे त्वं रणे पाप चक्षुर्विषयमागतः ।
त्वं हि मूलमनर्थानां वैरस्य कलहस्य च ॥ ५०
त्वद्दोषात्कुरवः क्षीणाः समासाद्य परस्परम् ।
त्वामद्य समरे हत्वा कृतकृत्योऽस्मि विज्वरः ॥ ५१
एवमुक्तः प्रत्युवाच नकुलं सूतनन्दनः ।
सदृशं राजपुत्रस्य धन्विनश्च विशेषतः ॥ ५२
प्रहरस्व रणे बाल पश्यामस्तव पौरुषम् ।
कर्म कृत्वा रणे शूर ततः कत्थितुमर्हसि ॥ ५३

स मुमोह ततः पुत्र· — f) S (except T2) राजन् (for पुत्रो). K3 V1 B Dn1 D6.8 S महाबलः (for °रथः).

45 a) D1 मूढचेतं. K3 D8 परिज्ञाय; V1 B D2–4.6.7 समालोक्य (for °लक्ष्य). — b) K3 V1 B Dn1 D6.8 S रणात् (for रथम्). — c) T3 G1.3 स संत्रस्तो; G2 सुतं त्रस्तो (for भृशं त्रस्तो). K3 तस्थौ (for त्रस्तो). — d) K1 बध्यमानं; K3 B Da1 D1–5.7.8 M2–4 वध्यमानः; V1 Dn1 D6 T2 हन्यमानः; T1 मथ्यमानं. K3 (before corr. as in text) शतैः (for शितैः). — After 45, D8 ins.:

129* नादस्तु सुमहानासीन्नादयन्वै वसुंधराम् ।

46 a) T2 विजित्य समरे तं तु. — b) V1 B Da1 D1.3.4.7 कौरव्यं (for पाण्डवः). Ś K1.2 B2 D2.6 G1.2 M1 पांडुपूर्वजः; K3 °पूर्वजं; V1 B1.3–5 Da1 Dn1 D1.3–5.7 पांडुनंदनः (for °पूर्वज). — c) Ś K2.4 दुर्योधन तु तं (sic) (for °बलं). Ś K1.2.4 B D2–4.7 दृष्ट्वा; K3 हृष्टं; S (except T2) बाणैः (for हृष्टः). — d) B D (except Dn1 D8) प्रममाथ; T1 व्यधमद्वै; G1.3 प्राथमद्वै; G2 प्रमाथद्वै (for प्रामथद्वै).

47 a) Ś1 K2 पिपीलिकपुटो; Ś2 K1 °लकपटो (K1 °रो); K4 B D T2 M1 °लिकपुटं; V1 °डिकापुटं; T1 °लिका पुटा. Cc cites पिपीलिका[नां] पुटं. — b) Ś1 K2 अथामृद्नान्; Ś2 B1.3–5 Da1 D1–5.7 T1.2 G2 यथा मृद्नन्; K1 तु प्रामृदुन् (sic); K4 अथामृथ्नान्; D8 (marg. *sec. m.*) यथा मृद्या-न्; M1 यथामृतान् (for यथामृद्नान्). K3 D8 सुखं; T1 वृषां; G2 यथा (for रुषा). B3 यथामृत्यनुषो रुषा (sic); D6 यथामृततरेषु च (sic). — c) K3 का; B2 हि; D2 स-; T2 M2–4 [अ]सौ (for सा). — d) B4 मृद्दता (sic); Da1 D1 सूदितां (for मृदिता). M2–4 मृदिता ते नरर्षभ. — After 47, K3 V1 B D S ins. an addl. colophon. [*Adhy. name*: T1.2 दुःशासनपराजयः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B1.2.4.5 D6 23; D4 24; T1.3 G M 14; T2 16.]

48 Before 48, K3 V1 B D S ins. संजय उ° (preceded by श्रीकृष्णाय नमः in G2). — a) D2.6 च भृशं; T1 रभसा; Ca.c रभसं (as in text). D2 क्रुद्धं; M1 युद्धं (for युद्धे). — B3 om. 48b–50c. — b) V1 B1.4.5 D1–5.7.8 T2 द्रावयंतं; D6 प्राद्रवंतं (for दारयन्तं). T1.3 G M तपंतं तव वाहिनीं. — c) K3 विकर्तनो. — d) B (B3 om.) Da1 D1–5.7 S रुषा (for तदा).

49 B3 om. 49 (cf. v. l. 48). — a) K3 V1 B D S नकुलस्तु ततः (D6 °दा) कर्णं. — c) B2 चिराय (for चिरस्य). V1 भव; B2.4 D2.3.6 तव; G2 मम (for बत). T G M1 दृष्टोसि; M2–4 दृष्टोस्मि. — d) D5 देवतैः; D6 कौरवैः. K2 M2 सोम्य-; T1 मम (for सौम्य-).

50 B3 om. 50abc (cf. v. l. 48). — a) B1 D6 पश्य मे; D3.4.7 पश्य मां (for यस्य मे). Ś K1.2 पार्थ; K4 कर्ण; D4 पार्थं; D5 T2 G2 पापः (for पाप). — b) D3.4.7 आगतं.

51 a) M1 त्वद्दोषाः. D5 कुरवं; S (except T2) कौरवाः (for कुरवः). G2 क्षीबाः. — b) K4 समापाद्य (for °साद्य). — c) D6 कृत्वा (for हत्वा). — d) T1.3 G M1 सत्वरः (for विज्वरः).

52 Before 52c, G2 ins. कर्णः. — c) B4 सदृशो; T2 नकुलं (for सदृशं). — d) S (except T2) विशेषेण धनुष्मतः.

53 a) B5 D3.4.7 च मे (for रणे). V1 Dn1 D2.6.8 पार्थ; B Da1 D1.3–5.7 T G1.3 M वीर; G2 शूर (for बाल). — T2 reads 53bc twice. — b) T1 पश्यामि. K3 B1–3 Da1 D1.5.8 पौरुषं तव (by transp.); S (except T) पुरुषो भव. — c) K4 रणं (for रणे). B2 D2.6 T2 G1 वीर; D8 शूरः (for शूर). G2 ततः कृत्वा च शौर्यं त्वं. — d) B8 रणे (for ततः). K4 B2 Dn1 D2.6 T2.3 G M4 कथितुम्; M1 कल्पितुम्. K1 अर्हति (for अर्हसि).

अनुक्त्वा समरे तात शूरा युध्यन्ति शक्तितः ।
स युध्यस्व मया शक्त्या विनेष्ये दर्पमद्य ते ॥ ५४
इत्युक्त्वा प्राहरत्तूर्णं पाण्डुपुत्राय सूतजः ।
विव्याध चैनं समरे त्रिसप्तत्या शिलीमुखैः ॥ ५५
नकुलस्तु ततो विद्धः सूतपुत्रेण भारत ।
अशीत्याशीविषप्रख्यैः सूतपुत्रमविध्यत ॥ ५६
तस्य कर्णो धनुश्छित्त्वा स्वर्णपुङ्खैः शिलाशितैः ।
त्रिंशता परमेष्वासः शरैः पाण्डवमार्दयत् ॥ ५७
ते तस्य कवचं भित्त्वा पपुः शोणितमाहवे ।
आशीविषा यथा नागा भित्त्वा गां सलिलं पपुः॥५८
अथान्यद्धनुरादाय हेमपृष्ठं दुरासदम् ।
कर्णं विव्याध विंशत्या सारथिं च त्रिभिः शरैः॥५९
ततः क्रुद्धो महाराज नकुलः परवीरहा ।
क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन कर्णस्य धनुरच्छिनत् ॥ ६०
अथैनं छिन्नधन्वानं सायकानां शतैस्त्रिभिः ।
आजघ्ने प्रहसन्वीरः सर्वलोकमहारथम् ॥ ६१
कर्णमभ्यर्दितं दृष्ट्वा पाण्डुपुत्रेण मारिष ।
विस्मयं परमं जग्मू रथिनः सह दैवतैः ॥ ६२
अथान्यद्धनुरादाय कर्णो वैकर्तनस्तदा ।
नकुलं पञ्चभिर्बाणैर्जत्रुदेशे समार्दयत् ॥ ६३
उरःस्थैरथ तैर्बाणैर्माद्रीपुत्रो व्यरोचत ।
स्वरश्मिभिरिवादित्यो भुवने विसृजन्प्रभाम् ॥ ६४

C. 8. 830
B. 8. 24. 17
K. 8. 25. 17

---

54 a) K4 अनुक्ता; B3 अन्वयुः (for अनुक्त्वा). Dn1 समरं. G2 तत्र (for तात). — b) Ś2 M1 शूर; D1 सुरा (for शूरा). — c) Ś1 K D6 संयुध्यस्व; S2 V1 B D3.4.7 प्रयुध्यस्व; D8 युध्यस्व त्वं (for स युध्यस्व). V1 D6 महा-; D2 रणे (for मया). S (except T2) युध्यस्व समरे शक्त्या. — d) B1.3–5 D3.4.7 हनिष्ये (for विनेष्ये). K3 B D (except D2) एव (for अद्य). D6 च (for ते). Ś K1.2.4 विनश्येद्दर्पमेव तु; S (except T2) प्रतियोत्स्यामि ते (G2 °स्यतो) रणे.

55 a) D6 प्रहसंस्तू; T1 प्रहरत्; T2 स रणे; G2 प्राह तं (for प्राहरत्). K1 कर्णं (for तूर्णं). — b) V1 D2.6 T2 नकुलं सूतनंदनः; Dn1 पांडुपुत्रं स सूतजः. — c) Dn1 समरे तूर्णं; G2.3 समरे चैनं (by transp.). — d) Da1 D1.5 द्विसप्तत्या.

56 a) D6 M2–4 क्रुद्धः (for विद्धः). — b) K3 D8 सायकैः; D2 संयुगे; G2 मारिष (for भारत). — c) Ś2 [आ]शीविषमुख्यैः; B3 विशिखप्रख्यैः (for [आ]शीविषप्रख्यैः). — d) K3 Dn1 अवध्यत.

57 b) D1.5 रुक्मपुंखैः (for स्वर्ण°). Ś2 शिलाशतैः; K4 Da1 Dn1 D1.5.7.8 °सितैः; T2 शिलीमुखैः. T1.3 G M स्वर्णपुंखाञ्शिलाशितान्. — c) Ś2 K1 त्रिंशतः; K3 D3 त्रिंशत्या; B2 विंशता; Da1 D1.5 त्रिशता (D1 °ताः); D6 त्रिंशतैः (for त्रिंशता). T1.3 G M त्रिं(G1 M2–4 त्रि)शतं प्रेषयामास. — d) K1 अर्दयान् (sic); K3 B1 D2–4.8 T2 अर्दयत्; V1 Dn1 D6 अर्पयत्. T1.3 G M शरानाशीविषोपमान्.

58 a) V1 D2.6 तस्य ते (by transp.); G2 M ते चास्य. K1 छित्त्वा (for भित्त्वा). — c) S (except T2) राजन् (for नागा). — d) Ś2 K4 वपुः; K3 D3 पुनः; D6.7 ययुः; T3 G1.3 भृशं (for पपुः). G2 गां भित्त्वा सदृशो भृशं. Cc cites गां.

59 a) K4 अथान्य-. — b) S (except T2 G2) दुराननं. — c) V1 B1.5 Dn1 D2–4.6.7 S सप्तत्या (for विंशत्या). — d) K1 त्रिभिः (for शरैः).

60 K1 om. (hapl.) 60a–61b. — b) Da1 D1.5 पांडवः; M1 नकुलं (for नकुलः). — c) K4 क्षुरप्रेन. — D3 om. (hapl.) 60d–61d. — d) K3.4 B Da1 Dn1 D1.2.5–8 G1 M1.4 आच्छिनत्.

61 K1 om. 61ab; D3 om. 61 (cf. v. l. 60). — b) T1 सायकैश्च (for सायकानां). B2 त्रिभिः शितैः; D6 T1.3 G M1.3 त्रिभिः शतैः (by transp.); M2.4 त्रिभिः शरैः. — c) K4 स हसन्; V1 प्रहरन् (for प्रहसन्). K3 G1 वीर. — d) B4 T1 °महारथः.

62 a) Da1 D1.5 M1 अत्यर्दितं (for अभ्य°). — d) B2 आत्मनः; S ऋषयः (for रथिनः). D1.2.5 T2.3 G3 सह देवतैः; G2 सर्वदेवताः.

63 a) K4 D1 अन्य- (for अन्यद्). — b) K3 B4 (marg.) D1 तथा (for तदा). — d) D2 जतु°; T1 जतृ°; Cc जत्रु° (as in text). Ś2 K4 T1 समर्दयत् (K4 °न्); K3 B1.3–5 Da1 Dn1 D1.3–8 समार्पयत्; V1 B2 D2 T2.3 G M समर्पयत्.

64 a) K3 Dn1 D3 जत्रुस्थैर्; V1 B1.2.4.5 (marg. as in text) Da1 D1.3–5.7 तत्रस्थैर्; B3 भिन्नस्थैर् (for उरःस्थैर्). K3 B2.4.5 Da1 D1.5.8 S (except T2) बाणैस्तैर् (by transp.); B3 बाणैश्च. D6 तत्रस्थैस्तैस्तदा बाणैर्. — b) Ś2 D3.7 व्यरोचयत्; K3 [ऽ]प्यशोभत; K4

C. 8. 931
B. 8. 24. 18
K. 8. 15. 18

नकुलस्तु ततः कर्णं विद्ध्वा सप्तभिरायसैः ।
अथास्य धनुषः कोटिं पुनश्चिच्छेद मारिष ॥ ६५
सोऽन्यत्कार्मुकमादाय समरे वेगवत्तरम् ।
नकुलस्य ततो बाणैः सर्वतोऽवारयद्दिशः ॥ ६६
संछाद्यमानः सहसा कर्णचापच्युतैः शरैः ।
चिच्छेद स शरांस्तूर्णं शरैरेव महारथः ॥ ६७
ततो बाणमयं जालं विततं व्योम्न्यदृश्यत ।
खद्योतानां गणैरेव संपतद्भिर्यथा नभः ॥ ६८
तैर्विमुक्तैः शरशतैश्छादितं गगनं तदा ।
शलभानां यथा व्रातैस्तद्वदासीत्समाकुलम् ॥ ६९
ते शरा हेमविकृताः संपतन्तो मुहुर्मुहुः ।
श्रेणीकृता अभासन्त हंसाः श्रेणीगता इव ॥ ७०
बाणजालावृते व्योम्नि छादिते च दिवाकरे ।
समसर्पत्ततो भूतं किंचिदेव विशां पते ॥ ७१
निरुद्धे तत्र मार्गे तु शरसंघैः समन्ततः ।
व्यरोचतां महाभागौ बालसूर्याविवोदितौ ॥ ७२
कर्णचापच्युतैर्बाणैर्वध्यमानास्तु सोमकाः ।
अवालीयन्त राजेन्द्र वेदनार्ताः शरार्दिताः ॥ ७३

व्यरोचते; B1.2.4.5 D8 व्यशोभत; B3 T2 व्यराजत (for व्यरोचत). — c) T3 G1.3 यथा भानुर्; G2 यथा सूर्यौ (for इवादित्यौ). — d) Ś1 K2 भुवनं. T1 transp. भुवने and विसृजन्. D2 M1.3 विसृज(M3 °जे)त् (for विसृजन्). T3 G प्रभाः.

65 a) K3 Dn1 D8 नकुलोपि. B1.3.4 D1.5 तदा (for ततः). K1 तूर्णं (for कर्णं). — b) K3 V1 भित्वा (for विद्ध्वा). K3 Dn1 D8 पंचभिर् (for सप्तभिर्). K3 V1 B D S आशुगैः (for आयसैः). — c) Da1 D1.5 तथास्य; M3 अथान्यद् (for अथास्य). G2 धनुषा. — d) K3.4 मारिषः.

66 G2 om. 66^{a}–67^{b}. — c) V1 M2 नकुलस्तु. — d) K3 सविता (for सर्वतो). V1 B1 Dn1 D3.4.7 समंताच्छादयद्दि(V1 Dn1 °न्दि)शः; B2–5 Da1 D1.5 S समंताद्वारयद्दि(M1 °न्दि)शः; D2.6 समरे छादयन्दिशः.

67 G2 om. 67^{ab} (cf. v. l. 66). — a) K3 D8 प्रच्छाद्यमानः; Dn1 D2.6 स छाद्य°. S (except T2; G2 om.) समरे (for सहसा). — b) T1 कर्णचापच्युतः. — c) S तान् (for स). — d) G1 एवं. S महायशाः (for °रथः).

68 b) T2 विततस्य (for विततं). Ś2 K4 G2 व्योम्नि दृश्यत; B D2–4.6.7 व्योम्नि दृश्यते. — c) K3 B3 Da1 D1.5.8 शतैरेव; V1 B1.2.4.5 Dn1 D2–4.6.7 S इव व्रातैः (for गणैरेव). — d) K3 प्रपतद्भिर् (for संप°).

69 a) B5 प्रमुक्तैः (for विमुक्तैः). D2 शरव्रातैश्छ् (for °शतैश्छ्). — b) Dn1 गगने. K3 B1.4 D8 तथा; S (except T2) महत् (for तदा). — c) K1 B2 तथा; V1 S (except T2) इव (for यथा). — d) T1 तद्यथासीत्; T3 G1.2 तद्धि ह्या° (for तद्वदासीत्). K3 V1 B D S विशां पते (for समाकुलम्).

70 c) B2.4 Dn1 D3 श्रेणीभूता; Co °कृता (as in text). K3 Dn1 प्रकाशंतः; V1 B3–5 Da1 D1.3–7 व्यकाशंत; B1 व्यकाषंतः; B2 व्यमुंचंत; D2.8 प्रकाशंते; S व्यरोचंत (for अभासन्त). — d) K1.3 V1 B D S क्रौंचाः (for हंसाः). Ś2 K4 V1 B D S श्रेणी(B1 °णि)कृता (for °गता).

71 a) Ś K1.2.4 B1.5 D2–4.7.8 T1 बाणजालवृते; K3 °जालवृतो; B3 °जालीकृते; D6 °जालाचिते. — b) D2 om.; M2–4 तु (for च). — c) Ś1 K2 सम**ततो; K3 तस्य संपतते; K4 ससर्ज च ततो; V1 B Da1 Dn1 D2–8 T G1.3 M न स्म संपतते; D1 तस्मासपतते (sic); G2 तस्मिन्नपतिते (for समसर्पत्ततो). V1 B1.3–5 D2–4.7 भूम्यां; B2 दूतं; Dn1 भूतिं; D6 भूमिं (for भूतं). — d) V1 B D (except D8) S किंचिदप्यंतरि(V1 B1–4 °री)क्षगं (B3 °गः).

72 a) K4 मार्गं. K1 B1.5 D1–4.6.7 च (for तु). — b) K1 शरसंगैः; B2 शरसंहैः (for °संघैः). — c) K3 V1 B D (except D8) T1.3 G3 M व्य(T3 वि)रोचेतां; G2 व्यरोचैतां (for °चतां). K1.3 V1 B D S महात्मानौ (for °भागौ). — d) K3 V1 B D T1.2 M कालसूर्यौ (for बाल°). V1 D2 इवोद्यतौ. Ca cites कालः. ❀Co: कालसूर्यः प्रलयकालिकार्कौ सूर्याविव वैकल्पिको वलोपः।❀

73 K1 om. (hapl.) 73^{b}–74^{a}. — b) Ś2 वश्यमानास्तु; T1 बाध्यमानाश्च (for वध्यमानास्तु). V1 सायकैः; B1 सैनिकाः (for सोमकाः). — c) K2 D2 अथालीयंत; S (except T1) अवलीयंत; Ca. c अवा° (as in text). — d) Ś2 शिरार्दिताः; K3 V1 B5 D (except Da1 D1.5) S भृशार्दिताः; B2 परार्दिताः (for शरा°).

नकुलस्य तथा बाणैर्वध्यमाना चमूस्तव ।
व्यशीर्यत दिशो राजन्वातनुन्ना इवाम्बुदाः ॥ ७४
ते सेने वध्यमाने तु ताभ्यां दिव्यैर्महाशरैः ।
शरपातमपक्रम्य ततः प्रेक्षकवत्स्थिते ॥ ७५
प्रोत्सारिते जने तस्मिन्कर्णपाण्डवयोः शरैः ।
विव्याधाते महात्मानावन्योन्यं शरवृष्टिभिः ॥ ७६
निदर्शयन्तौ त्वस्त्राणि दिव्यानि रणमूर्धनि ।
छादयन्तौ च सहसा परस्परवधैषिणौ ॥ ७७
नकुलेन शरा मुक्ताः कङ्कबर्हिणवाससः ।
ते तु कर्णमवच्छाद्य व्यतिष्ठन्त यथा परे ॥ ७८
शरवेश्मप्रविष्टौ तौ ददृशाते न कैश्चन ।
चन्द्रसूर्यौ यथा राजंश्छाद्यमानौ जलागमे ॥ ७९
ततः क्रुद्धो रणे कर्णः कृत्वा घोरतरं वपुः ।
पाण्डवं छादयामास समन्ताच्छरवृष्टिभिः ॥ ८०
स च्छाद्यमानः समरे सूतपुत्रेण पाण्डवः ।
न चकार व्यथां राजन्भास्करो जलदैर्यथा ॥ ८१

C. 8. 943
B. 8. 24. 35
K. 8. 15. 35

74 K1 om. 74a (cf. v. l. 73). — a) D2 नकुलस्तु. K3 B2-4 D3 तदा; D2.6 ततो (for तथा). — b) Ś1 B4.5 D2-7 T2 हन्यमाना; B2 वध्यमानश्र्. Da1 D1 M1 चमू. — c) Ś1 (before corr.) विशीर्यंत; B1 Da1 D1.5 S (except T2) व्यदी(T1 °की-; T3 °धी)र्यंत; B2 व्यतीर्यंत; D6 व्यशीर्यंत. S (except T2) ततो (for दिशो). — d) T1.3 G1.3 वातनुन्न इवांबुदः.

75 a) V1 B5 D2-7 हन्यमाने (for वध्य°). — b) K1 महागदैः; T1 शरोत्तमैः (for महाशरैः). — c) K3 D3 शरवर्षम्; T1 °पातैर्; T2 °पातान् (for °पातम्). K3 अवाक्रम्य; K4 अयंक्रम्य (sic); V1 B3.5 D7 अपाक्रम्य; D4 अभिक्रम्य; D3 Ca अवक्रम्य; S अतिक्रम्य; Cc अपक्रम्य (as in text). B1 शरपत्रेण पत्रस्य. — d) K3 B2 D3 तस्थतुः प्रे(K3 प्र)क्षके इव; V1 तस्थतुः प्रेक्ष(before corr. क्षि)तेस्तदा; V1m Da1 D1.5 T3 G3 तस्थतुः प्रेक्षकाविव; B1.3.4 Dn1 D2-4.7 तस्थतुः प्रेक्षिके (B1 °क्षके; Dn1 °क्ष्यके; D2 °क्षकस्) तदा; B5 D6 तस्थतुः प्रेक्षि(D6 °क्ष्य)ते तदा; T1.2 G1.2 M तस्थतुः प्रेक्षका इव (M2 जनाः).

76 a) K3 प्रोच्छादिते; B1 प्रोषारित-; B2 आच्छादिते; B3.5 Da1 D1.5.7 प्रोत्सारित-; B4 प्रोत्सादित-; D3 प्रोत्साहि(marg. *sec. m.* °रि)त- (for प्रोत्सारिते). V1 बले (for जने). — c) K1 विव्यध्वस्तो (sic); K2 विव्यधाते; K3 D3 अवध्येतां; B1.3-5 Da1 Dn1 D1.3-5.7 अ(D1.5 आ)विध्येतां; T1.3 G M जघ्नतुस्तौ; T2 निजघ्नतुर् (for विव्याधाते). V1 B2 D2.6 तावन्योन्यं विद(V1 °व्य)धतुर्. — d) K1 D1.5 M1 अन्योन्य-; V1 B2 D2.6 अत्युग्र- (D2.6 °ग्रं); B4 अन्योन्ये (for अन्योन्यं).

77 a) K2.4 निर्दर्श(K4 om. र्श)यंतौ; K3 V1 B D S विदर्शयंतौ (for निदर्श°). K3 B Da1 Dn1 D1.3-5.7.8 दिव्यानि; V1 D2.6 T G M1 शस्त्राणि; M2-4 चास्त्राणि (for त्वस्त्राणि). — b) K3 B Da1 Dn1 D1.3-5.7.8 शस्त्राणि (for दिव्यानि). V1 B1 D3.7 बलमूर्धनि (for रण°). — c) Dn1 D3 तु (for च). — d) M4 परस्परजयैषिणौ.

78 a) K1 परासूक्ताः (sic) (for शरा मुक्ताः). — b) K1 कंकबर्हिणवायसः; K3 Da1 D1.5.8 °बर्हणवाससः. — c) K1 सुताकृतिम् (sic); K3 V1 B D S सूतपुत्रम् (for ते तु कर्णम्). B3 समासाद्य (for अवच्छाद्य). — d) B2 खेतिष्ठंत; D4 व्यतितिष्ठन्; G2 व्यतिष्ठंतम्. K3 B D3.4.7.8 T2 यथांबरे; V1 Da1 D1.2.5 T3 G M इवांबरे; Dn1 D6 तदांबरे; T1 तथांबरे. — After 79, K3 V1m B D S ins.:

130* तथैव सूतपुत्रेण प्रेषिताः परमाहवे ।
पाण्डुपुत्रमवच्छाद्य व्यतिष्ठन्ताम्बरे शराः ।

[(L. 1) D5 प्रोषिताः. T1 परमेषवः. — (L. 2) K3 D8 व्यतिष्ठन्नंबरे शराः; B1 Da1 D1.5 T1.3 G M1 व्यतिष्ठंत इवांबरे (T1 तथांबरे; G1 इवांबरं); B2 खे तिष्ठंति तथापरे; B3 व्यतितिच इवांबरे (sic) (for the posterior half).]

79 a) K4 परिवेश्मप्रविष्टौ; G2 शरवेष्ट°. K3 T2 तु (for तौ). D6 शरवेश्मप्रतिच्छन्नौ. — b) Ś2 ददृशेत; M1 ददर्शाते (for ददृशाते). K4 Dn1 D2.6 कश्चन. K3 D3 ददृशे नैव कश्चन; T G M2-4 न दृश्येते कथंचन. — K4 om. 79cd. — c) K3 G1 तथा (for यथा). V1 B (except B2) Da1 D1.3-7 T2 सूर्या(T2 °र्यं)चंद्रमसौ राजन्; D2 सूर्यचंद्रसमौ रा°. — G1 om. (hapl.) 79d–81c. — d) B3.4 Da1 D1.5 प्रतिच्छन्नौ (for छाद्यमानौ). V1 B Da1 Dn1 D1-7 T2 घनैरिव (for जलागमे).

80 G1 om. 80 (cf. v. l. 79). — a) B3 ततः कर्णेन रणे क्रुद्धः (hypermetric). — b) T2 घोरेतरं. G2 व्रजेत् (for वपुः). — c) K1 पांडवा (sic). K4 छादयामासुः.

81 G1 om. 81abc (cf. v. l. 79). — a) K1.3 B1-4 Da1 D1.5.8 प्र-; K4 V1 D2 S (except T2) सं- (for स-). B5 D3.4.7 सोति(B5 °भि)च्छन्नो महाराज. — c) T1 न चकाशे तदा राजन्. — d) G2 जलधैर् (for जलदैर्). B1-4 Da1 D1.5 परमं धैर्य(B4 धर्मं)मास्थितः.

C. 8. 849
B. 8. 24. 36
K. 8. 13. 26

ततः प्रहस्याधिरथिः शरजालानि मारिष ।
प्रेषयामास समरे शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ८२
एकच्छायमभूत्सर्वं तस्य बाणैर्महात्मनः ।
अभ्रच्छायेव संजज्ञे संपतद्भिः शरोत्तमैः ॥ ८३
ततः कर्णो महाराज धनुश्छित्त्वा महात्मनः ।
सारथिं पातयामास रथनीडाद्धसन्निव ॥ ८४
तथाश्वांश्चतुरश्चास्य चतुर्भिर्निशितैः शरैः ।
यमस्य सदनं तूर्णं प्रेषयामास भारत ॥ ८५
अथास्य तं रथं तूर्णं तिलशो व्यधमच्छरैः ।
पताकां चक्ररक्षौ च ध्वजं खड्गं च मारिष ।
शतचन्द्रं ततश्चर्म सर्वोपकरणानि च ॥ ८६
हताश्वो विरथश्चैव विवर्मा च विशां पते ।
अवतीर्य रथात्तूर्णं परिघं गृह्य विष्ठितः ॥ ८७
तमुद्यतं महाघोरं परिघं तस्य सूतजः ।
व्यहनत्सायकै राजञ्शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ८८
व्यायुधं चैनमालक्ष्य शरैः संनतपर्वभिः ।
आर्दयद्बहुशः कर्णो न चैनं समपीडयत् ॥ ८९
स वध्यमानः समरे कृतास्त्रेण बलीयसा ।
प्राद्रवत्सहसा राजन्नकुलो व्याकुलेन्द्रियः ॥ ९०
तमभिद्रुत्य राधेयः प्रहसन्वै पुनः पुनः ।
सज्यमस्य धनुः कण्ठे सोऽवासृजत भारत ॥ ९१
ततः स शुशुभे राजन्कण्ठासक्तमहाधनुः ।

---

82 a) D2 [अ]धिपतिः; G1.2 [अ]ति(G1 °स्ति)रथिः. — b) B3 शरवर्षाणि (for °जालानि). K3 मारिषः. — c) K1 स शरैः (for समरे).

83 a) K3 D8 S (except T2 G3) एकबाणम्; Dn1 एकार्णवम्; Cc एकच्छायम् (as in text). — c) K1 अत्रच्छायेव; G2 M3 अभूच्छायेव (for अभ्रच्छायेव). K3 संजज्ञे; V1 D2 सयज्ञे.

84 a) D2.6 तत्र (for ततः). — c) T1 प्रेषयामास (for पातया°). — d) V1 रथानीडाद्; T1.3 G1 M रथनीळाद् (for °नीडाद्). G2 रथन्नीळाद्धहानिव (sic).

85 a) V1 B1.4.5 D2–4.6.7 ततो-; B3 Da1 D1.5 अथा- (for तथा-). K1 चतुरोचास्य (sic); S चतुरस्तस्य (T2 °रोप्यस्य). — c) V1 B5 D2–4.6.7 T1 M भवनं; B1 दशनं (for सदनं).

86 a) Dn1 तथास्य. B2 Da1 D1.5 तु रथं; B3.4 तुरगं (for तं रथं). Ś2 K1.3 V1 B (except B4) D T G M1 दिव्यं (for तूर्णं). — b) K3 शतशो (for तिलशो). — c) D6 पदातांश् (for पताकां). V1 B1.5 D2–4.6.7 चक्ररक्षांश्. B2 Dn1 M1 तु (for च). — d) V1 B1.5 T G3 M2–4 गदां; G1.2 M1 गदा- (for ध्वजं). T2 चक्रं (for खड्गं). K3 मारिषः. — e) K1 ततः शङ्खं; K3 च तद्धर्मं; V1 B D S च तच्चर्म (D1 °र्मं) (for ततश्चर्म). — After 86, S ins.:

131* सुवर्णविकृतं तच्च धनुः सशरमाहवे ।

87 b) K3 V1 T2 G1.2 M1 विच(G2 °श)र्मा च; B2 छिन्नचर्मा; T1 च्छिन्नकेतुर् (for विवर्मा च). — c) B2 अवतुर्य (sic). V1 Dn1 D2.6 T2 भूमौ (for तूर्णं). — d) B1 परिसं (for परिघं). Ś K2–4 B3 Dn1 D2–4.6–8 धिष्ठितः; B4 रिष्ठितः; M1 तिष्ठतः (for विष्ठितः).

88 a) K1 B1 तमुद्यत-; K3 Da1 Dn1 D1.5.8 तमुद्यंतं; D4 T1.3 G M1 समुद्य(T1 °द्यं)तं; M3.4 तमुद्धतं. T1 यथा (for महा-). — c) B1 Dn1 S व्यधमत्; B2 व्यहरत् (for व्यहनत्). S तूर्णं (for राजञ्). — d) V1 B D (except D8) सुतीक्ष्णैर्भारसाधनैः; S तदद्भुतमिवाभवत्.

89 a) K1 व्यायुनं (sic); M2 व्यायुद्धं. B1.2.4 Da1 D1.5 चैन(D1 °व)मालोक्य; B3 च समालोक्य; B5 चैवमालक्ष्य; S च स(T1 M1 त)मालक्ष्य (for चैनमा°). — c) K1 आददद्; V1 B1.2.5 Dn1 T3 G2.3 अर्दयद्; B3 Da1 D1.5 T1 G1 M अर्दयन्; B4 अर्धयन्; D2.3.6 अर्पयत्; D7 अर्पयन्; T2 आर्दयन्; Bomb. Ed. आर्पयत्. K3.4 V1 B5 Dn1 D2–4.6–8 बहुभिः (for बहुशः).

90 a) V1 B5 Dn1 D2–4.6.7 T2 हन्यमानः (for वध्य°). — b) Ś2 बलीयसी; T2 °ययसा (sic). — c) M1 प्राद्रवन्. — M1 om. (hapl.) 90d–92a.

91 M1 om. 91 (cf. v. l. 90). — a) K3 तमनिहत्य; T1.3 G M2–4 अभिद्रुत्य च; T2 तमनुद्रुत्य (for तमभि°). — b) D6 हसन्नेव (for प्रहसन्वै). — D6 T3 om. (hapl.) 91c–93d. — c) K1 Dn1 सज्जमस्य (sic); G1.3 स सज्यं च; G2 सहस्यं च (sic) (for सज्यमस्य). G1.2 कर्णो; G3 कंठो (for कण्ठे). — d) V1 B1.5 D2–5.7 T1.2 व्यवासृजत; Da1 सोवासज्जत; D8 [ऽ]सावासृजत; G विससर्ज च (for सोऽवासृजत). V1 सूतजः; D1 भारतः (for भारत). Cc cites अवासज्जत.

92 D6 T3 om. 92 (cf. v. l. 91). M1 om. 92a (cf. v. l. 90). — a) Dn1 तत्तस्य (for ततः स). — b) Ś1 K1.2.4 V1 B1.3.4 D2–5.7 कंठासक्तमहद्धनुः; Ś2 D5 कंठासक्तं महद्धनुः; B5 Dn1 कंठासक्तो (Dn1 °क्तं) महाधनुः; T1.2

परिवेषमनुप्राप्तो यथा स्याद्व्योम्नि चन्द्रमाः ।
यथैव च सितो मेघः शक्रचापेन शोभितः ॥ ९२
तमब्रवीत्तदा कर्णो व्यर्थं व्याहृतवानसि ।
वदेदानीं पुनर्हृष्टो वध्यं मां त्वं पुनः पुनः ॥ ९३
मा योत्सीर्गुरुभिः सार्धं बलवद्भिश्च पाण्डव ।
सदृशैस्तात युध्यस्व व्रीडां मा कुरु पाण्डव ।
गृहं वा गच्छ माद्रेय यत्र वा कृष्णफल्गुनौ ॥ ९४
एवमुक्त्वा महाराज व्यसर्जयत तं ततः ।
वधप्राप्तं तु तं राजन्नावधीत्सूतनन्दनः ।
स्मृत्वा कुन्त्या वचो राजंस्तत एनं व्यसर्जयत् ॥ ९५
विसृष्टः पाण्डवो राजन्सूतपुत्रेण धन्विना ।
व्रीडन्निव जगामाथ युधिष्ठिररथं प्रति ॥ ९६
आरुरोह रथं चापि सूतपुत्रप्रतापितः ।
निःश्वसन्दुःखसंतप्तः कुम्भे क्षिप्त इवोरगः ॥ ९७
तं विसृज्य रणे कर्णः पाञ्चालांस्त्वरितो ययौ ।
रथेनातिपताकेन चन्द्रवर्णहयेन च ॥ ९८
तत्राक्रन्दो महानासीत्पाण्डवानां विशां पते ।
दृष्ट्वा सेनापतिं यान्तं पाञ्चालानां रथव्रजान् ॥ ९९

C. 8. 968
B. 8. 24. 53
K. 8. 15. 56

M कंठसक्तमहाधनुः; $G_{1.2}$ कर्णसक्त(G_2 कर्णः सक्तं)महाधनुः. — ^{c}) Ś $K_{1.2.4}$ V_1 $B_{1.4}$ D_3 परिवेशम्; Cc °वेषम् (as in text). B_1 अनुप्राप्य; B_3 D_7 °प्राप्ते. — K_4 om. 92^d–93^a. — ^{d}) S (except T_2; T_3 om.) नभसीव तमोनुदः. — ^{e}) B_4 यथा वा (for यथैव). K_1 B Da_1 $D_{1-3.5.7}$ चासितो; K_3 भासते; V_1 D_4 वासितो; Dn_1 D_8 भासितो (for च सितो). K_3 मेघ (for मेघः). S (T_3 om.) यथा चैवासि(T_1 °वाशि°; G_2 °व सि)तो मेघः. — ^{f}) T_2 G शोभते. — After 92, $T_{1.2}$ G $M_{1.3}$ ins.:

132* अशोभत महाराज पाण्डुपुत्रस्तथा रणे।

93 D_6 T_3 om. 93 (cf. v. l. 91); K_4 om. 93^a (cf. v. l. 92). — ^{a}) V_1 $B_{1.5}$ $D_{2-4.7}$ S (T_3 om.) ततः (for तदा). K_1 कर्णं; K_3 कर्ण; G_2 क्रुद्धो (for कर्णो). — ^{b}) $Ś_2$ K_2 व्यक्तं (for व्यर्थं). K_4 यथास्याहूतवानसि (sic). — ^{c}) G_2 पुरः (for पुनः). B_3 जुष्टो; T_1 दृष्टो; $G_{1.2}$ पृष्टो (for हृष्टो). — ^{d}) $Ś_2$ $K_{1.4}$ वध्य मां त्वं; K_3 वध मां त्वं; V_1 वाच्यं मां त्वं; B Da_1 $D_{1-5.7}$ वध्यमानः; Dn_1 वध्यं मा त्वं; S (T_3 om.) वध्यो मे त्वं (for वध्यं मां त्वं).

94 ^{a}) B_5 यौत्सीः; Da_1 $D_{1.5}$ युध्य; G_2 योत्सि (for योत्सीः). K_4 पुरुषैः; V_1 $B_{1.5}$ Dn_1 $D_{2-4.6.7}$ T_1 कुरुभिः (for गुरुभिः). — ^{b}) V_1 D_8 पांडवः; D_5 पांडवे; G_3 पांडवं; M_{2-4} मारिष (for पाण्डव). — Ś $K_{1.2}$ om. (hapl.) 94^{cd}. — ^{d}) B_2 मा व्रीडां (by transp.); $T_{2.3}$ $G_{1.2}$ व्रीळां मा; M व्रीळां (M_3 °ळं) वा. T_1 M कौरव (M_1 °वः); G_2 कैतव (for पाण्डव). — ^{e}) M_{2-4} कौंतेय (for माद्रेय). — ^{f}) B_2 (marg.) यत्रास्तः (for यत्र वा). $Ś_2$ $K_{3(marg.).4}$ V_1 B D T_2 कृष्णफाल्गुनौ; K_3 °पांडवौ; $T_{1.3}$ G M केशवार्जुनौ.

95 ^{a}) K_4 एवमुक्ता. Ś K_2 तदा ($Ś_2$ °तो) राजन्; Dn_1 च राजेंद्र (for महाराज). — ^{b}) S (except T_2) विससर्ज स (T_1 च) (for व्यसर्जयत). D_4 तत् (for तं). $K_{1.3}$ V_1 B D T_3 G M तदा; T_1 तथा (for ततः). — ^{c}) G_1 वधं; G_2 वधः (for वध-). K_3 Dn_1 D_8 च तं; B_5 ततः (for तु तं). K_3 Dn_1 D_8 शूरं; V_1 $B_{1.5}$ $D_{2-4.7}$ शूरो; D_6 सूतो; S शत्रुं (for राजन्). — ^{d}) Ś $K_{2.4}$ V_1 B_3 $D_{3.4.6.7}$ नाहन($Ś_2$ K_4 °ना)त्; B_2 वाहनत्; D_5 नुवधीत् (sic) (for नावधीत्). V_1 B_5 $D_{3.4.6.7}$ धर्मवि(D_6 °व)त्तदा; B_3 नृपनंदनं (for सूतनन्दनः). — D_5 reads 95^{ef} twice. — ^{e}) G_2 श्रुत्वा (for स्मृत्वा). Dn_1 कुंती°; S मातुर् (for कुन्त्या). — ^{f}) K_3 सूत (for तत). M_1 विसर्जय; M_3 व्यसर्जयन्.

96 ^{a}) B_2 विसृष्टं. — ^{c}) G M_{2-4} व्रीळन्निव. Dn_1 जगामाशु; T_1 महाराज (for जगामाथ).

97 ^{a}) K_3 वापि (for चापि). — ^{b}) K_1 सूतपुत्राप्रतापितः; K_3 °पुत्रेण तापितः; B_3 °पुत्रप्रतापवान्; S धर्मराजस्य पांडवः. — ^{c}) Some MSS. निश्वसन्; $Ś_2$ निःश्वासन्. K_1 सुखसंतप्तः; D_8 दुःखसंकल्पः (for °संतप्तः). T_1 दुःखनिश्वाससंतप्तः. — ^{d}) B_{1-4} S कुंभ- (for कुम्भे). K_4 क्षिप्तम्; D_5 क्षिप्ता. $Ś_1$ K_2 कुंभे क्षि * * * * *; V_1 B_5 $D_{2-4.6.7}$ कुंभस्थ इव पन्नगः.

98 ^{a}) M_1 तद् (for तं). K_3 V_1 B D S विजित्य (D_2 °त्वा) (for विसृज्य). V_1 B_5 $D_{2.4.6.7}$ [अ]थ कर्णोपि (for रणे कर्णः). — ^{b}) $Ś_2$ पांचालं; K_1 Da_1 $D_{1.4.5}$ पंचालांस्; K_3 पंचालास्. K_1 यथा (for ययौ). — ^{d}) K_1 चंद्रकर्णहयेन च; Dn_1 °वर्णैर्हयोत्तमैः.

99 ^{a}) K_1 D_6 तत्राक्रांतो; K_2 तवाक्रंदो; $K_{3.4}$ तत्र क्रंदो; B_1 तत्राक्राता (sic) (for तत्राक्रन्दो). Ca.c cite आक्रंदः (as in text). — ^{c}) D_1 यांति (for यान्तं). — ^{d}) Some MSS. पंचालानां. K_2 रथध्वजान्; K_4 °व्रजात्; $D_{2.6}$ रथं प्रति (for रथव्रजान्). — After 99, T_2 reads 102, repeating it in its proper place.

C. 8. 969
B. 8. 24. 56
K. 8. 15. 57

तत्राकरोन्महाराज कदनं सूतनन्दनः ।
मध्यं गते दिनकरे चक्रवत्प्रचरन्प्रभुः ॥ १००
भग्नचक्रै रथैः केचिच्छिन्नध्वजपताकिभिः ।
ससूतैर्हतसूतैश्च भग्नाक्षैश्चैव मारिष ।
ह्रियमाणानपश्याम पाञ्चालानां रथव्रजान् ॥ १०१
तत्र तत्र च संभ्रान्ता विचेरुर्मत्तकुञ्जराः ।
दवाग्निना परीताङ्गा यथैव स्युर्महावने ॥ १०२
भिन्नकुम्भा विरुधिराश्छिन्नहस्ताश्च वारणाः ।
भिन्नगात्रवराश्चैव च्छिन्नवालाश्च मारिष ।
छिन्नाभ्राणीव संपेतुर्वध्यमाना महात्मना ॥ १०३
अपरे त्रासिता नागा नाराचशततोमरैः ।
तमेवाभिमुखा यान्ति शलभा इव पावकम् ॥ १०४
अपरे निष्टनन्तः स्म व्यदृश्यन्त महाद्विपाः ।
क्षरन्तः शोणितं गात्रैर्नगा इव जलप्लवम् ॥ १०५

---

100 G2 om. (hapl.) 100–101. — ^{a}) Ś1 K2.4 तथा (for तत्र). — ^{c}) K3 मध्यंकरे; K4 मध्ये गते; V1 B D (except D3) S मध्यं प्राप्ते (for मध्यं गते). — ^{d}) K3 क्रुद्ध°; K3 V1 Dn1 D6.8 शक्र°; B3 वज्र° (for चक्र°). V1 Da1 T2 विचरन् (Da1 °रत्); B1.2.4.5 D1.3–7 हि चरन्; B3 विकिरन्; Dn1 T3 G1 M2–4 व्यचरत्; D2 G3 M1 व्यचरन् (for प्रच°). K4 महुः (sic) (for प्रभुः).

101 G2 om. 101 (cf. v. l. 100). T1 om. 101^{abcd}. — ^{a}) K3 भग्नचक्र-; V1 भिन्नचक्रै. V1 B D (except D2.8) कैश्चित्; G1 M2–4 कांश्चित् (for केचित्). — ^{b}) B3 त्रस्त-; B4 नष्ट-; Da1 D1.5 भिन्न- (for छिन्न-). D2.6 -पताकिनः (D6 °ना). — ^{c}) B2.5 D3.4.7 हताश्वैर्; B3 संवृतैर् (for ससूतैर्). K4 हयसूतैश्च; D2 क्षतसूतैश्च; T2 चाथ भग्नाक्षैर्. — ^{d}) T3 G1.3 M2–4 चापि (for चैव). K3 भग्नैश्चैव हि मारिष; V1 भग्नाक्षैश्चैर्महारथैः (sic); B5 D3.6.7 प्रभग्नाक्षैश्च मारिष; D2 प्रभग्नाश्चैव भारत; D4 भग्नाक्षैश्च मारिष (submetric); T2 हतसूतैश्च मा°; M1 भग्नाक्षैश्चापि भारत. — ^{e}) Ś2 K2.4 ह्रियमाणम्; B1 क्रियमाणान्; G1 ह्रीय° (for ह्रिय°). V1 G3 M1.2 अपश्यामः; D6 हि पश्यामः (for अपश्याम). K1 ह्रियमाणां स पश्याम (sic); K3 रूपमाणान्न पश्याम (sic); Dn1 ह्रियमाणां न पश्यामः; D8 ह्रीयमाणा न (marg. °न्प्र-) पश्यामि; T1 प्रीय्यमाणान्न पश्यामः; M4 प्रियमाणो न पश्यामः. — ^{f}) Some MSS. पंचालानां. Ś K2.4 रथव्रजम्; K1 °ध्वजम्; M1 रथं व्रजान्.

102 T2 reads (for the first time) 102 after 99. — ^{a}) M2 तु (for च). G2 तत्र प्रहारसंभ्रांता. — ^{b}) K2 विचेतुर्; V1 Da1 D5 विचेरूर्. V1 B1.2.4.5 Da1 D1–4.6.7 क्षंथ; B3 S (except T2) तत्र (for मत्त-). — ^{c}) K1.4 दावाग्निना; K3 B2.3 Da1 D1.5 दावाग्निभिः; B1 चाराग्निभिः (sic). V1 B4.5 Dn1 D2–4.6.7 T1.2 दावाग्निपरिदग्धां(Dn1 °दिग्धां-; T1 °पीतां)गा; D3 T3 G M द्वा(G2 M2 द)वाग्न्यभिपरीतांगा. — ^{d}) K4 Dn1 महाहवे; D4 °बले (for °वने). K1 B1 यथै(B1 °स्थै)व स्युर्महावनैः.

103 ^{a}) M1 भिन्नकंठाः (for °कुम्भा). S सरुधिराश्च (T1 °राच्) (for विरुधिराश्च). V1 B Da1 D1–5.7 भिन्नकुंभार्द्र(D2 °भि)रुधिराः. — ^{b}) M3.4 भारत (for वारणाः). — ^{c}) K2 छिन्नगात्रविरश्च (sic); K3 D8 T1 °गात्राः परे; K4 भिन्नगात्रवराश्च; V1 B Da1 D1.3.5.7 T2 M2–4 छि(M3.4 भि)न्नगात्रावराश्च; Dn1 °गात्रधराश्च; D2 °मात्रोधराश्च (sic); D4 °गात्रां वराश्च (sic); D6 °गात्रा रथाश्च; T3 G1.3 M1 भिन्नगात्रापराश्च. G2 भिन्नगात्राः परैश्चापि. ❀ Ca: आवर आवारणम् । यद्वा अपरः पूर्वभागः अवरः पश्चाद्भागः ।❀ Cc cites गात्रं and अपरम्. — ^{d}) K3 Dn1 D2.6 छिन्नबाणाश्च; V1 °पुच्छाश्च; B2 °वालश्च. T1 मारिषः. D3.4.7 छिन्नवालधयोऽपरे. Cc cites वालाः. — ^{e}) D4 छिन्नाभ्राणां च; D6 T1 °भ्रा इव; T3 M भिन्नाभ्राणीव; G2 छिन्नाभ्राणि च. — ^{f}) K4 V1 B (except B2.3) D2–7 T2 हन्यमाना (for वध्य°).

104 ^{a}) V1 T2 भ्रामिता; M2–4 पीडिता (for त्रासिता). — ^{b}) V1 Dn1 D2–4.6.7.8 (*sup. lin.* as in text) T3 G1.3 M नाराच(D4 °चैः)शरतोमरैः; B Da1 D1.5 राधेयशर°. — ^{c}) V1 B5 D2–4.6.7 T2 [अ]भिमुखं. V1 B5 D2.4.6.7 S जग्मुः (for यान्ति). — ^{d}) B1 पावकाः.

105 ^{a}) V1 निःस्वनंतः स्म; B2 T1 निश्वसंतः स्म; Da1 Dn1 D1.5 निःश्वसंतश्च; D6.8 निस्वनंतश्च (for निष्टनन्तः स्म). B1.3–5 D2–4.7 च; T3 G तु (for स्म). — ^{b}) D3 व्याहश्यंत. D2 इव द्विपाः; T3 G2.3 महात्मना; M1 महाद्विपत् (sic) (for °द्विपाः). — ^{c}) Ś2 रक्षंतः; Da1 D1.5 क्षरं(D1 °र)ताः. K4 त्रागैर् (sic); G2 गात्रान् (for गात्रैर्). — ^{d}) Ś1 K2 B1 D1.5 T G1.3 नागा (for नगा). K3 Dn1 D4.8 G3 जलस्रवाः; V1 Da1 D1.5 °स्रवं; B D3.7 T2.3 G1.2 M °स्रवाः; D2 जलेश्वराः (for जलप्लवम्).

उरश्छदैर्विमुक्ताश्च वालवन्धैश्च वाजिनः ।
राजतैश्च तथा कांस्यैः सौवर्णैश्चैव भूषणैः ॥ १०६
हीना *आस्तरणैश्चैव खलीनैश्च विवर्जिताः ।
चामरैश्च कुथाभिश्च तूर्णीरैः पतितैरपि ॥ १०७
निहतैः सादिभिश्चैव शूरैराहवशोभिभिः ।
अपश्याम रणे तत्र भ्राम्यमाणान्हयोत्तमान् ॥ १०८

प्रासैः खड्गैश्च संस्यूतानृष्टिभिश्च नराधिप ।
हययोधानपश्याम कञ्चुकोष्णीषधारिणः ॥ १०९
रथान्हेमपरिष्कारान्सुयुक्ताञ्जवनैर्हयैः ।
भ्रममाणानपश्याम हतेषु रथिषु द्रुतम् ॥ ११०
भग्नाक्षकूबरान्कांश्चिच्छिन्नचक्रांश्च मारिष ।
विपताकाध्वजांश्चान्याञ्छिन्नेषायुगबन्धुरान् ॥ १११ C. 8. 882 B. 8. 24. 69 K. 8. 15. 69

---

106 a) K4 Da1 D1.4–6 T1.2 G1.2 M1 उर(D6 °रु)च्छदैर् (for उरश्छदैर्). B1.3–5 Da1 D1.4.5.8 विमुक्तांश्च; D2.3 °युक्तांश्च; D7 °युक्ताश्च. — b) K3 बालवधैश्च; D5 बालं वंधैश्च; T1 बालवालैश्च; G1 बालबंधैश्च; G2 बालबंधाश्च; M1 पालबंधैश्च; Ca.c वाल° (as in text). — d) D2 च विभूषिताः; T2 चैव भूषितैः (for चैव भूषणैः). K3 V1 D6 T1.3 G M सौवर्णैश्च विभूषणैः.

107 a) Ś K1.2 S हीना ह्या(T1 स्वा)स्तरणैश्च; K3.5 B D2–4.7.8 हीनां(D8 °ना)श्चाभर°; K4 हीनायास्तरणीश्च; V1 Dn1 D6 हीना ह्याभरणैश्च; B1.4 हीनान्ह्याभर°; B2 D5 हीनां(D5 °ना)श्चास्तर°; Da1 D1 हीनान्स्वास्तर°. B3 हीनाज्यातलशब्दैश्च. — K3 om. (hapl.) 107b–108a. — b) V1 विसर्जिताः; B1.3–5 Da1 D1–5.7 विवर्जितान्; G1 विवर्जितैः. K1 Dn1 D8 खलीनैश्चैव वर्जितान् (K1 °ताः); B2 सलिलैश्चैव वर्जितान्. Ca.c cite खलीनैः (as in text). — c) B3 कुठारैश्च; D8 T1 कुथैश्चैव (for कुथाभिश्च). — d) K1 भूणीरैः (sic) (for तूणीरैः). D8 पातितैरपि.

108 K3 om. 108a (cf. v. l. 107). — a) D2 निहितैः. B4 Da1 D1.5 M1 चापि (for चैव). — M1 om. 108b—109d. — b) B1.4 Da1 D1.3–7 आहवशोभितैः; G3 °शोभितः. — After 108ab, T1.3 G2.3 ins.: G1 subst. for 108cd:

133* वातायमानान्सहसा प्रपश्याम हयोत्तमान्।

— d) K1 भ्राम्यमानाद् (sic); K4 भ्राममाणान्; B1 भ्रस्यमानान् (sic); D1.5 भ्राम्यमानान्. B1.4 हयोत्तमैः; Da1 D1.5 नृपोत्तमान् (for हयो°).

109 M1 om. 109 (cf. v. l. 108). — a) D2.3 प्राशैः (for प्रासैः). D2 खड्गै* (for खड्गैश्च). B1 D3.7 रहितान्; D1.3 संस्यूताम्; D2 T3 G3 संस्यूता; D4 निहतान् (for संस्यूतान्). — b) K1 हृष्टिभिश्च; K2 T2 ऋषि°; Dn1 T1.3 G1 यष्टि°; D2 वृष्टि° (for ऋष्टि°). K1.3 V1 B D S (M1 om.) चापि (V1 Dn1 D2.6 T3 G चैव) भारत (for च नराधिप). — After 109ab, K3 ins. 135*. — c) K1 हयगोधान्; V1 B1 Dn1 D2–4.6.7 °सादीन्; B3 हये योधान्; T3 G3 M2–4 हययौधान्. K3 T3 G3 अपश्यामः; D1.5 आपश्याम; D3m प्रपश्यामः. T1 हययोधांश्च पश्यामः. — K1 om. (hapl.) 109d–114c. — d) V1 D2.6 S (M1 om.) कंचुकोष्णीषवेष्टि(D2 °भूषि)तान्; Da1 D1.5 कुंजरोष्णीषधारिणः; Dn1 कंचुकौष्णी°; D8 कंबुकोष्णी°. Cc cites कंचुकः and उष्णीषः. — Ś K2–4 V1 B D T2.3 G1.2 M1 ins. after 109: G3 after 111ab:

134* निहतान्वध्यमानांश्च वेपमानांश्च भारत।

[M1 om. the prior half. B3.4 निकृत्तां; D2 निहितान्; D8 T3 निहतां. Ś1 द्रवमाणांश्च; Ś2 K2.4 रवमाणांश्च; K3 B1.4 Da1 D1.5.8 T3 G धावमानांश्च; V1 वार्यमाणांश्च; B3 om. (for वध्यमानांश्च). Ś K2 V1 Da1 T2 G M1 वेष्टमानांश्च; K3 [आ]चष्टयानां च (sic); K4 B2 D5.8 चेष्टमानांश्च; D1.om.; T3 चेष्टमानं च (for वेपमानांश्च). V1 D2.6 T2 मारिष (for भारत).] V1 B D T2 M1 cont.: K3 ins. after 109ab: T1 ins. after 114: T3 G ins. after 114ab:

135* नानाङ्गावयवैर्हीनांस्तत्र तत्रैव भारत।

[D2 भिन्नांगा°; D3 नागांगा°; T1 G1.2 M1 नागान°. Cc cites अंगावयवैः. B3 हीनास्; M1 हीनां. D8 च भारत; T1 वितिष्ठतः; G1.2 विनिष्ठितान्; M1 स तिष्ठतः (for [ए]व भारत).]

On the other hand, T1 ins. after 109 :

136* विहयान्सहयांश्चापि वेष्टमानांस्ततस्ततः।

110 K1 om. 110 (cf. v. l. 109). — a) K3 Dn1 D1.4.5.8 हेमपरिस्कारान्; B2 °परिष्कारा; Da1 °परिस्कान्सु°. — b) K2 संयुक्तां; K4 Dn1 सयुक्तान्; Da1 D2–4.6.7 T2.3 G2.3 M1 संयुक्तान्; T1 सुव्यक्तान्. V1 D2 यवनैर्. — c) K3.4 B4.5 D3.4.7.8 G1 भ्राम्यमाणान्; B1 **मानान्; Dn1 भ्रास्यमाणाम्; D6 द्रवमाणान्; T1 रम° (for भ्रम°). Dn1 D8 T G2.3 अपश्यामो. — d) B3 हतानां; G2 हयेषु (for हतेषु). Ś1 (*sup. lin.* as in text) श्रुतं; K3 द्रुताः; V1 Dn1 D2.3 T G M1 द्रुतान् (for द्रुतम्).

111 K1 om. 111 (cf. v. l. 109). — a) B2 (marg. as in text) भक्षाक्षकूबरान्; D6 भग्नानाहूय तान्; D8 भग्नाक्षिकूबरान्; T3 G हताक्ष°. T2 चापि (for कांश्चित्). — b) V1 B D S भग्नचक्रां(D8 °चक्रा-; G2 °दर्पां)श्च

C. 8. 983
B. 8. 24. 70
K. 8. 15. 70

विहीनान्रथिनस्तत्र धावमानान्समन्ततः ।
सूर्यपुत्रशरैस्त्रस्तानपश्याम विशां पते ॥ ११२
विशस्त्रांश्च तथैवान्यान्सशस्त्रांश्च बहून्हतान् ।
तावकाञ्जालसंछन्नानुरोघण्टाविभूषितान् ॥ ११३
नानावर्णविचित्राभिः पताकाभिरलंकृतान् ।
पदातीनन्वपश्याम धावमानान्समन्ततः ॥ ११४
शिरांसि बाहूनूरूंश्च छिन्नानन्यांस्तथा युधि ।
कर्णचापच्युतैर्बाणैरपश्याम विनाकृतान् ॥ ११५

(for छिन्नचक्रांश्च). K3 V1 B5 Dn1 D2–4. 6–8 S भारत (T2 कूबरान्) (for मारिष). — After 111^{ab}, G3 ins. 135*. — c) K3. 4 V1 B1. 4. 5 T1. 3 G2. 3 M1 विपताकध्वजान्; B2 °ताकं ध्वजांश्; D4. 8 T2 °ताकध्वजाश्; M3 °ताकां ध्वजांश्. K3. 4 Da1 D1. 5 चान्यां; V1 D6 कांश्चित्; G1. 2 चापि (for चान्यान्). — d) K3 छिन्नेष*डबंधनान्; K4 छिन्नेषायुगबंधुरान्; V1 B1. 2. 4. 5 Da1 D1. 3–7 °न्नेषा(D1 °षां; D3 °शा)दंड°; B3 °शादंडकूबरान्; Dn1 D8 °षादंडबंधनात्; D2 °षादंडवद्धरान्; T1 °षान्दंडबंधुरान्.

112 K1 om. 112 (cf. v. l. 109). Before 112, D2 reads ॐ नमो भगवते रुद्राय. — a) K3 विहतान्; B1 विहीना; Dn1 विहितान्; T1 रहितान् (for विहीनान्). B2 रश्मिभिस्; S रथिभिस् (for रथिनस्). — b) V1 D2–4. 6. 7 S ततस्ततः (for समन्ततः). D1 धावमानावितस्ततः; D5 (also as in text) °मानावितस्ततः (sic). — T1. 3 G ins. after 112^{ab}: M ins. after 114^{ab}:

137* रथांस्तु तत्र विच्छिन्नांस्तिलशः कर्णविक्रमैः ।

[T1 संभिन्नांस्; M संछिन्नांस् (for विच्छिन्नांस्). T1 कर्णविक्रमान्; G2 M1 °विक्रमात्; M2–4 °सायकैः.]

— After the above, T1 reads 114^{cd} (repeating it in its proper place) followed by 135* (cf. v. l. 109). — c) V1 B Da1 D1–7 S सूतपुत्रशरै(G2 °तै)स् (for सूर्य°). B1. 4 Da1 D1. 5 S तप्तान्; B5 D3. 4. 7 तीक्ष्णैः (for त्रस्तान्). K3 Dn1 D8 सूतपुत्रशरत्रस्तान्; K4 सूर्यपुत्राशरौश्चस्तान् (sic). — d) K3 न पश्यामि; B1. 4 पश्यमानान्; B5 D3. 4. 7 हन्यमानान्; Dn1 अपश्यामो; D2 पश्यामश्च; D6 प्रपश्याम; D8 आपश्याम. — D3 om. (hapl.) from विशां पते up to °घण्टा- (in 113^{d}). S (except T2) जगत्पते (for विशां पते).

113 K1 om. 113 (cf. v. l. 109). D3 om. up to °घण्टा- (cf. v. l. 112). T3 G read 113^{ab} after 114. — a) K2 विशस्त्राश्च; G2 विशस्तां स; M4 विशस्त्रश्च. — b) B3 सशस्त्रैश्च; T2 प्रशस्तांश्च (for सशस्त्रांश्च). K3 B3. 5 Da1 Dn1 D1. 4. 5. 7. 8 हतान्बहून् (by transp.); V1 B2 D2 [अ]परान्बहून्; B1. 4 तथा बहून्; D6 परान्बहून्. — c) Ś1 K2 तावका*लसं(K2 °स)छन्नान्; Ś2 K3 V1 B D S तारकाजालसंछ(K3 T1. 3 °जलसंछ-; G1 °जालसंप)न्नान्; K4 तावकान्गालसछन्नान् (sic). Ca cites तारकाजालम्. — d) Ś2 हेमघंटा-; K2 न*घंटा-; K3. 4 उरुघंटा-; B5 वरघंटा-; Dn1 उरोघंट- (for उरोघण्टा-). V1 B4 D7 वरघंटावि(D7 °न्वि)शोभितान्; B1 उरुघ्नानिव शोभितान्; B2 वरघंटोपशोभि°; B3 Da1 D1. 2. 4. 5 उरु(B3 चारु-; D2 उरो-; D4 अनु)घंटाविशोभितान्; D6 उरोघंटाभिशोभि°; T1 उरुकर्णाभिशोभि°; T2. 3 G1. 3 उरुघंटोपशोभि°; G2 उरुबंधोपशोभि°; M उरुघंटाभिशोभिनः (M1 °तान्). Cn cites उरुघंटा. ❀ Ca : वरघंटान् महतीघंटायुक्तान् । ❀

114 K1 om. 114^{abc} (cf. v. l. 109). T1 om. (hapl.) 114^{ab}. — b) S (T1 om.) कदलीभिर् (for पताकाभिर्). — After 114^{ab}, T3 G ins. 135* (cf. v. l. 109), and M ins. 137* (cf. v. l. 112). — c) K3 V1 B1. 3–5 D वारणान् (for पदातीन्). B1 अनुपश्यामि; B3–5 Da1 D1–8 T3 अनुपश्याम; Dn1 T2 अन्वपश्यामः; T1 अपि पश्यामि; G1 M अप्यपश्याम; G2. 3 अपि पश्याम (for अन्वपश्याम). B2 वारणांस्तानपश्याम. — d) B1 M1 धावमानाः. — After 114, D2. 6 ins. 138*; T1 ins. 135* while T3 G read 113^{ab}.

115 B1 om. 115^{a}–116^{b}. — a) K3 Dn1 D8 T2. 3 G शिरोभिर्बाहुभिर्वीराः (T2 °र्हीनां; T3 G °र्हीनान्). — b) B5 D3. 4. 7 तथैव च (for तथा युधि). K3 पंचालानां रथव्रजाः; Dn1 D8 पांचालानां महारथाः; T1 M निकृत्तान्वसुधातले; T2. 3 G भि(T2 छि)न्नैरूरुभिरेव च. — V1 ins. after 115^{ab}: D2. 6 ins. after 114:

138* छिन्नान्शरैस्तथा बाहूनूरूंश्चापाञ्जनाधिप ।

[V1 छिन्नशिरसस् (hypermetric); D2 छिन्नशिरस् (for छिन्नान्शरैस्). V1 चान्ये; D2 चान्यां (for चापान्).]

On the other hand, B2 ins. after 115^{ab}:

139* शिरोभिर्बाहुभिश्छिन्नैश्छिन्नैरूरुभिरेव च ।

— d) K3 V1 Dn1 D8 अ(B1 आ)युध्यंत; K4 B2 अविध्यंत; D2 नायुध्यं*; D6 न युध्यंति; T2. 3 G M नाद्द(T2 व्यद्द-; M1 नाप)श्यंत (for अपश्याम). V1 विताडिताः; B2–5 Da1 D1. 3–5. 7 समंततः; Dn1 विदारिताः; D2. 6 विभीषिताः; D8 T2. 3 G M विनाकृताः; T1 तथा कृतान् (for विनाकृतान्).

महान्व्यतिकरो रौद्रो योधानामन्वदृश्यत ।
कर्णसायकनुन्नानां हतानां निशितैः शरैः ॥ ११६
ते वध्यमानाः समरे सूतपुत्रेण सृञ्जयाः ।
तमेवाभिमुखा यान्ति पतंगा इव पावकम् ॥ ११७
तं दहन्तमनीकानि तत्र तत्र महारथम् ।
क्षत्रिया वर्जयामासुर्युगान्ताग्निमिवोल्बणम् ॥ ११८

हतशेषास्तु ये वीराः पाञ्चालानां महारथाः ।
तान्प्रभग्नान्द्रुतान्कर्णः पृष्ठतो विकिरञ्छरैः ।
अभ्यधावत तेजस्वी विशीर्णकवचध्वजान् ॥ ११९
तापयामास तान्बाणैः सूतपुत्रो महारथः ।
मध्यंदिनमनुप्राप्तो भूतानीव तमोनुदः ॥ १२०

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

१८

संजय उवाच ।
युयुत्सुं तव पुत्रं तु प्राद्रवन्तं महद्बलम् ।
उलूकोऽभ्यपतत्तूर्णं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १
युयुत्सुस्तु ततो राजञ्शितधारेण पत्रिणा ।

C. 8. 924
B. 8. 25. 2
K. 8. 16. 2

---

116 B1 om. 116^ab (cf. v. l. 115). — ^a) Ś2 Da1 D1.5 महा- (for महान्). — ^b) M यौधानाम्. K3 B1.5 Dn1 D2–4.7.8 अन्वपद्यत; V1 समपद्यत; B3 तत्र भारत; Da1 D1.5 अनुदृश्यते; D6 अनुपद्यत (for अन्वदृश्यत). — ^c) B2 कर्णसायकन्वन्यानां (sic). — ^d) K3 V1 B1–3 Dn1 D1.5.6.8 T2.3 G M वध्यतां; B4.5 Da1 D2–4.7 T1 युध्यतां (for हतानां). V1 B (except B2) Da1 D1–5.7 च शितैः (for निशितैः).

117 ^b) K1 D1 G1 संजयाः. — ^c) K3 B D3.4.6–8 [अ]भिमुखं. — ^d) B2 पतंगम्.

118 ^b) K3 B2 Dn1 महारथान्; D8 °रथाः. — ^c) K3 Dn1 D8 S अपरे; B1 क्षितिमा- (for क्षत्रिया). Da1 तर्जयामासुर्. — ^d) K3 D2 T2 युगांताग्निर्. D2 इवोज्वलन्; D6 इवोज्वलं. Ca cites उल्बणम् (as in text).

119 ^a) B1 ततः शेषास्तु; D5 हतशेषासु (sic) (for °शेषास्तु). G2 च (for तु). V1 ते (for ये). — ^b) A few MSS. पंचालानां. B1 महारथं; D5 °रथः; S रथव्रजाः (M1 रथं व्रजान्) (for महारथाः). — ^c) K1 तु तान्; V1 Dn1 D2.6 द्रुतं; Da1 D1.5 हयान् (for द्रुतान्). Ś K2.4 वीरान्; K1 वीराः; B1.2.4.5 Da1 D1.3–7 वीरः (for कर्णः). B3 तान्प्रभग्नहयान्वीरान्. — ^d) Ś K2 V1 Dn1 व्यकिरत्; K4 व्यकिरून् (sic); D1.3 विकिरत्; T1 विकिरं (for व्यकिरत्). S शरान् (for शरैः). — ^e) V1 S अभ्यद्रवत (T2 °पद्यत); D6 °द्रवंत. — ^f) K3 B3 S (except G3) विकीर्णकवचध्वजान्.

120 ^a) V1 Dn1 D8 पातयामास; B2 अर्पयामास (for ताप°). K3 बाणान्. S (except T2) तापयन्स(M1–3 °न्स)मरे बाणैः. — ^b) V1 B5 D2–4.6.7 महाबलः (for °रथः). — ^c) K4 मध्यमदिनमनुप्राप्तो (hypermetric). — ^d) Ś2 K2.4 भीतानिव; M3 भूतानिव. K3 ग्रीष्मकाले यथा रविः.

Colophon. — *Adhy. name:* T1.2 नकुलपराजयः. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 K4 प्रथम(K4 °मे)युद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś1 (marg.) 18; Ś2 T2 17 (as in text); B1.2.4.5 Da1 D3.5.6 24; D4 (*sec. m.*) 25; T1.3 G M 15.

18

1 Before the ref. G2 ins. श्रीकृष्णाय नमः. — ^a) B2 D4.6 युयुत्सुस् (for युयुत्सुं). B1.2.4 Da1 D1.3–5.7 G3 पुत्रस्य; D8 पुत्रं च (for पुत्रं तु). — ^b) K3.4 V1 B D T2 G3 M द्रावयंतं; T1 वारयंतं; T3 G1 तापयंतं; G2 धावयंतं (for प्राद्रवन्तं). K3 Da1 Dn1 D1.5.8 T2 महाबलं; B5 D3.4.6.7 बलं महत् (by transp.); T1.3 G M वरूथिनीं. — ^c) Ś K4 V1 B1.5 D2–4.6.7 न्यपतत्; K1 [ऽ]भ्यसृतत् (sic); K3 व्यपतत्; B3 [ऽ]प्यपतत् (for ऽभ्यपतत्). T1 उलूको वारयामास. — ^d) D5 om. the first तिष्ठ.

2 Ś K1.2.4 om. (? hapl.) 2. — ^a) V1 B2.5 D2–4.7 च (for तु). Dn1 त्वरितो (for तु ततो). T2 M2–4 तदा; M1 तथा (for ततो). V1 राजा. — ^b) V1 G2 शतधारेण;

C. 8. 994
B. 8. 25. 2
K. 8. 16. 2

उलूकं ताडयामास वज्रेणेन्द्र इवाचलम् ॥ २
उलूकस्तु ततः क्रुद्धस्तव पुत्रस्य संयुगे ।
क्षुरप्रेण धनुश्छित्त्वा ताडयामास कर्णिना ॥ ३
तदपास्य धनुश्छिन्नं युयुत्सुर्वेगवत्तरम् ।
अन्यदादत्त सुमहच्चापं संरक्तलोचनः ॥ ४
शकुनिं च ततः षष्ट्या विव्याध भरतर्षभ ।
सारथिं त्रिभिरानर्छत्तं च भूयो व्यविध्यत ॥ ५
उलूकस्तं तु विंशत्या विद्ध्वा हेमविभूषितैः ।
अथास्य समरे क्रुद्धो ध्वजं चिच्छेद काञ्चनम् ॥ ६
स च्छिन्नयष्टिः सुमहाञ्शीर्यमाणो महाध्वजः ।
पपात प्रमुखे राजन्युयुत्सोः काञ्चनोज्ज्वलः ॥ ७
ध्वजमुन्मथितं दृष्ट्वा युयुत्सुः क्रोधमूर्छितः ।
उलूकं पञ्चभिर्बाणैराजघान स्तनान्तरे ॥ ८
उलूकस्तस्य भल्लेन तैलधौतेन मारिष ।
शिरश्चिच्छेद सहसा यन्तुर्भरतसत्तम ॥ ९
जघान चतुरोऽश्वांश्च तं च विव्याध पञ्चभिः ।
सोऽतिविद्धो बलवता प्रत्यपायाद्रथान्तरम् ॥ १०
तं निर्जित्य रणे राजन्नुलूकस्त्वरितो ययौ ।

D3 सित° (for शित°). — ^{c}) T3 G तापयामास (for ताड°). — ^{d}) Da1 D1.5 इवाचलः. K3 D3 वज्रेणेव शतक्रतुः; V1 B1.3 Dn1 D3.6 °णे(D6 °णै)व महाबलं; B4.5 D2.4.7 S °णेव महाचलं (T3 °बलः).

3 ^{b}) T3 G मारिष (for संयुगे). — ^{c}) S (except T2) सुतीक्ष्णेन (for धनुश्छित्त्वा). — ^{d}) T1.3 G M धनुश्चिच्छेद संयुगे (T1 M मारिष).

4 K1 om. 4^a–5^a. — ^{a}) M3 तदापास्य. — ^{b}) B3 बलवत्तरं; T1 वेगवत्तरः. — ^{c}) Da1 D1 अन्यदादाय; G2 °थादत्त (for °दादत्त). D6 सुमहा- (for सुमहच्च). — ^{d}) B3 कोप- (for चापं).

5 K1 om. 5^a (cf. v. l. 4). — ^{a}) V1 उलूकस्; B4.5 D2.6 उलूकं; T1 शकुनीं; G2 शकुनिं. V1 B (except B2) D S तु (for च). B2 T3 G चतुःषष्ट्या (for ततःषष्ट्या). — ^{b}) K3 Dn1 D3 पुरुषर्षभः; B1 G1 भरतर्षभः. — ^{d}) T3 G1.3 तु (for च). Ś2 [ऽ]भ्यविध्यत; Ś2 (*sup. lin.*) K4 D3.4.7 न्यवि°; K3 व्यवध्यत; V1 B2.4.5 Da1 Dn1 D1.2.5.6 T3 G3 M1 [ऽ]प्यवि°; B3 [ऽ]भ्यधावत; T1 M2–4 ह्यविध्यत; T2 [ऽ]प्यतिष्ठत; G2 [ऽ]प्ययुध्यत (for व्यविध्यत). B1 तं भूयोप्यविविध्यत (sic).

6 ^{a}) K3 स तु; B3 तेक- (sic); T3 G पंच-; M1 तत्तु (for तं तु). — ^{b}) Ś2 हेम*भूषितैः; K1 हेम ** षितैः; V1 स्वर्णविभूषणैः; B1.5 D2–4.6.7 S स्वर्ण(T1.3 G M रुक्म)विभूषितैः. — ^{c}) T2 राजन् (for क्रुद्धो). G2 तथा युयुत्सोः समरे. — ^{d}) D1 ध्वजश्च (for ध्वजं).

7 ^{a}) T G सं(G1 वि)च्छिन्नयष्टिः. Da1 D1.5 सुमहत् (for सुमहान्). — ^{b}) T1 छिद्यमाणो (for शीर्यमाणो). — ^{c}) K1 समरे; T3 G1.2 प्राङ्मुखो (for प्रमुखे). — ^{d}) Dn1 युयुत्सोः (sic); T1 °युत्सुः. K4 कांचनो ज्वलन्; B1.3–5 D3.4.7 T2 °नध्वजः; B2 D2.6 °नप्रभः; T1.3 G M विश्रुतो रथात् (for काञ्चनोज्ज्वलः).

8 ^{d}) T2 निजघान (for आज°). Ś2 स्तनांतरैः; K2 स्तनातुरे (sic).

9 For the repetition of 9 in D2, see below. — ^{a}) Ś K1.2.4 B Da1 D1.3–5.7 समरे; D6 फल्लेन (for भल्लेन). — ^{b}) V1 तिलधौतेन. K3 मारिषः; T1 भारत. — V1m T2 repeat 9^{cd}, after 140*. — ^{c}) Da1 D1.5 धनुश्च (for शिरश्च). K4 B5 D3.4.7 भल्लेन; B2 D2 (both times) S (T2 second time) समरे (for सहसा). K3 V1 (first time) Dn1 D6.8 धनुश्चिच्छेद समरे. — ^{d}) V1 (second time) जंतुर्; B1.3 यांतुर् (for यन्तुर्). K1 T3 G3 M3 भारतसत्तम. K3 D3 शरैः क्रोधसमन्वितः; V1 (first time) Da1 Dn1 D1.2 (both times).5.6 T2 (first time) स्वर्णपुंखेन राजता. — After 9, V1 B (except B3) D (except D3) T2 ins.:

140* तच्छिन्नमपतद्भूमौ युयुत्सोः सारथेस्तदा।
तारारूपं यथा चित्रं निपपात महीतले।

[(L. 1) V1 Da1 Dn1 D1.2.5.6 धनुरुत्तमं (for सारथेस्तदा). — After line 1, D2 repeats stanza 9. — (L. 2) V1 तथा (for यथा).]

Dn1 cont:

141* यन्तुश्चिच्छेद समरे शिरः क्रोधसमन्वितः।

10 ^{a}) T1 चतुरश्चाश्वांस्; G2 चतुरोस्याश्वांस्. — ^{b}) B1 तथा (for तं च). K3 D3 पत्रिभिः; B2 D1 सप्तभिः (for पञ्चभिः). — ^{c}) D3 सोपि विद्धो. — ^{d}) Da1 D1.5 प्रत्युपायाद्. Ś1 K2 रथंतरं.

11 ^{a}) S (except T2) transp. तं and निर्जित्य. — ^{b}) Ś2 K1.2.4 T3 G3 त्वरितं. — ^{c}) A few MSS. पंचालान्. — ^{d}) T1 विसृजन्; T3 G M विकिरन् (for विनिघ्नन्). K1 विनिघ्नंति शितैः शरैः.

पाञ्चालान्सृञ्जयांश्चैव विनिघ्नन्निशितैः शरैः ॥ ११
शतानीकं महाराज श्रुतकर्मा सुतस्तव ।
व्यश्वसूतरथं चक्रे निमेषार्धादसंभ्रमम् ॥ १२
हताश्वे तु रथे तिष्ठञ्शतानीको महाबलः ।
गदां चिक्षेप संक्रुद्धस्तव पुत्रस्य मारिष ॥ १३
सा कृत्वा स्यन्दनं भस्म हयांश्चैव ससारथीन् ।
पपात धरणीं तूर्णं दारयन्तीव भारत ॥ १४
तावुभौ विरथौ वीरौ कुरूणां कीर्तिवर्धनौ ।
अपाक्रमेतां युद्धात्तौ प्रेक्षमाणौ परस्परम् ॥ १५
पुत्रस्तु तव संभ्रान्तो विवित्सो रथमाविशत् ।
शतानीकोऽपि त्वरितः प्रतिविन्ध्यरथं गतः ॥ १६

सुतसोमस्तु शकुनिं विव्याध निशितैः शरैः ।
नाकम्पयत संरब्धो वार्योघ इव पर्वतम् ॥ १७
सुतसोमस्तु तं दृष्ट्वा पितुरत्यन्तवैरिणम् ।
शरैरनेकसाहस्रैश्छादयामास भारत ॥ १८
ताञ्शराञ्शकुनिस्तूर्णं चिच्छेदान्यैः पतत्रिभिः ।
लघ्वस्त्रश्चित्रयोधी च जितकाशी च संयुगे ॥ १९
निवार्य समरे चापि शरांस्तान्निशितैः शरैः ।
आजघान सुसंक्रुद्धः सुतसोमं त्रिभिः शरैः ॥ २०
तस्याश्वान्केतनं सूतं तिलशो व्यधमच्छरैः ।
स्यालस्तव महावीर्यस्ततस्ते चुक्रुशुर्जनाः ॥ २१
हताश्वो विरथश्चैव छिन्नधन्वा च मारिष ।

C. 8. 1015
B. 8. 23. 23
K. 8. 16. 23

12 b) B3 श्रुतयर्म-; Dn1 D6 T1 M °वर्मा; T2 शितवर्मा. K4 ततस्; M1 श्रुतस् (for सुतस्). — c) T1 न्यश्वसूतं (for °सूत-). — d) V1 D2.6 असंभ्रमात्; B Da1 Dn1 D1.3–5.7 S °भ्रमः.

13 a) D2 हताश्वेति (for °श्वे तु). G1 रथो. D6 [ऽ]निच्छन् (sic); T2 (before corr.) तस्मिन् (for तिष्ठन्). — b) Ś2 शतानेको; K1 °नीकं. V1 B5 D2–4.6.7 S महारथः (for °बलः). — d) B3 D6 T2 पुत्राय; D1 पुत्रश्च (for पुत्रस्य). B3 भारत (for मारिष).

14 a) B2 G1 M1 स; T2 सो (for सा). V1 B2.3.5m D6 हत्वा (for कृत्वा), and तस्य (for भस्म). — b) S (except T2) हयान्सारथिमेव च. — cd) Ś K1.2 D8 दारयंती च (for °यन्तीव). S (except T2) ध्वजं चैव पताकां च (G2 °कश्च) मेदिनीमन्वपद्यत.

15 a) V1 शूरौ (for वीरौ). D6 तावुभौ भरतौस्तौ तौ (sic). — c) Ś2 K3 V1 B Da1 Dn1 D1–7 T2 व्यपाक्रमे(D1 °म)तां; K1 अपक्रमेतां; T1.3 G M व्यपक्रमेतां. Ś K1.2.4 Dn1 D2.6 युद्धाय; K3 V1 B1.2.4 D3.4.7.8 S °द्धात्तु; B3 °द्धास्तु; B5 m °द्धात्तौ. — d) Ś2 प्रेक्षमानौ; Da1 Dn1 D1.5.6 प्रेक्ष्यमाणौ; T2 वीक्ष°.

16 Da1 D1.5 om. 16ab. — b) Ś2 K3.4 V1 B2 G1.3 विवत्सो; K1 विवित्स-; B1.3–5 Dn1 D2–4.6.7 विविंशो; T1 विदित्सो; T2 विरथो; G2 M2–4 युयुत्सो. V1 Dn1 D3.4.6.7 T2 आरुहत्; D2 आरुहे; T1.3 G M आव्रजत् (for आविशत्). — c) D8 त्वरितं; S (except T2) राजेंद्र (for त्वरितः). — d) D8 प्रतिवंध्य°; G2 प्रत्यविंध्य° (for प्रतिविन्ध्य°).

17 a) K3 D2.6 T1 G2 श्रुतसोमं तु (D6 °मश्च); K4 स्तुतसौमस्तु; V1 B Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 T2.3 G1.3 M सु(B1 सू)तसोमं तु (V1 च). K3 V1 B (except B3) D S शकुनिर् (for शकुनिं). — b) V1 T3 G3 विद्ध्वा तु; B5 Dn1 D3.4.7 T1.2 G1.2 M विद्ध्वा सु-; D2.6 विद्ध्वा तं (for विव्याध). — T3 G1.3 repeat 17cd after 20. — c) D6 नाकंपत सु-; G2 नाकंपयच्च (for °यत). Ś2 K4 B1.5 D3–5.7 T1.3 G M2–4 संक्रुद्धो; Da1 D1 संरब्धौ; M1 संहृष्टो (for संरब्धो). — d) Ś K3 V1 B1.3.5 Da1 D1–6 T2 G2.3 M वार्यौघ; B4 वार्यौघैर्; T1 वाय्वोव (for वार्योघ). K3 पर्वतान्.

18 a) K3 स्तुत°; D6.8 T1 G2 श्रुत° (for सुत°).

19 a) S तस्य (for तूर्णं). — b) D3 चिच्छेदान्य-. S (M1 partly damaged) तूर्णं चिच्छेद (T3 G विव्याध) पत्रिभिः. — c) K3 लघ्वस्त्र-. Da1 D1.5 T1.3 G लघुहस्तश्चि(Da1 °चि)त्रयोधी.

20 a) D3 वापि (for चापि). — b) Da1 शराद्यान्; D5 शरांस्तन्; T1 शरांश्च (for शरांस्तान्). — D8 T1 om. (hapl.) 20cd. — c) D2 व्याजघान (for आज°). S (T1 om.) ततः क्रुद्धः (for सुसंक्रुद्धः). — d) K3 Dn1 D6 श्रुतसोमं. — After 20, T3 G1.3 repeat 17cd.

21 a) S स्यंदनं केतुं (for केतनं सूतं). — c) K3 D3 शालस्; V1 B1–4 Da1 D1.3.7 श्यालस्; G2 तस्यास् (for स्यालस्). K1 तत्र (for तव). Ś K1.2 B1.5 D3.4.6.7 महाराज; T2 °वीरस् (for °वीर्यस्). — d) B2 (marg.) तव (for ततस्). K1.3 V1 B D S उच्चु(M1 °च्च)क्रुशुर् (for ते चुक्रुशुर्).

C. 8. 1015
B. 8. 25. 23
K. 8. 16. 23

धन्वी धनुर्वरं गृह्य रथाद्भूमावतिष्ठत ।
व्यसृजत्सायकांश्चैव स्वर्णपुङ्खाञ्शिलाशितान् ॥ २२
छादयामासुरथ ते तव स्यालस्य तं रथम् ।
पतंगानामिव व्राताः शरव्राता महारथम् ॥ २३
रथोपस्थान्समीक्ष्यापि विव्यथे नैव सौबलः ।
प्रममृद्नंश्च शरांस्तांस्ताञ्शरव्रातैर्महायशाः ॥ २४
तत्रातुष्यन्त योधाश्च सिद्धाश्चापि दिवि स्थिताः ।
सुतसोमस्य तत्कर्म दृष्ट्वाश्रद्धेयमद्भुतम् ।
रथस्थं नृपतिं तं तु पदातिः सन्नयोधयत् ॥ २५
तस्य तीक्ष्णैर्महावेगैर्भल्लैः संनतपर्वभिः ।
व्यहनत्कार्मुकं राजा तूणीरं चैव सर्वशः ॥ २६
स च्छिन्नधन्वा समरे खड्गमुद्यम्य नानदन् ।
वैडूर्योत्पलवर्णाभं हस्तिदन्तमयत्सरुम् ॥ २७
भ्राम्यमाणं ततस्तं तु विमलाम्बरवर्चसम् ।

---

22 D1 om. (? hapl.) 22^{b}–24^{a}. — b) V1 B5 (m as in text) D2–7 S छिन्नकेतुश् (for °धन्वा). K3 मरिषः. — c) Ś2 धन्ववरं; Da1 D6 धनुर्धरं (for °वरं). Ś1 ग्राह्य (for गृह्य). — d) K3 B1–4 Dn1 D8 ततो (for रथाद्). D4 S व्यतिष्ठत (for अतिष्ठत). D2.6 सरथाद(D6 °दि)-वतिष्ठत. — e) K3 B1 T1.2 व्यसृजन्; Da1 D5 विसृजत्. Ś2 सायकश्; B1 शायकांश्; M1 सायकाश्. M2–4 चापि (for चैव). — f) Ś2 D8 शिलासितान्.

23 D1 om. 23 (cf. v. l. 22). — a) V1 B Da1 Dn1 D2–7 छादयामास समरे (V1 च रथं; B3.4 Da1 D5 °स रथं). — b) Some MSS. श्या(or शा)लस्य. K1 ते रथं; V1 B1.3 Da1 D5 चाहवे; B4 संयुगे (for तं रथम्). — T3 om. 23^{c}–24^{d}. — c) V1 B5 Dn1 D2–4.6.7 T2 शलभानाम् (for पतंगानाम्). K3 V1 B D (except D6; D1 om.) व्रातान्; G2 M4 व्रातं (for व्राताः). — d) K3 D2 शरव्रातान्. D5 महारथ; T2 महात्मनः; M3 महारथा. K3 V1 B Da1 Dn1 D3.4.7.8 श(B2 शू)रव्रातान्महारथः.

24 T3 om. 24 (cf. v. l. 23). D1 om. 24^{a} (cf. v. l. 22). — a) Ś2 K4 हस्तोपस्थान्; K1.3 V1 B D (D1 om.) रथोपगान् (for रथोपस्थान्). K3 समीक्ष्याथ; B1 °क्ष्येव; B3.5 D3.4.7 °क्ष्यैवं; B4 Da1 D5 °क्ष्यैव; D2 समासाद्य; D8 समीक्ष्यारिद् (for °क्ष्यापि). S (T3 om.) संछाद्यमानोपि दृढं. — b) Da1 D1.5 T2 विव्यधे. V1 विव्याधैनं च सौबलः. — c) K1 प्रमुद्यंश्च; K3 B Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 T2 प्रममाथ (B4 °मथे); K4 प्रमध्नंश्च; D6 प्रमृद्यतुः; T1 M प्रामर्दत (M1 प्रमर्दतः); G1 प्राज्ञमर्द; G2.3 प्रममर्द (for °द्नंश्च). G1.3 नरांस्तत्र; G2 नरांश्चस्ताञ् (for शरांस्तांस्तान्). K3 तां तु; V1 B1.2.5 D3.4.6.7 तस्य; B3.4 Da1 Dn1 D1.5.8 T2 तांस्तु; T1 सर्वान्; M1 अस्तान् (for तांस्तान्). D2 प्रमृज्यांश्चुशरांस्तस्य. — d) S (except T2; T3 om.) शरजालैर्महारथः.

25 a) V1 ततस्रास्यंत; B3 तत्र तस्यांत; D5 G2 तत्र तुष्य-(G2 °ष्यं)त. T3 G2.3 M यौधाश्च. — b) T3 G चैव (for चापि). — c) Ś1 (*sup. lin.* as in text) K3 B2 D2.6.8 T1 श्रुत(B2 सूत)सोमस्य. G3 यत् (for तत्). — d) G1 दृष्ट्वाश्रेयमद्भुतम् (submetric). — e) B5 D2–4.7 शकुनिं; D6 शकुनिर्; T1 तु नृपं; G2 नृपतिस् (for नृपतिं). K3 D8 यत्तु नृपतिं (for नृपतिं तं तु). V1 Dn1 D2.6.7 T1.2 यस्तु; B1.4 यांतं; B2.3.5 यत्तं; Da1 D1.5 संतं; D3.4 G1.3 M यत्तु (for तं तु). — f) K1 B1 पदातिं; D2 पदातः. K1 स्सत्र योधयद् (sic); K3 B5 Dn1 D3.4.6–8 T1 G समयोधयत् (D6 °यन्); K4 M2–4 स न्ययोधयत्; B1 सयुयोधयत्; D2 समपोथयत् (for सन्नयोधयत्).

26 a) D6 नृपं (for तस्य). B3 भल्लैर्; T1 तीव्रैर् (for तीक्ष्णैर्). — b) B3 तीक्ष्णैः (for भल्लैः). — c) K1.3 व्यहरत्; V1 D2 व्याहन(D2 °र)त्; S (except G3) व्यधमत् (for व्यहनत्). K3 चैव; V1 B D T2.3 G1.2 M3 राजन्; M4 राज (for राजा). — d) K3 V1 B D S तूणीरांश् (for तूणीरं). B2 चापि (for चैव). G1 तूणीरांश्च सर्वशः (submetric).

27 a) T1.3 G1.2 M1.3 सं- (for स). B1.5 D3.4.7 विरथः (for समरे). — b) K3 खड्गप्रछस्य (sic); M2–4 °मुद्गृह्य (for °मुद्यम्य). K1 नानदम्; K3.4 नानदत्; V1 B1.2.4.5 Da1 Dn1 D1–7 T2 चानदत्; B3 नादयन्; D8 G2 नादयत् (for नानदन्). — c) Ś1 B D3.4.6.7 वैदूर्योत्पलवर्णाभं; V1 D1.2 T1.3 G M वैडूर्योत्पलपत्राभं (D2 °वर्णाभ-; T1 M2.4 °पत्राभ-; G3 °पत्रांगं); Da1 वैदूर्योत्पालपत्राभं. — d) Ś2 Dn1 हस्तिदंतमयं त्सरूं (Ś2 °दं); K3 °दंडमयं सरुं; V1 B1.5 D2–4.7 S दंतिदंतमय(D3 °यं)त्सरुं (D2 °शुभं); Da1 D1.5 हस्तिदंतसमत्सरुं (Da1 D5 °रं); D8 हस्तीदंतमयत्सरुं.

28 a) Ś K2.4 भ्राम्यमानस्; K1 त्रास्यमाणं; B1 भ्रास्यमानं; Da1 D1.5 M3 °माणस्; Dn1 °मानं (for °माणं). B5 Da1 D1.5 तूर्णं (for तं तु). — b) Ś2 विमलादित्यवर्चसं; K1 विलरस्वर° (sic); Da1 विमलांबरवर्चसां; S (except T2) °बर(G2 °बुद)दर्शनं. — c) S तदा (for

कालोपम ततो मेने सुतसोमस्य धीमतः ॥ २८
सोऽचरत्सहसा खड्गी मण्डलानि सहस्रशः ।
चतुर्विंशन्महाराज शिक्षाबलसमन्वितः ॥ २९
सौबलस्तु ततस्तस्य शरांश्चिक्षेप वीर्यवान् ।
तानापतत एवाशु चिच्छेद परमासिना ॥ ३०
ततः क्रुद्धो महाराज सौबलः परवीरहा ।
प्राहिणोत्सुतसोमस्य शरानाशीविषोपमान् ॥ ३१
चिच्छेद तांश्च खड्गेन शिक्षया च बलेन च ।
दर्शयल्लाँघवं युद्धे तार्क्ष्यवीर्यसमद्युतिः ॥ ३२

तस्य संचरतो राजन्मण्डलावर्तने तदा ।
क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन खड्गं चिच्छेद सुप्रभम् ॥ ३३
स च्छिन्नः सहसा भूमौ निपपात महानसिः ।
अवशस्य स्थितं हस्ते तं खड्गं सत्सरुं तदा ॥ ३४
छिन्नमाज्ञाय निस्त्रिंशमवप्लुत्य पदानि षट् ।
प्राविध्यत ततः शेषं सुतसोमो महारथः ॥ ३५
स च्छित्त्वा सगुणं चापं रणे तस्य महात्मनः ।
पपात धरणीं तूर्णं स्वर्णवज्रविभूषितः ।
सुतसोमस्ततोऽगच्छच्छ्रुतकीर्तेर्महारथम् ॥ ३६

C. 8. 1032
B. 8. 25. 40
K. 8. 16. 39

ततो). K3 V1 B D (except D2) कालदंडोपमं मेने. — d) K3 Dn1 D6 T1 श्रुतसोमस्य; D1 सूत° (for सुत°).

29 a) K3 D8 सोचरन्. T1 खड्गो (for खड्गी). — b) K3 B1–4 Da1 Dn1 D1.5.6.8 समंततः (for सहस्रशः). — c) V1 B1.3–5 Da1 D1–5.7 G1.2 चतुर्दश; B2 °विंशं; Dn1 D6 T G3 M °र्दिशं (for °विंशन्). D6 समुद्दिश्य (for महाराज). — After 29, V1 B D (except D6.8) ins.:

142* भ्रान्तमुद्भ्रान्तमाविद्धमाप्लुतं विप्लुतं सृतम्।
संपातं समुदीर्यं च दर्शयामास संयुगे।

[Cf. 6. 50. 45. — (L. 1) B1 आवृत्तम् (for उद्भ्रान्तम्). V1 आधूद्धम् (sic); B3 Da1 D1.2.5 आधूतम्; B5 आवृत्तम्; Dn1 आभूतम् (for आविद्धम्). B2 आधूतं (for आप्लुतं). V1 B4 Dn1 D2 प्लुतनिः(Dn1 D2 °नि)सृतं; Da1 D1.5 द्रुतनिःसृतं (for विप्लुतं सृतम्). B1 स्मृतं; B2 स्रुतं; B5 तथा (for सृतम्). ❀Cc: भ्रांतादयः परिभाषिताः।❀ — (L. 2) B4m समुदीषं; Ccp °दीक्ष्यं (for °दीर्यं). D2 संपातसमुदीर्ज्यं च (for the prior half).]

30 a) V1 D2 सौबलस्य. — D3 om. 30^{cd}.

31 D3 erroneously, reads 31^a–53^b after अशीत्या (in 67^c). — b) V1 D2–4.7 पुनरेव च (D2 हि) (for परवीरहा). — c) K3 D6 T1 श्रुतसोमास्य; V1 B1.5 D2–4.7 M2–4 सुतसोमाय; Dn1 श्रुतसेनाय (for सुतसोमस्य). — d) Ś1 (*sup. lin.* as in text).2 K1.2.4 राजन्नाशीविषोपमान्.

32 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — a) Dn1 विछेद (for चिच्छेद). V1 B (except B2.3) Dn1 D2.4.6.7 S तांस्तु (for तांश्च). Ś1 भल्लेन; K2 बल्लेन (for खड्गेन). — c) D1 युद्धं. — d) K1 तार्क्ष्यवीर्यसमच्युतिः; K3 D6.8 तार्क्ष(D6 °क्ष्यं)वीर्यपराक्रमः; V1 B2.4 Dn1 D2–4.7 S तार्क्ष्य(M1 °क्ष)तुल्यपराक्रमः.

33 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — a) T3 G3 राजा (for राजन्). — b) Ś K2.4 मंडले वर्तने; K3 D1.5 मंड(K3 °ग)लावर्तते (for मण्डलावर्तने). Ś K1.2.4 T1 तथा (for तदा). T2 मंडलानि ततस्ततः. — c) V1 क्षुराग्रेण (for क्षुरप्रेण). — d) M1 चिक्षेप (for चिच्छेद). T3 सप्रभं.

34 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — a) K3 G1.2 M संच्छिन्नः (for स च्छिन्नः). — b) B3 महाद्युतिः. — c) K3 B3 D1.5.8 अर्धमन्यत्; V1 B1.4.5 D2–4.7 S अर्धमस्य; B2 Da1 D6 अर्धमन्य-; Dn1 अर्द्धं तस्य (for अवशस्य). K4 अवसंपस्थिते हस्ते (sic). — d) K4 शत्सरु. K1 मत्सरुं तं च भारत; K3 B2–5 Dn1 D3.4.7.8 सु(K3 B2 D8 स)त्सरोस्तस्य (B2.5 D4.7 °त्र) भारत; V1 D2.6 स-(D2 त)त्सरुं तस्य भारत; B1 युयुत्सोस्तस्य भारत; Da1 D1 T2 सत्सरुस्तस्य (Da1 °त्र) भारत; D5 सुशरस्तस्य भारत; T1 G1 यत्तु सत्सरु भारत; T3 M स(M4 त)त्सरुं यत्तु भारत; G2 सत्सरु यन्तु भारत; G3 सुत्सरुं यत्तु भारत.

35 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — a) Ś2 K1.2.4 B3 आदाय (for आज्ञाय). — After 35^{ab}, D2 ins.:

143* सोऽन्यत्कार्मुकमादाय सुदृढं वेगवत्तरम्।

— c) K3 प्राविध्यच्च. Cc °ध्यत (as in text). D2 तूर्णं (for शेषं). D8 प्राविध्य कृतमशेषं (sic); T1.2 G1.2 M प्राविध्यतासेस्त(T2 G1.2 °तासै त)च्छेषं. — d) Ś2 सुतसोम-; K3 Dn1 D6 श्रुतसोमो. V1 D2 S (except T2) महाबलः (for °रथः). B1 सुतसोमं तथा रथः.

36 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — a) D4 संछित्त्वा; T2 G1 M2–4 तच्छित्त्वा; T3 G2.3 स च्छिद्य (for स च्छित्त्वा). — S (except T2) transp. 36^b and 36^d. — c) D4 तत्र (for तूर्णं). — d) K2.4 स्वर्णवर्णविभूषितः; K3 सुवर्णवज्रभू°; V1 B D S स्वर्णवज्रविभूषितं. — e) K3 B2 Dn1 D6 T1 श्रुत° (for सुत°). T1 तथा (for ततो). K3 गत्वा; Dn1 [ऽ]गच्छन्; S

C. 8. 1032
B. 8. 25. 40
K. 8. 16. 40

सौबलोऽपि धनुर्गृह्य घोरमन्यत्सुदुःसहम् ।
अभ्ययात्पाण्डवानीकं निघ्नञ्शत्रुगणान्बहून् ॥ ३७
तत्र नादो महानासीत्पाण्डवानां विशां पते ।
सौबलं समरे दृष्ट्वा विचरन्तममीतवत् ॥ ३८
तान्यनीकानि दृप्तानि शस्त्रवन्ति महान्ति च ।
द्राव्यमाणान्यदृश्यन्त सौबलेन महात्मना ॥ ३९
यथा दैत्यचमूं राजन्देवराजो ममर्द ह ।
तथैव पाण्डवीं सेनां सौबलेयो व्यनाशयत् ॥ ४०
धृष्टद्युम्नं कृपो राजन्वारयामास संयुगे ।
यथा दृप्तं वने नागं शरभो वारयेद्युधि ॥ ४१
निरुद्धः पार्षतस्तेन गौतमेन बलीयसा ।
पदात्पदं विचलितुं नाशक्नोत्तत्र भारत ॥ ४२
गौतमस्य वपुर्दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नरथं प्रति ।
वित्रेसुः सर्वभूतानि क्षयं प्राप्तं च मेनिरे ॥ ४३
तत्रावोचन्विमनसो रथिनः सादिनस्तथा ।
द्रोणस्य निधने नूनं संक्रुद्धो द्विपदां वरः ॥ ४४
शारद्वतो महातेजा दिव्यास्त्रविदुदारधीः ।
अपि स्वस्ति भवेदद्य धृष्टद्युम्नस्य गौतमात् ॥ ४५
अपीयं वाहिनी कृत्स्ना मुच्येत महतो भयात् ।
अप्ययं ब्राह्मणः सर्वान्न नो हन्यात्समागतान् ॥ ४६

(except T2) राजन् (for [ऽ]गच्छत्). — *f*) K1 om. from कीर्तें up to शस्त्र (in 39*b*). Dn1 D1 °कीर्तिर् (for °कीर्तेर्). S (except T2) श्रुतकीर्तिरथं गतः.

37 For sequence in D3, cf. v. l. 31. K1 om. 37 (cf. v. l. 36). — *b*) T3 G3 अन्यं (for अन्यत्). V1 B5 D2–4. 7 सुदुर्जयं; B1 सुदुष्करं; Dn1 स दुःसहं; T1. 3 G M महाबलः; T2 सुदर्शनं (for सुदुःसहम्). — *c*) B3. 4 Da1 D1. 5 पांडवीं सेनां (for पाण्डवानीकं).

38 For sequence in D3, cf. v. l. 31. K1 om. 38 (cf. v. l. 36). — *a*) B1 ततो (for तत्र). — *c*) K3 सौबलस्य रथं दृष्ट्वा. — *d*) B1 विचरन् **भीतवत्.

39 For sequence in D3, cf. v. l. 31. K1 om. up to शस्त्र (in *b*) (cf. v. l. 36). — *a*) Ś2 तान्यनेकानि. Da1 D1. 5 तृप्तानि; Dn1 दृष्टानि; T2 त्रस्तानि (for दृप्तानि). — *b*) Ś2 K2. 4 शत्रुवंति; D1 शस्त्रदंति (for °वन्ति). B3 महांत्यपि. — *c*) B1 G1 द्रव्यमाणानि; D4. 6 द्राव्यमानानि; G2 द्रवमाणानि. K4 द्राव्यमानानि दृश्यंत.

40 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — *a*) Da1 D1. 5 अथ (for यथा). B3 दैत्यबलं; D3 °चमुं. — *c*) T3 G1. 2 पांडवानीकं (for पाण्डवीं सेनां). — *d*) B3 सौबलोपि; D1 सौवलेन. D2 व्यदत् (sic); T3 G1. 2 व्यनीनशत्; M1 [ऽ]प्यनाशयत् (for व्यनाश°). — V1 repeats 40*cd*. — K3. 4 V1 B D S ins. after 40 (K4 after 42) an addl. colophon. [*Adhy. name:* T1. 2 शकुनिकृत(T2 °सुत)सोमयुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B1. 4. 5 D6 25; D4 26; T1. 3 G M 16; T2 18.] — After the colophon, G2 ins. श्रीकृष्णाय नमः.

41 For sequence in D3, cf. v. l. 31. Before 41, K3. 4 V1 B D S (except G3) ins. संजय उवाच. — *a*) Dn1 T2 G2 ततो (for कृपो). — *c*) D3–5. 7 दृष्ट्वा (for दृप्तं). K3 D3 महा-; D1 च ते (for वने). B2. 5 D2–4. 7 T2 सिंहं (for नागं). — *d*) V1 D4 सरभो; D2 शलभो (for शरभो). Ś1 [ऽ]पारयद्; Ś2 K4 [ऽ]धारयद्; K1. 2 D2 T2 [ऽ]वारयद् (for वारयेद्).

42 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — *a*) B5 विरुद्धः. G2 पार्षदस्. K1 विरुद्धा पर्वतस्तेन (sic). — *b*) B1. 3. 4 Da1 D1. 5 महात्मना (for बलीयसा). — *c*) V1 प्रचलितुं (for विच°). — *d*) K3 B5 Dn1 D2–4. 6–8 T1. 2 G1 M नाशकत् (for नाशक्नोत्). G1 पार्षतः (for भारत). T3 G2. 3 न शक्नोत्यत्र भारत. — After 42, K4 ins. an addl. colophon (cf. v. l. 40).

43 For sequence in D3, cf. v. l. 31. Before 43, K4 ins. संजय उवाच. — *a*) V1 B D2–4. 7 T2. 3 G2. 3 रथं; Da1 D1. 5 धनुर् (for वपुर्). D6 च दुर्दृष्टो (for वपुर्दृष्ट्वा). — *b*) Ś2 धृष्टद्युम्नं; D6 गौतमस्य (for धृष्टद्युम्न-). — *c*) B1. 4 वित्रेशुः; Dn1 विनेशुः (for वित्रेसुः). — *d*) T2 भयं; Cc क्षयं (as in text).

44 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — *a*) K1 Da1 D1. 5 तत्राब्रुवन्; B1. 3. 4 त(B4 अ)थाब्रुवन् (for तत्रावोचन्). S (except T2) तत्र जल्पंति पांडूनां. — *b*) T2 तदा (for तथा). — *c*) Ś2 K4 T1 G2 निधनं; V1 B1. 4. 5 D T2. 3 G1. 3 M निधनात् (for निधने). Ś2 K4 श्रुत्वा; V1 B5 Da1 तूर्णं (for नूनं). — *d*) K1 संक्रुद्धं. Ś1 K2 वर.

45 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — *a*) K1 शरद्वतो; K2 नार°; M1 शारद्वतो. Dn1 महाराज (for महातेजा). — *b*) G2 दिव्यास्त्रविदुषो युधि. — *c*) K4 अपस्वस्ति. Cc cites अपि (as in text). D1 भवं (for भवेद्). K1. 2. 4 B3 D7 T2 G1. 2 अस्य; D1 एव (for अद्य).

46 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — *b*) Ś2 K1. 3

याद्दशं दृश्यते रूपमन्तकप्रतिमं भृशम् ।
गमिष्यत्यद्य पदवीं भारद्वाजस्य संयुगे ॥ ४७
आचार्यः क्षिप्रहस्तश्च विजयी च सदा युधि ।
अस्त्रवान्वीर्यसंपन्नः क्रोधेन च समन्वितः ॥ ४८
पार्षतश्च भृशं युद्धे विमुखोऽद्यापि लक्ष्यते ।
इत्येवं विविधा वाचस्तावकानां परैः सह ॥ ४९
विनिःश्वस्य ततः क्रुद्धः कृपः शारद्वतो नृप ।
पार्षतं छादयामास निश्चेष्टं सर्वमर्मसु ॥ ५०

स वध्यमानः समरे गौतमेन महात्मना ।
कर्तव्यं न प्रजानाति मोहितः परमाहवे ॥ ५१
तमब्रवीत्ततो यन्ता कच्चित्क्षेमं नु पार्षत ।
ईदृशं व्यसनं युद्धे न ते दृष्टं कदाचन ॥ ५२
दैवयोगात्तु ते बाणा नातरन्मर्मभेदिनः ।
प्रेषिता द्विजमुख्येन मर्माण्युद्दिश्य सर्वशः ॥ ५३
व्यावर्तये तत्र रथं नदीवेगमिवार्णवात् ।
अवध्यं ब्राह्मणं मन्ये येन ते विक्रमो हतः ॥ ५४

C. 8. 1051
B. 8. 26. 15
K. 8. 17. 14

मुच्यते (for मुच्येत). D1 भवान् (for भयात्). — M1 om. (hapl.) 46^{cd}. — ^{c}) Ś2 अपीयं; D4 अद्यायं; M2-4 अयं तु (for अप्ययं). M2 ब्राह्मणान् (for ब्राह्मणः). — ^{d}) Ś K1.2.4 नूनं; G2 नागान् (for न नो).

47 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — ^{a}) G2 नूनम् (for रूपम्). — ^{b}) S रणे (for भृशम्). — ^{c}) B2 पृथिवीं; Da1 पदवी; Ca. c °वीं (as in text). — ^{d}) T1 भरद्वाजस्य; Ca भार° (as in text). K3 V1 B5 D (except Da1 D1.5) S गौतमः (for संयुगे).

48 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — ^{b}) K1 विजयीव. M3.4 -युधः (for युधि). — ^{c}) T1.3 G M शस्त्र(G1 श्रुत)संपन्नः.

49 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — ^{a}) K1 पादतश्च; K3 पार्षतस्य; B1.2 S °तस्तु (for °तश्च). B5 D2-4.7 T1.3 G2.3 M महा-; G1 समो (for भृशं). — ^{b}) M हि (for [अ]पि). Da1 D1.5 M2-4 दृश्यते (for लक्ष्यते). B1-3 Dn1 D3.4.7 T1 विमुखोद्या(Dn °स्या)-भिल°; D3 विमुख्यः सोभिल°. — ^{c}) G1 विहिता (for विविधा). G2 तस्य (for वाचस्). — ^{d}) K1 तथकानां (for तावकानां). S व्यश्रूयंत (G2 न श्रूयंते) महारणे (T1 °हवे). — After 49, K4 V1 B Da1 D1.3-7 ins.:

144* व्यश्रूयन्त महाराज तयोस्तत्र समागमे ।
[K4 ययोस् (for तयोस्). D1 समागमं.]

On the other hand, Dn1 D2 ins. after 49:

145* विचेरुस्तत्र समरे गौतमाद्भयशंसकाः।
[D2 गौतमा भावसंमताः (for the posterior half).]

50 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — ^{a}) Some MSS. विनिश्वस्य; B1.3.4 D1.5 विनिश्विस्य. K2 (before corr.) V1 B D2-4.6.7 S क्रोधात् (G2 कोपात्) (for क्रुद्धः). — ^{b}) D4 तथा; G2 नृपः; M2-4 युधि (for नृप). — ^{c}) G1.2 पार्षदं. K3 D3 ताडयामास; V1 B5 Dn1 D2-4.6.7 चार्द° (for छाद°). — ^{d}) B1 Dn1 सर्वकर्मसु; S शरवृष्टिभिः (for सर्वमर्मसु).

51 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — ^{a}) V1 B2.5 Dn1 D2-4.6.7 T2 हन्यमानः (for वध्य°). — ^{c}) K3 B1.4 Dn1 D3 नाभिजानाति; V1 B2.3.5 D2-4.6.7 न स जानाति; S नाभि(M3 °धि)जज्ञे वै (for न प्रजानाति). — ^{d}) K3 V1 B2.5 D (except Da1 D1.5) S मोहेन महता (K3 तमसा) वृतः.

52 For sequence in D3, cf. v. l. 31. — ^{b}) Da1 M3 कच्चित्; D3 कथं (for कच्चित्). Ś K1.2.4 V1 B (except B4) D2-4.6 T2 G1.2 M तु; Cc नु (as in text). K3 Dn1 D3 तवारिहन् (for नु पार्षत). K2 पार्षतः; D2.6 S मारिष (for पार्षत). — ^{c}) B2 सदृशं (for ईदृशं). — ^{d}) Ś2 ते न (by transp.). K3 B3 Dn1 D3 S (except M2-4) मे दृष्टं; K4 दृष्टं ते (by transp.). D2-4.7 मया क्वचित् (for कदाचन).

53 For sequence of 53^{ab} in D3, cf. v. l. 31. — ^{a}) Ś K1.2.4 देवयुद्धात्; G1 देवयोगात् (for दैव°). K3 D3 च ते; D4 हि ते; T1 ततो; T2.3 G इमे (for तु ते). G2 M1 बाणान् (for बाणा). — ^{b}) K3 Dn1 D3 व्यपतन्; V1 D6 T2 नाभवन्; B Da1 D1-5.7 नापतन् (for नातरन्). K2 (before corr.) मर्मभेदिनि. T1.3 G M न जघ्नु(G2 निजघ्नु-; M1 जघ्नतु)र्मर्म (T1 °मंस) चाहवे. — ^{d}) K1.3 B1.3-5 D (except D2.6.3) सर्वतः; M2-4 वै शराः (for सर्वशः).

54 ^{a}) K4 व्यावर्त्तते; B3 D3.6 व्यावर्त्तय; D3 व्यवर्त्त-ये; Cc व्यावर्तये (as in text). K3 V1 Dn1 D2.3 T2.3 G M तव रथं; B1.3-5 Da1 D1.3-7 रथं तूर्णं; T1 रथमिमं (for तत्र रथं). B2 व्यावर्त्तयेत रथं च. — ^{b}) K3 D3 इवार्णवः; T1.2 G1.3 M इवाहवात्; T3 G2.3 इवांभसा. — ^{c}) B3 असाध्यं (for अवध्यं). K3 D1.3 (marg. *sec. m.* as in text) मेने (for मन्ये). — ^{d}) K1 विक्रमे. T1.3 G2.3 M1 (*sup. lin.*). 2-4 हृतः (for हतः).

C. 8. 1051
B. 8. 25. 15
K. 8. 17. 15

धृष्टद्युम्नस्ततो राजञ्शनकैरब्रवीद्वचः ।
मुह्यते मे मनस्तात गात्रे स्वेदश्च जायते ॥ ५५
वेपथुं च शरीरे मे रोमहर्षं च पश्य वै ।
वर्जयन्ब्राह्मणं युद्धे शनैर्याहि यतोऽच्युतः ॥ ५६
अर्जुनं भीमसेनं वा समरे प्राप्य सारथे ।
क्षेममद्य भवेद्यन्तरिति मे नैष्ठिकी मतिः ॥ ५७
ततः प्रायान्महाराज सारथिस्त्वरयन्हयान् ।
यतो भीमो महेष्वासो युयुधे तव सैनिकैः ॥ ५८
प्रद्रुतं तु रथं दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नस्य मारिष ।
किरञ्शरशतान्येव गौतमोऽन्वयौ तदा ॥ ५९
शङ्खं च पूरयामास मुहुर्मुहुररिंदमः ।
पार्षतं प्राद्रवद्यन्तं महेन्द्र इव शम्बरम् ॥ ६०
शिखण्डिनं तु समरे भीष्ममृत्युं दुरासदम् ।
हार्दिक्यो वारयामास स्मयन्निव मुहुर्मुहुः ॥ ६१
शिखण्डी च समासाद्य हृदिकानां महारथम् ।
पञ्चभिर्निशितैर्भल्लैर्जत्रुदेशे समार्दयत् ॥ ६२
कृतवर्मा तु संक्रुद्धो भित्त्वा षष्टिभिराशुगैः ।
धनुरेकेन चिच्छेद हसन्राजन्महारथः ॥ ६३
अथान्यद्धनुरादाय द्रुपदस्यात्मजो बली ।
तिष्ठ तिष्ठेति संक्रुद्धो हार्दिक्यं प्रत्यभाषत ॥ ६४
ततोऽस्य नवतिं बाणान्रुक्मपुङ्खान्सुतेजनान् ।
प्रेषयामास राजेन्द्र तेऽस्याभ्रश्यन्त वर्मणः ॥ ६५

---

55 b) K3 अवोचच्छनकैर्वचः. — d) K1.3 V1 B D (except Da1 D1.5) T2.3 G1.3 M गात्र-; T1 गात्राद् (for गात्रे). K3 श्वेदश्च; K4 खेदश्च.

56 G2 om. (hapl.) 56^{ab}. — a) K3 V1 B D S वेपथुः. T1.3 G1.3 M क्लमथुश्चैव (for च शरीरे मे). — b) K3 Dn1 D8 रोमहर्षस्तथा ह्यभूत्; V1 B1-3 D1.2.5.6 S (G2 om.) °र्षश्च जायते; B4.5 Da1 D3.4.7 °र्षश्च सारथे. — c) T1 अजेयो ब्राह्मणो युद्धे; G2 ब्राह्मणं वजयन्युद्धे. — d) K1 याति (for याहि). K4 S (except T2) [ऽ]च्युतौ; B3.5 D3.4.6.7 [ऽ]र्जुनः (for ऽच्युतः).

57 a) B1.3.4 Da1 D1.5.8 च (for वा). — b) K1 समरं. — c) B1.3.4 एव (B3 °वं) (for अद्य). M3 भये (for भवेद्). Da1 D1.5 भवेयु(D1 °द्यु)स्तर् (sic) (for भवेद्यन्तर्). V1 B2 Dn1 S मह्यम्; B5 D3.4.7 एवम्; D2 एकम् (for यन्तर्). D6 क्षममद्यंतरिति मे (sic). — d) B5 D2-4.7 एषा (for इति). B6 वै (for मे). K3 नैष्टिका; K4 नेष्ठिकी; D2 नैष्टकी; Ca नैष्ठिका.

58 b) D2.5 G2 त्वरया (for त्वरयन्). Da1 om. हयान्. — c) Ś K1.2.4 Dn1 ततो; B1.3.4 Da1 D1.5.6 यत्र (for यतो). Ś2 भीम-. Dn1 G1.2 महाराज (for महेष्वासो). — d) K1 D8 युयुद्धे (for युयुधे).

59 a) K1 प्राद्रुतं. V1 B2.3.5 D2.4.6.7 च (for तु). — b) K3.4 मारिषः. — c) B1 शत° (for शर°). — d) V1 T2 रणे; D2 रणात्; M1 तदौ; M2-4 द्रुतं (for तदा).

60 K1 reads 60^{bc} in marg. *sec. m.* — b) K1 अर्विंदमम्; D1.3 M2 अरिंदम. — c) Ś1 प्रद्रवत्यंतो; Ś2 K2.4 प्रद्रवन्यत्तो (K4 °तो); K3 D8 द्रावयन्यांतं; V1 B2.5 Dn1 D2.6 T2 द्रावयामास; B1.3.4 Da1 D1.5 T1 G2 M द्रावयन्म(T1 G2 M °न्य)त्तो; D3.4.7 त्रासयामास; T3 G1.3 द्रावयन्हसो (for प्राद्रवद्यन्तं). — d) V1 B2.5 D2-4.7 महेंद्रो नमुचिं यथा.

61 G2 om. 61^{a}–62^{b}. — a) K1 शिखंडिनां. — b) K1 दुरासनं (for दुरासदम्).

62 G2 om. 62^{ab} (cf. v. l. 61). — a) Ś1 K3.4 V1 B (except B2) Da1 D2-8 शिखं(D3 °षं)डी तु; D1 शिखंडिनं (for °डी च). Ś1 (before corr.) समारुह्य; Ś2 K4 समाश्वास्य (for °साद्य). — b) T1 हार्दिक्यानां; G1 हृदीकानां. — c) K3 Dn1 D6.8 T2 G2 बाणैर् (for भल्लैर्). — d) K1 शत्रुदेशे; K3 जतु° (for जत्रु°). K1 समासदत्; K3 Dn1 S समर्पयत्; V1 B5 D3.4.6.7 समाहनत्; B1-4 Da1 D1.2.5.8 समापयत् (for °र्दयत्).

63 a) V1 हार्दिक्यो; B2 हार्दिक्यं; G5 संरब्धो (for संक्रुद्धो). — D1 repeats 63^{bc} after 68^{a}. — b) B2 हत्वा; S विद्ध्वा (for भित्त्वा). K3 Dn1 D3.7.8 षष्ट्या पतत्रिभिः; K4 षष्टिभिराहतैः; V1 B2 D6 द्वात्रिंशता शरैः; B1.3.4 पंचभिराशुगैः; B5 षष्ट्याभिराशुगैः (sic); D2 षष्ट्या तदाशुगैः; G2 चाष्टभिराशुगैः (for षष्टिभिरा°). — c) B1.3 स चैकेन धनुश्छित्त्वा. — d) T1.3 G M स्मयन्निव; T2 हसन्नाजौ (for °न्राजन्). K1 महारथाः; D2 °रथं.

64 c) V1 चाक्रुद्धो; S (except T2) हार्दिक्यं (for संक्रुद्धो). — d) D2 प्रहसन्वाक्यमब्रवीत्; S (except T2) संक्रुद्धः समपद्यत.

65 a) D2 नवभिर्; D6 M1 नवतिर्; G1 M3.4 नवतीं. D1 बाणा. — b) M1 रुग्मपुंखान्. K3 D8 T1 सुतेजसः; B2 स्वतेजसा; T2 सुतेजितान् (for °जनान्). — c) T3 G समरे (for राजेन्द्र). — d) Ś2 D1.5.6 T2 G1.2 तस्य; B1 ते च

वितथांस्तान्समालक्ष्य पतितांश्च महीतले ।
क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन कार्मुकं चिच्छिदे बली ॥ ६६
अथैनं छिन्नधन्वानं भग्नशृङ्गमिवर्षभम् ।
अशीत्या मार्गणैः क्रुद्धो बाह्वोरुरसि चार्दयत् ॥ ६७
कृतवर्मा तु संक्रुद्धो मार्गणैः कृतविक्षतः ।
धनुरन्यत्समादाय समार्गणगणं प्रभो ।
शिखण्डिनं बाणवरैः स्कन्धदेशेऽभ्यताडयत् ॥ ६८
स्कन्धदेशे स्थितैर्बाणैः शिखण्डी च रराज ह ।
शाखाप्रतानैर्विमलैः सुमहान्स यथा द्रुमः ॥ ६९
तावन्योन्यं भृशं विद्ध्वा रुधिरेण समुक्षितौ ।

C. 8. 1068
B. 8. 26. 32
K. 8. 17. 32

(for तेऽस्य). Ś2 [अ]भृश्यंत; K1 [अ]त्रश्यंत; G1.2 भ्रश्यंत (for [अ]भ्रश्यन्त). Dn1 D1.2.8 वर्मणि; T2 वाजिनः; M2 वर्मणा (for वर्मणः).

66 ^{a}) K4 वितथास्; D4 G2 विरथांस्; D8 विततांस; T1 वतथांस्; T2 व्यथितांस् (for वितथांस्). B2 समालोक्य (for °लक्ष्य). — ^{c}) G1 स तीक्ष्णेन. — ^{d}) S सोच्छिनद् (for चिच्छिदे). K1.3 V1 B D T1 M भृशं; B4 m पुनः; T2.3 G1.3 दृढं; G2 रथं (for बली).

67 ^{a}) K1 भिन्नधन्वानं. — ^{b}) T3 G2.3 भग्नदपम्; M2–4 भिन्नशृंगम् (for भग्न°). M1 इवाषभंम्. — ^{c}) D2 अतीत्या; D8 आशीत्या. After अशीत्या, D8 erroneously reads 31^{a}–53^{b} (cf. v. l. 31). B4 माकुलैः (for मार्गणैः). T1 क्रोधाद् (for क्रुद्धो). — ^{d}) K3 V1 B D (except D8) S चार्पयत् (for चार्द°).

68 ^{a}) K1.3 Dn1 D8 T2 च (for तु). T1 M सात्वतस्तु रणे क्रुद्धो; T3 G3 सात्वतं तु सुसंक्रुद्धो; G1 सात्वतस्तु सुसं°; G2 सात्यकिस्तु सुसं°. — After 68^{a}, D1 repeats 63^{bc}. — ^{b}) Ś1.2 (*sup. lin.* as in text) K1 B D (except D6) M1 Ccp क्षतविक्षतः; Ś2 (*sup. lin.* and also marg.) विक्षितः कृतः; K3 क्षतविक्षितः; K4 क्षतविक्षतः; T1 भृशविक्षितः; T2.3 G क्षतविग्रहः; M2 कृतविक्षतिः; M3 °विक्षितः; Cc °विक्षतः (as in text). — After 68^{ab}, K3.4 V1 B D S ins.:

146* ववाम रुधिरं गात्रैः कुम्भवक्त्रादिवोदकम् ।
रुधिरेण परिक्लिन्नः कृतवर्मा त्वराजत ।
वर्षेण क्लेदितो राजन्यथा गैरिकपर्वतः ।

[(L. 1) K3 चकार; K4 विक्षरं; V1 व्यक्षरद्; B2 T2 विक्षरन्; Da1 D1.5.8 चक्षार; Dn1 सुस्राव; D2 विचरन्; D6 ह्यक्षरन् (sic); T1.3 G2.3 M2–4 व्यसृजद्; G1 विसृजं; M1 विसृजन् (for ववाम). D2 विविधैर् (for रुधिरं). K3 B3.4 Dn1 D5 T1 गात्रात्; M1 (before corr.) गात्रं (for गात्रैः). S (except T2) मुखात्कुंभ (for कुम्भवक्त्राद्). — (L. 2) G2 इव (for परि-). K3 तवमन्ये (for कृतवर्मा). K2 V1 D6 व्यराजत; B2.5 D2–4.7 त्वराजत (for व्यरोचत). — (L. 3) Dn1 प्लावितो (for क्लेदितो). B1 D6 गैरिकः (D6 °का-) पर्वतो यथा (for the posterior half).]

— ^{c}) K2 भानुर् (for धनुर्). K3 V1 B D S अथान्यद्धनुरादाय. — ^{d}) V1 B Da1 Dn1 D1.3–5.7 M समार्गणगुणं (for °गणं). K3.4 V1 B D T2 प्रभुः; T1.3 G M ततः (for प्रभो). — ^{e}) K3 Dn1 D8 T2 बाणशतैः; V1 B2.5 D2–4.6.7 °गणैः; T1.3 G M त्रिभिर्बाणैः (for बाणवरैः). — ^{f}) S (except T2) शंखदेशे (for स्कन्ध°). K3.4 V1 B D व्यताडयत्; T1 ह्यताडयत् (for ऽभ्यताड°).

69 ^{a}) K3 V1 B D (except D8) T2 स्कंधदेश- (D1 °शा-); T1.3 शंखदेश-; M शंखदेशे (for स्कन्धदेशे). — ^{b}) K1.3 V1 B D T2 तु; T1 न; T3 G2.3 M स (for च). V1 B2.4.5 D2–4.6.7 T2.3 G3 व्यराजत; T1 G2 M व्यरोचत (for रराज ह). G1 स शिखंडी व्यराजत. — ^{c}) B1–4 Da1 D1.2.5 विपुलैः (for विमलैः). K3 B5 D3.4.7 शाखाप्रशाखविपुलः (K3 °ततो); V1 D6 °वितानैर्विततः (D6 °पुलैः); Dn1 D8 °प्रशाखैर्विततो; T1.3 G M2–4 °प्रशाखैर्विपुलैः (T3 G °मलैः); M1 °प्रशाखैः सुविपुलैः (hypermetric). — ^{d}) T1 स महान् (for सुमहान्). B1.4 Da1 D1.5 च; B2 स्म; B3 तु; T1.3 G M वै (for स). B2 द्रुमो यथा (by transp.); M2–4 वनस्पतिः. K3 Dn1 D8 महास्कध इव द्रुमः; V1 B5 D2–4.6.7 T2 सुमहान्पादपो यथा.

70 ^{a}) K3 च संक्रुद्धौ; V1 D6 भृशं विद्धौ; T1 G1.2 M रणे विद्ध्वा (for भृशं विद्ध्वा). — ^{b}) Da1 D1.5 समुक्षितं; T2 G2 समुत्क्षितौ. — After 70^{ab}, S ins.:

147* पोप्लूयमानौ हि यथा महान्तौ शोणितह्रदे ।
तद्वद्विरेजतुर्वीरौ शोणितेन परिप्लुतौ ।
यथा च किंशुकौ फुल्लौ पुष्यमासेऽभ्युपागतौ ।
रुधिरोक्षितसर्वाङ्गौ रक्तचन्दनरूषितौ ।
भुजगाविव संक्रुद्धौ रेजतुस्तौ नरोत्तमौ । [5]
तावुभौ शरनुन्नाङ्गौ परस्परशरक्षतौ ।

[(L. 1) T3 G3 पोप्लूयमाना. T1 शोभमानौ यथा भूमौ (for the prior half). G2 महांतं (for महान्तौ). T1 शोणितौ ह्रदौ. — (L. 3) G2 यथा हि किंशुके फुल्ले (for the prior half). T2 [ऽ]प्युपागतौ; T3 G समागते (for ऽभ्युपा°). — (L. 6) T1 भृश° (for शर°). T1.2 M1 °शरक्षते; M2–4 °कृतक्षतौ.]

— ^{c}) D1 °शृंगाभिहतो. — K2 om. (? hapl.) 70^{d}–71^{b}.

C. 8. 1069
B. 8. 26. 33
K. 8. 17. 34

अन्योन्यशृङ्गाभिहतौ रेजतुर्वृषभाविव ॥ ७०
अन्योन्यस्य वधे यत्नं कुर्वाणौ तौ महारथौ ।
रथाभ्यां चेरतुस्तत्र मण्डलानि सहस्रशः ॥ ७१
कृतवर्मा महाराज पार्षतं निशितैः शरैः ।
रणे विव्याध सप्तत्या स्वर्णपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ ७२
ततोऽस्य समरे बाणं भोजः प्रहरतां वरः ।
जीवितान्तकरं घोरं व्यसृजत्त्वरयान्वितः ॥ ७३
स तेनाभिहतो राजन्मूर्छामाशु समाविशत् ।
ध्वजयष्टिं च सहसा शिश्रिये कश्मलावृतः ॥ ७४
अपोवाह रणात्तं तु सारथी रथिनां वरम् ।
हार्दिक्यशरसंतप्तं निःश्वसन्तं पुनः पुनः ॥ ७५
पराजिते ततः शूरे द्रुपदस्य सुते प्रभो ।
प्राद्रवत्पाण्डवी सेना वध्यमाना समन्ततः ॥ ७६

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

१९

संजय उवाच ।
श्वेताश्वोऽपि महाराज व्यधमत्तावकं बलम् ।
यथा वायुः समासाद्य तूलराशिं समन्ततः ॥ १
प्रत्युद्ययुस्त्रिगर्तास्तं शिबयः कौरवैः सह ।
शाल्वाः संशप्तकाश्चैव नारायणबलं च यत् ॥ २
सत्यसेनः सत्यकीर्तिर्मित्रदेवः श्रुतंजयः ।

— d) D8 राजतुर् (for रेजतुर्). K3 वृषलाविव; D2 वृषभा इव (for °भाविव).

71 K2 om. 71ab (cf. v. l. 70). — a) G2 अन्योन्यं तु वधे यत्तौ. — c) K4 D2 रथानां (for रथाभ्यां). T2 रेजतुस्; M1 चतुरस् (sic) (for चेरतुस्).

72 b) K3 नवभिः (for निशितैः). — d) K2 D7.8 शिलासितैः.

73 a) K3 राजन्; T1 M बाणान् (for बाणं). — b) G2 तेन (for भोजः). — c) K3 T1 M जीवितांतकरान्घोरान्. — d) K3 त्वरयान्वितान्.

74 a) Ś2 शेते नाभिहतो; K3 स तैरभिहतो. G2 राजा (for राजन्). — b) S (except T2) मूर्छयाभिपरिप्लुतः. — d) M1 संश्रयात्; Ca शिश्रिये (as in text). D2.7 कश्मलान्वितः; G1 °लाश्रितः (for °लावृतः).

75 a) K3 D2.8 रथात्; T3 G रणे (रणात्). V1 B2.3.5 D (except Dn1 D8) तूर्णं (for तं तु). — b) Da1 D1.5 सारथिं. T2 वरः. — T2 om. 75cd. — c) K3 हार्दिक्यं (for हार्दिक्य-). — d) Ś2 K1 निश्वरंतं; some MSS. निश्वसंतं. B3 Dn मुहुर्मुहुः (for पुनः पुनः).

76 a) T3 G1.3 तत्र (for ततः). T1 सूनौ (for शूरे). — b) K3 सुतैः; V1 B5 D2–4.6.7 T2 [आ]त्मजे; T1 रणे; G2 शरैः (for सुते). B2.3 विभो; D8 प्रभौ; G2 सुते (for प्रभो). — c) K1 प्राद्रवीत्; V1 B6 D1–7 T3 G3 M3 व्यद्रवत् (for प्राद्रवत्). K3 कौरवी (for पाण्डवी). — d) V1 D2.6 T2 हन्यमाना; B5 व्यध°; Dn1 पीड्य° (for वध्य°). V1 परंतप (for समन्ततः).

Colophon. — *Adhy. name*: T1.2 शिखंडिपराजयः. — *Day of Karna's Generalship*: Ś2 प्रथमयुद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 19; B1.2.4 Da D2.3.5.6 26; D1 20; D4 27; T1.3 G M 17; T2 19.

19

1 Before the ref., G2 reads श्रीकृष्णाय नमः; D8 om. the ref. — a) B5 D2–4.7 श्वेताश्वोथ (for °श्वोऽपि). — d) K3 वृक्षराशीं; K4 तूलराशीं; Dn1 °राशिः (for °राशिं).

2 a) Da1 D1.5 तु; M1 ते (for तं). G2 प्रत्यद्युतिस्त्रिगर्तांस्तान् (sic). — b) D3 (m as in text) विशयः (for शिबयः). S (except T2) transp. कौरवैः and सह. D3 om. from सह up to 3b. — c) Ś2 K1 साल्वः; K2.4 साल्वाः. Some MSS. संसप्तकाश्च. S (except T2) वसातयोथ साल्वा(T1 °ल्व)श्च. — d) V1 B (except B5) Dn D4.8 T2 (*sup. lin.* as in text) तत् (for यत्). T1.3 G M गोपालाश्च यशस्विनः.

3 D8 om. 3ab (cf. v. l. 2). — a) Ś K1.2.4 V1 Dn1 D2.6 T2.3 G M1 सत्यदेवः (for °सेनः). B Da1 D1.4.5.7 चंद्रदेवो. — b) T1 M2–4 मित्रसेनः (for °देवः).

सौश्रुतिश्चित्रसेनश्च मित्रवर्मा च भारत ॥ ३
त्रिगर्तराजः समरे भ्रातृभिः परिवारितः ।
पुत्रैश्चैव महेष्वासैर्नानाशस्त्रधरैर्युधि ॥ ४
ते सृजन्तः शरव्रातान्किरन्तोऽर्जुनमाहवे ।
अभ्यद्रवन्त समरे वार्योघा इव सागरम् ॥ ५
ते त्वर्जुनं समासाद्य योधाः शतसहस्रशः ।
अगच्छन्विलयं सर्वे तार्क्ष्यं दृष्ट्वेव पन्नगाः ॥ ६
ते वध्यमानाः समरे नाजहुः पाण्डवं तदा ।
दह्यमाना यथा राजञ्शलभा इव पावकम् ॥ ७
सत्यसेनस्त्रिभिर्बाणैर्विव्याध युधि पाण्डवम् ।
मित्रदेवस्त्रिषष्ट्या च चन्द्रदेवश्च सप्तभिः ॥ ८
मित्रवर्मा त्रिसप्तत्या सौश्रुतिश्चापि पञ्चभिः ।

C. 8. 1064
B. 8. 27. 9
K. 8. 18. 9

B5 D2.4.6.7 T3 सुतंजयः; D8 श्रुतिं°; T2 शतं° (for श्रुतं°). — c) K4 सौश्रुतश्च; D6 सश्रुतिश्च; G2 सौशतिश्च (for सौश्रुतिश्च). V1 S चंद्रदेवश्च; Dn1 चंद्रसेनश्च; D6 चैंद्र° (for चित्र°). — d) Ś K2.4 V1 B1.5 G3 चित्रवर्मा; K3 मित्रकर्मा; G2 °देवश्च (for °वर्मा). — After 3, Dn1 ins.:

148* सुशर्मा च सुधर्मा च सुवर्मा चैव भारत।

4 a) Ś K3.4 त्रिगर्तश्चैव; Cc त्रिगर्तराजः (as in text). K1 त्रिगतुस्समरे तत्र (sic). — b) K1 परिवर्तितः (for °वारितः). — c) T1 एव (for चैव). — d) D8 नानायुधधरैर्; T1 G1 °शस्त्ररथैर्; T3 G3 °शस्त्रसहैर्; G2 °शास्त्रधरैर् (for °शस्त्रधरैर्). V1 B4.5 D2–4.6.7 T2 नानाश(T2 °शा)स्त्रविशारदैः.

5 a) K3 V1 विसृजंतः; B1.5 D3.4.6.7 व्यसृजंत; B2–4 D5 T2 तेसृजंत; D1 ते स्रजंत; D2 विसृजंत; T1 M1 ते किरंतः; M2.4 ते क्षिपंतः; M3 तेक्षिपंत (for ते सृजन्तः). K1 शरव्राताः; B4 शरशतं; Dn1 D8 (before corr. as in text) शरशतान्; T3 G शरान्घोरान् (for शरव्रातान्). — b) T1 क्रुद्धा ह्यर्जुनम् (for किरन्तो°). Cc cites किरन्तः (as in text). — c) K1 अद्य वर्तत (sic); K3 B5 Da1 Dn1 D1 अभ्यवर्षंत; V1 B1–4 D2–4.6-8 S °वर्तंत; D5 °वर्धंत (for °द्रवन्त). K3.4 B1–3.5 Dn1 D2–4.7.8 S सहसा; V1 सरिता; B4 Da1 D1.5 सहिता (for समरे). — d) Ś2 K3.4 Da1 Dn1 D1.3–5 M1 वार्यौघा; K1 M4 वार्योघ; D6 G2 वार्यौघ (for वार्योघा). D1 सागरे; G2 सागरौ (for सागरम्).

6 Ś1 K2 om. (hapl.) 6. — a) K3 D8 तेर्जुनं तु. — b) M1.3.4 यौधाः (for योधाः). K1.3.4 V1 B5 D2.6 सरितः सागरं यथा. — c) K4 Da1 D1 आगच्छन्. B4 Da1 D1.4.5 निलयं (for विलयं). Ś2 K1.3 प्रनष्टास्त(Ś2 °ष्ट त)त्र दृश्यंते. — d) Dn1 D8 प्राप्येव; T2 G1.2 दृष्ट्वैव (for दृष्ट्वेव). Ś2 K1.3 वार्यौ(K1 °र्यै)घा इव सागरं (K3 °रे) (= 5^{d}).

7 a) K3 V1 B5 D2–4.6.7 हन्यमानाः (for वध्यमानाः). — b) Ś K2.4 D1 नाजग्हुः; D6 T1.3 G1.3 M न जहुः; T2 निजघ्नुः (for नाजहुः). K3 M4 पांडवांस् (for पाण्डवं). V1 B5 Dn1 D2–4.6.7 T2 रणे; T1 तथा (for तदा). G2 तं जहुः पांडुनंदनं. — c) K3 दग्धपादा; B2.5 D3.4.7 हन्यमाना (for दह्य°). V1 B5 D5 महाराज; B1–4 तथा (B3.4 °दा) राजन्. — d) M4 शलका (for शलभा).

8 a) V1 G1 सत्यदेवस्; G2 °देवं (for °सेनस्). — After 8^{ab}, D2 reads 149* and G2, 151*. — c) B2 चित्रदेवस्; B3 चित्रसेनस् (for मित्रदेवस्). V1 तु षष्ट्या (for त्रिषष्ट्या). V1 B2.5 D2–4.6.7 T2 तु (for च). — d) V1 B5 Dn1 D1–4.6.7 चंद्रसेनस्तु (Dn1 D1 °श्च) (for °देवश्च).

9 D2 G2 M1 om. (hapl.) 9^{ab}. — a) K3 चित्रधर्मा; D6 मित्रधर्मा (for °वर्मा). M4 त्रिसह्यासौ (sic) (for त्रिसप्तत्या). — b) K4 T3 G3 सौश्रुतश्च (for सौश्रुतिश्च). V1 B Dn1 D3–5.7.8 T2 सप्तभिः; Da1 D1 सप्ततिः (for पञ्चभिः). M4 श्रुतिश्चापि च पंचभिः. — After 9^{ab}, M2–4 ins. 153*, 154*. — c) V1 B1.4 D6 T3 G1.3 M1 श्रुतंजयश्च; B3 धनं° (for शत्रुं°). B1.2.5 D3.4.6.7 T2 तु (for च). G1 सप्तत्या (for विंशत्या). — d) K1 स्वशर्मा; K3 T1.2 M1 सुवर्मा; V1 D6 त्रिगर्तो (for सुशर्मा). B1 सप्तभिः. B3 चंद्रदेवं तथाष्टभिः. — Ś K V1 B1.2.4 D T G1.3 ins. after 9 (D2, after 8^{ab}):

149* स विद्धो बहुभिः संख्ये प्रतिविव्याध तान्नृपान्।

[T2 बहुधा (for बहुभिः). Ś K2.4 युद्धे; Dn1 T2 बाणैः; D2 शूरैः; T1 G3 संखे (for संख्ये). Ś1 प्रतिविध्यत्तु; Ś2 °विध्य तु; K1 °विद्य स; K2 °विवृतु (sic); K4 °विध्यत (for °विव्याध).]

Ś K V1 B1.2.4 D (except D6) T2 cont.:

150* सौश्रुतिं सप्तभिर्विद्ध्वा सत्यसेनं त्रिभिः शरैः।

[D2 सौस्तुतिं; D8 सौश्रुतं (for सौश्रुतिं). K1 सप्तभिविद्धा; V1 Dn1 D2 T2 पंचविंशत्या.]

On the other hand, D6 T1.3 G1.3 ins. after 149*: G2, after 8^{ab}:

151* सौश्रुतिं पञ्चविंशत्या चन्द्रदेवं तथाष्टभिः।

[G2 सौश्रुतिः; G3 °तं. D6 चंद्रसेनं; G2 चंद्रदेवस्.]

K3 V1 B1.2.4 Da1 Dn1 D1–5.7.8 ins. after 150*:

152* शत्रुंजयं च विंशत्या चन्द्रदेवं तथाष्टभिः।

[V1 B1.4 श्रुतंजयं (for शत्रुं°). Da1 D1.5 तु (for च). V1 Dn1 D2 चंद्रसेनं (for चन्द्रदेवं).]

C. 8. 1085
B. 8. 27. 9
K. 8. 18. 9

शत्रुंजयश्च विंशत्या सुशर्मा नवभिः शरैः ॥ ९
शत्रुंजयं च राजानं हत्वा तत्र शिलाशितैः ।
सौश्रुतेः सशिरस्त्राणं शिरः कायादपाहरत् ।
त्वरितश्चन्द्रदेवं च शरैर्निन्ये यमक्षयम् ॥ १०
अथेतरान्महाराज यतमानान्महारथान् ।
पञ्चभिः पञ्चभिर्बाणैरेकैकं प्रत्यवारयत् ॥ ११
सत्यसेनस्तु संक्रुद्धस्तोमरं व्यसृजन्महत् ।
समुद्दिश्य रणे कृष्णं सिंहनादं ननाद च ॥ १२
स निर्भिद्य भुजं सव्यं माधवस्य महात्मनः ।
अयस्मयो महाचण्डो जगाम धरणीं तदा ॥ १३
माधवस्य तु विद्धस्य तोमरेण महारणे ।
प्रतोदः प्रापतद्धस्ताद्रश्मयश्च विशां पते ॥ १४
स प्रतोदं पुनर्गृह्य रश्मींश्चैव महायशाः ।
वाहयामास तानश्वान्सत्यसेनरथं प्रति ॥ १५

K3 V1 B1.4 Da1 Dn1 D1–5.7.8 cont.: B3 ins. after 9: M2–4 ins. after 9^{ab}: D6 T1.3 G ins. after 150*:

153* मित्रदेवं शतेनैव श्रुतसेनं त्रिभिः शरैः ।

[K3 मित्रबंधं (for °देवं). K3 Da1 Dn1 D1.5.8 M2.4 चित्रसेनं; V1 सत्यकीर्तिं; D6 सत्यकीर्तिः; T1 M3 मित्रसेनं; T3 G सत्यदेवं (for श्रुतसेनं).]

K3 V1 B1.4 D T1.3 G M2–4 cont: Ś T2 ins. after 150*; M1 ins. after 9:

154* नवभिर्मित्रवर्माणं सुशर्माणं तथाष्टभिः ।

[T1 M1 अष्टभिर्; G1.2 M2–4 अष्टाशिर् (for नवभिर्). Dn1 विन्याध च; T1 निवर्माणं; T2 M सुवर्माणं (for सुशर्माणं). S तथैव च (for तथाष्टभिः).]

Dn1 cont.:

155* सुवर्माणं शतेनाजौ सुशर्माणं च पंचभिः ।
भूयश्चैव सुशर्माणं सुवर्माणं तथाष्टभिः ।

10 ^{a}) B1.4 T3 G2.3 श्रुतंजयं; M1 श्रुतंजयञ्च (for शत्रुंजयं). D5 शत्रुंजयं अथेतरान्महाराजानं (sic) (for ^{a}). — ^{b}) K1 शिवानितैः (sic); D7.8 शिलासितैः; T2 शिलीमुखैः (for शिलाशितैः). — ^{c}) D1 सौश्रुतेः; D2 सौस्तुतैः (for सौश्रुतेः). K1 सौश्रुतिं स्वशरस्त्राणं (sic). — ^{d}) Ś2 त्वरिता; D1 T G त्वरितं (for त्वरितश्च). V1 Dn1 चंद्रसेनं; T2 चित्रसेनं (for चन्द्रदेवं).

11 ^{a}) B2 D3.4.6.8 T3 तथेतरान् (for अथे°). — ^{b}) T2 युध्यमानान् (for यत°). — ^{c}) Dn1 om. the first पंचभिर्. — ^{d}) Dn1 प्रत्यधारयत्; D3 °वार्ययत् (sic); T1 °पीडयत्; T3 G M2–4 °ताडयत्; M1 °डारयत् (sic) (for °वारयत्).

12 ^{a}) G1.2 सत्यदेवस् (for °सेनस्). — ^{b}) K4 D8 विसृजन्महत् (D8 °हान्). S (except T2) ससृजे शितं (for व्यसृजन्महत्). — ^{c}) K4 तमुद्दिश्य (for समु°). — ^{d}) B1 ह (for च).

13 ^{c}) Ś1 K1.2 Dn1 T2 अयोमयो; Ś2 K4 अयोमुखो (for अयस्मयो). Ś1 K1 B2 महादंडो; K3 V1 B1.3–5 D हेमदंडो; K4 महाचंद्रो; S स्वर्णदंडो (for महाचण्डो). — ^{d}) S धरणीतलं (for धरणीं तदा).

14 ^{a}) B3 च; Da1 तु (for तु). K3 विध्वस्य; D3 (m as in text) विप्रस्य (for विद्धस्य). — ^{b}) Da1 D1.5 महाहवे; Dn1 D2 °त्मना; T1 °त्मनः (for °रणे). — ^{c}) K3 प्राद्रवद्; G1 न्यपतद् (for प्रापतद्). T G2.3 M प्रतोदमपतद्धस्ताद्. — ^{d}) D4 तु (for च). — K3 Dn1 D4 m. 7.8 ins. after 14: T2 G1 after 15: T3 G3 M2.3 after 16^{ab}:

156* वासुदेवं विभिन्नाङ्गं दृष्ट्वा पार्थो धनंजयः ।
क्रोधमाहारयत्तीव्रं कृष्णं चेदमुवाच ह ।
प्रापयाश्वान्महाबाहो सत्यसेनं प्रति प्रभो ।

[T3 G3 M2.3 om. line 1. — (L. 1) = (var.) 16^{ab}. K3 तु निर्भिन्नं; D3 सुनिर्भिन्नं (for विभिन्नाङ्गं). T2 G1 विष्वक्सेनं सुनिर्विद्धं (for the prior half). D3 मेदं (for पार्थो). — (L. 2) G1 आहारयंस्. T2.3 G3 वाक्यं (for कृष्णं). — (L. 3) Dn1 प्रापयासान्; D3 प्रापयस्व; T2.3 G1.3 M2.3 चोदयाश्वान् (for प्रापया°). K3 T2.3 G1.2 M2.3 सत्यसेनरथं प्रति (for the posterior half).]

K3 Dn1 D4 m. 7.8 cont.:

157* यावदेनं शरैस्तीक्ष्णैर्नयामि यमसादनम् ।

while M2.3 ins. after 156*:

158* ततः संचोदयामास सत्यसेनरथं प्रति ।

M2.3 cont.: T3 G3 ins. after 156*:

159* अथ दिव्यास्त्रविच्छूरो जातमन्युर्धनंजयः ।

15 ^{a}) K1.3 B2 D3 स तु प्रतोदं गृह्याशु; V1 Dn1 D3.4.6.7 S प्रतोदं गृह्य सोन्यं तु (D3.4.6.7 T2.3 G M1.3 °न्यत्तु); B1.2–5 Da1 D1.5 स प्रतोदं प्रगृह्याशु; D2 प्रतोदं गृह्य सौ तथा (sic). — ^{b}) K1.3 B1.3–5 Da1 D1.5.8 तथा रश्मीन्म(K1 D8 °श्मीमं)हायशाः; V1 Dn1 D2–4.6.7 रश्मीनपि यथा पुरा; B2 रथरश्मीन्महायशाः; S रश्मीन्संगृह्य च द्रुतं (M स्वयं). — ^{c}) B1 अस्मान् (for अश्वान्). — ^{d}) T2.3 G1.3 सत्यदेवरथं प्रति.

विष्वक्सेनं तु निर्भिन्नं प्रेक्ष्य पार्थो धनंजयः ।
सत्यसेनं शरैस्तीक्ष्णैर्दारयित्वा महाबलः ॥ १६
ततः सुनिशितैर्बाणै राज्ञस्तस्य महच्छिरः ।
कुण्डलोपचितं कायाच्चकर्त पृतनान्तरे ॥ १७
तं निहत्य शितैर्बाणैर्मित्रवर्माणमाक्षिपत् ।
वत्सदन्तेन तीक्ष्णेन सारथिं चास्य मारिष ॥ १८
ततः शरशतैर्भूयः संशप्तकगणान्वशी ।
पातयामास संक्रुद्धः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १९
ततो रजतपुङ्खेन राज्ञः शीर्षं महात्मनः ।
मित्रदेवस्य चिच्छेद क्षुरप्रेण महायशाः ।
सुशर्माणं च संक्रुद्धो जत्रुदेशे समार्दयत् ॥ २०
ततः संशप्तकाः सर्वे परिवार्य धनंजयम् ।
शस्त्रौघैर्ममृदुः क्रुद्धा नादयन्तो दिशो दश ॥ २१
अभ्यर्दितस्तु तैर्जिष्णुः शक्रतुल्यपराक्रमः ।
ऐन्द्रमस्त्रममेयात्मा प्रादुश्चक्रे महारथः ।
ततः शरसहस्राणि प्रादुरासन्विशां पते ॥ २२
ध्वजानां छिद्यमानानां कार्मुकाणां च संयुगे ।
रथानां सपताकानां तूणीराणां शरैः सह ॥ २३

C. 8. 1105
B. 8. 27. 23
K. 8. 18. 29

16 K4 reads 16^{ab} twice consecutively. — a) Ś1 K1.2 B8 विश्वक्सेनं; K4 (second time) विक्तेनं (sic). B8 om. from निर्भिन्नं (in 16^{a}) up to 17^{d}. D2 T1.3 G3 M2–4 सुनिर्विद्धं (for तु निर्भिन्नं). K4 (first time) Dn1 D8 T2 G1 M1 अथ दिव्यास्त्रविच्छूरो. — b) K4 (first time) Dn1 D8 जातामर्षो; V1 प्रेक्षयन्नो; B1.2.5 D2–4.7 T1.3 G2.3 M2–4 दृष्ट्वा पार्थो; B4 वीक्ष्य पार्थो; T2 G1 M1 जातमन्युर् (for प्रेक्ष्य पार्थो). — d) V1 B (B8 om.) Dn1 D2–4.6–8 S वारयित्वा (for दार°). V1 D2.6 T2 महारथं; B1.4 Da1 D1.5 °बलं; B2.5 Dn1 D3.4.7 T1 °रथः; T3 G3 °बली (for °बलः).

17 B3 om. 17 (cf. v. l. 16). — a) D6 M2–4 स; G1 तु (for सु-). — G2 om. (hapl.) from बाणैः (in 17^{a}) up to °शतैर् (in 19^{a}). K1 om. (hapl.) 17^{b}–18^{a}. — b) Dn1 D6.8 राजंस् (for राज्ञस्). S (G2 om.) राजंस्तस्य महात्मनः. — c) T G1.3 M1.3 कुंडलोपहितं. Cc cites उपचितं. — d) K3 भृशमुत्तरं; V1 B2.5 Dn1 D2.6 पृतनामुखे; D1 पृष्टं स्तनांतरे (sic); T1 प्रहसन्निव T2.3 G1.3 M प्रहसञ्शिरः (for पृतनान्तरे).

18 G2 om. 18. K1 om. 18^{a} (cf. v. l. 17). — a) V1 B4.5 D2–4.6.7 निकृत्य (for निहत्य). — b) Ś K चित्रवर्माणम्. K3 T1 G1 M आहवे; V1 आक्षिणोत्; D6 अक्षिणोत्; T3 G3 एव च; Cc आक्षिपत् (as in text). — c) S (G2 om.) हत्वा च (for तीक्ष्णेन). — d) K3 Dn1 मारिषः.

19 G2 om. ततः शरशतैर् (cf. v. l. 17). — a) D8 शरैः शतं (before corr. शतं शरैर्). K3 om. भूयः. — b) Some MSS. संसप्तक-. V1 T2.3 G M1 बहून्; B Dn1 D2–4.7 बली (for वशी). — c) Ś K1.2.4 वै; D6 तान् (for सं-).

20 a) K1 V1 B2.3.5 D6 T G M1 राजतपुंखेन. — b) V1 B5 D2–4.7 राजन्; Dn1 राज-; D6 शिरस् (for राज्ञः). D6 तस्य (for शीर्षं). B2 महारथः (for °त्मनः). — c) B2.4 Da1 D2–4.7 S मित्रसेनस्य; B3 चित्रदेवस्य; B5 चित्रसेनस्य (for मित्रदेवस्य). — d) B5 D2–4.6.7 महारथः; M3.4 °त्मना (for °यशाः). — e) K1 स्वशर्माणं; K3 T2 सुवर्माणं (for सुशर्माणं). K1 च सत्क्रुद्धो; V1 B2.5 D3.4.6–8 T2 सुसंक्रुद्धो; D2 तु संक्रुद्धो; T1.3 G M ततः क्रुद्धो (for च संक्रुद्धो). — f) K1 B3 समाहरत्; K3 V1 B2.5 D T1 M °हनत्; B4 T2.3 G सम(B4 °मा)र्पयत् (for समार्दयत्). — After 20, S ins.:

160* नाराचेन सुतीक्ष्णेन सुमुक्तेन महायशाः।

21 a) Some MSS. संसप्तकाः. B4 संशप्तकगणाः सर्वे. — b) K4 धनंजयः (for °जयम्). — c) Dn1 शरौघैर्; G2 शस्त्रैर्वै (for शस्त्रौघैर्). Ś K1.2.4 ममृधुः; D8 (m as in text) ममृदुः; T2 बहुभिः (for ममृदुः). M4 क्रुद्धो (for क्रुद्धा).

22 a) K3 अत्यर्दितस्; D6 अभ्यर्दितैस् (for °र्दितस्). B3.5 तज्जिष्णुः (for तैर्जिष्णुः). S स तैरभ्यर्दितो जिष्णुः. — b) K1 D5 G2 -पराक्रमैः (D5 °माः). — c) T2 इंद्रम् (for ऐन्द्रम्). K3 अभेद्यात्मा (for अमेयात्मा). — e) K1 शत- (for शर-). — f) M1 प्रादुरासीद् (for °रासन्). — After 22, S ins.:

161* कार्मुकात्पाण्डुपुत्रस्य पार्थस्यामिततेजसः।

23 a) T1 M4 ततस्ते; T2.3 G ततस्तु; M1.3 ततस्तैश् (for ध्वजानां). — b) K1.3.4 Da1 Dn1 D1.3–5 कार्मुकानां. V1 B2.4.5 D2–4.6.7 मारिष (for संयुगे). S ध्वजानां धनुषां तथा. — K3 om. (hapl.) 23^{c}–24^{d}. B3 om. 23^{cd}. — c) Da1 D1.5 च; D2 सु- (for स-). — d) T2 तूणीरानां. K1 शतैः; B (B3 om.) D S युगैः (for शरैः).

C. 8. 1105
B. 8. 27. 30
K. 8. 18. 30

अक्षाणामथ योक्त्राणां चक्राणां रश्मिभिः सह ।
कूबराणां वरूथानां पृषत्कानां च संयुगे ॥ २४
अश्मनां पततां चैव प्रासानामृष्टिभिः सह ।
गदानां परिघाणां च शक्तीनां तोमरैः सह ॥ २५
शतघ्नीनां सचक्राणां भुजानामूरुभिः सह ।
कण्ठसूत्राङ्गदानां च केयूराणां च मारिष ॥ २६
हाराणामथ निष्काणां तनुत्राणां च भारत ।
छत्राणां व्यजनानां च शिरसां मुकुटैः सह ।
अश्रूयत महाञ्शब्दस्तत्र तत्र विशां पते ॥ २७
सकुण्डलानि स्वक्षीणि पूर्णचन्द्रनिभानि च ।
शिरांस्युर्व्यामदृश्यन्त तारागण इवाम्बरे ॥ २८
सुस्रग्वीणि सुवासांसि चन्दनेनोक्षितानि च ।
शरीराणि व्यदृश्यन्त हतानां च महीतले ।
गन्धर्वनगराकारं घोरमायोधनं तदा ॥ २९
निहतै राजपुत्रैश्च क्षत्रियैश्च महाबलैः ।
हस्तिभिः पतितैश्चैव तुरगैश्चाभवन्मही ।
अगम्यमार्गा समरे विशीर्णैरिव पर्वतैः ॥ ३०
नासीच्चक्रपथश्चैव पाण्डवस्य महात्मनः ।

---

24 K3 om. 24 (cf. v. l. 23). K4 om. (hapl.) 24^{ab}. — a) G2 च स- (for अथ). V1 B D (except Dn1 D8) S (except G2) चक्राणां (for योक्त्राणां). — b) V1 B D2-4. 6. 7 T G1. 3 M योक्त्रा(B1 M2-4 °क्तृ)णां; Da1 D1. 5 युगानां (for चक्राणां). V1 M2-4 रथिभिः (for रश्मिभिः). T2 om. सह. G2 रश्मिभिः सहसा तदा. — Ś2 om. (hapl.) 24^{c}–25^{d}. — c) Dn1 कूब्रानां. — d) K1 पृषक्टानां; V1 B2 T2 आकर्णागां; Dn1 आकर्णानां; D2 मार्गणानां; G1 वषक्टाणां; G2 पृषत्काणां (for °त्कानां). V1 D6 भारत; B1 संयुगैः; B2 D2 सर्वशः (for संयुगे).

25 Ś2 om. 25 (cf. v. l. 24). — a) K1 अश्मानं; V1 B2 रश्मीनां; B1. 3-5 Da1 D1. 3-7 T1. 2 M अश्वानां; D2 अस्मानां; T3 G हयानां (for अश्मनां). V1 पतति (for पततां). B1. 3-5 Da1 D1. 3-5 T2. 3 G M चापि; D7 वापि; T1 चासि- (for चैव). — b) K3 प्रासादाम्; B3 युगानाम् (for प्रासानाम्). T1 G2. 3 M2-4 असिकर्प(T1 °र्म)णैः; T3 अपि कर्पणैः; G1 असिचर्मणां; M1 असिकर्पणे (for ऋष्टिभिः सह). Da1 D1. 5 पाशानां च(D5 स)ष्टिभिः सह; D4 गजानामृषिभिः सह. — c) Ś1 K B D (except Dn1 D8) T2. 3 G2. 3 M2 परिघानां; T1 परिपूर्णांश्. — d) K4 V1 B D (except Dn1 D8) शक्तितोमरपट्टिशैः (B1 °ट्टिसैः). Cc cites पट्टिशैः, adding सहेत्यनुयुज्यते.

26 a) K3 च वक्त्राणां; B1. 3 च शस्त्राणां; Da1 D1. 5 च सर्वाणां; Dn1 D2. 3 च चक्राणां; T2 सुचक्राणां (for सच°). — b) K1. 3 V1 B D T G M2-4 चोरुभिः; M1 चारिभिः (for ऊरुभिः). — K3 om. (hapl.) 26^{c}–27^{d}. — c) T2. 3 G कर्णसूत्रांगदानां च. Cc cites अङ्गदानां. — d) K1 D5 सकेयूराणां (hypermetric); Cc केयूराणां (as in text). K4 मारिषः.

27 K3 om. 27^{abcd} (cf. v. l. 26). — a) Ś1 K1. 2 Dn1 D8 निष्कानां; V1 निःकाणां (for निष्काणां). S हाराणां श्रोणि(T2. 3 G हेम)सूत्राणां. — b) K1 तद्वत्राणां (sic); Dn1 D8 T1 M तलत्राणां; T2 G कटकानां (for तनुत्राणां). — d) T2 मकुटैः. D2 शिराणां कुंडलैः सह; T1. 3 G M मकुटानां महात्मनां. — ef) K3 स्वश्रूयत्त (sic) (for अश्रूयत). Ś2 V1 B3 महाशब्दस्; D6 महाराजन् (for महाञ्शब्दस्). K1 ततस्; D6 शब्दस् (for the first तत्र). Dn1 D8 S राशयश्चात्र (Dn1 D8 °यः संप्र-; T1 °यस्तत्र; M1 °यः स प्र-; M2-4 °य स्मात्र) दृश्यंते पतितानां महीतले.

28 G2 om. (hapl.) 28^{a}–29^{d}. — a) K3 Da1 D5. 8 सुकुंडलानि. S (G2 om.) स्रग्वीणि (for स्वक्षीणि). — Ś K1. 2 D7 om. (hapl.) 28^{c}–29^{b}. — c) V1 [ऊ]र्व्याम् (for [उ]र्व्याम्). B3 स दृश्यंते (for अदृश्यन्त). — d) K4 V1 B1. 4. 5 D2-4. 6 T2 ताराजालम् (for °गण).

29 G2 om. 29^{abcd}; Ś K1. 2 D7 om. 29^{ab} (cf. v. l. 28). — a) K3 सुसृग्वीणा (sic); K4 D4 सुस्रग्वीनि; B3 सुग्रीवाणि; Dn1 सुस्रग्वीण; D8 सुसृग्वीणि; S (except T2; G2 om.) सुखार्हाणि (for सुस्रग्वीणि). K3 सुवासांसी; B1 सुवासानि. V1 शुभ्राणि शुभवासांसि. — c) D6 न्यदृश्यंत; M1 प्रदृ° (for व्यदृ°). — d) K3 V1 B2-5 D S (G2 om.) निहतानां (for हतानां च). B1 निहतां महतीतले. — e) S रुद्रस्याक्रीडसदृशं.

30 b) T2 महाखलैः (for °बलैः). — After 30^{ab}, S ins.:

162* अर्जुनेन महाराज तत्र तत्र महारणे ।
[M महाहवे (for °रणे).]

— c) V1 अस्तिभिः (for हस्तिभिः). K3 G2 पत्तिभिश्; D6 पातितैश् (for पतितैश्). B1 रणे विचरतस्तस्य. — d) Some MSS. तुरंगैश्. — e) V1 B5 D2-4. 6. 7 S अगम्यरूपा (for °मार्गा). — f) T2. 3 G2. 3 विस्तीर्णैर्; G1 विकीर्णैर् (for विशीर्णैर्).

निघ्नतः शात्रवान्भल्लैर्हस्त्यश्वं चामितं महत् ॥ ३१
आ *तुम्बादवसीदन्ति रथचक्राणि मारिष ।
रणे विचरतस्तस्य तस्मिंल्लोहितकर्दमे ॥ ३२
सीदमानानि चक्राणि समूहुस्तुरगा भृशम् ।
श्रमेण महता युक्ता मनोमारुतरंहसः ॥ ३३
वध्यमानं तु तत्सैन्यं पाण्डुपुत्रेण धन्विना ।
प्रायशो विमुखं सर्वं नावतिष्ठत संयुगे ॥ ३४
ताञ्जित्वा समरे जिष्णुः संशप्तकगणान्बहून् ।

रराज स महाराज विधूमोऽग्निरिव ज्वलन् ॥ ३५
युधिष्ठिरं महाराज विसृजन्तं शरान्बहून् ।
स्वयं दुर्योधनो राजा प्रत्यगृह्णादभीतवत् ॥ ३६
तमापतन्तं सहसा तव पुत्रं महाबलम् ।
धर्मराजो द्रुतं विद्ध्वा तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ३७
स च तं प्रतिविव्याध नवभिर्निशितैः शरैः ।
सारथिं चास्य भल्लेन भृशं क्रुद्धोऽभ्यताडयत् ॥ ३८
ततो युधिष्ठिरो राजा हेमपुङ्खाञ्शिलीमुखान् ।

C. 8. 1122
B. 8. 28. 4
K. 8. 19. 4

---

31 a) T2.3 आसीद् (for नासीच्). K3 चक्रपथाश्; V1 °रथस्; T1 रथगतिस्; T2.3 G M रथपथस् (for चक्र°). V1 B4.5 D3.4.7 T2 तत्र; Dn1 D5 T1.3 G M तस्य (for चैव). D2 नासीद्व्यथा च राजेंद्र. — c) D2 om. निघ्नतः. D6 निघ्नंते. K4 शत्रवान्; V1 D6 शात्रवं; B4 शीघ्रवद् (for शात्रवान्). — d) Ś1 चासितं; V1 B1.2.5 D2–4.7 चास्यतो; B4 Da1 Dn1 D1.5.6 चापि तन् (for चामितं). K3 हस्त्यश्वैर्वापि तन्मही; D8 हस्त्यश्वरथसत्तमान्; T2 (*sup. lin.* as in text) हस्त्यश्वं चामितौजसं.

32 a) Ś2 आ तुंडाद्; K3 तद्रथाश्च; K4 आर्तवच्च; V1 आतंका; B1 Da1 D1.3.5 Co आ तुंगाद्; B3 मातंगा; B4 स्वातुंगाद्; B4m स्वागुल्फाद्; B5 स्वानुगा; D7 स्थातुंगा (sic) (for आ*तुम्बाद्). V1 B3.5 D7 इव (for अव-). Ś1 आत्त*दवसीदंति; K1 आर्तस्यादव° (sic); K2 आतु*दव°; B2 मातंगाश्चापि सीदंति; Dn1 D3 आर्तवत्तत्र (Dn1 °वं तत्र) सीदंति; D2 प्रयांतु न व्यवस्यंति; D4 मातंगास्तत्र सीदंति; D6 अंतकादेव सीदंति. —For 32ab, S subst. (G1 ins. after 32ab):

163* आसादितस्ततो राजन्रथचक्रं विशां पते।

[T1 आच्छादितं; G2 आसीदितस् (for आसादितस्). T2 अभवत्तत्र सीदंति; M आ तुंबाभ्यां हि चक्रे ते (for the prior half). G1.2 रथचक्रे; M सीदतः स. (for रथचक्रं).]

— c) D2 विषणे (sic) (for रणे). K2 रणे विशरतस्तत्र; V1 B5 D3.4.6.7 T2 चरतस्तस्य संग्रामे.

33 a) S सीदमाने तु (G2 °नौ स) चक्रे ते (M1 तु). — b) Ś2 D4 समुहुस्; K1 सहस्तस्; K3 समुद्रस्; M1 समूहस् (for समूहुस्). B1.3 Da1 D1.5 तथा; B4 तदा (for भृशम्). — c) B1 भ्रमेण (for श्रमेण). B4 Da1 D1.5 परमायु(Da1 °मु)क्ता (for महता युक्ता). — d) D2 °रंहसा.

34 a) K4 Dn1 च (for तु). — b) B5 D2 T3 G धीमता (for धन्विना). — c) K4 D4.8 प्रायसो; D2 प्रायसा (for प्रायशो). B4m Dn1 D2.6.8 [ऽ]भिमुखे (for विमुखं). K1 शर्वा; G2 सैन्यं (for सर्वं). K3 प्रायश्च विमुखा[:] सर्वे. — d) Ś1 K2 नावातिष्ठत; K3 B1.3 D3 T2 G2 नावतिष्ठ(K3 °ष्ठं)ति (for नावतिष्ठत). B5 D2–4.6.7 भारत; D8 संगरे (for संयुगे).

35 a) K3 हत्वा; G3 M2 छित्वा (for जित्वा). — b) Some MSS. संसप्तक-. — Ś K1.2 om. (hapl.) 35c—36b. — c) K3 Dn1 स महाबाहुर्; B1.3.4 Da1 D1.5 सहसा राजन् (for स महाराज). K4 V1 B5 D2–4.6.7 विरराज तदा पार्थो; B2 विरराज महाराज. — d) K3 B1 [उ]ज्वलः (for ज्वलन्). — After 35, K3.4 V1 B D S ins. an addl. colophon [*Adhy. name*: Dn1 संसप्तकयुद्धं; T1 अर्जुनपराक्रमो; T2 संशप्तकवधो. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B1.2 D3.6 27; D4 28; T1.3 G M 18; T2 20.]

36 Ś1 K1.2 om. 36ab (cf. v. l. 35). Before 36, K3.4 V1 B D S (G2 preceded by श्रीकृष्णाय नमः), ins. संजय उवाच. — b) B1.3.4 D3 प्रवपंतं; B2 प्रवर्षंतं (for विसृजन्तं). B1.4 बहूञ्शरान् (by transp.). Da1 D1.5 प्रवपंतं मुहुः शरान्. — c) K1 दुर्योधनं.

37 b) K3 V1 D2–4.6.7 महारथं (for °बलम्). — c) M1 बध्वा (for विद्ध्वा).

38 a) K3 V1 B (except B3) D S तु (for च). K2 गतं (for च तं). — d) V1 T1 व्यताडयत्; G3 ह्यता° (for ऽभ्यता°).

39 a) K1 दुर्योधनो (for युधिष्ठिरो). K3 V1 B2.5 D2.3.6.7 T2 राजन् (for राजा). K2 युधिष्ठिकपरो राजा (sic). — After 39a, B3 ins.:

164* प्रत्यगृह्णादभीतवत्।
त्वरया परया युक्तो

— b) K3 V1 B2.5 D2–4.6.7 S स्वर्णपुंखाञ् (for हेम°). B3 D2 T1.3 G2.3 M शिलाशितान्; D1 शिलिमुखान्; D8

C. 8. 1122
B. 8. 28. 4
K. 8. 19. 6

दुर्योधनाय चिक्षेप त्रयोदश शिलाशितान् ॥ ३९
चतुर्भिश्चतुरो वाहांस्तस्य हत्वा महारथः ।
पञ्चमेन शिरः कायात्सारथेस्तु समाक्षिपत् ॥ ४०
षष्ठेन च ध्वजं राज्ञः सप्तमेन च कार्मुकम् ।
अष्टमेन तथा खड्गं पातयामास भूतले ।
पञ्चभिर्नृपतिं चापि धर्मराजोऽर्दयद्भृशम् ॥ ४१
हताश्वात्तु रथात्तस्मादवप्लुत्य सुतस्तव ।
उत्तमं व्यसनं प्राप्तो भूमावेव व्यतिष्ठत ॥ ४२
तं तु कृच्छ्रगतं दृष्ट्वा कर्णद्रौणिकृपादयः ।
अभ्यवर्तन्त सहिताः परीप्सन्तो नराधिपम् ॥ ४३
अथ पाण्डुसुताः सर्वे परिवार्य युधिष्ठिरम् ।
अभ्ययुः समरे राजंस्ततो युद्धमवर्तत ॥ ४४
अथ तूर्यसहस्राणि प्रावाद्यन्त महामृधे ।
क्ष्वेडाः किलकिलाशब्दाः प्रादुरासन्महीपते ।
यदभ्यगच्छन्समरे पाञ्चालाः कौरवैः सह ॥ ४५
नरा नरैः समाजग्मुर्वारणा वरवारणैः ।
रथाश्च रथिभिः सार्धं हयाश्च हयसादिभिः ॥ ४६
द्वंद्वान्यासन्महाराज प्रेक्षणीयानि संयुगे ।

शली°; G1 शिलां चितान्. — B1 om. (hapl.) 39cd. — d) Ś1 K2 हेमपुंखान्; Ś2 K4 हेमचित्रान्; T2 चतुर्दश (for त्रयोदश). Ś1 K2 B2 D7.8 शिलासितान्; B3 T2 G M शिताञ्शरान्; D2 शिलीमुखान्; T1 महाशरान् (for शिलाशितान्).

40 b) G2 भित्वा (for हत्वा). Ś K2.4 महाबलः (for °रथः). — d) V1 B2 D2-4.7.8 च (for तु). K1 समक्षिपत्; T1 समाच्छिनत् (for °क्षिपत्).

41 a) G2 अष्टमेन (for षष्ठेन च). K3 V1 B D (except D8) T G1.3 M तु (for च). — b) B2 सप्तकेन (for सप्तमेन). K3 B D (except D2.6) S तु (for च). — c) K3 तु तथा (hypermetric); T1 G1 तदा (for तथा) — e) B2 चास्य (for चापि). — f) D1 [ऽ]र्दयन् (for ऽर्दयद्).

42 a) M1 हत्वाश्वात् (for हता°). B1 तुरगात् (for तु रथात्). — b) K2 अवप्लुत्य (for °प्लुत्य). T2.3 G1.3 तवात्मजः; G2 स्थितस्तव (for सुत°). — c) Da1 उत्तमं; Dn1 उत्तम- (for उत्तमं). B2-4 D1.5 प्राप्य (for प्राप्तो). — d) K3 V1 B2-5 Dn1 D2-4.6-8 T1.2 M [अ]वतिष्ठत (M1 °तः); B1 [अ]य° (for व्यति°).

43 b) K1.4 -द्रोणि-; Dn1 -द्रोण- (for -द्रौणि-). G2 कर्णद्रौणिः पदातयः. — c) K3 V1 अभ्यधावंत (for °वर्तन्त). Ś K V1 B1.5 D2-4.6-8 T1.3 G सहसा (for सहिताः). — d) D8 परीप्स्यंते (for °प्सन्तो). K3 V1 D2.6 नरेश्वरं (D2 °र); B3 नृपं तदा; B4.S (except T2) जनाधिपं; D1 नराधिपः; D4 °धिप (for °धिपम्).

44 a) S (except T2 M1) ततः (for अथ). — b) T1 M1 परिवव्रुर् (for °वार्य). — c) Ś1 K2-4 V1 B5 D2-4.6.7 अन्वयुः; Ś2 अनुयः (sic); K1 अन्वयः (for अभ्ययुः).

45 a) K3 V1 B (except B2.3) D2-4.7 ततस् (for अथ). — b) K1.3.4 T2 M1 प्रवाद्यंत (K3 °ते) (for प्रावा°). Da1 D1.5 महाहवे; T1 महीतले (for महामृधे). — c) K2.3 D2 क्ष्वेलाः; K4 क्ष्वाडाः; B Da1 D1.3-7 ततः; S क्ष्वेळाः (M1 °ळां) (for क्ष्वेडाः). K1 किलकिलाः शब्दाः; K3 Da1 D1.5 किलकिलाशब्दः Dn1 S किलि(T1 °ल)-किलाशब्दाः. — d) K3 प्रादुरास; B3 D1-5 °रासीन्; T2 °रासद् (for °रासंन्). Ś K1.2.4 महीतले; K3 V D2 T2.3 G M1 विशां पते; T1 महाद्युते; M2-4 अनेकशः (for महीपते). — e) K1 यदन्यगच्छन् (sic); K2 यदत्य°; K3 Dn1 समभ्यगाच्छन्; V1 D8 M2-4 यदाभ्य°; Da1 D1.5 तंमभ्य°; D2-4.7 यत्राभ्ये°; D6 T2 यथाभ्य°; T3 G ये येभ्य° (for यदभ्य°). — f) Some MSS. पंचालाः. G1.2 M2-4 केकयैः (for कौरवैः). — After 45, S ins.:

165* ते शूराः समरे सर्वे प्राक्षीयन्त ततस्ततः।

[G2 प्राक्षिपंत; M1 प्रक्षीयंत. T1 प्रेक्षयंतः समंततः; M2-4 प्रक्षीयंत समंततः (for the posterior half).]

46 a) Ś K1.2 नरैर्नराः (by transp.); K4 नरैर्नरान्. G2 समाजघ्नुर् (for °जग्मुर्). — b) Ś2 वारवारणैः; B1.2 S वारणैः सह (M1 °णैरपि); Dn1 चापि वारणैः (for वरवारणैः). — c) S (except G1) रथिनो (for रथाश्च). — d) M1 हयांश्च. V1 D8 सह सादिभिः (for हय°). — After 46, T2 ins. 166*.

47 a) B5 युद्धानि (for द्वंद्वानि). K4 सहस्राणि; D8 महाराजन्. — b) S (except T2) [अ]नेकशः (for संयुगे). — S ins. after 47ab (T2 after 46):

166* तावकानां परेषां च चित्राणि च गुरूणि च।

— Ś K1.2.4 read 47cd after 48. — c) K3 V1 Dn1 D1.5.8 विस्मापनानि; K4 °पन्नानि; B1.4.5 D3.4.7 विविधान्यपि; B2 विस्मापनीयानि (hypermetric); Da1 D2

विस्मापनान्यचिन्त्यानि शस्त्रवन्त्युत्तमानि च ॥ ४७
अयुध्यन्त महावेगाः परस्परवधैषिणः ।
अन्योन्यं समरे जघ्नुर्योधव्रतमनुष्ठिताः ।
न हि ते समरं चक्रुः पृष्ठतो वै कथंचन ॥ ४८
मुहूर्तमेव तद्युद्धमासीन्मधुरदर्शनम् ।
तत उन्मत्तवद्राजन्निर्मर्यादमवर्तत ॥ ४९

रथी नागं समासाद्य विचरन्रणमूर्धनि ।
प्रेषयामास कालाय शरैः संनतपर्वभिः ॥ ५०
नागा हयान्समासाद्य विक्षिपन्तो बहूनथ ।
द्रावयामासुरत्युग्रास्तत्र तत्र तदा तदा ॥ ५१
विद्राव्य च बहूनश्वान्नागा राजन्बलोत्कटाः ।
विषाणैश्चापरे जघ्नुर्ममृदुश्चापरे भृशम् ॥ ५२

C. 8. 1139
B. 8. 28. 21
K. 8. 19. 21

विस्मापय(D2 °या)नि (sic); T3 G1.3 विस्मापकानि (for °पनानि). K2 [अ]चिन्त्रानि; T1.3 G [अ]नीकानि; T2 M2-4 [अ]नेकानि (for [अ]चिन्त्यानि). — d) Da1 D1.5 शब्द° (for शस्त्र°). K1.4 शस्त्रवंयु(K4 °सु)त्तमानि च (sic); S (except T2) शस्त्रास्त्रगुरुसंपदा. — After 47, N T2 ins.:

167* ते शूराः समरे सर्वे चित्रं लघु च सुष्ठु च ।

[D8 ततस्ते (for ते शूराः). T2 तत्र शूरास्ततः सर्वे (for the prior half).]

48 a) K1 अयुध्यंत (for अयु°). S (except T2) युद्धानि चक्रिरे राजन्. — b) S (except T2) परस्परजिगीषया. — c) Ś1 K1.2.4 जग्मुर्; G2 राजन्; M2-4 योधा (for जघ्नुर्). — d) M योधव्रतम् (for योध°). V1 अधिष्ठिताः; T1 M2-4 अनुव्रताः (for °ष्ठिताः). G2 जघ्नुर्योधाः प्रतिष्ठिताः. — After 48cd, D8 reads 50ab, repeating it with v. l. in its proper place. — e) K4 B1 समरे चक्रुः; T1.3 G1.3 M प्रहरंति स्म. G2 प्रहरंति स्म समरे. — f) K3 पृष्ठजोधै (sic) (for पृष्ठतो वै). S पृष्ठतो नाप्यनायुधं (G2 °द्रवत्; M2-4 °युधान्). — After 48, Ś K1.2.4 read 47cd.

49 a) K3 Dn1 D6 S मुहूर्तमिव (for °मेव). — c) K3 उन्मत्तवत्कृतो; B2 Dn1 D8 उन्मत्तवत्ततो (by transp.); B3 Da1 D1.5 उन्मत्तगं(B3 °गां)गवद्.

50 D8 reads 50cd (for the first time) after 48ab. a) V1 रथनागं; Da1 T1 रथिनागं; D8 (first time) ततो नागं; T2.3 G M1 रथी (G2 °थ-)पत्तिं; M2-4 रथी पत्तीन् (for रथी नागं). — b) K3 B Da1 D1.3-7 दा(K3 वा)-रयन्; V1 व्यद्रवद्; Dn1 D2 T2 व्यचरद्; T1.3 G M समरे (for विचरन्). Ś K B D (except Dn1 D2.3) T1.3 G M निशितैः शरैः (for रणमूर्धनि). — c) D8 द्रावयामास (for प्रेष°). V1 Dn1 D2 T2 प्रेषयन्प(Dn1 °स्प)रलोकाय; T1.3 G M प्राहिणोत्पर(T3 G °द्यम)लोकाय. — d) S (except T2) कश्चि(M1 कंचि-; M3 किंचि)देव पराक्रमात्.

51 T1 om. 51ab. — a) K3 B3 D3 T2 नागान्हयान्; T3 G M नागानन्यः. Dn1 समादाय (for °साद्य). — b) V1 रणे बहून् (for बहूनथ). K1 रथे; B D रणे; T2 शरान् (for अथ). T3 G M बहुधा विकिरञ्शरान् (M1.2 °न्रणे; M4 °न्रथे). — c) B1.4.5 Da1 D3.4.6.7 दा(D8 द्रा)-रयामासुर् (for द्राव°). K1 अभ्यग्रास्; K3 अभ्यग्रास्; V1 B1.5 D3.4.6.7 T2 अत्युग्रं (for °ग्रास्). D2 T1.3 G M द्राव(T3 G3 दार)यामास समरे. — d) B1 ततस् (for the first तत्र). — After 51, N T2 ins.:

168* हयारोहाश्च बहवः परिवार्य गजोत्तमान् ।
तलशब्दरवांश्चक्रुः संपतन्तस्ततस्ततः ।
धावमानांस्ततस्तांस्तु द्रवमाणान्महागजान् ।
पार्श्वतः पृष्ठतश्चैव निजघ्नुर्हयसादिनः ।

[(L. 1) B1 हयारोहांश्च; D1.5 तथारोहाश्च (for हया°). B5 D2-4.7 हयोत्तमान्; D8 गजोत्तमं. — (L. 2) V1 तत्र शब्दवरांश्चक्रुः (for the prior half). Ś1 K V1 D3 संस्पृशंतस्; B3 संदधंतस् (for संपतन्तस्). Da1 D1.5 समंततः (for ततस्ततः). — (L. 3) K1 धावमानं; K4 °माणांस्; B1.2 Da1 Dn1 D1.5.8 वध्य(B1 °न्य)मानांस्; B3 युध्यमानांस्; B4 वलमानांस् (sic); D8 धावमानास्. K3 धावतानांम्रतस्तांस्तु (sic) (for the prior half). Ś1 K1.2.4 V1 द्रावमाणान्; B2 प्लवमाणान्; Da1 D1.4.5 द्रवमानान् (for °माणान्). B3 तथा (for महा-). — (L. 4) B1 पार्श्वतः. D3 पृष्ठतस् (for पृष्ठतस्). B3 repeats from हयः परिवार्य in line 1 up to पृष्ठतश्चैव in line 4. B3 गजसादिनः (for हय°).]

T3 G3 read 54-56 after 51.

52 T1 G1.2 M read 52-53 after 56. — a) V1 तु (for च). B1 अस्मान्; B3 नागान्; G2 आवान् (for अश्वान्). — b) B3 G2 नागराजा; Dn1 T2 गजा राजन्; D6 T3 G3 नागा राजान् (sic); T1 G1 नागराजान्; M1 नागराजन् (for नागा राजन्). V1 B5 D2-4.6.7 T2.3 G M मदोत्कटाः; B1 बलोत्कटान्; T1 मदोत्कटान् (for बलोत्कटाः). K3 नागान्युंजन्बलोत्कटान्. — c) Omitting च, V1 D3 अपि निर्जघ्नुर्; Da1 D1.5 अपरे जग्मुर्; S (except T2) अभि(T1 °ति)निर्जघ्नुर्. — d) D8 मुमृदुश्च; G2 ममृदुश्च. T3 G1.3 च परस्परं; M1 चापरैर्भृशं.

C. 8. 1140
B. 8. 28. 22
K. 8. 19. 22

साश्वारोहांश्च तुरगान्विषाणैर्बिभिदू रणे ।
अपरांश्चिक्षिपुर्वेगात्प्रगृह्यातिबलास्तथा ॥ ५३
पादातैराहता नागा विवरेषु समन्ततः ।
चक्रुरार्तस्वरं घोरं व्यद्रवन्त दिशो दश ॥ ५४
पदातीनां तु सहसा प्रद्रुतानां महामृधे ।
उत्सृज्याभरणं तूर्णमवप्लुत्य रणाजिरे ॥ ५५
निमित्तं मन्यमानास्तु परिणम्य महागजाः ।
जगृहुर्बिभिदुश्चैव चित्राण्याभरणानि च ॥ ५६

53 For sequence in T1 G1.2 M (cf. v. l. 52). — a) K1.3 साश्वरोहांश्च; B3 अश्वा°; Dn1 साश्वारोहास्तु. — b) K1 विविदुरुषा (sic); V1 D6 विध्य मारिष; B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 विव्यधू रुषा; D2 मम्रदू रणे; S (except T2) ममृदू रुषा (for बिभिदू रणे). — c) Ś2 V1 B (except B2) Da1 D1.3–7 अपरे (for अपरांश्च). D4 M1 वेगान् (for वेगात्). — d) B3 प्रसह्य; D4 विगृह्य. K4 Dn1 D3 [अ]तिबलांस् (for °बलास्). K1 V1 B D2–4.6.7 तदा (for तथा). S (except T2) प्रगृह्य तु (T3 G च) दिशो दश.

54 a) K1.4 D2.3 G1 पदातैर्. V1 अहता; D2 अहिता (for आहता). — b) K1 विचरेषुः (sic); K3 Dn1 D3 T2 विचरंतः. Cc विवरेषु (as in text). — c) S (except T2) राजन् (for घोरं). — d) K3 व्यनदंत; K4 विद्रवंत; V1 B1.3–5 Da1 D1.2.4–7 T2 द्रु(B5 प्र)द्रुवुश्च; B2 Dn व्यद्रवंश्च; D3 प्रदुद्रुवुर्; M2–4 द्रवंति च (for व्यद्रवन्त). T1.3 G M1 संपतंतस्त(G1 °द्यंत त)तस्ततः.

55 a) K3 V1 Dn1 D6.3 च (for तु). D3 साहसाः (for सहसा). T1.3 G M पदातयश्च नागानां; T2 पदातिनश्च सहसा. — b) B1 Dn1 विद्रुतानां; T2 प्रद्रुतांस्तान्; G2 महाराजन् (for प्रद्रुतानां). B D (except D2.6) T2 महाहवे (for °मृधे). — c) K3 B4 Da1 D1.5 M2.4 उत्सृज्यावरणं (M2.4 °णांस्); V1 D6 उत्सृष्टा(D6 °ष्ट)वरणं; Dn1 D3 उत्सृज्य च रणं; D3.4 उत्सृष्टाभरणं; T G M1 उत्सृज्य वारणांस् (G1.2 °णास्). Cc cites आवरणं. — d) Ś2 अवाप्लुत्य; K2 अवप्लुत्य; K3 परिवव्रू; B5 Da1 D1.3–5.7 अववव्रू; Dn1 °जघ्नू; D2 °द्रुत्य; D3 °पुप्रू; T2 अपसस्रू (for अवप्लुत्य). T1.3 G M अपसस्रुर्भयार्दिताः.

56 Ś K1.2 om. 56. — a) K3 मन्यमानास्ति (sic); D3 °मानासु; S (except T2) °मानाश्च (for °मानास्तु). — b) K4 B5 Dn1 D1.2 T G1.3 परिणाम्य; B2 M1 °क्रम्य; B3 °शाम्य; Ca.c °णस्य (as in text). B3 Da1 Dn1 D5 महागजान्; D1 °मते (for °गजाः). Ca cites गजान्. — c) K4 बिभिदुर्जगृहुश्च (by transp.); B3 विव्यधुर्जगृहुश्च. M1 विव्यधुश्च (for बिभिदुश्च). Cc cites जगृहुः and Ca बिभिदुः. — d) T2 G1.2 छत्राणि (for चित्राणि).

— *After 56, N T2 ins.:*

169* तांस्तु तत्र प्रसक्तान्वै परिवार्य पदातयः ।
हस्त्यारोहान्निजघ्नुस्ते महावेगा बलोत्कटाः ।
अपरे हस्तिभिर्हस्तैः खं विक्षिप्ता महामृधे ।
निपतन्तो विषाणाग्रैर्भृशं विद्धाः सुशिक्षितैः ।
अपरे सहसा गृह्य विषाणैरेव सूदिताः । [5]
सेनान्तरं समासाद्य केचित्तत्र महागजैः ।
क्षुण्णगात्रा महाराज विक्षिप्य च पुनः पुनः ।
अपरे व्यजनानीव विभ्राम्य निहता मृधे ।
पुरःसराश्च नागानामपरेषां विशां पते ।
शरीराण्यतिविद्धानि तत्र तत्र रणाजिरे । [10]

[L. 1) D3 च (for तु). T2 प्रसक्तासन् (for °क्तान्वै). —(L. 2) T2 अश्वारोहान् (for हस्त्या°). K3 विजघ्नुस् (for निजघ्नुस्). B1.3.4 Da1 D1.5 हस्त्यारोहवराञ्जघ्नुर् (for the prior half). V1 D2.6 मदोत्कटाः; Da1 D5 °त्कराः; D3 महाबलाः (for बलोत्कटाः). — (L. 3) Ś1 m लब्धा; Ś2 K4 D3 लब्ध्वा; K2 लग्नाः; B1 लब्धाः; B3 भिन्नाः; Da1 D1.5 लुब्धा (for हस्तैः). Ś1 m.2 K B4 Da1 D1.5 खं चाक्षिप्ता; Dn1 खे विक्षिप्ता; D2 अवमुक्ता; D6 विक्षिप्ताश्च; D3 सचाक्षिप्ता (for खं विक्षिप्ता). Cc cites खं and आक्षिप्ताः. B2.5 D3.4.7 T2 महाहवे (for °मृधे). — (L. 4) K1 विषाणारैर् (for °णाग्रैर्). — K1 om. lines 5–7. — (L. 5) Ś K4 अवसादिताः; K2.3 इव सू(K2 सा)दिताः; B1 D3 एव सूदितां; B5 अवसूदितां (for एव सूदिताः). — T2 om. lines 6–10. — (L. 6) K2 सेनातुरं; Cc सेनान्तरं (as above). D3 (*sup. lin.*) तव (for तत्र). — (L. 7) Ś K2.4 D6 क्षुण्ण(K2 D6 °ण्णा). गात्रैर्; V1 खिन्ना गात्रैर्; Da1 D1.5 क्षुरगात्रा; Dn1 D2.4 क्षुन्नगात्रा (D2 °त्रैर्); D3 क्षणगात्रा (for क्षुण्ण°). K3 निक्षिप्य; Dn1 विक्षिपुश्च (for विक्षिप्य). — (L. 8) K1 व्यजनाश्चैव; Dn1 व्यंजनानीव; D2 विधूता° (for व्यजना°). Ś K Dn1 D2.3 विक्षिप्ता (for विभ्राम्य). Ś K V1 B Dn1 D2.6.8 भुवि; V1 B3 Da1 D1.5 युधि; B5 रणे (for मृधे). — (L. 9) Ś K1.2.4 B3.4 Da1 D1.5 पुरो(B3 °रा)नखैश्च; K3 पुरोगापेतु (sic). B1 नखा नखैश्च; Dn1 परस्परं च; D3 पुरोगमैश्च (for पुरःसराश्च). Ca.c cite पुरोनखैः. — K4 om. line 10; D3 reads it on marg. — (L. 10) Ś2 K3 V1 Dn D6.8 अप(D3 °पि)विद्धानि; B4 अभि° (for अति°). D2 महाजिरे; D3 विशां पते (for रणाजिरे).]

— Afte 56, T1 G1.2 M read 52–53.

प्रतिमानेषु कुम्भेषु दन्तवेष्टेषु चापरे ।
निगृहीता भृशं नागाः प्रासतोमरशक्तिभिः ॥ ५७
निगृह्य च गदाः केचित्पार्श्वस्थैर्भृशदारुणैः ।
रथाश्वसादिभिस्तत्र संभिन्ना न्यपतन्भुवि ॥ ५८
सरथं सादिनं तत्र अपरे तु महागजाः ।
भूमावमृद्नन्वेगेन सवर्माणं पताकिनम् ॥ ५९
रथं नागाः समासाद्य धुरि गृह्य च मारिष ।
व्याक्षिपन्सहसा तत्र घोररूपे महामृधे ॥ ६०
नाराचैर्निहतश्चापि निपपात महागजः ।
पर्वतस्येव शिखरं वज्रभग्नं महीतले ॥ ६१
योधा योधान्समासाद्य मुष्टिभिर्व्यहनन्युधि ।
केशेष्वन्योन्यमाक्षिप्य चिच्छिदुर्बिभिदुः सह ॥ ६२

C. 8. 1196
B. 8. 20. 37
K. 8. 19. 36

---

57 a) Ś1 K1.2 प्रतिपानेषु; Ś2 °पादेषु; Da1 D1.5 प्र(D5 प्रि)तिमाणेषु; D6 °नागेषु; T1 G1.2 प्रथिमानेषु; Ca.c प्रतिमानेषु (as in text). D4 कुंतेषु (sic) (for कुम्भेषु). — b) D7 दंतवेषेषु; Ca °वेष्टेषु (as in text). — c) K3 D3m विनिर्भिन्ना. M1 परं नागात् (for भृशं नागाः). — d) K3 B1 प्राश-; T1 पास- (for प्रास-).

58 a) K3 D2.3 विगृह्य; V1 विसृज्य (for निगृह्य). K3 गदां; V1 D2 गदान्; B Da1 D1.3–7 गजाः; D8 रथाः (for गदाः). S निगृहीता हयाश्चान्ये (T3 G3 °न्यैः). — b) T1 पार्श्वस्थास् (for °स्थैर्). V1 भृशदारिताः; Dn1 D3 °दारितैः; S तत्र भारत (for भृशदारुणैः). — After 58^{ab}, S (except T2) ins.:

170* नागाश्च शतशो राजन्निर्भिन्ना भूमिमाविशन् ।
[G2 M2–4 निर्भिण्णा (for निर्भिन्ना).]

G2 om. 58^{cd}. T G1.3 M read 58^{cd} after 59. — c) D4 रथाश्वसादिनस्; D8 तथाश्वसादिभिस्; T2 (*sup. lin.*) नागाश्व° (for रथाश्व°). T1.2 G1 M केचित्; T3 G1.3 कैश्चित् (for तत्र). — d) T G1.3 M1.3 संच्छिन्ना (for संभिन्ना). K1.3 V1 Da1 Dn1 D1.5 T2 (before corr.) न्यपतद्; B4 [अ]भ्यपतद् (for न्यपतन्). — After 58, T G1.3 M1 ins. 171*.

59 a) T1 सहायं; T2 G1 M सहयं (for सरथं). V1 B2.5 D2–4.7 सहयाः (B5 °सा) सादिनस्तत्र; D6 सहयाः सादिभि°; T3 G3 सह(G3 °हा)यं सादिन°. — b) K3 B1.3.4 Da1 Dn1 D1.5.8 मत्ताः (K3 °त्ता) कोपान्; K4 अपरे ते; V1 B2.5 D2–4.6.7 S तोमरेण (for अपरे तु). V1 B2.5 D2–4.6.7 T3 महामृधे; T1.2 G1.3 महागजः; M महागजी (for महागजाः). — B3 om. (hapl.) 59^{c}–61^{b}. — c) K1.4 [अ]वमृध्नन्; D4 °मृदन् (for °मृद्नन्). T1 भूमौ समनुमथिते; T3 G3 भूमौ सममथ्नीत (submetric); G1 भूमौ सममममथ्नीत; G2 भूमौ समनुजन्त्यन्ये; M भूमौ समनुमथ्नी(M1 °ज्ञी)ते. — d) Ś2 संवर्माणं; K4 B1.4.5 D2.3.5 T2 G1 सचर्माणं; T3 G2.3 सुवर्माणं. K3 V1 B (B3 om.) D (except D4) T2 पदातिनं; T1.3 G M विशां पते (for पताकिनम्). — After 59, T G1.3 M read 58^{cd}. N (B3 om.) ins. after 59: T G1.3 M1, after 58:

171* तथा सावरणान्कांश्चित्तत्र तत्र विशां पते ।
[D8 रथात् (for तथा). Ś K B1 Dn1 D6.8 सावरणं; B1.4 स्यंदनगा(B4 °पा)न्. Ś K1.2.4 कंचित्; K3 Dn1 केचित्; V1 D3 किंचित्; D6 कश्चित् (for कांश्चित्). D2 तथा सारवलं किंचित्; T G1.3 तथा साश्वान् पदाता(T2 °ता)श्च; M1 तथासाश्वरथं कश्चित् (for the prior half).]

60 K3 B3 om. 60 (for B3, cf. v. l. 59). — a) K4 V1 B1.5 D (except Dn1 D8) S रथान्; B2 रथ- (for रथं). B1.5 D7.8 नागः; B1 T1 नागान् (for नागाः). — b) Ś K1.2.4 धुरि संगृह्य; V1 B (except B4; B3 om.) D (except D8) S परिगृह्य च (for धुरि गृह्य च). Co cites धुरि (as in text). D8 मारिषः. — c) B1.4.5 D4 व्यक्षिपन् (D4 °त्); D2 साक्षिपत्; D8 व्याक्षिपत्. — d) V1 B (B3 om.) Dn1 D2–4.6–8 भयानके (for महामृधे). Da1 D1.5 घोररूपभयानके; S घोररूपा भयानकाः.

61 B3 om. 61^{ab} (cf. v. l. 59). — a) Ś2 K1.3 (before corr.) B2.5 D2–4.7 S निह(T1 °हि)ताश्च; V1 निशिताश्च; D8 विहतश्च (for निहतश्च). — b) B1 महागजाः (for °गजः). V1 न्यपतंत महागजाः; B5 D2–4.7 गजाः पेतुर्महाबलाः; S निपतंति महागजाः. — c) S गिरीणां शिखराणीव. — d) K1 वज्रगृण्हं (sic); K3 B3 D8 °भिन्नं; V1 B1.5 D2–4.7 °रुग्णं (D3 °ग्नं); Dn1 °भग्ने (for °भग्नं). S वज्ररुग्णानि भूतले (T2 before corr. भारत).

62 K3 om. (hapl.) 62^{a}–63^{b}. — a) Ś1 योधा योधाः; B5 D6 योधान्योधाः (by transp.); G2 M यौ(G2 यो)धा यौधान्. — b) K1 व्यहरन्; V1 न्यपनन् (sic); Da1 D1.5 नाहनन्; Dn1 न हन्यन् (sic); D4 व्यहनद्; D8 तेहनद्; T G M1 न्यहन्यन्; M2–4 न्यपतद् (for व्यहनन्). V1 S भुवि (for युधि). — d) Ś1 K2 lacuna; Ś2 चिच्छुदुर्; K1 निश्छदुं (sic); K4 V1 B Da1 D1–7 T2 M2.3 चिक्षिपुर्; D8 विच्छिदुर् (for चिच्छिदुर्). K4 बिभदुश्च; M2–4 ममृदुश्च (for बिभिदुः). K4 B Da1 D1.3–5.7.8 T1 M च ह; V1 Dn1 D6 T2 च ते; D2 च ये (for सह). T3 G चिक्षिपुश्चैव भारत.

C. 8. 1155
B. 8. 28. 37
K. 8. 19. 37

उद्यम्य च भुजावन्यो निक्षिप्य च महीतले ।
पदा चोरः समाक्रम्य स्फुरतो व्यहनच्छिरः ॥ ६३
मृतमन्यो महाराज पद्भ्यां ताडितवांस्तदा ।
जीवतश्च तथैवान्यः शस्त्रं काये न्यमज्जयत् ॥ ६४
मुष्टियुद्धं महच्चासीद्योधानां तत्र भारत ।
तथा केशग्रहश्चोग्रो बाहुयुद्धं च केवलम् ॥ ६५
समासक्तस्य चान्येन अविज्ञातस्तथापरः ।
जहार समरे प्राणान्नानाशस्त्रैरनेकधा ॥ ६६

संसक्तेषु च योधेषु वर्तमाने च संकुले ।
कबन्धान्युत्थितानि स्म शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ६७
लोहितैः सिच्यमानानि शस्त्राणि कवचानि च ।
महारङ्गानुरक्तानि वस्त्राणीव चकाशिरे ॥ ६८
एवमेतन्महायुद्धं दारुणं भृशसंकुलम् ।
उन्मत्तरङ्गप्रतिमं शब्देनापूरयज्जगत् ॥ ६९
नैव स्वे न परे राजन्विज्ञायन्ते शरातुराः ।
योद्धव्यमिति युध्यन्ते राजानो जयगृद्धिनः ॥ ७०

---

63 K3 om. 63^{ab} (cf. v. l. 62). — a) K1 उद्यस्य; D8 उत्पाट्य (for उद्यम्य). K1 B2–4 Da1 Dn1 D1.5.8 T2 G1 च भुजैरन्ये (Da1 D1.5 G1 °न्यैर्); K4 V1 B1.5 D2–4.6.7 च भुजानन्ये; T1.3 G2.3 M तुरगैर(M2–4 °गान)न्ये (for च भुजावन्यो). — b) V1 निःपीड्य (for निक्षिप्य). — c) B1 चेरुः (for चोरः). K3 V1 B3 Da1 D1.5 M2–4 पदा चोरसि चा(B3 मा)क्रम्य; Dn1 D8 T2 पादेनोरसि चा°; T1.3 G2.3 शिरस्युरसि चा°; G1 पदा चोरसि चाक्षिप्य; M1 शिरस्युरसि निक्षिप्य. — d) T2 स्फुरता; Cc °तो (as in text). K3 D8 M3.4 [ऽ]भ्याहरत्; V1 B2 Da1 न्यहरन्; B1.3.5 D1.5 T1.3 G न्यहनत्; B5 D6 [ऽ]पाहरत्; Dn1 D2–4.7 [ऽ]पहरत्; T2 [ऽ[पहरन्; M1.2 [ऽ]न्योहरत् (for व्यहनत्).

64 a) V1 मृतमन्ये; B1–3 Da1 D1.5 सूतमन्ये (B1 Da1 D1.5 °न्यो) (for मृतमन्यो). — b) T1.3 G M पदा (for पद्भ्यां). Dn1 तथा (for तदा). — B5 D3.4.7 subst. for 64^{ab}: B4 ins. after 64^{ab}: B1 after 64:

172* पततश्चापरो राजन्विजहारासिना शिरः।

[B4.5 यततश् (for पततश्). D4 चापरे (for चापरो).]

— c) K1.3 V1 D1.5.6 जीवितश्च; B2 जीवितं तु; Dn1 जीवंतंश्च; T2 जीवंतं च. K4 B2 Dn1 D3 G2 तथैवान्ये (D3 G2 °न्याः); D6 रथैवान्यं; T1 तथैवान्यान्; M1 तथा चान्यः (for तथैवान्यः). — d) V1 न्यवेशयत्; D3 न्यमजयन् (for °जयत्). D6 अस्त्रमस्त्रं व्यसर्जयत्.

65 a) Da1 D1.5 महांश्; G1.2 ततश् (for महच्). — b) M1–3 यौधानां. — c) K1 चोग्रं (for चोग्रो). B1.3.4 Da1 D1.4 S तथा केशग्रहाश्चोग्रा (D4 °हंश्चक्रे). — d) V1 B5 D2–4.6.7 T2 भैरवं; T1.3 G M दारुणं (for केवलम्).

66 a) G2 समासक्तश्च चान्योन्यं. — b) Ś2 K4 B1 T1.2 ह्यविज्ञातं (T1 °नं); K3 अवज्ञात (sic); T3 G1.3 त्वविज्ञातस्; M3 अविज्ञातं (for °ज्ञातस्). — c) B2 M2–4 जग्राह (for जहार). — d) D2 S अनेकशः (for °धा).

67 a) D6 असक्तेषु (for संस°). D8 च योद्धेषु; M तु यौधेषु. K3 संसक्तेषु वर्तमानेषु (hypermetric). — b) K1 वर्धमाने च; V1 M4 वर्तमाने तु; B1.3 D2.6 T2 वर्तमानेषु (for °माने च). K3 संकुले प्रवरेषु च. — c) B2.3.5 D2–4.7 उत्थितानि स्युः; T1 °न्यासन् (for °तानि स्म). K3 कवचान्युत्थितान्यस्य; V1 D6 उत्थितान्यगणेयानि. — d) V1 D6 कबंधानि (for शतशोऽथ).

68 a) V1 B5 D2–4.6.7 S शोणितैः (for लोहितैः). — c) K1 महारक्तानुरक्तानि; K3 महारजकरंगात्तु; K4 महारंगानुशक्तानि; V1 Da1 D5 महारजनरक्तानि; B D3.4.7 T1.2 M1 महारागानुरक्तानि; Dn1 महारंगेन रक्तानि; D1.6 T3 G M2–4 महारा(D1 T3 G3 M3 °र)जतरक्ता(G2 °ला)नि; D2 महारंभानुरक्तानि. Ca.c cite महारजनं. — d) Ś1.2 (*sup. lin.*) K1.2 शस्त्राणीव; K4 शास्त्राणीव; T2 G2 वस्त्राणि च (for °णीव).

69 a) T1 M एव (for एतन्). V1 B D2–4.7 T2 महद्युद्धं; T1.3 G M तदा (T1 °था) युद्धं (for महा°). — b) K1.3 V1 B D T2 शस्त्रसंकुलं; K4 च भृशं कुलं (for भृशसं°). T1 M तत्राभूद्दारुणं महत्; T3 G तत्राभूद्रोमहर्षणं. — c) Ś1 K1.2.4 B1.5 Dn1 D1–3.8 S उन्मत्तगंगाप्रतिमं; V1 B2–4 Da1 D4–7 Ca °गं(B3 °गां)गप्रतिमं. — d) Ś2 K3 पूरयज्; K4 [आ]पूरयेज्; Dn1 [आ]पूरयन्; M1 [आ]चूरयन् (for [आ]पूरयज्). S (except T2) दिशः (for जगत्).

70 a) T1 नैवास्मान्न परान्राजन्. — b) V1 D3.6 T3 G1.3 M व्य(D3 वि)ज्ञायंत; T1 विज्ञानंत (sic); T2 G2 न ज्ञायंत (for विज्ञायन्ते). Dn1 महारणे (for शरातुराः). K3 युद्धंति (sic); Dn1 D8 T1.2 G1 M2–4 [अ]युध्यंत; D5 M1 युध्यंत (for युध्यन्ते). T3 G2.3 योधास्ते ह्यभ्ययुध्यंत. — d) Ś K2.4 जयगृद्धिणः; T1 °गृध्नवः; G2.3 °गर्धिनः; M1 राजगृद्धिनः (for जय°).

स्वान्स्वे जघ्नुर्महाराज परांश्चैव समागतान् ।
उभयोः सेनयोर्वीरैर्व्याकुलं समपद्यत ॥ ७१
रथैर्भग्नैर्महाराज वारणैश्च निपातितैः ।
हयैश्च पतितैस्तत्र नरैश्च विनिपातितैः ॥ ७२
अगम्यरूपा पृथिवी मांसशोणितकर्दमा ।
क्षणेनासीन्महाराज क्षतजौघप्रवर्तिनी ॥ ७३
पाञ्चालानवधीत्कर्णस्त्रिगर्तांश्च धनंजयः ।
भीमसेनः कुरून्राजन्हस्त्यनीकं च सर्वशः ॥ ७४
एवमेष क्षयो वृत्तः कुरुपाण्डवसेनयोः ।
अपराह्णे महाराज काङ्क्षन्त्योर्विपुलं जयम् ॥ ७५

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

२०

धृतराष्ट्र उवाच ।
अतितीव्राणि दुःखानि दुःसहानि बहूनि च ।
तवाहं संजयाश्रौषं पुत्राणां मम संक्षयम् ॥ १
तथा तु मे कथयसे यथा युद्धं तु वर्तते ।
न सन्ति सूत कौरव्या इति मे नैष्ठिकी मतिः ॥ २
दुर्योधनस्तु विरथः कृतस्तत्र महारणे ।

C. 8. 1171
B. 8. 29. 3
K. 8. 20. 3

71 a) K3 स्वांस्ते; V1 स्वान्वै; D5 स्वाः स्वे (sic); M2-4 स्वे स्वान् (by transp.). — b) D6 समांश्चैव (for परांश्चैव). K1 सदागतान्; T1 समागताः (for °गतान्). — c) V1 D2.6 T2 राजन्; T1 G1 M वीरा; T3 G2.3 वीर (for वीरैर्). — d) S (except T2) व्याकुले तु रणे सति.

72 b) D4 तोमरैश् (for वारणैश्). Da1 D1.5 चैव पातितैः (for च निपा°). — Ś K1.2 V1 B2 D2.3 T1.2 om. (hapl.) 72cd. — c) B1 हयाश्च. K3 तेन (for तत्र). — d) T3 G नागै(G1 नरै)श्चैव निपातितैः.

73 a) B2 पृथ्वी (submetric). — b) K1 मांसशोणितकर्मसा (sic); V1 D3.4.6 क्षणेन समपद्यत. — c) G2 क्षणैरासीन्. V1 B5 D2-4.6 महीपाल (for महाराज). — d) V1 °प्रवर्षिणी; Dn1 D3 T3 G1.3 °प्रवाहिनी (D3 °णी); T2 °प्रवर्तनी (for °प्रवर्तिनी). — After 73, S (except T2) ins.:

173* शूराणां हर्षजननी भीरूणां भयवर्धिनी ।
[T1 भयवर्धनी.]

74 a) Some MSS. पंचालान्. V1 B2.5 D2-4.6.7 T2 अहनत् (for अवधीत्). — c) K3 आजौ; S (except T2) सर्वान् (for राजन्). — d) T1 हस्त्यनीकानि; T2 °नीकांश्च (for °नीकं च). D4 सर्वतः (for °शः).

75 a) G2 एवमेव; M2.4 एवमेतत् (for एवमेष). — c) B2.3.5 D2-4 गते सूर्ये (for महाराज). V1 D6 अपराह्णं (D6 °ह्ण-) गते सूर्ये. — d) Ś1 (m as in text) K1.2.4 B Dn1 D2-4.7 कांक्षतां; K3 T1 कांक्षतोर्; V1 कांक्षतो; D6 कांक्षंतो; M1 कांक्षंतौ (for काङ्क्षन्त्योर्). V1 B D2-4.7 S (except T2) यशः (for जयम्). Ś2 कांक्षतां विपुले जयत् (sic).

Colophon. — *Adhy. name*: K3 संकुलयुद्धे; T1.2 संकुलयुद्धं. — *Day of Karṇa's Generalship*: Ś2 K4 प्रथम(K4 °मे)युद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 20; B1 Da1 D4.6 28; B2 29; D1 22; T1.3 G M 19 (as in text); T2 21.

20

1 Before the ref., G2 ins. श्रीकृष्णाय नमः. — M3 om. the ref. — a) Ś2 K2.3 D3 अतितीव्रानि. S (except T2) युद्धानि (for दुःखानि). — b) T1.3 G M सुमहांति (G2 °नंति) (for दुःसहानि). Dn1 T2 महांति (for बहूनि). D4 दुःखानि सुबहूनि च. — c) K3 तत्तेहं; K4 V1 B Da1 Dn1 D1-5.7.8 T2 त्वत्तोहं; D6 तदाहं (for तवाहं). T1.3 G M तत्र (M1 °तः) संजय चाश्रौषं. — d) K3 V1 B D T2 चैव; T3 G M इह (for मम).

2 B3 om. 2ab. — a) K1.3 V1 B (B3 om.) Da1 Dn1 D1.3-8 S यथा (for तथा). B1.4.5 D3.4.7 त्वं; B2 च; Dn1 D3 T2 नु (for तु). B2 त्वं (for मे). S कथयसि. D2 तथा मे कथयेद्ये त्वं (sic). — b) B2 युक्तं (for युद्धं). V1 B5 D2-4.6.7 T2 अवर्तत (B5 °ते); B1.4 Da1 D1.5 च वर्तते; B2 T1.3 G M प्रवर्तते (for तु वर्तते). K3 Dn1 D3 त्वमिमं युद्धसंकुलं. — c) K2 सूत कौरव्य; Dn1 कौरवाः सूत. — d) K4 ते (for मे). Ś1.2 (*sup. lin.* as in text) K1.2.4 B5 D2-4.7 निश्चिता; Co नैष्ठिकी (as in text).

C. 8. 1171
B. 8. 20. 3
K. 8. 20. 3

धर्मपुत्रः कथं चक्रे तस्मिन्वा नृपतिः कथम् ॥ ३
अपराह्णे कथं युद्धमभवल्लोमहर्षणम् ।
तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन कुशलो ह्यसि संजय ॥ ४

संजय उवाच ।

संसक्तेषु च सैन्येषु युध्यमानेषु भागशः ।
रथमन्यं समास्थाय पुत्रस्तव विशां पते ॥ ५
क्रोधेन महताविष्टः सविषो भुजगो यथा ।
दुर्योधनस्तु दृष्ट्वा वै धर्मराजं युधिष्ठिरम् ।
उवाच सूत त्वरितं याहि याहीति भारत ॥ ६
अत्र मां प्रापय क्षिप्रं सारथे यत्र पाण्डवः ।
ध्रियमाणेन छत्रेण राजा राजति दंशितः ॥ ७
स सूतश्चोदितो राज्ञा राज्ञः स्यन्दनमुत्तमम् ।
युधिष्ठिरस्याभिमुखं प्रेषयामास संयुगे ॥ ८
ततो युधिष्ठिरः क्रुद्धः प्रमत्त इव सद्गवः ।
सारथिं चोदयामास याहि यत्र सुयोधनः ॥ ९
तौ समाजग्मतुर्वीरौ भ्रातरौ रथसत्तमौ ।
समेत्य च महावीर्यौ संनद्धौ युद्धदुर्मदौ ।
ततक्षतुर्महेष्वासौ शरैरन्योन्यमाहवे ॥ १०
ततो दुर्योधनो राजा धर्मशीलस्य मारिष ।
शिलाशितेन भल्लेन धनुश्चिच्छेद संयुगे ।
तं नामृष्यत संक्रुद्धो व्यवसायं युधिष्ठिरः ॥ ११
अपविध्य धनुश्छिन्नं क्रोधसंरक्तलोचनः ।

---

3 a) V1 B5 D2–4.6.7 च (for तु). — b) V1 B5 D3.4.6.7 महारथः; D1 °रथ; D2 °रथैः; D5 °रथे (for °रणे). — c) K3 धर्मपुत्र; B4 Da1 Dn1 D1.5.8 धर्मपुत्रे. — d) B1.5 D2–4.6.7 तस्य (for तस्मिन्).

4 a) K3.4 V1 Dn1 D2–4.8 अपराह्ने. — b) S रोमहर्षणम् (for लोम°). — d) K4 D8 संजयः.

5 a) Da1 संसक्तेषु तु (sic); D2 T3 G संश(D2 °स)सकेषु; M4 स संसक्तेषु (for संसक्तेषु च). B3–5 Da1 D1.3–5 M1.3 तु (for च). M2–4 यौधेषु (for सैन्येषु). — b) V1 B5 Da1 D2–4.6.7 T1.3 G M वध्य(G2 M1 °र्त)मानेषु (for युध्य°). Da1 D1.5 भारत (for भागशः). — c) G2 अन्यत् (for अन्यं).

6 a) K1.3 V1 B D युक्तः (for [आ]विष्टः). — After 6^{ab}, S ins.:

174* सर्वसैन्यमुदीक्ष्यैव क्रोधादुद्वृत्तलोचनः।
दृष्ट्वा धर्मसुतं चापि सैन्यमध्ये व्यवस्थितम्।
श्रिया ज्वलन्तं कौन्तेयं यथा वज्रधरं युधि।

[(L. 1) M1 सर्वं (for सर्व-). T2 उद्वीक्ष्यैव. — (L. 2) M2–4 चैव (for चापि). — (L. 3) G2 चक्रतरं (for वज्रधरं). T1 M तथा (for युधि).]

M2–4 om. 6^{cd}. — c) V1 B5 D2–4.6.7 T2 समालक्ष्य (for तु दृष्ट्वा वै). T1.3 G M1 [ए]व (for वै). — d) B4 D7 T1.3 G M1 धर्मपुत्रं (for °राजं). — e) V1 D2–4.6.7 T3 G3 प्रोवाच (for उवाच). K3 V1 B D S सूतं (for सूत). Ś2 K3.4 V1 B D S त्व(M1 च)रितो (for त्वरितं).

7 a) K3 V1 B D (except Dn1) T G तत्र (for अत्र). K1 D1.5 मा (for मां). — b) K3 सारथिर् (for सारथे). D5 पांडव. — c) Ś2 श्रिय- (for ध्रिय-). V1 B5 D2–4.6.7 T2 ध्रि(B1 धृ-; T2 ध्री)यमाणातपत्रेण; T1.3 G M छत्रेण ध्रिय(T1 ध्रीय्य)माणेन. — d) S तिष्ठति (for राजति). K4 S (except T1) दंसितः; B5 दाक्षकः (for दंशितः). Da1 D1.5 रराजातीव दंशितः.

8 V1 om. 8. — a) D8 सूतश्च (for स सूतश्च्). K3 D8 नोदितो (for चोदितो). D6 स्वतः संदेशितो राज्ञो. — c) Ś2 [अ]रिमुखे (for [अ]भि°).

9 a) M1 क्रुद्धन् (sic) (for क्रुद्धः). — b) D8 संहतः (for सद्गवः). V1 B Da1 D1–7 प्रभि(Da1 D1.5 °नु)न्न इव कुंजरः; Dn1 S प्रणु(T1 °नु-; G1 M °तु)न्न इव पन्नगः. Cc cites प्रनुन्नः. — c) D8 नोदयामास (for चोद°). — d) K4 सुयोधन.

10 V1 om. (hapl.?) 10^{bc}. — b) K3 D8 राजानौ (for भ्रातरौ). T2.3 G राजसत्तमौ (for रथ°). — c) Ś K1.2.4 B2.5 D2–4.6.7 महावीरौ. — d) V1 B1.3–5 Da1 D1–5.7 S संरब्धौ (G1 °ब्धौ); D6 भ्रातरौ (for संनद्धौ). B2 सुसंरब्धौ सुदुर्मदौ. — e) K2 ततक्षत; V1 B5 Dn1 D2–4.6.7 S ववर्षतुर् (for ततक्षतुर्). G2 महावीर्यौ (for महेष्वासौ). — f) D8 शरैरन्योन्यमहाहवे (hypermetric).

11 b) B1.3.4 Da1 D1.5.6 धर्मराजस्य; B2 °पुत्रस्य (for °शीलस्य). K3 मारिषः. — M4 om. 11^{cdef}. — c) K4 Dn1 D8 शिलासितेन. Da1 D1.5 बाणेन (for भल्लेन). — e) Ś2 K2–4 Da1 Dn1 D1.4.5 M2 तन्नामृष्यत; K1 तान्नामृ° (for तं नामृष्यत). — f) K3 V1 B D T2 ह्यवमानं (for व्यवसायं). Da1 युधिष्ठिर. T1 M (M4 om.) धनुश्छेदनमाहवे; T3 G धनुश्छेदं महारणे (G1 °हवे). — After 11, S (except T2; M4 om.) ins.:

अन्यत्कार्मुकमादाय धर्मपुत्रश्चमूमुखे ॥ १२
दुर्योधनस्य चिच्छेद ध्वजं कार्मुकमेव च ।
अथान्यद्धनुरादाय प्रत्यविध्यत पाण्डवम् ॥ १३
तावन्योन्यं सुसंरब्धौ शरवर्षाण्यमुञ्चताम् ।
सिंहाविव सुसंक्रुद्धौ परस्परजिगीषया ॥ १४
अन्योन्यं जघ्नतुश्चैव नर्दमानौ वृषाविव ।
अन्योन्यं प्रेक्षमाणौ च चेरतुस्तौ महारथौ ॥ १५
ततः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यं सुकृतव्रणौ ।
विरेजतुर्महाराज पुष्पिताविव किंशुकौ ॥ १६
ततो राजन्प्रतिभयान्सिंहनादान्मुहुर्मुहुः ।
तलयोश्च तथा शब्दान्धनुषोश्च महाहवे ॥ १७
शङ्खशब्दरवांश्चैव चक्रतुस्तौ रथोत्तमौ ।
अन्योन्यं च महाराज पीडयांचक्रतुर्भृशम् ॥ १८
ततो युधिष्ठिरो राजा तव पुत्रं त्रिभिः शरैः ।
आजघानोरसि क्रुद्धो वज्रवेगो दुरासदः ॥ १९
प्रतिविव्याध तं तूर्णं तव पुत्रो महीपतिम् ।
पञ्चभिर्निशितैर्बाणैर्हेमपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ २०
ततो दुर्योधनो राजा शक्तिं चिक्षेप भारत ।

C. 8 1190
B. 8. 29. 22
K. 8. 20. 26

175* दुर्योधनस्य कौरव्य तव पुत्रस्य मारिष ।

12 [a]) G_2 अग्रवृत्य; Ca अपविध्य (as in text). T_1 समुच्छिन्नं (for धनुश्छिन्नं). — [b]) G_2 क्रोधनो रक्त°; M_{2-4} क्रोधात्सं(M_3 °धासं)रक्त°. — [d]) D_6 S (except T_2 M_1) धर्मराजश्च (for °पुत्रश्च). T_2 च संयुगे (for चमूमुखे).

13 [b]) T_1 आहवे (for एव च). — [d]) D_8 (*sup. lin.* as in text) प्रतिविध्यत (for प्रत्य°). B_5 $D_{2-4.6.7}$ प्रत्यविध्यद्युधिष्ठिरं; S (except T_2) पुत्रस्ते भरतर्षभ; Bom. Ed. प्राविध्यत युधिष्ठिरं. — After 13, S (except T_2) ins.:

176* युधिष्ठिरस्य चिक्षेप शरान्कनकभूषणान् ।
रुक्मपुङ्खान्प्रसन्नाग्रान्सविषानिव पन्नगान् ।

[(L. 1) G_2 चिच्छेद (for चिक्षेप). T_1 G_3 कांचन° (for कनक°).]

14 [a]) K_1 सुसंरब्धं; V_1 $B_{1.2.5}$ $D_{2-4.6-8}$ T_1 °क्रुद्धौ (for °रब्धौ). — D_3 om. (hapl.) 14[bc]. — [b]) $K_{1.4}$ V_1 B D (D_8 om.) S शस्त्रवर्षाणि (for शर°). K_4 D_7 मुंचताम् (for [अ]मुञ्चताम्). — [c]) V_1 B Da_1 $D_{1-3.5-7}$ सुसंरब्धौ; Dn_1 T_2 बलोन्मत्तौ; $T_{1.3}$ G M बलोद्धृत्तौ (for सुसंक्रुद्धौ). — [d]) B_2 यतमानौ जिगीषया.

15 [a]) K_3 B_{1-4} Da_1 $D_{1.4.5.8}$ तौ तु (for चैव). V_1 B_5 Dn_1 $D_{2.3.6.7}$ T_2 जघ्नतुस्तौ रणे(Dn_1 तदा-; T_2 तथा)-न्योन्यं; $T_{1.3}$ G M जघ्नतुश्च (T_1 निजघ्नतू) रणेन्योन्यं. — [b]) $K_{1.2}$ नंदमानौ (for नर्द°). S (except T_2) नर्दंतौ (T_3 G_3 °र्दंता-) वृषभाविव. — [c]) $Ś_2$ (*sup. lin.*) मर्दमाणौ; K_4 वार्यं° (for प्रेक्ष°). K_3 अंतरौ मार्गमाणौ तौ; V_1 M_4 अनंतरं मार्गमाणौ; B D T G M_{1-3} अंतरं मार्गमाणौ च ($B_{3.4}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.5.6.8}$ तु). Ca. c cite अंतरं; Ca cites मार्गमाणौ also. — [d]) $Ś_2$ चेरतस्तु; K_1 चरेतुस्तौ; K_3 चेरतुश्च; T_1 G_2 रेज(G_2 °च)तुस्तौ. — After 15, D_3 ins.:

177* अन्तरं नागमत्तत्र राजा नैव सुयोधनः ।

16 K_3 om. 16. — [b]) K_1 V_1 B D S शरैस्तौ (for अन्योन्यं). V_1 B Dn_1 $D_{2-4.6.7}$ $T_{2.3}$ G M_{2-4} तु (B_1 च) कृतव्रणौ; D_8 (m as in text) सुकृतजणौ (sic). — [c]) $Ś_2$ K_4 D_8 विचेर(K_4 °चरे)तुर् (for विरेज°). — [d]) B_5 $D_{2-4.6.7}$ किंशुकाविव पुष्पितौ.

17 [a]) Ś $K_{1.2.4}$ B_3 Da_1 Dn_1 $D_{1.5.8}$ G_2 $M_{1.2.4}$ प्रतिभयात्; V_1 $B_{1.2.5}$ $D_{2-4.6.7}$ विमुंचंतौ (for प्रतिभयान्). — [b]) V_1 सिंहनादं. — [c]) Da_1 $D_{1.5}$ उभयोश्च (for तल°). $Ś_1$ $K_{1.2}$ तथा शब्दाद्; Dn_1 ततः शब्दान्; S महाशब्दं (T_2 °ब्दान्; G_2 °ब्दो) (for तथा शब्दान्). — [d]) K_4 V_1 B D (except D_8) $T_{2.3}$ G धनुषश्च. Dn_1 महाहवं.

18 [a]) Da_1 $D_{1.5}$ चापि (for चैव). K_3 शेषशब्दं रवांश्चैव; V_1 B $D_{6.7}$ शंखशब्दवरांश्चैव; S °शब्दं (M_3 °चक्रं) तथा चोग्रं. Ca cites शंखशब्दरवान् (as in text). — [b]) G_2 च (for तौ). K_1 शरोत्तमौ (sic); K_3 D_8 G_1 नरोत्तमौ; V_1 रणेश्वरौ; B Da_1 Dn_1 D_{1-7} T $G_{2.3}$ M नरेश्वरौ (for रथोत्तमौ). — [c]) $K_{1.3}$ V_1 B D T_2 तौ (for च). — [d]) S (except T_2) पीडयामासतुर्भृशं.

19 [a]) T_1 राजंस् (for राजा). — [b]) $K_{1.3}$ B (except B_4) D transp. तव and पुत्रं. V_1 B_5 Dn_1 $D_{3.4.6.7}$ transp. त्रिभिः and शरैः. — [c]) $Ś_2$ आजिगानोरसि. — [d]) $K_{3.4}$ V_1 B_{1-4} Da_1 Dn_1 $D_{1.3.5-8}$ S वज्रवेगैर्दुरासदैः (K_4 D_6 °दः); B_5 $D_{2.4}$ पंचभिर्मर्मभेदिभिः.

20 [a]) G_2 तत् (for तं). — [b]) K_3 $B_{4.5}$ Da_1 $D_{1.3-7}$ $T_{1.2}$ M_{1-3} महीपतिः; T_3 G महारथः (for महीपतिम्). — [c]) K_2 भाणैर् (for बाणैर्). — [d]) V_1 $B_{1.5}$ $D_{2-4.6.7}$ S स्वर्णपुंखैः (for हेम°). K_3 $D_{7.8}$ शिलासितैः.

21 [b]) T_3 G मारिष (for भारत). — [c]) K_1 सर्वपापवतीं; K_2 °पारगवीं; K_3 °पारसवतीं (hypermetric); K_4 V_1 B (except B_4) $D_{2-5.7}$ T_2 M_1 °पारसवीं; Da_1 D_8

C. 8. 1191
B. 8. 29. 23
K. 8. 20. 23

सर्वपारशवीं तीक्ष्णां महोल्काप्रतिमां तदा ॥ २१
तामापतन्तीं सहसा धर्मराजः शिलाशितैः ।
त्रिभिश्चिच्छेद सहसा तं च विव्याध सप्तभिः ॥२२
निपपात ततः साथ हेमदण्डा महाघना ।
निपतन्ती महोल्केव व्यराजच्छिखिसंनिभा ॥ २३
शक्तिं विनिहतां दृष्ट्वा पुत्रस्तव विशां पते ।
नवभिर्निशितैर्भल्लैर्निजघान युधिष्ठिरम् ॥ २४
सोऽतिविद्धो बलवतामग्रणीः शत्रुतापनः ।
दुर्योधनं समुद्दिश्य बाणं जग्राह सत्वरः ॥ २५
समाधत्त च तं बाणं धनुष्युग्रं महाबलः ।
चिक्षेप च ततो राजा राज्ञः क्रुद्धः पराक्रमी ॥ २६
स तु बाणः समासाद्य तव पुत्रं महारथम् ।
व्यमोहयत राजानं धरणीं च जगाम ह ॥ २७
ततो दुर्योधनः क्रुद्धो गदामुद्यम्य वेगितः ।
विधित्सुः कलहस्यान्तमभिदुद्राव पाण्डवम् ॥ २८
तमालक्ष्योद्यतगदं दण्डहस्तमिवान्तकम् ।
धर्मराजो महाशक्तिं प्राहिणोत्तव सूनवे ।
दीप्यमानां महावेगां महोल्कां ज्वलितामिव ॥ २९
रथस्थः स तया विद्धो वर्म भित्त्वा महाहवे ।
भृशं संविग्नहृदयः पपात च मुमोह च ॥ ३०

°पारसवीं; Dn1 °पारशवं; D1 °पारसवें (sic); D6 °पारस्वतां; Ca. c °शवीं (as in text). K4 Da1 D5 तीक्ष्णं; B4 धीरां; T1 M राजन्; T3 G गुर्वीं (for तीक्ष्णां). — d) T1 महोल्कप्रतिमां; D1.5 °प्रतिमं. B3 इव; T2 तथा (for तदा).

22 a) Dn1 तामापतंती; D1 तमापतंती; D8 (by corr.) नभोपतंतीं. — b) Ś1 K3 V1 B (except B2) D2–4.6.7 T2 शितैः शरैः; D8 (marg.) शिलासितैः (for °शितैः). — c) D2 समरे (for सहसा). S त्रिभिः प्रहस्य (T2 G1 M1.3 °सह्य) चिच्छेद. — d) K1 तां (for तं). K1.3 V1 B D S (except T3 G1.3) पंचभिः (for सप्तभिः).

23 a) T1 तदा (for ततः). Da1 D5 सोथ; D1 प्रोष्य; T1.3 G M2–4 सा तु; T2 सा च; M1 पातु (for साथ). — b) V1 B1.5 Da1 Dn1 D2–4.6.7 S स्वर्णदंडा; D1.5 हेमदंडो (for हेमदण्डा). V1 B D (except D8) महास्वना (D2 M1 °नाः) (for °घना). — c) K1 निपतंतीं. S (except T2) दीपयंती महोल्का(M1 °ल्का)भा. — d) V1 रराज; D8 विराजत् (for व्यराजत्). B1.3.4 सूर्यसंनिभा; Dn1 शशि°; Ce शिखि° (as in text). T1 M राजयंती दिशो दश; T2 व्यराजत शशिप्रभा; T3 G राजन्शक्तिर्दिशो दश.

24 a) D1 विनिहता; D2.4 विनिहिता. — b) K4 Da1 D1.5 S (except T2) transp. पुत्रः and तव. — c) Ś2 V1 बाणैर्; D4.7 तीक्ष्णैर् (for भल्लैर्). — d) K1 विजघान; V1 Dn1 D8 S आ(M अ)जघान (for निजघान). D8 स्तनांतरे (for युधिष्ठिरम्).

25 ab) K3 V1 B D S बलवता शत्रुणा (T1 कौंतेयः) (for °वतामग्रणीः). S (except T2) शत्रुकर्शनः (for °तापनः). — c) D3 समुद्यम्य (for °द्दिश्य). — d) G2 बाणान् (for बाणं). K3 Dn1 T1 सत्वरं.

26 a) D2 संदधे तु; D6 T3 G3 M समधत्त; T1 समादत्त; T2 °धत्तं; G2 संयम्य च (for समाधत्त). Ś2 K4 शितं K1.2 शतं; Da1 D1.5 तु तं; D2 ततो; G2 स तं (for च तं). — b) K3 V1 B D S धनुर्मध्ये (for °ष्युग्रं). D2.6 महाबलं. — c) V1 B2.5 D2–4.6.7 T1.2 महाराज (for ततो राजा). — d) V1 B2.5 D2–4.6.7 ततः (for राज्ञः).

27 a) K1 M1 बाणं. — b) V1 transp. तव and पुत्रं. B2 महाबलं (for °रथम्). — c) K3 D8 व्यामोहयच्च; V1 Dn1 D2–4.6.7 T2 व्यामोहयत (for व्यमो°). T1.3 G M व्यामोहयन्भृशं राजन्. — d) T2 तु (for च). B2.4 (m as in text) D3.4.6.7 ददार (for जगाम).

28 b) Ś K2.4 गदामादाय (for °मुद्यम्य). K3 T3 G3 वेगतः. — c) B3 विधत्सुः; D2.4 विवित्सुः; D6 विविश्सु (sic); M1 दिधित्स (sic) (for विधित्सुः). — d) M1 पांडवः. V1 B5 Dn1 D2–4.6.7 T2 धर्मराजमुपाद्रवत्.

29 a) Ś K1.2.4 B1.4 आलोक्य; K3 अवेक्ष्य (for आलक्ष्य). Ś K2.4 [उ]द्धृतगदं; T1 °करं; T2 [उ]पात्तगदं. B5 D3.4.6.7 तमुद्यतगदं दृष्ट्वा. — b) D8 दंडपाणिम् (for °हस्तम्). — d) S (except T2) पुत्राय प्राहिणोत्तव. — e) T3 G महाराज (for °वेगां). — f) T1.3 G1.3 उज्वलाम्; G2 M ज्वलतीम् (for ज्वलिताम्). — After 29, S (except T2) ins.:

178* यमदण्डनिभां घोरां कालरात्रिमिवापराम् ।

30 a) B3 अथ तस्य (for रथस्थः स). K1 Dn1 D4 तथा; T2 तदा (for तया). — b) V1 B2 Da1 D1.5.8 मर्म भित्वा; S (except T2) तव पुत्रः (for वर्म भित्त्वा). K3 V1 B5 Dn1 D2–4.6–8 S स्तनांतरे (Dn1 D8 °रं); B4 महीतले (for महाहवे). — c) K1 संविघ्नहृदयः; V1 उद्विग्न°; B3 उद्विग्न°; D8 T1.2 G1 संभिन्न° (for संविग्न°). — d) B1.3.4 Da1 D1.5 transp. पपात and मुमोह. K1

ततस्त्वरितमागत्य कृतवर्मा तवात्मजम् ।
प्रत्यपद्यत राजानं मग्नं वै व्यसनार्णवे ॥ ३१
भीमोऽपि महतीं गृह्य गदां हेमपरिष्कृताम् ।
अभिदुद्राव वेगेन कृतवर्माणमाहवे ।
एवं तदभवद्युद्धं त्वदीयानां परैः सह ॥ ३२

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

२१

संजय उवाच ।
ततः कर्णं पुरस्कृत्य त्वदीया युद्धदुर्मदाः ।
पुनरावृत्य संग्रामं चक्रुर्देवासुरोपमम् ॥ १
द्विरदरथनराश्वशङ्खशब्दैः
परिहृषिता विविधैश्च शस्त्रपातैः ।
द्विरदरथपदातिसार्थवाहाः
परिपतिताभिमुखाः प्रजह्रिरे ते ॥ २
शरपरशुवरासिपट्टिशै-
रिषुभिरनेकविधैश्च सादिताः ।
द्विरदरथहया महाहवे

C. 8. 1207
B. 8. 30. 3
K. 8. 21. 3

मुमोच ह (for मुमोह च). — After 30, K4 Dn1 D4 (marg.) 7.8 T2 ins.:

179* भीमस्तमाह च ततः प्रतिज्ञामनुचिन्तयन्।
नायं वध्यस्तव नृप इत्युक्तः स न्यवर्तत।

[(L. 1) Dn1 नभःस्थाम्; D4 नभस्ताम् (भीमस्तम्). T2 आहुर्नभस्थाश्च ततः (for the prior half). T2 अनुचिंतय. — (L. 2) T2 om. नृप. T2 सर्ववित्तमः (for स न्यवर्तत).]

31 a) K3 B D (except D2) S आगम्य (for आगत्य). — c) V1 प्रत्युमुद्यत (sic); G1 प्रत्यपद्य च (sic) (for °पद्यत). — d) V1 B2.3.5 D2-4.6.7 S निमग्नं (for मग्नं वै).

32 ab) K3 Da1 Dn1 D1.5.8 हेमपरिस्कृ(D5 °स्तु)तां. B5 D2-4.7 गदामादाय भीमोपि हेमपट्टपरिष्कृ(D2 °स्कृ)तां. — c) V1 प्राभि° (for अभि°). — After 32cd, T1 ins.:

180* दुर्योधनं समादाय पलायनपरोऽभवत् ।

— e) D2 एतत् (for एवं). — After 32, K3 Dn1 D8 T2 ins.:

181* क्रुद्धानां पुरुषव्याघ्र निघ्नतामितरेतरम् ।

[D8 निघ्नतां च परस्परं (for the posterior half).]

On the other hand, K4 B Da1 D1.3-5.7 ins. after 32:

182* अपराह्णे महाराज काङ्क्षतां विजयं युधि ।

[Dn1 अपराह्ने. K4 कांक्षितां.]

Finally, V1 D2.6 ins. after 32:

183* क्षयं नराश्वनागानां यमराष्ट्रविवर्धनम् ।

Colophon. — *Adhy. name*: T1 M1 युधिष्ठिरदुर्योधन-युद्धं; T2 G1 दुर्योधनपराजयः (G1 °यं). — *Day of Karṇa's Generalship*: Ś2 प्रथमयुद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 T1.3 G M 20 (as in text); B1.2 D3.6 29; Da 39; D4 30; T2 22.

21

1 T3 G2.3 om. 1-14. M2.4 om. the ref. — b) G1 प्रतीयुद् (for त्वदीया). — c) Dn1 पुनरावर्त्य. K1.4 संग्रामे.

2 T3 G2.3 om. 2 (cf. v. l. 1). T2 om. (hapl.) 2ab. — a) K1 द्विरदनराश्वशंखशब्दैः (submetric); K4 B Dn1 D2-4.7 M °नररथाश्वशंखशब्दैः; V1 °रथरथाश्व°; D8 °रथनराश्व. शंखपद्मैः; T1 G1 °रथनराश्व(T1 °श्र)संवशब्दैः. — b) V1 परिष्कृता; B5 परिष्कृषिता; Dn1 °दूषिता (for °हृषिता). T1 योधशब्दैः. G1 शब्दपातैः (for शस्त्र°). — c) B2 -नर- (for -रथ-). Ś2 -सार्थवाहैः; K3 B Da1 D1.3-8 T2 -सादिसंघाः; V1 -सातिसंघाः; Dn1 D2 -सादि-संहाः; T1 -वाजिसंघाः; G1 -वाजसंघाः; M -सादिनः (for -सार्थवाहाः). — d) K1 प*प*ताभिमुखाः; K3 V1 B Da1 Dn1 D1-5.7.8 T1 M परिकुपिताभिमुखाः. K3 V1 B1.3-5 Da1 Dn1 D1-5.7.8 T1 M प्रजघ्निरे; B2 प्रतिजघ्निरे (for प्रजह्रिरे). Dn1 T1 G1 M om. ते. D6 परिकुपिता विमुखाः प्रजह्रुरेव.

3 T3 G2.3 om. 3 (cf. v. l. 1). — a) K3 शितयाशुवरासिपट्टिशैर् (sic); V1 Da1 Dn1 D1.2.5.6.8 T2 G1 शितपरशुवरासिपट्टिशै(V1 T2 G1 °सै)र्; T1 शितपरशु-हामिपट्टसैर्; M सितपरशुवरासिपट्टसैर्. — b) Dn1 °वरैश्च

C. 8. 1207
B. 8. 20. 3
K. 8. 21. 3

वरपुरुषैः पुरुषाश्च वाहनैः ॥ ३
कमलदिनकरेन्दुसंनिभैः
सितदशनैः सुमुखाक्षिनासिकैः ।
रुचिरमुकुटकुण्डलैर्मही
पुरुषशिरोभिरवस्तृता बभौ ॥ ४
परिघमुसलशक्तितोमरै-
र्नखरभुशुण्डिगदाशतैर्द्रुताः ।
द्विरदनरहयाः सहस्रशो
रुधिरनदीप्रवहास्तदाभवन् ॥ ५
प्रहतनररथाश्वकुञ्जरं
प्रतिभयदर्शनमुल्बणं तदा ।
तदहितनिहतं बभौ बलं
पितृपतिराष्ट्रमिव प्रजाक्षये ॥ ६
अथ तव नरदेव सैनिका-
स्तव च सुताः सुरसूनुसंनिभाः ।
अमितबलपुरःसरा रणे
कुरुवृषभाः शिनिपुत्रमभ्ययुः ॥ ७
तदतिरुचिरभीममाबभौ
पुरुषवराश्वरथद्विपाकुलम् ।
लवणजलसमुद्धतस्वनं

(for °विधैश्च). K1 साधिताः; V1 B2.3.5 D2–4.6–8 सूदिताः; T1 पातितं; T2 मर्दिताः; M1 सादिनः (for सादिताः). Cc cites अवसादिताः. — c) B2 °नरहया; T2 °रथवरा (for °रथहया). K1 महाहवे हे (sic); B3 च आहवे; Dn1 D8 T2 महाहवे ते (for महाहवे). — d) T1 M2–4 पुरुषवरैः; G1 पुरुषहराः (for वरपुरुषैः). Dn1 D1.5 पुरुषाश्व-; G1 पुरुषैश्च (for पुरुषाश्च). K3 चाहतैः; M ते हताः (for वाहनैः). T2 परवपुषायुतवाहनैश्च.

4 T3 G2.3 om. 4 (cf. v. l. 1). — a) K2 °दिनकमलेंदु- (for °दिनकरेन्दु-). Dn1 T2 -संनिभैस्तैः (for -संनिभैः). — b) K4 D2 शितदशनैः; V1 शत° (for सित°). T2 -नासिकैश्च (for -नासिकैः). — c) T1.2 G1 M -मकुट- (for -मुकुट-). — d) K1.3 B3 Da1 D1.6.8 इवास्तृता; K4 B2 D7 उप°; B1.4 अवस्थिता; B5 Dn1 D5 T1 M1.2.4 अवास्तृता; G1 M3 अपा° (for अव°).

5 T3 G2.3 om. 5 (cf. v. l. 1). — a) Ś1 K2 -मुसुल-; Ś2 -मसुल-; K3 V1 Da1 D1.2.5 -मुशल-; B (except B5) -मुषल-. K4 परिघशक्तिमुसलतोमरैर्. — b) Ś2 नखभुशुंडिपराशतैर् (sic); K1.2 नखरभुसुंडिगदा°; D2 भुशंडिगता°; D8 °भुषंठिगदासिभिर्; T1 लगुडभुसुंठिगदाशतैर्; T2 नखरभुसुंठिहुला°; G1 °भुसुंडिगदा°; M1 °भुसंठिगदा°; M2–4 °भुसंठि(M3 °सुंढि)गदाशरैर्. K3 D2–4.6–8 हताः; V1 भृशं; Da1 Dn1 D1.5 हतः (for द्रुताः). K4 नखरभुसुंडिशतैर्द्रुतस्ततः (sic). — c) D6 T1 द्विरदहयनराः. — d) K3 D7 °प्रवाहास्; V1 °प्रवाहस्; G1 M °प्रभवास् (for °प्रवहास्). D1 तदाभवत्.

6 T3 G2.3 om. 6 (cf. v. l. 1). — a) K1 प्रहरनररथाश्व°; K4 B4.5 D3.4.7 T1 M1 प्रह(T1° पा)तरथनराश्व°; D8 (marg.) प्रतिहतनररथाश्व°; T2 प्रहतनरवराश्व°. — b) K1 partly damaged. K3 D8 भृशं; V1 D6 रणे; B1 व्रणं; B3 T1 G1 M2–4 बभौ; T2 तथा (for तदा). Ś2 (sup. lin.) °मुल्बणान्सतापं; K4 B2.4.5 D7 °मुल्बणव्रणं; Da1 D1 °मुल्बणरणं; M1 °मुद्यते रणं. — c) Ś2 °निहितं (for °निहतं). K1 तदहितहतं बभौ बलं; K3 V1 B D T1.2 °हितहतमाबभौ (T1 °हवे) बलं; G1 तदभिहतमहाहवे बलं; M तदभिहतनरं ब(M1 °नरमाब) भौ बलं.

7 T3 G2.3 om. 7 (cf. v. l. 1). — a) Ś K1.2.4 इति (for अथ). K3 भव; D6 T2 ते (for तव). M1 नरवरदेव (for तव नर°). Dn1 D8 (marg.) सैनिकास्ते (for सैनिकास्). — b) K3 D6 om. च. — c) Dn1 T2 द्रविडबलपुरःसरा; M द्रमिळबलपुरःसरं. D8 m रणेषु (for रणे). T1 अमितबलपुरःसारणैः (sic). — d) G1 कुरुपुत्राः (for °वृषभाः). K3 V1 Da1 Dn1 D1.5.8 T1.2 शिनिपौत्रम् (for °पुत्रम्).

8 T3 G2.3 om. 8 (cf. v. l. 1). — a) K1 तंदिति; K2 उदति-; K3 B1.4.5 D8 तदभि- (for तदति-). K3 V1 B3 Da1 Dn1 D1.5.8 T2 G1 M1 -रुचिरभीमम् (for -रुधिर°). T1 तदभिरुचिरमाहवे बभौ; M2–4 तदतिरुचिरमाबभौ रणे. — b) Ś1 प्रनसम्मुद्धतरद्विपाकुलं (sic); Ś2 प्रधनसमुद्धतनरद्विपा°; K1 प्रतिभदयिषद्विपाकुलं (sic); K2 प्र * * * * * * * द्विपा°; K3 पुरुषवरारथाश्वद्विपा° (sic). — c) K1.3.4 °समुद्धतस्वरं (K3 °स्तनं K4 °सुनं); B3 °समुद्रवद्धतं; T2 °समुद्रनिस्वनं; M °समुद्रवस्वनं. Cc as in text. — d) Ś K1.2.4 B2 असुरासुरसैन्यसंनिभं; K3 Dn1 D8 अ(K3 स)मराधिपसैन्य°; V1 अवरासुरसैन्यसप्रभं; B1.3.4 Da1 D1.5 G1 असुरामर(B3 °सुरसुरा)सैन्यसंनिभं; B5 D2–4.6.7 असुरामरसैन्यस(D6 °सु)प्रभं; T2 M अमरासुर-(T2 °धिप)सैन्यसप्रभं (M3 °भौ).

बलममरासुरसैन्यसंनिभम् ॥ ८
सुरपतिसमविक्रमस्तत-
त्रिदशवरावरजोपमं युधि ।
दिनकरकिरणप्रभैः पृषत्कै
रवितनयोऽभ्यहनच्छिनिप्रवीरम् ॥ ९
तमपि सरथवाजिसारथिं
शिनिवृषभो विविधैः शरैस्त्वरन् ।
भुजगविषसमप्रभै रणे
पुरुषवरं समवास्तृणोत्तदा ॥ १०
शिनिवृषभशरप्रपीडितं
तव सुहृदो वसुषेणमभ्ययुः ।
त्वरितमतिरथा रथर्षभं
द्विरदरथाश्वपदातिभिः सह ॥ ११
तमुदधिनिभमाद्रवद्बली
त्वरिततरैः समभिद्रुतं परैः ।
द्रुपदसुतसखस्तदाकरो-
त्पुरुषरथाश्वगजक्षयं महत् ॥ १२
अथ पुरुषवरौ कृताह्निकौ
भवमभिपूज्य यथाविधि प्रभुम् ।
अरिवधकृतनिश्चयौ द्रुतं
तव बलमर्जुनकेशवौ सृतौ ॥ १३
जलदनिनदनिस्वनं रथं
पवनविधूतपताककेतनम् ।
सितहयमुपयान्तमन्तिकं

C. 8. 1218
B. 8. 30. 14
K. 8. 21. 14

---

9 T_3 $G_{2.3}$ om. 9 (cf. v. l. 1). — ^{a}) Ś $K_{2.4}$ °विक्रमस्तदा; K_3 °विक्रमद्युतिस्; T_2 M_1 °विक्रमं तव (M_1 ततस्). — ^{b}) $Ś_1$ $K_{1.2}$ त्रि * * * * * *; K_3 त्रिदश-समानरजं; Cc °वरावरजोपमं (as in text). Ca cites त्रिदशवर and अवरज. —K_3 om. from -वरजोपमं up to वृषभो (in 10^{b}). — ^{c}) $Ś_2$ K_1 पृषट्कैः; K_4 प्रषत्कैः; T_1 पृषन्नी; M शरै (for पृषत्कै). — ^{d}) G_1 तपनसुतो (for रवितनयो). Ś $K_{1.2.4}$ व्यहनत्; D_8 ह्यवधीत्; M_{2-4} ह्यहनत् (for ऽभ्यहनत्). K_2 शनिप्रवीरं; K_4 G_1 शिनेः प्रवीरं; M शिनेः सुतं (for शिनिप्रवीरम्).

10 T_3 $G_{2.3}$ om. 10 (cf. v. l. 1). K_3 om. up to -वृषभो (cf. v.l. 9). — ^{a}) $Ś_1$ K_2 तमसि- (for तमपि). D_8 सरथिवाजि-; D_6 सरथवाज-; T_1 रथवाजि- (for सरथवाजि-). — ^{b}) Da_1 $D_{1.5}$ शिनिवृषभौ (D_1 °भे); D_8 शनिवृषभो. $Ś_1$ K_4 रवितनयो (K_4 °यं) निशितैः शरैस्त्वरन्; $Ś_2$ रवितनयो निशतैः शरैस्त्वरम् (sic); K_1 शिनि ह पतविधैः शरैस्त्व° (sic); K_2 शित * * * * * * शरैस्त्व°. — ^{c}) T_2 -विषम- (for -विष-). T_1 G_1 भुजगविषनिभैः शरोत्तमैः. — ^{d}) V_1 तदानीं (for तदा). T_2 तं पुरुषवरं स समावृणोत्तदा.

11 T_3 $G_{2.3}$ om. 11 (cf. v. l. 1). — ^{a}) D_8 शनि- (for शिनि-). B_3 Da_1 Dn_1 $D_{1.2.5.6}$ T_2 M_1 -शरप्रपीडितास्; G_1 -शराभिप्रपीडितांस्. K_1 शिनिवृषभेण शतप्रसीडितं (sic). — ^{b}) $Ś_2$ तमु (for तव). K_1 सुहृदौ; K_3 सुहृदं; G_1 सुहृतो. K_1 वपुषेणम्; K_3 च सुखेणम्; B_1 Cc वसुसेनम्; T_1 धनुषीणम् (for वसुषेणम्). — ^{d}) B_4 $D_{3.4}$ °पत्तिभिः सह; M °पदातिसादिभिः.

12 T_3 $G_{2.3}$ om. 12 (cf. v. l. 1). — ^{a}) $Ś_1$ $K_{3.4}$ V_1 B D (except D_2) S (T_3 $G_{2.3}$ om.) तद् (for तम्). G_1 °निभमात्रवद्; M_1 °निभप्रमाद्रवद्. V_1 B D (except D_2) S (T_3 $G_{2.3}$ om.) बलं (for बली). $Ś_2$ त्वमुदधिनिभमाद्र(*sup. lin.* भद्रमाद्र)वद्बली. — K_1 om. 12^{b}–13^{b}. — ^{b}) $Ś_2$ (*sup. lin.*) B_2 त्वरितवरैः; K_3 °तरं; T_1 G_1 °बलैः; M_{2-4} °नरैः (for °तरैः). M बलैः (for परैः). — ^{c}) K_3 V_1 B D M द्रुपदसुतमुखैस्; T_1 G_1 °वरस् (for °सखस्). Da_1 $D_{1.5}$ M ततो (for तदा). V_1 B D (except Dn_1 D_8) T_2 M [अ]भवत् (for [अ]करोत्). — G_1 om. 12^{d}–14^{b}. — ^{d}) K_3 Dn_1 महांतं; T_1 महान् (for महत्). V_1 B (except B_2) Da_1 $D_{1.3-7}$ T_2 M पुरुषरथाश्वगज(Da_1 D_1 M °गजाश्वरथ)क्षयो महान्.

13 T_3 G om. 13 (cf. v. l. 1, 12). K_1 om. 13^{ab}. — ^{a}) D_8 पुरुषतरौ. D_8 T_2 महाबलौ; Ca कृताह्निकौ (as in text). — ^{b}) $D_{1.5}$ प्रभु (for प्रभुम्). D_8 T_2 युधि सं- (T_2 शं)सप्तकसैन्यमुल्बणं. — ^{c}) T_1 ध्रुवं (for द्रुतं). Dn_1 (also as in text) D_8 T_2 प्रसभमभिनिहत्य सत्वरौ. — ^{d}) K_3 D_8 गतौ; B_1 D_6 श्रितौ; B_2 स्मृतौ; Da_1 $D_{1.5}$ उभौ; T_1 श्रुतौ; T_2 समेतौ; Cc सुतौ (for सृतौ). D_2 तव केशवमर्जुनौ स्थितौ.

14 T_3 $G_{2.3}$ om. 14 (cf. v. l. 1); G_1 om. 14^{ab} (cf. v. l. 12). — ^{a}) Some MSS. °निःस्वनं; D_2 °निस्वनौ. K_3 Dn_1 D_8 T_2 महत् (for रथं). Ś $K_{1.2.4}$ जलदनिन-(K_1 °रु)दनिस्वनीकृतं (K_4 °ते). — ^{b}) M °नर्तनं (for °केतनम्). — ^{c}) T_1 शित° (for सित°). $Ś_2$ $K_{1.4}$ उपयातम्; K_2 °यांतिम् (for °यान्तम्). K_3 V_1 D_6 T_2

C. 8. 1218
B. 8. 30. 14
K. 8. 21. 14

हृतमनसो ददृशुस्तदारयः ॥ १४
अथ विस्फार्य गाण्डीवं रणे नृत्यन्निवार्जुनः ।
शरसंबाधमकरोत्खं दिशः प्रदिशस्तथा ॥ १५
रथान्विमानप्रतिमान्सज्जयन्त्रायुधध्वजान् ।
ससारथींस्तदा बाणैरप्राणीवानिलोऽवधीत् ॥ १६
गजान्गजप्रयन्तॄंश्च वैजयन्त्यायुधध्वजान् ।
सादिनोऽश्वांश्च पत्तींश्च शरैर्निन्ये यमक्षयम् ॥ १७
तमन्तकमिव क्रुद्धमनिवार्यं महारथम् ।
दुर्योधनोऽभ्ययादेको निघ्नन्बाणैः पृथग्विधैः ॥ १८
तस्यार्जुनो धनुः सूतं केतुमश्वांश्च सायकैः ।
हत्वा सप्तभिरेकैकं छत्रं चिच्छेद पत्रिणा ॥ १९
नवमं च समासाद्य व्यसृजत्प्रतिघातिनम् ।
दुर्योधनायेषुवरं तं द्रौणिः सप्तधाच्छिनत् ॥ २०
ततो द्रौणेर्धनुश्छित्त्वा हत्वा चाश्ववराञ्शरैः ।
कृपस्यापि तथात्युग्रं धनुश्चिच्छेद पाण्डवः ॥ २१
हार्दिक्यस्य धनुश्छित्त्वा ध्वजं चाश्वं तथावधीत् ।

अंतिके (for अन्तिकं). — ^{d}) K3 वृतमनसो; K4 D6 हृत°; V1 B (except B5) Da1 D1-5.7.8 कृत°; T1 हृद° (for हृत°). T2 तदा रथाः (for तदारयः). — After 14, T1 G1 M ins.:

184* हस्तेन हस्तिपतिहस्तसमानहस्त-
स्तूणीमुखादथ शरान्मुहुराददानः।
वज्रीव दानवचमूं प्रगृहीतचापो
भीमानुजस्तव नरेन्द्र चमूं जगाहे।

[(L. 1) T1 हस्तपतिहस्ति-; G1 हस्तीव (submetric) (for हस्तिपतिहस्त-). — (L. 2) T1 तु (for अथ). G1 बहुधादधानः (for मुहुराददानः).]

15 Before 15, T1 G1.2 ins. संजयः. — ^{a}) K2 विस्फट-; S विष्फार्य (for विस्फार्य). K1 अथ विप्र ****. — ^{b}) K1 om. रणे. K3 B D (except D2.6) S (except T1) रथे (for रणे). — ^{c}) T1 सशरं बाधमकरोत्. — ^{d}) G1 प्रदिशास्. K1 T2 M1 (before corr.) तदा (for तथा).

16 ^{a}) K3 D8 तेषां; D6 om. (for रथान्). — ^{b}) S2 K1.4 D6 म(D6 स)ज्जयन्नायुधध्वजान्; K3 सहयांश्च महारथान्; V1 सर्जयन्नायुधध्वजान्; B D2-4.7.8 मज्ज(D8 मंज)यन्सायुध°; T1.2 M1.3 संज(T2 सज्य-; M3 सर्जं)-यंत्रायुध°; T3 G सज्जा(G2 °ज्या)र्निद्रायुध°. — Ś K1.2.4 om. (hapl.) 16^{c}–17^{b}. — ^{c}) V1 D1 ससारथिंस्; B1.5 °सारथिं; D2 °सारथिस्. D6 तथा (for तदा). S (except T2) सयोधान् (G1 °योधः; M °यौध-) सारथीन्बाणैर्. — ^{d}) D1 [ऽ]वसत् (for ऽवधीत्).

17 Ś K1.2.4 om. 17^{ab} (cf. v. l. 16). — ^{a}) V1 गजं (for गज-). B2.4.5 Da1 D1.5.6 गजनियंतॄं(B4 °यस्तॄं)श्च; Dn1 S °प्रणेतॄं(T °त्यां-; G2 °त्रां)श्च. K3 D8 गजांश्च गजयोधांश्च; D2 गजान्नागजनियतीषु (sic). — ^{b}) K3 B1.3.4 वैजयंतीं शुभां गदां (K3 ध्वजान्); D8 G2 M1 °यंतीशुभ(D8 °भा)ध्वजाः; T1.3 G1.3 M2-4 °यंतीः शुभ-ध्वजान् (T1 शुभां द्विजान्; M2-4 शुभान्ध्वजान्); T2 °यंती-शुभध्वजान्. Ca cites वैजयंती. — ^{c}) K1 सचिरोश्वांश्च (sic); K3 सावितोश्वांश्च. D8 पत्तीश्च; T1 पत्तिंश्च. — ^{d}) G2 बाणैर् (for शरैर्). T1.3 G1.3 M निन्ये बाणैर् (for शरैर्निन्ये).

18 ^{a}) K1 तमंतिकमविक्रुद्धम्. — ^{b}) K4 Da1 Dn1 D1.5.8 अनिवार्य-; D4 °वार्यं (for °वार्यं). — ^{c}) K4 [ऽ]न्ययादेको. — ^{d}) K2 निघ्नो (for निघ्नन्). Ś K2 बाणान् (for बाणैः). B2.5 D3.4.7 अजिह्मगैः (for पृथग्विधैः).

19 ^{a}) K3 ध्वजं (for धनुः). V1 D2.6 S (except T2) केतुं (for सूतं). — ^{b}) K3 अश्वकेतुं; V1 D2 T1.3 G M अश्वान्सूतं; B Da1 Dn1 D1.3-8 T2 अश्वान्केतुं (by transp.). K3 तु (for च). — ^{c}) K1 एकैके; V1 B1.3.5 D3.4.6.7 T2.3 G एकेन (for एकैकं). — ^{d}) G2 धनुश् (for छत्रं).

20 ^{a}) B2 अनंतरं; B4 अंतरं च; T1 नवन्यं च; T2 ततः शरं; T3 G शरमन्यं; M नवमन्यं (for नवमं च). V1 Dn1 D3.4.7 T3 G3 M समाधाय; D2 °स्थाय; D6 स संधाय; D8 T1.2 G1.2 समादाय (for °साद्य). — ^{b}) Dn1 विसृजत् (for व्यसृजत्). K1.3 V1 B D S प्राण(G1 °णि)घातिनं (for प्रति°). — ^{d}) Dn1 द्रौणः; D8 G1 द्रोणिः. B3 om. from सप्तधा up to हत्वा (in 21^{b}). K1 [अ]च्छिनोत्; D4 [अ]क्षिणत् (for [अ]च्छिनत्).

21 B3 om. up to हत्वा (cf. v. l. 20). — ^{a}) D6 तथा (for ततो). Ś2 द्रोण-; K3 द्रौणि-; K4 Dn1 G1 द्रोणेर्. D8 ततो द्रौणिधनुं स्थित्वा. — ^{b}) D2 om. (hapl.) from चाश्व up to ध्वजं (in 22^{b}). K3 [अ]-श्वान्रणे; B3.5 D3.4.7 [अ]श्वरथान्; D6 [अ]स्य शरान्; T3 G तुरगान् (for [अ]श्ववरान्). K8 तदा; D8 रणे; T1 शुभान् (for शरैः). — ^{c}) K3 D6 T2 G1 [अ]थ; T3 तत्; G2 च (for [अ]पि). K2.3 V1 B D (D2 om.) तद(V1 D6 °दा)त्युग्रं; T2 नदन्नुग्रो; T3 G महात्युग्रं (for तथात्युग्रं). T1 M कृपस्याततमत्युग्रं.

दुःशासनस्येषुवरं छित्त्वा राधेयमभ्ययात् ॥ २२
अथ सात्यकिमुत्सृज्य त्वरन्कर्णोऽर्जुनं त्रिभिः ।
विद्ध्वा विव्याध विंशत्या कृष्णं पार्थं पुनस्त्रिभिः ॥२३
अथ सात्यकिरागत्य कर्णं विद्ध्वा शितैः शरैः ।
नवत्या नवभिश्चोग्रैः शतेन पुनरार्दयत् ॥ २४
ततः प्रवीराः पाण्डूनां सर्वे कर्णमपीडयन् ।
युधामन्युः शिखण्डी च द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः ॥ २५
उत्तमौजा युयुत्सुश्च यमौ पार्षत एव च ।

चेदिकारूषमत्स्यानां केकयानां च यद्बलम् ।
चेकितानश्च बलवान्धर्मराजश्च सुव्रतः ॥ २६
एते रथाश्वद्विरदैः पत्तिभिश्चोग्रविक्रमैः ।
परिवार्य रणे कर्णं नानाशस्त्रैरवाकिरन् ।
भाषन्तो वाग्भिरुग्राभिः सर्वे कर्णवधे वृताः ॥ २७
तां शस्त्रवृष्टिं बहुधा छित्त्वा कर्णः शितैः शरैः ।
अपोवाह स्म तान्सर्वान्द्रुमान्भङ्क्त्वेव मारुतः ॥ २८
रथिनः समहामात्रान्गजानश्वान्ससादिनः ।

C. 8. 1235
B. 8. 30. 31
K. 8. 21. 31

---

22 D2 om. up to ध्वजं (cf. v. l. 21). — a) K1 हार्दिक्यस्य; Dn1 °कस्य. — b) D3 ध्वजश्च (for ध्वजं). K3.4 V1 B D S चाश्वांस् (for चाश्वं). V1 B (except B1) Dn1 D2.3.6.7 तदा; S (except T2) अथ (for तथा). K3 [अ]ब्रवीत् (for [अ]वधीत्). — c) K3.4 B Da1 Dn1 D1–7 T1.2 M [इ]ष्वसनं; D8 (m as in text) पुरं (submetric); T3 G1.3 चेष्वासं; G2 च धनुश्च (for [इ]षुवरं). — d) Ś K2.4 हत्वा; K1 हित्वा (for छित्त्वा). K3 G2 अभ्यगात् (for °यात्).

23 Ś K1.2 om. (hapl.) 23. — b) K3 V1 Da1 Dn1 D1.2.5 T2 प्रति; D8 शरैः (for त्रिभिः). — c) T2 गत्वा (for विद्ध्वा). K3 B1–4 Da1 Dn1 D1.5 T2 सप्तत्या (for विंशत्या). D8 विव्याध सप्तसप्तत्या. — d) K4 D3.4.7 पुनः (for त्रिभिः). — K3.4 V1 B D T2 ins. after 23: D8 (for the second time) T1 G1.2 M ins. after 29:

185* न ग्लानिरासीत्कर्णस्य क्षिपतः सायकान्बहून्।
रणे विनिघ्नतः शत्रून्क्रुद्धस्येव शतक्रतोः।

[(L. 1) D6 गात्राणि (for कर्णस्य). B8 ग्लानिरासीन्न कर्णस्य (for the prior half). D6.8 (second time) T1 G1.2 M प्रास्य(D6 °श्य)तः (for क्षिपतः). — (L. 2) Om. in K8 B1.8 D8 (first time). Da1 D1.5 च निघ्नतः (for विनि°). D6.8 (second time) शत्रुं (for शत्रून्). Da1 D1.5 कर्णस्य (for क्रुद्धस्य).]

K8 B1.3–5 Da1 D1.5.8 T2 cont. (om. line 1): T1.3 G M ins. after 23:

186* कर्णस्य स्फुरदत्यर्थं प्रास्यतः सायकान्धनुः।
ननाद त्रासजननं भूतानामहितान्तकम्।

[(L. 1) G2 स्फुरदप्यर्थं. T1 अस्यतः; T3 G3 प्रसृतं (for प्रास्यतः). T3 G1.3 सशरं; G2 साल्वकान् (for सायकान्). — (L. 2) K8 तदभूत्; B1 तदा तत्; B3–5 Da1 D1.5 तदति-; D8 नदतस् (for ननाद). K8 अहिंसात्मकं; B3–5 T2 अहितात्मनां; Da1 D1.5 अकृतात्मनां; D8 अहितात्मकं (for अहितान्तकम्).]

24 a) B3.4 अभ्येत्य; T1 G1 M2–4 आगम्य (for आगत्य). — b) Dn1 सितैः (for शितैः). — c) T1 बाणैः (for चोग्रैः). — d) D6 स तेन (for शतेनं). K3 B1–4 D आर्प(Dn1 °र्थ)यत्; V1 T2 अर्द°; T1.3 G M अर्प° (for आर्द°).

25 a) K3 V1 B D S पार्थानां (for पाण्डूनां). — b) Dn1 D1 T2 G1 M1 अपीडयत्. — d) K2 प्रतद्रकाः (sic) (for प्रभ°).

26 a) T1 G1.2 उत्तमोजा. — b) G2 पार्षद. — c) K3 °कारूषमत्सानां; S °कारूशमत्स्यानां. — G1 om. 26[de]. — d) K3 D1.3.4 कैकयानां; K4 केनयानां (sic); D7.8 कैकेयानां. K3 G3 च तद्; B3.4 Da1 D1.5 T3 महद् (for च यद्). — e) K1 चेकितानांश्च; T1 चेदिराजश्च. — f) G1 धर्मराजस्य (for °राजश्च). V1 T3 G3 सुव्रत.

27 b) T1 चाग्र्यविक्रमैः; T3 G M चोग्रविक्रमाः. — c) G1 परिचार्य. Dn1 कर्णे; D5 कर्ण. — d) Ś1 K1.2 नाराचास्त्रै(K1 °स्त्रै)र्; Ś2 K4 नाराचैस्तम् (for नानाशस्त्रैर्). Ś1 K2 M1 अवाकिरत्. — f) K1 G1 कर्णवधावृ(G1 °धृ)ताः; T3 G3 °वधाहताः (for °वधे वृताः). Ś1 (sup. lin.) K4 G2 रताः; Ś2 रतः; V1 D6 तदा; B Da1 D2–5.7 T2 M धृताः; D1 व्रता; T1 द्रुताः (for वृताः).

28 a) G1.2 M2–4 ताः शस्त्रवृष्टीर्बहुधा; M1 शस्त्रवृष्टिर्बहुविधाः. — b) K3 कर्णं छित्त्वा; V1 B D S कर्णश्छित्त्वा (by transp.). B4 transp. शितैः and शरैः. — c) K1 [अ]स्त्रवान्सर्वान्; K3 V1 B D S [अ]स्त्रवीर्येण; K4 स तान्सर्वान् (for स्म तान्सर्वान्). — d) K3 पुमान्; B Da1 D1.3–5.7 द्रुमं (for द्रुमान्). K3.4 भुंक्तेव; V1 G2 भंक्त्वैव; G1 भंक्ते च (for भङ्क्त्वेव).

29 a) K2 समहामात्रां; K3 G2 सुमहामात्रान्; V1 सहसा मात्रा. — b) K3 राजन् (for गजान्). V1 अश्वांश्च (for अश्वान्स-). B1 ससादिभिः (for °दिनः). — c) Ś2

C. 8. 1235
B. 8. 30. 31
K. 8. 21. 31

शरव्रातांश्च संक्रुद्धो निघ्नन्कर्णो व्यदृश्यत ॥ २९
तद्वध्यमानं पाण्डूनां बलं कर्णास्त्रतेजसा ।
विशस्त्रक्षतदेहं च प्राय आसीत्पराङ्मुखम् ॥ ३०
अथ कर्णास्त्रमस्त्रेण प्रतिहत्यार्जुनः स्वयम् ।
दिशः खं चैव भूमिं च प्रावृणोच्छरवृष्टिभिः ॥ ३१
मुसलानीव निष्पेतुः परिघा इव चेषवः ।
शतघ्न्य इव चाप्यन्ये वज्राण्युग्राणि वापरे ॥ ३२
तैर्वध्यमानं तत्सैन्यं सपत्त्यश्वरथद्विपम् ।
निमीलिताक्षमत्यर्थमुदभ्राम्यत्समन्ततः ॥ ३३
निष्कैवल्यं तदा युद्धं प्रापुरश्वनरद्विपाः ।
वध्यमानाः शरैरन्ये तदा भीताः प्रदुद्रुवुः ॥ ३४
एवं तेषां तदा युद्धे संसक्तानां जयैषिणाम् ।
गिरिमस्तं समासाद्य प्रत्यपद्यत भानुमान् ॥ ३५
तमसा च महाराज रजसा च विशेषतः ।
न किंचित्प्रत्यपश्याम शुभं वा यदि वाशुभम् ॥ ३६
ते त्रसन्तो महेष्वासा रात्रियुद्धस्य भारत ।

शरव्रातांश्च; K_1 °व्रतांश्च; K_3 पत्तीव्रतान्; K_4 शरव्रातैश्च; V_1 B D S पत्तिव्रातांश्च (D_8 °तं) (for शर°). K_3 D_{n1} D_8 T_2 सु- (for च). V_1 व्यदृश्यते; T_2 [ऽ]दृदृश्यत (before corr. °ते); G_1 ह्यदृश्यत; G_2 [ऽ]भ्यदृ°; M_1 [ऽ]प्यदृ°. — After 29, D_8 T_1 $G_{1.2}$ M read 185* (D_8 for the first time after 23) (cf. v. l. 23).

30 ^{c}) B_2 तं; B_{3-5} तु (for च). K_3 D_{n1} D_8 विशस्त्रपत्रदेहाश्चं; K_4 V_1 B (except B_1) °क्षतदेहं च; D_4 (marg. as in text) G_2 °पत्रदेहास्तु; T_1 विशस्त्रं पत्रदेहेषु; T_2 विशस्तपत्रं देहं तु. $C_{a.c}$ cite पत्रं. — ^{d}) T_3 G तत; M_1 यंत्र (sic); C_c प्राय (as in text). T_1 प्रत्ययासीत्; T_2 प्रायेणासीत् (for प्राय आसीत्). Ś $K_{2.4}$ ह्यासीत् (for आसीत्). B_5 G_2 पराङ्मुखः. K_1 प्रायश्चोपत्पराङ्मुखं (sic).

31 ^{a}) K_3 पश्चात् (for अथ). $Ś_2$ D_{a1} $D_{1.5}$ T_1 कर्णास्त्रमंत्रेण. — ^{b}) $Ś_2$ $K_{2.4}$ D_{a1} D_1 प्रतिहन्य (for °हत्य). T_1 [अ]र्जुनं. D_{a1} om. स्वयं. K_3 B D_{n1} $D_{1.3-5.7.8}$ G M स्मयन्; D_2 त्वरन्; T_1 स्मरन् (for स्वयम्). — ^{c}) B (except B_2) $D_{2-4.7}$ दिशं. — ^{d}) M_{2-4} प्राहिणोच् (for प्रावृ°).

32 ^{a}) Ś $K_{1.2.4}$ मुसुलानीव; K_3 मुशलानि च; $B_{1.3.4}$ मुषलानीव; D_{n1} $D_{1.2.4.8}$ मुशलानीव; T G मुसला इव. $Ś_2$ निष्पेत्तिः (sic); B_5 $D_{2-4.7}$ संपेतुः. — ^{b}) T_2 om. from चेषवः up to °ण्युग्राणि (in ^{d}). G_2 यष्टयः (for चेषवः). — ^{c}) V_1 $D_{2.8}$ शतघ्न्या (D_2 °घ्नी; D_8 °घ्न); G_2 शतघ्नीर्. K_1 चाप्यंते; K_3 चापे तु (for चाप्यन्ये). — ^{d}) $K_{1.3.4}$ V_1 B (except B_3) D (except D_{a1}) चापरे. $T_{1.3}$ G M वज्रा ह्यु(T_3 G ड)ग्रा इवापरे.

33 ^{a}) S (except T_2) वध्यमानं च (for तैर्वध्यमानं). — ^{b}) D_{a1} $D_{1.5}$ सहस्त्य(D_1 om. स्त्य)श्वरथध्वजं; G_2 सपत्त्यश्वरथं प्रति. — ^{c}) K_2 निमीलोभाक्षम् (sic); K_4 विमीलिताक्ष्यम् (for निमीलिताक्षम्). B_{1-4} D_8 अत्यंतं (for अत्यर्थम्). — ^{d}) $Ś_2$ उदभ्रामत्; K_3 उत्क्राम्यंतं; V_1 $B_{2.4.5}$ D_{a1} D_{n1} D_{1-7} S बभ्राम च; B_1 सत्रास्यत; B_3 उदभ्रास्यत्; D_8 m समुत्क्रांतं (for उदभ्राम्यत्). V_1 $B_{4m.5}$ D_{a1} D_{n1} D_{1-7} T G M_1 ननाद च; M_{2-4} रुरोद ह (for समन्ततः). D_8 उत्क्राम्यं तमसा ततः (sic).

34 ^{a}) C_c नैष्कैवल्यः; C_a निष्कैवल्यं (as in text). T_1 G यथा; M यदा (for तदा). S (except T_2) दुःखं (G_2 पुंखं) (for युद्धं). C_v as in text. — Ś $K_{1.2}$ om. (? hapl.) 34^{b}–35^{a}. — ^{b}) K_4 संसक्तानां जयैषिणां (=35^{b}); V_1 D_{n1} $D_{2.6}$ T_2 M_{2-4} प्रापुरश्वरथद्विपाः (D_2 °पं); B_3 प्राप्नुवन्सरथद्विपाः; C_v as in text. — ^{c}) K_4 V_1 $B_{2.4.5}$ $D_{2-4.6.7}$ T_2 हन्यमानाः; G_1 वध्यमानः. K_3 परैर् (for शरैर्). K_4 V_1 $B_{1.4.5}$ D_{n1} $D_{2-4.6.7}$ S आर्ता (for अन्ये). — ^{d}) K_3 T_1 तथा (for तदा). D_6 नीताः (for भीताः).

35 Ś $K_{1.2}$ om. 35^{a} (cf. v. l. 34). — ^{a}) $K_{3.4}$ V_1 B D (except D_{n1} D_8) त्वदीयानां; T_1 $M_{1.2.4}$ तेषां त्वेवं (M_2 °व); T_2 एवंविधे; T_3 G M_3 तेषां चैव (for एवं तेषां). T_1 युद्धं. — ^{c}) K_3 अस्ताचलं; D_{n1} D_8 T_2 अस्तं गिरिं (by transp.). T_2 अनुप्राप्य (for समासाद्य). — ^{d}) M_{2-4} प्रत्यदृश्यत; C_c °पद्यत (as in text).

36 ^{a}) $K_{1.4}$ तपसा; T_3 $G_{1.3}$ रजसा (for तमसा). — ^{b}) T_3 $G_{1.3}$ तमसा (for रजसा). — ^{c}) $Ś_2$ प्रतिपश्याम; V_1 D_{n1} D_8 T_1 M_1 प्रत्यपश्यामः; M_{2-4} °दृश्याम (M_4 °मः).

37 ^{a}) K_3 तत्र श्रांतो; K_4 V_1 $B_{2.5}$ D (except D_{a1} $D_{1.5}$) T_2 G_3 ते त्रस्यंतो; B_3 T_3 तत्र संतो (for ते त्रसन्तो). D_6 महेष्वास; G_2 महाराज (for महेष्वासा). — ^{b}) Ś $K_{1.2.4}$ रात्रियुद्धात्तु (K_1 °स्तु) (for °युद्धस्य). — ^{c}) S अप(T_2 °व)हारं (for अपयानं). — ^{d}) K_3 सर्वराजभिः;

अपयानं ततश्चक्रुः सहिताः सर्ववाजिभिः ॥ ३७
कौरवेषु च यातेषु तदा राजन्दिनक्षये ।
जयं सुमनसः प्राप्य पार्थाः स्वशिविरं ययुः ॥ ३८
वादित्रशब्दैर्विविधैः सिंहनादैश्च नर्तितैः ।
परानवहसन्तश्च स्तुवन्तश्चाच्युतार्जुनौ ॥ ३९
कृतेऽवहारे तैर्वीरैः सैनिकाः सर्व एव ते ।
आशिषः पाण्डवेयेषु प्रायुज्यन्त नरेश्वराः ॥ ४०
ततः कृतेऽवहारे च प्रहृष्टाः कुरुपाण्डवाः ।
निशायां शिविरं गत्वा न्यविशन्त नरेश्वराः ॥ ४१
यक्षरक्षःपिशाचाश्च श्वापदानि च संघशः ।
जग्मुरायोधनं घोरं रुद्रस्यानर्तनोपमम् ॥ ४२

C. 8. 1248
B. 8. 30. 44
K. 8. 21. 44

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

V1 B Da D1–7 सर्वं(B5 °ह)योधिभिः; Dn1 D8 °योधिनः; S (except T2) सर्वसैनिकाः (T3 G3 °कैः) (for °वाजिभिः).

38 a) K3 B Dn1 D2–4.6–8 T2.3 G M [अ]पयातेषु; V1 T1 प्रयातेषु; Da1 D1.5 [उ]पयातेषु (for च यातेषु). — b) S (except T2) ततो (for तदा). Ś1 K1.2 दिनद्वये (for °क्षये). — c) Ś1 K1.2 B5 सुमनसं. G2 प्राप्ताः (for प्राप्य). Dn1 जयं सुमनः * * *. — d) K3 पुनः (for पार्थाः). Ś2 सु-; T2 च (for स्व-). T3 G पार्थाः शिबिरमाययुः.

39 b) K3 V1 B2 च नर्दितैः; B1.3–5 Da1 Dn1 D1.3–8 T2 स(D8 स्व)गर्जितैः; D2 सुनादितैः; T1.3 G M1 (*sup. lin.*). 2.4 सनर्तनैः (G2 °र्दनैः; M1 °र्तकैः) (for च नर्तितैः). — c) K3 S परानपहसंतश्च; V1 D6 °नगणयंतश्च; B Da1 D1–5.7 °नुपहसंतश्च. — d) G2 स्तुवद्भिश् (for °न्तश्). Da1 D1.5 केशवार्जुनौ; T1.3 G2 चार्जुनाच्युतौ (for चाच्युतार्जुनौ).

40 a) K1 कृतेवराहे (metathesis); D4 कृतोवहारस्; T1 कृतोपहारैस्; G M3 कृतेपहारे (for कृतेऽवहारे). K3 कृतेवहारितेर्वीरैः (sic); V1 D2.6 कृतावहारास्ते वीराः. — b) D2 T1 हि (for ते). — c) Ś2 आषितः; K1 आशिषाः. V1 B5 D2–4.6.7 आशीर्वा(D6 °र्वै)चः पांडवेषु; Dn1 आशि*च पांडवेषु. — d) K3 प्रयुंजंतो; V1 प्रायुंज्यंत; B1.3 Da1 Dn1 D1.3–7 S प्रा(T1 प्र)युंजंत; D8 प्रायुंजाना. K1 नरेश्वरः; B3 नराधिपाः; S (except T2.3 G3) नरेश्वर.

41 K3 om. (hapl.) 41. — a) Ś2 कृष्णे (for कृते). K1 कृतेवराहे (metathesis); T1 G M3 °तेपहारे; T2 °तावहारे. B3 तु (for च). — b) B (except B4) Da1 D1.3–5.7 तत्र (for कुरु-). — Ś1 K2.4 om. 41^cd. — c) S निशि स्वशिबिरं गत्वा. — d) B1.3.5 D2–4.7.8 न्यवसंत; B4 प्राविसंत (for न्यविशन्त). G2 नरेश्वर. Ś2 K1 न्यविशन्भरतर्षभ (K1 °भाः). — After 41, S (except T2) ins.:

187* रणे प्रवृत्तान्यहनि कथयन्तः सुखं तथा।
[T1 M तदा (for तथा).]

42 a) B2 यक्षो; B5 D2–4.7 S (except T2) ततो (for यक्ष-). K1 -रक्षा°; K3 -रक्ष° (for -रक्षः°). — b) K3 Dn1 D8 T2 श्वापदाश्चापि; B5 D2–4.6.7 °दाश्चैव (for °दानि च). K4 संशयः; Dn1 G2 M2–4 सर्वशः (for संघशः). V1 B1–4 Da1 D1 श्वापदाश्च वयांसि च (V1 सहस्रशः). — D8 om. 42^cd. — c) Ś2 अयोधनं; Ca आयो° (as in text). — d) Ś K2.4 रुद्रस्याप्यं(Ś2 K2 °नं)तकोपमं; V1 B5 Dn1 D2–4.6.7 T2 °स्याक्रीडसंनिभं; T1.3 G M °स्याक्रीडनोपमं. Ca cites रुद्रस्याक्रीडं; Cc cites आनर्तनं.

Colophon om. in D8. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 K3.4 B1.2.4 Da1 Dn1 D1.4.5.7 प्रथमयुद्धदिवस. — *Adhy. name:* T1 सेनापहारः; T2 संकुलयुद्धं. T1.3 G M2–4 कर्णस्य प्रथमाह्निकं समाप्तं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 22; B1.2 D3 30; Da1 D5 40; D4 31; T1.3 G M 21 (as in text); T2 23.

२२

C. 8. 1249
B. 8. 31. 1
K. 8. 22. 1

धृतराष्ट्र उवाच ।
स्वेन च्छन्देन नः सर्वान्नावधीद्व्यक्तमर्जुनः ।
न ह्यस्य समरे मुच्येतान्तकोऽप्याततायिनः ॥ १
पार्थो ह्येकोऽहरद्भद्रामेकश्चाग्निमतर्पयत् ।
एकश्चेमां महीं जित्वा चक्रे बलिभृतो नृपान् ॥ २
एको निवातकवचानवधीद्दिव्यकार्मुकः ।
एकः किरातरूपेण स्थितं शर्वमयोधयत् ॥ ३
एकोऽभ्यरक्षद्भरतानेको भवमतोषयत् ।
तेनैकेन जिताः सर्वे मदीया *उग्रतेजसः ।
ते न निन्द्याः प्रशस्याश्च यत्ते चक्रुर्ब्रवीहि तत् ॥ ४
संजय उवाच ।
हतप्रहतविध्वस्ता विवर्मायुधवाहनाः ।
दीनस्वरा दूयमाना मानिनः शत्रुभिर्जिताः ॥ ५
शिबिरस्थाः पुनर्मन्त्रं मन्त्रयन्ति स्म कौरवाः ।
भग्नदंष्ट्रा हतविषाः पदाक्रान्ता इवोरगाः ॥ ६
तानब्रवीत्ततः कर्णः क्रुद्धः सर्प इव श्वसन् ।

22

1 [a]) K3 B4 Dn1 D8 S (except T2.3) वः (for नः). Ca as in text. — [b]) K3 V1 B D T1.3 अवधीद् (for नाव°). — [cd]) Ś2 K4 B Dn1 D2–4.6.7 S मुच्येदंतको; K1 °च्येतार्तांको (sic); K3 °च्येन्नांतको; V1 युध्यदंतको; D3 मुह्येदंतको (for मुच्येतान्तको).

2 [a]) For the event, cf. 1. 211–212. B2.5 D3.4.7.8 च (for हि). K1 हरेद्; K3 हरन् (for ऽहरद्). K3 सर्वान् (for भद्राम्). — [b]) For the event, cf. 1. 214–219. K4 [अं]भ्यम् (for [अ]ग्निम्). — For the event, cf. 2. 23–29. — [d]) K1 बलवतो; K2.4 D1.5 G2 बलभृतो; T1 बलिहृतो; Cc °भृतो (as in text). K1 नृपं; K3 महान् (for नृपान्). M1 चक्रे बलिभृतोपमान्.

3 For the event, cf. 3. 165–171. — [b]) K1 V1 B Da1 Dn1 D1–6 T3 अहनद्; D8 अदहद् (for अवधीद्). — For 3[ab], S (except T2) subst.:

188* निवातकवचानां च तिस्रः कोटीर्जघान ह ।

For the event, cf. 3. 13–42. — [c]) Dn1 T2 कैरातरूपेण; T3 G किरातवेषेण. — [d]) Ś1 K V1 (before corr.) B2.5.6 D2.3 सर्वम्; Ca.c शर्वम् (as in text). G2 अतोषयत् (for अयोधयत्).

4 K3 T3 om. (hapl.) 4[ab]. — [a]) For the event, cf. 3. 225–243. Ś2 K4 [ऽ]भ्यरक्षद्; V1 B D (except D2) T1 G1.2 ह्यरक्षद् (for [ऽ]भ्यरक्षद्). T1 भरताम्; M1 भरता. — [b]) For the event, cf. 3. 13–42. T3 G1.3 शर्वम्; G2 सर्वम् (for भवम्). — [c]) Ś2 जितः; K3 रथाः (for जिताः). — [d]) B D (except D6.8) T2 महीपा (for मदीया). Ś K1.2.4 B Dn1 D3.4.7 T1 G2 M1 ह्यु(K1 ह्य)ग्रतेजसा; V1 उग्रतेजसा; Da1 D1.2.5.6.8 T2.3 G1.3 M2–4 ह्युग्रतेजसः (for *उग्र°). K3 मदीयाप्युग्रचेतसः — [e]) B (except B1) Da1 D1–5.7 न ते (by transp.); D6 एते. Cc cites ते (as in text). Ś1 D1 विद्याः; K4 नीषाः (for निन्द्याः). Ś K1 प्रशाम्याः (Ś2 °म्यः); K2.4 प्रशास्याः; Da1 D1.2.5 प्रशं(D2 °सं)स्याः; G1.2 M प्रह्य(G2 M1 °ह्)स्याः (for प्रशस्याः). Ś K V1 B2.5 D2–4.6.7 ते; T1.3 G1.3 M1 तु (for च). T2 ते निर्जिता दुष्प्रसहा. — [f]) K3 यत्र (for यत्ते). Ś K1.2 चक्रे; Da1 सूत (for चक्रुर्). K2 ब्रवेहि; S (except T2) प्रचक्ष्व (for ब्रवीहि). Ś K1.2 तं; K3 तान् (for तत्). — After 4, V1 B D (except D6.8) ins.:

189* ततो दुर्योधनः सूत पश्चात्किमकरोत्तदा ।

5 [a]) K3 ततः प्रवीरा; D2.8 T2 हतप्रवीर(D8 °रा) (for हतप्रहत-). K1 B1.2.4 Dn1 D3.7 -विध्वस्त- (for -विध्वस्ता). Ca.c as in text. — [b]) K3 विविधायुध°; K4 विवर्मौ युध° (sic); B4 विवर्मायुधभूषणाः; Dn1 विवर्मायुद्धवाहवः (sic); T2 विचर्मायुधवाहनाः (before corr. °मानवाः); G2 विचर्मादढ°. — [c]) Ś2 V1 दीयमानां (V1 °ना); G2 दीनमना (for दूयमाना). K3 हीनस्वरा रूपमाना. — [d]) V1 B D S (except M1) शत्रुनि(D8 °त)र्जिताः. Ś2 मानिनाः शत्रुभिर्जितः.

6 [b]) K2 स- (for स्म). — [c]) M2 हतद्विषाः. — [d]) Ś2 पदक्रांता; K1–3 B D (except D7) T2 G2 M3.4 पादा°; V1 पादाक्रांत.

7 [ab]) M2–4 transp. कर्णः and क्रुद्धः. K1 क्रुद्धाः (for क्रुद्धः). — [c]) K3 B1.2.5 Dn1 D3.4.6.7 T2 G1.2

करं करेणाभिपीड्य प्रेक्षमाणस्तवात्मजम् ॥ ७
यत्तो दृढश्च दक्षश्च धृतिमानर्जुनः सदा ।
स बोधयति चाप्येनं प्राप्तकालमधोक्षजः ॥ ८
सहसास्त्रविसर्गेण वयं तेनाद्य वञ्चिताः ।
श्वस्त्वहं तस्य संकल्पं सर्वं हन्ता महीपते ॥ ९
एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा सोऽनुजज्ञे नृपोत्तमान् ।
सुखोषितास्ते रजनीं हृष्टा युद्धाय निर्ययुः ॥ १०
तेऽपश्यन्विहितं व्यूहं धर्मराजेन दुर्जयम् ।
प्रयत्नात्कुरुमुख्येन बृहस्पत्युशनोमतात् ॥ ११
अथ प्रतीपकर्तारं सततं विजितात्मनाम् ।
सस्मार वृषभस्कन्धं कर्णं दुर्योधनस्तदा ॥ १२
पुरंदरसमं युद्धे मरुद्गणसमं बले ।
कार्तवीर्यसमं वीर्ये कर्णं राज्ञोऽगमन्मनः ।
सूतपुत्रं महेष्वासं बन्धुमात्ययिकेष्विव ॥ १३

धृतराष्ट्र उवाच ।

यद्वोऽगमन्मनो मन्दाः कर्णं वैकर्तनं तदा ।

C. 8. 1265
B. 8. 32. 16
K. 8. 22. 16

निष्पीड्य; V1 D2 संपीड्य; B4 [अ]वपीड्य; D8 [अ]निःपीड्य; T1.3 G3 M निष्पिष्य (for [अ]भिपीड्य). — d) K1.4 Da1 Dn1 D1.5–7 प्रेक्ष्य° (for प्रेक्ष°). D1 [आ]त्मजः.

8 V1 reads 8 on marg. — a) Ś1 K1.2 यत्ते; K3 यत्नो; K4 यंता; B3 मत्तो; Ca.c यत्तो (as in text). T1 धृतश्च (for दृढश्च). D5 दृष्टश्च (for दक्षश्च). Ca.c cite दृढः and दक्षः (as in text). — b) S (except T1) स्मृतिमान् (for धृति°). D8 T1.3 G3 M चार्जुनः (for अर्जुनः). V1 B3.5 Dn1 M1 तदा; D8 T1.2 तथा (for सदा). K3 धृतिमानसुतैः सह (sic). — c) K2.4 B D S संबोधयति. G2 चात्मानं (for चाप्येनं). — d) V1 B (except B2) D3.4.7 यथाकालम्; Ca.c प्राप्त° (as in text). V1 अधोक्षजं.

9 a) Da1 D5 सहसास्त्रविमर्देन; D1 सहस्त्रविमर्देन (sic); S सहस्राक्षविसर्गेण (T1 °निसर्गेण; T2 G1 °विसृष्टेन; T3 G3 °निसृष्ट्या च); Ca सहसास्त्रप्रयोगेण. Cc cites सहसा. — b) K4 वयंस्तेनाभ्यवर्जितः (sic); S शक्त्या तेन स्म वंचितः (T1 संचितः; M वंचिताः). — c) Da1 D1.5 सोहं श्वस्; T1 विद्वाहं; T2 यस्त्वहं (for श्वस्त्वहं). Dn1 तव (for तस्य). — d) Da1 सर्वैं (for सर्वं). Dn1 कर्ता (for हन्ता). S (except T2) विशां पते (for महीपते). B3 सर्वं हंतास्मि भूपते.

10 b) V1 सोनुयज्ञे. K8 नृपान्विमान्; T1.3 G1.3 M नृपो नृपान्; G2 नृपैर्नृप (for नृपोत्तमान्). — After 10^{ab}, K3 V1 B D S ins.:

190* तेऽनुज्ञाता नृपाः सर्वे स्वानि वेश्मानि भेजिरे ।

[K3 Dn1 D8 S तेन (for सर्वे). S (except T2) स्वान्निवासान्स (T1 G2 °सांश्च) भेजिरे (for the posterior half).] — c) Ś1 K2 सुखोचितास्; G1 सुखोषितां; G2 सुघोषितास्; M1 सुखोषितांश् (for °षितास्). B1.4.5 Dn1 D2–4.7.8 तां; T3 G3 M. च; G1 स्म (for ते). Ca सुखोपविष्टा (for सुखोषितास्ते). — d) S (except T2) पुनर् (for हृष्टा).

11 b) G2 सारामजनदुर्जयं (sic). — cd) K3 प्रपन्ना; G1 प्रयत्तान् (for प्रयत्नात्). Ś1 K2.3 [उ]शनोमहान्; B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 °नोमतं; B2 D2 °नोमते; M °नोर्मतात् (for °नोमतात्). V1 D8 प्रयत्नात्तु महाराज गुप्तं भीमार्जुनादिभिः.

12 a) S ततः (for अथ). T1 प्रतीपवक्तारं; G2 °कर्तारः; Ca.c °कर्तारं (as in text). B3 अभीषां प्रतिकर्तारं; D2 शस्त्रप्रदीपकर्तारं. Cv as in text. — b) Cv सन्ततं. K3 प्रियमात्मनः; Da1 विहितात्मनां; Dn1 D8 S विदिता°; Cv विजयात्मनः; Cc विजिता° (as in text). B5 D2–4.6.7 प्रवीरं परवीरहा. — c) Dn1 संस्मरन् (for सस्मार). — d) K4 कर्ण- (for कर्णं). Da1 D1.5 कर्णं(Da1 °र्णं)दुर्योधनं.

13 ab) S वीर्ये (for युद्धे), and प्रभंजन- (for मरुद्गण-). — c) K1 कार्तिवीर्यसमी; B3 पुरंदरसमं. Ś1 m वीर; S युद्धे; Cc वीर्ये (as in text). — d) Ś2 राज्ञे (for राज्ञो). G3 महात्मनः (for ऽगमन्मनः). — After 13^{cd}, K3 V1 B D S ins.:

191* सर्वेषां चैव सैन्यानां कर्णमेवागमन्मनः ।

[Dn1 M3.4 एव (for चैव). S यौ(T G1 यो)धानां (for सैन्यानां). G1 [अ]नुगन् (for [अ]गमन्).]

— f) V1 D8 आत्यायिकेषु; Dn1 आत्ययिकेपि; D1 G2 आत्य(G2 °न्य)धिकेषु; T1 आर्यं जनेषु; Ca.c आत्ययिकेषु (as in text). B2 [अ]पि; Dn1 च (for [इ]व). D2 बंधुमा सोदरं यथा (sic). — After 13, D6 ins. an addl. colophon [*Adhy. no.*: 13].

14 K3 om. 14^{ab} with the ref. After the ref., D6 reads 17^{ab}, repeating it in its proper place; while D7 repeats 189*. — a) D1 यद्धो (sic) (for यद्वो). T1 M यद्वो मनोगमत्सूत (T1 °तं; M1 °तः); T2 G यद्वै मनोगमत्सू(T3 G3 °तं सू)त. — b) V1 B D प्रति; G2 सदा (for तदा). — c) K3 B3 Da1 D1.5.8 T3 G1.3 M अप्य(D1 °थ)द्राक्षुः सूत(K2 °क्षुसुतः)पुत्रं; V1 अद्राक्षच्च सूतपुत्रं;

G. 8. 1206
B. 8. 32. 17
K. 8. 22. 17

अप्यद्राक्षत तं यूयं शीतार्ता इव भास्करम् ॥ १४
कृतेऽवहारे सैन्यानां प्रवृत्ते च रणे पुनः ।
कथं वैकर्तनः कर्णस्तत्रायुध्यत संजय ।
कथं च पाण्डवाः सर्वे युयुधुस्तत्र सूतजम् ॥ १५
कर्णो ह्येको महाबाहुर्हन्यात्पार्थान्ससोमकान् ।
कर्णस्य भुजयोर्वीर्यं शक्रविष्णुसमं मतम् ।
तथास्त्राणि सुघोराणि विक्रमश्च महात्मनः ॥ १६
दुर्योधनं तदा दृष्ट्वा पाण्डवेन भृशार्दितम् ।
पराक्रान्तान्पाण्डुसुतान्दृष्ट्वा चापि महाहवे ॥ १७
कर्णमाश्रित्य संग्रामे दर्पो दुर्योधने पुनः ।
जेतुमुत्सहते पार्थान्सपुत्रान्सहकेशवान् ॥ १८
अहो बत महद्दुःखं यत्र पाण्डुसुतान्रणे ।

B1.2.4.5 D8.4.7 अप्यपश्यत राधेयं; Dn1 अथ द्राक्ष्यं सूतपुत्रं; D2 T1 अप्य(T1 °प्र)द्राक्षीत्सूतपुत्रं; D6 अभ्यद्रवन्सूतपुत्रं; T2 G2 अद्राक्षीत्तं सूतपुत्रं (G2 °त्सूतपुत्रं तं). Co cites अपि (as in text). — d) Ś2 K3.4 B Da1 D2–5.7 T2 M1 शीतार्तं; K1.2 शीतांता (K2 °त); T3 शीतार्का (for शीतार्ता). Dn1 पावकं (for भास्करम्).

☞ The sequence of stanzas 15–22 in T1.3 G M is so complicated that it is given in a tabular statement below.

Tabular conspectus of the sequence of stanzas 15–22 in T1.3 G M.

T1	T3	G1.2	G3 M
15ab	15ab	15ab	15ab
17	17	17	17
15cdef	15cdef	15cdef	15cdef
18	18	18	18
192*		192*	
21	21	21	21
194*	194*	194*	194*
	193*		
16	16	16	16
	192*		
19cd	19cd	19cd	19cd
	19ab	19ab	19ab
22ab	22ab	22ab	22ab
20	20	20	20
22cd	22cd	22cd	22cd

15 Before 15, K3 ins. धृतराष्ट्र उवाच. — a) D6 कृता- (for कृते). T1.3 G [ऽ]पहारे (for ऽवहारे). — b) G1 प्रयत्ते (for प्रवृत्ते). — T2 om. 15e–16f. — c) Ś2 (sup. lin.) वै हंत नः; D1 वैकर्तनं. — d) V1 D5 G2 युध्यत (for [अ]युध्यत). T3 G संयुगे (for संजय). — e) T1 तु (for च). — f) G2 युयुत्सुं (for युयुधुस्).

16 T2 om. 16 (cf. v. l. 15). For sequence in T1.3 G M, cf. the tabular statement, abov Before 16, K3 ins. कर्ण उवाच. — a) S (T2 om.) वि(T3 स)जेष्यति (G1 °ते) रणे कर्णः. — b) S (T2 om.) एकः (for हन्यात्). V1 B5 D2–4.6.7 ससंजयान् (for ससोमकान्). K3 पार्थांश्च सहसोमकाः. — c) K3 पश्य मे (for कर्णस्य). — d) D1 M1 °जिष्णु° (for °विष्णु°). Ś2 K3 ततं; K1 स्मृतं; V1 B5 D (except D3) S (T2 om.) युधि (for मतम्). — e) T1.3 G1.3 M च (for सु-). V1 Dn1 D6 G2 तथा श(G2 चा)स्त्राणि घोराणि; B5 D2–4.7 तस्य शस्त्राणि घो°. — f) K3 T3 G1.3 विक्रमं (for विक्रमश्). D2 महोत्सवाः (for महात्मनः). — After 16, B2.4 D3.4.7 read 18ab, repeating it in its proper place. — T3 G3 M ins. after 16: T1 G1.2 after 18:

192* मम चैव सदा मन्दः शंसते नित्यमग्रतः।
कर्णश्च तान्महेष्वासान्पाण्डुपुत्रान्महारथान्।

17 For sequence in T1.3 G M, cf. the tabular statement in the left column. — a) K3 D3 दुर्योधनस्. K3 D6 तथा; B1.3–5 Da1 D1–5.7 ततो; D8 तु तं (for तदा). B2 ततो दुर्योधनं दृष्ट्वा; S दुर्योधनं च दृष्ट्वाजौ (T3 G °ग्रे). — b) G2 पार्थिवेन; Ca पाण्डवेन (as in text). T1 पराजितं (for भृशार्दितम्). — c) V1 D6 पराक्रांतं पांडुसुतं; D3 °क्रांतं महायुद्धे. — d) K4 सृष्ट्वा (for दृष्ट्वा). T3 G2.3 transp. च and अपि. B2–5 Da1 D1.3–5.7 महारथः; Dn1 °रथान्; S °रणे (for °हवे). D3 पराक्रम्य महौजसा.

18 For sequence in T1.3 G M, cf. the tabular statement, in the left column. — a) S (except T2) हि सदा (for संग्रामे). — b) V1 B D T2 मंदो (T2 °दं) दुर्योधनः पुनः; T1.3 G M मंदबुद्धिः सुयोधनः. — K4 om. 18e–19b. — d) K3 °सोमकान् (for °केशवान्). Dn1 सपुत्रांश्च ससोमकान्; D6 S सह(D6 मम)पुत्रान्सकेशवान्. — After 18, T1 G1.2 ins. 192* (cf. v. l. 16).

19 D3 om. 19. For sequence in T1.3 G M, cf. the tabular statement in the left column K1.4 T1 om. 19ab (for K4, cf. v. l. 18). T3 G

नातरद्रभसः कर्णो दैवं नूनं परायणम् ।
अहो द्यूतस्य निष्ठेयं घोरा संप्रति वर्तते ॥ १९
अहो दुःखानि तीव्राणि दुर्योधनकृतान्यहम् ।
सहिष्यामि सुघोराणि शल्यभूतानि संजय ॥ २०
सौबलं च तथा तात नीतिमानिति मन्यते ॥ २१
युद्धेषु नाम दिव्येषु वर्तमानेषु संजय ।
अश्रौषं निहतान्पुत्रान्नित्यमेव च निर्जितान् ॥ २२
न पाण्डवानां समरे कश्चिदस्ति निवारकः ।
स्त्रीमध्यमिव गाहन्ति दैवं हि बलवत्तरम् ॥ २३

संजय उवाच ।

अतिक्रान्तं हि यत्कार्यं पश्चाच्चिन्तयतीति च ।
तच्चास्य न भवेत्कार्यं चिन्तया च विनश्यति ॥ २४
तदिदं तव कार्यं तु दूरप्राप्तं विजानता ।
न कृतं यत्त्वया पूर्वं प्राप्ताप्राप्तविचारणे ॥ २५
उक्तोऽसि बहुधा राजन्मा युध्यस्वेति पाण्डवैः ।
गृह्णीषे न च तन्मोहात्पाण्डवेषु विशां पते ॥ २६ C. 8. 1231 B. 8. 31. 31 K. 8. 22. 35

M transp. 19^{ab} and 19^{cd}. — ^{a}) K3 महा- (for महद्). — ^{b}) B4 यत्तु (for यत्र). K3 °सुतं (for °सुतान्). S (except T2; T1 om.) प्राप्तो दैववशादहं. — ^{c}) V1 नाहनद्; B3 नाभवद् (for नातरद्). V1 रभसं; T1 सहसा; T2.3 G3 रभसा; G1.2 रभसात्. T1.3 G M सूत (G3 °तं; M1 °तो) (for कर्णो). D2 नावधीत्परमेष्वासो. — ^{d}) V1 Dn1 T2 transp. दैवं and नूनं. D2 अत्र (for नूनं). — ^{f}) Da1 D1.5 T3 G संपरिवर्तते.

20 G2 om. 20. For sequence in T1.3 G M, cf. the tabular statement on page 168. — ^{a}) V1 B5 D2-4.6.7 T2 transp. दुःखानि and तीव्राणि. — ^{c}) K3 संप्रक्षामि (sic); B1.2 अशक्यानि; B3 प्रसहामि; B4 Da1 Dn1 D1.5.8 प्रश्न(Dn1 D8 °स)क्ष्यामि; D2 प्रवक्षामि (for सहिष्यामि). V1 मोहाद्धोराणिव जयः (sic); B5 D3.4.6.7 सोढा घोराणि बहुशः; S (G2 om.) कथं शक्ष्यामि संसोढुं. — ^{d}) D8 शल्यरूपाणि.

21 For sequence in T1.3 G M, cf. the tabular statement on page 168. — ^{a}) D7 सौबलश्च; T3 G यः (G2 यत्) सौबलं (for सौबलं च). K3 B Da1 D1.3-5.7 तदा; M2-4 सदा (for तथा). — ^{b}) K4 मति° (for नीति°). V1 इव (for इति). K4 मन्यत. — N ins. after 21: T3 after 194*:

193* कर्णश्च रभसो नित्यं राजानं चाप्यनुव्रतः।

[K4 D8 (m as above) कर्णस्य; B3 कर्णः सु-. B Da1 D3.7 राजा तं (for राजानं). B2 [अ]न्वब्रवीत्; Da1 Dn1 D1.5 [अ]नुद्रु(Dn1 °वृ)तः; Ca °व्रतः (as above). K3 राजानंधाश्चनुव्रतः (sic).]

On the other hand, S ins. after 21 (T2 line 1 only):

194* कर्णं चाप्रतिमं युद्धे देवैरपि दुरुत्सहम्।
मन्यतेऽभ्यधिकं पार्थाद्दैवं चास्य हृदि स्थितम्।

[(L. 1) T1 सुदुस्सहं (for दुरुत्सहम्). — (L. 5) T1 G1.3 पार्थादेवं (for °द्दैवं). G2 दिवि (for हृदि).]

22 For sequence in T1.3 G M, cf. the tabular statement on page 168. — ^{ab}) K3 परम- (hypermetric) (for नाम). B5 D2-4.6.7 S (except T2) यदेवं (T1.3 G M °दहं) वर्तमानेषु महायुद्धेषु संजय. — G2 om. 22^{c}–23^{b}. — ^{c}) Ś2 निहितान्; K4 निर्जि°. Ś2 K1.2 पार्थान् (for पुत्रान्). — ^{d}) K3 B3.5 Dn1 D2.3 T1.2 विनिर्जितान् (for च नि°).

23 G2 om. 23^{ab} (cf. v. l. 22). — ^{b}) V1 (by corr.) कश्चिदासे. K4 [इ]ति वारकः; Dn1 न वा°; S (G2 om.) हतः किल (for निवारकः). — ^{c}) Dn1 श्रीमध्यम्. T1 M स्त्रीमध्य (for °मध्यम्). K3 V1 B Da1 D1.3-8 T G गाहंते. D2 अस्त्रमध्यधिगाहंते. — ^{d}) K1.3 V1 B D T G तु; M नु (for हि). D2 बलवत्तरः.

24 After the ref., K4 V1 B (except B3) D (except Dn1 D8) ins.:

195* राजन्पूर्वनिमित्तानि धर्मिष्ठानि विचिन्तय।

[Co cites पूर्वनिमित्तानि and धर्मिष्ठानि.]

— ^{a}) Dn1 D8 तु; G2 स (for हि). K3 यः (for यत्). D5 om. कार्यं. — ^{b}) K3 V1 B D T G1.3 M पश्चाच्चिं- (B3 °च्चे)तयते नरः (K3 पुनः); G2 °च्चिंतयन्नर्थेतरत्. — ^{c}) B3 न (for तच्). M2-4 transp. तच्चास्य and न. — ^{d}) K3 चिंतया स; V1 B4 °यानो (B4 °नश्य); M4 °या न (for °या च). K4 विनस्यति; B4 च नश्यति (for विन°).

25 ^{a}) K3 नहितं (for तदिदं). Dn1 कार्यं च; M2-4 यत्कार्यं (for कार्यं तु). — ^{b}) Ś2 K4 दूरे; B5 दूरं (for दूर-). Co cites दूरप्राप्तं (as in text). G2 जयं तदा; M4 विजानतः. — ^{c}) B1.3.4 D1.5 कृता (for कृतं). — ^{d}) Ś K1.2 प्राप्ताप्राप्तं; T1 M3 प्राप्तं प्राप्त-. K3.4 V1 B2.5 D2-4.6.7 -विचारणं; B1.3.4 Da1 D1.5 -विचारणा. T3 G अप्राप्तं (G2 स ताम-) प्राप्तवान्रणे.

26 ^{a}) G2 M2 हि (for ऽसि). T1.3 G M बहुशो (G2 °ना) (for °धा). — ^{b}) S (except T2) मा युद्धमिति

C. 8. 1281
B. 8. 31. 32
K. 8. 22. 36

त्वया पापानि घोराणि समाचीर्णानि पाण्डुषु ।
त्वत्कृते वर्तते घोरः पार्थिवानां जनक्षयः ॥ २७
तत्त्विदानीमतिक्रम्य मा शुचो भरतर्षभ ।
शृणु सर्वं यथावृत्तं घोरं वैशसमच्युत ॥ २८
प्रभातायां रजन्यां तु कर्णो राजानमभ्ययात् ।
समेत्य च महाबाहुर्दुर्योधनमभाषत ॥ २९
अद्य राजन्समेष्यामि पाण्डवेन यशस्विना ।
हनिष्यामि च तं वीरं स वा मां निहनिष्यति ॥ ३०
बहुत्वान्मम कार्याणां तथा पार्थस्य पार्थिव ।
नाभूत्समागमो राजन्मम चैवार्जुनस्य च ॥ ३१
इदं तु मे यथाप्रज्ञं शृणु वाक्यं विशां पते ।
अनिहत्य रणे पार्थं नाहमेष्यामि भारत ॥ ३२
हतप्रवीरे सैन्येऽस्मिन्मयि चैव स्थिते युधि ।
अभियास्यति मां पार्थः शक्रशक्त्या विनाकृतम् ॥ ३३
ततः श्रेयस्करं यत्ते तन्निबोध जनेश्वर ।
आयुधानां च यद्वीर्यं द्रव्याणामर्जुनस्य च ॥ ३४
कायस्य महतो भेदे लाघवे दूरपातने ।
सौष्ठवे चास्त्रयोगे च सव्यसाची न मत्समः ॥ ३५

सर्वशः. — c) K3 गृहीषे; K4 गृह्णीष्वे; D4 गृह्णाषि. V1 रोषात्; D6 दोषात्; D8 द्रोहात् (for मोहात्). S न च (T1 हि) तत्त्वग्रहीद्वेषा(T1 °मौहा-; T2 °न्मोहा-; M °द्रोहा)त्. — d) V1 Dn1 D2.6 पांडवानां; B Da1 D1.3–5.7 वचनं तु (B1 त्वं; B2 तद्; B5 D3.4.7 च) (for पाण्डवेषु). K8 वचनं वै विनश्यति.

27 a) D8 transp. पापानि and घोराणि. S कर्माणि (for घोराणि). B1 तया प्राप्तानि घो°. — b) K1 समशीर्णानि; T1 G2 समाचीनानि. D2 पांडवैः (for पाण्डुषु). — c) B1 T2 घोरं. K8 अद्य तत्क्[रिक्र]यते घोरं. — d) Ś2 K2–4 V1 M2 (*sup. lin.* as in text). 3.4 पांडवा(K3 °वे)नां; D8 पांडवेभ्यो; T3 G कौरवाणां (for पार्थिवानां). D2 धनंजयः; T1 च नः क्षयः; T2 G2 जनक्षयं.

28 a) K3 M4 त्वं त्विदानीम्; B1 T1.3 G तदिदा° (for तत्त्विदा°). K3 परिश्रुत्य; V1 B D S अतिक्रांतं (D1 M1 °त) (for अतिक्रम्य). — b) K3 शोच. — c) G2 M1 तत्त्वं (for सर्वं). T1.3 G -तत्त्वं; M1 सर्वं (for -वृत्तं). — d) Ś2 वैशसमप्युत; K8 °सनं महत्; B1 °समच्युतः; B3 °समेव च; D2 वैरसमुद्भवं; T2.3 G1.3 वैशसमुच्यते. Ca cites वैशसम्. G2 सर्वं चैव समुच्यते.

29 a) T3 G तु शर्वर्यां (for रजन्यां तु). — b) G2 अभ्यगात्. — c) B4 स (for च). K3 सामात्यं तु महाबाहुं. — d) K3 V1 B5 D2–4.6.7 S अथाब्रवीत् (for अभाषत).

30 S transp. 30 and 31. Before 30, all MSS. (except K3 T2 G2) ins. कर्ण उवाच. — a) K3 D1.6 अथ; T3 G3 यदि (for अद्य). — c) V1 B D S निहनिष्यामि (for हनिष्यामि च). — d) S transp. वा and मां.

31 S transp. 30 and 31. — a) T1 कार्यस्य; Ca कार्याणां (as in text). — b) V1 B5 D2–4.6.7 भारत; B8 लाघवात्; D8 पार्थिवः (for पार्थिव). — c) D6 T3 G2.3 M2–4 मा भूत् (for नाभूत्).

32 K1 om. (hapl.) 32–34. S transp. 32[ab] and 32[cd]. — a) Da1 D1.5 इमं (for इदं). K3 यथाप्राज्ञं; Dn1 T3 G1.3 महाप्राज्ञ (G1 °ज्ञः); T1.2 यथासत्यं (T2 *sup. lin.* °त्वं); G2 महाराज; M यथातत्त्वं (M1 °वृत्तं) (for °प्रज्ञं). — b) D8 (marg. as in text) वाचं (for वाक्यं). T1.2 M महारथ; T3 G नराधिप (for विशां पते). — c) T2 G2 M1 पार्थान्. — d) S पार्थिव (for भारत).

33 K1 om. 33 (cf. v. l. 32). — a) G2 हतप्रवीर-. — b) G2 मम (for मयि). V1 चापि; Dn1 D8 चैवं (for चैव). B1.5 D2–4.6.7 S चावस्थिते (for चैव स्थिते). B4 व्यवस्थिते (for स्थिते युधि). — c) V1 चेत्; M1.2.4 मा (for मां). — d) V1 B1.5 D2–4.6.7 शक्रशक्ति- (for °शक्त्या). Ś2 विनाशकृत् (for विनाकृतम्). S शक्रशक्तिर्गता हि सा.

34 K1 om. 34 (cf. v. l. 32). — a) B1.3.4 तदा; Da1 D1 तथा; S तत्र (for ततः). B1.2.5 D3.4.6.7 यच्च; S यत्तु (for यत्ते). — b) K4 जनेश्वरं; Dn1 °श्वरः. — c) K4 B1.2.5 D2–4.6.7 S मे वीर्यं; B3 संचार्यं (for यद्वीर्यं). — d) K4 V1 B (except B3) D (except D8) S दिव्या- (G2 जीवा)नाम् (for द्रव्याणाम्). K3 मम तस्य (for अर्जुनस्य).

35 a) Ś K3 V1 B2.3.5 Dn1 D3.4.7 कार्यस्य (for कायस्य). G2 महते. Dn1 भेदो. — b) T2 पूर° (for दूर°). — c) K1.4 M2.3 शा(K4 श)स्त्रयोगे; V1 D2 चास्त्रवीर्ये; B (except B3) D3.4.7 चास्त्रपाते. — d) K3 मे समः; B3 मत्परः; D2 मत्क्षमः. — After 35, K4 V1 B (except B3) D S ins.:

196* प्राणे शौर्ये च विज्ञाने विक्रमे चापि भारत।
निमित्तज्ञानयोगे च सव्यसाची न मत्समः।

[(L. 1) T G1.3 M प्राणे (T1.2 G1 °ण-) स्थैर्ये; Ca.c

सर्वायुधमहामात्रं विजयं नाम तद्धनुः ।
इन्द्रार्थमभिकामेन निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ ३६
येन दैत्यगणान्राजञ्जितवान्वै शतक्रतुः ।
यस्य घोषेण दैत्यानां विमुह्यन्ति दिशो दश ।
तद्भार्गवाय प्रायच्छच्छक्रः परमसंमतम् ॥ ३७
तद्दिव्यं भार्गवो मह्यमददाद्धनुरुत्तमम् ।
येन योत्स्ये महाबाहुमर्जुनं जयतां वरम् ।
यथेन्द्रः समरे सर्वान्दैतेयान्वै समागतान् ॥ ३८
धनुर्घोरं रामदत्तं गाण्डीवात्तद्विशिष्यते ।
त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवी धनुषा तेन निर्जिता ॥ ३९
धनुषो यस्य कर्माणि दिव्यानि प्राह भार्गवः ।
तद्रामो ह्यददान्मह्यं येन योत्स्यामि पाण्डवम् ॥ ४०
अद्य दुर्योधनाहं त्वां नन्दयिष्ये सबान्धवम् ।
निहत्य समरे वीरमर्जुनं जयतां वरम् ॥ ४१
सपर्वतवनद्वीपा हतद्विड्भूः ससागरा ।
पुत्रपौत्रप्रतिष्ठा ते भविष्यत्यद्य पार्थिव ॥ ४२
नासाध्यं विद्यते मेऽद्य त्वत्प्रियार्थं विशेषतः ।
सम्यग्धर्मानुरक्तस्य सिद्धिरात्मवतो यथा ॥ ४३
न हि मां समरे सोढुं स शक्तोऽग्निं तरुर्यथा ।
अवश्यं तु मया वाच्यं येन हीनोऽसि फल्गुनात् ॥ ४४

C. 8. 1301
B. 8. 31. 51
K. 8. 22. 55

प्राणेशौर्ये (as above). K_4 B_5 D_{2-5} [ऽ]थ (for च). B_2 ज्ञाने च; T_1 M शौर्ये च; $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ वीर्ये च; Ca विज्ञाने (as above). G_2 प्राणिस्थैर्येण राजा च (for the prior half). — (L. 2) K_4 निमित्तज्ञानयोगेन; M_1 °ज्ञाने च योगे च (hypermetric) (for the prior half). D_8 (m as above) सव्यसाची नमस्कृतः.]

36 ^{a}) T_1 आयुधानां महामात्रं; T_3 सर्वायुधं महा°; G_2 °युधमहोरात्रं. Ca cites महामात्रं. — ^{b}) K_4 D_4 मे धनुः; B_2 यद्धनुः; D_2 मेधसः; T_1 $G_{1.3}$ मद्धनुः (for तद्धनुः). G_2 मयन्नाम महद्धनुः (sic). — ^{c}) K_4 इदार्थम् (for इन्द्रार्थम्). $B_{1.4.5}$ Dn_1 $D_{2-4.6-8}$ प्रियकामेन (for अभि°).

37 For the event, cf. B. 12. 2–3. — ^{a}) S दैत्यान्पुरा (T_2 °त्यासुरा) (for दैत्यगणान्). — ^{b}) K_3 क्षतवान् (for जित°). — ^{c}) B_2 यस्य घोरेण; G_2 न ह्यघोषेण (for यस्य घोषेण). — ^{d}) K_1 विमुह्यंत; V_1 B Dn_1 $D_{2-4.6-8}$ व्यामुह्यंत; Da_1 $D_{1.5}$ T_1 M_1 व्यमुह्यंत; $T_{2.3}$ G मुह्यंति च; M_{2-4} व्यामुह्यंति. K_4 दिशो दिशः. — Ś $K_{1.2}$ om. 37^{ef}. — ^{e}) K_4 प्रादाच्च; M_{2-4} प्रददौ (for प्रायच्छत्). — ^{f}) B_3 परमसंपदः; $T_{1.2}$ G_2 M_{2-4} °संमतः; G_1 °सत्तमं.

38 ^{a}) K_4 om. तत्. K_3 मेद्य (for मह्यम्). — ^{b}) $Ś_1$ $K_{1.2}$ V_1 B D अ(K_1 आ)ददद्; K_3 प्रददद् (for अददाद्). — ^{c}) B_5 D (except Dn_1 D_8) S तेन (for येन). G_2 योगं (for योत्स्ये). Dn_1 महाबाहुर्; T_2 महत्सैन्यम्; M_{2-4} महाबुद्धिम्. — ^{e}) Ś $K_{1.2.4}$ सैन्यान्; G_1 सर्वा (for सर्वान्). — ^{f}) $Ś_2$ K_4 D_8 दैत्येयान्. B_2 समुपागतान्; D_2 सुसमागतान् (for वै समा°). — After 38, S ins.:

197* निजघान तथा सर्वाञ्जेष्यामि युधि पाण्डवान्।

39 ^{a}) $B_{1.4}$ धनुर्घोरतमं दत्तं. — ^{b}) K_4 गांडीवां; D_8 गांजीवात्. V_1 $B_{2.3}$ तु; D_6 वै (for तद्). K_1 विजि°; G_1 वशि° (for विशि°). — ^{c}) V_1 त्रिःसप्तकृत्वा तु (hypermetric) (for °कृत्वः). V_1 B_2 $D_{2.6}$ वसुधा (for पृथिवी). Dn_1 त्रिःसप्तकृत्वा पृथवी. — ^{d}) D_5 om. -षा तेन. Ś $K_{1.2.4}$ V_1 B (except B_1) Dn_1 $D_{2-4.6.7}$ T_1 येन (for तेन). $K_{1.3}$ निर्जिताः; D_2 गर्जितं.

40 ^{a}) $Ś_2$ धनुषे. V_1 B Dn_1 $D_{2-4.7.8}$ S ह्यस्य (for यस्य). — ^{b}) K_4 भार्गव. — ^{c}) $Ś_1$ K_{1-3} V_1 $B_{1.3.5}$ ह्यददन्; B_2 प्रददन्. — ^{d}) $Ś_2$ यो न; $K_{1.3}$ V_1 B (except B_4) D (except D_6) तेन (for येन). S ते(T_1 M_1 ये)न योत्स्ये धनंजयं.

41 K_3 om. 41. — ^{a}) D_8 अथ; T_1 अहं (for अद्य). B_2 T_1 M_1 दुर्योधनं. B_2 ह्यहं; D_2 त्वाहं; T_1 M_1 वीरं; $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ M_{2-4} त्वां तु (for [अ]हं त्वां). G_2 अद्य दुर्योधनार्थं तु. — ^{d}) M_1 रथिनां (for जयतां).

42 ^{a}) $Ś_2$ B_5 °नव° (for °वन°). — ^{b}) K_3 हतद्विषः; B (except B_2) $D_{2-5.7}$ Ca °वीरा (for °द्विड्भूः). Dn_1 समागमः; $G_{1.3}$ ससागराः (G_3 °रः). T_2 हतद्विट्सागरांबरा. — ^{d}) Dn_1 T_2 मेदिनी (for पार्थिव).

43 G_2 om. 43. — ^{a}) $Ś_2$ नामाद्यं; $K_{1.4}$ नासाद्यं; K_3 $B_{3.4}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.5.8}$ S (G_2 om.) नासह्यं; V_1 $B_{1.2.5}$ $D_{2-4.6.7}$ नाशक्यं. K_3 $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M_{2-4} मह्यं; B_5 नोद्य (for मेऽद्य). — ^{d}) K_3 आत्मवचो.

44 V_1 reads 44^{ab} on marg. — ^{a}) S मे विक्रमं (for मां समरे). G_2 सोथ (for सोढुं). — ^{b}) K_1 सांसक्तो; K_3 स शक्ता; K_4 स सक्ता; V_1 $B_{1.3-5}$ Da_1 $D_{2.3.7}$ G_1 M_{2-4} संशक्तो; B_2 D_6 शक्तः सो (by transp.); D_4 संसक्तो; $T_{1.2}$ (*sup. lin.*) न शक्तो. $T_{2.3}$ $G_{2.3}$ तनुर् (for तरुर्). M_3 वृथा (for यथा). — ^{c}) K_4 अवाच्यं (for अवश्यं). Da_1 $D_{1.6}$ हि (for तु). K_3 च मयोच्येत;

C. 8. 1302
B. 8. 31. 52
K. 8. 22. 56

ज्या तस्य धनुषो दिव्या तथाक्षय्यौ महेषुधी ।
तस्य दिव्यं धनुः श्रेष्ठं गाण्डीवमजरं युधि ॥ ४५
विजयं च महद्दिव्यं ममापि धनुरुत्तमम् ।
तत्राहमधिकः पार्थाद्धनुषा तेन पार्थिव ॥ ४६
मया चाभ्यधिको वीरः पाण्डवस्तन्निबोध मे ।
रश्मिग्राहश्च दाशार्हः सर्वलोकनमस्कृतः ॥ ४७
अग्निदत्तश्च वै दिव्यो रथः काञ्चनभूषणः ।
अच्छेद्यः सर्वतो वीर वाजिनश्च मनोजवाः ।
ध्वजश्च दिव्यो द्युतिमान्वानरो विस्मयंकरः ॥ ४८
कृष्णश्च स्रष्टा जगतो रथं तमभिरक्षति ।
एभिर्द्रव्यैरहं हीनो योद्धुमिच्छामि पाण्डवम् ॥ ४९
अयं तु सदृशो वीरः शल्यः समितिशोभनः ।
सारथ्यं यदि मे कुर्याद्ध्रुवस्ते विजयो भवेत् ॥ ५०
तस्य मे सारथिः शल्यो भवत्वसुकरः परैः ।
नाराचान्गार्ध्रपत्रांश्च शकटानि वहन्तु मे ॥ ५१
रथाश्च मुख्या राजेन्द्र युक्ता वाजिभिरुत्तमैः ।
आयान्तु पश्चात्सततं मामेव भरतर्षभ ॥ ५२
एवमभ्यधिकः पार्थाद्भविष्यामि गुणैरहम् ।

T_1 हंतुमायाव (for तु मया वाच्यं). D_6 वाक्यं (for वाच्यं). — [d]) Some MSS. फल्गुनात्.

45 [a]) G_2 दिव्यौ. — [b]) K_1 [अ]जय्यौ; K_4 च क्षय्यौ (hypermetric); V_1 $B_{1.5}$ $D_{2-4.7}$ $T_{1.2}$ [अ]क्षय्ये; B_2 D_8 [क्ष]क्षय्यो. G_2 महेष्वधी. — After 45^{ab}, K_4 V_1 B D (except Dn_1 D_8) ins.:

198* सारथिस्तस्य गोविन्दो मम तादृङ्न विद्यते ।

[K_4 सारथी. V_1 न तादृग्विद्यते भुवि (for the posterior half).]

— [c]) S (except T_1) तच्च (for तस्य). — [d]) T_2 om. अजरं. V_1 $B_{2.5}$ Dn_1 $D_{2-4.6.7}$ अजितं (for अजरं).

46 [a]) K_4 तन् (for च). K_3 महादिव्यं. — [c]) Ś1 K_{1-3} तव (for तत्र). T_3 $G_{2.3}$ माम् (for [अ]हम्). D_2 धनुषः; T_3 $G_{2.3}$ अधिकं. Ś1 K_2 पार्थं (for पार्थाद्). Ś2 K_4 तथा मदधिकः पार्थो. — D_8 om. 46^{d}–47^{a}. — [d]) D_2 अधिकस् (for धनुषा). S [ए]के(G_2 °ते)न (for तेन). K_3 $B_{1.3.5}$ Da_1 $D_{1.5}$ S (except T_2 M_1) भारत (for पार्थिव).

47 D_8 om. 47^{a} (cf. v. l. 46). — [a]) K_3 V_1 B D (D_8 om.) $T_{1.2}$ M येन (for मया). K_3 वा; $T_{1.2}$ M तु (for च). Ś1 K_{1-3} B (except B_4) D (except Dn_1; D_8 om.) [अ]प्यधिको. Da_1 M_{2-4} वीर; D_5 धीर (for वीरः). T_3 G यैः समभ्यधिको वीरः. — [b]) M_{2-4} पांडवं. T_2 त्वं (for तन्). — [c]) K_1 रश्मिग्राहैश्च; T_1 M_{2-4} °ग्राहोस्य; $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ °ग्रहोस्य; G_2 M_1 °ग्राहस्य. Ca.c cite रश्मिग्राहः. K_3 शार्दूल (for दाशार्हः). — [d]) D_8 सुरासुरनमस्कृतः; S मम तादृङ्न (G_2 मन्मतोत्र न) विद्यते.

48 For the event, cf. 1. 216. 8–15. — [a]) D_8 (marg. as in text) अग्निदिव्यश्च. K_4 चैव; Da_1 $D_{1.5}$ तथा (for च वै). — [b]) K_2 om. रथः. Dn_1 कांचनभूषितः. — [c]) K_4 अच्छेद्याः; Dn_1 D_8 T_1 $G_{1.3}$ M_{2-4} अभेद्यः ($G_{1.3}$ °द्याः); D_1 अछिंद्यः. D_8 सरथो; $T_{1.2}$ G M सर्वथा (G_1 °दा) (for सर्वतो). K_3 वीरः. — [e]) Da_1 D_5 नित्यो (for दिव्यो). — [f]) B_3 विस्मयं गतः. V_1 B_2 $T_{2.3}$ G M_1 वानरोपि (V_1 B_2 °रश्च; G_2 °रेण) भयंकरः.

49 [a]) V_1 B_2 D_6 G_2 तु (for च). K_4 सृष्टा; Dn_1 D_8 गोप्ता (for स्रष्टा). V_1 B_2 $D_{2.6}$ $T_{2.3}$ G M जगतः स्रष्टा (by transp.); D_2 जगतः श्रेष्ठो; T_1 जगतां नाथो. — [b]) T_3 $G_{1.3}$ यंता (for रथं). K_3 समधिगच्छति; D_6 तमधिरक्षति; D_8 अस्माभि°. G_2 रथयंता मम त्रिभिः. — [c]) Ś $K_{1.2.4}$ B (except B_3) $D_{2-4.7}$ एतैर्; D_6 एतद्- (for एभिर्). V_1 D_7 T_1 दिव्यैर्; $T_{2.3}$ G त्रिभिर् (for द्रव्यैर्). T_1 om. हीनो.

50 [a]) B_2 अहं तु; B_5 अनन्य-; D_6 अग्रं तु (for अयं तु). K_2 सयशो (for सदृशो). K_1 वीराः; K_3 V_1 B D $T_{1.2}$ G_1 M शौरेः (for वीरः). — [b]) D_6 (before corr.) शल्ये. B_1 समति- (for समिति-). — [c]) K_4 सारथिं. T_1 नः (for मे). — [d]) K_3 ध्रुवं मे; D_6 ध्रुवस्ते; T_1 ध्रुवश्च.

51 [b]) K_2 [अ]सूकरः; K_3 [आ]शुतरः; D_8 [अ]-सुतरः. D_6 [ऽ]भवद्वाक्यकरः परैः. — [c]) Ś K_4 गार्ध्रपक्षांश्च; K_1 गाध्रपत्राश्च; K_2 गार्ध्रपक्षांश्च; Dn_1 गार्द्धपात्राश्च; D_1 गार्धपत्रांश्च; T_1 गृध्रपक्षा; T_3 G_3 गृध्रपत्रांश्च.

52 [a]) Dn_1 मुख्यान्. M_1 राजेंद्रा. — [b]) Dn_1 युक्तान्; G_2 M_1 युक्त-. T_1 G_2 M_1 अग्रगैः; $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ उग्रगैः; M_{2-4} अग्रियैः (for उत्तमैः). — [c]) T_1 जयस्तु (for आयान्तु). V_1 transp. पश्चात् and सततं. S संग्रामे (for सततं). — [d]) V_1 M_{2-4} ममैव; D_6 T_3 G मम वै; T_1 ममैष; T_2 मम ये; M_1 ममेव (for मामेव). D_8 भरतर्षभः.

53 [a]) K_4 एवमेभ्यधिकः; Da_1 $D_{1.5}$ एवमप्य°. K_3 पार्थं. — [b]) K_3 सगौरवं; Dn_1 रणे ह्यहं (for गुणैरहम्). — [c])

शल्यो ह्यभ्यधिकः कृष्णादर्जुनादधिको ह्यहम् ॥ ५३
यथाश्वहृदयं वेद दाशार्हः परवीरहा ।
तथा शल्योऽपि जानीते हयानां वै महारथः ॥ ५४
बाहुवीर्ये समो नास्ति मद्रराजस्य कश्चन ।
तथास्त्रैर्मत्समो नास्ति कश्चिदेव धनुर्धरः ॥ ५५
तथा शल्यसमो नास्ति हययाने ह कश्चन ।
सोऽयमभ्यधिकः पार्थाद्भविष्यति रथो मम ॥ ५६
एतत्कृतं महाराज त्वयेच्छामि परंतप ।
एवं कृते कृतं मह्यं सर्वकामैर्भविष्यति ॥ ५७
ततो द्रष्टासि समरे यत्करिष्यामि भारत ।

C. 8. 1318
B. 8. 31. 68
K. 8. 22. 72

K1 ह्यभिधिकः; K3 चाप्यधिकः; V1 B D (except D2) [ऽ]प्यभ्य°. D6 स शल्योप्यधिकः कृष्णाद्. — ^{d}) K3 अति चाप्यहं; V1 B5 Da1 Dn1 D1-7.8 (marg.) T1 M अपि चाप्यहं; B3 वा समोप्यहं; B4 च तथाप्यहं (for अधिको ह्यहम्). T2.3 G पार्थादर्जुनतो ह्यहं (G2 °यं). — After 53, S reads 55^{cd}, 55^{ab}, 56^{ab}, 54 and 56^{cd}.

54 For sequence in S, cf. v. l. 53. — ^{a}) K1 यथा सुहृदयं; K3 यथा स्वहृदयां; B1 रथाश्वहृदयं. G2 M2-4 वीर; M1 वेदः (for वेद). — ^{b}) D3 केशवः (for दाशार्हः). — ^{c}) K3 [ऽ]पि वा जाने; V1 B D (except D3) विजानीते; S वि(T1 [ऽ]भि)जानाति (for ऽपि जानीते). — ^{d}) V1 B2 D6 हयचित्तं; B5 Dn1 D2-4.7 S हयज्ञानं (G2 °नान्); Da1 तज्ज्ञानं वै (for हयानां वै). — After 54, T1 ins. 199*.

55 For sequence in S, cf. v. l. 53. — ^{a}) Ś2 K1 बाहुवीर्य-; K4 °वीर्यं. T1 नात्मनो बाहुवीर्येण; T2 बाहुवीर्यात्समं नाहं; T3 G °वीर्यान्मया (G1 °हा) ह्यद्य; M °वीर्येत्म(M1 °र्येस)नो नाहं. — B3 om. (hapl.) 55^{bc}. — ^{b}) V1 मद्रराजश्च. T1.2 M मन्ये तुल्यं (T2 यं वै) कथंचन; T3 G न मे (G1 तु) तुल्यः कथंचन. — ^{c}) K3 D3.6.8 T2 त(D4 य)थास्त्रे; M2-4 शस्त्रास्त्रैर् (for तथास्त्रैर्). Ś K1.2.6 तथास्य सदृशो नास्ति. — D3 om. (hapl.) 55^{d}–56^{a}. — ^{d}) Da1 D1.5 एवं; S अन्यो (for एव).

56 For sequence in S, cf. v. l. 53. D3 om. 56^{a} (cf. v. l. 55). — ^{a}) S राजन् (for नास्ति). — ^{b}) Ś K2 V1 B1.2.5 Da1 Dn1 D2-4.7 हयज्ञाने. Ś B D3.4.7 हि (for ह). S रथयाने (T2 कथं याने; M2-4 रथयोगे) न विद्यते. — T2.3 G M ins. after 56^{ab}: T1 after 54:

199* वीर्यतः सारतश्चैव योगतः कर्मतोऽर्थतः ।
[G2 [ऽ]र्थिनः (for [ऽ]र्थतः).]

— K4 reads 56^{cd} after 201*. — ^{c}) K3 S अहम्; V1 D3 सोहम्; D3 (marg.) एवम् (for सोऽयम्). K3 Da1 D1.5 अप्यधिकः; D3 अत्य° (for अभ्य°). V1 B D2-4.6.7 कृष्णाद् (for पार्थाद्). — ^{d}) K3 S भविष्यामि (for °ष्यति). K3 D1 रथोत्तमः (D1 °म); V1 यथोत्तमः; B4 रथे मम; T1 रथी तथा; T2 M2-4 रथी (T2 °थे) तव; T3 G न संशयः; M1 रथस्तव (for रथो मम). — Ś K B2.3.5 D3 ins. after 56: V1 B4 Da1 Dn1 D1-3.5.7 after 201*: D6 after 57:

200* समुद्यातुं न शक्ष्यन्ति देवा अपि सवासवाः ।
[Ś K2.4 D6 मामुद्यंतं; K1 समुद्यंत; V1 °द्यंतुं; B2 न हि युंक्ते; B3 संयुध्यंतं; B5 समुत्थातुं; Da1 D1 °द्यांतं; D2 मामभ्येतुं; D6.8 समुद्यातं. Ś1 D2 B2 न शक्यंति; K3 अशक्ष्यंति; B1 न शक्यं हि; D6 न सज्जंति (for न शक्ष्यन्ति). Ś K V1 त्रिदशाश्च; B2 Da1 Dn1 D1.2.5.8 त्रिदशापि (for देवा अपि). K3 सवागतं (sic); V1 महारथाः (for सवासवाः). D6 त्रिदशाः सहवासवाः (for the posterior half).]

On the other hand, V1 B4 Da1 Dn1 D1-3.5.7 ins. after 56: K4 after 56^{ab}: B1 after 57^{ab}: B2.5 after 200*:

201* एवं कृते रथस्थोऽहं गुणैरभ्यधिकोऽर्जुनात् ।
भवे युधि जयेयं च फाल्गुनं कुरुसत्तम ।
[(L. 1) K4 Da1 Dn1 D1.5.6 अप्यधिको (for अभ्य°). — (L. 2) V1 Cnp भवेद् (for भवे). Da1 D1.5 भवेयं विजयेयं च (for the prior half).]

On the other hand, S ins. after 56 (cf. line 2 of 201*):

202* विजयेयमहं संख्ये फल्गुनं कुरुनन्दन ।

57 ^{a}) B5 एवं (for एतत्). Ś K1.2 B5 कृते; T1 कर्म (for कृतं). — ^{b}) Ś K2 त्वामिच्छामि; K1.4 त्वमिच्छसि; D3 (m as in text) स्वयेच्छामि (sic). — After 57^{ab}, K4 V1 B2.4.5 D (except Dn1 D3) S ins.:

203* क्रियतामेष कामो मे मा वः कालोऽत्यगादयम् ।
[T2 एव (for एष). V1 Da1 D1.5 संप्राप्तो; B4 मे कामो (by transp.); T1 कामेव; G2 कामो नु. V1 Da1 D1.5 मा च; T1 हत्वा; T2 मात्र; T3 G2.3 राजन्; G1 मा त्वां; M मा त्वा (for मा वः). B2 [ऽ]त्यगादयत्; G1 [ऽ]तिगादयं; G2 [ऽ]भ्य°. Cc cites कालः, मां चात्यगात्.]

— After 57^{ab}, B1 reads 201*. — ^{c}) T2 transp. कृते and कृतं. Da1 D1.5 साह्यं; Dn1 D3.7 Cc सह्यं; D2 मन्ये (for मह्यं). — ^{d}) K3 सर्वकामो; V1 B2 D2.6 सर्वै(D6

C. 8. 1318
B. 8. 31. 68
K. 8. 22. 72

सर्वथा पाण्डवान्सर्वाञ्जेष्याम्यद्य समागतान् ॥ ५८

दुर्योधन उवाच ।

सर्वमेतत्करिष्यामि यथा त्वं कर्ण मन्यसे ।
सोपासङ्गा रथाः साश्वा अनुयास्यन्ति सूतज ॥ ५९
नाराचान्गार्ध्रपक्षांश्च शकटानि वहन्तु ते ।
अनुयास्याम कर्ण त्वां वयं सर्वे च पार्थिवाः ॥ ६०

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा महाराज तव पुत्रः प्रतापवान् ।
अभिगम्याब्रवीद्राजा मद्रराजमिदं वचः ॥ ६१

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥

२३

संजय उवाच ।

पुत्रस्तव महाराज मद्रराजमिदं वचः ।
विनयेनोपसंगम्य प्रणयाद्वाक्यमब्रवीत् ॥ १
सत्यव्रत महाभाग द्विषतामघवर्धन ।

°र्वं)कार्यं; D8 (before corr. as in text) सर्वमेव; S त्वया सर्वं (for सर्वकामैर्). — *After 57, D8 reads 200** (cf. v. l. 56).

58 ^{a}) B1 अथ; B3 यथा; B4 Da1 D1.5 तथा (for ततो). Ś2 द्रष्टस्व (sic); V1 B1.2.5 D3.4.6–8 द्रक्ष्यसि; D2 गच्छामि; T1 दृष्टोसि (for द्रष्टासि). B4 om. समरे. V1 B1.2.5 D2–7 संग्रामे (for समरे). — ^{c}) K3 ससैन्यान् (for सर्वथा). V1 B1.2.5 D2–4.6.7 संख्ये; G2 M संखे; G3 संघे (for सर्वान्). — ^{d}) V1 B1.2.5 D2–4.6.7 विजेष्ये वै (for जेष्याम्यद्य). — After 58, K4 V1 D (except Dn1 D2.3) S ins.:

204* न हि मे समरे शक्ताः समुद्यातुं सुरासुराः।
किमु पाण्डुसुता राजन्रणे मानुषयोनयः।
संजय उवाच।
एवमुक्तस्तव सुतः कर्णेनाहवशोभिना।
संपूज्य संप्रहृष्टात्मा ततो राधेयमब्रवीत्।

[(L. 1) K4 सक्ता (for शक्ताः). S एवं युक्तं न मां शक्ताः (for the prior half). D6 पुरः स्थातुं; S अपि (M2.4 °व-) जेतुं (for समुद्यातुं). — (L. 2) V1 पांडुसुतान्. — (L. 3) T2.3 G om. the ref. — (L. 4) D3 सप्र° (for संप्र°). S संपूज्यैनं प्रहृष्टात्मा (for the prior half).]

59 M1 om. 59–61. T2.3 G M2–4 om. the ref. — ^{a}) K3 V1 B D S (M1 om.) एवम् (for सर्वम्). — ^{b}) Dn1 D8 भाषसे (for मन्यसे). — Da1 D1.5 om. 59^{cd}. — ^{c}) T3 G2.3 सोपसंगा. K2 सोपसंगरथाः साश्वास्. — ^{d}) K3 त्वानुयास्यंति; B1 D2.3.7 स्त्वनु°; T1 ह्यनु°; G2 अनुयास्यामि. V1 B2.5 D2–4.6.7 संयुगे; B1.3.4 S (M1 om.) तेनघ (for सूतज).

60 M1 om. 60 (cf. v. l. 59). — ^{a}) Ś1 K4 गार्द्धपक्षांश्च; K1 गाध्रपक्षाश्च; K2 गाद्भ्रपक्षांश्च; K3 V1 B Dn1 D1–4.6–8 T2 गार्द्धपत्रांश्च; Da1 गर्द्धपत्राश्च; D5 आद्धिपत्रांश्च (sic); T3 G2.3 गृध्रपक्षांश्च; G1 गृध्रपत्रांश्च; M2–4 गाध्रपत्रांश्च. — ^{b}) Dn1 सकटानि. V1 वहंति. S (M1 om.) व(G2 र)क्ष्यंति शकटानि ते (T1.3 G3 च). — G2 om. 60^{c}–61^{d}. — ^{c}) K1 अनुयास्यंति; D2.3.8 °यास्यामि. S (G2 M1 om.) वयं च त्वा(T2 चाप्य)नुयास्यामः. — ^{d}) S (G2 M1 om.) कर्ण (for वयं). B3 महारथाः (for च पार्थिवाः).

61 S om. 61 (for G2 M1, cf. v. l. 60, 59). — ^{a}) K4 Dn1 उक्ता. — ^{c}) Ś2 K3 Dn1 राजन् (for राजा).

Colophon. — *Adhy. name*: Dn1 T2 कर्णवाक्यं. — *Day of Karṇa's Generalship*: Ś2 K3 द्वितीययुद्ध-दिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś1 K2 23; Ś2 T1.3 G M 22 (as in text); B1.2 D3.4 31; D6 32; T2 24.

23

1 D8 T1.2 G1.2 M1.3 om. the ref. — ^{a}) D1 दुर्योधनो (for पुत्रस्तव). — ^{b}) V1 B D महारथं (V1 B3 °थः) (for इदं वचः). — For 1^{ab}, S subst.:

205* एवमुक्तो महाराज तव पुत्रः प्रतापवान्।
मद्रेश्वरं प्रति रणे परसैन्यभयंकरम्।
सर्वं तथाकरोत्तूर्णं राधेयस्त्वद्यदब्रवीत्।
मद्रराजं च समरे प्रणम्य च महारथम्।

[(L. 1)=(var.) 8. 22. 61^{ab}. — (L. 2)=(var.)

मद्रेश्वर रणे शूर परसैन्यभयंकर ॥ २
श्रुतवानसि कर्णस्य ब्रुवतो वदतां वर ।
यथा नृपतिसिंहानां मध्ये त्वां वरयत्ययम् ॥ ३
तस्मात्पार्थविनाशार्थं हितार्थं मम चैव हि ।
सारथ्यं रथिनां श्रेष्ठ सुमनाः कर्तुमर्हसि ॥ ४
अस्याभीशुग्रहो लोके नान्योऽस्ति भवता समः ।
स पातु सर्वतः कर्णं भवान्ब्रह्मेव शंकरम् ॥ ५
पार्थस्य सचिवः कृष्णो यथाभीशुग्रहो वरः ।
तथा त्वमपि राधेयं सर्वतः परिपालय ॥ ६
भीष्मो द्रोणः कृपः कर्णो भवान्भोजश्च वीर्यवान् ।
शकुनिः सौबलो द्रौणिरहमेव च नो बलम् ।
एषामेव कृतो भागो नवधा पृतनापते ॥ ७

C. 8. 1333
B. 8. 32. 10
K. 8. 23. 11

2^{cd}. T_3 G_3 मद्रराजं (for मद्रेश्वरं). T_3 G_3 सुरसैन्य°. — (L. 3) T_2 यद्यद्; G_3 तं यद् (for तद्यद्).]
— ^{d}) K_3 विनयाद् (for प्रण°).

2 ^{a}) T_2 (*sup. lin.* as in text) महाराज (for °भाग). Dn_1 सत्यव्रतं महाभागं. Ca cites सत्यव्रत (as in text). — ^{b}) K_3 Dn_1 D_6 $T_{2.3}$ G भयवर्धन (K_3 G_1 °नः; Dn_1 °नं); B $D_{3.4-7}$ ताप°; D_2 लोमहर्षण; $M_{3.4}$ अन्यवर्धन (sic) (for अघ°). — After 2^{ab}, S reads 4^{ab}. S om. 2^{cd}. — ^{d}) D_3 नर- (for पर-). $K_{1.3.4}$ -भयंकरः (K_1 °रं) (for -भयंकर).

3 ^{a}) K_1 अपि (for असि). — ^{b}) K_4 वरः. — ^{c}) T_1 G_1 M_{2-4} तथा; $T_{2.3}$ $G_{2.3}$ तदा (for यथा). — ^{d}) K_1 Da_1 D_3 M त्वा (for त्वां). $Ś_2$ K_1 वारयत्य(K_1 °न्य)यं; K_3 Dn_1 D_8 S वरयाम्यहं; B_2 याचयत्ययं; $D_{2.3.7}$ वरये स्वयं (for वरयत्ययम्). D_6 मध्ये त्वं रथमध्यमः. — After 3, K_4 V_1 B Da_1 $D_{1.3.7}$ S ins.:

206* तत्त्वामप्रतिवीर्याद्य शत्रुपक्षक्षयावह ।
मद्रेश्वर प्रयाचेऽहं शिरसा विनयेन च ।

[(L. 1) B_1 $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ M_1 स त्वम्; B_3 Da_1 $D_{1.5.6}$ T_3 G_1 M_{2-4} स त्वाम्. D_6 अप्रतिवीर्याय; T_1 °वीर्यौद्य (for °वीर्याद्य). B_2 मत्वा मत्प्रतिमं वीर्यं (for the prior half). V_1 B_{1-3} Da_1 $D_{1.5}$ °क्षयाय च; T_3 G °भयावह; M_3 प्रतिपक्षक्षयापह (for the posterior half). — (L. 2) D_3 यथा नृप; D_7 महेश्वर (for मद्रे°). T G_3 विनयान्वितः; $G_{1.2}$ M °यानतः (for °येन च).]

S cont. (cf. 5^{cd}):

207* त्वं पाहि सर्वतः कर्णं भवं ब्रह्मेव सुव्रत ।

[M_1 पासि (for पाहि). G_2 सततं (for सर्वतः). T_1 शर्वं (for भवं).]

4 S reads 4^{ab}, after 2^{ab}. — ^{a}) D_8 तथा (for तस्मात्). D_2 पार्थविना सर्वं (sic) (for °विनाशार्थं). S मत्प्रियार्थं (T_2 प्रियार्थं च) हितार्थं च. — ^{b}) B_2 हितार्थी. S तथा पार्थवधाय (G_2 °हिताय) च. — ^{c}) K_4 सारथिं. — ^{d}) V_1 $B_{1.4.5}$ Dn_1 $D_{2-4.6-8}$ प्रणयात्; B_3 Da_1 $D_{1.5}$ सुमहत्; Ca सुमनाः (as in text). — After 4, V_1 B D (D_8 marg. *sec. m.*) S ins.:

208* त्वयि यन्तरि राधेयो विद्विषो मे विजेष्यते ।
अभीषूणां हि कर्णस्य ग्रहीतान्यो न विद्यते ।

[(L. 1) D_6 मां (for मे). V_1 $B_{1.3}$ $D_{1.3}$ विजेष्यति; B_5 जयिष्यति; D_6 विजिष्यते. S विजेष्यति ममाहितान् (for the posterior half). Cc cites विद्वेषो and विशेष्यते. — V_1 B_3 $D_{1.5.6}$ om. line 2. — (L. 2) B_2 अभिच्यूणां; S अभीशूनां. Dn_1 D_8 $G_{2.3}$ $M_{1.2}$ गृहीता($M_{1.2}$ °तो)न्यो.]

5 S om. 5. B_5 $D_{2-4.7}$ om. 5^{ab}. — ^{a}) V_1 D_1 अस्याभिषु°; $B_{2.3}$ तस्याभीषु°; Dn_1 यदभीष°; D_3 अद्याभीशु°. Ca.c cite अभीशु° (as in text). B_4 लोकं. — V_1 B D (D_8 marg. *sec. m.*) ins. after 5^{ab}: S after 208*:

209* ऋते हि त्वां महाभाग वासुदेवसमं युधि ।

[V_1 D_6 S त्वत्तो; Dn_1 त्वां नो; D_2 तव (for हि त्वां). V_1 D_2 $T_{1.2}$ M वासुदेवसमो; D_6 T_3 G °समाद्. $B_{1-3.4}$ (marg. as in text) Da_1 $D_{1.5.6}$ भुवि; D_2 ह्यसि (for युधि).]
— K_1 om. 5^{c}–6^{d}. — ^{c}) K_3 स याहि; B D (except D_6) स (D_1 त्वं) पाहि; D_8 ममाहि (sic) (for स पातु). B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ सर्वथा (for सर्वतः). D_5 कणं. — ^{d}) D_2 ब्रह्मैव. K_2 (before corr.) V_1 $D_{2.6}$ सुव्रत ($D_{2.6}$ °तः) (for शंकरम्). B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ यथा ब्रह्मा महेश्वरं.

6 K_1 om. 6 (cf. v. l. 5). — ^{b}) Ś K_{2-4} D_8 यथाभीशुवरग्रहः. — ^{d}) V_1 परिरक्षतु (for °पालय). — V_1 D_2 ins. after 6: $B_{1.4.5}$ Da_1 $D_{1.3-7}$ S subst. for 6: B_2 ins. after 208*:

210* यथा च सर्वथापत्सु वार्ष्णेयः पाति पाण्डवम् ।
तथा मद्रेश्वराद्य त्वं राधेयं प्रतिपालय ।

[(L. 1) B_2 D_6 यथा सर्वास्ववस्थासु; B_3 Da_1 $D_{1.5}$ यथा हि सर्वथापत्सु; S यथा हि सर्वास्वापत्सु (for the posterior half). — (L. 2) B_2 D_6 भवानपि तथा पातु; S तथा भवानिमं पातु (for the prior half). B_2 D_6 S कर्णं वैकर्तनं रणे (for the posterior half).]

7 ^{a}) $Ś_2$ D_2 T_1 $G_{1.2}$ भीष्म-; M_1 भीष्मे (for भीष्मो). D_2 द्रोण-; $G_{1.2}$ -द्रोणौ (for द्रोणः). G_2 कर्णौ. K_1 स पातु सर्वतः कर्णं (=5^{c}). — ^{c}) K_3 V_1 B D (except D_8) S

C. 8 1333
B. 8. 32. 10
K. 8. 23. 11

नैव भागोऽत्र भीष्मस्य द्रोणस्य च महात्मनः ।
ताभ्यामतीत्य तौ भागौ निहता मम शत्रवः ॥ ८
वृद्धौ हि तौ नरव्याघ्रौ छलेन निहतौ च तौ ।
कृत्वा नसुकरं कर्म गतौ स्वर्गमितोऽनघ ॥ ९
तथान्ये पुरुषव्याघ्राः परैर्विनिहता युधि ।
अस्मदीयाश्च बहवः स्वर्गायोपगता रणे ।
त्यक्त्वा प्राणान्यथाशक्ति चेष्टाः कृत्वा च पुष्कलाः १०
कर्णो ह्येको महाबाहुरस्मत्प्रियहिते रतः ।
भवांश्च पुरुषव्याघ्र सर्वलोकमहारथः ।
तस्मिञ्जयाशा विपुला मम मद्रजनाधिप ॥ ११
पार्थस्य समरे कृष्णो यथाभीशुवरग्रहः ।
तेन युक्तो रणे पार्थो रक्ष्यमाणश्च पार्थिव ।

एवमेष (K3 G2 °व) (for एषामेव). — ^{f}) T1 न वधो (for नवधा). Ś1 (*sup. lin.* as in text) K2 V1 B Da1 Dn1 D1–7 S पृथिवीपते; K3 पृतनामुखे.

8 ^{a}) Ś K2 D6 नव; K1.4 V1 B D न च; K3 तव (for नैव). Da1 D1.5 T1 भागोस्य. — ^{c}) K3 अतीव; Da1 D1.5 अतीतौ (for °त्य). D1 भागो. — ^{d}) K1 D2 निहिता. K2 शत्रुतः (for शत्रवः).

9 ^{a}) K3 बुद्धौ; K4 वृद्ध (sic). Ś K तौ हि (by transp.); D8 तौ च; S च तौ. V1 D2–4.6.7 महेष्वासौ; Dn1 महाभागौ (for नरव्याघ्रौ). — ^{b}) K3 B2 रणे; V1 B1.4.5 D2–4.7.8 युधि; B3 Da1 D1.5 उभौ; D6 स्तुतौ (for च तौ). Ś2 कालेन निहितौ च तौ; Dn1 छलेन निहतो युधि; T1.3 छलेन विनि(T1 युधि)पातितौ; T2 छलेन च निपातितौ. — T1 om. 9^{cd}. — ^{c}) M1 कृता (for कृत्वा). K1 न सुकरौ. K3.4 D2 T3 G कृत्वाप्य(K4 D2 G2 °त्वात्व-; T3 G1 °त्वा चा)सुकरं कर्म. — ^{d}) S (T1 om.) स्वर्गलोकमितो गतौ.

10 ^{a}) S ततो (for तथा). K1 पूरुषव्याघ्राः; Da1 D1.5 पुरुषव्याघ्रैः; G2 °व्याघ्र. — ^{b}) Da1 D1.5 परे वि-; S (except T2) परेषां (for परैर्वि-). — B3 om. 10^{cd}. — ^{d}) B1.4 Da1 D1.5 प्रहिता; B2 गमिता (for [उ]पगता). S स्वर्गाय गमिताः परैः. — ^{e}) G3 कृत्वा (for त्यक्त्वा). T2 G2 यथाशक्त्या (G2 °क्तः). — ^{f}) K3 V1 B1.2.4 Dn1 D2–4.6–8 T1.2 M चेष्टां (K3 °ष्टा) कृत्वा; B3.5 Da1 D1.5 इष्टिं कृत्वा; T3 G कृत्वा चेष्टां. Cc cites इष्टिः. V1 B D2–4.6 m S पुष्कलां. — After 10, V1 B D S ins.:

211* तदिदं हतभूयिष्ठं बलं मम नराधिप ।
पूर्वमप्यल्पकैः पार्थैर्हतं किमुत सांप्रतम् ।
बलवन्तो महात्मानः कौन्तेयाः सत्यविक्रमाः ।
बलं शेषं न हन्युर्मे यथा तत्कुरु पार्थिव ।

[(L. 1.) T1 मम भूयिष्ठं. T1 बलं मद्र; T3 G2.3 मम सैन्यं (for बलं मम). V1 S जनाधिप; Dn1 नराधिपं. — (L. 2) T1.2 G2 पूर्वैर्युद् (पूर्वमपि). B2 [अ]परैः; G2 [अ]ल्पकं. B2 हंतुं कर्णं विना बलं; T1 हतं किंत्वथ विद्रुतं; T2 हतं किंचिद्यतिश्रुतं (sic); T3 G M हतं किं त्वद्य विद्रु(G2 M1 °श्रु)तं. (for the posterior half). — (L. 3) D1 कौंतेयः सत्यविक्रमः (for the posterior half). — (L. 4) B1.2.4 Da1 Dn1 D5 S (except M1) बलशेषं; B3 शेषं बलं (by transp.). B2 तस्मात्तत्; Da1 D1.5 तथा तत्; D2 T3 G2.3 य(G2 त)थावत्; M2.4 यथा तं. T1 पांडवः (for पार्थिव).]

V1 B2.4 D cont.: Ś K ins. after 10:

212* हतवीरमिदं सैन्यं पाण्डवैः समरे विभो ।
[B2 प्रभो (for विभो).]

11 ^{a}) D8 ह्येष. D4 महाबाहोर्. — ^{c}) D6 स भवान्; G2 क्षणं च. Ś2 K1.2 D1.5 G1 पुरुषव्याघ्रः. — After 11^{cd}, N ins.:

213* शल्य कर्णोऽर्जुनेनाद्य योद्धुमिच्छति संयुगे ।
[V1 [ऽ]र्जुनो नाद्य. Ś2 इच्छंति.]

— ^{e}) T G1.3 M तस्मिंस्त्वयि च मद्रेश; G2 तस्मिंश्च त्वयि मद्रेश. — ^{f}) B4 Dn1 D3 मद्रराज नराधिप; S जयाशा विपुला मम. — After 11, N ins.:

214* तस्याभीषुग्रहवरो नान्योऽस्ति भुवि कश्चन ।
[Ś K1.3 D8 तस्याभीशु-.]

— On the other hand, S ins. after 11:

215* तस्माज्जयाय मे वीर सारथ्यं कर्तुमर्हसि ।

12 12^{ab} = (var.) 6^{ab}. — ^{a}) K1 कृष्ण. — ^{b}) Ś K [अ]भीशुवरग्रहः; V1 B Dn1 D2–4.6.7 [अ]भीषुग्रहो वरः; D8 S [अ]भीशुग्रहो (D8 °हे; T1 °ही) वरः. — After 12^{ab}, K4 V1 B (except B3) Dn1 D2–4.6.7 S ins.:

216* तथा कर्णरथे राजंस्त्वमभीषुग्रहो भव ।

[B2 तथा कर्णस्य समरे; B5 Dn1 D3 तथा त्वमपि कर्णस्य; S तथा कर्णस्य राजंस्त्वं (M1 °जन्वा) (for the prior half). B5 Dn1 D3 रथेभीषुग्रहो (for त्वमभी°). V1 B2 (marg. as above) D2 वरः (B2 °र) (for भव). T G अभीशुग्राहको भव; M1 अभीशुग्रहधरो नृप (hypermetric); M2–4 भवाभीशु-ग्रहो नृप (for the posterior half.).]

— ^{d}) K1.3.4 B1.2 D2–6 T3 रक्षमाणश्च. B2–5 Da1 D1.5.8 T1.2 G2 M मारिष; T3 G1.3 मद्रप (for पार्थिव).

यानि कर्माणि कुरुते प्रत्यक्षाणि तथैव ते ॥ १२
पूर्वं न समरे ह्येवमवधीदर्जुनो रिपून् ।
अहन्यहनि मद्रेश द्रावयन्दृश्यते युधि ॥ १३
भागोऽवशिष्टः कर्णस्य तव चैव महाद्युते ।
तं भागं सह कर्णेन युगपन्नाशयाहवे ॥ १४
सूर्यारुणौ यथा दृष्ट्वा तमो नश्यति मारिष ।
तथा नश्यन्तु कौन्तेयाः सपाञ्चालाः ससृञ्जयाः ॥१५
रथानां प्रवरः कर्णो यन्तॄणां प्रवरो भवान् ।
संनिपातः समो लोके भवतोर्नास्ति कश्चन ॥ १६
यथा सर्वास्ववस्थासु वार्ष्णेयः पाति पाण्डवम् ।
तथा भवान्परित्रातु कर्णं वैकर्तनं रणे ॥ १७
त्वया सारथिना ह्येष अप्रधृष्यो भविष्यति ।
देवतानामपि रणे सशक्राणां महीपते ।
किं पुनः पाण्डवेयानां मातिशङ्कीर्वचो मम ॥ १८
दुर्योधनवचः श्रुत्वा शल्यः क्रोधसमन्वितः ।
त्रिशिखां भ्रुकुटीं कृत्वा धुन्वन्हस्तौ पुनः पुनः ॥ १९

C. 8. 1354
B. 8. 32. 30
K. 8. 23. 33

— ^{f}) K3 D8 S तथै(M1 °वै)व च; B D4.7 तथै(B1.5 °वै)व तत्; Da1 D1.2.5.6 च (D2 हि; D6 [इ]ह) तानि ते; D3 तथैव तु (for तथैव ते).

13 ^{a}) T2 पुनद्; M2-4 पूर्वैः. V1 B Da1 Dn1 D1.5.7 G2 नः; D2 तु; M2-4 स (for न). — ^{b}) T2 M1 आवधीद्. — After 13^{ab}, N T2 ins.:

217* इदानीं विक्रमो ह्यस्य कृष्णेन सहितस्य च।
कृष्णेन सहितः पार्थो धार्तराष्ट्रीं महाचमूम्।

[(L. 1) Ś K1.2.4 D2 T2 ह्येष (for ह्यस्य). D2 सहितेन. Ś K1.2 D8 हि; B1.3 Da1 D1.5 ह; D2 तु (for च).]
— ^{c}) Ś K2 मद्रेंद्र. — ^{d}) V1 D2-4.7 प्रमथन्; B2 अवद्यन् (sic); D6 प्रथमं; G2 द्रवयन्. D8 S transp. दृश्यते and युधि.

14 ^{a}) B1[ऽ]विशिष्टः. — ^{b}) K2 महाद्युते; K3 °रथ; D5 °द्युति. — ^{c}) B4 m D2-4.7 तौ भागौ (D2 °गं). G2 युधि (for सह). — ^{d}) Ś1 K B3 Da1 D1.2.5 T2 M1 (*sup. lin.* as in text) नाशयाव(B3 T2 °म)हे; Dn1 D3 °याद्य हि (for °याहवे). — After 14, K3.4 V1 B D S ins.:

218* अरुणेन यथा सार्धं तमः सूर्यो व्यपोहति।
तथा कर्णेन सहितो जहि पार्थं महाहवे।

[(L. 1) D6 यथा सार्धं. K3 D8 सहायेन; B2 यथा सर्वं (for तमः सूर्यो). B1 निहंति हि (for व्यपोहति). — (L. 2) K3 D2.6.8 पार्थान्; D1 M3 पार्थ. K4 T3 G M महारणे; D2 T2 °रथं (D2 °थ); T1 °द्भुते (for °हवे).]
K3.4 V1 B D cont.: Ś K1.2 ins. after 14:

219* उद्यन्तौ च यथा सूर्यौ बालसूर्यसमप्रभौ।
कर्णशल्यौ रणे दृष्ट्वा विद्रवन्तु महारथाः।

[D8 om. line 1. — (L. 1) Ś K D2 उद्यन्विव; D1.7 उद्यतौ च. Ś K Dn1 सूर्यो; B1 शूरौ. Ś1 बालसूर्य (for °सूर्य-). Cv cites line 1 as above. — (L. 2) Ś K2.4 शल्यकर्णौ. D8 रथे (for रणे). Da1 D5 महायशाः; D1 °द्भुते (for रथाः).]

15 ^{b}) K4 मारिषः; T3 G3 मद्रप. — ^{c}) T1 तदा (for तथा). K4 D1 T G नश्यं(D1 °श्य)ति; B3 नश्यं च (sic). — ^{d}) V1 B2 पांचालाश्च; B5 सपंचालाः. G2 पांचालाः सहसंजयाः.

16 ^{a}) V1 B D S रथिनां. — ^{b}) B2 योद्धणां (sic); Da1 यन्तृणां; D8 नृणां तु. — After 16^{ab}, B2.4 (marg.) ins. 220*. — ^{c}) B1.2 m.3-5 Dn1 D8 संनिपाते. D8 यमो (sic) (for समो). — ^{d}) Dn1 भवद्भ्यां (for भवतोर्). S भविता नास्ति नाप्य(M2 °स्य)भूत्. — B2.4 (marg.) ins. after 16^{ab}: Da1 D1-7 subst. for 16^{cd}:

220* संयोगो युवयोर्लोके नाभूत्र च भविष्यति।

[D2 रणे तु (for संयोगो). D6 नैव (for न च).]
— After 16, T1 ins. 221*.

17 T1 om. 17. — ^{b}) D8 पांडवान् (for पाण्डवम्). Ś2 वार्ष्णेयः प्रतिमंडलं; Dn1 वार्ष्णेयाः संति पांडवान्. — ^{c}) Dn1 D6 परित्रातुं; D7 अपि त्रातुं (for परित्रातु). — ^{d}) B5 D2 युधि (for रणे). — T2.3 G ins. after 17: T1, after 16:

221* सारथ्यं क्रियतां तस्य युध्यमानस्य संयुगे।
यथा च समरे कृष्णो रक्षते सर्वतोऽर्जुनम्।
तथा त्वमपि राधेयं रक्षस्व च महारणे।

[(L. 1) G2 अस्य (for तस्य). — (L. 2) G2 हि (for च).]

18 ^{a}) G2 [अ]प्येष. — ^{b}) Ś2 K4 T1 ह्यप्रधृष्यो; K3 D8 नप्र°; V1 प्रधृष्यो न. — ^{c}) K1 दैवतानाम्. S देवानामपि संग्रामे. — ^{f}) S न (for मा). V1 B D विशंकीर्.

19 Before 19, all MSS. ins. संजय उवाच. — M om. 19^{ab}. — ^{b}) V1 क्रोधेन मूर्छितः; T2 क्रोधवशं गतः (for क्रोधसमन्वितः). G2 क्रोधामर्षसमन्वितः. — T G ins. after 19^{ab}: M after the ref.:

222* धार्तराष्ट्रमथोवाच सृक्किणी परिलेलिहन्।
एवमुक्तस्तु स क्रोधात्पदा स्पृष्ट इवोरगः।

C. 8. 1385
B. 8. 32. 31
K. 8. 23. 33

क्रोधरक्ते महानेत्रे परिवर्त्य महाभुजः ।
कुलैश्वर्यश्रुतिबलैर्दृप्तः शल्योऽब्रवीदिदम् ॥ २०

अवमन्यसे मां गान्धारे ध्रुवं मां परिशङ्कसे ।
यन्मां ब्रवीषि विस्रब्धं सारथ्यं क्रियतामिति ॥ २१

असत्तोऽभ्यधिकं कर्णं मन्यमानः प्रशंससि ।
न चाहं युधि राधेयं गणये तुल्यमात्मना ॥ २२

आदिश्यतामभ्यधिको ममांशः पृथिवीपते ।
तमहं समरे हत्वा गमिष्यामि यथागतम् ॥ २३

अथ वाप्येक एवाहं योत्स्यामि कुरुनन्दन ।
पश्य वीर्यं ममाद्य त्वं संग्रामे दहतो रिपून् ॥ २४

न चाभिकामान्कौरव्य विधाय हृदये पुमान् ।
अस्मद्विधः प्रवर्तेत मा मा त्वमतिशङ्किथाः ॥ २५

युधि चाप्यवमानो मे न कर्तव्यः कथंचन ।
पश्य ह्रीमौ मम भुजौ वज्रसंहननोपमौ ॥ २६

धनुः पश्य च मे चित्रं शरांश्चाशीविषोपमान् ।
रथं पश्य च मे कॢप्तं सदश्वैर्वातवेगितैः ।
गदां च पश्य गान्धारे हेमपट्टविभूषिताम् ॥ २७

दारयेयं महीं क्रुद्धो विकिरेयं च पर्वतान् ।

[(L. 1) T_2 अथोद्वीक्ष्य (for °वाच). T_3 G_2 सृक्कणी. — (L. 2) T_2 G_3 संक्रोधात्; G_1 संक्रुद्धः; G_2 विकोशात्.] — ^{c}) K_3 Dn_1 त्रिशाखां (for त्रिशिखां). $Ś_2$ K_3 Dn_1 भ्र(K_3 भृ)कुटीं; V_1 B Da_1 $D_{3.7.8}$ भ्रुकुटिं. — ^{d}) K_1 भुवं; T_1 G_2 M_{2-4} धून्वन्. S (except T_3) हस्तं.

20 D_1 om. 20^{ab}. — ^{a}) D_6 क्रोधरक्तो महानेत्रो. — ^{b}) B (except B_4) $D_{2-4.6.7}$ T परिवृत्य. T_1 महारथः. — ^{c}) K_3 V_1 B D $T_{2.3}$ G M -श्रुत(K_3 -द्युति)-बलैर्. Ca cites श्रुतं. — After 20, S reads 30–38.

21 Before 21, all MSS. (except D_8 T_1 M_1) ins. शल्य उवाच. — ^{a}) Hypermetric. K_3 Dn_1 D_8 अवजानासि; $B_{1.4.5}$ $D_{2-4.6.7}$ अवमन्यसि (D_{2-4} °से); B_2 मावमन्यत; T_1 G_2 असमन्यसे मां; M_2 अशंकसे मा; $M_{3.4}$ अतिशंकसे मा (for अवमन्यसे मां). M_1 मा (for मां). — ^{b}) K_4 भुवन्न; B_2 यत्कर्णं; D_6 वचनं; T_1 ध्रुवश्च (for ध्रुवं मां). $K_{1.3}$ V_1 $B_{3.5}$ Dn_1 $D_{2-4.7.8}$ $T_{2.3}$ G M च; $B_{1.4}$ Da_1 $D_{1.5}$ वा (for मां). K_3 परिकेशवे; B_2 °कत्थसि; D_8 °शंकसि; T G M_1 [अ]प्यतिशंकसे; M_{2-4} [अ]प्यवमन्यसे. — ^{c}) K_1 यन्मा; V_1 S यस्माद्. T_1 ब्रवीषे. Some MSS. विश्रब्धं; D_2 विद्विष्टं; T $G_{1.3}$ M विस्रब्धः; G_2 संरब्धः; Ca विंश्रब्धं. — ^{d}) K_4 सारथिं च क्रियामिति.

22 ^{a}) $Ś_1$ K_2 असत्तोप्यधिकं; G_1 °दभ्यधिकं. Dn_1 कर्णौ. — ^{b}) T $G_{1.3}$ M मन्वानस्त्वं (T_1 °स्त्वं); G_2 आरान्नस्तं (for मन्यमानः). — ^{c}) M_1 चेयं (for चाहं). — ^{d}) K_2 Da_1 गणयेत्. $K_{2.3}$ V_1 $B_{2.3}$ Dn_1 $D_{2-4.6.7}$ $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ $M_{2.3}$ आत्मनः.

23 ^{a}) D_8 संदिश्यताम्. B_3 मदधिको; Da_1 $D_{1.5}$ अप्यधिको; G_2 अभ्यधिके. — ^{b}) $Ś_2$ K_1 समांशः; T_1 यो मम (for ममांशः). Ca cites अंशः. K_4 पृथिवीपतेः; G_2 मादृशः पते. — ^{c}) K_3 तमरिं (for तमहं). $B_{1.2}$ $D_{7.8}$ (*sup. lin.* as in text) जित्वा; D_4 भित्त्वा (for हत्वा).

24 ^{a}) D_8 हि (for [अ]पि). Da_1 D_1 एकम् (for एक). — ^{b}) D_8 कुलनंदन; S तव शत्रुभिः. — ^{c}) K_3 धैर्यं (for वीर्यं). D_8 ममात्यंतं. — ^{d}) $K_{1.2}$ वहतो; V_1 सहतो; G_2 निहतान् (for दहतो).

25 ^{a}) K_3 न वाप्यकामं; V_1 Da_1 Dn_1 $D_{1.5}$ S न (D_1 तं) चापि कामान् (D_5 °मात्); $B_{1.5}$ $D_{4.6}$ न चाभिमानं (D_4 °नात्); B_{2-4} $D_{3.7}$ यथाभिमानं (D_3 °मानान्). D_2 न चातिकामान्; D_8 ब्रूते न कामान् (marg. न चातिकामं) (for न चाभि°). Ca cites अभिमानात्. Cv तवातिकामं कौरव्य. — ^{b}) K_1 V_1 B D S निधाय. — ^{d}) V_1 B_{1-4} D (except D_4) मा मां; T_2 G_2 ममा (for मा मा). K_3 V_1 B Da_1 D_{1-7} अभिशंकिथाः (K_3 °तः); Dn_1 अपि शंकिथाः; D_8 G_2 इति शंकि(G_2 °क)थाः; $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M अति(M_3 °वि)शंकयाः; T_2 अभिशंकय (for अतिशङ्किथाः).

26 ^{a}) B_2 युद्धे; T_3 $G_{1.3}$ अपि; G_2 अधि (for युधि). K_1 V_1 B_5 $D_{3.4.6.7}$ T_2 M_1 वा (for च). D_6 [अ]थ मानो (for [अ]वमानो). — ^{b}) V_1 कदाचन (for कथंचन). — ^{c}) K_3 V_1 B_5 Dn_1 $D_{2-4.6.7}$ पीनौ; D_8 S भीमौ (for ह्रीमौ). — ^{d}) S वज्रसंहननौ दृढौ.

27 ^{a}) K_3 चतुः (sic) (for धनुः). Da_1 D_1 G_2 पश्यत (for पश्य च). K_1 om. (hapl.) from चित्रं up to मे (in ^{c}). B_2 मित्रं; D_8 भिन्नं; D_8 (marg. *sec. m.*) दिव्यं (for चित्रं). — ^{c}) $D_{1.5}$ कथं (for रथं). $Ś_2$ K_4 Dn_1 च पश्य (by transp.); Da_1 $D_{1.5}$ पश्यत. K_3 युक्तं; $T_{2.3}$ G चित्रं (for कॢप्तं). — ^{d}) K_3 अतिवेणितैः; D_8 वातवेगिभिः; T_2 वायुवेगितैः (for वात°). — ^{e}) K_3 transp. च and पश्य. — ^{f}) S हेमपट्ट(T_1 °दंड)परिष्कृतां.

28 ^{a}) K_1 $D_{1.5}$ धारयेयं. K_3 V_1 B_1 Dn_1 $D_{2-4.6}$ कृत्स्नां (for क्रुद्धो). — ^{b}) M_1 विकिरेयश्च (sic). — ^{c})

शोषयेयं समुद्रांश्च तेजसा स्वेन पार्थिव ॥ २८
तन्मामेवंविधं जानन्समर्थमरिनिग्रहे ।
कस्माद्युनक्षि सारथ्ये न्यूनस्याधिरथेर्नृप ॥ २९
न नाम धुरि राजेन्द्र प्रयोक्तुं त्वमिहार्हसि ।
न हि पापीयसः श्रेयान्भूत्वा प्रेष्यत्वमुत्सहे ॥ ३०
यो ह्यभ्युपगतं प्रीत्या गरीयांसं वशे स्थितम् ।
वशे पापीयसो धत्ते तत्पापमधरोत्तरम् ॥ ३१

ब्राह्मणा ब्रह्मणा सृष्टा मुखात्क्षत्रमथोरसः ।
ऊरुभ्यामसृजद्वैश्याञ्शूद्रान्पद्भ्यामिति श्रुतिः ।
तेभ्यो वर्णविशेषाश्च प्रतिलोमानुलोमजाः ॥ ३२
अथान्योन्यस्य संयोगाच्चातुर्वर्ण्यस्य भारत ।
गोप्तारः संग्रहीतारो दातारः क्षत्रियाः स्मृताः ॥ ३३
याजनाध्यापनैर्विप्रा विशुद्धैश्च प्रतिग्रहैः ।
लोकस्यानुग्रहार्थाय स्थापिता ब्रह्मणा भुवि ॥ ३४

C. 8. 1370
B. 8. 32. 46
K. 8. 23. 30

K3 समुद्रं. — d) S पातयेयं च भास्करं.

29 a) K1 B1.3–5 Da1 Dn1 D1–3.5.7.8 T1.3 G1.3 M तं; B2 तस्मान् (hypermetric); D4 त्वं (for तन्). M1 एवंविधा. K1.3 V1 B S (except T1 M3) राजन् (for जानन्). — b) Ś2 अरिविग्रहे; K1 परिनिग्रहे; B2 पर° (for अरि°). — c) V1 G2.3 M1 तस्माद्; B1 अस्माद्. V1 प्रवक्षि; B1.3 D2 युनक्ति; Dn1 D3.4.6.7 T3 G M युनंक्षि; T1 यूनेहि (sic); T2 नियुङ्क्षे (for युनक्षि). — d) V1 B4 (m as in text).5 D2–4.6.7 नीचस्य; Da1 D1.5 T2.3 G M सूतस्य (for न्यूनस्य). T2.3 G [अ]तिरथेर्. K1 स्मृतः; V1 D3.4.6.7 रणे; B1.4 Dn1 D2 T2 रथे; B2.3.4 m.5 Da1 D1.5.8 सतः; T3 G M तु मां (for नृप). K3 सूतस्यापि रथे पुनः; T1 सूतस्य योक्तुमिच्छसि. — After 29, S ins.:

223* न चापि मम राधेयः कलामर्हति षोडशीम्।
सकर्णा ये त्रयो लोकाः सार्जुनाः सजनार्दनाः।
निबद्धांस्तान्रणे राजन्न मुच्येयं कथंचन।
तथापि शक्तं कौरव्य विहाय हृदयेन माम्।
न चाहं प्राकृतः कश्चिन्न चाप्यधिगतः स्वयम्। [5]

[(L. 1) G2 तं (for [अ]पि). G2 नार्हति. — (L. 3) T1.2 M नाहं गणयेयं; G1 राजन्न गणेयं (for राजन्न मुच्येयं). — (L. 4) Om. in T2. G1 शक्तः; G2 M1 शक्तिं. T1 न चापि शक्तिं कौरव्य; M2–4 तथा हि शक्तिं कौरव्य (for the prior half). T1 G2 विधाय (for विहाय). G1 M2–4 हृदये पुमान्; M1 हृदयोपमान् (for °येन माम्). — (L. 5) T1 M2–4 चास्मि; T2 G1 M1 चास्ति-.]

T3 G3 cont.:

224* अयं चाप्यवमानो मे न कर्तव्यः कथंचन।

30 S reads 30–38 after 20. — a) Ś2 K2 ना नाम धुरि; K1.4 V1 B1.3–5 D न मामधुरि; K3 न मां किं धुरि; B2 न मामिदानीं; S न मामर्हसि (for न नाम धुरि). Ca.c cite अधुरि. — b) K3 V1 B D नियोक्तुं. S नियोक्तुं कर्मणीदृशे. — c) T1 G2 पापीयसे (G2 °सि). V1 श्रेयो. — d) Da1 D1.5 कृत्वा (for भूत्वा). K3 प्रेक्षत्वम्. T1.2 M प्रेष्यतां कर्तुमर्हसि (T1 M1.3 °ति); T3 G प्रेष्यत्वं कर्तुमर्हति (G1.3 °सि).

31 For sequence in S, cf. v. l. 30. — a) Ś K2 [अ]भ्युपगति (sic); B4 [अ]प्युपगतं; Dn1 D8 °पागतं; G2 °पेतं मां (for °पगतं). D6 रीत्या; D8 S मित्रं (for प्रीत्या). — b) T1 M1.3.4 वरीयांसं. B3.4 रणे स्थितं; S विशेषतः. — c) K1 वशी; K3 चक्रे (for वशे). K3 T1.2 दत्ते; D2 यत्ते (for धत्ते). G2 विवशे पायसो यत्ते (sic). — d) T G कार्यम् (for पापम्). K4 D6 अधु(D6 °ध)रोत्तमं; Ca.c अधरोत्तरं (as in text).

32 For sequence in S, cf. v. l. 30. — a) K1 ब्रह्मणा ब्रह्मणः; K3 ब्राह्मणो ब्रह्मणा; V1 D2.3.6.7 M2–4 ब्रह्मणा ब्राह्मणा (by transp.); Dn1 ब्राह्मणो ब्रह्मणः; T1 M1 ब्रह्मणो ब्राह्मणा. Dn1 सृष्टो. B Da1 D1.5 ब्रह्मासृजन्मुखाद्वि(B2.3.5 Da1 D5 °खे वि-; D1 खं वि)प्रान्. — b) K2 Dn1 क्षत्ररथोरसः (sic); K3 °मनोरमः; D3.4.7 क्षत्रं च बाहुतः; T2 क्षत्रं तथोरसः (for क्षत्रमथोरसः). B Da1 D1.5 क्षत्रियानपि बाहुतः. — c) K3.4 Dn1 D3 ऊरुभ्याम्. S अथ वैश्या (T1 °श्यो) वै (for असृजद्वैश्यान्). — d) K1 S शूद्राः (K1 T1 G2 °द्रः). B2–4 Da1 D1.5 transp. शूद्रान् and पद्भ्याम्. B1.3.5 Da1 D1.5 स्थितिः (for श्रुतिः). — e) K3 ताभ्यां; B2 तस्माद् (for तेभ्यो). K2 वर्णविशेषाच; K3 Dn1 D4 °विशेषांश्च. Co cites वर्णविशेषाः (as in text). Cv as in text. — f) K3 °लोमतः; Dn1 °लोमजान्. Cv as in text.

33 For sequence in S, cf. v. l. 30. — a) S अन्योन्यस्य च (T1 तु) संयोगाच्. — b) K1 चतुर्वर्ण्यस्य; K2.4 D1 T1 G1 M1.3 चातुर्वर्णस्य. — c) N (except D1) T G M1 Ca.v संगृहीतारो; Ca.c as in text. — d) D3 (before corr.) तथा (for स्मृताः).

34 For sequence in S, cf. v. l. 30. — a) K3 V1 याजनाध्यापने (V1 °ध्यायिनो); T3 यजनाध्यपनैर्; G2 यजनयाजनापनैर् (sic). T2 युक्ता (for विप्रा). — b) K3 विशुद्धिश्; G2 शुद्धाश् (submetric). Co विशुद्धैः (as in text). — d) G1 स्थावरा; G2 स्थापित्वं (sic) (for

C. 8. 1371
B. 8. 32. 47
K. 8. 23. 40

कृषिश्च पाशुपाल्यं च विशां दानं च सर्वशः ।
ब्रह्मक्षत्रविशां शूद्रा विहिताः परिचारकाः ॥ ३५
ब्रह्मक्षत्रस्य विहिताः सूता वै परिचारकाः ।
न विट्शूद्रस्य तत्रैव शृणु वाक्यं ममानघ ॥ ३६
सोऽहं मूर्धावसिक्तः सन्राजर्षिकुलसंभवः ।
महारथः समाख्यातः सेव्यः स्तव्यश्च बन्दिनाम् ३७
सोऽहमेतादृशो भूत्वा नेहारिकुलमर्दन ।
सूतपुत्रस्य संग्रामे सारथ्यं कर्तुमुत्सहे ॥ ३८
अवमानमहं प्राप्य न योत्स्यामि कथंचन ।
आपृच्छय त्वाद्य गान्धारे गमिष्यामि यथागतम् ३९
एवमुक्त्वा नरव्याघ्रः शल्यः समितिशोभनः ।
उत्थाय प्रययौ तूर्णं राजमध्यादमर्षितः ॥ ४०
प्रणयाद्बहुमानाच्च तं निगृह्य सुतस्तव ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं साम सर्वार्थसाधकम् ॥ ४१
यथा शल्य त्वमात्थेदमेवमेतदसंशयम् ।
अभिप्रायस्तु मे कश्चित्तं निबोध जनेश्वर ॥ ४२
न कर्णोऽभ्यधिकस्त्वत्तः शङ्के नैव कथंचन ।
न हि मद्रेश्वरो राजा कुर्याद्यदनृतं भवेत् ॥ ४३

स्थापिता). Some MSS. ब्राह्मणा. — After 34, B2 Da1 D1.5 ins.:

225* प्रजानां रक्षणं दानं युद्धं क्षत्रस्य निर्मितम्।

35 For sequence in S, cf. v. l. 30. — a) K4 कृष्यश्च; G2 ऋष्यश्च. Ś2 K1.4 G1.2 M2-4 पशुपाल्यं च (K4 °लंश्च; G2 °ल्यश्च); T1 पाशुपाल्यश्च. — b) D5 तथा; Cc विशां (as in text). G2 चैवात्र (for दानं च). B3 सर्वशां; B4 D2-4.6.7 T1.3 G M धर्मतः. T2 विशां धर्मश्च कीर्तितः. — c) G1 ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रा; M1 °क्षत्रविदां शूद्रा. — d) Dn1 D4 परिवारकाः; D2 T1 °चारिकाः.

36 T1 om. 36. For sequence in S, cf. v. l. 30. Ś K1-3 Dn1 D2 om. (hapl.) 36^{ab}. — a) D6 तथा (for ब्रह्म-). V1 B Da1 D1.5.8 तथा वै क्षत्रियाणां च. — b) B2 शूद्रा (for सूता). D3 हि; T2.3 G च; M तु (for वै). D4 परिवारकाः; T2 °वेषकाः. — K4 reads 36^{cd} twice (with v. l.). — c) K3 वच्चैवं; S (T1 om.) संयोगं (for तत्रैव). K4 (first time) V1 B Da1 Dn1 D1.3-8 न क्षत्रियो (V1 Da1 Dn1 D1.5.6.8 °या) वै सूतानां. — d) T2.3 G3 M चान्यत्; G1 चान्यं; G2 वान्य (for वाक्यं). K4 (first time) D3.6.7 शृणुयाच्च (D6 °स्त्वं) कथंचन; Dn1 शृणु चेदं वचो मम.

37 For sequence in S, cf. v. l. 30. — a) B Da1 D1.2.5 T2.3 G M1 Cc मूर्धाभिषिक्तः (for °वसिक्तः). B1 Da1 D1.5 T1 च; B3-5 D8 हि (for सन्). V1 D3.4.6.7 अहं मूर्धाभिषिक्तो हि (D6 °क्तोसि). — b) V1 D2-4.6.7 S राजर्षिकुलजो नृपः (D3.4.6.7 T1.3 G1.3 °प). — c) Ś2 D7 T3 G M महारथ- (for महारथः). — d) K3 Dn1 T2 G1 M1.2.4 सेव्य-; D8 श्रेष्ठः. Ś1 K4 शुद्धश्च; V1 B2.3 Dn1 D2-4.6.7 स्तुत्यश्च (for स्तव्यश्च). Ś2 मंदिनां; K2 वर्दिनां; T2 बंदिनः. G2 तप्यस्तप्याश्च वादिनः.

38 For sequence in S, cf. v. l. 30. — b) Ś G2 नेहारिकुलमर्दनः; K1 B Da1 D1.5.7 नेहा(Da1 D1 °ता)-रिबलसूदन (K1 B D5 °नः); K3 V1 Dn1 D2.6 T1 M नेहारिबलमर्दनः (V1 D6 M1 °न); D8 नैवारिकुलमर्दन. — c) K3 स च सूतस्य (for सूतपुत्रस्य). — d) Ś2 सारथं.

39 T3 G3 om. 39^{ab}. — a) S (T3 G3 om.) अयं (G2 कथं) चाप्यवमानो मे. — b) S (T3 G3 om.) कर्तव्यः (for योत्स्यामि). — c) K1.3 V1 B D (except D6) S आपृच्छे. K1 त्वाधि; V1 D6 वाद्य; T3 G3 त्वद्य. — d) B Da1 Dn1 D1-5.7.8 गृहाय वै (for यथागतम्). V1 D6 प्रयास्यामि गृहानितः (D6 ग्रहाणि वः); S यास्यामि विषयं प्रति. — After 39, S ins.:

226* न चाहं सूतपुत्रस्य सारथ्यमुपजग्मिवान्।

40 Before 40, all MSS. (except Ś K1.2) ins. संजय (B5 सूत) उवाच. — a) V1 B2-4 D2-4.6.7 S महाराज (for नरव्याघ्रः). — d) T2 क्षमर्षतः.

41 a) K1.4 बहुमाना(K4 °न)श्च. Cc cites बहुमानात् (as in text). — b) T1 परिगृह्य; T2.3 G M स (T2 सं-) नि° (for तं नि°). — c) K3 स पुनर् (for मधुरं). — d) V1 B Dn1 D3.4.6.7 S Cc साम्ना; D2 सांत्वं (for साम). Da1 D1.5 सांत्वपूर्वार्थसाधकम्.

42 a) G1 यदा (for यथा). V1 B1 Dn1 D2-4.6.7 विजानीषे; B2-5 त्वमात्थेत्थम्; M3 त्वमाह्येदम् (sic) (for °त्थेदम्). — b) T1 एव (for एतद्). Da1 D1.5 S न संशयः (M3 °यं). — c) B2 D2.6.8 च (for तु). — d) K4 जनेश्वरः; T2 नरेश्वर; G2 ममेश्वरः.

43 b) V1 B1.3-5 Da1 Dn1 D1.3-7 न शंके (Dn1 °से) त्वां च (B1.4 त्वायं-) पार्थिव; S न चान्ये चैव (T1 तापि [sic]; T3 G3 नैव; G2 वै न; M2 वै हि) पार्थिवाः. — c) T2 च (for हि). S (except T2) न च मद्रेश्वरं त्वां (M1 त्वं) हि. — d) K3 D8 ब्रूयाद् (for कुर्याद्). S (except T2) कर्णः सोढुं न (T2 G2.3 च) शक्ष्यति (M2-4 °तः).

ऋतमेव हि पूर्वास्ते वहन्ति पुरुषोत्तमाः ।
तस्मादार्तायनिः प्रोक्तो भवानिति मतिर्मम ॥ ४४
शल्यभूतश्च शत्रूणां यस्मात्त्वं भुवि मानद ।
तस्माच्छल्येति ते नाम कथ्यते पृथिवीपते ॥ ४५
यदेव व्याहृतं पूर्वं भवता भूरिदक्षिण ।
तदेव कुरु धर्मज्ञ मदर्थं यद्यदुच्यसे ॥ ४६
न च त्वत्तो हि राधेयो न चाहमपि वीर्यवान् ।
वृणीमस्त्वां हयाग्र्याणां यन्तारमिति संयुगे ॥ ४७
यथा ह्यभ्यधिकः कर्णः गुणैस्तात धनंजयात् ।
वासुदेवादपि त्वां च लोकोऽयमिति मन्यते ॥ ४८
कर्णो ह्यभ्यधिकः पार्थादस्त्रैरेव नरर्षभ ।
भवानप्यधिकः कृष्णादश्वयाने बले तथा ॥ ४९
यथाश्वहृदयं वेद वासुदेवो महामनाः ।
द्विगुणं त्वं तथा वेत्थ मद्रराज न संशयः ॥ ५०

शल्य उवाच ।

यन्मा ब्रवीषि गान्धारे मध्ये सैन्यस्य कौरव ।
विशिष्टं देवकीपुत्रात्प्रीतिमानस्म्यहं त्वयि ॥ ५१
एष सारथ्यमातिष्ठे राधेयस्य यशस्विनः ।
युध्यतः पाण्डवाग्र्येण यथा त्वं वीर मन्यसे ॥ ५२
समयश्च हि मे वीर कश्चिद्वैकर्तनं प्रति ।
उत्सृजेयं यथाश्रद्धमहं वाचोऽस्य संनिधौ ॥ ५३

C. 8. 1389
B. 8. 32. 63
K. 8. 23. 71

---

44 a) K3 Dn1 D1 कृतम्; D2 सत्यम्; T1 यतम्; G2 श्रुतम्; M3 हुतम्; Cc ऋतम् (as in text). Ś2 B2 पूर्वे ते; K4 V1 B1 D2 T1.2 G2 M पूर्वं ते; Dn1 पूज्यास्ते; T3 G1.3 पूर्णं ते (for पूर्वास्ते). Ca.c cite पूर्वाः (as in text). — b) K3 V1 B D वदंति (for वहन्ति). T G2.3 M वचः पुरुषसत्तम; G1 वर्तं राजर्षिसत्तम. — After 44ab, G2 ins.:

227* ज्ञातमेव हि पूर्वं ते वर्त्म राजर्षिसत्तम।

— c) Ś2 K4 आर्तायणिः; Da1 आर्तायानिः; T1 °यनः; T2 आस्सायनिः; Ca.c आर्ता° (as in text).

45 a) V1 B1.3.5 Dn1 D3.4.6-8 S तु (for च). K3 शल्यं संप्रेक्ष्य शत्रूणां. — b) Dn1 यतस् (for यस्मात्). K3 त्वां; D3 च (for त्वं). V1 B2.3 D2-4.6.7 युधि (for भुवि). K1.4 मानदः. — c) Ś2 B (except B5) D2-4.7 शल्यो हि; K3 शल्येन (for शल्येति). M1 मे (for ते). — d) V1 B D (except D8) पृथिवीतले.

46 a) V1 तद् (for यद्). Ś2 K3 V1 D2-4.6.7 T1.2 M एतद्; K4 एवं (for एव). D8 यदि वा व्याकृतं पूर्वं; T3 G यत्तु संव्याहृतं पूर्वं. — b) K1.4 D1 T1 G2 M1 भूरिदक्षिणा (K1 °णे; K4 M1 °णः). — d) Da1 D1.5 मदर्थें; G2 तदर्थं. D2 यदि; T1 यत्तद् (for यद्यद्). K4 B1-3.5 Da1 Dn1 D1.4.5.8 S उच्यते; D2 मन्यसे (for उच्यसे).

47 a) Dn1 न हि; D8 गुणैस् (for न च). D8 न; T1 [ऽ]पि (for हि). — b) D8 [अ]यमिति (for [अ]हमपि). — c) K2 गृणीमस्; V1 B3.4m Dn1 D2-4.7 वृणेहं; Cc वृणीमस् (as in text). G1 श्रीष्णिमत्यां (sic). M त्वा. K3 D1-3.6 हृ(D2 ज)याग्राणां. — d) V1 B D2-4.6.7 S इह; Da1 D1.5 अपि (for इति).

48 a) K3 B Da1 D1.5.8 यथा ह्यभ्य(B1.3 °व)धिकः कर्णो (K3 पार्थाद्); V1 Dn1 D2-4.6.7 मन्ये चा(D4 वा)भ्यधिकं शल्य. — b) Dn1 सदा (for गुणैस्). V1 B4 Dn1 D2-4.6.7 कर्ण (for तात).

☞ B3 damaged for the portion from 8. 23. 48cd up to 8. 24. 102.

— c) T3 G1 M अति; G3 इति (for अपि). K3 Da1 D1.5.8 त्वं (for त्वां). V1 D2-4.6.7 भवंतं वासुदेवाच्च; G2 पादाति त्वं च ***. — d) T1 अपि (for इति).

49 B3 damaged. — a) K1 अप्यधिकः; D2 त्वम्य°; D6 ह्यप्य° (for ह्यभ्य°). — b) T1.3 G M सर्वास्त्रे(G2 °स्त्रैं)षु; T2 शस्त्रास्त्रेषु (for अस्त्रैरेव). K3.4 G1 नरर्षभः. — c) K1.3 V1 B (B3 damaged) D (except D6) S अभ्यधिकः. — d) V1 B (B3 damaged) D अश्वज्ञाने. V1 बलेन च; B1.4.5 Da1 D1.5 तथा बले (by transp.).

50 B3 damaged. — c) Ś2 तं; K4 ते; V1 T1.3 G तु; D6 तत् (for त्वं). B1.2.4.5 D2-4.7.8 वेत्सि; Dn1 M वेद; D1 वित्थ (for वेत्थ). — d) G2 मद्रराजा. Ś K V1 B2 D2-4.7.8 मद्रराजेश्वरात्मज (Ś2 °नः; K3.4 °जः); Dn1 °राजो धनाधिपः.

51 B3 damaged. — a) K1.3.4 B (B3 damaged) D (except D1) T G1.3 M1 यन्मां; G2 तन्मां (for यन्मा). — b) K4 कौरवः; T3 G मारिष. — d) S अस्म्य(G3 °प्य)तस् (for अस्म्यहं). Ś K1.2.4 तव (for त्वयि).

52 B3 damaged. — a) K3 एक; T2 अहं (for एष). — c) M4 बुध्यतः (for युध्यतः). K1 पांडवाग्र्याणां; V1 D2 G1 °वाग्रेण; T2 °वेयेन; G2 °वेयस् (for °वाग्र्येण). — K3 lacuna from -ग्र्येण up to वाचो (in 53d). — d) S य(G2 न)स्त्वं मां (for यथा त्वं).

53 B3 damaged. K3 lacuna (cf. v. l. 52). — a) T3 G2.3 तदलं; Ca.c समयश्च (as in text). T1

C. 8. 1290
B. 8. 32. 66
K. 8. 23. 72

संजय उवाच ।
तथेति राजपुत्रस्ते सह कर्णेन भारत ।
अब्रवीन्मद्रराजस्य सुतं भरतसत्तम ॥ ५४

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

२४

दुर्योधन उवाच ।
भूय एव तु मद्रेश यत्ते वक्ष्यामि तच्छृणु ।
यथा पुरा वृत्तमिदं युद्धे देवासुरे विभो ॥ १
यदुक्तवान्पितुर्मह्यं मार्कण्डेयो महानृषिः ।
तदशेषेण ब्रुवतो मम राजर्षिसत्तम ।
त्वं निबोध न चाप्यत्र कर्तव्या ते विचारणा ॥ २
देवानामसुराणां च महानासीत्समागमः ।
बभूव प्रथमो राजन्संग्रामस्तारकामयः ।
निर्जिताश्च तदा दैत्या दैवतैरिति नः श्रुतम् ॥ ३
निर्जितेषु च दैत्येषु तारकस्य सुतास्त्रयः ।

G1 M त्वयि कौरव्य; T2.3 G2.3 स्व(T3 त्व)स्ति कौरव्य (for च हि मे वीर). — ^{b}) G2 कच्चिद्. — ^{c}) T1 यथाकुद्धम्; T2 °श्राव्यम्; Ca °श्रद्धम् (as in text). Dn1 अश्रद्धेयं भयाच्योन्या (sic). — ^{d}) Da1 D1.5 वाचा. K1 संविधौ. Dn1 अन्येनार्जुनसंनिधौ.

54 B3 damaged. K3 Dn1 T2 om. the ref. — ^{a}) T2 राजपुत्रस्. — ^{b}) Ś transp. सह and कर्णेन. B4 T1 M1 मारिष; M2–4 वीर्यवान् (for भारत). — ^{c}) V1 यब्रवीन् (sic). S (except T2) मद्रराजं च (for °राजस्य). — ^{d}) K3 सुतो; B1.5 D2–4.7 मतं (for सुतं). K1 D6 भारतसत्तम. S (except T2) सुतस्ते भरतर्षभ.

Colophon damaged in B3. — *Day of Karṇa's Generalship*: Ś2 द्वितीययुद्धदिवसे. — *Adhy. name:* Dn1 दुर्योधनवाक्यं; T1.2 शल्यसारथ्या(T1 °थ्य)भ्युपगमं (T2 °मः); M1 °सारथ्यभ्युपमः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 T1.3 G M 23 (as in text); B1.2 D3 32; D1 26; D4 (*sec. m.*).6 33; T2 25.

24

☞ The portion of the text from st. 8. 24. 1 up to 8. 24. 102 is damaged in B3 (cf. v. l. 8. 23. 48); the MS. is mostly ignored in the sequel up to 102.

1 ^{a}) K1 मद्रेय (for मद्रेश). — ^{b}) B1 Da1 Dn1 D1.5.8 T1.2 यत्त्वां; T3 G1.3 M यत्त्वा; G2 यस्त्वां (for यत्ते). K1 यमुवेक्ष्यामि (sic) (for यत्ते वक्ष्यामि). — ^{c}) T1 कृतम् (for वृत्तम्). — ^{d}) B (B3 damaged) Dn1 D2.5.8 S प्रभो; D6 विभोः (for विभो).

2 ^{b}) Ś K1.2 मार्कंडेयो. S महातपाः (for °नृषिः). — ^{c}) Dn1 अशेष* (for अशेषेण). Dn1 वदतो (for ब्रुवतो). S ब्रुवतस्तद(T1 °स्तद्वि-; G1 °स्तव)शेषेण. — ^{d}) T2 मया (for मम). K3.4 राजर्षिसत्तमः. — ^{e}) K3 B1.2.4 तन् (for त्वं). V1 B5 D2–4.6.7 S निबोध मनसा चात्र (D6 राजन्). — ^{f}) V1 B5 D2–4.6.7 S न ते कार्या (G2 चेत्कार्य-) विचारणा. Cc cites विचारणा. — After 2, S ins.:

228* समुत्पन्ना हि राजानः प्रमोह इति निश्चयः ।
कृत्वा चैव व्यवस्यन्ति सर्वे धर्मार्थनिश्चयान् ।

[(L. 1) T1 समुत्पन्नो. T1 राजानं. — (L. 2) M1 श्रुत्वा (for कृत्वा). T1 M न ये; T2 न चेद् (for चैव). T1 धर्मार्थनिश्चयात्.]

3 ^{b}) V1 B5 Dn1 D3.4.6.7 परस्परजिगीषया; B1.2.4 Da1 D1.2.5.8 परस्परजयैषिणां; S महानासीत्समुच्छ्रयः (T1 °च्चयः). — After 3^{ab}, S ins.:

229* सैंहिकेयास्तदोद्वृत्ता विबुधानवसूदयन् ।
ते निरस्ताः कृता देवैर्दानवा बलगर्विताः ।

[(L. 1) T1 ततो वृत्ता (for तदोद्वृत्ता). T2 सैंहिकेयस्ततो दृप्तः (for the prior half). T1 M विबुधानवधूनयन्; G2 विबोध नवसूदयन् (sic) (for the posterior half).]

— For 3^{c}–4^{d}, Ś K subst. 231*. — ^{c}) S तत्रासीत् (for बभूव). B1.2 Da1 D1.5 परमो (for प्रथमो). — ^{d}) D2 तारकामये; G1 °कायमः (sic). — Dn1 om. 3^{ef}. — ^{e}) B5 अर्दिता°; Da1 D1.5 मर्दिता° (for निर्जिता°). T1.2 तथा; T3 G ततो (for तदा). D5 om. दैत्या. — ^{f}) Da1 D1.5 देवानाम् (for दैवतैर्). G1.2 M1 न (for नः). T3 G श्रुतिः (for श्रुतम्). T2 दैवैरिति च न श्रुतं. — After 3, S ins.:

230* भग्नदर्पा निरुत्साहाः पातालं विविशुस्तदा ।

[G1 भग्नदर्भा.]

ताराक्षः कमलाक्षश्च विद्युन्माली च पार्थिव ॥ ४
तप उग्रं समास्थाय नियमे परमे स्थिताः ।
तपसा कर्शयामासुर्देहान्स्वाञ्शत्रुतापन ॥ ५
दमेन तपसा चैव नियमेन च पार्थिव ।
तेषां पितामहः प्रीतो वरदः प्रददौ वरान् ॥ ६
अवध्यत्वं च ते राजन्सर्वभूतेषु सर्वदा ।
सहिता वरयामासुः सर्वलोकपितामहम् ॥ ७
तानब्रवीत्तदा देवो लोकानां प्रभुरीश्वरः ।
नास्ति सर्वामरत्वं हि निवर्तध्वमतोऽसुराः ।
वरमन्यं वृणीध्वं वै यादृशं संप्ररोचते ॥ ८
ततस्ते सहिता राजन्संप्रधार्यासकृद्बहु ।
सर्वलोकेश्वरं वाक्यं प्रणम्यैनमथाब्रुवन् ॥ ९
अस्माकं त्वं वरं देव प्रयच्छेमं पितामह ।
वयं पुराणि त्रीण्येव समास्थाय महीमिमाम् ।

C. 8. 1402
B. 8. 33. 12
K. 8. 24. 15

4 a) Da1 D5 T2 om. च. M तु (for च). Da1 D1.5 सैन्येषु (for दैत्येषु). T3 G निर्जितेष्वसुरेष्वेषु. — c) V1 D6 तारकाक्षः कमलाक्षो; Dn1 कमलाक्षस्तारकाक्षो; S विद्युन्माली तारकाक्षः — d) T G1.3 M कमलाक्षश्च (T2 °क्षोथ); G2 नरकाक्षश्च (for विद्युन्माली च). T1 M वीर्यवान् (for पार्थिव). — After 4, Dn1 D2 ins.: Ś K subst. 3^{c}–4^{d}.

231* कश्चित्प्रजापतिर्घोरस्तेन सार्धं महात्मना।
युद्धमासीन्महाघोरं दैवतैर्न इति श्रुतिः।
पराबभूवुरसुरा दानवैः सह संयुगे।
देवैर्निरस्ता ह्यसुरा निःश्वस्यामर्षितास्ततः।

[K3 om. line 1. — (L. 1) Dn1 पूर्वं (for कश्चित्). Cv as in text. Dn1 D2 Cv दुरात्मना (for महा°). — (L. 2) K1.3.4 Dn1 D2 श्रुतं (for श्रुतिः). Cv देवानामिति नः श्रुतं (for the posterior half). — (L. 3) Dn1 D2 दैवतैः (for दानवैः). — (L. 4) Ś K1.2 देवैर्निरस्तानसुरान् (for the prior half). K4 तदा (for ततः). Ś K1.2 निशम्यामर्षितोशयः (K1 °नघः; K2 °मयः); K3 निश्वस्ता मर्दितास्ततः (for the posterior half).]

5 a) T2 त्रयः (for उग्रं). Ś K1.2.4 समादाय; D3 °धाय. — b) B1.4 Da1 D1.5 M2–4 परमे नियमे (by transp.). Ś K1.2 स्थितः. D6 T3 G नियमं परमास्थिताः. — c) Some MSS. कर्षयामासुर्; K4 कीर्ण°. — d) K3.4 देवांस्ते; V1 B4.5 Da1 Dn1 D1.5.6.8 देहांस्ते (for देहान्स्वान्). V1 Dn1 D8 शत्रुतापनाः; D6 °नाशन; T1 M °कर्शन; T2 G2 °कर्शनाः; T3 G1.3 °कर्शिनः.

6 a) T2 मदेन (for दमेन). — b) V1 B4 (m as in text) D2–4.6.7 समाधिना (for च पार्थिव). — d) K3.4 V1 B2.4 D2–4.6.7 S वरं (for वरान्).

7 a) B2 महा-; M3 च मे (for च ते). S सर्वे (for राजन्). — b) V1 B1 D2–4.6.7 सर्वभूतस्य. Dn1 सर्वदः. — c) Ś1 K1.2 वर्तयामासुः; Ś2 T3 G2.3 वारयामासुः.

8 a) Dn1 ततो (for तदा). — b) S सर्वलोकगुरुः प्रभुः (M1 °रुं प्रभुं). — c) K3 V1 Dn1 D4.6 T2.3 G हि (for वै). — d) K3 विवर्तध्वं; G3 न वर्तध्वम् (for निवर्त°). K3 V1 Dn1 D2.4.6 महासुराः; B (B3 damaged) D3.7 T2.3 G इतोसुराः (for अतोऽसुराः). — e) K1.3 V1 B1.2.4.5 D S transp. वरं and अन्यं. K1 वृणीष्वेव (sic). — f) Ś1 K1.2.4 Da1 Dn1 D1.5.6.8 यादृशः. Ś K2.4 B2 Dn1 D8 संप्रवर्तते (for °रोचते). K3 यूयमिच्छत यादृशः; S रोचते यादृशो (G2 यादृशो रोचते) हि वः.

9 K3 om. 9. — b) T2 G2 संप्रसाद्य (for संप्रधार्य). D1.6 G2 सकृद् (for [अ]सकृद्). Ś1 K4 गुरुं; Ś2 K1.2 (by corr. *sec. m.*) गुरु; K2 (before corr.) वसु; B4 D2–4.7 G2 प्रभुं; Da1 D1.5 वरं; D6 T1 बहुः (for बहु). B2 संप्रधार्य सबांधवाः; D8 °र्यं मुहुर्मुहुः. Cc cites संप्रधार्य (as in text). — c) Dn1 देवं (for वाक्यं). V1 B1.4 D प्रणम्येदम् (for °म्यैनम्). B2 यथा (for अथ). G1 [अ]ब्रवीत् (for [अ]ब्रुवन्). — After 9, S ins.:

232* वयमिच्छाम नगरं कर्तुं कामगमं शुभम्।
सर्वकामसमृद्धार्थमवध्यं देवदानवैः।
यक्षरक्षोरगगणैर्नानाजातिभिरेव च।
न कृत्याभिर्न शस्त्रैश्च न शापैर्ब्रह्मवादिनाम्।
वध्येत त्रिपुरं देवं प्रसन्ने त्वयि सादरम्। [5]

[(L. 1) T3 G2 वस्तुम्; M1 ऊचुर्; M2–4 पृथग् (for वयम्). T1 M2–4 विभो (for शुभम्). — (L. 2) T1 सर्वलोकसमृद्धार्थम्; M3 °कामसमृद्ध्यर्थम्. — (L. 3) G2 वा (for च). — (L. 5) Om. in G2. T2 देह्येत (sic); T3 G3 अवध्यं (for वध्येत). T1 वध्यं पुरत्रयं देव (for the prior half). T3 सामरं; G1 M2 सासुरं (for सादरम्).]

10 T3 G3 om. 10^{ab}. — a) B2 D2.4 अस्मभ्यं; D3.7 M1 अस्मभ्यस् (for अस्माकं). Ś2 तु (for त्वं). D8 वीर (for देव). G2 मध्ये तत्त्रिपुरं देव. — b) K3 प्रयच्छसे; D2–4.7 संप्रयच्छ; T2 प्रयच्छैनं; G1 °च्छेतं; G2 °च्छैतद् (for °च्छेमं). — d) K4 पितामह (for महीमिमाम्). — e) K4 Da1 D1.5 विचरिष्यामि. S लोकेश (T3 G2.3 °षु) (for लोकेऽस्मिन्). — f) Da1 D1.5 T3 G3 त्वत्प्रसादात्पुरस्कृताः (T3 G3 °रःस्थिताः).

C. 8. 1402
B. 8. 33. 12
K. 8. 24. 15

विचरिष्याम लोकेऽस्मिंस्त्वत्प्रसादपुरस्कृताः ॥ १०
ततो वर्षसहस्रे तु समेष्यामः परस्परम् ।
एकीभावं गमिष्यन्ति पुराण्येतानि चानघ ॥ ११
समागतानि चैतानि यो हन्याद्भगवंस्तदा ।
एकेषुणा देववरः स नो मृत्युर्भविष्यति ।
एवमस्त्विति तान्देवः प्रत्युक्त्वा प्राविशद्दिवम् ॥१२
ते तु लब्धवराः प्रीताः संप्रधार्य परस्परम् ।
पुरत्रयविसृष्ट्यर्थं मयं वव्रुर्महासुरम् ।
विश्वकर्माणमजरं दैत्यदानवपूजितम् ॥ १३
ततो मयः स्वतपसा चक्रे धीमान्पुराणि ह ।
त्रीणि काञ्चनमेकं तु रौप्यं कार्ष्णायसं तथा ॥ १४
काञ्चनं दिवि तत्रासीदन्तरिक्षे च राजतम् ।
आयसं चाभवद्भूमौ चक्रस्थं पृथिवीपते ॥ १५
एकैकं योजनशतं विस्तारायामसंमितम् ।
गृहाट्टाट्टालकयुतं बृहत्प्राकारतोरणम् ॥ १६
गुणप्रसवसंबाधमसंबाधमनामयम् ।
प्रासादैर्विविधैश्चैव द्वारैश्चाप्युपशोभितम् ॥ १७
पुरेषु चाभवन्राजन्राजानो वै पृथक्पृथक् ।

---

11 ^{a}) T $G_{2.3}$ M_{1} यथा; G_{1} तथा; M_{2-4} पूर्णे (for ततो). B_{2} वर्षसहस्रांते; D_{4} T G M_{1} °सहस्रेषु. — ^{b}) K_{3} समेष्याम. — After 11^{ab}, S ins.:

233 * ब्रह्मोवाच ।
विलयः समयस्यान्ते मरणं जीवितस्य च ।
इति चिन्त्य वधोपायं कंचिदेव निशामय ।

[(L. 1) T_{1} M_{1} समयस्यांतो. T_{2} विलयं समयास्यंते; G_{2} विलायार्जीवितस्यांते (sic) (for the prior half). M_{2-4} वा (for च). — (L. 2) $T_{1.2}$ G_{1} M_{2-4} वित्त; M_{1} चैव (for चिन्त्य). T_{2} तथोपायं (for वधो°). T_{1} G_{2} M किंचिदेव. $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ निशामये; G_{2} °मया; M_{1} °मयः; M_{2} निशम्यतां; $M_{3.4}$ निशाम्यतां (for °मय).]

Before 11^{c}, S ins. असुराः (T_{2} दैत्याः). — ^{c}) D_{3} एकं भावं; T_{1} एकीभागं (for एकीभावं). G_{2} गमिष्यामि.

12 ^{a}) D_{3} यमागतानि. $B_{1.5}$ Da_{1} $D_{1.5}$ चैकत्वं (for चैतानि). — ^{b}) $Ś_{1}$ $K_{1.2.4}$ $D_{4.8}$ M_{4} भगवांस् (for भगवंस्). S नरः (for तदा). — ^{c}) S देवो वा (T_{2} °व्यो वा; T_{3} $G_{2.3}$ °वोपि) द्विपदां श्रेष्ठः ($G_{1.2}$ $M_{1.3}$ °ष्ठ). — ^{d}) K_{3} V_{1} $B_{1.4}$ Da_{1} $D_{1.5.6.8}$ भवेदिति (D_{1} °द्यदि). — After 12^{cd}, S ins.:

234* तेषां तद्वचनं श्रुत्वा दानवानां महायशाः ।

— ^{e}) Da_{1} एकम् (for एवम्). — ^{f}) $Ś_{2}$ $K_{1.4}$ प्रविशद्. B_{2} गिरिं (for दिवम्).

13 ^{a}) K_{1} तत्ते; Da_{1} ते नु; G_{2} तेन (for ते तु). $D_{2.3}$ लब्ध्वा (for लब्ध-). D_{1} om. प्रीताः. K_{4} पीनाः (for प्रीताः). — ^{c}) T_{2} पुरस् (for पुर-). $Ś_{2}$ °विसृष्टार्थं. — ^{d}) T_{1} वरं (for मयं). K_{1} ब्रुवन्; K_{3} जग्मुर् (for वव्रुर्). Da_{1} $D_{1.5.8}$ $T_{1.2}$(*sup. lin.*)$_{.3}$ G M_{1} महासुराः; T_{2} महायशाः (for °सुरम्). — ^{e}) D_{6} अजयं; G_{2} अजितं (for अजरं).

14 G_{2} om. (hapl.) 14^{a}–15^{b}. — ^{a}) $B_{1.2.4}$ $D_{3.7.8}$ सुतपसा. — ^{b}) K_{1} चक्रु (sic). $T_{1.2}$ G_{1} $M_{1.3}$ वीरः; T_{3} G_{3} $M_{2.4}$ धीरः (for धीमान्). $B_{2.5}$ $D_{3.4.7}$ च; $D_{2.8}$ हि; S (G_{2} om.) [अ]थ (for ह). — ^{c}) V_{1} $B_{1.2.4.5}$ D (except Dn_{1} D_{8}) S (G_{2} om.) वै (for तु). — ^{d}) $Ś_{2}$ Da_{1} $D_{1.5.6}$ रौप्यं- (for रौप्यं). Dn_{1} कालायसं; T_{1} कृष्णायसं; G_{1} कार्ष्णं° (for कार्ष्णा°). T_{1} तदा (for तथा).

15 G_{2} om. 15^{ab} (cf. v. l. 14). — ^{a}) K_{3} कांचनं हि विनत्रासीद् (sic). — ^{b}) D_{1} राजते (for राजतम्). T_{1} दक्षरिक्षे च राजितम् (sic). — ^{c}) Da_{1} $D_{1.5}$ आयस्थं (for आयसं). G_{2} [अ]पतद् (for [अ]भवद्). Ś $K_{1.2.4}$ V_{1} B (B_{3} damaged) D (except D_{8}) T_{1} Cc भौमं (for भूमौ). — ^{d}) V_{1} चक्रुस्तं; Dn_{2} चक्रुस्ते; D_{7} Cnp तृतीयं; Ca.c चक्रस्थं (as in text). V_{1} Da_{1} Dn_{1} $D_{1.2.5}$ पृथिवीतले (for °पते). S (except T_{1}) तदा (T_{2} °था) तेषां परंतप.

16 ^{b}) D_{8} °संवृतं (for °संमितम्). K_{1} विस्तारय समस्थितं (sic); K_{3} V_{1} B_{2} Dn_{1} $D_{2-4.6.7}$ °रायामतः समं; B_{5} °रं यतसंमितं; S विस्तृतं तावदायतं (G_{2} दानवायुतं). Cc cites संमितं (as in text). — ^{c}) K_{3} अट्टाट्टालकसंयुक्तं; V_{1} $B_{1.2.4}$ D गृहा(Da_{1} $D_{1.5}$ शृंगा)ट्टालकसंयुक्तं; B_{5} शृंगास्तालकसंयुक्तं; S दृढं चाट्टालकयुतं. Ca cites गृहाट्टालं; Cc शृंगाणि and अट्टालकं. — ^{d}) V_{1} B (B_{3} damaged) $D_{2-4.6.7}$ बहु- (for बृहत्-).

17 ^{a}) K_{4} V_{1} B_{2-5} D S Ca गृह(D_{8} गुण-; G_{1} बृहत्)-प्रव(D_{2} °का)रसंबाधम्. Cc cites गुणप्रवरः. — ^{b}) K_{3} om. from अनामयम् up to वै (in 18^{b}). $K_{1.4}$ B (B_{3} damaged) Da_{1} Dn_{1} $D_{1.2.5-8}$ $T_{1.3}$ G M असंबाधमहापथं (K_{1} °ग); V_{1} T_{2} °बाधं महारथं; $D_{3.4}$ °बाध इवापरं. Ca cites असंबाधः. — ^{c}) T_{3} G विमलैश् (for विविधैश्). V_{1} $B_{1.4}$ Dn_{1} $D_{2-4.7}$ T_{1} चापि (for चैव). — ^{d}) D_{1} om. द्वारै. T_{2} om. च. V_{1} $D_{2-4.6.7}$ चैव (for चापि).

18 K_{3} om. up to वै (cf. v. l. 17). — ^{a}) Dn_{1} D_{8}

काञ्चनं तारकाक्षस्य चित्रमासीन्महात्मनः ।
राजतं कमलाक्षस्य विद्युन्मालिन आयसम् ॥ १८
त्रयस्ते दैत्यराजानस्त्रीँल्लोकानाशु तेजसा ।
आक्रम्य तस्थुर्वर्षाणां पूगान्नाम प्रजापतिः ॥ १९
तेषां दानवमुख्यानां प्रयुतान्यर्बुदानि च ।
कोट्यश्चाप्रतिवीराणां समाजग्मुस्ततस्ततः ।
महदैश्वर्यमिच्छन्तस्त्रिपुरं दुर्गमाश्रिताः ॥ २०
सर्वेषां च पुनस्तेषां सर्वयोगवहो मयः ।
तमाश्रित्य हि ते सर्वे अवर्तन्ताकुतोभयाः ॥ २१
यो हि यं मनसा कामं दध्यौ त्रिपुरसंश्रयः ।
तस्मै कामं मयस्तं तं विदधे मायया तदा ॥ २२
तारकाक्षसुतश्चासीद्धरिर्नाम महाबलः ।
तपस्तेपे परमकं येनातुष्यत्पितामहः ॥ २३
स तुष्टमवृणोद्देवं वापी भवतु नः पुरे ।
शस्त्रैर्विनिहता यत्र क्षिप्ताः स्युर्बलवत्तराः ॥ २४
स तु लब्ध्वा वरं वीरस्तारकाक्षसुतो हरिः ।
ससृजे तत्र वापीं तां मृतानां जीवनीं प्रभो ॥ २५
येन रूपेण दैत्यस्तु येन वेषेण चैव ह ।

C. 8. 1420
B. 8. 33. 30
K. 8. 24. 34

वा (for च). Ś V1 B1 Da1 Dn1 D1.5 [अ]भवद् (for [अ]भवन्). S त्रिपुरं (T2 पुरेषु) तेषु चाप्यासन्. — ^{b}) V1 D8 राजा चैव (for राजानो वै). B5 वा (for वै). D5 om. one पृथक्. — After 18^{ab}, S ins.:

235* दिव्यमाल्याम्बरधरा दैतेया राजसत्तम ।

— ^{c}) Ś2 तारकाप्यस्य; K1.3 Dn1 G2 °काख्यस्य. — ^{d}) S दिव्यम् (for चित्रम्). B4 विशां पते (for महात्मनः). — ^{e}) K1.3 Dn1 कमलाख्यस्य; G2 कनकाख्यस्य. — ^{f}) S विद्युन्मालेस्तथायसं.

19 ^{a}) M2 त्रयश्च. K1 दैत्यराजानां. V1 B1.2 D2–4.6.7 अस्त्र-; Dn1 उग्र-; D8 अपि (for आशु). — ^{c}) K3 Dn1 D8 S दुर्धर्षाः; V1 B (B3 damaged) Da1 D1–7 ऊचुश्च (for वर्षाणां). — K4 om. (hapl.) 19^{d}–20^{c}. — ^{d}) Ś1 K2 **नाप; K1.3 V1 B (B3 damaged) Da1 D1–7 T2.3 GM कश्च नाम; D8 कश्चनाभूः (for पूगान्नाम). Dn1 कश्चित्तानि प्रवर्तत; T1 वरदानात्प्रजापतेः.

20 K4 om. 20^{abc} (cf. v. l. 19). — ^{a}) S तेषु (for तेषां). — ^{b}) Ś2 K1 प्रयुतान्युर्बुधानि च. — ^{c}) S कोट्यश्चापि (T2.3 G2.3 °श्चासन्) प्रवीराणां. — ^{d}) S समंततः (for ततस्ततः). — After 20^{cd}, N T2 ins.:

236* मांसाशनाः सुदृप्ताश्च सुरैर्विनिकृतास्तथा ।

[K3.4 मांसासनाः; V1 B2 D2–4.6.7 मांसाशिनः; B1.4.5 Da1 D1.5 °दाश्च. B2 Da1 D1.3.5 सुतृप्ताश्च; D6 °हृष्टाश्च. V1 B (B3 damaged) D पुरा (for तथा).]

— ^{e}) B1.2.4 Da1 D1.5 इच्छंति (for इच्छन्तस्). — ^{f}) K3 B1 Dn1 G1.2 M1 आस्थिताः (for आश्रिताः).

21 ^{a}) V1 B5 D2–4.6.7 चैषां (for तेषां). — ^{b}) Ś2 सर्वयोगमहो; K1 °योगवहा; B2 D2 °योगमयो; G2 °भोगावहो (for °योगवहो). B5 सर्वयोगमहोदयः. ❀Cc: महोदय इति वा पाठः।❀ — ^{c}) V1 समास्थित्य; B1.4 (marg. as in text) Da1 D1.5 M2–4 समाश्रित्य; D2 तमाहित्य (for तमाश्रित्य). Da1 D1.5 सर्वं (for सर्वे). — ^{d}) K3 B (B3 damaged) Dn1 D3.4.7 वर्तयंते (Dn1 D4 °तो); Da1 D1.2.5.6.8 S वर्तयंति (for अवर्तन्त). K1 [अ]कुतोभयः; Ca °भयाः (as in text). V1 [ऽ]वर्तंत अकुतोभयाः.

22 ^{a}) V1 B (B3 damaged) D2–4.7 G2 M2–4 यन् (for यं). — ^{b}) V1 B4 Da1 D1.3–5 Ca दध्यात्; B5 दध्यास्; (for दध्यौ). K3 °संमतः; D8 (before corr.) °संश्रयात् T2.3 G1.3 °संश्रितः (for °संश्रयः). — ^{c}) K1 कामो; S त(M2 क)स्मै (for कामं). B2 D2 तं तु; D8 तात; T2 तत्र (for तं तं). — ^{d}) T1 तथा (for तदा).

23 ^{a}) B2 तारकाख्य° (for °काक्ष°). V1 D6 स्वासीत्; B (B3 damaged) Da1 Dn1 D1–5.7.8 वीरो (for चासीद्). — ^{b}) K3 वटो; Da1 (before corr.) हनिर्; Dn1 दुन्दुर् (for हरिर्). Da1 D1.5 T2 महासुरः (for °बलः). — ^{c}) T2 तु परमं (for परमकं). — ^{d}) S तेन (for येन). Ś2 [अ]-तृष्यत् (for [अ]तुष्यत्). K4 पितामह.

24 Ś K1.2 om. (? hapl.) 24. — ^{a}) K4 V1 B (B3 damaged) Da1 D1–3.5.8 T1 G2 सं-; D4 तं (for स). G2 दैवं (for देवं). — ^{b}) B4 मे (for नः). Da1 D1.5 कुले; D6 पुरं; G2 प्रभो (for पुरे). — ^{c}) Dn1 येत्र (for यत्र).

25 ^{a}) V1 तं (for तु). Dn1 लब्धवरो (for लब्ध्वा वरं). V1 D1.5 वीर (for वीरस्). — ^{b}) T1 [ऽ]सुरः (for हरिः). — ^{c}) D8 तां वापीं (by transp.). — ^{d}) V1 Da1 D1.5 S मृतसंजीवनीं (D1 °वनं; T1 G1 °विनीं) (for मृतानां जीवनीं). Ś1 K3 B1.5 D2.7 जीविनीं. V1 विभो; S प्रभुः (for प्रभो). — After 25, S ins.:

237* पूर्णा दिव्यस्य तोयस्य पीयूषप्रतिमस्य वै ।

26 ^{a}) Ś2 रूपेन; K3 वेषेण; B2 दर्पेण (for रूपेण). K3 दैत्यश्च; B4 Da1 D1.5 दैत्यास्तु; S यो (T2 G2 वै) दैत्यो. — ^{b}) Ś K1.2.4 B1 D3.4 वेशेन; K8 Da1 D1.5 T8 G2.8 रूपेण; B2 वेगेण (for वेषेण). V1 B2 Dn1 D1.6.8 चैव हि;

C. 8. 1421
B. 8. 33. 31
K. 8. 24. 34

मृतस्तस्यां परिक्षिप्तस्तादृशेनैव जज्ञिवान् ॥ २६
तां प्राप्य *त्रैपुरस्थास्तु सर्वाँल्लोकान्बबाधिरे ।
महता तपसा सिद्धाः सुराणां भयवर्धनाः ।
न तेषामभवद्राजन्क्षयो युद्धे कथंचन ॥ २७
ततस्ते लोभमोहाभ्यामभिभूता विचेतसः ।
निर्ह्रीकाः संस्थितिं सर्वे स्थापितां समलूलुपन् ॥२८
विद्राव्य सगणान्देवांस्तत्र तत्र तदा तदा ।
विचेरुः स्वेन कामेन वरदानेन दर्पिताः ॥ २९
देवारण्यानि सर्वाणि प्रियाणि च दिवौकसाम् ।
ऋषीणामाश्रमान्पुण्यान्यूपाञ्जनपदांस्तथा ।
व्यनाशयन्त मर्यादा दानवा दुष्टचारिणः ॥ ३०
ते देवाः सहिताः सर्वे पितामहमरिंदम ।

S चाप्यथ. — c) Da1 D1.5 मृता त(Da1 °स्त)स्यां. K4 परिक्षिप्तांस्; Da1 D5 °क्षिप्तास्; D8 विनिक्षिप्तस् (for परि°). S क्षिप्यते (T1 G2 M3 °तो) निहतो (G2 °ते) वाप्यां. — d) Ś2 D5 तादृशेनेव. K3 Dn1 जघ्नि(Dn1 °ग्मि)वान्; B1.4.5 Da1 D1.5 जज्ञिरे; S जायते (for जज्ञिवान्). — After 26, S ins.:

238* संपूर्णबलवीर्यस्तु राजञ्शौर्यसमन्वितः ।
एवं वीर्येण संयुक्ताः कृतास्तेन महात्मना ।
[(L. 1) T3 G3 °बलवंतस्तु and °समन्विताः. — (L. 2) T1.3 G संयुक्तं.]

27 a) V1 तं; Dn1 D8 सं-; D2 ते (for तां). Ś K1.2.4 ते पुरस्तात्तु; K3 B1 ते पुरस्तांस्तु (B1 °स्ते); V1 B4.5 Da1 Dn1 D1.3–8 ते पुनस्तांस्तु (D8 °स्तासु); B2 ते पुनर्वापीं; D2 त्रैपुरं तं तु; S त्रैपुरा (T1 त्रैपुरं; T3 G3 ते परां) वापीं (G2 वापि) (for *त्रैपुरस्थास्तु). — b) K3 V1 B (B3 damaged) D (except D2) T G M1 लोकान्सर्वान् (by transp.); K4 D8 सर्वलोकान्. B2 नराधिप (for बबाधिरे). — After 27ab, B2 ins.:

239* वरलोकेऽवसत्सोऽपि हरिः परमतेजसा ।
विधाय सर्वलोकानां हितं पथ्यं विधाय च ।
ततः परमनिर्विघ्नो हितकारी तावकात्मसु ।
[(L. 3) Posterior half, hypermetric.]

— c) K1 महतस् (for महता). T3 G युक्ताः; M1 सिद्धां. — d) M1 पुराणां (for सुराणां). — After 27cd, S ins.:

240* एकस्मिन्निहते दैत्ये सृजन्ति स्म दशासुरान् ।
[G1 निहिते. M दशापरान्.]

— ef) S विद्यते (for अभवद्). S transp. राजन् and युद्धे. K3 V1 B1.5 Dn1 D2–4.6.7 कदाचन (for कथंचन).

28 a) M4 लोह° (for लोभ°). — c) Ś2 नह्रीका; T2 निस्सृताः; T3 G M1 निर्भीताः (G1 M1 °काः) (for निर्ह्रीकाः). K3 V1 B1.4 D2.3.7 संस्थिताः; T2.3 G M सहिताः; Ca संछितीः (sic); Cc संस्थितिं (as in text). D4 (by corr.) पूर्वैः (for सर्वे). B2 तव प्रस्थापिताः सर्वे. T1 निश्रीकांश्चामरान्सर्वे. — d) K3 V1 B1.4 D2.3.7 T2.3 G स्थापिताः (K3 °ता); B2 मर्यादाः; M स्थापनाः (for स्थापितां). B1 समलूपमं (sic); D1.5 °ललुपन्; D2 T2 °लोलुपन्; G1 °लोलुपाः; G2 सर्वलोलुपाः (for समलूलुपन्). T1 स्थापितान्स्वर्गलोलुपान्.

29 a) Da1 D1.5 विश्राम्य (for विद्राव्य). Da1 D1 G1 देवास् (for देवांस्). — c) V1 सर्व- (for स्वेन). — d) K1 दक्षिताः; K3 तर्पिताः (for दर्पिताः). — After 29, K4 B D (D8 marg. *sec. m.*) ins. 242*.

30 a) V1 B1.2 Dn1 D3.4.6.7 देवोद्यानानि (for देवारण्यानि). Dn1 S रम्याणि (G2 °नि) (for सर्वाणि). — b) D2 गृहाणि; S स्थानानि (for प्रियाणि). D1 om. च. K3 दिवौकसः; D8 °सं. — c) B5 रम्यान्; Da1 D1.5 दिव्यान् (for पुण्यान्). — d) K3 V1 B1.2.4 Dn1 D2–4 T2 रम्याञ्; B5 Da1 D1.5 पुण्याञ्; D6 T1.3 G M धर्म्याञ् (D6 T3 G2.3 °र्मान्) (for यूपाञ्). K3 जनपदान्वितान् (for °पदांस्तथा). D7 T1 M2–4 तदा (for तथा). — e) K2 विनाशयंत; V1 व्यनाशयंश्च; Da1 D1.5 व्य(D1 व्या)नामयंत; D2.3 विनाशयंतो (for व्यनाशयन्त). Ś K4 सर्वत्र; K2 damaged; B1.4 Dn1 D6.7 मर्यादां. K3 B2 D3.4 व्यनाशयन्नमर्यादा; S उत्साद(T3 G3 °त्पाट-; G2 °त्पाद)यंत्यमर्यादा. — f) K4 युद्धचारिणः; B5 Da1 D1.5 दुष्टचेतसः. — After 30, S ins.:

241* निस्थानाश्च कृता देवा ऋषयः पितृभिः सह ।
दैत्यैस्त्रिभिस्त्रयो लोका ह्याक्रान्तास्तैः सुरेतरैः ।
[(L. 2) M1 ते (for तैः).]

S (except G3) cont.: K4 B (B3 damaged) D (D8 marg. *sec. m.*) ins. after 29:

242* पीड्यमानेषु लोकेषु ततः शक्रो मरुद्वृतः ।
पुराण्यायोधयांचक्रे वज्रपातैः समन्ततः ।
नाशकत्तान्यभेद्यानि यदा भेत्तुं पुरंदरः ।
पुराणि वरदत्तानि धात्रा तेन नराधिप ।
तदा भीतः सुरपतिर्मुक्त्वा तानि पुराण्यथ । [5]
[(L. 1) D7 सर्वेषु (for लोकेषु). — (L. 2) D2 पुराणां योधनं चक्रे; D5.6.8 T2 पुराण्य(D6 °णि)योधयां चक्रे. D8 वज्रपात-; S (G3 om.) °हस्तः (for °पातैः). — (L. 3) S (except T2; G3 om.) नाशक्नोत्. D1 om. यदा. D4 T1

अभिजग्मुस्तदाख्यातुं विप्रकारं सुरेतरैः ॥ ३१
ते तत्त्वं सर्वमाख्याय शिरसाभिप्रणम्य च ।
वधोपायमपृच्छन्त भगवन्तं पितामहम् ॥ ३२
श्रुत्वा तद्भगवान्देवो देवानिदमुवाच ह ।
असुराश्च दुरात्मानस्ते चापि विबुधद्विषः ।
अपराध्यन्ति सततं ये युष्मान्पीडयन्त्युत ॥ ३३
अहं हि तुल्यः सर्वेषां भूतानां नात्र संशयः ।
अधार्मिकास्तु हन्तव्या इत्यहं प्रब्रवीमि वः ॥ ३४
ते यूयं स्थाणुमीशानं जिष्णुमक्लिष्टकारिणम् ।
योद्धारं वृणुतादित्याः स तान्हन्ता सुरेतरान् ॥ ३५
इति तस्य वचः श्रुत्वा देवाः शक्रपुरोगमाः ।
ब्रह्माणमग्रतः कृत्वा वृषाङ्कं शरणं ययुः ॥ ३६

C. 8. 1436
B. 8. 33. 46
K. 8. 24. 51

यथा; T2 तदा (for यदा). — (L. 4) K4 च न; D8 तेय (sic) (for तेन). — (L. 5) T1.2 M1 पुराण्युत (for °ण्यथ).]

31 G3 om. (hapl.) 31. V1 reads 31 twice (with v. l.). — a) V1 (first time) B1.4.5 Da1 Dn1 D1-5.7 S (G3 om.) तैरेव विबु(Da1 D1.2.5 °वि)धैः सार्धं; V1 (second time) D6 तदा देवगणाः सर्वे; B2 तैर्देवा विबुधाः सर्वे. — b) V1 (second time) Dn1 D2.6 उपागमत् (V1 D6 °गमन्; D2 °गता); B4 अरिंदमं (for अरिंदम). S (G3 om.) ब्रह्माणं परमेश्वरं. — c) V1 (first time) B1.4.5 Da1 D1.3-5.7 S (G3 om.) जगामाथ (for अभिजग्मुस्). K3 समाख्यातुं (for तदा°). V1 (second time) Dn1 D2.6 आख्यातुं (D2 °तं) विप्रकारं तम् (D2.6 तु). Ca.c cite विप्रकारं. — d) B2 सुरस्तदा; Ca सुरेतरैः (as in text). V1 (second time) Dn1 D2.6 असुरेभ्यः परंतप.

32 a) K4 ततस्तं; Dn1 ते तु तं; D4 तत्त्वं ते (marg. ते हि तं) (for ते तत्त्वं). S ते सर्वमभि(T1 °पि)विख्या(T1.2 M2.4 °ज्ञा)प्य. — b) V1 B2 D6 प्रणिपत्य (for [अ]-भिप्रणम्य). B1.4.5 Da1 Dn1 D1-5.7.8 शिरोभिः संप्रणम्य च. — cd) S तद्वधोपायमाचक्ष्व भगवन्निति चाब्रुवन्.

33 a) Da1 D1.2.5 S तु; D6 [अ]थ (for तद्). V1 D2.6 ब्रह्मा (for देवो). — After 33ab, N ins.:

243* ममापि सोऽपराध्नोति यो युष्माकमसौम्यकृत् ।

[K3 [अ]सि (for [अ]पि). K1 [ऽ]पराप्नोति; K3.4 °राधोस्ति; D8 °राध्येति. Ś K2.4 यो न युष्मासु सौम्यकृत्; K1 B5 Da1 Dn1 D1.5 यो युष्मासु न सौम्यकृत्; K8 यो युष्मांस्तु न सौख्यकृत् (for the posterior half).]

On the other hand, S ins. after 33ab:

244* श्रूयतां त्रिदशाः सर्वे यथेदं वाक्यगौरवम् ।
[T1 यथैवं (for यथेदं).]

— c) V1 B1.5 D2-4.6.7 हि; B4 Da1 D1.5 ते (for च). S दुरात्मानोसुरा नित्यं (T1 °त्याः). — d) D8 ते वापि; M2-4 ये हंतुं (for ते चापि). Cc cites चापि (as in text). S विबुधा मम (for विबुधद्विषः). V1 B1.2 D2-4.6.7 सर्व एव (D2 °र्वेदेव-) सुरद्विषः. — e) K4 अपराध्यंत; Cc °ध्यन्ति (as in text). S न शक्नुवंति ये (T1 M1.2 ते) सर्वे. — f) D2 युष्माकं; T1 M युष्मान्ये (for ये युष्मान्). K3 भीषयन्पुनः (for पीडयन्त्युत). B2 युष्मान्संभीषयंत्युत; T2.3 G युष्मान्वै पीडयंति ते (T2 वै). Cc cites उत (as in text). — After 33, D2 ins.:

245* न त्वास्तु तानहं मन्ये ये वै युष्मानपीडयन् ।

34 a) V1 D6 कामं; B5 अयं (for अहं). K3 तुल्योस्मि; D2 हि धाता; T1.3 GM समस्तु (for हि तुल्यः). T2 अहं समोस्मि भूतानां. — b) V1 D2.6 अहमच्युतः; B2 च प्रकाशकः (for नात्र संशयः). — c) Dn1 D3 अधर्मिष्ठा-(D3 °का)स्तु. V1 D2.6 निग्राह्या (for हन्तव्या). S अविनीता निहंतव्या. — d) B2 D8 S इत्येवं (D8 °व) (for इत्यहं). B1.4 तद् (for प्र-). V1 D3.4.6.7 इति मे व्रतमाहितं; D2 इति मे वर्तते मतिः. Cc cites इति and प्रब्रवीमि (as in text). — After 34, V1 B1.2.4.5 D (except D8) S ins.:

246* एकेषुणा विभेद्यानि तानि दुर्गाणि नान्यथा ।
न च स्थाणुमृते शक्तो भेत्तुमेकेषुणा पुरः ।

[(L. 1) G2 [अ]भिभिद्यानि; M हि (M1 ति-) भेद्यानि (for विभे°). — (L. 2) V1 B4 Da1 Dn D1.5 पुरं; D2 पुरे (for पुरः). S शक्तस्तु तानि बाणेन भेत्तुं कामं त्रिलोचनः.]

35 a) M1 om. ते यूयं. D1 ये (for ते). T1 वयं (for यूयं). T3 G तपसा स्थाणुं (for स्थाणुमीशानं). — b) Ś1 K1.2 -कार्मुकं; Da1 D1.5 -कारिणां (for -कारिणम्). — c) K1 श्रृणुतादित्याः; Da1 D1.5 वृणुता दिव्याः (sic); Dn1 °तं देवाः; D3 °तोदित्याः; S वृणुत (T1 °मः) क्षिप्रं (for °तादित्याः). Ca.c cite आदित्याः (as in text). — d) B2 D7 हत्वा (for हन्ता). D8 रणेसुरान्; T1 सुरोपमान् (for सुरेतरान्).

36 a) Dn1 इत्येतस्य; D3 तस्य चाथ (for इति तस्य). — For 36ab, S subst.:

247* ते देवास्तेन वाक्येन चोदिताः प्रणताः स्थिताः ।
दिव्यं वर्षसहस्रं वै तपस्तप्त्वा सुरर्षभाः ।
शुभात्मानो महात्मानो जग्मुर्वै वृषभध्वजम् ।
[(L. 3) M शुद्धात्मानो (for शुभा°).]

— c) K1.4 ब्राह्मणम्. — d) S शरण्यं शरणं गताः.

C. 8. 1437
B. 8. 33. 47
K. 8. 24. 51

तपः परं समातस्थुर्गृणन्तो ब्रह्म शाश्वतम् ।
ऋषिभिः सह धर्मज्ञा भवं सर्वात्मना गताः ॥ ३७
तुष्टुवुर्वाग्भिरर्थ्याभिर्भयेष्वभयकृत्तमम् ।
सर्वात्मानं महात्मानं येनाप्तं सर्वमात्मना ॥ ३८
तपोविशेषैर्बहुभिर्योगं यो वेद चात्मनः ।
यः सांख्यमात्मनो वेद यस्य चात्मा वशे सदा ॥ ३९
ते तं ददृशुरीशानं तेजोराशिमुमापतिम् ।
अनन्यसदृशं लोके व्रतवन्तमकल्मषम् ॥ ४०
एकं च भगवन्तं ते नानारूपमकल्पयन् ।
आत्मनः प्रतिरूपाणि रूपाण्यथ महात्मनि ।
परस्परस्य चापश्यन्सर्वे परमविस्मिताः ॥ ४१
सर्वभूतमयं चेशं तमजं जगतः पतिम् ।
देवा ब्रह्मर्षयश्चैव शिरोभिर्धरणीं गताः ॥ ४२
तान्स्वस्तिवाक्येनाभ्यर्च्य समुत्थाप्य च शंकरः ।
ब्रूत ब्रूतेति भगवान्स्मयमानोऽभ्यभाषत ॥ ४३
त्र्यम्बकेणाभ्यनुज्ञातास्ततस्तेऽस्वस्थचेतसः ।
नमो नमस्तेऽस्तु विभो तत इत्यब्रुवन्भवम् ॥ ४४
नमो देवातिदेवाय धन्विने चातिमन्यवे ।

---

37 [a]) K1 समातस्थौ; T3 G समाजग्मुर् (for °तस्थुर्). V1 B1 D3.4.6.7 तपो(D4.6 °तो)नियममास्थाय; D2 ततो नियममासाद्य. — D4 (marg. as in text) सर्व- (for सह). Cc cites ऋषिभिः सह (as in text). K1 धर्मज्ञ; Dn1 D8 सर्वज्ञं (for धर्मज्ञा). S अनंगमथनं (T2 अनन्यमनसः; T3 G कंदर्पवैरिणं) सर्वे. — After 37, S (except T2) ins.:

248* देवदेवं परं स्थाणुं वरदं त्र्यम्बकं शिवम् ।
शर्वमीड्यमजं रुद्रं शशाङ्काङ्कितमूर्धजम् ।

[(L. 1) T3 G2 प(G2 व)रेशानं; M2-4 हरं स्थाणुं (for परं स्थाणुं). — (L. 2) G2 सर्वेश्वरम् (for शर्वमीड्यम्).]

38 T2 om. 38[a]–39[b]. — [a]) K3 Dn1 D2.4.8 इष्टाभिर्; V1 B (B3 damaged) Da1 D1.3.5–7 Cc उग्राभिर्; S (T2 om.) अग्र्याभिर् (for अर्थ्याभिर्). — [b]) K3 भयेपि (for भयेषु). B1.2.4.5 Da1 D1.3–5.7 [अ]भयदं नृप; T1 M °भयमुत्तमं; T3 G °भयमच्युतं (for °भयकृत्तमम्). — [d]) T1 M विश्वम् (for सर्वम्).

39 T2 om. 39[ab] (cf. v. l. 38). — [a]) K3 °विशेष- (for °विशेषैर्). V1 Dn1 D2–4.6.7 T3 G M विविधैर्; T1 त्रिविधैर् (for बहुभिर्). — [b]) Ś K1.2 चात्मना (for चात्मनः). — [c]) K1 असंख्यां; T1 यस्यांशम् (for यः सांख्यम्). Ś संख्यम्; K2.4 Da1 D1.5 संख्याम्; Ca सांख्यम् (as in text). V1 B1.5 D2–4.6.7 वेत्ति (for वेद). — [d]) D2 भवेत् (for वशे). K1 स च; D2 T2 G1 तदा (for सदा).

40 [a]) K4 V1 B1.2.4.5 D T G1.3 M तं ते (by transp.); G2 ततो. K3 B1.2.4 Dn1 D8 आसीनं (for ईशानं). — After 40[ab], S ins.:

249* परेण यत्नेन भवं त्रिदशाः शर्वमीश्वरम् ।

— [c]) S देवं (T1 °वाः) (for लोके). — [d]) K3 V1 Dn1 D8 (marg. *sec. m.*) S व्रतपंतम्; K4 B2 D2–4.7 भगवंतम्; B1.4 प्रभमंतम् (sic); D6 [ऽ]प्रतिमं तम्; D3 प्रपश्यंतम् (for व्रतवन्तम्).

41 [a]) K3 B2 एवं (for एकं). M तं (for ते). T G एकश्च भगवांस्त(G2 °वान्)त्र. — [b]) M2–4 नाम्ना (for नाना-). Ca cites नानारूपं (as in text). D1 T1.3 G2.3 अकल्पयत्; D3 अकल्मषं (for अकल्पयन्). — [d]) D2 रूपाण्यपि; G2 °ण्येव. V1 महांति च; T G2.3 महामतिः; G1 M1 °पतिः; M2–4 °त्मनः (for °त्मनि). — [e]) T2 परस्परं तु (for °रस्य). M2–4 [अ]प्यासन् (for [अ]पश्यन्). — [f]) K1 °लक्षिताः (for °विस्मिताः).

42 [a]) D3 (marg. as in text) °महं (for °मयं). Ś2 देशं; K1 ईशं; K3 V1 B1.2.4.5 D S दृष्ट्वा (for चेशं). — [b]) K3 ईशं (for अजं). D3 जगतां. T1 प्रभुं (for पतिम्). — [c]) K1 ब्रह्मादयश्च; T1 ब्रह्महयाः (for °र्षयश्च). K3 S सर्वे; Dn1 D3 चापि (for चैव). — [d]) B5 S अवनीं (M1–3 °निं) (for धरणीं).

43 [a]) K3 °वाच्येन; B1.2.4.5 D2.4.7 °वादेन; Da1 D1.5 T2 °वाचेन (for °वाक्येन). T1.3 GM तान्स्वस्ति वाच्य चाभ्यर्च्य. — [b]) D4 समुत्थाय (for °त्थाप्य). — [c]) K4 भगवन्. — [d]) K2 स्तूयमानो (for स्मय°).

44 [a]) Some MSS. त्र्यंबकेन. M2 त्र्यंबकेणाभ्यनुज्ञातास्. — [b]) K3 ते सर्वे (for ततस्ते). B1.2.5 सुस्थचेतसः; Da1 D5 स्वस्थतेजसः; S त्रस्तचेतसः. — [c]) K1 T2 प्रभो (for विभो). K3 V1 B1.2.4.5 T1.3 G M नमो नमो नमस्तेस्तु. — [d]) K1 T2 नमो (sic); K3 V1 B1.2.4.5 D S प्रभो (D6 °भोर्) (for तत). B1.4 D2–4.7 वचः; T1 प्रभुं (for भवम्).

45 [a]) Ś2 K3.4 B2.4 D2.6.8 S देवाधि(S °दि)-देवाय. B1 नमोतिदेवदेवाय. Ca cites आदिदेवः. — [b]) Ś1 K1.2 Dn1 धन्वने; Ca.c धन्विने (as in text). V1 Dn1 D1.5.6 [अ]थ (for च). B1.4.5 [ऽ]थाभिमन्यवे;

प्रजापतिमखघ्नाय प्रजापतिभिरीड्यसे ॥ ४५
नमः स्तुताय स्तुत्याय स्तूयमानाय मृत्यवे ।
विलोहिताय रुद्राय नीलग्रीवाय शूलिने ॥ ४६
अमोघाय मृगाक्षाय प्रवरायुधयोधिने ।
दुर्वारणाय शुक्राय ब्रह्मणे ब्रह्मचारिणे ॥ ४७
ईशानायाप्रमेयाय नियन्त्रे चर्मवाससे ।
तपोनित्याय पिङ्गाय व्रतिने कृत्तिवाससे ॥ ४८
कुमारपित्रे त्र्यक्षाय प्रवरायुधधारिणे ।
प्रपन्नार्तिविनाशाय ब्रह्मद्विट्संघघातिने ॥ ४९
वनस्पतीनां पतये नराणां पतये नमः ।
गवां च पतये नित्यं यज्ञानां पतये नमः ॥ ५०
नमोऽस्तु ते ससैन्याय त्र्यम्बकायोग्रतेजसे ।
मनोवाक्कर्मभिर्देव त्वां प्रपन्नान्भजस्व नः ॥ ५१
ततः प्रसन्नो भगवान्स्वागतेनाभिनन्द्य तान् ।

C. 8. 1453
B. 8. 33. 63
K. 8. 24. 67

B2 D2.4 वलशालिने; D3.7 वनमालिने (for चातिमन्यवे). Ca अति°; Cc अभिमन्यवे. S प्रियधाम्नेतिम°. — G2 om. 45^{cd}. Da1 reads 45^{cd} twice. — ^{d}) B4 D1.5 ईडुषे; Da1 (both times) ईडुषे; D4.7 ईज्यसे; S (G2 om.) ईडित (T1.3 °ते; G1 °तः) (for ईड्यसे). ❀Ca: ईड्यसे इति लेखकप्रमादात्।❀

46 B2 om. 46^{a}–47^{b}. — ^{a}) T2 G1.2 M1 नमस्कृताय (for नमः स्तु°). — ^{b}) B4.5 Dn1 D2–4.6.7 शंभवे; T1.2 M शंकृते; Ca.c मृत्यवे (as in text). — ^{c}) B1.4.5 चोग्राय; S धूम्रा(M1 °मा)य; Cc उग्राय (for रुद्राय). Da1 D1.5 विलोहिताख्यायोग्राय. Cc cites विलोहिताय (as in text). — ^{d}) K3 नीलरुद्राय; B4 °कंठाय (for °ग्रीवाय). G2 शंभवे (for शूलिने).

47 B2 om. 47^{ab} (cf. v. l. 46). — ^{a}) T3 G शंकराय; Cc अमोघाय (as in text). D3 T3 G1.3 M [अ]मृगाक्षाय; T1 त्र्यक्षाय (sic); T2 [अ]मृगक्ष्णाय; G2 दृगाक्षाय (for मृगाक्षाय). — ^{b}) Ś2 प्रहरायुधयोधिने; K3 (before corr.) प्रकटायुध°; D3.4.7 T1 M1 क्षमा(M1 °या)य क्र(T1 क)थनाय च; D6 T3 G M2–4 क्षमाय क्रोधनाय च; T2 सूक्ष्माय सुधनाय च; Cc प्रवरायोग्रयोधिने. — ŚK V1 B1.4.5 D (except D3) ins. after 47^{ab}: B2 after 45:

250* अर्हाय चैव शुद्धाय क्षयाय क्रथनाय च ।

[Ś K1.2.4 अर्हे चै विशुद्धाय; Dn1 अर्हाव वै वि°; D2 अर्हा ✻ वै मृगाक्षाय (for the prior half). For the posterior half, cf. v. l. 47^{b}. Ś1 K4 क्षपाय; Ś2 K1.2 क्षपायै; K3 V1 क्षमाय; Cc [अ]क्षयाय (for क्षयाय). Da1 D1.5 कथ° (for क्रथ°).] — ^{c}) V1 D2–4.7 क्राथाय; B1 शुद्धाय; B5 T2 शुक्काय; Da1 D1.5 शुभ्राय; Ca शुक्राय (as in text). — ^{d}) V1 ब्रह्मवादिने; Cc °चारिणे (as in text).

48 ^{a}) K3 ईश्वराय; Da1 D1.5 कुमाराय; Cc ईशानाय (as in text). Ś2 K1.2.4 प्रमेयाय (for [अ]प्रमेयाय). — ^{b}) T1.3 G M1.4 निहंत्रे (M1°त्ते); Cc नियन्त्रे (as in text). K2 (before corr. as in text) धर्मवाससे; B2.4 (marg. as in text).5 Da1 D1.5 Cc चीरवाससे; Ca चर्म° (as in text). — K3 G2 om. 48^{cd}. T1 reads 48^{cd} after 51^{ab}. — ^{c}) B2 D2–4.7 तपोरताय; M1 ततो नित्याय (for तपोनि°). B5 Da1 D1.5 T2 M2 लिंगाय (for पिङ्गाय). — ^{d}) B1 कीर्ति°; Ca कृत्ति° (as in text).

49 ^{a}) K1.3.4 कुमा(K1 °वी)रपित्र्ये. — ^{b}) Cf. 47^{b}. Ś1 K2.4 विविधायुध°; V1 D3.4.7 S प्रव(T °वी)रायुधयोधिने; B1.4.5 °पाणये; B2 °पालिने; Da1 D1.5.6 °पाणिने; D8 सर्वाशापरिपूरिणे. — ^{c}) G2 प्रपन्नाय (for °न्नार्ति-). — ^{d}) Ś2 Da1 D5 G1 ब्रह्मविट्संघ°; K1 ब्रह्मद्विजांग°; K3 ब्रह्मर्षिद्विट्घातिने (submetric); D8 G2 ब्रह्मद्विट्संप्र(G2 °सर्व)घा°; T2 ब्रह्मविध्वंस°. — After 49, K4 reads 51^{ab}.

50 ^{b}) D6 भूतानां; T G वनानां; M च(M1 व)राणां (for नराणां). — Ś K2 transp. 50^{cd} and 51^{ab}. — ^{c}) D8 गवाश्वपतये (for गवां च प°). — ^{d}) V1 प्रजानां; D8 T2 यज्वनां; T1 ज्ञानिनां; M ज्ञानानां (for यज्ञानां).

51 K4 reads 51^{ab} after 49. Ś K2 transp. 50^{cd} and 51^{ab}. B2 transp. 51^{ab} and 51^{cd}. — ^{a}) V1 सह सैन्याय; D2 ते सेनापत्ये (for ते ससैन्याय). Ca cites ससैन्याय (as in text). S नमो नमोस्तु (T3 G °मस्ते) सौम्याय. — ^{b}) V1 B1.2.4 D2–4.7 त्र्यंबकायामितौजसे. Ca.c cite त्र्यम्बकाय. — After 51^{ab}, T1 reads 48^{cd}. — ^{cd}) Ś2 K1.2 V1 Dn1 G1.2 नमो वा° (for मनोवा°). V1 Da1 D1.5 प्रपन्ना. D8 मनोवाक्कायकर्मादिरूपिणे परमात्मने.

52 Before 52, T2 ins. दुर्योधनः. — ^{a}) G1 प्रपन्नो. — ^{b}) K1 [अ]भिनिर्दितान् (sic); K3 °वाच्य तान्; V1 °मंत्र्य तान्; D2 °नंदितान् (for °नन्द्य तान्). B2 D3.4.7 च (for तान्). — ^{c}) T2 व्येति; G1 वेतु; G2 M1–3 व्येतु; M4 वैतु (for व्येतु). D2 युष्माकं; T1 वस्त्रासा (for वस्त्रासो). — After 52, S ins.:

251* देवाः शर्वस्य वचनं श्रुत्वा हर्षमुपागताः ।

[M2–4 हर्षसमन्विताः.]

— K3.4 V1 B (B3 damaged) D ins. an addl. colophon after 52; S after 251* [*Adhy. name*: B4

C. 8. 1453
B. 8. 33. 63
K. 8. 24. 67

प्रोवाच व्येतु वस्त्रासो ब्रूत किं करवाणि वः ॥ ५२
पितृदेवर्षिसंघेभ्यो वरे दत्ते महात्मना ।
सत्कृत्य शंकरं प्राह ब्रह्मा लोकहितं वचः ॥ ५३
तवातिसर्गाद्देवेश प्राजापत्यमिदं पदम् ।
मयाधितिष्ठता दत्तो दानवेभ्यो महान्वरः ॥ ५४
तानतिक्रान्तमर्यादान्नान्यः संहर्तुमर्हति ।
त्वामृते भूतभव्येश त्वं ह्येषां प्रत्यरिर्वधे ॥ ५५

स त्वं देव प्रपन्नानां याचतां च दिवौकसाम् ।
कुरु प्रसादं देवेश दानवाञ्जहि शूलभृत् ॥ ५६
श्रीभगवानुवाच ।
हन्तव्याः शत्रवः सर्वे युष्माकमिति मे मतिः ।
न त्वेकोऽहं वधे तेषां समर्थो वै सुरद्विषाम् ॥ ५७
ते यूयं सहिताः सर्वे मदीयेनास्त्रतेजसा ।
जयध्वं युधि ताञ्शत्रून्संघातो हि महाबलः ॥ ५८

त्रिपुरवधः; B5 Da1 D1-5 त्रिपुरवधोपाख्यानः; T1 त्रिपुरनिर्माणं; T2 त्रिपुरदहनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B1.2 D3 33; Da1 43; D4.6 34; T1.3 G M 24; T2 26.]

53 Before 53, MSS. ins. दुर्योधन उवाच. — b) K1 वरदत्ते; K3 वरदंते; V1 B (B3 damaged) Da1 Dn1 D1.3–5.7 [ऽ]भये (V1 B1 °य-) दत्ते; D2 वरो दत्तो. Ś2 K3 महात्मनः. — c) D2 संपूज्य (for सत्कृत्य). T1 प्राप्य (for प्राह). — d) D2 T2.3 G ब्रह्मा लोकपितामहः. — *After 53, S ins.:*

252* इमान्यसुरदुर्गाणि लोकांस्त्रीनाक्रमन्ति च ।
कश्च प्रजापतिर्घोरांस्तान्सर्वाञ्जहि माचिरम् ।

[(L. 1) T1 नः (for च). — (L. 2) T1 देवदैत्यवरान्घोरान् (for the prior half). T3 G1.3 तान्सर्वान्; G2 तानाह (for तान्सर्वान्). G2 स हि (for जहि). T3 G3 मातरं (sic) (for माचिरम्).]

54 Before 54, B2 ins. ब्रह्मोवाच. — a) B2.4.5 तवाति(B5 °भि)संगात्; T1 G2 तवा(G2 मया)दिसर्गाद्; T2 वराति°; G1 तपोति°; M1 तद्वाति°. Ca cites अतिसर्गात् (as in text); Cc अतिसंग्रहात् (sic). K1.3.4 B2.5 Da1 Dn1 D1.5.8 सर्वेश; K2 सर्वे च (for देवेश). — b) Ś2 Da1 प्रजा°. K1 इमं (for इदं). K2 Dn1 T2 M1 (*sup. lin.* as in text) परं; B2 शुभं; G2 पुरं (for पदम्). — c) S2 यमाधितिष्ठता; V1 मया विति°. K3 हृतो; V1 मत्तो; G2 देयो (for दत्तो). — d) K3 बलः; T1 नरः (for वरः). — After 54, T G ins.:

253* नास्त्यन्यो युधि तेषां वै निहन्ता इति नः श्रुतम् ।
[T2 निहंतेतीह (for निहन्ता इति).]

55 a) D8 अपक्रांत° (for अतिक्रान्त°). — b) D8 (marg. *sec. m.* as in text) इच्छति (for अर्हति). — c) T2 त्वदृते (for त्वामृते). K3 न भवेदीश; D8 भवभव्येश; S (except T2) सर्वभूतेश. — d) K4 त्वमेषां (for त्वं ह्येषां). Ś2 प्रत्ययो वधे; K3 च परायणं; K4 प्रतिनिर्वधे; B2 प्रत्यरिर्भव; B4 °रिर्महान्; D8 प्रकृतिर्वधे (marg. प्रतिषेधकः). Ca.c cite प्रत्यरिः (as in text).

56 a) G2 तु (for त्वं). K4 स त्वं देह्यप्रसन्नानां. — b) Ś2 याचतामदिवौकसं (sic); G2 आशासानां दिवौकसां. — c) T1.3 G M1 वरद; M2–4 अस्माकं (for देवेश). — d) Ś1 K1.2 शूलधृत्; K4 B (B3 damaged) Da1 D1.5 °धृक्; V1 Dn1 D2–4.6.7 शंकर; S (except T2) संयुगे (for शूलभृत्). — After 56, K3.4 V1 B D (except D8) S ins.:

254* त्वत्प्रसादाज्जगत्सर्वं सुखमैधत मानद ।
शरण्यस्त्वं हि लोकेश ते वयं शरणं गताः ।

[(L. 1) M1 त्वत्प्रसादं. G2 वयं सर्वे (for जगत्सर्वं). K3.4 V1 T3 GM सुखमेधे(V1 °ध)त; B (B3 damaged) Da1 D1.6.7 T1.2 °मेधतु; Dn1 °माप्नोति; D2 °मादत्त; D8 °मेधंत; D4.5 °मैधतु. — (L. 2) G2 शरण्यं. K3 B2 लोकेषु; S देवानां (for लोकेश). B4 त्वां वयं; Dn1 वयं ते (by transp.); S वयं त्वां. V1 Da1 D1.5 वयं शरणमा(V1 °तां)-गताः.]

57 T3 om. the ref. V1 B5 D3.4.6.7 स्थाणुरुवाच; D2.8 श्री(D2 om. श्री)महादेव उवाच (for श्रीभगवानुवाच). — ab) Ś2 K1 D2 हंतव्यः; B2 वध्यास्ते; G2 अवध्याः (for हन्तव्याः). S2 शात्रवा; K1 शत्रुवः; G1 शस्त्रवः. Dn1 सर्वं. B1.4 वध्यास्ते सर्वतः पापा ये युष्मान्(B4 °स्व)पराधिनः (= var. 60ab). — c) Ś K2.4 वै; Da1 D1.5 हि (for ऽहं). V1 D2–4.6.7 T G M1.2 न त्वेक उ(T G M1.2 त्वेकश्चो)त्सहे हंतुं; M2 (*sup. lin.*).3.4 न त्वहं चोत्सहे हंतुं. — d) Ś K2.4 [ऽ]हं (for वै). V1 D2.4.6.7 M बलस्था (M1 °लिशो; M2–4 °लिनो) हि सुरद्विषः; T G बलिनः सुरविद्विषः.

58 a) D2 वयं (for यूयं). Bomb. Ed. संहताः. Dn1 सर्वं. — b) Ś2 [अ]स्त्रतेजसः; K3 T3 G [अ]पि तेजसा; V1 B1.2.5 D T1.2 M [अ]र्धं(D8 °श्रु)तेजसा; D8 (marg. *sec. m.*) [आ]शु तेजसा. B4 मदीयार्धेन तेजसा. — c) Ś2 B5 यदि तात्; K3 Dn1 D8 T2 सहिताः (D8 °ताम्) (for युधि तान्). T1 G1.2 M सर्वान् (for शत्रून्). — d) B2

देवा ऊचुः ।
असत्तेजोबलं यावत्तावद्द्विगुणमेव च ।
तेषामिति ह मन्यामो दृष्टतेजोबला हि ते ॥ ५९
भगवानुवाच ।
वध्यास्ते सर्वतः पापा ये युष्मास्वपराधिनः ।
मम तेजोबलार्धेन सर्वांस्तान्घ्नत शात्रवान् ॥ ६०
देवा ऊचुः ।
बिभर्तुं तेजसोऽर्धं ते न शक्ष्यामो महेश्वर ।
सर्वेषां नो बलार्धेन त्वमेव जहि शात्रवान् ॥ ६१
दुर्योधन उवाच ।
ततस्तथेति देवेशस्तैरुक्तो राजसत्तम ।
अर्धमादाय सर्वेभ्यस्तेजसाभ्यधिकोऽभवत् ॥ ६२
स तु देवो बलेनासीत्सर्वेभ्यो बलवत्तरः ।
महादेव इति ख्यातस्तदाप्रभृति शंकरः ॥ ६३
ततोऽब्रवीन्महादेवो धनुर्बाणधरस्त्वहम् ।
हनिष्यामि रथेनाजौ तान्रिपून्वै दिवौकसः ॥ ६४
ते यूयं मे रथं चैव धनुर्बाणं तथैव च ।
पश्यध्वं यावदद्यैतान्पातयामि महीतले ॥ ६५

C. 8. 1468
B. 8. 34. 15
K. 8. 25 subst.

संहता; B5 D6 संघाते; D4 सहिता; D7 संघतो (for संघातो). K1 महायशाः; K3 B2 D4.6.7 °बलाः; Da1 D1.5 °बलं. D2 सहितान्सुमहाबलान्; T1.3 G M1 संघातेन महाबलान् (T1 G1 M1 °लाः).

59 M सुरा (for देवा). — b) V1 D2–4.7 M2–4 आहवे (for एव च). T1 हि; T3 G1.2 वा; M1 ह (for च). G2 तत्तावद्गुणमेव वा. — c) Ś1 K1.2 V1 B (B3 damaged) Dn1 D2.6 T2 इति हि (D6 तु); Da1 D1.5.8 इतीह. D6 मन्यस्व (for मन्यामो). T1.3 G M तत्तेषामिति मन्यामो. — d) Ś2 B2 नष्ट(B2 ह्रस)तेजोबला; Dn1 दृष्टं तेजोबलं. G2 भद्र तेजोबला हि ते.

60 K3 om. 60. T3 G ईश्वरः (for भगवान्). — a) S सर्वथा (T2 °तो). D6 आज्ञसाः सर्वदा ते मे. — b) D6 युष्माकं ये (for ये युष्मासु). D2 ये युष्मान्संपराधिनः. — c) T1 G1 तेजोबलार्थेन. — d) T3 G3 सर्वे (for सर्वान्). K4 तान्घ्नंत; V1 B (B3 damaged) Da1 D1–5.7 निघ्नत; D6 निहत; S (except T2) मृद्न(T1 G1 M1.3 °दी)त. Ś2 D8 शत्रवान्; V1 दानवान्.

61 K3 om. the ref. T1 M सुरा (for देवा). — a) T1 विधर्तुं (for बिभर्तुं). K3 B4 Dn1 D1.2.5.6.8 S तव तेजो(K3 °जा)र्धं; V1 B1.2.5 Da1 D3.4.7 भवतोर्धं तु (for तेजसोऽर्धं ते). — b) K1.3 B2 D2.4 शक्यामो (D2 °मि); T3 G3 शक्ष्याम. S (except T2) सुरेश्वर. — d) T1 M जहि त्र्यंबक; G2 सर्वान्मृद्नीही (for त्वमेव जहि). — After 61, T G M1 ins.:

255* वयं च सर्वथा देव रक्षणीयास्तथैव च ।
स नो रक्ष महादेव त्वमेव जहि शात्रवान् ।

[(L. 1) T2 तु (for च). T1 स यथा; G2 सर्वदा. T2 सदैव हि (for तथैव च). T1 हि (for च). — (L. 2) M1 सर्वथा (for त्वमेव).]

— T G cont.: N ins. after 61:

256* श्रीभगवानुवाच ।
यदि शक्तिर्न वः काचिद्बिभर्तुं मामकं बलम् ।
अहमेतान्हनिष्यामि युष्मत्तेजोर्धबृंहितः ।

[T1 ईश्वरः (for श्रीभगवान्). — (L. 1) K3 वा (for वः). T1.3 G मम तेजो न शक्ता (G2 °क्तं) हि सर्वे धारयितुं यदि. — (L. 2) Ś K2.4 एव; T1.3 G1.3 एनान् (for एतान्). T1.3 G वधिष्यामि (for हनि°). Ś K1.2.4 T2 (*inf. lin.*) तेजोर्धसंहितः; K3 V1 Dn1 D7.8 °संवृतः; B1.4 (marg. as above).5 Da1 D1.5.6 T1.3 G °र्धसंयुतः; T2 °र्धसंमितः (for °र्धबृंहितः).]

62 For 62a–84b, S subst. a passage given in App. I (No. 2). Ś K1.2.4 D2–4.6.7 om. the ref. — b) K3 राजसत्तमः. — c) V1 B1.4 D2–4.6.7 सर्वेषां (for सर्वेभ्यस्). — d) Dn1 तेजसो.

63 For S, cf. v. l. 62. K1 om. 63. — b) K4 बलवत्तमः. — c) V1 बलाबल; D6 महाबल; Cc °देव (as in text). — d) K3 B1.2.4 Dn1 D3.4.7.8 ततःप्र° (for तदा प्र°).

64 For S, cf. v. l. 62. K1 om. 64ab. — b) D8 (before corr.) धनुःपाणिधरोस्. V1 B1.5 Dn1 D2–4.6.7 ह्यहं; B2 त्वरन्; D8 स्वयं (for त्वहम्). — c) D8 रणेन (for रथेन). — d) V1 B1.2.4 D3.4.7 वो (for वै). K3 Dn1 D2.6.8 दिवौकसां.

65 For S, cf. v. l. 62. — a) D2 रथे दिव्ये; D8 (marg. as in text) यथा चैव. — b) B1.2.4 धनुर्बाणांस्. — c) D8 भवध्वं (for पश्यध्वं). K3 D8 अभ्ये(D8 °भ्यै)तान्; B2 एतान्वै; Da1 Dn1 D1.5 अद्यैतत् (Dn1 °व) (for °तान्). — d) K4 पातयाम. K3 महीपते (for °तले).

C. 8. 1469
B. 8. 34. 16
K. 8. 25 subst.

देवा ऊचुः ।

मूर्तिंसर्वस्समादाय त्रैलोक्यस्य ततस्ततः ।
रथं ते कल्पयिष्याम देवेश्वर महौजसम् ॥ ६६
तथैव बुद्ध्या विहितं विश्वकर्मकृतं शुभम् ।
ततो विबुधशार्दूलास्तं रथं समकल्पयन् ॥ ६७
वन्धुरं पृथिवीं देवीं विशालपुरमालिनीम् ।
सपर्वतवनद्वीपां चक्रुर्भूतधरां तदा ॥ ६८
मन्दरं पर्वतं चाक्षं जङ्घास्तस्य महानदीः ।
दिशश्च प्रदिशश्चैव परिवारं रथस्य हि ॥ ६९
अनुकर्षान्ग्रहान्दीप्तान्वरूथं चापि तारकाः ।
धर्मार्थकामसंयुक्तं त्रिवेणुं चापि बन्धुरम् ।
ओषधीर्विविधास्तत्र नानापुष्पफलोद्गमाः ॥ ७०

66 For S, cf. v. l. 62. — ^{a}) Ś1 K2 मूंर्तिं (for मूर्तिं-). K3 सर्वेश सर्वेश मया; V1 B1. 2. 4 D (except D8) मूर्तीः सर्वाः समाधा(Dn1 D6 °दा)य; B5 मूर्तीं सर्वां समाधाय. Ca cites मूर्तीः सर्वाः and Cc समाधाय. — K4 om. 66^{bcd}. — ^{c}) K1. 3 V1 B (B3 damaged) Dn1 D2–4. 6–8 कल्पयिष्यामो. — ^{d}) Ś2 V1 Dn1 D2–4. 6. 7 सुवर्चसं; K3 B5 महौजसा (B5 °सः); B2 महाजवं.

67 For S, cf. v. l. 62. — ^{a}) Ś K1. 2 B4 Dn1 D1. 5 तवैव. — ^{b}) B (B3 damaged) Da1 D1. 5 महत् (for शुभम्). Ś K1–3 D8 (marg. as in text) विश्वकर्मन्सु(K3 D8 °र्मसु)वर्चसं. — D2 om. (hapl.) 67^{cd}. — ^{d}) K4 B1 ते (for तं). — K4 V1 B (B3 damaged) Dn1 D2–4. 6. 7 ins. after 67: B1. 4. 5 repeat lines 2 and 3, and B2 line 2, after 84^{ab}: Da1 D1. 5 after 84^{ab}:

257* विष्णुं सोमं हुताशं च तस्येषुं समकल्पयन् ।
शृङ्गमग्निर्बभूवास्य भल्लः सोमो विशां पते ।
कुड्मलश्चाभवद्विष्णुस्तस्मिन्निषुवरे तदा ।

[(L. 1) B2 कविकल्पयन् (for समक°). — (L. 2) B2 (first time) महंगमग्निर्बहुधा (sic) (for the prior half). B2 (first time) भग्नः; D2 भवः (for भल्लः). Cv cites line. 2 as above. — (L. 3) K4 B1 (second time). 2. 4. 5 Da1 Dn1 D1. 2. 4. 6 कुड्मलं. K4 विष्णुं. Cv cites line 3 as above.]

68 For S, cf. v. l. 62. B1. 2 read 68^{a}–69^{b} after 258*. — ^{a}) B1 Dn1 D3. 4. 6. 7 रथं वसुंधरां (for वन्धुरं पृथिवीं). Ca cites वंधुरं पृथिवीं; Cc वधुरं. V1 D1. 5 पृथिवी. Ś2 D1. 5 देवी; D8 सर्वां (for देवीं). — ^{b}) Ś2 K1. 2. 4 विशाल(Ś2 °र-; K1 °ला)पुरशालिनीं (K4 °नी). — ^{d}) D2 चक्रे (for चक्रुर्). K4 भूतधरास्. K3 D8 (marg.) रथं; D8 धरां (for तदा).

69 For sequence in B1. 2, cf. v. l. 68. V1 om. 69. — ^{a}) B1 D2–4. 7. 8 मंदरः (D8 °रं) पर्वतः. K1 चाभं (sic) (for चाक्षं). — ^{b}) K4 B1. 2. 5 D2. 3. 4 (marg. as in text). 7 जंघा; D4 ध्वजा. Ś D8 तास्ता; K1. 2 त्रस्ता; K3 D6 तात; D2 श्रोता (for तस्य). K1. 4 B1. 2. 5 D3. 4. 7 महानदी; K3 °धनीं; D2. 6 °पगा (D6 °गाः). — D3. 4. 7 om. 69^{cd}. — ^{c}) D2 विदिशश्च. — ^{d}) B1. 2 D3. 8 परिवारो; Ca. c °वारं (as in text). K3 B4. 5 Da1 Dn1 D1. 2. 5. 8 ह; B1. 2 तु; D6 च (for हि). — K4 V1 B1. 2. 4 Dn1 D2. 6 ins.: after 69: D3. 4. 7 (which om. 69^{cd}) after 69^{ab}:

258* ईषा नक्षत्रवंशश्च युगः कृतयुगोऽभवत् ।
कूबरश्च रथस्यासीद्वासुकिर्भुजगोत्तमः ।
अपस्करमधिष्ठाने हिमवान्विन्ध्यपर्वतः ।
उदयास्तावधिष्ठाने गिरी चक्रुः सुरोत्तमाः ।
समुद्रमक्षमसृजन्दानवालयमुत्तमम् । [5]
सप्तर्षिमण्डलं चैव रथस्यासीत्परिष्करः ।
गङ्गा सरस्वती सिन्धुर्धुरमाकाशमेव च ।
उपस्करो रथस्यासन्नापः सर्वाश्च निम्नगाः ।
अहोरात्राः कलाश्चैव काष्ठाश्च ऋतवस्तथा ।

[(L. 1) K4 रेषा; B2 D2. 3 ईशा. Dn1 युगं. — (L. 2) K4 V1 B1. 4 D3. 4. 7 तु (for च). K4 वासिकिर्. — (L. 3) K4 आपस्करम्; D6 उप°; D7 अव°. Dn1 D6 अधिष्ठानं. V1 रथस्यांगं ध्वजपताका (hypermetric) (for the prior half). — (L. 4) D2 तजद्यास्ताम् (sic) (for उदयास्तौ). D2 वक्षः (for चक्रुः). — (L. 5) K4 असृजत्. V1 Dn1 D2. 6 अव्ययं; B1 अर्चयन् (for उत्तमम्). — (L. 6) D6 सप्तर्षिमंडलः. D4 परिश्रुतः (for °ष्करः). — (L. 7) Dn1 सिंधुं. D6 दूरम् (for धुरम्). — B2 om. lines 8–9. — (L. 8) Dn1 उपस्कारो. Dn1 D6 आसीद् (for आसन्).]

— After the above, B1. 2 read 68^{a}–69^{b}.

70 For S, cf. v. l. 62. V1 reads 70^{ab} after 71^{ab}. D2. 6 transp. 70^{ab} and 70^{ef}. — ^{a}) K3 V1 B (B3 damaged) D (except Dn1) Ca. c अनु(B2 °न्व)कर्ष. K3 B1. 4. 5 Da1 D1. 5 ग्रहा; D3. 4. 7 रथा; D8 गृहान्; Cc ग्रहान् (as in text). K3 B1. 4. 5 Da1 D1. 3–5. 7 दीप्ता; V1 D2 सप्त; B2 D6 सर्वान् (for दीप्तान्). — ^{b}) K3 अकर्ष; Cc वारुधं (sic) (for वरूथं). Ca cites वरूथः. D8 वापि. — K1 V1 om. 70^{cd}. — ^{c}) D2. 6 धर्मकामार्थसंयुक्तं. — ^{d}) K3 वा बि- (sic); B1. 4. 5 Da1 D1–5. 7 दारु-; B2 Dn1 चारु; D6 ऋतु- (for चापि). B2 वंचनं; B5 Da1 D1. 3–5. 7 बंधनं; Ca बंधुरम् (as in text). Cc cites दारुबंधनं. — ^{e}) K3 औषधी; Ca. c ओषधीः (as in text). K3 V1

सूर्याचन्द्रमसौ कृत्वा चक्रे रथवरोत्तमे ।
पक्षौ पूर्वापरौ तत्र कृते रात्र्यहनी शुभे ॥ ७१
दश नागपतीनीषां धृतराष्ट्रमुखान्दृढाम् ।
द्यां युगं युगचर्माणि संवर्तकबलाहकान् ॥ ७२
शम्यां धृतिं च मेधां च स्थितिं संनतिमेव च ।
ग्रहनक्षत्रताराभिश्चर्म चित्रं नभस्तलम् ॥ ७३
सुराम्बुप्रेतवित्तानां पतीँल्लोकेश्वरान्हयान् ।
सिनीवालीमनुमतिं कुहूं राकां च सुव्रताम् ।
योक्त्राणि चक्रुर्वाहानां रोहकांश्चापि कण्ठकम् ॥ ७४
कर्म सत्यं तपोऽर्थश्च विहितास्तत्र रश्मयः ।
अधिष्ठानं मनस्त्वासीत्परिरथ्यं सरस्वती ॥ ७५
नानावर्णाश्च चित्राश्च पताकाः पवनेरिताः ।

C. 8. 1488
B. 8. 34. 34
K. 8. 26. 19

B1 Dn1 D2-4.6-8 वीरुधस् (for विविधास्). V1 B1 D2-4.6.7 चैव (for तत्र). — ^{f}) K3 Dn1 D8 घंटाजालं सुभा(Dn1 °लं शुभा-; D8 °लं सुसा)नुमत्; V1 B1.2 D3.4.6.7 घंटाः पुष्पफलोपगाः (B2 °त्तमाः); B4.5 Da1 D1.2.5 नानापुष्पफलोपगाः (Da1 D1.5 °पमाः; D2 °त्तमाः).

71 For S, cf. v. l. 62. — ^{a}) V1 Dn1 D6 द्वे च; D8 तत्र (for कृत्वा). K3 सूर्यचंद्रमसौ चक्रे. — ^{b}) D8 चक्रौ. Ś K2 चक्रवरोत्तमे; K1 lacuna; V1 Dn1 D2.6 चक्रुर्म(D2 तत्र म)हारथे. D7 रथचक्रे वरोत्तमे. — After 71^{ab}, V1 reads 70^{ab}. — ^{c}) K1 यज्ञौ; Ca.c पक्षौ (as in text). — ^{d}) Ś1 K2 कृतो; D8 कृतौ (for कृते). K1 रात्र्यहते (sic). D6 तथा; D8 m उभे (for शुभे).

72 For S, cf. v. l. 62. — ^{a}) K3 नागवतीन्. Ś2 एषां; K3 D8 नाहं; V1 B1.4 Dn1 D8 ईशां; B2 ईशान्; Ca ईषां (as in text). Cc cites ईशा. D2 दृढनागायतीन्भीषान् (sic); D6 दश नागपतीनां हि. — ^{b}) D8 (marg. as in text) धृतराष्ट्रसुतान्; Ca.c °मुखान् (as in text). Ś2 दृढं; K3 B1.4.5 Da1 D1.5.8 दृढान्; V1 Dn1 D2.6 तथा; B2 D3.4.7 तदा (for दृढाम्). — After 72^{ab}, K4 reads 260*. — V1 B1.2.4 Dn1 D3.4.6-8 ins. after 72^{ab}: K4 after 72:

259* योक्त्राणि चक्रुर्नागांश्च निःश्वसन्तो महोरगान् ।
[B1 वाहांश् (for नागांश्).]

After the above, the sequence in Dn1 D8 is as follows: 260*, 261*, lines 1-8 of 262*, 72^c-76^d, lines 9-11 of 262*. V1 B1 D2.6 om. 72^{cd}. K4 reads 72^{cd} after 260*. — ^{c}) K3 D1.5 ज्यां; Dn1 D8 द्यौर्; Ca द्यां (as in text). K3 D4.8 (marg. sec. m.) युगवर्माणि; B2 °योक्त्राणि; D8 °वर्त्माणि; Ca. c °चर्माणि (as in text). — ^{d}) Ś K1.2 संवर्तकबलाहकाः; Ca. c °हकान् (as in text). — K4 ins. after 72^{ab}: B4 Dn1 D3.4.7.8 after 72: V1 B1 D2.6 after 259*:

260* कालपृष्ठोऽथ नहुषः कर्कोटकधनंजयौ ।
इतरे चाभवन्नागा हयानां वालबन्धनाः ।
दिशश्च प्रदिशश्चैव रश्मयो रथवाजिनाम् ।

[(L. 1) D3.4 च (for ऽथ). B1 कार्कोटक- (for कर्कोटक-). — (L. 2) Dn1 वा (for च). V1 कीलबंधनाः (for वाल°). — (L. 3) Om. in V1. Prior half = 69^e.]

— Dn1 D8.8 cont.:

261* अश्वाश्च वेदाश्चत्वारः पुराणाङ्गविभूषिताः ।

73 For S, cf. v. l. 62. V1 D6 om. 73-76. D2 om. 73^a-74^d. — ^{a}) K2 शम्यं; K3 शय्यां; K4 B1.4.5 संध्यां; B2 सत्यं; Dn1 साम्यं; D8 सत्यां (for शम्यां). K3 वृत्तिं; D8 धृतिश् (for धृतिं). — ^{b}) Ś सन्नतिं धृतिम्; K1.2.4 सन्नतिं स्थितिम् (by transp.); K3 स्थितिसंततिम्; B5 स्थितिं संमितिम्. — ^{d}) Dn1 वर्म चित्रं; D8 वसवश्च (for चर्म चित्रं). Ca as in text.

74 For S, cf. v. l. 62. V1 D6 om. 74. D2 om. 74^{abcd} (cf. v. l. 73). — ^{a}) K3 सुरां सुसेन वित्तानां (sic). — ^{b}) K3 पत्नीन्. — ^{c}) K3 B1.4 D8 शिनीवालीम्; D1 सिली°; Ca.c सिनी° (as in text). Dn1 D8 अनुमतीं Ca.c °मतिं (as in text). — ^{d}) K3.4 D1 कुहु-; D5 कुजां; Ca.c कुहूं (as in text). — ^{e}) Ś2 K3 चक्र- (for चक्रुर्). — ^{f}) Ś2 रोमकांश्; K3 राहकांश्; D3 राशयश्; D8 कुहकांस्; Cc गेहकान्; Ca रोहकान् (as in text). B1.4.5 Da1 D1.3-5.7 तत्र (for चापि). K3.4 B (B3 damaged) D (D6 om.) Ca कंट(D3 °ड)कान्.

75 For S, cf. v. l. 62. V1 D6 om. 75 (cf. v. l. 73). D2 om. 75^a-76^b. — ^{a}) B2.4 (marg. as in text) Dn1 D4.7.8 धर्मः (for कर्म). Ś2 B2.4 Da1 D1.5 तपोर्थ. — ^{b}) K3 हयानां चैव (for विहितास्तत्र). Ś2 शस्मयः; Ca रश्मयः (as in text). — ^{c}) K2 अधिष्ठानां; Ca °ष्ठानं (as in text). B (B3 damaged) D (D2.6 om.) च (for तु). — ^{d}) B (B3 damaged) D (D2.6 om.) Ca परि(Dn1 D8 °ति)रथ्या.

76 For S, cf. v. l. 62. V1 D6 om. 76 (cf. v. l. 73). D2 om. 76^{ab} (cf. v. l. 75). — ^{a}) Dn1 D8 विचित्राश्च (D8 °स्तु). — D2 reads 76^{cd} after line 3 of 262*. — ^{c}) K3 केतु; B1 वज्रं; Dn1 D8 दीप्तं (for नद्धं). D3 सिंधुदिव्यधनुर्नद्धं. — ^{d}) B1.5 Da1 Dn1 D2.3.8 ध्वदी-

C. 8. 1488
B. 8. 34. 35
K. 8. 26. 19

विद्युदिन्द्रधनुर्नद्धं रथं दीप्तं व्यदीपयत् ॥ ७६
एवं तस्मिन्महाराज कल्पिते रथसत्तमे ।
देवैर्मनुजशार्दूल द्विषतामभिमर्दने ॥ ७७
स्वान्यायुधानि मुख्यानि न्यदधाच्छंकरो रथे ।
रथयष्टिं वियत्कृत्वा स्थापयामास गोवृषम् ॥ ७८
ब्रह्मदण्डः कालदण्डो रुद्रदण्डस्तथा ज्वरः ।
परिस्कन्दा रथस्यास्य सर्वतोदिशमुद्यताः ॥ ७९
अथर्वाङ्गिरसावास्तां चक्ररक्षौ महात्मनः ।
ऋग्वेदः सामवेदश्च पुराणं च पुरःसराः ॥ ८०
इतिहासयजुर्वेदौ पृष्ठरक्षौ बभूवतुः ।
दिव्या वाचश्च विद्याश्च परिपार्श्वचराः कृताः ॥ ८१
तोत्रादयश्च राजेन्द्र वषट्कारस्तथैव च ।
ॐकारश्च मुखे राजन्नतिशोभाकरोऽभवत् ॥ ८२
विचित्रमृतुभिः षड्भिः कृत्वा संवत्सरं धनुः ।

पयत्. — K4 V1 B2.4 D2–4.7 ins. after 76: Dn1 D6.8, after 261*:

262* वषट्कारः प्रतोदोऽभूद्गायत्री शीर्षबन्धना ।
यो यज्ञे विहितः पूर्वमीशानस्य महात्मनः ।
संवत्सरो धनुस्तद्वै सावित्री ज्या महास्वना ।
दिव्यं च वर्म विहितं महार्हं रत्नभूषितम् ।
अभेद्यं विरजस्कं वै कालचक्रबहिष्कृतम् । [5]
ध्वजयष्टिरभून्मेरुः श्रीमान्कनकपर्वतः ।
पताकाश्चाभवन्मेघास्तडिद्भिः समलंकृताः ।
रेजुरध्वर्युमध्यस्था ज्वलन्त इव पावकाः ।
क्लृप्तं तु तं रथं दृष्ट्वा विस्मिता देवताभवन् ।
सर्वलोकस्य तेजांसि दृष्ट्वैकस्थानि मारिष । [10]
युक्तं निवेदयामासुर्देवास्तस्मै महात्मने ।

[V1 om. line 1. — (L. 1) K4 Dn1 शीर्षबंधनं. — (L. 2) K4 विहितं. D8 m ईशानश्च. — (L. 3) B4 महात्मना (for °स्वना). — After line 3, D2 reads 76^{cd}. — (L. 4) K4 चर्म (for वर्म). D8 विमलं (for विहितं). V1 D2 मणि(D2 °हा)रत्नविभूषितं (for the posterior half). — (L. 5) V1 D6 कालचक्रं (for कालचक्र-). D8 कालचक्रं विनिर्मितं (for the posterior half). — (L. 6) B2 अभवन् (for अभून्). V1 B4 Dn1 D3.4.7.8 (before corr.) ध्वजयष्टथभवन्मेरुः (Dn1 D4 °रु); D6 ध्वजमप्यभवन्मेरुः. — (L. 8) K4 Dn1 अध्वर्यमध्यस्था. B2 विचेरुरध्वर्युमध्यस्था (hypermetric) (for the prior half). D8 पावकः. — After line 8, Dn1 D8 read 72^{e}–76^{d}. — (L. 9) D2 कल्पितं तु रथं; D8 विसितं सुरथं (for क्लृप्तं तु तं रथं). D8 [अ]द्रुवन् (for [अ]भवन्). — Dn1 om. line 11. — (L. 11) D8 महारथं (for °त्मने).]

77 For S, cf. v. l. 62. — ^{a}) D8 एवं तत्र महाभाग. — ^{d}) B5 द्युषदाम्. K4 B5 Dn1 अरिमर्दने (B5 °नैः); V1 Da1 D1.5.6 अघवर्धने (V1 °न); D2 अरिवर्धन; D8 (marg. as in text) अपि संदिन (sic).

78 For S, cf. v. l. 62. — ^{a}) Da1 D1.5 दिव्यानि (for मुख्यानि). — ^{b}) K1.3 B2 व्यदधाच्; V1 Da1 Dn1 D1.5.6 व्य(Da1 D1.5 न्य)दधच्. V1 B2 रणे (for रथे). — V1 D2 om. 78^{cd}. — ^{c}) K3 B1.4.5 Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 ध्वजयष्टिं (K3 Dn1 °ष्टि-) (for रथ°). Ś1 वियत्पृष्ठां; K1 °स्कृष्टा; K3 °स्कृत्य; B1.2.4.5 Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 °स्कृत्वा (for °त्कृष्टां). D6 रथसृष्टिं विजयकृत्. — ^{d}) Da1 D1.5 गोवृषः; Ca °वृषम् (as in text).

79 For S, cf. v. l. 62. — ^{a}) Ś2 K3 ब्रह्मदंड-. Ś1 K1.2 कलादंडो; K3 कालदंडौ; D5 फलं दंडो. — ^{b}) D1.5 वज्रदंडस् (for रुद्र°). B2 D3 परः; D6 [उ]ज्वलाः (for ज्वरः). — ^{c}) Ś2 K2.3 Dn1 D6.8 Cc परिस्कंधा; Ca °स्कन्दा (as in text). K3 V1 B (B3 damaged) D [आ]सन् (for [अ]स्य). — ^{d}) K3 सरंतो (for सर्वतो-). Ś2 उद्यतः.

80 For S, cf. v. l. 62. — ^{a}) K3 अथर्वाङ्गिरसावाणा (sic). — ^{c}) D1 ऋग्वेदे. — ^{d}) D3 वै (for च). B1 पुरस्वराः.

81 For S, cf. v. l. 62. — ^{a}) Dn1 D4 इतिहासयजुर्वेदो (D4 °दा). Cc cits इतिहासं. — ^{c}) K1 दिव्यवाचश्च; V1 Dn1 D6 दिव्या (V1 °व्य-) गाथाश्च; D3 विद्यावादश्च. Ca cites दिव्या (as in text). K3 विप्राश्च. D1.5 (marg. as in text) वेदाश्च (for विद्याश्च). Cc cites विद्याः (as in text). — ^{d}) B2 Dn1 परिपार्श्वे च(Dn1 °र्श्वं)राः. B1.5 D3.5 स्थिताः; D6 तथा (for कृताः).

82 For S, cf. v. l. 62. — ^{a}) K1.4 V1 B (B3 damaged) Dn1 D1–8 स्तोत्रादयश्च (for तोत्रा°). Cc cites स्तोत्रं. — ^{b}) Ś1 K2.4 वषट्कारास्. — ^{c}) Dn1 ॐकारस्य. D3 मुखो. — ^{d}) Dn1 प्रतोदस्य करोद्भवः.

83 For S, cf. v. l. 62. — After 83^{ab}, K3.4 V1 B1.2.4.5 D ins.:

263* छायामेवात्मनश्चक्रे धनुर्ज्यामक्षयां रणे ।
कालो हि भगवान्रुद्रस्तस्य संवत्सरो धनुः ।

[(L. 1) V1 स्वयम् (for छायाम्). D3 धनुर्ज्या महतीं रणे (sic) (for the posterior half). — (L. 2) K3 (*sup. lin.*) [ऽ]भवत् (for धनुः).]

Dn1 D3 om 83^{cd}. — ^{c}) V1 D2 तस्य (for तस्मान्).

तस्मान्नृणां कालरात्रिर्ज्या कृता धनुषोऽजरा ॥ ८३
इषुश्चाप्यभवद्विष्णुर्ज्वलनः सोम एव च ।
अग्नीषोमौ जगत्कृत्स्नं वैष्णवं चोच्यते जगत् ॥ ८४
विष्णुश्चात्मा भगवतो भवस्यामिततेजसः ।
तस्माद्धनुर्ज्यासंस्पर्शं न विषेहुर्हरस्य ते ॥ ८५
तस्मिञ्शरे तिग्ममन्युर्मुमोचाविषहं प्रभुः ।
भृग्वङ्गिरोमन्युभवं क्रोधाग्निमतिदुःसहम् ॥ ८६
स नीललोहितो धूम्रः कृत्तिवासा भयंकरः ।
आदित्यायुतसंकाशस्तेजोज्वालावृतो ज्वलन् ॥ ८७
दुश्च्यावश्च्यावनो जेता हन्ता ब्रह्मद्विषां हरः ।
नित्यं त्राता च हन्ता च धर्माधर्माश्रिताञ्जनान् ॥ ८८
प्रमाथिभिर्घोररूपैर्भीमोदग्रैर्गणैर्वृतः ।

C. 8. 1507
B. 8. 34. 54
K. 8. 26. om.

V1 D2 [अ]रीणां; B (B3 damaged) Da1 D1. 3–5. 7 Cc रौद्री (B2 °द्रं) (for नृणां). Da1 D1. 5. 7 कालरात्री; Cc °रात्रिः (as in text). — d) K3 या कृता; D6 ज्याकृतो (for ज्या कृता).

84 For 84ab in S, cf. v. l. 62. — a) B4. 5 Da1 चास्य (for चापि). — Da1 D1. 5 read 257*; B1. 4. 5 read lines 2–3 and B2 line 2 of 257* (second time) after 84ab. — c) K3 B1. 2. 4 Da1 D1. 5 अग्नीषो(B1 Da1 D1. 5 °सो)मं; B5 अग्निषोमं; D3 अग्नीसोमौ. D8 अग्नीषोममयं सर्वं; S अग्नीषोमात्मकं कृत्स्नं (T1 विश्वं).— d) K3 वैष्णवो. K3 व्यथते; B2 च ततो; B4 D2 रोच्यते (for चोच्यते). D1 वयः (for जगत्). S उच्यते (G1 अच्युतं) वैष्णवं जगत्. Ca. c cite आत्मा.

85 a) Da1 D5 T1. 3 G आत्मा (for चात्मा). D1 आत्मा परमात्मा भागवतो (hypermetric). — b) Dn1 D8 रुद्रस्य; D4 तस्यापि (for भवस्य). Ś K1. 2. 4 विष्णोरमिततेजसः; V1 भविष्यत्यतितेजसः. — c) K3 धनुषा; M धनुर्ज्यां (for धनुर्ज्या-). Dn1 D8 तस्मादेकस्य संस्पर्शो. Ca as in text. — d) K3 S (except T2) स विषे(K3 °षा)हे; B1 न विशेषैर्; Dn1 D8 विशेषेण. B1 Dn1 D8 M भवस्य वै (B1 ते; D8 हि); T1 G1. 2 शरस्य वै; T3 G3 महेश्वरः (for हरस्य ते). K3 वै; Cc ते (as in text). B4 अविसह्यं भवत्युत.

86 a) Ś1 K2. 4 शरं; K1 ज्वरं. K3 B1. 2. 4 D2–4. 7 तिग्ममन्युं; V1 D3 °तेजे (D3 °जा); Dn1 D6 S तीक्ष्णमन्युं; Cc तिग्म° (as in text). — b) T1. 3 G M2–4 अमुं(M2–4 °मु)चद् (for मुमोच). B1 विसहः; B2 [अ]पि महत्; B4. 5 [अ]रिषहं; Dn1 [अ]विषहः; T1. 3 G M2 दुःष(T1 °स)हं; M3. 4 विषहं. T2 G1 M1–4 भृगुः (for प्रभुः). M1 अमरद्विषहं प्रभुः. — c) Ś2 Da1 भृग्वांगिरो-; D6 भग्नंगिरो- (sic). K1 S (except T2) -मन्युभवः; K4 -मनुभवं; D8 -मन्युभवा (for -मन्युभवं). Ca as in text. — d) S (except T2) क्रोधाग्निर्. K1 T1 इति दुःसहं; T3 G3 अपि दुःषहः; G1 M2–4 अतिदुःषहः; G2 अभिदुष्प्रहः (for अतिदुःसहम्). Dn1 D8 सोमविष्णवग्निसंभवं (D8 °वे). — After 86, Dn1 D8 read 92.

87 a) D6 धूम्रं. Cc भूत्वा लोहितमाश्वेव. — b) K2 कृत्तिवासः; T2 °वासं. D2. 6 S भयानकः (for भयंकरः). Cc पुनर्नीलो [ह्य]भूत्तदा. — Dn1 om. (hapl.) 87c–88b. — c) Ś2 K4 D1 आदित्यायुतसंकाशे (D1 °शं). — d) B1. 5 [ऽ]ज्वलत्; D2 भवेत्; D6 [ऽ]भवत्; S भवः (for ज्वलन्).

88 D1 om. 88a–90b. G2 om. 88. Dn1 om. 88ab (cf. v. l. 87). — a) Ś1 K1. 2 दुःशाव्यः शावया; Ś2 दुश्च्याव्यच्च्यावया; K3 T2 दुर्दैत्यद्रावको; K4 V1 B5 D3. 5 दुश्च्यावः श्या(V1 वश्ये-; B5 D3 °वच्या-; D5 °वश्चा)वनो; B1 दुःसहश्च्यावनो; Da1 दुश्च्याव**नो; D2 दुख्याव्यख्यावनो; D6 lacuna; D8 मुख्याव्यश्वाचनो (sic); T1. 3 G3 दुश्चर्यो(T1 °रा)च्यावको; G1 दुश्च्यावश्च्यावको; M °व्यश्च्या(M1 °श्चा)वनो (for °वश्च्यावनो). V1 जाते; Da1 D5 जातो; D8 हेतो (for जेता). — b) K1 हत्वा; D8 जंता (for हन्ता). K1. 3 D8 G1 M1 (sup. lin. as in text) वरः (D8 °र) (for हरः). — c) D6 transp. त्राता and हंता. T1 हर्ता (for हन्ता). K3 नित्यशतावहंता च. — d) D2–4. 6. 7 नरान् (for जनान्). V1 B1. 4 Da1 D5 T1 धर्माधर्माश्रितं जनं (T1 °गत्). Cc cites °श्रितं. — After 88, V1 B1 ins.:

264* प्रमाथिभिर्बलं लेभे सर्वैर्गैर्दमने द्युतः।
[B1 सर्वेद्रागमिभिर्वृतः]

89 D1 om. 89 (cf. v. l. 88). — a) D2–4. 6. 7 भीमबलैर् (for घोररूपैर्). K1 प्रमाथिर्घोरो भूपैः (sic); S प्रमथानां गणैश्चैव. Ca as in text. — b) V1 B (B3 damaged) Da1 D5 भीमोदग्रगणैर्. K3 गुणैर् (for गणैर्). B1 युतः; D8 वृतं. — Ś K1. 2 om. (hapl.) 89cd. — c) T2 विबभौ (for विभाति). — d) K3 V1 B5 Da1 D5 D8 स्वैरेव; T1. 3 G1. 3 M अतीव; G2 अथित्वा (sic) (for तैरेव). B1 [अ]त्र गुणैर्; T1. 3 G1. 3 M1 [आ]त्मगणैर्; Cc °गुणैर् (as in text). T2 अजितात्मा गुणैर्वृ(before corr. °र्युं)तः.

C. 8. 1508
B. 8. 34. 54
K. 8. 26. om.

विभाति भगवान्स्थाणुस्तैरेवात्मगुणैर्वृतः ॥ ८९
तस्याङ्गानि समाश्रित्य स्थितं विश्वमिदं जगत् ।
जङ्गमाजङ्गमं राजञ्शुशुभेऽद्भुतदर्शनम् ॥ ९०
दृष्ट्वा तु तं रथं दिव्यं कवची स शरासनी ।
*बाणमादत्त तं दिव्यं सोमविष्ण्वग्निसंभवम् ॥ ९१
तस्य वाजांस्ततो देवाः कल्पयांचक्रिरे विभोः ।
पुण्यगन्धवहं राजञ्श्वसनं राजसत्तम ॥ ९२
तमास्थाय महादेवस्त्रासयन्दैवतान्यपि ।
आरुरोह तदा यत्तः कम्पयन्निव रोदसी ॥ ९३
स शोभमानो वरदः खड्गी बाणी शरासनी ।
हसन्निवाब्रवीद्देवो सारथिः को भविष्यति ॥ ९४
तमब्रुवन्देवगणा यं भवान्संनियोक्ष्यते ।
स भविष्यति देवेश सारथिस्ते न संशयः ॥ ९५
तानब्रवीत्पुनर्देवो मत्तः श्रेष्ठतरो हि यः ।
तं सारथिं कुरुध्वं मे स्वयं संचिन्त्य माचिरम् ॥ ९६
एतच्छ्रुत्वा ततो देवा वाक्यमुक्तं महात्मना ।

---

90 D1 om. 90^{ab} (cf v. l. 88). — *a*) D6 हि संश्रित्य (for समा°). — *b*) B5 श्रितं (for स्थितं). M3 सर्वम्; Cc विश्वम् (as in text). — *d*) G2 [ऽ]द्भुतदर्शनः.

91 V1 repeats 91^{ab} after 94^{ab}. — *a*) D8 तु ते; M2–4 कृतं (for तु तं). K1. 3 V1 (first time) B (B3 damaged) D युक्तं (for दिव्यं). T2 रथं दृष्ट्वा कृतं दिव्यं. — *b*) K3 शराञ्शतान्; D6 सशरासनः. V1 (second time) Dn1 D8 वैहैयै(D8 वैडूर्यै)मंत्रसंभवैः. — Dn1 D8 om. 91^{cd}. — *c*) N (B3 damaged; Dn1 D8 om.) आदाय (for *आदत्त). S आददे तमिषुं (T1. 3 G1. 3 सशरं) दिव्यं (T2 देव). — *d*) K3 सोमविश्वाग्निसंभवं; D2 S सोमविष्ण्वग्निवातजं (D2 °संनिभं).

92 For S, cf. lines 103–104 of App. I (No. 2). Dn1 D8 read 92 after 86. — *a*) B1. 2 अस्य (for तस्य). K3 वार्तांस्; K4 V1 B1. 3. 5 D3. 4. 7 राजंस्; Da1 D1. 5 पक्षं; Dn1 D8 वाचं; D2 वाद्यास्; D6 वाजींस् (for वाजांस्). B1. 4. 5 Da1 D1–5. 7 तदा (for ततो). — *b*) K3 Dn1 विभो; V1 B (B3 damaged) D2–4. 7. 8 प्रभो (D8 °भोः). — *c*) D6 पुण्यगंधवहो; Ca °वहं (as in text). K3 तत्र (for राजन्). — *d*) B1. 4. 5 Da1 D1. 3–5. 7 देवसत्तमं (D5 °मः); B2 D2 राजसत्तमं. K3 वाजांश्च राजसत्तमः; D6 श्वसनो विधिजोभवत्.

93 *a*) B1 अवस्थाय; B2 समास्थाय; D6 समर्थयन्; T1. 3 G तमादाय (for °स्थाय). T2 रथं देवस् (for महादेवस्). — *b*) K3 त्रीमया (sic) (for त्रासयन्). D2. 6 S दैत्य(G2 सर्व)दानवान्; D3 दैवतैरपि. — *c*) T1 रथं; M1 यदा (for तदा). Ś2 यातु; K1 यतुः (sic); D8 यंतु; T1 दिव्यं; G2 यत्तत्; Ca यत्तः (as in text). — *d*) V1 B (B3 damaged) Da1 D1–7 मेदिनीं; D8 रोदसीं; T2 रोधसा; Ca रोदसी (as in text). — After 93, N (except D2) ins.:

265* तमारुरुक्षुं देवेशं तुष्टुवुः परमर्षयः ।
गन्धर्वा देवसंघाश्च तथैवाप्सरसां गणाः ।

[(L. 1) Ś K1. 2. 4 समारुरुक्षुं; K3 तमारुक्षंतु (sic); B5 °रुरुक्षुर्. — (L. 2) K1. 4 D5 गंधर्व- (for गन्धर्वा). Da1 गुणाः (for गणाः).]

D6 cont.: D2 S ins. after 93:

266* महर्षिभिः स्तूयमानो वन्द्यमानश्च बन्दिभिः ।
उपनृत्तश्चाप्सरसां गणैर्नृत्तविशारदैः ।

[(L. 1) D2. 6 ब्रह्मर्षिभिस् (for मह°). — (L. 2) G1 उपानृत्तश् (for उप°). D2. 6 तथैवाप्सरसां वृन्दैर्नृत्यद्भिर्नृत्यकोविदैः.]

94 *a*) V1 M2–4 संशोभमानो. D2. 6 अशोभत महा- (D6 तदा) देवः. — *b*) T2 M1. 4 बाण- (for बाणी). M2. 3 खड्गबाणशरासनी. — After 94^{ab}, V1 repeats 91^{ab}. — *c*) Ś1 K2. 4 Dn1 D8 [ए]व (for [इ]व). K3. 4 V1 B (B3 damaged) Da1 Dn1 D1–5. 7 T1. 2 M देवान्; T3 G शंभुः (for देवो). D6 ततो ब्रवीत्तथा देवान्. — Ś K1. 2 om. (hapl.) 94^{d}–96^{a}. — *d*) S भवेदिति (for भविष्यति). — After 94, S ins. an addl. colophon. [*Adhy. name:* T1. 2 G1 M1 त्रिपुरदहने (T1 °न-) रथकल्पनं. — *Adhy. no.:* T1. 3 G M 26; T2 28.]

95 Ś K1. 2 om. 95 (cf. v. l. 94). Before 95, S ins. दुर्योधनः. — *b*) K3 D8 संनियोक्ष्य(D8 °क्ष्य)से. — *c*) K4 G2 देवेशः. — *d*) D8 चान्यथा (for संशयः).

96 Ś1 K1. 2 om. 96^{a} (cf. v. l. 94). — *a*) S महादेवो (for पुनर्देवो). — *b*) D2 भवेत्; G2 M1 हि सः (for हि यः). K3 सत्यश्रेष्टतरो भुवि. — *c*) K3 V1 Dn1 D2. 6. 8 S वै (for मे). — *d*) D8 यूयं (for स्वयं).

97 *a*) S वचो (for ततो). — *b*) S सर्वे गत्वा पितामहं. — *c*) B (B3 damaged) Da1 D1. 3–5. 7 देवाः (for देवं). K2 गत्वापि तं महादेवं; S प्रणिपत्योचुरेकाग्राः (G1. 2 M2 °ग्र्याः). — *d*) K3 प्रणम्य; D8 प्रपद्य (for प्रसाद्य). K4 [ए]त्वं; V1 Dn1 D6 [ए]तद्; B1. 2. 4 Da1 D1–5. 7. 8 [इ]दं; B5 S

गत्वा पितामहं देवं प्रसाद्यैवं वचोऽब्रुवन् ॥ ९७
देव त्वयेदं कथितं त्रिदशारिनिबर्हणम् ।
तथा च कृतमस्माभिः प्रसन्नो वृषभध्वजः ॥ ९८
रथश्च विहितोऽस्माभिर्विचित्रायुधसंवृतः ।
सारथिं तु न जानीमः कः स्यात्तस्मिन्रथोत्तमे ॥ ९९
तस्माद्विधीयतां कश्चित्सारथिर्देवसत्तम ।
सफलां तां गिरं देव कर्तुमर्हसि नो विभो ॥ १००
एवमस्मासु हि पुरा भगवन्नुक्तवानसि ।
हितं कर्तास्मि भवतामिति तत्कर्तुमर्हसि ॥ १०१
स देव युक्तो रथसत्तमो नो
दुरावरो द्रावणः शात्रवाणाम् ।
पिनाकपाणिर्विहितोऽत्र योद्धा
विभीषयन्दानवानुद्यतोऽसौ ॥ १०२
तथैव वेदाश्चतुरो हयाग्र्या
धरा सशैला च रथो महात्मन् ।
नक्षत्रवंशोऽनुगतो वरूथे
यस्मिन्योद्धा सारथिनाभिरक्ष्यः ॥ १०३
तत्र सारथिरेष्टव्यः सर्वैरेतैर्विशेषवान् ।
तत्प्रतिष्ठो रथो देव हया योद्धा तथैव च ।
कवचानि च शस्त्राणि कार्मुकं च पितामह ॥ १०४
त्वामृते सारथिं तत्र नान्यं पश्यामहे वयम् ।
त्वं हि सर्वैर्गुणैर्युक्तो देवताभ्योऽधिकः प्रभो ।

C. 8. 1527
B. 8. 34. 73
K. 8. 27. 11

[ए]नं (for [ए]वं). S महर्षिभिः (for वचोऽब्रुवन्).

98 Before 98, D8 ins. देवा ऊचुः. — a) K3 [ए]व; V1 Dn1 D6 यत् (for [इ]दं). B1.4.5 Da1 D1.3–5.7 S यथा त्व(S त्वया य)त्कथितं देव (T1 पूर्वं); D2 देवेश यत्त्वा कथितं. — b) Ś2 B1.4.5 Da1 D1.3–5.7 -विनिग्रहे; K3 V1 B2 Dn1 D2.8 S -निबर्हणे (K3 M1.2 °ण) (for -निबर्हणम्). — c) K3 V1 B2 D6.8 S तत् (for च). — d) K3 V1 B (B3 damaged) D S नो (K3 Dn1 D8 गो-; V1 D6 वै; D2 S च) वृषध्वजः (for वृषभ°).

99 a) M1 रथं. — b) B2 विचित्रांबरसंवृतः; Dn1 D2 T1 विचित्रायुधसंभृतः (D2 °निभः; T1 °युतः). — c) B2 सारथिस्; D6 सारथी. B1.4.5 Da1 D1.3–5.7 S (except T1) च (for तु). — d) G2 कस्मात् (for कः स्यात्). T1 अस्मिन्; G2 तस्माद् (for तस्मिन्). K3 कस्य कस्मिन्रथोत्तमः; T2 तस्मिन्रथवरोत्तमे.

100 a) G2 कामाद् (for तस्माद्). — b) B5 देवसत्तमः; T1 सुरसत्तम. G2 तव पुत्रस्य सत्तम. — c) B1 सफलितां (for सफलां तां). T1 हि (for तां). D8 चार्थितं; T3 G2.3 त्वाशिषं (for तां गिरं). — d) K3 M2 (before corr.). 3.4 ते (for नो). D2.8 प्रभो (for विभो).

101 T3 G2.3 om. 101ab. — a) D6 अस्मानपि (for °सु हि). Dn1 रिपुहा (for हि पुरा). — b) D8 M2–4 भगवान्. K4 वक्तुवान् (for उक्तवान्). Ś2 अपि (for असि). — c) B2.4 Dn1 D3.7 हित-; S एवं (for हितं).

102 a) K3 Da1 D1.5.8 रथसत्तमेन; Dn1 °सत्तमश्च; D2 °सत्तमो वो; S °सत्तमो वै. — b) Ś2 दुरायरो; K3 T1 °रोहो; V1 B4 m D2.6 T2 °सदो; B1.4.5 Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 Cc °धरो; B2 T3 G °धर्षो; M3 °परो (for °वरो). — c) S पिनाकधन्वा (for °पाणिर्). — d) B2 om. (hapl.) from विभीषयन् up to योद्धा (in 103d). K2 मानवानुद्यतो; T1 दानवानंदतो (for °नुद्यतो).

103 B2 om. up to योद्धा (in 103d) (cf. v. l. 102). — a) V1 D1.5 T2 G1 देवाश्; D8 वेदांस्. S च रथे (for चतुरो). Cc cites चतुरः. D8 हयाग्र्यान्; G1 °ग्रा; G2 भयाग्र्या. — b) K3 V1 B1.4.5 D T G1.3 M महात्म(T2 °स्व)नः. G2 धराः सशैलश्च यमो महात्मनः. — c) K1.3.4 V1 B1.4.5 D S Ca नक्षत्रवंशा(K4 °शे)नुगतो (D3.7 °नुरथो; D4 °न्नुरथो) वरूथी. — d) K3 B1.4.5 Da1 Dn1 D1–7 हरो; D8 हारो हि (for यस्मिन्). Ś1 K2.4 V1 B (B3 damaged) D T3 G3 सारथिनां. ❀Cc: ना पुमान्।❀ K3.4 B1.4 Da1 Dn1 D1–7 T3 G3 अभिलक्ष्यः (K4 D2 Ca.c °क्षः); V1 अति लक्ष्यः; B5 अभिदृश्यः; D8 अस्ति लक्ष्यः; G2 अभिरथ्या (for °रक्ष्यः).

104 a) K1 तथा (for तत्र). Ś K2 इष्टव्यः; Cc एष्टव्यः (as in text). — b) V1 एव (for एतैर्). Ś2 B5 विशेषयन्; K3 °षतः; Ca.c °वान् (as in text). — c) Ś2 K1.4 तत्प्रविष्टो; K3 तत्प्रतिष्ठौ; Cc °ष्ठो (as in text). V1 B4 D6 तं प्रतिष्ठंरथं देव; Da1 D1.5 तत्प्रतिष्ठरथं देव; D8 प्रतिष्ठितो रथो देव; S तं (M4 सं-) प्रविष्टा रथं देवा (T1 G2 M3 °व; M4 °वं). — d) K1 हत-; B5 हरो (for हया). K3 योधा. V1 B1.4 Da1 D1.2.5.6 T2 हयान् (D2 हया) योद्धारमेव च; T1.3 G M रथयोद्धारमेव च. — e) Ś K2.4 समस्तानि; K1.3 B (B3 damaged) Da1 D1.3–5.7 सशस्त्राणि (for च शस्त्राणि). — f) K3 पितामहः; B2 D1 °महं.

105 G2 om. 105abcd. — b) K3 नाभ्य- (for नान्यं). — c) Ś1 K2.4 V1 B (B3 damaged) Da1 D1–7 T1.3 G2.3 सर्वगुणैर्. — d) K1.3 V1 B1.2.4 Dn1 D2–4.6.7 दैवतेभ्योधिकः; B5 दैवेभ्योप्यधिकः; Da1 D1.5 देवेभ्यो-

C. 8. 1527
B. 8. 34. 79
K. 8. 27. om.

सारथ्ये तूर्णमारोह संयच्छ परमान्हयान् ॥ १०५
इति ते शिरसा नत्वा त्रिलोकेशं पितामहम् ।
देवाः प्रसादयामासुः सारथ्यायेति नः श्रुतम् ॥१०६
ब्रह्मोवाच ।
नात्र किंचिन्मृषा वाक्यं यदुक्तं वो दिवौकसः ।
संयच्छामि हयानेष युध्यतो वै कपर्दिनः ॥ १०७
ततः स भगवान्देवो लोकस्रष्टा पितामहः ।
सारथ्ये कल्पितो देवैरीशानस्य महात्मनः ॥ १०८
तस्मिन्नारोहति क्षिप्रं स्यन्दनं लोकपूजिते ।
शिरोभिरगमंस्तूर्णं ते हया वातरंहसः ॥ १०९

स्यधिकः; T2 M देवताम्यधिकः. — After 105cd, S (G2 om. lines 1–6; M1 om. lines 10–12) ins.:

267* त्वं देव शक्तो लोकेऽस्मिंस्त्रियन्तुं प्रद्रुतानिमान् ।
वेदाश्वान्सोपनिषदः सारथिर्भव नः स्वयम् ।
योद्धुं बलेन सत्त्वेन वयसा विनयेन च ।
अधिकः सारथिः कार्यो नास्ति चान्योऽधिको भवान् ।
स भवांस्तारयत्वस्मान्कुरु सारथ्यमव्यय । [5]
भवानभ्यधिकस्त्वत्तो नान्योऽस्ति भविता त्विह ।
त्वं हि देवेश सर्वेस्तु विशिष्टो वदतां वर ।
तं रथं त्वं समारुह्य संयच्छ परमान्हयान् ।
तव प्रसादाद्वध्येयुर्देव दैवतकण्टकाः ।
स नो रक्ष महाबाहो दैत्येभ्यो महतो भयात् । [10]
त्वं हि नो गतिरव्यग्र त्वं नो गोप्ता महाव्रत ।
त्वत्प्रसादात्सुराः सर्वे पूज्यन्ते त्रिदिवे प्रभो ।

[(L. 1) T2 M1 लोकेश (for °केऽस्मिन्). — (L. 2) T G3 M1 वेदांश्च (for वेदाश्वान्). M2–4 सोपनिषदान्. — (L. 3) T1 G1 M2–4 योद्धुर्. T2 M1 वीर्येण सत्त्वेन; M2–4 सत्त्वेन वीर्येण (for सत्त्वेन वयसा). — (L. 4) T3 G3 को वा (for कार्यो). M2–4 भवेत् (for भवान्). — (L. 5) T1 तापयतु; T2 G3 तारयित्वा (for °यतु). — (L. 6) G1 भवादभ्यधिकस्. T1 M2–4 [इ]ह पितामह (for भविता त्विह). — (L. 7) T1 वरः. — (L. 8) Cf. 105ef. M1 त्वत् (for त्वं). G2 समवायवलान्हयान् (for the posterior half). — (L. 9) G1 वध्येरन्. T1 G2 M3 देवतकंटकाः (G2 °कान्); M1 देव कने प्रभो. — (L. 10) M2–4 महादेव (for °बाहो). — (L. 11) T1 G1 अव्यग्रा; M2–4 अप्यग्रा (for अव्यग्र).]

— S om. 105ef; K3 om. 105e. — e) Ś1 सरथ्ये; K1 सारथिं; V1 B (B3 damaged) Da1 Dn1 D1–7 स रथं; D8 सारथ्यं (for सारथ्ये). V1 B2.5 D2–4.6.7 आरुह्य (for आरोह). — After 105, N ins.:

268* जयाय त्रिदिवेशानां वधाय त्रिदशद्विषाम् ।

[B1.4 Da1 D1.5 त्रिदशेशानां (for त्रिदिवे°). K3 D8 त्रिदिवद्विषां.]

106 a) B4 तरसा; Co शिरसा (as in text). K3 B1.4 D (except D8) T2 M गत्वा; T3 G2.3 गच्छन् (for नत्वा). — b) B2 D1.3 त्रैलोक्ये(D3 °के)शं; T2 त्रिदशास्तं. B1 पितामहः. — After 106, V1 Da1 D1.5 ins. an addl. colophon. [*Adhy. name*: Da1 D1.5 त्रिपुरवधोपाख्यान.]

107 K3 B (B3 damaged) Da1 D1.5.8 भगवान्; Dn1 D2–4.6.7 पितामह (for ब्रह्मा). — After the ref., S ins.:

269* एवमेतत्सुरास्तथ्यं नान्यस्त्वभ्यधिको भवान् ।
सारथित्वं करिष्यामि शंकरस्य महात्मनः ।
सर्वथा रथिनः श्रेयान्कर्तव्यो रथसारथिः ।
तस्मादेतद्यथातत्त्वं ज्ञात्वा युष्मांश्च संगतान् ।
संगच्छामि हयानेष विबुधाः कालमर्दिने । [5]

[(L. 1) T3 G2.3 तस्य (for तथ्यं). T2 M1 भवात्; G1 M2–4 भवेत् (for भवान्).]

— a) D3 मुषा (for मृषा). D2 वाच्यं (for वाक्यं). — b) K3 V1 Da1 Dn1 D1.3 वै; B1.2.4 D3.4.6.7 त्रि- (for वो). — c) Da1 D1.5 महान् (for हयान्). K3 एव; Co एष (as in text). — d) D6 Co [अ]हं (for वै). — For 107, S subst.:

दुर्योधनः ।
270* एवमुक्त्वा जटाभारं संयम्य प्रपितामहः ।
परिधायाजिनं गाढं संन्यस्य च कमण्डलुम् ।
प्रतोदपाणिर्भगवानारुरोह रथं तदा ।

[(L. 2) G3 कमंडुलं. — (L. 3) T1 G2 तथा (for तदा).]

108 b) D2 लोकश्रेष्ठो (for °स्रष्टा). — c) V1 [अ]-कल्पयन्; T2 G1.2 M1 कल्पिते (M1 °ता); Co °तः (as in text).

109 a) Ś रथं (for क्षिप्रं). — b) Ś2 V1 B2.4 Dn1 D3.4.6–8 स्यंदने. K3 B1.5 Da1 D1.5 लोकपूजितं. S कल्पितं लोकसंभू(T2 °वृ)तं. — c) S पतिता (for अगमन्). V1 B (B3 damaged) D (except Dn1 D8) S भूमिं (T3 G1.3 °मौ) (for तूर्णं). — d) S तुरगा वेदसंभवाः. — V1 B1.4 Dn1 D2–8 ins. after 109: Ś1 B5 Da1 D1 after 111:

271* आरुह्य भगवान्देवो दीप्यमानः स्वतेजसा ।

महेश्वरे त्वारुहति जानुभ्यामगमन्महीम् ॥ ११०
अभीशून्हि त्रिलोकेशः संगृह्य प्रपितामहः ।
तानश्वांश्चोदयामास मनोमारुतरंहसः ॥ १११
ततोऽधिरूढे वरदे प्रयाते चासुरान्प्रति ।
साधु साध्विति विश्वेशः स्मयमानोऽभ्यभाषत ॥ ११२
याहि देव यतो दैत्याश्चोदयाश्वानतन्द्रितः ।
पश्य बाह्वोर्बलं मेऽद्य निघ्नतः शात्रवान्रणे ॥ ११३
ततस्तांश्चोदयामास वायुवेगसमाञ्जवे ।
येन तत्त्रिपुरं राजन्दैत्यदानवरक्षितम् ॥ ११४
अथाधिज्यं धनुः कृत्वा शर्वः संधाय तं शरम् ।
युक्त्वा पाशुपतास्त्रेण त्रिपुरं समचिन्तयत् ॥ ११५
तस्मिन्स्थिते तदा राजन्क्रुद्धे विधूतकार्मुके ।

C. 8. 1563
B. 8. 34. 107
K. 8. 27. 30

[D8 प्रारोहद् (for आरुह्य).]

B1.4 D cont.: V1 ins. after 111: B2 after 110:

272* अभीषून्हि प्रतोदं च संजग्राह पितामहः ।

[D2.6 अभीष (D6 °षु); D8 अभिशुं; Ca °षून् (as above). D2.6.8 च (for हि). D2 प्रतोदे; Ca °दं (as above).]

110 K1 B1.4 D2–8 T G M1. om. 110: V1 reads (in marg.) 110 after 271*. Dn1 reads 110–111 after line 4 of App. I (No 3). — a) V1 रोहयति; B2.5 Da1 D1 त्वारोहति. — For 110, T G M1 subst.:

273* उभाभ्यां लोकनाथाभ्यामास्थितं रथसत्तमम् ।
वोढुं न शक्ता वेदाश्वा जानुभ्यामपतन्महीम् ।

[(L. 2) T3 G3 वेदाश्व (for °श्वा). G2 सोढुं न शक्ता वेदाश्व (for the prior half). T1 अगमन् (for अपतन्).]

111 Ś2 K1 B1.4 Dn1 D2–4.6.7 om. (? hapl.) 111. B2 om. 111ab. V1 reads 111 in marg. D8 reads 111 after line 4 of App. I (No 3). — a) K2 V1 B3.5 Da1 D1.5.8 S अभीषून्. Ś1 K4 अपि लोकेशः; K3 त्रिदिवेशेशः; B5 हि त्रिलोकेशं. — b) D8 संयम्य (for संगृह्य). Ś1 K4 तु (for प्र-). — For 111, S subst.:

274* अभीशुभिस्तु भगवानुद्यम्य च हयान्विभुः ।
अस्तु वीर्यं च शौर्यं च वेदाश्वानामिति प्रभुः ।
रथं संचोदयामास देवानां प्रभुरव्ययः ।

[(L. 1) T1.3 G3 च; G2 स (for तु). — (L. 3) G2 वेदानां (for देवानां).]

— After 111, K4 V1 B1.4.5 D ins. a passage given in App. I (No. 3).

112 a) B1 M1 विरूढे (for ऽधिरूढे). — b) T2 सन्नद्धे (for प्रयाते). T1.3 G M रथं पशुपति(M1 °ते)स्तदा. — c) K3 Da1 D1.2.5 G2 M1 देवेशः (D2 G2 M1 °श); K4 विश्वेशं; T3 G1.3 M2–4 देवेशं. — d) Ś2 K4 स्तूयमानो (for स्मय°).

113 a) K3 T2 दैत्यांस्. — b) B1 [अ]स्मान् (for [अ]श्वान्). T1.3 G अरिंदम (G1.2 °मः); M अतंद्रियः (for अतन्द्रितः). — d) K3 निघ्नतः (for निघ्नतः). D3 शात्रवं.

114 B3 resumes. — a) K3 V1 B D3.4.6–8 S ततोऽश्वांश्; D2 ततस्ते (for °स्तांस्). D2.3 नोदयामास (for चोद°). — b) K3 V1 B D S मनोमारुत(M1 °मानस)रंहसः. — After 114ab, T2.3 G1.3 M ins.:

275* पुराण्युद्दिश्य खस्थानि दानवानां तरस्विनाम् ।

— c) D3 यत्; D4 तं (for तत्). Da1 D1.5 वै तत्पुरं (for तत्त्रिपुरं). K3 जघ्ने (for राजन्). — d) B5 Da1 D1.5 दैत्यदानवपूजितं. — For 114cd, S (except T2) subst.:

276* ततस्ते सहसोत्पत्य वेदाख्या रथवाजिनः ।
क्षणेन तानि दैत्यानां पुराणि प्रापयन्प्रभुम् ।

[(L. 1) T1 G1.2 M2–4 तरसा (for सहसा). T1.3 G3 M2–4 रथमादाय वाजिनः (for the posterior half). — (L. 2) T2 M1 तेन (for तानि). T2 M1 हरं (for प्रभुम्).]

— After the above, S reads 80ab (with v. l.). — After 114, Ś K V1m B2.4.5 Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 ins.:

277* पिबद्भिरिव चाकाशं तैर्हयैर्लोकपूजितैः ।
जगाम भगवान्क्षिप्रं जयाय त्रिदिवौकसाम् ।

[(L. 1) Ś K1.2.4 Dn1 B2 लोकपूजितः.]

— After 277*, K3.4 V1 B (except B2) D (except D8) T2 ins. a passage given in App. I (No. 4).

115 a) B2 अथासह्यं (for °धिज्यं). K3 स्वधनुः (hypermetric) (for धनुः). — b) B3 सर्वायसं (for संधाय तं). K3 समारोप्य च तं शरं. — c) B1.3.4 G1 युक्तं; D4 मुक्त्वा; D6 T2 युंक्त्वा. D8 पाशुपतास्त्राणि; G2 °पदास्त्रेण. — d) T1 ते पुरं (for त्रिपुरं). G2 स तु चिंतयन् (for समचिन्तयत्).

116 a) G1 अस्मिन्. B2 हि ते (for स्थिते). T3 G ततो (for तदा). V1 B D2–4.6.7 T1 M3 महाराज (B2 °जन्) (for तदा राजन्). — b) K3 V1 B D S रुद्रे (for क्रुद्धे). Ś K1.2 विद्रु(Ś1 °श्रु-; Ś2 °ध्र)तकार्मुकः; K3 च धृतकार्मुके; Dn1 S वितत° (for विधूत°). — c) K4 पुराणे. V1 त्रीणि; Da1 D1.5 S (except T2) तेन (for तानि). — d) Ś K2.4 B1–3.5 Dn1 D2–4.7 ए(Ś2 K4 चै)वैकतां; K1 D8 एकत्रतां; B4 एकत्वती; B4m एकैकतां; Da1 D1.5

C. 8. 1563
B. 8. 34. 108
K. 8. 27. 30

पुराणि तानि कालेन जग्मुरेकत्ववतां तदा ॥ ११६
एकीभावं गते चैव त्रिपुरे समुपागते ।
बभूव तुमुलो हर्षो दैवतानां महात्मनाम् ॥ ११७
ततो देवगणाः सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः ।
जयेति वाचो मुमुचुः संस्तुवन्तो मुदान्विताः ॥११८
ततोऽग्रतः प्रादुरभूत्त्रिपुरं जघ्नुषोऽसुरान् ।
अनिर्देश्योग्रवपुषो देवस्यासह्यतेजसः ॥ ११९
स तद्विकृष्य भगवान्दिव्यं लोकेश्वरो धनुः ।
त्रैलोक्यसारं तमिषुं मुमोच त्रिपुरं प्रति ।
तत्सासुरगणं दग्ध्वा प्राक्षिपत्पश्चिमार्णवे ॥ १२०
एवं तत्त्रिपुरं दग्धं दानवाश्चाप्यशेषतः ।
महेश्वरेण क्रुद्धेन त्रैलोक्यस्य हितैषिणा ॥ १२१
स चात्मक्रोधजो वह्निर्हाहेत्युक्त्वा निवारितः ।
मा कार्षीर्भस्मसाल्लोकानिति त्र्यक्षोऽब्रवीच्च तम् १२२

Cc एकात्मतां; Ca एकत्ववतां (as in text). V1 D6 S जग्मुरेकत्वमाशु वै (V1 D6 °मप्यथ).

117 a) B1 एकीभागं (for °भावं). — b) K3.4 V1 B D S त्रिपुरत्वमुपागते (D2 °त्वमुपागमे; D8 °त्वं समागते). — c) Some MSS. तुमलो. D8 बभूव त्रिषु लोकेषु. — d) K V1 B3–5 Da1 Dn1 D1.2.4 S देवतानां. D8 हर्षो मनसि सर्वतः.

118 d) D8 संतुष्टास्ते (for संस्तुवन्तो). K3 B Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 S महेश्वरं; V1 D2.6 मुदायुताः (for °न्विताः).

119 a) Ś K1.2.4 भवः; G2 [अ]ग्रश्च (for ऽग्रतः). B2 ते सुरास्त्रिदिवं जग्मुः; D8 ततो दृष्टिपथं प्राप्तं. — b) K2 जघ्नु*; K3 जग्मुषो; B3 D2–4.7.8 (marg. sec. m.) निघ्नतो (for जघ्नुषो). V1 D6 पुरं; B4 असुराः; Dn1 धनुः; T2 परं; G2 पुरा (for ऽसुरान्). Ś1 त्रिपुरं जघ्नुरासुरान्; Ś2 K4 जघ्नि(K4 °घ्नि)वांस्त्रिपुरासुरान् (sic); B2 प्रादुरासंस्ततोग्रतः. — c) K3 (before corr. as in text) अनिर्दिश्यं च धनुषो; V1 S °र्देश्याग्र(T1 °स्त्र-; T2 M2–4 °श्य)वपुषो. Ca.c cite अनिर्देश्यं. — d) T1 महता (for देवस्य). K4 [अ]सह्यतेजस्विता (sic); B2 [अ]मिततेजसः; Dn1 [अ]-सह्यते धनुः (sic); T1 [अ]सय्यतेजसा (sic). — After 119, S ins.:

278* त्रीणि दृष्ट्वैकसंस्थानि पुराण्यथ पिनाकधृक् ।

[T1 तृणे (for त्रीणि). T2 दृष्ट्वा च स्वस्थानि; G2 दृष्ट्वैव सं° (for दृष्ट्वैकसंस्थानि). T2 पुराण्येव (for °ण्यथ).]

120 b) G2 लोकेश्वरं. — c) D1.5 त्रिलोकसारं. — After 120^{cd}, K4 V1 B Dn1 D1.3–7 T2 ins.:

279* उत्सृष्टे वै महाभाग तस्मिंस्त्रिपुवरे तदा ।
महानार्तस्वरो ह्यासीत्पुराणां पततां भुवि ।

[(L. 1) B2 उत्सृज्य (for उत्सृष्टे). V1 D6 च (for वै). V1 B4.5 Da1 Dn1 D1 महाभागे. — (L. 2) Dn1 नादोस्थिरो (for आर्तस्वरो). B1 नासीत् (for ह्या°). B4 आर्तनाद महानासीत् (for the prior half). V1 पततं (for पततां).]

T2 (om. line 4) cont.: T1.3 G M ins. after 120^{cd}:

280* एकबाणेन तद्देवस्त्रिपुरं परमेश्वरः ।
निजघ्ने सासुरगणं देवदेवो महेश्वरः ।
बाणतेजोग्निदग्धे तत्प्रविशीर्णं सहस्रधा ।
महदार्तस्वरं कृत्वा नावशेषमुपागतम् ।

[(L. 1) T3 G3 तं (for तद्). — (L. 2) G2 सासुरगणान्. — (L. 3) T3 G3 प्रविकीर्णं (for प्रविशीर्णं).]

— e) K4 V1 B1 Da1 Dn1 D1–7 T2 तान्सोसुरगणान् (D1 °गुणान्; T2 °गुणं); B2 तच्चासुरगणं; B3.4 तं सोसुरगणं; B5 ततोसुरगणं. V1 D6 दग्धान् (for दग्ध्वा). Ś K1.2 तस्मात्सुरगणं दृष्ट्वा; T1.3 G M मद्देश सासुरगणं. — f) K1 प्राक्षिपन्; T1.3 G M1–3 प्रापतत्; M4 प्राविशत्. Da1 D1.5 (marg. as in text) पश्चिमान्भुवि (for °मार्णवे).

121 a) K3 V1 B2.3 D2–4.7 तु; B1.4 तं; T1 G हि (for तत्). T2 दग्ध्वा (for दग्धं). — b) Dn1 T2 दानवांश्च. K3 Dn1 T2 विशेषतः; B (except B2) [अ]-प्यशेषिताः; Cc अपोशिताः (for °शेषतः). D8 दानवानां दुरात्मनां. — c) Dn1 महेश्वरस्य (for °श्वरेण).

122 a) K3 चात्मको ध्वजो; V1 Dn1 D2.6 °क्रोधजं. V1 D2.6 वह्निं. — b) D3 दाहेत्युक्त्वा; D6 हा ते°; S दहे-(T1 °ह)त्युक्तो (for हाहेत्युक्त्वा). Ca cites हा हा (as in text). V1 Dn1 D2.6 निवार्य च; D8 [अ]भिवारितः; G2 [अ]स्ति शरतः (for निवारितः). — After 122^{ab}, S ins.:

281* त्रैलोक्यमवशेषेण पुनर्दग्धुं प्रचक्रमे ।
कालाग्निमिव निर्दग्धुमुत्थितं तं पुनः पुनः ।

[(L. 1) T3 G1.3 अविशेषेण; G2 अपि नो यस्य. T2 पुरं; G2 तापं (for पुनर्). — (L. 2) T2 कालाग्निर्. G2 दग्धं तम् (for निर्दग्धुम्). T1 तु; M2–4 तत् (for तं).]

— c) K3 G2 कार्षीद्. Ś K2.4 लोकं; D5 लोकाद् (for लोकान्). — d) K3 द्रुतं; B5 Da1 Dn1 D1.5 S वचः (for च तम्).

123 b) D4.6 T1 G1 देवलोकास्. K1.3 V1 B Da1 D1–5.7 T2.3 G3 M2–4 त्वथर्षयः; D2 त्वधर्षभाः; D6 महर्षयः;

ततः प्रकृतिमापन्ना देवा लोकास्तथर्षयः ।
तुष्टुवुर्वाग्भिरर्थ्याभिः स्थाणुमप्रतिमौजसम् ॥ १२३
तेऽनुज्ञाता भगवता जग्मुः सर्वे यथागतम् ।
कृतकामाः प्रसन्नेन प्रजापतिमुखाः सुराः ॥ १२४
यथैव भगवान्ब्रह्मा लोकधाता पितामहः ।
संयच्छ त्वं हयानस्य राधेयस्य महात्मनः ॥ १२५

त्वं हि कृष्णाच्च कर्णाच्च फल्गुनाच्च विशेषतः ।
विशिष्टो राजशार्दूल नास्ति तत्र विचारणा ॥ १२६
युद्धे ह्ययं रुद्रकल्पस्त्वं च ब्रह्मसमोऽनघ ।
तस्माच्छक्तौ युवां जेतुं मच्छत्रूंस्ताविवासुरान् ॥ १२७
यथा शल्याद्य कर्णोऽयं श्वेताश्वं कृष्णसारथिम् ।
प्रमथ्य हन्यात्कौन्तेयं तथा शीघ्रं विधीयताम् ।

C. 8. 1579
B. 8. 34. 123
K. 8. 27. 45

D8 ऋषीश्वरः; M1 तथार्षयः. — c) K1 अष्टाभिः; K8 D8 इष्टाभिः; V1 Da1 D1.5 उग्राभिः; B Dn1 D2–4.6.7 S अग्र्या-(G1 °ग्रा)भिः (for अर्थ्याभिः). — d) Ś K2.4 शंभुम् (for स्थाणुम्). T3 G त्रिपुरवैरिणं (for अप्रतिमौजसम्).

124 a) K8 तेनाहुताः; V1 अनुज्ञांता (for तेऽनु°). — b) S (except T2) transp. जग्मुः and सर्वे. — c) B Da1 D1.3–8 प्रयत्नेन; T2 प्रसन्नास्ते (for °न्नेन). K8 कृतकामप्रयत्नेन. — After 124, N (D1, the prior half of line 1 only) T2 ins.:

282* एवं स भगवान्देवो लोकस्रष्टा महेश्वरः ।
देवासुरगणाध्यक्षो लोकानां विदधे शिवम् ।

[(L. 1) Ś2 भगवन्. Ś2 V1 लोके स्रष्टा; D8 लोककर्ता. — (L. 2) T2 देवः (for देवा-). K3 शिवः; Cc शिवम् (as above).]

125 D1 om. 125ab. — a) Ś1 K V1 तथैव. D8 धाता (for ब्रह्मा). S (except T2) एवं रुद्र(T3 ईश)स्य कृतवान्. — b) D8 (marg. as in text) लोकब्रह्मा; T2 °हेतोः (for °धाता). S (except T2) सारथ्यं प्र(T3 G1.3 तु)पितामहः. — After 125ab, K3 V1 B D (D1 om.) T2 M ins.:

283* सारथ्यमकरोत्तत्र रुद्रस्य परमोऽव्ययः ।
तथा भवानपि क्षिप्रं रुद्रस्येव पितामहः ।

[(L. 1) K3 D5 (before corr.) परमाव्ययः; D8 (*sup. lin.*) °मार्थतः. — For line 1, M subst.:

284* स्वयं लोकत्रयं स्रष्टा लोकानां हितकाम्यया ।

— (L. 2) K3 तथापि भगवान्क्षिप्रं (for the prior half). K3 रुद्रस्यैव.]

— c) Ś2 K1.3 V1 B D T2 संयच्छतु हयान्; T1.3 G M संयच्छ तुरगान्.

126 a) Ś2 कृष्णश्च कर्णश्च; K1 कृष्णाश्च कर्णाश्च. T2 पार्थं कृष्णो यथा पाति. — b) K3.4 V1 B D (except D5) फाल्गुनाच्च (K3 °नस्य; K4 °नश्च); T2 त्वं हि कर्णं. T1.3 G M गुणाधिकः; Cc विशेषतः (as in text). — After 126ab, S (except T2; G1 M om. line 2) ins. (cf. 287*):

285* बलतो रूपतो योगादस्त्रसंपद एव च ।
समासक्तं महीपाल कुरु मे हितमीप्सितम् ।

— S (except T2) om. 126cd. — d) V1 Dn1 D6 T2 मेत्र; Da1 D1.5 तेत्र (for तत्र).

127 a) D8 रुद्रसमस्. V1 Dn1 D2.6 T2 युद्धे रुद्रसमः कर्णः. — b) B1 नयः; B2–5 Da1 D1.3–5.7 T3 G M नये (for ऽनघ). — c) Ś K1.2.4 V1 B (except B5) Dn1 D2–4.6.7 T2 शक्तो भवान्; D8 शक्तो युधा (for शक्तौ युवां). — d) D8 मच्छत्रुं. N (except K3 D8) T3 G3 M1 तानिव; T2 स इव (for ताविव). T1 शत्रूंस्ताविव चासुरान्; G2 शत्रूंश्चापिवचासुरान् (sic).

128 a) T1.3 G M स यथा शल्य कर्णोयं; T2 यथा शल्य स कर्णोयं. — c) T2 शीघ्रं हन्याच्च कौंतेयं. — d) S (except T1) नीतिर् (for शीघ्रं). — After 128cd, V1 B2 Dn1 D2.6 T2 ins.:

286* त्वयि मद्रेश राज्याशा जीविताशा तथैव च ।
विजयश्च तथैवाद्य कर्णसाचिव्यकारितः ।

[(L. 2) T2 विजयस्य. Dn1 D2 कर्णसारथ्य(D2 °थि)-कारितः. — After line 2, T2 ins. an addl. colophon for which see below.]

On the other hand, T1.3 G M ins. after 128cd:

287* त्वया राज्यं सुखं चैव जीवितं जयमेव च ।
समासक्तं महीपाल कुरु मे हितमीप्सितम् ।
संयच्छास्य हयान्राजन्मत्प्रियार्थं परंतप ।
Colophon.

[(L. 1) G1 M1.2.4 त्वयि (for त्वया). G1.2 M जय (for जयम्). — (L. 3) G1 परंतपः. — (Colophon) T2 ins. it after 286* — *Adhy. name:* T1.2 M1 त्रिपुरदहनं. — *Adhy. no.:* T1.3 G M 27; T2 29.]

— T1.3 G M om. 128ef. — e) B2 कर्णं च; D2 कर्णस्य; T2 कर्णौं च. — After 128, N T2 ins.:

288* विजयश्चैव संग्रामे संयच्छाद्य हयोत्तमान् ।

[T2 विजयस्य. Ś K2.4 तव; D8 चास्य; T2 एव (for चैव). V1 संयम्य (for संयच्छ). K2–4 V1 B3.4 Da1 Dn1 D1.5.6.8 [अ]स्य (for [अ]द्य).]

C. 8. 1579
B. 8. 34. 124
K. 8. 27. 46

त्वयि कर्णश्च राज्यं च वयं चैव प्रतिष्ठिताः ॥ १२८
इमं चाप्यपरं भूय इतिहासं निबोध मे ।
पितुर्मम सकाशे यं ब्राह्मणः प्राह धर्मवित् ॥ १२९
श्रुत्वा चैतद्वचश्चित्रं हेतुकार्यार्थसंहितम् ।
कुरु शल्य विनिश्चित्य मा भूदत्र विचारणा ॥ १३०
भार्गवाणां कुले जातो जमदग्निर्महातपाः ।
तस्य रामेति विख्यातः पुत्रस्तेजोगुणान्वितः ॥ १३१
स तीव्रं तप आस्थाय प्रसादयितवान्भवम् ।
अस्त्रहेतोः प्रसन्नात्मा नियतः संयतेन्द्रियः ॥ १३२
तस्य तुष्टो महादेवो भक्त्या च प्रशमेन च ।
हृद्गतं चास्य विज्ञाय दर्शयामास शंकरः ॥ १३३

ईश्वर उवाच ।

राम तुष्टोऽस्मि भद्रं ते विदितं मे तवेप्सितम् ।
कुरुष्व पूतमात्मानं सर्वमेतदवाप्स्यसि ॥ १३४
दास्यामि ते तदास्त्राणि यदा पूतो भविष्यसि ।
अपात्रमसमर्थं च दहन्त्यस्त्राणि भार्गव ॥ १३५
इत्युक्तो जामदग्न्यस्तु देवदेवेन शूलिना ।
प्रत्युवाच महात्मानं शिरसावनतः प्रभुम् ॥ १३६
यदा जानासि देवेश पात्रं मामस्त्रधारणे ।
तदा शुश्रूषतेऽस्त्राणि भवान्मे दातुमर्हति ॥ १३७

दुर्योधन उवाच ।

ततः स तपसा चैव दमेन नियमेन च ।
पूजोपहारबलिभिर्होममन्त्रपुरस्कृतैः ॥ १३८
आराधयितवाञ्शर्वं बहून्वर्षगणांस्तदा ।
प्रसन्नश्च महादेवो भार्गवस्य महात्मनः ॥ १३९
अब्रवीत्तस्य बहुशो गुणान्देव्याः समीपतः ।

---

129 Before 129, S ins. दुर्योधन उवाच. — ^{a}) K_4 Dn_1 T_3 G_3 इदं (for इमं). $D_{3.4.7}$ प्राप्य परं; D_8 चापि परं. T_2 अपरं तु प्रवक्ष्यामि. — ^{b}) T_2 पुरातनं (for निबोध मे). — ^{c}) G_2 सकाशेन. K_3 V_1 $B_{2,3.5}$ Dn_1 $D_{2-4.7}$ T_2 यद्; M_3 त्वं (for यं).

130 ^{a}) M_4 कृत्वा (for श्रुत्वा). Dn_1 D_4 वैतद्; D_8 [ए]तच्च (by transp.). K_3 वयं (for वचश्). G_2 श्रुत्वा (for चित्रं). — T_2 om. 130^{bc}. — ^{b}) S (T_2 om.) हेतुकार्यार्थ(G_2 °र्थं च)तत्त्ववित्; Co as in text. — ^{d}) $Ś_2$ $D_{4.8}$ तत्र; V_1 $D_{2.6}$ काचिद्; B_2 तस्य (for अत्र).

131 ^{b}) K_1 जामदग्निर्. $B_{2.3}$ $D_{3.4.7}$ महायशाः (for °तपाः). — ^{c}) V_1 D_6 तस्य राम इति ख्यातः. — ^{d}) B_2 °बलान्वितः (for °गुणा°).

132 ^{a}) $Ś_2$ स तीव्र-; V_1 सुतीव्रं. D_8 व्रतम् (for तप). — ^{b}) K_1 भवान्; D_8 प्रभुं. V_1 $D_{2.6}$ प्रसादयति शंकरं; $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ संप्रसादिनान्भवं (sic). — ^{c}) G_2 प्रसक्तानि (for °न्नात्मा). — ^{d}) M_1 नियतं. K_3 $D_{2.8}$ सं(K_3 स)जितें-द्रियः; G_2 संमि°; M_1 सर्वे° (sic).

133 ^{b}) B_3 भक्त्या प्रशर्मेनेन च. — ^{c}) T_2 विचित्रं चास्य विजयं. — After 133, S (except T_1) ins.:

289* प्रत्यक्षेण महादेवः स्वां तनुं सर्वशंकरः।

134 $G_{1.2}$ M_{2-4} om. the ref. K_3 $B_{1.3.4}$ Da_1 Dn_1 D_{1-7} महेश्वर; V_1 $B_{2.5}$ $T_{1.3}$ शंकर; D_8 रुद्र; T_2 देव (for ईश्वर). — ^{a}) K_1 नाम (for राम). — ^{b}) V_1 च (for मे). D_5 मे तवेषितं; $T_{1.3}$ G तव चेप्सि(T_3 G_3 °ष्टि)तं. — $Ś_1$ reads 134^{cd} on marg. — ^{c}) T_1 च वचो मह्यं; M_1 धूतपाप्मानं (for पूतमात्मानं). G_2 कुरुष्व मे तदात्मानं (sic). — ^{d}) D_8 भविष्यति (for अवाप्स्यसि).

135 ^{a}) $K_{2.4}$ $T_{1.3}$ तदस्त्राणि; V_1 Da_1 $D_{1.5.6}$ महा°; G_1 ममा°. — ^{b}) T_1 G_3 भूतो (for पूतो). B_2 Dn_1 D_4 भविष्यति. — ^{c}) K_3 अद्य त्वाम्; K_4 अपूतम्; B_2 अपारम् (for अपात्रम्).

136 ^{ab}) V_1 [अ]सौ; B_1 च (for तु). B_3 $D_{2.6}$ transp. जामदग्न्यस्तु and देवदेवेन. — ^{d}) T_1 वंद्य तं (for [अ]वनतः). D_1 प्रभुः; M_{2-4} प्रभो (for प्रभुम्).

137 Before 137, G_1 ins. रामः. — ^{a}) $K_{1.2}$ जानामि; B (except B_2) Da_1 $D_{1.3-5.7}$ जानाति. $B_{1.4.7}$ Da_1 $D_{1.3-5.7}$ देवेशः; B_3 [अ]पात्रं मां; Dn_1 मां देव. — ^{b}) Ś K B_2 प्राप्तं; Ca, c पात्रं (as in text). D_8 यम् (for माम्). K_4 T_1 अस्त्रधारिणे. B_3 शस्त्रास्त्रधारणे तदा; Dn_1 प्राप्तमस्त्रविधारणे. — ^{c}) T_1 तथा (for तदा). K_3 V_1 B_2 Dn_1 D_2 T_1 शुश्रूषवे; K_4 °यते; D_6 °न्य च; M_{2-4} °षतो; Co °षते (as in text). B_3 शुश्रूषते मे शस्त्राणि. — ^{d}) V_1 D_6 भगवन्; B_3 भवान्वै (for भवान्मे). $K_{1.3.4}$ V_1 B_1 Da_1 $D_{2.6.8}$ T_2 G_2 M_{2-4} अर्हसि.

138 S (except T_2) om. the ref. — ^{b}) V_1 शमेन; $T_{1.3}$ G M व्रतेन (for दमेन). T_2 शमेन च दमेन च. — ^{c}) V_1 D_6 जपो° (for पूजो°). Ca as in text. — ^{d}) K_2 होममंत्रैः (for होममन्त्र-). K_3 -परिस्कृतैः; $B_{2.4}$ -पुरस्कृतः.

139 ^{a}) K_4 आधारयतवान्; T_3 $G_{1.3}$ समाराधितवान्. V_1 $D_{2.6}$ आराधयति (D_2 °यंति; D_6 °यत) देवेशं; T_2 आराध-

भक्तिमानेष सततं मयि रामो दृढव्रतः ॥ १४०
एवं तस्य गुणान्प्रीतो बहुशोऽकथयत्प्रभुः ।
देवतानां पितॄणां च समक्षमरिसूदनः ॥ १४१
एतस्मिन्नेव काले तु दैत्या *आसन्महाबलाः ।
तैस्तदा दर्पमोहान्धैरबाध्यन्त दिवौकसः ॥ १४२
ततः संभूय विबुधास्तान्हन्तुं कृतनिश्चयाः ।
चक्रुः शत्रुवधे यत्नं न शेकुर्जेतुमेव ते ॥ १४३
अभिगम्य ततो देवा महेश्वरमथाब्रुवन् ।
प्रसादयन्तस्तं भक्त्या जहि शत्रुगणानिति ॥ १४४

प्रतिज्ञाय ततो देवो देवतानां रिपुक्षयम् ।
रामं भार्गवमाहूय सोऽभ्यभाषत शंकरः ॥ १४५
रिपून्भार्गव देवानां जहि सर्वान्समागतान् ।
लोकानां हितकामार्थं मत्प्रीत्यर्थं तथैव च ॥ १४६
राम उवाच ।
अकृतास्त्रस्य देवेश का शक्तिर्मे महेश्वर ।
निहन्तुं दानवान्सर्वान्कृतास्त्रान्युद्धदुर्मदान् ॥ १४७
ईश्वर उवाच ।
गच्छ त्वं मदनुध्यानान्निहनिष्यसि दानवान् ।

C. 8. 1602
B. 8. 34. 144
K. 8. 28. 20

यित्वा शर्वं हि॰ — ᵇ) M2-4 संवत्सरान् (for वर्षगणान्). K3 T2 तथा. — ᵉ) V1 B3 स (for च). Ś K2.4 तदा देवो (for महादेवो).

140 ᵃ) K1 च तथा (for बहुशो). S (except T2) असकृच्चाब्रवीत्तस्य. — Ś K1.2 om. (hapl.) 140ᵇ–141ᵃ. — ᵇ) K3 समंततः; T3 G1.3 सकाशतः; M4 सदीप्तः (for समी°). — ᵈ) K4 मम (for मयि). V1 वीरो (for रामो).

141 Ś K1.2 om. 141ᵃ (cf. v. l. 140). — ᵃ) S (except T2) अस्य. D3 गुणैः (for गुणान्). T1 वीरो; T3 G1.3 देवो (for प्रीतो). — ᵇ) Ś2 प्रहसन् (for बहुशो). Ś K2 कथयन्. T3 G विभुः (for प्रभुः). T1 बहुशोक-भयाद्विभुः. — ᵈ) K1.4 V1 B (except B5) D (except Dn1 D3) T1.2 G1 M अरिसूदन.

142 Before 142, T1.3 G2.3 ins. दुर्योधनः. — ᵃ) K3 च (for तु). B3 एतच्चैवं तदा काले. — ᵇ) Ś K V1 B1.3-5 D S ह्य(Ś2 ह्य-; B3 Dn1 T2 चा)सन्; B2 ह्यान्यान् (for *आसन्). — ᶜ) K3 ते (for तैस्). K3 D3 T2.3 G M दर्पमोहाद्वै; B2 D2 °मोहाचैर् (D2 °च्चै); Dn1 T1 °मोहाभ्यां; (for °मोहान्धैर्). D6 तैस्तु दर्पममोहांधैः (sic). — ᵈ) V1 Dn1 D6 प्राबा(D6 °व)ध्यंत; B1.2 D3 अवध्यंत; D2 प्रबाध्यंते; D4 अबध्यंते; T2 प्रबोध्यंत (for अबा°).

143 ᵃ) G1 तत्र (for ततः). B2 संस्तूय (for संभूय). K4 विबुधान्; B2 विविधान्; G2 बहुलास्. V1 Dn1 D2.6 T2 ततस्ते विबुधाः सर्वे. — ᵇ) B2 हंत ते (for तान्हन्तुं). — ᶜ) Ś K1.2.4 शक्रवधे (for शत्रु°). G2 शक्रः शक्रवशे यत्नं (sic). — ᵈ) K1 शक्तेर् (for शेकुर्). B2 D6 हंतुम् (for जेतुम्). K3 V1 B D (except D3) तान् (for ते). S (except T2) न च जेतुमशक्नुवन्.

144 ᵃ) K3 अभितप्य; B2 अभ्यगच्छन् (for अभिगम्य). — ᵇ) T1 महादेवम् (for महेश्वरम्). V1 B D (except D3) S उमापतिं (for अथाब्रुवन्). — ᵉ) K1.3 B2.4 D3 प्र(D3 प्रा)सादयंतस्ते; V1 B1 Dn1 D2-4.6.7 S प्र(D2 G1 प्रा)सादयंस्तदा (T2 °था); B3.5 Da1 D1.5 प्रासादयंत ते (for प्रसादयन्तस्तं).

145 ᵃ) K1 परिज्ञाय. Dn1 तदा (for ततो). Ś2 देव. — ᵇ) B2 रिपुक्षये. T1 देवानां रिपुसंक्षयं. — ᶜ) Dn1 आसीनं; G2 आयाय (for आहूय). — ᵈ) Dn1 T2 प्रत्यभाषत; T1 सोह्या°; G2 अभ्य° (for सोऽभ्य°).

146 Before 146, Da1 D1.5 ins. रुद्र उवाच. — ᵇ) B2.4 D6.8 शत्रून् (for सर्वान्). — ᶜ) T1 M2-4 हितकाम्यार्थं. — ᵈ) V1 नः प्रीत्यर्थं; B2 प्रीत्यर्थं च; T1.2 G1.2 M मत्प्रियार्थं. — After 146, V1 B (except B3) Da1 D1-7 ins.:

290* एवमुक्तः प्रत्युवाच त्र्यम्बकं वरदं प्रभुम्।

While, Dn1 T2 ins. after 146:

291* एवमुक्तस्तु देवेन भार्गवः सुमहायशाः।
प्रत्युवाचाथ देवेशं शंकरं स कृताञ्जलिः।

[(L. 1) T2 तु (for स्तु-). — (L. 2) T2 च (for [अ]-थ).]

147 D3 om. (hapl.) 147, along with the ref. — ᵃ) Ś1 K1.2 V1 D2 अकृतार्थस्य; B (except B2) Da1 D1.3-5.7 S (except T2) का शक्तिर्मम. — ᵇ) K3 V1 B2 Dn1 D2.6 T2 मम संयुगे (for मे महेश्वर). B1.3.4.5 Da1 D1.3-5.7 T1.3 G M अ(T1 ह्य)कृतास्त्रस्य (T1 °स्तत्र) संयुगे. — ᶜ) K1 निहर्तुं.

148 D3 om. the ref. Ś1 K1-3 V1 B D (except D3) महेश्वर; Ś2 श्रीमहादेव; T1.3 M देव; T2 शंकर; G2 भव (for ईश्वर). — ᵃ) M1 गच्छध्वं. B Da1 D1.5.7 मदनुज्ञातो (for °ध्यानान्). — ᵇ) B2 निहनिष्यति; Da1

C. 8. 1602
B. 8. 34. 145
K. 8. 28. 20

विजित्य च रिपून्सर्वान्गुणान्प्राप्स्यसि पुष्कलान् ॥

दुर्योधन उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा च वचनं प्रतिगृह्य च सर्वशः ।
रामः कृतस्वस्त्ययनः प्रययौ दानवान्प्रति ॥ १४९
अवधीद्देवशत्रूंस्तान्मददर्पबलान्वितान् ।
वज्राशनिसमस्पर्शैः प्रहारैरेव भार्गवः ॥ १५०
स दानवैः क्षततनुर्जामदग्न्यो द्विजोत्तमः ।
संस्पृष्टः स्थाणुना सद्यो निर्व्रणः समजायत ॥ १५१
प्रीतश्च भगवान्देवः कर्मणा तेन तस्य वै ।
वरान्प्रादाद्ब्रह्मविदे भार्गवाय महात्मने ॥ १५२
उक्तश्च देवदेवेन प्रीतियुक्तेन शूलिना ।
निपातात्तव शस्त्राणां शरीरे याभवद्रुजा ॥ १५३
तया ते मानुषं कर्म व्यपोढं भृगुनन्दन ।
गृहाणास्त्राणि दिव्यानि मत्सकाशाद्यथेप्सितम् ॥
ततोऽस्त्राणि समस्तानि वरांश्च मनसेप्सितान् ।
लब्ध्वा बहुविधान्रामः प्रणम्य शिरसा शिवम् १५५
अनुज्ञां प्राप्य देवेशाज्जगाम स महातपाः ।
एवमेतत्पुरावृत्तं तदा कथितवानृषिः ॥ १५६
भार्गवोऽप्यददात्सर्वं धनुर्वेदं महात्मने ।
कर्णाय पुरुषव्याघ्र सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ १५७

$D_{1.5}$ °निष्यामि. K_3 V_1 B D S शात्रवान् (for दानवान्). — ^{c}) K_1 विचित्य. T_1 हि (for च). B_1 पुनः (for रिपून्). — ^{d}) K_4 प्राश्यसि; V_1 आप्स्यसि (for प्राप्स्यसि).

149 Ś K (except K_3) V_1 B D (except D_8) om. the ref. — ^{a}) $K_{1.3}$ V_1 B D (except D_6) T_1 $G_{1.2}$ M तु (for च). — ^{b}) B_4 तु (for च). K_1 वर्चसः; K_3 D_{n1} D_8 T_2 सत्वरः (K_3 °रं) (for सर्वशः).

150 ^{a}) K_1 V_1 B D (except D_8) अब्रवीद् (for अवधीद्). S (except T_2) ततोवधीद्देवशत्रून्. — ^{b}) $Ś_1$ K_2 दमदर्पबलान्वितान्; $Ś_2$ दददर्श° (sic); K_3 D_{n1} D_8 T_2 मददर्पसमन्वितान्; $D_{1.4}$ T_1 मददर्थ(T_1 °हर्ष)बलान्वितान्. — After 150^{ab}, V_1 B D (except D_8) ins.:

292* मम युद्धं प्रयच्छध्वं दैत्या युद्धमदोत्कटाः ।
प्रेषितो देवदेवेन वो विजेतुं महासुराः ।
इत्युक्ता भार्गवेणाथ दैत्या युद्धं प्रचक्रमुः ।
स तान्निहत्य समरे दैत्यान्भार्गवनन्दनः ।

[(L. 1) B_4 युद्धवलोत्कटाः; D_6 युद्धे मदो°. — B_2 repeats lines 2–4 followed by 8. 24. 151–8. 25. 2 after 8. 25. 6. — (L. 2) B_5 महासुरान्. — (L. 3) D_{a1} D_1 योद्धुं (for युद्धं). — (L. 4) B_2 निजघ्ने (for निहत्य).] — ^{c}) K_1 $B_{2.3}$ D_{n1} $D_{6.8}$ वज्रा(B_2 शक्रा)शनिसमप्रख्यैः; K_3 विज्ञातानि समप्रख्यैः.

151 Ś $K_{1.2.4}$ om. 151^{ab}. — ^{a}) D_{a1} $D_{1.5}$ क्षततनूर्; $D_{4.8}$ कृत्ततनुर्. — ^{b}) S (except T_2) नृपोत्तम (for द्विजोत्तमः). — ^{c}) $K_{1.4}$ स स्पृष्टः; K_2 संस्पृष्टाः; B_2 संप्रष्ट. G_2 संहृष्टः स्थाणुमासाद्य. — ^{d}) D_{n1} निर्विणः; D_8 T_2 निर्वृणः; G_2 निपुणः (for निर्व्रणः). M_{2-4} समपद्यत (for °जायत).

152 ^{a}) K_3 प्रीतः स; T_2 प्रीतत्तो (sic). K_4 एव (for देवः). — ^{b}) V_1 T_2 transp. तेन and तस्य. — ^{c}) $Ś_2$ ब्रह्मविदो; K_1 °विदां; K_2 ब्रह्मावि*; K_3 V_1 B D S बहुविधान्.

153 ^{a}) G_2 उक्तं च. S (except T_2) प्रीतियुक्तेन (for देवदेवेन). — ^{b}) $T_{1.3}$ G M देवदेवेन; T_2 प्रतियुक्तेन. — ^{c}) Ś $K_{1.2.4}$ विपाका($Ś_2$ *sup. lin.* °ता)त्; T_1 विहितात्; C_a निपातात् (as in text). $Ś_2$ K_4 D_8 (marg. as in text) शत्रूणां; K_1 शास्त्राणां. D_2 निपातास्त्रविशि*णां (sic). — ^{d}) K_3 मा भवद्रुजाः.

154 ^{a}) K_3 T_2 $G_{2.3}$ तथा ते; B_2 तयाति-; D_1 तमांते; D_2 तथा त्वं; G_1 मया ते. Ś $K_{1.2.4}$ नानुकंपस्व; C_a मानुषं कर्म (as in text). — ^{b}) Ś $K_{1.2.4}$ T_1 G_2 C_c व्यपोहं; K_3 व्यापांडु (sic); D_{a1} D_1 व्यापोढं; D_7 व्यपोढुं; D_8 (marg. as in text) व्यपोढं; T_2 नापोहद्; T_3 G_3 M_1 व्यपोहे (M_1 °हद्); C_a व्यपोढं (as in text). — ^{d}) K_1 D_{n1} यथेप्सितान्.

155 Before 155, N T_2 ins. दुर्योधन उवाच. — ^{a}) S (except T_2 G_2) समग्राणि. — ^{b}) K_1 समरेप्सितान्; B_5 D_{a1} $D_{1.5}$ मनसः प्रियान् (for मनसेप्सितान्). — ^{c}) $Ś_2$ राजः (for रामः). — ^{d}) T_1 बहुधा (for शिरसा). V_1 B_5 D_{n1} $D_{2-4.6.7}$ भवं (for शिवम्).

156 ^{a}) T_2 देवेश. — ^{b}) T_2 सुमहातपाः. — ^{c}) B_3 एव (for एतद्). — ^{d}) B_1 पुरा; T_3 G M तथा (for तदा). D_6 तदाह भगवानृषिः.

157 ^{a}) K_3 $B_{4.5}$ D_{a1} D_{n1} $D_{1.5}$ [अ]ददत्; $T_{1.3}$ G M ददौ. V_1 B_1 $D_{2-4.6.7}$ ददौ दिव्यं (V_1 °व्या); B_2 [अ]ददद्दिव्यं (for [अ]ददात्सर्वं). — ^{b}) V_1 महास्त्राणि (for धनुर्वेदं). — D_3 om. 157^{c}–159^{a}. — ^{c}) G_1 M_{2-4} पुरुषव्याघ्रः (M_3 °घ्रे).

वृजिनं हि भवेत्किंचिद्यदि कर्णस्य पार्थिव ।
नास्मै ह्यस्त्राणि दिव्यानि प्रादास्यद्भृगुनन्दनः ॥ १५८
नापि सूतकुले जातं कर्णं मन्ये कथंचन ।
देवपुत्रमहं मन्ये क्षत्रियाणां कुलोद्भवम् ॥ १५९
सकुण्डलं सकवचं दीर्घबाहुं महारथम् ।
कथमादित्यसदृशं मृगी व्याघ्रं जनिष्यति ॥ १६०
पश्य ह्यस्य भुजौ पीनौ नागराजकरोपमौ ।
वक्षः पश्य विशालं च सर्वशत्रुनिबर्हणम् ॥ १६१

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

२५

दुर्योधन उवाच ।
एवं स भगवान्देवः सर्वलोकपितामहः ।
सारथ्यमकरोत्तत्र यत्र रुद्रोऽभवद्रथी ॥ १
रथिनाभ्यधिको वीरः कर्तव्यो रथसारथिः ।

C. 8. 1621
B. 8. 35. 2
K. 8. 29. 2

158 D8 om. 158 (cf. v. l. 157). — a) K3 D8 M1 व्रजिनं. T3 G2.3 M2–4 न (for हि). T1 किं वा; M1 कश्चिद् (for किंचिद्). — b) T1.3 G M1.3 ह्यस्य (for यदि). B4 मारिष (for पार्थिव). — c) V1 D2.6 सोऽस्मै (for नास्मै). — d) Dn1 प्रादाच्चेद्; D6.8 ना(D8 प्र)-दास्यद्. — For 158cd, S (except T2) subst.:

293* सूतेन वर्धितो नित्यं न शूद्रो नृप एव सः ।
विशुद्धयोनिं विज्ञाय दिव्यान्यस्त्राण्यदात्प्रभुः ।

[(L. 1) G1 M2–4 विद्वा(G1 °द्व)न् (for नित्यं). G1 M न (M1 अ)सूतो (for न शूद्रो). T1 न सूतो नापि चाविद्वान्; G3 सूतो न विद्वान्वैश्यो न (for the prior half). — (L. 2) M ज्ञात्वा तु (for विज्ञाय). T1 G1.2 भृगुः (for प्रभुः).]

159 D8 om. 159a (cf. v. l. 157). — a) K1 सूतकुलं. — b) S (except T2) transp. कर्णं and मन्ये. — c) V1 D6 देवपुत्रसमं (for °महं). — After 159, K3 V1 B D S ins.:

294* विशिष्टमवबोधार्थं कुलस्येति मतिर्मम ।
सर्वथा न ह्ययं शल्य कर्णः सूतकुलोद्भवः ।

[(L. 1) K3 B1.4.5 D (except D8) T1.3 G M1.3 विसृष्टम्; Ca विशिष्टम् (as above). V1 अवबोधध्वं; B2 क्षत्रियाणां च; Da1 D1.5 T3 G1.3 Cc अविरो(T3 G1.3 °बो)धार्थं; Dn1 D8 m T2 महतो गो(T2 गा)त्राद्; D8 च महादेवाद्; T1 अपि पार्थस्य; G2 अपिबोधत्वं; M2–4 नावबोधार्थं (for अव°). Dn1 D8 T2 इति मे नैष्ठिकी मतिः (for the posterior half). — (L. 2) S (except T2) हि मे (for ह्ययं). B3 T1.3 G transp. शल्य and कर्णः. Dn1 सर्वथा न ह्यसंवल्य (for the prior half). Cc cites सर्वथा (as above). K3 कर्णं (for कर्णः). K3 सूतकुलोद्भवं.]

160 =(var.) 1.127.15. — b) G1 दिव्यबाहुम् (for दीर्घ°). V1 B1 D2 महाबलं; D6 °भुजं; T3 G1.3 अरिंदमं (for महारथम्). — c) K1 कर्णम्; T1 रथम् (for कथम्). V1 D4.6 S (except T2) आदित्यसंकाशं (for °सदृशं). — d) V1 D2.6 प्रसूयते (D2 °ति) (for जनिष्यति). S (except T2) मृगी (G2 °गः) सिंहं प्रसूयते. Ca as in text.

161 a) B1.2.4 D3.4.7 T3 G3 यथा (for पश्य). T1 पश्यस्यद्य. Ś K1.2.4 यस्य; V1 त्वस्य; G2 ह्यद्य (for ह्यस्य). K1 यत्तौ; D8 दिव्यौ; T3 G एतौ (for पीनौ). — c) Ś K4 D8 (marg. as in text) चक्षुः (for वक्षः). — d) Ś2 K4 सर्वशत्रुनिबर्हण; T1.3 G M सर्वशस्त्रसहं रणे; T2 ब्रुवतो मम सुप्रभो. — After 161, K3.4 V1 B D S ins.:

295* न त्वेष प्राकृतः कश्चित्कर्णो वैकर्तनो वृषः ।
महात्मा ह्येष राजेन्द्र रामशिष्यः प्रतापवान् ।

[(L. 1) Da1 D1.5 T G1.2 M1–3 त्वेवं; D6 त्वेव; G3 त्वयं; M4 त्वेहं (for त्वेष). Cc cites प्राकृतः (as above). B1.5 नृपः; Da1 D1.5 नृप; S वृषा.]

Colophon om. in D8. — *Adhy. name*: Ś K2.4 B2 त्रिपुरवधः; K1.3 V1 B1.4 Da1 Dn1 D1.3–5.7 त्रिपुरवधोपाख्यानं; T2 कर्णमाहात्म्यं; M1 कर्णमाहात्म्यकथनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 24 (as in text); B1.2 Dn1 D3 34; B5 D4.5 35; Da1 45; D1 T1.3 G M 28; T2 30.

25

1 D8 om. 1ab with the ref. B5 om. the ref. — a) M1 भवेत् (for एवं). — b) T3 G ब्रह्मा (for सर्व-). — c) B3 ब्रह्मा (for तत्र). — d) K2 B1.3.4 D3.4.7 ब्रह्मा (for यत्र). K3 भवेद् (for ऽभवद्). S (except T1) रथे (for रथी).

2 a) V1 B D T2.3 G रथिनोभ्य(Da1 D1.5 G2 °नो

C. 8. 1621
B. 8. 35. 2
K. 8. 29. 2

तस्मात्त्वं पुरुषव्याघ्र नियच्छ तुरगान्युधि ॥ २

संजय उवाच ।

ततः शल्यः परिष्वज्य सुतं ते वाक्यमब्रवीत् ।
दुर्योधनममित्रघ्नः प्रीतो मद्राधिपस्तदा ॥ ३
एवं चेन्मन्यसे राजन्गान्धारे प्रियदर्शन ।
तस्मात्ते यत्प्रियं किंचित्तत्सर्वं करवाण्यहम् ॥ ४
यत्रास्मि भरतश्रेष्ठ योग्यः कर्मणि कर्हिचित् ।
तत्र सर्वात्मना युक्तो वक्ष्ये कार्यधुरं तव ॥ ५
यत्तु कर्णमहं ब्रूयां हितकामः प्रियाप्रियम् ।
मम तत्क्षमतां सर्वं भवान्कर्णश्च सर्वशः ॥ ६

कर्ण उवाच ।

ईशानस्य यथा ब्रह्मा यथा पार्थस्य केशवः ।
तथा नित्यं हिते युक्तो मद्रराज भजस्व नः ॥ ७

शल्य उवाच ।

आत्मनिन्दात्मपूजा च परनिन्दा परस्तवः ।
अनाचरितमार्याणां वृत्तमेतच्चतुर्विधम् ॥ ८
यत्तु विद्वन्प्रवक्ष्यामि प्रत्ययार्थमहं तव ।
आत्मनः स्तवसंयुक्तं तन्निबोध यथातथम् ॥ ९
अहं शक्रस्य सारथ्ये योग्यो मातलिवत्प्रभो ।
अप्रमादप्रयोगाच्च ज्ञानविद्याचिकित्सितैः ॥ १०

ह्य)धिको; T1 रथिनां ह्यधिको. Ś1 K3.4 V1 B Dn1 D2–4.6.7 M2–4 वीर; K1 वीरं; T2 वात्र (for वीरः). — b) K1 कर्तव्यं; T2 तुल्यो वा (for कर्तव्यो). — V1 B1.5 Dn1 D6 T2 om. 2cd. B2 reads 2cd after line 4 of App. I (No. 5). Da1 D1.5 repeat 2cd at the end of App. I (No. 5). After 2, K4 V1 B D T2 ins. a passage given in App. I (No. 5).

3 K1.3 D6 T1 om. the ref. T2 reads 3–6 for the first time after line 57 of App. I (No. 5). — ab) K1 कथम् (for वाक्यम्). V1 D6 स शल्यः प्रांजलिर्भूत्वा परिष्वज्य च पार्थिवं. — c) K3 V1 B D S अमित्रघ्नं (Da1 D1.5 °घ्न). — d) D4 T1 तथा (for तदा). V1 D6 मद्राधिपतिरब्रवीत्.

4 Before 4, N (except D6) ins. शल्य उवाच. — a) B2 D6 यन् (for चेन्). Ś K2 उच्यसे; K1 वक्षिम ते (sic); K4 उच्यते (for मन्यसे). — b) Ś K2 G3 प्रियदर्शनः. — c) V1 D6 एष (for तस्मात्). — d) G2 प्रियं (for सर्वं). B2 करवाणि वै (for °वाण्यहम्).

5 a) K3 D6 यत्रास्मिन्; B5 तत्रास्मि; T2 तत्तोस्मि; T3 G1.3 तस्मिंस्तु (for यत्रास्मि). Da1 D1.5 भारतश्रेष्ठ. — b) B1.3.4 D6 योग्य- (for योग्यः). Da1 D1.5 M4 कर्माणि (for कर्मणि). K1 कर्हचित् (for कर्हि°). — c) T2 तथा (for तत्र). D1.5 M1 सर्वात्मनो (for °त्मना). — d) K 3 वक्षे; B5 रक्ष्ये; T1 रक्षे; G2 यक्ष्ये; Ca. c वक्ष्ये (as in text). B5 Da1 D1.2.5.6.8 G2 कार्यं धुरं (D6 ध्रुवं); T2 कार्यांतरं (for कार्यधुरं). K2 वक्ष्ये कार्यधुरंधर; V1 बाह्ये कार्यं वरं वरं; V1m वक्ष्ये कार्यस्य संभवः; B1–3 Dn1 D3.4.7 M1 वक्ष्ये कार्यं परंतप. — After 5, V1 reads (on marg.) 7cd, repeating it in its proper place.

6 a) T1.2 G2 M2–4 यत्तत्; T3 G1.3 यद्यत्; M1 यत् (submetric) (for यत्तु). B1 कर्मम् (for कर्णम्). K1 D1 ब्रूया. D6 यत्तु ब्रूयामहं कर्मा. — b) K3 G3 हितकाम-; D1 हितः काम-; T2 हितं कामं. K4 V1 B (except B3.5) Dn1 D3.4.7 प्रियाप्रिये (K4 °यौ); T3 G2.3 प्रियंवदं (G2 °द). — c) K3 मे स (for मम). Dn1 D3 तु (for तत्). Ś2 K4 B5 Da1 D1.4.5 T3 G3 क्षम्यतां; T1 क्रमतां (for क्षमतां). — d) B1 कर्णस्य (for कर्णश्च). D3 सर्वथा; Cc सर्वशः (as in text). — After 6, B2 repeats lines 2–4 of 292* followed by 8. 24. 151–8. 25. 2.

7 V1 reads 7cd for the first time after 5. — c) K1 युक्ते; Cc युक्तो (as in text). — d) K1 मद्रराजा; M4 भद्रराज (for मद्र°). V1 B D T1.3 G1.3 M भवस्व; T2 भरस्व; G2 भवास्व (for भजस्व). B5 Da1 D1.5 S (except T2) मे (for नः).

8 T1 om. the ref. — a) K1.3 B1 G1.2 आत्मनिंदा च (G1 °दाश्च) पूजा च (G2 °जाश्च). — b) Ś2 K4 परस्तुतिः; B1 °स्तप; T1 M1 °स्तव; T2 °स्तवं; T3 G3 [आ]त्मनः स्तवः. Ca cites स्तवः. — d) V1 एव (for एतत्). V1 Dn1 D6 S चतुष्टयं (for °र्विधम्).

9 Before 9, T1 ins. शल्यः. — a) V1 D2 यत्ते; B2 बहु; B3 वरं; Da1 D1.5 यस्तु; Dn1 यं तु (for यत्तु). K3 यत्तु विद्वन्नविष्यामि; T2 चतुर्विधं प्रवक्ष्यामि. — b) T2.3 G1.3 इदं (for अहं). B1 (marg. as in text) पुनः (for तव). B3 प्रयत्नाच्च महत्तरं. — c) K4 आत्मानं; M4 आत्मानः. T2 स्तवयुक्तं तं. — d) T2 निबोधय (for तन्निबोध).

10 b) K2 योगो (for योग्यो). D6 प्रभोः. — c) Ś K1.2.4 अप्रयासप्रयोगाच्च (Ś2 K1 °गश्च; K4 °गाश्च);

ततः पार्थेन संग्रामे युध्यमानस्य तेऽनघ ।
वाहयिष्यामि तुरगान्विज्वरो भव सूतज ॥ ११

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

२६

दुर्योधन उवाच ।

अयं ते कर्ण सारथ्यं मद्रराजः करिष्यति ।
कृष्णादभ्यधिको यन्ता देवेन्द्रस्येव मातलिः ॥ १
यथा हरिहयैर्युक्तं संगृह्णाति स मातलिः ।
शल्यस्तव तथाद्यायं संयन्ता रथवाजिनाम् ॥ २
योधे त्वयि रथस्थे च मद्रराजे च सारथौ ।
रथश्रेष्ठो ध्रुवं संख्ये पार्थो नाभिभविष्यति ॥ ३

संजय उवाच ।

ततो दुर्योधनो भूयो मद्रराजं तरस्विनम् ।
उवाच राजन्संग्रामे संयच्छन्तं हयोत्तमान् ॥ ४
त्वयाभिगुप्तो राधेयो विजेष्यति धनंजयम् ।
इत्युक्तो रथमास्थाय तथेति प्राह भारत ॥ ५
शल्येऽभ्युपगते कर्णः सारथिं सुमनोऽब्रवीत् ।
त्वं सूत स्यन्दनं मह्यं कल्पयेत्यसकृत्त्वरन् ॥ ६

C. 8. 1676
B. 8. 36. 7
K. 8. 30. 7

B2 अप्रमत्तप्र°; D2.3 T1.3 G अप्रमादात्प्र°. Ca.c cite अप्रमादः, and प्रयोगः. — d) K1 V1 ज्ञानविद्याचिकित्सनैः.

11 a) K3 Dn1 D3 S तस्मात्; D6 तथा (for ततः). D6 G2 पार्थस्य (for पार्थेन). D1 ततः प्रार्थितसंग्रामे. — c) M4 वहयिष्यामि (for वाह°). G3 वाहयिष्ये रथवरं. — d) त्वं धीरो; M1 निर्ज्वरो (for विज्वरो). Dn1 M1 सूतजः.

Colophon om. in S (except T2). — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 द्वितीययुद्धदिवसे; K4 प्रथमः. — *Adhy. name:* Dn1 शल्यसारथ्यं; T2 शल्यसारथ्याभ्युपगमः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 25 (as in text); B1 D3.5 35; B2 65; Da1 46; D1 29; D4.6 36; T2 31.

26

1 c) D1.3 अप्यधिको (for अभ्य°). T1 [ऽ]यं वा; T2 यत्नाद् (for यन्ता). — K3 om. 1^{d}–3^{c}. — d) K1 V1 B D T2 देवेशस्य; T1.3 G M वासवस्य (for देवेन्द्रस्य). D2 च (for [इ]व). G2 सारथिः (for मातलिः).

2 K3 om. 2 (cf. v. l. 1). D3 G2 om. (hapl.) 2^{ab}. — b) B1 च (for स). T1 G1.2 M रथं (M1 तथा) गृह्णाति मातलिः; T2 संगृह्णातीह मातलिः. — c) V1 B D S transp. तव and तथा. — d) D3 स यंता (for संयन्ता). K1 रथवाजिनं; Dn1 °सारथिः; T1 °मुत्तमं (for °वाजिनाम्).

3 K3 om. 3^{abc} (cf. v. l. 1). — a) D3 योधयित्वा; G2 M2–4 यौधे त्वयि. V1 Ca बलस्थे (for रथस्थे). Da1 वा (for च). T1 योधे त्वधिरथस्थे च. — b) T1.3 G M1 महारथे (M1 °थ); M2–4 च यंतरि (for च सारथौ). — c) K2 Dn1 रथश्रेष्ठौ; T3 G1.3 °श्रेष्ठं (for °श्रेष्ठो). ❀ Cc: अथ श्रेष्ठ इति वा पाठः । ❀ V1 (marg. as in text) लेख्ये; M1 संखौ; M2–4 संखे (for संख्ये). — d) K3 B1.3–5 Da1 D1–3.5–7 पार्थानभिभविष्यति; V1 पार्थो वै न भविष्यति; B2 Dn1 D4.8 T2 कृष्णावभिभविष्यति (Dn1 °थ; T2 °थः); M1 पार्थोपि * भविष्यति; M2–4 पार्थं ह्यभिभविष्यति. Cc cites अभिभविष्यति (as in text).

4 K3 om. (hapl.) 4^{b}–5^{a}. — b) Dn1 T1.2 यशस्विनं (for तर°). — After 4^{abc}, Ś1 K4 V1 B D S ins.:

296* ऽभ्युषिते पर्युपस्थिते ।
कर्णस्य यच्छ संग्रामे

[Ś1 om. line 1. — (L. 1) B3–5 Da1 Dn1 D1.5 व्युषिते; D2 युधि ते; D6 मयि ते; T2 [ऽ]त्युषिते (for ऽभ्युषिते). T1.3 G M प्रश्रि(G2 °ती)तो मधुरं वचः. — (L. 2) T2 यच्च (for यच्छ).]

— d) K1 V1 B D S मद्रराज (G2 °जन्) (for संयच्छन्तं). D3 सुरोत्तमान् (for हयो°). D3 (marg. *sec. m.*) मद्रेश तुरगोत्तमान्.

5 K3 om. 5^{a} (cf. v. l. 4). — a) K1 [अ]तिगुप्तो; D3 [अ]भियुक्तो; G3 (before corr.) हि गुप्तो (for [अ]भि°). — b) T1 विशेष्यति (for विजे°). — c) K3 इत्युक्त्वा (for °क्तो). Dn1 D3 T2 आस्थातुं (for आस्थाय).

6 T3 om. 6^{ab}. — a) M1 शल्यो (for शल्ये). K1.2 M1 [ऽ]त्युपगते; K3 [ऽ]भ्युपा° (for [ऽ]भ्युप°). T1 G2 शल्याभ्युपगमे कर्णः. — b) D3 सारथ्यं (for सारथिं). K3 V1 B D Cc सुमना (for सुमनो). S सारथ्याय तं(M1 कु)तो ब्रवीत्. — c) Ś1 K3 B D त्वं सूत; V1 S स्व-

C. 8. 1676
B. 8. 36. 7
K. 8. 30. 8

ततो जैत्रं रथवरं गन्धर्वनगरोपमम् ।
विधिवत्कल्पितं भर्त्रे जयेत्युक्त्वा न्यवेदयत् ॥ ७
तं रथं रथिनां श्रेष्ठः कर्णोऽभ्यर्च्य यथाविधि ।
संपादितं ब्रह्मविदा पूर्वमेव पुरोधसा ॥ ८
कृत्वा प्रदक्षिणं यत्नादुपस्थाय च भास्करम् ।
समीपस्थं मद्रराजं समारोपयदग्रतः ॥ ९
ततः कर्णस्य दुर्धर्षं स्यन्दनप्रवरं महत् ।
आरुरोह महातेजाः शल्यः सिंह इवाचलम् ॥ १०
ततः शल्यास्थितं राजन्कर्णः स्वरथमुत्तमम् ।
अध्यतिष्ठद्यथाम्भोदं विद्युत्वन्तं दिवाकरः ॥ ११

तावेकरथमारूढावादित्याग्निसमत्विषौ ।
व्यभ्राजेतां यथा मेघं सूर्याग्नी सहितौ दिवि ॥ १२
संस्तूयमानौ तौ वीरौ तदास्तां द्युतिमत्तरौ ।
ऋत्विक्सदस्यैरिन्द्राग्नी हूयमानाविवाध्वरे ॥ १३
स शल्यसंगृहीताश्वे रथे कर्णः स्थितोऽभवत् ।
धनुर्विस्फारयन्घोरं परिवेषीव भास्करः ॥ १४
आस्थितः स रथश्रेष्ठं कर्णः शरगभस्तिमान् ।
प्रबभौ पुरुषव्याघ्रो मन्दरस्थ इवांशुमान् ॥ १५
तं रथस्थं महावीरं यान्तं चामिततेजसम् ।
दुर्योधनः स्म राधेयमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १६

(V1 T2 M3.4 स्वं; G2 सु)सूतं (for स्वं सूत). — d) K3 त्वरः (for त्वरन्). K4 कल्पयाद्य सकृत्त्वरन्; D2 कल्पये त्वं सरत्वरं (sic); T1 कल्पये तं सकृत्त्वरन्.

7 a) Ś2 जैतुं (sic) (for जैत्रं). — c) K4 G1 M1 भद्रे; V1 B D (except Dn1 D6) M3.4 भद्रं (D5.8 M3.4 °द्र); T2 सर्वै (for भर्त्रे). — d) K1 T2 न्यवेदयन्.

8 a) Ś2 रथिनं (for रथिनां). K3.4 श्रेष्ठ; V1 Da1 D1.2.5 T2 श्रेष्ठं (for श्रेष्ठः). — b) B2 [ऽ]भ्येत्य (for ऽभ्यर्च्य). — c) Ś K1.2.4 संपादितो; T2 संस्कारितं; Cc संपादितं (as in text).

9 a) T1 यत्तो (for यत्नाद्). — b) T1 ह्युपस्थाय. D8 भास्करिः. — c) Ś2 मद्रराज; S (except T2) °पतिं (for °राजं). — d) D6 अग्रजः (for अग्रतः). V1 B D3.4.7 आरोह त्व(V1 °हितु)मथाब्रवीत्; Da1 D1.5 आरोहेति तमब्रवीत्; S (except T2) समारोहेत्यथाब्रवीत्.

10 a) K3 दुर्योधः; K4 Dn1 T2 G2 दुर्धर्षः; G1 M1 दुर्धर्ष. — b) K4 D6 G2 स्यन्दनं. — c) Ś2 महातेजः. — K1 om. 10d. — d) T2 शल्यः सिंहा यथाचलं.

11 a) Ś2 K4 D5.8 शल्यस्थितं; V1 B (except B5) D3.4.7 शल्याश्रितं; Dn1 D6 शल्ये स्थिते; D1 T1.2 G1.2 शल्यं स्थितं; D2 शल्योस्थितो; Cc शल्यास्थितं (as in text). B Da1 D1.3–5.7 दृष्ट्वा (for राजन्). K3 तत कृत्वा स्थितं राजन् (sic). — b) B D3 स्वं रथम्; G2 स रथम् (for स्व°). — c) Ś1 K2.4 V1 B5 Dn1 D3 M3 अभ्य-(K4 °ल्य)तिष्ठद् (for अध्य°). D3 (marg. as in text) यथांभोधि (for °म्भोदं). Ś2 अभितिष्ठ यथांभोदां (sic). — d) Ś2 K1 Da1 D1.5 T2 G M2–4 विद्युद्वंतं; K3 विधूतं च; B1 T1 विद्युतं तं (for विद्युत्वन्तं). K1.3 G1 दिवाकरं (for °करः).

12 K1 damaged. — b) D2 -समत्विषैः; S (except T2) °द्युती (T3 G3 °तिं). — c) V1 D2–4.7 अभ्राजेतां (for व्यभ्रा°). K4 मेघौ; T1 G1 M1.3.4 मेघे; T3 संख्ये; G2 संखे; G3 संघे (for मेघं). — d) T1 सहितौ चंद्रभास्करौ. Ca as in text.

13 b) Ś2 द्युतिमत्तरा; V1 उग्रवत्तरौ; B2 T1 द्युतिसत्तमौ; B3.5 D3.4.7 °मत्तमौ (for °मत्तरौ). — c) D2.8 T2 रि(D8 रु)त्विक्सदस्यैर्; M2 ऋत्युक्सदस्यैर् (for ऋत्विक्स°). Cc cites ऋत्विजः and सदस्याः. V1 ऐंद्राग्नी; T1 इंद्राग्नि. — d) Ś2 K3 V1 B (except B5) D S स्तूयमानौ (for हूय°).

14 a) D8 -संग्रहीताश्वे. — b) B1.2 Dn1 D2.3.6 T3 G M बभौ (for ऽभवत्). V1 रथे कर्ण स्थितौ बभौ; T1 रथे तिष्ठन्महाबलः. — c) K1 घोषं (for घोरं). — d) Ś2 K1.2.4 B1.3.5 D3.7 परिवेशीव; G1 परीवेषीव (for परि°). Cc cites परिवेषी (as in text).

15 a) D5.8 T1 आश्रितः; M3 आस्थिते (for आस्थितः). D1.5 स रथः श्रेष्ठं; G2 सुरथश्रेष्ठं. — b) Da1 D1 शरगभस्थिमान्; T1 चरगभस्तिमान्; T2 शत°. — V1 om. (hapl.) 15cd. — c) K3 प्रबलो (for प्रबभौ). M2 पुरुषव्याघ्र.

16 a) S (except T2) प्रयांतं (for रथस्थं). K1 महात्मानं; K3 V1 B D S °बाहुं (Dn1 °हो) (for °वीरं). — b) Ś lacuna for यान्तं चा-. K3 V1 B2.4.5 D S युद्धाय (for यान्तं च). D3 [अ]मिततेजसा. B3 योद्धारमतिविक्रमं. — c) K3 च; V1 B1.3–5 D T2 तु; B2 स; T1.3 G M [अ]थ (for स्म). — After 16, S (except T2) ins. an addl. colophon. [*Adhy. name:* T1 M1 शल्यरथारोहणं; G1 शल्यसारथिरोहणं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): S (except T2) 29.]

अकृतं द्रोणभीष्माभ्यां दुष्करं कर्म संयुगे ।
कुरुष्वाधिरथे वीर मिषतां सर्वधन्विनाम् ॥ १७
मनोगतं मम ह्यासीद्भीष्मद्रोणौ महारथौ ।
अर्जुनं भीमसेनं च निहन्ताराविति ध्रुवम् ॥ १८
ताभ्यां यदकृतं वीर वीरकर्म महामृधे ।
तत्कर्म कुरु राधेय वज्रपाणिरिवापरः ॥ १९
गृहाण धर्मराजं वा जहि वा त्वं धनंजयम् ।
भीमसेनं च राधेय माद्रीपुत्रौ यमावपि ॥ २०
जयश्च तेऽस्तु भद्रं च प्रयाहि पुरुषर्षभ ।
पाण्डुपुत्रस्य सैन्यानि कुरु सर्वाणि भस्मसात् ॥ २१
ततस्तूर्यसहस्राणि भेरीणामयुतानि च ।
वाद्यमानान्यरोचन्त मेघशब्दा यथा दिवि ॥ २२
प्रतिगृह्य तु तद्वाक्यं रथस्थो रथसत्तमः ।
अभ्यभाषत राधेयः शल्यं युद्धविशारदम् ॥ २३
चोदयाश्वान्महाबाहो यावद्धन्मि धनंजयम् ।
भीमसेनं यमौ चोभौ राजानं च युधिष्ठिरम् ॥ २४
अद्य पश्यतु मे शल्य बाहुवीर्यं धनंजयः ।
अस्यतः कङ्कपत्राणां सहस्राणि शतानि च ॥ २५
अद्य क्षेप्स्याम्यहं शल्य शरान्परमतेजनान् ।
पाण्डवानां विनाशाय दुर्योधनजयाय च ॥ २६

शल्य उवाच ।

सूतपुत्र कथं नु त्वं पाण्डवानवमन्यसे ।

C. 8. 1697
B. 8. 36. 27
K. 8. 30. 28

---

17 Before 17, S (except T_2) ins. दुर्योधनः. — ^{a}) K_3 D_4 यत्कृतं (for अकृतं). V_1 भीष्मद्रोणाभ्यां. — ^{b}) D_6 दुष्कृतं (for दुष्करं). S (except T_2) आहवे कर्म दुष्करं. — ^{c}) T G [अ]तिरथे (G_2 °थो) (for [आ]धि°).

18 ^{a}) K_3 महदासीद्; K_4 M_{2-4} ममाद्यासीद्. — ^{c}) Da_1 $D_{1.5}$ वा (for च). — ^{d}) K_3 नियंताराव्; G_1 न हंताराव् (for निह°). Da_1 $D_{1.5}$ प्रभो (for ध्रुवम्).

19 ^{a}) B_1 आभ्यां (for ताभ्यां). K_4 यद्यत्कृतं; G_2 यंत्तत्कृतं (for यदकृतं). — G_2 om. 19^b–21^a. — ^{b}) D_8 धीरकर्म; T_1 क्रूरं कर्म; T_2 कुरु कर्म; T_3 $G_{1.3}$ कर्म कर्ण (for वीरकर्म). V_1 $B_{1.4}$ Dn_1 $D_{2,6}$ S महाहवे (for °मृधे). — ^{c}) V_1 G_1 तत्कुरुष्वाद्य (G_1 °ष्व च) राधेय. — $Ś_1$ $K_{1.2}$ om. (hapl.) 19^d–20^c. — ^{d}) D_2 इवारिषु (for °परः).

20 G_2 om. 20 (cf. v. l. 19). Ś $K_{1.2}$ om. 20^{abc} (cf. v. l. 19). — ^{a}) T_1 च (for वा). — ^{b}) Dn_1 त्वं वा (by transp.); D_6 त्वं वै; $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ पार्थं. — ^{c}) V_1 $D_{2.6}$ S (except T_2; G_2 om.) कौंतेयं (D_2 M_2 °य); Dn_1 राधेयं.

21 G_2 om. 21^a (cf. v. l. 19). — ^{a}) V_1 B_5 $D_{2.8}$ तु (for च). D_6 सुरेंद्रं (for ऽस्तु भद्रं). V_1 B D (except Dn_1) S (except T_2; G_2 om.) ते (for च). — ^{b}) K_4 पुरुषर्षभः; D_6 नरवर्षभ; S (except T_2) त्वं नरर्षभ (for पुरुष°). — ^{cd}) S (except T_2) पांडवेयानि (for पाण्डुपुत्रस्य). T_3 G transp. सैन्यानि and सर्वाणि.

22 ^{b}) V_1 अयुधानि (for °तानि). — ^{c}) T_1 वार्यमाणानि. $T_{1.3}$ G M [अ]शोभंत (for [अ]रोचन्त). — ^{d}) $K_{1.3}$ V_1 B (except B_5) Dn_1 $D_{2-4.6.7}$ M मेघशब्दो (for °शब्दा). T_1 यथा भुवि; M_1 यथाध्वनि.

23 ^{a}) V_1 D_6 प्रगृह्य स (for प्रतिगृह्य). — ^{b}) B_2 D_8 रथिसत्तमः (D_8 °म). — ^{d}) B_2 शैल्यं (for शल्यं). K_3 B_2 T_3 G M_1 युद्धविशारदः.

24 ^{a}) Da_1 $D_{1.5}$ वाहय; $D_{6.8}$ नोदय (for चोदय). K_4 [अ]स्वान्; B_3 [अ]स्सान्. S (except T_2) महेष्वास (for महाबाहो). — ^{b}) $K_{1.2}$ G_2 यावद्धर्मिं; T_1 °द्धन्नि; G_1 °द्धन्वी (for °द्धन्मि). — ^{c}) $Ś_2$ भीमसेनो; K_1 Dn_1 M_1 °सेन-; V_1 °सेनौ (for °सेनं). D_8 तथा; T_1 यमं (for यमौ). D_6 चैव (for चोभौ).

25 ^{a}) K_1 अत्र (for अद्य). D_6 पश्यंतु. — ^{b}) K_3 T_1 G_2 धनंजये (K_3 °य); $D_{2.6}$ परे जनाः. — ^{c}) B_3 पश्यतः; D_1 अस्यतं. B_4 कंकपत्राणि (for °पत्राणां).

26 ^{a}) K_4 प्रेष्यामि; D_5 क्ष्येस्यामि (sic); D_8 क्षेप्सामि; T_1 जेष्यामि; T_2 क्षिपामि; T_3 क्षेत्यामि (sic) (for क्षेप्स्यामि). V_1 $D_{2.6}$ शत्रौ; G_1 शल्यं. — After 26^a, T_1 ins.:

297* पाण्डवान्सजनार्दनान् ।
संयोक्ष्यामि रणे शल्य

— ^{b}) V_1 D_2 परमतेजसान्; $B_{1.2}$ Dn_1 °तेजसः; D_8 °तापनान्. K_8 स शल्यामिततेजसा. — ^{c}) Dn_1 पंचालानां (for पाण्डवानां). M विनाशार्थं (for °शाय). — ^{d}) D_8 दुर्योधनहिताय च; T_2 अस्माकं विजयाय च. — After 26, S ins.:

298* संजय उवाच ।
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य शल्यः कर्णं वचोऽब्रवीत् ।
[T_2 om. the ref.]

27 S om. the ref. — ^{a}) K_3 सूर्यपुत्र (for सूत°). K_3 Dn_1 तु; T_2 भो (for नु). $T_{1.3}$ G M कथं नु

C. 8. 1697
B. 8. 36. 28
K. 8. 30. 28

सर्वास्त्रज्ञान्महेष्वासान्सर्वानेव महारथान् ॥ २७
अनिवर्तिनो महाभागानजेयान्सत्यविक्रमान् ।
अपि संजनयेयुर्ये भयं साक्षाच्छतक्रतोः ॥ २८
यदा श्रोष्यसि निर्घोषं विस्फूर्जितमिवाशनेः ।
राधेय गाण्डिवस्याजौ तदा नैवं वदिष्यसि ॥ २९
संजय उवाच ।
अनादृत्य तु तद्वाक्यं मद्रराजेन भाषितम् ।
द्रक्ष्यसद्येत्यवोचद्वै शल्यं कर्णो नरेश्वर ॥ ३०
दृष्ट्वा कर्णं महेष्वासं युयुत्सुं समवस्थितम् ।
चुक्रुशुः कुरवः सर्वे हृष्टरूपाः परंतप ॥ ३१
ततो दुन्दुभिघोषेण भेरीणां निनदेन च ।
बाणशब्दैश्च विविधैर्गर्जितैश्च तरस्विनाम् ।
निर्ययुस्तावका युद्धे मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ॥ ३२
प्रयाते तु ततः कर्णे योधेषु मुदितेषु च ।

($T_{1.3}$ G_3 तु) तान्महावीर्यान्; Ca as in text. — ^{b}) T_1 G_2 इति मन्यसे; M अतिमन्यते (M_1 °से). — ^{c}) G_1 सर्वांस्त्वान्. K_4 महाष्वासान् (sic) (for महे°). B_2 सर्वानस्त्रविदां श्रेष्ठान्. — ^{d}) B (except B_2) Da_1 $D_{1.3-5.7}$ महाबलान् (for °रथान्).

28 ^{a}) Hypermetric. V_1 D_6 अनिवर्त्यान्; D_8 अनुवार्तिनो; T_2 अनिवर्तितान् (for °वर्तिनो). — ^{b}) B (except B_2) $D_{3.4.7}$ अजय्यान्; D_6 अक्षय्यान्; D_8 अजेया (for अजेयान्). D_6 सत्वविक्रमान्; D_8 सह्य° (for सत्य°). — ^{c}) D_8 (marg. *sec. m.* as in text) संजननेयुर् (for °नयेयुर्). $T_{1.3}$ G $M_{1.2.4}$ ते (for ये). K_4 अपि संजयेयुर्युद्धेन (hypermetric); M_3 अपि संजनये युद्धे. — ^{d}) K_4 देवं (for भयं). B_1 साख्यात् (for साक्षात्). $Ś_2$ शतक्रतुः; K_4 °क्रतुं (for °क्रतोः).

29 ^{a}) $Ś_2$ K_4 यथा (for यदा). $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M श्रोतासि (for श्रोष्यसि). G_2 यदा श्रोता विनिर्घोषं. — ^{b}) K_4 इवासने; Da_1 D_8 °शनैः (for °शनेः). — ^{c}) $Ś_1$ $K_{1.2.4}$ पांडवस्याजौ; D_8 गांजिव°; S (except T_2) पार्थधनुषः. — ^{d}) D_5 नैव (for नैवं). M_{2-4} भविष्यसि (for वदि°). — After 29, $K_{3.4}$ V_1 B D $T_{2.3}$ G M ins.:

299* यदा द्रक्ष्यसि भीमेन कुञ्जरानीकमाहवे ।
विशीर्णदन्तं निहतं तदा नैवं वदिष्यसि ।
यदा द्रक्ष्यसि संग्रामे धर्मपुत्रं यमौ तथा ।
शितैः पृषत्कैः कुर्वाणानभ्रच्छायामिवाम्बरे ।
अस्यतः क्षिण्वतश्चारीन्लघुहस्तान्दुरासदान् । [5]
पार्थिवानपि चान्यांस्त्वं तदा नैवं वदिष्यसि ।

[B_2 transp. lines 1–2 and 3–4. D_8 reads line 1 on marg. *sec. m.* — (L. 1) T_3 G M द्रष्टासि (for द्रक्ष्यसि). — (L. 2) K_3 G_2 विशीर्णदंत-; K_4 विशीर्णे तदंतं; T_2 विशीर्णतुंडं (for °दन्तं). $G_{1.2}$ नैव (for नैवं). D_9 वधिष्यसि (for वदि°). — M om. lines 3–6. — (L. 3) K_4 द्रक्षसि; D_8 पश्यसि (for द्रक्ष्यसि). T_2 संग्रामे धर्मपुत्रं च; T_3 G यदा ज्येष्ठं पांडवेयं (for the prior half). V_1 D_6 महाराजं; T_2 भीमं चापि (for धर्मपुत्रं). B_4 $D_{3.4.7}$ तदा (for तथा). T_3 G माद्रीपुत्रौ च पांडवौ (for the posterior half). — (L. 4) Om. in G_1. K_3 पृपक्तैः; Dn_1 पृषद्भिः (for पृषत्कैः). K_3 D_8 कुर्वाणौ (for °णान्). Da_1 D_5 अभ्रच्छायम्. B_3 D_8 इवांबरं; T_3 G अथायसैः. — (L. 5) V_1 क्षण्वतश्; Da_1 $D_{1.5}$ क्षिणुतश्; D_8 T_2 क्षिपतश् (for क्षिण्वतश्). T_3 G द्रष्टासि लघुचित्रास्त्रैर् (G_1 °वित्रस्तैर्) (for the prior half). Dn_1 D_8 दुराधरान् (for °सदान्). K_3 लघुहस्ताडुरासदात्; T_3 $G_{1.3}$ निघ्नतोरीन्सहस्रशः; G_2 घ्नतोनीकान्सहस्रशः (for the posterior half). — (L. 6) T_3 G अथ (for अपि). G_2 वा (for च). T_2 नैनं (for नैवं).]

30 D_8 T_3 om. 30. Ś K_{2-4} om. the ref. — ^{c}) K_3 Da_1 हि (for [इ]ति). S (except T_2; T_3 om.) तं (for वै). B Da_1 $D_{1-4.7}$ याहीत्येवाब्रवीत्कर्णो. — ^{d}) G_2 शल्यः. $Ś_2$ Dn_1 कर्णं. $Ś_2$ K_3 D_5 T_2 नरेश्वरः; K_4 V_1 Dn_1 D_6 °श्वरं; G M जनेश्वर (G_1 °रः). Da_1 $D_{1-4.7}$ मद्रराजं तरस्विनं. — After 30, K_3 V_1 B Da_1 Dn_1 D_{1-7} T_2 ins. an addl. colophon. [*Adhy. name:* K_3 कर्णसंवादः; Da_1 $D_{3.4}$ कर्णशल्यसंवादः; Dn_1 $D_{1.5}$ शल्यसंवादः; T_2 शल्यवाक्यं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): $B_{1.4}$ 36; B_5 D_6 37; Da_1 47; D_1 30; D_4 27; T_2 32.]

31 Before 31, N T_2 ins. संजय उवाच. — ^{a}) S (except T_2) महावीर्यं (for महेष्वासं). — ^{b}) $Ś_2$ K_1 युयुत्सं. S (except T_2) समुपस्थितं (for समव°). — ^{d}) $K_{2.3}$ हृष्टरूपः; M_{2-4} दृष्टरूपाः. K_3 B_2 $T_{1.3}$ G M परंतपाः (K_3 °पः); V_1 $B_{1.3-5}$ D T_2 समंततः.

32 ^{a}) K_3 B D (except D_6) T_2 दुंदुभिनिर्घोषैर् (for °घोषेण). — ^{b}) V_1 D_6 S (except T_2) शंखानां (G_1 °णां) (for भेरीणां). B_3 D_2 T_3 G M निस्वनेन (for निनदेन). — ^{c}) Dn_1 T_2 शंखशब्दैश् (for बाण°). — ^{e}) T_3 G सर्वे (for युद्धे). — ^{f}) D_8 मृत्योः कृत्वातिसत्तमं; Ca as in text. Cc cites निवर्तनम्.

33 ^{a}) Da_1 $D_{1.5}$ प्रयातेषु; T_3 G °ते च (for °ते तु). — ^{b}) M यौधेषु. B_2 हृदितेषु; $T_{1.2}$ विविधेषु (for

चचाल पृथिवी राजन्ररास च सुविस्वरम् ॥ ३३
निश्चरन्तो व्यदृश्यन्त सूर्यात्सप्त महाग्रहाः ।
उल्कापातश्च संजज्ञे दिशां दाहस्तथैव च ।
तथाशन्यश्च संपेतुर्ववुर्वाताश्च दारुणाः ॥ ३४
मृगपक्षिगणाश्चैव बहुशः पृतनां तव ।
अपसव्यं तदा चक्रुर्वेदयन्तो महद्भयम् ॥ ३५
प्रस्थितस्य च कर्णस्य निपेतुस्तुरगा भुवि ।
अस्थिवर्षं च पतितमन्तरिक्षाद्भयानकम् ॥ ३६
जज्वलुश्चैव शस्त्राणि ध्वजाश्चैव चकम्पिरे ।
अश्रूणि च व्यमुञ्चन्त वाहनानि विशां पते ॥ ३७
एते चान्ये च बहव उत्पातास्तत्र मारिष ।
समुत्पेतुर्विनाशाय कौरवाणां सुदारुणाः ॥ ३८
न च तान्गणयामासुः सर्वे ते दैवमोहिताः ।
प्रस्थितं सूतपुत्रं च जयेत्यूचुर्नरा भुवि ।
निर्जितान्पाण्डवांश्चैव मेनिरे तत्र कौरवाः ॥ ३९

ततो रथस्थः परवीरहन्ता
भीष्मद्रोणावात्तवीर्यौ निरीक्ष्य ।
समज्वलद्भारत पावकाभो

C. 8. 1715
B. 8. 37. 11
K. C. 31. 12

सुदितेषु). Ś2 ह (for च). — c) Ś K2.4 B3 वसुधा (for पृथिवी). T3 G चचाल च मही सर्वा. Ca cites चचाल (as in text). — d) K1.2 D4 रराम; V1 ननाद; B5 ववास; Bom. Ed. Cn ववाश; Cnp ररास (as in text). Ś K B1.3 D1.3–6.8 T2 M1 सुविस्वरं; V1 सुविश्रवं; Dn1 सुनिष्ठुरं; T3 G2.3 सविस्वरं; G1 विवस्वरं (for सुवि°). D2 ररास बहुविस्तरं.

34 a) Ś2 K3 B1.3.5 D2–5.7.8 T1 निःस(D8 °स्त)-रंतो; T2 विच° (for निश्च°). Da1 D1.5 व्यदृश्यंते; G1.2 [ऽ]प्य(G2 °भ्य)दृश्यंत. — b) D8 तस- (for सप्त). B3 भयावहाः (for महाग्रहाः). Ca cites सप्त महा° (as in text). K3 सूर्यं क्षत्त महाप्रजाः (sic). — c) K1.3 B D S उल्का(T1 °ल्क)पाताश्च. K1 संयज्ञे; K3 B D2.3.7.8 S (except T2) संजज्ञुर्; Da1 D1.4.5 संजग्मुर् (for संजज्ञे). — d) V1 Dn1 दिशो (for दिशां). K3 B D2.3.5–7 T2 दाहास्. T1.3 G M दिग्दाहाश्चाति(T1 °ह्यति-; T3 G °श्च सु)दारुणाः. — e) K3 V1 B Da1 Dn1 D1.3–5.7 T2 शुष्काश(D4 °स)न्यश्च; D2 निर्वाताश्च; D6 तथा शल्यश्च; D8 (marg. as in text) सुधासन्यश्च; T1 शथाशन्यश्च (sic); G2 अथा° (for तथा°). Dn1 तु; D2 [ए]व (for च). — f) Da1 D1.5 सु- (for च). K1.3 V1 B D T2 भैरवाः; T1.3 G M भैरवं (for दारुणाः).

35 a) T1 मृगपक्षिगणांश्च. — b) K1.3 B D S पृतनां बहुशस् (by transp.); V1 पृतनासु शलस्. K3 V1 B5 D4 तथा (for तव). — c) K4 तंथा; S (except T2) ततश् (for तदा). — d) Ś2 वेदयंतं; K4 देवयंतो. B5 Da1 D1.3.5.7 T2 महाभयं.

36 a) B5 D6.7 T3 G3 प्रथितस्य (for प्रस्थि°). Dn1 T1.2 तु (for च). — c) T2 अश्मवर्षं; G2 अक्षं° (for अस्थि°). G2 सततम् (for पतितम्). — d) B3 भयावहं; T2 भयंकरं (for भयानकम्).

37 a) S (except T2) चापि (for चैव). K1 शास्त्राणि. K3 जज्वलुश्चेलुरस्त्राणि. — b) D3 च प्र-; T1 चापि; T3 G1.3 चास्य; G2 च तु (for चैव). D2 च कंपिता; T2 पतंति हि. — c) Ś1 K3 व्यमुच्यंत; विमुंचंति. K3 अश्रूणि तान्यमुंचत. — d) K1 वाहनाश्च.

38 b) Dn1 D2 T2 च वै; D6 तव (for तत्र). B Da1 D1.3–5.7 दारुणाः (for मारिष). — d) K2 सुदारुणः; B2 च मारिष; M2–4 सुदारुणं.

39 a) T1 गणयामास. — b) Ś2 G1 ते देव-; K1.3.4 B D (except D6) T2 Ca दैवेन. — c) Dn1 T2.3 G तु (for च). — d) T1 [आ]ह (for [ऊ]चुर्). B Da1 D1.3.4.7.8 T1 नराधिपाः (T1 °पः); D5 नरा द्विपाः (for नरा भुवि). — After 39cd, S (except M1) ins.:

300* शल्येन सहितं दृष्ट्वा कर्णमाहवशोभिनम् ।

— e) K3 निर्जितान्पांडुपुत्रांश्च.

40 a) K1.2 रथस्था (K2 °स्थाः); G2 रहस्थे. — b) K3 B4 Da1 D1.5 अस्तवीर्यौ; K4 B1.3.5 Dn1 D3.4.7 अति°; V1 निहतौ; B2 चास्तवीर्यौ; D2 चाति°; D6 संनिहतौ; T2 G1 M1 आर्तवीर्यौ; G2 अथ वीर्यौ (sic); Ca आत्तवीर्यौ (as in text). B1.3.4 Da1 D1.3–5.7 S (except G2) समीक्ष्य (for निरीक्ष्य). Cv भीष्मद्रोणावसुवीर्यौ निरीक्ष्य. — c) Ś K1.2.4 V1 B (except B4) Dn1 D3.4.6.7 S समुज्वलन् (Ś K2.4 B2 Dn1 T2 °द्); K3 समुज्वलौ; D2 संसंज्वलद्; Cc सम° (as in text). K1.3 B1.3–5 D T G M2–4 भास्कर(G1 °रं; G2 °रिः)पावकाभो (B1 °द्भौ); K3 भास्करपावकावुभौ; K4 भास्वरपावकौर (sic); V1 B2 पावकभास्कराभो; M1 भास्करपावकोपमो. — d) K3 विवर्तत; B5 Dn1 D5.7 वैकर्तनौ (D5 °ने); D3 (marg. as in text) वैवर्तनो. Dn1 D2 नरकुंजरो; T1 G1 रथि° (for-

C. 8. 1715
B. 8. 37. 11
K. 8. 31. 12

वैकर्तनोऽसौ रथकुञ्जरो वृषः ॥ ४०
स शल्यमाभाष्य जगाद वाक्यं
पार्थस्य कर्माप्रतिमं च दृष्ट्वा ।
मानेन दर्पेण च दह्यमानः
क्रोधेन दीप्यन्निव निःश्वसित्वा ॥ ४१
नाहं महेन्द्रादपि वज्रपाणेः
क्रुद्धाद्बिभेम्यात्तधनू रथस्थः ।
दृष्ट्वा तु भीष्मप्रमुखाञ्शयाना-
न्न त्वेव मां स्थिरता संजहाति ॥ ४२
महेन्द्रविष्णुप्रतिमावनिन्दितौ
रथाश्वनागप्रवरप्रमाथिनौ ।
अवध्यकल्पौ निहतौ यदा परै-
स्ततो ममाद्यापि रणेऽस्ति साध्वसम् ॥ ४३
समीक्ष्य संख्येऽतिबलान्नराधिपै-
र्नराश्वमातङ्गरथाञ्शरैर्हतान् ।
कथं न सर्वानहितान्रणेऽवधी-
न्महास्त्रविद्ब्राह्मणपुंगवो गुरुः ॥ ४४
स संस्मरन्द्रोणहवं महाहवे
ब्रवीमि सत्यं कुरवो निबोधत ।
न वो मदन्यः प्रसहेद्रणेऽर्जुनं
क्रमागतं मृत्युमिवोग्ररूपिणम् ॥ ४५

रथ°). B $D_{3.4.7}$ नृप; D_{a1} $D_{1.5}$ तदा; D_{n1} T_2 रुषा; D_2 तथा; $T_{1.3}$ G M वृषा (M_1 °षाः).

41 a) B_2 सैल्यम्. K_1 B_1 आभास्य; T_3 G आसाद्य. — b) $Ś_2$ धर्म (for कर्म). B (except B_2) D_{a1} $D_{1.3-5.7}$ कर्मातिशयं विचिंत्य; T_3 G दृष्ट्वाप्रतिमं च कर्म. — c) G_2 दर्भेण; G_3 (*before corr.*) दृष्टेन; Ca दर्पेण (as in text). B (except B_2) $D_{2-4.7}$ विदह्यमानः (for च दह्य°). — d) K_3 धक्ष्यन् (for दीप्यन्). Ś $K_{2.4}$ T_2 निःश्वसन्वा (K_4 T_2 °त्वा); $K_{1.3}$ D_3 $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M_{2-4} निश्वसित्वा; V_1 $B_{1.2.4.5}$ D_{a1} $D_{1.3-7}$ निः(D_3 नि)श्वसंश्च. B_3 दीप्यंश्च कोपेन च निश्वसंश्च; D_2 क्रोधेन निस्वं च दीप्यमानः; G_2 पार्थप्रभावासहमानचेताः.

42 G_2 om. 42^{ab}. Before 42, D_3 ins. कर्ण उवाच. — b) K_1 B_5 $D_{2-4.6.7}$ आयु(K_1 °भु)धवान्. D_{n1} T_2 क्रुद्धाद्बिभेष्यामि (T_2 °म्येव) न चक्रपाणेः. — c) K_1 B D (except D_6) हि; K_3 S [अ]पि (for तु). $Ś_1$ K_2 भीमप्रमुखान्; G_2 भीष्मप्रतिमाश्च (for भीष्मप्रमुखान्). K_3 प्रयातान्; G_2 चयानां; M_1 जयानान्. — d) B (except B_4) D_{a1} $D_{1-5.7}$ अतीव मां; D_{n1} नत्त्वेव सा. V_1 B D_{n1} $D_{2.4.7}$ T $G_{1.3}$ M ह्य(V_1 T_2 सं-; D_{n1} मां; T_1 सु-; T_3 $G_{1.3}$ M सा)स्थिरता जहाति; D_{a1} $D_{1.3.5}$ ह्य($D_{1.5}$ सु)-स्थिरतां जहाति. K_3 न त्वेकमह्यं स्थिरता कदेति (sic); D_6 अतीव माद्य स्थिरता जहाति; D_3 नन्वेवमद्य स्थिरता जहेति; G_2 नत्वेसमां सास्थिवरां जहाति (sic).

43 a) K_1 -प्रतिमावनिर्मितौ; K_2 °वनिर्दितौ; K_3 °वनिर्हतौ; V_1 °वनंदितौ; M_{2-4} -प्रतिमानवीर्यौ. — b) D_{n1} S (except T_2) रथाश्वनागारि(D_{n1} °न्प्र-; T_1 °दि-; G_1 °नि)-वरप्रमाथिनौ. — c) K_4 अवध्यकल्पैर्; G_2 अवार्यकल्पा. T_1 $G_{1.3}$ यथा; T_2 युधां (for यदा). K_3 परि (for परैस्). — d) G_2 तथा (for ततो). K_1 समासाद्यपि; K_3 समासाद्य; V_1 B_{3-5} Da $D_{1.5.6}$ ममाप्य(D_5 °प्या)स्ति; $B_{1.2}$ $D_{3.4.7}$ न मेप्यस्ति; D_2 ममेद्यास्ति; D_3 ममाप्यद्य; $T_{1.3}$ G M [अ]पि मे नास्ति (T_1 M_{1-3} °द्य) (for ममाद्यापि). V_1 B D_{a1} $D_{1.3-5.7}$ T_3 G M_4 [ऽ]द्य; D_2 T_1 [ऽ]पि; D_6 न (for ऽस्ति). G_2 सोवधः (for साध्वसम्). D_{n1} T_2 ततो (T_2 °था) ममाप्यस्ति न साध्वसं रणे.

44 a) $Ś_2$ समेक्ष्य; $K_{2.4}$ समेति. G_2 M संखे; G_3 संघे (for संख्ये). D_{n1} D_6 T_2 M_{2-4} [ऽ]तिबलैर् (for °बलान्). B D_{a1} $D_{1.3-5.7}$ नराधिपान् (for °धिपैर्). — b) K_3 नरांश्च; V_1 वराश्व-; B D_{a1} $D_{1.3-5.7}$ ससूत- (for नराश्व-). K_3 B D_{a1} $D_{1-5.7}$ S परैर् (for शरैर्). — c) K_3 T_2 हि; T_3 G_3 M_{2-4} नु; $G_{1.2}$ तु (for न). K_1 सर्वौं (for सर्वान्). $K_{2.3}$ अवधीर्.

45 = (var.) 71*. — a) K_3 यं संस्मरन्; B_3 ततः स्मरन्; B_4 ससंज्वरं; D_{a1} D_5 समं स्म(D_5 °ज्व)रन्; D_1 समज्वरं; D_6 स च स्मरन्; G_2 समत्वरन्; T_3 G_3 सुसंस्मरन्. $Ś_2$ K_4 द्रोणरणं; $K_{1.3}$ B D_{a1} D_{n1} $D_{1.3-5.7.8}$ T_3 G M द्रोणमहं; V_1 $D_{2.6}$ $T_{1.2}$ °वधं (for °हवं). B_3 महारणे (for °हवे). Ca तमज्वरं द्रोणमहं महाहवे. — b) D_2 ब्रवीषि. D_{a1} $D_{1.5}$ सर्वें; D_3 सर्वं (for सत्यं). K_3 D_{n1} निबोधतः. Ca ब्रवीमि सर्वें कुरवो निबोधत. — c) V_1 D_6 न तं; D_2 T_2 न वै; D_4 T_1 G_1 नरो (for न वो). G_2 न वेदमन्यः (for न वो मदन्यः). V_1 प्रहरेद्; D_6 सहते; G_2 प्रसभद् (for °हेद्). Ca न वा मदन्यः प्रसहेद्रणेऽर्जुनं. — d) Ś $K_{1.2.4}$ V_1 $B_{1-3.4m.5}$ D_{n1} $D_{2-4.6.7}$ T_2 G_1 M_{2-4} समागतं (for क्रमा°). B_2 मृत्युर्. $K_{3.4}$ om. (halp.) from मृत्युं up to स चेदगान् (in 46^c). B_4 M_2 (*inf. lin.* as in text).4 [उ]त्तमामृतान्; T_1 [आ]त्तशस्त्रं; T_3 G [उ]त्तमावृतं (for [उ]ग्ररूपिणम्). Ca क्रमागतं मृत्युमिवोत्तमामृतात्. ❀ Ca: अयं श्लोकः कर्णाभिषेकात्पूर्वं कुत्रचिद् दृश्यते। ❀

शिक्षा प्रसादश्च बलं धृतिश्च
द्रोणे महास्त्राणि च संनतिश्च ।
स चेदगान्मृत्युवशं महात्मा
सर्वानन्यानातुरानद्य मन्ये ॥ ४६
नेह ध्रुवं किंचिदपि प्रचिन्त्यं
विदुर्लोके कर्मणोऽनित्ययोगात् ।
सूर्योदये को हि विमुक्तसंशयो
गर्वं कुर्वीताद्य गुरौ निपातिते ॥ ४७
न नूनमस्त्राणि बलं पराक्रमः
क्रिया सुनीतं परमायुधानि वा ।
अलं मनुष्यस्य सुखाय वर्तितुं
तथा हि युद्धे निहतः परैर्गुरुः ॥ ४८
हुताशनादित्यसमानतेजसं
पराक्रमे विष्णुपुरंदरोपमम् ।
नये बृहस्पत्युशनःसमं सदा
न चैनमस्त्रं तदपात्सुदुःसहम् ॥ ४९
संप्रक्रुष्टे रुदितस्त्रीकुमारे
पराभूते पौरुषे धार्तराष्ट्रे ।
मया कृत्यमिति जानामि शल्य
प्रयाहि तस्माद्द्विषतामनीकम् ॥ ५०

C. 8. 1727
B. 8. 37. 21
K. 8. 31. 22

46 K3.4 om. up to स चेदगान् (in 46c) (cf. v. l. 45). — a) Ś2 शिखा; D8 (marg. as in text) शय्या (for शिक्षा). K1 प्रसादाश्च; K2 D8 T2 G1 M Ca.cp [अ]प्रसादश्च; D1 प्रवासश्च; D4 (marg. as in text) क्रमादश्च; T1 प्रयागश्च; T3 G2.3 प्रदानं च. V1 D6 transp. बलं and धृतिश्च. Ca cites बलं and धृतिः (as in text). — b) D1.5 T1 संततिश्च (for संनतिश्च). Ca.c cite संनतिः (as in text). — c) K1 देवनागान् (for चेद°). G2 स चो गदां मृत्युवशं महात्मनः. — d) Ś2 आतुराव्; Ca आतुरान् (as in text). K3 अर्द्यमाना; B4 T2 एव मन्ये. D8 (marg. as in text) अन्यमन्ये. G2 सर्वाननन्यानचिराद्यमन्ये (sic).

47 a) K3 G3 M1 नाहं; D1 निरह (sic); D2 नैव; D8 नेदं; G2 अहो (for नेह). K3 ध्रुवं (for ध्रुवं). K3 B1.3.4 Dn1 D8 T2 प्रचिंत्य; B2.5 Da1 D1–5.7 T1.3 G M प्रचिंतयन्. V1 D6 नैव ध्रुवं च न जातु विद्यते. — b) S2 विद्वन्; K1 त्रिद्युर्; K3 धिया; B Da1 Dn1 D1–5.7.8 T2 विद्यां; T3 G वदामि; M त्रिंदामि (for विदुर्). Ś2 (marg. sup. lin.) विदुल्लोलं (for °र्लोके). Ś2 कार्मणो; B4 कर्मणा. Ca cites कर्मणो दैवयोगात्. Cc नित्ययोगात् (as in text). V1 D6 निंदामि नित्यं कर्मणो (D6 °णा) दैवयोगात्; T1 विंदामि वो कर्मणि नित्ययोगात्. — c) G2 अपि (for हि). K3 विमुक्तशंसः. Dn1 °संसयो; Cc वियुक्तसंशयः. Cv as in text. — d) K1.3 V1 B D1 S Ca.c भा(G2 ए-; M1 भ)वं (for गर्वं). G2 परौ (for गुरौ).

48 a) D8 (sup. lin. as in text) तन् (for न). K3 तेमनस्त्राणि (sic); T1 सन्नम° (for नूनम°). Ca.c cite नूनम् (as in text). G2 पराक्रमं; Ca.c °मः (as in text). — b) Ś2 V1 B2.3.5 D (except D6.8) S (except T2) Ca क्रियाः; Cc क्रिया (as in text). K3 सुनितं; V1 D6 सुधैर्यं; B3 T1 सुनीता; Dn1 T1 सुनीतिः; D8 स्व(sup. lin. च)नीतिं; T3 G M सुनीताः (G1 °तां); Ca.c °नीतं (as in text). V1 B3 D3.6.8 T1 G2 च; Da1 Dn1 D1 T2 om.; D4 वः (for वा). — c) K3.4 मुखाय (for सुखाय). Ś1 K2 वर्तितुस्; G2 वंचितं. — d) V1 B3 Dn1 D6 T2 यथा (for तथा). T3 G3 M1 [अ]पि (for हि).

49 a) K1 °समानतेजसा; B4 °वर्चसं. — b) D2 विष्णुपुरंदरो यथा. — c) B1.2.4 D3.4.7 M बृहस्पत्युश(B1 °स)नोः; Da1 D1.5 °शनन्; G2 °शनाः. B1.2 (before corr.) D3.4.7 M सदा समं (by transp.). K4 समं; D3 यदा; T2 तदा (for सदा). — d) B2 पश्य; D6.8 न वा (for न च). V1 D6 [ए]तद्; T1 [ए]वम् (for [ए]नम्). K3 अस्त्रे. K1 B3.5 Da1 D1–5.7 तद्दु(B3 °द)पास्त दुःसहं; K3 D6 ऽयदधात्सु°; V1 B1 तदवाप्य दुःसहं; B2 तमाशुचः दुः°; D8 तदध्मह्म° (sic); T1.3 निजघान दुःसहं; M न जघान दुःसहं (for तदपात्सुदुः°). Ca (corrupt) आवणराक्षवत्. Cc cites अपात् (as in text). Dn1 दृष्ट्वा हतं भीष्मपितामहं रणे; T2 दृष्ट्वा हतं भीमरणे पितामहं; G2 न चैवमस्त्राणि जघान दुःषहं; Cv न चैनमस्त्रं तदुपास्त दुःसहं.

50 a) Ś1 K1.2.4 B2.4.5 Da1 Dn1 D1.2.4.5.7.8 Ca संप्राक्रु(D8 °ध्या)ष्टे; K3 सेंद्राकुवेरा; D6 असंहृष्टे; D8 m संप्राकृष्टे; T1 अहं प्रहृष्टे; T2 M1 Cc संप्रकृष्टे; T3 G3 समं प्रक्रु(G3 °कृ)ष्टे; G1 ससंप्रहृष्टे (for संप्रक्रुष्टे). K3 (before corr.) रुदिति-; V1 Dn1 D8 M रुदिते; G2 रुदितं (for रुदित-). Cv संप्राक्रुष्टे रुदितस्त्रीकुमारे. — b) K3 पराभूतो; V1 D6 पराभिभूते; S °जिते (for °भूते). K3 पौरुषो. Ca.c as in text. — c) B1 महाकृत्यम्; S (except T2) कृत्यं (G1 °तिं) मया (by transp.). Ca मया कृत्यं (as in text). Cc cites कृतं (sic). T1 G1.2 M1 नाद्य; T3 G3 M2–4 ह्यद्य (for इति). Dn1 जानासि. — d) G1 M अनीकिनीं (for अनीकम्).

C. 8. 1728
B. 8. 37. 22
K. 8. 31. 23

यत्र राजा पाण्डवः सत्यसंधो
व्यवस्थितो भीमसेनार्जुनौ च ।
वासुदेवः सृञ्जयाः सात्यकिश्च
यमौ च कस्तौ विषहेन्मदन्यः ॥ ५१
तस्मात्क्षिप्रं मद्रपते प्रयाहि
रणे पाञ्चालान्पाण्डवान्सृञ्जयांश्च ।
तान्वा हनिष्यामि समेत्य संख्ये
यास्यामि वा द्रोणमुखाय मन्ये ॥ ५२
न त्वेवाहं न गमिष्यामि मध्यं
तेषां शूराणामिति मा शल्य विद्धि ।
मित्रद्रोहो मर्षणीयो न मेऽयं
त्यक्त्वा प्राणाननुयास्यामि द्रोणम् ॥ ५३
प्राज्ञस्य मूढस्य च जीवितान्ते
प्राणप्रमोक्षोऽन्तकवक्त्रगस्य ।
अतो विद्वन्नभियास्यामि पार्थं
दिष्टं न शक्यं व्यतिवर्तितुं वै ॥ ५४
कल्याणवृत्तः सततं हि राज-
न्वैचित्रवीर्यस्य सुतो ममासीत् ।
तस्यार्थसिद्ध्यर्थमहं त्यजामि
प्रियान्भोगान्दुस्त्यजं जीवितं च ॥ ५५
वैयाघ्रचर्माणमकूजनाक्षं
हैमत्रिकोशं रजतत्रिवेणुम् ।

---

51 a) B1 सत्यसेनो; M1 °संधौ (for °संधो). — b) K3 B1.2.4 Da1 Dn1 D1.7.8 T3 G M1 व्यवस्थितौ (for °स्थितो). T1 भीमसेनोर्जुनश्च; G1 °सेनार्जुने. G1 स (for च). — c) V1 Da1 Dn1 D1.5.6 T2 धृ(T2 द)ष्टद्युम्नः; T3 G3 सवासुदेवः. K1 संजयः (for सृञ्जयाः). K3 T1 M1 सात्यकिसृंजयाश्च; B D S सात्यकिः सृंजयाश्च (by transp.). — d) Ś2 K1 कस्थौ; K3 D8 कस्तद्; V1 B Da1 Dn1 D1–7 S कस्तान् (for कस्तौ). K1 G2 M1.4 विषहे मदन्यः; B2 विषहेसदन्यः. Ca cites मदन्यः (as in text).

52 B3 om. 52^{ab}. — a) T2 शीघ्रं (for क्षिप्रं). — b) D8 T2 om. रणे. Some MSS. पंचालान्; T3 G2 बालान्; G3 ज्वालान् (for पाञ्चालान्). V1 transp. पाञ्चालान् and पाण्डवान्. Da1 D1.5 मद्रपान्; T2 तान्पांडवान् (for पाण्डवान्). — c) K3 हत्वा; B1.3 Da1 D1.5 तथा (for तान्वा). Cc cites तान् (as in text). M3 हयिष्यामि (for हनि°). K4 हतोद्य; V1 समवेत्य; B1 समित्य (for समेत्य). G2 M1.2.4 संखे; G3 M3 संवे (for संख्ये). — d) M4 योत्स्यामि (for यास्यामि). K1 B1.5 Da1 Dn1 D1.2.5.8 T2.3 G M द्रोणमुखो (B1 °मुखा; Dn1 °मुखे) यमाय; K2 द्रोणमुखाय मन्ये; K3 °मुखोपमाय; V1 B4 भीष्मपथा (B4 °मुखो) यमाय; B2 D3.4.7 द्रोणपथा यमाय; B3 द्रोणपथं पणाय; D6 भीष्मपथो यमाय; T1 द्रोणगतं च मार्गं (for °मुखाय मन्ये). Ca.c cite द्रोणमुखः.

53 D6 om. 53. — a) V1 D1–3.8 M1 नन्वेवाहं (for न त्वेवाहं). K1 B5 Da1 D1.3–5 गमिष्यामि; K4 Dn1 D2 G1 नाग°; B2 संग° (for न ग°). Ca cites न त्वेवाहं न गमिष्यामि (as in text). D2 om. (hapl.) from मध्यं up to अनुयास्यामि (in 53^{d}). B2 D4.8 T2 मध्ये (for मध्यं). ❀ Cc: नैव शब्दो भिन्नक्रमो द्वौ नञौ विध्यर्थे। ❀ — b) Ś1 K2 ते; Ś2 त्वं; K1 तं (for तेषां). T1 कुरूणाम् (for शूराणाम्). B3 D8 T2 G1 M1 om. मा. K3 V1 B1.4.5 Da1 Dn1 D1.3–5.7 मां शल्य; B2 मां स; T1.3 G2.3 M2–4 शल्याद्य (for मा शल्य). Ca cites मा (as in text). — c) Ś2 मित्रो द्रोहो; T1 मित्रद्रोही (for °द्रोहो). V1 B4 T1.2 मेद्य; T3 G1.3 चाहं; G2 वाहं (for मेऽयं). — d) K3 प्राणा (for प्राणान्). K3 न तु; M3 न नु (for अनु-).

54 a) Ś K1.2.4 G2 जीवितांतो (K1 °त-); Ca.c °तान्ते (as in text). — b) Ś K2 मानप्रमोक्षो; K4 B D S नास्ति प्रमोक्षो (G2 °को) (for प्राणप्र°). Ca.c cite प्रमोक्षः. Dn1 S °संनिभ(G1 °ह)स्य; B Da1 D1–5.7 Cc °स(B3 °सा)त्कृतस्य; D8 °चक्रकस्य (for °वक्त्रगस्य). K3 V1 नास्ति प्रमोक्षांतकवक्त्रतस्य (V1 °संनिभस्य). — c) B1 T1 ततो; Dn1 अतो हि (for अतो). Da1 D1.5 विद्वान्. S (except T2) अभियोत्स्यामि (for °यास्यामि). K3 पार्थौ; V1 B1.2.4.5 D (except D2) T2 पार्थान्; G1 पार्थे. B3 ततो विद्वाननुयास्यामि पार्थान्. — d) D2 om. (? hapl.) from दिष्टं (in 54^{d}) up to सिद्ध्यर्थं (in 55^{c}). K1 दिष्टे; Cc दिष्टं (as in text). K3 अतिवर्तितुं; Dn1 D6 T3 G2.3 वि(G2 ह्य)नि°; D8 त्वति°; T1 व्यतिवर्तततुं (corrupt); T2 ह्यतिवर्तितुं; G1 व्यतिवार्तित्वं (for °वर्तितुं). S (except T2) हि; Cc वै (as in text).

55 D2 om. up to सिद्ध्यर्थं (in 55^{c}) (cf. v. l. 54). — a) B5 कल्याणवृत्तिः (for °वृत्तः). Ś2 वि-; V1 स (for हि). K3 V1 B Dn1 D3.4.6–8 S राजा (T3 °ज्ञो) (for राजन्). — b) Ś2 वैचित्तवीर्यस्य; Da1 वैचित्र्य° (for वैचित्र°). K1 समास्तौ; M2–4 समाभूत् (for ममासीत्). — c) B2 तस्यानुसिद्ध्यर्थमहं; T1 तस्यार्थसिद्धौ प्रसभं. — d) K1 स्वस्त्यजं; K3 पुष्कलं; K4 सुस्त्यजं.

56 a) Ś K2 T1 M1 वैया(M1 वय्या)घ्रवर्माणम्; Da1 D1.5 वैयाक्षचर्माणम्; Ca.c वैयाघ्र° (as in text). B1 अकूजनोक्षं; B3 अभंजनाक्षं; B4 अकूजनार्थं; D6 S

रथप्रवर्हं तुरगप्रवर्हैः-
र्युक्तं प्रादान्मह्यमिदं हि रामः ॥ ५६
धनूंषि चित्राणि निरीक्ष्य शल्य
ध्वजं गदां सायकांश्चोग्ररूपान् ।
असिं च दीप्तं परमायुधं च
शङ्खं च शुभ्रं स्वनवन्तमुग्रम् ॥ ५७
पताकिनं वज्रनिपातनिस्वनं
सिताश्वयुक्तं शुभतूणशोभितम् ।
इमं समास्थाय रथं रथर्षभं
रणे हनिष्याम्यहमर्जुनं बलात् ॥ ५८

तं चेन्मृत्युः सर्वहरोऽभिरक्षते
सदाप्रमत्तः समरे पाण्डुपुत्रम् ।
तं वा हनिष्यामि समेत्य युद्धे
यास्यामि वा भीष्ममुखो यमाय ॥ ५९
यमवरुणकुबेरवासवा वा
यदि युगपत्सगणा महाहवे ।
जुगुपिषव इहैत्य पाण्डवं
किमु बहुना सह तैर्जयामि तम् ॥ ६०
इति रणरभसस्य कत्थत-
स्तदुपनिशम्य वचः स मद्रराट् ।

C. 8. 1738
B. 8. 37. 32
K. 8. 31. 33

अकूजिताक्षं (G2 °क्षा); D8 °जनाख्यं; Ca.c °जनाक्षं (as in text). — b) K1 B2–5 Dn1 D2.4.6.7 हेमत्रिकोशं (B4 D4 °षं); K3 Da1 D1.5.8 T1.3 G M1 हैमं त्रिकोषं (K3 D3 T1 M1 °शं; T3 G °णं); V1 हेमप्रकाशं; B1 हेमाद्रिकोषं; D8 हेमत्रिकेषिं; Ca.c हैमत्रिकोशं (as in text). K1 रजतत्रिवोनां (sic); V1 रजताद्रिवेणुं; Da1 Dn1 D1.5 G M1 रजतं त्रिवेणुं; T1.2 M4 रजि(M4 °ण)तत्रि°; Ca.c रजतत्रि° (as in text). — c) B3 G2 रथप्रवाहं; G1 रथस्वर्हं; Ca.c °प्रवर्हं (as in text). K4 तुरगैः प्रबर्हैद्; V1 D6 तुरगैर्नि-(D6 °र्हि)युक्तं; B3 तुरगप्रवाहैर्; G °प्रवीरैर् (for °प्रवर्हैर्). — d) Ś K1.2.4 युद्धं (for युक्तं). K3 D8 प्रदान्; G1 प्रादामि. K3 B Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 T1.2 G1 M1 इमं (for इदं). Dn1 T2 च (for हि). K3 M1 राम; T1.2 G2 राजा (for रामः). V1 D6 प्रा(D6 प्र)दादसौ मह्यमिमं च रामः.

57 a) V1 D6 शस्त्राणि; Da1 D5 चित्राण; S (except T2 G1) जैत्राणि. D7 शल्यं. — b) B Da1 D2–4.7.8 ध्वजान्; T3 G गदां (for ध्वजं). D1.5 ध्वजानादां (D5 °दा) (for ध्वजं गदां). K3 Da1 गदा; B1 सदा; B2–5 D2–4.7 M2–4 गदाः; T3 G घोरां (for गदां). Ś2 सायकं; B3.4 शायकांश्च; D8 सायकश्च. — c) K3 दसं; D6 दत्तं (for दीप्तं). S (except T2) असींश्च दीप्तान्परमायुधांश्च (T1 °धानि). — d) T3 G हि (for च). D2 om. स्वनवन्तमुग्रम्. K1 स्वरवंतम्; K2 स्वनवर्तम्; B3 प्ररणंतम्; T2 स्वनदंतम् (for °वन्तम्). — After 57, T3 G ins.:

301* अस्त्राणि दिव्यान्यददान्महात्मा
[G1 ददान्; G2 [अ] दद्दन् (for °दान्).]

58 a) D1 पताकिनीं. — b) B3.4 T1.2 शि(T2 श्वे)-ताश्वयुक्तं; M2–4 शुभाश्व° (for सिताश्व°). Ś K1.2.4 शुभतूणभूषितं; K3 D6 °तूर्णशोभितं; B5 T1 °तुणशोभिनं; T2 °रूपशोभितं; T3 G2 °वेणुशोभितं (G2 °शोभं). — After 58ab, T3 G ins.:

302* रथप्रवर्हं पुरुषप्रवर्हैः।
[G2 तुरगप्रवर्हैः (for पुरुष°).]

— c) V1 इदं; T1 रथं (for इमं). D5 समासूय (sic) (for °स्थाय). K3 रथं रथर्षी; D1.5 रथं नरर्षभं; T3 G रथर्षभं रणे. — d) T3 G इदं (for रणे). Ś2 बलं (for बलात्).

59 a) G2 तच् (for तं). K3 V1 B D T1.2 G1.2 M अभि(M2–4 °ति)रक्षेत्; T3 G3 हि रक्षेत (for ऽभिरक्षते). — b) V1 T1 सदाप्रमत्तं; G1.2 तदाप्रमत्तः; G3 सदाप्रवृत्तः. G1 पांडुपुत्रः (for °पुत्रम्). — c) K1 तं वै; M2–4 तथा (for तं वा). T1 जयिष्यामि; G2 गमिष्यामि (for हनि°). B1.3 D3.4.7 रणे समेत्य; S (except T2) समेत्य संख्ये (G2 M1.2.4 °ख्ये; G3 °धे) (for समेत्य युद्धे). — d) K3 वो (for वा). V1 D6 S (except T2) द्रोणमुखो (G2 °खे); B2 भीष्मपथा (for °मुखो).

60 a) D6 °वासवाद्या; T1 °वासवाय. Ś2 K1.4 V1 B (except B1) Dn1 D5.7 T2.3 G1.3 M om. (hapl.) वा. — b) V1 महाहवेषु. T1 वियुगपत्सगुणा महाहवे (sic); G2 यदि युगपत्सहसा समाहवे. — c) B1.4 जुगुप्स(B4 °प्सि)व; B5 °पिरिव; Cap.c °पिषव (as in text). ❀ Ca: जुगुपुः रक्षेयुरित्यर्थे छांदसं । ❀ B1.4 Da1 D1.3–5 इहैत्य (D3 °त्व); B2.3 Da1 D7 इहाद्य. K3 Dn1 D3 इहोपयांति ते; V1 (marg. as in text) इहैत्युरस्थिरं मे (sic) (for इहैत्य पाण्डवं). S जुगुपुरिह समेत्य फल्गुनं. — d) K1 V1 B1.2.5 Dn1 D2–5.7 किं; Cc किमु (as in text). Da1 सहितैर्; D3 सह तौ (for सह तैर्). V1 D6 T2.3 G2.3 [अ]हं; Da1 D1.5 [अ]हं तं (for तम्).

61 Before 61, V1 B D (except D2.3) ins. संजय उवाच. — a) K4 Da1 कथ्य(Dn1 °थ)तस; V1 B5 Da1 D1.6 T1 कत्थि(B5 °थि)तं; D2 कथितस; Ca कत्थतस् (as in text). ❀ Cc: कर्णत (sic) इति षष्ठ्यर्थे तसिल । ❀ T2 इति रणरभसमस्य कथयतस. Ca.c cite रणरभसस्य (as

C. 8. 1736
B. 8. 37. 32
K. 8. 31. 33

अवहसदवमन्य वीर्यवा-
न्प्रतिषिषिधे च जगाद चोत्तरम् ॥ ६१
विरम विरम कर्ण कत्थना-
दतिरभसोऽसति चाप्ययुक्तवाक् ।
क च हि नरवरो धनंजयः
क पुनरिह त्वमुपारमाबुध ॥ ६२
यदुसदनमुपेन्द्रपालितं
त्रिदिवमिवामरराजरक्षितम् ।
प्रसभमिह विलोक्य को हरे-
त्पुरुषवरावरजामृतेऽर्जुनात् ॥ ६३

त्रिभुवनसृजमीश्वरेश्वरं
क इह पुमान्भवमाह्वयेद्युधि ।
मृगवधकलहे ऋतेऽर्जुना-
त्सुरपतिवीर्यसमप्रभावतः ॥ ६४
असुरसुरमहोरगान्नरा-
न्गरुडपिशाचसयक्षराक्षसान् ।
इषुभिरजयदग्निगौरवा-
त्स्वभिलषितं च हविर्ददौ जयः ॥ ६५
सरसि ननु यदा परैर्हृतः
स च धृतराष्ट्रसुतो विमोक्षितः ।

---

in text). — [b]) D3 G1 M1 तदुत निशम्य; T1 तत्समुप°; T2 तमुप°; G2 तदुपरि° (for तदुप°). V1 D6 वचोस्य; G2 स वचः स (for वचः स). — [c]) B3 समहसद्; Dn1 D6 TG M1 अप°; Ca अव° (as in text). K3 इव मन्यु-; S अवमत्य (for °मन्य). — [d]) D6 प्रतिषिद्धे च; T2 M1 °सिषिधे च; G2 °निदधे च; M3 °षिषेध च (for °षिषिधे च). Dn1 सोत्तरं (for चोत्तरम्).

62 Before 62, N T1 ins. शल्य उवाच. — [a]) D2 कर्णे. D2 कलनाद् (for कत्थ°). — [b]) K1 अभिरभसो; B4 अतिरभषो (for अतिरभसो). Ś2 K1 D4.5.7 T3 G [ऽ]पि (for ऽसि). K3 [अ]निर्वाच्यमुक्तवान्; V1 D4.5.7 [अ]तिवाच्य(D5.7 °च)मुक्तवान्; B1 [अ]भिचाप्यनुरक्तवादी; B2.5 D3 [अ]ति चाप्ययुक्तवादी; B4 T1 G2 [अ]ति (G2 °पि) चाप्ययुक्तवान्; Dn1 [अ]तिवाचमयुक्तवान्; D2 °वाचमुक्तवादी; D8 [अ]प्यतिवाप्ययुक्तवान्; D6 T3 G3 [अ]विचार्य चो(D6 यु)क्तवान्. K4 अतिरभसोस्यतवाप्ययुक्तवाक् (sic); B3 अतिरभसेनतिचाप्युक्तवान् (sic). T2 अभिरसस्य***त्वयुक्तवाक्यं. — [c]) Dn1 कथ (for क च). V1 B2 D6 क तु (B2 न्व-) समरवरो; D8 क च हि नरवरो हि; G2 क च*नुवरो. — [d]) D6 असि (for इह). Ś2 कप्दा [?] रिह त्वमुपारम बुध; K3 पुनरिह त्वमुपारमाय युद्धात्; K4 V1 B1-3.4m.5 Da1 Dn1 D1.3-5.7 क पुनरहो (K4 °रिह; Dn1 °रसि हो) पुरुषाधमो भवान्; D2 T1.3 G1.3 M क पुनरिह त्वमहो नराधमः (D2 M2-4 °म); D8 m क च पुनरिह चमुपारमधमो भवान् (sic). T2 G2 क पुनरसि (G2 °रिह) त्वमहो वरायुधः. ❀Co: अहो धिगर्थे।❀

63 For the event, cf. 1. 211-212. — [a]) B3 संत्वतसदनम् (sic); Co यदुस° (as in text). — [b]) B2 (before corr.).5 D3.4.7 त्रिदशम् (for त्रिदिवम्). — [c]) K1 प्रमतम् (for प्रसभम्). Ś2 Dn1 T2 इव; K3 एव; V1 T1.3 G M Co अभि-; B Da1 D1-7 अति-; D8 अथ (for इह). K1.3 V1 B D (except D2.6.8) T3 G1.3 M2-4 Co विलोड्य (K3 °य); T1 विलोभ्य; M1 विलोप्य (for विलोक्य). T1 [ऽ]हरत्; Co हरेत् (as in text). — [d]) K2.3 D6.8 T G1.3 M3.4 पुरुषवरावरजाद् (K3 °न्); G2 °वरादपराद्; Ca.c °वरजाम् (as in text).

64 For the event, cf. 3. 13-42. — [a]) B3 त्रिभुवनसुतम्; D3.4 त्रिभुवन**; D7 °विभुम् (for °सृजम्). — [b]) Ś K1.2 भवान्पुनर्; K3 पुमान्नवम्; K4 भवं पुनर् (for पुमान्भवम्). V1 D6 प्रभुं (for युधि). — [c]) D1 वर-; Ca मृग- (as in text). V1 T1 रिते (for ऋते). K3 D3 T2.3 G [ऽ]र्जुनादते (by transp.). — [d]) K3 B3 सुरपतिवीर्यसमः पुत्रवतः (sic). B1.4 D3 सुरपतिवीर्यसमप्रभावात्; T1.3 G °समात्प्रभावतः.

65 For the event, cf. 1. 214-219. — [a]) K3 D3 स; V1 च; Dn1 मृगान् (for नरान्). T G M2-4 असुरसुरनरोरगान्मृगान्; M1 °गणान्सहोरगान्. — [b]) B1 -राक्षसांश्च. K3 D3 T2 ग(T2 सग)रुडयक्षपिशाचराक्षसान्. — [d]) K3 D3 स्वभिलिखितं; B5 अभिलषितं; Ca स्वभि° (as in text). K1 हविं; Da1 D1 हरिद्; T2 तदा; G2 महद्; Ca.c हविर् (as in text). D2 धनंजयः; D6 बिडौजाः; T1 च यः; T2 जयं; G2 बलं; Ca जयः (as in text).

66 For the event, cf. 3. 225-243. — [a]) K3 D1.4.5 न तु (for ननु). D3 यदा हि; D4 यदि; T1 यथा (for यदा). K2 परैर्हृताः; K3 [अ]मरैर्हृती (sic); V1 D8 हृतः परैः (by transp.); Dn1 D3 [अ]मरैर्हृतः; Co परैः क्षितः. — [b]) S (except T2) ह (for च). Ś K1.3.4 [ऽ]पि रक्षितः; V1 B D (except Dn1 D6) T2 M1.3.4 [ऽ]पि (D2 च) मोक्षितः (for विमो°). K3 स च

दिनकरज नरोत्तमैर्यदा
मरुषु बहून्विनिहत्य तानरीन् ॥ ६६
प्रथममपि पलायिते त्वयि
प्रियकलहा धृतराष्ट्रसूनवः ।
स्मरसि ननु यदा प्रमोचिताः
खचरगणानवजित्य पाण्डवैः ॥ ६७
समुदितबलवाहनाः पुनः
पुरुषवरेण जिताः स्थ गोग्रहे ।
सगुरुगुरुसुताः सभीष्मकाः
किमु न जितः स तदा त्वयार्जुनः ॥ ६८
इदमपरमुपस्थितं पुन-
स्तव निधनाय सुयुद्धमद्य वै ।
यदि न रिपुभयात्पलायसे
समरगतोऽद्य हतोऽसि सूतज ॥ ६९

संजय उवाच ।

इति बहुपरुषं प्रभाषति
प्रमनसि मद्रपतौ रिपुस्तवम् ।
भृशमतिरुषितः परं वृषः
कुरुपृतनापतिराह मद्रपम् ॥ ७०
भवतु भवतु किं विकत्थसे
ननु मम तस्य च युद्धमुद्यतम् ।
यदि स जयति मां महाहवे
तत इदमस्तु सुकत्थितं तव ॥ ७१

C. 8. 1748
B. 8. 37. 42
K. 8. 31. 43

धृतराष्ट्रकसुतो विमोक्षितः. — c), K_3 D_8 युधा (for यदा). K_4 दिनकरतुल्यशरोत्तमैर्यदा; V_1 B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ दिनकरसदृशैः शरोत्तमैर्; Dn_1 $T_{2.3}$ G M अधि($T_{2.3}$ G °ति)रथज नरोत्तमैर्युधा (M °र्युधाम्); D_2 दिनकरज न नरोत्तमो युवा; D_6 दिनकरसदृशः करैः शरोत्तमैर्; T_1 अतिरथगजनरोत्तमैर्युतान्. — d) $K_{1.3.4}$ V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.7.8}$ $T_{1.2}$ G_1 M_1 कुरुषु; M_{2-4} अरिषु (for मरुषु). $D_{2.3}$m पुरुषवरो; D_6 पुरुषेण (for मरुषु बहून्). G_2 मरिषुभिर्बद्धन्निहत्यतानरीन् (sic).

67 For the event, cf. 3. 225–243. — a) K_4 वलायते (sic). — b) K_3 प्रेक्ष्य कलहे; B_5 D_2 प्रियकलहे; T_2 °कलहात् (for °कलहा). — c) K_3 G_2 न तु (for ननु). Dn_1 T_1 यथा (for यदा). K_3 [अ]सरैर्धृताः; V_1 प्रमोहिताः; B_2 Dn_1 $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M प्रमोक्षिताः (B_2 °तः; T_1 °तान्); T_2 विमोक्षिताः; G_2 प्रविमोक्षिताः (for प्रमोचिताः). — d) M_2 om. खचरगणानवजित्य. D_6 खचरजनान्; S खगमगणान् (for खचर°). V_1 विजित्य; B_2 विनि°; D_6 अवि°; T_3 G अतिपात्य (for अवजित्य). V_1 B_2 Da_1 $D_{1.5}$ पांडवेयैः; Dn_1 T_2 जिष्णुना (for पाण्डवैः). K_3 सचरगणानवनित्य पांडवेयैः (sic).

68 For the event, cf. 4. 24–62. — a) K_4 B_3 समुद्य(B_3 °ति)त-; T_3 G M_{2-4} प्रमुदित- (for समुदित-). D_6 पुरा (for पुनः). — b) S (except T_2) कुरुवृषभेण (G_2 °न) (for पुरुषवरेण). D_6 T_2 च; $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M तु; G_2 स (for स्थ). D_8 गोगृहे; G_1 गोगृहोः (sic); G_2 ते गृहे. — c) V_1 सगुरुकुरुसुताः; D_1 स्वगुरुगुरु°. G_2 सभीष्मको. — d) V_1 M_1 किमुत (for किमु न). Cc cites किमु (as in text). V_1 D_6 [अ]र्जुनस्त्वया (by transp.).

69 a) T_1 अपि समुपस्थितं (अपरमुप°). — b) D_3 निधनाय च. D_8 M_3 युद्धन्; T_3 $G_{2.3}$ नियुद्धम् (for सुयुद्धम्). — c) Dn_1 T_2 न यदि (by transp.). D_1 विप्रभयात् (for रिपु°). G_2 यदि पुनरिह यत्पलायसे. — d) D_5 ननु समरगतो (for समर°). V_1 [ऽ]पि (for ऽद्य). $Ś_2$ $K_{1.4}$ मृतोसि (for हतोऽसि). K_4 Dn_1 T_1 M_4 सूतजः; D_2 सूतपुत्र.

70 a) K_4 बहुपुरुषं; T_1 च बहुविधं. $Ś_2$ प्रभाषिति; K_3 Cc °षते; D_6 G_1 °षितं (G_1 °त); T_1 °षती; T_2 वचः प्रभाषति (for प्रभाषति). — b) T_1 रुद्र° (for मद्र°). D_6 रिपुं स्तुवन् (for रिपुस्तवम्). — c) K_3 V_1 B D (except Da_1 D_1) $T_{1.3}$ G M_1 अभि(T_3 $G_{1.3}$ °पि)-रुषितः (for अति°). K_3 V_1 B D S परंतपः (for परं वृषः). K_1 भृषमतिरुषिता परे वृषः (sic). — d) Ś $K_{1.2.4}$ मद्रराजं (for मद्रपम्). G_2 कुरुपृतानता आह मद्रापं (sic). Cc cites कुरुपृतना° (as in text).

71 Before 71, $Ś_1$ K B D $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ ins. कर्ण उवाच. — a) M_1 विकित्थसे. — b) D_1 न तु (for ननु). K_1 V_1 B_1 $D_{4.5.8}$ हि; $D_{2.3.7}$ om. (for च). K_3 वधम्; T_2 योद्धुम् (for युद्धम्). Da_1 $D_{1.5}$ $T_{1.2}$ M अद्य तत्; D_2 T_3 G अद्य वै; D_8 उत्थितं (for उद्यतम्). D_6 ननु मत्तस्य च युद्धमद्य वै. — c) K_3 स हंति; V_1 Dn_1 D_6 S जयति स (by transp.). B D (except Dn_1 D_6) S इहाहवे (for महा°). — d) V_1 B_1 तत्; G_2 स; M_1 सफलम् (for तत). T G M_1 विकत्थितं (for सुक°). K_3 न च इदमसुकरकत्थितं तव; M_{2-4} सफलतमं तु विकत्थनं तव.

C. 8. 1749
B. 8. 37. 43
K. 8. 31. 44

एवमस्त्विति मद्रेश उक्त्वा नोत्तरमुक्तवान् ।
याहि मद्रेश चाप्येनं कर्णः प्राह युयुत्सया ॥ ७२
स रथः प्रययौ शत्रूञ्श्वेताश्वः शल्यसारथिः ।
निघ्नन्नमित्रान्समरे तमो घ्नन्सविता यथा ॥ ७३
ततः प्रायात्प्रीतिमान्वै रथेन
वैयाघ्रेण श्वेतयुजाथ कर्णः ।
स चालोक्य ध्वजिनीं पाण्डवानां
धनंजयं त्वरया पर्यपृच्छत् ॥ ७४

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

२७

संजय उवाच ।
प्रयानेव तदा कर्णो हर्षयन्वाहिनीं तव ।
एकैकं समरे दृष्ट्वा पाण्डवं पर्यपृच्छत ॥ १
यो ममाद्य महात्मानं दर्शयेच्छ्वेतवाहनम् ।
तस्मै दद्यामभिप्रेतं वरं यं मनसेच्छति ॥ २
स चेत्तदभिमन्येत तस्मै दद्यामहं पुनः ।
शकटं रत्नसंपूर्णं यो मे ब्रूयाद्धनंजयम् ॥ ३
स चेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान् ।

---

72 Before 72, N $T_{1.2}$ ins. संजय उवाच. — ^{a}) K_3 T_2 G_2 मद्रेशं; B_4 मद्रेणं (for मद्रेश). — ^{c}) V_1 B D S शल्येति (for मद्रेश). — ^{d}) D_4 सुदुर्मना (for युयुत्सया).

73 ^{a}) Dn_1 प्रयतौ (for °ययौ). K_1 शत्रूः; Dn_1 D_6 T_2 तूर्णं (for शत्रून्). — ^{b}) D_6 श्वेताश्वं; T_1 निहंतुं; T_3 G M निघ्नतः (for श्वेताश्वः). Ś$_2$ शलिसारथिः. — ^{d}) K_3 Dn_1 T_3 G M तमोघ्नः (for तमो घ्नन्). D_2 T_2 M सवितुर् (for सविता). G_1 तथा (for यथा).

74 ^{a}) T_2 प्राह (for प्रायाद्). $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M द्युतिमान्; G_2 उद्यतो (for प्रीतिमान्). T_1 M_2 द्वैरथेन for वै रथेन). — ^{b}) Da_1 $D_{1.5}$ वै(D_1 चे)याघ्रेण; M वैयाघ्रवत्; Ca °घ्रेण (as in text). Ś$_2$ G_1 श्वेतयुजता (sic); K_3 °युजाय; V_1 D_6 °युजा स; B_2 °राजात्म-; T_1 °युजाद्ध (for °युजाथ). Ca. c cite श्वेतयुजा (as in text). — ^{c}) K_4 स चालोक्य; V_1 Dn_1 T_2 अथालोक्य; D_6 अथावलोक्य; $T_{1.3}$ G M आलोकयन् (for स चालोक्य). Ś$_2$ ध्वजनं; T_2 ध्वजिनं (for ध्वजिनीं). — ^{d}) T_3 G धनंजयं च त्वरया ह्यपृच्छत्. Ca cites पर्य° (as in text).

Colophon. — *Adhy. name*: Dn_1 शल्यकर्णसंवादः; T_1 शल्यकर्णविवादे अर्जुनकीर्तनं; T_2 शल्यसंवादः; M_1 शल्यसंवादे अर्जुनविक्रमं. — *Day of Karṇa's Generalship*: Ś$_2$ द्वितीययुद्धदिवसे. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś$_2$ 26 (as in text); K_1 27; $B_{1.2}$ D_3 37; B_5 D_6 38; Da_1 48; D_4 28; $T_{1.3}$ G M 30; T_2 33.

27

1 ^{a}) Ś$_2$ V_1 प्रायादेव; K_1 Dn_1 D_6 Ccp प्रया(K_1 °यां)ते च; $K_{3.4}$ B Da_1 $D_{1-5.7}$ प्रयाणे च; D_8 °तश्च; $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M प्रयत्नेन; T_2 प्रयातोथ; G_2 स प्रयत्तो (for प्रयानेव). V_1 B D ततः; T_2 तथा (for तदा). — ^{b}) T_3 G तव वाहिनीं (by transp.). — ^{c}) Ś$_2$ समरं (for समरे). — ^{d}) $B_{1.3.5}$ $D_{3.4.7}$ पांडवान्; Ca पाण्डवं (as in text). G_3 पर्यपृच्छते.

2 ^{a}) V_1 B (except B_2) D (except Dn_1 D_6) G_1 माम् (for मम). — D_1 om. 2^{b}. — ^{b}) T_1 M पांडवं युधि (for श्वेतवाहनम्). T_3 G पांडवं दर्शयेद्युधि. — ^{c}) M_{2-4} ददामि (for दद्याम्). Ś$_1$ (by corr.) $K_{1.2}$ अभिप्रीतं; D_2 °प्रेत-; T_2 °मतं (for °प्रेतं). — ^{d}) $B_{1.3-5}$ Da_1 $D_{1.3-5.7.8}$ धनं (for वरं). K_1 V_1 $B_{1.3-5}$ D S (except T_2 G_1) यन् (for यं). B_2 यद्वरं (for वरं यं). K_3 मनसि स्थितं; D_2 मनसेयसि (sic); D_8m T_1 मनसेप्सितं (for °सेच्छति).

3 ^{a}) K_4 V_1 Dn_1 $D_{6.7}$ न (for स). — ^{c}) B_{3-5} Da_1 $D_{1.5}$ शकटं रत्नपूर्णं च. — For 3, S (except T_2) subst.:

303* अथ वा शकटं पूर्णं रत्नानां षड्गवायुतम् ।
धुरि क्षमैर्बृंहद्भिश्च गोभिर्युक्तमकालिकम् ।

[(L. 1) M_3 शतानां (for रत्नानां). — (L. 2) T_1 अलंकृतं (for अकालिकम्).]

4 B_2 repeats 4 after 11. — ^{a}) V_1 Da_1 Dn_1 $D_{2.3.6.7}$ (*sup. lin.*) T_1 न (for स). Ca as in text. — ^{b}) G_1 वपुषो (for पुरुषो). Ś$_2$ [ऽ]र्ज्जुनदर्शवान्; K_3

अन्यं तस्मै पुनर्दद्यां सौवर्णं हस्तिपङ्गवम् ॥ ४
तथा तस्मै पुनर्दद्यां स्त्रीणां शतमलंकृतम् ।
श्यामानां निष्ककण्ठीनां गीतवाद्यविपश्चिताम् ॥ ५
स चेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान् ।

C. 8. 1760
B. 8. 38. 8
K. 8. 32. 8

T3 °दर्शनात्. — After 4^{ab}, Ś2 K4 read 6^{c}–8^{d} and V1 B D (except Dn1 D2) S (except T2) ins.:

304* शतं दद्यां गवां तस्मै नैत्यकं कांस्यदोहनम् ।

[Ca cites शतं दद्यां (as above). V1 D6 दद्यां तस्मै शतं गावो; S (except T2) दद्यामस्मै गवामेकं (T1 च गामेकां) (for the prior half). B2 नित्यकं; Ca नैत्यकाः; Cc नैत्यकं (as above). V1 कांस्यदोहनाः; B1.3 काश्यदोहनं (for कांस्य°). Da1 D1.5 नैत्यकाः कांस्यदोहनाः; D6 नित्यकं कुंभदोहनाः; D3 नीचकाः (marg. नैत्यक्यः) कामदोहनाः; S (except T2) शतं द्रोणदुहामहं (T1 °धाहनं) (for the posterior half).]

V1 B1.3.4 D3.4.6.7 cont.:

305* शतं ग्रामवरांश्चैव दद्यामर्जुनदर्शिने ।

[V1 अश्ववरान्; B3 वाम°; D6 ग्रामपरान् (for °वरान्). V1 अर्जुनदर्शनात्; D6 °दर्शिवान् (for °दर्शिने).]

V1 B1.3.4 D3.4.6.7 cont.: B2.5 Da1 D1.5.8 S (except T2) ins. after 304*:

306* तथा तस्मै पुनर्दद्यां श्वेतमश्वतरीरथम् ।
युक्तमञ्जनकेशीभिर्यो मे ब्रूयाद्धनंजयम् ।

[(L. 1) V1 B5 D6 T1.3 G M अथ वा(D6 चा)स्मै (for तथा तस्मै). T1 श्वेनारश्वतरीरथं (sic); T3 G3 श्वेतैरश्वैर्युतं रथं; G2 श्वेतमश्वतरं रथं (for the posterior half). Cc cites अश्व° (as above). — (L. 2) T1.3 G M एकतः श्यामकर्णी-(T1.3 °र्णा)भिः (for the prior half). Ca.c cites अञ्जन° (as above). Prior half in Cv as above. M1 ब्रूयाच्च (for मे ब्रूयाद्).]

S (except T2) cont.:

307* अथ वास्मै पुनर्दद्यां वरमन्यद्यथेप्सितम् ।
युक्तं हयवरैर्जैत्रं काम्बोजैरभिनिष्ठितम् ।

[(L. 1) T1 वरमन्यं; T3 G रथमन्यं (for वरमन्यद्). — (L. 2) M रथवरैर् (for हय°). T1.3 G3 कांभोजैर्. G2 अभिनिष्कितं (sic) (for °निष्ठितम्).]

S (except T2) cont.: V1 B1.4 D3.4.6.7 ins. after 306*:

308* स चेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान् ।

[D6.7 T1 G1 न (for स). G2 तम् (for तद्).]

Ś1 K2 om. 4^{c}–6^{b}; K3 M2 om. 4^{cd}; Dn1 D2.6 om. 4^{c}–5^{d}. — ^{c}) Ś2 B1.3.4 Da1 D1.5 T2 अन्यत्तस्मै; K4 अन्यद्वास्मै; D3.4.7 अन्यं वास्मै; T1.3 G M (M3 om.) अन्यमस्मै (for अन्यं तस्मै). V1 T1.3 G M3.4 वरं (for पुनर्). — Da1 D1.5 om. (hapl.) 4^{d}–5^{a}. — ^{d}) Ś2 K1 हस्तिखङ्गकं; K4 °षड्गलं; T3 G2 हस्ति(G2 °स्त)षङ्गवं; T3 G3 °षद्गशतं; Ca.c °षङ्गवम् (as in text). Cv सौवर्णं हस्तिषङ्गतम्.

5 Ś1 K2 Dn1 D2.6 T3 om. 5 (for Ś1 K2 Dn1 D2.6, cf. v. l. 4). Da1 D1.5 om. 5^{a} (cf. v. l. 4). M1 om. 5^{a}–6^{b}. — ^{a}) K3 अन्यत्तस्मै; V1 B D3.4.7.8 तथाप्यस्मै; T1 G2.3 अथ वास्मै; G1 अथास्मै च; M2–4 अन्यमस्मै (for तथा तस्मै). — ^{b}) T2 कन्याशतम् (for स्त्रीणां शतम्). K4 अलंधुतां; D1.5 °कृतां. — After 5^{ab}, M3 ins. 311*. S (except T2) om. 5^{cd}. — ^{c}) K1 विटकंठीनां; Ca निष्क° (as in text). — Ś2 K1.3.4 V1 B Da1 D1.3–5.7.8 T2 ins. after 5: Dn1 D2 after 4^{ab}: D6 after 307*:

309* स चेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान् ।
तस्मै दद्यां शतं नागाञ्शतं ग्रामाञ्शतं रथान् ।
सुवर्णस्य च मुख्यस्य हयाढ्यानां शतं शतान् ।
ऋद्ध्या गुणैः सुदान्तांश्च धुर्यवाहान्सुशिक्षितान् ।
तथा सुवर्णशृङ्गीणां गोधेनूनां चतुःशतम् । [5]
दद्यां तस्मै सवत्सानां यो मे ब्रूयाद्धनंजयम् ।

[(L. 1) Om. in K1 Dn1 D1.2. K4 B5 D3.4.7 (*sup. lin.*) न (for स). K3 T2 [स]र्जुनदर्शनात् (for °दर्शिवान्). B2 यो मे ब्रूयाद्धनंजयं (for the posterior half). — (L. 2) B5 दद्यां तस्मै (by transp.); D3 तस्मै दद्यान्. Ś2 K1.3 V1 Dn1 D3 T2 नागशतं; K4 शतं ग्रामान्; D2.6 निष्कशतं (for शतं नागान्). K4 नागान्; D3 दद्यां (for ग्रामान्). Ś2 रथं (for रथान्). D2 ग्रामांश्चैव रथोत्तमान् (for the posterior half). — (L. 3) Ś2 सौवर्णस्य; K1 संवर्णस्य (for सु°). Ś2 मुखस्य; Dn1 om. (for मुख्यस्य). B3 शतं शतं; B4 शताधिकान्. Ś2 अस्य कोटिरश्वशतं (sic); K1 कोटिरश्वशतं शतान्; K3 मुख्यानश्वाञ्शतं समान्; V1 B2 Dn1 D6 T2 मुख्यानश्वाञ्शतं शतं (B2 D6 शतान्; T2 रणे) (for the posterior half). Ca.c cite शतं शतान् (as above). — (L. 4) Om. in D2. K3 V1 Dn1 D6 ऋ(K3 रु)द्धान्; T2 सितान्; Cc ऋध्द्या (as above). K4 D3 सुदांताश्च. Ś2 K1 ऋद्धान्गु(K1 °द्धां गु)णान्सुदंतांश्च; D6 ऋद्धां गुणैः सुदीप्तांश्च (for the prior half). B5 धुर्यवाहान्; D6 धुर्यान्वाहान्; D3 धुर्यं वाहान्; T2 धुर्यानश्वान्; Cc धुर्यवाहान् (as above). K3 तु शक्षितान् (for सुशि°). — (L. 5) V1 तदा (for तथा). Ś2 K1 Dn1 सुवर्णशृंगीनां; B3 D1.6 °शृंगाणां (D6 °नां). Dn1 T2 धेनूनां च ततः (T2 शतं) शतं (for the posterior half). — (L. 6) K3 B2 तस्मै दद्यां (by transp.). D7 सुवत्सानां.]

6 M3 om. 6–7. Ś1 K2 T3 G3 om. 6^{ab} (for Ś1 K2, cf. v. l. 4). — ^{a}) K4 B3 Dn1 D4–7 T1 M1 न (for स).

C. 8. 1764
B. 8. 38. 12
K. 8. 32. 11

अन्यं तस्मै वरं दद्यां श्वेतान्पञ्चशतान्हयान् ॥ ६
हेमभाण्डपरिच्छन्नान्सुमृष्टमणिकुण्डलान् ।
सुदान्तानपि चैवाहं दद्यामष्टशतान्परान् ॥ ७
रथं च शुभ्रं सौवर्णं दद्यां तस्मै स्वलंकृतम् ।
युक्तं परमकाम्बोजैर्यो मे ब्रूयाद्धनंजयम् ॥ ८
अन्यं तस्मै वरं दद्यां कुञ्जराणां शतानि षट् ।
काञ्चनैर्विविधैर्भाण्डैराच्छन्नान्हेममालिनः ।
उत्पन्नानपरान्तेषु विनीतान्हस्तिशिक्षकैः ॥ ९
स चेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान् ।

— ^{b}) K3 T2 [ऽ]र्जुनदर्शनात् (for °दर्शिवान्). — Ś2 K4 read 6^{e}–8^{d} after 4^{ab}. K1 Da1 Dn1 D1. 5 om. (hapl.) 6^{e}–8^{d}. Om. 6^{c}–7^{d}, M3 ins. after 6^{ab}, 311*. — ^{c}) Ś2 अन्ये तस्मै; B1. 3. 4 D3. 4. 7 T2 अन्यदस्मै; T1. 3 G M1. 4 अन्यमस्मै (for अन्यं तस्मै). D2 प्रादात् (for दद्यां). — ^{d}) V1 D2 श्वेताश्वानां (D2 °नां च) शतं; D6 T1 G1 श्वेतान्पं(G1 °पं)चशतं; D8 श्वेतश्वं च शशं; T3 G2 श्वेतान्पंचदशान् (°शो).

7 K1 Da1 Dn1 D1. 5 M2. 3 om. 7 (cf. v. l. 6). — ^{a}) K3 हेमभांडो-; B2 हेमदंड- (for °भाण्ड-). — ^{b}) V1 प्रमृष्ट- (for सु°). K3 -भूषितान्; B D2–4. 6–8 -भूषणान् (for -कुण्डलान्). — ^{c}) K2 B2 T2 सुदंतानपि. — ^{d}) V1 पश्चून् (for परान्). B1. 3–5 D3. 4. 6. 7 दद्यामष्टादशाप(D6 °न्प)रान्; B2 D2 दद्यामष्टशतं व(D2 प)रान्; D8 दद्याम्यष्टशतं परान्. — For 7, S (except T2; M2. 3 om.) subst.:

310* अथ वास्मै विचित्राङ्गान्विचित्रमणिमण्डितान् ।
रथाश्वांल्लैर्हैर्युक्तान्दद्यामष्टादशैव तान् ।

[(L. 1) M1 वा मे (for वास्मै). G2 विचित्रासन् (for °त्राङ्गान्). G2 विचित्रान्हयमंडितान्; M1 चित्रान्मंडनमंडितान्; M4 मंडनामिश्र मंडितान् (for the posterior half). — (L. 2) M1 अष्टौ शतैव (for अष्टादशैव).]

T1. 3 G M1. 4 cont.: M2 ins. after 5: M3 after 6^{ab}:

311* अन्यमस्मै वरं दद्यां धुर्यान्दान्ताश्चतुःशतम् ।
रोहिणी रूपसंपन्ना हेमशृङ्गीश्चतुःशतम् ।
दद्यामस्मै पयस्विन्यो यो मे ब्रूयाद्धनंजयम् ।

[(L. 2) G2 रूपदृप्ता वा; M °सत्या वा (for °संपन्ना). T3 G3 हैमशृंगीः (for हेम°). M1 चतुःशताः. — (L. 3) T1 वा (for मे).]

8 K1 Da1 Dn1 D1. 5 T1 om. 8 (for K1 Da1 Dn1 D1. 5, cf. v. l. 6). — ^{a}) V1 D6 च जैत्रं; B1 च सूत्रं; B2 स्वरं च; B3 च तस्मै; D2 राजत- (for च शुभ्रं). K3 सुदद्यां (for सौवर्णं). — ^{b}) B3 शुभ्रं; T3 G M अस्मै (for तस्मै). K3 तस्मै वलैरलंकृतं (sic). — ^{c}) K4 युक्तं च (hypermetric) (for युक्तं). Ś K2. 4 T2 -कांभोजैर् (for -काम्बोजैर्). T3 G M हयानष्टौ च कांभो(G1. 2 M2. 4 °बो)-जान्. — After 8, Ś1 K2–4 V1 B D2–4. 6–8 T2 ins.:

312* स चेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान् ।

[K4 D2. 6. 7 न (for स). K3 T2 [ऽ]र्जुनदर्शनान् (for °दर्शिवान्).]

9 K3 T2 om. (hapl.) 9^{a}–10^{b}. — ^{a}) B1. 3 D2–4. 7 अन्यदस्मै; T1 G1. 3 M अन्यमस्मै; T3 दद्यामस्मै; G2 अथ वान्यं (for अन्यं तस्मै). — ^{b}) S (T2 om.) कुंजरान्दश शोभनान् (T3 G3 शोभितान्; G2 भोजनान्). — ^{c}) G2 कांचनान् (for °नैर्). — ^{d}) B1 अच्छिन्नान्; Da1 D1 संछ°; D8 तुरगान्; T1 G1 आजानान् (for आच्छन्नान्). — ^{e}) Dn1 उन्मत्तान् (for उत्पन्नान्). K4 उपरांतेषु; D6 अपरात्रेषु; Ca. c °रान्तेषु (as in text). — ^{f}) Ś2 विनीता. V1 D6 हस्तिशिक्षया; T3 G3 °शिक्षितैः; G2 हस्तशिक्षकैः.

10 K3 T2. 3 G3 om. 10^{ab} (for K3 T2, cf. v. l. 9). — ^{a}) Ś1 K2. 4 Dn1 D6. 7 T1 न (for स). G2 तम् (for तद्). — After 10^{ab}, T1 G1 (om. lines 2–5) M2–4 ins.:

313* दद्यां वर्णस्य वर्णस्य हयाग्र्याणां शतं शतम् ।
धुर्याणां साधुदान्तानां शिक्षितानां नरोत्तमैः ।
स चेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान् ।
तस्मै दद्यां ग्रामशतं शतं हस्तीन्शतं हयान् ।
स चेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान् ।　　[5]

[(L. 1) T1 पर्णस्य (for the first वर्णस्य). — (L. 2) T1 दांत्यानां. — (L. 3) T1 न (for स). — (L. 4) T1 हस्तिशतं. — (L. 5) T1 न (for स).]

T1 G1 M2–4 cont.: K1(om. lines 1, 2, 4, 5). 4 V1 B D T3 G3 M1 ins. after 10^{ab}:

314* अन्यं तस्मै वरं दद्यां वैश्यग्रामांश्चतुर्दश ।
सुस्फीतान्धनसंयुक्तान्प्रत्यासन्नवनोदकान् ।
अकुतोभयान्सुसंपन्नात्राजभोज्यांश्चतुर्दश ।
दासीनां निष्ककण्ठीनां मागधीनां शतं तथा ।
प्रत्यग्रवयसां दद्यां यो मे ब्रूयाद्धनंजयम् ।　　[5]
स चेत्तदभिमन्येत पुरुषोऽर्जुनदर्शिवान् ।

[(L. 1) K4 B3–5 D2–5. 7. 8 अन्यद(D8 °त्त)स्मै; S (T2 G2 om.) अन्यमस्मै (for अन्यं तस्मै). D1 वैश्यायामांश्; G1 वैश्याग्रामांश्. V1 D2. 6 चतुःशतान्; Co °र्दशान् (for चतुर्दश). — (L. 2) D8 reads line 2 on marg. K4 धनसंपन्नान्; B3 °धान्याढ्यैः (for °संयुक्तान्). V1 D6 स्फी(D6 प्री)-तान्धनसमायुक्तान्; T1. 3 G1. 3 M प्रकृष्टसीमान्सस्याढ्यान् (for

अन्यं तस्मै वरं दद्यां यमसौ कामयेत्स्वयम् ॥ १०
पुत्रदारान्विहारांश्च यदन्यद्वित्तमस्ति मे ।
तच्च तस्मै पुनर्दद्यां यद्यत्स मनसेच्छति ॥ ११
हत्वा च सहितौ कृष्णौ तयोर्वित्तानि सर्वशः ।
तस्मै दद्यामहं यो मे प्रब्रूयात्केशवार्जुनौ ॥ १२
एता वाचः सुबहुशः कर्ण उच्चारयन्युधि ।
दध्मौ सागरसंभूतं सुस्वनं शङ्खमुत्तमम् ॥ १३
ता वाचः सूतपुत्रस्य तथा युक्ता निशम्य तु ।
दुर्योधनो महाराज प्रहृष्टः सानुगोऽभवत् ॥ १४

ततो दुन्दुभिनिर्घोषो मृदङ्गानां च सर्वशः ।
सिंहनादः सवादित्रः कुञ्जराणां च निस्वनः ॥ १५
प्रादुरासीत्तदा राजंस्त्वत्सैन्ये भरतर्षभ ।
योधानां संप्रहृष्टानां तथा समभवत्स्वनः ॥ १६
तथा प्रहृष्टे सैन्ये तु प्लवमानं महारथम् ।
विकत्थमानं समरे राधेयमरिकर्शनम् ।
मद्रराजः प्रहस्येदं वचनं प्रत्यभाषत ॥ १७
मा सूतपुत्र मानेन सौवर्णं हस्तिषड्गवम् ।

C. 8. 1781
B. 8. 39. 1
K. 8. 33. 1

the prior half). K4 मत्याशन्नदशोदकान्; Dn1 D2 प्रत्यासन्नधनो°; D6 °त्तेव मोदकान्; D3 m प्रत्यासन्न ** कसान् (for the posterior half). — D3 reads line 3 on marg. — (L. 3) K4 राज्यभोज्यान्; D3 राजयोज्यान्. V1 D6 राजभोगांश्च सर्वशः; D2 राजभोग्यान्सुवर्नसः; D8 राजभोज्यानलंकृतान् (for the posterior half). T1. 3 G1. 3 M आत्तो-(T3 G1. 3 °प्तो)दयान्पशुमत उपभोग्याअनायुतान्. — (L. 4) B1. 3 मागधानां (for °धीनां). T1 तदा (for तथा). — (L. 6) K4 D6. 7 T1 M1 न (for स).]

— ^{c}) S (except T2) अस्मै (for तस्मै). G2 दद्याद् (for दद्यां). — After 10^{c}, M3 repeats from the posterior half of line 4 up to the end of line 6 of 314* and 10^{abc}. K3 om. (hapl.) 10^{d}–11^{c}. — ^{d}) Da1 D1. 5 ये (D1 यं) मत्तः; D2 योसौ; T3 नयासौ; G2 यमौसौ (for यमसौ). B2 गमयेत् (for कामयेत्).

11 K3 om. 11^{abc} (cf. v. l. 10). — ^{a}) V1 D6 पुत्रदार-; B4 पुत्रान्दारान् (for पुत्रदारान्). T2. 3 G विहायैव; M2–4 विहायास्मै (for विहारांश्च). Cc cites विहारान् (as in text). — ^{b}) V1 चान्यद् (for अ°). G2 यदस्यद्वित्तमस्विति (sic). — ^{c}) B2 Da1 D1 वरं (for पुनर्). — ^{d}) K1 B Da1 D1–3. 5–8 S यद्यच्च; K3 यद्यस्य; V1 D4 यो यच्च (for यद्यत्स). D2 G2 [ई]प्सति; D8 [ई]प्सितं (for [इ]च्छति). — After 11, B2 repeats 4.

12 ^{a}) D8 प्र-; M2–4 वा (for च). — ^{b}) T1 सर्वतः.

13 Before 13, Ś K2–4 D6 T1. 3 G1. 3 ins. संजय उवाच. — ^{a}) K1 एतां; T3 ये ता. T3 तु बहुशः (for सुब°). — ^{d}) K4 T1. 3 G1. 3 स(T1 स्व)स्वनं; V1 B1. 2. 5 D3. 4. 7 T2 सु(T2 स)स्वरं.

14 ^{a}) K1 उवाच; D6 नावाचः (for ता वाचः). — ^{b}) Ś K2. 4 तथायु(Ś2 °श)क्त्या; K1 तया युक्त्या; D3. 4 तथा मुक्ता; G1 तथा शक्तं; Cc °युक्ता (as in text). Dn1 G2 निशाम्य. D2 तत्; T1 च (for तु). — ^{c}) T1 निशम्याथ; T2 महाराजः. — ^{d}) K1. 3 V1 B D S संहृष्टः (for प्र°). Dn1 S सानुजो (for °गो).

15 ^{a}) Dn1 गतो (for ततो). D6 -निर्घोषं. — ^{c}) G2 सिंहनादाः. K3 B2 D1 सुवादित्रः (K3 °त्रैः); K4 B1 सवादित्र-; G2 °दित्राः; B4 सुवपुषः; T1 च वादित्रः — ^{d}) Some MSS. निःस्वनः.

16 K3 D3 om. (hapl.) 16. — ^{a}) D4 प्रादुरासन् (for °रासीत्). B2. 3 महाराजन् (B3 °ज) (for तदा राजन्). — ^{b}) K1 Da1 D1 स्व(D1 स)सैन्ये; B2. 4 तत्सैन्ये; B3 सैन्येषु (for त्वत्सैन्ये). V1 B2. 4 Da1 Dn1 D1. 6 पुरुषर्षभ (for भरत°). B1. 5 D2–5 सैन्येषु पुरुषर्षभ. — G2 om. 16^{c}–17^{f}. — ^{c}) M2–4 यौधानां. T1. 3 G1. 3 M2–4 च प्रहृष्टानां (for संप्र°). — D1 om. 16^{d}. — ^{d}) V1 Dn1 D6 T3 G1. 3 M3. 4 तदा; B2 सदा (for तथा).

17 G2 om. 17 (cf. v. l. 16). — ^{a}) D6 G1 तदा; M1 ततः (for तथा). K3 T1. 3 G3 प्रहृष्ट- (for °ष्टे). D2 सैन्यस्; T3 G3 -सैन्यं (for सैन्ये). T1 तं; T3 G3 तत् (for (for तु). — ^{b}) K3 प्रवमानं; Dn1 T2 स्तूय°; D2 लंब°; D6 पूज्य°; G1 प्लवमानां; Cc °मानं (as in text). — ^{c}) K3 V1 B D S (G2 om.) च तदा (K3 T1 M2–4 °था) (for समरे). — ^{d}) Ś K1. 2. 4 B D2–4. 7 अरि(K2 °नि)-कर्षणं; K3 परकर्शनं; Da1 Dn1 D1. 5 अरिमर्दनं; D6 °सूदनं. — ^{e}) K3 T1 M3 मद्रराज (M3 °जा). Dn1 S (except T2; G2 om.) प्रहस्यैनं. — After 17, K4 V1 B D T2 ins. an addl. colophon. [*Adhy. name:* Dn1 कर्णनिर्याणे कर्णवाक्यं; T2 कर्णनिर्याणं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B1. 2. 4 D3 38; B5 D6 39; Da1 49; D1 32; D4 29.]

18 Before 18, N T1. 2 M ins. शल्य उवाच. — ^{a}) K3 मा मैवं; B Da1 D1. 3. 5. 7 दानेन; T1. 3 G मन्येथाः (T3 G3 °त); M साद्यैतद् (for मानेन). — ^{b}) Ś2 K4 G2 सु-(G2 स)वर्णं. Ś2 K1. 4 त्यज षड्गवं; B3 Dn1 D4 हस्तिपुंगवं; T2 °षड्भवं; T3 G3 °षड्शतं (for °षड्गवम्). — ^{c}) D3

C. 8. 1761
B. 8. 39. 1
K. 8. 32. 1

प्रयच्छ पुरुषायाद्य द्रक्ष्यसि त्वं धनंजयम् ॥ १८
बाल्यादिव त्वं त्यजसि वसु वैश्रवणो यथा ।
अयत्नेनैव राधेय द्रष्टास्यद्य धनंजयम् ॥ १९
परासृजसि मिथ्या किं किं च त्वं बहु मूढवत् ।
अपात्रदाने ये दोषास्तान्मोहान्नावबुध्यसे ॥ २०
यत्प्रवेदयसे वित्तं बहुत्वेन खलु त्वया ।
शक्यं बहुविधैर्यज्ञैर्यष्टुं सूत यजस्व तैः ॥ २१
यच्च प्रार्थयसे हन्तुं कृष्णौ मोहान्मृषैव तत् ।
न हि शुश्रुम संमर्दे क्रोष्ट्रा सिंहौ निपातितौ ॥ २२
अप्रार्थितं प्रार्थयसे सुहृदो न हि सन्ति ते ।
ये त्वां न वारयन्त्याशु प्रपतन्तं हुताशने ॥ २३
कालकार्यं न जानीषे कालपक्वोऽस्यसंशयम् ।
बह्वबद्धमकर्णीयं को हि ब्रूयाज्जिजीविषुः ॥ २४
समुद्रतरणं दोर्भ्यां कण्ठे बद्ध्वा यथा शिलाम् ।
गिर्यग्राद्वा निपतनं तादृक्तव चिकीर्षितम् ॥ २५
सहितः सर्वयोधैस्त्वं व्यूढानीकैः सुरक्षितः ।
धनंजयेन युध्यस्व श्रेयश्चेत्प्राप्तुमिच्छसि ॥ २६
हितार्थं धार्तराष्ट्रस्य ब्रवीमि त्वा न हिंसया ।

पुरुषव्याघ्र (for °षायाद्य). S (except T_2) प्रयच्छसि मुधै(T_1 मृषे-; G_2 मुदै)व त्वं. — [d]) Ś$_2$ द्रक्ष्यस्य त्वं (corrupt); $D_{2.8}$ द्रक्षसि त्वं; S (except T_2) द्रक्ष्यस्यद्य.

19 M_1 om. (hapl.) 19. — [a]) $K_{3.4}$ V_1 $B_{1.2.4.5}$ D बाल्यादिह त्वं; S (M_1 om.) बलेन मत्तस्. T_1 सृजसे; T_3 G_3 त्यजति (for °सि). B_3 न त्विह त्वं संत्यजसि. — [c]) D_3 प्रयत्नेनैव; G_2 जय शत्रून्हि. — [d]) K_3 Dn_1 S (M_1 om.) द्रक्ष्यसि (for द्रष्टासि).

20 [a]) K_3 T_3 G पुरा सृ(K_3 त्य)जसि; T_1 M_1 वरान्सृजसि; $Ca.c$ परा° (as in text). $K_{3.4}$ $B_{1.3-5}$ Dn_1 $D_{2-4.7.8}$ T_2 य(K_3 T_2 त)द्वित्तं; V_1 Da_1 $D_{1.5.6}$ $T_{1.3}$ G M यच्चापि; B_2 यद्वृत्तं (for मिथ्या किं). — [b]) K_3 B $D_{2-4.7.8}$ किंचित्त्वं; V_1 Da_1 $D_{1.5.6}$ $T_{1.3}$ M वित्तं त्वं; Dn_1 T_2 किं वै त्वं (for किं च त्वं). K_3 बहुमूर्खवत्. G वित्तं बहु त्रिमूढवत्. — [c]) T_3 G अपात्रदानाद् (for °दाने). G_2 यो (for ये). — [d]) Ś$_2$ K_3 तन् (for तान्). K_3 नावमुच्यसे; D_3 न च बुध्यसे; T_2 नावबुध्यसि; M_{2-4} नानुबुध्यसे.

21 [a]) Ś$_1$ K_2 प्र*रयसं; Ś$_2$ K_1 प्रवेरयसे; K_3 $B_{1.4.5}$ D त्वं (B_4 तु; Da_1 D_1 तत्; Dn_1 च) प्रेरयसे; V_1 त्वं प्रयच्छसे; B_2 प्रकीर्तयसे; B_3 पुनर्व्ययसे; T_2 च वेदयसे; T_3 G प्रचोदयसे (for प्रवे°). $Ca.c$ cite प्रेरयसे. K_4 यद्यत्प्रययसं वित्तं (sic). — [b]) V_1 B $D_{3.6.7}$ S (except T_2) बहु तेन. D_6 त्विह (for त्वया). — [c]) Ś$_2$ K_2 lacuna; K_4 तस्माद् (for शक्यं). G_2 यत्नैर् (for यज्ञैर्). V_1 शक्यं बहुविधैर्यष्टुं. — [d]) K_1 द्रष्टुं (for यष्टुं). V_1 सूतपुत्र (पुत्र on marg.) यजस्व तैः.

22 [a]) K_2 वंतं (sic); D_6 S (except T_2) कृष्णौ (for हन्तुं). D_8 तच्च यत्प्रार्थयं हेतुं. — [b]) D_6 हंतुं मोहान्; S (except T_2) मोहाद्धंतुं (M_1 °तुं); D_8 कृष्णं हन्मि (for कृष्णौ मोहान्). B $D_{2-4.7}$ वृथैव; Da_1 $D_{1.5}$ तथैव (for मृषैव). T_1 तु (for तत्). — [c]) T_1 शुश्रुवु (sic). T_2 संक्रुद्धौ; Cc संसर्गे; Ca संमर्दे (as in text). — [d]) K_4 M_3 क्रोष्टा; G_2 क्रोष्टो; Cc क्रोष्ट्रा (as in text). D_8 सिंहं; G_2 सिंहा (for सिंहौ). D_8 निपातितं.

23 [a]) D_6 अप्रार्थयं; T_2 अप्राप्यं त्वं (for °र्थितं). — [b]) G_4 transp. न and हि. — [c]) G_2 स (for ये). V_1 $D_{1.6.8}$ G_1 त्वा; T_2 तु (for त्वां). Ś$_1$(before corr.)$_{.2}$ K B (except B_4) Da_1 D_{1-7} $T_{1.3}$ $M_{3.4}$ नि(M_4 ना)-वारयति; D_8 [अ]तिवार°; T_2 त्वां वार° (for न वार°). K_3 [ए]ते; T_3 G [अ]द्य (for [आ]शु). — [d]) G_2 विनाशनं (for हुताशने).

24 [a]) K_3 V_1 B Da_1 D_{1-3} S कार्यां(D_2 °र्यं)कार्यं; Dn_1 कार्याकार्ये (for कालकार्यं). — [b]) Ś$_2$ कालपक्वस्य; D_8 °दृष्टोसि (for °पक्वोसि). G_2 M_1 [अ]संशयः. K_3 कालः कोत्र प्रभाषणे. — [c]) Ś$_2$ K_3 Dn_1 G_1 बहुबद्धम्; D_2 बह्वमद्यम्; (for °बद्धम्). $Ca.c$ cite अबद्धम् (as in text). Ś$_2$ K_3 T_1 अकर्णेयं; V_1 इदं कर्णं; Dn_1 अकल्याणं; D_8 m च कर्णायं; T_2 समाकर्ण्यं; G_1 तु कर्णेदं (for इदं कर्णं). K_4 बह्वनर्थस्मृते कर्णात्; T_3 G_3 बह्वनर्थकरं यन्मे; G_2 बह्वर्थैकतरं मन्ये. — [d]) T_1 G_1 M न हि; G_2 प्रति- (for को हि). Ś$_2$ D_6 जिजीविषः (D_6 °षुं); K_1 जिगीविषुः.

25 Ś$_2$ om. 25^a–26^b. — [a]) B_2 T_3 $G_{2.3}$ समुद्रतरणे. — [b]) Da_1 Dn_1 $D_{1.2.5}$ T_2 महाशिलां; $T_{1.3}$ G M_{2-4} शिलां यथा (by transp.). — [c]) D_8 तिर्यग्राहो (sic); T_2 निर्यग्राद्वा. Dn_1 [अ]भिपतनं (for निप°).

26 Ś$_2$ om. 26^{ab} (cf. v. l. 25). — [a]) D_7 सर्वतः (for सहितः). M_{2-4} -यौधैः. $T_{1.3}$ G तु (for त्वं). — [b]) Dn_1 S (except T_2) व्यूढानीकः (for °नीकैः). Ś$_1$ K_2 सुशिक्षितैः; K_1 $D_{2.6}$ सुरक्षितैः. — [c]) T_1 युद्धस्व (for युध्यस्व). — [d]) T_3 G जयं (for श्रेयस्). K_4 प्राप्तुमिह; D_8 चेद्दातुम् (for चेत्प्राप्तुम्).

27 [a]) K_3 D_6 धार्तराष्ट्राणां (for °राष्ट्रस्य). Cv as in

श्रद्धत्स्वैतन्मया प्रोक्तं यदि तेऽस्ति जिजीविषा ॥२७

कर्ण उवाच ।

स्ववीर्येऽहं पराश्वस्य प्रार्थयाम्यर्जुनं रणे ।
त्वं तु मित्रमुखः शत्रुर्मां भीषयितुमिच्छसि ॥ २८
न मामस्मादभिप्रायात्कश्चिदद्य निवर्तयेत् ।
अपीन्द्रो वज्रमुद्यम्य किं नु मर्त्यः करिष्यति ॥२९

संजय उवाच ।

इति कर्णस्य वाक्यान्ते शल्यः प्राहोत्तरं वचः ।
चुकोपयिषुरत्यर्थं कर्णं मद्रेश्वरः पुनः ॥ ३०
यदा वै त्वां फल्गुनवेगनुन्ना
ज्याचोदिता हस्तवता विसृष्टाः ।
अन्वेतारः कङ्कपत्राः शिताग्रा-
स्तदा तप्स्यस्यर्जुनस्याभियोगात् ॥ ३१
यदा दिव्यं धनुरादाय पार्थः
प्रभासयन्पृतनां सव्यसाची ।
त्वामर्दयेत निशितैः पृषत्कै-
स्तदा पश्चात्तप्स्यसे सूतपुत्र ॥ ३२
बालश्चन्द्रं मातुरङ्के शयानो
यथा कश्चित्प्रार्थयतेऽपहर्तुम् ।
तद्वन्मोहाद्यतमानो रथस्थ-

C. 8. 1796
B. 8. 39. 16
K. 8. 33. 17

text. — b) K3.4 V1 B D T G त्वां (for त्वा). Ś1 संशयः; D2 कुत्सया; T2 हेलया; G2 चेर्ष्यया (for हिंसया). Cv ब्रवीमि त्वां न हिंसया. — c) K3 V1 B D [ए]वं (Dn1 °नं; D1.3 °व); T G [इ]दं (for [ए]तन्). K4 पूर्वं; D6 प्रोक्तो (for प्रोक्तं). M श्रद्दधेदं (M1 °यं; M3 °मं) मया प्रोक्तं. Ca.c cites श्रद्धत्स्व (as in text). — d) G2 तेजः (for तेऽस्ति). K3 M1 जिजीविषाः (M1 °षां). — After 27, D6 ins. an addl. colophon. [*Adhy. no.* 40.]

28 a) B1 स्ववीर्येयं; B3 D2 T3 G °र्येण; T2 °र्यं वै (for °र्येऽहं). K3 पुराश्वस्य; B2 D3 पराक्रम्य; B3 °र्थस्य; D2 रिपुं शल्य; T1 M पराश्वस्तः; T2 °स्तृश्य; T3 G [अ]हमा(G2 बवा)श्वस्तः (for पराश्वस्य). K4 B5 D3.4.5.7 स्वबाहुवीर्यमाश्रित्य. — b) K3 Dn1 D8 T2 धनंजयं (for [अ]र्जुनं रणे). — c) K3 मित्रमुखं. K4 शत्रून्; T3 G3 M1 शत्रुं (for शत्रुर्). — d) T1 विभीषयितुम्; M4 मा भीष°.

29 a) G2 न स मा (for न माम्). D4 अस्मदभिप्रायाद्. — b) K3 Dn1 D8 T2 जातु; Da1 D1.5 अन्यो; G2 यदि (for अद्य). — c) D2 उपेंद्रो (for अपीन्द्रो). — d) K1.3 D3 किं तु; V1 B Da1 Dn1 D1-3.5-7 S किमु (for किं नु). B (except B2) Da1 D1.3-5.7 S (except T2) कथंचन (for करिष्यति). — After 29, S (except T2) ins. an addl. colophon. [*Adhy. name:* T1 M1 कर्णशल्यविवादे कर्णश्लाघनं (M1 °नः); M3 कर्णशल्यविवादः; M4 शल्यविवादः. — *Adhy. no.* (figures, words, or both): T1 G M 31; T3 29.]

30 a) Dn1 ततः (for इति). — c) K3 विकोपयिषुर्; D8 m चुकोपयितुम् (for °यिषुर्). — d) K3 माहेश्वरं (for मद्रेश्वरः).

31 a) Ś2 T1 M2-4 वै त्वा; V1 त्वं वै; Dn1 D2.6 त्वां वै (by transp.). K1.3.4 V1 Dn1 D2 फाल्गुनवेगनुन्ना; B Da1 D1.3-5.7.8 फाल्गुनवेगयु(Da1 D1.5 °मु)क्ता; S फल्गुन(M3 °नाद्)बाहुवेगाज् (T2 °नुन्ना) (for °वेगनुन्ना). — b) D2 स्वर्णाचिंता; D4 चापोदिता; D8 ज्यानोदिता (for °चोदिता). V1 D6 आहवे ते (D6 वै) निसृष्टाः; B5 हस्तिवता विसृष्टाः; S (except T2) वेगवं(G1 वेगयं-; M4 वेदवं)तोऽग्निकल्पाः. — c) V1 D6 अर्दितारः; Dn1 अथेतराः; G2 अन्वैतारः. K4 शिताग्र्यास; Dn1 सिताग्रस; D8 शरीरे (for शिताग्रास्). — d) Ś2 तप्स्ये; K3 तस्य; V1 तप्स्यसे; Dn1 तिष्ठसि; T2 [अ]वाप्स्यसि (for तप्स्यसि). K1.3 V1 B4.5 Da1 Dn1 D1-3.5-8 T2 Ca.c [अ]नुयोगात् (T2 °गं); D4 [आ]हम° (for [अ]भि°). S (except T2) लक्ष्यलेषा त्वां तदा कर्णं बुद्धिः.

32 a) D6 यदि; T1 यथा; G2 यद्वा (for यदा). Ś K1.2.4 कर्णं (for पार्थः). — b) V1 B Da1 Dn1 D1-7 S प्रतापयन् (V1 B2 °येत्; Dn1 M1 °वत्); D8 सुतापयन् (for प्रभास°). T1 सव्यसाचिः. — c) K1 त्वां मंद येन; K3 B3.5 Dn1 D2.3.8 T2 त्वां (Dn1 त्वा-) मर्दयिष्यन्; V1 T1.3 G M त्वां (T3 G1.3 M1 त्वा) मर्दयिष्यति; B1.2.4 Da1 D1.4-7 त्वा मर्दयिष्यन् (for °येत). D8 निशिवैः; S (except T2) असुखैः (for निशितैः). Ś2 पृषत्कैस्; K3 Dn1 °कैस् (for °त्कैस्). — d) K3 तप्यसे; Dn1 तप्स्यसि. S तदा पृच्छां (T1 G2 प्राणांस्) लक्ष्यसे पांडवस्य.

33 a) T1 बालं. — b) K3 प्रार्थयसे; D6 S (except T2 G2) °येत (for °यते). V1 प्रहर्तुं; Dn1 चाप°; D1 [अ]हर्तुं; T2 G2 हि (G2 वि-) हर्तुं (for [ऽ]प°). — c) B2 तत्त्वं (for तद्वन्). Ś1 K1-3 V1 B D S द्यो(Ś1 K1.2 य)तमानं (for यतमानो). K3 V1 B D S रथस्थं (for °स्थस्). — d) K3 तं; V1 B1.4.5 Da1 Dn1 D2-5.7.8 सं- (for त्वं). K3 नेतुमद्य; V1 B D जेतुमद्य (by transp.). S (except T2) जे(M1 जय)तुं पार्थं कांक्षसे सूतपुत्र. — After 33, S (except G2) ins.:

C. 8. 1796
B. 8. 39. 16
K. 8. 33. 17

स्त्वं प्रार्थयस्यर्जुनमद्य जेतुम् ॥ ३३
त्रिशूलमाश्लिष्य सुतीक्ष्णधारं
सर्वाणि गात्राणि निघर्षसि त्वम् ।
सुतीक्ष्णधारोपमकर्मणा त्वं
युयुत्ससे योऽर्जुनेनाद्य कर्ण ॥ ३४
सिद्धं सिंहं केसरिणं बृहन्तं
बालो मूढः क्षुद्रमृगस्तरस्वी ।
समाह्वयेत्तद्वदेतत्तवाद्य
समाह्वानं सूतपुत्रार्जुनस्य ॥ ३५
मा सूतपुत्राह्वय राजपुत्रं
महावीर्यं केसरिणं यथैव ।
वने सृगालः पिशितस्य तृप्तो
मा पार्थमासाद्य विनङ्क्ष्यसि त्वम् ॥ ३६
ईषादन्तं महानागं प्रभिन्नकरटामुखम् ।
शशकाह्वयसे युद्धे कर्ण पार्थं धनंजयम् ॥ ३७
बिलस्थं कृष्णसर्पं त्वं बाल्यात्काष्ठेन विध्यसि ।
महाविषं पूर्णकोशं यत्पार्थं योद्धुमिच्छसि ॥ ३८
सिंहं केसरिणं क्रुद्धमतिक्रम्याभिनर्दसि ।

315* खन्यादर्सिं तीक्ष्णधारं यथाज्ञः
सुतेजनं निहितं वै पृथिव्याम् ।
तथा खनस्यद्य शितान्पृषत्का-
न्यः प्रार्थयस्यर्जुनेनेह युद्धम् ।

[Cf. 2. 59. 8; Edgerton, JAOS 59. 366ff. — *(L. 1)* T_2 हन्यादर्खं (for खन्यादर्सिं). अजः (for अज्ञः) *in some unused MSS.* — (L. 2) T_2 सुतेजसं (for °जनं). — (L. 3) $T_{1.2}$ [अ]शितान् (for [अ]द्य शितान्). — (L. 4) T_1 यत् (for यः). T_3 G_3 यथार्थयसि (for यः प्रार्थयसि). T_2 योद्धुं (for युद्धम्).]

34 ^{a}) V_1 $B_{1.3.4}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.7.8}$ आश्रित्य; B_2 आसाद्य; B_5 उद्यम्य; T_2 आराध्य (for आश्लिष्य). $Ś_2$ K_1 M_1 सुतीक्ष्णधार (K_1 °रां; M_1 रः). G_2 हरेदखं तीक्ष्णधारं यथाद्य. — ^{b}) D_2 महार्थं (for गात्राणि). K_3 च कर्षसि; D_2 सिद्धये; D_4 हि घर्षसि; T_3 G नि($G_{1.2}$ वि)कर्षसि; M कृषस्युत; Bomb. Ed. विघर्षसि (for निघर्षसि). — ^{c}) $Ś_1$ K_2 सुतीक्ष्णधारो मम (for °धारोपम-). Dn_1 च (for त्वं). $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M सुतीक्ष्णशस्त्रोपमकर्मणेह (T_1 °य); G_2 °शस्त्रापगवर्मणेह. — ^{d}) B_3 om. from युयुत्ससे up to समाह्वानं (in 35^{d}). K_4 योर्जुनम्; Dn_1 युयुत्सते; S (except T_2) फल्गुनेन (for योऽर्जुनेन). K_3 [अ]थ (for [अ]द्य). M_1 कर्णः.

35 B_3 om. up to समाह्वानं (cf. v. l. 34). — ^{a}) K_1 सिद्धिं; K_3 रुद्रं; K_4 V_1 $B_{1.2.5}$ D S क्रुद्धं; B_4 सिंहं (for सिद्धं). B_4 क्रुद्धं (for सिंहं). K_1 केसरिणे; B_4 Dn_1 $D_{2.4}$ Ca केश(D_2 °शि)रिणं; Cc केस° (as in text). — ^{b}) S (except T_2) भूत्वा (for मूढः). V_1 D_6 तरस्विनं. — ^{c}) V_1 B_4 एवं; D_6 एनं (for एतद्). K_3 तवापि; $D_{6.7}$ त्वयाद्य; T_2 त्वयापि (for तवाद्य). $T_{1.3}$ G M समाह्वयेद्धृष्ट(T_1 °द्वेष्टु)सुपेत्य योद्धुं. — ^{d}) T_1 M तथा त्वमप्याह्वयसेद्य पार्थं; T_3 G त(T_3 G_3 य)था त्वमद्याह्वयसेद्य (G_2 °ह) पार्थं.

36 ^{a}) Da_1 D_5 [आ]ह्वये. — ^{b}) Da_1 D_1 महासिंहं (for °वीर्यं). Some MSS. केशरिणं. S (except T_2) यथा वै (for यथैव). — ^{c}) Some MSS. शृगालः. $K_{3.4}$ V_1 $B_{2.5}$ Dn_1 $D_{2-4.6-8}$ T_2 पिशितेन; $T_{1.3}$ G M °ताभि- (for °तस्य). K_3 $B_{1.3}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.5.6}$ दृप्तः; T_2 हृष्टो (for तृप्तो). — ^{d}) K_1 स (for मा). $T_{1.3}$ G M पार्थं समासाद्य (for मा पार्थमा°). $Ś_2$ K_3 विनं- (K_3 °न)क्षसि; V_1 T_3 G विनंक्ष्यसे; T_1 विनक्ष्यसि.

37 ^{a}) K_3 ईष्वर्दितं (sic); $B_{1.4}$ ईशादंतं; D_3 लौह°; D_6 ईशादंत्तं. T_1 G_2 महारागं (for °नागं). — ^{b}) T_1 G_2 °कटकामुखं; Ca °करटामुखम् (as in text). — ^{c}) $K_{1.3.4}$ V_1 $B_{1.3}$ Dn_1 $D_{2.8}$ T_2 शशकोह्वयसे (K_3 °ते). $T_{1.3}$ G M शशोभूत्वाह्व(G_2 °सु)यस्यद्य. Ca cites शशक (as in text). — ^{d}) Dn_1 पांर्थें (for पार्थं). $T_{1.3}$ G M युद्धे कर्णं (for कर्ण पार्थं).

38 ^{a}) $Ś_2$ बलिस्थं. T_3 च (for त्वं). — ^{b}) $Ś_1$ K_2 lacuna; $Ś_2$ K_4 दंडेन; K_1 इव हि (for काष्ठेन). B_2 विध्यसे. $T_{1.3}$ G M प्र(T_3 G सं)बोधयितुमिच्छसि. — ^{c}) $Ś_1$ (marg. as in text) K_4 $B_{1.2.5}$ Dn_1 $D_{1-4.6.7}$ T_2 Ca. c पूर्णकोपं; V_1 B_4 Da_1 D_5 °कोषं; B_3 °कुंभं; $T_{1.3}$ G M कर्णं मोहाद् (for पूर्णकोशं). — ^{d}) Dn_1 पार्थें. K_3 योद्धु-मिच्छसि सूतज; $T_{1.3}$ G M योद्याह्वयसि फल्गुनं.

39 T_2 om. 39^{ab}. — ^{a}) B (except B_5) $D_{3.4}$ केशरिणं. Dn_1 मत्तम् (for क्रुद्धम्). — ^{b}) B_1 Da_1 T_3 G M_{2-4} अभिक्रम्य; T_1 अवलिप्तो (for अतिक्रम्य). $Ś_2$ [अ]भिनन्यसि; $K_{2.4}$ B_5 Dn_1 °नंदसि; V_1 °मर्दसि; $B_{1.3.4}$ Da_1 $D_{1-5.7}$ T_2 $G_{1.3}$ M °नर्दसे; B_2 विनर्दसि; D_6 [अ]भि-महर्सि; T_1 हि नर्दसे; G_2[अ]भिनद्यसे. K_3 आक्रांतम-भिवाचसि. — ^{c}) Some MSS. शृगाल. K_3 मूर्खं त्वं; V_1

सृगाल इव मूढत्वान्नृसिंहं कर्ण पाण्डवम् ॥ ३९
सुपर्णं पतगश्रेष्ठं वैनतेयं तरस्विनम् ।
लट्वेवाह्वयसे पाते कर्ण पार्थं धनंजयम् ॥ ४०
सर्वाम्भोनिलयं भीममूर्मिमन्तं झषायुतम् ।
चन्द्रोदये विवर्तन्तमप्लवः संतितीर्षसि ॥ ४१
ऋषभं दुन्दुभिग्रीवं तीक्ष्णशृङ्गं प्रहारिणम् ।
वत्स आह्वयसे युद्धे कर्ण पार्थं धनंजयम् ॥ ४२
महाघोषं महामेघं दर्दुरः प्रतिनर्दसि ।
कामतोयप्रदं लोके नरपर्जन्यमर्जुनम् ॥ ४३
यथा च स्वगृहस्थः श्वा व्याघ्रं वनगतं भषेत् ।
तथा त्वं भषसे कर्ण नरव्याघ्रं धनंजयम् ॥ ४४
सृगालोऽपि वने कर्ण शशैः परिवृतो वसन् ।
मन्यते सिंहमात्मानं यावत्सिंहं न पश्यति ॥ ४५
तथा त्वमपि राधेय सिंहमात्मानमिच्छसि ।
अपश्यञ्शत्रुदमनं नरव्याघ्रं धनंजयम् ॥ ४६
व्याघ्रं त्वं मन्यसेऽऽत्मानं यावत्कृष्णौ न पश्यसि ।
समास्थितावेकरथे सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ ४७

C. 8. 1810
B. 8. 39. 30
K. 8. 33. 33

B $D_{2-4.7.8}$ $T_{2.3}$ G M_{2-4} मूढस्त्वं; Da_{1} Dn_{1} $D_{1.5.6}$ T_{1} M_{1} मूढ त्वं (D_{5} °ढत्वे) (for मूढत्वान्). — ^{d}) G_{2} स सिंहं.

40 T_{2} om. 40^{ab}. — ^{a}) K_{2} सुपर्ण-. G_{2} पन्नग- (for पतग-). Ś $K_{1.2}$ सुपर्णमृत($Ś_{1}$ K_{2} °मृ*; K_{1} °मृभ)-वश्रेष्ठं. — ^{b}) K_{2} तरस्विनां. — ^{c}) $Ś_{1}$ K_{2} ल*वाह्वयसे; $Ś_{2}$ केटाव्वदाह्वयसे (sic); K_{1} केटवाटाह्वयसे (sic); K_{3} उरगो°; K_{4} V_{1} B Da_{1} Dn_{1} $D_{1-5.7}$ भोगीवा°; D_{6} काको वा°; D_{8} लाघवा°; $T_{1.3}$ G_{2} नागो वा°; T_{2} G_{3} M लध्वेवा°; G_{1} खट्वेवा° (for लट्वेवा°). Ca cites लट्वा, Co भोगी. K_{3} Dn_{1} युद्धे; $T_{1.3}$ GM पार्थं; Co पाके (for पाते). T_{2} तं बलाद्ध्रियसे वीरं. — ^{d}) T_{1} पीतकर्णं; T_{2} G तथा कर्णं; M_{2-4} पा(M_{4} वा)ते कर्णं (for कर्ण पार्थं).

41 K_{3} D_{2} om. (hapl.) 41–42. Dn_{1} reads 41–42 after 44. — ^{a}) B_{1} शश्वदंभोनिधिं; B_{2-5} Da_{1} Dn_{1} $D_{1.3-5.7.8}$ $T_{2.3}$ G सर्वांभसां निधिं; T_{1} सर्वसंभोनिधिं; M सर्वां(M_{1} °भां)भोनिधिनं (for °निलयं). Ca cites अंभसां निधिं. V_{1} D_{6} शश्व(D_{6} शंख)दंभोनिधानं च. — K_{1} om. 41^{b}–42^{a}. — ^{b}) Ś $K_{2.4.5}$ V_{1} $B_{2.4.5}$ Dn_{1} D_{2-8} T_{1} मूर्तिमंतं (for ऊर्मिमन्तं). K_{4} Dn_{1} D_{3} रुषायुतं; V_{1} झखांगणं; $B_{1.3.4}$ झषान्वितं; $D_{6.8}$ S झषा(D_{8} जला)-कुलं (for °युतम्). — ^{c}) V_{1} वर्धयंतं; B D (D_{2} om.) S विवर्धंतम् (Dn_{1} °र्धंताम्). — ^{d}) K_{4} B D_{3-8} T_{3} G $M_{1.2.4}$ सं(T_{3} G त्वं)स्तितीर्षसि (for संतिती°).

42 K_{3} D_{2} om. 42; K_{1} om. 42^{a} (cf. v. l. 41). — ^{a}) D_{8} पृषभं. D_{8} (marg. as in text) डुंडुभिग्रीवं. Ca.c as in text. — ^{b}) K_{4} तीक्ष्णं (for तीक्ष्ण-). D_{5} प्रहारिणीं. — ^{c}) V_{1} आह्वयते. — For 42, S (except T_{2}) subst.:

316* यथा वत्सतरो भूत्वा जातस्कन्धेन शुष्मिणा।
युद्धमिच्छेद्गोपतिना तथेच्छसि किरीटिना।

[(L. 1) M शुष्मिणः. — (L. 2) T_{1} G_{1} योद्धुम् (for युद्धम्).]

43 V_{1} $D_{2.6}$ read 43–44 after 47. — ^{a}) V_{1} BD S महामेघं (D_{2} °घै) (for °घोषं). K_{3} Dn_{1} $D_{2.6.8}$ $T_{1.3}$ GM महाघोषं (D_{2} °घैर्); V_{1} B Da_{1} $D_{1.3-5.7}$ T_{2} °घोरं (for °मेघं). — ^{b}) K_{3} Dn_{1} दुर्दुरं (Dn_{1} °रः); D_{2} G_{1} M_{3} दर्दुरं; Ca °रः (as in text). $K_{1.3}$ D_{8} प्रतिनंदसि; D_{2} $T_{1.3}$ GM °नर्दसे (T_{1} °ति). — ^{c}) T_{2} बाणतोयप्रदं; Ca.c काम° (as in text). V_{1} B_{5} D_{6} S काले (for लोके). — ^{d}) $K_{1.4}$ नै(K_{4} न)व प° (for नरप°). D_{8} उत्तमं (for अर्जुनम्).

44 ^{a}) B_{3} यथावत् (for यथा च). $Ś_{2}$ K_{1} B_{2} सुगृहस्थः श्वा; B_{5} S श्वा गृहस्थस्तु (B_{5} T_{2} °स्थः सन्); D_{8} (marg. as in text) स्वगृहस्थश्व. — ^{b}) K_{3} Dn_{1} D_{6} T_{1} भवेत्; K_{4} $B_{1.5}$ Da_{1} $D_{1.5}$ भसेत्; B_{3} ह्वयेत् (for भषेत्). — ^{c}) K_{3} V_{1} Dn_{1} $D_{2.6}$ T G_{2} M_{3} भाषसे; Da_{1} $D_{1.5}$ भससे; Ca भषसे (as in text). — After 44, Dn_{1} reads 41–42.

45 D_{8} om. (hapl.) 45–46. — ^{a}) Some MSS. शृगालो. T G M_{2-4} हि; M_{1} [ऽ]सि (for ऽपि). D_{4} कर्णः. — ^{b}) V_{1} शनैः; B_{3} शकैः; Da_{1} $D_{1.5}$ गणैः; D_{3} शलैः; T_{1} शतैः (for शशैः). T_{1} [ऽ]पि सन्; T_{2} M_{2-4} वसेत् (for वसन्). — ^{c}) D_{1} M_{1} मन्यसे. B_{3} आत्मानं मन्यते सिंहं.

46 D_{8} om. 46 (cf. v. l. 45). — ^{a}) T_{1} असि (for अपि). — ^{b}) B_{4} Dn_{1} नर(Dn_{1} नित्यं)सिंहायसेधुना. — ^{c}) T_{2} नापश्यन्. T_{1} शत्रुदशनं; T_{2} °दहनं (for °दमनं). — ^{d}) S (except T_{2}) नरसिंहं रणेर्जुनं.

47 ^{a}) Ś $K_{2.4}$ व्याघ्रं तु; K_{3} D_{6} व्याघ्र त्वं; G_{2} व्याघ्रं च. Ś $K_{1.2.4}$ त्वं स्वं; T_{1} स्वं च (for ऽऽत्मानं). Dn_{1} आत्मानं मन्यसे व्याघ्रं. — ^{b}) Ś K_{1-3} G_{2} कृष्णं; M_{1} कृष्णे (for कृष्णौ). Dn_{1} पश्यति. — ^{c}) Ś K_{1-3} एकरथं (for °रथे). — ^{d}) $M_{1.4}$ सूर्यचंद्रमसाव्. — After 47, V_{1} $D_{2.6}$ read 43–44.

C. 8. 1811
B. 8. 39. 31
K. 8. 33. 34

यावद्गाण्डीवनिर्घोषं न शृणोषि महाहवे ।
तावदेव त्वया कर्ण शक्यं वक्तुं यथेच्छसि ॥ ४८
रथशब्दधनुःशब्दैर्नादयन्तं दिशो दश ।
नर्दन्तमिव शार्दूलं दृष्ट्वा क्रोष्टा भविष्यसि ॥ ४९
नित्यमेव सृगालस्त्वं नित्यं सिंहो धनंजयः ।
वीरप्रद्वेषणान्मूढ नित्यं क्रोष्टेव लक्ष्यसे ॥ ५०
यथाखुः स्याद्बिडालश्च श्वा व्याघ्रश्च बलाबले ।
यथा सृगालः सिंहश्च यथा च शशकुञ्जरौ ॥ ५१
यथानृतं च सत्यं च यथा चापि विषामृते ।
तथा त्वमपि पार्थश्च प्रख्यातावात्मकर्मभिः ॥ ५२

संजय उवाच ।

अधिक्षिप्तस्तु राधेयः शल्येनामिततेजसा ।
शल्यमाह सुसंक्रुद्धो वाक्शल्यमवधारयन् ॥ ५३
गुणान्गुणवतः शल्य गुणवान्वेत्ति नागुणः ।
त्वं तु नित्यं गुणैर्हीनः किं ज्ञास्यस्यगुणो गुणान् ॥ ५४
अर्जुनस्य महास्त्राणि क्रोधं वीर्यं धनुः शरान् ।

---

48 a) D8 गांजीव-. K3 Da1 D1-5.7 T1 M -घोषं त्वं; B1.3.4 T3 G -घोषं च (for -निर्घोषं). — b) T1.3 G महामृधे (for °हवे). — c) M1.2 तावदेवं. G2 यथा (for त्वया). — d) K4 शक्यं कर्तुं; D2.7 शक्यमुक्तं; D6 शक्तिं वक्तुं; T3 G वक्तुं शक्यं (by transp.). B2 यथेच्छकं; D8 यदिच्छसि; S (except T2) यथेष्टतः (for °च्छसि).

49 a) S (except T2) रथशंखधनुःशब्दैर्. — b) Ś K1.2.4 पूरयंतं; B2.3 नर्द°; M1 नादयंतो (for °यन्तं). — c) K1.3 D4.6 न(K1 नं)दंतम्. — d) D6 यदा (for दृष्ट्वा). G2 दृष्ट्वा कोष्टेव लक्ष्यसे. — After 49, G2 reads 51–52.

50 a) Some MSS. शृगालस्. — b) D2 नित्यः (for नित्यं). S (except T2) कपिध्वजः (for धनंजयः). — c) Ś1 K2.3 वीरप्रद्वेषनान् (K3 °षणो); K1 °प्रदोषणान्; B1.3 वीर्यंप्रघर्षय(B3 °णा)न्; D2.6 T1 वीरविद्वे(D2 °द्वि)षणान् (for °प्रद्वेषणान्). Cc cites वीरयुद्धेषणात्. V1 G1 मूढः. — d) K3 V1 B D S तस्मात् (for नित्यं). K3 क्रोष्टं च; M3 क्रोष्टैव. K3 लज्जसे; V1 लक्षसे; D2 लप्स्यसे.

51 a) K2 यथाखूः; D8 यदाखुः. K3.4 D8 बिडालस्य; T3 बिलारश्च; G1.3 M बिलाळ(M1 °ल)श्च; G2 बिडाळश्च. — b) K3 श्वा व्याघ्रस्य; D8 व्याघ्रस्य श्वा; T1 श्वा व्याघ्राश्च; G2 व्याघ्राघूश्च. K3 यथा बलः; D6 बले यथा; D8 T3 G2.3 बलाबलौ (D8 °लं) (for °बले). — cd) Some MSS. शृगालः. Dn1 om. सिंहश्च यथा च. K1 सिंहाश्च; K3.4 D3 सिंहस्य. D8 T2 यथा शशककुंजरौ.

52 a) Ś2 तथानृत्तं; T1 यथाश्रुतं (for °नृतं). — b) K4 वसु; D2 वत्स; D6 T1.2 M2-4 वापि (for चापि). Ś K1.2.4 विशां पते (K4 °ती); D2 महावृषौ (for विषामृते). — c) M1 यथा (for तथा). Da1 D1.5 त्वयापि; T1 त्वमसि (for त्वमपि). G2 पार्थं च. K4 प्रख्यातश्च (for °ताव्). T3 G आत्मकीर्तिभिः (for °कर्मभिः). K1 प्रख्याता वत्स कर्मभिः. — After 52, Ś2 K3.4 V1 B D S ins. an addl. colophon. — [*Adhy. name:* V1 m कर्णतेजोवधे; B4 शल्यकर्णसंवादे; Dn1 कर्णशल्यसंवादे शल्यवाक्यं; D3.4.7 कर्णशल्यसंवादे; T1 कर्णाधिक्षेपो; T2 कर्णार्जुननिंदाप्रशंसा; M1 शल्यविवादे कर्णाधिक्षेपो. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 द्वितीययुद्धदिवसे; K3 द्वितीये. — *Adhy. no.* (figures, words or both): V1 m B1 D8 39; B5 40; Da1 50; D1 33; D4 30; D6 41; T1.3 G M 32; T2 35.]

53 a) V1 अवक्षिप्तस्; G1 अभि° (for अधि°). Dn1 च (for तु). — b) K4 [अ]मितितेजसा. — c) K2 स्वसंक्रुद्धो; K3 स सं°. S (except T2) प्रत्यब्रवीन्महाराज. — d) K3 T2 अभि(T2 °थ)धारयन्; T1.3 G M अविचारयन्.

54 Before 54, N ins. कर्ण उवाच. — a) V1 B D (except D6) S गुणवतां (for °वतः). — b) Dn1 नागुंणी. — c) T1 हि (for तु). B D3.4.7.8 शल्य; Da1 D1.5 सर्वैर्; D3 m सर्व- (for नित्यं). — d) K3 V1 B4.5 D8 S (except T2) गुणा(V1 °णो)गुणान्; B1-3 Da1 D1-5.7 गुणागुणं; D6 [अ]र्जुने गुणान् (for [अ]गुणो गुणान्).

55 b) G2 कार्यं (for क्रोधं). K3 धैर्यं (for वीर्यं). — c) V1 तम् (for शल्य). B5 M2 विजानामि (for [अ]भि°). T3 G1.3 M1-3 (all second time, see below) पांडवस्याभिजानामि. — K3.4 B D T2 ins. after 55c: T3 G1.3 M1-3, after a repetition of 55c (cf. 56):

317* विक्रमं च महात्मनः ।
तथा कृष्णस्य माहात्म्यमृषभस्य महीक्षिताम् ।
यथाहं शल्य जानामि

[(L. 1) D4 महामनाः (for °त्मनः). — (L. 2) K4 Da1 D1.5 यथा (for तथा). T2 वृषभस्य; Cc ऋष° (as above). V1 समीक्षितं; T3 G1.3 M1-3 महात्मनः (for महीक्षिताम्). — (L. 3) K4 M2.3 अहं शल्य वि(K4 °ल्याभि)जानामि.]
— d) T2 त्वं न (by transp.). K3 तत्तदा; Dn1 D2.4.7 T1 M1 (first time) तं तथा; G2 M2.3 (M2.3 both

अहं शल्याभिजानामि न त्वं जानासि तत्तथा ॥ ५५
एवमेवात्मनो वीर्यमहं वीर्यं च पाण्डवे ।
जानन्नेवाह्वये युद्धे शल्य नाग्निं पतंगवत् ॥ ५६
अस्ति चायमिषुः शल्य सुपुङ्खो रक्तभोजनः ।
एकतूणीशयः पत्री सुधौतः समलंकृतः ॥ ५७
शेते चन्दनपूर्णेन पूजितो बहुलाः समाः ।
आहेयो विषवानुग्रो नराश्वद्विपसंघहा ॥ ५८
एकवीरो महारौद्रस्तनुत्रास्थिविदारणः ।
निर्भिन्द्यां येन रुष्टोऽहमपि मेरुं महागिरिम् ॥ ५९
तमहं जातु नास्येयमन्यस्मिन्फल्गुनादृते ।
कृष्णाद्वा देवकीपुत्रात्सत्यं चात्र शृणुष्व मे ॥ ६०
तेनाहमिषुणा शल्य वासुदेवधनंजयौ ।
योत्स्ये परमसंक्रुद्धस्तत्कर्म सदृशं मम ॥ ६१
सर्वेषां वासुदेवानां कृष्णे लक्ष्मीः प्रतिष्ठिता ।
सर्वेषां पाण्डुपुत्राणां जयः पार्थे प्रतिष्ठितः ।
उभयं तत्समासाद्य कोऽतिवर्तितुमर्हति ॥ ६२
तावेतौ पुरुषव्याघ्रौ समेतौ स्यन्दने स्थितौ ।
मामेकमभिसंयातौ सुजातं शल्य पश्य मे ॥ ६३

C. 8. 1628
B. 8. 14. 13
K. 8. 34. 12

times).$_{4}$ तत्त्वतः (for तत्तथा). T_3 $G_{1.3}$ M_1 (all second time) मूढ शल्य न जानसे.

56 ^{a}) T_3 $G_{1.3}$ M_1 (all second time) अहम् (for एवम्). — ^{b}) T_2 महावीर्यं; T_3 $G_{1.3}$ $M_{2.3}$ (all first time) महद्वैरं (G_3 ° र्यं); T_3 G_3 $M_{2.3}$ (all second time) महद्वीर्यं; T_3 (second time) G_2 (first time).$_{3}$ (second time) M_1 (first time).$_{2.3}$ (both second time) महद्वीर्यं (for अहं वीर्यं). T_1 कृष्णयोः; T_3 $G_{1.3}$ $M_{2.3}$ (all first time) पांडवैः (for °वे). $D_{2.6}$ बीभत्सोर्वीर्यमेव च (D_6 °माहवे). — After 56^{ab}, T_3 $G_{1.3}$ M_{1-3} repeat 55^{c} followed by 317* and repeat after that 55^{c}–56^{b}. — ^{cd}) B_1 इव; S (except T_2) तौ (for एव). K_3 शल्य पते (for युद्धे शल्य). G_1 नाग्निः (for नाग्निं). $B_{1.5}$ $D_{2-4.7}$ शल्य गांडीवधारिणं; Dn_1 शल्याग्निं पतगो यथा; T_2 शल्याग्निपतगं यथा (for ^{d}).

57 ^{a}) V_1 $D_{4.8}$ वायम्; Dn_1 D_7 चापम् (for °यम्). K_3 आस्तेन्ययमीषु शल्यः (sic). — ^{b}) K_3 सपुंखो; V_1 B_{3-5} Da_1 $D_{1.5}$ S (except T_2) सुमुखो (for सुपुङ्खो). — ^{c}) V_1 $T_{2.3}$ G एकस्तूणीशयः; Da_1 $D_{1.5}$ एकतूणीमयः; D_8 °रथः (for °शयः). — ^{d}) D_8 सधौतः.

58 ^{a}) T_2 श्वेत- (for शेते). $Ś_2$ $K_{1.4}$ चंदनपूर्णोपि; K_3 T_2 G_2 °चूर्णेन; V_1 B D (except D_2) T_1 M °चू(B_1 D_8 M_1 °पू)र्णेषु (for °पूर्णेन). — K_1 om. 58^{c}–59^{d}. — ^{c}) K_3 अहो यो; D_2 $T_{2.3}$ G M_1 आहवे; Ca आहेयो (as in text). Dn_1 विषवान्युग्रो; T_2 विषमो ह्युग्रो; G_2 °यानुग्रो (for °वानुग्रो). — ^{d}) K_3 नरांश्च द्विपसंकुलान्; V_1 $B_{2.3}$ D_2 नराश्वद्विपसंहहा (B_2 °ता).

59 K_1 om. 59 (cf. v. l. 58). — ^{a}) K_3 एको बाणो; B (except B_2) Da_1 $D_{1-5.7}$ घोररूपो; S एकरूपो (for °वीरो). Da_1 $D_{1.5}$ S महानुग्रस् (for °रौद्रस्). — ^{b}) T_2 तनुस्थास्थि- (for तनुत्रास्थि-). D_6 -विदारकः; D_8 -प्रदारणः; M_1 -विदारणं. — ^{c}) $Ś_2$ K_4 V_1 $T_{1.2}$ M_1 निर्भि(V_1 °र्वि)द्यां; Dn_1 निर्भिंद्दे. K_3 वै कृष्य; V_1 Dn_1 D_2 क्रुद्धोहम्; D_3 T_1 तुष्टोहम्; $D_{4.8}$ हृष्टोहम् (for रुष्टोऽहम्). D_6 संक्रुद्धो येन निर्भिद्यां. — ^{d}) K_2 ह्यपि (for अपि). $Ś_1$ (marg. as in text) $K_{2.4}$ विंध्यं; B_5 मेरु- (for मेरुं).

60 ^{a}) K_3 मुच्येयं; K_4 V_1 B_1 नास्येहम्; Dn_1 मद्रेश; D_6 यास्येहम्; Ca नास्येयम् (as in text). — ^{b}) K_3 Dn_1 नान्यस्मिन् (for अन्य°). Some MSS. फाल्गुनाद्. — ^{d}) D_8 सत्यां वाचं; G_2 सत्यमात्रं (for सत्यं चात्र). $B_{1.2.5}$ Da_1 $D_{3.4.7}$ चापि; Dn_1 T_2 एतत्; T_3 $G_{1.3}$ अत्र; M_2 अस्य (for चात्र).

61 ^{a}) B_1 येना° (for तेना°). K_4 शल्यं. — ^{c}) K_3 Dn_1 योत्स्ये. $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ -संरब्धौ (T_1 °ब्धे; G_2 °ब्धं); G_1 M -संक्रुद्धौ (for -संक्रुद्धस्). — ^{d}) S (except T_2) त(T_1 स)त्कर्तुं (for तत्कर्म).

62 ^{a}) K_1 D_8 सर्वेषां च हि (D_8 एव) देवानां; K_3 V_1 B Da_1 D_{1-7} S (except M_1) सर्वेषां वृष्णिवीराणां. Ca cites वासु° (as in text). — ^{b}) $Ś_2$ $K_{1.3}$ Dn_1 D_3 G_2 लक्ष्मी. — ^{e}) $B_{1.4}$ $D_{2-5.7}$ तु; Dn_1 M_1 तं (for तत्). — ^{f}) $K_{1.3.4}$ V_1 B Dn_1 $D_{1-4.6.7}$ $T_{1.2}$ M को नि(Dn_1 वि)वर्तितुम् (for कोऽति°). D_8 को निवर्तयितुं क्षमः.

63 ^{b}) K_3 S (except T_2) समाने (K_3 °नौ) (for समेतौ). Dn_1 स्यंदिने स्थितौ; M_1 स्यंदनास्थितौ. — ^{c}) G_1 ताव्; Ca माम् (as in text). D_4 अभिसंजातौ; $T_{1.3}$ G M_1 अभि- (T_3 G °पि)संयुक्तौ; Ca °संयातौ (as in text). — ^{d}) B_5 सुयातं; Ca.c सुजातं (as in text). $Ś_2$ (*sup. lin.*) शल्यमन्य; K_4 शल्यमद्य; K_3 B (except B_1) Da_1 $D_{1.2.4.5.8}$ T_3 G पश्य शल्य (by transp.); D_3 यस्य शल्य; T_1 M बंत शल्य.

C. 8. 1623
B. 8. 40. 13
K. 8. 24. 32

पितृष्वसामातुलजौ भ्रातरावपराजितौ ।
मणी सूत्र इव प्रोतौ द्रष्टासि निहतौ मया ॥ ६४
अर्जुने गाण्डिवं कृष्णे चक्रं तार्क्ष्यकपिध्वजौ ।
भीरूणां त्रासजननौ शल्य हर्षकरौ मम ॥ ६५
त्वं तु दुष्प्रकृतिर्मूढो महायुद्धेष्वकोविदः ।
भयावतीर्णः संत्रासादबद्धं बहु भाषसे ॥ ६६
संस्तौषि त्वं तु केनापि हेतुना तौ कुदेशज ।
तौ हत्वा समरे हन्ता त्वामद्धा सहबान्धवम् ॥ ६७
पापदेशज दुर्बुद्धे क्षुद्र क्षत्रियपांसन ।
सुहृद्भूत्वा रिपुः किं मां कृष्णाभ्यां भीषयन्नसि ॥ ६८
तौ वा ममाद्य हन्तारौ हन्तास्मि समरे स्थितौ ।
नाहं बिभेमि कृष्णाभ्यां विजानन्नात्मनो बलम् ॥ ६९
वासुदेवसहस्रं वा फल्गुनानां शतानि च ।
अहमेको हनिष्यामि जोषमास्स्व कुदेशज ॥ ७०
स्त्रियो बालाश्च वृद्धाश्च प्रायः क्रीडागता जनाः ।
या गाथाः संप्रगायन्ति कुर्वन्तोऽध्ययनं यथा ।

---

64 a) Ś2 B1 पितृस्वसा-; B2 पितुःस्वजा- (for पितृष्वसा-). K3 -मातुलेयौ; G2 -मातुलजा. — c) V1 T1.2 G1.2 मणिसूत्र. Ś2 प्रोता; K1 प्रोतो; K4 प्रेतौ; Ca.c प्रोतौ (as in text). D6 भूमणी सूत्र इव तौ. — d) T1 द्रष्टासे (for द्रष्टासि). Ś2 निहितौ.

65 ab) B4 Da1 Dn1 D1.5 अर्जुनो; D3 G1.2 M1 अर्जुनं. B4 Da1 Dn1 D1.5.8 G1.2 कृष्णस् (G1.2 °ष्णं) (for कृष्णे). K3 गांडीवं चार्जुनं कृष्णः; D2 सगांडीवोर्जुनः कृष्णो (for a). M1 चक्रे (for चक्रं). B1 तार्क्ष्यकपिध्वजे; B5 Da1 D1 S तार्क्ष्य(Da1 D1 °क्ष्ये)कपी ध्वजौ. B2 कृष्णार्जुनौ च गांडीवचक्रौ तार्क्ष्यकपिध्वजौ. — c) V1 D6 त्रासकरणौ; B (except B2) Da1 D1.3–5.7 Cc -जननं (for -जननौ). — d) B5 शल्यं (for शल्य). B (except B2) Da1 D1.3–5.7.8 हर्षकरं (for °करौ). K1 मम हर्षकरावुभौ.

66 a) V1 D2 चात्र दुर्मते (D2 °ति); D6 चातिदुर्मतिर् (for तु दुष्प्रकृतिर्). K3 मूर्खो (for मूढो). B2 त्वं तु दुष्प्रकृतद्वेषी. — b) K4 V1 अकोविद; B1 कोविदः. D6 महायुद्धेष्वकोविदः. — c) K1.3 V1 B D M2–4 भयाव(K3 °व)दीर्णः; T1 भूयावतीर्णः; T2 भयादुदीर्णं; G2 °द्धितीक्ष्ण-; M1 भावतीर्णः (submetric) (for भयाव°). K3 स त्रस्तो; T2 संत्रासो (for संत्रासाद्). — d) T2 ह्यबद्धं; Ca अबद्धं (as in text). K1 वन्हि (sic) (for बहु). K3 विरुद्धं बहु भाषणं.

67 a) D1 तं स्तौषि; T2 अस्तौषीस्. K3 V1 B1–3.5 D S तौ (for त्वं). K1 संस्तौषिषं (sic). D8 न; T1 त्वं (for तु). Ś1 K2 तु केनासि; K3 कुरूनपि (for तु के°). K1 संस्तौषिषं तु केनापि; B4 तपजप्तोसि केनाद्य. — b) K3 V1 B Da1 Dn1 D1–7 T2.3 G M त्वं; D3 T1 तु (for तौ). K3 D1 कुदेशजः (D1 °त); G2 कुचेतस. — c) K3 हंता (for हत्वा). K2 हर्ता; K3 ज्ञात्वा; D6 शल्य (for हन्ता). D2 तं कुदेशज तौ हत्वा. — d) K3 प्रमथ्य; V1 B Da1 D1–8 त्वामद्य; Dn1 T2 त्वामहं (for त्वामद्धा). K3 सहबांधवौ; T1.3 G M त्वामप्यद्य सबांधवं.

68 a) G2 -देशं च (for -देशज). — b) K3 क्षत्रिय-पांसनः; B1.3 D4 °पांशनः; D6 °पांशुल (for °पांसन). — c) K3 सुहृद्भुत्वात् (sic); Dn1 D6 T2.3 G M2–4 °द्रूपो; T1 सुहृद्यापि; M1 सुहृद्रिपो (for सुहृद्भूत्वा). B4 कामं (for किं मां). — d) K2 कृष्णा त्वां. K1 om. (hapl.) from भीषयन्नसि (in 68d) up to कृष्णाभ्यां (in 69c). K3 V1 B1–4 Da1 Dn1 D1.3-5.7.8 S भीषयिष्यसि; D2.6 °यस्यलं.

69 K1 om. up to कृष्णाभ्यां (in 69c) (cf. v. l. 68). — a) M1 ते (for तौ). D3 च (for वा). K2 मामथ; V1 B Da1 D1–7 G1 मामद्य; Dn1 D8 [अ]हमद्य; T1 माप्र* (for ममाद्य). Ś1 K3 **तौ; B2 Dn1 D8 वा मां (B1 मा) तौ (for हन्तारौ). — b) V1m B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 हनिष्ये वापि तावहं. B2 अवधिष्टाबलक्षितौ; Dn1 D8 अवधिष्टां रणे स्थितौ; D2 हन्या वा तावहं रणे; D6 हनिष्ये तावहं रणे; T1.3 G M हनिष्ये तौ न (T1 ताव-; G2 ते न) संशयः; T2 हनिष्ये वा रणे स्थितौ. — c) Dn1 बिभेम; G1 भवेमि. — d) K2 विजनन्; V1 D6 विजानामि.

70 a) B2 च (for वा). Da1 D1.5 वासुदेवानां सहस्रं वा (hypermetric). — b) Some MSS. फाल्गुनानां. V1 B4.5 Da1 Dn1 D3.4.7.8 S (except T3) वा (for च). — d) V1 Cc जोषमास्थ; Da1 D5 °मास्स; Dn1 T2 चोदयाश्वान्; D6 G2 जोषमास (G2 °स्व); T3 G1.3 तूष्णीमास्स्व (for जोष°). Ca cites जोषं (as in text). G2 [अ]ज्ञदेशज (for कु°).

71 a) D8 स्त्रियो वा बालवृद्धाश्च. — b) V1 पीडागता; T2 क्रीडां°; Cc क्रीडा° (as in text). ❀Cc: क्रमशे (sic) गता इति वा पाठः❀ — c) Dn1 T2 यां गाथां; T1 या गताः (for या गाथाः). — d) Ś2 K3 V1 B2.4 Dn1 D2–5.7.8 T2 कुर्वंतो. D1 [ऽ]ध्यापनं; T2 [ऽ]भ्ययनं (for ऽध्य°). Ś2 K3 Dn1 D8 T2 तथा; D2 द्विजाः (for यथा). — e) Dn1 T2 तां गाथां; D5 om. (for ता गाथाः). B4 वै (for

ता गाथाः शृणु मे शल्य मद्रकेषु दुरात्मसु ॥ ७१
ब्राह्मणैः कथिताः पूर्वं यथावद्राजसंनिधौ ।
श्रुत्वा चैकमना मूढ क्षम वा ब्रूहि वोत्तरम् ॥ ७२
मित्रध्रुङ्मद्रको नित्यं यो नो द्वेष्टि स मद्रकः ।
मद्रके संगतं नास्ति क्षुद्रवाक्ये नराधमे ॥ ७३
दुरात्मा मद्रको नित्यं नित्यं चानृतिकोऽनृजुः ।
यावदन्तं हि दौरात्म्यं मद्रकेष्विति नः श्रुतम् ॥ ७४
पिता माता च पुत्रश्च श्वश्रूश्वशुरमातुलाः ।
जामाता दुहिता भ्राता नप्ता ते ते च बान्धवाः ॥ ७५
वयस्याभ्यागताश्चान्ये दासीदासं च संगतम् ।
पुंभिर्विमिश्रा नार्यश्च ज्ञाताज्ञाताः स्वयेच्छया ॥ ७६
येषां गृहेषु शिष्टानां सक्तुमन्थाशिनां सदा ।
पीत्वा सीधुं सगोमांसं नर्दन्ति च हसन्ति च ॥ ७७
यानि चैवाप्यबद्धानि प्रवर्तन्ते च कामतः ।
कामप्रलापिनोऽन्योन्यं तेषु धर्मः कथं भवेत् ॥ ७८
मद्रकेषु विलुप्तेषु प्रख्याताशुभकर्मसु ।

C. 8. 1844
B. 8. 40. 29
K. 8. 34. 29

मे). — f) D6 दुरात्मना (for °त्मसु).

72 a) K1 कथितः; K5 D6 कथिता; T2 कथितं. — b) K3 यथा यद् (for यथावद्). — c) Dn1 [अ]थ विमना; D1 वैकमना (for चैक°). K3 T3 G M1.2.4 मूर्ख (for मूढ). — d) T1 मम (for क्षम). K3 D6 T2 क्षमा(K3 °म)वान्; B5 क्षमस्व; T3 G मम वा (for क्षम वा). T1 प्रब्रूहि (for वा ब्रूहि). Ś2 K1.3.4 V1 B1–3 D (except Da1) S चोत्तरं.

73 a) D3 M1 मित्रद(M1 °द्रु)ङ्; G1.2 मित्र(G2 °त्रं)घङ् (for °ध्रुङ्). K3 मित्रहा; G2 मनिको (for मद्रको). — K3 om. (hapl.) 73b–74a. — b) B4 यो मां; Dn1 यान्यो; D6 यो मे; D8 ये नो (for यो नो). D1 समद्रकाः; G2 स मद्रक. Ca as in text. — c) V1 D6 संगतिड्; T1 शपदं; G2 शपथं; Cc संगतं (as in text). — d) G2 क्षुद्रसत्त्वे; Cc क्षौद्रे वाक्ये. Ś K2.4 नराधम.

74 K3 om. 74a (cf. v. l. 73). — b) K1 चार्हनिको; K4 चानृतको; V1 BDS आनृतिको (for चानृ°). Ca.c cites आनृतिकः. K3 नित्यमात्यंतिकौ तुजः (sic). — c) K3 V1 B1.5 Da1 Dn1 D1–5.7 यावदंत्यं हि; D6 प्रवदंतं हि; T1.3 G M यच्चान्यदपि; T2 यावदत्यंत- (for °दन्तं हि). Ca cites यावदंतं (as in text); Cc यावदंत्यं. — d) Ś2 मद्रकेष्ठिनितः श्रुतं (sic).

75 a) K3 V1 B (except B4) D T2 transp. माता and पुत्रः. Ś2 त्राता; K1.4 भ्राता; T1.3 G1.3 M पुत्राश्च. — b) Some MSS. -श्वसुर-. D2 स्नुषाश्वश्रूश्च मातुलाः. — c) T3 G भगिनी (for जामाता). Ś2 K1.4 पुत्रो; M1 माता (for भ्राता). — d) K3 तृप्ता (for नप्ता). Dn1 नप्तारो ये (for नप्ता ते ते). K4 T2 येन्ये; B1 चैते; B2 वै ते; B3 damaged; D1 ते न; D2.4 [अ]न्ये ते; D6 नैके; D8 [अ]न्ये ये; T1.3 G M चान्ये (for ते ते). T2 [ऽ]पि (for च). Ś2 K1.3 बांधवः; M1 पांडवाः.

76 a) T1 चान्या (for चान्ये). K1 वयस्यात्यागताश्चान्ये; T2 वयश्चाभ्या°. — b) K1 दासी दासी च; D2.7 S (except T2) °दासा(D7 G2 °स)श्च; D3 दासदासीव. D6 स्व- (for च). B5 D2 T1.3 G1.3 M संगताः; G2 बांधवाः (for संगतम्). — c) B5 Da1 D1.5 तु (for च). B3 S पुंभिर्वि(G2 °श्च)मिश्रिता नार्यो. Cc cites पुंभिः; Ca.c cite विमिश्राः (as in text). — d) K3 भ्राताज्ञाताः; D3 ज्ञातो°; T1 ज्ञाताज्ञा वै; Cc ज्ञाताज्ञाताः (as in text). V1 D8 T2 च स्वे(D8 ये)च्छया; B2 D2 यथे°; D6 स्वपेयथा (for स्वयेच्छया). Ca cites स्वया (as in text).

77 a) B5 तेषां; T1 G2 एषां (for येषां). Ś1 K1.3 V1 B (except B2) Dn1 D2–5.7.8 S Cc [अ]शिष्टानां. — b) Ś K2 स(K2 श)क्तुमंथाशिनां; K1 B Da1 Dn1 D1.3–5.8 Cc सक्तु(B2 शक्त-; B1 D3 शक्तु-; D1.5 शल्क) मत्स्याशिनां; K3 शक्रमंथासिनं; K4 V1 शक्तुमत्स्यासिनां (V1 °शिनः); D2 सक्तुमांसाशिनां; D6 शक्तुमिच्छसि नः; D7 (before corr.) सक्तन्मत्स्याशिनां; T1.3 G M सक्तु(T1 °क्ता)मद्याशि(M1 °जि)नां; T2 वस्तुमद्यामिषं. B Da1 Dn1 D1.3–5.7 T2 तथा (for सदा). — c) K1 सीध्वं; K2 T3 G M शीधुं; K3 BD (except D6.8) सीधु-; K4 शीघ्रं (for सीधुं). T2 मधूनि (for सीधुं स-). Cv as in text. — d) K1.2.4 नंदंति; K3 क्रुद्धंति; V1 B1.3–5 D2–7 S (except T2) क्रंदंति; B2 कुर्वंति; Da1 D1.8 कु(D8 कू)र्दंति (for नर्दन्ति). D3 प्रहसंति; G2 च समंति (for च हसन्ति). Cv क्रन्दन्ति च हसन्ति च.

78 a) K3 V1 BD T2 गायंति चा(Dn1 वा)पि; T1 G2 गायंति च हि (G2 चैव); T3 G3 M गांति चैव हि (M °वापि) (for यानि चैवापि). Ca cites गायंति. G2 बद्धानि. — b) M3 प्रवर्धंते. T1 कामितः. — c) D1 कामः प्रलापितो; D3 कामप्रलपिनो. Ś1 [ऽ]न्योन्ये; K1.2 [ऽ]न्येन्ये. — d) D1 नृषु; T3 G एष (G1 °षु) (for तेषु).

79 a) K3 V1 B D S Ca [अ]व(K3 °वि)लिप्तेषु (for विलु°). — b) K4 पुरुयातासर्वकर्मसु (sic); M4

C. 8. 1844
B. 8. 40. 29
K. 8. 34. 29

नापि वैरं न सौहार्दं मद्रकेषु समाचरेत् ॥ ७९
मद्रके संगतं नास्ति मद्रको हि सचापलः ।
मद्रकेषु च दुःस्पर्शं शौचं गान्धारकेषु च ॥ ८०
राजयाजकयाज्येन नष्टं दत्तं हविर्भवेत् ॥ ८१
शूद्रसंस्कारको विप्रो यथा याति पराभवम् ।
तथा ब्रह्मद्विषो नित्यं गच्छन्तीह पराभवम् ॥ ८२
मद्रके संगतं नास्ति हतं वृश्चिकतो विषम् ।
आथर्वणेन मन्त्रेण सर्वा शान्तिः कृता भवेत् ॥ ८३
इति वृश्चिकदष्टस्य नानाविषहतस्य च ।
कुर्वन्ति भेषजं प्राज्ञाः सत्यं तच्चापि दृश्यते ।
एवं विद्वञ्जोषमास्स्व शृणु चात्रोत्तरं वचः ॥ ८४
वासांस्युत्सृज्य नृत्यन्ति स्त्रियो या मद्यमोहिताः ।
मिथुनेऽसंयताश्चापि यथाकामचराश्च ताः ।

प्रख्याताशुभ्र°. — c) T_1 नापि शौचं; G_2 नातिवैरा (for नापि वैरं). M_3 नापि वै रणसौहार्दं. — d) $Ś_1$ $K_{1.2}$ B_3 D_4 T_2 $M_{1.3}$ मद्रकेण; $Ś_2$ $K_{3.4}$ $D_{3.6.7}$ $M_{2.4}$ °के न; V_1 °के च (for °केषु).

80 a) V_1 संगतिर्. — b) K_3 D_8 मद्रका (D_8 °के) हि; Dn_1 D_6 T_2 म(D_6 मा)द्रकेषु (for °को हि). $K_{1.3}$ V_1 B D $T_{2.3}$ G M सदा मलः (K_3 °लाः; V_1 B_4 D_6 T_2 °लं); K_4 सुचापलः; T_1 सदा चलः (for सचापलः) — c) T_1 न (for च). $Ś_1$ K_2 संस्पर्शं; K_3 संश्लेषो; V_1 B D $T_{1.2}$ संसृ(T_1 °ह)ष्टं; T_3 G संभ्र(G_1 °भ्रू-; G_2 °हृ)ष्टं; M_1 Ca संस्पृष्टं; M_{2-4} संघु(M_2 °घृ)ष्टं (for दुःस्पर्शं). — d) K_3 शौर्यं; G_2 शोचन् (for शौचं). $K_{3.4}$ Dn_1 D_8 गंधारकेषु.

81 a) K_2 राजयाजनयाज्येन; V_1 B_2 Da_1 Dn_1 D_1 M_1 Ca °याजकयाज्येषु; $B_{1.3-5}$ D_{2-3} °या (D_2 °रा)जकयाज्ये च; $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M_{2-4} °याजकया(T_1 °रा)ज्ये हि; T_2 शूद्रयाजनयाज्ये च; G_2 राजयाजनयाज्याभ्यां. — b) S (except T_2) यथा (for नष्टं). K_3 भुवि; G_2 अहं (for हविर्). B_2 Da_1 $D_{1.5}$ यथा; T_1 मुखैः; T_3 G M नशेत् (for भवेत्).

82 a) T_1 G_2 M_{2-4} शूद्रसंकरको; Cc °स्कारको (as in text). — After 82^{ab}, T_3 G_3 read (for the first time) 319* repeating it after 82. T_2 G_2 om. (hapl.) 82^{cd}. — c) Ś K B Da_1 $D_{1-3.5.8}$ T_3 $G_{1.3}$ यथा (for तथा). Ś $K_{1.2}$ ब्रह्मद्रुहो (for °द्विषो). T_1 G_1 M [ऽ]त्यंतं (for नित्यं). — d) Dn_1 गच्छंती हि; T_1 गच्छंति हि. — After 82, K_4 V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.7}$ ins.:

318* तथैव संगतं कृत्वा नरः पतति मद्रकैः ।

[B_1 $D_{1.3-5}$ यथैव. Dn_1 संज्ञकं (for संगतं).]

On the other hand, T_1 $G_{1.2}$ M ins. after 82: T_3 G_3 (repeating after 82), after 82^{ab}:

319* न तथा संगतं चापि मद्रकेष्विह विद्यते ।

[T_3 (first time) $G_{1.3}$ (first time) तत् (for न). G_2 संगतश्. M_{2-4} अपि (for इह). G_2 दुरात्मसु (for [इ]ह विद्यते).]

83 a) Dn_1 Ca मद्रकैः; D_2 मंडूके. $T_{1.3}$ G M_1 बालेष्वपि सदा न स्म (M_1 तदा तस्माद्); M_{2-4} बालेष्वपि (M_3 °ष्विव) च दंष्ट्रेषु; Cc as in text. — b) $T_{1.3}$ G धनं; M_1 हृतो; M_{2-4} वज्रे (for हतं). K_3 V_1 (before corr.) $B_{4.5}$ Da_1 Dn_1 $D_{1-5.8}$ Ca वृश्चिक ते. Cv हतं वृश्चिक ते विषम्. — c) V_1 B_2 Da_1 $D_{6.7}$ T_3 $G_{2.3}$ अथर्वणेन; Cc आथ° (as in text). Cv as in text. — d) Ś K V_1 B (except B_5) Dn_1 $D_{2-4.7.8}$ T_2 यथा शांतिः; D_6 $T_{1.3}$ G सर्वशांतिः (T_1 °शाक्तिः). D_2 कृतो. Ś K_{1-3} V_1 B Da_1 $D_{1.3-7}$ S (except T_2) मया (for भवेत्). Cv यथा शान्तिः कृता मया.

84 a) $Ś_2$ K_3 वृश्चिकदंष्ट(K_3 °ष्ट्र)स्य. Cv as in text. — b) B_2 $D_{3.4.7}$ Cv विषवेगहतस्य (for नानाविष°). — c) K_4 कुर्वंत. $B_{2.5}$ Da_1 $D_{1.3.5}$ भैषजं; Ca.c भेषजं (as in text). Cv कुर्वंति भैषज्यं प्राज्ञाः. — d) $Ś_2$ सत्यतश्चापि; $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ M सद्यस्त(T_1 °स)च्चापि; G_1 समस्तश्चापि; Cv सत्यं त° (as in text). D_8 लक्ष्यते; Cv दृश्यते (as in text). Cv as is text. — e) M_1 भावं (for एवं). G_2 विद्वान्. B_2 आशु तोषं; B_3 आत्मदोषं; B_4 Da_1 $D_{1.5}$ T_1 M आस्स्व जोषं (by transp.); D_6 जोषमानः. Dn_1 T_2 एवं विदित्वा सं(T_2 स्व)दोषं; D_8 एवंविधेत्र स्वे जोषं (sic). T_3 $G_{1.3}$ भूयस्त्वं शृणु मे वाचो. — f) T_1 शृणुष्व (for शृणु च). K_3 $B_{1.5}$ वाचोत्तरं; K_4 वै चोत्तरं; B_4 रात्रोत्तरं (sic); T_2 चैवो°. D_8 शृणु चोत्तरमत्र च; T_3 $G_{1.3}$ ब्रूहि तत्रोत्तरं वचः.

85 a) K_4 सवासांसि (hypermetric). D_8 नर्तंते (for नृत्यन्ति). — b) Dn_1 [ऽ]पि; T_2 वा; M_4 यं (for या). K_3 स्त्रियो मद्याद्विमोहिताः; D_2 स्त्रियो मद्येन मो°; D_6 याः स्त्रियो मदमोहिता; D_8 स्त्रियो वापि प्रमो°; $T_{1.3}$ G स्त्रियो मद्यविमो°. — c) $K_{1.3}$ V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1-5.7.8}$ S मैथुने (B_5 G_1 °नं). Ś K_{1-3} संयुताश्; B_5 Dn_1 T_2 संगताश्; D_8 [अ]संसुताश्; Cc असंयताः (as in text). V_1 चैव. D_6 मैथुनासंयताश्चापि; $T_{1.3}$ G M मिथुने संगताया(T_1 °सा)श्च. — d) K_4 (marg. as in text) B_1 $D_{1.8}$ यथाकामवराश्; S (except T_2) °कराश् (for °चराश्). B_3 तथा; B_4 D_6 च

तासां पुत्रः कथं धर्मं मद्रको वक्तुमर्हति ॥ ८५
यास्तिष्ठन्त्यः प्रमेहन्ति यथैवोष्ट्रीदशेरके ।
तासां विभ्रष्टलज्जानां निर्लज्जानां ततस्ततः ।
त्वं पुत्रस्तादृशीनां हि धर्मं वक्तुमिहेच्छसि ॥ ८६
सुवीरकं याच्यमाना मद्रका कषति स्फिजौ ।
अदातुकामा वचनमिदं वदति दारुणम् ॥ ८७
मा मा सुवीरकं कश्चिद्याचतां दयितो मम ।
पुत्रं दद्यां प्रतिपदं न तु दद्यां सुवीरकम् ॥ ८८
नार्यो बृहत्यो निर्ह्रीका मद्रकाः कम्बलावृताः ।
घस्मरा नष्टशौचाश्च प्राय इत्यनुशुश्रुम ॥ ८९
एवमादि मयान्यैर्वा शक्यं वक्तुं भवेद्बहु ।

C. 8. 1856
B. 8. 40. 41
K. 8. 34. 40

याः; $T_{1.2}$ G M च ह (T_2 हि) (for च ताः). V_1 यथाकामवराश्रयाः. — e) K_4 पुत्र. — f) K_4 मद्रुको; T_3 $G_{2.3}$ अत्र नो. T_1 M_{2-4} वेत्तुम्; T_3 G बोद्धुम् (for वक्तुम्). $K_{3.4}$ B_1 $D_{2.7}$ अर्हसि.

86 a) T_1 प्रमोहंति; Cc प्रमे° (as in text). Cv as in text. — c) Ś K_2 D_6 यथैवोष्ट्रो (K_2 °ष्ट्यो) दशेरके; K_1 °वोष्ट्री दशेरकी; $K_{3.4}$ V_1 $B_{1.2.4.5}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.4.5.7}$ M_1 यथैवोष्ट्र(K_3°वाद्यो; K_4 °वोष्ट्या; V_1 °कोष्ट्रया; Dn_1 °वाष्ट्र-; M_1 °वाष्टा)देशरकाः; B_3 °वो * * केरवः; D_2 °वोष्ट्रदशेरिके; D_3 °वोष्ट्रदशोरकः; D_8 पथिष्वेव हि शेरते; T_1 यथैवोष्ट्री यथा खरा; T_2 °वोष्ट्रे यथा मृगाः; T_3 G M_{2-4} यथैवोष्ट्रा यथैळ(M_{2-4} °योरु)काः. Cc cites दसेरकाः. Cv यथैवोष्ट्रीदाशेरकी. — c) K_1 V_1 B_{1-4} D_{2-7} $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ M विभ्र(T_1 G_2 °स्र)ष्टधर्माणां; K_3 बिभ्रदशौचानां; Dn_1 D_8 T_2 विभ्र(D_8 °स्र)ष्टशौचानां; G_1 एवोष्ट्रधर्माणां (for विभ्रष्टलज्जानां). — d) G_2 निमज्जतस्; Ca निर्लज्जानां (as in text). G_2 तव (for the second ततः). Cc cites ततस्ततः (as in text). — e) T_2 G_2 M_1 तादृशानां. Dn_1 T_2 च (for हि). — f) Dn_1 यथा; D_6 T_2 तथा (for धर्मं). K_3 त्यक्तुम् (for वक्तुम्). D_2 यथावद्वक्तुमर्हसि; T_1 धर्मं किं वेत्तुमर्हसि.

87 a) B_2 Dn_1 $D_{2.3.8}$ Cc सौवीरकं; Ca सुवी° (as in text). $Ś_1$ K_2 याच्यमानौ; T_1 $G_{1.2}$ °मानां (G_1 °नं); M_1 °मानानां (hypermetric). K_3 शौवीरं याच्यमाना च. Cv as in text. — b) $Ś_2$ $K_{1.3}$ B Da_1 $D_{1-5.7}$ M_{2-4} Ca मद्रिका; Dn_1 मद्रकी; T_1 मद्रकां. $Ś_2$ $K_{1.3}$ V_1 B D T_1 M Ca.c कर्षति; T_2 G_1 कर्षती. K_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.7}$ (before corr.) Ca.c स्फिचौ; K_3 स्पजौ; K_4 स्फिटौ; V_1 स्फचौ; D_2 स्वजौ; D_6 [ई]प्सितं; T_1 स्विजैः; T_2 शुचा; G_1 स्रजौ (for स्फिजौ). T_3 $G_{2.3}$ मद्रका (G_2 °कं) कष्टमीप्सितं. Cv मद्रिका प्रातिवेश्मिकैः; Cvp मद्रिका कृषती स्फिजौ. — c) $Ś_1$ अदातुकाम-; $Ś_2$ अधातुकामा; $K_{1.2.4}$ अदांतकाम- (K_1 °मो); K_3 B_5 $D_{2.3}$ $T_{1.2}$ आदातुकामा; V_1 प्रदातु° (for अदातु°). — d) D_8 इमं (for इदं). D_2 वचन- (for वदति). S (except T_2) इदमाह (T_3 G_3 °हुः) सुदारुणं.

88 a) K_3 V_1 B Dn_1 D_{2-8} T_1 Ca मा मां; G_1 न मां; G_2 इमं (for मा मा). $K_{1.4}$ Dn_1 D_3 S सौ(K_4 शु)वीरकं. K_4 कच्चिद्. Cv as in text. — b) S (except T_2) याचे(M_1 °च्ये)त (for याचतां). K_3 V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1.3-8}$ T $G_{1.3}$ M दयितं. D_2 याचेदप्रीतजं गमं (sic); G_2 याचेतावो मतिर्मम (sic). — c) K_3 V_1 B D S (M_3 damaged) पतिं दद्यां (for प्रतिपदं). — d) K_3 D_5 न नु; T_3 G_3 न तद्; G_2 नैव (for न तु). T_1 न तु सौवीरकं कचित्.

89 a) $K_{1.3}$ V_1 B D T_3 $G_{1.3}$ M गौर्यो; T_1 गौवा; T_2 चौर्यो (for नार्यो). Dn_1 $D_{4.6}$ T_1 M_1 बृहंत्यो; M_{2-4} महत्यो. Da_1 $D_{1.5}$ दुर्ह्रिकाः; T_2 निर्भीका; T_3 G_3 माद्यस्ता; Ca निर्ह्रीका (as in text). G_2 गौर्यो ब्रह्महत्यकामा (sic). — b) N म(D_6 मा)द्रिकाः. $Ś_2$ कमुलावृताः; K_1 ह्स्वलावृतः; Cc कम्बलावृताः (as in text). T_3 $G_{1.3}$ मत्ताः कंबलवाससः. — c) D_3 T_1 M_1 सस्मरा; T_2 कश्मरा; G_2 विस्मरा; Ca.c घस्मरा (as in text). — d) Dn_1 प्रायवंति (for प्राय इति). $K_{3.4}$ B Dn_1 $D_{1.2.6.8}$ T $G_{2.3}$ M_1 [अ]नुशुश्रुमः. — After 89, S ins:

320* प्रमेहित्वा स्फिजा भूमिं कर्षन्त्यो हीनशोधनाः ।
स्पृष्ट्वा वाग्भिर्न मृद्भिश्च नित्योच्छिष्टा भवन्ति हि ।

[(L. 1) Cf. 86^{a} and 87^{b}. T_3 G_2 प्रमोहित्वा (G_2 °ता) (for प्रमे°). $T_{1.2}$ G_2 स्त्रियो; T_3 G_3 [अ]प्सु वा; G_1 प्सिजौ (for स्फिजा). G_2 भूर्तिं; M_1 भूमिः. T_3 $G_{1.3}$ घर्षंत्यो; M_1 कर्षंतो. T_1 न तु शोभनाः; M भिन्नशोधनाः (for हीन°). G_2 वर्षयंत्यो विषोधनाः (for the posterior half). — (L. 2) T_1 सृष्टाश्च; T_3 G_3 दृष्टास्; G_1 स्पृष्टा; G_3 दृष्टा; M_{2-4} सृष्ट्वा (for स्पृष्ट्वा). T_1 चाब्भिर्; T_2 पद्भिर्; T_3 त्वद्भिर्; G_2 सद्भिर्; G_3 त्वग्भिर्; M_1 वा भिन्न- (for वाग्भिर्). T_1 अमृद्भिश्च; G_1 मृदद्भिश्च; G_2 नमद्भिश्च (for न मृ°). T_2 G_1 $M_{3.4}$ नित्योत्सृष्टा (for °च्छिष्टाः). T_1 पिशाचिकाः; M_1 [अ]पचारकाः; M_{3-4} [अ]वचारिकाः (for भवन्ति हि).]

90 a) T_2 तु या (for मया). K_3 नैव; K_4 यैर्वा; M_{2-4} [अ]न्ये ता (for [अ]न्यैर्वा). — b) M_{2-4} शक्या. K_2 युक्तं (for वक्तुं). K_3 बहुः. — c) K_3 T $G_{2.3}$ M आकेशांतान् (for °शाग्रान्). $Ś_1$ K_{2-4} T_1 नखाग्रै. (K_3 T_1 °ग्रा)श्च (for °ग्राच्च). G_1 आकाशादानखग्राच्च.

C. 8. 1857
B. 8. 40. 42
K. ८. 24. 42

आ केशाग्रान्नखाग्राच्च वक्तव्येषु कुवर्त्मसु ॥ ९०
मद्रकाः सिन्धुसौवीरा धर्मं विद्युः कथं त्विह ।
पापदेशोद्भवा म्लेच्छा धर्माणामविचक्षणाः ॥ ९१
एष मुख्यतमो धर्मः क्षत्रियस्येति नः श्रुतम् ।
यदाजौ निहतः शेते सद्भिः समभिपूजितः ॥ ९२
आयुधानां संपराये यन्मुच्येयमहं ततः ।
न मे स प्रथमः कल्पो निधने स्वर्गमिच्छतः ॥ ९३
सोऽहं प्रियः सखा चास्मि धार्तराष्ट्रस्य धीमतः ।
तदर्थे हि मम प्राणा यच्च मे विद्यते वसु ॥ ९४
व्यक्तं त्वमप्युपहितः पाण्डवैः पापदेशज ।
यथा ह्यमित्रवत्सर्वं त्वमस्मासु प्रवर्तसे ॥ ९५
कामं न खलु शक्योऽहं त्वद्विधानां शतैरपि ।
संग्रामाद्विमुखः कर्तुं धर्मज्ञ इव नास्तिकैः ॥ ९६
सारङ्ग इव घर्मार्तः कामं विलप शुष्य च ।
नाहं भीषयितुं शक्यः क्षत्रवृत्ते व्यवस्थितः ॥ ९७
तनुत्यजां नृसिंहानामाहवेष्वनिवर्तिनाम् ।
या गतिर्गुरुणा प्राङ्मे प्रोक्ता रामेण तां स्मर ॥ ९८
स्वेषां त्राणार्थमुद्युक्तं वधाय द्विषतामपि ।

— a) T2 कर्तव्येषु; Cc वक्तव्येषु (as in text). K1 कुवत्सुसु; V1 B1.4.5 Dn1 D2.8 कुकर्मसु; B2.8 M1 च (B2 सु-) कर्मसु; Da1 D1.5 Ccp कुजन्मसु; G2 सुवर्त्मसु; M2 विवर्त्मसु (for कु°). K2.4 वक्तव्ये मुक्तवर्त्मसु. ❀ Cc: आकेशाग्रादि अभिव्यासा।❀

91 a) K2 मुद्रकाः; K8 वर्त्मयुग्मः (sic) (for मद्रकाः). — b) Ś2 K1 धर्मं विदुः; K8 धर्मे विष्णुः (sic); T2 धर्मचित्ताः (for धर्मं विद्युः). T8 G2.8 धर्मवत्कथयंति हि. — c) D6 -देशोद्भवान्; D8 -देशभवा (for -देशोद्भवा). D6 म्लेच्छान्. — d) Dn1 कर्मलोपविचक्षणाः.

92 a) K8 T2.8 G2.8 एवं (for एष). — c) T1.8 G8 यथाजौ.

93 a) Some MSS. सांपराये; K8 पराधेय (sic); B5 संप्रहारे; D8 सराधेय; Cc संपराये (as in text). — b) K4 यत्स्वपेयम्; V1 यन्मुच्येहम्; Dn1 यान्युध्येयम्; D2 यं मन्येहं; T2 विमुंचेयम्; G1 मन्मुंचेयम्; G2 न मुंचेयम् (for यन्मुच्येयम्). B4 T8 G1.8 अहं तनुं (T8 G8 °नुः); D2 महत्तमः; G2 अहं तव (for अहं ततः). — c) V1 B Da1 Dn1 D1.3–7 ममैष; D2 एष मे; T G M1 य एषः; M2–4 एष वै (for न मे स). — d) T1 M प्रधानः (T1 °न-) स्वर्गगामिनां; T2 प्रदानं स्वर्गकामिनां; T8 G स एव स्वर्गवासिनां.

94 a) Da1 D8.6 T2 सोयं. K8 G2 प्रियसखा; V1 विप्रसखश्च; D6 प्रियः सखश्च. V1 D6 S (except T2) चैव (for चास्मि). — c) V1 D2.6 T8 G M तदर्थां; B2 D1.8 T1.2 तदर्थं (for °र्थे). T1 च (for हि). T1 महाप्राणाः (for मम प्राणाः).

95 a) Ś1 K2 वक्तुं (for व्यक्तं). K8 त्वमस्युषितः; B1 °प्युपहतः; T1 त्वयापि सहितः; T2.8 G त्व(G2 स)-मस्युपहितः; M1 त्वमपि संहितः; M2 त्वं हि ह्युपहितः; M3.4 एवाभिसहितः (for त्वमप्युप°). Ca.c cite उप° (as in text). — b) K8.4 T8 G8 पापदेशजः. — c) K8 V1 B2 D6 S (except T2) तथा (for यथा). K1 G2 हि मित्रवत्; K8 Da1 D1.5 त्वमित्र°; B1.8.4 Dn1 D8.4.7 T8 G8 चामित्र° (for ह्यमित्र°). D2 संख्ये (for सर्वं). — d) V1 अस्मासु त्वं (by transp.); B8 त्वमप्यासु. G2 (inf. lin.) प्रवर्तते.

96 a) G2 खलु न (by transp.); M8 नु खलु. — b) K8 त्वद्विधैश्च; M1 तद्विधानां (for त्वद्वि°). M2 शरैरपि (for शतै°). — c) G2 समरे (for संग्रामाद्). B2 S विमुखी- (B2 T1 °खं). — d) T1 G2.8 M2–4 स(T1 स्व)-धर्मं; T2.8 G1 M1 सद्धर्मं (for धर्मज्ञ). K4 G2 इति (for इव).

97 a) K4 V1 B1.4.5 शारंग (V1 °गं); Ca सारंगा; Cc °ग (as in text). K2–4 D8 T2 G2 धर्मार्ते (K2 °र्त; K4 °र्तैः); Dn1 वर्मार्तः (for घर्मार्तः). Cv सारङ्ग इव घर्मान्ते. — b) Da1 D5 विलप्य. B8 शुष्मिवान्; Dn1 मुष्य च; T2 इष्यसि; M8 तुष्य च; Ca शुष्य च (as in text). B1.4 वा (for च). T1 कामं विलपसि ब्रुवन्. — c) B1 नायं. — d) K2 क्षत्रवृत्ते; K8 °दक्षे; B8 D8 T2 G °धर्मे; T1.2 °वृत्तौ (for °वृत्ते).

98 a) B1 अमुत्यजां (for तनु°). — b) D6 [अ]-पलायिनां; G1 [अ]नुवर्तिनां. Ś2 महादेवेषु वर्तिनां (sic). — c) K8 प्राज्ञा; V1 B D (except D8) T2.8 G प्रोक्ता; T1 M प्रेम्णा (for प्राङ्मे). — d) V1 B Da1 Dn1 D1–5.7 पुरा; D6 तदा; T2.8 G प्रेम्णा (for प्रोक्ता). B8 ततः; D8 M1 सं- (for तां). K8 T1 स्मरेत्; V1 D2 स्मरन्; B Da1 Dn1 D1.8–8 T2.8 G M स्म(G1 व)रे (for स्मर).

99 a) Ś K1.2.4 B (except B2) D2–4.7.8 T2 G2 ते(G2 ये)षां (for स्वेषां). K4 बाणार्थम्; V1 त्राणात्र; T2 सुखार्थम् (for त्राणा°). Ś2 अत्युक्तं; K8 उमुद्युं (sic); V1 यद्युक्तं; B1–3 D (except D6.8) उद्यतं; B6 अप्युक्तं

विद्धि मामास्थितं वृत्तं पौरूरवसमुत्तमम् ॥ ९९
न तद्भूतं प्रपश्यामि त्रिषु लोकेषु मद्रक ।
यो मामस्मादभिप्रायाद्वारयेदिति मे मतिः ॥ १००
एवं विद्वञ्जोषमास्स्व त्रासात्किं बहु भाषसे ।
मा त्वा हत्वा प्रदास्यामि क्रव्याद्भ्यो मद्रकाधम ॥१०१
मित्रप्रतीक्षया शल्य धार्तराष्ट्रस्य चोभयोः ।
अपवादतितिक्षाभिस्त्रिभिरेतैर्हि जीवसि ॥ १०२
पुनश्चेदीदृशं वाक्यं मद्रराज वदिष्यसि ।
शिरस्ते पातयिष्यामि गदया वज्रकल्पया ॥ १०३
श्रोतारस्त्विदमद्येह द्रष्टारो वा कुदेशज ।
कर्णं वा जघ्नतुः कृष्णौ कर्णो वापि जघान तौ ॥१०४
एवमुक्त्वा तु राधेयः पुनरेव विशां पते ।
अब्रवीन्मद्रराजानं याहि याहीत्यसंभ्रमम् ॥ १०५ C. 8. 1572 B. 8. 40. 56 K. 8. 34. 57

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

(for उद्युक्तं). — b) K1.3 V1 B D S वधार्थं (for वधाय). — c) Ś2 विद्ध; G1 वृद्धि (for विद्धि). B3 स्वमास्थितं; D6 मावस्थितं (for मामा°). B1.5 D7.8 वृत्ते. D2 विद्धिनारासनं वृत्तं (sic). — d) B3 पौरुषेणास***; D2 पौरुषं वा समुद्भवं; D6 पौरवंशसमुद्भवं; D8 पुरूरवसमुत्तमं; T1 पौरूरवससत्तमं. Ca.c cite पौरूरवसम् (as in text).

100 a) V1 तद्भूतं न (by transp.); D5.6 न तद्भवं (D6 °यं); S (except T2) न तं भू(G2 श्रु)तं. Ca cites भूतं (as in text). — b) K1 मद्रह; B D (except D2.6) S मद्रप. — d) V1 वारयेच्च मतिर्मम.

101 T2 om. 101^{ab}. — a) Ś1 K2 Da1 D1.4.5.8 T1.3 G Ca विद्वान्; K4 विद्धिञ् (sic). B1 जोषमास्थ; Da1 D1 जोषमाःस्स; D6 °मास; T3 G M2–4 आस्स्व जोषं (by transp.). — b) D8 पुनः किं; S (T2 om.) किं त्रासाद् (by transp). Dn1 इह (for बहु). — c) Ś2 मत्वा; K4 B1.3–5 Da1 D1.5 मा त्वां; B2 Dn1 D2–4.7 न त्वां; T1 हत्वा (for मा त्वा). K3 त्वां हत्वाद्य प्रदास्यामि; V1 त्वां हत्वा न प्र°; D6 साध्वहं त्वां प्र°; D8 हत्वाहं त्वां प्र°. — d) K1 क्रव्याद्भ्यां; K3 क्रव्येभ्यो; G1 क्रव्यादे (for क्रव्याद्भ्यो). D6 T2.3 G मद्रकाधिप. M2–4 क्रव्यादेभ्यो नराधम.

102 a) D8 मम (for मित्र-). G2 समंत्रिप्रक्षिधाशल्यं (sic). Cv as in text. — b) Ś1 K2 **राष्ट्रस्य; Ś2 K4 तथा राष्ट्रस्य; K1 B1.2 D3.4.7 T1.3 G1.3 M Ca धृतराष्ट्रस्य; B5 Da1 D1.2.5.6 धार्त(D6 धृत)राष्ट्रानुरोधतः. Cv as in text. — c) D6 -तितिक्षायां; D3 T3 Cv -तिति(T2 °ती)-क्षाभ्यां (for -तितिक्षाभिस्). T1 G2 अपराधं तितिक्षामि. Ca as in text. — d) V1 B5 Da1 D1 तु; D6 च (for हि). V1 जीवति. G2 त्रिभिरेव जिजीवसि. Ca.c cite त्रिभिरेतैर् (as in text). Cv as in text.

103 Ś K1.2 om. (hapl.) 103^{ab}. — a) T1 ते दिदृशुर् (sic) (for चेदीदृशं). — b) D1 चरिष्यसि; T1 वधि° (for वदि°). — c) D1 शिरसा (for °स्ते). D8 शातयिष्यामि; G1 पाद°; M2–4 पोथ° (for पात°).

104 a) B4 त्वेवमद्येह; B5 त्विदमन्येहं; Dn1 D1 °मध्ये (Dn1 °भ्ये) ह; D6 त्विदमन्येपि; T1 त्वेथमध्ये ह (sic); T2 G1.2 त्विति (G1 °द) मन्ये हि; T3 G3 त्विति मन्येह (for त्विदमद्येह). D2 श्रोतारमिदमन्ये वै. Cv as in text. — b) B5 वा कुदेशजं; D6 बहुदेशजः; G2 वाङ्देशज. — c) Ś K2.4 वीरौ (for कृष्णौ). — d) K3 V1 B D S नि(M2–4 [अ]भि)जघान (for [अ]पि ज°).

105 c) T1 -राजं तं (for -राजानं). — d) Ś K2 संभ्रमं; K3 [अ]संशयं; D2 [अ]संभ्रमात्; T1.3 G संभ्रमात्; T2 [अ]संभ्रमः; M2–4 [अ]संभ्रमन् (for °भ्रमम्).

Colophon. — *Adhy. name:* Ś2 शल्यविवादः; B5 कर्णवाक्यं; Da1 शल्यकर्णसंवादः; Dn1 D5 कर्णशल्यसंवादः; D1 शल्यसंवादः; D3.7 मद्राधिपसंवादः; T1 शल्यधिवादे मद्रकुत्सकथनं; T2 शल्यदूषकं; M1 कर्णशल्यसंवादे मद्रककुत्सनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 27 (as in text); B1.2 D3.7 40; B5 41; D6 42; T1.3 G M 33; T2 36.

२८

C. 8. 1673
B. 8. 41. 1
K. 8. 35. 1

संजय उवाच ।
मारिषाधिरथेः श्रुत्वा वचो युद्धाभिनन्दिनः ।
शल्योऽब्रवीत्पुनः कर्णं निदर्शनमुदाहरन् ॥ १
यथैव मत्तो मद्येन त्वं तथा न च वा तथा ।
तथाहं त्वां प्रमाद्यन्तं चिकित्सामि सुहृत्तया ॥ २
इमां काकोपमां कर्ण प्रोच्यमानां निबोध मे ।
श्रुत्वा यथेष्टं कुर्यास्त्वं विहीन कुलपांसन ॥ ३
नाहमात्मनि किंचिद्वै किल्बिषं कर्ण संस्मरे ।
येन त्वं मां महाबाहो हन्तुमिच्छस्यनागसम् ॥ ४
अवश्यं तु मया वाच्यं बुध्यतां यदि ते हितम् ।
विशेषतो रथस्थेन राज्ञश्चैव हितैषिणा ॥ ५
समं च विषमं चैव रथिनश्च बलाबलम् ।
श्रमः खेदश्च सततं हयानां रथिना सह ॥ ६
आयुधस्य परिज्ञानं रुतं च मृगपक्षिणाम् ।

28

1 ^{a}) K_1 $D_{1.6}$ मारिषाधिरथे; K_3 V_1 °धिपतेः; T G °तिरथे. — ^{b}) K_3 B D (except D_{a1} D_1) T_2 वाचो. K_3 युद्धाभिमर्दिनः. — ^{c}) S (except T_2) कर्णमिदं (for पुनः कर्णं). — $Ś_2$ reads 1^d–3^b on marg. — ^{d}) D_{n1} $D_{2-4.6.7}$ इदं वचः; D_1 T_3 $G_{2.3}$ M_{2-4} उदा(G_2 °पा)हरत्. — V_1 B (except B_3) D (D_3 marg.) ins. after 1: K_3 after 2:

321* जातोऽहं यज्वनां वंशे संग्रामेष्वनिवर्तिनाम् ।
राज्ञां मूर्धाभिषिक्तानां स्वयं धर्मपरायणः ।

[Before line 1, B_4 ins. शल्य उवाच. — (L. 1) K_3 D_3 वल्गिनां; B_1 यदुनां; D_{a1} $D_{1.5}$ यज्विनां (for यज्वनां). D_{n1} संग्रामेस्य निवर्तिनां (for the posterior half). — (L. 2) K_3 मूर्धाभिषक्तानां; D_3 °वसिक्तानां; Cc °भिषिक्तानां (as above).]

2 ^{a}) B_3 यथैक-. $Ś_2$ मत्त-; K_4 मत्तौ; B_3 -मत्त्यौं; T_1 $G_{1.2}$ मुक्तो (for मत्तो). G_2 मद्यत्वे (for मद्येन). — ^{b}) K_3 D_3 त्वं तथा वा न चान्यथा; V_1 $B_{1.2.4}$ $D_{3.6.7}$ त्वं तथा ल(B_2 र)क्ष्यसे वृष; B_3 त्वं तथा लक्ष्यसे नृप; B_5 D_{a1} D_{n1} $D_{1.4.5}$ त्वं (D_{n1} त्वां) तथा लक्ष्यसे वृषः; D_2 तथैव त्वं नराधम; T_1 वं तथा वा नरो यथा; T_2 त्वं तथैव च नान्यथा; T_3 $G_{1.3}$ M_{2-4} त्वं तथा पानपो यथा; G_2 तथा वै पवनो यथा; M_1 त्वं तथा वा न वा तथा. ❀ Cc: वृषेति बलीवर्दाभिप्रायेण ।❀ — K_3 reads 2^{cd} twice. — ^{c}) K_3 $B_{3.5}$ D_{a1} D_{n1} $D_{1.2.5}$ T_3 $G_{1.3}$ तथापि; V_1 $D_{6.8}$ ततोहं; $B_{1.2.4}$ $D_{3.4.7}$ तथाद्य; T_1 तमहं; T_2 यथापि (for तथाहं). Ca cites तथा (as in text). $Ś_2$ K_4 G_2 M_1 त्वा; T_2 ता (sic) (for त्वां). D_{n1} प्रमुह्यंतं; T_2 प्रमाद्यंतः. — ^{d}) K_3 विवित्सेहं; V_1 B D S चिकित्सेयं (D_3 विचिकित्से) (for चिकित्सामि). — After 2, K_3 reads 321*.

3 ^{a}) T_2 M_1 एको° (for काको°). K_3 तूर्णं (for कर्ण). — ^{c}) K_3 कुर्यास्त्वां; T_1 कुर्यात्स्वं. — ^{d}) K_3 विहने:; K_4 B D नि(D_{n1} न; D_6 ह्री)हीन; T_1 विहीनं (for विहीन). B_5 -पांशन; M_4 -पांसने.

4 ^{a}) T_1 वा (for वै). — ^{b}) K_4 किल्बिषै; T_1 कल्मषं. D_{n1} समनुस्मरे; D_6 T_1 कर्म संस्मरे; G_2 कर्ण संस्मरेत्. — ^{c}) T_1 एक मां त्वं (sic) (for येन त्वं मां). B (except B_3) D_{a1} $D_{3.4.7}$ T_3 G M मां त्वं (by transp.); T_2 त्वां मां. — ^{d}) D_6 [अ]नागतं (for °गसं).

5 ^{a}) T_1 अपश्यात् (sic) (for अवश्यं). D_2 वाक्यं. — ^{b}) K_3 V_1 $B_{1.3.4}$ D_{a1} $D_{1.3-5.7.8}$ बुध्यता; K_4 युध्यतां; D_2 बुद्धिता (for बुध्यतां). K_3 विदिताहितं (sic); V_1 $B_{1.3-5}$ D_{a1} $D_{1-5.7.8}$ त्वद्धिताहितं (for यदि ते हितम्). B_2 बुध्यते हुतिताहितं (sic); D_6 युध्यतस्ते हिताहितं; $T_{1.3}$ G M बुद्ध्वा तव हिताहितं; T_2 उक्तेनाप्यहितं त्वया. — ^{d}) K_3 चैवं; B_2 तस्य (for चैव). S (except T_2) राज्ञश्चापि हितार्थिना.

6 ^{a}) M_1 समश्रू. Ca cites समं च विषमं (as in text). — ^{c}) K_1 शमः खेदश्च; K_3 श्रमखेदं च; K_4 श्रमः खेदस्य; B_3 (also as in text) श्रमखेदौ च; T_1 श्रमं खेदश्च; G_2 श्रमखेदं च. ❀ Ca: श्रमखेदौ क्रियाबाहुल्यात् ।❀. — ^{d}) $K_{1.2.4}$ G_2 रथिनां; D_6 रथिनं.

7 ^{a}) S आयुधानां. V_1 D_6 $T_{1.2}$ $G_{1.2}$ M परीमाणं; T_3 G_3 परी(T_3 °रि)णाहं; Cc प्रतिज्ञानं (for परिज्ञानं). Ca as in text. — ^{b}) K_3 हतं च; D_4 रुतस्य; D_3 T_2 ऋतं च (for रुतं च). Ca as in text. — ^{c}) B_5 भावश्चाप्यतिवरश्च (sic); D_3 भारश्चाप्रतिभारश्च; $T_{1.3}$ G M

भारश्चाप्यतिभारश्च शल्यानां च प्रतिक्रिया ॥ ७
अस्त्रयोगश्च युद्धं च निमित्तानि तथैव च ।
सर्वमेतन्मया ज्ञेयं रथस्यास्य कुटुम्बिना ।
अतस्त्वां कथये कर्ण निदर्शनमिदं पुनः ॥ ८
वैश्यः किल समुद्रान्ते प्रभूतधनधान्यवान् ।
यज्वा दानपतिः क्षान्तः स्वकर्मस्थोऽभवच्छुचिः ॥ ९
बहुपुत्रः प्रियापत्यः सर्वभूतानुकम्पकः ।
राज्ञो धर्मप्रधानस्य राष्ट्रे वसति निर्भयः ॥ १०
पुत्राणां तस्य बालानां कुमाराणां यशस्विनाम् ।
काको बहूनामभवदुच्छिष्टकृतभोजनः ॥ ११
तस्मै सदा प्रयच्छन्ति वैश्यपुत्राः कुमारकाः ।
मांसोदनं दधि क्षीरं पायसं मधुसर्पिषी ॥ १२
स चोच्छिष्टभृतः काको वैश्यपुत्रैः कुमारकैः ।
सदृशान्पक्षिणो दृप्तः श्रेयसश्चावमन्यते ॥ १३
अथ हंसाः समुद्रान्ते कदाचिदभिपातिनः ।
गरुडस्य गतौ तुल्याश्चक्राङ्गा हृष्टचेतसः ॥ १४
कुमारकास्ततो हंसान्दृष्ट्वा काकमथाब्रुवन् ।
भवानेव विशिष्टो हि पतत्रिभ्यो विहंगम ॥ १५

C. 8. 1889
B. 8. 41. 17
K. 8. 35. 16

सारं चैवाप्यसारं च; T_2 भारं चाप्यतिभारं च. Ca cites भारः and अतिभारः (as in text). — d) Ś $K_{2.4}$ शस्त्राणां (for शल्यानां). Dn_1 T_1 प्रतिक्रियाः (T_1 °यां).

8 a) $K_{3.4}$ $B_{1.3}$ D_8 T_3 G M_1 अस्त्रयोगं; Ca °योगः B_4 तु; D_6 वा (for च). — b) B_4 तु (for च). — c) K_1 ज्ञेया. — d) $K_{3.4}$ B_5 $D_{1.8}$ कुटंबिना; T_2 कुटुंबिनी; G_2 °बिता; M_{2-4} कुडुंबिना; Ca कुटुं° (as in text). — e) V_1 B_5 $D_{2.6}$ T_2 अत्र; B_3 Da_1 $D_{1.5}$ ततस् (for अतस्). Ś $K_{1.2}$ M त्वा; V_1 B_5 $D_{2.4.6.8}$ T_2 ते (for त्वां). T_2 कथयिष्यामि; G_2 दर्शये कर्ण. — f) S (except T_2) दर्शयामि पुनः पुनः.

9 a) $D_{1.4}$ वैश्यं. — b) K_2 °धान्यवत्. — c) K_2 क्रांतः; K_3 $T_{2.3}$ G शांतः; Dn_1 श्रांतः (for क्षान्तः). — d) K_3 स्वधर्मज्ञो (for °कर्मस्थो). Dn_1 [ऽ]वसच्छुचिः; D_8 [ऽ]भवच्छुचि. $T_{2.3}$ G स्वधर्मनिरतः शुचिः.

10 a) G_1 बहुपुत्र-. K_3 प्रिया यस्य; D_8 प्रियाप्रत्युः. — b) D_1 सर्वभूतानुकंपकैः; D_2 °कामकः; T G °कंपनः. — c) S (except T_2) राष्ट्रे (T_1 °ष्ट्र-) (for राज्ञो). — d) K_3 राज्ये; S (except T_2) राज्ञो (for राष्ट्रे). T_1 वदसि (for वसति). G_2 नित्यशः (for निर्भयः).

11 a) B_2 अपि (for तस्य). — b) Dn_1 यशस्वनां; S (except T_2) तु (T_1 च) धीमतः (for यशस्विनाम्).

12 a) D_8 G_2 M_8 तदा (for सदा). — b) Da_1 $D_{1.5}$ वैश्यपुत्र-. $Ś_2$ कुमारकः; K_1 °कैः. — K_1 om. (hapl.). 12c–13b. — c) K_3 Da_1 $D_{3-6.8}$ (before corr.) मांसौदनं; T_2 मांसोदन-. — d) K_2 $D_{2.5.6}$ द(D_5 म)-धिसर्पिषी (D_2 °षं); K_3 Dn_1 मधुसर्पिषं; $T_{1.3}$ G M सर्पिषा (G_2 °का) सह; T_2 मधुसर्पिषा.

13 K_1 om. 13b (cf. v. l. 12). — a) K_3 वचोच्छिष्टकृतं; K_4 सदोच्छिष्टभृतः; V_1 D_8 स चोच्छिष्टजभुः; B_2 पृष्टोच्छिष्टभृतः; $T_{1.3}$ G M ततो(G_1 °थो-; G_2 °त्रो)-च्छिष्टभृतः (for स चो°). — b) $Ś_2$ कुमारकः. — c) K_1 सदृशं. K_2 दक्षिणो; V_1 पक्षिगणो (hypermetric) (for पक्षिणो). K_3 B_2 $D_{2.6}$ दृष्ट्वा; T_3 भर्तुः; G_3 हर्तुः (for दृप्तः). Dn_1 सदृशान्पक्षिणोदयः. — d) $Ś_1$ K_2 चान्वमन्यत; $Ś_2$ K_1 $B_{2.4}$ चावमन्यत; K_4 स्वान्वमन्यत (sic); B_1 Dn_1 $D_{3.7.8}$ चाधिचिक्षिपे; B_3 चाभ्यमन्यत; T_2 चापमन्यते; $G_{1.2}$ चावमन्यसे. D_2 सेयसो नाभ्यमन्यत.

14 a) V_1 संघाः (for हंसाः). T_3 $G_{1.3}$ समुद्रांतं. — b) $T_{1.3}$ G M प्रजग्मुर् (for कदाचिद्). K_4 T_2 अभिपातिताः; V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1\ 3-5.7}$ $T_{1.3}$ G M अतिपातिनः (Dn_1 °ना; D_1 °तः; G_2 °ता); D_6 दूर°. — c) G_2 ततस् (for गतौ). Cv as in text. — d) $Ś_1$ $K_{2.4}$ D_8 (*sup. lin.* as in text) M_{2-4} वक्रांगा; T_1 शुभ्रगा; Ca.c चक्राङ्गा (as in text). Da_1 D_5 कृष्टचेतसः; Dn_1 हृष्टमानसा; D_2 °तेजसः. B_3 तं देशं समुपागमन्; Cv as in text.

15 a) Dn_1 ते ततो (hypermetric); $D_{3-5.7}$ तदा (for ततो). D_1 हंसा; T_3 G दृष्ट्वा (for हंसान्). — b) D_5 ऋष्ट्वा; T_3 G हंसान् (for दृष्ट्वा). G_1 कामम् (for काकम्). — c) K_4 इह (for एव). S_2 विविष्टो; K_1 विशिष्टं. $T_{1.3}$ G M_1 [ऽ]सि; T_2 नः (for हि). — d) Ś $K_{2.4}$ T_3 G पत्रिभ्योपि ($Ś_2$ K_4 °भ्यो हि); Co पतत्रिभ्यो (as in text). K_2 Dn_1 $D_{1.2.8}$ $M_{1.2.4}$ विहंगमः. — After 15, S ins.:

322* एते निपातिनः पश्य सहितान्वियदाश्रितान् ।
एभिस्त्वमभिशक्नोषि कस्मान्न प्रापितस्त्वया ।

[(L. 1) T_3 G_3 [ऽ]तिपातिनः (for नि°). T_3 G विहंगान् (for सहितान्). — (L. 2) T_3 M_1 असि; G M_{2-4} अपि (for अभि-). $T_{2.3}$ G -शक्तो हि (for -शक्नोषि). T_3 G पतितं; M_1 प्रापतस् (for प्रापि°). M_1 तदा (for त्वया).]

C. 8. 1229
B. 8. 41. 17
K. 8. 35. 18

प्रतार्यमाणस्तु स तैरल्पबुद्धिभिरण्डजः ।
तद्वचः सत्यमित्येव मौर्ख्याद्दर्पाच्च मन्यते ॥ १६
तान्सोऽभिपत्य जिज्ञासुः क एषां श्रेष्ठभागिति ।
उच्छिष्टदर्पितः काको बहूनां दूरपातिनाम् ॥ १७
तेषां यं प्रवरं मेने हंसानां दूरपातिनाम् ।
तमाह्वयत दुर्बुद्धिः पताम इति पक्षिणम् ॥ १८
तच्छ्रुत्वा प्राहसन्हंसा ये तत्रासन्समागताः ।
भाषतो बहु काकस्य बलिनः पततां वराः ।
इदमूचुश्च चक्राङ्गा वचः काकं विहंगमाः ॥ १९
वयं हंसाश्चरामेमां पृथिवीं मानसौकसः ।
पक्षिणां च वयं नित्यं दूरपातेन पूजिताः ॥ २०
कथं नु हंसं बलिनं वज्राङ्गं दूरपातिनम् ।
काको भूत्वा निपतने समाह्वयसि दुर्मते ।
कथं त्वं पतनं काक सहास्माभिर्ब्रवीषि तत् ॥ २१
अथ हंसवचो मूढः कुत्सयित्वा पुनः पुनः ।
प्रजगादोत्तरं काकः कत्थनो जातिलाघवात् ॥ २२

---

16 ^{a}) T3 M1 प्रसार्य°; G3 प्रातार्य°; Cc प्रतार्य° (as in text). B1.3.4 Dn1 D3.4.7 तैः सर्वैर्; B2 तु शतैर्; D8 [अ]पि स तैर् (for तु स तैर्). Ś1.2 (*sup. lin.* as in text) K4 भाष्य(Ś1 पत्य)माणस्तु स च तैर्; K2 **र्यमाणस्तु स च तैर्; K3 Da1 D1.5 प्रतार्यमानस्तु स तैर्; V1 D2.6 स तैः प्रशस्यमानस्तु; B5 स तैः प्रतार्यमानस्तु; T2 प्रशस्यमानस्तु स तैर्. — ^{b}) M1 अंध- (for अल्प-). G1.2 अंडज (G2 °जाः). V1 D2 T2 मंद(T2 अल्प)बुद्धिरथांडजः; D6 तान्प्रोवाच रथांडजः. — ^{c}) K3 एवासौ; B2 M2–4 इत्येवं (for इत्येव). — ^{d}) T1.3 G2.3 मौढ्याद् (for मौर्ख्याद्). B1 दर्पान्न; Dn1 दर्प्याच्च; T1 गर्हाच्च; G2.3 दर्पाश्च. D1 मन्यसे; T1 जग्मिवान्; T3 G M जज्ञिवान् (for मन्यते).

17 ^{a}) S (except T2 M1) [ऽ]तिपत्य (for ऽभि°). D8 तान्सोभ्येत्य विजिज्ञासुः. — K1 om. 17^{b}–18^{c}. — ^{b}) G2 ख (for क). D6 एष. Ś K4 श्रेष्ठ्यभागिति; K2 श्रैष्ठ°; G2 श्रेष्ठभागिने. Cc cites श्रेष्ठभाक् (as in text). — ^{c}) S2 उच्छिष्टतर्पितः; K3 उच्छिष्ट**तः; T2 उच्छिष्टदर्पतः; G2 उत्तष्टदर्पितः (sic). — ^{d}) K2 वाह्लूनां. S (except T2) एकपातिनां.

18 K1 om. 18^{abc} (cf. v. l. 17). Ś K2.3 D2 T3 om. (hapl.) 18^{ab}. — ^{a}) T1 M4 यः (for यं). K4 मन्ये (for मेने). — ^{c}) K2 समाह्वयाते; B3 तमाह्वयत्सु-; B5 Da1 D1.8 तमाह्वयति; T2 तानाह्वयति. K4 दुर्बुद्धिं. — ^{d}) B2 पतावर्हेति (sic). K3 पतने; V1 B1.4.5 D T3 G M2–4 Cc पताव (D2 °द्व); B2 प्रतार; T1 प्रताप; M1 प्रपात (for पताम). K4 T1.2 M2.4 पक्षिणः; B1.3 Dn1 D1.6 M1 °णां.

19 ^{a}) B5 D6 तु ततो; D2 प्रसहन्; T1 त्वहसन्; G2 प्रहसन् (for प्राहसन्). V1 एतच्छ्रुत्वा ततो हंसा. — ^{b}) M1 समागतान्. — ^{c}) K2 बाषतो; B1 D6 M1 भाषंतो; G1 भाषंते; M2–4 भषंतो. — ^{d}) T3 G M बालिश्या(G2 °शा)त् (for बलिनः). D2 पतिता स्वरः (sic); D6 पतितां वरां. T1 बालस्योत्पततां वरः. — ^{e}) V1 स; B1.4 Da1 Dn1 D1.3–7 T2 स्म; B3 D2.8 सु-; T1.3 G M तु (for च). Ś K1.2.4 D8 (*sup. lin.* as in text) M3.4 वक्रांगा; B2 चक्रांगी; T1 शुक्लांगा. — ^{f}) V1 T3 G1.3 M1 वाचः.

20 Before 20, N ins. हंसा ऊचुः. — ^{a}) K3 चरामेत्थं; D2 चरामो गां; T2 चरामैतां. — ^{b}) Ś2 K4 D1 पृथिवी-; K3 पृथिव्यां; T1 पृथ्वीं च. — ^{c}) Dn1 D6 बलं (for वयं). — ^{d}) T1 दूरापातेन; Cc दूर° (as in text). D6 पूजितं.

21 ^{a}) K3 त्वं; D2.6–8 T1.3 G3 तु; T2 न (for नु). B3 T3 G transp. हंसं and बलिनं. B2 हंसं कथं नु बलिनं. — S (except T2) transp. 21^{b} and 21^{d}. — ^{b}) Ś2 K4 D8 M3 वक्रांगं; K1.3 V1 B D (D8 *sup. lin.*) T1.2 G1 M1.2.4 चक्रांगं (for वज्राङ्गं). T3 G3 चक्रांगान्दूरपातिनः; G2 कामगा दूरपातिनः. — ^{c}) G2 हि त्वां (for भूत्वा). K1 निपातेन; K3 निपाताय; K4 निपतते; G2 निपतिते. — ^{d}) K4 समहूयसि (sic). D1 दुर्मतेः. — ^{e}) K3 V1 B D T2 Ca.c पतिता; S (except T2) पतसे (for पतनं). Ś2 काका; Dn1 D8 G1 काकः. Cv कथं त्वं पतिता काक. — ^{f}) V1 B D T2 ब्रवीहि; T1.3 G M प्रचक्ष्व (for ब्रवीषि). K1 तं (for तत्).

22 ^{a}) D8 कथं (for अथ). K3 मूर्खः (for मूढः). — ^{b}) Dn1 कत्सयित्वा. — ^{c}) S (except T2) प्राहोत्तरं वचः काकः (G3 तात). — ^{d}) K1 कक्कुनो; K2 कत्थो न; K3 कुच्छ्वनो; B3 कत्थने; Dn1 T1 M2–4 कथनः; T3 G3 कथनं; Ca.c कत्थनो (as in text). K1 D2 जातिलाघव (D2 °वं); B3 D1 नाति°; T1 सोपि वायसः; T2.3 G M2–4 सोतिलाघवात्. B1 स्वनो यातिश्च लाघवात् (sic); B2 स्वच्छंदगतिला°.

शतमेकं च पातानां पतितास्मि न संशयः ।
शतयोजनमेकैकं विचित्रं विविधं तथा ॥ २३
उड्डीनमवडीनं च प्रडीनं डीनमेव च ।
निडीनमथ संडीनं तिर्यक्चातिगतानि च ॥ २४
विडीनं परिडीनं च पराडीनं सुडीनकम् ।
अतिडीनं महाडीनं निडीनं परिडीनकम् ॥ २५
गतागतप्रतिगता बह्वीश्च निकुडीनिकाः ।

C. 8. 1902
B. 8. 41. 29
K. 8. 35. 29

23 Before 23, N T2 M1 ins. काक (K3 कर्ण) उवाच. — a) K1 शतमेके. Cv as in text. — b) B2 पततां च; D2 G2 पतितोस्मि. Cc cites पतिता (as in text). Cv as in text. — d) D2 विविधानय (sic); D3 °धं तव; T1 °धं यथा; T3 G1.3 °धं तदा.

24 a) Da1 Dn1 उडीनम्; T1 ओड्डीनम् (for उ°). K3 उड्यनमवड्डीनं च; D1 उड्डनपवडीनं च; D2 उड्डीनवरवडीनं च. Ca.c cite उड्डीनम् and अवडीनम् (as in text). Cv as in text. K3 प्रड्डीनं; D5 (sup. lin. as in text) अडीनं (for प्र°). G2 प्रडीनड्डीनमेव च. Ca.c cite प्रडीनम् and डीनम् (as in text). T1 om. (? hapl.) 24c–25d. T3 om. (hapl.) 24cd. — c) K1 नडीनं; K3 M2–4 निड्डीनं; Ca.c निडीनं (as in text). D1 सनीडीनं (sic); Ca.c संडीनं (as in text). T2 निडीनमवसंडीनं. — d) K3 तिर्यक्चाभिगतानि च; V1 Dn1 D2.6 T2 G M तिरश्चीन(Dn1 °श्चोति-; D2 °श्चानि; D6 °श्चीनं)गतानि च; B1.3 डीनडीन°; B2.5 D3.4.7 तिर्यग्डीनगतानि च. B4 तिर्यडीनं तथैव च; Da1 D1.5 तिर्यक्डी(D5 °दी)नातिडीनि च. Ca.c cite तिर्यग्डीनं; Ca (also) cites तिडीनं.

25 D3 T1 om. 25 (for T1, cf. v. l. 24). — a) K3 विड्डीनं; T3 G1.3 M आडीनं; G2 आसीनं; Ca विडीनं (as in text). K3 परिड्डीनं; D6 T3 G2.3 परडीनं; Ca परि° (as in text). — b) T2 पराडीन-; Ca पराड्डीनं. K1 सुदीनकं; K3 उडी°; K4 सडी° (for सुडी°). — T2 om. 25cd. — c) Ś K1 V1 B4 Da1 Dn1 D1.2.5 M3 Ca अभिडीनं (Dn1 °न-) (for अति°). K3 महाडीन-; B2 सुडीनं च; Ca महाडीनं (as in text). — d) K1 निडीन-; K3 निड्डीनं; K4 नेडीनं; V1 B2 T3 G M वि(M1 बि)डीनं; B1.5 निर्डीनं; Dn1 D3.4.6.7 खडीन- (D4.6 °नं); Ca निडीनं (as in text). B5 प्लवडीनकं; D4 अतिडी°; D6 च प्रडी°; T3 G M उपडी° (for परिडी°). Ś K1.2.4 D6.8 T2 ins. after 25: K3 V1 B1.3–5 Da1 Dn1 D1–5.7 after 325*: B2 after 324*:

323* संपातं समुदीर्षं च ततोन्यद्व्यतिरिक्तकम् ।

[V1 संपतो. B1 समुदीनं; B2 Dn1 °दीर्णं; B3 °दीर्यं; B5 °दीर्णा; D3 °दीयं; D4 °दायं; D7 सतदीर्षं (for समु°). Ś K1.2.4 समातिसमडीनं च; K3 समुपातं समुदीष्टं च (hypermetric); D6 संपातान्यनुडीनं च; D5 संपते मनुडीनं च; T2 संपातान्यनुडीनं च (for the prior half). Ś K1.2.4 ततोन्यद्व्यतिरिच्छकं; K3 ततोन्यं व्यतिरिच्छकं; V1 तथान्यद्व्यतिरिक्तकं; Da1 D1.5 ततोन्यद्व्यतिरेचकं; D6 ततो विप्रातिरिक्तकं; T2 ततोन्यव्यति° (for the posterior half).]

K3 V1 B Da1 Dn1 D1–5.7 T3 G M ins. after 25:

324* अवडीनं प्रडीनं च संडीनं डीनडीनकम् ।

[T3 G M प्रतिडीनं (for अव°). K3 प्रड्डीनं; D2 प्रलीनं; T3 च डीनं; G1 अडीनं; G2.3 M निडीनं (for प्रडीनं). K3 om. च. D1 प्रडीनं (for संडीनं). K3 V1 D2 डीनमेव च; D4 डीनदीनकं (for डीनडी°). T3 G2.3 [अ]प्यनु(G2 °न)डीनं कुडीनकं; G1 M अनुडीनं कुडीनकं (for the post. half). — After the above, B2 ins. 323*.]

K3 V1 B (except B2) Da1 Dn1 D1–5.7 cont.:

325* संडीनोड्डीनडीनं च पुनर्डीनविडीनकम् ।

[K3 Dn1 D1 संडीनोडीनडीनं च; V1 D3.7 विडीनोड्डीनसंडीनं; B4m विडीनोड्डीनडीनं च (for the prior half). K3 B1.3–5 Da1 Dn1 D1 पुनर्डीनाव(B5 °वि-; Dn1 °प्र)डीनकं; V1 विडडीनं विडीनकं; D3.7 पुनर्डीनं वि° (for the post. half). — This is followed by 323*.]

26 a) K1.4 D3 गतागतं(K4 °ति)प्रतिगता; K3 D1 °गति गता(D1 °ती)बह्वीद्य; V1 B1–3 D4.7 T2 °गतं प्रतिगतं (V1 °गतीद्); B4 °गतं त्वतिगता; Da1 Dn1 D3.5 G2 M3 °गतप्रतिगतैद् (Dn1 °तीं; D3 G2 °तं; M3 °तां); G1 गतगतप्रतिगता. Ca cites प्रतिगतं. — b) Ś K2 निकु*धिकाः; Ś2 K1 [अ]निकुलीनिकाः; K3 V1 निकुलीकृताः; K4 निकुरंबिका; B1.2 D2–4.6.7 नि(D6 न)कुनकाः; Da1 D5 निकुचीनकाः; Dn1 निकुलानिकाः. B3 बह्व्यश्च निर्गमीनकान्; D1 चानिर्गत्य कुचीगकाः; S बह्वीश्चैव (G1 °श्चीन-; M1–3 °श्चन-; M4 °नश्च) कुली(T2.3 G1.3 °डी)नकाः. — c) D3 चाद्य (for वोऽद्य). — d) B1 यतो; S (except T2) नूनं (for ततो). Ś K B1 द्रक्ष्यत (K1 °ति). — After 26, N T2 ins.:

326* तेषामन्यतमेनाहं पतिष्यामि विहायसम् ।
प्रदिशध्वं यथान्यायं केन हंसाः पताम्यहम् ।

[(L. 1) Ś K B2 एषां; B3 दिशां (for तेषाम्). B1 [इ]ह (for [अ]हं). K3 Dn1 D3 T2 विहायसा (K3 °सि). — (L. 2) Ś K2 D6 प्रतिष्ठध्वं; K1 प्रतिष्यध्वं; K3 प्रदिश्यध्वं; K4 प्रतिष्ठ त्वां; V1 D7 (sup. lin. as above) प्रतिशध्वं. Ś K2.4 B1 यथा न्याय्यं. Ś K1.2.4 Dn1 येन; V1 तेन (for केन). Ś2 हंसः; Da1 D1.5 हंसात्. K3 पताम्यहं.]

C. 8. 1903
B. 8. 41. 30
K. 8. 35. 29

कर्तासि मिषतां वोऽद्य ततो द्रक्ष्यथ मे बलम् ॥ २६
एवमुक्ते तु काकेन प्रहस्यैको विहंगमः ।
उवाच हंसस्तं काकं वचनं तन्निबोध मे ॥ २७
शतमेकं च पातानां त्वं काक पतिता ध्रुवम् ।
एकमेव तु ये पातं विदुः सर्वे विहंगमाः ॥ २८
तमहं पतिता काक नान्यं जानामि कंचन ।
पत त्वमपि रक्ताक्ष येन वा तेन मन्यसे ॥ २९
अथ काकाः प्रजहसुर्ये तत्रासन्समागताः ।
कथमेकेन पातेन हंसः पातशतं जयेत् ॥ ३०
एकेनैव शतस्यैकं पातेनाभिभविष्यति ।
हंसस्य पतितं काको बलवानाशुविक्रमः ॥ ३१
प्रपेततुः स्पर्धयाथ ततस्तौ हंसवायसौ ।

K_4 V_1 B (except B_3) D (except D_8) cont.: $T_{1.3}$ G M ins. after 26:

327* ते वै ध्रुवं विनिश्चित्य पतध्वं न मया सह ।
पातैरेभिः खलु खगाः पतितुं खे निराश्रये ।

[(L. 1) V_1 Da_1 $D_{1.5.6}$ तं; B_5 $T_{1.3}$ G M तत् (for ते). D_6 वै ध्रुवन्; T_1 त्ववश्यं; T_3 G धावध्वं; M त्वरध्वं (for वै ध्रुवं). B_5 विनिश्चित्यं. Da_1 $D_{1.5}$ पतस्व (for पतध्वं). V_1 D_6 च; B_2 नु; B_5 om.; Da_1 $D_{1.5}$ त्वं; Dn_1 D_4 तु (for न). Cnp संपतध्वम् (for पतध्वं न). $T_{1.3}$ G M कुरुध्वं स-(M_1 सं)हिताः खगाः (for the posterior half.) — (L. 2) V_1 $B_{1.4.5}$ Da_1 $D_{1.5.6}$. $T_{1.3}$ G M एतैः (for एभिः). $T_{1.3}$ G M सह मया (for खलु खगाः). K_4 पतिते; B_5 पतता; G_1 पतितः (for पतितुं). K_4 वै (for खे). B_4 D_2 चराश्रये (for निरा°). V_1 खे पतंतु निराश्रये (for the posterior half).]

27 ^{a}) B_5 G_2 उक्तस्तु; D_2 T_2 उक्तेन; D_6 उक्तोथ (for उक्ते तु). — ^{b}) B_3 $D_{2.6}$ S (except T_2) तेषाम् (for प्रहस्य). — ^{c}) Ś$_1$ काकंः; K_1 काक. K_2 उवाच हंसं***; K_3 V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.7.8}$ T_2 उवाच काकं राधेय; $D_{2.6}$ S (except T_2) प्रहसन्नब्रवीत्काकं. — ^{d}) $D_{2.6}$ S (except T_2) इदं राधेय तच्छृणु.

28 Before 28, Ś K V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1.3-8}$ ins. हंस उवाच; D_2 हंसा ऊचुः. — ^{a}) Da_1 $D_{1.5}$ तु; D_2 नि- (for च). — ^{b}) D_2 S (except T_2) transp. त्वं and काक. T_1 पंडिता (for पतिता). K_3 त्वं कथं पतिताध्रुव (sic); D_6 काक खं प्रतिता ध्रुवं. — ^{c}) K_3 एवम्; Cc एकम् (as in text). V_1 B_5 Dn_1 D_6 T_2 हि (for तु). K_1 $B_{1.4}$ Da_1 $D_{1.3-5.7.8}$ यं पातं; K_3 यं पापं; K_4 ये यातं; V_1 B_5 Dn_1 मे नित्यं; $B_{2.3}$ D_6 संपातं; D_2 पातानां; T_2 नो नित्यं (for ये पातं). $T_{1.3}$ G M एकमेव पतंति स. Cv एक एव तु यं पातं. — ^{d}) B_2 सार्वे- (for सर्वे). V_1 B_5 Dn_1 T_2 पतितं ज्ञातयो विदुः; D_6 विदुः सर्वेपि पक्षिणः; $T_{1.3}$ G M_{2-4} पातं सर्वे(T_3 G र्वै)पतत्रिणः; M_1 पातं सर्वत्र पक्षिणः.

29 ^{a}) $D_{2.6}$ M तेनाहं (for तमहं). Ś$_2$ पतितं. V_1 B_5 येन काक पति(B_5 गमि)ष्यामि; Dn_1 येन काकं गमि**; $T_{1.3}$ G एकेनाहं पते काक. — ^{b}) M_1 नाद्य (for नान्यं). K_3 V_1 $B_{2.3.5}$ $D_{2.6}$ $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M_1 किंचन; D_1 कञ्चन (for कंचन). — Before 29^{cd}, $T_{1.3}$ G_3 ins. काकः. — ^{c}) Ś$_{1.2}$ (*sup. lin.* as in text) $K_{2.4}$ निपतस्य(K_4 °त्व)पि; B_2 D_6 पत त्वमति-; T_2 एकत्वमपि. $D_{3.4.7}$ ताम्राक्ष; D_8 एकाक्ष; S (except T_2) तत्राशु (for रक्ताक्ष). — ^{d}) $K_{1.3}$ V_1 B D_5 पातेन (for वा तेन).

30 Before 30, B_5 ins. शल्य उवाच. D_2 om. 30^a–31^b. — ^{a}) V_1 B_5 D_6 ततः (for अथ). V_1 B_5 D_6 transp. काकाः and प्रजहसुः. Dn_1 $T_{1.3}$ G M_1 काकं. — ^{b}) G_2 ते (for ये). V_1 D_6 च ये (D_6 वै) तत्र समागताः. — ^{c}) D_8 M_1 काकम् (for कथम्). V_1 B_5 चैकेन; Cc एकेन (as in text). — ^{d}) K_1 हंसाः. V_1 B_5 D_6 $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M जयेत (B_5 °यस्त्वं; D_6 °यसे; $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ °येम) शतपातिनं (T_1 °नः). T_2 G_2 शतयोजनपातनं (G_2 °तितं).

31 D_2 om. 31^{ab} (cf. v. l. 30). — ^{a}) K_1 B_4 Da_1 $D_{1.3.5}$ समस्यैकं (D_1 °क-); K_3 शतैकैकं; V_1 B_5 Dn_1 D_6 च हंस त्वं; B_1 $D_{7.8}$ शतस्यैष (for °स्यैकं). B_2 एकेनैकसमं चैकं; B_3 एकेनैचैष च स्वैक (sic); T_1 °नैवानुदास्येनं; T_2 °न वरयात्वेनं (sic); T_3 G_3 °नापि स यात्वै(G_3 °त्वे)नं; G_1 °न वा स यात्वैनं; G_2 °न वायसास्त्वेनं; M_1 °न वायस ह्येनं; M_{2-4} °नैव तु यात्वैनं; Cv °नैव सताप्येष. — ^{b}) B_2 शतेन (for पातेन). V_1 केनेह प्रपतिष्यसि; B_4 Da_1 $D_{1.3-5.7}$ Cv पातेनाभिपतिष्यति; B_5 Dn_1 पातेनेह पतिष्यसि; D_6 पाते निष्पतिभाप्यति (sic); T_3 पातेनाभिभविष्यसि; G_2 °नापि भविष्यति. — After 31^{ab}, T_2 ins.:

328* काकः ।
अहमेकेन पातेन हंस पातशतं जये ।
एकेनैव च हंस त्वं पातेनेह पतिष्यसि ।

— Before 31^{cd}, T_3 G ins. शल्यः. — ^{c}) Ś$_2$ K_4 D_4 पतिते (D_4 °तो). V_1 B_5 $D_{2.6}$ T_2 हंसे चोत्प(T_2 °त्पा)तिते काकः; $T_{1.3}$ G M हंसश्चोत्प(G_2 °त्पा)तितः काको; Cv हंसस्य पतितं काका. — ^{d}) V_1 B_5 $D_{2.6}$ T_2 उत्पपाताशुविक्रमः.

32 ^{a}) K_3 B_{2-4} $D_{3.4.7.8}$ स्पर्धया च; V_1 B_5 $D_{2.6}$

एकपाती च चक्राङ्गः काकः पातशतेन च ॥ ३२
पेतिवानथ चक्राङ्गः पेतिवानथ वायसः ।
विसिस्मापयिषुः पातैराचक्षाणोऽऽत्मनः क्रियाम् ३३
अथ काकस्य चित्राणि पतितानीतराणि च ।
दृष्ट्वा प्रमुदिताः काका विनेदुरथ तैः स्वरैः ॥ ३४
हंसांश्चावहसन्ति स्म प्रावदन्नप्रियाणि च ।
उत्पत्योत्पत्य च प्राहुर्मुहूर्तमिति चेति च ॥ ३५
वृक्षाग्रेभ्यः स्थलेभ्यश्च निपतन्त्युत्पतन्ति च ।
कुर्वाणा विविधान्रावानाशंसन्तस्तदा जयम् ॥ ३६
हंसस्तु मृदुकेनैव विक्रान्तुमुपचक्रमे ।

C. 8. 1916
B. 8. 41. 42
K. 8. 35. 33

स्पर्धमानौ; S (except T2) तथेत्युक्त्वा (for स्पर्धयाथ). — b) B5 पततौ; D6 नमस्तौ (sic); S (except T2) ताबुभौ (for ततस्तौ). — After 32^{ab}, S (except M1) reads 39^{cd}; repeating it in its proper place. — c) K3 Dn1 D6. 8 T2 एकपातेन (for °पाती च). Ś K2. 4 D1. 8 वक्रांगः. T1. 8 G M हंसस्त्वे(M °स प्)केन पातेन. — Da1 D1. 5 om. (hapl.) 32^{d}–33^{a}. — d) T3 पातगतेन; G1 पाते शतेन. — After 32, S (except T2) ins.:

329* स्पर्धिनौ सहितौ तूर्णं खमास्थाय तरस्विनौ ।

[T1 G2 स्पर्धितौ. T1 पतितौ (for सहितौ). G2 कर्णं (for तूर्णं).] After the above, S (except T2) reads (repeating it in its proper place) 37^{ab}, followed by:

330* पूर्वमेव तु वै काकस्तूर्णं गन्तुं प्रचक्रमे ।

[M2–4 मे (for वै). M2–4 तूर्णात् (for तूर्णं). T1. 3 G2. 3 M2–4 तूर्णं (for गन्तुं).]

Thereafter, S reads 37^{cd}, followed by:

331* काकोऽथ हंसं चापल्याच्छीघ्रतां प्रतिदर्शयन् ।
वेगेनातीत्य तरसा पुनरेति मुहुर्मुहुः ।
तुण्डेनाभ्यहनच्चैतं कुर्वन्नामापसव्यतः ।
रोरूयन्निति चाप्येतं समाह्वयति वै मुहुः ।

[(L. 1) T2. 3 G2. 3 [ऽ]पि (for [ऽ]थ). T G3 हंस-. T1 प्रवि-; T3 G3 च प्र-; M2–4 हि प्र- (for प्रति-). — (L. 3) T1 [प्]का (for [प्]नं). T1 विनेदुरधिकैः स्वरैः; G2 उद्यमानस्य सव्यतः (for the posterior half). — T2 om. the post. half of line 3 and the prior half of line 4. T1 om. line 4. — (L. 4) G1. 2 इव (for इति). T3 G3 रोरूयवन्निवाप्येनं (for the prior half).]

33 Da1 D1. 5 om. 33^{a} (cf. v. l. 32). T1 om. 33—34. T3 G M1. 8 om. 33^{ab}. — a) K3 पतितान्; B1. 3. 4 D2–4. 7 M2. 4 पतिता वा; B2 पेतिता वा; D6 पेतितान्; D8 पतिवान्; (for पेतिवान्). Ś K2. 4 D8 वक्रांगः. Dn1 T2 मृदुपाती च (T2 °तेन) चक्रांगः. — b) K1 प्रीतिवानाथ (sic); K3 पतिवानथ; V1 पतिष्यन्नपि; B1. 3. 4 D3. 4. 7 M2. 4 पतिता वाथ; B2 D1. 5 पेतिता वाथ; B5 पेतिसंश्चापि (sic); Dn1 पातनश्चाति; D2 T2 पतितश्चापि. D8 पतवायेन वायस (sic). — c) B2 विषिस्मापयिषुः; B3. 4 T2. 3 G2. 3 M1 विसिस्मा°; Dn1 विसस्मा°; D3 विसिस्सा°; D8 विशिस्सापयितुः Cv as in text. — d) K3 Da1 D1. 5 आचक्षाणा; B1. 3 °क्षाणाः; T2. 3 G M दर्शयन् (for आचक्षाणो). Ś K (except K3) निज-; B1. 3–5 D2 स्वकां (D2 °का-); D6 [ऽ]थन (for [आ]त्मनः). K3 B2 Da1 D1–5. 7. 8 T2 क्रियाः (K3 °या).

34 T1 om. 34 (cf. v. l. 33). — a) G2 अथ तानि विचित्राणि. — b) B1. 3. 4 Da1 D1. 3–5. 7 मुहुर्मुहुः (for [इ]तराणि च). — K1. 3 om. (hapl.) 34^{c}–35^{b}. — d) Ś K2. 4 निनेदुर् (for वि°). V1 B D S (T1 om.) अधिकैः (B2 Dn1 °कं; G2 °क-) (for अथ तैः). D5 om. स्वरैः.

35 K1. 3 om. 35^{ab} (cf. v. l. 34). — a) Ś K2 Dn1 T3 G3 हंसाश्च (for हंसांश्च). Da1 D1. 5 [अ]वाहसंति; B5 D8 विह°; S (except M1. 3) [अ]पहसंति (for [अ]वह°). — b) Ś K2. 4 प्रा(Ś2 प्र)द्रवंत (K4 °तं) प्रियाणि च; B2 प्राप्नुवन्नप्रि°; B3 प्रावदन्सुप्रि°; Da1 D1. 5 प्राब्रुवन्नप्रि°; D6 प्रावदंताप्रि°; S प्र(M3 प्रा)वदंतोप्रि°. — After 35^{ab}, V1 (marg.) D6 T1 G1. 2 M read 36^{cd} repeating it in its proper place. V1 repeats on marg. 35^{cd}. D2 reads 35^{cd} after 36. — c) Ś2 B2. 5 D5 मुहुर् (for प्राहुर्). K3 B3 अपि; B1 अति (for इति). B3 चैव; G2 वेति (for चेति). Cv cites मुहूर्तमिति च (as in text). B3 तु (for च).

36 V1m D6 T1 G1. 2 M read 36^{cd} for the first time after 35^{ab}. — c) Da1 D1. 2. 5. 6 (first time) T2 नादान्; G2 (second time) रूपान् (for रावान्). K3 कुर्वाणा विविधोडीना; T1 (both times) °णान्वितथा ज्ञात्वा. — d) K3 (marg.) प्रशंसंतस्; Da1 D1. 5 घोषयंतस् (D1 °त) (for आशंसन्तस्). K3 B1. 2. 4 D1. 5 तथा जयं; Da1 ततो जयं; D3. 4. 7 जयं तथा (for तदा जयम्). V1 B5 Dn1 D2. 8 T2 आशंसन्ना(Dn1 °ता-; D2 °त्या)त्मनो जयं; D6 प्रशंसंत्यात्मनो जयं (second time °यं); T1 (both times). 3 G M (G1. 2 M both times) इ(T1 [अ]नि)च्छंतो जयमात्मनः. — After 36, D2 reads 35^{cd}.

37 D2 reads 37^{ab} twice. — a) Da1 हंसस्य; T1 हंसस्त. K3. 4 V1 B D S मृदुनैके(Dn1 °वै)न. Cv मृदुनैकेन हंसस्तु. — b) Da1 D1. 5 विक्रांतम्. G2 अपचक्रमे. — After the

C. 8. 1916
B. 8. 41. 43
K. 8. 35. 39

प्रत्यहीयत काकाच्च मुहूर्तमिव मारिष ॥ ३७
अवमन्य स्वयं हंसानिदं वचनमब्रवीत् ।
योऽसावुत्पतितो हंसः सोऽसावेव प्रहीयते ॥ ३८
अथ हंसः स तच्छ्रुत्वा प्रापतत्पश्चिमां दिशम् ।
उपर्युपरि वेगेन सागरं वरुणालयम् ॥ ३९
ततो भीः प्राविशत्काकं तदा तत्र विचेतसम् ।
द्वीपद्रुमानपश्यन्तं निपतन्तं श्रमान्वितम् ।
निपतेयं क्व नु श्रान्त इति तस्मिञ्जलार्णवे ॥ ४०
अविषह्यः समुद्रो हि बहुसत्त्वगणालयः ।
महाभूतशतोद्भासी नभसोऽपि विशिष्यते ॥ ४१
गाम्भीर्याद्धि समुद्रस्य न विशेषः कुलाधम ।
दिगम्बराम्भसां कर्ण समुद्रस्था हि दुर्जयाः ।

---

first occurrence of 37^{ab} after 329*, S (except T2) ins. 330*, followed by 37^{cd} and 331*. — ^{c}) V1 B5 D2.4 पर्यहीयत; T2 प्राक्षीयत च; T3 G1.3 M2.4 नात्यहीयत; G2 न ह्यही°; M1 न न्यही°; M3 नाद्यही°. Ś2 K1.2.4 Dn1 D3 S काकश्च (T2 °स्तु); K3 V1 B5 D2.6 हंसस्तु (V1 D2.6 °श्च). — ^{d}) Dn1 D3 मुहूर्ताद्. K1 अपि (for इव). S (except T2) सूतज (for मारिष).

38 ^{a}) K1 अवमन्य च तं हंसं; K3 B2.4 Da1 Dn1 D3–8 M °मन्य (M °त्य) च हंसांस्तान्; V1 °मन्य च हंसांस्तु; B1.3.5 D1.2 °मन्य च (B3 °मन्य तु; D2 °मन्यत) हंसास्तान्; T G2.3 °मत्य च हंसं तं; G1 °मत्य तु हंसांस्तान्. — ^{b}) K3 D3 काको; V1 Dn1 काकं; B1.5 D6 काका (for इदं). V1 B1.3–5 Dn1 D2–4.6.7 अब्रुवन् (for अब्रवीत्). T1 G1 M2 इदं काको वचोब्रवीत्; T2.3 G2.3 इदं काकोब्रवीद्वचः; M1.3.4 इदं काका वचोब्रुवन्. — ^{c}) Da1 D5 [उ]त्पतिता. — ^{d}) K3 V1 BD (except Dn1 D2) एवं; G2 अद्य (for एव).

39 ^{a}) K3 हंसस्य; V1 T1.3 GM हंसस्तु (for हंसः स). Dn1 D3 T2 वचः (for स तच्). — After 39^{a}, T1.3 GM ins.

332* भाषितं पततां वरः।
विगाह्य हंसो विक्षोभ्य
[(L. 2) G1 विक्रम्य (for विक्षोभ्य).]

— ^{b}) K1 प्रपतत्; B2 प्रापयन्; D6 प्रायशः; T2 प्रयातः (for प्रापतत्). — S (except M1) reads 39^{cd} for the first time after 32^{ab}. — ^{c}) Cv उपर्युपरि योगेन. — ^{d}) D4 सारंग-; G2 (first time) M2–4 समुद्रं (for सागरं). V1 B2.3.5 D2–4.6.7 S (except T2) मकरालयं (for वरुणा°). — T1 G1.2 M ins. after 39: T3 G3 after 40^{ab}:

333* बहुसत्त्वसमाकीर्णं वीचीभिर्भीमदर्शनम्।
अथाचिरेण राधेय काको वेगादहीयत।
ततोऽतीव परिश्रान्तः कथंचिद्धंसमन्वगात्।

[(L. 1) G2 सतां बहु- (for बहुसत्त्व-). T1.3 G3 वीचिभिर्; M1 वि#भीर्. T1 M भयदर्शनम् (for भीम°). — (L. 2) G2 हंसो (for काको). — (L. 3) T1 M तदा दीनः (for ततोऽतीव). T3 अभ्ययात्; M1 अन्वयात्; M2–4 अन्वियात् (for अन्वगात्). T1 किंचिद्धंसं समन्वयात् (for the posterior half).]

40 ^{a}) B2 अतो; T2 ततो हि (hypermetric) (for ततो). K3 तं च प्रवेशयत्काकं; B5 T1.3 G M भीश्चैन(B5 °त)माविशत्तीव्रा; D2 ततो भीत्याविशत्काकं. — ^{b}) K4 तत्र तत्र; B5 S (except T2) काकं कर्ण (for तदा तत्र). — After 40^{ab}, T3 G3 ins. 333*. — ^{c}) द्वीपं द्रुमानपश्यंतं; T1 M2–4 द्वीपान्द्रुमान्त्वा नापश्यद्; T2 द्वीपद्रुमान्हि पश्यंतं; T3 द्वीपान्द्रुमान्वितान्पश्यन्; G1 M1 द्वीपान्द्रुमान्वनान्पश्यन्; G2 द्वीपान्द्रुमान्यतान्पश्यन्; G3 द्वीपान्द्वीपान्वितान्पश्यन्. — ^{d}) K3 V1 B Da1 D1.3–8 T2 निपातार्थं (B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 °र्थे; D6 °र्तं); Dn1 संनिपान-; T1.3 G M विश्रमार्थं (for निपतन्तं). Da1 D1.5 G1.2 M श्रमान्वितः; T1.3 G3 °तुरः. D2 निजपातसमन्वितं. — After 40^{cd}, D6 ins.:

334* अवेक्षमाणस्तं काकं विह्वलं तं मुहुर्मुहुः।

— ^{e}) B2 निपातेयं. K4 क्व च श्रांत; B2 क्वन्वश्रांत (sic); D2 त्वनुक्रांत (sic); D6 क्व हंसाश्च; T1 क्व नु क्रांत; G3 क्व निश्रांत; Cv क्व नु शांत. — ^{f}) B2 पतितोस्मिन् (for इति तस्मिन्). K3 Dn1 महार्णवे (for जला°). Cv इति तस्मिन्महार्णवे.

41 ^{a}) D2 असाध्यह्य (sic); D3 अविसाह्यः; T2 °गाह्यः; G2 अवगाह्यः (for अविषह्यः). K1 सपुत्रो (for समुद्रो). K3 [ऽ]यं; Dn1 ह (for हि). ❀Cv: अविषह्य इत्यादि शल्यवचनम्।❀ — ^{b}) K4 B1 T2 M1 -गुणालयः; V1 -गणाकुलः; G2 -गणालयं. — T1 om. 41^{c}–42^{f}. — ^{c}) K3 महासूतशतोद्भासी; B1.2 Dn1 D1.4.7 °सत्त्वशतो°; D3 भूतशतोद्वासी; T2 °चयोद्भासी; T3 G1.3 महान्भूतशतो°; G2 महोद्भूत°. — ^{d}) T3 G2.3 तु (for [अ]पि).

42 T1 om. 42 (cf. v. l. 41). — ^{a}) T2 न विशेषं (for गाम्भीर्याद्धि). Cc cites गांभीर्यात् (as in text). Cv न विशेषं हि सूतज. B3 तु (for हि). — ^{b}) K3.4 V1 B Da1 Dn1 D1–3.5.7.8 T2.3 G न विशेषं (K4 °ष); D6 नाविशेष्यं. K3 D2–5.7.8 हि सूतज; B1.5 G2 कुलाधमः (B5 °मे). — ^{c}) Ś2 K1.4 V1 B3 D2.3.6 T2 Cv

विदूरपातात्तोयस्य किं पुनः कर्ण वायसः ॥ ४२
अथ हंसोऽभ्यतिक्रम्य मुहूर्तमिति चेति च ।
अवेक्षमाणस्तं काकं नाशक्नोद्व्यपसर्पितुम् ।
अतिक्रम्य च चक्राङ्गः काकं तं समुदैक्षत ॥ ४३
तं तथा हीयमानं च हंसो दृष्ट्वाब्रवीदिदम् ।
उज्जिहीर्षुर्निमज्जन्तं स्मरन्सत्पुरुषव्रतम् ॥ ४४
बहूनि पतनानि त्वमाचक्षाणो मुहुर्मुहुः ।
पतस्यव्याहरंश्चेदं न नो गुह्यं प्रभाषसे ॥ ४५
किं नाम पतनं काक यत्त्वं पतसि सांप्रतम् ।
जलं स्पृशसि पक्षाभ्यां तुण्डेन च पुनः पुनः ॥ ४६
स पक्षाभ्यां स्पृशन्नार्तस्तुण्डेन जलमर्णवे ।
काको दृढं परिश्रान्तः सहसा निपपात ह ॥ ४७

C. 8. 1933
B. 8. 41. 59
K. 8. 35. 58

दिगंबरांभसः (K4 Cv °सा; B3 °सं); M दिशश्च नांभसां. — ^{d}) V1 Dn1 D2.4.6.8 (marg. as in text) T3 समुद्रस्य; M3 °द्रस्थं. K3 V1 B D T2.3 G M विदुर्जना: (for हि दुर्जयाः). — ^{e}) V1 B5 Da1 Dn1 D1.2.5.6 T2.3 G1.3 M विपश्चितोप्यपा(Dn1 D2 °पि सा-; T2 °प्यसा)-रत्वात् (M1 °त्वं); G2 विपश्चितोप्यस्मरत्वात्. — ^{f}) D6 कः (for किं).

43 ^{a}) V1 D2 [ऽ]प्युपक्रम्य; B Da1 D1.3–7 M1.2 [ऽ]प्यतिक्रम्य; Dn1 ह्यपक्रम्य; D8 T1 M3.4 व्यतिक्रम्य; T2.3 G [ऽ]प्यतिक्रामन् (for ऽभ्यतिक्रम्य). — ^{b}) B2 समुद्रं (for मुहूर्तं). S इव (for the first इति). Ś K2.4 चेति मे; K1 चेतसि; S दूरतः (for चेति च). Cv cites मुहूर्तमिति च (as in text). — After 43^{ab}, S reads 43^{cf}, followed by 336*. — ^{c}) K1.3 V1 Da1 Dn1 D1.5.8 Cc.v अवेक्ष्यमाणस्; B2 D3 अन्वीक्ष°; D6 अनीक्ष्य° (for अवेक्ष°). B3 काको. — ^{d}) Ś2 K3 V1 B1.4.5 D T2 नाशक्नुद् (for नाशक्नोद्). Dn1 व्यवसर्पितुं; T2 व्यपसर्पतुं; Cv °सर्पितुं (as in text). B3 नाशक्नुपसार्पितुं; T1 प्रत्यगात्य हसन्निव (sic); T3 G M प्रत्यागम्य (G2 M °त्य) हसन्निव. — ^{e}) K3 अपक्रम्य; D6 प्रतिक्रम्य. K3 स (for च). Ś K2.4 D8 M2–4 वक्रांगः; B2 चक्रांगीः. — ^{f}) B2 समुदीक्ष्य च; D2 °दीक्षत; D8 °दीक्ष्यत. — After 43, N ins.:

335* यावद्गत्वा पतत्येष काको मामिति चिन्तयन् ।
ततः काको भृशं श्रान्तो हंसमभ्यागमत्तदा ।

[(L. 1) Ś1 अभ्यापततु; Ś2 K अभ्या(K1°त्या)पतति; B3 न वा प°; B5 न नृपते हि; D2 अन्वपतति; D3.4 न त्वाप°; D6 अन्वागतो हि; D8 अन्वापतति (for गत्वा प°). Cc cites न त्वा and आपतति. K3 V1 [ए]व (for [ए]ष). Da1 D1.5 यावन्नद्धा पतत्येष; Dn1 यावद्धा न पतत्येष (for the prior half). Ś2 K3 चिंतयत्; B1.3.4 Da1 D1.5.6.8 [अ]चिंतयत् (B3.4 D1.5.6 °यन्). — (L. 2) K3 D8 नैव (for ततः). D1 शांतो; D2 आर्तो (for श्रान्तो). Ś K अभ्यापतत् (for °गमत्).]
On the other hand, S ins. after 43:

336* शनकैः परिहीयन्तं परिश्रान्तमचेतसम् ।
तं प्रहस्य च चक्राङ्गः काकं मन्दगतिं तदा ।

[(L. 1) T3 G परिहीनं तं. — T2 om. line 2. — (L. 2) M2–4 वक्रांगः. T1 तथा (for तदा).]

44 ^{a}) K3 ततश्च (for तं तथा). K3 B2 तं; V1 B1.3–5 D T2 तु (for च). T1.3 G M हीयमानमथो (T1 °नं ततो) दृष्ट्वा. — ^{b}) S (except T2) हंसः प्राह यथार्थवत्. ❀Cc: अब्रवीदिति द्विरुक्तिः ।❀ — ^{c}) T1 उज्जिहीषुर्. Ś K1.2.4 निमग्नं तं (for निमज्जन्तं). — ^{d}) K1 Dn1 स (for सत्-). G2 निरस्यन्सत्पुरूहसः (sic).

45 Before 45, N T2 G1 ins. हंस उवाच. D2 om. 45^{ab}. — ^{a}) K1.3 V1 B Da1 D1.3–7 S पतितानि त्वं (T1 °निश्च); D8 पतिता पातम्. Cv बहूनि पतितानि त्वम्. — ^{c}) Ś K1.2.4 B1–4 D3–5.7 पातस्य; V1 ततस्तु; Dn1 शतं च; D8 पतता; T2 प्रपातं (for पतसि). Ś2 Da1 D1 [आ]व्याहरंश्चेदं; Dn1 व्यहरंश्चेदं; D2 [आ]व्याहरन्नेव; D6 T3 G2.3 M [अ]व्या(M1 °प्या)हरन्खेदं (M2–4 °दात्); T1 [अ]माहरन्खेदं (sic); T2 व्याहरस्येकं. K3 पतस्वपाहरश्चेदं. — ^{d}) K2 Da1 मनो-; K3 न तु; B1–3 Dn1 नाना-; D6 न च; T2 न मे; T3 G M ततो (for न नो). K1 प्रशंस मे; V1 तु भाषसे (for प्रभाषसे). T1 ततस्तु त्वं प्रभाषसे.

46 ^{ab}) D8 न मे (for नाम). Ś1 K3 V1 B D (except Dn1) S पतितं (for पतनं). K3 तत्त्वं; B1.3.4 Da1 D1.5 यथा; D6.7 यं त्वं (for यत्त्वं). K3 पतति; Da1 D1.5 मज्जसि; M3.4 पयसि (for पतसि). V1 D2–4.6.7 संप्रति; T2 मां प्रति (for सांप्रतम्). Cap किं नाम यमिमं त्वं यत्पतसि क्षिपसीति च. — Ś2 om. (hapl.) 46^{d}–47^{a}. — ^{d}) D2 om. च. — After 46, K4 V1 B D (D8 marg.) S ins.:

337* प्रब्रूहि कतमे तत्र पाते वर्तसि वायस ।
एह्येहि काक शीघ्रं त्वमेष त्वां प्रतिपालये ।

[(L. 1) D2 स ब्रूहि (for प्रब्रू°). V1 B1.4.5 Dn1 D2.6.8 S कतमो (D2 °मा; D8° मं). K4 तन्मे; V1 B1.4.5 Da1 D1.5.6.8 यत्र; S [ऽ]थं ते (M1 यत्ते) (for तत्र). K4 यत्ते; D8 पातैः; S पातो (for पाते). T1 वर्तत; T2.3 G3 M1 वर्तति; G2 वर्त्तेसि (for वर्तसि). G2 सांप्रतं (for वायस). — After line 1, V1 reads st. 47 on marg., repeating it in its proper place. — (L. 2) B2.3 transp. काक and शीघ्रं. K4 प्रतिशां; G2 M2–4 एव त्वा (for एष त्वां). K4 प्रतिपालयः; T G परिपालये.]

C. 8. 1935
B. 8. 41. 61
K. 8. 35. 60

हंस उवाच ।

शतमेकं च पातानां यत्प्रभाषसि वायस ।
नानाविधानीह पुरा तच्चानृतमिहाद्य ते ॥ ४८

काक उवाच ।

उच्छिष्टदर्पितो हंस मन्येऽऽत्मानं सुपर्णवत् ।
अवमन्य बहूंश्चाहं काकानन्यांश्च पक्षिणः ।

47 Ś2 om. 47^{a} (cf. v. l. 46). D6 om. 47^{ab}. Before 47, K3.4 V1 B D (except D2; D6 om.) T2 ins. शल्य उवाच. — ^{a}) Dn1 आर्तं. — ^{b}) B2 तुष्टेन (for तुण्डेन). Ś K2.4 जलपर्वते (K4 °तः); K1 °मेवते; V1 B2 D2 च महार्णवं; B1.3-5 Da1 D1.3-5.7 S च जलं तदा (M2-4 °था); Dn1 च जलार्णवं (for जलमर्णवे). — Ś K V1 B1.2.4.5 D3.4.7.8 T2 ins. after 47^{ab}: Dn1, after line 2 of 342*: D6 (om. lines 1-3) ins. after 342*:

338* दृष्टो हंसेन दुष्टात्मन्निदं हंसं ततोऽब्रवीत् ।
अपश्यन्नम्भसः पारं निपतंश्च श्रमान्वितः ।
पातवेगप्रमथितो हंसं काकोऽब्रवीदिदम् ।
वयं काकाः कुतो नाम चरामः काकपातिकाम् ।
हंस प्राणैः प्रपद्ये त्वां द्वीपान्तं प्रापयस्व माम् । [5]

[V1 D6 om. lines 1-3. — (L. 1) Ś K Dn1 D8 T2 दुष्टात्मा. Ś B2 Dn1 D8 मैवं; K3 मैव; K4 स च; T2 त्वेवं (for इदं). K3 B5 हंसस्; Dn1 हंस. B5 तदा (for ततो). D8 तमब्रवीत्. — (L. 2) K3 अंभसा. Ś1 K2-4 Dn1 निपातं वा (Dn1 च) (for निपतंश्च). K1 श्रमान्वितं. — (L. 3) Ś K1.2.4 वातमेघप्रमथितो; K3 °वेगप्रव्यथितो (for the prior half). Dn1 हंस. — V1 reads lines 4-5 after the ref. in 49. — (L. 4) Ś K1.2 केकाकृता (Ś2 K1 °कृतं); K4 कोकाकृतं; D8 काकाकृतो; T2 काककृता (for काकाः कुतो). V1 कृता; K3 D4.7.8 क्षितौ; B1.4.5 कृतो (for कुतो). K3 D4 चराम. Ś K1.2.4 काकवातिकाः (K4 °का); K3 °वंचिकां; V1 B1.2.4.5 D7 °वाशिकाः; D3 तान्वयाः; T2 °पातिकाः; Cv काकवाचकाः. — (L. 5) Ś2 त्वं (for त्वां). K3 द्वीपं तु. V1 B1.4.5 D3.7 उदकांतं नयस्व मां (for the posterior half).]

— After the above, Dn1 reads 48 and D2.6 cont. with 343*.

B1.4.5 D3.4.7 cont.: D6 ins. after 47^{ab}:

339* स पक्षाभ्यां स्पृशन्नार्तस्तुण्डेन च महार्णवम् ।

[Before the above, D6 ins. शल्य उवाच. D4 महार्णवे.]

— Ś K1.2 B2 D8 T2 om. 47^{cd}. K3 om. 47^{c}-48^{d}. T1 om. 47^{c}-48^{b}. — ^{c}) K4 V1 B1.4.5 D2-7 दृढ- (for दृढं). — ^{d}) Dn1 निष्पपात (for निपपात). — After 47, K4 B (except B2) D (except Dn1 D8) T3 G M ins.:

340* सागराम्भसि तं दृष्ट्वा पतितं दीनचेतसम् ।
म्रियमाणमिदं काकं हंसो वाक्यमुवाच ह ।

[(L. 2) V1 मृत्युमाणम्; M2-4 हीयमानम् (for म्रियमाणम्). D2.6 T3 G M transp. काकं and वाक्यं.]

48 K3 om. 48; T1 om. 48^{ab} (cf. v. l. 47). B1.3-5 Da1 D1-7 T2.3 G M om. the ref. Dn1 reads 48 after 338*. — ^{a}) G1 चैकं (for एकं). Cv as in text. — ^{b}) K4 B1.3-5 D3.4.7 पातान्यहमनु (B5 °मिति)-स्मर (K4 °रन्); Da1 Dn1 D1.2.5.6 T3 GM पतान्यहमिति स्वयं (T3 G M स्म ह). — B1.3.4 Da1 Dn1 D1.3-5.7 T1.3 G M ins. after 48^{ab}: K4 B5, after 48:

341* श्लाघमानस्त्वमात्मानं काक भाषितवानसि ।

[K4 श्लाघमानस्. Da1 D1.5 T1.3 G M श्लाघन्नात्मानमद्य त्वं (for the prior half). G2 काकं हि तत्तवानसि (sic) (for the posterior half).]

— B1.3.4 Da1 Dn1 D1.3-5.7 T1.3 GM om. 48^{cd}. K4 reads 48^{cd} after 342*. — ^{c}) K1 V1 B2.5 D2.6.8 T2 [इ]ति (for [इ]ह). — ^{d}) V1 T2 इहोच्यते (for इहाद्य ते). — K4 B1.3.4 Da1 Dn1 D1.3-5.7 S (except T2) cont. after 341*: V1 B5 D2.6 ins. after 48:

342* स त्वमेकशतं पातं पतन्नभ्यधिको मया ।
कथमेवं परिश्रान्तः पतितोऽसि महार्णवे ।
प्रत्युवाच ततः काकः सीदमान इदं वचः ।
उपरिष्टं तदा हंसमभिवीक्ष्य प्रसादयन् ।

[(L. 1) K4 सत्यम् (for स त्वम्). Da1 om. पातं. V1 पतन्नभ्यधिकं; Dn1 D2 पातस्त्वभ्यधिको (sic). — (L. 2) D2 कथम् (for कथम्). K4 D2 T1 एव; G2 एकं (for एवं). — After line 2, Da1 ins. 338* and D2 reads st. 48. — (L. 3) K4 पुनः; D2 स तं; D6 इदं (for ततः). K4 काकं; D2.6 हंसं; T1 काक (for काकः). K4 V1 D2 सीदमानम्. — (L. 4) K4 उपविष्ट; B5 Da1 D1.2.5.6 T1.3 G M उपरिस्थं; D3.4 °विष्टं (for °रिष्टं). K4 यदा; T1 तथा (for तदा). T1.3 G M प्रसमीक्ष्य (for अभिवीक्ष्य).]

— After the above, K4 reads 48^{cd} and D6 reads lines 4-5 of 338*.

49 D2.6 T1.3 G M1.3 om. the ref. After the ref., V1 reads lines 4 and 5 of 338*. D2 om. 49; D6 om. 49^{ab}. — ^{a}) K3 उच्छिष्टदयितो. — ^{b}) K1 मन्यात्मानं; D8 मान्या°. — ^{c}) V1 B4 T2 अवमन्ये, Da1 D1.5 चापि (for चाहं). — ^{d}) V1 काकांश्चान्यांश्च. Da1 D1.5 पक्षिणां. — ^{e}) Da1 D1.5 हंसः (for हंस).

प्राणैर्हंस प्रपद्ये त्वां द्वीपान्तं प्रापयस्व माम् ॥ ४९
यद्यहं स्वस्तिमान्हंस स्वदेशं प्राप्नुयां पुनः ।
न कंचिदवमन्येयमापदो मां समुद्धर ॥ ५०
तमेवंवादिनं दीनं विलपन्तमचेतनम् ।
काक काकेति वाशन्तं निमज्जन्तं महार्णवे ॥ ५१
तथैत्य वायसं हंसो जलक्लिन्नं सुदुर्दशम् ।
पद्भ्यामुत्क्षिप्य वेपन्तं पृष्ठमारोपयच्छनैः ॥ ५२
आरोप्य पृष्ठं काकं तं हंसः कर्ण विचेतसम् ।
आजगाम पुनर्द्वीपं स्पर्धया पेततुर्यतः ॥ ५३
संस्थाप्य तं चापि पुनः समाश्वास्य च खेचरम् ।
गतो यथेप्सितं देशं हंसो मन इवाशुगः ॥ ५४
उच्छिष्टभोजनात्काको यथा वैश्यकुले तु सः ।

C. 8. 1945
B. 8. 41. 71
K. 8. 35. 71

---

and त्वं (for त्वां). — f) K3 द्वीपं तु (for द्वीपान्तं). D6 पुनर्द्वीपं नयस्व मां. — For 49, S (except T2) subst.: B5 ins. after 49^{ab}: D2.6 cont. after 338*:

343* उच्छिष्टान्नेन पुष्टोऽहं दर्पोत्सिक्तः कुवायसः ।
सुपर्ण इति चात्मानं ज्ञातवान्बुद्धिलाघवात् ।
शरणं त्वां प्रपन्नोऽहमुदकान्तमवाप्नुयाम् ।

[(L. 1) D6 T3 G3 च वायसः; T1 G1 M कुसत्वकः (G1 M1.3 °तः); G2 कृतस्ततः (for कुवायसः). — (L. 2) B5 D2 सुपर्णमिव; D6 G1 सुपर्ण इव; G2 °र्णजवम्. G2 आत्मानं (for चा°). — B5 D6 om. line 3. — (L. 3) G2 उदकांतरमाप्नुयाम्; G1 M1 °मवाप्नुयात् (for the posterior half).]
T1 G1.2 M cont.:

344* हंसेदानीं परिश्रान्तमापदो मां समुद्धर ।
[T1 आपन्नो (for आपदो).]

50 a) K3 [अ]पि (for [अ]हं). D2 अद्य (for हंस). — b) B Da1 D3.4.7 स्वं देशं. Ś1 (before corr.) K3 B1.3.5 Da1 D1–3.5.7 G1 विभो; K2 विना; V1 B2.4 Dn1 D4.6.8 प्रभो (for पुनः). — c) Ś2 कथंचिद् (hypermetric); K3 B2.5 Da1 D1.5 T2 किंचिद् (for कंचिद्). V1 B D T2 अवमन्येहं (D2 °त). Cc cites अवमन्ये. — For 50, S (except T2) subst.:

345* यदि नाम पुनर्जीवन्गच्छेयं स्वं निवेशनम् ।
नैवं पुनर्हीनमपि क्षेप्ताहं खेविचारिणम् ।
[(L. 2) T1.3 G3 M1 खेविचारणं.]

51 a) T1 एव; M2–4 एनं (for एवं-). K1 -वादिनि; V1 B2 D2 S (except T2) करुणं (for -वादिनं). — b) B2 Dn1 D6 T2 M1 अचेतसं; T1 विचेतनं (for अचे°). — c) B4 M काका; Dn1 काकं (for काक). M1 केकेति (for काकेति). V1 भाषंतं; T G3 M1 वाश्यंतं; G1 क्रोशंतं; G2 वाक्यं तं; Cc वासंतं (for वाशन्तं). K3 काकजांके निवासं तं (sic). — After 51, S (except T2) ins.:

346* कृपयाभिपरीतो वै कृपां चक्रे दुरात्मनि ।
[T1 G2 M1 कृपया हि (M1 °याति-). G2 हि (for वै).]

52 a) K3 उत्पत्य; K4 तथैति; V1 तथोक्त्वा; B Da1 D1.5 अनुक्त्वा; Dn1 D6.8 T2 तथोक्ते (D6 °क्तं) (for तथैत्य). Dn1 वायसे. D2–4.7 कृपयादाय हंसस्तं. S (except T2) अथ तं पतितं हंसो (G दीनं). — b) Ś2 K2.4 Dn1 सुदुर्दशं; B4 Da1 D1.5 सु(D1 स)दुर्भृशं; T1.3 G2.3 M1.3.4 अचेतसं; G1 M2 अचेतनं (for सुदुर्दशम्). — c) G2 आरोप्य (for उत्क्षिप्य). Ś1 K1.2.4 वेगेन; Ś2 वेशेन; T1 वेदंतं; T2 वेगात्तं (for वेपन्तं). — d) T1.3 G तदा (for शनैः).

53 a) K3 V1 B2 Dn1 D2.6 पृष्ठे. T1 M transp. आरोप्य and पृष्ठं. K3 V1 B D T1.2 M हंसस्तं (B1 °स्तु) (for काकं तं). T3 G स हंसः पृष्ठमारोप्य. — b) K3 V1 B D S काकं (G2 पापं) (for हंसः). B (except B2) D3–5.7 तूर्णं (for कर्ण). B3 Da1 D1.3.5.7.8 विचेतनं. — After 53^{ab}, S (except T2) ins.:

347* अविस्मयंस्तदा कर्णं पुनरेनं समानयत् ।
[G2 अविसयत्. M2 एवं (for एनं). M1 समापयत्.]

— c) S (except T2) तमेव देशं तरसा (G2 °शं तं हंस). — d) G2 यथा; Ca.c यतः (as in text). D6 स्पर्धयोत्पातितौ यतः. — After 53, S (except M3) ins.:

348* उत्सृजंश्चाब्रवीन्मैवं पुनः कार्यं त्वयेति ह ।
[T3 G1.3 उत्सृज्य. G1 त्वब्रवीन्. T1 नैवं (for मैवं). M2.4 [अ]नघ (for [इ]ति ह).]

54 M3 om. 54. — a) K1.4 स(K4 सं)स्थापि (for संस्थाप्य). B4 चैवं स; Dn1 तं वापि; D2 चैनं स; D6 तं पुनश्च; T2 तच्चापि (for तं चापि). D6 चापि (for पुनः). T1.3 G M (M3 om.) स्थाप्य चैनं पुनर्द्वीपे. — b) B2 समाश्वस्य. B1 खेचरः; T3 G M विक्लवं (for खेचरम्). — c) Dn1 ततो; D2 ययौ (for गतो). — d) B3 स्थूग; T1 मान (for मन). G1 [अं]शुगः (for [आ]शुगः). — B2.5 Dn1 D2–4.6.7 S ins. after 54: K4, after 55^{ab}:

349* एवमुच्छिष्टपुष्टः स काको हंसपराजितः ।
बलं वीर्यं महत्कर्ण त्यक्त्वा क्षान्तिमुपागतः ।

[(L. 1) Dn1 च; G1 सन् (for स). Dn1 हंसः (for हंस-). K4 -परायते (for -पराजितः). — (L. 2) B2 D4.7 बलवीर्यं. B5 T1 मदात्क(T1 °दं क)र्णं (for महत्कर्ण). Dn1 D2.6 बलवीर्यमदात्कर्ण; T3 G M1 बलवीर्यमदं (G1 °मिदं; G2 °महः; M1 °पदं) कर्ण; M2–4 बलवीर्यमदं त्यक्त्वा (for the prior half). M2–4 कर्ण (for त्यक्त्वा). T3 G उपागमत् (for °गतः). K4 शांतिं (for क्षान्तिम्).]

55 a) Ś °भोजनान्; K3 V1 B D T3 G2.3 °भोजनः

C. 8. 1946
B. 8. 41. 72
K. 8. 35. 71

एवं त्वमुच्छिष्टभृतो धार्तराष्ट्रैर्न संशयः ।
सदृशाञ्छ्रेयसश्चापि सर्वान्कर्णातिमन्यसे ॥ ५५
द्रोणद्रौणिकृपैर्गुप्तो भीष्मेणान्यैश्च कौरवैः ।
विराटनगरे पार्थमेकं किं नावधीस्तदा ॥ ५६
यत्र व्यस्ताः समस्ताश्च निर्जिताः स्थ किरीटिना ।
सृगाला इव सिंहेन क्व ते वीर्यमभूत्तदा ॥ ५७
भ्रातरं च हतं दृष्ट्वा निर्जितः सव्यसाचिना ।
पश्यतां कुरुवीराणां प्रथमं त्वं पलायथाः ॥ ५८
तथा द्वैतवने कर्ण गन्धर्वैः समभिद्रुतः ।
कुरून्समग्रानुत्सृज्य प्रथमं त्वं पलायथाः ॥ ५९
हत्वा जित्वा च गन्धर्वांश्चित्रसेनमुखान्रणे ।
कर्ण दुर्योधनं पार्थः सभार्यं सममोचयत् ॥ ६०
पुनः प्रभावः पार्थस्य पुराणः केशवस्य च ।
कथितः कर्ण रामेण सभायां राजसंसदि ॥ ६१
सततं च तदश्रौषीर्वचनं द्रोणभीष्मयोः ।
अवध्यौ वदतोः कृष्णौ संनिधौ वै महीक्षिताम् ॥ ६२
कियन्तं तत्र वक्ष्यामि येन येन धनंजयः ।
त्वत्तोऽतिरिक्तः सर्वेभ्यो भूतेभ्यो ब्राह्मणो यथा ॥ ६३
इदानीमेव द्रष्टासि प्रधने स्यन्दने स्थितौ ।

(Dn1 G2 °नं). — ^{b}) Ś2 वैशकुले. Ś1 (marg.) [ऽ]वसत्; D2–4.6.7 S (except T2) पुरा (for तु सः). — After 55^{ab}, K4 ins. 349*. — ^{c}) T2 तथा (for एवं). D6 उच्छिष्टभुजो. — ^{d}) T1 धार्तराष्ट्रे. — ^{e}) T1 जाधिकांश्च (for श्रेयसश्च). Cc cites श्रेयसः (as in text). — ^{f}) T1 सदा (for सर्वान्). V1 B Dn1 D1.3.4.6–8 T G M2–4 Ca [अ]वमन्यसे; Da1 [अ]भिवम° (hypermetric); D2 Ca [अ]भिमन्यसे (for [अ]ति°). D5 सर्वान्कर्णं भिवमन्यसे; M1 सर्वान्कर्णं मावमन्यसे (both hypermetric).

56 ^{a}) Ś1 K2 शप्ते; Ś2 (*sup. lin.* as in text) शप्तो; K4 शूरैः (for गुप्तो). — ^{b}) T2 सकौरवैः (for च कौरवैः). — ^{d}) K3 D2.3 नावधीत्. Ś K2.4 तथा; T1 पुरा (for तदा).

57 ^{a}) G2 समस्ताच्च. Ca.c cites समस्ताः (as in text). — ^{b}) Ś2 K1.4 D6 G1 M1 निर्जिताश्च; V1 B2 T2 °तास्तु; Dn1 T1 °ताः स्म; D4 °ताः स्थः. — ^{c}) Some MSS. शृगाला; V1 D1 शृगाल; T G M1 सृगा(G2 °का)ल (for सृगाला). — ^{d}) K3 द्यूते (for क्व ते). B4 D2 वीर्यमगात्तदा; S (except T2) क्व ते (T2 कृते; G2 तव) वीर्यं तदा गतं.

58 ^{a}) Ś2 चाहतं; K1 D2–4.7 S निहतं (for च हतं). — ^{b}) B1.4.5 D2–4.6.7 S (except T2) समरे (for निर्जितः). — ^{c}) D8 सर्ववीराणां (for कुरु°). — ^{d}) S1 K1.2 Dn1 D8 T1 M1 पलायिथाः; K3 V1 B Da1 D2–7 T2 G2 °यितः; D1 प्रपलितः (for °यथाः).

59 K3 B5 D8 om. (hapl.) 59. G2 om. 59^{ab}. — ^{a}) V1 यथा; Dn1 M1 तदा (for तथा). — ^{b}) S (except T2; G2 om.) समभिद्रुतान्. — ^{c}) S (except T2) सदारान् (for समग्रान्). V1 कुरून्सर्वान्समुत्सृज्य. — ^{d}) V1 B2 D2.6 S (except T2) त्वमेवाग्रे (for प्रथमं त्वं). Ś K1.2.4 T1.3 G3 M1 पलायिथाः; V1 B1–4 D (D8 om.) T2 G2 °यितः.

60 ^{a}) Ś1 K2 [अ]थ (for च). — ^{b}) K3 -पुरोगमान्; T2 -सुतान्रणे (for -मुखा°). — ^{c}) Dn1 कर्णे (for कर्ण). K4 कर्णं (for पार्थः). — ^{d}) K3 V1 B Da1 Dn1 D1–5.7 सममोक्षयत्. D6 तदा सर्वानमोक्षयत्; T1.3 G M सभ्रातृकममोचयत्; T2 सभायां समोयोजयत्.

61 ^{a}) K3 D4 पुरा (for पुनः). — ^{b}) Ś K1.2.4 B3–5 D2.3.6–8 पौराणः (D8 °णे); Dn1 T2 पुराणे. T1 ह (for च). — ^{d}) K2 सभाया. S (except T2) कुरु- (for राज-).

62 ^{a}) D8 G2 त (sic) (for च). Ś2 K4 तदाश्रौषीः; V1 B D S त्वम° (for तद°). — ^{b}) V1 भीष्मद्रोणयोः (by transp.). — K1 om. 62^{c}–63^{b}. — ^{c}) K3 M3.4 वदतौ; K4 B Da1 Dn1 D1–5.7 T2 M1 वदतः. — ^{d}) S (except T2) संनिधाने (for संनिधौ वै). V1 B (except B2) Da1 D1–5.7 च (for वै).

63 K1 om. 63^{ab} (cf. v. l. 62). — ^{a}) T3 G3 कियतां; Cc कियन्तं (as in text). K3 कियत्तत्र प्रवक्ष्यामि; V1 B1 D7 कियंतं तत्प्र°; B2 कियंतस्तत्प्र°; B3–5 Da1 D1–6.8 कियत्तत्तत्प्र°(D8 °त्र प्र°); T2 कियंतं तव व°; M2–4 कियद्वै यत्र व°. — ^{b}) Da1 om. येन. K4 धनंजयं. — ^{cd}) Ś K1.2 तथा (for त्वत्तो). K3 विशिष्टः; K4 [अ]तिरिक्तं. T1.3 G transp. सर्वेभ्यो and भूतेभ्यो.

64 ^{a}) S (except T2) द्रक्ष्यसि त्वमिदानीं तौ. — ^{b}) Ś2 प्रधान-; K3 प्राधान्ये; V1 B D S (except T2) प्रधाने. V1 यथा (for स्थितौ). Ś1 K1.2 प्रधानस्यंदनस्थितौ. Ca cites स्यंदने (as in text). — After 64^{ab}, T3 G3 ins. 354*. G2 om. 64^{c}–65^{b}. — ^{c}) K1 वासुदेवस्य. — ^{d}) K3.4 V1 B D S (G2 om.) कुंतीपुत्रं (for पाण्डवं च). K4 B1.3.4 Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 S (G2 om.) च पांडवं; V1

पुत्रं च वसुदेवस्य पाण्डवं च धनंजयम् ॥ ६४
देवासुरमनुष्येषु प्रख्यातौ यौ नरर्षभौ ।
प्रकाशेनाभिविख्यातौ त्वं तु खद्योतवन्नृषु ॥ ६५
एवं विद्वान्मावमंस्थाः सूतपुत्राच्युतार्जुनौ ।
नृसिंहौ तौ नरश्वा त्वं जोषमास्स्व विकत्थन ॥६६

C. 8. 1961
B. 8. 41. 67
K. 8. 35. 86

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

B2.5 D2.6 च फा(D6 फ)ल्गुनं (for धनंजयम्). — K4 V1 B D ins. after 64: T G1.3 M cont. after 352*:

350* यथाश्रयत चक्राङ्गं वायसो बुद्धिमास्थितः ।
तथाश्रयस्व वार्ष्णेयं पाण्डवं च धनंजयम् ।

[(L. 1) K4 [आ]श्रयंतं; V1 B1–3.5 Da1 D1.5 T2 M1 [अ]शिक्ष(V1 °ष्य-; B1.2.5 M1 °क्षि)त; T3 G1.3 M2–4 शिक्षति; Dn1 [आ]क्षिपन्; D2 [आ]क्षिप्यत; D6.8 (marg.) [आ]क्षिपत; D8 [आ]शस्यंत; T1 [आ]सिक्षिति (for [आ]श्रयत). V1 B1.3.5 चक्रांगाद्; D8 M2–4 वक्रांगं. K4 वायसिं; G1 वायसे. B5 D7 T1.3 G3 M8 आश्रितः; G1 M1.2.4 आश्रितं (for आस्थितः). — (L. 2) K4 तं श्रयस्यं च (sic); V1 B3.5 Da1 D1 T1.3 G1.3 M तद्वच्छिक्ष(V1 °ष्य)-स्व; Dn1 D2.6.8 तद्वत्क्षिप(D2 °प्य)सि (D8 °स्व); T1 तद्वच्छिक्ष्यसि; T2 तद्वच्छिष्टः स (for तथाश्रयस्व). B5 पांडवाच धनंजयात् (for the posterior half).]

K4 B2.4.5 D (except D8) cont.: K3 ins. after 64:

351* यदा त्वं युधि विक्रान्तौ वासुदेवधनंजयौ ।
द्रष्टास्येकरथे कर्ण तदा नैवं वदिष्यसि ।
यदा शरशतैः पार्थो दर्पं तव वधिष्यति ।
तदा त्वमन्तरं द्रष्टा आत्मनश्चार्जुनस्य च ।

[(L. 1) B5 यस्मात् (for यदा). — (L. 2) K3 द्रक्षसि; (for द्रष्टासि). B2 कर्णः. K3 D1 वदिष्यति. — (L. 3) K4 यथा (for यदा). K3 शितैः शरैः; D6 शतशरैः (for शरशतैः). D2 दर्पस् (for दर्पं). K3 ते बाधयिष्यति; K4 तव हनिष्यति; B2.4 D2 ते नाशयि°; Da1 D1.5 ते वारयि°; D6 ते पातयि° (for तव वधि°). — (L. 4) Ca cites अन्तरं (as above). K3.4 B2 D6 द्रक्ष्या; B4 द्रष्टासि (for द्रष्टा). Da1 D1.5 आत्मनोथ (for °नश्च).]

T1.3 G1.3 M ins. after 64:

352* त्वं शीघ्रमेव वार्ष्णेयं पाण्डवं च धनंजयम् ।

After 352*, T1.3 G1.3 M cont. with 350*.

65 G2 om. 65ab (cf. v. l. 64). — b) V1 B2 विख्यातौ (for प्रख्यातौ). V1 B1.2.5 Dn1 D2–7 T2.3 G1.3 M नरोत्तमौ (for नरर्षभौ). — K3 V1 B D T2.3 G3 ins. after 65ab: T1 G1.2 M after 65:

353* तौ मावमंस्था मौर्ख्यात्त्वं खद्योत इव रोचनौ ।

[Dn1 नावमंस्था (for माव°). T1.3 G M1 मौढ्यात्; M2–4 मूढ त्वं (M3 °स्त्वं). G2 खद्योतम्. V1 B2 खेचरौ; D8 (marg. as in text) निस्वनौ; T1 G1 M लोचने; T3 G3 वै वने; G2 चैव नः; Cop खे चरन्. Ca.c रोचनौ (as above).]

K3 V1 B D T2 cont.: T1 G1.2 M ins. after 65ab; T3 G3 after 64ab:

354* सूर्याचन्द्रमसौ यद्वत्तद्वदर्जुनकेशवौ ।

[B1 T1 सूर्यचंद्र°; Ca सूर्या° (as above). D1 यत्तत्; D8 युद्धे (for यद्वत्). K3 B3.4 Da1 Dn1 D1.5.8 S अच्युतपांडवौ (for अर्जुनकेशवौ).]

— c) K3 V1 B Da1 D1–8 प्राकाश्येन; Dn1 प्रकाशयात्; T2 प्रकाशौ च (for प्रकाशेन). K3 V1 B1 Da1 D1.4.5 [अ]तिविख्यातौ; T1.3 G M1 [अ]प्य वि°. — d) K3 त्वं च; V1 नूनं (for त्वं तु). V1 खद्योतयन्नृषु; Da1 D1.5 °तवद्विपुः.

66 a) K1.3 V1 B D G2 M2.4 Ca विद्वन्. M1 मातिमंस्थाः (for माव°). — b) Ś2 K4 V1 T1 M1 सूतपुत्रार्जुनाच्युतौ. — c) T3 G3 नरसिंहौ; G2 तौ नृसिंहौ (by transp.). V1 B Dn1 D2–4.6.7 T2 महात्मानौ; G2 नराश्वानां (for नरश्वा त्वं). T1 नृसिंहौ तरसा हित्वा; G1 °हौ नरशिवा त्वं तु (sic). — d) V1 जोषमास्तु; Da1 D1.6 जोषमास (D6 °स); G2 ततो मा त्वं (for जोषमास्स्व). K3.4 V1 B2–5 Da1 D1.5–7 T2 M विकत्थने (D6 °त्थिनं); B1 D8 T1 °त्थसे; Dn1 °त्थनः; D2 °त्थनं; G2 °त्थथाः; Ca °त्थन (as in text).

Colophon. — *Adhy. name*: K4 B1.4 Da1 D1.5.8 हंसकाकीयं (K4 °यः); V1 हंसकाकोपाख्यानं; B5 कर्णशल्यसंवादे हंसकाकीयं; Dn1 D6 T2 हंसकाकीयो(D6 T2 °काको)-पाख्यानं; D3.4.7 कर्णशल्यसंवादे हंसकाकीयोपाख्यानं; T1 कर्णशल्यविवादे हंसकाकसंवादः; M1 शल्यविवादे हंसकाकीयं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 28 (as in text); K1 39; B1 45; Da1 52; D1 35; D4 32; D6 43; T1.3 G M 34; T2 37.

C. S. 1962
B. S. 42. 1
K. S. 36. 1

२९

संजय उवाच।
मद्राधिपस्याधिरथिस्तदैवं
वचो निशम्याप्रियमप्रतीतः।
उवाच शल्यं विदितं ममैत-
द्यथाविधावर्जुनवासुदेवौ ॥ १
शौरे रथं वाहयतोऽर्जुनस्य
बलं महास्त्राणि च पाण्डवस्य।
अहं विजानामि यथावदद्य
परोक्षभूतं तव तत्तु शल्य ॥ २
तौ चाप्रधृष्यौ शस्त्रभृतां वरिष्ठौ
व्यपेतभीर्योधयिष्यामि कृष्णौ।
संतापयत्यभ्यधिकं तु रामा-
च्छापोऽद्य मां ब्राह्मणसत्तमाच्च ॥ ३
अवात्सं वै ब्राह्मणच्छद्मनाहं
रामे पुरा दिव्यमस्त्रं चिकीर्षुः।
तत्रापि मे देवराजेन विघ्नो

29

1 a) T1 [आ]धिरथेर्; T2.3 G1.3 [अ]तिरथिर्; G2 [अँ]धिपतिर् (for °रथिस्). Ś तथैव; Ś2 (*sup. lin.*) तथोक्त्वा; K1 तथोक्तं; K2 lacuna; K3 V1 B D S महात्मा (for तदैवं). — b) K3 प्रियम् (for [अ]प्रियम्). V1 B5 Da1 D1.4.5.8 अप्रतीतं; D2 अब्रवीत्ततः. Cc अप्रमीतः; Ca °तीतः (as in text). — c) D1 शल्य. — d) G1 यथातथाव् (for °विधाव्). B1.3.4 Da1 Dn1 D1.5.8 T2 वासुदेवार्जुनौ तौ.

2 a) Dn1 D8 शौरी; T2 शौरौ (for शौरे). Ś2 K4 शौरेरहं (for शौरे रथं). Ś2 वारयतो; Dn1 D8 वाहयते; M1 वाहनतो (for °यतो). — b) T2 वरो (for बलं). — c) K3 T1 अस्य (for अद्य). — d) M1 परोक्षभूतस्. B5 भवतस्तु; Dn1 T1.2 M तव तत्र (Dn1 °त्त्व) (for तव तत्तु). G1 शल्यः. — After 2, D8 ins. 355*.

3 For the narrative in this chapter, Cf. 12.2–3. — D8 om. 3^{ab}. — a) K1 तौ चाप्रहृष्यौ; K3 तौ वाप्रधृष्यौ. V1 B1.2.4.5 D (D8 om.) T1.3 G M Ccp तौ चा(B5 M1 वा)प्यहं; B3 तावप्यहं; T2 तथाप्ययं (for तौ चाप्रधृष्यौ). ✻Cc: अप्रधृष्यावापीत्यन्वयः।✻ — b) K3 यौ धर्षयिष्यामि (for योधयिष्यामि). — After 3^{ab}, K3 ins. 355*. — c) Da1 D1.5 T2 [अ]भ्यधिकस्. Ś1 K1.2 D2–4.8 नु; B4 D7 न; S हि (for तु). — d) K3 G2 मा. K2 ब्राह्मणसत्तमाश्च; T2 °पुंगवाच्च. — S ins. after 3: K3 after 3^{ab}: D8 after 2:

355* पुरा महेन्द्राद्रिवरे समृद्धे
तपस्विनं राममुपेत्य शल्य।
अस्त्रार्थिनं माद्य शिष्यं गृहाणे-
त्यथाब्रुवं ब्राह्मणच्छद्मना च।
तत्रावसं ब्राह्मण इत्यविप्रो [5]
ब्रह्मास्त्रलोभादनृतेन चाहम्।
तज्जामदग्न्येन परं महास्त्रं
समन्त्रयुक्तं विहितं ममासीत्।
अस्त्रं यदा तद्विदितं ममासी-
त्तदाब्रवीद्ब्राह्मणो मां महर्षिः। [10]
आपद्गतेनास्त्रमिदं प्रयोज्यं
त्वया रणे गच्छता साधयेति।

[(L. 1) K3 महेंद्रप्रवरे; D8 G1 °द्रेद्रिवरे. D8 समृष्टे (for समृद्धे). — K3 D8 om. lines 3–4. — (L. 3) T2 शस्त्रार्थिनं. G2 अद्य (for माद्य). T1 शिष्ये. — (L. 4) T2 M3 [अ]ब्रुवन्; M1.2.4 [अ]ब्रवं (M1 °वन्) (for [अ]ब्रुवं). G2 ब्राह्मणवर्त्मना (for °च्छद्मना). T2 [अ]हं (for च). — (L. 5) T1 संतापसं (sic) (for तत्रावसं). K3 अशस्त्रहेतो-र्ह्यवसं छद्मनाहं; D8 अस्त्रस्य हेतोर्ह्यवसं छलेन. — (L. 6) K3 ब्रह्मास्त्रलाभाय च रामपार्श्वे; D8 °लाभाय जितारिसंघः. — (L. 7) K3 D8 तज्जामदग्न्यः प्रददौ. M4 वरं (for परं). — (L. 8) T1.2 G2 विदितं (for विहितं). T2 मया (for मम). K3 D8 सुमंत्रयुक्तं मम सप्रयोगं. — (L. 9) K3 D8 G1 तदा; T2 मया (for यदा). T2 G1 यद्विदितं; T3 G3 तद्वदिमं (for तद्विदितं). — (L. 10) K3 यदाहि; D8 यद् (for तदा). — (L. 12) K8 D8 नान्यथा; T2 M2.4 गच्छ च (for गच्छता). K8 D8 वै (D8 [ए]वं) कदाचित् (for साधयेति).]

4 T1.3 G M om. 4^{ab}. — a) Ś K1.2 अथ मां वै; K3 V1 B3–5 D अवसं (D8 °सन्) वै; K4 अथ वा मां; B2 गृहे वसन्; T2 अटन्स वै (for अवात्सं वै as in B1 only). Cc ब्राह्मणसत्तमा (for °छद्मना). Ś K1.2.4 Cc वै (for

हितार्थिना फल्गुनस्यैव शल्य ॥ ४
*कृतोऽन्नभेदेन ममोरुमेत्य
प्रविश्य कीटस्य तनुं विरूपाम् ।
गुरोर्भयाच्चापि न चेलिवानहं
तच्चावबुद्धो ददृशे स विप्रः ॥ ५
पृष्टश्चाहं तमवोचं महर्षिं
सूतोऽहमस्मीति स मां शशाप ।
सूतोपधावाप्तमिदं त्वयास्त्रं
न कर्मकाले प्रतिभास्यति त्वाम् ॥ ६
अन्यत्र यस्मात्तव मृत्युकाला-
दब्राह्मणे ब्रह्म न हि ध्रुवं स्यात् ।
तदद्य पर्याप्तमतीव शस्त्र-

C. 8. 1970
B. 8. 42. 9
K. 8. 36. 12

[अ]हं). ❀Cc: वैशब्दौ स्मरणपूरणार्थौ।❀ — ^{b}) B2 पुरा रामो (for रामे पुरा). D2 दिष्टम् (for दिव्यम्). K4 चिकीर्षुं; V1 B3 (marg. as in text).5 चिकीर्षन्. — ^{c}) D8 तत्रापि देवराजो विदित्वा. — ^{d}). Some MSS. फाल्गुनस्य. D6 T2.3 G2.3 [इ]व (for [ए]व). G2 यस्य (for शल्य).

5 ^{a}) K3 कृतेन भेदेन; V1 B1.3–5 Dn1 D2–4.7.8 T G1.3 M1 कृतो विभेदेन (B3 °दैव); Da1 D1.5 कृतो विभिद्यैव; M2–4 कृतो विभेदैष (for *कृतोऽन्नभेदेन). Da1 D1.3.5 ममोरुमेद्य; T2 °रुणात्र. Ś K1.2.4 कृतोवभेदैर्वच-सोरु(K1 °स तु)पेत्य (sic); B2 कृत्वा बिलं देवगृहादुपेत्य; D6 कृत्यं गृहं देवगृहादुपेत्य; G2 कृतो विभेदो ममाश्रममेत्य. — ^{b}) K1 D4 विरूपं; K3 विरूपी. — After 5^{ab}, K3.4 V1 B (except B3) D (except D8) ins.:

356* ममोरुमेत्य प्रबिभेद कीटः
सुप्ते गुरौ तत्र शिरो निधाय ।
ऊरुप्रभेदाच्च महान्बभूव
शरीरतो मे घनशोणितौघः ।

[V1 reads lines 1–2 on marg. — (L. 1) K3.4 प्रतिभि(K4 °भे)द्य; V1 प्रतिभेद (for प्रबि°). — (L. 3) K3 D6 ऊर्वौ(D6 °रो)श्च भेदाच् (for ऊरुप्रभेदाच्).]

— ^{c}) M2–4 चैव (for चापि). Ś K2.4 D2 चालिवानहं (K2 °हनं); K3 चोचि°; G2 चेल्लु°; M1 वालि°; M2 चेदि°; Cc चेलि° (as in text). T1.2 गुरोर्भयाश्चावि(T2 °द्विचलि)-तवान्न चाहं. — ^{d}) K3 न चापि दुःखा; K4 उवाच बुद्धो; V1 B1.5 D2–4.6.7 ततो विबु(D6 °रु)द्धो; B2 तच्चावबृद्धो; T1.3 G M तच्चैव बुद्धो; T2 स च प्र° (for तच्चाव°). B1.4 [ऽ]थ (for स). T2 धैर्यं (for विप्रः). — After 5, K4 V1 (marg.) B (except B3) D (except D8) S ins.:

357* स धैर्ययुक्तं प्रसमीक्ष्य मां वै
न त्वं विप्रः कोऽसि सत्यं वदेति ।
तस्मै तदात्मानमहं यथाव-
दाख्यातवान्सूतवदेत्य शल्य ।

[(L. 2) Dn1 D2.6 द्विजः (for विप्रः). B2 सत्यं प्रब्रीहि (sic); Dn1 D2.6 वदेति सत्यं (by transp.). — After line 2, D6 reads 6^{ab}. B1.4 T2 om. lines 3–4. — (L. 3) T1 तस्मात् (for तस्मै). G1 महात्मानम् (for तदा°). — (L. 4) K4 सूत वदेत; B2 सूत इतीह; Dn1 भीतवदेव; S (T2 om.) सूत इत्येव (for सूतवदेत्य).].

After the above, K4 V1 (marg.) D6 cont. with 358*.

6 B5 om. 6^{ab}. — ^{a}) K3 तमवोचे. K2 महर्षिः. — ^{b}) K3 भूतोहम् (for सूतो°). K2 च (for स). — For 6^{ab}, B2 Dn1 D2–4.7 S (except T2) subst.: K4 V1 (marg.) D6 cont. after 357*:

358* स मां निशम्याथ महातपस्वी
संशप्तवान्रोषपरीतचेताः ।

[(L. 1) M मा. — (L. 2) K Dn1 संसप्तवान्. B2 रामपरांतुचेताः (sic).]

— ^{c}) K3 सूतोपवाप्तमिदम्; D8 सूतोपधानाप्तम्; D6 सूढो यथावाप्तम्; T1.3 G3 सूतोपधाचाप्तम्; T2 सूतोपायादाप्तम्; G1.2 सूतोपि (G2 °प-) याचाप्तम्; M2–4 °वधावाप्तम्; Ca.c °पधावाप्तम् (as in text). K3 त्वयास्त्रन्; V1 B (except B5) D (except Dn1 D8) T3 G3 तवास्त्रं; T1 G1.2 M महास्त्रं (for त्वयास्त्रं). — ^{d}) Ś K1.2.4 स्व- (for न). B2 D2 प्रतिभाष्य(D2 °स्य)ते; G2 प्रीतिहास्यति (sic); Ca प्रतिभास्यति (as in text). S K1.2 त्वा; B2 ते; T1.2 G M [इ]ति; T3 त्वं.

7 ^{a}) G2 अन्ये (for अन्यत्र). K1 V1 B Dn1 D2–4.6–8 T1.2 M तस्मात्; T3 G तु स्यात् (for यस्मात्). T1 अप- (for तव). Cv अन्यत्र तस्मात्तव मृत्युकालात्. — ^{b}) T2 अब्राह्मणो. Dn1 ब्रह्ममिति; D6 T1 ब्राह्मणं हि (for ब्रह्म न हि). Cc cites ब्रह्म (as in text). Cv as in text. — ^{c}) B1 त्वमद्य; Da1 D1.5 तदत्र; Dn1 तवात्र; G3 तदस्त्र- (for तदद्य). K3 पर्याप्तमतीत (sic); T1 M2–4 पर्याप्ततीव (for °प्तमतीव). Cc cites पर्याप्तम् (as in text). K4 V1 B1–4 Da1 D1.5.7.8 चास्त्रम्; B5 Dn1 D6 T2.3 G M मेस्त्रम्; T1 मंत्रम् (for शस्त्रम्). — ^{d}) V1 B5 D6 समग्रे (for संग्रामे). K3 तुमले; Ca.c तुमुले (as in text). K3 नातिभीमे; V1 B5 तु भीमे; B1–4 Da1 Dn1 D1.3–5.7 [अ]तीव भीमे; D2.6 विमर्दे (for तात भीमे). ❀Ca: विमर्दो युद्धं।❀ T1.3 G M उपस्थितेस्मिंस्तुमुले विमर्दे. — Ś

C. 8. 1970
B. 8. 42. 9
K. 8. 36. 12

मस्मिन्संग्रामे तुमुले तात भीमे ॥ ७
अपां पतिर्वेगवानप्रमेयो
निमज्जयिष्यन्निवहान्प्रजानाम् ।
महानगं यः कुरुते समुद्रं

K B Dn1 D3.4.7.8 T2 ins. after 7: V1 (marg.) Da1 D1.5 after 360*: D6, after line 2 of 366*:

359* योऽयं शल्य भरतेषूपपन्नः
प्रकर्षणः सर्वहरोऽतिभीमः ।
सोऽभिमन्ये क्षत्रियाणां प्रवीरा-
न्प्रतापिता बलवान्वै विमर्दः ।

[(L. 1) K3 सोयं. T2 शक्यो; Ca शल्य (as above). K3 D8 भारतेषु. — (L. 2) V1 D1 प्रहर्षणः; T2 प्रधर्षः; Ca प्रतर्दनः; Cc प्रकर्षणः (as above). Ś K1.2.4 B2 Dn1 D8 T2 तुमुलो (B2 °मुल-; D8 °मलो) घोरकल्पः; K3 B1.3.4 Da1 D1.5.6 तुमुलो (K3 °मलो; B4 °मुल-) घोररूपः (for सर्वहरोऽतिभीमः). — (L. 3) Da1 D1.5 योभिमन्ये; D8 सोति°; T2 सोयं मन्ये (for सोऽभि°). V1 T2 प्रवीराः; Dn1 प्रवीर; D6 प्रतापी (for प्रवीरान्). — (L. 4) Ś K1.2.4 संतापयिता; K3 प्रतापितान्; B2 प्रबाधिता; Cc प्रतापिता (as above). V1 B5 T2 बलवंतो (for °वान्वै). K3 विमंदः; V1 B5 Dn1 T2 विमर्दैः. D6 प्रतापिता बलवंतोरिमर्दैः.]

K4 B2.4 Dn1 D3.4.6.7 cont.: V1 (marg.) Da1 D1.2.5 ins. after 7: T1.3 G, after 362*: M, after 363*:

360* शल्योग्रधन्वानमहं वरिष्ठं
तरस्विनं भीममसह्यवीर्यम् ।
सत्यप्रतिज्ञं युधि पाण्डवेयं
धनंजयं मृत्युमुखं नयिष्ये ।

[(L. 1) G2 प्रवीरं (for वरिष्ठं). — (L. 2) G2 असह्यवीरं. — (L. 3) Da1 D1.2.6 सत्यप्रतिज्ञो. — (L. 4) B2.4 D6 T1.3 G M मृत्युवशं; Da1 D1.5 °पथं (for °मुखं). — After the above, V1 (marg.) Da1 Da1.5 ins. 359*.]

K4 V1 B2.4 Da1 Dn1 D1.3–7 cont.: Ś K1–3 B1.3.5 D8 T2 ins. after 359*:

361* अस्त्रं हि मे तत्प्रतिपन्नमद्य
येन क्षेप्स्ये समरे शत्रुपूगान् ।
प्रतापिनं बलवन्तं कृतास्त्रं
तमुग्रधन्वानममितौजसं च ।
क्रूरं शूरं रौद्रममित्रसाहं [5]
धनंजयं संयुगेऽहं हनिष्ये ।

[(L. 1) K3 चैतत्; D8 मे सत् (for मे तद्). — (L. 2) K3 [आ]क्षिपस्ये (sic); Dn1 प्रक्षेप्स्ये; D6 जेष्ये; T2 क्षेप्स्येहं (for क्षेप्स्ये). — (L. 3) K3 V1 प्रतापितं. — (L. 4) Ś K2.4 गांडीवधन्वानम् (for तमुग्र°). K4 अतिमौजसं च; B2 अमित्रतापनं; T2 अमित्रघातिनं (for अमितौजसं च). — (L. 5) V1 क्रूरं च; B2 शूरं (for क्रूरं). B2 रौद्रं सर्वम्; D6 T2 रौद्रं शूरं (by transp.). Ś1 K1.2.4 अमित्रमो(K1 °म)हं; B2 °साधनं; Cc °साहं (as above). — (L. 6) K1 संयुधे. B2 तं (for sहं). Ś1 K1.2.4 संहरिष्ये; Ś2 [s]हं ह°; Da1 D1.5 [s]हं नयिष्ये (for sहं हनिष्ये).]

On the other hand, T1.3 G M ins. after 7:

362* ध्रुवं कुरूणामयमन्तकालो
महाभयः शोणितौघप्रवाही ।
ध्रुवः क्षयः क्षत्रियपुंगवानां
महाभयोऽयं समुपस्थितोऽद्य ।
अस्त्रं हि मे न प्रतिभामुपैति [5]
येन क्षयं शत्रुगणान्नयिष्ये ।
तस्मात्तमासादय मद्रराज
दिव्यं धनुर्यस्य महेषवश्च ।
अस्त्राणि दिव्यानि च सन्ति यस्मिं-
स्तस्मिन्रथं प्रापय शीघ्रमद्य । [10]
श्रोष्यन्तीमं कथ्यमानं विचित्रं
यावद्भूमौ भवितारो मनुष्याः ।

[(L. 2) T3 G3 महाहवः (for °भयः). — (L. 3) T3 ध्रुवं. — (L. 4) T3 G3 महाभयौघः (for °भयोऽयं). M1 यत् (for ऽयं). T1 M तत् (for न). G2 प्रतिमम् (for प्रतिभाम्). — (L. 7) T3 G2.3 तद् (for तम्). — (L. 9) G2 वदंति (for च सन्ति). — (L. 10) T1 रथं वरं (for तस्मिन्रथं). G2 शीघ्रमस्य. — (L. 11) G2 श्रोष्यंति मां कथमानं.]

M cont.:

363* कर्णः कृष्णौ जघ्निवानेकवीरः
कृष्णौ कर्णं जघ्निवन्तावथापि ।

[(L. 2) M1 कर्णं वा तौ जघ्नतुर्लोकवीरौ.]

— After 7, D6 reads lines 1–2 of 366*.

8 a) K3 अप्यायति (for अपां पतिर्). — b) K3 निवहं; K3 V1 B D S बहुलाः (T1 °ला; M1 °लां) (for निवहान्). K3 V1 B Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 T1.2 प्रजाश्च; D2 प्रजाश्चेत्; D6 T3 G प्रजा इव; M1 प्रजा यत्; M2–4 इमाः प्रजाः (for प्रजानाम्). — c) K3 B D T2 M2.4 महावेगं; V1 °बलं; T1 G1 °वरं; T3 G3 M3 °रवं; G2 °रवी; M1 °रयं (for °नगं). Ś K B Da1 Dn1 D5.7 T2 G2 M1 यं (for यः). V1 कौंतेयं; D2.6 भीमतरं; D3.4 M2.4 संकुरुते (for यः कु°). K3 B D (except D2.6) S समुद्रो (G2 °द्रे). — d) Ś K1.2.4 V1 D2 T1.3 G M वेलेव तं; K3 वेलाबलं; B1 Da1 वेला वै तं; B3.4 Dn1 D4.7.8 वेला (Dn1 °ले) चैनं; B5 D6 वेलैवैतं (D6 °मं); D1 D5 वेलावैतं; D8 वेला चैतं; T2 बलाचैनं (for वेलैव तं). Ca.c cite वेला-

वेलैव तं वारयत्यप्रमेयम् ॥ ८
प्रमुञ्चन्तं बाणसंघानमोघा-
न्मर्मच्छिदो वीरहणः सपत्रान् ।
कुन्तीपुत्रं प्रतियोत्स्यामि युद्धे
ज्याकर्षिणामुत्तममद्य लोके ॥ ९
एवं बलेनातिबलं महास्त्रं
समुद्रकल्पं सुदुरापमुग्रम् ।
शरौघिणं पार्थिवान्मज्जयन्तं
वेलेव पार्थमिषुभिः संसहिष्ये ॥ १०
अद्याहवे यस्य न तुल्यमन्यं
मन्ये मनुष्यं धनुराददानम् ।
सुरासुरान्वै युधि यो जयेत
तेनाद्य मे पश्य युद्धं सुघोरम् ॥ ११
अतिमानी पाण्डवो युद्धकामो
*अमानुषैरेष्यति मे महास्त्रैः ।
तस्यास्त्रमस्त्रैरभिहत्य संख्ये
शरोत्तमैः पातयिष्यामि पार्थम् ॥ १२
दिवाकरेणापि समं तपन्तं
समाप्तरश्मिं यशसा ज्वलन्तम् ।
तमोनुदं मेघ इवातिमात्रो
धनंजयं छादयिष्यामि बाणैः ॥ १३

C. 8. 1960
B. 8. 42. 19
K. 8. 36. 20

K_3 $B_{1.3.4}$ $D_{1.3.4.7}$ धारयति; V_1 धारयिष्ये; B_5 $D_{2.6}$ चारयिष्ये; Dn_1 करवापि (sic); S वारयामि (for °यति). $T_{2.3}$ G_3 [अ]प्रमेयः.

9 [a]) K_3 प्रमुंचन्; D_8 अमुंचंतं; T_2 प्रमुंचन्वै. $Ś_2$ बाणसंगान्; T_1 °संख्यान् (for °संघान्). K_3 अनेकान्; Da_1 $D_{1.5}$ सुघोरान्; $D_{3.4.7}$ अमेयान् (for अमोघान्). — [b]) Da_1 $D_{1.5}$ मर्मच्छिदां. K_2 वीरहाणः; K_4 °हरान्; D_2 °हन्या (sic). S (except T_2) प्रवरान्कंकपत्रान् (for वीरहणः सपत्रान्). K_3 Da_1 $D_{1.5}$ सु(K_3 स)पुंखान्; V_1 B (except B_1) Dn_1 $D_{2-4.6-8}$ सुपत्रान्. — [c]) $B_{1.3-5}$ $D_{2-5.7}$ यत्र (for प्रति-). — [d]) V_1 $B_{1.4.5}$ Dn_1 $D_{2-4.6.7}$ T_3 $G_{2.3}$ ज्या(D_6 ह्या-; V_1 T_3 $G_{2.3}$ ज्यां)कर्षताम्; T_2 ज्याकर्षणाम्. $Ś_1$ *त्तममप्यलोके; $Ś_2$ $K_{2.4}$ उत्तम मध्यलोके K_1 °ममेव लोके; T_1 °ममत्र लोके; $G_{1.2}$ °मं मर्त्यलोके (for °ममद्य लोके). B_3 ज्याकर्षतो मुमुहुर्मांक्षलोकाः (sic).

10 [a]) B_1 एतं (for एवं). — [b]) V_1 समुद्रकल्पैः (for °कल्पं). K_3 सुदुरासदं च; T_1 समरापमुग्रं (for सुदुरा°). G_2 समुद्रकल्पस्य दुरापमुग्रं. — [c]) T_2 damaged. Ś $K_{2.4}$ शरौघिनं; K_1 शरोघानां; G_2 ईशप्रियं. V_1 मजयानं; B_3 संजयंतं (for मज्ज°). — [d]) B_2 बलेन (for वेलेव). B_1 पार्थिवम् (for पार्थम्). T_1 चेषुभिः. $Ś_2$ $K_{1.4}$ $B_{1.2.4}$ संहनिष्ये; K_3 V_1 B_5 सहिष्ये; Dn_1 D_3 स्तंभयिष्ये; $D_{2.6}$ $T_{1.3}$ G M वा(D_2 धा)रयिष्ये (for संसहि°). T_2 पार्थं सोहमिषुभिः संप्रतीष्ये. — After 10, $T_{1.3}$ G M ins. (with v. l.) lines 1–2 of 366* for the first time.

11 $T_{1.3}$ G $M_{1.3}$ om. 11^{ab}. — With 11^{ab}, cf. 17^{ab}. — [a]) D_6 यथा; D_8 अथ (for अद्य). T_2 तुल्यसत्वम् (for °मन्यम्). — [b]) Ś $K_{1.2.4}$ D_2 आदधानं (D_2 °नः). T_2 अन्यमन्ये मुष्ट्या धनुरादधानं. — [c]) $Ś_2$ सुरासुरैर्. $Ś_1$ V_1 $B_{1.2.5}$ $D_{2-4.7.8}$ $G_{1.2}$ M_1 युधि वै यो (by transp.); K_3 $B_{3.4}$ Dn_1 T G_3 M_{2-4} युधि यो वै (by transp.). — [d]) B_1 om. मे. D_6 सुयुद्धमुग्रम् (for युद्धं सुघोरम्).

12 [a]) K_1 अद्य मानी; K_3 D_8 $T_{1.3}$ G M अभि(G_1 M_1 °भीर्)मानी; V_1 $B_{1.3-5}$ Da_1 Dn_1 D_{1-7} T_2 अतीव मानी; B_2 अयं मानी (for अतिमानी). K_3 पांडवान्; V_1 पांडवेयो. M_2 योद्धुकामो. — [b]) N $T_{1.2}$ M ह्यमानुषैर् ($K_{3.4}$ °ष्यैर्; T_1 °षोर्); T_3 $G_{1.3}$ योमानुषैर्; G_2 यो मनुष्यैर्. $T_{1.3}$ G M अस्यति; Cc एष्यति (as in text). K_3 V_1 B_2 Da_1 Dn_1 $D_{1.6}$ $T_{1.3}$ G M मां (for मे). T_2 ह्यमानुषैरद्य यायान्महास्त्रैः. — [c]) Ś $K_{1.2.4}$ तं ह्यस्त्रम् (for तस्यास्त्रम्). $K_{1.2}$ अभिहन्य; K_3 V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1-5.7.8}$ T_2 प्रतिहत्य; $T_{1.3}$ G M अभिभूय (for °हत्य). $G_{2.3}$ M_3 संघे; $M_{1.2.4}$ संखे (for संख्ये). D_6 तान्बाणपूगान्प्रणिहत्य संख्ये. — [d]) K_3 V_1 B D S बाणोत्तमैः (for शरो°). G_2 पश्य हतं हि (for पातयिष्यामि).

13 $Ś_2$ om. 13. — [a]) $B_{3.5}$ दिवाकरेन. K_3 V_1 $B_{3.5}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.2.5.8}$ T_2 [अ]भि- (for [अ]पि). $Ś_1$ K_4 वसंतं; K_1 ज्वलंतं; K_2 *वंतं; K_3 V_1 B_2 Da_1 Dn_1 $D_{1.2.5}$ T_2 Cc पतंतं (for तपन्तं). — For 13^{ab}, $D_{3.4.6.7}$ $T_{1.3}$ G M subst.:

364* सहस्ररश्मिप्रतिमं ज्वलन्तं
दिशश्च सर्वाः प्रतपन्तमुग्रम् ।

[(L. 2) Om. in $M_{3.4}$. T_1 प्रपतंतम्; G_2 प्रतिमंतम् (for प्रतपन्तम्).]

$M_{3.4}$ om. (hapl.) 13^{c}–14^{a}. — [c]) B_4 तपोनुदं; G_2 ततोनुदं. B_4 मेघम्. V_1 B (except B_2) Dn_1 $D_{3.4.6.7}$ T_2 [अ]तिमात्रं. — [d]) After धनंजयं, T_2 reads संयुगेहं हनिष्ये अद्याहवे (cf. 16^{d} and 17^{a}).

C. 8. 1980
B. 8. 42. 19
K. 8. 36. 21

वैश्वानरं धूमशिखं ज्वलन्तं
 तेजस्विनं लोकमिमं दहन्तम् ।
मेघो भूत्वा शरवर्षैर्यथाग्निं
 तथा पार्थं शमयिष्यामि युद्धे ॥ १४
प्रमाथिनं बलवन्तं प्रहारिणं
 प्रभञ्जनं मातरिश्वानमुग्रम् ।
युद्धे सहिष्ये हिमवानिवाचलो
 धनंजयं क्रुद्धममृष्यमाणम् ॥ १५
विशारदं रथमार्गेष्वसक्तं
 धुर्यं नित्यं समरेषु प्रवीरम् ।
लोके वरं सर्वधनुर्धराणां
 धनंजयं संयुगे संसहिष्ये ॥ १६
अद्याहवे यस्य न तुल्यमन्यं
 मध्येमनुष्यं धनुराददानम् ।
सर्वामिमां यः पृथिवीं सहेत
 तथा विद्वान्योत्स्यमानोऽस्मि तेन ॥ १७
यः सर्वभूतानि सदेवकानि
 प्रस्थेऽजयत्खाण्डवे सव्यसाची ।

---

14 M3.4 om. 14ᵃ (cf. v. l. 13). — ᵃ) T1.3 G M1.2 धूमकेतुं (for °शिखं). — ᵇ) T1.3 G M1–3 नरवीरान् (T3 G3 M3 °रं) (for लोकमिमं). Ś1 महांतं (for दहन्तम्). — ᶜ) D3.4.7 S (except T2) पर्जन्यभूतः (for मेघो भूत्वा). V1 B5 Da1 D1.5 यथा (for भूत्वा). V1 B5 Da1 D1.5 तथाहं; D6 इवाग्निं (for यथाग्निं). — ᵈ) V1 B5 Da1 D1.5 कुंतीपुत्रं (for तथा पार्थं). D2.6 बाणैः (for युद्धे). T1 M निवार(T1 M1 °वांप)यिष्यामि रणेद्य पार्थं; T3 G निर्वा(G2 नवा)पयिष्यामि रणे हि पार्थं. — B2.5 Da1 Dn1 D1.3.5 S (except T2) ins. after 14: B1 after 15:

365* आशीविषं दुर्धरमप्रमेयं
 सुतीक्ष्णदंष्ट्रं ज्वलनप्रभावम् ।
क्रोधप्रदीप्तं त्वहितं महान्तं
 कुन्तीपुत्रं शमयिष्यामि भल्लैः ।

[(L. 1) B5 अविसह्यं (for आशीविषं). B1.2.5 Da1 D1.5 दुर्धरं वै सुघोरं; S (except T2) दृष्टिविषं (M1 °हणं) सुघोरं (for दुर्धरमप्रमेयं). — (L. 3) B1.2.5 Da1 D1.5 अहितं दहं(B2 तुदं)तं (for त्वहितं महान्तं). S (except T2) क्रोधात्प्रदीप्तानलवद्दहंतं. — (L. 4) B1.2 S (except T2) कुंतीसुतं; Dn1 °पुत्रो. B2 पातयिष्यामि (for शम°).]

15 T2 om. 15ᵃ. — ᵃ) S (T2 om.) प्रवाहिणं (G1 °तं) बलवंतं महौजसं. — ᵇ) B5 प्रमाथिनां; Ca.c प्रभञ्जनं (as in text). — ᶜ) G2 हिमवानिलाचलः. V1 युद्धे सहिष्यामि महानिवाचलो. — ᵈ) S क्रोधो(G2 °डो)द्धतं पार्थम् (for धनंजयं क्रुद्धम्). B4 Dn1 युद्धम्; D3 क्रुध्यम्; T2 योधम् (for क्रुद्धम्). D6 अमृष्टमानं; T1 G1.2 °ष्यमाणः.

16 ᵃ) Ś1 K2.4 राजमार्गेषु (for रथमार्गेषु). Ś2 V1 B1–3.5 D (except D3) शक्तं; K1.3 B4 T2 G1 M1 सक्तं; K4 [अ]शक्तं; T3 G3 [अ]निज्यं; Cc युक्तं (for [अ]सक्तं). K1 विशारदं रथमार्गे य सक्तं (sic). — ᵇ) Ś2 अयं; D1.7 धुर्ये; Cc धूर्यं (for धुर्यं). D6 लिहं (for नित्यं). K3 वा समे (for समरे). D4 [अ]प्रवीरं. — ᶜ) K3 लोकेश्वरं; B5 लोके वधं (for लोके वरं). — ᵈ) Da1 D1.5 S (except T2) समरे (for संयुगे). K3 B3 D3 संहनिष्ये; B2 शोषयिष्ये; B1.5 Dn1 D7 S [ऽ]हं हनिष्ये; D2 संसयिष्ये; D6 संहरिष्ये (for संसहिष्ये).

17 Cf. 11ᵃᵇ. — ᵃ) B2 प्रत्याहवे (for अद्या°). D2 अन्ये; G1 अर्थं (for अन्यं). Ś1 K2 अद्याहरेयमूर्ध्वं***तुल्यं; Ś2 अद्याहरेयमूर्ध्वरतः सुतुल्यं; Ś2 (sup. lin.) अद्याहरेयमूर्ध्वरते अद्यैवमन्ये (sic); K1 अद्यैत्रमन्येन हि तुल्यमस्य. — ᵇ) K3.4 V1 B D S मन्ये (for मध्ये-). Ś K1.2.4 आदधानं. — ᶜ) T3 सर्वान्. K3 transp. यः and पृथिवीं. K3 सहत्; V1 B2 Dn1 T2 जयेत; B3.5 Da1 D1.3–5.7 विजिग्ये; G2 समेत (for सहेत). — ᵈ) V1 तथा विद्वन्; B2 विद्वांस्तथाहं; Dn1 तथापि विद्वन्; D2.6 तथाविधं; D3 तथाविधान्. Cc cites तथा (as in text). Ś2 योत्स्यमानै (corrupt); D2 यास्यमानो; Cc योत्स्य° (as in text). Da1 D1.3–5.7 तेन प्रयोद्धास्मि समेत्य संख्ये; T1.3 G M तथापि ते(M1 °विधे)नाद्य रणे समेष्ये; T2 तथाविधेनाद्य जयामि तेन.

18 ᵃ) K3 सर्वाणि (for यः सर्व-). K3 सुरासुराणि; V1 Dn1 D3 S (except M1) सदै(T1 °दे)वतानि; B1.2 D2–4.6.7 सदैवकानि. — ᵇ) K3 एको जयस्वी (for प्रस्थेऽजयत्). Ca.c cite प्रस्थे (as in text). K2 खंडवे; K3 Da1 Dn1 D1 T2 G2.3 पांडवे (K3 °वो); Ca खाण्डवे (as in text). — ᶜ) T2 त्रो जोवीर्य (sic) (for को जीवितं). Ś2 K3.4 B Da1 D3.6.7 T2 रक्ष्यमाणो. K3 [अ]पि हि (for हि). — ᵈ) K3 V1 BD T2 युयुत्से-(V1 °त्स्ये-; Da1 D1.5 °त्स)द्वै; T1.3 G M युयुत्सते(T1 °त्रो)खैर् (for युयुत्सते). K1 सहते मानुष्यो; B1.2.4 Da1 D1–4.6–8 T3 G3 M2–4 मानुषो मामृते (by transp.);

को जीवितं रक्षमाणो हि तेन
युयुत्सते मामृते मानुषोऽन्यः ॥ १८
अहं तस्य पौरुषं पाण्डवस्य
ब्रूयां हृष्टः समितौ क्षत्रियाणाम् ।
किं त्वं मूर्खः प्रभषन्मूढचेता
मामवोचः पौरुषमर्जुनस्य ॥ १९
अप्रियो यः परुषो निष्ठुरो हि
क्षुद्रः क्षेप्ता क्षमिणश्चाक्षमावान् ।
हन्यामहं तादृशानां शतानि
क्षमामि त्वां क्षमया कालयोगात् ॥ २०
अवोचस्त्वं पाण्डवार्थेऽप्रियाणि
प्रधर्षयन्मां मूढवत्पापकर्मन् ।

C. 8. 1990
B. 8. 42. 29.
K. 8. 36. 31

Dn1 D5 G1.2 मानुषैर् (Dn1 D5 °षा) मामृते. M1 युयुत्सतेस्वैर्मामृतेन्यो मनुष्यः. — After 18, K4 V1 B Da1 D1-7 S ins.:

366* मानी कृतास्त्रः कृतहस्तयोगो
दिव्यास्त्रविच्छ्वेतहयः प्रमाथी ।
तस्याहमद्यातिरथस्य काया-
च्छिरो हरिष्यामि शितैः पृषत्कैः ।
योत्स्याम्येनं शल्य धनंजयं वै [5]
मृत्युं पुरस्कृत्य रणे जयं वा ।
अन्यो हि न ह्येकरथेन मर्त्यो
युध्येत यः पाण्डवमिन्द्रकल्पम् ।

[D4 om. lines 1-2. D6 reads lines 1-2 after st. 7; T1.8 G M read them for the first time after 10. — (L. 1) T1 (first time).3 G1.2 (both first time).3 M (first time) कृती (G2 °तो) (for मानी). B5 Da1 D1.2.5 T1 G1.2 M (last seven second time) दृढास्त्रः (for कृता°). T1.3 G1.2 (first time).3 (both times) M (first time) दृढ- (for कृत-). S (T1.3 G M both times) -योधी (for -योगो). — (L. 2) Da1 D1.5 दृढास्त्रविद् (for दिव्या°). B2 श्वेतहया हि यस्य (for °हयः प्रमाथी). — After line 2, D6 reads 359*. D6 om. lines 3-6. — (L. 3) V1 तस्याथमद्य; T1 तस्यामवद्य. — (L. 4) K4 B1.3 G3 हनिष्यामि (for हरि°). — (L. 5) B3.5 S [अ]हं (for [ए]नं). V1 B5 S (except M2) धनंजयेन (for °जयं वै). — (L. 6) B5 रणे जयाय; D2 धनंजयेन (for रणे जयं वा). — D2 om. lines 7-8. — (L. 7) B1.3-5 Da1 D1 T3 G3 M2-4 नास्त्येक(B1.3.5 °व)रथेन; T2 G1.2 नास्त्ये(G2 वास्यै)करथो न (for न ह्येकरथेन). B2.4.5 Da1 D1 T2.3 G M Cc मत्तो (for मर्त्यो). T1 अन्यो हि नास्त्यैकरथेन मत्तो. — (L. 8) B2 मृत्युकल्पं; T3 G3 इंद्रपुत्रं (for °कल्पम्).]

19 a) V1 B5 Dn1 D3.4.7 S तस्याहवे (for अहं तस्य). — b) K3 ब्रूयाद्; D2 ध्रुवं (for ब्रूयां). K3 द्रष्टा; B5 जुष्टः; T1 वृद्धः; G1 पृष्टः; G2 हृष्टः (for हृष्टः). Ś K1.2 समिति- (Ś °तिं); Dn1 संमितौ; T1 सवितौ; T3 G3 संमिते; G2 समितैः (for समितौ). D2.6 क्षत्रियाणां तु मध्ये (for समितौ क्षत्रियाणाम्). — c) T1 तु त्वं (for त्वं). Ś K1.2 मूर्खम्; K3.4 V1 B5 T2.3 G3 M2-4 मूर्खे; B2 मृत्युं; B3.4 D6 मूढ; D3 मद्र (for मूर्खः). Ś K1.2.4 ऋषभं; K3 V1 B2.5 Da1 D1.5 G1 M प्रभवन्; B1.3.4 D2-4.6.7 प्रसभं; T1 G2 प्र(G2 प्रा)हसन्; T2 प्रभवो; T3 G3 प्राहसं (for प्रभषन्). G2 मूढचेत (for °चेता). — d) Ś2 K3 मामेवोचः (K3 °च); K4 V1 B1.3-5 D2-4.7.8 ममा°; B2 Dn1 T2 स मा(Dn1 मे-; T2 मां)वोचः; Da1 D1.5 मामा°; T1.3 G M आख्यासि (M1 °हि) मे (for मामवोचः). B1.3.4 D3.4.7 फाल्गुनस्य; D3 चार्जुनस्य.

20 a) B1 हि यः. Ś2 K1.3 V1 B D (except Da1) पुरुषो; K3 पौरुषो (for परुषो). D3 हि निष्ठुरो (by transp.); T2 निष्ठुरो वै. Cc cites निष्ठुरो. T1.3 G अल्पप्रियो यः पुरुषो नीचकर्मा; M किमप्रियं पौरुषं नीचकर्मा (M4 °र्मन्). — b) D1.5 Cc क्रुद्धः (for क्षुद्रः). K3 Dn1 S (except T2) क्षमिणां (M1 °णो). Dn1 वाक्षमावान्; S (except T2) अ(M मे)क्षमा° (for चा°). — c) B3 हन्यामि तं (for °महं). Ś1 K1.2 तादृशाणां; V1 B1.5 D2-4.6.7 S त्वादृशानां. — d) Ś2 क्षमामि यं; K3 क्षमितुं त्वां; B1.4.5 D2.7 क्षमाम्यहं; B3 रक्षाम्यहं; D6 क्षमामि ते; T3 G °मि च; M1 °यितुं; M2-4 °मि तु (for °मि त्वां). T1.3 G M क्षमिणां (T1 M3 °मितुं; M1.2 °मया; M4 °मता) काल एषः (for क्षमया कालयोगात्). Cc cites क्षमामि.

21 a) Da1 D1.5 प्रा(Da1 प्र)वोचस् (for अवो°). K4 पार्थ पार्थे (for पाण्डवार्थे). — b) G1 प्रधक्षयत् (sic) (for प्रधर्षयन्). Ś K2 मा. T1 M om. मां. T2 मूढ विपाप° (for मूढवत्पाप°). K3 B1.3-5 Da1 Dn1 D1.5.8 T3 G3 पापकर्मा; K4 T1 G2 °कर्म; B2 °चेताः (for °कर्मन्). — c) Ś2 K1.4 D1.2.4-8 मयार्जवे; K3 मत्या°; B2 मय्यार्जवे चैव; Dn1 मयार्जुने; D6 मय्यार्जवं (for मय्यार्जवे). Cc cites आर्जवे. K3 B1.3-5 Dn1 D2.3.6.7 S (except T2 G2) जिह्मगतिर्; B2 °गतिं (for °गतिर्). V1 द्रुतस्; B2 गतस्; G1 ह्यतस्; G3 सतस्; (for हतस्). Cc cites

C. 8. 1991
B. 8. 42. 30
K. 8. 36. 31

मय्यार्जवे जिह्मगतिर्हतस्त्वं
मित्रद्रोही सप्तपदं हि मित्रम् ॥ २१
कालस्त्वयं मृत्युमयोऽतिदारुणो
दुर्योधनो युद्धमुपागमद्यत् ।
तस्यार्थसिद्धिमभिकाङ्क्षमाण-
स्तमभ्येष्ये यत्र नैकान्त्यमस्ति ॥ २२
मित्रं मिदेर्नन्दतेः प्रीयतेर्वा
संत्रायतेर्मानद मोदतेर्वा ।
ब्रवीति तच्चामुत विप्रपूर्वा-
त्तच्चापि सर्वं मम दुर्योधनेऽस्ति ॥ २३
शत्रुः शदेः शासतेः शायतेर्वा
शृणातेर्वा श्वयतेर्वापि सर्गे ।

हतः (as in text). — d) D2 मित्रद्रोहो; T2 °द्रोहात् (for °द्रोही). Ś2 K1.3.4 B Dn1 D3.4.6.7 T3 G M साप्तपदं; Cc सप्त° (as in text). K3 च (for हि). B1.3–5 D2–4.7 M1 मैत्रं.

22 a) K3 कालस्त्वां; G1 कालः स्वयं (for °लस्त्वयं). K1 मृत्युदुर्योधनार्थं; K3 V1 B D S प्रत्यु(V1 पर्यु)पयाति दारुणो (for मृत्युमयोऽति°). Ca cites प्रत्युपयाति; Cc अत्यपयाति. — b) K3 दुर्योधनाद् (for °धनो). K4 योद्धुम् (for युद्धम्). K3 उपागमेतत्; K4 °गमद्यतः; B2 °गमत्सुत; B3 °गमच्च; T1 °गमन्मुदा (for °गमद्यत्). — c) V1 B2–4.5 D3.7 अस्या(B3 °न्या)र्थसिद्धिम्. Ś2 lacuna for सिद्धिमभि. K4 अभिकांक्षमाणं; B D T3 G3 त्व(D5 त्वा)भिकांक्षमाणस्; G2 महतीं क्षमाणस् (sic). Cv as in text. Cc cites अभिकांक्षमाणः (as in text). — d) K4 न मन्यसे; V1 B1.3 D2–4.7 तन्मन्यसे; B2 तमन्योन्यो; B4 T G तमन्वेष्ये (G1 °क्ष्ये); B5 तं मर्दयिष्ये; Da1 D1.5 तमन्विष्ये; Dn1 D6 तमाभाष्य (D6 °ष्ये) (for तमभ्येष्ये). Ś K1.2.4 B2.3 Da1 D1.5 नैकांतम्; K3 M2–4 चैकांत्यम्; Dn1 वैकांतम्; T1.3 G M1 चैकांतम्; T2 वै कार्यम् (for नैकान्त्यम्). T1 अस्मि (for अस्ति). D3 तमभ्येत्य यत्र ते नास्ति मित्रं; D3m तमन्विष्ये यत्र नैकांत्यमस्ति. Cv त्वं मन्यसे यत्र नैकान्त्यमस्ति. — After 22, T1.3 G ins.:

367* तथाप्यहं पाण्डववासुदेवौ
योत्स्ये रणे मद्विधस्यैव कर्म ।
न प्राकृतः सज्जते वै कदाचि-
द्यः प्रत्युदीयात्कृष्णधनंजयौ तौ ।

[(L. 2) G1 अस्ये (for योत्स्ये). T1 मद्विषयस्यैष धर्मः (for मद्विधस्यैव कर्म). — (L. 3) T1 प्राकृतं. T1 संजय; G2 स च ते (for सज्जते). — (L. 4) T1 प्रत्युदीर्यात्.]

23 a) K3 B2 D6 T2 G2 मित्रैर्; V1 वितेर्; B1.4.5 Dn1 D2.4.7 मिंदेर्; B3 वदेर्; Da1 D1.5 निंदेर्; T1 महेर्; T3 G3 मित्रेर्; G1 मितेर्; M1 मिहेर्; Ca.c मिदेर् (as in text). K2.3 V1 Dn1 D6.8 T2 G2 Cc नंदते; K4 न दत्तैः (sic); B2 नंदयते; Nilp मदतेर्; T1 om. (for नन्दतेर्). Ca cites नन्दतेर् (as in text). K3 V1 D1.5.6.8 T1.2 G2 Cc प्रीयते; B2 प्रियेतेर्; B3 मंदतेर्; Ca प्रीयतेर् (as in text). Cv मित्रं मित्रे वै नन्दते प्रीयते वा. — b) K2 मंत्रायतेन् (sic); V1 B5 T1 सत्रायतेर्; B2 om. D1 सत्रा°; M4 संत्रासतेर्. Ca cites संत्रायतेः (as in text). K1 तन्मान् (sic); K3 मानदं; V1 मानतो; B1.4.5 Dn1 D3.4.7 M मितुतेर्; B2 तुष्यते; B3 मित्रतेर्; Da1 D1.5 Cc मोदते; T1.3 G मन्य(T1 °नु)तेर् (for मानद्). Ś2 मोदयेर्; K3 B2 D2.6 T1.2 G2 मोदते; V1 मन्यते; Da1 D1.5 मोचंते (for मोदतेर्). — M2–4 ins. after 23^{ab}; T1.3 G, after 23:

368* प्रमीयते भजतेर्यच्च मित्रं
तच्चापि सर्वं मम दुर्योधनेऽस्ति ।

[(L. 1) T3 G3 भजंते; M2–4 भजते. M2–4 पूर्वं (for मित्रं). — (L. 2) = 23^{d}. Om. in M2–4.]

M2–4 cont. (cf. 23^{ab}):

369* मित्रं मित्रैर्नन्द्यते प्रीयते वा
संत्रायते मानद मोदते वा ।

— B1 om. (hapl.) 23^{c}–24^{b}. — c) K3.4 V1 B (B1 om.) D T1.3 G M2–4 ब्रवीमि; K2 प्रपीति (for ब्रवीति). T2 अन्यप्रीत्यै (for ब्रवीति तच्). K1.2 तश्र् (corrupt); K4 V1 B (B1 om.) D T1.3 G ते (for तच्). K3.4 B (B1 om.) D T2.3 G M2–4 सर्वमिदं ममास्ति; T1 सत्यमिदं ममास्ते (for चामुत विप्रपूर्वात्). M1 प्रमीतिन-श्चानुमतेश्च पूर्वं. — D2 om. from 23^{d} up to यन्म (in 35^{c}). — d) M1 ततश्च (for तच्चापि). K3.4 V1 B2–4 D S (except M1) वेत्ति राजा.

24 D2 T1 om. 24 (for D2, cf. v. l. 23). B1 om. 24^{ab} (cf. v. l. 23). — a) B2 शत्रुं; T3 G1.3 M2–4 शातेः (M3 °देः); M1 शांतेः; Ca.c शत्रुः (as in text). K3 B5 D4 Cc सदेः (K3 °दे); B2 शक्रः; B3 स्वदेः; Dn1 शतेः; D6 क्षमे; D8 सादः; T2 शातैः; T3 G1.3 M शत्रुः (for शदेः). Ś2 K3 D3 T2 शासते; V1 शास्यते; B2 सीदतेः; B3 D6 शाम्यतेर् (D6 °ते) (for शासतेः). K1 वाच्यतेर्; K3 D3 T2 शीर्यते; K4 शावतेर्; V1 निवार्यते; B2 Dn1 D1 शास्य(B2 °स)तेर्; B3–5 Da1 D3–5.7 वा श्यतेर्; D3 वार्यते; T3 G1.3 M1 वा सदे(M1 °ते)र्; M2–4 वा शदेर्; Ca.c शीयतेर् (for शायतेर्). V1 सन् (for

उपसर्गाद्बहुधा सूदतेश्च
प्रायेण सर्वं त्वयि तच्च मह्यम् ॥ २४
दुर्योधनार्थं तव चाप्रियार्थं
यशोर्थमात्मार्थमपीश्वरार्थम् ।
तस्मादहं पाण्डववासुदेवौ
योत्स्ये यत्नात्कर्म तत्पश्य मेऽद्य ॥ २५

अस्त्राणि पश्याद्य ममोत्तमानि
ब्राह्माणि दिव्यान्यथ मानुषाणि ।
आसादयिष्याम्यहमुग्रवीर्यं
द्विपोत्तमं मत्तमिवाभिमत्तः ॥ २६
अस्त्रं ब्राह्मं मनसा तद्ध्यजय्यं
क्षेप्स्ये पार्थायाप्रतिमं जयाय ।

C. 8. 1236
B. 8. 42. 35
K. 8. 35. 28

वा). G2 शातैः शत्रुः शास्तेर्वा सुदे वा; Cv शत्रुः सदा शातते शासते च. — ^{b}) Ś K2-4 V1 B4 D3.6-8 T3 G2.3 M शृणोतेद्; D1 शृण्वतेद्; T2 शृणाति (for शृणातेद्). Ca cites शृणोतेः. D8 अथ (for वा). K3 शंसतेद्; K4 B1.5 Da1 Dn1 D1.3-5.7 T2.3 G1.3 M Ca श्वसतेद् (Da1 D1 T2.3 G3 °ते); B2 शासतेद्; B3 ग्रसतेद्; D8 वसतेद् (for श्वयतेद्). K3 T2 वापि शल्य; B2 वापि सूत; B3-5 Da1 Dn1 D3-5.7 सीदतेर्वा; D1 T3 G1.3 M स्यं(D1 T3 G3 स्व)दतेर्वा (for वापि सर्गे). V1 शृणोति सर्वाः श्वसते विभूतिः; D6 शृणोति सर्वाः श्वसतो विभूतीः; G2 गृणाते श्वा श्वसन्तस्यन्दतेव (sic); Cv शृणोति वा शंसते वापि शल्य. — ^{c}) Ś2 उपमानाद्; M1 मम स्वर्गाद्; Ca.c उपसर्गाद् (as in text). K3 D2 D8 सीदतेश्च; B5 सूदतेर्वा; T2 निंदते च (for सूदतेश्च). V1 D6 उपसर्गान्बहुविधान्सूदतेश्च (D6 °न्वीक्षते च); T3 G1.3 M2-4 शमेः (G1 श्रमेः; M2-4 शमः) शुचो बहुशः सूदतेश्च. — ^{d}) T2 मह्यं (for सर्वं). Ś K2 त्वमितश्च (Ś1 °च); K4 त्वसितश्च; V1 B5 Dn1 D6 तव तच्च; B2 त्वयि तं चापि; B3 त्वयि तन्न (for त्वयि तच्च). K3 सत्यं; Dn1 D6 शल्य; T2 सर्वं; Ca.c मह्यम् (as in text). — After 24, T1 ins.:

370* शान्ते शत्रौ शासते कौरवेन्द्रो
भूमिं सर्वां सर्वसंपत्समृद्धाम् ।
प्रायेण त्वं वेत्सि शल्य प्रभावं
दुर्योधनार्थं युध्यतो मे नरेन्द्र ।
यशोर्थमर्थार्थमथेतरार्थं [5]
तस्मादहं पाण्डववासुदेवौ ।

25 D2 om. 25 (cf. v. l. 23). — ^{a}) K3 transp. तव and च. D6 मम (for तव). Ś2 K1.4 B1-4 Da1 Dn1 D1.3-5.7 T2.3 G2.3 च प्रियार्थं; D8 विप्रियार्थं. V1 B5 सदावदातं मम दुर्योधनार्थं. — ^{b}) V1 आत्मानम्; T1 G1.2 M अर्थार्थम्; Cc आत्मार्थम् (as in text). S (except T2) अथ (for अपि). K3 Ca [ई]श्वरार्थे; V1 [ई]श्वरस्य; B1 [ई]श्वराणां; T2 [इ]ह शल्य. B5 यशोयनात्मार्थमनीश्वरस्य (sic). — ^{c}) M2-4 तस्मादहं प्रतियोत्स्यामि पार्थं. — ^{d}) K3 यस्मात्; T1 चाहं (for यत्नात्). T1 मे; T3 G3 M1 च (for तत्). T2 पश्य त्वम् (for तत्पश्य मे). T1 शल्य (for मेऽद्य). M2-4 ज्याकर्षिणामुत्तममद्य लोके (= 9^d). — After 25, T1 ins.:

371* याहि तत्त्वं संगतः पाण्डवेन
धनंजयं मृत्युलोकं नयिष्ये ।
तया चाहं मृत्युलोकं गमिष्ये
यस्मादुपात्तं भार्गवादस्त्रवृन्दम् ।
तस्मादस्त्रं शत्रुसंघे प्रमामि [?] [5]

— After the above, T1 reads 27 (repeating it in its proper place) and cont.: T3 G3 ins. after 26: G1.2 M, after 25:

372* शल्याद्याहं संगतः पाण्डवेन
मुच्येयं चेज्जीवमानः कथंचित् ।
शश्वन्मृत्योः स्वामनाधृष्यरूपो
व्यक्तं तस्मात्संयुगाद्विप्रमुक्तः ।

[(L. 3) G2 स्वात्मनाधृष्यरूपो. — (L. 4) T1 संगताद् (for संयुगाद्).]

26 D2 om. 26 (cf. v. l. 23). — ^{a}) M2 अस्त्रेण. TG M1 विध्वा (for पश्य). Ś2 K4 [अ]च ममोत्तराणि; K3 प्रथमोत्तमानि; T1.3 G M1 समरे गतानि; T2 सममुत्तमानि (for [अ]द्य ममोत्तमानि). — ^{b}) Ś2 K2.3 T2 ब्रह्माणि (T2 °नि); D8 T1 G1.2 ब्राह्मयाणि; M2-4 ब्रह्मादि. V1 D6 [अ]ति- (for [अ]थ). Da1 मानुष्याणि; D8 मानुषानि; T1 मानुषाणां (for °षाणि). — ^{c}) K3 उग्रतीर्थं (for °वीर्यं). — ^{d}) K1.4 V1 B Da1 Dn1 D1.3-7 T2 द्विपो द्विपं; D8 तमर्जुनं (for द्विपोत्तमं). V1 D6 मत्तः (for मत्तम्). Ś1 K1 B1.3.4 D3-5.7 [अ]तिमत्तः; V1 B5 D6 [अ]ति(D6 °भि)मत्तं (for [अ]भिमत्तः). S (except T1) ना(M1 न)गोत्तमं नाग इव प्रभि(G1 °प)न्नः. — After 26, S (except T2) ins. an addl. colophon. [*Adhy. name:* T1 G1 M1 शल्यविवादे (T1 °दः). — *Adhy. no.* (figures, words or both): S (except T2) 35.]

27 D2 om. 27 (cf. v. l. 23). Before 27, S (except T2) ins. कर्ण उवाच. T1 reads 27, for the first time after 371*. — ^{a}) K3 Dn1 D8 T1

C. 8.1997
B. 8.42.35
K. 8.36.38

तेनापि मे नैव मुच्येत युद्धे
न चेत्पतेद्विषमे मेऽद्य चक्रम् ॥ २७
वैवस्वताद्दण्डहस्ताद्वरुणाद्वापि पाशिनः ।
सगदाद्वा धनपतेः सवज्राद्वापि वासवात् ॥ २८
नान्यस्मादपि कस्माच्चिद्बिभिमो ह्याततायिनः ।
इति शल्य विजानीहि यथा नाहं बिभेम्यभीः ॥ २९
तस्माद्भयं न मे पार्थान्नापि चैव जनार्दनात् ।
अद्य युद्धं हि ताभ्यां मे संपराये भविष्यति ॥ ३०
श्वभ्रे ते पततां चक्रमिति मे ब्राह्मणोऽवदत् ।
युध्यमानस्य संग्रामे प्राप्तस्यैकायने भयम् ॥ ३१

(second time) ब्राह्यं; T$_1$ (first time) बाह्यं. Ś K$_{1.2.4}$ T$_2$ यद्यजेयं; K$_3$ नैव जय्यं; V$_1$ यच्चजय्यं; B$_2$ तच्चजेह्यं (sic); B$_5$ तद्धयजेयं; Dn$_1$ यद्यजय्यं; D$_6$ तत्त्वजय्यं; D$_8$ तद्विजय्यं; T$_1$ (first time) यं जपित्री; T$_1$ (second time) यज्जपन्वै; T$_3$ G$_{1.3}$ ध्यायतो वै; G$_2$ M सं(M$_1$ यं)-जपन्वै; Bom. ed. यद्धयजेयं (for तद्धयजय्यं). — ^{b}) K$_3$ जाड्यं क्षेप्स्ये प्राह (marg. प्राणं) (sic). T$_2$ यास्यां पार्थं च (for क्षेप्स्ये पार्थाय). K$_{1.3}$ V$_1$ B D (D$_2$ om.) T$_2$ Cc [अ]प्रमेयं (for [अ]प्रतिमं). T$_1$ (first time) G$_3$ यदास्यते (T$_1$ °शस्यतः) क्रोधतः सव्यसाची; T$_1$ (second time) G$_{1.2}$ M यदा(T$_1$ °द)स्यते (M$_{2-4}$ °ति) क्रोधितः सव्यसाची. — ^{c}) K$_1$ सदापि; T$_1$ (both times) M$_{3.4}$ तथापि; T$_3$ G M$_2$ तदापि; M$_1$ तदाति; Cc तेनापि (as in text). K$_1$ तेनैव (for मे नैव). Ś$_2$ also reads स चापि तेनैव (for तेनापि मे नैव). Ś$_1$ K$_2$ म**; Ś$_2$ K$_1$ D$_8$ मुच्यते; K$_4$ विमुच्य; T$_1$ (first time) युध्येत (for मुच्येत). T$_1$(both times)$_{.3}$ G M पार्थौ (for युद्धे). — ^{d}) K$_3$ पातद्. Ś$_1$ K$_{2.4}$ विषमं; D$_6$ विपदं; Cc विषमे (as in text). Ś$_2$ मेत्य; G$_2$ देव (for मेऽद्य). T$_3$ शस्त्रं; Ca.c चक्रम् (as in text). T$_1$ (first time) प्रमाणं चेन्नागधेयं च मेद्य; Cv as in text.

28 D$_2$ om. 28 (cf. v. l. 23). Before 28, S (except T$_2$) ins. कर्णः. — ^{a}) K$_3$ विवस्वताद्; K$_4$ वैवस्वतां (for °स्वताद्). — ^{b}) T$_1$ चैव पाशिनः; T$_2$ वापि वासिनः; G$_2$ वा विवासिनः. — ^{c}) Dn$_1$ T$_2$ [अ]पि धनदात् (for धनपतेः). — ^{d}) T$_{1.3}$ G$_{1.3}$ M$_{2-4}$ च सुराधिपात्; G$_2$ च सुरेश्वरात् (for वापि वासवात्).

29 D$_2$ om. 29 (cf. v. l. 23). B$_3$ D$_8$ T$_1$ om. 29^{ab}. — ^{a}) K$_4$ नान्यः स्याद्; V$_1$ B$_5$ Dn$_1$ D$_3$ अन्यस्माद् (for नान्य°). Ś$_1$ K$_2$ lacuna; Ś$_2$ वाद्वै; K$_1$ वीराद्वै; B$_2$ कस्मादेव (for °च्चिद्). S (T$_1$ om.) तथान्यस्मादपि सु-(T$_3$ G$_3$ व-; M$_1$ न)राद्. — ^{b}) K$_{1.3}$ बिभेमि. K$_4$ V$_1$ B (B$_3$ om.) D (D$_{2.8}$ om.) S (T$_1$ om.) अमित्रा-दाततायिनः. Cc cites आततायिनः. — ^{d}) K$_3$ तथा (for यथा). Ś K$_{1.2}$ B$_2$ नान्याद्; B$_1$ नान्या; B$_3$ वान्य; T G$_{2.3}$ M [अ]हं न (by transp.). G$_1$ तन्न. Ś$_1$ K$_{1.2}$ B$_2$ ऋते क्षितेः (B$_2$ °तैः); K$_{3.4}$ Dn$_1$ D$_{3.4.6-8}$ T$_2$ G$_2$ बिभेम्य(G$_2$ °त्य)तः; B$_1$ हृते क्षिते; B$_3$ हतः क्षितो (sic); T$_{1.3}$ G$_{1.3}$ M बिभेम्यु(G$_1$ °त्यु)त (for °म्यभीः). B$_4$ बिभेमीह यथा जितेः.

30 D$_2$ om. 30 (cf. v. l. 23). — ^{a}) Ś$_2$ भये (for भयं). K$_3$ V$_1$ B$_{1.2.4.5}$ D (D$_2$ om.) S transp. भयं and न मे. B$_3$ भयं तस्मान्न मे पार्थान्. — ^{b}) Da$_1$ D$_{1.5}$ अपि चैव; S नैव चापि (for नापि चैव). — ^{c}) K$_3$ Dn$_1$ D$_8$ T$_2$ बाण(T$_2$ °णं)युद्धं; V$_1$ B$_{1.3-5}$ Da$_1$ D$_{1.3-7}$ T$_{1.3}$ G M सह युद्धं (T$_1$ °द्धे); B$_2$ वालयुद्धं (for अद्य युद्धं). V$_1$ ममैताभ्यां; B$_{1.2.4}$ D (D$_2$ om.) T$_{2.3}$ G$_{1.3}$ M$_1$ हि मे ताभ्यां; B$_3$ किमेताभ्यां; B$_5$ G$_2$ समेताभ्यां; T$_1$ न मे ताभ्यां; M$_{2-4}$ इहैताभ्यां (for हि ताभ्यां मे). — ^{d}) V$_1$ B D (D$_2$ om; D$_8$m as in text) सांपराये (T$_1$ °यो); Cc सांप्रचाये (sic) (for संपराये). B$_4$ भविष्यसि. — After 30, K$_4$ V$_1$ B D (except D$_8$; D$_2$ om.) T$_2$ ins.:

373* कदाचिद्विजयस्याहमस्त्रहेतोरटन्नृप ।
अज्ञानाद्धि क्षिपन्बाणान्घोररूपान्भयानकान् ।

[(L. 1) V$_1$ विषयस्याहं; D$_6$ तु द्विज°; T$_2$ द्विजमुख्यस्य (for विजयस्याहम्). Cc cites विजयस्य (as above). V$_1$ योत्स्ये हेतोर्; B$_5$ D$_6$ पार्थहेतोर्; Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1.5}$ योग्या(Dn$_1$ °ग्य)-हेतोर् (for अस्त्र°). Da$_1$ D$_1$ अदन् (for अटन्). T$_2$ ह्याश्रमोपान्तमागमं (for the posterior half). — (L. 2) K$_4$ V$_1$ B$_{2.4}$ Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1.6}$ वै; T$_2$ वि- (for हि). D$_2$ क्षपन्. B$_3$ भक्षमापन्नान् (for हि क्षिपन्बाणान्). K$_4$ भयंकरान्; D$_5$ दुरासदाः (for भयानकान्). V$_1$ B$_{2.4}$ D$_4$m ब्राह्म(V$_1$ प्राय)णस्यामितौजसः (for the posterior half).]

— After the above, V$_1$ B D (except D$_8$; D$_2$ om.) read 33 followed by 376*.

31 D$_2$ om. 31 (cf. v. l. 23). T$_2$ transp. 31^{ab} and 31^{cd}. — ^{a}) K$_1$ श्वत्रे ते; K$_4$ श्वभ्रं ते; V$_1$ D$_6$ श्वभ्रे वै; B$_1$ शुभ्रे ते; B$_2$ सुभ्रे ते; B$_5$ श्वद्रे वै; Dn$_1$ युद्धे ते; D$_4$ स्वभ्रे ते; M$_1$ ध्वंसते; M$_{2.3}$ स्रंसते; M$_4$ त्रंसेते (for श्वभ्रे ते). D$_8$ T$_{2.3}$ G M पतिता (for पततां). K$_3$ T$_1$ श्वभ्रे निपतिता चक्रम्. Cv as in text. — After 31^a, T$_2$ ins. 378* and 380*. — ^{b}) K$_3$ B$_{1-3}$ Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1.3-5.7.8}$ T G$_{1.3}$ मां; G$_2$ M मा (for मे). K$_3$ B$_{1-3}$ Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1.3-5.7.8}$ S [ऽ]ब्रवीत् (for [ऽ]वदत्). V$_1$ B$_{4.5}$ D$_6$ तस्मात्तव रथस्य ह (B$_{4.5}$ च). — ^{c}) T$_2$ युध्यमानस्तु. — ^{d}) B$_4$ Ca प्राप्तासि; T$_2$ प्राप्स्यसि. K$_3$ V$_1$ B Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1.3-5.7.8}$ T G [ऐ]कायनं; D$_6$ [अ]र्जुनाद्; Ca.c [ए]-कायनं. M [ए]कं भवेदिदं (for [ऐ]कायने भयम्).

तस्माद्बिभेमि बलवद्ब्राह्मणव्याहृतादहम् ।
एते हि सोमराजान ईश्वराः सुखदुःखयोः ॥ ३२
होमधेन्वा वत्समस्य प्रमत्त इषुणाहनम् ।
चरन्तमजने शल्य ब्राह्मणात्तपसो निधेः ॥ ३३
ईषादन्तान्सप्तशतान्दासीदासशतानि च ।
ददतो द्विजमुख्याय प्रसादं न चकार मे ॥ ३४

C. 8. 2007
B. 8. 42. 44
K. 8. 36. 53

32 D2 om. 32 (cf. v. l. 23). — a) V1 तथा (for तस्माद्). Da1 बलयद्. T2 तस्मादहं वै बिभेमि. — b) B1.2 M3 ब्राह्मणस्याहृताद् (for °व्याहृताद्). T2 अलं (for अहम्). — c) K3 भूमिराजान; V1 सर्वे°; B4 भौम°; D6 भौमा***; T1 सोमसूर्याद्या; M1 मम राजान; Ca.c सोम° (as in text). Cv as in text. — d) Ś2 ईश्वरः; D6 lacuna; D3 ईशते; Ca.c ईश्वराः (as in text). Cv as in text. — V1 B Da1 Dn1 D1.3–7 T2 ins. after 32: K3 D3 after 33:

374* अदां तस्मै गोसहस्रं बलीवर्दांश्च षट्शतान् ।
प्रसादं न लभे शल्य ब्राह्मणान्मद्रकेश्वर ।

[(L. 1) B3 Dn1 अदात्; T2 अहं. K3 B2 Da1 D1.4 षट्शतं. — (L. 2) V1 B5 T2 तस्मै विप्राय न च (T2 च न) मे (for the prior half). K3 ब्राह्मणोत्तमसोनिधे (sic); V1 B5 T2 प्रसादं कृतवानसौ; Dn1 D6 ब्राह्मणाद्येतु ते ज्वरः; D1 ब्राह्मणात्तपसो निधेः (=33d) (for the posterior half).]
While; T1.3 G M ins. after 32:

375* कदाचिद्ब्राह्मणस्याथ होमधेनोरहं नृप ।
अजानन्नक्षिपं बाणं घोररूपं भयानकम् ।

[Cf. 373*. — (L. 1) G2 होमहेतोर्; M योग्यहेतोर् (for होमधेनोर्). — (L. 2) T1 व्यक्षिपं; G1 निक्षिपं; M1 व्याक्षिपन्; M2–4 अक्षिपन् (for °पं). T3 G1.3 भयावहं (for °नकम्).]

33 V1 B D (except D3; D2 om.) read 33 after 373*. D2 om. 33 (cf. v. l. 23). — a) T1 होमधेनोस्; T3 G M °धेन्वास. Ś1 K2 वत्स**; B5 वरं वत्सं; T G M1.2.4 ततो वत्सः (G1 M1 °त्सं); M3 वत्सः** (for वत्समस्य). — b) Ś2 मायात; K1 मया तम्; K2 **त्तुम्; K3 Ca प्रमत्तम् (K3 °त्ते). K4 प्रमत्तेनेषुणा. Ś K D1.6 हतं; T1.3 G M हतः (for [अ]हनम्). — c) S (except T2 चरन्वै (for चरन्तम्). K3 निर्जने; V1 B D (except D3; D2 om.) S विजने (for अजने). — d) Ś2 K4 निधिः (for निधेः). K3 V1 B D (D2 om.) S ततो नु(B5 [s]सौ)-व्याजहार मां(T1 ह; T3 G M सः). — After, 33, K3 D3 ins. 374* and K4 V1 B D (except D3; D2 om.) ins.:

376* यस्मात्त्वया प्रमत्तेन होमधेन्वा हतः सुतः ।
[B2 तस्मात्. D6 श्रुतः (for सुतः).]

While, S ins. after 33:

377* यस्माद्वत्स त्वया चात्र होमधेन्वा हतः सुतः ।
तस्मात्त्वमपि राधेय वाक्शल्यं महदाप्नुहि ।
श्वभ्रे ते पतिता चक्रं

[(L. 1) T1 होमधेनोर् (for °धेन्वा). T G M1 नृप; M2–4 मम (for सुतः). — After line 1, T1 repeats 32ab. — (L. 2) T1 वाक्छलं. — (L. 3) T1 कृच्छ्रे (for श्वभ्रे). G2 पतितं.]
T1.3 G M cont.: T2 ins. after 31a:

378* युध्यमानस्य शत्रुणा ।
प्राप्त एकायने काले मृत्युसाधारणे त्वयि ।
स्पर्धसे येन संग्रामे यदर्थं घटसेऽनिशम् ।
तत एव ध्रुवं मृत्युं सूत प्राप्स्यसि संयुगे ।

[(L. 1) G2 संशयिते (for एकायने). T1 मृत्युं शीघ्र-मवाप्स्यसि (for the posterior half). — (L. 3) G2 वर्धसे (for स्पर्धसे). — (L. 4) M1 मिथ्यं (for मृत्युं). T1 M1 त्वं सूताप्स्यसि संयुगे. G2 ध्रुवं प्राप्स्यसि सं°.]
T1.3 G M cont.:

379* अहं प्रसादयांचक्रे ब्राह्मणं संशितव्रतम् ।
गवां दशशतं वित्तं बलीवर्दांश्च षट्शतम् ।
प्रयच्छन्नालभं कामं ब्राह्मणात्तमहं तदा ।
दासीशतं निष्ककण्ठं शतमश्वतरीरथान् ।
कन्यानां निष्ककण्ठीनां सहस्रं समलंकृतम् ।

[(L. 1) T1 M2–4 तमहं (hypermetric) (for अहं). — (L. 2) T1 शततमं (for दशशतं). T1 बलीवर्दै. — (L. 3) T1 प्रायच्छन्.]
On the other hand, T2 cont. after 378*:

380* शल्यमुद्धर्तुमायान्तं

34 D2 om. 34 (cf. v. l. 23). — a) K3 D3 ईशादंतान्; D3 ईषो हंतान् (sic); T1 ईषादंडान्; G2 ईहादंतान् (for ईषा°). Cc cites ईशादंता. T3 G1.3 नागशतान्; M सप्तशतं. — After 34a, T1 ins.:

381* कुञ्जरान्षष्टिहायनान् ।
अश्वानां च सहस्रे द्वे

— b) D6 दासीदासान् (for °दास-). D3 वा (for च). T3 G दासीदंश(G2 °दांस)शतानि च. — c) K3 B (except B2) Da1 D1.3–5.7.8 T1.3 G द्विजमुख्यो मे (G2 वै) (for °मुख्याय). — d) K3 B1.3.4 Da1 Dn1 D3.4.7.8 M2–4 सः; D1.5 सा; T1 ह; T3 G वै (for मे). B2 प्रसादान्न चकार सः.

C. 8. 2007
B. 8. 42. 45
K. 8. 36. 54

कृष्णानां श्वेतवत्सानां सहस्राणि चतुर्दश ।
आहरन्न लभे तस्मात्प्रसादं द्विजसत्तमात् ॥ ३५
ऋद्धं गेहं सर्वकामैर्यच्च मे वसु किंचन ।
तत्सर्वमस्मै सत्कृत्य प्रयच्छामि न चेच्छति ॥ ३६
ततोऽब्रवीन्मां याचन्तमपराद्धं प्रयत्नतः ।
व्याहृतं यन्मया सूत तत्तथा न तदन्यथा ॥ ३७
अनृतोक्तं प्रजा हन्यात्ततः पापमवाप्नुयात् ।
तस्माद्धर्माभिरक्षार्थं नानृतं वक्तुमुत्सहे ॥ ३८
मा त्वं ब्रह्मगतिं हिंस्याः प्रायश्चित्तं कृतं त्वया ।
मद्वाक्यं नानृतं लोके कश्चित्कुर्यात्समाप्नुहि ॥ ३९

35 D2 om. 35 (cf. v. l. 23). — a) K1 घृष्टीनां; Co गृष्टानां (sic) (for कृष्णानां). K4 श्वेतवस्त्रांणां; B2 °वर्णानां; T1 त्वेकवत्सानां; M1 श्वेतवासानां (for °वत्सानां). — b) S K1.2.4 सहस्राणां; S (except G1) गोशतानि. — c) Ś1 K2 आहा*; Ś2 आहारं; K1.3 Dn1 D1.4.5.8 आहरं; D3 (*sup. lin.*) व्याहरं; M2-4 ददद्वै (for आहरन्). K3 लभेत्. B2 लभेयं तत्- (for लभे तस्मात्). V1 D3 न लेभिर्वानहं तस्मात्; B5 न लेभे चाहरंस्तस्मात्; T1.3 G1.3 M1 ददन्न लेभे तस्माच्च; G2 दहन्न च लभेदस्मात्. — d) Dn1 प्रसादे. K4 द्विजसत्तमान्.

36 D2 om. 36 (cf. v. l. 23). — a) Ś K2.4 भग्नं; K3 D1 रुद्धं; B3 युक्तं; Co ऋद्धां; Ca ऋद्धं (as in text). Ś K2 देहं; K4 देहैः; V1 B Da1 Dn1 D3-7 गृहं; D8 ग्रह (for गृहं). K4 सर्वकामं; D3 °साकैर्; D8 यच्च कामैर् (for सर्व°). — b) K2 यश्चः. K3 वस्तु (for वसु). — c) V1 B5 Dn1 D6 T2 सत्कृत्य सर्वं प्रायच्छं (Dn1 °च्छन्). K3 चेच्छसि. V1 B5 D6 T2 न चासावग्रहीद्द्विजः (T2 °द्वचः); Dn1 न त्वसावगृहीद्द्विजः. — For 36, T1.3 G M subst.:

382* यत्किंचिन्मामकं वित्तं त्वदधीनं करोमि तत् ।
इति मां याचमानं वै ब्राह्मणः प्रत्यवारयत् ।
क्रोधदीप्तेक्षणः शल्य निर्दहन्निव चक्षुषा ।
[(L. 2) G2 मा. — (L. 3) T1 शल्यं.]

37 D2 om. up to यन्म (in 37c) (cf. v. l. 23). S (except T2) om. 37ab. — a) K1 ब्रवीमि (for ऽब्रवीन्). Ś1 K2 मया व*; Ś2 K1 मया वृत्तम् (for मां याचन्तम्). D6 ततो मामब्रवीन्मां तं (sic). — b) K1.3.4 V1 B D1.3-5.7.8 अपराधं. — c) S (except T2) transp. व्याहृतं and यन्मया. V1 Dn1 D8 T2 पूर्वं (for सूत). — d) V1 यथा तच्च (for तत्तथा न).

38 a) B4 Da1 D1.4.5 Ca प्रजां; T1 तथा; Co प्रजा (as in text). — b) D6 तत्तत् (for ततः). K3 B2.4.5 D2-5.7.8 T2.3 G M1 अवा(G2 °पा)प्नुयां; V1 D6 समाप्नुयात् (for अवा°). — c) K3 धर्मार्थसिक्षार्थं (sic) (for °भिरक्षार्थं). — d) D1 उत्सहं.

39 a) K4 मा त्वा; B3 यत्त्वं; T2 अत्वं; M1 न त्वं (for मा त्वं). K1 ब्रह्मगतं; B3 °द्रुहं; Da1 वज्रगतिः. Ca.c cite ब्रह्मगतिः. T1 G1 M3 ब्रा(M3 ब्र)ह्मणगर्हः स्याः; T2 G3 ब्राह्मणगर्भ(G2 °गाह्य)स्य; T3 G3 M1.2.4 ब्राह्मणगर्ह्यः स्याः (for ब्रह्मगतिं हिंस्याः). K1 हिंस्यात्; K4 हिंस्याः. Cv as in text. Dn1 मया (for त्वया). — T1.3 G M ins. after 39ab: T2 (om. lines 1, 2, 4, 7) after 39:

383* नैतदव्याहृतं कुर्यात्सर्वलोकोऽपि सूतज ।
यन्मयोक्तं सरोषेण गच्छ सूतज मा चिरम् ।
इति मामसकृत्क्रुद्धः स उवाच द्विजोत्तमः ।
एते हि सोमराजान ईश्वराः सुखदुःखयोः ।
नाहं बिभेमि बीभत्सोर्न शल्य मधुसूदनात् । [5]
तस्माद्बिभेम्यहं शापात्तेन सत्येन ते शपे ।
सह युद्धं समेताभ्यामद्येदं समुपस्थितम् ।
युद्धेऽस्मिञ्जीवितं मेऽद्य शल्य संशयमागतम् ।
शक्रोऽप्यमरराड् ताभ्यामुपगम्याहवं सह ।
संशयं परमं गच्छेत्कथं वा मन्यते भवान् । [10]

[(L. 1) T3 G1.3 तदनृतं; G2 तेव्याहृतं (for अव्या°). G3 कुर्या. T1 G1 M1 सर्वलोकेपि; G2 सममेकोपि. — (L. 2) T3 G2.3 स्वरोषेण. — (L. 3) T1 प्रोवाच (for उवाच). — (L. 4) = 32cd. T1 सोमराजानम्. — (L. 6) T1 बिभेम्यहं विप्रशापात् (for the prior half). G2 तेन वै (for ते शपे). — (L. 7) T1 मन्येहं (for अद्येदं). — (L. 9) T1.3 G3 शक्रो ह्यमरराड्; G2 शक्रो समरराड्.]

— S (except T2) om. 39cd. — d) K4 कच्चित्. Ś K2.4 Da1 D1 शमाप्नुहि; K3 त्वमा°; Ca.c समा° (as in text).

इत्येतत्ते मया प्रोक्तं क्षिप्तेनापि सुहृत्तया ।
जानामि त्वाधिक्षिपन्तं जोषमास्स्वोत्तरं शृणु ॥ ४०

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

३०

संजय उवाच ।
ततः पुनर्महाराज मद्रराजमरिंदमम् ।
अभ्यभाषत राधेयः संनिवार्योत्तरं वचः ॥ १
यत्त्वं निदर्शनार्थं मां शल्य जल्पितवानसि ।
नाहं शक्यस्त्वया वाचा विभीषयितुमाहवे ॥ २
यदि मां देवताः सर्वा योधयेयुः सवासवाः ।
तथापि मे भयं न स्यात्किमु पार्थात्सकेशवात् ॥ ३
नाहं भीषयितुं शक्यो वाङ्मात्रेण कथंचन ।
अन्यं जानीहि यः शक्यस्त्वया भीषयितुं रणे ॥ ४
नीचस्य बलमेतावत्पारुष्यं यत्त्वमात्थ माम् ।
अशक्तोऽस्मद्गुणान्प्राप्तुं वल्गसे बहु दुर्मते ॥ ५
न हि कर्णः समुद्भूतो भयार्थमिह मारिष ।

C. 8. 2019
B. 8. 43. 6
K. 8. 37. 6

40 ^{a}) S [ए]वं (for [ए]तत्). S (except T_2) [आ]ख्यातं (for प्रोक्तं). — ^{b}) V_1 $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M क्षिप्तेन च ($T_{1.3}$ G_3 °न न; M_1 °न हि); D_6 हितेन च; G_2 शप्तं तेन. G_1 बहुत्तया (sic); M_1 [अ]सुहृत्तया. — ^{c}) $Ś_1$ K_3 V_1 B Da_1 D_{1-8} T_3 त्वां ($Ś_1$ त्वा) विक्षिपंतं; K_2 त्वाधिक्षिपतुं; Dn_1 त्वामविक्षिप्तं; G_2 त्वाधिक्षिपं च (for °क्षिपन्तं). — ^{d}) K_3 T_2 जोषमाश्वो(T_2 °स्सो)त्तरं; V_1 योपमास्वो°; B_2 जोषमानुत्तरं; D_6 जोषमासोत्तरं; T_1 $G_{1.2}$ दोषमात्म(G_2 °मस्म)गतं; T_3 G_3 जोषमात्मगतं (for °मास्स्वोत्तरं).

Colophon. — *Adhy. name:* B_1 D_4 मद्राधिपसंवादः; Da_1 $D_{1.7}$ कर्णशल्यसंवादः; Dn_1 कर्णशल्यसंवादे कर्णवाक्यं; D_3 कर्णमद्राधिपसंवादः; D_5 शल्यसंवादः; T_1 शल्यविवादे कर्णशापकथनं; T_2 कर्णवाक्यं; G_1 शापकथनं; M_1 शल्यविवादे शापकथनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): $Ś_2$ 29 (as in text); $B_{1.2}$ 42; B_5 43; Da_1 53; D_1 $T_{1.3}$ G M 36; D_4 33; D_6 44; T_2 38.

30

1 ^{b}) Ś K D_8 अरिंदम; $B_{3.4}$ $D_{3.4.6.7}$ T_3 G_3 अरिंदमः. — ^{c}) K_3 राधेय.

2 ^{a}) D_8 निर्देर्शनार्थं; Ca निदर्शं° (as in text). $Ś_2$ D_6 मे; K_3 Dn_1 वै (for मां). S (except T_2) निदर्शनार्थं यत्तु त्वं (T_3 G शल्य त्वं; $M_{3.4}$ यत्तत्वं). — ^{b}) T_1 शब्दं; T_3 $G_{1.3}$ यत्तु; G_2 कथं (for शल्य). — ^{c}) T_1 वा ह (for वाचा). — ^{d}) T_2 विभेषयितुम्.

3 M_3 om. 3^{a}–4^{b}. — ^{a}) K_3 D_2 M_1 सर्वै. — ^{b}) B_3 D_2 $T_{1.3}$ G $M_{2.4}$ समा(M_2 °भा)गताः (for सवासवाः). — After 3^{ab}, B_2 ins. (= var. 8. 29. 29^{ab}):

384* नान्यस्मादपि कस्माच्चिदमितादाततायिनः ।

— ^{c}) S (except T_2; M_3 om.) ततो (for तथा). — ^{d}) T_1 किमु पांडवकेशवौ.

4 K_3 M_3 om. 4^{ab} (for M_3, cf. v. l. 3). — ^{a}) T_3 G नैवं (for नाहं). — ^{b}) T_2 ब्रह्मास्त्रेण. T_1 युद्धं कर्म महाहवे. T_3 G $M_{1.2.4}$ शु(M_1 यु)द्धकर्मा महा(G_1 °र्मा- हमा)हवे. — ^{c}) $T_{1.3}$ G अभि- (for अन्यं). K_3 यच्छल्यस्; D_2 यं शक्यं; T_1 शक्यं ते; T_2 G_2 शल्य त्वं; T_3 $G_{1.3}$ शक्तस्त्वम् (for यः शक्यस्). — ^{d}) D_4 तया; $T_{1.3}$ G अ(T_1 ह्य)न्यं (for त्वया). — After 4, V_1 Da_1 $D_{1.5.6}$ ins.:

385* दन्दह्यमानास्तीक्ष्णेन नीचाः परयशोग्निना ।
अशक्तास्तत्पदं गन्तुं ततो निन्दां प्रचक्रिरे ।
[(L. 2) D_6 त्वत्पदं (for तत्पदं).]

5 T_1 om. 5^{ab}. — ^{a}) G_2 निश्वस्य; Ca नीचस्य (as in text). — ^{b}) Dn_1 $T_{2.3}$ G प(Dn_1 G_2 पु)रुषं. K_3 यस्; M_1 स (for यत्.). G_2 यत्रमुत्थितः (for यत्त्वमात्थ माम्). D_6 ह (for माम्). — ^{c}) K_4 [ऽ]स्मद्गुणा; B_{1-4} Da_1 Dn_1 $D_{1.3.5}$ मद्गुणान्; S (except T_2; T_1 om.) हि गुणान् (for [ऽ]स्मद्गुणान्). K_1 प्राप्तु; K_4 व्याप्तुं; V_1 आप्तुं; $B_{1.3.4}$ $D_{2-4.7}$ वक्तुं (for प्राप्तुं). — ^{d}) V_1 वल्गते; Cc °सि (for वल्गसे).

6 ^{b}) Da_1 $D_{1.5}$ G_2 इति (for इह). V_1 माद्रिक; B_2 $D_{3.4.6.7}$ मद्रक; T_1 भाषतः (for मारिष). — ^{c}) G_1 विकृतार्थम्; G_2 वित्तमात्म्यम् (sic) (for विक्रमार्थम्). D_2 जाने (for जातो). — ^{d}) K_3 प्राप्यार्थं (for यशोर्थं). V_1 तु (for the first च). $Ś_1$ K_2 तथैव ह; B D (except $D_{2.6}$) T_2 तथात्मनः; $T_{1.3}$ G M तथैव हि (for °व च). — After 6, K_4 V_1 B D (except D_8) S ins.:

C. 8. 2019
B. 8. 43. 6
K. 8. 37. 6

विक्रमार्थमहं जातो यशोर्थं च तथैव च ॥ ६
इदं तु मे त्वमेकाग्रः शृणु मद्रजनाधिप ।
संनिधौ धृतराष्ट्रस्य प्रोच्यमानं मया श्रुतम् ॥ ७
देशांश्च विविधांश्चित्रान्पूर्ववृत्तांश्च पार्थिवान् ।
ब्राह्मणाः कथयन्तः स्म धृतराष्ट्रमुपासते ॥ ८
तत्र वृद्धः पुरावृत्ताः कथाः काश्चिद्द्विजोत्तमः ।

386* सखिभावेन सौहार्दान्मित्रभावेन चैव हि ।
कारणैस्त्रिभिरेतैस्त्वं शल्य जीवसि सांप्रतम् ।
राज्ञश्च धार्तराष्ट्रस्य कार्यं सुमहदुद्यतम् ।
मयि तद्वाहितं शल्य तेन जीवसि मे क्षणम् ।
कृतश्च समयः पूर्वं क्षन्तव्यं विप्रियं तव । [5]
समयः परिपाल्यो मे तेन जीवसि मद्रक ।
ऋते शल्यसहस्रेण विजयेयमहं परान् ।
मित्रद्रोहस्तु पापीयानिति जीवसि सांप्रतम् ।
Colophon.
शल्य उवाच ।
ननु प्रलापाः कर्णैते यान्ब्रवीषि परान्प्रति ।
ऋते कर्णसहस्रेण शक्या जेतुं परे युधि । [10]
संजय उवाच ।
तथा ब्रुवन्तं परुषं कर्णो मद्राधिपं तदा ।
परुषं द्विगुणं भूयः प्रोवाचाप्रियदर्शनम् ।

[(L. 1) V1 B1.5 Da1 Dn1 D1.5 सहिष्णुत्वेन; B3 मित्रभावेन; T1 सखी° (for सखि°). B3 सानुभावेन (for मित्र°). D5 चेव (for चैव). M2–4 ह (for हि). V1 B5 Dn1 D6 मित्रकार्यव्यपेक्षया (for the posterior half). — M1 om. lines 3–5. — (L. 3) D2 G2 वै; T3 G3 तु (for च). K4 B3–5 D4.7 धृत° (for धार्त°). S (except T2; M1 om.) हि (for सु-). D2 सुमहदुस्तरं (sic) (for °दुद्यतम्). — Dn1 reads lines 4–7 after line 10. — (L. 4) K4 V1 B4 D2.6 त्वयि; T1 अथ (for मयि). D1.5 [आ]हृतं; Cc आहितं (as above). D2 तेन (for शल्यः). D2 T1 न त्वं (for तेन). Dn1 तेन जानासि मे त्रयम् (for the posterior half). — (L. 5) G2 उक्तश्च (for कृतश्च). G2 समये (for समयः). B2 सर्वं (for पूर्वं). G2 यत्तव्यं; M2–4 क्षंतव्यो (for क्षन्तव्यं). Dn1 वाप्रियं; D2 चाप्रियो; T3 G2.3 विप्रिये; M2–4 विप्रियः (for विप्रियं). V1 B5 Dn1 D2 वचः (for तव). — M1 om. line 6. — (L. 6) B4 D6 वै (for मे). B2 मद्रप; S (M1 om.) सांप्रतं (for मद्रक). — B2 reads line 7 twice. — (L. 7) Dn1 शतं; D2 अपि; D6 कामं; T3 G3 मृधे; G1 क्रिये (for ऋते). V1 B5 Da1 Dn1 D1.2.5.6 -सहस्रं तु; B2 (second time) -महास्त्रेण; T1 -सहायेन (for -सहस्रेण). V1 B5 Dn1 D2.6 transp. अहं and परान्. — (L. 8) B1 मित्रदोहं तु. V1 पापीयस् (for °यान्). V1 तेन (for इति). V1 Dn1 D2.6 S मद्रक (D2 °ज; T1 °प; G2 °काः; M2 °कः) (for सांप्रतम्). — After line 8, B Da1 D1.3–5.7 ins. an addl. colophon [*Adhy. name:* B1.4 Da1 D1.3–5.7 कर्ण(B1 om. कर्ण)शल्यसंवादः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B1.2 43; B4 45; B5 44; D1 37; D4 34.] — (L. 9) V1 Dn1 D6 S आर्तप्रलापान् (V1 °पं; M2–4 °पाः) (for ननु प्रलापाः). Cc cites प्रलापाः (as above). V1 D6 कर्णाद्य; Dn1 कलहाद्; T G M1 त्वं कर्ण; M2–4 ते (M4 ताः) कर्ण (for कर्णैते). V1 Dn1 यद् (for यान्). K4 ब्रवीमि; M3 ब्रवीहि (for ब्रवीषि). Dn1 अपि (for प्रति). — (L. 10) V1 D4 T3 G1.3 M न ते; B2 Dn1 D2.6 T1 तेन; T2 G2 नेमे (for ऋते). V1 कर्तुं (for कर्ण). Da1 Dn1 D1.5 शक्यं (for शक्या). K4 B2 D3.4.6.7 T2 परा; V1 B5 Da1 D1.5 परान्; Dn1 परैः (for परे). V1 Dn1 D6 इह (for युधि). D2 युद्धे य हि समाहितः (sic); Cv posterior half as above. — D2.6 S (except T3) om. the ref. — (L. 11) K4 Dn1 D1 पुरुषं; D2 M2 पारुष्यं (for परुषं). V1 B5 Dn1 D2.6 S शल्यं (G2 कर्णा) वैकर्तनः (D2 M2.4 °नं) (for कर्णो मद्राधिपं). D4 T2 तथा (for तदा). — (L. 12) Dn1 D2 प्रभावं; T3 G3 परुषाद् (for परुषं). K4 प्रियदर्शनं; V1 [अ]प्रियभाषिणं; B2.5 D2 T1 G1 M [अ]प्रियवादिनं; D6 प्रियवादिनं; G2 [अ]द्भुतदर्शनं (for [अ]प्रिय°).]

7 Before 7, K4 V1 B (except B5) Da1 Dn1 D1.3–7 ins. कर्ण उवाच. — [a]) D8 च; T2 नु (for तु). B5 ते (for मे). Ś1 K2 lacuna for तु मे त्वमेकाग्रः. K3.4 त्वमेकाग्र. V1 B3 D6 T1 G1.2 M इदं त्वमे(B3 °यै)-काग्रमनाः; B1 Da1 D1.5 इदं वचनमेकाग्रः. — [b]) B3 मद्रबलाधिप; D2 T3 G °जनेश्वर; M1 °जनाधिपः. Ś1 K1.2.4 मद्रराज जनाधिप. — [c]) V1 B5 यन्मया (for संनिधौ). K1 धार्तराष्ट्रस्य. — [d]) Ś2 प्रोच्यमानो; K1 प्रोचमानं. V1 तदा; B1 T2 यथा; B5 तथा (for मया).

8 B8 om. 8. — [a]) D6 देवांश्च. — [b]) B5 पार्थिव. — [c]) K3 B1.2.4 D (except Dn1) S कथ(G2 °लप)यंति. Dn1 च (for स्म). — [d]) K1 उपागते; B1 Da1 D1.5 °गताः (for °सते). B5 D3.4.6.7 धृतराष्ट्रनिवेशने; S (except T2) °समीपतः.

9 [a]) B3 तत्रावृत्य (for तत्र वृद्धः). K4 वृद्धाः. K1 परावृत्ताः; G2 पुरावृत्तः. — [b]) Ś2 K3 V1 B D (except Da1 D1.5) S (except T2 M1) कश्चिद् (for काश्चिद्). K2 द्विजोत्तम. — [c]) K3 Dn1 D1.6 T G1.3 M2–4 बाह्लीक- (D1 °हीक)देशान्; V1 B1.2.4.5 Da1 D2.5.7 (before corr.).8 वाहीकदेशं (V1 B5 °शान्); M1 बह्लीक° (for

बाह्लीकदेशं मद्रांश्च कुत्सयन्वाक्यमब्रवीत् ॥ ९
बहिष्कृता हिमवता गङ्गया च तिरस्कृताः ।
सरस्वत्या यमुनया कुरुक्षेत्रेण चापि ये ॥ १०
पञ्चानां सिन्धुषष्ठानां नदीनां येऽन्तराश्रिताः ।
तान्धर्मबाह्यानशुचीन्बाह्लीकान्परिवर्जयेत् ॥ ११
गोवर्धनो नाम वटः सुभाण्डं नाम चत्वरम् ।
एतद्राजकुलद्वारमाकुमारः स्मराम्यहम् ॥ १२
कार्येणात्यर्थगाढेन बाह्लीकेषूषितं मया ।
तत एषां समाचारः संवासाद्विदितो मम ॥ १३
शाकलं नाम नगरमापगा नाम निम्नगा ।
जर्तिका नाम बाह्लीकास्तेषां वृत्तं सुनिन्दितम् ॥ १४
धानागौडासवे पीत्वा गोमांसं लशुनैः सह ।
अपूपमांसवाट्यानामाशिनः शीलवर्जिताः ॥ १५
हसन्ति गान्ति नृत्यन्ति स्त्रीभिर्मत्ता विवाससः ।

C. 8. 2035
B. 8. 44. 12
K. 8. 37. 22

बाह्लीक°). D_8 मद्राक्षं (for मद्रांश्च). B_3 वाहीकान्दशमात्रांश्च; G_3 बाह्लिदेशगमद्रांश्च. — d) K_4 कुत्सयद्. $Ś_2$ चन्यम् (for वाक्यम्).

10 b) K_1 गंगाया; D_2 उमया. $B_{2.5}$ $D_{3.6.7}$ बहिष्कृताः (for तिरस्कृताः). Da_1 $D_{1.5}$ गंगयाभितिरस्कृताः; Dn_1 गंगापाततिर.° — d) K_4 चाप्यये; B_5 चापि वा; D_8 वापि ते; T_2 G_2 वापि ये (for चापि ये).

11 a) G_2 सिंधुषष्ठाणां. — b) $B_{2.3}$ Da_1 $D_{1.5}$ T_2 येंतरास्थिताः; D_6 येनु चाश्रिताः; $T_{1.3}$ G M अंतराश्रिता (T_3 $G_{1.3}$ °रास्थिताः; G_2 °राश्रितः) (for येऽन्तराश्रिताः). — c) B_2 धर्मराज्यान्; G_3 °बाहून् (for °बाह्यान्). K_3 T_1 अशुचि (for °चीन्). — d) K_1 बाह्लिकाः K_3 स्माहकान् (sic); V_1 B_{3-5} Da_1 $D_{1-3.5.7}$ (before corr.) वाहीकान्; $B_{1.2}$ D_8 वाहिकान्; D_4 G_2 बाह्लिकान् (for बाह्ली°). D_8 अपि वर्जयेत् (for परिव°).

12 a) T_1 $G_{1.2}$ M गोवर्धनं; Ca.c °नः (as in text). $Ś_2$ तटः; K_3 नगः; B_2 वचः; T_1 पुरं; $G_{1.3}$ M वटं; G_2 पुटं (for वटः). — b) K_3 सुभंडं; K_4 D_2 सुभद्रं; Dn_1 Cc सभांडं (for सुभाण्डं). K_4 चत्वरः; $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ पट्टणम्; G_2 पत्तनं; M_{2-4} वै वनं; Cc चत्वरम् (as in text). M_1 सुराभांडपरिष्कृतं. — cd) K_4 राजा; Da_1 $D_{1.5}$ राजन् (for राज-). T_1 एतद्राजन्कतिद्वारं; T_2 °द्राजकुलं राजन्; Cc as in text. K_3 V_1 $B_{1.4.5}$ $D_{2-4.6.7}$ $G_{1.2}$ M_{2-4} आ कुमारात्(D_7 °रान्); Dn_1 आकुमारा; T_1 damaged; $T_{2.3}$ G_3 आकुमारं (for °मारः). T_1 च मद्यपं (for स्मराम्यहम्). $B_{2.3}$ Da_1 $D_{1.5}$ एतद्राजकुलद्वारमार्गमारात्स्मराम्यहं.

13 a) V_1 T_1 अत्यंत- (for अत्यर्थ-). $B_{3.5}$ $D_{2-4.7}$ T_2 -गू(B_3 -मू)ढेन. — b) Ś $K_{1.2}$ वाह्लीकेषु; K_3 वाहि°; K_4 वाह्लि°; B Da_1 $D_{1-5.7}$ T_2 वाही°; G_2 बाह्लि° (for बाह्ली°). T_1 बाह्लीकेप्युषितं; G_2 बाह्लिके मूषितं. V_1 स्थितं; Dn_1 श्रुतं (for उषितं). — c) D_8 अत (for तत). K_3 $B_{2.5}$ तेषां; T_1 G_2 एष (for एषां). V_1 समाचाराः. — d) T_1 $G_{1.2}$ M समासाद् (for संवा°). V_1 विदिता. $B_{2.3.5}$ D_8 S (except M_1) मया (for मम).

14 a) V_1 शकलं; D_8 शाकल्यं; $T_{1.3}$ G_3 शागलं; G_1 कालशं; G_2 शकलं (for शाकलं). G_2 नाहारं (for नगरम्). — b) K_1 अपगा. $Ś_1$ $K_{1.2.4}$ Dn_1 G_2 M निम्नगाः (M_3 °हाः). — c) $K_{1.2.4}$ जंतिका; $B_{1.5}$ आर्तिका; B_2 D_6 T_2 गर्ति(T_2 °र्तै)का; Dn_1 जातिका; D_8 कार्तिकी; $T_{1.3}$ G (G_3 damaged) M चंडाला (for जर्तिका). Ś $K_{1.2.4}$ D_4 वाह्लीकास्; K_3 वाह्नि°; V_1 B Da_1 $D_{1-3.5.7.8}$ वाही°; D_6 बाह्लीक्यस्. — d) D_8 वृत्तिः; G_1 वित्तं; Cc वृत्तं (as in text). V_1 D_6 तु; G_2 हि (for सु-). K_1 सुनिर्मितं; D_8 सुनिंदिता.

15 a) B_2 धारा-; Dn_1 सुरा; $D_{2.6}$ धान्य-; D_8 T_2 सुरां; $T_{1.3}$ G M पानं; Cc धानान्; Ca धाना- (as in text). $K_{1.3.4}$ V_1 D B T_2 Ca -गौडा(K_3 °ड्या)सवं; T_1 -गुडास्वं (submetric); T_3 G M -गुळा(G_2 °डा)सवं (for -गौडासवे). — c) $Ś_2$ अपोपमांसवाट्यानाम्; K_3 Dn_1 $D_{4.8}$ अपूपमांसमद्यानाम्; K_4 °मांसवान्यानाम्; V_1 °मत्स्यावाट्यानाम्; B_5 °शक्तुवाट्यानाम्; D_2 °मांसवाट्यान्नम्; D_6 °सक्तुवाट्यानाम्; D_7 °मांसमट्यानाम्; T_1 G_2 °सक्तुमद्यानाम्; T_2 °सक्तुमद्यान्नाः; T_3 G_3 °सक्तुमट्यानाम्; G_1 M_1 अपूपः (M_1 °पं) सक्तुमद्यानाम्; M_{2-4} अपूपसक्तुमद्यादीन्. — d) Ś $K_{1.2}$ आशिलाः; K_3 अशिता; B_2 Da_1 $D_{1.5}$ $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ आशिताः; Dn_1 D_8 T_2 मद्रकाः; D_2 M अशित्वा; Ca आशिनः (as in text). D_2 आशिनः शीलविवर्जिताः (hypermetric).

16 a) B_4 D_2 G_2 गायंति (hypermetric); Ca.c गान्ति (as in text). V_1 सह गायंति नृत्यंति; $B_{1.3}$ हसंति नित्यं गायंति; B_2 स्त्रीभिर्गायंति नृत्यंति; B_5 $D_{3.4.7}$ गायंत्यथ च नृत्यंति; Dn_1 हसन्गायंति नृत्यंती; D_6 हसंति सह नृत्यंति; T_2 संति गायंति नृत्यंति. — b) B_5 $D_{2-4.7}$ Cop स्त्रियो; Cc स्त्रीभिर् (as in text). B_2 हसंति च (for स्त्रीभिर्मत्ता). — c) B_3 नगरानागवप्रेषु; D_4 नगरारास°; D_8 नगरागारमुख्येषु; $T_{1.2}$ M_3 °पण(T_2 °पान)देशेषु; T_3 G $M_{1.2.4}$

C. 8. 2035
B. 8. 44. 12
K. 8. 37. 22

नगरागारवप्रेषु बहिर्माल्यानुलेपनाः ॥ १६
मत्तावगीतैर्विविधैः खरोष्ट्रनिनदोपमैः ।
आहुरन्योन्यसूक्तानि प्रब्रुवाणा मदोत्कटाः ॥ १७
हा हते हा हतेत्येव स्वामिभर्तृहतेति च ।
आक्रोशन्त्यः प्रनृत्यन्ति मन्दाः पर्वस्वसंयताः ॥ १८
तेषां किलावलिप्तानां निवसन्कुरुजाङ्गले ।
कश्चिद्बाह्लीकमुख्यानां नातिहृष्टमना जगौ ॥ १९
सा नूनं बृहती गौरी सूक्ष्मकम्बलवासिनी ।
मामनुस्मरती शेते बाह्लीकं कुरुवासिनम् ॥ २०
शतद्रुकनदीं तीर्त्वा तां च रम्यामिरावतीम् ।
गत्वा स्वदेशं द्रक्ष्यामि स्थूलशङ्खाः शुभाः स्त्रियः ॥ २१
मनःशिलोज्ज्वलापाङ्गा गौर्यस्त्रिककुदाञ्जनाः ।

°पणवेशेषु. Ca cites वप्रः; Cc वप्रेषु.

17 a) K3 गायनैर्विविधैर्गीतैः; V1 B1.5 Da1 Dn1 D1.5.6.8 मत्ताश्च गीतैर्विविधैः; B2 बहिर्गीतैश्च विविधैः; D2 गांतारो विविधैर्गीतैः; T1 मत्ता प्रहीणविरुतैः; T2 partly damaged; T3 G1.3 मत्तापगीतिविरुतैः; G2 मत्तावैरिनिरुतैः (sic); M मत्तावगीतविरुतैः. Ca cites अवगीतैः (as in text). — After 17^{ab}, K4 V1 B (except B3) Dn1 D3.4.6.7 ins.:

387* अनावृता मैथुने ताः कामचाराश्च सर्वशः।

[Cc cites अनावृता (as above). B1 मैथुनिन्यः; Dn1 °नेषु (for °ने ताः).]

— c) K1 अन्योन्ययुक्तानि: K2.4 B2.4 °शु(K4 °शू). क्तानि; V1 B1.3.5 Dn1 D3.4.7 °सूक्तानि; T2 °संयुक्ता°. T1.3 G M सुरामैरेय(G1 °व)पुष्टाश्च. Ca cites भुक्तानि; Cc युक्तानि. — d) T1.3 G M सर्वे न(M1.3 म)ग्ना; T2 प्रकुर्वाणा; Ca प्रब्रुवाणा (as in text).

18 D2 om. 18^{ab}. — a) K3 V1 B Da1 D1.3–8 S (except T1) हे (for हा both times). B1 तात; T1 हता (for हते). V1 B Da1 D3–8 S (except M2) एवं (for एव). Dn1 गोद्विजाढ्यान्हतेत्येवं. Cv हे हते हे हते त्येवं. ❁ Ca: हे हते हे हते इति क्रीडारमणं।; Cc: हे हंते हे हंतेति हर्षे द्वित्वं। यद्वा हता कुत्सिता हताश्रेष्टा यस्य। ❁ — b) D1 स्वामी (for स्वामि-). Ca cites स्वामी भर्ता. ❁ Cc: तेषु नः स्वामीश्वराः। आर्ष एष संधिः। ❁ M1 [अ]पि (for [इ]ति). V1 स्वामिभर्त्रिहतेति च; D6 °भ्रातर्हतेति च. — c) B2 आक्रोशंति; D6.8 G1.2 °शंतः; M3.4 °शं च; Cc °शन्त्यः (as in text). — d) K1 मंदः; K3 D8 (*sup. lin.*) स्त्रियः; V1 वक्राः; B1.2.4.5 D3.4.7 M2 व्रात्याः; Dn1 मदात्; D8 पर्दाः (sic) (for मन्दाः). Da1 D1.5 पर्वापर्वसु (for मन्दाः पर्वसु). K3 [अ]संवृताः; B2 Da1 D1.3–5 संयताः; Cc [अ]सं° (as in text). B3 चान्याः सर्वे स्वसंयताः; D2 स्त्रियः सर्वाः स्वसंयताः; D6 दोषादोषेष्वसं°; T1 सर्वाः सर्वे मदोत्कटाः; T2 सर्वाः सर्वान्स्वयं युताः; T3 G M1.3.4 सर्वे(G1 °वै-; M1.3.4 °र्वाः) सर्वमदोत्कटाः.

19 a) V1 येषां; B1.3.5 D3.4.7 M2 तासां; Cc तेषां (as in text). G1 मदावलिप्तानां; G2 बलाव° (for किलाव°). T2 एषां शीलादलिप्तानां. — b) K3 वसंति; V1 निवसेः; D2 निवासः; D6 विवसन्; T1 नास्तिषत् (sic) (for निवसन्). Ś2 कुरुजांघले; K1 Da1 D3.5.7 °जंगले. — c) T1 काचिद्. Ś K1 बाह्लीकमुख्यानां; K3.4 बाह्लीकदुष्टानां; V1 B D2–4.7 बाही(B1.3 D2 °हि)कदुष्टानां; Da1 D1.5 बाहीकवाद्यानां; Dn1 बाह्लीकपत्तीनां; D6 दीपकवाक्यानि; D8 बाहीकवर्दानां; T1.3 G M बाह्ली(T1 °ह्लि)कमत्तानां; T2 °पत्नीको. Cv कश्चिद्बाह्लीकदुष्टानां. Cc cites वाहीकदुष्टा. — d) B5 D7 नातिप्रीतमना; T1 अतिहृष्ट°; G2 नारीहृत°; Cv नातिहृष्ट° (as in text).

20 b) T1 M रक्तकंबलवासिनी; T2 सूक्ष्मकंबलधारिणी; T3 G मत्ता कंबळवासिनी. — c) K B3 M1.3 अनुस्मरते (K3 °ति). B3 किं वा; B5 [इ]त्याह (for शेते). — d) T2 बाह्लीका; T2 G बाह्लीकी. B3 D1 G2 कुरुवासिनी; D3.7 °जंगले. K3 वाहिकेषु सवासिनं.

21 a) K4 शतद्रुक्यं नदीं; V1 B2.4.5 Da1 Dn1 D1–7 T2 °द्रुकां (Dn1 °का) नदीं; B1.3 °द्रुकं नदं; D8 °द्रुकनदं; T1 °द्रुमापगां; T3 G °द्रूं तरसा; M °द्रुं तु क(M1 त)दा (for °द्रुकनदीं). D6 तीव्रां; G2 [अ]तीत्य (for तीर्त्वा). K3 शतद्रुकदनंदीनी (sic). — b) D3 [अ]तीव (for तां च). D6 रम्यामरावतीं. K3 त्वा चरिण्यामिरावतीं; T3 G1.3 चंद्रभागामि°. — c) Ś2 सुदेशं; T1 तं देशं (for स्वदेशं). K1 D6 वक्ष्यामि. — d) Ś K1 स्थूलशंखः शुभाः; V1 °खाः निकाः; B2 °मुखाः नखाः; B3 °शंखाश्च ताः; B5 D6.8 °शंखाला(D6 °लि)काः; Dn1 °शंखनखाः; S °जंघाः (G2 °वाः) शुभाः. Ca.c.v cite स्थूलशङ्खाः (as in text). ❁ Cc: का इति पाठे स्थूलशब्दोऽलोकेष्वपि संबध्यते। ❁

22 a) K3 ततः शिलोज्वालापांगा; V1 B Da1 D1–7 मनःशिलो(M1 °ला)ज्वलापांग्यो; Dn1 °सिलोज्जलायोग्या. — b) Ś1.2 (also as in text) K2 शौर्यस् (for गौर्यस्). D1.5 त्रिः ककुदांजनाः; Cv त्रिककु° (as in text). K4 गौर्योद्वांजितलोचनाः (sic) B3.4 गौर्यस्त्रिककुदंजनाः; Dn1 गौर्यः स्तोकाकुलां°; D2 गौर्यस्त्रिककुभोजनाः (sic); D3.4.7 °ककुदोंजनाः; D8 गौर्य अर्थाक्षिलोचनः; T1 °स्ताः काकपिंजलाः; T2 °स्त्वेककुदांजनाः; T3 G °स्ताः काककुंजकाः (G1.2 °राः); M

केवलाजिनसंवीताः कूर्दन्त्यः प्रियदर्शनाः ॥ २२
मृदङ्गानकशङ्खानां मर्दलानां च निस्वनैः ।
खरोष्ट्राश्वतरैश्चैव मत्ता यास्यामहे सुखम् ॥ २३
शमीपीलुकरीराणां वनेषु सुखवर्त्मसु ।
अपूपान्सक्तुपिण्डीश्च खादन्तो मथितान्विताः ॥२४
पथिषु प्रबला भूत्वा कदासमृदितेऽध्वनि ।
खलोपहारं कुर्वाणास्ताडयिष्याम भूयसः ॥ २५
एवं हीनेषु व्रात्येषु बाह्लीकेषु दुरात्मसु ।
कश्चेतयानो निवसेन्मुहूर्तमपि मानवः ॥ २६
ईदृशा ब्राह्मणेनोक्ता बाह्लीका मोघचारिणः ।
येषां षड्भागहर्ता त्वमुभयोः शुभपापयोः ॥ २७
इत्युक्त्वा ब्राह्मणः साधुरुत्तरं पुनरुक्तवान् ।

C. 8. 2047
B. 8. 44. 24
K. 8. 37. 34

°स्तारगुडां(M_1 °डं)जनाः. ❀ Cc: त्रिषु कूर्देषु चांजनं येषां। ❀ — K_1 om. 22^{c}–23^{b}. — ^{c}) $K_{3.4}$ V_1 B D (except D_3) S Ca कं(B_2 कां)बलाजिनसंवीताः. — ^{d}) Ś K_2 $B_{3.4}$ $D_{2.3}$ T_2 क्रंदंत्यः; K_3 क्रीडंत्यः; K_4 क्रंदत्या; $B_{1.3}$ Da_1 $D_{1.5.7}$ Ca कुर्वंत्यः; B_5 Dn_1 $D_{4.6.8}$ कुर्दंत्यः; S (except T_2) रुदंत्यः; Cc कूर्दंत्यः (as in text). V_1 क्रंदंत्योप्रियद-र्शनाः. Ca cites प्रिय° (as in text).

23 K_1 om. 23^{ab} (cf. v. l. 22). — ^{a}) Ś K_2 मृदंगानकशंबूनां; B_3 मृदंगानां सकंपानां; $D_{3.4}$ °नकशम्यानां; D_6 °नेकशंखानां; T_1 °नकशब्दांश्च; G_2 °गनागशंखानां. Ca cites आनकः; Cc मृदंगाः and आनकाः. — ^{b}) Ś मर्दु($Ś_2$ °र्मु)कानां; K_2 B_2 D_8 म(K_2 मं)डुकानां; K_3 V_1 Dn_1 $D_{2.6}$ S पटहानां; K_4 मदुलानां; $B_{3.5}$ मर्दना(B_5 °ता)नां; D_5 मद्दलानां; Cc मर्दलानां (as in text). Ca cites मंडूकः. Da_1 D_1 निःस्वनाः. — ^{c}) K_4 खरोष्ट्राश्वतरश्चैव; T_1 °श्वरथाश्चैव; T_3 G °श्वतरीयानैः. — B_3 om. 23^{d} — ^{d}) K_1 मत्तीं; D_6 मत्तान्; S (except T_2) कथं (for मत्ता). D_6 पश्यामहे. B_2 M_4 वयं (for सुखम्).

24 ^{a}) Da_1 Dn_1 शमीपा(Dn_1 °प)लुकरीराणां; T_3 $G_{2.3}$ पीलुकरीरीणां. — ^{b}) $Ś_1$ K_2 नरेषु; $Ś_2$ नगेषु (for वनेषु). B_3 खखत्र्मसु (sic); $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ [अ]शुभवर्त्मसु; G_1 $M_{2.4}$ शुभ°; M_1 (*sup. lin.* as in text) शुभकर्मसु. — ^{c}) K_3 दुःशपान्; T_1 G_2 M_4 आपू° (for अपू°). $K_{1.3}$ $B_{1.3-5}$ Da_1 Dn_1 $D_{1-4.7.8}$ T $G_{1.3}$ M सक्तुपिंडांश्च; V_1 °वाक्यांश्च; D_6 °युक्तांश्च. — K_1 om. 24^{d} – 25^{c}. — ^{d}) $Ś_1$ K_2 ध्वा **; $Ś_2$ (also as in text) ध्वादंतो. K_2 मषितान्विताः. Ca cites मथितं. K_3 प्राश्नीता पथि ताञ्चरान्; K_4 प्रासंतो मथितान्विताः; V_1 Dn_1 प्राशंतो (Dn_1 °त्यो) मथितं पिबन्; B Da_1 $D_{1-5.7.8}$ प्राशंत्यो (B_2 $D_{2-4.7.8}$ °शंतो; $B_{4.5}$ °श्नंतो) मथितान्वितान् (B_3 D_8 °ताः); D_6 प्राश्नते मथितं तथा; T $G_{1.3}$ प्राश्नंतो (T_2 °शंत्यो) मदिरान्वितान्; G_2 प्राशितोन्मथितान्पिबन्; M_1 प्राशंतोन्म-थितः पिबन्; M_{2-4} प्राशंतो (M_2 °त्यो) मथिता(M_3 °तं)पिबन्.

25 K_1 om. 25^{abc} (cf. v. l. 24). — ^{a}) B_5 $D_{3.4.7}$ पथि सुप्रबला (for पथिषु प्र°). Da_1 प्रचला; G_2 प्रबलो; Ca प्रवला (as in text). — ^{b}) K_3 तदा संपततोध्वनि; V_1 $B_{1.3-5}$ Da_1 $D_{1-5.7}$ T G M_{2-4} कदा(T_3 $G_{1.3}$ वदा; G_2 तथा) संपततो(B_1 °गो)ध्वगान् (D_3 °गात्); B_2 संपतंत कदा ध्वनिः; Dn_1 D_8 संपतंत्यः (D_8 °तः) कदाध्वगान्; D_6 कदा संपततो द्विजान्; M_1 मैथुनं कुर्वंतेधिकं. Ca.c cite संपततः. — ^{c}) $Ś_2$ खलोपरमे (sic); K_3 V_1 $B_{1.2.4}$ Dn_1 $D_{2-4.6-8}$ S चे(K_5 Dn_1 D_4 चै)लापहारं; B_3 बलाप°; B_5 कांस्याप°; Da_1 $D_{1.5}$ चेलाप्र° (for खलोप°). — ^{d}) K_3 तारयंतीव; B_3 T_1 M_{2-4} ताडयिष्यामि; G_2 संभविष्याम (for ताडयि°). $B_{1.2.4}$ $D_{3.4.7.8}$ $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M_{1-3} भूयशः; B_3 भूरिशः; G_2 भूयसा.

26 ^{a}) K_1 एवंविधेषु; K_3 V_1 B D $T_{2.3}$ G एवंशी(K_3 D_5 °शा)लेषु (for एवं हीनेषु). K_3 जाल्येषु; $B_{1.3}$ Da_1 D_1 वृत्तेषु; Dn_1 T_2 मूढेषु; D_5 damaged; D_6 प्रासेषु; Ca व्रात्ये° (as in text). T_1 एवं च शीलवृत्तेषु; M एवं त्वशीलवृत्तेषु. — K_3 om. (hapl.) 26^{b}–27^{a}. — ^{b}) Ś $K_{1.2.4}$ वाह्लीकेषु; V_1 B Da $D_{1-5.7.8}$ वाही°; Dn_1 वाह्नि°. — ^{c}) Ś $K_{1.2.4}$ कश्चि(K_4 °च्चि)त्तथा नो निवसेन्; B_2 कश्चेतनावा हि वसन्; Dn_1 कश्चेतमानो निवसेन्; D_8 कश्चे-तनावान्निवसेन्.

27 K_3 om. 27^{a} (cf. v. l. 26). — ^{b}) Ś $K_{1.2.4}$ Dn_1 वाह्नीका; V_1 B Da_1 $D_{1-5.7.8}$ वाहीका; G_2 बाह्लिका. B_2 T_2 (*sup. lin.* as in text) मोघकारिणः; $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ M_1 मोहचा°; G_1 मेघचा°; Ca मोघ° (as in text). — ^{c}) K_3 T_1 तेषां; K_4 T_2 G_1 M_{2-4} एषां. $K_{1.2}$ षड्भागहंता; M_4 °कर्ता. — ^{d}) V_1 $B_{2.5}$ D_6 पापपुण्ययोः; Dn_1 S पुण्यपापयोः (for शुभ°).

28 ^{c}) Ś $K_{1.2}$ D_4 वाह्लीकेषु; K_3 B_2 वाह्नि°; V_1 Da $D_{1-3.5.7}$ M_3 वाही°; D_3 G_2 $M_{2.4}$ बाह्लि°. $Ś_2$ K_4 Da_1 (marg.) $D_{1.5}$ विनीतेषु; K_2 [अ]विनिकेषु (sic); B_2 विहीनेषु; G_2 स नीचेषु; M_1[अ]वनीतेषु (for [अ]विनी°). Da_1 D_5 बाह्लीकेय (also °षु) विनीतेषु. — ^{d}) K_3 V_1 $B_{1.2}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.7.8}$ S (except G_2) निबोध तत्;

C. 8. 2046
B. 8. 44. 25
K. 8. 37. 34

बाह्लीकेष्वविनीतेषु प्रोच्यमानं निबोधत ॥ २८
तत्र स्म राक्षसी गाति सदा कृष्णचतुर्दशीम् ।
नगरे शाकले स्फीते आहत्य निशि दुन्दुभिम् ॥ २९
कदा वा घोषिका गाथाः पुनर्गास्यन्ति शाकले ।
गव्यस्य तृप्ता मांसस्य पीत्वा गौडं महासवम् ॥ ३०
गौरीभिः सह नारीभिर्बृहतीभिः स्वलंकृताः ।
पलाण्डुगण्डूषयुतान्खादन्ते चैडकान्बहून् ॥ ३१
वाराहं कौक्कुटं मांसं गव्यं गार्दभमौष्ट्रकम् ।
ऐडं च ये न खादन्ति तेषां जन्म निरर्थकम् ॥ ३२
इति गायन्ति ये मत्ताः शीधुना शाकलावतः ।
सबालवृद्धाः कूर्दन्तस्तेषु वृत्तं कथं भवेत् ॥ ३३
इति शल्य विजानीहि हन्त भूयो ब्रवीमि ते ।

D2 निबोध मे.

29 ^{ab}) K1 ततः स्म; K3 D5 (also as in text).3 तत्रस्था (for तत्र स्म). Cc cites अत्र; Ca तत्र (as in text). T1 राक्षसा. K3 T1 Cc गांति; B1 गाभिः; B2 वैति; B3 Dn1 D6 याति; T2 G भाति; Ca गाति (as in text). K3 कृष्णां चतुर्दशीं. T3 G2.3 राक्षसी गायति सदा कृष्णपक्षचतुर्दशीं. — ^{c}) V1 D5 नागरे. D3 साकल्ये नगरे; T1 G1 शाकले नगरे (by transp.); T3 G2.3 M1.2.4 समृद्धे नगरे; M3 समूलेनहरे (sic). B1 साकलं; D4 शाकरे (for शाकले). K1 स्फीतं. — ^{d}) K3 अहनि; Dn1 आवाद्य; T2 वाद्यते; Cc आहत्य (as in text). K3 B5 D1 निशि दुंदुभीः (K3 D1 °भिः); Dn1 दिव्यदुंदुभिः; D6 निसुंदुदुभिं (sic); T2 दिवि दुं° (for निशि दुन्दु°). G3 आहत्याशनदुंदुभिः.

30 K3 om. 30^{ab}. — ^{a}) B3 कथा; D1.5 (also as in text) गदा; T1.3 G कथं; M2 तदा; M3.4 तथा (for कदा). K1 वाचोधिका; K4 वा घोषका; V1 स्वाहेयिका; B1.2.4.5 D वाहेयि(D4 °हेधि-; D6 °हेलि-; D3 °हयि)का; B3 वाहीकिका; T1 यास्तादृशा; T3 G2.3 वस्तादृशा; G1 वा तादृशा; M गेहगता (for वा घोषिका). T2 कदा वै बाह्लिका गाथाः; Cv कदा वाहैलिका गाथाः. Cc cites वाहिका. — ^{b}) V1 B Dn1 (marg.) D2.4 6–8 T G3 M1 गास्यामि; Da1 D1.5 G1.2 दा(G2 गौ)स्यामि; Dn1 D3 यास्यामि; M2–4 गायंति (for गास्यन्ति). — ^{c}) K4 T1 G2 तृ(G2 दृ)प्त- (for तृप्ता). D6 मांसेन. — ^{d}) Ś2 (*sup. lin.* as in text) गौडं; B5 गौडा; T1 गाढं; G2 M गौडीं (M1 °ढिं) (for गौडं). K3 B2.5 सु(K3 स)वासवं; V1 B1.3.4 Dn1 D1–5.7.8 Ca सुरासवं; D6 T1 G1 M वरासवं; T2 G2 तथासवं; T3 G3 वसा°; Cc सुखासुरं (sic) (for महा°).

31 ^{a}) B1 बृहतीभिश्च; D6 सहचारीभिः (for सह ना°). — ^{b}) B1 सखीभिश्च; G2 वसतीभिः (for बृह°). Dn1 D6 T2 M3 अलंकृताः. — ^{c}) K1 D2 पलांडगंडूषयुतान्; K3 G2 M1 पलांडुगंडूषयुता; T1 पलांस्तु गंडूषयुतान्; T3 G1.3 M2–4 पलंडुगंडूषयुतान् (M4 °ताः). ※Ca: पलांडुर्वालशुनभेदेन। गंडूषो मुखपूरं।※ Cc पलंडूमुखपूरणं — ^{d}) K2 खदंते; K3 V1 B2–5 Da1 D1.3–5.5.7.8. खादंती (B3 °ति); D6 खादंत्योः; T G1.3 M2–4 खादंतश्च. Ś K1.2.4 चाडकान्; V1 वै जनान्; B2 चेडकान्; D1 वैडकान्; D6 झडकान्; T2 चोष्ट्रकान्; G1 चेलिकान् (for चैडकान्). Ca cites एडकान् (as in text). B1 Dn1 M1 खादयंत्येड(B1 °ति ड-; Dn1 °ती ब)कान्बहून्; D2 खादयंत्यो ह्यजैडकान्बहून् (hypermetric); G2 कश्चित्खादंतश्चेलकान्बहून् (hypermetric).

32 ^{a}) V1 B2 D3 T1.3 G3 वराहं; Ca वा° (as in text). D2 कौच्छकं; T2 काकुटं; Ccp कौकुरं; Ca.c कौकुटं (as in text). — ^{b}) G2 गर्दभं. Ś2 औष्ट्रवं; V1 B (except B5) D (except Dn1 D3) M2–4 औष्ट्रिकं. — ^{c}) K3 एवं च; K4 एडं च; V1 ऐलं च; B2 ऐडकं; B3 क्रौञ्चं च; D3 ऐडश्च; D6 ऐवं च; T1 पानं च; T2 श्वानं च; T3 G1.3 धानाश्च; G2 यानं च; M धानांश्च (M1 °नं च) (for ऐडं च). Ca.c cite ऐडं (as in text).

33 ^{a}) S (except T2 एवं) (for इति). K3 ते (for ये). G2 मर्त्याः (for मत्ताः). — ^{b}) K3 सिंधुना; T1 सेधुना (for शीधुना). K1 शाकला च ते; K3 शाकले वने; V1 B2.5 D2.6.8 विह्व(V1 बहु-; B2 विकु-; D3 विक)लीकृताः; B1.3.4 Da1 Dn1 D1.3–5.7 शाकलाश्च ये (Dn1 ते); S पीलुकाव-(G2 °य)ने (for शाकलावतः). Cc cites शाकले. — ^{c}) K1 सबालवृद्धान्; B1 बाला वृद्धाः*. Ś1 K1.2 B3 D2–4.7 T3 G3 M1 क्रंदंतस्; Ś2 क्रंदंतं; K4 T1.2 क्रंदंति; V1 D3 कुर्वंति; B1.2 Da1 D1.5 कुर्वंत्स्; B4 कुर्दंत्स; B5 Dn1 D3 कुर्दंति; G1 क्रीडंतस्; G2 कूंतंत्स्; M2–4 नर्दंतस् (for कूर्दन्तस्). Ca cites क्रंदंतः. — ^{d}) T2 G2 तेषां (for तेषु). V1 B D S धर्मः (for वृत्तं). — After 33, T2 G ins.:

388* यत्र लोकेश्वरः कृष्णो देवदेवो जनार्दनः ।
विस्मृतः पुरुषैरयैस्तेषां धर्मः कथं भवेत् ।

[(L. 1) G2 योगीश्वरः (for लोके°). G1 दीनदेवो; G2 वासु° (for देव°). — (L. 2) G2 विस्तृताः (for विस्मृतः).]

34 ^{a}) K3 ततः; V1 Dn1 D6 अतः; B3 Da1 D1.5 हत; B4 D4 हंत; B5 हतं; M1 उत (for इति). — ^{b})

यदन्योऽप्युक्तवानस्मान्ब्राह्मणः कुरुसंसदि ॥ ३४
पञ्च नद्यो वहन्त्येता यत्र पीलुवनान्यपि ।
शतद्रुश्च विपाशा च तृतीयेरावती तथा ।
चन्द्रभागा वितस्ता च सिन्धुषष्ठा बहिर्गताः ॥ ३५
आरट्टा नाम ते देशा नष्टधर्मान्न तान्व्रजेत् ।
व्रात्यानां दासमीयानां विदेहानामयज्वनाम् ॥३६
न देवाः प्रतिगृह्णन्ति पितरो ब्राह्मणास्तथा ।
तेषां प्रनष्टधर्माणां बाह्लीकानामिति श्रुतिः ॥ ३७
ब्राह्मणेन तथा प्रोक्तं विदुषा साधुसंसदि ।
काष्ठकुण्डेषु बाह्लीका मृण्मयेषु च भुञ्जते ।
सक्तुवाट्यावलिप्तेषु श्वादिलीढेषु निर्घृणाः ॥ ३८
आविकं चौष्ट्रिकं चैव क्षीरं गार्दभमेव च ।
तद्विकारांश्च बाह्लीकाः खादन्ति च पिबन्ति च ॥३९
पुत्रसंकरिणो जाल्माः सर्वान्नक्षीरभोजनाः ।
आरट्टा नाम बाह्लीका वर्जनीया विपश्चिता ॥ ४०
उत शल्य विजानीहि हन्त भूयो ब्रवीमि ते ।

C. 8. 2061
B. 8. 44. 8
K. 8. 37. 49

Da1 D1.5 हत; G2 हितं; (for हन्त). T2 हंत भूयोपि मे शृणु· ❀Cc: हंतेति वाक्यारंभे ।❀ — T1.3 G2.3 M ins. after 34ab and G1 after 34, an addl. colophon [*Adhy. name:* वाह्लीककुत्सनं; M1 कर्णशल्यविवादे वाह्लीककुत्सनं. — *Adhy. no.*: (figures, words or both): T1.3 G M 37.] — Before 34c, T3 G2.3 M ins. कर्णः. — c) K3 V1 यदान्यो; M3 तदन्यो (for यदन्यो.). B5 ब्राह्मणः; M1 व्यक्तवांस् [ऽ]प्युक्तवान्). B5 कश्चित्; S (except T2) तत्र (for अस्मान्). — d) B5 उक्तवान् (for ब्राह्मणः).

35 b) V1 B3.5 D6 पीलुवनाद(B3 °व)धि; B4 D3.4.7 T1.3 G1.3 M °नान्युत; G2 °नान्यता· Cv as in text. Cc cites अधि (for अपि). — c) Ś2 K4 शतध्रुश्च; Da1 D1.5.8 T1 G1 °द्रूश्च; Dn1 M2-4 °द्रू च (for °द्रुश्च). K1 G1.3 विपाशाश्च. Da1 D5 om. the second च. — d) Ś K V1 B (except B5) D (except Dn1 D1.3) T2.3 G M1 तृतीयैरावती तथा. — e) Ś1 K2 वितस्था; G2 वितस्त्या. T1 M तु (for च). — f) Ś2 (*sup. lin.*) सनेर्गता (sic); K4 महागिरे; V1 बहिःकृताः; B2-4 Da1 Dn1 D1.3-5.7.8 बहिर्गिरेः; D2 वहंति ताः; S महानदी (T3 °दा) (for बहिर्गताः). B1 सिंधुषष्ठावगर्हिताः; B5 सिंधुषष्ठाद्बहिर्गताः.

36 a) K3 अरिष्टा; K4 Da1 Dn1 D5 आरदा; B3 आरटा. D6 ते देशो; S (except T2) वाह्लीका (for ते देशा). — b) Ś K1.2 V1 B1.3-5 D2-4.7 नष्टधर्मां(V1 °र्मे)न; B2 नष्टधर्मार्थं. Ś2 व्रजीत्. D6 नष्टदेशा न वान्व्रजेत् (sic); S (except T2) एतेष्वार्यो हि ना(G नो)वसेत्. — c) Ś K B Da1 Dn1 D1-5.7.8 T3 G1.3 M Cc दा(D1 G1 द)शमीयानां; T1.2 G2 दाशनीयानां. V1 D6 प्रत्यनंतरदेशा (D6 °हा)हि. Cv as in text. — d) B1.3-5 Da1 D1.3-5.7 वैदे(D1 °दा)हानाम्; Dn1 T2 बाह्लीकानाम्; D2.8 वाहीकानाम्; G2 विदेहायाम्). K3 अयज्ञिनां; Dn1 °ज्विनां (for °ज्वनाम्). B2 विदिहानामंगनां (sic). Cc cites वैदेहिकाः.

37 b) M2-4 ब्राह्मणाः पितरस् (by transp.). K4 Da1 D1.5 ब्राह्मणांस् (for °णास्). T1 तदा (for तथा). — After 37ab, K4 ins.:

389* श्राद्धतर्पणकर्मेषु ते विप्रा यत्र संस्थिताः ।
तत्सर्वं विफलीभूतमिति सत्यवती श्रुतिः ।

— c) Some MSS. प्रणष्टधर्माणां; T1 प्रनष्टकर्माणां. — d) Ś K1.2.4 D4 वाह्लीकानाम्; K3 B2 वाहि°; V1 B1.3-5 Da1 D1-3.5.7.8 वाही°; G1.2 बाह्लि°.

38 a) T3 G यथा; M तदा (for तथा). K4 चोक्तं. — b) Dn1 विदुषां. D6 कुरुसंसदि; M साधुसंमतं (M1 °ता). — c) K3 काष्टीकुंडेषु; T1 काष्ठकुंतेषु; G2 कार्णकुंडेषु; Co काष्ठ° (as in text). Ś K1.2.4 Dn1 वाह्लीका; K3 V1 B1.3-5 Da1 D1-5.7.8 वाहीका; B2 वाहिका; T1 बाह्लिका. — d) Some MSS. मृन्मयेषु; K1 मुंगनेषु (sic); Dn1 मृता येषु. Da1 Dn1 D5 om.; D8 [अ]पि (for च). — e) K1-3 V1 Da1 D1.5.6 सक्तुवाद्याव(K1 °ज्याव-; K2 °व्यावि)लिप्तेषु; K4 शक्तुवाप्राव°; B1 शुक्तुवाव्याव°; B2.3 D3 शक्तुवाद्या(B3 °व्या-; D3 °द्या)व°; Dn1 D2.4.7 T2.3 G M Ca सक्तुम-द्याव°; T1 सक्ता मद्याव°. D8 सक्तुनाछ(m. °च)वलीढेषु. — f) K3.4 V1 B D S श्वा(G2 शा)वलीढेषु. T2 निर्गुणाः; Co निर्घृणाः (as in text).

39 a) K1 अविकं; K4 आविष्कं (for आविकं). K4 चोट्रि(T3 °ट्र)कं; V1 B4 T1 G चौष्ट्रकं; D1 om. (for चौष्ट्रिकं). B4 वापि; S (except T2) चापि (for चैव). — b) M1 पीत्वा (for क्षीरं). — c) Ś K1-3 वाह्लीकाः; K3 V1 B D1-5.7.8 वाहीकाः.

40 a) K2.4 Da1 D1.5 Ca पुत्रसत्कारिणो; K3 सर्वसं-करिणो; D8 पुत्रासत्कारिणो; S पात्रसं(M1 °सां)करिणो. Ś2 जल्दाः (sic); K2 जल्माः; K3 जाल्या; D1 जात्याः; D2 जन्माः. Ca.c जाल्माः (as in text). — b) Ś1 सर्वान्नक्षीरभूजनः; B3 सर्वासु क्षीरभोजनाः; D6 सर्वासाः क्षीर°. Co as in text. — c) K2 आरद्द-; K3 Da1 Dn1 D1.5 आ(K3 अ)रदा; B2 D3 अरट्टा; B3 आरव्या. Ś K1.2 Dn1 वाह्लीका; K3 V1 B Da1 D1-5.7 वाहीका. — d) B1 विपश्चितः; T3 G M1-3 विपश्चितां (for °श्चिता).

41 a) K3 V1 ततः; B1.2 D3.4.7 हतं; B3-5 Da1 D5

C. 8. 2067
B. 8. 44. 39
K. 8. 37. 49

यदन्योऽप्युक्तवान्सभ्यो ब्राह्मणः कुरुसंसदि ॥ ४१
युगंधरे पयः पीत्वा प्रोष्य चाप्यच्युतस्थले ।
तद्वद्भूतिलये स्नात्वा कथं स्वर्गं गमिष्यति ॥ ४२
पञ्च नद्यो वहन्त्येता यत्र निःसृत्य पर्वतात् ।
आरट्टा नाम बाह्लीका न तेष्वार्यो द्व्यहं वसेत् ॥४३
बहिश्च नाम *ह्लीकश्च विपाशायां पिशाचकौ ।
तयोरपत्यं बाह्लीका नैषा सृष्टिः प्रजापतेः ॥ ४४
कारस्करान्महिषकान्कलिङ्गान्*कीकटाटवीन् ।
कर्कोटकान्वीरकांश्च दुर्धर्मांश्च विवर्जयेत् ॥ ४५
इति तीर्थानुसर्तारं राक्षसी काचिदब्रवीत् ।
एकरात्रा शमीगेहे महोलूखलमेखला ॥ ४६
आरट्टा नाम ते देशा बाह्लीका नाम ते जनाः ।

हत; Dn1 S (except M1) इति; D6 अतः (for उत). D1 हतराज्य (for उत शल्य). — c) Dn1 यदा. Ś2 K1.4 सत्यो; K3 B2.3 Da1 D1.2.5 सत्यं; B1.4 D3.4.7 मह्यं; B5 शल्य; Dn1 D6.8 S वाक्यं (for सभ्यो). V1 यदन्यप्रोक्तवाञ्शल्य. — d) D6 ब्राह्मणं.

42 a) K4 पगंधरे; T1 युगांतरे; T2 युगंचरे. — b) Ś1 (*sup. lin.*) उष्य; G2 प्रोच्य (for प्रोष्य). Ś2 K1.4 Dn1 G1 वा (for च). K1 om. अपि. K3 उष्य वाथ व्यवस्थले; V1 प्रोष्य चाप्याविक°; D5 प्रोष्य चावयुत°; T2 प्रोष्य वाप्यशुचि°; T3 G3 प्रोष्य चाप्युच्छ्रित°. Cc cites अविस्थले. — c) B2 तत्तद्भूतमये; B3 यदुद्भूतिलये; D2 तद्वद्भूमि°; D8 M4 °द्भूतलये; T2 °द्भूनिलये; T3 G M1.2 तद्वत्पू(G1.2 °द्भू)तिपथे. Cc cites भूतिलये (as in text). V1 स्थित्वा (for स्नात्वा). Cv as in text. — d) K3 B1.3 Da1 D1.4.5.7.8 गमिष्यसि. Cc as text.

43 b) T2 यतो (for यत्र). T1 विसृत्य; T2 निःसार्य. Ś2 D2 T1 G2 पर्वतान्. — c) K2 आरट्ट-; K3 Da1 Dn1 D1.5 आ(K3 अ)रदा; B2 अरट्टा; D2 आरब्धा (for आरट्टा). Ś K1.2.4 V1 T2 वा(Ś2 व)ह्लीका; K3 B Da1 D1–5.7 M2.4 वाहीका. — d) Ś2 K4 [ऽ]न्वहं वसेत्; V1 ऽयहं व°; T3 G M [ऽ]तिवष्ठते (M1 °ति) (for द्व्यहं वसेत्). Cc cites द्व्यहं (as in text). K3 न तेषां यो द्व्यहं वसेत्; T1 तेष्वार्यो नोपतिष्ठते.

44 T2 om. 44. — a) K4 वहीश्च; T3 बही च; G1.2 बाह्लीका (for बहिश्च). Ś1 K2.4 नामा; T3 नाम्ना (for नाम). Ś K1.2.4 B3.4 D2–4.8 हीकश्च; B1 वाहीको; B4m ख्यातौ तौ; Dn1 हीकश्चि; D7 बाहीकः; T3 बाहिश्च; G1.2 भीकश्च (for *ह्लीकश्च). K3 वहिनामावलीकश्च; V1 B2.5 Da1 D1.5 वहि(V1 वह्ली-; D1 बहि)श्चैवं व(B2 वा)हीकश्च; D6 वहिश्चरा बाह्लिकाश्च; T1 बांह्लीका नाव हीकश्च (sic); G3 बाह्ली नाम च हिमकश्च; M1 वाही च वाहकश्चैव; M2–4 वह्लिर्नाम बलीकश्च. — b) B2 विख्यावौ च (sic); G2 पिशाचायां (for विपाशायां). G1.3 पिशाची च पिशाचकः; M1 द्वौ पिशाचौ बभूवतुः. — c) Ś K1.2.4 वाह्लीका; K3 V1 B Da1 Dn1 D1–5.7 वाहीका. — d) M1 नैषां. K3 नैका सृष्टि प्रजापते (sic). — After 44, V1 B D (except D8) S (except T2) ins.:

*390** ते कथं विविधान्धर्माञ्ज्ञास्यन्ते हीनयोनयः ।

[Da1 D1 तैः. V1 Da1 D1.5.6 विहितान्; G2 विपुलान् (for विविधान्). V1 D3 कर्मान्; B2.3 भावान् B5 ज्ञास्यंति.]

45 Da1 D1.5 om. from 45a up to line 1, of 391*. — a) Ś K2.4 करिष्करान्; B5 कारस्करा; D6 T1 °स्कारान्. Ś1 K1.2 महिषकान्; V1 M2 माहिषी(M2 °षि)कान्; K4 महीष°; B5 आहिष°; T1 महिषि°. B2 कारक्षकामहिषकान्. — b) Ś2 V1 B1.2.4.5 Dn1 D2–4.6.7 कालिंगान्; B3 कुलिंदान्; T1 करभीन्; T3 G M2–4 करंभान्; M1 कुरंडान् (for कलिङ्गान्). Ś K1.2.4 कीटकाटवीं; K3 ऊढ(or वट)कालयान्; V1 B1.4.5 D3.4.6.7 केर(D6 कोस)-लांस्तथा; B2 कीढकीढकान्; B3 कीटकोटरान्; Dn1 T1 M2–4 कीटकालि(Dn1 °ल)कान्; D2 °काढवीन्; D8 M1 °काटवीन्; T2 कटकालयान्; T3 G3 किटिलाकिलान्; G1 कीकटाञ्छ्लकान् [श]; G2 करटालिकान् (for *कीकटाटवीन्). — Ś K1.2.4 om. 45c–46b. — c) K3 केरलान्कीरकांबष्ठान्; V1 कर्कोटकाञ्चीनकांबष्ठान्; B2 °न्वीरकान्षष्ठयान्; B3 कर्कोटकग्रीवकांश्चस्थान् (sic); B4 कर्कोटकान्वीरकांश्चरष्ठान् (sic); B5 कोकिलान्वीरकांवाष्ठान् (sic); Dn1 केरलान्कीकटांबष्ठान्; D2 कर्कैतान्वीरकान्स्वस्थान्; D6 कर्कोटवीरकांबष्ठान्; D8 T2 केरलान्क(T2 °न्व)रकांबष्ठान्; T1 कर्कशान्वीतकर्मांतान्; T3 G3 कर्कराञ्चिरकाञ्शाकान्; G1 अर्करान्वीरकाश्यंतान्; G2 कर्करान्हिरकिंचाकान्; M1 कर्करान्वीरकाश्वस्थान्; M2–4 कर्करान्वी(M3 °शी)रकाश्मांतान्. — d) K3 T2 दुर्गमांश्च; V1 B2 Dn1 D6.8 दुर्मार्गांश्च; B5 दुश्चर्मांश्च; D2 दुर्मुषाश्च; T1 मृन्मार्गांश्च; T3 G M उन्मार्गांश्च (for दुर्धर्मांश्च). Dn1 वर्जयेत् (submetric); T1 विसर्जयेत्.

46 Ś K1.2.4 om. 46ab; Da1 D1.5 om. 46 (cf. v. l. 45). — a) K3 तीर्थान्यनुचरन्; Dn1 °न्संचरन्वै; D8 T2 G1 °नुसंचारान्; T1 G2 M °नुसंचारी; Ca °सर्तारं (as in text). — b) K3 D8 T3 G वाक्यं (for काचिद्). — c) K1 शमीगेहं; K4 शमीयाना (for °गेहे). Ś एकरात्रशमीगेहे; K3 °त्रं समीगेहे; V1 B1.2.4.5 Dn1 D2–4.6.7 °रात्रशयी (B2 °यं; B5 °या) गेहे; B3 एतेनानुशयी देशे; T G एकरात्रमुषित्वेह; M1 °त्रोषिता गेहे; M2–4 °त्रग(M3 °क्ष)मी गेहे. — d) Ś1 महोलखलु-; D6 ततोलूखल-; M1 महालूखल- (for महोलूखल-). Ś2 K4 महोलूख(K4 °ष)लमेखले; K1.2 महोलखलमेखले; V1 मत्तोदूषणमेखला (sic); T G महोलूखलमेखलाः (T2 °लां).

47 Da1 D1.5 om. 47ab (cf. v. l. 45). — a) K

वसातिसिन्धुसौवीरा इति प्रायो विकुत्सिताः ॥ ४७
उत शल्य विजानीहि हन्त भूयो ब्रवीमि ते ।
उच्यमानं मया सम्यक्तदेकाग्रमनाः शृणु ॥ ४८
ब्राह्मणः शिल्पिनो गेहमभ्यगच्छत्पुरातिथिः ।
आचारं तत्र संप्रेक्ष्य प्रीतः शिल्पिनमब्रवीत् ॥ ४९
मया हिमवतः शृङ्गमेकेनाध्युषितं चिरम् ।
दृष्टाश्च बहवो देशा नानाधर्मसमाकुलाः ॥ ५०
न च केन च धर्मेण विरुध्यन्ते प्रजा इमाः ।
सर्वे हि तेऽब्रुवन्धर्मं यथोक्तं वेदपारगैः ॥ ५१
अटता तु सदा देशान्नानाधर्मसमाकुलान् ।

C.8.2075
B.8.45.5
K.8.38.5

B2 अरटा (B2 °ट्टा); K4 Dn1 आरदा; B3 आरव्या (for आरट्टा). M आरट्टानामसौ देशो. — b) K3 T3 G M बाह्लीकं (G2 °ह्लिका); B D3.4.7.8 वाहीकं (B3-5 °का); T1 बांह्लीका; Ca वाहीका. B2 नामतो जनं (for नाम ते जनाः). B1.3 D3.7 तज्जलं; B5 ते गताः; D8 S तद्वनं (for ते जनाः). — After 47^{ab}, N T2 ins.:

391* ब्राह्मणापसदा यत्र तुल्यकालाः प्रजापतेः ।
वेदा न तेषां वेद्यं च यज्ञा यजनमेव च ।
व्रात्यानां दाशमीयानामन्नं देवा न भुञ्जते ।
प्रस्थला मद्रगान्धारा आरट्टा नामतः खशाः ।

[Da1 D1.5 om. line 1 (cf. v. l. 45). — (L. 1) T2 ब्राह्मणाः पशवो (for °णापसदा). D2 तत्र (for यत्र). B3 तुल्यकालं. K1.4 D4 प्रजापते; K3 T2 °यते. D2.6.8 (marg.) जायंते चाधमात्कुलात्; Ca as above (for the posterior half). — (L. 2) D6 देवा; T2 वेदो (for वेदा). B5 नैपां च (for न तेषां). V1 वेद्याश्च; D2 वेद्यं यः; D6 वेदाश्च; T2 विद्या च (for वेद्यं च). Dn1 D8 T2 यज्ञो. K3 T2 याजनं; V1 B5 Da1 D1.5.6 यतनं. — (L. 3) MSS. दासमीयानां; T2 दाशनी°. D6 न विद्यंते दुरात्मनां (for the post. half). — (L. 4) B3 अंतना (for प्रस्थला). Ś K1.2.4 प्रस्थलापत्यगांधाराः; D8 प्रस्थला नाम गंधारा (for the prior half). Ś K1.2.4 तरत्वा; K3 अरटा; Da1 Dn1 D1.5 आरदा (for आरट्टा). K3.4 B2.5 D4.8 नायतः खसाः; V1 B3 Da1 D1.5.6 नाम (B3 °ग-) तस्कराः; B1 T2 नामतः खला (for °तः खशाः).]

— c) B5 Da1 D1.5 वशातिसिंधु°; V1 वासतिसिंधु°; T3 G3 वसंति सिंधु°; M वसातिसिंधुसौवीरान्. — d) Ś2 K1 विकुत्सितः; K3 स्युः कुत्सिताः; D2 विगर्हिताः; D3.4.7 T3 G3 [ऽ]ति(T3 G3 °भि)कुत्सिताः; T1.2 G2 हि कुत्सिताः. G1 इति प्रायेण कुत्सिताः; M योनिं प्राप्नोति कुत्सितां. — After 47, K3.4 V1 B D ins. an addl. colophon. [*Adhy. name:* K3 Dn1 T2 कर्णवाक्यं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B2 44; B5 45; Da1 D5 55; D1 38; D4 35; T2 39.]

48 Before 48, N (except Ś K1.2) ins. कर्ण उवाच. — $48^{ab} = 41^{ab}$. — a) K3 D8 ततः; V1 Dn1 D6 S इति; B1.2.5 D1.3.4.7 हंत; B3.4 Da1 D5 हत; D2 त्वं च (for उत). — d) K3 एकप्रेममना; V1 D6 एकाग्रो विमनाः; B2.5 M2-4 त्वमेकाग्रमनाः; D2 एकाग्राभि°; T1.3 G M1 त्वं ह्येकाग्रमनाः.

49 a) K3 V1 B D S किल नो (for शिल्पिनो). D2 गेहे. — b) Ś2 B1 G3 अभ्यगच्छत्; K3 V1 B5 Dn1 D6 T1 G1 अभ्या°. K3 त्वरातिथिः; Da1 पुरातिथेः; D2 प्रियातिथिः. — c) M1 संक्षिप्य (for संप्रेक्ष्य). — d) K3 V1 B D S वचनम् (for शिल्पिनम्).

50 a) Ś2 हिमहतः. K1 T2 शृंगे. — b) G2 एकदा. Ś2 [अ]भ्युषितं; K1 ध्युषितं; T1 [अ]प्युषितं; M3 [अ]भ्यु°. V1 B5 D2.6 G2 पुरा (for चिरम्). — c) K1 D4 दृष्ट्वा. D6 हि (for च). D2 देहा (for देशा). T1 M transp. बहवो and देशा. — d) K3 V1 B Da1 Dn1 D1.3-7 T G1.3 M नानाधर्मसमावृ(B1 °श्रि)ताः; D2 °वर्णसमाश्रताः; D8 G2 °देशसमावृताः (G2 °कुलाः).

51 G2 om. (hapl.) 51^{a}–52^{b}. In B3, the sequence of stanzas 51–52 (with repetitions) is as follows:– 51, 52^{ab} (r), 51 (r), 52^{cd}, 51^{cd} (r), 52 (r). — a) Ś1 (marg. as in text) K1.3 Dn1 D3.4 M1 के चन; D5 कं न च (for केन च). V1 Cnp. न केनचिद्धर्मेण. — b) B3 (both times) T1.3 G1.3 M1.3 विरुध्यंत. B3 (both times) D2.8 S (G2 om.) transp. प्रजा and इमाः. ❀ Cc: इमा अनुभूतपूर्वाः प्रजाश्च धर्मैः सह न विरुध्यंते इत्यन्वयः। ❀ — c) K3 V1 B (B3 all times) D (except D6.8) T2 सर्वं. K3 मेब्रुवं; B3 (first time as in text) ते ध्रुवं; Da1 D1.5 प्रब्रुवन्; T2 तैर्ब्रुवं (for तेऽब्रुवन्). T1 M1 सर्वे चाप्य(M1 °भ्य)वदन्धर्मं; T3 G1.3 सर्वांश्चाप्यच(G1 °प्याव)रन्धर्मं. — d) K3 V1 B (B3 both times) D (except D8) T2 यदुक्तं (for यथोक्तं).

52 For sequence in B3, cf. v. l. 51. G2 om. 52^{ab} (cf. v. l. 51). — a) K3 अटवांस्; D1 अटंता. Dn1 च (for तु). K3 V1 B (B3 first time) D T1 M2-4 ततो; B3 (second and third time) M1 तदा; T2.3 G1.3 मया (for सदा). — b) V1 नानादेश°; B3 (second and third time) नानाधर्मसमावृताः. — After 52^{ab}, B3 repeats 51. — c) S मया राजन् (for महाराज).

C. 8. 2075
P. 8. 45. 5
K. 8. 38. 5

आगच्छता महाराज बाह्लीकेषु निशामितम् ॥ ५२
तत्रैव ब्राह्मणो भूत्वा ततो भवति क्षत्रियः ।
वैश्यः शूद्रश्च बाह्लीकस्ततो भवति नापितः ॥ ५३
नापितश्च ततो भूत्वा पुनर्भवति ब्राह्मणः ।
द्विजो भूत्वा च तत्रैव पुनर्दासोऽपि जायते ॥ ५४
भवत्येकः कुले विप्रः शिष्टान्ये कामचारिणः ।
गान्धारा मद्रकाश्चैव बाह्लीकाः केऽप्यचेतसः ॥ ५५
एतन्मया श्रुतं तत्र धर्मसंकरकारकम् ।
कृत्स्नमाटित्वा पृथिवीं बाह्लीकेषु विपर्ययः ॥ ५६
उत शल्य विजानीहि हन्त भूयो ब्रवीमि ते ।
यदप्यन्योऽब्रवीद्वाक्यं बाह्लीकानां विकुत्सितम् ॥५७
सती पुरा हृता काचिदारट्टा किल दस्युभिः ।
अधर्मतश्चोपयाता सा तानभ्यशपत्ततः ॥ ५८
बालां बन्धुमतीं यन्मामधर्मेणोपगच्छथ ।

— ^{d}) Ś K Dn1 बाह्लीकेषु; V1 B Da1 D1–5.7.8 वाही°; G1.2 बाह्लि°. B3 T2 निशामिताः; D2 परिश्रुतं; G2 M2 निशामितः; Cv निशामितं (as in text).

53 ^{a}) K3 B D T2.3 G3 तत्र वै (for तत्रैव). — ^{b}) K4 V1 Dn1 D2.6 S पुनर् (for ततो). K1.4 M3 om. (hapl.) from क्षत्रियः up to भवति (in 54^{b}). — ^{c}) G2 [अ]पि; M1 तु (for च). Ś1 साहीकस्; Ś2 K2 शाही°; K3 Dn1 D3 वाह्लि°; V1 B2–5 Da D1–5.7 वाही°. B1 वैश्यः शूद्रस्ततो भूत्वा.

54 K1.4 M3 om. 54^{ab} (cf. v. l. 53). — ^{a}) B4 M2–4 तु (for च). K3 V1 B1.3.4 Da1 D1 पुनर् (for ततो). — ^{b}) K3 B1.3.4 Da1 D1.6.8 ततो (for पुनर्). B2 ततो भवति ब्राह्मणाः. — ^{c}) K3 B2–4 Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 [अ]थ; V1 B1.5 D6 तु; T2.3 G हि (for च). — ^{d}) K3 V1 B D T1.3 G1.3 M [ऽ]भि-; T2 G2 हि (for [ऽ]पि).

55 ^{a}) K3 [ए]कं कुले; K4 Da1 Dn1 D1.5 [ए]ककुले. K3 विप्र. B D2–4.6.7 S (except T2) भवं(B2 °व)-त्येक(G1 also °व)कुले विप्राः. — ^{b}) Ś1 शिष्यान्ये; K1 सर्वेन्ये (sic); K3 शेषान्ये; V1 B2 D3 T1 G1.2 M शिष्टा ये; B1.3–5 D3.4.7 प्रस्(B1 °हृ)ष्टाः; Dn1 D3 T2 शिष्टोन्ये; G3 श्लिष्टाय (for शिष्टान्ये). T1 कर्म°; T3 G ब्रह्म°. K2 शिष्यान्ये कामचकारिणः (sic); K4 शिष्यानेकामचारिणः (sic). — ^{c}) K3 गंधारा मद्रकाश्चापि; B1.2 Dn1 D4.7 गांधारमद्रका(B1 °क)श्चैव; S (except T2) गांधारका मद्रका(G1 पा°)श्च. — ^{d}) Ś K1.2.4 Dn1 बाह्लीकाः; V1 B D2–5.7.8 वाही°; D1 वाहि°; G2 बाह्लि°. V1 D6 चाप्यनेकशः; B1.3.4 Dn1 D3.4.7 चाल्पचेतसः; B2.5 D2 T2.3 G2.3 M चाप्यचेतसः; D1.5.8 चाल्प(D3 °प्य)तेजसः; T1 पापचेतसाः; G1 चाप्यशेषतः (for केऽप्यचेतसः). K3 एवंभूता विचेतसः; Da1 वाही चाल्पकाश्चाल्पतेजसः (sic).

56 ^{a}) B2 D6 T G एवं (for एतन्). — ^{b}) G1 कर्मसंकरकारिणां. — ^{d}) Ś K बाह्लीकेषु; V1 B Da1 D1–5.7.8 वाही°; T1 G2 बाह्लि°. V1 विपर्ययं; G2 °र्ययं ; Co °र्ययः (as in text).

57 57^{ab} = 41^{ab}, 48^{ab}. — ^{a}) Ś2 K3 V1 B3 Dn1 D6.8 S इति; Ś2 (sup. lin.) K1 तत्र; B1 हृतः; B2.4.5 Da1 D5 हृत; D1–4.7 हंत (for उत). — ^{b}) B5 हृत. — ^{c}) K3 यदायन्यो (sic). V1 D6 G1 M2–4 transp. अपि and अन्यः. B5 यदन्योपब्रवीद्वाक्यं; M1 यत्तदन्योब्रवीद्वाक्यं. — ^{d}) Ś K बाह्लीकानां; V1 B Da D1–5.7.8 वाही°; T1 G2 बाह्लि°; M3 बाह्लीकार्थं. K3 B (except B5) Da1 D1–5.7.8 च कुत्सितं; Dn1 T2 M विकुत्सनं.

58 ^{a}) B5 पुरा सती (by transp.); Dn1 अंतपुरा. D7 हृता (for हृता). V1 B2 D6 आनीता ब्राह्मणी काचिद्; D2 अंतःपुरा धृता का°; T1 आनीयेह क्षता का°; T2.3 G M आनीये(M2–4 °ते)हाक्ष(G1 °क्षि)ता का°. — ^{b}) K2 D3 m आरुद्धा; K3 दारदैः; K4 Da1 D5.8 आरदा; V1 D6 विरक्ता; B D2–4.7 M1 Ca आरट्टात्; Dn1 D1 दारि(D1 °र)का; D4 (marg.) T1 M2–4 आरट्टैः; T3 G आरट्टे (for °ट्टा). — ^{c}) Ś K2.4 अधर्मजाः (for °र्मतः). ŚK2.4 चोपतापात्; Da1 (before corr. as in text) चोपजाता; D5 चोपजायां (for °तापात्). Ca cites उपजाता. K1 अधर्मजालाश्च पतापात् (sic); V1 धर्मतश्चापजाता सा; G2 अधर्माचोपयाता सा. — ^{d}) G1 स.. D6 T1 तदा (for ततः). V1 G2 तांनभ्यशपत्ततः.

59 ^{a}) K3 बाला. K3 D5 बंधुमती. B2 ये मां; D3 T2 यस्माद् (for यन्माम्). — ^{b}) K1 B4 Dn1 T3 G3 M1 [उ]पगच्छत (B4 M1 °तः); B3.5 °यच्छध (B3 °त); G2 °भुंजथ (for °गच्छथ). D2 अधर्मेणोप मारिष (sic); T2 अधर्मेण प्रयच्छथ. — ^{c}) B3 भवंति स्म (for भविष्यन्ति). S तस्मात्कुमार्यः (T1 °मत्यः; M1 °मारः) स्वैरिण्यो. — ^{d}) K3 बंधुक्यो; K4 ध्वंधुक्यो; Ca बंध° (as in text). D2 नः (for वै). B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 कुलस्य. K3.4 B3.4 Dn1 D7 T2 च (for वः). B2 बंधक्योधिकुलेषु वः; T1.3 G M भविष्यंति कु°. Cv as in text. — ^{e}) B2 न चेत्तस्मात्; B3 न चैव मां; T1.3 G M नैव तस्माद् (for न

तस्मान्नार्यो भविष्यन्ति बन्धक्यो वै कुलेषु वः ।
न चैवास्मात्प्रमोक्ष्यध्वं घोरात्पापान्नराधमाः ॥ ५९
कुरवः सहपाञ्चालाः शाल्वा मत्स्याः सनैमिषाः ।
कोसलाः काशयोऽङ्गाश्च कलिङ्गा मगधास्तथा ॥६०
चेदयश्च महाभागा धर्मं जानन्ति शाश्वतम् ।
नानादेशेषु सन्तश्च प्रायो बाह्या लयादृते ॥ ६१
आ मत्स्येभ्यः कुरुपाञ्चालदेश्या
आ नैमिषाच्चेदयो ये विशिष्टाः ।
धर्मं पुराणमुपजीवन्ति सन्तो
मद्रानृते पञ्चनदांश्च जिह्मान् ॥ ६२
एवं विद्वन्धर्मकथांश्च राजं-
स्तूष्णींभूतो जडवच्छल्य भूयाः ।
त्वं तस्य गोप्ता च जनस्य राजा
षड्भागहर्ता शुभदुष्कृतस्य ॥ ६३
अथ वा दुष्कृतस्य त्वं हर्ता तेषामरक्षिता ।
रक्षिता पुण्यभाग्राजा प्रजानां त्वं त्वपुण्यभाक् ॥६४
पूज्यमाने पुरा धर्मे सर्वदेशेषु शाश्वते ।
धर्मं पाञ्चनदं दृष्ट्वा धिगित्याह पितामहः ॥ ६५

C. 8.2033
B. 8. 45. 19
K. 8. 38. 19

चैवास्मात्). K_3 $T_{1.3}$ G M विमोक्षध्वं; V_1 B D प्रमोक्षध्वं. — ^{f}) V_1 घोरपातान्; B_3 घोरं पातान्; D_4 मोहात्पापान्; S घोराच्छापान्; Cc घोरपातात् (for घोरात्पापान्). B_2 G_2 नराधम (G_2 °मः). — After 59, $K_{3.4}$ V_1 BDS ins.:

392* तस्मात्तेषां भागहरा भागिनेया न सूनवः ।

[G_1 एषां. K_3 भागहारा; B_2 S (except T_2) °हरः; B_5 °हरां; Cc °हरा (as above). Ca.c cites न सूनवः (as above). S (except T_2) कथं धर्मान्वदिष्यसि (T_1 °से) (for the post. half).]

60 ^{a}) V_1 सहपंचालाः. — ^{b}) K_4 शाला (for शाल्वा). V_1 B_1 साल्वमत्स्याः. $Ś_2$ मत्स्यात्. K_4 स नैषकाः; D_2 सशैमिकाः; D_8 ससैनिकाः; $T_{1.3}$ G $M_{1.3}$ च नैमिशाः (for सनैमिषाः). K_3 शाल्वा मत्ससनैमिषे; M_2 साल्वा मत्स्याः नैमिशाः (submetric); M_4 साल्वमात्स्याश्च नैमिशाः. — ^{c}) K_3 कौशलाः; T_3 G कौसलाः. $K_{3.4}$ $D_{1.3}$ का(K_4 क)शयोगाश्च; Dn_1 $D_{2.3}$ पौंड्राश्च; S काश(G_2 कौश-; M_1 कास)यश्चैव (for °योऽङ्गाश्च). — ^{d}) K_3 B D (except Da_1 D_5) $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ $M_{2.4}$ कालिंगा (for कलिङ्गा). K_3 V_1 BDS (except T_1) मागधास्.

61 ^{a}) D_6 महाभाग. — ^{b}) V_1 जानाति. — ^{c}) K_3 नानादेशाश्च. Bomb. ed. नानादेशेष्वसंतश्च. — ^{d}) K_4 बाल्या-लयाद्; Dn_1 वास्वालयाद्; $B_{2.4}$ D_2 वाह्यन°; B_3 राजन°; D_6 वै बाष्कलाद्; G_1 बाह्लालयाद्; G_2 M बाह्या(G_2 °ल्या)लयान्. D_3 प्रायो बाह्यालसादने; T_1 प्रायशो बाह्लिकादृते; Cv as in text. ❀Ca: प्रायो बाह्या यथोक्तदेशबहिर्भूताः। लयात् मद्रदेशात्। ❀ Ca.c cite ऋते (as in text).

62 ^{a}) K_2 मत्स्येभ्यान्; K_3 Da_1 T_1 मत्सेभ्यः. K_3 S कुरुपांचालदेशा (G_2 °साल्वा). — ^{b}) T_3 $G_{1.3}$ ते (for आ). $Ś_2$ नैमिष्याच्; $K_{1.2.4}$ $B_{1.3.4}$ D_4 °षास्; B_2 D_3 नेमिषाच्; S नैमिशाश् (T_2 °शाच्) (for °षाच्). M_4 चैदयो. G_1 यो निविष्टाः (for ये वि°). Cc cites विशिष्टाः (as in text). — ^{c}) K_3 पुराणा जीवंति (for पुराणमुपजी°). Cc cites पुराणम् (as in text). V_1 Dn_1 अनुजीवंति (for उप°). — ^{d}) $K_{1.3}$ V_1 B (except B_3) D (except Da_1 D_1) मद्रादृते (for °नृते). K_3 D_3 पंचनदींश्; K_4 °नद्यांश्; V_1 $B_{1.5}$ Da_1 Dn_1 D_{1-7} $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M_{2-4} पांचनदांश्; B_3 पांचजनांश्.

63 ^{a}) K_3 B_5 Dn_1 $D_{1.6}$ विद्वान्; S जानन् ($G_{1.2}$ जानं) (for विद्वन्). K_1 धर्मकथाः स; K_2 °कथां स; K_3 °कथांस्तु; V_1 B_4 Da_1 Dn_1 $D_{1.5.6.8}$ S °कथासु; B_5 °कर्मासु. $T_{1.3}$ G M नित्यं (for राजंस्). K_4 एवं विद्वन्धर्मकथां स्मराणां; B_{1-3} $D_{2-4.7}$ एवंविधं ध(D_4 क)-र्मकथासु (B_3 °नु) राजन्. — ^{b}) V_1 D_6 तूष्णीं भूयात्; Da_1 $D_{1.5}$ तूंष्णीभूते; Cc तूष्णीं भूतो (as in text). K_4 V_1 $D_{2.6.8}$ भूयः (for भूयाः). K_3 तूष्णींभूतशल्यवासत्यरूपः (sic); $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ M_{2-4} °भूतः शल्य भवेत्स(T_3 G_3 °त्त-; M_4 °स्त)दा त्वं; T_2 तूष्णीभूयो जड शल्याद्य भूयः; G_1 M_1 तूष्णींभूतः शल्य भवेः स(M_1 °वत्स)दा त्वं. — ^{c}) V_1 B_5 D_6 T_2 राजन् (for राजा). — ^{d}) $K_{1.2}$ षड्भागहंता. D_3 षड्भागहर्ता हि कृतानृतस्य.

64 ^{a}) K_3 om. वा. T_3 G दुष्कृतानि. — ^{b}) $K_{1.2.4}$ हंता; Da_1 $D_{1.5}$ हत्वा (Da_1 °र्वा); G_2 भर्ता (for हर्ता). B_5 अरास्थिता (for अरक्षिता). — ^{c}) K_3 transp. रक्षिता and पुण्यभाग्. $M_{1.3}$ पापपुण्यानां (for पुण्यभाग्राजा). — ^{d}) K_1 तु पुण्यभाक्; $K_{3.4}$ न पुण्य°; V_1 B (except B_3) D ह्य(D_3 अ)पुण्य°; S (except T_2) तु पाप(M_4 °द)भाक्.

65 ^{a}) B_3 रक्ष्यमाणे (for पूज्य°). V_1 D_6 सदा; S (except T_2) तथा (M_{2-4} °दा) (for पुरा). B_5 पूज्य-मानेषु वा धर्मे. — ^{b}) $K_{3.4}$ सर्वदेवेषु. — ^{c}) $Ś_2$ K_4 पंचांनदं; B_2 पांचा°; G_1 पंच°. B_5 श्रुत्या; Dn_1 D_6 S श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). Cv as in text. — ^{d}) Cv as in text. — After 65, B_2 reads 66^{ef}.

C. 8. 2090
B. 8. 45. 20
K. 8. 38. 20

व्रात्यानां दाशमीयानां कृतेऽप्यशुभकर्मणाम् ।
इति पाश्चनदं धर्ममवमेने पितामहः ।
स्वधर्मस्थेषु वर्णेषु सोऽप्येतं नाभिपूजयेत् ॥ ६६
उत शल्य विजानीहि हन्त भूयो ब्रवीमि ते ।
कल्माषपादः सरसि निमज्जन्राक्षसोऽब्रवीत् ॥ ६७
क्षत्रियस्य मलं भैक्षं ब्राह्मणस्यानृतं मलम् ।
मलं पृथिव्या बाह्लीकाः स्त्रीणां मद्रस्त्रियो मलम् ॥ ६८
निमज्जमानमुद्धृत्य कश्चिद्राजा निशाचरम् ।
अपृच्छत्तेन चाख्यातं प्रोक्तवान्यन्निबोध तत् ॥ ६९
मानुषाणां मलं म्लेच्छा म्लेच्छानां मौष्टिका मलम् ।
मौष्टिकानां मलं शण्डाः शण्डानां राजयाजकाः ॥ ७०
राजयाजकयाज्यानां मद्रकाणां च यन्मलम् ।

---

66 Ś1 K1.2 om. (hapl.) 66^{abcd}. — a) Ś2 च शमीयानां; K3 वाससीयानां; V1 B D3.4.6–8 दासमी°; Da1 D1.5 दशमीया ते (Da1 ने); T1 °वीर्याणां; G1.2 दर्शनीयानां. — b) D6 T3 G3 कृत्ये; Ca.c कृते (as in text). Ś2 [अ]शुभकर्षणान्; K4 शुभकर्मणां; G1.2 [अ]शुभकारिणां. T2 ब्रूतेत्यशुभकर्मणां; Cv कृतेऽप्यशुभकारिणाम्. — After 66^{ab}, K3 reads 67^{ab}, repeating it in its proper place, while K4 V1 B D (except D2.8) S ins. after 66^{ab}:

393* ब्रह्मणा निन्दिते धर्मे स त्वं लोके किमब्रवीः ।

[K4 ब्रह्मणे; D1 ब्राह्मणा. B1 D3.4.7 निर्मिते (for निन्दिते). Dn1 धर्मे. T1 ब्राह्मणो निंदितान्धर्मान्; T3 G ब्राह्मणो निंदय- (G1 गर्हिता-; G2 निंदिता)न्सर्वान्; M ब्र(M1 ब्रा)ह्मणा निंदिताः सर्वे (for the prior half). V1 Dn1 D6 कस् (for स). Da1 तं (for त्वं). K4 V1 B5 Dn1 D6 Cc अब्रवीत्. B1–4 Da1 D1.3–5.7 कस्तान्धिक्कर्तु(Da1 D1.5 °न्कि वक्तु)मर्हति; T1.3 G M कश्चि(G2 क्वचि)त्सिद्धात्म(T3 G1.3 °र्थ-; M1 °च्चितात्म)-कोऽब्रवीत्; T2 कस्त्वां लौकिकमब्रवीत् (for the posterior half).] — B2 om. 66^{cd}. D2 om. 66^{cdef}. D8 reads 66^{cd} on marg. — c) D8 इमं. T1 G1.2 M इति पांचनदान्धर्मान्. — d) Da1 D1.5.8 अवमन्ये. — After 66^{cd}, D8 reads 67^{ab}, repeating it in its proper place. B2 reads 66^{ef} after 65. — e) Ś2 धर्मेषु; K4 वीरेषु; V1 B5 Dn1 T2 लोकेषु (for वर्णेषु). K3 B2 D6 स्वधर्मेषु च धर्मे(B2 रणे-; D6 लोके)षु; T1 स्वधर्मस्तेषु सर्वेषु; T3 G1.3 स्वधर्मेषु स्व(G1 स)वर्णेषु; Cc.v as in text. — f) Ś1 K2 सा*तन्; Ś2 मुक्तन् ; K1 T2 कोप्येतन्; K3 V1 B1.3–5 Da1 D1.3–8 M1 Cc सोप्येतान्; Dn1 सोपि तान्; T1.3 G M2–4 सोप्येनान् (for सोऽप्येतं). K3 [अ]भ्यपूरयेत्; V1 [अ]भ्यपूज°; B1.3–5 D T1.3 G2.3 M Cc [अ]भ्य(Da1 D1.5 G2 °त्य-; T1 °प्य)पूजयत्; T2 [अ]नुपू° (for [अ]भिपू°). K4 न हि तत्राभिपूजयेत्; B2 सोपि तानभ्यपूजयत्.

67 K3 reads 67^{ab} for the first time after 66^{ab}, and D8 after 66^{cd}. — a) K1 तत्र; V1 Dn1 T2 ततः; B Da1 D1.5 हत; D3.4.7 हंत; D6 अतः; T1.3 G M2–4 इति (for उत). — b) T2 तं तं (for हन्त). — c) K3 कल्माषपादां; Da1 D5 T1 °पादं; Dn1 D8 °पाद-. K4 कल्माषः सरसि गत्वा. — d) K3 G2 निमज्जद्. Dn1 D8 T2 ब्राह्मणो (for राक्षसो).

68 a) Ś K1–3 V1 B Dn1 D3.4.6–8 T3 G3 भैक्ष्यं; Cc भैक्षं (as in text). — b) Ś1 (by corr. as in text) K2 [अ]वृतं; K3.4 V1 B D T1 M [अ]व्रतं; T3 G [अ]श्रुतं (for [अ]नृतं). — Ś1 K2 om. (hapl.) 68^{cd}. B5 repeats 68^{cd} after 70. — c) Ś2 K1 B5 T2.3 G3 M1 पृथिव्यां. Ś2 मूर्खस्त्वं; K1 मूर्खास्तु. — d) Dn1 S कौतूहलं (for मद्रस्त्रियो). Ś2 K1 ततो वंध्याः स्त्रि(Ś2 °ध्या त्र)यो मलं.

69 Dn1 transp. 69^{ab} and 69^{cd}. — a) D8 निबध्यमानम्; T1 निमज्य°. D8 उद्यम्य. — b) M1 सरोजातं; M2–4 स राजानं (for कश्चिद्राजा). M2–4 निशाचरः. — c) K1.4 Da1 D1.5 अपश्यत्; K3 B D3.4.6.7 T3 G3 आपृच्छत्. K2 चाख्यंतं; K3 व्याख्यातं; G2 °तस् (for °तं). M1 अपृच्छद्येन तं यत्तत्. — d) B3 प्रोत्तरं (for प्रोक्तवान्). B1–3.5 D3.4.7 तन्निबोध मे. K5 V1 B4 Da1 Dn1 D1.5.6.8 S यत्तच्छृणु (T1 G1.2 M तच्छृणुष्व) नराधिप (K3 D8 °धम).

70 a) D3 om. म्लेच्छा. — b) Ś K1.2.4 मौष्टिकं; B1.3–5 D2–4.7 Ca.c औष्ट्रिका; B2 शौंडिका; Da1 D1.; मोष्टिका; Dn1 उष्ट्रिको; D6 औषिका; D3 ओष्टिका; S मुष्टिका. K3 मलाः. V1 तेषां सौराष्ट्रिका मलं; Cv म्लेच्छानामौष्ट्रिका मलम्. — c) B1.3–5 D2–4.7 औष्ट्रिकाणां; B2 शौंडिकाणां; Da1 D1 मौष्ट्रिकाणां; Dn1 उष्ट्रिकाणां; D6 S मुष्टिकानां (for मौष्टि°). K1.4 शंठाः; K2 शंढाः; K3 V1 B1–3 Da1 Dn1 D1–4.7.8 T2.3 M षंढाः; B4 D6 G षंडाः. B5 शल्ढाः; D5 om; T1 षंडुः; Ca.c शण्डाः (as in text). — d) K1.4 शंठानां; K3 V1 B1–3 Da1 Dn1 D1–5 T2.3 M षंढानां; B4 D6.7 T1 G षंडानां; B5 शल्ढानां. Ś1 (marg.) 2 K2.4 राजयाचकाः (K4 °कः); Dn1 °याजकः; D1 राज**काः. — After 70, B5 repeats 68^{cd}.

71 D3 om. 71–72. — a) Ś K1.2.4 G1 राजयाचक- (for °याजक-). K3 -षंढानां; D6 T2 -याज्यस्य; M1 -याजानां. Cv as in text. — b) D8 यो मलः. K3

तद्धवेद्वै तव मलं यद्यस्मान्न विमुञ्चसि ॥ ७१
इति रक्षोपसृष्टेषु विषवीर्यहतेषु च ।
राक्षसं भेषजं प्रोक्तं संसिद्धं वचनोत्तरम् ॥ ७२
ब्राह्मं पाञ्चाला कौरवेयाः स्वधर्मः
सत्यं मत्स्याः शूरसेनाश्च यज्ञः ।
प्राच्या दासा वृषला दाक्षिणात्याः
स्तेना बाह्लीकाः संकरा वै सुराष्ट्राः ॥ ७३
कृतघ्नता परवित्तापहारः
सुरापानं गुरुदारावमर्शः ।
येषां धर्मस्तान्प्रति नास्त्यधर्म

C. 8. 2100
B. 8. 45. 30
K. 8. 30. 30

मद्रकानां च*मलः. Ca cites यत् (as in text). — c) B5 om. वै. K3 D8 स भवेद्वै; Da1 D1.5 तत्तावद्वै (for तद्धवेद्वै). Ca cites तत् (as in text). K3 D8 तव मलो; B2 विषमलं. — d) B2 तु; B5 त्वं (for न). M1 यद्यन्मां (for यद्यस्मान्). V1 विमुंचते; B2 °चति; B5 न मुंचसि; D6 विमुच्यसे. Ca as in text.

72 D8 om. 72 (cf. v. l. 71). — a) D6 अथ (for इति). K1 रक्तोपसृष्टेषु; K3 राज्ञोप°; G1 रक्षोपसृष्टेषु; Ca रक्षोभि°; Cc रसोप°. B2 यदिदं दोषसृष्टेषु; Cv इति रक्षोविसृष्टेषु. — b) B2 सर्व°; Ca.v विष° (as in text). — c) K3 D8 रक्षसां; V1 B5 Dn1 D6 S विद्वद्भिर्; Cc राक्षसं (as in text). Ś K1.2.4 B3.4 D4.6–8 T2 भैषजं; B5 वचनं; Da1 D1.5 भैषणं; Ca भेषजं (as in text). S (except T2) दृष्टं; Ca प्रोक्तं (as in text). Cv रक्षसा भैषजं प्रोक्तं. — d) V1 B1.3–5 Dn1 D2.4.6.7 T3 G2.3 संसिद्ध-; B2 शंसि त्वं; T1 संसिद्धिर्; M1 स विद्धं (for संसिद्धं). Da1 D1.5 T2.3 G3 संसिद्धवचनोत्तमं; D8 °द्धं च वनोत्तरं; Ca as in text; Cv संदिग्धं च न चोत्तरं.

73 Before 73, K4 ins. कर्ण उवाच. — a) K4 ब्रह्मं; Dn1 ब्राह्मणानां; D8 ब्राह्मयं; D6 ब्राह्मण्यं; T1 ब्रह्मा; G2 ब्राह्मणाः; M2–4 ब्राह्माः Ca.c ब्राह्मं (as in text). Da1 D1.5 पंचालाः. Cv cites ब्राह्मं पाञ्चालाः. Ś1 K2 केक*या; Ś2 (*sup. lin.*) K4 केकया; B2 कैकेया; D1 कैरवेयाः (for कौर°). Ś K2.4 स्व(Ś2 सु)धर्माः; K1 B4 Da1 D1.5.8 स्व(D8 स)धर्मं; V1 B1–3 D6.7 तु धर्मं; B5 D3.4 तु धर्म्यं; T1 G2 M च धर्म्याः (M1 °र्म्यं) (for स्वधर्मः). K3 ब्राह्मं च कौरवेयास्तु धर्मं; D2 आपांचालाः कौरवेयाः स्वधर्मं; T2 ब्राह्मणः पांचाला वै कौरवेयाश्च धर्माः; T3 G1.3 ब्रह्मा (G1 ब्राह्मन्) सपांचाला कौरवेयाश्च धर्म्याः. Ca cites धर्मः. — b) T2.3 G M सत्या (for सत्यं). T3 G1.3 मात्स्याः. G1 शूरसेनांस. Dn1 T2.3 G1.3 M तु (for च). Ś1 Da1 D1.5 M1 यज्ञाः; K1.3 V1 B D2–4.6–8 यज्ञं; T2.3 G M2–4 याज्याः. Cv शूरसेनाश्च यज्ञम्. T1 मत्स्याः सत्याः शूरसेनास्तु यास्याः (sic). — c) K1 प्राइय; D8 प्राग्वा; T2 प्रायो; Ca प्राच्या (as in text). Ś K2.4 दास्या; V2 देशा; B2 दाषा; B5 D6.8 Cnp दाशा. Cc दासा (as in text). — d) T1 ते; Cc स्तेना (as in text). Ś1 K1 lacuna for बाह्लीकाः संकरा वै. Ś2 K1.3 Dn1 बाह्लीकाः; K4 V1 B Da D1–5.7.8 वाही°; T1 बॉह्लि°. B3 सहकारैश्च राष्ट्राः. Dn1 संकरो; D6 संकरं; Ca.c °रा (as in text). B2 स्वराष्ट्राः; Dn1 D8 सुराष्ट्रः (D8 °ष्ट्रा).

74 T2 om. 74ab. — a) Dn1 कृतघ्नका; S (T2 om.) कृतघ्ना वै. Dn1 S(T2 om.) परवित्तापहारा. — b) K3 B1.3.5 Da1 D1–8 मद्यपानं; V1 मदिरा°; B4 मद्यस्य पानं; Dn1 मद्रका नित्यं; S (T2 om.) मत्ताः पाने (T3 G1.3 °नैः) (for सुरापानं). Ś K1.2.4 B3.4 गुरुदारावमर्षः; K3 °मर्शं; V1 B5 Da1 D1.3–5.7 °मर्दः; B1 °मार्गः; Dn1 S(T2 om.) °मर्दाः; D2 °भिमर्शः. B2 मद्यं पीत्वा गुरापमर्दः (sic). — After 74ab, K4 V1 B D (except D2.8) ins.:

394* वाक्पारुष्यं गोवधो रात्रिचर्या
बहिर्गेहं परवस्त्रोपभोगः ।

[(L. 1) D5 नो वधो (for गोवधो). — (L. 2) B2 वहिर्देशं; Dn1 °गेहे; D6 °र्योग; Cc °गेहं (as above). K4 परवस्त्रोपमार्गः; B2 स्वपरस्त्रोपभोगाः; B5 Dn1 D6 परवस्त्रो(B5 °स्तू.)प्रयोगः.]

— N repeats 74cd after 399* and M3 repeats 74c–75a after शिष्टान् (in 75d). — c) B5 Dn1 (second time) तेषां; T1 G1.3 एषां (for येषां). V1 Dn1 (second time) D8 T1 G1 धर्मास; T2 धर्मात; T3 G3 अधर्मास. T2 तत्त्वतो (for तान्प्रति). V1 (second time) [अ]धर्माः; K1 D5 (first time) [अ]धर्मे; T1 नित्यं; T2.3 G1.3 M धर्मः (for [अ]धर्मः). Dn1 येषां धर्मश्चापतितो ह्यधर्मो; G2 एषां धर्म्याः प्रति नास्ति धर्मः. — d) Ś K1 B3–5 Da1 D1.3 (all first time) T2 ह्यारट्टकान्; Ś K1.2.4 B1 Da1 D1.5 (all second time).6 (first time) T3 G3 ह्यारट्टजान्; K3 V1 B1 Dn1 D2–4.7 (all first time) M3 (second time) ह्यारट्टानां; K3 V1 B1–3 Dn1 D2–4.6.7 (all second time) T1 G1 M आरट्टजान्; K4 ह्यारध्वकान्; D5.8 ह्या(D8 second time आ)रदकान्; G2 आरट्टानां. Ś1 (both times).2 (second time) K (both times; but K2 first time) B (both times; but B3 second time) D (both times; but Da1 D1.5 second time and Dn1 first time) T2 M1.3

C. 8. 2100
B. 8. 45. 30
K. 8. 9. 30

आरट्टकान्पाञ्चनदान्धिगस्तु ॥ ७४
आ पाञ्चालेभ्यः कुरवो नैमिषाश्च
मत्स्याश्चैवाप्यथ जानन्ति धर्मम् ।
कलिङ्गकाश्चाङ्गका मागधाश्च
शिष्टान्धर्मानुपजीवन्ति वृद्धाः ॥ ७५
प्राचीं दिशं श्रिता देवा जातवेदःपुरोगमाः ।
दक्षिणां पितरो गुप्तां यमेन शुभकर्मणा ॥ ७६
प्रतीचीं वरुणः पाति पालयन्नसुरान्बली ।
उदीचीं भगवान्सोमो ब्रह्मण्यो ब्राह्मणैः सह ॥ ७७
रक्षःपिशाचान्हिमवान्गुह्यकान्गन्धमादनः ।
ध्रुवः सर्वाणि भूतानि विष्णुर्लोकाञ्जनार्दनः ॥ ७८
इङ्गितज्ञाश्च मगधाः प्रेक्षितज्ञाश्च कोसलाः ।
अर्धोक्ताः कुरुपाञ्चालाः शाल्वाः कृत्स्नानुशासनाः ।
पार्वतीयाश्च विषमा यथैव गिरयस्तथा ॥ ७९

(second time) पंचनदान्; G2 जानपदान्. Cv आरदेजान्पांचनदान्धिगस्तु.

75 a) B5 om. आ. Some MSS. पंचालेभ्यः; B1.3–5 D1.3.7 पं(B1.3.5 पां)चाल्येभ्यः; D2 जांगला; S पांचालाः (M1 °लान्) (for पाञ्चालेभ्यः). D8 कौरवो. K3 D8 नैमिषेया; S °शाश्च. — b) V1 B1.3–5 Da1 Dn1 D1–7 T2 M3 [ए]तेप्यथ; B2 [ए]ते प्रति-; D8 वैतेप्यथ; G1 M [ए]वाप्यनु-; G2 [ए]वानु- (for [ए]वाप्यथ). Ś1 K2 मत्स्याश्चैव * * * * * *; Ś2 मत्स्याश्चैके पुत्र जानंति धर्मं; K1 मत्स्याश्चैकेप्यत्र जा°; K3.4 मत्स्याश्चैतेष्वथ जा°; D8 मत्स्याद्वैतेप्यथ जा°; T1 मत्स्याश्च वै ह्यनुजा°. — c) K3 V1 B Da1 Dn1 D1–7 T1.3 G M अ(B1 त)थोदीच्याश्; K4 कालिंगकाश्. K3 शृंगका; B5 श्वोंगणा; Da1 D1.5 चांगदा; Dn1 चांगक-; T1.3 G M चेदयो (for चाङ्गका). D8 अधा(*inf. lin.* °थ)दीच्या मागधाश्चांगकाश्च; T2 अतो दिव्यास्त्वांगकमागधाश्च. — d) After शिष्टान्, M3 (wrongly) repeats 74c–75c. Ś1 K2 शिष्टास्त्वधर्मान्; K3 शिष्टानध°; D6 शिष्टा धर्मान् (for °न्धर्मान्). Ca cites शिष्टान् (as in text); Cc शिष्टाः. K3 T2 Ca वृद्धान्; M1 गृध्रान्; Cc वृद्धाः (as in text). K4 शिष्टास्त्वेवमनुपजीवंति वृद्धाः. Ca cites उप° (as in text).

76 a) K4 D5 प्राची-; B2 प्रतीचीं (hypermetric); Cc प्राचीम् (as in text). D8 प्राचीसमाश्रिता. T1 श्रुता; G2 सता; Cc श्रिता (as in text). T3 G2.3 [आ]दिला (for देवा). — b) B2 जातवेगाः (for °वेदः). — c) Dn1 पितृभिर्; Cc पितरः (as in text). S दक्षिणा (G2 °णाः) पितृभिर्गु(G2 °भिः क्लृ)प्ता. — d) D1 (also as in text) शुभेन. D7 शुभकर्मणां.

77 a) T1 पृथिवीं वारुणः. T2 पाशी (for पाति). — b) Dn1 पौलोमान् (for पालयन्). D6 वसुधां; D8 असुराद् (for °रान्). S (except T2) बहून् (for बली). K3 V1 B Da1 D1–5.7 पालयानः सुरान्बली. — d) K4 ब्राह्मण्यो; B5 ब्रह्मणो; D2 °ण्यां; D6 °ण्यैः; S ब्रह्मा च (for ब्रह्मण्यो). B1.3.4 D1.3.4.7 ब्राह्मणैः सह रक्षति (D1 पालय); Dn1 ब्रह्मणो स ह * * *.

78 a) Ś2 K2 रक्षा पिशाचान्; M1 यक्षः पिशा°. Ś2 हिमवन्. — b) K1 D2 गुह्यका. K2 गुह्यकानां धमादनः (sic). — For 78ab, B1–4 Da1 Dn1 D1.3–5.7 T2 subst.:

395* तथा रक्षः पिशाचाश्च हिमवन्तं नगोत्तमम् ।
गुह्यकाश्च महाराज पर्वतं गन्धमादनम् ।

[(L. 1) B2 D1 रक्षाः (D1 °क्ष-). Dn1 हि; T2 वै (for च).]

— c) K4 D2 T1 G1.2 M ध्रुवं; Co ध्रुवः (as in text). — d) K3 त्रीँल्लोकान् (submetric); V1 B Da1 D1.3–7 T1.3 G M विष्णुः पाति; Dn1 विष्णुलोकं; D2 °लोकाञ्. T2 लोकं पाति (for विष्णुर्लोकान्). K3 सनातनः; V1 सुनिश्चितः; B5 D6 ह्यनिंदितः; S (except T2) सुरोत्तमः (T1 °मान्) (for जनार्दनः). — After 78, M2–4 ins.:

396* नैव पाञ्चनदान्पापान्समदान्पाति कश्चन ।

M2–4 ins. after 396*; T1.3 G M1 after 78; an addl. colophon. [*Adhy. name:* T1 M2–4 शल्यविवादः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): T1.3 G M 38.]

79 Before 79, S ins. कर्ण उवाच. — a) K2 इंगितज्ञश्. Ca.o cite इङ्गितज्ञा (as in text). T G1.3 M तु (for च). D5 मगधी; M2 मागधाः. V1 B2.5 Dn1 D6 मा(B2 Dn1 म)गधा इंगितज्ञाश्च; G2 भावज्ञा मगधाः प्रोक्ता. Cv पार्वतेयाश्च विषमा. — b) K2 प्रेक्षितज्ञश्; V1 D6 प्रेषितज्ञाश्; G2 इंगितज्ञास् (for प्रेक्षितज्ञाश्). S तु (for च). K3.4 V1 B1–3.5 Da1 D1–5 कोश(B1 °ष)लाः; D8 कौशलाः; G1 कौसलाः. — c) Ś2 अर्धोत्थः; G1 अर्योक्ताः. Ś2 B2.5 D7 कुरुपंचाला. — d) Ś1 K साल्वाः (K1 °ल्वः); D8 शल्याः. Ś K4 कृष्णा(Ś1 °स्त्रा)नुशासिनः; K2.3 Da1 D1.5.8 Ca कृत्स्नानुशासनाः(K2 °सिनः); Dn1 कृत्स्नानुशासनात्; D6 °शासिनः; Co कृत्स्नानुशासनाः (as in text). S सर्वोक्ता (T1 °क्त्या) द(G2 दा)क्षिणापथाः. — e) B2 पापतीयास्. T1 G1.2 M तु (for च). T1 विज्ञेया (for विषमा). — f) B5 तथैव; T1 यथा च (for यथैव). Ś K1.2.4 T2 निरयस् (K4 °यास्); V1 D3.4.7 शिवयस् (for गिरयस्).

सर्वज्ञा यवना राजञ्शूराश्चैव विशेषतः ।
म्लेच्छाः स्वसंज्ञानियता नानुक्त इतरो जनः ॥८०
प्रतिरब्धास्तु बाह्लीका न च केचन मद्रकाः ।
स त्वमेतादृशः शल्य नोत्तरं वक्तुमर्हसि ॥ ८१
एतज्ज्ञात्वा जोषमास्स्व प्रतीपं मा स्म वै कृथाः ।
स त्वां पूर्वमहं हत्वा हनिष्ये केशवार्जुनौ ॥ ८२

शल्य उवाच ।
आतुराणां परित्यागः स्वदारसुतविक्रयः ।
अङ्गेषु वर्तते कर्ण येषामधिपतिर्भवान् ॥ ८३
रथातिरथसंख्यायां यत्त्वा भीष्मस्तदाब्रवीत् ।
तान्विदित्वात्मनो दोषान्निर्मन्युर्भव मा क्रुधः ॥८४
सर्वत्र ब्राह्मणाः सन्ति सन्ति सर्वत्र क्षत्रियाः ।
वैश्याः शूद्रास्तथा कर्ण स्त्रियः साध्व्यश्च सुव्रताः ॥८५

C. 8. 2114
B. 8. 45. 42
K. 8. 38. 40

---

80 [a]) D8 (m as in text) याजिवा (for यवना). — [c]) B1 म्लेच्छान्. K2 B5 Dn1 D2.6 T1.3 G M स्वसंज्ञानिर(K2 °य)ता. B4 म्लेच्छाश्च संज्ञानियता; T2 म्लेच्छाः स्वयं ज्ञानरताः. Ca.c cite संज्ञा. — [d]) Ś K4 विरक्त; Ś2 (*sup. lin.*) K1 अनुक्त; K2 ** रक्त (for नानुक्त). K3 V1 B Da1 Dn1 D1–7 T1.3 G M नानुक्तमि- (K3 B5 Dn1 °नुक्त इ-; M3 °रक्तमि)तरे जनाः; T2 ननु त्वमितरे जनाः. Ca cites नानुक्तम् and इतरे.

81 [a]) K1 आप्रतिष्ठास; K4 प्रतिरध्वास; B1.2.4 D3.4.7 °रधास; B3.5 Dn1 D2 °व(D2 °न)द्धास; D6 °बुद्धास; S °लब्धास; Ca °रब्धास; (as in text). K3 B2 Dn1 D2.8 T2 च (for तु). Ś K1.2.4 Dn1 वाह्लीका; K3 V1 B Da1 D1.2.4.5.7 वाही°. Cv प्रतिरब्धास्तु बाह्लीका (as in text). — [b]) K4 B3 केन च; Da1 D1.5.8 केवल- (for केचन). — [c]) M1 तत् (for स). D6 T1 M1 एतादृशं. Ś2 D4 शल्य; B2 शल्यं. — [d]) T1 M मा प्रब्रूयास्त्वमुत्तरं; T3 G मा ब्रूया वा(G2 °द्वा)क्यमुत्तरं. — After 81, Ś K2–4 V1 B D T2 ins.:

397* पृथिव्यां सर्वदेशानां मद्रको मलमुच्यते।

[V1 पृथिव्याः. Ś K1.2 Da1 D1.5 मद्रका. K3 B5 D2.6–8 मल (for मलम्). K4 मद्रकौशलमुच्यते (for the posterior half).]

K4 B D cont.:

398* तथा स्त्रीणां च सर्वासां मद्रिका मल उच्यते।

[D8 तथैव स्त्रीणां सर्वासां (for the prior half). B1 मलं.]

K4 B D cont.: Ś K2.3 V1 ins. after 397*: K1 after 81:

399* सीधोः पानं गुरुतल्पावमर्दो
भ्रूणहत्या परवित्तापहारः।

[(L. 1) K3 B5 Da1 Dn1 D1.5.6.8 सीधुपानं; V1 सीधु-. K3 Dn1 D2.6 गुरुतल्पावमर्शो (K3 °र्शी). — (L. 2) Ś K1.2.4 भ्रूणस्य हत्या. K4 परवित्तोपहारः; Dn1 D2.6 ब्राह्मणस्वा- (Dn1 स्वा)प°.]

— After the above, N repeats 74[cd].

82 [a]) K3 Dn1 T2 एवं (for एतज्). B4 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा). V1 जोषमाशु; Dn1 जोषमाःस्थ; Ca जोषमास्व. D8 तज्ज्ञात्वा जोषमास्स्व (submetric). — [b]) K3 प्रतीपं मा स्म वक्तव्याः; T2 मा स्म चैवोत्तरं वद. Ca.c cite प्रतीपं (as in text). — [c]) K3 मत्वा; V1 B Dn1 D2–4.7.8 मा त्वां; K1 D6 मा त्वा; Da1 D1.5 मां त्वां; T2 त्वां तु (for स त्वां). — [d]) Ś2 न हिष्ये (sic). — For 82, S (except T2) subst.:

400* एवं ज्ञात्वा जोषमास्स्व प्रतीपं
मा स्म क्रुध्यः पापभृतां वरिष्ठः।
पूर्वं हत्वा त्वां सपुत्रं बलैश्च
पश्चाद्धंस्ये वासुदेवार्जुनौ च।

[(L. 1) T1 मत्वा (for ज्ञात्वा). T3 G3 प्रतीपे; G2 °पो. — (L. 2) T1 मासान् (for मा स्म). T1 क्रुध्यः; T3 G M1 क्रुद्धः; M2–4 क्रुधः (for क्रुध्यः). T1 पापभारे. G1 M2–4 वरिष्ठ; M1 °ष्ठं. — (L. 4) G1.2 पश्चाद्धंस्ये(G2 °स्ये).]

83 S (except T2) transp. 83 and 84. G1 om. 83[ab]. After the ref., B2 reads 8. 36. 14[c]–21[b]. — [a]) Ś (S2 *sup. lin.* as in text) K2.4 उत्तराणां. T3 G3 परित्यागं. — [b]) K1.2 सुदारसुतविक्रयः; K4 D8 स्वदारासुत°; S (except T2; G1 om.) स्वदाराणां च विक्रयः (T3 G3 °यं). — [c]) Ś K1.2.4 अंगेषु विद्यते; V1 B1.2.4 D3.4.7 अंगे प्रवर्तते; D1 °षु वर्तते (sic). — [d]) T1.2 एषाम् (for येषाम्). T1 अथ (for अधि-).

84 For the incident, cf. 5. 165. 3–6. S (except T2) transp. 83 and 84. — [a]) G1 °संख्यानां. — [b]) K3 यस्त्वां; V1 B D (except Dn1) T2.3 G3 यत्वां; G2 स तु; M1 यतो (for यत्त्वा). T1 तथा (for तदा). S (except T2) [ऊ]चिवान् (for [अ]ब्रवीत्). — [c]) V1 तद् (for तान्). — [d]) D6 कुप्य मा; D8 G1 मा क्रुधाः (D8 °धः); T1 मा कृथाः (for मा क्रुधः). D2 निर्मन्युर्भवता ध्रुवं.

85 [b]) K3 V1 B Da1 D1–8 S (except T2) क्षत्रियाः संति सर्वतः (V1 Da1 D1.2.5.8 T3 G °शः); Dn1 सर्वत्रैव हि क्षत्रियाः. — [c]) D4 वैश्यः. — [d]) T1 संयत्र; T3 G M स(M1 सं)त्यश्च (for साध्व्यश्च).

C. 8. 2115
B. 8. 45. 43
K. 8. 33. 41

रमन्ते चोपहासेन पुरुषाः पुरुषैः सह ।
अन्योन्यमवतक्षन्तो देशे देशे समैथुनाः ॥ ८६
परवाच्येषु निपुणः सर्वो भवति सर्वदा ।
आत्मवाच्यं न जानीते जानन्नपि विमुह्यति ॥ ८७

संजय उवाच ।

कर्णोऽपि नोत्तरं प्राह शल्योऽप्यभिमुखः परान् ।
पुनः प्रहस्य राधेयः पुनर्याहीत्यचोदयत् ॥ ८८

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥

---

86 G_2 om. 86–87. — ^{a}) B_2 रमंति; G_1 रणं ते (for रमन्ते). K_1 सोपहासेन; D_3 योप°; T_1 चोपहाश्चैव; T_3 $G_{1.3}$ M °हास्येन (M_1 °स्यैनं). — ^{b}) $D_{2.3}$ m संगताः; T_1 पुरुषान्. — ^{c}) K_3 अवतोक्षंतो; V_1 Dn_1 D_6 T_2 अभिभर्त्स- (T_2 °र्त्स्यं)तो; $B_{1.3.5}$ अवरक्षंतो; B_2 अतिभक्षंतो; D_3 अवतक्षांते (sic); Cc °तक्षन्तः (as in text). D_1 (marg.). $_2$ अन्योन्यं (D_2 °न्य-) सर्वतः क्षा(D_2 क्षं)ता; $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ अन्योन्येन मदक्षी(T_3 G_3 °क्षी)वा; M अन्योन्येन मताः क्षांताः. — ^{d}) K_4 सुमैथुनः $B_{2.5}$ समैथुनः (B_5 °नं); Dn_1 $D_{2.6}$ S (G_2 om.) च मैथुने (D_2 °नाः; M_1 °नः). Cv as in text.

87 G_2 om. 87 (cf. v. l. 86). — ^{a}) B_3 D_6 परवाक्येषु; Ca.c °वाच्येषु (as in text). — ^{c}) B_3 Dn_1 D_2 आत्मवाक्यं; B_5 °वाचां. S (G_2 om.) जानाति. — ^{d}) K_1 न स्वह्यति (sic); K_3 विमुच्यति; V_1 Dn_1 D_6 न बुध्यति; B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ T_1 च मुह्य(Da_1 $D_{1.5}$ °च्य)ति; T_2 न वाच्यते; T_3 G_3 M_{2-4} च (T_3 G_3 न) मुह्यते; G_1 विमुह्यते; M_1 *मुह्यते. Cc cites मुह्यति. — After 87, K_4 V_1 B (except B_3) Da_1 Dn_1 $D_{1.4}$ (lines 1–6 on marg.). $_{5-7}$ S (T_2 om. lines 1–4 and 7) ins.:

401* सर्वत्र सन्ति राजानः स्वं स्वं धर्ममनुव्रताः ।
दुर्मनुष्यान्निगृह्णन्ति सन्ति सर्वत्र धार्मिकाः ।
न कर्ण देशसामान्यात्सर्वः पापं निषेवते ।
यादृशाः स्वस्वभावेन देवा अपि न तादृशाः ।
संजय उवाच ।
ततो दुर्योधनो राजा कर्णशल्याववारयत् । [5]
सखिभावेन राधेयं शल्यं स्वाञ्जल्यकेन च ।
ततो निवारितः कर्णो धार्तराष्ट्रेण मारिष ।

[(L. 1) Om. in G_2. $B_{2.5}$ सर्वे वसंति (B_5 °ते) (for सर्वत्र सन्ति). — (L. 2) Om. in T_1. Da_1 $D_{1.5}$ दुर्मनुष्यं. V_1 न गृह्णंति; T_3 G M निगृह्णंतः. Da_1 $D_{1.5}$ न हि (for सन्ति). — (L. 3) B_2 स (for न). M_1 देश्याः (for देश-). K_4 °सामान्यान्; Da_1 $D_{1.5}$ °समयात्; M_1 °सामान्याः. D_1 सर्वं; D_6 M_1 सर्व-; T_1 G_2 सर्वे (for सर्वः). B_5 पापैर् (for पापं). B_2 निषिच्यते; B_5 निषेव्यते; D_6 निवोधते; T_1 तु कुर्वते (for निषेवते). — (L. 4) V_1 तु स्वभावेन; B_5 स्वप्रभा°; Da_1 $D_{1.5}$ च स्वभा°; S (T_2 om.) स स्वभा° (for स्वस्वभा°). B_1 देशा; Dn_1 ते वा (for देवा). D_6 च (for न). $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M देवांस्तांस्तादृशान्वि(M_1 °शा वि)दुः; G_2 ते देवास्तादृशान्विदुः (for the post. half). — V_1 $B_{1.2}$ om. संजय उवाच. B_1 om. lines 5–7. — (L. 5) T_2 कर्णः शल्यं च वारयत् (for the posterior half). — (L. 6) G_2 कर्णं (for शल्यं). K_4 T G M_1 सौजन्यकेन; V_1 $B_{2.4}$ Da_1 D_{5-7} स्वाजन्य(B_2 °ल्य)केन; M_{2-4} स्वाभिजनेन. $D_{1.4}$ शल्यं स्वाजन्य केशव (D_4 °चन) (for the posterior half).]

88 S (except T_2) om. 88^{ab}. — ^{a}) D_1 om. [ऽ]पि. V_1 प्रादात् (for प्राह). — ^{b}) K_3 D_4 [अ]भिमुखा (D_4 °खं); V_1 सुमुखः. D_8 [अ]भवत् (for परान्). — ^{c}) V_1 B D T_2 ततः (for पुनः). K_3 राधेय. $T_{1.3}$ G M प्रहस्य (G_2 °सह्य) तत्र राजेंद्र. — ^{d}) K_3 [अ]नोदयत्; D_4 [अ]चोदयन्; D_8 T_2 [अ]वोचत. $T_{1.3}$ G M याहि शल्येत्यचोदयत् (M_3 °त्यवोचत). — After 88, K_4 V_1 $B_{1.2}$ Da_1 $D_{1.5.6}$ ins.:

402* इदं तव मयाख्यातं क्षिप्तेन न त्वसौहृदात् ।

[V_1 Da_1 $D_{1.5}$ क्षांतं (for [आ]ख्यातं). B_1 प्रक्षिप्तेन (for क्षिप्तेन न). K_4 तव (for न तु).]

— On the other hand, T_1 $G_{1.2}$ M ins. after 88; T_3 G_3 after 411*:

403* ततः प्रयान्तं राधेयं मद्रराजः स्मयन्निव ।
अवस्फूर्ज्य इदं वाक्यमब्रवीत्कुरुसंनिधौ ।
चमूं तवेमां विपुलां समृद्धा-
मसंख्येयामश्वनराकुलां च ।
तथा प्रवेष्टा समरे धनंजयः [5]
कक्षं दहन्दीप्त इवाश्रयाशीः ।
रथे स्थितौ वीर रणे वरेण्यौ
सिंहस्कन्धौ लोहितपद्मनेत्रौ ।
द्रष्टा भवानद्य विना प्रयत्ना-
त्तथा हि मे शकुना वेदयन्ति । [10]

[(L. 2) T_1 अथभूय (sic); T_3 G_{2-4} अवधूय (for °स्फूर्ज्य). — Lines 3–6 = lines 1–4 of 415*. — (L. 3) T_1 M_{2-4} चमून्. — (L. 4) G_1 अश्वतराकुलां (for °नरा°). M_{2-4} संख्ये गजैरश्वनराकुलं च. — (L. 5) M यदा (for तथा). — (L. 6) T_3 G_3 कथं (for कक्षं). T_1 M_{2-4} इवाश्रयाशयः; T_3 G_3 °श्रयाशी; G_2 °शयोग्निः (for °श्रयाशी). — T_2 reads lines 7–10 after 415*. — (L. 7) M_1 रणे (for रथे). G_1 स्थिते. T_3 $G_{2.3}$ वीरवरौ (for वीर रणे). T_2 रथे वीरवकावरेणौ (sic). — (L. 9) T_1 प्रयत्नं; G_2 प्रयुक्ता (for प्रयत्नात्). — (L. 10) G_2 इमे (for हि मे). T_3 G_3 चोदयंति (for वेद°).]

— After the above, T_2, read 8. 31. 53–54; T_3 G_3 read 8. 31. 53; G_1 M_1 8. 31. 53^{a}–55^{b}; all these MSS. repeating the portion in its proper place.

Colophon om. in B_5 $T_{1.3}$ G M. — *Adhy. name:* B_2 Dn_1 D_3 शल्यसंवादः; B_4 Da_1 $D_{1.4.5.7}$ कर्णशल्यसंवादः; T_2 शल्यसंवादविरामः. — *Adhy. no* (figures, words or both): $Ś_2$ 30 (as in text); K_3 B_1 45; Da_1 D_5 56; D_4 36; D_6 46; T_2 40.

३१

संजय उवाच ।

ततः परानीकभिदं व्यूहमप्रतिमं परैः ।
समीक्ष्य कर्णः पार्थानां धृष्टद्युम्नाभिरक्षितम् ॥ १
प्रययौ रथघोषेण सिंहनादरवेण च ।
वादित्राणां च निनदैः कम्पयन्निव मेदिनीम् ॥ २

C. 8. 2123
B. 8. 46. 2
K. 8. 41. 2

☞ The sequence of stanzas in this Adhy. in S (except T_2) is so complicated that it is given here in a tabular form for the guidance of the reader.

T_1	T_3 G_3	G_1	G_2	M_1	M_{2-4}
53^{a}–55^{b}	53^{a}–55^{b}	53^{a}–55^{b}	53^{a}–55^{b}	53^{a}–55^{b}	53^{a}–55^{b}
55^{cd}	55^{cd}		55^{cd}		55^{cd}
40^{c}–43^{b}	40^{c}–43^{b}	40^{c}–43^{b}	40^{c}–43^{b}	40^{c}–43^{b}	40^{c}–43^{b}
417*	417*	417*	417*		
				43^{cd}	43^{cd}
44–51	44–51	44–51	44–51	44–51	44–51
39^{c}–40^{b}	39^{c}–40^{b}	39^{c}–40^{b}	39^{c}–40^{b}	39^{c}–40^{b}	39^{c}–40^{b}
39^{ab}	39^{ab}	39^{ab}	39^{ab}	39^{ab}	39^{ab}
419*	419*	419*	419*	419*	419*
52	52	52	52	52	52
56^{a}–67^{b}	56^{a}–67^{b}	56^{a}–67^{b}	56^{a}–67^{b}	56^{a}–67^{b}	56^{a}–67^{b}
	67^{cd}	67^{cd}	67^{cd}	67^{cd}	67^{cd}
423*	423*	423*	423*		
68	68	68	68	68	68
Colophon	Colophon	Colophon	Colophon	Colophon	Colophon
App. I (No. 14, 15)	App. I (No. 14, 15)	App. I (No. 14, 15)	App. I (No. 14, 15)		
1–4	1–4	1–4	1–4	1–4	1–4
App I (No. 6)	App. I (No. 6)	App. I (No. 6)	App. I (No. 6)	App. I (No. 6)	App. 1 (No. 6)
	22^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	22^{cd}
	405*	405*	405*	405*	
	22^{ef}	22^{ef}	22^{ef}	22^{ef}	22^{ef}
24^{cd} only	24	24	24	24	24
406*	406*	406*	406*	406*	406*
5–36	5–36	5–36	5–36	5–36	5–36
411*	411*	411*	411*	411*	411*
Colophon	Colophon	Colophon	Colophon	Colophon	Colophon

31

1 ^{a}) Dn_1 om. ततः. $Ś_2$ $K_{1.3.4}$ B_5 Dn_1 D_8 T_3 $G_{1.3}$ परानीकमिदं; B_{1-4} Da_1 D_{1-7} °सहं; T_1 °मभि; T_2 °जितं (for °भिदं). — ^{b}) D_8 (by corr.) व्यूढं; T_3 G_3 रूपं (for व्यूहं). B Da_1 $D_{1.3-5.7}$ कृतं; S (except T_2) महत् (for परैः). — ^{c}) T_1 पांडविनां (sic) (for पार्थानां).

2 ^{c}) T_1 शंखवादित्रघोषेण.

C. 8. 2124
B. 8. 46. 3
K. 8. 41. 3

वेपमान इव क्रोधाद्युद्धशौण्डः परंतपः ।
प्रतिव्यूह्य महातेजा यथावद्भरतर्षभ ॥ ३
व्यधमत्पाण्डवीं सेनामासुरीं मघवानिव ।
युधिष्ठिरं चाभिभवन्नपसव्यं चकार ह ॥ ४

धृतराष्ट्र उवाच ।

कथं संजय राधेयः प्रत्यव्यूहत पाण्डवान् ।
धृष्टद्युम्नप्रमुखान्वीरान्भीमसेनाभिरक्षितान् ॥ ५
के च प्रपक्षौ पक्षौ वा मम सैन्यस्य संजय ।
प्रविभज्य यथान्यायं कथं वा समवस्थिताः ॥ ६
कथं पाण्डुसुताश्चापि प्रत्यव्यूहन्त मामकान् ।
कथं चैतन्महायुद्धं प्रावर्तत सुदारुणम् ॥ ७
क्व च बीभत्सुरभवद्यत्कर्णोऽयाद्युधिष्ठिरम् ।
को ह्यर्जुनस्य सांनिध्ये शक्तोऽभ्येतुं युधिष्ठिरम् ॥ ८
सर्वभूतानि यो ह्येकः खाण्डवे जितवान्पुरा ।
कस्तमन्यत्र राधेयात्प्रतियुध्येज्जिजीविषुः ॥ ९

संजय उवाच ।

शृणु व्यूहस्य रचनामर्जुनश्च यथा गतः ।
परिदाय नृपं तेभ्यः संग्रामश्चाभवद्यथा ॥ १०

---

3 ^{a}) T3 G1.3 वेपमानभुजः (for °न इव). — ^{b}) Dn1 युद्धशौंडेः (sic); Cd °शौण्डः (as in text). Ca cites शौंडः. Dn1 S प्रतापवान् (for परंतपः). — ^{c}) K1 T1 M1 प्रतिव्यूह (M1 °ह्यं). B2 महाराजा (for °तेजा). — ^{d}) K1-3 भरतर्षभः.

4 ^{a}) D2 विधिमत् (for व्यध°). Ś2 सूनाम् (for सेनाम्). — ^{b}) T2 चासुरीं. — ^{c}) K4 वा (for च). V1 Da1 D1.5 [अ]भ्यपतद्; B D3.4.6.7 [अ]भ्य(B1 °व्य-; B2 °थ)हनद्; D2 [अ]भिवनंद् (sic); D8 [अ]भ्यभवन्; T1 M1 [अ]प्यवदन्; T2 [अ]भ्यधावन्; G1 [अ]भिहवन्. — ^{d}) B2 D5 अपसव्यां; G1 शपसव्यां (sic). — After 4, S (except T2) ins. a passage given in App. I (No. 6).

5 G2 repeats 406* and st. 5–24 after 24. — ^{a}) K3 राधेय. Ca as in text. — ^{b}) G2 प्रतिव्यूहत; M1.2 प्रत्यव्यूह्यत. — ^{c}) D8 (before corr.) धृष्टद्युम्नसुतान्. V1 B5 Da1 Dn1 D1.5.6 T G2 (second time) संख्ये; B1.2.4 D2–4.7 सर्वान्; G1.2 (first time).3 M संख्ये (for वीरान्). — ^{d}) Ś2 °रक्षतान्. — After 5, K4 V1 B2.5 D (except D2.4.8) ins.:

404* सर्वानेव महेष्वासानजय्यानमरैरपि ।

[K4 सर्वान्येव. B2 अजनिष्यान् (sic) (for अजय्यान्).]

6 ^{a}) V1 B5 Da1 D1.6.8 transp. प्रपक्षौ and पक्षौ. B5 D8 च (for वा). Dn1 T1.3 G (G2 both times) M के वा (Dn1 च) पक्षे प्रपक्षे वा (T3 G [G2 first time] च); T2 के पक्षे प्रतिपक्षे वा. — ^{b}) K1.3 समसैन्यस्य; D4 भीमसेनस्य (for मम सैन्यस्य). K2 Dn1 संजयः. — ^{c}) K3 स विभज्य; D6 प्रविभिद्य (for °भज्य). Ś K2 यथा न्यायं. — ^{d}) K3 सा (for वा). D6 समुपस्थिताः; D8 [आ]त्मसमुपस्थिताः. T1 G1.2 (both times) M अवतस्थुः सुदंशिताः; T2 तन्ममाचक्ष्व संजय.

7 ^{a}) Ś2 पांडुसुतश्च; Da1 Dn1 D5 °सुतांश्च. V1 Dn1 T2 वा (for च). — ^{b}) Ś2 D1 M प्रत्यव्यूह(M °ह्यं)त; G2 (both times) प्रतिव्यूहंत. D2 मामकं; D6 कौरवान् (for मामकान्). — ^{c}) B Da1 D1.3–5.7 चैव; D6 T1 वैतन्; G2 (second time) च तन् (for चैतन्). K3 B Da1 D1–5.7.8 T3 G (G2 both times) M महद्युद्धं; T1 ममायुद्धं.

8 ^{a}) K2.3 T1 बी(K3 वि)भत्सुर्. — ^{b}) K1 कर्णोत्ययाद्युधिष्ठिरं; K3 य कर्णोगायु° (corrupt); B2 Dn1 D8 यत्कर्णोगाद्यु°; B3 कर्णोभ्यायाद्यु°; T1 M2–4 कर्णोयासीद्युधिष्ठिरं; T3 G2 (first time).3 कर्णो यत्र युधि स्थितः (G2 [second time] °धिष्ठिरं); G1.2 (second time) M1 कर्णो (G1.2 °र्णो) वासीद्युधिष्ठिरः. Ca cites यत् (as in text). — ^{d}) K1 Da1 शक्तोभ्येत्तुं (Da1 °तं); K3 शक्तोतुं च; T1.2 G1.2 (both times) शक्तो जेतुं.

9 ^{b}) G2 पांडवो (for खाण्डवे). — ^{c}) G1 कथम् (for कस्तम्). V1 B Da1 D1–7 T3 G1.3 अन्यस्तु (for अन्यत्र). T1 राधेया; G2 (second time) राधेयो. — ^{d}) Dn1 प्रतिशयात् (sic); D6 M °विध्येत्; T2 °यायात्; G2 (second time) °विध्यज् (for °युध्येज्).

10 ^{a}) D5 रचनम्. — ^{b}) K3 B1–3 D4.8 (*sup. lin.* as in text) T3 G (G2 both times) M अर्जुनस्य; Dn1 T2 अर्जुनेन. K3 तथा; T2 मया (for यथा). K3 [आ]त्मनः; Dn1 [आ]हवे; T2 श्रुतं; T3 G (G2 both times) गतं (for गतः). — ^{c}) K3 V1 Dn1 D6 परिहाय (Dn1 °यं); K4 परदाय; B Da1 D2–4.7 S (G2 both times) परिवार्य; Cc °दाय (as in text). S (except T2; G2 both times) नृपान्. K1 Cc स्वेभ्यः; K3 D8 येभ्यः; B Da1 D1.3–5.7 स्वं स्वं; S (except T2; G2 both times) सर्वान् (for तेभ्यः). Ccp परिवार्य नृपं स्वं स्वं. — ^{d}) T2 संग्रामं. K3.4 भवद्. G2 (second time) transp. अभवत् and यथा. B4 तदा (for यथा). B3 यथा युद्धमवर्तत.

कृपः शारद्वतो राजन्मागधश्च तरस्विनः ।
सात्वतः कृतवर्मा च दक्षिणं पक्षमाश्रिताः ॥ ११
तेषां प्रपक्षे शकुनिरुलूकश्च महारथः ।
सादिभिर्विमलप्रासैस्तवानीकमरक्षताम् ॥ १२
गान्धारिभिरसंभ्रान्तैः पार्वतीयैश्च दुर्जयैः ।
शलभानामिव व्रातैः पिशाचैरिव दुर्दृशैः ॥ १३
चतुस्त्रिंशत्सहस्राणि रथानामनिवर्तिनाम् ।
संशप्तका युद्धशौण्डा वामं पार्श्वमपालयन् ॥ १४
समुच्चितास्तव सुतैः कृष्णार्जुनजिघांसवः ।
तेषां प्रपक्षः काम्बोजाः शकाश्च यवनैः सह ॥ १५
निदेशात्सूतपुत्रस्य सरथाः साश्वपत्तयः ।
आह्वयन्तोऽर्जुनं तस्थुः केशवं च महाबलम् ॥ १६
मध्येसेनामुखं कर्णो व्यवातिष्ठत दंशितः ।
चित्रवर्माङ्गदः स्रग्वी पालयन्ध्वजिनीमुखम् ॥ १७
रक्ष्यमाणः सुसंरब्धैः पुत्रैः शस्त्रभृतां वरः ।
वाहिनीप्रमुखं वीरः संप्रकर्षन्नशोभत ॥ १८
अयोरत्निर्महाबाहुः सूर्यवैश्वानरद्युतिः ।
महाद्विपस्कन्धगतः पिङ्गलः प्रियदर्शनः ।

C. 8. 2141
B. 8. 46. 19
K. 8. 41. 32

11 b) Ś1 (by corr.) K1.4 D7 मागधाश्च; K3 Da1 मगधाश्च. — c) Dn1 om. सात्वतः. Ca cites सात्वतः. — d) Dn1 दक्षिणो; D2 दक्षिगे. B2 पथम्; T2 पार्श्वम् (for पक्षम्). B1 D2 आस्थिताः.

12 a) B5 प्रपक्षौ. T2 शकुनिम्. — b) T3 G (G2 first time) महाबलः (for °रथः). — c) D2 विमलं पाशैस्; T2 विपुलप्रासैस्; M1 विपुलः प्रा°. — d) V1 T1 G3 (second time) M2–4 तदानीकम्; B2.5 T2 M1 तद°; D2 स्वं चा° (for तवानीकम्). K1 Dn1 D2 M1 अरक्षतं (Dn1 °त; M1 °ता); D8 अरक्षितां; T1 अरक्षितान्. T3 G (G2 first time) तदानीमभ्यरक्षतां.

13 a) B5 असंभ्रांतः. V1 D2.6 गांधारैरति(D6 °भि)-संभ्रांतैः. Da1 D1.5 °रैरप्य(Da1 °थ)सं°; T3 G (G2 both times) °रैश्चाप्यसं°. — b) Ś K1.2.4 पार्वतेयैश्च. G2 (second time) तु (for च). B5 च दुर्जनैः; Dn1 T2 सुदुर्जयैः. — G2 (first time) om. 13cd. — d) K3.4 Dn1 D1.8 T2 M4 दुर्दर्शैः; T1 दुर्जयैः. G2 (second time) विशालैरिव दुर्दर्शैः.

14 a) V1 B (except B2) D (except D8) T1.3 G (G2 both times) M चतुर्विंशत्सहस्राणि; T2 चतुष्षष्टिसह°. — b) Ś2 आनिवर्तिनां; B2 अनुव°. — c) Some MSS. संसप्तका. — d) V1 B5 Dn1 D6 T1.2 M1 वामपार्श्वम्; D8 T3 G (G2 first time) वामं पक्षम्.

15 a) K1 समुश्रितास्; K3 D2 °स्थितास्; K4 V1 B D3.4.7 G2 (second time) Ca समन्वितास्; Da1 D1.5 समास्थितास्; Dn1 समुसृतास्; D6 G2 (first time) समर्चितास्; D8 M1 समुच्छ्रितास्; T1 संशप्तकास्; T2 संरक्षितास्; T3 G1.3 समूहितास् (for समुच्चितास्). Ś1 K2 *व*तैः; K1 स्म विकृताः (for तव सुतैः). — b) Dn1 T2 कृष्णार्जुनजिघांसया; D6 हृष्टार्जुनजिघांसवः. — c) Ś2 K4 B5 Da1 D1.5 M2–4 प्रपक्षे; K3 V1 B1–4 D2–4.6.7 T G (G2 both times) प्रपक्षाः. Ś1 K2–4 T1 G2 (second time) कांभोजाः; Ś2 कांभोजः; V1 कंबोजाः; M1 कंबोजैः. — d) Ś2 V1 M1 शकैश्च; B2 शकाभ्यां; G2 (second time) शकश्च. Dn1 स हि (for सह).

16 a) K3 V1 D8 T2 G1 निर्देशात्; M1 निदेशाः. D8 तव पुत्रस्य (for सूतपु°). — b) T G (G2 both times) M2–4 सरथाश्वेभ°; M1 सरभाश्वेत° (sic). — d) T1 केशवांश्च. S (except T2; G2 both times) जिघांसवः (for महाबलम्).

17 a) K3 V1 B Da1 D1–8 -मुखे (for -मुखं). Dn1 सेनामुखस्य मध्ये तु; T1.3 G (G2 both times) M ततः सेनामुखे (T1 M1 °खो) कर्णो; T2 सेनामुखे ततः कर्णो. — b) K3 B1.3.4 Da1 D1–8 T1.3 G (G2 both times) M व्यव(B4 D2 °पा)तिष्ठत; V1 B2.5 [अ]प्यवातिष्ठत. K2 दंशिताः. Dn1 कर्णोतिष्ठत्सुदंशितः; T2 नृपातिष्ठत्स दं°. — c) Dn1 D8 T2 धन्वी (for स्रग्वी). T1 हेमवर्णाङ्गदस्रश्च. — d) K3 ध्वजिनीमुखे; B D3.4 वाहिनीमुखं.

18 a) K3 V1 B1.2.5 Da1 Dn1 D2–4.6.8 G1 रक्षमाणः (B2.5 °णैः). K3 तु संरब्धः; K4 सुसंरब्धैः (sic). — b) Dn1 अस्त्र° (for शस्त्र°). V1 B5 Dn1 D6 S (G2 both times) वरैः (for वरः). — c) V1 B1.3–5 D (except D8) T1.2 वाहिनी(B1.5 Da1 D2.4.5 T1.2 °नीं)प्रमुखे. Ś2 वीरा; K3 वीर. — d) T2 संप्रहर्षन्. K4 D1 अशोभतः; Dn1 T2 व्यरोचतः.

19 a) Ś2 (*sup. lin.* as in text) अभ्यरत्निर्; K1 Ca अत्यरत्नि-; K4 B1–4 D3.4.7 अभ्यवर्तन्; V1 D6 महासत्त्वो; D2 अधोवर्तिन्; T1 अनुजस्तु; T2 आयोधने; T3 G1.2 (second time).3 अशोकस्तु; G2 (first time) अशोभत. B2 महाराज (for °बाहुः). — b) V1 B5 D6 G2 (first time) चंद्रवैश्वानरप्रभः; B1–4 Da1 D1.3–5.7 सूर्यवैश्वानरप्रभः; Dn1 T1.2 वैश्वानरसमद्युतिः; T3 G (G2

C. 8. 2142 B. 8. 46. 20 K. 8. 41. 32

दुःशासनो वृतः सैन्यैः स्थितो व्यूहस्य पृष्ठतः ॥१९
तमन्वयान्महाराज स्वयं दुर्योधनो नृपः ।
चित्राश्वैश्चित्रसंनाहैः सोदर्यैरभिरक्षितः ॥ २०
रक्ष्यमाणो महावीर्यैः सहितैर्मद्रकेकयैः ।
अशोभत महाराज देवैरिव शतक्रतुः ॥ २१
अश्वत्थामा कुरूणां च ये प्रवीरा महारथाः ।
नित्यमत्ताश्च मातङ्गाः शूरैर्म्लेच्छैरधिष्ठिताः ।
अन्वयुस्तद्रथानीकं क्षरन्त इव तोयदाः ॥ २२
ते ध्वजैर्वैजयन्तीभिर्ज्वलद्भिः परमायुधैः ।
सादिभिश्चास्थिता रेजुर्द्रुमवन्त इवाचलाः ॥ २३
तेषां पदातिनागानां पादरक्षाः सहस्रशः ।
पट्टिशासिधराः शूरा बभूवुरनिवर्तिनः ॥ २४
सादिभिः स्यन्दनैर्नागैरधिकं समलंकृतैः ।
स व्यूहराजो विबभौ देवासुरचमूपमः ॥ २५

---

second time) M चंद्रवैश्वानरद्युतिः. — d) B (B_2 lacuna) Da_1 $D_{1.3-5.7}$ पिंगाक्षः (for पिङ्गलः). — e) K_4 वृत्तः; D_6 महा- (for वृतः). — f) G_2 (second time) तिष्ठतः.

20 K_1 om. 20. — a) K_4 तमच्चयान्; T_3 G (G_2 (first time) तन्मध्ये स (for तमन्वयान्). K_3 S (except T_2; G_2 first time) महाबाहुः; Da_1 $D_{1.5}$ °राजः. — b) G_3 (first time) स्थितो (for स्वयं). M_1 नृप. — c) K_3 B Da_1 $D_{1.3-5}$ M_1 चित्राश्वैश्च् (K_3 °श्वै); T_2 चित्रश्च (for चित्राश्वैश्च्). V_1 °सेनाहैः; G_2 (second time) °संनाहः (for °संनाहैः. — d) V_1 B_5 Dn_1 D_6 सोदरैर्; T_2 सदारैर्.

21 a) K_3 Dn_1 $D_{2.6.8}$ रक्षमाणो; G_2 (first time) M रक्ष्यमाणैर्. Dn_1 $D_{1.6}$ महावीर्यः. — b) T_2 M_{2-4} सहितो. K_3 Dn_1 $D_{1.8}$ मद्रकैकयैः; B_5 मद्रकैः सह; G_2 (both times) °कै रथः (for °केकयैः). — c) K_3 महाराजा; V_1 G_2 (first time) °बाहुः (for °राज).

22 b) $B_{2.4}$ transp. ये and प्रवीरा. Da_1 $D_{1.5}$ च वीरा (for प्रवीरा). — S (except $T_{1.2}$) read 22^{cdef} and 24 for the first time after App. I (No. 6). — e) V_1 Dn_1 T_1 नित्यं मत्ताश्च; G_2 (first time) ये प्रमत्ताश्च. B_2 मातंगीः; Ca °गाः (as in text). — d) T_1 मुख्यैर्; G (G_2 first and second time) M_1 (first time).$_2$ (both times).$_3$ (first time).$_4$ (both times) मत्तैर्; M_3 (second time) मुक्तैर् (for म्लेच्छैर्). K_3 B $D_{3.4\ 7.8}$ T_3 G_3 M_{2-4} (all S MSS. first time) समन्विताः; V_1 Da_1 $D_{1.5.6}$ समास्थिताः (V_1 °गताः; D_1 °हिताः) (for अधिष्ठिताः). — After the first occurrence of 22^{cd}, T_3 G M_1 ins.:

405* आरोहणैर्महामात्रैस्तोमराङ्कुशपाणिभिः ।

[T_3 G_3 आरोहकैर्. G_2 -धारिभिः (for -पाणिभिः).]

— e) $Ś_2$ अनुयुस; Ca अन्वयुस् (as in text). B_5 तद्रथानीकः; G_2 (second time) ते दृढानीकं. T_2 अथान्वयुस्तथानीकं. — f) K_3 V_1 Da_1 $D_{1.5}$ G_2 (second time) रक्षंत; T_1 गजंत (for क्षरन्त).

23 a) $K_{1.3}$ V_1 D_2 $G_{1.2}$ (first time) तैर्; T_1 के- (for ते). B_3 D_2 विजयंतीभिर्. — b) M वर्मिताः (for ज्वलद्भिः). — c) T_1 हार्दिभिश् (for सादिभिश्). Ca.c cite सादिभिः (as in text). B_4 छादिता (for आस्थिता). K_2 रेणुर्; K_3 रुज्जु (sic); T_1 नागाः (for रेजुर्). — d) T_3 $G_{1.2}$ (second time) धूयमाना; G_2 (first time) M धूमायंत (for द्रुमवन्त).

24 $T_{1.3}$ G M read 24 (T_1 24^{cd} only) for the first time after the first occurrence of 22^{cd}, G_2 consequently reading the same thrice (cf. v. l. 5). — a) V_1 Dn_1 $T_{1.2}$ (both second time) G_1 (both times).$_2$ (second and third time).$_3$ (both times) M_{2-4} (second time) पदाता (Dn_1 °ती) नागानां; D_3 रथाश्व°. — b) V_1 पदरक्षाः. T_3 G_1 (both first time).$_2$ (all times).$_3$ (first time) M_{2-4} (all second time) समंततः (for सहस्रशः). — c) K_3 पारदासीधराः; D_5 पादिशासि°; T_1 (first time) पट्टिसासिरथाः; T_1 (second time) पट्टसाशीधराः; T_2 पट्टैः सासि°; T_3 G_1 (both times).$_2$ (all times).$_3$ (both times) M_{2-4} (all second time) पट्टसासि°. K_3 सर्वे; Dn_1 शूलाः (for शूराः). — d) $B_{3.4}$ Da_1 D_5 अनिवर्तिनां. $T_{1.3}$ G_1 (all first time).$_2$ (all times).$_3$ M (all first time) चापबाणमुसुंठिनः (G_1 M_{2-4} °भिः). — $T_{1.3}$ G M ins. after the first occurrence of 24: G_2 repeats after the second occurrence of 24:

406* भिण्डिपालधराश्चैव शूलहस्ताः सुचक्रिणः ।
तेषां समागमो घोरो देवासुररणोपमः ।

[(L. 1) T_1 °रथा° (for °धरा°). T_3 G_3 कुल°; M_{2-4} स्थूल° (for शूल°). T_1 च; T_3 G_2 (both times).$_3$ स- (for सु-). — (L. 2) G_2 (second time) एषां (for तेषां).]

25 b) V_1 Dn_1 D_6 T_2 अश्वैश्च (for अधिकं). S (except T_2) पत्तिभिश्चाप्यलंकृतैः. — c) Dn_1 संव्यूह्य राजा; T_2 स व्यूह्य राजन्. — d) $Ś_2$ Dn_1 D_2 देवासुरचमूसमः; T_2 M_{2-4} °चमूपमं; G_1 देवराजचमूपमः.

बार्हस्पत्यः सुविहितो नायकेन विपश्चिता ।
नृत्यतीव महाव्यूहः परेषामादधद्भयम् ॥ २६
तस्य पक्षप्रपक्षेभ्यो निष्पतन्ति युयुत्सवः ।
पत्त्यश्वरथमातङ्गाः प्रावृषीव बलाहकाः ॥ २७
ततः सेनामुखे कर्णं दृष्ट्वा राजा युधिष्ठिरः ।
धनंजयममित्रघ्नमेकवीरमुवाच ह ॥ २८
पश्यार्जुन महाव्यूहं कर्णेन विहितं रणे ।
युक्तं पक्षैः प्रपक्षैश्च सेनानीकं प्रकाशते ॥ २९
तदेतद्वै समालोक्य प्रत्यमित्रं महद्बलम् ।
यथा नाभिभवत्यस्मांस्तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ ३०
एवमुक्तोऽर्जुनो राज्ञा प्राञ्जलिर्नृपमब्रवीत् ।
यथा भवानाह तथा तत्सर्वं न तदन्यथा ॥ ३१
यस्त्वस्य विहितो घातस्तं करिष्यामि भारत ।
प्रधानवध एवास्य विनाशस्तं करोम्यहम् ॥ ३२

युधिष्ठिर उवाच ।

तस्मात्त्वमेव राधेयं भीमसेनः सुयोधनम् ।
वृषसेनं च नकुलः सहदेवोऽपि सौबलम् ॥ ३३
दुःशासनं शतानीको हार्दिक्यं शिनिपुंगवः ।
धृष्टद्युम्नस्तथा द्रौणिं स्वयं यास्याम्यहं कृपम् ॥ ३४
द्रौपदेया धार्तराष्ट्राञ्शिष्टान्सह शिखण्डिना ।
ते ते च तांस्तानहितानस्माकं घ्नन्तु मामकाः ॥ ३५

संजय उवाच ।

इत्युक्तो धर्मराजेन तथेत्युक्त्वा धनंजयः ।

C. 8 2159
B 8. 46. 37
K. 8. 41. 49

---

26 a) K1 बार्हसत्यः; D2 °पत्यः; Cc °स्पत्यः (as in text). M4 स (for सु-). — c) T1 तदा च स; G1 नृत्यन्निव (for नृत्यतीव). — d) Ś2 K4 B5 D2.6 आददद्; T1 आद्दाद्; T3 G1.3 आदधाद्. B1–4 D3.4 transp. आदधत् and भयं.

27 a) Dn1 पक्षाः; M1 पक्षः (for पक्ष-). — b) K3 Dn1 निष्पतंतो; T3 G1.3 निःसरंति (for निष्पतन्ति). — Dn1 om. 27c–28d. — c) B (except B4 D2–4.6.7 ह्रस्त्यश्व° (for पत्त्यश्व°).

28 Dn1 om. 28 (cf. v. l. 27). — a) Da1 D1.5 कर्णं. K3 सेनामुखे तदा कर्णं. — b) T2 राजन्. — d) K3 एकं वीरं; Cc एक° (as in text).

29 b) T1 निहतं (for विहितं). — c) B2 उक्तं; T2 युक्तः. — d) K3 सुरानीकं; V1 Da1 D1.5 साध्वनीकं; B1.3–5 D3.4.7 T2 Cv परानीकं; B2 सह°; D2.8 T3 G1.3 M सारा°; D6 रथा°; T1 वीरा°; G2 एका° (for सेना°).

30 a) D2 तं (for तत्). Ś1 K2 तदेतद्वेषमालोक्य; V1 B5 Dn1 D6 S त(B5 D6 त्व)त्समीपगतं (B5 °जनं) ह्येतत्. — b) Ś2 K1 प्रतिमित्रं; D2 प्रतिमूढा; T1 प्रत्यमित्र-; T2 °नीकं; Cc °मित्रं (as in text). B2 T2 महाबलं. — c) K4 [अ]स्मात्. B2 यथाशोभं भवत्यस्मिन्. — d) T1 [अ]नीके (for नीतिर्). G2 तथा कुरु महाबल.

31 Before 31, T3 G1.3 ins. संजयः. — a) G1 अर्जुनं. Da1 D1.5 राजा; Dn1 T3 G3 राजन् (for राज्ञा). — b) K3 D8 वाक्यमब्रवीत्; V1 नृपतिं ब्र°; T1.3 G M भूय अ- (T1 °यम-; M2.4 °य आ)ब्रवीत्. — c) S (except T2) यथा यथा भवानाह. — d) T1 G2 तथा; G1 सत्यं (for सर्वं).

32 a) B5 यस्तत्र; Dn1 यत्त्वया; D2 यस्तस्य; T1 यत्त्वस्य; T3 G2.3 यत्तस्य. K3 विहतो; Dn1 [अ]भिहितो; T1.3 G2.3 विहितं; M1 निहतस् (for विहितो). Dn1 [अ]द्याहं; T1 M तात (M1 °तस्); T3 G3 युक्तं; G2 तं तु (for घातस्). T2 यस्त्वं व्यवहितो यातस्; G1 अयुक्तकस्य विहितं युक्तं (sic). — b) K2 Dn1 T G M1 तत् (for तं). T1 सुव्रत (for भारत). — c) T1 तथात्वमधिपं चैव; T3 G M प्रधानमथ (G2 °पि) चैवास्य. — d) T1.3 G M1 विनाशं च (T1 M1 तं).

33 a) K1 अपि; T1.3 G M जहि; T2 अथ (for एव). D2 भवान्प्रयातु राधेयं. — b) K1 स्वयोधनं.

34 c) Ś1 K1.2.4 B1–4 D2–4.7 पांड्यो द्रोणसुतं यातु (B2 यत्ते); Da1 D1.5 धृष्टद्युम्ना द्रोणसुतं. — d) V1 B Dn1 D3.4.6.7 S योत्स्यामि (for यास्यामि).

35 a) D2 द्रौपद्या धार्तराष्ट्रेण. — b) S शेषान् (T2 शिष्टाः); Ca शिष्टान् (as in text). D2 M4 शिखंडिनः. — c) D5 ततो (for ते ते). T2 रोचंत (for ते च तांस्). B2.3.5 स(B2 नि)हितान्. K3 D8 (by corr.) ते च ते वाहितांस्तांस्तान्; D4 ते ते च सहितानस्मान्; T1.3 G M ततस्तानहिताञ्छीघ्रं. — d) M1 ह्यस्माकं. M1 हंतु (for घ्नन्तु). D2 सोमकाः (for मामकाः).

36 b) B4 [अ]र्जुनस्तदा (for धनंजयः). — c) Ś K1.2.4 Dn1 आदिदेश; V1 संदि° (for व्यादि°). Dn1 T1 M च (M स) (for स्व-). — d) B2 अयाच्; Dn1 T2 प्रायाच्; T1.3 G M आगाच् (for चागाच्). M1 शशीषते (sic); D2 चमूमुखे (for °मुखं). — After 36, Dn1 ins.:

407* अर्कवैश्वानरप्रख्यं समुच्छ्रितपताकिनम् ।

Dn1 cont.: Ś K2–4 B Da1 D1–8 T2 ins. after 36:

408* अग्निर्वैश्वानरः पूर्वो ब्रह्मेन्दुः सम्मितां गतः ।
तस्माद्यः प्रथमं जातस्तं देवा ब्राह्मणा विदुः ।

C. 8. 2159
B. 8. 46. 37
K. 8. 41. 49

न्यादिदेश स्वसैन्यानि स्वयं चागाच्चमूमुखम् ॥ ३६
अथ तं रथमायान्तं दृष्ट्वात्यद्भुतदर्शनम् ।
उवाचाधिरथिं शल्यः पुनस्तं युद्धदुर्मदम् ॥ ३७
अयं स रथ आयाति श्वेताश्वः कृष्णसारथिः ।
निघ्नन्नमित्रान्कौन्तेयो यं यं त्वं परिपृच्छसि ॥ ३८
श्रूयते तुमुलः शब्दो रथनेमिस्वनो महान् ।
एष रेणुः समुद्भूतो दिवमावृत्य तिष्ठति ॥ ३९
चक्रनेमिप्रणुन्ना च कम्पते कर्ण मेदिनी ।
प्रवात्येष महावायुरभितस्तव वाहिनीम् ।

[(L. 1) B_2 वैश्वानरं. Ca.v अग्निर्वैश्वा° (as above). $Ś_2$ $K_{3.4}$ V_1 B_{2-5} Da_1 Dn_1 $D_{1.6}$ Cc पूर्वं. D_8 T_2 अर्क-वैश्वानरप्रख्यं (for the prior half). $Ś_2$ $K_{3.4}$ $B_{4.5}$ Da_1 $D_{1.2.4}$ ब्रह्मेंद्रः ($Ś_2$ B_4 Da_1 °धः); D_6 ब्रह्मणः; Cnp ब्रह्मेद्रः; Ca ब्रह्मेन्दुः (as above). Ś K_2 D_2 सप्ततां; K_3 सप्तधा; K_4 समितां; V_1 सप्तमं; D_4 सक्तितां; Ca.v सप्तितां (as above). Dn_1 ब्रह्मेंद्रस्य सितागतः (sic); D_8 T_2 समुच्छ्रित-पताकिनं (for the posterior half). — (L. 2) B_4 तमत्स्यांशः (sic); D_8 T_2 तमाद्यं. $B_{1.2}$ Dn_1 $D_{3.4.7}$ प्रथमो. D_8 T_2 सृष्टं (for जातम्). Ś $K_{2.4}$ $B_{1.4}$ Dn_1 D_{2-4} यं; K_8 यद्; V_1 तद्; D_5 पार्थंत (sic) (for तं). Ś K_{2-4} V_1 B_5 $D_{2.6}$ ब्रह्मणे (K_4 °णं); Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.7}$ ब्राह्मणं. $Ś_2$ चदुः (sic); K_2 V_1 $B_{4.5}$ $D_{2.6}$ ददुः (for विदुः).]

Dn_1 cont.:

409* तमाद्यं प्रथमं सृष्टं ब्रह्मणा लोककर्तृणा ।

Finally, Dn_1 cont.: K_1 ins. after 36: Ś K_{2-4} BD T_2 after 408*:

410* ब्रह्मेशानेन्द्रवरुणान्क्रमशो योऽवहत्पुरा ।
तमाद्यं रथमास्थाय प्रयातौ केशवार्जुनौ ।

[(L. 1) Dn_1 योभवत्; B_2 नाहवयत् (sic) (for योऽवहत्). — (L. 2) K_3 Da_1 $D_{1.5}$ आद्यौ (K_3 °द्य-). T_2 ययतुः (for प्रयातौ).]

On the other hand, S ins. after 36:

411* धनंजयो महाराज दक्षिणं पक्षमास्थितः ।
भीमसेनो महाबाहुर्वामं पक्षमुपाश्रितः ।
सात्यकिर्द्रौपदेयाश्च स्वयं राजा च पाण्डवः ।
व्यूहस्य प्रमुखे तस्थुः स्वेनानीकेन संवृताः ।
स्वबलेनारिसैन्यं तत्प्रत्यवस्थाप्य पाण्डवः । [5]
प्रत्यव्यूहत्पुरस्कृत्य धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
तत्साद्विनागकलिलं पदातिरथसंकुलम् ।
धृष्टद्युम्नमुखं व्यूहमशोभत महाबलम् ।
Colophon.

[(L. 1) G_2 पक्षमाश्रितः. — M om. line 2. — (L. 2) T_1 वाम-. — (L. 4) G_2 तस्थौ. T_1 सारानीकेन; T_2 M सारानीकेषु; T_3 G_3 सेनानीकेन (for स्वेना°). T_2 संवृताः (for संवृताः). G_2 स्वसैन्येनाभिसंवृतः. — (L. 8) T_2 धृष्टद्युम्नकृतं घोरम् (for the prior half). — Colophon om. in T_2. — *Day of Karṇa's Generalship:* T_1 M द्वितीयेहनि (T_1 °येह्नि). — *Adhy. name:* T_1 M व्यूहकरणं. — *Adhy. no.:* T_1 M 40; T_3 G 41.]

— After the above, T_3 G_3 ins. 403*.

37 S (except T_2) om. 37–38. — ^{a}) $Ś_2$ $K_{2.4}$ आस्थाय; K_1 आस्था यातं (sic). B_2 ततो दृष्ट्वा तु तत्सैन्यं. — ^{b}) K_1 दृष्ट्वाभ्यस्तुतदर्शनं (sic); B_2 अत्यंताद्भुत°; Dn_1 T_2 दृष्ट्वा चाद्भुत°. — K_3 om. 37^c–38^b. — ^{c}) K_1 $D_{1.3}$ [आ]धिरथं; B_1 [अ]तिरथं; D_6 सारथिः; T_2 [अ]तिरथिं. — After 37, Dn_1 T_2 ins.:

412* अवस्थितमिदं वाक्यं मद्रराजः स्मयन्निव ।

38 S (except T_2) om. 38; K_3 om. 38^{ab} (cf. v. l. 37). — ^{a}) Bomb. ed. and Cal. ed. आयातः. — After 38^{ab}, K_4 Dn_1 D_7 ins.:

413* दुर्वारः सर्वसैन्यानां विपाकः कर्मणामिव ।

— ^{c}) $Ś_1$ $K_{2.4}$ कौंतेय; Dn_1 T_2 समरे (T_2 °रं) (for कौन्तेयो). — ^{d}) K_3 V_1 B D यं कर्ण; T_2 कर्ण यं (for यं यं त्वं). T_2 पर्यपृच्छसि.

39 — ^{a}) K_3 D_8 तुमलः. V_1 B_5 घोषः (for शब्दो). $T_{1.3}$ G M श्रूयते मेघसदृशो (T_3 °संकाशो). — ^{b}) K_3 B_5 य(B_5 त)था नेमिस्वनो; B_{1-4} Da_1 $D_{1-5.7.8}$ यथा मेघ° (for रथनेमि°). T_1 यथा; T_3 G M तथा (for महान्). — After 39^{ab}, N T_2 ins.:

414* ध्रुवमेतौ महात्मानौ वासुदेवधनंजयौ ।

While $T_{1.3}$ G M read 418* after 39^{ab}.

40 ^{a}) K_1 चक्रनेमिः; Dn_1 S गजवाजि-. B_5 -प्रणुन्नाव-; D_3-प्रणुन्नेवं; T_2 -प्रकीर्णा च (for -प्रणुन्ना च). $B_{1.3.4}$ $D_{4.7}$ [इ]व (for च). — ^{b}) V_1 B_5 $D_{2.6}$ कंपतीव वसुंधरा; T_1 M कर्ण कंप(T_1 °र्ण कंपं)ति मेदिनी. — After 40^{ab}, K_4 Dn_1 T_2 ins.:

415* चमूं तवेमां विपुलां समृद्धा-
मसंख्येयामश्वकुलाकुलां च ।
ध्रुवं प्रवेक्ष्यत्यजितो धनंजयः
कथं दहन्दीप्त इवाश्रयाशः ।
अमी हयाश्चन्द्रमरीचिवर्णाः [5]
कृष्णप्रतोदेन प्रतुद्यमानाः ।
वहन्ति बीभत्सुमुदारसत्वाः
सितप्रभाः स्वभ्रमिवाभ्रसघाः ।

क्रव्यादा व्याहरन्त्येते मृगाः कुर्वन्ति भैरवम् ॥ ४०
पश्य कर्ण महाघोरं भयदं लोमहर्षणम् ॥
कवन्धं मेघसंकाशं भानुमावृत्य संस्थितम् ॥ ४१
पश्य यूथैर्बहुविधैर्मृगाणां सर्वतोदिशम् ।
बलिभिर्दृप्तशार्दूलैरादित्योऽभिनिरीक्ष्यते ॥ ४२
पश्य कङ्कांश्च गृध्रांश्च समवेतान्सहस्रशः ।
स्थितानभिमुखान्घोरानन्योन्यमभिभाषतः ॥ ४३
सिताश्वाश्वाः समायुक्तास्तव कर्ण महारथे ।
प्रदराः प्रज्वलन्त्येते ध्वजश्चैव प्रकम्पते ॥ ४४
उदीर्यतो हयान्पश्य महाकायान्महाजवान् ।
प्लवमानान्दर्शनीयानाकाशे गरुडानिव ॥ ४५
ध्रुवमेषु निमित्तेषु भूमिमावृत्य पार्थिवाः ।
स्वप्स्यन्ति निहताः कर्ण शतशोऽथ सहस्रशः ॥४६
शङ्खानां तुमुलः शब्दः श्रूयते लोमहर्षणः ।
आनकानां च राधेय मृदङ्गानां च सर्वशः ॥ ४७
बाणशब्दान्बहुविधान्नराश्वरथनिस्वनान् ।

C. 8. 2174
B. 8. 46. 52
K. 8. 39. 17

[Lines 1–4 = Lines 3–6 of 403*. — (L. 1) K4 Dn1 तथेमां (for तवेमां). — (L. 2) K4 असंख्ययां. K4 दृप्ततराश्वनागां; Dn1 कर्ण रथाश्वनागां. — (L. 3) K4 प्रधत्ते चरणं; Dn1 प्रधक्षेच्च रणे (for प्रवेक्षत्यजितो). — (L. 4) K4 इवामितश्रीः; Dn1 °मिताशि (for °श्रयाशः). — (L. 6) Dn1 प्ररुद्यमानाः; T2 वितुद्य°. — (L. 7) Dn1 वहंति नीरं समुदार°. — (L. 8) T2 प्रतिप्रभास्त्वत्वमिवासुसंघाः (sic).]
— After the above, K4 Dn1 read 53–54, repeating them in their proper place; while T2 reads lines 7–10 of 403* followed by 53–55. — c) Ś K1.2.4 प्रयात्येव; Dn1 D8 M प्रयात्येष; G1 अवात्येष. K3 Da1 D1.5.6.8 महान् (for महा-). — d) T1 अहितस् (for अभितस्). D1 वाहिनी. — e) Ś2 K4 M1 व्याहरंते च (M1 ते). — f) B1–4 D3.4 क्रंदंति (for कुर्वन्ति). V1 B5 Dn1 D6 T2 वेदयंतो महद्भयं (D6 °द्भुतं).

41 b) T1.3 G M भयं (M1 °य) वै (for भयदं). Ś K1.2.4 S (except T2) रोमहर्षणं. — c) S (except T2) अर्कं (T3 G2.3 M1 °र्कं-) जीमूतसंकाशः (G1 °काश; G2 °घातं). — d) K3 आश्रित्य (for आवृत्य). K3 D2.3 (before corr.) तिष्ठति (for संस्थितम्). S (except T2) कबंधोवार्य (G2 परि)तिष्ठति.

42 a) V1 Da1 D1.5.6 बहुशतैर् (for °विधैर्). S (except T2) पश्य यूथं (T1 ध्रुवं) बहु(T3 G2.3 मृग)-शतं. — b) B2 सर्वतो दिशः. — c) B1.4 नृप; Dn1 दीप्त-; D4.7 कर्ण; T2 द्वीपि- (for दृप्त-). — d) K3 -निरीक्षते. — For 42cd, T1.3 G M subst.:

416* ररास दीप्तलाङ्गूलमादित्यमभितः स्थितम्।
[G1 रराज; M3 रोरसद् (for ररास). T3 G2.3 आदित्यमभिसंस्थितं (for the posterior half).]

43 a) B1.3.4 Da1 D1.4.5.7 T3 G M1 काकांश्च; D6 केकांश्च (for कङ्कांश्च). — b) B2 समवेतांश्च सर्वशः. — After 43ab, T1.3 G ins.:

417* आदित्यमभिवीक्षन्ते ह्यशिवाः कर्ण सत्वराः ।
[T1 विस्वराः; G1 lacuna; G2 सस्वराः]
— T1.3 G om. 43cd. — c) Dn1 M अशिवान्घोरसंनादान्; T2 अशिवा घोरसंनादं. — d) K1 D1.5 M1 अभिभाषत; K3 °भावतान्; B3 समभिभाषतः (hypermetric); Dn1 अभिभाषिणः; T2 °भाषते.

44 a) K3 शिवाश्चासन्; D2 चुज्येत्यश्वाः (sic); D8 राजताश्वाः (for सिताश्वाश्वाः). V1 B1.5 राजसा च समायुक्ते; B2 राजसाश्वाः समायुक्तास्; B3.4 D3.4.7 रंजिताश्चामरायुक्ताः; Da1 D1.6 रजसा (D1 °सां) तमसा युद्धे (D6 °क्ते); Dn1 व्रजत्यश्वसमायुक्ते; D5 राजसा तमसा युद्धं; S श्वेतवाजिसमायुक्ते. — b) Dn1 त्वयि (for तव). Ś K1.2 महाहवे; B3 महारथ. — c) D5 om. प्रदराः. K3.4 B1–4 D2–4.6.7 T3 G3 प्रवराः; Dn1 प्रबलाः; D8 सुंदराः; T1.2 G1.2 M2–4 पताकाः; Cc प्रदराः (as in text). V1 D4 प्रज्वलंते ते; Dn1 D2 प्रस्खलंत्येते; T1 G1.2 प्रज्वलंत्येताः; T2 प्रज्वलत्येषा; T3 G3 प्रलयंत्येताः; M2–4 प्रज्वलंत्येव. — d) V1 B5 Dn1 D2.6 S (except T3 G3) ध्वज(T2 रथ)श्चातीव कंपते.

45 a) K3 B (except B5) Da1 D1–5.7.8 T1 G1 सवेपथून्; G2 उदीर्यंतो (for उदीर्यतो). — b) Dn1 T2 महाबलान्; M2–4 मनोजवान् (for महा°). — c) Dn1 T2 महावेगान्; T1.3 G M महावीर्यान् (for दर्शनीयान्). K3 दर्शनीयान्महाकाशे. — d) K3 महाराज (hypermetric) (for आकाशे).

46 a) D5 om. ध्रुवम्. V1 D6 एवम् (for ध्रुवम्). — b) B (except B5) Da1 Dn1 D1.3.5.7 आश्रित्य (for आवृत्य). K1 पार्थिव. — c) K3 पश्यंति; Da1 स्वपंति (for स्वप्स्यन्ति). D2 निहिताः.

47 a) K3 D8 तुमलः. — b) Ś K2.4 Dn1 S रोमहर्षणः. — Da1 D1.5 om. 47cd. — c) K3 अनेकानां (for आनकानां). — d) B2 निस्वनाः; S (except T2) हन्यतां (for सर्वशः).

48 a) K4 बाणान्शब्दान्; T1 G1 शृणु श°; G2 वाहश°;

C. 8. 2175
B. 8. 46. 53
K. 8. 39. 17

ज्यातलत्रेषुशब्दांश्च शृणु कर्ण महात्मनाम् ॥ ४८
हेमरूप्यप्रमृष्टानां वाससां शिल्पिनिर्मिताः ।
नानावर्णा रथे भान्ति श्वसनेन प्रकम्पिताः ॥ ४९
सहेमचन्द्रतारार्काः पताकाः किङ्किणीयुताः ।
पश्य कर्णार्जुनस्यैताः सौदामिन्य इवाम्बुदे ॥ ५०
ध्वजाः कणकणायन्ते वातेनाभिसमीरिताः ।
सपताका रथाश्चापि पाञ्चालानां महात्मनाम् ॥ ५१
नागाश्वरथपत्त्यौघांस्तावकान्समभिघ्नतः ।
ध्वजाग्रं दृश्यते त्वस्य ज्याशब्दश्चापि श्रूयते ॥ ५२
अद्य द्रष्टासि तं वीरं श्वेताश्वं कृष्णसारथिम् ।
निघ्नन्तं शात्रवान्संख्ये यं कर्ण परिपृच्छसि ॥ ५३
अद्य तौ पुरुषव्याघ्रौ लोहिताक्षौ परंतपौ ।

Cc बाणश° (as in text). Dn1 च विविधान् (for बहुवि°). — ^{b}) B1.4 रथांश्च गजवाजिनां; B2 S (except T2) नराश्वरथदंति(T3 G2.3 °वाजि)नां; B3 D3.4.7 नराश्वगजवाजिनां; B5 °गजनिश्वनान्; D1 वराश्वरथ°; D8 नराश्वरथिनां स्व°. — ^{c}) Cnp -कर्णांश्च (for -शब्दांश्च). B3 T1 ज्यातलत्रेषुशब्दाश्च (T1 °शब्दस्य); T2 ज्यावलाग्रेषुशब्दांश्च. — ^{d}) B3 महास्वनाः (for महात्मनाम्).

49 ^{a}) K1 B1.4 D1.7 हैमरूप्य-; Dn1 हेमरौप्य-; D8 °कुप्य-; M1 °रूप- (for °रूप्य-). Ś2 B1.3-5 Da1 Dn1 D1-5.7.8 T2 Cc -प्रसृष्टानां; B2 -प्रहृष्टानां; D6 -प्रक्लृप्तानां (for -प्रमृष्टानां). ❀ Ca: प्रसिष्टानां (sic) निर्मितानां। ❀ — ^{b}) K1 वाससः; D3.4 वोसांसि. K1 शिल्पनिर्मिता; Dn1 M1.4 शिल्पिनिर्मितां; T1 °भिः कृताः. — B3 om. 49^{c}–51^{b}. D8 S transp. 49^{cd} and 50^{ab}. — ^{c}) V1 नानावर्ण-. K3 (before corr. as in text) रथा; D5 रथं; T1 M रणे (for रथे). — ^{d}) B4 समीरिताः; Da1 D1.5 प्रकल्पिताः (for प्रकम्पिताः).

50 B3 om. 50 (cf. v. l. 49). D8 S transp. 49^{cd} and 50^{ab}. — ^{a}) T1 महेंद्र- (for सहेम-). B2 °नक्षत्राः; D8 °तारार्के-; T G °ताराभाः (for °तारार्काः). — ^{b}) M1 कंकिणीयुताः. — ^{c}) G1 [ए]व; G2 [ए]तौ (for [ए]ताः). — ^{d}) Some MSS. सौदामन्य. Ś2 [अ]बुधे; K1 [आ]त्मनां; B2 [अं]बुदाः; D2 [अं]बरे; G2 [अं]बुद (for [अ]म्बुदे).

51 B3 om. 51^{ab} (cf. v. l. 49). — ^{a}) G2 ध्वजः. V1 (marg. as in text) कथकशायंते; Da1 D1.5 कणकणायेते; D3 कर्ण कणायंते. — ^{b}) T M वातेनाति(T1 °पि)समीरिताः; B4 °नाभिप्रकंपिताः. — After 51^{ab}, K4 V1 B D (except D8) ins.:

418* विभ्राजन्ति रणे कर्ण विमाने देवता यथा ।

[Da1 D1.5 रथे (for रणे). V1 विमानैर्. B5 D2 दैवते.]

— ^{c}) V1 D2.6 G1 सपताक-; B5 पताकाश्च. Ś2 D1 रथश्चापि; V1 B5 D2.6 रथानां वै (for रथाश्चापि). Ś1 K2.3 B1-4 Da1 Dn1 D1.3-5.7 चैते; Ś2 K1 चैव (for चापि). — ^{d}) Some MSS. पंचालानां. D2 महारथैः (for महात्मनाम्).

— K4 V1 B D T2 ins. after 51: T1.3 G M after 39^{ab}:

419* पश्य कुन्तीसुतं वीरं बीभत्सुमपराजितम् ।
प्रधर्षयितुमायान्तं कपिप्रवरकेतनम् ।

[(L. 2) B2.3.5 Da1 D1.2.5 प्रध(D2 °क)र्षयंतमायांतं; Dn1 D8 S प्रहरिष्यंतमा° (for the prior half). Cc cites प्रधर्षयंतं.]

— K4 V1 B D ins. a passage given in App. I (No. 7) after 419*; Ś K1-3 ins. it after 51; T2 after 52^{ab}, repeating 52^{ab} after the passage.

52 ^{a}) Ś2 K1.4 नराश्व-; Dn1 T2 (second time) नानाश्व-; T (T2 first time) G1.3 M गजाश्व-; G2 रथाश्व- (for नागाश्व-). — After 52^{a}, M3 reads 56^{d}. — ^{b}) D6 समभिद्रुतान्; T1.3 G M1.2.4 युधि निघ्नतः; T2 (first time) युधि घातिनम् (for समभिघ्नतः). — N reads 57^{cd} after 52^{ab}; (K4 V1 B Da1 Dn1 D1.3-5.7 repeating it in its proper place) T2 after the repetition of 52^{ab} and repeating it in its proper place. K3 om. (? hapl.) 52^{cd}. — ^{c}) K1 T3 ध्वजाग्रे. B3.5 T3 G तस्य; Dn1 D8 T2 चास्य; T1 यत्र; M ह्यस्य (for त्वस्य). — ^{d}) Ś K1-3 ज्याध्वनिश्; K4 ज्याश्वनश्. Ś K Dn1 S चैव (for चापि).

53 K4 Dn1 read 53-54 for the first time after 415* (cf. v. l. 40). T2 reads 53-55, T3 G3 read 53, G1 M1 read 53^{a}–55^{b} for the first time after 403*. — ^{a}) K1.3 D8 दृष्टासि; B1.5 Dn1 द्रक्ष्यसि (for द्रष्टासि). T2 द्रष्टास्यद्य महेष्वासं. — ^{c}) K1 Dn1 शत्रवान्; Da1 D1.5 तावकान्; T2 समरे (for शात्रवान्). Ś K1.2.4 भल्लैर्; Da1 D1.5 युद्धे; T2 शत्रून्; G2 M संखे (for संख्ये). B2 घ्नंतं शरानसंख्येयं. — ^{d}) B1 यौ (for यं).

54 For sequence in T2, cf. v. l. 53. — ^{a}) Ś K2.4 पश्य (for अद्य). — ^{d}) K3 D8 दृष्टासि. T1 G1.2 M [अ]मितविक्रमौ; T2 [अ]त्यंततेजसौ; (for [ए]करथस्थितौ). — After 54, T2 ins.:

वासुदेवार्जुनौ कर्ण द्रष्टास्येकरथस्थितौ ॥ ५४
सारथिर्यस्य वार्ष्णेयो गाण्डीवं यस्य कार्मुकम् ।
तं चेद्धन्तासि राधेय त्वं नो राजा भविष्यसि ॥ ५५
एष संशप्तकाहूतस्तानेवाभिमुखो गतः ।
करोति कदनं चैषां संग्रामे द्विषतां बली ।
इति ब्रुवाणं मद्रेशं कर्णः प्राहातिमन्युमान् ॥ ५६
पश्य संशप्तकैः क्रुद्धैः सर्वतः समभिद्रुतः ।
एष सूर्य इवाम्भोदैश्छन्नः पार्थो न दृश्यते ।
एतदन्तोऽर्जुनः शल्य निमग्नः शोकसागरे ॥ ५७
शल्य उवाच ।
वरुणं कोऽम्भसा हन्यादिन्धनेन च पावकम् ।
को वानिलं निगृह्णीयात्पिबेद्वा को महार्णवम् ॥ ५८
ईदृग्रूपमहं मन्ये पार्थस्य युधि निग्रहम् ।
न हि शक्योऽर्जुनो जेतुं सेन्द्रैः सर्वैः सुरासुरैः ॥ ५९
अथैवं परितोषस्ते वाचोक्त्वा सुमना भव ।
न स शक्यो युधा जेतुमन्यं कुरु मनोरथम् ॥ ६०
बाहुभ्यामुद्धरेद्भूमिं दहेत्क्रुद्ध इमाः प्रजाः ।
पातयेत्त्रिदिवाद्देवान्योऽर्जुनं समरे जयेत् ॥ ६१
पश्य कुन्तीसुतं वीरं भीममक्लिष्टकारिणम् ।
प्रभासन्तं महाबाहुं स्थितं मेरुमिवाचलम् ॥ ६२
अमर्षी नित्यसंरब्धश्चिरं वैरमनुस्मरन् ।
एष भीमो जयप्रेप्सुर्युधि तिष्ठति वीर्यवान् ॥ ६३

C. 8. 2203
B. 8. 46. 81
K. 8. 39. 32

420* यत्र कृष्णो जगन्नाथो यत्र राजा युधिष्ठिरः ।
यत्र गाण्डीवधृक्पार्थो कथं त्वं हंसि तद्बलम् ।

55 For sequence in T2, cf. v. l. 53. — ^{a}) K3 यत्र (for यस्य). T2 G1.2 गोविंदो (for वार्ष्णेयो). — ^{b}) D8 गांजीवं (for गाण्डीवं). T2 वै धनुः (for कार्मुकम्). — G1 M1 om. 55^{cd}. — ^{c}) K3 त्वं (for तं). K4 धर्त्तासि; T1 यंतासि; T2 हंतास (sic) (for हन्तासि). K4 राधेयं; T2 वै कर्ण (for राधेय). — ^{d}) B2 G1 भविष्यति. — After 55, T2 ins.:

421* रथनेमिस्वनः संख्ये मेघस्येवाभिगर्जितः ।
श्रूयते वै यथा व्यक्तमेतौ कृष्णधनंजयौ ।

56 M3 om. 56^{abc}. — ^{a}) K3 एक (for एष). Some MSS. संसप्तका°. Dn1 हत्वा (for [आ]हूतस्). T1.3 G2.3 एष संशप्तकानीकां (T3 G2.3 °कान्भूयस्). — ^{b}) Dn1 त्वाम् (for तान्). V1 °मुखं गतः; T2 °मुखागतः. — ^{c}) K3 तेषां; T3 G1.3 चैष; G2 चैव (for चैषां). — ^{d}) T1 बले. — Before 56^{ef}, G2 ins. संजयः. — ^{e}) D5 भद्रेशं (for मद्रेशं). — ^{f}) K3 कर्ण. B1 D3.4.7 [अ]तिमन्युना; Dn1 D8 T2 स मन्युमान् (for [अ]तिम°). T3 G कर्णः प्रोवाच मन्युमान्.

57 Ś K1.2 D2.6 om. 57^{ab}. — ^{a}) Some MSS. संसप्तकैः. M2-4 पश्य संशप्तकगणैः. — ^{b}) K3 Dn1 D8 S समंतात् (for सर्वतः). K3 समभिहतः; Dn1 S °द्रुतं. — Ś K1-3 D2.6.8 read 57^{cd} after 52^{ab}. K4 V1 B Da1 Dn1 D1.3-5.7 read it for the first time after 52^{ab} and T2 after the repetition of 52^{ab}. — ^{c}) T1 [अं]भोधैश्. — ^{d}) D3 (second time) छन्नैः. T2 (second time) transp. छन्नः and पार्थः. — ^{e}) T3 G1.3 M एष दांतो (for एतदन्तो). — ^{f}) V1 B2-5 Da1 D1.3-8 T2 योधसागरे; B1 घोर° (for शोक°).

58 T2 om. the ref. — ^{b}) K3 विंधतेन (for इन्धनेन). T2 तु (for च). V1 B5 Dn1 D6.8 S को- (T2 वा)नलं (for पावकं). — ^{c}) G2 M2-4 वानलं. B5 अनिलं को विगृह्णीयात्. Cc cites निगृ° (as in text). — ^{d}) Ś1.2 (*sup. lin.* as in text) K2.4 विशेद्वा को; K3 निस्तरेद्वा; V1 T2 पिबेत्को वा (for पिबेद्वा को).

59 ^{b}) B2.5 D3.7 विग्रहं; T1 G1.2 M निर्जयं (for निग्रहम्). — ^{c}) B2 शक्तो रणे (for शक्योऽर्जुनो). — ^{d}) K3 B1-4 D2-4.7.8 युधि सेंद्रैः; V1 B5 Da1 Dn1 D1.5.6 T2 सेंद्रैरपि (for सेन्द्रैः सर्वैः). D2 सवासवैः (for सुरासुरैः). T1.3 G M युधि देवासुरैरपि.

60 ^{a}) K3 T2 अथैनं; B1.3.4 D2-4.7 अथ वा (for अथैवं). B2 परिदोषस्. — ^{b}) S (except T2) वाग्भिस्त्वं (for वाचोक्त्वा). K1 सुमनो; Cc सुमना (as in text). B1 वाचमुक्त्वा सुखी भव. — ^{c}) G1.2 हि (for स). D8 [अ]र्जुनो (for युधा). — ^{d}) K1 मन्ये; D4 अन्यत् (for अन्यं).

61 ^{c}) B5 पातये. K4 त्रिदिवा; T1 त्रितयत् (sic) (for त्रिदिवात्).

62 ^{ab}) V1 Da1 D1.5.6 G1.2 transp. वीरं and भीमम्. Dn1 -कारणं. — ^{c}) K3 भंजनं तं; B1 Da1 D1.3.5.7 प्रभाषंतं; T3 G3 प्रवसंतं; G2 प्रवरं तं (for प्रभासन्तं). — ^{d}) Ś2 मेनं; T1 उच्चं; M1 मेरुः (for मेरुम्). B1-4 Da1 D1.3-5.7 [अ]परं (for [अ]चलम्).

63 ^{a}) G2 अमर्षात् (for अमर्षी). S (except T2) पुरुषव्याघ्रश् (for नित्यसंरब्धश्). — ^{b}) K3 B3 चिर-; V1 चिराद्; S (except T2) सदा (for चिरं). G2 चैनं (for वैरं). K3 अनुस्मरे. — ^{c}) V1 जये प्रेप्सुः; T2 रणप्रेप्सुः.

C. 8. 2204
B. 8. 46. 62
K. 8. 39. 33

एष धर्मभृतां श्रेष्ठो धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
तिष्ठत्यसुकरः संख्ये परैः परपुरंजयः ॥ ६४
एतौ च पुरुषव्याघ्रावश्विनाविव सोदरौ ।
नकुलः सहदेवश्च तिष्ठतो युधि दुर्जयौ ॥ ६५
दृश्यन्त एते कार्ष्णेयाः पञ्च पञ्चाचला इव ।
व्यवस्थिता योत्स्यमानाः सर्वेऽर्जुनसमा युधि ॥ ६६
एते द्रुपदपुत्राश्च धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ।
हीनाः सत्यजिता वीरास्तिष्ठन्ति परमौजसः ॥ ६७
इति संवदतोरेव तयोः पुरुषसिंहयोः ।
ते सेने समसज्जेतां गङ्गायमुनवद्भृशम् ॥ ६८

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि एकात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

३२

धृतराष्ट्र उवाच ।
तथा व्यूढेष्वनीकेषु संसक्तेषु च संजय ।
संशप्तकान्कथं पार्थो गतः कर्णश्च पाण्डवान् ॥ १
एतद्विस्तरतो युद्धं प्रब्रूहि कुशलो ह्यसि ।

64 ^{a}) B5 धर्मसृजां (for °भृतां). — ^{b}) Da1 D1.5 धर्मराजा. — ^{c}) Ś K1.2.4 [श्र]सुकरैः; K3 M1 °करं; Ca.c °करः (as in text). K1 संख्यैः; K3 मन्ये; G2 M2-4 संखे (for संख्ये). — ^{d}) K3 परि; B1 शरैः (for परैः). K4 परपुरंजय.

65 Dn1 यमौ (for एतौ). — ^{b}) Dn1 D3 T2 दुर्जयौ (for सोदरौ). T1.3 G1.3 M आ(M1 अ)श्विनेयौ महारथौ (T3 G3 °बलौ); G2 अश्विनेयौ महौजसौ. — ^{d}) Dn1 तिष्ठंतौ; D1 तिष्ठंतो. D2 G2 दुर्मदौ; D3 सोदरौ (for दुर्जयौ).

66 ^{a}) D2 पश्यंत; D5 दृश्यंतं. K2.4 B2.3.5 D2.6 वार्ष्णेयाः (K2 °यः; D2 °यं); K3 कौंतेयाः; Cc.v कार्ष्णेयाः (as in text). B1 Dn1 D3.4.7.8 T2 अमी स्थिता द्रौपदेयाः; T1.3 G M एते तिष्ठंति कार्ष्णेयाः. — ^{b}) Dn1 पंच पंचाबला; D2 पंच पक्षाचला. D3 पांचाला युद्धदुर्मदाः; Cv as in text. — ^{c}) K3 विविस्तिता (for व्यवस्थिता). Ś1 K3 B2 योत्स(Ś1 °ध्य)मानाः; V1 B1.4.5 Da1 D1.3-7 योद्धुकामाः (for योत्स्यमानाः). Dn1 D3 S योत्स्यमाना महावीर्या (D3 °रा). — ^{d}) Dn1 D3 S भीमार्जुन° (for सर्वे°). V1 Da1 D1.5.6 रणे (for युधि).

67 ^{a}) K3 तथा (for एते). Dn1 D3 T2 द्रुपदस्यात्मजाश्चामी (T2 °श्चेमे). — T1 om. 67^{cd}. — ^{c}) V1 B D3.6.7 स्फीताः; D2 सर्वे; Dn1 D4.8 (marg. as in text) दीप्ताः (for हीनाः). V1 B Dn1 D3.6.7 सत्यजितो; M1 सत्त्वजिता. — ^{d}) Dn1 तिष्ठंतः. — After 67, K4 V1 B1.2.4.5 D T2 ins.:

422* असाविन्द्र इवासह्यः सात्यकिः सात्वतां वरः ।
युयुत्सुरुपयात्यस्मान्क्रुद्धान्तकसमः पुरः ।

[(L. 1) Da1 D1.5 सत्वतां (for सात्वतां). B2 पुरः (for वरः). — (L. 2) D6 युयुध्यमानो यात्यस्मान्. B5 प्रभः; D6 पुनः (for पुरः). Dn1 D3 T2 कालांतकयमोपमः.]

T2 cont.: T1 ins. after 67^{ab}: T3 G ins. after 67:

423* यत्र कृष्णार्जुनौ वीरौ यत्र राजा युधिष्ठिरः ।
तत्र धर्मश्च सत्यं च यतो धर्मस्ततो जयः ।

[(L. 2) T2 यत्र (for तत्र). G2 transp. धर्मः and सत्यं.]

68 ^{a}) Dn1 G2 एवं; T1 M राजन् (for एव). — ^{c}) D6 तव सज्जेतां; M समसज्जेते. — ^{d}) Dn1 D2 गंगायमुनसंनिभे. — After 68, K4 ins.:

424* तदास्थितमनाज्ञाय प्रत्यमित्रमहद्बलम् ।
अभ्यूहतार्जुनो व्यूहं पुत्रस्य तव दुर्जयम् ।
[=(Var.) 8. 32. 3.]

Colophon. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 K1.4 द्वितीययुद्धदिवसे. — *Adhy. name:* Dn1 शल्यवाक्यं; T1 शल्यविवादसमाप्तिः; T2 कर्णशल्यसंवादः; M1 कर्णशल्यविवादे. — *Adhy. no.* (figures, words, or both): Ś1 K1 32; Ś2 31 (as in text); B1 46; B5 D6 47; Da1 D5 57; D1 T2 41; D4 37; T1.3 G M 39.

After the colophon of 8. 31, T G read two passages given in App. I (No. 14 and No. 15).

32

1 ^{a}) K1 व्यूहेषु. Ca as in text. — ^{b}) K3 B2 संस(B2 °श)प्तेषु; D4 संयुक्तेषु; Cc संस° (as in text). B2.3 Dn1 च संजयः; Da1 D1.5 धनंजयः (for च संजय). — ^{c}) Some MSS. संसप्तकान्; B5 S (except T2) संशप्तकाः (B5 °कं). V1 B5 गतः (for कथं). Dn1 प्राप्तः; S (except T2) पार्थं (for पार्थो). — ^{d}) V1 B5 Da1 Dn1 D1.5.6 S कथं (for गतः). Dn1 D1 T G कर्णं. Dn1 पांडवः; T G3 पांडवाः.

2 ^{a}) K3 विचरतो; B D3.4.7 विस्तरशो. D3 ब्रूहि (for युद्धं). — ^{b}) D3 युद्धं त्वं (for प्रब्रूहि). — ^{c}) K3

न हि तृप्यामि वीराणां शृण्वानो विक्रमान्रणे ॥ २

संजय उवाच ।

तत्स्थाने समवस्थाप्य प्रत्यमित्रं महाबलम् ।
अव्यूहतार्जुनो व्यूहं पुत्रस्य तव दुर्नये ॥ ३
तत्सादिनागकलिलं पदातिरथसंकुलम् ।
धृष्टद्युम्नमुखैर्व्यूढमशोभत महद्बलम् ॥ ४
पारावतसवर्णाश्वश्चन्द्रादित्यसमद्युतिः ।
पार्षतः प्रबभौ धन्वी कालो विग्रहवानिव ॥ ५
पार्षतं त्वभि संतस्थुर्द्रौपदेया युयुत्सवः ।
सानुगा भीमवपुषश्चन्द्रं तारागणा इव ॥ ६
अथ व्यूढेष्वनीकेषु प्रेक्ष्य संशप्तकान्रणे ।
क्रुद्धोऽर्जुनोऽभिदुद्राव व्याक्षिपन्गाण्डिवं धनुः ॥ ७
अथ संशप्तकाः पार्थमभ्यधावन्वधैषिणः ।
विजये कृतसंकल्पा मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ॥ ८
तदश्वसंघबहुलं मत्तनागरथाकुलम् ।
पत्तिमच्छूरवीरौघैर्द्रुतमर्जुनमाद्रवत् ॥ ९

C. 8. 2219
B. 8. 47. 10
K. 8. 42. 11

Dn1 T2 शूराणां (for वीराणां). — ^{d}) K3 शंस मे; D5 शृण्वतो (for शृण्वानो). V1 B5 Dn1 D6.8 युधि विक्रमान्; S (except T3) युधि विक्रमं (for विक्रमान्रणे).

3 ^{a}) K3 D2.8 सर्वं (for स्थाने). V1 B5 Da1 Dn1 D1.5.6 S तत्संस्थितमथो (D6 °थो) दृष्ट्वा; B1–4 D3.4.7 तदास्थितमवज्ञाय. — ^{b}) Ś2 K3 V1 B5 D6.8 T2.3 G1.3 M1.2 महद् (for महा-). B1–4 Da1 Dn1 D1.3–5.7 प्रत्यमित्रबलं महत्. — Ś K Da1 D8 G2 M2.4 om. 3^{cd}. D2 reads 3^{cd} after 5. — ^{cd}) B5 प्रतिव्यूढस्तदा राजन्; Dn1 प्रतिव्यूढं महाराज (for °). B5 दुर्नयैः; D6 दुष्कृतैः (for दुर्नये). D2 T G1.3 M1.3 प्रत्य(D2 M1 °ति) व्यूह(M1 °हं)त्ततः (D2 °दा) कर्णो हितार्थं तनयस्य ते.

4 G2 om. 4. Ś K1.3.4 Dn1 D2.8 transp. 4 and 5. — ^{a}) K3 तत्स्यंदिनाग°; T1 तत्सादीनं * कलिलं. Ca cites सादिनः. — ^{b}) K1 °गण° (for °रथ°). — ^{c}) K2 B D2.4.7 T2.3 G1.3 M धृष्टद्युम्नमुखं; D8 °रथैः; T1 °मुखा· K2 D2–4.7 व्यूहं; D1 व्यूहे; D6 गुप्तं; S (G2 om.) घोरं (for व्यूढं). — ^{d}) M2–4 महाबलं.

5 Ś K1.3.4 Dn1 D2.8 transp. 4 and 5. — ^{a}) K3 B D7 M2 पारावतसवर्णा(K3 °र्णां)श्व; K4 °सपर्याश्व. — ^{b}) T3 G चंद्रसूर्यसमद्युतिः. — ^{c}) K1.2 पार्षताः; B2.3 पार्श्वतः. K4 प्रभवौ; V1 प्रवरो (for प्रबभौ). K3 क्षत्री (for धन्वी). S (except T2) स पार्ष(M1 °या)तो बभौ धन्वी. — ^{d}) D6 निग्रहवान्. ❀Cc: कालोपमः विग्रहवान्।❀ — After 5, D2 reads 3^{cd}.

6 ^{a}) B2.3 पार्श्वतं (B3 °तस्); G2 पार्षता; M1 °तस्. Ś2 K4 च (for तु). K1 त्वनु(also °भि)संतस्थुर्; B3 त्वरितास्त°; B5 त्वमतस्त°; D3.4.7 जुगुपुः सर्वे; D6 त्वामितस्तस्थुर्; T1 G2 त्वभित° (for त्वभिसं°). ❀Ca: धृष्टद्युम्नमभिलक्ष्य स्थितवंतः।❀ — ^{b}) D3 सहस्रशः (for युयुत्सवः). — After 6^{ab}, N T2 ins.:

425* दिव्यवर्मायुधभृतः शार्दूलसमविक्रमाः।

Ś2 दिवि (for दिव्य-). B1.3.4 D3.4.6.7 -धराः (for -भृतः). B2 Da1 दिव्यचर्मायुधधराः (Da1 °भृतः) (for the prior half).]

— ^{c}) K3 सायुधा (for सानुगा). V1 B1.5 D (except D8) S दीप्तवपुषस् (T1 °वर्माणस्) (for भीम°). — ^{d}) K3 B5 D6 T1 चंद्र- (for चन्द्रं).

7 ^{a}) Dn1 T2 तथा (for अथ). D3 T1 व्यूहेषु. — ^{b}) Ś1 K2 प्रेक्ष्य; Ś2 प्रेक्ष. Some MSS. संसप्तकान्. — ^{c}) D6 [ऽ]पि (for ऽभि-). — ^{d}) B3 विस्फारयन् (hypermetric); Da1 D1.3.7 व्याक्षिपत्; S (except T1 M1) विक्षिपन्. D8 गांजिवं (for गाण्डिवं).

8 ^{a}) Some MSS. संसप्तकाः. — ^{c}) B3 विजया. K3 V1 B D (except Dn1) T1.3 G3 M धृतसंकल्पा (M1 °ल्पान्); G1 धृत°; G2 ध्रुव°. — ^{d}) K1.2 V1 D4 G3 निवर्तिनं; D1 निवर्तनः.

9 ^{a}) K1 तदश्वसंकुबहुलं; B (except B5) Da1 D2–4.7 तन्नराश्वौघबहुलं (B2 °कलिलं); Dn1 त्वं पत्तिनरसंकीर्णः; D1.5 तन्नरौघाश्वबहुलं; T1 ततः स्वसंघ°; T2 तदश्वनरसंकीर्णं; M2–4 सदश्वसंघबहुलं. — ^{b}) K1 D6 मत्तनागं. D1 मत्तनागसमाकुलं; S (except T2) पत्तिनागरथाकुलं. — T1.3 G M1.3 ins. after 9^{ab}: T2 after 9:

426* उदीर्यमाणं संरब्धं धनंजयमभिद्रवत्।
तदुद्यतं महत्सैन्यं सागरौघसमं जवे।
पार्थवेलां समासाद्य विष्ठितं समदृश्यत।

[T2 om. line 1. — (L. 2) T1.3 G3 तमुद्यं(T1 °च)तं; G2 तदापतत्; M1 तदुद्यतं (for °यतं). T2 उपस्थितं तु तत्सैन्यं (for the prior half).]

— ^{c}) K3 पत्तीमच्; D1 मति°; D6 पति°; T1 M मत्तं तच् (for पत्तिमच्). K1 शरवीरौघैर्; B (except B5) D (except Dn1 D3) T2 शूरवीरौघं (D2 °घा). T3 G मृद्नंतं शरवर्षौघैर् (G2 °वर्षेण). — ^{d}) T1.2 धृतम्; G1.2 बलम्. T3 अर्जुनमर्दने. V1 Dn1 D6 T1.3 G M अर्दयत् (V1 °न्); B Da1 D1.3–5.7 आर्दयत्.

C. 8. 2219
B. 8. 47. 10
K. 8. 42. 12

स संप्रहारस्तुमुलस्तेषामासीत्किरीटिना ।
तस्यैव नः श्रुतो यादृङ्निवातकवचैः सह ॥ १०
रथानश्वान्ध्वजान्नागान्पत्तीन्रथपतीनपि ।
इषून्धनूंषि खड्गांश्च चक्राणि च परश्वधान् ॥ ११
सायुधानुद्यतान्बाहूनुद्यतान्यायुधानि च ।
चिच्छेद द्विषतां पार्थः शिरांसि च सहस्रशः ॥ १२
तस्मिन्सैन्ये महावर्ते पातालावर्तसंनिभे ।
निमग्नं तं रथं मत्वा नेदुः संशप्तका मुदा ॥ १३
स पुरस्तादरीन्हत्वा पश्चार्धेनोत्तरेण च ।
दक्षिणेन च बीभत्सुः क्रुद्धो रुद्रः पशूनिव ॥ १४
अथ पाञ्चालचेदीनां सृञ्जयानां च मारिष ।
त्वदीयैः सह संग्राम आसीत्परमदारुणः ॥ १५
कृपश्च कृतवर्मा च शकुनिश्चापि सौबलः ।
हृष्टसेनाः सुसंरब्धा रथानीकैः प्रहारिणः ॥ १६
कोसलैः काशिमत्स्यैश्च कारूषैः केकयैरपि ।
शूरसेनैः शूरवीरैर्युयुधुर्युद्धदुर्मदाः ॥ १७
तेषामन्तकरं युद्धं देहपाप्मप्रणाशनम् ।
शूद्रविट्क्षत्रवीराणां धर्म्यं स्वर्ग्यं यशस्करम् ॥ १८

---

10 ^{a}) D_8 तुमलस्. — ^{c}) K_3 D_6 तथा (for तस्य). K_3 तत्; B_4 D_{a1} $D_{1.5.6}$ G_1 न; T_2 तु (for नः). T_1 कृतो. B_8 तत्सैन्यस्य पुरा यादृङ्; T_3 $G_{2.3}$ तस्यैव तु यथा राजन्; M_1 तस्यैतच्छ्रूयते यादृङ्. Ca cites तस्यैव (as in text). — ^{d}) Ca as in text.

11 ^{a}) B_2 transp. अश्वान् and नागान्. $T_{1.3}$ G M रथिनोश्वान् (for रथानश्वान्). Ś$_2$ G_2 गजान्; M_{2-4} रथान् (for ध्वजान्). $T_{1.3}$ G M पत्तीन् (for नागान्). D_{n1} T_2 तथा हस्तिनृवीराणां. — ^{b}) Ś$_1$ K_2 नरपतीन्; V_1 B_{1-4} D_{a1} D_{1-7} रणगतान्; B_5 ध्वजगतान् (for रथपतीन्). D_{n1} T_2 पत्तीनां च महारथैः (T_2 °थः); $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M गजान्गजगतानपि; G_2 ध्वजान्ध्वजगतानपि. — ^{c}) D_2 इषुं; T_1 इमां; T_3 G_3 रथान् (for इषून्). B_5 शक्तीश्च (for खड्गांश्च). — ^{d}) V_1 B_5 पट्टिशांश्च (for चक्राणि च). K_3 D_8 सचक्रान्सपरश्वधान्; D_{n1} T_2 चक्रांश्च स°; $T_{1.3}$ G M सगदा(G_2 °जा)न्स°.

12 ^{a}) K_3 उद्धृतान् (for उद्य°). — ^{b}) K_3 V_1 B D S वि(V_1 व्या)विधानि (M_1 °धान्) (for उद्यतानि). K_3 [अ]पि (for च). — ^{c}) B_3 समरे (for द्विषतां).

13 ^{a}) K_3 V_1 B (except B_2) D_{a1} D_{n1} $D_{1.4.5.7.8}$ S (except T_1 G_2) सैन्य-. — ^{b}) M_4 om. पातालावर्त-. $B_{1.3.4}$ $D_{2-4.7}$ पातालतलसंनिभे; B_2 पातालार्णव°. — ^{c}) Ś$_2$ निमग्नते (sic); K_4 °ग्ने तं; B_2 °ग्नं तु; B_3 विनिमग्नं; D_{n1} विवर्त*; $D_{2.6}$ °निमज्जतं (for °ग्नं तं). B_2 T_3 G दृष्ट्वा; T_1 हत्वा (for मत्वा). — ^{d}) Some MSS. संसप्तका. K_3 D_8 रणे; K_4 मदात्; V_1 B_5 D_{n1} $D_{1.2.5}$ तदा; B_1 D_{a1} $D_{3.4.7}$ तथा (for मुदा).

14 ^{a}) B_3 न (for स). V_1 $B_{1.5}$ T_1 पुरस्तान्; B_3 $D_{2-4.7}$ T_2 पुनस्तान् (for पुरस्ताद्). Ś$_2$ कृत्वा; V_1 मत्त्वा (for हत्वा). — ^{b}) Ś$_2$ पंचार्धेन (for पश्चार्धेन). K_3 V_1 B D_{a1} D_{n1} $D_{1.3-8}$ S पुनरुत्त(G_2 °र्वत्त)रतोवधीत्; D_2 पश्चाधनांतरेण च. — ^{c}) D_{n1} तु (for च). V_1 B D_{a1} D_{n1} D_{1-7} $T_{1.3}$ G M पश्चाच्च; T_2 पार्श्वांच्च (for बीभत्सुः). K_3 D_8 पश्चाद्दक्षिणतश्चैव.

15 ^{a}) Some MSS. पंचाल°. — ^{b}) D_{n1} S पांडवानां (for सृञ्जयानां). S (except T_2) सर्वशः (for मारिष). — ^{d}) V_1 B_5 D_{a1} D_{n1} $D_{1.5.6}$ T_2 बभूवातिसु(T_2 °तीव)-दारुणः; $T_{1.3}$ G M बभूव भुवि दारुणः.

16 ^{b}) B_2 एव (for अपि). — ^{c}) K_3 हृष्टा सेनाः; B_2 कृष्णसेनाः; D_{n1} हृष्टः सेनाः; D_2 वृषसेनाः; D_8 T_2 हृष्टाः सेनां (T_2 °ना); T_1 धृष्टः सेनाः. — ^{d}) K_1 यथानीकैः; $B_{1.3-5}$ $D_{2-4.7}$ रथानीक-; B_2 D_{n1} °नीकाः. V_1 D_{a1} $D_{1.5}$ S (except T_2) प्रहारिभिः.

17 ^{a}) K_1 कोमलैः; B_1 $D_{4.7}$ कौशल्यैः; B_3 D_6 कौशलैः; T_1 G_2 कौसलैः. K_3 काशिमत्सैश्च; D_{n1} D_8 S काशि(D_8 °सि)भिर्मत्स्यैः; $D_{3.4.7}$ काश्यमत्स्यैश्च. — ^{b}) D_8 कारुषैः; $T_{1.2}$ G_1 करूशैः; T_3 $G_{2.3}$ कारूशैः. Some MSS. कैकयैर्; Ś$_2$ काकयैर्. B_1 इव (for अपि). — ^{cd}) $B_{1.4}$ $D_{2-4.7.8}$ शूरवरैर्; B_5 D_{a1} $D_{1.5.6}$ M_1 °वीर्यैर्; T_2 च सौवीरैर् (for शूरवीरैर्). D_{n1} T_2 M युद्धदुर्मदैः. $T_{1.3}$ G शूराः शूरैर्भृशं जग्मुः (T_1 G_1 °ग्नुः) संग्रामे रोमहर्षणे.

18 ^{a}) S (except T_2) तद(M_1 °म)भवत् (for अन्तकरं). — ^{b}) Ś$_1$ $K_{1.2}$ देहे. Ś$_2$ K_4 देहे पापप्रणाशनं; K_3 B_{1-4} D_{a1} $D_{1.3.4.7.8}$ देहपाप्मासुनाशनं (D_1 °नैः); V_1 D_2 देहपाप्माप्रणाशनं; B_5 D_5 T_3 G M_{2-4} देहपाप्मा(D_5 °प्म)वि(B_2 D_5 M_{2-4} °सु)नाशनं; D_{n1} T_2 देहप्राणविनाशनं; T_1 सर्वदेहविनाशनं; M_1 देहसर्वासु°. — D_1 repeats 18^{ab} after 19. — ^{c}) K_3 शूर° (for शूद्र°). $T_{1.3}$ G शूद्रविट्क्षत्रविप्राणां; M_1 °धर्माणां; M_{2-4} °संघानां. V_1 B D (except D_2) T_2 क्षत्रविट्छूद्रवीराणां. — ^{d}) K_4 G_2 स्वर्गं; D_8 उग्रं (for स्वर्ग्यं).

दुर्योधनोऽपि सहितो भ्रातृभिर्भरतर्षभ ।
गुप्तः कुरुप्रवीरैश्च मद्राणां च महारथैः ॥ १९
पाण्डवैः सहपाञ्चालैश्चेदिभिः सात्यकेन च ।
युध्यमानं रणे कर्णं कुरुवीरोऽभ्यपालयत् ॥ २०
कर्णोऽपि निशितैर्बाणैर्विनिहत्य महाचमूम् ।
प्रमृद्य च रथश्रेष्ठान्युधिष्ठिरमपीडयत् ॥ २१
विपत्रायुधदेहासून्कृत्वा शत्रून्सहस्रशः ।
युक्त्वा स्वर्गयशोभ्यां च स्वेभ्यो मुदमुदावहत् ॥ २२

धृतराष्ट्र उवाच ।

यत्तत्प्रविश्य पार्थानां सेनां कुर्वञ्जनक्षयम् ।
कर्णो राजानमभ्यर्च्छत्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २३
के च प्रवीराः पार्थानां युधि कर्णमवारयन् ।
कांश्च प्रमथ्याधिरथिर्युधिष्ठिरमपीडयत् ॥ २४

संजय उवाच ।

धृष्टद्युम्नमुखान्पार्थान्दृष्ट्वा कर्णो व्यवस्थितान् ।
समभ्यधावत्त्वरितः पाञ्चालाञ्शत्रुकर्शनः ॥ २५　C. 8. 2236 B. 8. 48. 3 K. 8. 43. 3

19 [a]) B $D_{3.4.7}$ [ऽ]थ (for ऽपि). — [b]) $K_{3.4}$ Dn_1 D_1 भरतर्षभः; B_4 कुरुनंदन. — [c]) $Ś_2$ कुरुप्रवीरश्‍. — After 19, D_1 repeats 18^{ab}.

20 [a]) V_1 B_2 Da_1 Dn_1 $D_{1.2.5.6}$ सर्वं-; T_3 G च स- (for सह-). $Ś_2$ K_3 -पंचालैस्. — [b]) D_8 चैदिभिः. $Ś_1$ सत्यकेन च; Dn_1 S के(Dn_1 कै)कयैः सह; D_2 सात्वतेन च (for सात्यकेन च). — [c]) T_1 रथे (for रणे). — [d]) K_3 Da_1 $D_{1.5.6.8}$ T_1 ह्यपालयत् (for [अ]भ्य°).

21 [a]) B_2 D_8 विविधैर् (for निशितैः). — [b]) S (except T_1) विनिपात्य (for °हत्य). G_3 विनाचमूं (for महा°). — [c]) K_4 प्रमद्य; Da_1 $D_{1.5}$ T_1 प्रमृज्य; D_2 प्रगृह्य (for प्रमृद्य). K_3 रथान्प्रेष्ठान्; Da_1 $D_{1.5.6}$ नरश्रे°; $T_{1.3}$ G M_{2-4} युधि श्रे° (for रथश्रे°). B_2 संमृज्यं च रथांश्चाश्वान्; M_1 प्रमृद्यत युधि श्रेष्ठा.

22 [a]) K_3 विपन्नायुधदेहांश्च; V_1 Dn_1 विचर्मा°; $B_{1.3}$ $D_{3.4.7}$ M_1 विवस्त्रा°; B_2 विधर्मा°; B_4 Da_1 $D_{1.5.6}$ T_2 विवर्मा°; G_2 विपत्रायुधदेहास्थीन्. ❀ Ca: पत्रं वाहनं । ❀ — [b]) K_8 ज्ञात्वा (for कृत्वा). Da_1 Dn_1 $D_{1.5}$ S यो(M यौ)धान् (for शत्रून्). — [c]) Da_1 Dn_1 D_8 युक्ता; D_8 (marg.) S (except T_2) युक्तान्. Ca युक्त्वा (as in text). M_1 स्वर्ग्ययशोभ्यां. — [d]) Ś K_2 सभ्यो; K_1 सत्यो; K_4 सद्यो (for स्वेभ्यो). D_4 M_1 उदावहन्; T_1 G_1 °हरत्. — $K_{3.4}$ V_1 B D ins. after 22: S after App. I (No. 8):

427* एवं मारिष संग्रामो नरवाजिगजक्षयः ।
कुरूणां सृञ्जयानां च देवासुरसमोऽभवत् ।

Colophon.

[(L. 1) K_4 राजन्स; V_1 B_5 Da_1 Dn_1 $D_{1.5.6}$ S भारत (for मारिष). D_8 M संग्रामे. K_4 Dn_1 T_2 नरवाजिरथ(K_4 °जग)क्षयः; T_1 M गजवाजिरथ(T_1 M_1 °जन)क्षयः (for the posterior half). — (L. 2) Dn_1 T_2 पांडवानां (for सृञ्जयानां). — Colophon om. in K_3 B_3 D_3. — *Day of Karṇa's Generalship*: T_1 द्वितीयेह्नि. — *Adhy. name:* D_7 संकुलयुद्धे; M_1 युद्धप्रवर्तनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B_1 M 41; B_5 D_6 48; Da_1 D_5 58; D_1 $T_{1.3}$ G 42; D_4 38; T_2 43.]

On the other hand, S ins. after 22 a passage given in App. I (No. 8) followed by 427*.

23 B_3 om. 23. — [a]) K_4 एतत्; $T_{1.3}$ M युक्तां; G_1 युक्तं; G_2 यत्तां (for यत्तत्). T_1 प्रवीर्यं (for प्रविश्य). G_1 भूपानां (for पार्थानां). — [b]) K_3 कर्णं; B_1 Dn_1 D_3 T_2 सैन्यं (for सेनां). T_2 कृत्वा (for कुर्वन्). V_1 जनक्षयः; Dn_1 D_6 $T_{2.3}$ G M बलक्षयं. B_5 कुर्वन्बलपरिक्षयं; T_1 कुरुवंशबलक्षयं. — [c]) $Ś_1$ अभ्यैच्छन्; $Ś_2$ K_2 अभ्ये(K_2 °भ्यै)च्छत्; K_1 अभ्यैश्च (sic); K_4 अभैक्षुत् (sic); $B_{2.4}$ अभ्यर्च्यं; Dn_1 $D_{2.7}$ T_2 अभ्येत्य; D_4 अभ्याच्छंत्; $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ M_2 आसा(M_2 °च्छा)द्य; G_1 आयच्छत्; M_1 अभ्यच्छत्; M_3 आछंद्यत्; M_4 आछंद्वै (for अभ्यर्च्छत्). — [d]) M_3 om. तत्. K_1 तुमं माचक्ष्व; D_4 तत्समा° (for मन्ममा°). K_4 T_1 संजयः.

24 [a]) K_3 B_3 ये; D_6 ते (for के). B_3 प्रविश्य (for प्रवीराः). — [b]) $D_{2.3}$ M_2 अपीडयन् (for अवारयन्). — [c]) $D_{6.8}$ कांश्चित् (for कांश्च). T_3 G_3 प्रविश्य; $G_{1.2}$ M_{2-4} प्रमृद्य. K_4 अधिपतिर्; $T_{2.3}$ G अतिरथिः (for आधि°). K_3 कांश्च पृथिव्याधिरथिर्. — [d]) V_1 D_6 अयोधयत्; B_2 अताड°; B_5 अपोथ° (for अपीड°).

25 [ab]) $Ś_2$ दृष्ट° (for धृष्ट°). B_3 धृष्टद्युम्नमुखाः पार्थाः दृष्ट्वा कर्णं व्यवस्थिताः. — [c]) B_3 समभ्यधावंस्; B_4 °भ्यचरत्. D_6 G_1 त्वरितं. — [d]) Ś $K_{1.2.4}$ V_1 $B_{2.3.5}$ $D_{2.6}$ शत्रुकर्षणः (B_3 °णाः); $B_{1.4}$ $D_{3.4.7}$ °कर्षिणः (D_3 °णाः).

C. 8. 2237
B. 8. 43. 4
K. 8. 43. 4

तं तूर्णमभिधावन्तं पाञ्चाला जितकाशिनः ।
प्रत्युद्ययुर्महाराज हंसा इव महार्णवम् ॥ २६
ततः शङ्खसहस्राणां निस्वनो हृदयंगमः ।
प्रादुरासीदुभयतो भेरीशब्दश्च दारुणः ॥ २७
नानावादित्रनादश्च द्विपाश्वरथनिस्वनः ।
सिंहनादश्च वीराणामभवद्दारुणस्तदा ॥ २८
साद्रिद्रुमार्णवा भूमिः सवाताम्बुदमम्बरम् ।
सार्केन्दुग्रहनक्षत्रा द्यौश्च व्यक्तं व्यघूर्णत ॥ २९
अति भूतानि तं शब्दं मेनिरेऽति च विव्यथुः ।
यानि चाप्लवसत्त्वानि प्रायस्तानि मृतानि च ॥ ३०
अथ कर्णो भृशं क्रुद्धः शीघ्रमस्त्रमुदीरयन् ।
जघान पाण्डवीं सेनामासुरीं मघवानिव ॥ ३१
स पाण्डवरथांस्तूर्णं प्रविश्य विसृजञ्शरान् ।
प्रभद्रकाणां प्रवरानहनत्सप्तसप्ततिम् ॥ ३२
ततः सुपुङ्खैर्निशितै रथश्रेष्ठो रथेषुभिः ।
अवधीत्पञ्चविंशत्या पाञ्चालान्पञ्चविंशतिम् ॥ ३३
सुवर्णपुङ्खैर्नाराचैः परकायविदारणैः ।
चेदिकानवधीद्वीरः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ३४
तं तथा समरे कर्म कुर्वाणमतिमानुषम् ।

26 K_3 om. (hapl.) 25^{ab}. — ^{a}) D_2 ततस् (hypermetric); M_1 तत् (for तं). G_2 कर्णं (for तूर्णं). — ^{b}) B_2 पांचालो; Dn_1 M_1 पंचाला. — ^{c}) B (except B_5) $D_{3.4.7}$ महात्मानं; G_2 महाराजा. — ^{d}) S (except T_2) हंसाः सर (T_1 हंससार) इवोष्णगे.

27 ^{b}) B_2 निःशब्दो; Da_1 $D_{1.5}$ निनदो. — ^{d}) V_1 भीमः (for भेरी-.) B_4 पुष्कलः (for दारुणः).

28 ^{a}) K_4 नानावादित्रवादश्च; $B_{1.3}$ $D_{3.4.7}$ $T_{1.3}$ G M °बाणनिपात(D_7 °ता-; T_3 G M °नाद)श्च; $D_{2.8}$ °वादित्रनादं च (D_8 °दाश्च); T_2 G_2 °शब्दश्च. — ^{b}) $K_{3.4}$ B Da_1 Dn_1 $D_{1.2.6.8}$ T_3 G_3 M_1 द्विपाश्च; T_2 G_2 द्विपाश्व-. — D_3 om. (hapl.) from रथनिस्वनः (in 28^{b}) up to द्यौश्च (in 29^{d}). B_5 °रथनिस्वनाः; D_1 °रथिनः स्वनः. — ^{c}) Dn_1 T_2 शूराणां. T_3 G स सिंहनादः शू(T_3 G_3 °दो वी)राणां. — ^{d}) $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ M_1 दारुणे. V_1 T_2 M_{2-4} तथा; T_1 रणे (for तदा).

29 D_3 om. up to द्यौश्च (cf. v. l. 28). — ^{a}) T_2 G_2 सादि° (for साद्रि°). T_1 सादिद्रुमांत वा भूमिः (sic). — ^{b}) B_2 सतारांबुद; $T_{1.2}$ M सव(T_1 °ख)नां°; T_3 $G_{2.3}$ सघनां°; G_1 सघोनां° (sic) (for सवाताम्बुदम्). M_1 अर्णवं (for अम्बरम्). — ^{c}) T_3 G_3 °नक्षत्रं. — ^{d}) K_3 V_1 B Da_1 Dn_1 D_{1-7} $T_{2.3}$ G M वि(V_1 नि-; G_1 व्य)घूर्णिता; D_8 *घूर्णिताः; T_1 विघूर्णत.

30 ^{a}) Ś $K_{1.2.4}$ V_1 B D (except D_8) S इति (for अति). B_2 दूतामितं (for भूतानि तं). V_1 संशब्दं; T_1 शब्दं तं (by transp.). K_3 अंतर्भूतामितं वाब्दं (sic). — ^{b}) Ś$_2$ $K_{1.4}$ चाति (by transp.); K_3 Dn_1 D_3 (*sup. lin.*) T_2 [ऽ]तीव; B Da_1 $D_{1.3-7}$ ते च. D_2 श्रुत्वा विव्यथिरे तदा; $T_{1.3}$ G M मेनिरे विव्यथु(T_1 °दु)स्तदा. — ^{c}) Ś$_2$ चाम्लव-; K_1 V_1 B Dn_1 $D_{3.4.6-8}$ $T_{2.3}$ G M चाप्यल्प-; K_2 चाप्ल*; K_3 चाप्यन्य*; Da_1 $D_{1.5}$ चात्यल्प-; T_1 कान्यल्प- (for चाप्लव-). D_2 पतितान्यल्पसत्त्वानि. — ^{d}) D_2 प्रध्वस्तानि (for प्राय°). D_3 (*sup. lin.* as in text) धृतानि (for मृतानि). V_1 B_5 Dn_1 $D_{2.6}$ S वै (for च).

31 ^{a}) Dn_1 [ऽ]तिसंक्रुद्धः; T_2 [ऽ]तिसंरब्धः (for भृशं क्रुद्धः).

32 ^{a}) K_2 पांडवरथात्; V_1 B $D_{2-4.7}$ °बलं; S °चमूं. K_3 कर्णं; V_1 B D S कर्णः (for तूर्णं). — ^{b}) K_4 प्रविष्टो; T_1 प्रहृत्य (for प्रविश्य). V_1 व्यसृजच्; T_2 विकिरन्. $T_{1.3}$ G M विविधैः शरैः (for विसृजञ्शरान्). — ^{d}) K_4 अवधीन्; T_3 $G_{2.3}$ न्यहनत् (for अह°). K_3 M_1 सप्तसप्तति (M_1 °तिः); V_1 B_2 Da_1 $D_{5.6.8}$ T_2 °विंशतिं; B_4 Dn_1 $D_{1.6}$ °विंशतिः; $T_{1.3}$ G °सप्तभिः.

33 ^{a}) D_1 सुवर्णपुंखैर् (for ततः सु°). Ś$_2$ निशतै; Dn_1 T_3 $G_{1.3}$ विशिखै. — ^{b}) Dn_1 D_6 S रथश्रेष्ठान्. K_1 [अ]प्यथेषुभिः; D_6 तथे°; T_1 नवे°; T_2 G_2 अथे°; Ca रथे° (as in text). — ^{c}) S (except T_2) अहनत् (for अवधीत्). K_3 अवधीत्तां च विं°; V_1 न्यवधीत्पंचवि°. — ^{d}) K_1 om. (hapl.) from पञ्चविंशतिं up to पाञ्चालानां (in 35^{d}). Da_1 $D_{1.5}$ पंचालान्. K_3 V_1 $D_{1.6}$ M_2 पंचविंशति (D_6 M_2 °तिः); B_3 चैकविंशतिं. B_2 पांचालानां च विंशतिं; Dn_1 °नेकविंशतिः.

34 K_1 om. 34 (cf. v. l. 33). — ^{a}) T_3 G इषुभिः (for नाराचैः). D_8 सौवर्णपुंखैर्विशिखैः — ^{b}) V_1 D_6 T_2 परकायावदारणैः. — ^{c}) K_3 चेकितान्; B_2 चेदिपान्. D_8 धीरः; T_2 कर्णः (for वीरः).

35 K_1 om. up to पाञ्चालानां (cf. v. l. 33). — ^{a}) K_3 शतधा; T_3 G तथा च (G_2 तु) (for तं तथा).

परिवव्रुर्महाराज पाञ्चालानां रथव्रजाः ॥ ३५
ततः संधाय विशिखान्पञ्च भारत दुःसहान् ।
पाञ्चालानवधीत्पञ्च कर्णो वैकर्तनो वृषः ॥ ३६
भानुदेवं चित्रसेनं सेनाबिन्दुं च भारत ।
तपनं शूरसेनं च पाञ्चालानवधीद्रणे ॥ ३७
पाञ्चालेषु च शूरेषु वध्यमानेषु सायकैः ।
हाहाकारो महानासीत्पाञ्चालानां महाहवे ॥ ३८
तेषां संकीर्यमाणानां हाहाकारकृता दिशः ।
पुनरेव च तान्कर्णो जघानाशु पतत्रिभिः ॥ ३९
चक्ररक्षौ तु कर्णस्य पुत्रौ मारिष दुर्जयौ ।
सुषेणः सत्यसेनश्च त्यक्त्वा प्राणानयुध्यताम् ॥ ४०
पृष्ठगोपस्तु कर्णस्य ज्येष्ठः पुत्रो महारथः ।
वृषसेनः स्वयं कर्णं पृष्ठतः पर्यपालयत् ॥ ४१
धृष्टद्युम्नः सात्यकिश्च द्रौपदेया वृकोदरः ।
जनमेजयः शिखण्डी च प्रवीराश्च प्रभद्रकाः ॥ ४२
चेदिकेकयपाञ्चाला यमौ मत्स्याश्च दंशिताः ।
समभ्यधावन्राधेयं जिघांसन्तः प्रहारिणः ॥ ४३
त एनं विविधैः शस्त्रैः शरधाराभिरेव च ।
अभ्यवर्षन्विमृद्नन्तः प्रावृषीवाम्बुदा गिरिम् ॥ ४४
पितरं तु परीप्सन्तः कर्णपुत्राः प्रहारिणः ।

C. 8. 2256
B. 8. 48. 23
K. 8. 43. 23

K3 B (except B1) Da1 D1.2.5 कर्णं (for कर्मं). — ^{b}) K3 अनिवारणं (hypermetric) (for कुर्वाणं). B4 m अमितौजसं; Dn1 S अपराजितं (for अतिमानुषम्). — ^{c}) K3 परिपेत्तुर्. — ^{d}) B2.4 D3.4.7 (before corr.) पंचालानां. Da1 D1.5 महारथाः (for रथव्रजाः).

36 ^{b}) T3 G M2–4 दुःषहान्. Dn1 सुभारसहदुःसहान्. — ^{cd}) Some MSS. पंचालान्. V1 सर्वान् (for पञ्च). Dn1 D8 T2 transp. पञ्च and कर्णो. K2 वैनर्तनो (for वैक°). D5 वृष; T1 रुषा; T2 G M वृषा; Ca वृषः (as in text).

37 ^{a}) Ś K1.2.4 मित्रदेवं; D6 त्रिसेनं च (for चित्रसेनं). — ^{b}) K1.2 सेनाबिंधुं. — ^{c}) Ś K1.2.4 तापनं; B3 भयनं; G1 पतनं; M2–4 तपंतं (for तपनं). D2 सूतसेनं. — ^{d}) Some MSS. पंचालान्. K3 V1 B (except B3) D (except D2) S (except G2) अहनत् (for अवधीत्).

38 ^{a}) Some MSS. पंचालेषु. K3 D8 हि; T1 M2–4 तु; G1 [ए]षु (for च). B2 S (except T2) वीरेषु (for शूरेषु). — ^{b}) T3 G3 मथ्यमानेषु. — ^{d}) Some MSS. पंचालानां. D8 महारणे. — After 38, V1 (marg.) B1.3.4 D3.4.7 ins.:

428* परिवव्रुर्महाराज पाञ्चालानां रथा दश ।

39 B1.3.4 D3.4.7 om. 38^{ab}. — ^{a}) T3 G तेषां संक्रीडमानानां. — ^{b}) V1 हाहाकारीकृता. S (except T2) हाहाकारं प्रकुर्वतां. — ^{d}) K3 निजघान; T2 जघान स (for जघानाशु). D8 पत्रिभिः (submetric) (for पतत्रिभिः).

40 ^{a}) D8 च (for तु). K3 भवत्कर्णं (for तु कर्णस्य). — ^{b}) M2–4 भारत (for मारिष). — ^{c}) K3 V1 सत्यसंधस्; D6 °षेणस्; D8 चित्रसेनस्. K1 सुषूणा सत्यषूणां च (sic). — ^{d}) B1 अवध्यतां (for अयुध्यताम्).

41 ^{a}) Ś1 K1–3 V1 B D (except D8) T2 G1 पृष्ठगोप्ता. Da1 D1.5 च (for तु). — ^{b}) V1 D8 T1.2 ज्येष्ठ- (for ज्येष्ठः). Ś K1.2.4 B2.3 D2 वृषसेनो (for ज्येष्ठः पुत्रो). B2 Da1 D1.2.5 महाबलः (for °रथः). — K1 repeats 41^{cd} (with var). — ^{c}) V1 M1 [अ]भ्ययात्; B4.5 Da1 Dn1 D1.5.6 T G M2–4 [अ]न्वयात् (for स्वयं). K1 (second time) पुनरेव च तां कर्णं. — ^{d}) Ś K1.2.4 पर्यवारयत् (K1 second time °यन्); V1 B5 Da1 D1.5.6 S परिपालयन् (B5 D1 °यत्); D2 समपालयत्.

42 ^{a}) T2 दृष्टद्युम्नः. B3.4 सत्यकश्च. — ^{b}) K3 प्रभद्रकाः; Dn1 T2 सहोदराः; G2 वृकोदराः. — After 41^{ab}, B2–4 ins.:

429* नकुलः सहदेवश्च सात्यकिश्च महारथः ।

— K3 om. 42^{cd}. — ^{c}) Hypermetric. — ^{d}) G2 द्रौपदेयाः (for प्रवीराश्च).

43 ^{a}) Some MSS. चेदिकैकय-; Dn1 °कैकेय-. B2 पंचाला-. — ^{b}) K3 मत्स्यस्. M1 दंक्षितौ. — ^{c}) K1 अभ्यधावंश्च; T1 तमभ्यधावन् (for समभ्य°). — ^{d}) K3 °संत; B3.5 Da1 D1.5 T1.2 M2–4 °सतं (for °सन्तः). V1 B D3.4.7 प्रहारिषं (B1 °णां); M2–4 जिघांसवः (for प्रहारिणः).

44 K3 om. (hapl.) 44^{a}–45^{b}. — ^{a}) B5 Da1 D1.5.6 ते तु तं; Dn1 T2 ततस्ते; D2 ते तु वै; T1 M तदा तं; T3 G तथा तं (for त एनं). — ^{b}) T2 शत-. — ^{c}) Ś1 K2 D2 विमृद्नं(D2 °मृंदं)तं; V1 B1.3–5 Dn1 D3.4.7 T2 विमर्दंतं (Dn1 T2 °तः); B2 निर्दहंतं; Da1 D1.5 विकुर्वंतः; D6 T1 M वि(M नि)नर्दंतः; D8 विसर्जंतः (for विमृद्नन्तः). T3 G समभ्यवर्षन्नर्दंतः. — ^{d}) Da1 D1.5 अंबुदावि(D1 °नि)व; Dn1 °दा गिरी.

45 K3 om. 45^{ab} (cf. v. l. 44.) — ^{a}) M1 पितरस्. Da1 D1.5 तं; S (except T2) च (for तु). — ^{b}) K3

C. 8. 2256
B. 8. 48. 23
K. 8. 43. 23

त्वदीयाश्चापरे राजन्वीरा वीरानवारयन् ॥ ४५
सुषेणो भीमसेनस्य छित्वा भल्लेन कार्मुकम् ।
नाराचैः सप्तभिर्विद्ध्वा हृदि भीमं ननाद ह ॥ ४६
अथान्यद्धनुरादाय सुदृढं भीमविक्रमः ।
सज्यं वृकोदरः कृत्वा सुषेणस्याच्छिनद्धनुः ॥ ४७
विव्याध चैनं नवभिः क्रुद्धो नृत्यन्निवेषुभिः ।
कर्णं च तूर्णं विव्याध त्रिसप्तत्या शितैः शरैः ॥ ४८
सत्यसेनं च दशभिः साश्वसूतध्वजायुधम् ।
पश्यतां सुहृदां मध्ये कर्णपुत्रमपातयत् ॥ ४९
क्षुरप्रणुन्नं तत्तस्य शिरश्चन्द्रनिभाननम् ।
शुभदर्शनमेवासीन्नालभ्रष्टमिवाम्बुजम् ॥ ५०
हत्वा कर्णसुतं भीमस्तावकान्पुनरार्दयत् ।
कृपहार्दिक्ययोश्छित्त्वा चापे तावप्यथार्दयत् ॥ ५१
दुःशासनं त्रिभिर्विद्ध्वा शकुनिं षड्भिरायसैः ।
उलूकं च पतत्रिं च चकार विरथावुभौ ॥ ५२
हे सुषेण हतोऽसीति ब्रुवन्नादत्त सायकम् ।
तमस्य कर्णश्चिच्छेद त्रिभिश्चैनमताडयत् ॥ ५३
अथान्यमपि जग्राह सुपर्वाणं सुतेजनम् ।

G_3 कर्णपुत्रः. — ^{c}) K_3 त्वदीयांस्. Dn_1 च परं; $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ च परे (for चा°). S (except T_2) वीरा (for राजन्). — ^{d}) $T_{1.3}$ G M पर-; G_2 वीर (for वीरा). B_2 वीरं (for वीरान्).

46 G_1 om. 46–47. — ^{a}) K_3 (*sup. lin.* as in text) भीमसेनश्च. — ^{b}) K_4 भित्त्वा; D_7 स्थित्वा (for छित्त्वा). — ^{c}) K_3 V_1 भित्त्वा; D_6 हत्वा (for विद्ध्वा). — ^{d}) T_1 युधि (for हृदि). B_3 $D_{1.2.6}$ T_3 $G_{2.3}$ च (for ह).

47 G_1 om. 47 (cf. v. l. 46). — ^{a}) K_4 D_1 अथान्य-; T_1 अन्यथा (for अथान्यद्). T_1 आधेय (for आदाय). — ^{b}) T_2 सदृढं. B_2 भीमविक्रमं. K_3 D_8 दृढं भीमपराक्रमः; D_6 $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ M बलवद्वे(M_{2-4} °वान्वे)गवत्तरं. — ^{c}) B_1 सह्यं (for सज्यं).

48 ^{a}) B (except B_5) $D_{2-4.7}$ S (except T_2) दशभिः (for नवभिः). — ^{b}) B_3 नित्यं; B_4 (marg. as in text) युध्यन्; B_5 नर्तन्; S राजन् (for नृत्यन्). K_3 शितैषुभिः; V_1 B_5 Da_1 $D_{1.5.6}$ इवाहवे; B_3 निजेषुभिः; S महे(M_3 दशे)षुभिः (for इवे°). — ^{c}) B_5 transp. कर्णं and तूर्णं. M_1 कर्णस्य (for कर्णं). — ^{d}) Da_1 D_5 त्रिसप्तत्य-; T_2 °त्यास्. Dn_1 T_2 शिलीमुखैः (for शितैः शरैः). B_5 सप्तत्या निशितैः शरैः.

49 ^{a}) $Ś_1$ K_2 वृषसेनं च; K_1 सुसेनं चैव; K_4 सुखेण चैव; V_1 Da_1 $D_{1.5.8}$ भानुषेणं च; B $D_{3.4.7}$ भानुसेनं (B_2 °संतं) च; Dn_1 भानुदेवं च; D_2 सुसुखेणं च (for सत्यसेनं च). K_3 भानुषेणाश्वदशभिः (sic). — ^{b}) $Ś_2$ K_3 V_1 B D (except Dn_1) S (except T_2) साश्वसूता(G_2 °यूथा)युध(T_2 °त)ध्वजं. — ^{c}) $Ś_2$ (marg.) पश्यतां. $Ś_2$ om. from सुहृदां to the end of 50. T_1 सुकृतां (for सुहृदां).

50 $Ś_2$ om. 50 (cf. v. l. 49). — ^{a}) $Ś_1$ $K_{2.3}$ D_2 क्षुरप्रनुन्नं; S °कृत्तं (for °णुन्नं). G_2 तं तस्य (for तत्तस्य). — ^{b}) M_1 शरं (for शिरश्). K_1 om. 50^{d}. — ^{d}) K_4 नात्ताभ्रष्टं; B_2 नालभ्रष्ट-; Da_1 नालाक्रुष्टं; G_2 नावसृष्टम् (for नालभ्र°). D_2 [अं]बुदं.

51 ^{a}) T_1 कीर्णं (for कर्ण-). K_1 भीमं. — ^{b}) D_8 दुःशासनमथ (for तावकान्पुनर्). K_3 $B_{1.2.5}$ Dn_1 D_6 S (except G_1) अर्दयत् (T_3 G_3 °न्). V_1 तावकानप्रमर्दयत्. — K_3 D_8 om. (hapl.) 51^{cd}. — ^{cd}) T_3 G M transp. छित्त्वा and चापे. Dn_1 T_2 चापि; D_6 स्थित्वा; T_1 चासौ (for छित्त्वा). V_1 B Da_1 $D_{1.3.5-7}$ चापौ (for चापे). $Ś_2$ D_2 चाप्ये ताव् (for चापे ताव्). D_6 [अ]ताडयत्; $T_{1.2}$ $G_{1.2}$ M [अ]मर्दयत्; T_3 G_3 [अ]पातयत् (for अथार्दयत्).

52 M_3 om. (hapl.) 52–53. — ^{a}) V_1 भित्त्वा (for विद्ध्वा). — ^{b}) Da_1 $D_{1.5}$ त्रिभिर् (for षड्भिर्). — ^{c}) V_1 $B_{2.5}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.5.6}$ (both times).8 (*sup. lin.* as in text) T_2 च त्रिभिर्विद्ध्वा (V_1 °भूंत्वा). T_1 उलूकं पंचविंशत्या. — D_6 reads 52^{bc} twice. — ^{d}) V_1 B_5 Da_1 $D_{1.5.6}$ विमुखाव्; Dn_1 T_2 विमुखान्; D_2 विरथांस् (for विरथाव्). Dn_1 बहून्; D_2 तदा; T_2 [अ]रीन् (for [उ]भौ).

53 M_3 om. 53 (cf. v. l. 52). — ^{a}) B_1 Dn_1 $D_{3.4.7}$ हा (for हे). V_1 D_8 भानुषेण; B_2 सुषेण त्वं; B_3 वसुसेन; Bom. ed. सुषेणं च (for हे सुषेण). D_2 हते सुषेणे चिच्छेद. — ^{b}) B_2 धनुष्यादत्त; D_8 वदन्ना° (for ब्रुवन्ना°). Dn_1 आदाय (for आदत्त). B_4 कार्मुकं. D_2 वृषसेनस्य कार्मुकं. — ^{c}) K_3 तमभ्य-; V_1 Dn_1 D_8 T_2 भीमस्य; T_1 तं तस्य (for तमस्य). D_2 हयांश्चतुर्भिर्विव्याध. — ^{d}) K_2 Da_1 $D_{1.5}$ चैवम्; D_6 एनम् (for चैनम्). K_3 अपीडयत् (for अताड°).

54 D_2 om. 54–55. — ^{a}) $Ś_2$ K_2 अन्यद्; B_5 अस्त्रं (for अन्यम्). B $D_{3.4.7}$ परिजग्राह (for अपि ज°). V_1

सुषेणायास्सृजद्भीमस्तमप्यस्याच्छिनद्वृषः ॥ ५४
पुनः कर्णस्त्रिसप्तत्या भीमसेनं रथेषुभिः ।
पुत्रं परीप्सन्विव्याध क्रूरं क्रूरैर्जिघांसया ॥ ५५
सुषेणस्तु धनुर्गृह्य भारसाधनमुत्तमम् ।
नकुलं पञ्चभिर्बाणैर्बाह्वोरुरसि चार्दयत् ॥ ५६
नकुलस्तं तु विंशत्या विद्ध्वा भारसहैर्दृढैः ।
ननाद बलवन्नादं कर्णस्य भयमादधत् ॥ ५७
तं सुषेणो महाराज विद्ध्वा दशभिराशुगैः ।
चिच्छेद च धनुः शीघ्रं क्षुरप्रेण महारथः ॥ ५८
अथान्यद्धनुरादाय नकुलः क्रोधमूर्च्छितः ।
सुषेणं बहुभिर्बाणैर्वारयामास संयुगे ॥ ५९
स तु बाणैर्दिशो राजन्नाच्छाद्य परवीरहा ।
आजघ्ने सारथिं चास्य सुषेणं च ततस्त्रिभिः ।
चिच्छेद चास्य सुदृढं धनुर्भल्लैस्त्रिभिस्त्रिधा ॥ ६०
अथान्यद्धनुरादाय सुषेणः क्रोधमूर्छितः ।
अविध्यन्नकुलं षष्ट्या सहदेवं च सप्तभिः ॥ ६१
तद्युद्धं सुमहद्घोरमासीद्देवासुरोपमम् ।

C. 8. 2273
B. 8. 48. 40
K. 8. 43. 40

अथ संप्र*गृह्यान्यत्; Da1 Dn1 D1.5.6.8 S अथ प्रगृह्यान्यदपि (Da1 D1.5 °मिपुं; T1.2 M °मपि). — b) K1.2 V1 B2.5 Da1 D1.5.6 T G सुतेजसं (K2 °रं). — c) B3 सुसेनाय. — d) Dn1 तद् (for तं). T1 अभ्यस्य; T2.3 G2.3 अस्यापि (for अप्यस्य). Ś K2.4 [अ]सृजद् (for [अ]च्छिनद्). D5 धृपा; T G2.3 रुपा; M2-4 वृषा (for वृषः). G1 तमस्याभ्यच्छिनद्वृपा.

55 D2 om. 55 (cf. v. l. 54). — a) K3 तं (submetric) (for पुनः). — b) V1 B D (D2 om.) S अथ (for रथे). — c) T2 पुत्रान्. T1 परिद्य (sic) (for परीप्सन्). — d) V1 क्रुद्धं क्रुद्धो; B4.5 Da1 D5.6 क्रुद्धं (B4 °द्धः) क्रूरैर्; Dn1 D8 T2 क्षुरैः क्रुद्धो; T1 क्रुद्धस्तस्य; T3 G क्रुद्धः शत्रु- (G1 °त्रुं); M क्रुद्धः क्रुद्धं.

56 ab) K4 B2 च; D8 (*sup. lin.* as in text) सु- (for तु). V1 भारसाहमनुत्तमं (for b). S (except T2) चित्रं धनुरथादाय सुषेणः क्रोधमूर्छितः. — d) K3 B D (except D8) S चार्पयत् (for चार्द°).

57 D2 om. 57–66. — a) B2 तत्र (for तं तु). — b) V1 [अ]वधीद्; B2 T2 भित्त्वा (for विद्ध्वा). Dn1 भारसहदृढैः; S भा(G2 भ)रत संयुगे (for °सहैर्दृढैः). — c) K3 V1 B2.5 D3.4.6.8 T2 G1.2 M बलवान्. G2 राजन् (for नादं). — d) Ś2 K1.4 B1 T1.2 आददत् (T2 °दन्); Da1 D1.5 आरुधत् (for आदधत्).

58 D2 om. 58 (cf. v. l. 57). — a) B1 सुषेणं. — b) M1 बहुभिर् (for दशभिर्). V1 Dn1 D6.8 S आयसैः (for आशुगैः). — c) V1 Dn1 D6.8 S धनुरस्याच्छिनच्छीघ्रं. — d) D8 महारथं.

59 D2 om. 59 (cf. v. l. 57). B3 om. (hapl.) 59^{c}–61^{b}. — c) B (B3 om.) Dn1 D3.4.7 नवभिर्; T2 दशभिर् (for बहुभिर्). — d) B5 दारयामास; T2 अर्द°.

60 B3 D2 om. 60 (cf. v. l. 59 and 57). — a) V1 Da1 D1.5.6 S तस्य; B5 सम- (for स तु). — M3 om. 60^{c}–61^{b}. — c) B2 आच्छाद्य (for आजघ्ने). T1 सारथिः. D6 चाशु; T G M1 क्रुद्धः (for चास्य). — d) M1 सुषेणस्य (for °णं च). T1 सुषेणं पंचभिः शरैः; T3 G M1.2.4 °णं च पतत्रिभिः. — e) B2 चास्याशुभृशं; D7 चास्य सदृढं; T1 साध्यसु°; G2 चाप्यस्य दृढं (for चास्य सु°). — f) Ś2 त्रिधिः; D8 त्रिभिः; T1 G2 तदा; T2.3 G1.3 M2.4 तथा (for त्रिधा).

61 B3 M3 om. 61^{ab} (cf. v. l. 59 and 60). D2 om. 61 (cf. v. l. 57). — a) Ś2 आधाय (for आदाय). — b) T1.3 G M1.2.4 परवीरहा (for क्रोधमूर्छितः). — c) B1.2.5 Dn1 D8 T2 आविध्यन्; T1 G2 अविध्यं (for अविध्यन्). B3 नकुलः.

62 D2 om. 62 (cf. v. l. 57). D1 om. (hapl.) 62^{a}–63^{d}. — a) V1 B2 Da1 Dn1 D5 सुमहा-; S (except T3 G3) अभवद् (for सुमहद्). T1 तेन (for घोरं). — b) T1 घोरं (for आसीद्). — After 62^{c}, M1 reads 66^{d}–67^{a}, repeating it in its proper place. — d) B2 च संयुगे; T3 G3 रथं प्रति (for वधं प्रति). — After 62, S ins.:

430* सात्यकिर्वृषसेनं तु विद्ध्वा सप्तभिराशुगैः ।
पुनर्विव्याध सप्तत्या सारथिं च त्रिभिः शरैः ।
वृषसेनस्तु शैनेयं शरेण नतपर्वणा ।
आजघान महाराज शङ्खदेशे महारथम् ।
शैनेयो वृषसेनेन पत्रिणा परिपीडितः । [5]
क्रोधं चक्रे महाराज क्रुद्धो वेगं च दारुणम् ।
जग्राहेषुवरान्वीरः शीघ्रं स दश पञ्च च ।

[(L. 1) S (except T2) आयसैः (for आशुगैः). — G1 om. line 2. — (L. 2) T3 G3 शितैः (for शरैः). — (L. 3) G2 अथ (for तु). T2 शितेन (for शरेण). T1

C. 8. 2274
B. 8. 48. 41
K. 8. 43. 40

निघ्नतां सायकैस्तूर्णमन्योन्यस्य वधं प्रति ॥ ६२
सात्यकिर्वृषसेनस्य हत्वा सूतं त्रिभिः शरैः ।
धनुश्चिच्छेद भल्लेन जघानाश्वांश्च सप्तभिः ।
ध्वजमेकेषुणोन्मथ्य त्रिभिस्तं हृद्यताडयत् ॥ ६३
अथावसन्नः स्वरथे मुहूर्तात्पुनरुत्थितः ।
अथो जिघांसुः शैनेयं खड्गचर्मभृदभ्ययात् ॥ ६४
तस्य चाप्लवतः शीघ्रं वृषसेनस्य सात्यकिः ।
वराहकर्णैर्दशभिरविध्यदसिचर्मणी ॥ ६५
दुःशासनस्तु तं दृष्ट्वा विरथं व्यायुधं कृतम् ।
आरोप्य स्वरथे तूर्णमपोवाह रथान्तरम् ॥ ६६
अथान्यं रथमास्थाय वृषसेनो महारथः ।
कर्णस्य युधि दुर्धर्षः पुनः पृष्ठमपालयत् ॥ ६७
दुःशासनं तु शैनेयो नवैर्नवभिराशुगैः ।
विसूताश्वरथं कृत्वा ललाटे त्रिभिरार्पयत् ॥ ६८
स त्वन्यं रथमास्थाय विधिवत्कल्पितं पुनः ।

M3 [आ]नतपर्वणा. — (L. 4) G1 महारथः. — (L. 5) T1 M भृश- (for परि-). — (L. 6) T3 G कोपं (for क्रोधं). — (L. 7) T1.3 G3 M1 वै दश; G1.2 M2–4 दश च (for स दश). G1.2 सप्त (for पञ्च).]

63 D1 om. 63^{abcd} (cf. v. l. 62). D2 om. 63 (cf. v. l. 57). — ^{b}) Ś1 V1 B1.5 Da1 Dn1 D3–7 S transp. हत्वा and सूतं. — ^{c}) Ś2 K4 T1.3 G M1.3 चैकेन (for भल्लेन). — ^{e}) B2 छित्वा; T3 तेन; G3 विध्वा (for [उ]न्मथ्य). — ^{f}) D4 [अ]ताडयन्.

64 D2 om. 64 (cf. v. l. 57). — ^{a}) D3 असावसन्नः; T1.2 G2 M अथापतच्च (T2 °त्स); T3 G1.3 अथा(G1 °थे)पतंस्तु. K3 Dn1 D3 स रथे. — ^{b}) T1 मुहूर्तान्. — After 64^{ab}, N (D2 om.) T2 ins.:

431* स रणे युयुधानेन विसूताश्वरथध्वजः ।

[T2 सुषेणो (for स रणे). Ś1 K1.2 युद्धदानेन; Ś2 युयुदा°. D6 शूरेण युयुधे तेन (for the prior half). Ś K1.2 V1 D6.8 विसूताश्वधनुर्ध्वजः; Dn1 T2 व्यश्वसूत° (for the posterior half).]

— ^{c}) Ś K B D (D2 om.) T2 कृतो; V1 कृते; T3 G ततो (for अथो). T1 शैनेयः. — ^{d}) K1 खड्गचर्मभृदव्यधात्; K3 °धरोभ्ययात्; K4 B1.4 D3.4 T3 °धृग°; V1 °भृदभ्यगात्; D7 °भृगभ्ययात्; G1 °धृदो°; G3 °धृगभ्यगात्.

65 D2 om. 65 (cf. v. l. 57). — ^{a}) K1 च प्लुवतः; K3 T1.3 G M चाद्र°; V1 B5 Dn1 D6 T2 चाप(T2 °पं)-ततः; D3 चाप्लवतः; D8 चाप्लु°. — ^{b}) B2 सायकैः (for सात्यकिः). — ^{c}) Dn1 D7 वाराहकर्णैर् (Dn1 °र्णो). — ^{d}) K3 दशचर्मणि (for असिचर्मणी). T1 M विदुधावासि-चर्मणी; T2 आच्छिनचा°; T3 G विध्याधास्यासिचर्मणी (G2 °णि).

66 D2 om. 66 (cf. v. l. 57). — ^{a}) Da1 D1.5 च (for तु). G1.2 ततः क्षिप्रं (for तु तं दृष्ट्वा). — ^{b}) T1 पितरं (for विरथं). G2 विरथस्यायुधं (for विरथं व्यायुधं). K3 कृपं; T1 G1.2 M तथा; T3 G3 तदा (for कृतम्). — ^{c}) Ś K1.2.4 [अ]थ; T2 स्वे (for स्व-). B Da1 Dn1 D1.3–7 S स्वरथं. — M1 reads 66^{c}–67^{a} for the first time after 62^{c}. — ^{d}) K3 B2 अपोवाहद्. B1 रणांतरं; Dn1 रथांतरे; D3.4.7 रणातुरं; D6 रणार्णवात्.

67 ^{a}) K3 ततः स्व-; Dn1 अथान्य- (for °न्यं). — ^{b}) D2.8 G2 महाबलः (for °रथः). — After 67^{ab}, Ś K1.2.4 V1 (marg.) B D (except Dn1 D6; D3 marg.) ins.:

432* द्रौपदेयांस्त्रिसप्तत्या युयुधानं च पञ्चभिः ।
भीमसेनं चतुःषष्ट्या सहदेवं च पञ्चभिः ।
नकुलं त्रिंशता बाणैः शतानीकं च सप्तभिः ।
शिखण्डिनं च दशभिर्धर्मराजं शतेन च ।
एतांश्चान्यांश्च राजेन्द्र प्रवीराञ्जयगृद्धिनः । [5]
अभ्यर्दयन्महेष्वासः कर्णपुत्रो विशां पते ।

[(L. 1) D2 सप्तभिः. — B1 D3 om. line 2. B3 om. lines 2–3. — (L. 2) Ś K1.2.4 V1 B5 सप्तभिः. — (L. 3) B2 त्रिंशतैः; D8 °तिः. D3 तु (for च). — (L. 4) K1 शिखंडिने. — (L. 5) B2 om. the first च. Ś2 K2.4 प्रवरान्. Ś1 K2 जयगृद्धिणः; Ś2 K1.4 °द्धिणः; D8 °द्धिनः. — (L. 6) Da1 D1.5 अभ्यद्रवन्. Ś1 K2 महेष्वासान्.]

— Ś K2 om. 67^{c}–71^{d}. D2 om. 67^{cd}. — ^{d}) K1 सुतः; K4 स तु; B Da1 D1.3–5.7 ततः (for पुनः). B4 अरक्षत (for अपालयत्).

68 Ś K2 om. 68 (cf. v. l. 67). — ^{a}) K3.4 B Da1 D1–5.7.8 च (for तु). D6 दुःशासनं त्रिभिर्भल्लैः; S (except T2) युयुधानं तु राधेयो. — ^{b}) Dn1 T2 विभ्वा (for नवैर्). T3 G बहुभिर् (for नवभिर्). K1.3.4 B1.2.4 D2–4.6.7 S (except T2) आयसैः (for आशुगैः). — ^{c}) B2 निसूताश्वरथं; S (except T2) विसूताश्वायुधं (for °श्वरथं). — ^{d}) Dn1 T1.3 G M अर्पयत्; D2.8 T2 अर्द° (for आर्प°).

69 Ś K2 om. 69 (cf. v. l. 67). — ^{a}) D3 T1 G1.2 M स चान्यं; T3 G3 अथान्यं (for स त्वन्यं). Da1 D1 [अ]न्यरथं. — ^{b}) D6 laouna for विधिवत्कल्पि-. — ^{c})

युयुधे पाण्डुभिः सार्धं कर्णस्याप्याययन्बलम् ॥ ६९
धृष्टद्युम्नस्ततः कर्णमविध्यद्दशभिः शरैः ।
द्रौपदेयास्त्रिसप्तत्या युयुधानस्तु सप्तभिः ॥ ७०
भीमसेनश्चतुःषष्ट्या सहदेवश्च पञ्चभिः ।
नकुलस्त्रिंशता बाणैः शतानीकश्च सप्तभिः ।
शिखण्डी दशभिर्वीरो धर्मराजः शतेन तु ॥ ७१
एते चान्ये च राजेन्द्र प्रवीरा जयगृद्धिनः ।
अभ्यर्दयन्महेष्वासं सूतपुत्रं महामृधे ॥ ७२
तान्सूतपुत्रो विशिखैर्दशभिर्दशभिः शितैः ।
रथे चारु चरन्वीरः प्रत्यविध्यदरिंदमः ॥ ७३
तत्रास्त्रवीर्यं कर्णस्य लाघवं च महात्मनः ।
अपश्याम महाराज तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ७४
न ह्याददानं ददृशुः संदधानं च सायकान् ।

C. 8. 2290
B. 8. 48. 58
K. 8. 43. 63

T2 प्रयुध्यन् (for युयुधे). V1 B2.5 Da1 D1.5 T1.3 G पांडवैः. Dn1 om. (hapl.) from सार्धं (in 69^{c}) to the end of 70. — ^{d}) K1 अप्याययौ; K3 B1 °पयद् (B1 °याद्); V1 आरोपयन्; B2 आययनं; Da1 D1.5 आपालयन्; D3 आप्याययद्; T1.3 G M2-4 व्य(G1.2 वि)धमत्; T2 आगमयद्; M प्याययन् (for [आ]प्याय°).

70 Ś K2 Dn1 om. 70 (cf. v. l. 67 and 69). — ^{a}) K4 धृष्टद्युम्नसुतः कर्णं. — ^{b}) T2 विव्याध (for अविध्यद्). — K1 om. (? hapl) 70^{c}–71^{d}. — ^{c}) D2.6 तु (for त्रि-). — ^{d}) B2 युयुधानं. K3 द्वि-; B2 T1 G1.2 M च; D4 त्रि- (for तु). V1 B5 Da1 D1.2.5.6 T2 पंचभिः (for सप्तभिः).

71 Ś K2 om. 71 (cf. v. l. 67). K1 om. 71^{abcd} (cf. v. l. 70). K3 D6 om. (hapl.) 71^{ab}. — ^{b}) K4 V1 B D (D6 om.) T2.3 G M2.4 सप्तभिः (for पञ्चभिः). — ^{d}) K4 B1.5 D2-4.7 S तु (for च). V1 T2 पंचभिः (for सप्तभिः). — ^{e}) K3 T3 G बाणैर्; B3.4 विध्वा (for वीरो). — ^{f}) K3.4 B (except B1) Dn1 D6.8 S च (for तु).

72 Cf. lines 5–6 of 432*. — ^{b}) K4 जयगृद्धिणः; D6 °कृद्धिनः; D8 °अभ्रिनः; T1 °गृध्नवः. — ^{c}) T3 G2.3 अभ्यद्रवन्. Dn1 D8 T1.2 महेष्वासाः. — ^{d}) V1 Da1 Dn1 D1.5 S विशां पते (for महामृधे).

73 ^{a}) K5 D8 निशितैः; V1 B5 विव्याध (for विशिखैर्). — ^{b}) Dn1 om. the first दशभिः. V1 B5 विशिखैर्; B3 विव्याध (for the first दशभिर्). K1 त्रिधा; K3.4 B (except B5) D2-4.6-8 T1.3 G M1 शरैः; V1 शतैः. — ^{c}) K3 Da1 Dn1 D5 रथेनानुचरन्; B2 रथे चान्य°; D1 रथिनानु°; D2 तथैनानुचरान्; D4.7 T2 रथे चानुचरन्; D6 रथेन तु चरद्. K3 चारु (for वीरः). T1 रथप्रचारान्विचत (sic); T3 G रथप्रचारान्प्रचरन्; M1 °न्विपुलान्; M2-4 रथप्रचारं विचरन्. — ^{d}) Ś2 प्रतिविध्यद्; K1 प्रत्यविध्यम्. D8 अरिंदम. — After 73, T G ins.:

433* सात्यकिं भीमसेनं च धृष्टद्युम्नं शिखण्डिनम् ।
द्रौपदेयांश्च संरब्धान्यतमानान्महारथान् ।
पश्यतां सर्वसैन्यानामथैतान्सूतनन्दनः ।
विरथान्रथिनः श्रेष्ठान्निमेषाधार्च्चकार ह ।
अमोघत्वाच्च बाणानां भूतसंघा विसिस्मियुः । [5]

[(L. 1) T1.2 धृष्टद्युम्नशिखंडिनौ (for the posterior half). — (L. 3) T3 G3 अथैनान्; G1.2 अथ तान्. — (L. 4) T1 श्रेष्ठः; T3 G3 श्रेष्ठाः.]

74 ^{a}) K3 [अ]तिवीर्यं; T1 [अ]स्य वीर्यं. — ^{c}) D4 न पश्याम; D6 अपश्यन्स (for अपश्याम). B1 D7 महाभाग (for °राज).

75 ^{a}) T1 [अ]पि (for हि). Ś K1.2.4 [आ]दधानं. — ^{b}) K3 सायकैः; D6 सायकं. — ^{c}) B3 विधमंतं (for विमुञ्चन्तं). D3.6 शरान्राजन् (for च संरम्भाद्). — ^{d}) V1 B1 Da1 D1.7 अपश्यंत; B5 ***ते; Dn1 अपश्याम; T2 अपश्यंस्ते (for ददृशुस्ते). K3 V1 B Da1 Dn1 D1-7 T2 हतान(T2 °न्ह)रीन् (for महारथम्). D8 ददृशुर्निहतानरीन्; T1.3 G M अपश्यन्नै(M2.4 °न्ने)व तं जनाः. — T1.3 G M ins. after 75: T2 after 78:

434* प्रतीच्यां दिशि तं दृष्ट्वा प्राच्यां पश्याम लाघवात् ।
न तु पश्याम राजेन्द्र क्व तु कर्णो व्यतिष्ठत ।
इषुणेव स्म पश्यामो विकिरन्तं समन्ततः ।
छादयन्तो दिशो राजञ्शलभानामिव व्रजान् ।
तस्य तैरिषुभिस्तीक्ष्णैः संपतद्भिः सहस्रशः । [5]
मरीचिभिरिवोष्णांशोः शितैः संनतपर्वभिः ।
व्याप्ताः सर्वा दिशो राजन्योधाश्च ददृशुस्तदा ।
शरैः संवृतमाकाशं तत्राभ्रमिव चाभवत् ।

[(L. 1) T2 तिष्ठंतं (for तं दृष्ट्वा). M1 प्राच्य (for प्राच्यां). — (L. 2) T G3 M च (for तु). M2-4 [अ]पश्याम. T1.3 G3 M1 [ऽ]व तिष्ठति; M2-4 [ऽ]भ्य(M3 °भि)तिष्ठति. — T2 om. lines 3–7. — (L. 3) T1.3 G1.3 एवास (for एव स). T1.3 G1.3 विनिकीर्णान् (T3 G1 °र्णाः). M1.4 विकरंतः. — (L. 4) T1.3 G1.3 छादयानान्. G1 शलभाभ्रं (for °भानां). M1.2.4 व्रजाः; M3 प्रजाः (for व्रजान्). — (L. 6) T1 M1 शरैः (for शितैः). — (L. 7) T1 व्याप्तिः. T1 M3.4 योधा न (T1 °धानां); M1 योधानां. T1 तथा (for तदा). — After line 7, T1

C. 8. 2291
B. 8. 46. 58
K. 8. 43. 63

विमुञ्चन्तं च संरम्भाद्दद्दृशुस्ते महारथम् ॥ ७५
द्यौर्वियद्भूर्दिशश्चाशु प्रणुन्ना निशितैः शरैः ।
अरुणाभ्रावृताकारं तस्मिन्देशे बभौ वियत् ॥ ७६
नृत्यन्निव हि राधेयश्चापहस्तः प्रतापवान् ।
यैर्विद्धः प्रत्यविध्यत्तानेकैकं त्रिगुणैः शरैः ॥ ७७
दशभिर्दशभिश्चैनान्पुनर्विद्ध्वा ननाद ह ।
साश्वसूतध्वजच्छत्रास्ततस्ते विवरं ददुः ॥ ७८

तान्प्रमृद्नन्महेष्वासान्राधेयः शरवृष्टिभिः ।
राजानीकमसंबाधं प्राविशच्छत्रुकर्शनः ॥ ७९
स रथांस्त्रिशतान्हत्वा चेदीनामनिवर्तिनाम् ।
राधेयो निशितैर्बाणैस्ततोऽभ्याच्छद्युधिष्ठिरम् ॥ ८०
ततस्ते पाण्डवा राजञ्शिखण्डी च ससात्यकिः ।
राधेयात्परिरक्षन्तो राजानं पर्यवारयन् ॥ ८१
तथैव तावकाः सर्वे कर्णं दुर्वारणं रणे ।
यत्ताः सेनामहेष्वासाः पर्यरक्षन्त सर्वशः ॥ ८२

---

repeats line 5. — (L. 8) Om. in M. T_1 शितैः (for शरैः). T_1 G_1 तत्राभ्रैर् (for °भ्रं). T_2 तदाद्भुतमिवाभवत् (for the posterior half).]
— After the above, T_2 ins. 436*.

76 B_3 om. 76^{ab}. — ^{a}) V_1 द्यौर्भूर्वियद्; T_2 वियद्भूमिर्; (for द्यौर्वियद्भूर्). Cc cites द्यौः. K_3 $D_{4.8}$ चापि; V_1 B (B_3 om.) Da_1 Dn_1 $D_{1.3.5.7}$ S चैव; D_2 तासु (for चाशु). — ^{b}) V_1 B (B_3 om.) Da_1 $D_{1.3.5-7}$ प्रपूर्णा; T_3 G M_{2-4} प्रच्छन्ना. — Ś K_2 om. (hapl.) 76^c–77^d. — ^{c}) K_1 अरुणाभव्यताकारं (sic); B_5 °भ्रावृताकाशं; Dn_1 °भावृताकारास; T_1 °भ्रा जटाकारास्; T_3 $G_{2.3}$ तमोमणीवृ(G_2 °कृ)ताकारः; G_1 तमोव्रातावृताकारं. — ^{d}) $K_{1.3}$ B_5 $D_{2.6.8}$ T_2 [अ]भवज्जगत्; B_3 नभो बभौ; Da_1 $D_{1.5}$ [अ]भवद्वियत्; Dn_1 [अ]भवत्रणे; $T_{1.3}$ G M [अ]भवत्त(T_1 °वंस्त)दा (for बभौ वियत्). — After 76, S (except T_2) ins.:

435* ततः पुनरमेयात्मा कर्णो राजन्महारथः ।
न्यहनत्समरे योधान्यौधव्रतमनुष्ठितः ।

[(L. 2) M यौधान्. T_1 $G_{1.2}$ योधव्रतम्; M_2 यौधव्रातम्. T_3 G_3 अनुष्ठिताः; M_{2-4} °व्रतम्.]

77 Ś K_2 om. 77 (cf. v. l. 76). — ^{a}) K_4 D_8 च for हि). — ^{b}) S (except T_2) रणाजिरे (for प्रतापवान्). — ^{d}) M_3 एकैकः. K_1 दशभिर्द्विगुणैः शरैः.

78 ^{a}) $B_{1.5}$ $D_{3.4.7}$ शतैश्च; B_3 शरैश्च (for the first दशभिर्). $K_{1.3}$ $B_{1.2.5}$ $D_{1.3.4.7.8}$ T_2 चैतान्; V_1 Dn_1 D_6 $T_{1.3}$ G M चैव; Da_1 चान्यान्; D_2 चैनं. — ^{b}) N (except Dn_1 D_6) च (for ह). S (except T_2) पुनर्विव्याध नानदन् (T_1 $M_{1.3}$ °दत्) — ^{c}) K_3 V_1 B_5 $D_{1.4.5}$ -रथच्छत्रास्; K_4 -ध्वजच्छिन्नास्; B_1 Da_1 D_7 -रथच्छत्रास्; B_2 D_8 -रथच्छत्रा; B_3 D_3 T_2 -रथोऽच्छन्नास् (D_3 °त्रां); Dn_1 -रथं हत्वा; D_6 -ध्वजच्छत्रांस्; T_1 M -ध्वजच्छत्रं (M_1 °त्रान्). K_1 साध्वसूतध्वजच्छन्नास् (sic); D_2 अश्वसूतध्वजं छत्रं. — ^{d}) D_8 हतास् (for ततस्). G_1 विदुरं; M_1 विकिरं; Cc विवरम् (as in text). K_1 दुधुः.

— $T_{1.3}$ G ins. after 78: T_2 ins. 434* (cf. v. l. 75) after 78 and cont.:

436* ते हन्यमानाः कर्णेन पलायन्ते दिशो दश ।
नादयन्तो दिशः सर्वाः कर्णत्रस्ता विचेतसः ।

[(L. 1) T_1 पालयंति; T_2 पालयंत; G_1 पालयंतो. — (L. 2) T_1 विचेतनः.]

79 ^{a}) Dn_1 यान् (for तान्). K_3 B_4 Da_1 Dn_1 $D_{3-5.8}$ T_3 G_3 M प्रमृद्य (K_3 °ज्य); K_4 D_2 प्रमद्य; V_1 B_5 D_7 $T_{1.2}$ प्रमथ्य; $B_{1.3}$ प्रसृत्य; B_2 प्रत्यूह्य; D_6 प्रमर्द्य; $G_{1.2}$ समृद्य (G_2 °त्य). — B_2 om. 79^{cd}. —) $Ś_2$ K_1 $B_{1.3.4}$ $D_{2-4.7}$ गजानीकं; Dn_1 D_8 T_2 रथा°. — ^{d}) Dn_1 प्राविध्यच्. Ś $K_{1.2.4}$ B_1 शत्रुकर्षणः(K_4 °णं); K_3 °दर्शनः; V_1 B_5 Da_1 Dn_1 $D_{1.2.5.6}$ T_2 °तापनः.

80 ^{a}) B_2 सर्वतः (for स रथांस्). K_1 Da_1 M_1 त्रिंशतं; K_3 निशितैर्; K_4 D_6 त्रिदशान्; V_1 B $D_{1-5.7}$ $T_{1.3}$ G M_{2-4} त्रिशतं (B_2 °तो); D_8 त्रिंशतान्. T_2 स रथानां शतं हत्वा. — ^{b}) V_1 G_3 अति(G_3 °नु)वर्तिनां; D_8 अनिवर्तिनः. — ^{d}) $Ś_2$ K_4 V_1 B_3 Da_1 Dn_1 $D_{1.3-5.8}$ M [ऽ]भ्यच्छंद्; K_3 [ऽ]भ्ययुद् (sic); B_2 $T_{1.2}$ [ऽ]गच्छद्; $D_{2.6}$ [ऽ]भ्यायात्; T_3 G [ऽ]भ्यागात्. — After 80, T_3 G ins.:

437* ततस्ते विरथाः शूरा रथानन्यान्समास्थिताः ।
परिवव्रुर्महाराज धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।

[(L. 1) G_1 विविधाः (for विरथाः).]

81 ^{a}) T_1 $G_{1.2}$ M तु परे; T_3 G_3 च परे (for पाण्डवाः). — ^{b}) K_2 ससाभ्यधिः (sic); B_2 °त्यकेः. — ^{d}) K_3 पर्यपालयन्. — After 81, T_3 G ins.:

438* मुञ्चन्तो विविधान्बाणान्स्वर्णपुङ्खाञ्शिलाशितान् ।

[G_2 निशितान् (for विविधान्).]

82 ^{a}) B_3 पांडवाः; Da_1 D_5 तावकान्. — ^{b}) B_2 om. रणे. — ^{c}) T_3 G_2 यत्र; $G_{1.3}$ M_{2-4} यत्त-; M_1 यत्न- (for यत्ताः). K_3 B Da_1 D_{1-8} शूरा; V_1 Dn_1 सेनां; T_1 सर्वे (for सेनाः). T_2 बलिनस्ते महेष्वासाः.

नानावादित्रघोषाश्च प्रादुरासन्विशां पते ।
सिंहनादश्च संजज्ञे शूराणामनिवर्तिनाम् ॥ ८३

ततः पुनः समाजग्मुरभीताः कुरुपाण्डवाः ।
युधिष्ठिरमुखाः पार्थाः सूतपुत्रमुखा वयम् ॥ ८४

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

३३

संजय उवाच ।
विदार्य कर्णस्तां सेनां धर्मराजमुपाद्रवत् ।
रथहस्त्यश्वपत्तीनां सहस्रैः परिवारितः ॥ १
नानायुधसहस्राणि प्रेषितान्यरिभिर्वृषः ।
छित्त्वा बाणशतैरुग्रैस्तानविध्यदसंभ्रमः ॥ २
निचकर्त शिरांस्येषां बाहूनूरूंश्च सर्वशः ।
ते हता वसुधां पेतुर्भग्नाश्चान्ये विदुद्रुवुः ॥ ३
द्रविडान्ध्रनिषादास्तु पुनः सात्यकिचोदिताः ।
अभ्यर्दयञ्जिघांसन्तः पत्तयः कर्णमाहवे ॥ ४
ते विबाहुशिरस्त्राणाः प्रहताः कर्णसायकैः ।

C. 8. 2305
B. 8. 49. 5
K. 8. 44. 5

83 ^{a}) D_{a1} D_{5} नानावादित्रदोषाश्च; D_{n1} T_{2} °शब्दाश्च; $T_{1.3}$ G M नादो (G_{1} M_{1}°ना-) वादित्रघोषाणां. — ^{b}) S (except T_{2}) प्रादुरासीत्समंततः. — ^{c}) S (except T_{2}) सिंहनादा(M_{1} °द)श्च संजज्ञुः. — ^{d}) Ś$_{2}$ अनिवर्तिनं; K_{3} V_{1} $B_{1.3-5}$ D_{a1} D_{n1} $D_{2-4.7.8}$ T_{2} अभि(V_{1} D_{a1} °ति)गर्जतां; B_{2} $D_{1.5}$ अतिगर्जितां; D_{6} अविगर्जि(by corr °र्जं)तां.

84 ^{a}) B_{2} सर्वे (for पुनः). D_{a1} $D_{1.5}$ समाजग्मुर्. — ^{b}) K_{3} D_{n1} अभितः (for अभीताः). D_{6} कुरुपुंगवाः; S (except T_{2}) °सृंजयाः. — ^{c}) D_{4} पार्थान्. — ^{d}) K_{3} तव (for सूत-). Ś$_{2}$ सूतपुत्रमुखाव्ययं (sic); K_{1} °त्रसुखावहं; D_{6} युधिष्ठिरमुखा वयं; T_{1} सूतपुत्रमवारयन्; T_{2} °त्रमुखादयः.

Colophon. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś$_{2}$ K_{4} द्वितीये(K_{4} °य)युद्धदिवसे; T_{1} द्वितीयेह्नि. — *Adhy. name:* V_{1} संसप्तकयुद्धे; T_{1} M_{1} कर्णपुत्रवधो नाम. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś$_{2}$ 32 (as in text); K_{1} 33; B_{1} M 42; B_{4} 47; B_{5} D_{6} 48; D_{a1} 59; D_{1} $T_{1.3}$ G 43; D_{4} 39; T_{2} 44.

33

1 T_{3} om. the ref. — ^{a}) M_{1} तान् (for तां). D_{1} सेना; M_{1} सेनाम्. — ^{b}) T_{1} धर्मपुत्रम्. Ś$_{1}$ (marg.) $B_{1.5}$ $D_{3.4.7.8}$ युधिष्ठिरम् (for धर्मराजम्). Ś K $B_{1.3}$ $D_{2-4.6-8}$ अथाद्रवत्; G_{2} अभि° (for उपा°). — ^{c}) D_{4} $G_{1.2}$ हस्त्यश्वरथपत्तीनां; M_{3} रथपत्त्यश्वपत्तीनां. — ^{d}) D_{a1} D_{5} साहस्रैः.

2 ^{a}) D_{n1} T_{2} बहूनि तु; M_{2-4} नानाबाण- (for नानायुध-). — ^{b}) V_{1} प्रहितानि; $B_{1.5}$ $D_{2-4.7}$ प्रेरितानि. K_{1} S वृषा; B_{3} D_{8} वृतः. — ^{c}) B_{5} कृत्वा; D_{6} स्थित्वा; $T_{1.3}$ G हत्वा. $T_{1.3}$ G M_{2-4} बाणगणैर् (for °शतैर्). T_{3} G उग्रस्. — ^{d}) G_{2} अवध्यत्. B $D_{3.4.7}$ T_{2} G_{1} असंभ्रमात्; D_{a1} $D_{1.5}$ M_{4} °भ्रमं; $M_{2.3}$ °भ्रमन्.

3 ^{a}) V_{1} B_{5} S (except T_{2}) उच्चकर्त; D_{a1} $D_{1.5}$ तच्च°; D_{2} विच°. B_{2} [उ]ग्रां; S (except T_{2}) [उ]ग्रो (for [ए]षां). — ^{b}) K_{3} V_{1} B_{2-5} D $T_{1.2}$ M सूतजः (for सर्वशः). — After 3^{ab}, D_{n1} T_{2} ins.:

439* प्रहर्तुकामानपरान्संधितेषूंस्तथापरान् ।
प्रगृहीतायुधान्बाहूनन्येषां च प्रधावताम् ।
निजघान रणे कर्णो नानाशस्त्रनिषेवितान् ।

[(L. 1) T_{2} संहतेषून् (for संधिते°). — (L. 3) T_{2} मनसास्त्रनिपीडितान् (for the posterior half).]

— ^{c}) K_{1} हत्वा. D_{n1} S भूतले (for वसुधां). — ^{d}) D_{2} भयाच् (for भग्नाश्). D_{n1} T_{2} M_{1} प्रद्रुता(M_{1} °तां)-श्च दिशो दश; $T_{1.3}$ G M_{2-4} प्रद्रुताश्चापरे दिशः.

4 ^{a}) Ś $K_{1.2}$ S (except T_{2}) द्रमिडांध्र-; V_{1} B_{1-4} $D_{2-4.7}$ द्राविडा(B_{2} °डां)स्तु (for द्रविडान्ध्र-). B_{4} D_{8} T_{2} च (for तु). B_{2} D_{8} T_{2} निषादान्. B_{5} द्राविडांध्रनिषादस्तु; D_{a1} D_{n1} $D_{1.5.6}$ द्रविडाश्च निषादाश्च. — ^{b}) D_{n1} ययुः (for पुनः). K_{3} $D_{2.3}$ सात्यकिनो(D_{2} °ना)दिताः; V_{1} B_{5} सात्वतचोदिताः; G_{1} सत्यकि°. — ^{c}) V_{1} $B_{1.2.5}$ D_{n1} $D_{2-4.7.8}$ अभ्य(T_{1} °भ्यु)द्रवन्; D_{a1} $D_{1.5}$ अभ्यर्दयत्. K_{3} जिघांसंत.

5 ^{a}) K_{3} बाहुशिरसत्राणाः; B_{2} T_{3} $G_{1.3}$ M वि(M_{1} [अ]पि)बाहुशिरःशस्त्राः; D_{8} विबाहुविशस्त्राश्च; G_{2} विबाहुशिरसन्त्रस्ताः (sic). — ^{b}) $T_{1.3}$ G M सहसा; T_{2} प्रद्रुताः

C. 8. 2305
B. 8. 49. 5
K. 8. 44. 5

पेतुः पृथिव्यां युगपच्छिन्नं शालवनं यथा ॥ ५
एवं योधशतान्याजौ सहस्राण्ययुतानि च ।
हतानीयुर्महीं देहैर्यशसापूरयन्दिशः ॥ ६
अथ वैकर्तनं कर्णं रणे क्रुद्धमिवान्तकम् ।
रुरुधुः पाण्डुपाञ्चाला व्याधिं मन्त्रौषधैरिव ॥ ७
स तान्प्रमृद्याभ्यपतत्पुनरेव युधिष्ठिरम् ।
मन्त्रौषधिक्रियातीतो व्याधिरत्युल्बणो यथा ॥ ८
स राजगृद्धिभी रुद्धः पाण्डुपाञ्चालकेकयैः ।
नाशकत्तानतिक्रान्तुं मृत्युर्ब्रह्मविदो यथा ॥ ९
ततो युधिष्ठिरः कर्णमदूरस्थं निवारितम् ।
अब्रवीत्परवीरघ्नः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ १०
कर्ण कर्ण वृथादृष्टे सूतपुत्र वचः शृणु ।
सदा स्पर्धसि संग्रामे फल्गुनेन यशस्विना ।
तथास्मान्बाधसे नित्यं धार्तराष्ट्रमते स्थितः ॥ ११
यद्बलं यच्च ते वीर्यं प्रद्वेषो यश्च पाण्डुषु ।
तत्सर्वं दर्शयस्वाद्य पौरुषं महदास्थितः ।
युद्धश्रद्धां स तेऽद्याहं विनेष्यामि महाहवे ॥ १२
एवमुक्त्वा महाराज कर्णं पाण्डुसुतस्तदा ।

(for प्रहताः). — ^{c}) S (except T_2) निपेतुरुर्व्यां (for पेतुः पृथिव्यां). — ^{d}) D_6 छिन्न-; T_2 स्फीतं; G_2 च्छिन्नात्. $Ś_1$ $K_{1.2.4}$ V_1 D_6 सालवनं; K_3 शालिवनं; B_4 Dn_1 S ता(G_2 ना)लवनं (for शाल°).

6 ^{a}) D_6 योधशतान्; T_3 G यूथशतानि; M यौध° (for योध°). — ^{b}) K_4 युतानि; $D_{2.6}$ [अ]र्बुदानि; T_3 G शतानि; (for [अ]युतानि). — ^{c}) K_3 हतान्यायुर्; T_1 हतानि च; T_3 G M हतान्यगुर् (for हतानीयुर्). Ca cites ईयुर् (as in text). D_1 देहे; T_3 G देवीं. T_2 हतानिति सुरैः सिद्धैः. — ^{d}) G_2 शिरसा (for यशसा). V_1 $B_{4.5}$ Da_1 $D_{1.5}$ [आ]पूर्य रोदसी (B_4 Da_1 °सीं); T_2 पूर्यते मही; T_3 G [आ]पूर्य वै दिशः (for [अ]पूरयन्दिशः). B_2 यश आपूर्य रोदसी. Ca cites रोदसी.

7 ^{b}) Ś $K_{2.4}$ रथे; K_1 रणात् (for रणे). D_4 (*sup. lin.* as in text) युद्धम् (for क्रुद्धम्). — ^{c}) B_2 विव्याधुः; Dn_1 रुरुद्धः; T_1 रुरुदुः (for रुरुधुः). $Ś_2$ $K_{1.4}$ पांड्यपांचाला; D_8 सर्वपांचाला. — ^{d}) K_3 व्याधी; D_6 व्याधीन्. K_3 मंत्रौषधीर्; B_1 °षधिर्; $T_{1.3}$ $G_{1.3}$ °षधा; G_2 °धाम् (for मन्त्रौषधैर्). B_5 मंत्रौषधानि.

8 ^{a}) K_3 प्रसृज्य; $D_{1.5}$ प्रसृत्य; $T_{1.2}$ प्रमथ्य (for प्रमृद्य). G_1 अभ्यतपत्. B_1 शतान्विमृद्यंश्चपतत् (sic); B_3 स तान्प्रसृत्यापततः; $D_{2.6}$ स तान(D_6 °म)तिक्रम्य ततो. — ^{b}) $G_{1.2}$ पुनर्वैतं (for पुनरेव). $D_{2.6}$ युधिष्ठिरमुपाद्रवत्. — ^{c}) मंत्रौषधी क्रियातीते; Dn_1 $D_{2.4.6}$ मंत्रौषधि(D_2 °ध)क्रियाहीनो (D_4 °तीता); B_3 मंत्रौषधिक्रियाभीतो; T $G_{1.3}$ M मंत्रौषध(T_1 M_1 °धि)क्रियाव्याधिः (T_1 °धीन्; T_3 G_3 $M_{2.3}$ °धिं); G_2 मंत्रौषधव्यथाव्याधिः. — ^{d}) B_2 अत्युग्रशो (for अत्युल्बणो). S विधिहीनाः कृता (T_1 °नान्क्रिया; T_3 G M_3 °नक्रिया) इव.

9 ^{a}) V_1 Dn_1 T_2 राज्य-. $Ś_2$ K_4 -गध्रिभी; B_3 -गार्द्धिभी; T_1 -गृध्नुभी; T_3 G_3 -गार्धिभिर्; Cc -गृध्रीभिः; Ca -गृद्धिभी (as in text). K_1 रुद्रः; Dn_1 T_2 शूरैः; T_3 G_3 युध्यन्; G_2 युक्तान् (for रुद्धः). — ^{b}) K_3 -पंचाल- (for -पाञ्चाल-). Ś $K_{1.2.4}$ -सृंजयैः; B_1 Da_1 Dn_1 $D_{1.4-6.8}$ -कैकयैः. — ^{c}) K_1 D_8 अभिक्रांतुं; G_1 अतिक्रांतं. — ^{d}) $Ś_1$ K_2 V_1 G_1 मृत्युं. K_3 ब्रह्मविदा; Cc °विदः (as in text).

10 ^{b}) Da_1 $D_{1.5}$ नादूरस्थं; Dn_1 अदूरस्थ-. T_1 निवारितः. — After 10^{ab}, S (except T_2) ins.:

440* तैर्योधैः प्रमुखे वीरं दृष्ट्वा विव्याध सायकैः ।
कर्णः पार्थशरैर्विद्धस्तोत्रार्दित इव द्विपः ।
प्रमथ्य सहितान्वीरान्युधिष्ठिरमपीडयत् ।
ततो युधिष्ठिरः कर्णमासाद्य जयतां वरम् ।

[(L. 1) $G_{1.2}$ योध-; M_3 योधैः. T_1 प्रमुखं; T_2 $G_{1.2}$ M_1 प्रमुखैः. G_2 दृष्ट्वा स तान् (for वीरं दृष्ट्वा). — (L. 2) G_1 पांडुशरैर् (for पार्थ°). G_1 तोत्रर्पित.]

— ^{e}) K_3 परवीरघ्न; $B_{1.3-5}$ Dn_1 $D_{2-4.7}$ S (except T_3 G_3) °रघ्नं.

11 ^{a}) T_1 वृथा दुक्षः; T_2 वृथादुष्ट; Cc °घृष्टे; Ca °दृष्टे (as in text). — ^{c}) M_1 स्पर्धति. — ^{d}) Some MSS. फाल्गुनेन, V_1 $B_{1.4.5}$ Da_1 $D_{1-5.7}$ तरस्विना (for यशस्विना). — ^{e}) B_5 S (except T_2) यथा. K_3 बाधते; Da_1 Dn_1 $D_{1.5.8}$ T G M_{2-4} द्विषसे; M_1 द्विषते (for बाधसे). — ^{f}) K_1 धार्तराष्ट्रसुते स्थितः; B_2 °राष्ट्रमसस्थितः (sic); Dn_1 राष्ट्रेष्ववस्थितः; S (except T_2) °राष्ट्रमनुव्रतः.

12 Ś $K_{1.2}$ om. 12. — ^{a}) Dn_1 om. ते. K_3 वीर्यं च (for ते वीर्यं). — ^{b}) K_3 यस्य; K_4 B_2 D_2 $G_{1.2}$ यच्च; B_5 $D_{3.7}$ यस्तु (for यश्च). B_3 युद्धे कोपश्च पांडुषु; D_6 युद्धे छाया च पांडुषु. — ^{c}) $D_{2.6}$ दर्शयास्माकं (for °यस्वाद्य). Cc cites पौरुषं (as in text). — Ś om. 12^{ef}. — ^{e}) K_3 युद्धमद्धा. K_3 V_1 B D S च (for स). D_6 हरिष्यामि; Cc विनेष्यामः. — ^{f}) Dn_1 S (except T_2) महारणे (for °हवे).

13 ^{b}) B_2 धर्मसुतस्. $B_{4.5}$ तथा; T_3 G_3 M ततः; $G_{1.2}$ [अ]ग्रजः (for तदा). — ^{d}) D_6 अयोमुखैः. K_1

सुवर्णपुङ्खैर्दशभिर्विव्याधायस्मयैः शितैः ॥ १३
तं सूतपुत्रो नवभिः प्रत्यविध्यदरिंदमः ।
वत्सदन्तैर्महेष्वासः प्रहसन्निव भारत ॥ १४
ततः क्षुराभ्यां पाञ्चाल्यौ चक्ररक्षौ महात्मनः ।
जघान समरे शूरः शरैः संनतपर्वभिः ॥ १५
तावुभौ धर्मराजस्य प्रवीरौ परिपार्श्वतः ।
रथाभ्याशे चकाशेते चन्द्रस्येव पुनर्वसू ॥ १६
युधिष्ठिरः पुनः कर्णमविध्यत्त्रिंशता शरैः ।
सुषेणं सत्यसेनं च त्रिभिस्त्रिभिरताडयत् ॥ १७
शल्यं नवत्या विव्याध त्रिसप्तत्या च सूतजम् ।
तांश्चास्य गोप्तॄन्विव्याध त्रिभिस्त्रिभिरजिह्मगैः ॥१८
ततः प्रहस्याधिरथिर्विधुन्वानः स कार्मुकम् ।
भित्त्वा भल्लेन राजानं विद्ध्वा षष्ट्यानदन्मुदा ॥ १९
ततः प्रवीराः पाण्डूनामभ्यधावन्युधिष्ठिरम् ।
सूतपुत्रात्परीप्सन्तः कर्णमभ्यर्दयञ्शरैः ॥ २०
सात्यकिश्चेकितानश्च युयुत्सुः पाण्ड्य एव च ।
धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः ॥ २१
यमौ च भीमसेनश्च शिशुपालस्य चात्मजः ।

C. 8. 2334
B. 8. 49. 34
K. 8. 44. 36

चितैः; $B_{1.3.4}$ D_7 S शरैः (for शितैः). B_2 विव्याधायसैः शरैश्च (sic); B_5 प्रत्यविध्यदरिंदमः; G_1 विव्याधाथ त्रिभिः शरैः; G_2 शरीरांतकरैः शरैः.

14 [a]) V_1 B D (except D_6) S दशभिः (for नवभिः). — [b]) Da_1 $D_{1.5}$ अरिंदम. — [c]) $Ś_2$ K_4 महेश्वासैः. — After 14, $K_{3.4}$ V_1 B D S ins. a passage given in App. I (No. 9).

15 [a]) B_2 D_2 शराभ्यां. M_4 पंचाल्यौ. — [b]) V_1 महाबलौ; B_5 °बलः (for °त्मनः). — [cd]) $K_{3.4}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.3.5.7}$ S जघान चंद्रदेवं च दं(T_2 चं)डधारं च संयुगे ($T_{1.3}$ G M वैशसे).

16 [b]) Da_1 $D_{1.5}$ पार्श्वतः स्थितौ; Dn_1 T_2 युधि पार्श्वतः; $T_{1.2}$ G M युधि भारत (for परिपार्श्वतः). — [c]) K_3 Dn_1 चकासेतां; D_6 प्रकाशेते (for चकाशेते). — [d]) G_2 चंद्रस्यैव (for °स्येव). $K_{1.3.4}$ Dn_1 D_2 पुनर्वसु (K_3 D_2 °सुः). ❀Cc: पुनर्वसुसंबंधिन्यौ ।❀

17 [b]) T_1 आपोध्यत् (sic) (for अविध्यत्). $Ś_2$ K_3 M_1 त्रिशता (K_3 °तैः); K_4 त्रिंशतैः; Dn_1 D_6 T_2 निशितैः; G_1 दशभिः (for त्रिंशता). — T_1 om. 17[cd]. — [c]) Ś $K_{1.2.4}$ G_1 वृषसेनं; D_6 वसुनेत्रं (for सत्यसेनं). D_2 वसुखेणं सुनेत्रं च.

18 [b]) $B_{2.3}$ G_1 M_{2-4} [अ]थ (for च). — [c]) $B_{1.4.5}$ $D_{4.7}$ तांस्तस्य; T_1 त्वांश्चास्य (sic); T_2 तांश्चक्र-; G_2 तांश्चात्र. K_3 गोप्तान्; T_3 G_3 गोपान्; M_1 गोप्तॄन्. — [d]) K_1 D_3 अताडयन् (for अजिह्मगैः).

19 [a]) D_2 अधिरथः; $T_{1.2}$ $G_{1.2}$ M_{2-4} अतिरथिर्. — [b]) Ś K $B_{2.3}$ Da_1 $D_{1.5.6.8}$ विधुन्वानस्य कार्मुकम्; B_4 विधुन्वानोस्य का°; Dn_1 विधुन्वानः स्वका°; D_2 चक्ररक्षस्य कार्मुकम्; $T_{1.3}$ G M षष्ट्या राजञ्शितैः शरैः; T_2 विधून्वंस्तस्य कार्मुकम्. ❀Cc: कार्मुकमिति काकाक्षिन्यायादुभयत्र ।❀ — [c]) K V_1 B_2 Dn_1 $D_{2.6.8}$ T_2 छित्वा; Da_1 $D_{1.5}$ छित्त्वा (for भित्त्वा). $T_{1.3}$ G M विद्ध्वा युधिष्ठिरं संख्ये (T_1 ख्ये; G_3 °घे). — [d]) K_2 न दुर्मदा; B Da_1 $D_{1.3.4.7}$ [अ]नदत्तदा; Dn_1 $D_{2.6}$ T_2 ननाद ह (D_2 च). D_5 om. मुदा. $T_{1.3}$ G M ननादाति(M °धि)रथिस्तदा (T_1 G_1 °था).

20 [b]) K_2 अभ्याधावन्. $Ś_2$ युधिष्ठिरः; V_1 $B_{1.4}$ Dn_1 $D_{2-4.7}$ $T_{2.3}$ G M अमर्षिताः (for युधिष्ठिरम्). T_1 अभ्यधावंत मर्षिताः. — [c]) Ś $K_{1.2.4}$ $B_{3.5}$ सूतपुत्रं; V_1 $B_{1.4}$ Dn_1 $D_{2-4.7}$ S युधिष्ठिरं; D_6 सूतपुत्रा (for °पुत्रात्). — [d]) T_1 G_2 कर्णं चाभ्यद्रवञ्शरैः; T_3 $G_{1.3}$ M कर्णं चाभ्यर्दयञ्शरैः.

21 T_3 $G_{1.3}$ repeat 21,[ab] after 441*. — [a]) K_3 सुषेणं सत्यसेनं च; T_3 $G_{1.3}$ (all both times) सात्यकिं चेकितानं च. — [b]) T_3 $G_{1.3}$ (all first time) युयुत्सुं. $T_{1.3}$ (second time) G_1 (second time)$_{2.3}$ (second time) M पार्थिवश्च (G_2 °वः स-) ह; T_2 पांडवैः सह; T_3 (first time) पांडवास्तदा; G_1 (first time) पांडवांस्तथा; पांड्यमेव च. Cc cites पांड्य (as in text). K_3 त्रिभिस्त्रिभिरताडयत्. — After 21[ab], T_3 $G_{1.3}$ ins.:

441* चोलं च चेरकं चैव सिंहलद्वीपवासिनम् ।
कर्णो विव्याध संक्रुद्धो दाक्षिणात्यान्समन्ततः ।

[(L. 1) G_3 केरलं (for चेरकं). G_1 वासिनां; G_3 वासिनः. — (L. 2) G_1 कर्णैर्. G_3 सहस्रशः (for समन्ततः)]

22 [b]) D_1 शिशुपालश्च; D_2 T_2 चेदिराजस्य. D_1 चात्मनः; D_6 चात्मजाः. — [c]) $T_{1.3}$ G M करूशा (for कारूषा). $B_{3.4}$ करूष(B_4 °षा)मत्स्यशूराश्च; Dn_1 T_2 कारूष(T_2 °श)मत्स्यभोजाश्च; D_6 कारूषा मत्स्यसेनाश्च. — [d]) K_3 कौरुयाः (sic); K_4 Dn_1 $D_{4.6.8}$ कैकयाः. G_1 कौसलाः (for को°). — [e]) $G_{1.2}$ त एते (for एते च). Dn_1 $T_{2.3}$ G_3 M तु (for च). $Ś_2$ त्वारिता; Dn_1 T_2 [अ]तिरथा (for त्वरिता). B_2 एते चान्ये च त्वरिता. — [f]) K_3 V_1 सुखेणं; Cc वसुषेणम् (as in text). Da_1 $D_{1.3-5}$

C. 8. 2334
B. 8. 49. 34
K. 8. 44. 36

कारूषा मत्स्यशेषाश्च केकयाः काशिकोसलाः ।
एते च त्वरिता वीरा वसुषेणमवारयन् ॥ २२
जनमेजयश्च पाञ्चाल्यः कर्णं विव्याध सायकैः ।
वराहकर्णैर्नाराचैर्नालीकैर्निशितैः शरैः ।
वत्सदन्तैर्विपाठैश्च क्षुरप्रैश्चटकामुखैः ॥ २३
नानाप्रहरणैश्चोग्रै रथहस्त्यश्वसादिनः ।
सर्वतोऽभ्याद्रवन्कर्णं परिवार्य जिघांसया ॥ २४
स पाण्डवानां प्रवरैः सर्वतः समभिद्रुतः ।
उदैरयद्ब्राह्ममस्त्रं शरैः संपूरयन्दिशः ॥ २५
ततः शरमहाज्वालो वीर्योष्मा कर्णपावकः ।
निर्दहन्पाण्डववनं चारु पर्यचरद्रणे ॥ २६
स संवार्य महास्त्राणि महेष्वासो महात्मनाम् ।

मताडयत् (D3-5 °न्); D8 मबाधयन्. K3 सुषेणमवताडयत्; सुषेणमवधावयन्; T1 कर्णमभ्यद्रवद्रणे; Cv वसुषेणमताडयत्.

23 a) Hypermetric. Ś1 पांचाल्यौ; K3 पांचाल्य; G1 पांचालः. Ś2 K1.2.4 जनमेजयपांचाल्यौ (Ś2 °पंचालौ)· — b) Ś K1.2 कर्णौ; Dn1 कर्णे. K3 पत्रिभिः; T3 G3 सत्वरः (for सायकैः). — c) B1-4 D2-4.6.7 व(D2 वा)-राहकर्ण-; D8 वाराहकर्णैर्. Dn1 S व(Dn1 M1 वा)राहकर्ण-(Dn1 °र्णि)नालीकैर्. — d) K3 D6.8 नालिकैर्; V1 Da1 D1.5 नाडीकैर्; Dn1 S नाराचैर् (for नालीकैर्). V1 T3 G विविधैः; Dn1 M विशिखैः (for निशितैः). Da1 D1 अपि; D8 M क्षुरैः; G1 शिरैः (for शरैः). — e) G1.2 वत्सदंत-. K3 विपाकैश्च. — f) K3 खुरप्रैश्; S (except T3) क्षुद्रकैश् (for क्षुरप्रैश्). Ś K1.2.4 शकटामुखैः; K3 D8 चडकामुखैः; D2 कंदकामुखैः; D4 T1 चकटामुखैः; T2 कटकामुकैः; M2-4 च शिलीमुखैः.

24 a) G2 नानाप्रहरकैः. D6 घोरैर्; T1 तीक्ष्णैर् (for चोग्रैर्). — b) B Da1 D1.3-5.7 रथहस्त्यश्वसादिभिः; D6 रथाश्वगजसादिनः; S हस्त्यश्वरथसादिनः. — c) K3 V1 B Da1 D1.3-5.7.8 S [ऽ]भ्यद्रवन्; Dn1 [ऽ]भ्यहनत्; D6 व्यधमन्. T3 G तूर्णं (for कर्णं). — d) D1 परीवार्य; D2 पराजय-; T2 परिवव्रुर् (for परिवार्य). Dn1 M1 जिघांसवः.

25 a) D8 प्रवरान्. — b) T1 सर्वैश्च (for सर्वतः). — After 25ab, S ins.:

442* छाद्यमानैः शितैर्बाणैः स्वस्वनामाङ्कितैस्तदा ।
न चचाल रणे कर्णो महेन्द्रो दानवैरिव ।

[(L. 1) T3 G3 छाद्यमानः. T1.3 M शरैर्घोरैः (for शितैर्बाणैः). T1 G1.2 M1 शरैः; T3 G3 M2-4 शितैः (for तदा).]

— c) K3 V1 B D (except D8) S (except G1) उदीरयन्. — d) K3 V1 B D S आपूरयन् (for संपू°). D2.6 जगत् (for दिशः). — After 25, S ins.:

443* निजघान महेष्वासान्पाञ्चालानेकविंशतिम् ।
Colophon.
संजयः ।
ततः पुनरमेयात्मा चेदीनां प्रवरान्दश ।
न्यहनद्भरतश्रेष्ठ कर्णो वैकर्तनस्तदा ।
तस्य बाणसहस्राणि संप्रपन्नानि मारिष ।
दृश्यन्ते दिक्षु सर्वासु शलभानामिव व्रजाः । [5]
कर्णनामाङ्किता बाणाः स्वर्णपुङ्खाः सुतेजनाः ।
नराश्वकायान्निर्भिद्य पेतुरुर्व्यां समन्ततः ।
कर्णेनैकेन समरे चेदीनां प्रवरा रथाः ।
सृञ्जयानां च सर्वेषां शतशो निहता रणे ।
कर्णस्य शरसंछन्नं बभूव विपुलं तमः । [10]
नाज्ञायत ततः किंचित्परेषामात्मनोऽपि वा ।
तस्मिंस्तमसि भूते च क्षत्रियाणां भयंकरे ।
विचचार महाबाहुर्निर्दहन्क्षत्रियान्बहून् ।

[(L. 1) T3 G3 पांचाल्यान्. — Colophon. *Adhy. name:* M1 कर्णमोहनं. — *Adhy. no.* (figures; words or both): T1.3 G M 44; T2 45. — T3 om. lines 2–7. — (L. 2) T2 बहून्; G1 दिश (for दश). — (L. 3) G3 भरतश्रेष्ठः. — (L. 4) T2 सुप्रसन्नानि; G2 संप्रणुन्नानि; M2-4 संप्रकीर्णानि. — (L. 8) T1 G हताः (for रथाः). — (L. 10) G1 शिरसंछिन्नं (sic); M1 रथ°; M2-4 सशरं छन्नं. G1 बभूवुर्. T2 M3 विमलं. T2 नभः (for तमः). — (L. 11) M1 न (for ना-). G1 च (for वा). — (L. 12) T1.2 G1.2 M तस्मिंस्तमसि. M2-4 संभूते (for भूते च). — (L. 13) T1 महाबाहुं. T1.3 G3 निदहन्; G1.2 अदहन् (G2 °त्).]

26 a) B3 शरमहान्कालो (sic). — b) B2 वीरार्या; Dn1 वीर्यवान्; S वीर्यार्चिः (for वीर्योष्मा). B1 कर्णपावकम्. — c) K3 निदहन्; B2 निर्दयन्; D8 निर्दहत्. Ś2 K1.4 B4 T1 पांडवचमूं; V1 Da1 D1.5 पांडवबलं; B3 T2 पांडवीं सेनां; G1 पांडवानीकं; G2 पांडववरं. — d) B (except B2) D3.4.7 वीरः (for चारु). — After 26, S ins.:

444* ततस्तेषां महाराज पाण्डवानां महारथाः ।
सृञ्जयानां च सर्वेषां शतशोऽथ सहस्रशः ।
अस्त्रैः कर्णं महेष्वासं समन्तात्पर्यवारयन् ।

[(L. 3) T1 शरैः (for अस्त्रैः).]

27 a) B1.3.4 Da1 D1.3-5.7 संधाय; B2 संवाह्य; T1 निवार्य (for संवार्य). B2.5 सहस्राणि (for महास्त्राणि).

प्रहस्य पुरुषेन्द्रस्य शरैश्चिच्छेद कार्मुकम् ॥ २७
ततः संधाय नवतिं निमेषान्नतपर्वणाम् ।
बिभेद कवचं राज्ञो रणे कर्णः शितैः शरैः ॥ २८
तद्वर्म हेमविकृतं रराज निपतत्तदा ।
सविद्युदभ्रं सवितुः शिष्टं वातहतं यथा ॥ २९
तदङ्गं पुरुषेन्द्रस्य भ्रष्टवर्म व्यरोचत ।
रत्नैरलंकृतं दिव्यैर्व्यभ्रं निशि यथा नभः ॥ ३०
स विवर्मा शरैः पार्थो रुधिरेण समुक्षितः ।
क्रुद्धः सर्वायसीं शक्तिं चिक्षेपाधिरथिं प्रति ॥ ३१
तां ज्वलन्तीमिवाकाशे शरैश्चिच्छेद सप्तभिः ।
सा छिन्ना भूमिमपतन्महेष्वासस्य सायकैः ॥ ३२
ततो बाह्वोर्ललाटे च हृदि चैव युधिष्ठिरः ।
चतुर्भिस्तोमरैः कर्णं ताडयित्वा मुदानदत् ॥ ३३
उद्भिन्नरुधिरः कर्णः क्रुद्धः सर्प इव श्वसन् ।

C. 8. 2347
B. 8. 49. 47
K. 8. 44. 59

— b) B (except B2) Da1 D1-5.7 महामनाः. — d) S कर्णस्र् (for शरैस्र्). K3 सायकम्; D2 पांडवं (for कार्मुकम्).

28 a) Da1 D1.5 T1 M2-4 नवभिर्. T2 ततः संध्यायमानं तु. — b) V1 B1 Dn1 D3.4.7 G1.2 नतपर्वणः; T1 M2-4 °पर्वभिः. B3.4 Da1 D1.5 निमेषांतरमात्रतः. — c) K3 राजन् (for राज्ञो). — d) Ś K D6.8 ततः (for रणे). D8 शतैः (for शितैः).

29 a) Dn1 चर्म (for वर्म). — b) K3 V1 T G1.3 M रत्नचित्रं पतद्बभौ; B Da1 D1.3-5.7 रत्नचित्रं बभौ पतत्; Dn1 D8 G2 रत्नचित्रं पतद्भुवि; D2.6 रत्नचित्रं पतत्तदा. — cd) Da1 D1.5 स विभुः; T1 सवितुः; M2-4 सुश्लिष्टं (for सवितुः). V1 B Da1 D1-8 T1 श्लिष्टं; Dn1 T2 क्लिष्टं; T3 G1.3 बिंबं; M2-4 शैलाद् (for शिष्टं). V1 D3 T1 M वाताहतं.

30 a) V1 B1.2.4 D3.4.7 T3 G तदंगात्; B3.5 तदंकात्; Da1 D1.5 तदंगे; D8 तदयं (marg. °दिदं) (for तदङ्गं). — b) Da1 D1-5.7 T3 G1.2 भ्रष्टं (for भ्रष्ट-). K2 व्यमोचत; T3 G1.3 M2-4 व्यशोभत; G2 व्यपोहत. — c) K4 रत्नं; B1.3 D4 शरैर् (for रत्नैर्). K3 B Da1 D1-5.7.8 चित्रैर्; V1 Dn1 T2 मुख्यैर्; D6 चैव; T1.3 G M पुण्यैर् (for दिव्यैर्). — d) B4 transp. यथा and नभः. V1 B5 Dn1 D2.6.8 S [अं]बरं (for नभः). K3 व्यथितं निशितैर्यथा.

31 a) K3 V1 B Da1 D1-8 T1.2 M2 छिन्नवर्मा; Dn1 T3 G M1.3.4 भिन्नव(G2 °श)र्मा (for स विवर्मा). — b) D2.6 सम(D2 °मु)छ्रितः; T1.3 G M परिप्लुतः (for समुक्षितः). — After 31ab, T G ins.:

445* बभासे पुरुषश्रेष्ठ उद्यन्निव दिवाकरः।
स शरार्पितसर्वाङ्गश्छिन्नवर्माथ संयुगे।
क्षत्रधर्मं समास्थाय सिंहनादमथाकरोत्।
नदित्वा च चिरं कालं पाण्डवो रभसो रणे।

[(L. 1) G1 पुरुषेंद्रश्च. — (L. 3) G1 क्षत्रधर्माथ संस्थाय (for the prior half). G2 अकुर्वत (for अथाकरोत्). — (L. 4) T1 स नदित्वा. T1 रभसाद्.]

— cd) B1.2 D3.4.7 ततः (for क्रुद्धः). D8 स आयसीं (for सर्वा°). D2 अधिरथं. T G शक्तिं चिक्षेप वेगेन प्रदीप्तामशनीमिव (T1 G2 °र्नीं यथा).

32 b) S शक्तिं सप्तभिराशुगैः (M2-4 °यसैः). — cd) Ś2 K3 V1 B D क्षगमन् (for अपतन्). S भल्लैश्चिच्छेद राधेयः (M1 °यं) सा त्वशी (T1 व्यशी-; M1 त्वकी)र्यंत वै रणे- (T1 भुवि).

33 a) T G3 M हृदि; G1.2 युधि (for ततो). B2 राज्ञोर् (for बाह्वोर्). D5 om. च. — b) S क्षिप्रकारी (for हृदि चैव). Da1 D1.5 एवं (for एव). B2.3 युधिष्ठिरं. — B2.3 om. (hapl.) 33d–34a. — d) K3 V1 B1.4 D S [अ]नदन्मुदा (by transp.); V1 [अ]नदन्मुदं; B5 [अ]नदन्मुहुः.

34 B2.3 om. 34a (cf. v. l. 33). — a) D1.2.5.6.8 T2 उ(D5 त)द्भिन्नहृदयः (for °रुधिरः). Ś2 कर्णैः; B3 क्रुद्धः (for कर्णः). — b) B3 कर्णः (for क्रुद्धः). — After 34ab, S ins.:

446* जघान सूतं पार्थस्य पार्ष्णिं च नवभिः शरैः।
[T3 G3 पार्ष्टिं; G2 पार्ष्णीं.]

— c) K1.2 बल्लेन; S (except T2) नृपतेः (for भल्लेन). — d) T1 G1.2 M चैवं तं; T3 G3 तं शरैः (for पाण्डवम्). — After 34cd, K3 D8 ins.:

447* हत्वा सूतं च पार्थस्य पृष्ठगोपं च सायकैः।

— e) B3 G2 इषुधींश्च; T1 इषुधिं. K3 D8 इषुधी चापपत्रं च. — f) T3 G1.3 ध्वजं (for रथं). T1 [ऽ]भिनत् (for ऽच्छिनत्). K3 D8 चिच्छेद परवीरहा. — N ins. after 34: T2 after App. I (No. 10):

448* कालवालास्तु ये पार्थं दन्तवर्णावहन्हयाः।
तैर्युक्तं रथमास्थाय प्रायाद्राजा पराङ्मुखः।

[(L. 1) Ś2 K4 कालवालं तु; V1 °कालास्तु. D2.6.8 च

C. 8. 2347
B. 8. 49. 47
K. 8. 44. 60

ध्वजं चिच्छेद भल्लेन त्रिभिर्विव्याध पाण्डवम् ।
इषुधी चास्य चिच्छेद रथं च तिलशोऽच्छिनत् ॥ ३४
एवं पार्थो व्यपायात्स निहतप्राष्टिसारथिः ।
अशक्नुवन्प्रमुखतः स्थातुं कर्णस्य दुर्मनाः ॥ ३५
तमभिद्रुत्य राधेयः स्कन्धं संस्पृश्य पाणिना ।
अब्रवीत्प्रहसन्राजन्कुत्सयन्निव पाण्डवम् ॥ ३६
कथं नाम कुले जातः क्षत्रधर्मे व्यवस्थितः ।
प्रजह्यात्समरे शत्रून्प्राणान्रक्षन्महाहवे ॥ ३७
न भवान्क्षत्रधर्मेषु कुशलोऽसीति मे मतिः ।
ब्राह्मे बले भवान्युक्तः स्वाध्याये यज्ञकर्मणि ॥ ३८
मा स्म युध्यस्व कौन्तेय मा च वीरान्समासदः ।
मा चैनानप्रियं ब्रूहि मा च व्रज महारणम् ॥ ३९

(for तु). T2 श्वेतवाल्स्तु ते पार्थं (for the prior half). Da1 D1.5 अवहन्पांडुरा हयाः (for the posterior half). — (L. 2) K3 D8 तान्स्वयं वाहयन्संख्ये (for the prior half).] — After 34, S ins. a passage given in App. I (No. 10).

35 ᵃ) S (except T2) ततः (for एवं). K3 Dn1 [ऽ]प्यपायात्स; V1 B1–4 D2–4.7 [ऽ]भ्युपायात्स; B5 [ऽ]पयात्संख्ये; D6 व्यपासर्पन्; S व्य(G1.2 [ऽ]प्य-; G3 M1 ह्य)पायासीद् (for व्यपायात्स). — ᵇ) Ś K2.3 B निहतः पार्ष्णिसारथिः; V1 निहतः पृष्ठसा°; T1 धुरसा हतसा° (sic); T2 M धुर्याभ्यां हतसा°; T3 G3 हताश्वो हतसा°; G1 हढाद्बै हतसा°; G2 रथाद्बै हतसा°. — ᶜ) B3 अशक्तवन्; Dn1 नाशक्नुवत्; D1 अशक्नुवत्; T2 M1 नाशक्नुवन्. T1.3 G M1 मुखे स्थातुं (for प्रमुखतः). M2–4 नाशकत्प्रमुखे स्थातुं. — ᵈ) T1 G1.2 M तदा; T3 G3 ततः (for स्थातुं).

36 ᵃ) K3 तमभिद्रुत्य; B D2–5.7 अभिद्रुत्य तु; T2 तमनुद्रुत्य (for तमभिद्रुत्य). — ᵇ) K3 V1 B Da1 D1–4.6–8 स्कंधे. Dn1 S पांडुपुत्रं युधिष्ठिरं (T2 महारथं). — After 36ᵃᵇ, Dn1 T2 ins.:

449* वज्रच्छत्राङ्कुशैर्मत्स्यैर्ध्वजकूर्माम्बुजादिभिः ।
लक्षणैरुपपन्नेन पाणिना पाण्डुनन्दनम् ।
पवित्रीकर्तुमात्मानं स्कन्धोपरि समस्पृशत् ।
ग्रहीतुमिच्छन्स बलात्कुन्तीवाक्यं च सोऽस्मरत् ।
तं शल्य प्राह मा कर्ण गृह्णीथाः पार्थिवोत्तमम् ।
गृहीतमात्रो हत्वा त्वां मा करिष्यति भस्मसात् ।
[(L. 6) T2 करिष्यतु (for °ति).]

— ᶜ) K3 असहन्. D2 T2 कर्णः (for राजन्). — ᵈ) D8 विकुत्सन् (for कुत्सयन्).

37 ᵃ) D1 मम (for नाम). — ᵇ) K4 क्षत्रधर्मं; B2 D3–5.7 °धर्मं-. — ᶜ) K3 जघान; G1 प्रसह्याः (for प्रजह्यात्). B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 समरं भीतः (B3.4 °रु:) (for समरे शत्रून्). K3 D8 शत्रुं; D2 सर्वान् (for शत्रून्). — ᵈ) D2.6 महामृधे (for °हवे).

38 ᵃ) K4 स भवान्; T3 G3 न हि त्वं (for न भवान्). K8 क्षत्रधर्मेण; T1 °धर्मे तु. — ᵇ) K3 B1.3–5 D1.3.4.7 G1.2 M कुशलो हीति; V1.D6 कुशलोस्तीति; T1 कुलशोद्धिति (sic) (for कुशलोऽसीति). — V1 reads 38ᶜᵈ on marg. — ᶜ) K3 ब्राह्मबले; M2 ब्राह्मे कुले. Ś2 युक्ते. — ᵈ) K3 B2 स्वाध्याययज्ञकर्मणि (B2 °सु).

39 ᵃ) V1 मास्मान् (for मा स्म). — ᵇ) K4 B Da1 D1–5.7 T1.3 G M मा स्म; Dn1 मां च; T2 न च (for मा च). D8 (before corr.) समानदः; T1 G1.2 °सतः (for °सदः). K3 माचासन ममासद (sic). — ᶜ) K3 मां; B2 न (for मा). K1 B Dn1 D3.4.7 चैतान्; Da1 D1.5 वैतान्; D6 वैनाम् (for चैनान्). D8 ब्रूया. T G M2–4 मा चै(G2 मै)वं (T2 व) विप्रियं ब्रूहि; M1 मा चैव धीप्रियं ब्रूहि (sic). — ᵈ) B Da1 D1–5.7.8 वै (for च). D8 महाहवं. K3 मा च प्रज*हाहवम्; Dn1 S मा च त्वं भज (Dn1 व्रज) संयुगं. — After 39, Bom. ed. and S ins.:

450* वक्तव्या मारिषान्ये तु न वक्तव्यास्तु मादृशाः ।
मादृशान्हि ब्रुवन्युद्धे एतदन्यच्च लप्स्यसे ।
स्वगृहं गच्छ कौन्तेय यत्र वा केशवार्जुनौ ।
न हि त्वां समरे राजन्हन्यात्कर्णः कथंचन ।

Colophon.

[(L. 1) G2 वक्तव्यास्त्वादृशान्येषु (for the prior half). T2 च (for तु). — (L. 2) T2 वि- (for हि). T2 एतदन्यत्र लप्स्यसि (for the posterior half). — (L. 3) Bom. ed. तौ (for वा). — (L. 4) G1.2 M त्वा (for त्वां) and transp. राजन् and कर्णः. T2 om. the colophon. — *Adhy. name:* T1 M1 युधिष्ठिरपराजयः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): T1.3 G 45; M 44.]

T1.3 G M cont.:

451* संजयः ।
वरप्रदानं कुन्त्यास्तु कर्णः स्मृत्वा महारथः ।
वधप्राप्तं तु कौन्तेयं नावधीत्पुरुषोत्तमम् ।
[(L. 1) T3 वरप्रदानात्. G3 मत्वा (for स्मृत्वा). — (L. 2) M2–4 हि (for तु). T3 G3 M3 पुरुषोत्तमः.]

एवमुक्त्वा ततः पार्थं विसृज्य च महाबलः ।
न्यहनत्पाण्डवीं सेनां वज्रहस्त इवासुरीम् ।
ततः प्रायाद्द्रुतं राजन्क्रीडन्निव जनेश्वरः ॥ ४०
अथ प्रयान्तं राजानमन्वयुस्ते तदाच्युतम् ।
चेदिपाण्डवपाञ्चालाः सात्यकिश्च महारथः ।
द्रौपदेयास्तथा शूरा माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ॥ ४१
ततो युधिष्ठिरानीकं दृष्ट्वा कर्णः पराङ्मुखम् ।
कुरुभिः सहितो वीरैः पृष्ठगैः पृष्ठमन्वयात् ॥ ४२
शङ्खभेरीनिनादैश्च कार्मुकाणां च निस्वनैः ।
बभूव धार्तराष्ट्राणां सिंहनादरवस्तदा ॥ ४३

युधिष्ठिरस्तु कौरव्य रथमारुह्य सत्वरः ।
श्रुतकीर्तेर्महाराज दृष्टवान्कर्णविक्रमम् ॥ ४४
काल्यमानं बलं दृष्ट्वा धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
तान्योधानब्रवीत्क्रुद्धो हतैनं वै सहस्रशः ॥ ४५
ततो राज्ञाभ्यनुज्ञाताः पाण्डवानां महारथाः ।
भीमसेनमुखाः सर्वे पुत्रांस्ते प्रत्युपाद्रवन् ॥ ४६
अभवत्तुमुलः शब्दो योधानां तत्र भारत ।
हस्त्यश्वरथपत्तीनां शस्त्राणां च ततस्ततः ॥ ४७
उत्तिष्ठत प्रहरत प्रैताभिपततेति च ।

C. 8. 2366
B. 8. 49. 68
K. 8. 44. 88

---

40 ^{b}) K3 विमृश्य; B2.3 विमुच्य. B1–4 महाबलं; Dn1 T2 °मनाः; T1 G M2–4 °रथः (for °बलः). — ^{c}) B2 प्राहनत्; Da1 D1.4.5 व्यहनत्; D2 अहनत्; D6 अब्रवीत्; G2 न्यहनन्. — B3 om. 40^{ef}. — ^{e}) K3 V1 B1.2.4.5 Dn1 ततो. K4 प्रयाद्; V1 D3.8 G1 M [ऽ]पयाद्; B2 [ऽ]पयः; B1.4.5 Dn1 D1.4–7 T G2.3 [ऽ]पायाद्. K2.4 S (except T2) राजा (for राजन्). — ^{f}) V1 B1.5 Da1 D1.3–5.7 T2 नरेश्वरः; G2 शनैश्वरः.

41 ^{a}) K3 V1 B2 अथोपयातं; B1.3–5 Da1 D1–8 अथापया(D6.8 °यां)तं. Dn1 S अपयां(Dn1 G3 M °पया-; G1.2 °पायां)तं च राजानं. — ^{b}) K3 सत्वशामि पुरयुतं (sic); V1 अन्वयुः पुनरव्ययं; B1 अनुजग्मुस्तमुच्यतां; B2 अन्वयुः श्लिष्टमच्युतं; B3–5 D3.4.7 मत्वान्वीयुस्तमच्युतं; Da1 D1.5.6 अनुजग्मुः परंतपाः; Dn1 अवपू रथसत्तमाः (sic); D2 T1.3 G M अन्वयासिषुरच्युतं (G1 °तः); D8 T2 अन्वयू रथसत्तमाः. — ^{c}) D3 पंचालाः. — ^{d}) Ś K1.2.4 महाबलः; B2 °रथाः (for °रथः). — ^{e}) D8 T3 G ततः; T1 तदा (for तथा). T3 G3 वीरा (for शूरा).

42 ^{b}) Dn1 पराङ्मुखः. — ^{c}) K3 वीर; V1 B D (except D6) S वीरः. — ^{d}) V1 B Da1 Dn1 D1.3–5.7 S प्रहृष्टः; D8 पृष्ठतो (for पृष्ठगैः). K3 D2.4.6 अन्वगात्. V1 B Da1 Dn1 D1.3–5.7 T G M2–4 पृष्ठतोन्वगात् (Da1 °न्वागात्; Dn1 °न्वयात्); D8 हृषितोन्वयात्; M1 प्रयतो°; (for पृष्ठम°).

43 ^{a}) B2.5 Da1 D1.5 भेरीशंखनिनादैश्च (B2.5 °दाश्च); V1 Dn1 D6 S शंखभेरीनिनादश्च (T G1.3 °दाश्च; M1 °दांश्च); B1.3.4 D3.4.7 भेरीशंखमृदंगानां. — ^{b}) V1 B2.4 T2.3 G1.3 M2–4 निस्वनाः; B5 Dn1 D3.4.6.7 T1 G2 M1 निःस्वनः. K3 कार्मुकारावनिस्वनैः. — ^{c}) V1 S (except T2) बभूवुर्धार्त(T1 °र्धृत)राष्ट्राणां. — ^{d}) K2 B2.3 सिंहनादवरस्; D2 T2 °रवास्; T1.3 G M °रवैस्. K3 B Da1 Dn1 D2–4.6.7 तथा; S (except T2) सह (for तदा).

44 ^{a}) S (except T2) च (for तु). Dn1 D8 S (except T2) कौरव्यो. — ^{b}) Dn1 आस्थाय (for आरुह्य). B1.5 D2–4.6.7 सत्वरम्; S (except T2) मारिषं (for सत्वरः). — B2 om. 44^{c}–45^{b}. — ^{c}) Ś K1–3 Dn1 श्रुतकीर्तिर्; T1 श्रुतिकीर्तिर्; G1 महाराजा. — ^{d}) D1 दृष्ट्वा वा (for दृष्टवान्). Ś1 किल (for कर्ण-). Dn1 T2 दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमं; T3 G3 दृष्ट्वा तत्कर्मविक्रमं.

45 B2 om. 45^{ab} (cf. v. l. 44). — ^{a}) D1 काल्यमान-. — ^{b}) S सूतपुत्रेण पांडवः (T3 G3 मारिष). — ^{c}) B Da1 D1.3–5.7 स्वान्; M1.2 यौधान्. K1 अवधीत् (for अब्रवीत्). — ^{d}) Ś1 हतानेव; K1 शस्त्रैरेव; K2 हतनीव; K3 D2.8 घ्नतैनं वै; V1 हतेत्येवं; S निघ्नतैना(G2 °ता)न् (for हतेनं वै). D6 वा (for वै). K4 B1.4.5 D3.4.7 निघ्नतैता(D3 °ना)न्किमासत; B2 Da1 D1.5 निहतैतान्किमासत; B3 निघ्नतैतान्कियानसौ.

46 Ś K1.2 D2 om. 46^{ab}. — ^{a}) G2 राजा- (for राज्ञा). T3 G3 [अ]प्यनुज्ञाताः; M1 [अ]भ्यनुज्ञातान्. — ^{d}) K3 तान्. T2.3 G1.3 प्रत्यवारयन् (for प्रत्युपाद्रवन्).

47 B3 om. 47. — ^{a}) K3 D8 तुमलः; M1 तुमुलं. — ^{b}) M यौधानां. Dn1 भारतः. — K3 om. 47^{c}–48^{b}. — ^{c}) V1 B1.2.5 Da1 D1–8 T1 M2–4 रथहस्त्यश्वपत्तीनां; Dn1 T2 रथहस्त्यश्वमुख्यानां; T3 G3 रथपत्त्यश्वनागानां; G1.2 अथ हस्त्यश्वपत्तीनां. — ^{d}) Dn1 T2 पत्तीनां च समंततः; T1.3 G2.3 M1 द्रवतां निनदो महान्; M2–4 द्रवतां निस्वनो महान्. — After 47, S (except T2) ins.:

452* उद्गतः प्रतिसृष्टानां शस्त्राणां च ततस्ततः ।

[T G2.3 M उद्यत- (for उद्गतः). T G M1 प्रतिविष्टानां. T3 G3 वृष्टिरंबरे (for च ततस्ततः).]

48 K3 om. 48^{ab} (cf. v. l. 47). — ^{a}) T G1.3 M

C. 8. 2367
B. 8. 49. 69
K. 8. 44. 88

इति ब्रुवाणा अन्योन्यं जघ्नुर्योधा रणाजिरे ॥ ४८
अभ्रच्छायेव तत्रासीच्छरवृष्टिभिरम्बरे ।
समावृत्तैर्नरवरैर्निघ्नद्भिरितरेतरम् ॥ ४९
विपताकाध्वजच्छत्रा व्यश्वसूतायुधा रणे ।
व्यङ्गाङ्गावयवाः पेतुः क्षितौ क्षीणा हतेश्वराः ॥५०
प्रवराणीव शैलानां शिखराणि द्विपोत्तमाः ।
सारोहा निहताः पेतुर्वज्रभिन्ना इवाद्रयः ॥ ५१
छिन्नभिन्नविपर्यस्तैर्वर्मालंकारविग्रहैः ।
सारोहास्तुरगाः पेतुर्हतवीराः सहस्रशः ॥ ५२
विप्रविद्धायुधाङ्गाश्च द्विरदाश्वरथैर्हताः ।
प्रतिवीरैश्च संमर्दे पत्तिसंघाः सहस्रशः ॥ ५३
विशालायतताम्राक्षैः पद्मेन्दुसदृशाननैः ।
शिरोभिर्युद्धशौण्डानां सर्वतः संस्तृता मही ॥ ५४
तथा तु वितते व्योम्नि निस्वनं शुश्रुवुर्जनाः ।

आगच्छत; G2 तं गच्छत (for उत्तिष्ठत). — b) K1 Da1 D1.5 Cc हत; D7 घ्नत (for प्रैत). V1 हतेति प्रहतेति च; B2–5 हतेति प्रय(B5 पत)तेति च; Dn1 निघ्नताभिपतेति च; D6 प्रैताभिपततोघ्नत; S (except T2) क्षिप्रं वि(G2 वै)-परिधावत. Cc cites पतत. — c) K3 D8 ब्रुवाणास्; M1 ब्रुवाणान्. Ś1 K1.3 V1 B D S ह्य(K3 D8 ते)न्योन्यं. — d) Ś2 K1.2.4 जग्मुर्; M यौधा. Ś K1.2.4 महाहवे; B (except B5) Da1 D1.3–5.7 T3 G3 महारणे; D6 महामृधे (for रणाजिरे).

49 a) K2 अत्र च्छायेव. — b) K3 D2.5.8 T1.2 G M शस्त्रवृष्टिभिर्; D6 अस्त्र°. D2.6 अंबरम्. Ś2 K4 V1 B3.5 शरवृष्टिरिवांबरे (B3 °रात्); Dn1 शस्त्रवृष्टिस्तदांबरे; T3 G3 शस्त्रवृष्टिरथांबरे. — c) K4 V1 B Dn1 D3.4.7 T3 G M2.4 समावृतैर्; Da1 D1.5 अनावृते; M1.3 समावृते.

50 a) K3 V1 B D2–4.6.7 T2.3 G3 M3 विपताक-ध्वजच्छत्रा; Da1 D5 °का ध्वजाश्छत्रा; D8 °कध्वजच्छन्ना. — b) T1.2 G1 M3 व्यश्वसूतायुधा रथाः; T3 G3 व्यश्वसूता रथायुधाः; G2 ह्यश्वसूतायुधा रथाः; M1 [अ]प्यश्व-सूतायुधा रथाः. — T3 G3 om. 50cd. — c) K4 व्यंगांगा बहवः; T1 व्यंगांगां धराः (sic); G1.2 यथार्हावयवाः; M2–4 विशीर्णावयवाः. — d) V1 B Da1 D1.3–5.7 क्षितीश्वराः (for हते°).

51 a) K3 श्रवणानीव; V1 प्रणुन्नानीव; B1.5 D3.4.7 प्रवणादिव; B2 Dn1 D8 T G1.3 M शिखराणीव; B4 प्रवणानीव; Da1 D1.5 प्रचलानीव; D2.6 अंबरादिव; G2 शिरोमणीव (for प्रवराणीव). Cv प्रवणादिव शैलानि. — b) V1 गजोत्तमाः; D4 द्विजोत्तमाः; Cc द्विपोत्तमाः (as in text). B2 Dn1 D8 S वज्रभिन्नानि मारिष. — After 51ab, B2 ins.:

453* प्रलुत्वा वीर शैलानां शिखराणि द्विपोपमाः ।

— D2 om. (hapl.) 51d–52c. — c) K3 T2.3 G3 तुरगाः (for निहताः). — d) B4 अचलाः (for अद्रयः). K1.3 B5 हतवीराः सहस्रशः; Dn1 D8 T2 बाणैर्भिन्ना महीतले. T1.3 G M द्विपा भि(M1 °पाद्भि°; G2 M3 °धाभ्नि)न्ना महीतले.

52 D2 om. 52abc (cf. v. l. 51). K1 om. 52–53. K3 B5 om. 52. — a) Ś2 K2.4 छिन्नच्छिन्नविपर्यस्तैर्; D6 प्रभिन्नच्छविपर्यंतैस्; S छिन्नभिन्नविपर्यस्त (G2 °स्तं). — b) B Da1 D3.4.6.7 वर्मालंकारभूषणैः; D6 चर्मालंकारविग्रहैः; D8 नानालंकार°; T1.3 G वर्मालंकारविग्रहाः. Cc cites सालंकारभूषणैः. — d) M2–4 हता वीरैः. G2 शुश्रुवुः (sic) (for सहस्रशः). B1 *त* *न्ना इवाचलाः.

53 K1 om. 53 (cf. v. l. 52). Ś K2 om. (hapl.) 53. — a) B1–3 Da1 D1–5.7 विप्रविद्धायुधाश्चैव; B4.5 T3 G3 °युधागांश्च; Dn1 °युधांगैश्च; M1 °युधांगा च; M2–4 °युधांगापि. G1.2 विप्रविद्ध(G2 °त्त)रथांगाश्च. — b) B1–3 D3.4.7 विरथाश्च रथैर्हताः; Da1 विरथाश्वरथै°; D6 विरथाश्वहयै°; T1 विरथं रथिभिर्हतः; T2.3 G M द्विरदा(T2 °था) रथिभि°. — c) K3 प्रतिवारैश्च; V1 प्रतियैरैश्च (sic); D6 पत्तिवीरैश्च; M1 प्रतिवीराश्च. Cc cites प्रतिवीरैः (as in text). B2.3 D7 संमर्दैः; Dn1 D8 T2 संग्रामे; G1.2 संरब्धैः. — d) K3 संति संघा; K4 पत्तिसंघाः.

54 K1 om. (? hapl.) from म्राक्षैः (in 54a) up to वितते (in 55a). — b) V1 T3 G M पद्मेंदुप्रतिमाननैः; B2 पूर्णेंदुसदृशा°; T1 पूर्वेंदुप्रतिमा°. — G1 om. 54c–56b. — c) Ś1 (marg.) बहुभिर्; K2.4 वीराणां (for शिरोभिर्). — d) D8 शिरोभिः (for सर्वतः). Ś2 K2.4 Da1 D1.5 संभृता; K3 संस्कृता; V1 B D2–4.7 T2 संवृता; D8 संस्तुता (for संस्तृता). T1.3 G2.3 M युद्धशौंडैः (T2 °डा) स्तृता (G2 तथा) मही.

55 K1 om. तथा तु वितते (cf. v. l. 54). G1 om. 55 (cf. v. l. 54). — a) K3 V1 B D S (G1 om.) यथा भुवि (V1 भूमौ) तथा (D6 °ते) व्योम्नि. B3 transp. निस्वनं and शुश्रुवुः. — b) Some MSS. निःस्वनं; K1 द्विस्वनं. Ś1 K1.2.4 ददृशुर्; K3 शुश्रुभुर्; G2 बभ्रमुर् (for शुश्रुवुर्). — c) D6 सर्वैर् (for संघैर्). K3 विमानै रथरवै सर्वै

विमानैरप्सरःसंघैर्गीतवादित्रनिस्वनैः ॥ ५५
हतान्कृत्तानभिमुखान्वीरान्वीरैः सहस्रशः ।
आरोप्यारोप्य गच्छन्ति विमानेष्वप्सरोगणाः ॥५६
तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं प्रत्यक्षं स्वर्गलिप्सया ।
प्रहृष्टमनसः शूराः क्षिप्रं जग्मुः परस्परम् ॥ ५७
रथिनो रथिभिः सार्धं चित्रं युयुधुराहवे ।
पत्तयः पत्तिभिर्नागा नागैः सह हयैर्हयाः ॥ ५८
एवं प्रवृत्ते संग्रामे गजवाजिजनक्षये ।
सैन्ये च रजसा व्याप्ते स्वे स्वाञ्जघ्नुः परे परान् ॥५९
कचाकचि बभौ युद्धं दन्तादन्ति नखानखि ।
मुष्टियुद्धं नियुद्धं च देहपाप्मविनाशनम् ॥ ६०
तथा वर्तति संग्रामे गजवाजिजनक्षये ।
नराश्वगजदेहेभ्यः प्रसृता लोहितापगा ।
नराश्वगजदेहान्सा व्युवाह पतितान्बहून् ॥ ६१
नराश्वगजसंबाधे नराश्वगजसादिनाम् ।
लोहितोदा महाघोरा नदी लोहितकर्दमा ।

C. 8. 2360
B. 8. 49. 83
K. 8. 44. 102

(sic); S (G1 om.) विमाना(T2 M2–4 °ने)प्सरसां संघैर्. — d) Some MSS. °निःस्वनैः; T3 G2.3 M °नादितैः (for °निस्वनैः).

56 G1 om. 56^{ab} (cf. v. l. 54). — a) Ś K2.4 कृतान्; K3 D2.6.8 हतान् (for कृतान्). V1 B2 Da1 D1.5 T1.3 G2.3 M अभिमुखान्वी(M1 °खे वी)रैर्; B1.3–5 Dn1 D3.4.7 T2 अभिमुखान्वीरान् (for कृत्तानभिमुखान्). — b) K3 (marg.) वीरान्छतसहस्रशः; V1 Da1 D1.5 योधान्योधैः सह°; B D3.4.7 वीरैः (B2 वीरान्; B5 योधैः) शतसह°; Dn1 T2 वीरैश्चैव सहस्रशः; T1.3 G2.3 M शतशोथं सह°. — c) G1.2 आरोप्य समगच्छंत. — d) Dn1 D6.8 T2 विमानैश्च; D4 विमानेन (for °नेषु). D6 अप्सरोगणैः. V1 विमानेप्सरसां गणाः; B2 विमानेप्सरसो गणाः. Cc cites विमानैः. — After 56, Dn1 ins.:

454* तवायं न तवैवायं ममायमिति वल्लभः ।

Dn1 cont.: T2 ins. after 56:

455* परिष्वक्तो विजानाति नारीभिरुपरिस्थितः ।
इति बाहुलतापाशपाशिनो दिव्यरूपिणः ।
समाधायाप्सरःसंघा नानायानैर्दिवं ययुः ।

[(L. 1) Dn1 नारुहन्नुपरिस्थितः (for the posterior half). — (L. 2) Dn1 -पाशिता (for -पाशिनो).]

57 a) K3 ते; K4 Dn1 T1 G1.2 M तं (for तद्). — b) D8 प्रत्यक्षस्वर्ग°. — d) Ś1 K2 V1 B1.4.5 D (except D7) T2 M2–4 जघ्नुः.

58 D8 om. 58–59. — b) Da1 D1.5 एवं (for चित्रं). G1.2 युध्यन्निर् (for युयुधुर्). — c) G1.2 बहवः (for पत्तयः). D2 T3 G3 पत्तिभिः पत्तयो (by transp.). T2 सार्धं; G1.2 नागैर्. — d) B (except B5) Da1 Dn1 D1.3–5.7 T1 M1.2.4 सहनागैर् (by transp.); T2 नागा नागैर्; T3 G3 M3 सह नागा; G1.2 हता (G2 °तैर्) नागा. B3 हयैर्हताः; S (except T2) हया हयैः (by transp.).

59 D8 om. 59 (cf. v. l. 58). — b) K3 V1 B (except B2) Dn1 D2–4.7 T2 गजवाजिनरक्षये; T1.3 G M नरवाजिगज(T3 G3 °जन)क्षये. — D6 om. (hapl.) 59^{e}–61^{b}. — c) K3 D3.7 T1.3 G M सैन्येन (T1 G1.2 °न्ये तु); B3 अंधेव (for सैन्ये च). B1 D3.4.7 वृत्ते (for व्याप्ते). — d) B2 स्वान्स्वे (by transp.); D2 स्वेशान्; M1 स्वैः स्वं. S K2.4 जग्मुः (for जघ्नुः). T1 परस्परम् (for परे परान्).

60 D6 om. 60 (cf. v. l. 59). — a) K3 Dn1 D8 T G1.3 M कचाकचं युद्धमासीद्; V1 B D1–5.7 कचाकचि (V1 °चिर्)युद्धमासीद्; Da1 युद्धं कचाकचि ह्यासीत्; G2 कचाकचं रणं ह्यासीत्. Cc cites कचाकचि (as in text). — b) K3 दंता दंतै; T2 दंता दंती; T3 G2.3 M दंतादंतं T2 नखानखी; T3 G2.3 M °नखं (for °नखि). — c) D8 नखयुद्धं; T3 G3 सुयुद्धं च (for नियुद्धं च). Cc cites नियुद्धं (as in text). — d) K3 देहे पाप्मविनाशनं; K4 देहपाप°; V1 देहपाप्माप्रणाशनं; B Da1 Dn1 D1–5.7 M देहपाप्मासुनाशनं; D8 देहपाप्मानुशासनं; T1 देहसर्वविनाशनं; T2 देहप्राणवि°; G1 देहपापं विनाशनं.

61 D6 om. 61^{ab} (cf. v. l. 59). — a) D1 वर्त्मनि; Cc वर्तति (as in text). K3 Dn1 D8 S वर्तमाने तथा (T1 G1.2 °दा) युद्धे. — b) K3 V1 B (except B2) Da1 D1.3–5.7 गजवाजिनरक्षये; Dn1 D8 T2 नरवाजिगज°; T1.3 G1.2 M जगतो रोमहर्षणे. — D2 om. (hapl.) 61^{cdef}. — c) B1.3.4 D3.4.7 °नागदेहेभ्यः; B2 °गजदेहेषु. — d) B2.5 M2.4 प्रस्नुता; Da1 D1.4.5 T2 G1.2 प्रसूता; Dn1 प्रश्रुता (for प्रसृता). K1.3 Dn1 D1.4.6.7 T1 G1.2 लोहितापगाः (K1 °रा) (for °गा). Cc प्रसृताः लोहितापयाः. — T1.2 om. (hapl.) 61^{ef}. — e) K3 नराश्च गजदेहाश्च; B1.4 D3.4.7 गजाश्वनरदेहान्सा (D4 °त्सा); B3 D6 °नागदेहान्सा; Dn1 °नरदेहांश्च; G1.2 नराश्वगजदेहांस्तान्; M1 नराश्वगजदेहा सा. — K1 om. (hapl.) 61^{f}–62^{e}. — f) D4 ववाह; G1 ऊहुश्च; G2 रथिनां; M1 [अ]प्युवाह; Cc व्युवाह (as in text). K3 नराश्वगजदेहिनां; B5 प्राबादय नितान्बहून् (sic); Dn1 व्यगाहंत तदा बहून्; D6 वाहयंति हतान्बहून्.

62 K1 om. 62^{abcde} (cf. v. l. 61). K3.4 om. (hapl.)

C. 8. 2381
B. 8. 49. 84
K. 8. 44. 102

नराश्वगजदेहान्सा वहन्ती भीरुभीषणी ॥ ६२
तस्याः परमपारं च व्रजन्ति विजयैषिणः ।
गाधेन च प्लवन्तश्च निमज्ज्योन्मज्ज्य चापरे ॥ ६३
ते तु लोहितदिग्धाङ्गा रक्तवर्मायुधाम्बराः ।
सस्नुस्तस्यां पपुश्चास्रङ्म्लुश्च भरतर्षभ ॥ ६४
रथानश्वान्नरान्नागानायुधाभरणानि च ।
वसनान्यथ वर्माणि हन्यमानान्हतानपि ।
भूमिं खं द्यां दिशश्चैव प्रायः पश्याम लोहितम् ॥ ६५
लोहितस्य तु गन्धेन स्पर्शेन च रसेन च ।
रूपेण चातिरिक्तेन शब्देन च विसर्पता ।
विषादः सुमहानासीत्प्रायः सैन्यस्य भारत ॥ ६६
तत्तु विप्रहतं सैन्यं भीमसेनमुखैस्तव ।
भूयः समाद्रवन्वीराः सात्यकिप्रमुखा रथाः ॥ ६७
तेषामापततां वेगमविषह्य महात्मनाम् ।
पुत्राणां ते महत्सैन्यमासीद्राजन्पराङ्मुखम् ॥ ६८

62[abcd]. — a) B2 नराश्वगजसंरोधे; B3 °संबाधा; B4 D8.7 °नरसंबाधे; Da1 D1.5 नराश्वरथ°; Dn1 °गजसंवाहे; T1 G2 M °गजसंपाते. — b) V1 नराश्वरथसादिनां; B1.5 °गजसादिनं; B2 D8 °गजवाजिनां; B3 T1.3 G3 M °गजयोधिनां; Da1 D1.5 नराश्वराधसादिनां; G1.2 गजाश्वनरयोधिनां. — c) V1 लोहितोद-; G1 लोहितोदां. Da1 D5 मही घोरा. B5 लोहितौघवहा घोरा. — d) B (except B5) Da1 D1.3–5.7 मांसशोणितकर्दमा; D2.6 नदी शोणित°. — e) K1 B1.4.5 D3.4.7 नराश्वगजदेहानां; V1 Da1 D1.5 °रथदेहान्सा; B2 Dn1 T1.3 G M °गजदेहान्वै; D2.6 °गजदेहांश्च. — f) K2 भीरुभेषणी; K3.4 V1 B D T2.3 G3 °भीषणा (K3 °णाः); G2 °भीषिणी.

63 a) K1 V1 B D T2 पार(Dn1 परा)मपारं; K3 परमपारे. K3 तु (for च). T1.3 G M तस्या नद्याः परं पारं. Cc cites अपारं (as in text). — b) T3 G3 गच्छंति (for व्रजन्ति). Ś1 K2 व्रजंति * वधैषिणः; Ś2 K4 व्रजंतस्ते (K4 °तं) वधैषिणः; K1 व्रजंति ते वधैषिणः; M1 जयंति विजयैषिणं. — c) B3 अगाधे (for गाधेन). Cc cites गाधे. K1 B1.3.4 D2.3.8 चाप्लवंतश्च; V1 B5 च प्लवंति स्म; Da1 D1.5 चाप्लवंति च; Dn1 चोत्प्लवंतोन्ये; D4.6.7 वा प्लवंतश्च. K4 गाधे प्लवे प्लवंतश्च; T1 नागैरवप्लवंते च; T2 गाधेनान्ये प्लवंतोन्ये; T3 G M नागेन च प्लवंतो वै. Cc cites प्लवंतः (as in text). — d) Dn1 वा (for च). V1 [आ]हवे (for [अ]परे). D8 निममज्यत चापरे.

64 a) Dn1 तां (for ते). B2 M1 लोहितदिग्धांगो. — b) K3 D7 रक्तचर्मा°; T1 G1.2 M2–4 रक्तवर्मांबरायुधाः. Cc cites अंबरं. — c) B4 सस्तास् (for सस्नुस्). K3 D8 [अ]न्ये; Da1 D1.5 [अ]सून्; Dn1 D3.4.7 [अ]स्यां; T G2.3 M2–4 [अ]स्रं. B2 तस्थुश्चास्यां पपुश्चास्यां. — d) B2 संम्रुश्च (sic); B4 मम्राश्च; D6 T1 M मम्लुश्च; T2 मम्रुदुर; G1 ममाश्च (sic); G2 मद्राश्च (for मम्लुश्च). K3 परमर्षभाः; D2 भरतर्षभाः. V1 सस्नुर्मम्लुश्च भारत; Da1 D1.5 मम्लुः सस्नुश्च भारत.

65 a) T1 G1.2 M4 नरा नागा (for नरान्नागान्). — B3 om. 65[cd]. — c) K3 B5 Dn1 चर्माणि (for वर्माणि). T1.3 G M वर्माणि चाप्यपश्याम (G1.2 M2.4 °मः); T2 वर्माणि च वपुः श्यामं. — T2.3 G3 om. 65[de]. — d) K3 V1 B (B3 om.) Da1 D1–8 वध्यमानान् (for हन्य°). K3 हतान्यपि. Dn1 T1 G1.2 M पतितानि सहस्रशः. ❀Cc: मध्यमानैराहतानि त्यक्तानि।❀ — e) B3 om. खं. D6 च (for द्यां). K3 भूमिपालान्दिशश्चैव; V1 B5 Da1 Dn1 D1.5 T1 G1.2 M खं द्यां भूमिं (M2–4 °मिर्) दिशश्चापि (Da1 D1 °श्चैव). — f) K3 पश्यामि. K3 D2 T2 लोहितान्; V1 B2.3.5 D3 T1 G1.2 M3 लोहिताः; M1.2.4 लोहितां. D6 प्रापश्यं श्यामलोहिताः; T3 G3 पतितानि च लोहिते.

66 a) K3 V1 B5 Da1 D1.2.5.6 T G M1 च; Dn1 [अ]नु- (for तु). — b) K1 स्पर्शने च; Dn1 स्पर्शनेन (for स्पर्शेन च). G2 रथेन (for रसेन). — c) Ś1 K2–4 B1.3–5 Dn1 D1–5.7.8 S (except T3 G3) [अ]ति-रक्तेन (for °रिक्तेन). — d) G1 सर्पेन (for शब्देन). T3 G3- [अ]ति- (for च). K1 Dn1 D4 G1.2 विसर्पिता (Dn1 °ताः); B1.3 D1 विसर्पतां (D1 °ताः). — e) Dn1 T2 तु (for सु-). — f) Dn1 T2 सैन्येषु. B5 S (except T2) मारिष (for भारत).

67 a) K1 Dn1 G1.2 तं तु; D6 तच्च; D3 ते तु (for तत्तु). B2 विप्रहितं; T3 G3 विप्रद्रुतं; Cc विप्रहतं (as in text). K3 ततुर्भवप्रहतं सैन्यं (sic). — B3 om. (hapl.) 67[b]–70[a]. — b) Da1 D1.5 तथा; D2.6 तदा (for तव). B1.5 D3.4.7 भीमसेनमुखास्तदा; G1.2 °मुखेन वै. — d) Ś1 B1.4 D2–4.7 तदा; B5 D3 T2 रणे; M1 नराः (for रथाः).

68 B3 om. 68 (cf. v. l. 67). — a) Da1 D1.5 शद्रम्; Dn1 वीरम् (sic); Cc वेगम् (as in text). — b) Ś1 K V1 B (B3 om.) D2–4.6–8 S अविषह्यं (K3 °षज्यं). V1 B2.4.5 Da1 D1.3.5.6 T1.3 G M निरीक्ष्य च (T1.3 G M वै); Dn1 T2 समीक्ष्य वै (for महात्मनां). — c) K3 B1 D2 महा- (for महत्). — d) V1 सर्वं (for राजन्).

तत्प्रकीर्णरथाश्वेभं नरवाजिसमाकुलम् ।
विध्वस्तचर्मकवचं प्रविद्धायुधकार्मुकम् ॥ ६९

व्यद्रवत्तावकं सैन्यं लोड्यमानं समन्ततः ।
सिंहार्दितं महारण्ये यथा गजकुलं तथा ॥ ७०

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

३४

संजय उवाच ।
तानभिद्रवतो दृष्ट्वा पाण्डवांस्तावकं बलम् ।
क्रोशतस्तव पुत्रस्य न स्म राजन्यवर्तत ॥ १

ततः पक्षात्प्रपक्षाच्च प्रपक्षैश्चापि दक्षिणात् ।
*उदस्तशस्त्राः कुरवो भीममभ्यद्रवन्रणे ॥ २
कर्णोऽपि दृष्ट्वा द्रवतो धार्तराष्ट्रान्पराङ्मुखान् ।

C. 8. 2394
B. 8. 50. 4
K. 8. 45. 4

69 K1 B3 om. 69 (for B3, cf. v. l. 67). — [a]) D6 तत्प्रकीर्णं. Dn1 T2 तत्प्रकीर्णं (T2 °र्ण-) रथाश्वं च; T1 तद्विकीर्णमहाश्वेभं; T3 G3 तद्विदीर्णनराश्वेभ-; G1.2 M2–4 तद्विदी(G2 M3 °ती)र्णरथाश्वेभं (M2–4 °भ-); M1 इति कर्ण नराश्वेभं. — [b]) Dn1 गजवाजिनराकुलं; D6 नरवाजिरथा°; T1 M1 रथावाजिसमा°; T2 गजवाजिरथा°; T3 G3 रथसंघसमा°; M2–4 नरप्रवरसं°. — [c]) V1 B2 Da1 Dn1 D1.2.4.5.8 T2.3 G2.3 M विध्वस्तवर्म(Da1 D1.5 °र्मं)कवचं; T1 विविधध्वजसंछन्नं. — [d]) Ś1 K2 B2 D3.4.7 प्रवृद्धायुधकार्मुकं; K4 प्रविद्धायुद्ध°; D2 प्रविधायुध°; T1 विध्वस्तायुध°.

70 B3 om. 70[a] (cf. v. l. 67). — [a]) Ś K1.2.4 व्याद्रवत्; D6 प्राद्रवत्. — [c]) K1 महापुण्ये; K3 V1 B D (except D6) T3 G3 M इवारण्ये (for महा°). — [d]) B1 यथा (for तथा). Dn1 T2 यथा गजमहाकुलं.

Colophon: — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 K1.4 द्वितीय(K4 °ये)युद्धदिवसे. — *Adhy. name:* K3 कुरुसैन्यपराजयः; T1 कुरूणां पराजयः; M1 कुरुबलपलायनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś1 K1.2 34; Ś2 33 (as in text); B1 49; B4 51; B5 D6 50; Da1 D5 60; D1 44; T G 46; M 45. — *Śloka no.*: Dn1 94.

34

1 D8 om. the ref. — [b]) K3 D4.6.7 T3 G3 M1 पांडवास्. — After 1[ab], K4 V1 B Da1 Dn1 D1.3–5.7 ins.:

456* दुर्योधनो महाराज वारयामास सर्वशः ।
योधांश्च स्वबलं चैव समन्ताद्भरतर्षभ ।

[(L. 2) B3 Dn1 D3.7 योधाश्. B3 om. च. K4 भरतर्षभः.]

— [c]) T1.3 G M2–4 सूतपुत्रस्य; M1 पांडु°. — [d]) K3 तस्मिन् (for न स्म). V1 निवर्तते (for न्यवर्तत).

2 [a]) K3 तस्य (for ततः). Ś1 K3 B2 D2 पक्षाः; V1 B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 T1.3 G M2–4 पक्षः (for पक्षात्). K4 प्रपक्षात्पक्षात् (by transp.); Dn1 T2 पक्षप्रपक्षस्थाः. Ś K1.3 B2 D2.6 प्रपक्षाश्च; V1 B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 °क्षश्च; T1.3 G M2–4 °क्षस्थाः (for °क्षाच्च). M1 ततः प्रपक्षः प्रपक्षस्थः (hypermetric). — [b]) Ś1 (*sup. lin.* as in text) K2 प्रकुक्षैश्च; K3 प्रकुक्षाश्च; V1 B1.3–5 Da1 D1.3–5.7 शकुनिश्च; B2 प्रकुक्षिश्च; D2 संपक्षैश्च; D6 प्रपक्षे; D8 प्रकुक्षैर् (for प्रपक्षैश्च). B3 चैव; D6 वापि; D3 अपि (for चापि). V1 B2.5 Da1 D1.5.6 दक्षिणः (D6 °णे); B1.3.4 D3.4.7 सौबलः (for दक्षिणात्). Dn1 S प्रकु(T3 G3 प्राकु)क्षिस्थाश्च भारत (Dn1 मारिष). — K1 om. 2[c]–3[b]. — [c]) Ś1 तदस्यशस्त्राः; K2 उदस्य शस्त्रान्; K3 तदा स*त्रा; B1–4 D2–4.6–8 तदा सशस्त्राः; T1.3 G M उदात्तशस्त्राः (for *उदस्त°). Ś2 K4 तदस्य कुरवः शस्त्रान्; V1 B5 Da1 Dn1 D1.5 T2 कुरून्विदीर्य-(Dn1 T2 °द्रव-; D1 °दार्य)तो दृष्ट्वा. — [d]) K3 V1 Da1 D1.5 T2 M1 अभ्यद्रवद्; T3 G3 °र्दयन् (for °द्रवन्). K3 D6.8 रुषा (for रणे).

3 K1 om. 3[ab] (cf. v. l. 2). — [a]) V1 B5 Da1 D1.5 transp. दृष्ट्वा and द्रवतो. G1 द्रावयतो (hypermetric) (for द्रवतो). — [b]) B D3.4.7 सराजकान्. D2 रथाश्वनरकुंजरान्. — After 3[ab], K4 V1 B Da1 Dn1 D1–7 T2 ins.:

457* मद्रराजमुवाचेदं याहि भीमरथं प्रति ।
एवमुक्तश्च कर्णेन शल्यो मद्राधिपस्तदा ।

[(L. 1) D4 वीररथं (for भीम°). — Dn1 D2 T2 om. line 2. — (L. 2) K4 उक्तास्. K4 V1 B3.5 Da1 D1.6 तु (for च).]

— [c]) Ś1 K2 हंसकर्णान् (for °वर्णान्). K3 हयान्प्रासे;

C. 8. 2395
B. 8. 50. 5
K. 8. 45. 5

हंसवर्णान्हयाग्र्यांस्तान्प्रैषीद्यत्र वृकोदरः ॥ ३
ते प्रेषिता महाराज शल्येनाहवशोभिना ।
भीमसेनरथं प्राप्य समसज्जन्त वाजिनः ॥ ४
दृष्ट्वा कर्णं समायान्तं भीमः क्रोधसमन्वितः ।
मतिं दध्रे विनाशाय कर्णस्य भरतर्षभ ॥ ५
सोऽब्रवीत्सात्यकिं वीरं धृष्टद्युम्नं च पार्षतम् ।
एनं रक्षत राजानं धर्मात्मानं युधिष्ठिरम् ।
संशयान्महतो मुक्तं कथंचित्प्रेक्षतो मम ॥ ६
अग्रतो मे कृतो राजा छिन्नसर्वपरिच्छदः ।
दुर्योधनस्य प्रीत्यर्थं राधेयेन दुरात्मना ॥ ७
अन्तमद्य करिष्यामि तस्य दुःखस्य पार्षत ।
हन्ता वास्मि रणे कर्णं स वा मां निहनिष्यति ।
संग्रामेण सुघोरेण सत्यमेतद्ब्रवीमि वः ॥ ८
राजानमद्य भवतां न्यासभूतं ददामि वै ।
अस्य संरक्षणे सर्वे यतध्वं विगतज्वराः ॥ ९
एवमुक्त्वा महाबाहुः प्रायादाधिरथिं प्रति ।
सिंहनादेन महता सर्वाः संनादयन्दिशः ॥ १०
दृष्ट्वा त्वरितमायान्तं भीमं युद्धाभिनन्दिनम् ।
सूतपुत्रमथोवाच मद्राणामीश्वरो विभुः ॥ ११
पश्य कर्ण महाबाहुं क्रुद्धं पाण्डवनन्दनम् ।
दीर्घकालार्जितं क्रोधं मोक्तुकामं त्वयि ध्रुवम् ॥ १२

V_1 B_3 हयान्मुख्यान्; $B_{1.2.4.5}$ D (except $D_{6.8}$) $T_{1.3}$ G M हयानड्या(M_1 °न्या)न्; T_2 हयान्रम्यान् (for °ग्र्यांस्तान्). — ^{d}) K_3 प्रपीड्यत्र. D_{n1} S प्रेषयद्य(D_{n1} °न्य)त्र पांडवः; D_6 अप्रैषीच्च वृकोदरं.

4 ^{a}) $B_{1.2.4}$ $D_{3.4.7}$ प्रेरिता. — ^{d}) Ś$_1$ $K_{1.2}$ समासज्जंत; B_3 प्रसमासत; G_2 समसज्यंत.

5 ^{a}) $K_{3.4}$ D_{n1} समायातं. — ^{b}) $D_{2.6}$ भीमसेनः स संयुगे. — ^{c}) $D_{2.6}$ मनो. B (except B_5) D_{a1} D_{n1} $D_{1.3-5.7}$ T_2 चक्रे; D_2 दधे (for दध्रे). — ^{d}) $K_{2.3}$ D_6 भरतर्षभः; D_{n1} °तोत्तमां; T_2 °तोत्तम.

6 ^{a}) D_8 (marg. as in text) अब्रजत्. M_4 सात्यकीं. V_1 वक्तुं; B_5 तूर्णं; D_8 वीरो; T_3 G_3 चैव (for वीरं). — Ś $K_{1.2}$ om. 6^{cd}. — ^{c}) K_4 $B_{2.4}$ $D_{3.4.7}$ यूयं; V_1 (marg. as in text) एतं; B_5 शूरं (for एनं). — ^{d}) $K_{3.4}$ $D_{6.8}$ G_1 धर्मराजं; D_2 धर्मपुत्रं (for धर्मात्मानं). — ^{e}) K_3 D_1 युक्तं; $T_{2.3}$ G_3 मुक्तः. — ^{f}) D_6 कथं च; D_3 कदाचित् (for कथं°). Ś $K_{1.2.4}$ प्रेक्षितो; K_3 $D_{2.6}$ T_2 G_1 प्रेषितो; D_3 प्रेक्ष्यतो (for प्रेक्षतो). B_3 D_2 मया; T_2 गृहं (for मम).

7 ^{a}) Ś$_1$ $K_{2.4}$ अग्रतोसि K_1 अजोतो*. Ś$_1$ K_2 कृतो राज्ञः (K_2 °ज्ञा); M_3 महाराजा. Ś$_2$ अग्रतोन्यहतो राजशू (sic). — ^{b}) D_{n1} छिन्नः; T_3 G_3 भिन्नः (for छिन्न-). K_3 छन्नसर्वपरिस्कृतः; D_6 छिन्नसर्वपरिग्रहः; T_2 $G_{1.2}$ M भिन्नवर्मपरिच्छदः. — ^{d}) D_8 (*sup. lin.* as in text) राधेयस्य (for °येन). K_3 दुरासता; D_2 महात्मना (for दुरा°).

8 ^{a}) Ś$_2$ अंतमध्य; K_1 अद्य संद्य (sic); V_1 D_{a1} $D_{1.5}$ $G_{1.2}$ अहमंतं; B_5 अंतमंतं (for °मद्य). V_1 m प्रपश्यामि; B (except B_5) D_{a1} D_{n1} $D_{1.3-5.7}$ S गमिष्यामि (for करि°). — ^{b}) T_1 अस्य (for तस्य). Ś$_2$ K_4 भारत; K_1 मार्जनं; K_3 V_1 B_2 पार्षतः; S मारिष (M_3 °षः). — ^{c}) K_4 हर्ता; D_2 अतो (for हन्ता). Ś$_2$ (*sup. lin.*) K_1 [अ]द्यास्मि; K_3 B_5 D_{a1} $D_{1.5.6.8}$ चास्मि; B_{1-4} $D_{3.4.7}$ [अ]स्म्यद्य; M_1 वा स (for वास्मि). T_1 निहंतास्मि. V_1 सोब्रवीत्सात्यकिं कर्णं. — ^{d}) Ś$_2$ मा; B_4 मां (for स). K_3 D_{n1} $T_{2.3}$ G मां वा (by transp.); V_1 D_1 वा मा; B_4 वा स; M_1 मा वा. D_{n1} [अ]भिहनिष्यति (for निहनि°). — ^{e}) K_3 संक्रमेण; S संग्रामेद्य. K_2 सुघोषेण; S °रेस्मिन् (for °रेण). D_{n1} संग्रामे पशुघोरेस्मिन्. — ^{f}) K_3 V_1 B D (except D_8) S (except T_3 G_3) ते (for वः).

9 ^{b}) Ś$_1$ K_1 $B_{1.2.4}$ D_{a1} $D_{1.3.5.7}$ ददानि; G_2 ददाम. K_3 V_1 B_3 D_8 ते; K_4 च (for वै). — ^{c}) Ś $K_{1.2.4}$ B $D_{3.4.7}$ G_1 तस्य; G_2 अद्य (for अस्य). Ś $K_{1.2.4}$ मे रक्षणे (for संर°). D_8 यत्नं (for सर्वे). — ^{d}) D_6 त्वरध्वं (for यतध्वं).

10 ^{b}) Ś$_2$ K_3 V_1 अधिरथिं (K_3 °थं); T_2 G_2 अतिरथिं (G_2 °थं); T_3 $G_{1.3}$ आतिरथिं (G_1 °थं) (for आधि°). — ^{c}) K_1 महतः. — ^{d}) K_3 संभावयन् (for संनाद°).

11 ^{a}) G_1 स्फुरितम्; G_2 स्फुटितम् (for त्वरितम्). — ^{b}) D_1 भीमे. K_1 युद्धाभिनर्दिनं; K_3 °नंदनं; V_1 °नंदितं; $B_{2.3}$ युद्धातिनंदिनं; $D_{2.6}$ युद्धाभिकांक्षिणं (for °नन्दिनम्). — D_3 (hapl.) om. 11^c–12^b. — ^{c}) $D_{2.6}$ उवाचेदं (for अथोवाच). — ^{d}) G_2 मंत्रीणाम् (for मद्रा°). D_{n1} S प्रभुः; $D_{2.6}$ बली (for विभुः).

12 D_3 om. 12^{ab} (cf. v. l. 11). Before 12, N T_3 G ins. शल्य उवाच. — ^{a}) D_{n1} कर्ता (for कर्ण). V_1 D_8 महाबाहो; D_1 °बाहु; T_2 °वीरं. — ^{b}) V_1 B D (except D_8; D_3 om.) S संक्रुद्धं पांडुनंदनं. — ^{c}) K_1 दीर्घं; $G_{1.2}$ चिर- (for दीर्घ-). $K_{2.4}$ T_2 दीर्घकालार्जित(T_2 °र्चितं)-क्रोधं. — ^{d}) $G_{1.2}$ M_{2-4} मोक्तुकामस् (for °कामं). M_{2-4} त्वयं (for त्वयि).

ईदृशं नास्य रूपं मे दृष्टपूर्वं कदाचन ।
अभिमन्यौ हते कर्ण राक्षसे वा घटोत्कचे ॥ १३
त्रैलोक्यस्य समस्तस्य शक्तः क्रुद्धो निवारणे ।
बिभर्ति यादृशं रूपं कालाग्निसदृशं शुभम् ॥ १४
इति ब्रुवति राधेयं मद्राणामीश्वरे नृप ।
अभ्यवर्तत वै कर्णं क्रोधदीप्तो वृकोदरः ॥ १५
तथागतं तु संप्रेक्ष्य भीमं युद्धाभिनन्दिनम् ।
अब्रवीद्वचनं शल्यं राधेयः प्रहसन्निव ॥ १६
यदुक्तं वचनं मेऽद्य त्वया मद्रजनेश्वर ।
भीमसेनं प्रति विभो तत्सत्यं नात्र संशयः ॥ १७
एष शूरश्च वीरश्च क्रोधनश्च वृकोदरः ।
निरपेक्षः शरीरे च प्राणतश्च बलाधिकः ॥ १८
अज्ञातवासं वसता विराटनगरे तदा ।
द्रौपद्याः प्रियकामेन केवलं बाहुसंश्रयात् ।
गूढभावं समाश्रित्य कीचकः सगणो हतः ॥ १९
सोऽद्य संग्रामशिरसि संनद्धः क्रोधमूर्च्छितः ।
किंकरोद्यतदण्डेन मृत्युनापि व्रजेद्रणम् ॥ २०
चिरकालाभिलषितो ममायं तु मनोरथः ।
अर्जुनं समरे हन्यां मां वा हन्याद्धनंजयः ।
स मे कदाचिदद्यैव भवेद्भीमसमागमात् ॥ २१
निहते भीमसेने तु यदि वा विरथीकृते ।
अभियास्यति मां पार्थस्तन्मे साधु भविष्यति ।

C. 8. 2416
B. 8. 50. 26
K. 8. 45. 26

13 ^{a}) T$_1$ नेदृशं. Dn$_1$ नव-; D$_2$ नास्ति; T$_1$ तस्य; T$_2$ न स्व-; G$_1$ न स्स (for नास्य). Da$_1$ D$_{1.5}$ रूपस्य (for रूपं मे). D$_6$ ते; T$_2$ वै (for मे). — ^{b}) D$_{2.6}$ T$_3$ G$_{1.3}$ M कथंचन. — ^{c}) Da$_1$ D$_{1.5}$ हते कर्णे; Dn$_1$ T$_2$ हते चापि; T$_1$ अनिहते; T$_3$ G$_3$ M$_1$ अभिहते; G$_{1.2}$ M$_{2-4}$ अपि हते (for हते कर्ण). — ^{d}) Dn$_1$ राक्षसं; T$_2$ राक्षसौ. K$_3$ B D$_{2.3.6-8}$ T$_1$ G$_2$ च (for वा).

14 ^{a}) Dn$_1$ S (except T$_2$) समग्रस्य (for °स्तस्य). — ^{b}) Da$_1$ शक्रः क्रुद्धो; T$_3$ G$_3$ क्रुद्धः शक्तो (by transp.). D$_2$ [ऽ]भिवारणे (for निवा°). — ^{c}) B D$_{3.4.7}$ सदृशं; M$_{2-4}$ तादृशं. — ^{d}) K$_1$ गुरु; D$_{2.6}$ भृशं (for शुभम्). K$_3$ D$_8$ T$_2$ कालाग्निसमवर्चसं; V$_1$ B Da$_1$ D$_{1.3-5.7}$ युगांताग्निसमप्रभं; Dn$_1$ कालाग्नेरिव वर्चसं; T$_{1.3}$ G$_3$ M कालाद्भयन(M$_{2-4}$ °नि)लवर्चसं; G$_{1.2}$ °नलसवर्चसं.

15 Before 15, K$_4$ V$_1$ B Da$_1$ D$_{1.3-5.7}$ T$_{2.3}$ G ins. संजय उवाच. — ^{a}) V$_1$ B$_2$ Da$_1$ Dn$_1$ D$_{1.5}$ S (except T$_2$) एवं (for इति). G$_2$ राधेयो. — ^{b}) D$_6$ अधिपो. Ś$_1$ K$_{1.2.4}$ D$_6$ नृपें; V$_1$ नृपं. — ^{c}) K$_3$ D$_{6.8}$ वै कर्णः (D$_6$ °र्णे); T$_1$ G$_{1.2}$ M राधेयं (for वै कर्णं). — ^{d}) K$_3$ D$_{2.6.8}$ क्रोधदीप्तं; G$_2$ क्रोधाद्दीप्ती. K$_3$ D$_{6.8}$ वृकोदरं.

16 ^{a}) B$_{1.2}$ D$_{3.7}$ M$_3$ अथागतं; B$_4$ समा°; D$_6$ रथा° (for तथा°). T$_3$ G$_3$ च (for तु). D$_4$ तं प्रेक्ष्य (for संप्रेक्ष्य). — ^{b}) K$_3$ क्रुद्धं (for भीमं). Dn$_1$ -नंदन (for -नन्दिनम्). T$_3$ G$_3$ भीमसेनमरिंदमं. — ^{c}) T$_2$ मद्रराजानं (for वचनं शल्यं).

17 ^{a}) K$_4$ यद्युक्तं. T$_1$ मन्ये (for मेऽद्य). — ^{b}) K$_4$ मद्रजनेश्वरः. K$_3$ गच्छाम्यद्य जनेश्वर. — G$_2$ om. (? hapl.) 17^{c}–18^{b}. — ^{d}) Ś$_2$ सैन्यं; D$_8$ (marg. as in text) सर्वं (for सत्यं).

18 G$_2$ om. 18^{ab} (cf. v. l. 17). — ^{a}) K$_3$ वीरश्च; S (except M$_4$; G$_2$ om.) क्रूरश्च (for शूरश्च). K$_3$ शूरश्च; D$_6$ T$_2$ M$_3$ धीरश्च; M$_2$ शूरश्च; M$_4$ क्रूरश्च (for वीरश्च). — ^{b}) T$_2$ क्रोधितश्च (for क्रोधनश्च). — ^{cd}) K$_3$ निरपेक्ष्य. B$_2$ प्रागतश्च. Cc cites प्राणतः (as in text). Ca शरीरे निरपेक्षत्वात्प्राणमात्राद्बलाधिकः.

19 ^{a}) K$_4$ वहता; G$_1$ वसते; G$_2$ वसतो. — ^{b}) K$_2$ विरगानगरे (for विराट°). V$_1$ D$_2$ T$_{1.2}$ तथा (for तदा). — ^{d}) K$_2$ बहुसंश्रयात्; B$_2$ बाहुसंश्रयां; Dn$_1$ °संभ्रमात् (for °संश्रयात्). — ^{e}) K$_1$ सूदभावं; B$_4$ (marg. as in text) गूढजातं; Da$_1$ गूढं भावं; T$_2$ दृढभावं; Ca. c गूढ° (as in text). V$_1$ समासृत्य. T$_{1.3}$ G M प्रसह्य विक्रमेणाजौ. — ^{f}) D$_8$ transp. कीचकः and सगणो.

20 ^{a}) K$_3$ कोथ; Da$_1$ (before corr.) D$_{1.5}$ कोद्य (Da$_1$ by corr. काद्य) (for सोऽद्य). Ś$_2$ (*sup. lin.* as in text) संग्रामशिरसा. — ^{b}) Ś$_2$ संनद्धा. G$_2$ सार्धं*क्रोधसंर्च्छितः (sic). — G$_2$ om. 20^{cd}. — ^{c}) K$_1$ किंकरोदितदंडेन; B$_2$ किमद्य तत°; T$_2$ किं न नोद्यत°; Ca. c as in text. — ^{d}) M$_1$ मन्युना (for मृत्युना). Ca cites मृत्युनापि (as in text). K$_3$ Dn$_1$ रणे.

21 Before 21, K$_3$ ins. कर्ण उवाच. — ^{a}) K$_4$ चिरकालोभिलषितो. — ^{b}) B$_2$ समायां; D$_8$ मयायं; S मम यस् (for ममायं). — ^{d}) T$_3$ G$_3$ transp. वा and हन्याद्. — G$_2$ om. 21^{ef}. — ^{e}) G$_1$ न (for स). K$_3$ (marg. *sec. m.* as in text) अप्यैव. — ^{f}) S भीमसेनः (M न-) (for भवेद्भीम-). Dn$_1$ भीमसमागमे. T$_{1.3}$ G$_3$ समागमत्; T$_2$ समागतः (for समागमात्). — After 21, Dn$_1$ T$_2$ ins.:

458* संशयः सुमहाञ्शल्य प्राप्य भीममरिंदमम् ।

22 ^{a}) V$_1$ B (except B$_5$) D$_{3.4.7}$ भीमसेने वा; T$_2$

C. 8. 2417
B. 8. 50. 27
K. 8. 45. 26

अत्र यन्मन्यसे प्राप्तं तच्छीघ्रं संप्रधारय ॥ २२
एतच्छ्रुत्वा तु वचनं राधेयस्य महात्मनः ।
उवाच वचनं शल्यः सूतपुत्रं तथागतम् ॥ २३
अभियासि महाबाहो भीमसेनं महाबलम् ।
निरस्य भीमसेनं तु ततः प्राप्स्यसि फल्गुनम् ॥ २४
यस्ते कामोऽभिलषितश्चिरात्प्रभृति हृद्गतः ।
स वै संपत्स्यते कर्ण सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ २५
एवमुक्ते ततः कर्णः शल्यं पुनरभाषत ।
हन्ताहमर्जुनं संख्ये मां वा हन्ता धनंजयः ।
युद्धे मनः समाधाय याहि याहीत्यचोदयत् ॥ २६
ततः प्रायाद्रथेनाशु शल्यस्तत्र विशां पते ।
यत्र भीमो महेष्वासो व्यद्रावयत वाहिनीम् ॥ २७
ततस्तूर्यनिनादश्च भेरीणां च महास्वनः ।
उदतिष्ठत राजेन्द्र कर्णभीमसमागमे ॥ २८
भीमसेनोऽथ संक्रुद्धस्तव सैन्यं दुरासदम् ।
नाराचैर्विमलैस्तीक्ष्णैर्दिशः प्राद्रावयद्बली ॥ २९
स संनिपातस्तुमुलो भीमरूपो विशां पते ।
आसीद्रौद्रो महाराज कर्णपाण्डवयोर्मृधे ।

M_4 (also as in text) °सेनेन (for °सेने तु). — ^{b}) $Ś_2$ T_1 विरथे कृते. — ^{c}) M_1 मा. — ^{d}) K_1 Da_1 D_5 साधुद्. M_1 करिष्यति (for भवि°). B_3 तन्मे साधुतरं भवेत्. — ^{e}) K_3 B_2 अथ; B_5 अद्य; D_4 T_3 तत्र; $G_{1.2}$ यत्र (for अत्र). T_1 यं (for यन्). K_4 D_8 G_2 पार्थं; Cc प्राप्तं (as in text). — ^{f}) T_1 तं (for तत्). B_1 संप्रवारय; Dn_1 T_2 °चक्ष्व मे (for °धारय). — After 22, K_4 Dn_1 T_2 (om. lines 3–6) ins.:

459* भीमसेनं समासाद्य मया शक्यं निवर्तितुम् ।
मूर्तिमन्तमहं मन्ये मारुतिं मरुतां पतिम् ।
युधिष्ठिरं भीममिहाथ शक्नुयां
यमौ तथा दण्डधरं यमप्रभम् ।
तैरेव नः सुखकरमाहवोऽस्तु [5]
व्रजामि बीभत्सुमहं गदाधरम् ।

[(L. 1) Dn_1 T_2 न भीमसेनमासाद्य (for the prior half). — (L. 3) Dn_1 अद्य (for अथ). — (L. 4) Dn_1 यमं प्रभुं. — (L. 5) Dn_1 सुखमावाहोस्तु (for °करमाहवोऽस्तु).]

23 Before 23, K_4 Dn_1 $T_{2.3}$ G ins. संजय उवाच. — ^{a}) K_3 V_1 B D S [अ]मितौजसः (for महात्मनः). — ^{c}) K_3 शल्य.

24 ^{a}) $Ś_2$ T_3 G_3 अभियामि; K_3 B D $T_{1.2}$ $G_{1.2}$ M °याहि; V_1 उपयाहि (for अभियासि). — ^{c}) Dn_1 व्यद्राव्य (for निरस्य). Dn_1 T_2 च (for तु). — ^{d}) फल्गुनं. — For 24^{cd}, S (except T_2) subst.:

640* निरपेक्षश्च युध्यस्व शक्तिं स्वां संप्रदर्शयन् ।

[G_2 स्वशक्ति (for शक्तिं स्वां). T_3 G_3 स्वशक्तिं स्वां संप्रदर्शयन् (hypermetric) (for the posterior half).]

25 ^{a}) $Ś_2$ K_4 यत्ते. — ^{b}) G_2 यद्गतः (for हृद्गतः). — ^{c}) B_6 Dn_1 D_6 S ते (for वै). K_3 संपश्यते. K_3 कर्णः.

26 ^{a}) D_6 उक्तः. V_1 B_5 Da_1 $D_{1.5}$ S एवमुक्तस्तु राधेयः. — ^{b}) Dn_1 S उवाच ह (for अभाषत). — ^{c}) V_1 B_5 एनं (B_5 °वं) सरथं; Da_1 $D_{1.5}$ $T_{1.3}$ G M एनं संरब्धं (T_1 M °ब्धो); Dn_1 T_2 एनं समरे (for अर्जुनं संख्ये). D_8 हंता भीमं च समरे. — ^{d}) K_4 हर्ता; B (except B_5) $D_{2-4.7}$ हन्याद् (for हन्ता). V_1 B_5 Da_1 Dn_1 $D_{1.5.8}$ S वृकोदरः (for धनंजयः). — After 26^{cd}, T G_3 M ins.:

461* एवमुक्त्वा ततो राजन्राधेयो रथिनां वरः ।

[T_3 G_3 महाराज (for ततो राजन्). T_2 कर्णोथ (for राधेयो).]

— ^{e}) K_3 पुनः (for मनः). Ś $K_{1.2.4}$ समादाय. — ^{f}) D_8 [अ]नोदयत्. B (except B_5) Da_1 D_{1-7} याहि यत्र वृकोदरः.

27 Before 27, N (except V_1 Dn_1) ins. संजय उवाच. — ^{b}) G_2 शल्यः शस्त्रविदां पते. — ^{c}) K_3 तत्र; T_3 G M ततो (for यत्र). — ^{d}) K_3 व्यद्रवेयत्तु (sic); B_5 व्यद्रवत्तव; D_8 T_3 G वि(T_3 G_3 व्य)द्रावयति; M_{2-4} ह्यद्रावयत (for व्यद्रा°).

28 ^{a}) S (except T_2 M_1) तू(G_1 सू)र्यनिनादाश्च. — ^{b}) B_5 महत्स्वनः; S (except T_2) महास्वनाः. — ^{c}) B $D_{2-4.7}$ उदतिष्ठच्च (B_4 °त्तु); S (except T_2) °तिष्ठंत.

29 ^{a}) T_1 $G_{1.2}$ [अ]पि; T_3 G_3 हि (for ऽथ). V_1 भीमसेनो रथं क्रुद्धः. — ^{b}) V_1 B_1 D_3 तस्य; D_2 तत्र (for तव). — ^{c}) D_2 M_1 विविधैस् (for विमलैस्). — ^{d}) $Ś_2$ प्राद्रावहद्; K_1 V_1 Dn_1 प्रद्रावयद्; $K_{3.4}$ प्राद्र°; B_5 प्राच्छाद°; D_8 विद्रा° (D_8 m व्यद्रा°) (for प्राद्रा°). T_1 क्षिप्रमभ्यद्रवद्बली.

30 ^{a}) $Ś_2$ K_3 तुमलो. — ^{b}) K_3 V_1 B D S घोररूपो (for भीम°). — ^{c}) K_3 आसीद्भीम (sic); K_4 अतिरौद्रो; D_1 आसीद्रौद्रौ. — B_2 om. 30de. — ^{e}) D_1 मुहूर्तो; T_2 मुहूर्तं. — After 30^{e}, S (except T_2) ins.:

ततो मुहूर्ताद्राजेन्द्र पाण्डवः कर्णमाद्रवत् ॥ ३०
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य कर्णो वैकर्तनो वृषः ।
आजघानोरसि क्रुद्धो नाराचेन स्तनान्तरे ।
पुनश्चैनममेयात्मा शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ३१
स विद्धः सूतपुत्रेण छादयामास पत्रिभिः ।
विव्याध निशितैः कर्णं नवभिर्नतपर्वभिः ॥ ३२
तस्य कर्णो धनुर्मध्ये द्विधा चिच्छेद पत्रिणा ।
अथ तं छिन्नधन्वानमभ्यविध्यत्स्तनान्तरे ।
नाराचेन सुतीक्ष्णेन सर्वावरणभेदिना ॥ ३३
सोऽन्यत्कार्मुकमादाय सूतपुत्रं वृकोदरः ।
राजन्मर्मसु मर्मज्ञो विद्ध्वा सुनिशितैः शरैः ।
ननाद बलवन्नादं कम्पयन्निव रोदसी ॥ ३४
तं कर्णः पञ्चविंशत्या नाराचानां समार्दयत् ।
मदोत्कटं वने दृप्तमुल्काभिरिव कुञ्जरम् ॥ ३५
ततः सायकभिन्नाङ्गः पाण्डवः क्रोधमूर्छितः ।
संरम्भामर्षताम्राक्षः सूतपुत्रवधेच्छया ॥ ३६
स कार्मुके महावेगं भारसाधनमुत्तमम् ।
गिरीणामपि भेत्तारं सायकं समयोजयत् ॥ ३७
विकृष्य बलवच्चापमा कर्णादतिमारुतिः ।
तं मुमोच महेष्वासः क्रुद्धः कर्णजिघांसया ॥ ३८
स विसृष्टो बलवता बाणो वज्राशनिस्वनः ।
अदारयद्रणे कर्णं वज्रवेग इवाचलम् ॥ ३९

C. 8. 2436
B. 8. 50. 46
K. 8. 45. 46

462* नातिकृच्छ्राद्धसन्निव ।
भीमसेनो महाबाहुः

— ^{f}) B_2 अद्रवत्. S (except T_2) कर्णं (M_{2-4} °र्णं-) प्रेप्सुरभिद्रवत्.

31 ^{a}) V_1 B_5 तमाद्रवंतं; B_4 D_3 समापतंतं (for तमा°). — ^{b}) S (except G_1) वृषा. — ^{c}) V_1 B (except B_2) $D_{3.4.7}$ सुसंक्रुद्धो (for [उ]रसि क्रुद्धो). — ^{d}) Dn_1 स्तनांतरं; S (except T_2) परंतपः (T_1 °प). — ^{e}) $G_{1.2}$ कर्णश्च (for पुनश्च). B_2 चैव (for चैनम्).

32 ^{b}) T_3 G ताडयामास (for छाद°). — ^{c}) K_3 D_3 T_1 च शरैः; Dn_1 D_6 $T_{2.3}$ G M_1 च शितैः. K_4 D_1 कर्णं; Dn_1 T_2 M_{2-4} बाणैः. — ^{d}) Dn_1 T_2 M_{2-4} कर्णं नवभिरायसैः (Dn_1 T_2 °शुगैः).

33 ^{a}) M_3 कर्णं. M_{2-4} द्विधा (for धनुर्). — ^{b}) M_{2-4} धनुश्च (for द्विधा). V_1 $B_{1.3}$ $D_{3.4.7}$ पत्रिभिः. — ^{c}) $D_{2.6}$ तथा (for अथ). K_3 V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1-5.7.8}$ S [ए]नं; D_6 [ए]व (for तं). — ^{d}) K_3 अभिविध्यत्; V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{3-5.7.8}$ S प्रत्य°; D_1 प्रविध्यत (for अभ्यविध्यत्). — ^{f}) K_3 विद्ध्वा च रणभेदिना.

34 ^{c}) K_3 धर्मज्ञो; B_2 सर्वांगो (for मर्मज्ञो). — ^{d}) V_1 B Da_1 Dn_1 $D_{1-5.7.8}$ $T_{2.3}$ G विव्याध निशितैः; D_6 विद्ध्वाशु निशितैः. — ^{e}) V_1 Da_1 $D_{1.5.6.8}$ T_1 G_2 M_{2-4} बलवान्; G_1 च बलान्. — ^{f}) K_3 B_5 D_2 मेदिनीं; V_1 रोदसीं; Co रोदसी (as in text).

35 ^{b}) B (except B_1) Da_1 $D_{3.4.7}$ नाराचेन (for °चानां). K_3 B Da_1 Dn_1 $D_{1-5.7}$ समार्पयत्; V_1 $D_{6.8}$ S समर्पयत् (for समार्द°). — ^{c}) T_3 G M रणे (for वने). — T_2 om. 35^{d}–40^{a}. — ^{d}) D_2 उन्नदन्निव (for उल्काभिरिव).

36 T_2 om. 36 (cf. v. l. 35). — ^{a}) Dn_1 स कर्णबा****; S (T_2 om.) स कर्णबाणाभि(T_1 °णानि)हतः. — ^{b}) Dn_1 om. from पाण्डवः up to गि (in 37^{c}). — ^{d}) $Ś_2$ K_4 V_1 B (except B_5) Da_1 D_{1-7} सुतपुत्रवधेप्सया (D_1 °प्सयः; D_5 °ह्सया); S (T_2 om.) °त्रजिघांसया.

37 T_2 om. 37 (cf. v. l. 35). Dn_1 om. up to गि (in 37^{c}) (cf. v. l. 36). — ^{a}) $Ś_1$ $K_{2.4}$ B_5 $D_{2-4.6.8}$ (before corr.) T_1 कार्मुकं; K_1 कार्मुका; K_3 कार्मुक-. — ^{d}) K_3 भर्त्तारं (for सायकं). $D_{2.6}$ साध(D_6 °य)कं समरे बली.

38 T_2 om. 38 (cf. v. l. 35). — ^{a}) T_3 G M_{2-4} आकृष्य. — ^{b}) $Ś_2$ K_4 $B_{2.3}$ अभि-; K_1 Co अधि-; V_1 D_4 इति (for अति-). K_3 आ कर्ण्यादपि चाहृतं; T_1 आकर्णं तं महाबलं; T_3 G M आ कर्णांतमवि(M_1 °पि)च्युतं (M_1 °तः). — ^{c}) D_6 स मुमोच; T_3 G मुमोच च (for तं मुमोच). K_3 महेष्वासं.

39 T_2 om. 39 (cf. v. l. 35). — ^{b}) B_2 वज्रसमस्वनः; T_1 वज्राशनिप्रभः. — ^{c}) $Ś_1$ $K_{2.4}$ अद्रावयद्; $Ś_2$ K_4 व्यद्रावयद्; K_3 V_1 आहा(V_1 °दा)रयद्; T_1 व्यदारयद् (for अदा°). — ^{d}) K_3 V_1 B D S वज्रवेगो यथाचलं (Dn_1 °बलं).

C. 8. 2437
B. 8. 50. 47
K. 8. 45. 47

स भीमसेनाभिहतो सूतपुत्रः कुरूद्वह ।
निषसाद रथोपस्थे विसंज्ञः पृतनापतिः ॥ ४०
ततो मद्राधिपो दृष्ट्वा विसंज्ञं सूतनन्दनम् ।
अपोवाह रथेनाजौ कर्णमाहवशोभिनम् ॥ ४१
ततः पराजिते कर्णे धार्तराष्ट्रीं महाचमूम् ।
व्यद्रावयद्भीमसेनो यथेन्द्रो दानवीं चमूम् ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि चतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

३५

धृतराष्ट्र उवाच ।
सुदुष्करमिदं कर्म कृतं भीमेन संजय ।
येन कर्णो महाबाहू रथोपस्थे निपातितः ॥ १
कर्णो ह्येको रणे हन्ता सृञ्जयान्पाण्डवैः सह ।
इति दुर्योधनः सूत प्राब्रवीन्मां मुहुर्मुहुः ॥ २
पराजितं तु राधेयं दृष्ट्वा भीमेन संयुगे ।
ततः परं किमकरोत्पुत्रो दुर्योधनो मम ॥ ३
संजय उवाच ।
विभ्रान्तं प्रेक्ष्य राधेयं सूतपुत्रं महाहवे ।
महत्या सेनया राजन्सोदर्यान्समभाषत ॥ ४

---

40 T2 om. 40[a] (cf. v. l. 35). — [a]) V1 G2 भीमसेनेनाभिहतः — [b]) B1 om. from पुत्रः up to सूत (in 41[b]). Ś K2 भीमसेनः (for सूतपुत्रः). Ś1 K1-3 कुरूद्वहः; V1 B5 Dn1 T2 कुरूत्तम (Dn1 °मः); T3 G [अ]प्यरिंदमः. K4 वीर प्रहरतां वरः; T1 M ग(T1 ह)-तासुवदरिंदम (T1 M1 °मः). — [d]) K3 D8 नि(D8 निः)संज्ञः. Dn1 T2 त्यक्तकार्मुकः; G1.2 पृथिवीपतिः (for पृतना°). — After 40, T2.3 G ins.:

463* रुधिरेणावसिक्ताङ्गो गतासुवदरिंदमः।

— After the above, S ins. a passage given in App. I (No. 11).

41 B1 om. up to सूत in (41[b]) (cf. v. l. 40). Before 41, T2.3 G1.3 ins. संजय उवाच. — [a]) T1 G1.2 M एवं (for ततो). T3 G3 एवं मद्राधिपं (G3 °पः) श्रुत्वा. — [b]) D1.5 M4 सूतनंदनः. — [c]) K1 (before corr.) अपोवाह्य (K1 by corr. °य) (for अपोवाह). G2 रथे राजन् (for °नाजौ).

42 [a]) Dn1 S पराजिते ततः (by transp.). K3 — [b]) T1 G2.3 M1 धार्तराष्ट्र-; K4 °राष्ट्रिं. K1 T1.3 G1.2 M1-3 महाचमूः (K1 °मू). — B2 om. (hapl.) 42[cd]. — [c]) Dn1 T2 अमेयात्मा (for भीमसेनो). T1.3 G M व्यपा(G1.2 अपा-; M1 व्यप)यात्सर्वतो भग्ना. — [d]) D2 T2 महेंद्रो (for यथेन्द्रो). B1.3.4 D3.7 दानवान्पुरा (B1 °नः) (for दानवीं चमूम्). T1.3 G M हाहाभूता (G1 M1 °ताः) समंततः.

Colophon. — *Day of Karṇa's Generalship:* Ś2 K1.4 द्वितीययुद्धदिवसे. — *Adhy. name:* Ś1 T2 M1 कर्णपराजयः (Ś1 °भवः); Dn1 कर्णभीमसेनयोर्युद्धे कर्णपराजयः; T1 कर्णमोहनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): Ś2 34 (as in text); K1 35; B1 50; B4 M 46; D1 45; D4 31; D6 51; T G 47.

35

1 [a]) D6 M1 कर्ण (for कर्म). — [b]) T3 G भीमसेनेन संजय. — [c]) S महेष्वासो (for महाबाहू).

2 [a]) K4 कर्णो हेको. K4 हर्ता (for हन्ता). — [b]) B1-4 Dn1 D3.4.7.8 S transp. सृञ्जयान् and पाण्डवैः. — [c]) D6 सूतं. — [d]) B5 अब्रवीच्; Da1 D1.5 S (T3 damaged) प्रोक्तवान् (for प्राब्रवीन्). Ś K1.2.4 वै; B5 च; Da1 D1.5 हि; G1.2 मे (for मां). Da1 D1.5 पुनः पुनः (for मुहुर्मुहुः).

3 [a]) Ś1 K2 पराजिते. S (except T2) च (for तु). — K3 om. (hapl.) 3[b]-4[a]. — [c]) B5 अतः (for ततः). G1 om. परं.

4 K3 om. 4[a] (cf. v. l. 3). — [a]) V1 B Da1 Dn1 D1.3-5.7.8 S विमुखं (G2 °क्तं); D2 विद्रुतं (for विभ्रान्तं). T1 M दृश्य; G2 पश्य (for प्रेक्ष्य). — [b]) D6 महामृधे; M1 °रथं (for °हवे). — [c]) K3 B5 Dn1 D2.6.8 T G2.3 M सार्धं; Da1 D1.5 राजा; G1 पार्थ (for राजन्). V1 दुर्योधनो महाराजन्; B1-4 D3.4.7 पुत्रस्तव महाराज. — [d]) K3 सौदर्यम्; T2 सोदरान् (for सोदर्यान्). B5 अन्वभाषत; S इदमब्रवीत् (for समभाषत).

शीघ्रं गच्छत भद्रं वो राधेयं परिरक्षत ।
भीमसेनभयागाधे मज्जन्तं व्यसनार्णवे ॥ ५
ते तु राज्ञा समादिष्टा भीमसेनजिघांसवः ।
अभ्यवर्तन्त संक्रुद्धाः पतंगा इव पावकम् ॥ ६
श्रुतायुर्दुर्धरः क्राथो विवित्सुर्विकटः समः ।
निषङ्गी कवची पाशी तथा नन्दोपनन्दकौ ॥ ७
दुष्प्रधर्षः सुबाहुश्च वातवेगसुवर्चसौ ।
धनुर्ग्राहो दुर्मदश्च तथा *सत्त्वसमः सहः ॥ ८

एते रथैः परिवृता वीर्यवन्तो महाबलाः ।
भीमसेनं समासाद्य समन्तात्पर्यवारयन् ।
ते व्यमुञ्चञ्शरव्रातान्नानालिङ्गान्समन्ततः ॥ ९
स तैरभ्यर्द्यमानस्तु भीमसेनो महाबलः ।
तेषामापततां क्षिप्रं सुतानां ते नराधिप ।
रथैः पञ्चाशता सार्धं पञ्चाशन्न्यहनद्रथान् ॥ १०
विवित्सोस्तु ततः क्रुद्धो भल्लेनापाहरच्छिरः ।
सकुण्डलशिरस्त्राणं पूर्णचन्द्रोपमं तदा ।

C. 8. 2452
B. 8. 51. 13
K. 8. 46. 13

---

5 Before 5, K3 (marg.) ins. संजयः. — a) K3 गच्छस्व. Ś2 वै (for वो). — b) Dn1 T1 °रक्षथ; D6 °रक्षितुं. — T3 om. 5^{c}–8^{d}. — c) D2 भीमसेनं. Da1 D1.2.5 भीमसेनमहागाधे; T1.2 G M °भये घोरे. — d) K4 मज्जते.

6 T3 om. 6 (cf. v. l. 5.) — b) K3 V1 B Da1 D3–5.7.8 भीमसेनं. Dn1 S (T3 om.) -जिघांसया. — K3 om. (hapl.) 6^{c}–10^{b}. — c) S (except T2; T3 om.) सहसा (for संक्रुद्धाः). — d) B (except B5) D3.4.7 पतंगाः पावकं यथा.

7 K3 T3 om. 7 (cf. v. l. 6; 5). — a) Ś1 (*sup. lin.*) श्रुतेश; K1 श्रुते च; K2 श्रुत*; V1 B D T2 G1.3 M श्रुतर्वा (Dn1 °वा; D6 °वान्); T1 सुवर्वा (for श्रुतायुर्). T1 दुर्धरं. Dn1 क्राथिर्; D2 T1.2 G M क्रोधी (D2 T2 °धो) (for क्राथो). — b) Ś1 K2 G2 विवत्सुर्; K1 विभत्सुर्; D6 विविंशुर् (for विवित्सुर्). — c) Dn1 Da1 D1.5 प्रासी; T1 चापि; G1.2 खड्गी (for पाशी). — d) G3 नंदोपनंदनौ.

8 K3 T3 om. 8 (cf. v. l. 6; 5). — a) D6 दुष्प्रहर्षः (for °धर्षः). Ś2 सुराहुश्च; D6 सुवायुश्च (for सुबाहुश्च). Ś1 K2 वा (for च). — b) Ś1 K2 **योग-; B2 बाहुवेग- (for वातवेग-). — c) K2 धनुर्ग्राह्यो; B2 Dn1 °ग्रहो; D2 °धरो; T2 °गृहो (for °ग्राहो). Dn1 दुर्भरश्च; D2 दुर्दमश्च; D8 दुर्मुखश्च (for दुर्मदश्च). T1 G M दुर्धनो (T1 G3 °धरो; G1.2 °ष्कर्णो) दुर्मदश्चैव. — d) Ś K1.2.4 Dn1 सत्त्वः समः; T2 सत्यसमः (for *सत्त्वसमः). V1 जरासंधः समः सहः; B1.4 जारासंधिः श(B4 स)लः सहः; B2.3.5 Da1 D1.3–5.7 जरा(B2.5 D1 °ल)संधः शलः सहः; D2 तथा सत्त्वसुदुसहः; D6 तथा सत्यः सुदुःसहः; D8 तथा सत्त्वसहः समः; T1 तथा संधिः समागमः; G1 तथानंदरमः सह; G2 तथा ******; G3 तथा संधः समः शमः; M1 तथा संधः शमः सहः; M2–4 तथा संधः सहः श(M3 स)मः.

9 K3 om. 9 (cf. v. l. 6). — a) M4 एतै. — b) Da1 D1.5 महारथाः; S (except T2) बला(G2 धरा)न्विताः (for महाबलाः). D2.6 परिवव्रुर्वृकोदरं. — c) T3 (damaged). V1 समासाद्य भीमसेनं. — e) B1 ते विमुंचन्; B2 तेभ्यो मुंचन्; S ते किरंतः (for ते व्यमुञ्चन्). — f) Dn1 D8 T2.3 G3 नानारूपान्; Ca °लिङ्गान् (as in text). T3 G3 M2–4 समभ्ययुः (for समन्ततः).

10 a) B3 T3 G3 शरैः (for स तैर्). K1 T2 अभ्यर्दमानस्; M1 अभ्युद्य° (for अभ्यर्द्य°). — b) M4 महाबलैः. T2 भीमसेनं महाबलं. — c) B3 Dn1 D8 S शीघ्रं; D6 चित्रं (for क्षिप्रं). — d) V1 Da1 Dn1 D1.5 S पुत्राणां (for सुतानां). K3 V1 B Da1 Dn1 D1.3–5.7.8 S (except T1) जनाधिप (Dn1 °पः); D2.6 वृकोदरः (for नराधिप). — e) G1.2 शरैः (for रथैः). S K2 T2 पंचशता; K1 पांचाशत; K3 B2.4 D7 पंचदशैः; K4 B1.3.5 Da1 Dn1 D1–6.8 T1.3 G M पंच(K4 D8 G1 °चा)शतैः (for पञ्चाशता). — d) Ś1 K3 V1 B Da1 D1.3–5.7 M2–4 अहन(Da1 D1.5 °र)द्; Dn1 T1 व्यहर(T1 °न)द्; D6 अवधीद् (for न्यहनद्). Ś2 K1.2 पंचाशतसहस्र(K1.2 °त्र)थान् (sic); K4 °शतमहारथान्; D2 °शीत्यवधीद्रथान्.

11 a) V1 विवत्सोश्च; D2 विवित्सुस्; D3 विविशोस्; D6 विविंशोस्ता (sic). V1 Da1 Dn1 D1.5.8 G1.2 च (for तु). — b) G1 फल्लेन. K1 Dn1 D6.8 S (except M1) अपहरच्. — K3.4 V1 B D S transp. 11^{cd} and 11^{ef}, K4 reading 11^{ef} twice. — c) B1 Dn1 D7 सकुंडलं शिरस्त्राणं; G2 संक्रुद्धं सशिरस्त्राणं. — d) B2 °चंद्रोसमं. V1 B1–3 D3.4.7 तथा (for तदा). B5 Da1 Dn1 D1.5 T2 पूर्णचंद्रनिभं तदा; T1.3 G M °निभाननं. — After 11^{cd}, S (except T2) ins.:

464* अशोभत महाराज पूर्णचन्द्र इवाम्बरे ।

— e) K3.4 V1 B D S भीमसेनो. — f) K3.4 (first time) उत्पपात; V1 B Da1 D1.3–5.7 T1.3 G M1 तत्प°; D8 सव्य° (for स पपात). K3 महद्; K4 (both

C. 8. 2451
B. 8. 51. 12
K. 8. 46. 12

भीमेन च महाराज स पपात हतो भुवि ॥ ११
तं दृष्ट्वा निहतं शूरं भ्रातरः सर्वतः प्रभो ।
अभ्यद्रवन्त समरे भीमं भीमपराक्रमम् ॥ १२
ततोऽपराभ्यां भल्लाभ्यां पुत्रयोस्ते महाहवे ।
जहार समरे प्राणान्भीमो भीमपराक्रमः ॥ १३
तौ धरामन्वपद्येतां वातरुग्णाविव द्रुमौ ।
विकटश्च समश्चोभौ देवगर्भसमौ नृप ॥ १४
ततस्तु त्वरितो भीमः क्राथं निन्ये यमक्षयम् ।
नाराचेन सुतीक्ष्णेन स हतो न्यपतद्भुवि ॥ १५
हाहाकारस्ततस्तीव्रः संबभूव जनेश्वर ।
वध्यमानेषु ते राजंस्तदा पुत्रेषु धन्विषु ॥ १६
तेषां संलुलिते सैन्ये भीमसेनो महाबलः ।
नन्दोपनन्दौ समरे प्रापयद्यमसादनम् ॥ १७
ततस्ते प्राद्रवन्भीताः पुत्रास्ते विह्वलीकृताः ।
भीमसेनं रणे दृष्ट्वा कालान्तकयमोपमम् ॥ १८
पुत्रांस्ते निहतान्दृष्ट्वा सूतपुत्रो महामनाः ।
हंसवर्णान्हयान्भूयः प्राहिणोद्यत्र पाण्डवः ॥ १९
ते प्रेषिता महाराज मद्रराजेन वाजिनः ।
भीमसेनरथं प्राप्य समसज्जन्त वेगिताः ॥ २०
स संनिपातस्तुमुलो घोररूपो विशां पते ।
आसीद्रौद्रो महाराज कर्णपाण्डवयोर्मृधे ॥ २१
दृष्ट्वा मम महाराज तौ समेतौ महारथौ ।

---

times) $B_{1.2.4.5}$ Da_1 $D_{1.3-5.7}$ हतं; B_3 D_8 T_3 G M_1 ततो; T_1 शिरो (for हतो). B_3 विभुः; $D_{2.6}$ युधि (for भुवि).

12 ^{a}) G_2 निहताः. $G_{1.2}$ सर्वे (for शूरं). — ^{b}) B_2 T_3 G_3 भ्रातरं; T_2 सत्वरः (for सर्वतः). K_3 S (except T_2) तदा (T_1 तथा); Dn_1 सह (for प्रभो). B_5 भ्रातरः सर्व एव ते. — ^{c}) $T_{1.3}$ G M °वर्तंत; T_2 °द्रवंत.

13 ^{a}) G_1 फल्लाभ्यां (for भल्लाभ्यां). — ^{b}) Dn_1 तं (for ते). $D_{2.6}$ महामृधे; S (except T_2) जनाधिप (for महाहवे). — ^{d}) Ś $K_{1.2.4}$ हेमपुंखैः शिलीमुखैः; V_1 B_5 Da_1 $D_{1.5}$ सुसंरब्धो महाबलः; Dn_1 शराभ्यां पांडुनंदनः; S शिताभ्यां पांडुनंदनः (M_3 °न).

14 ^{a}) T_1 तौ रथौ; G_1 तौ शूरं (for तौ धराम्). $D_{2.6}$ समपद्येतां; D_8 अनु° (for अन्व°). — ^{b}) V_1 B_5 $D_{2.4.5.8}$ °भग्ना°; Da_1 °रुग्ला°; D_6 °भुग्ना° (for °रुग्णा°). — D_1 om. 14^{cd}. — ^{c}) $Ś_2$ B (except B_5) Da_1 $D_{3-5.7}$ सहश्च (for समश्च). T_1 विकटश्चोभौ महाराज (hypermetric). — ^{d}) K_3 $D_{6.8}$ S देवपुत्रसमौ; K_4 वेदगर्भ°; V_1 B Da_1 $D_{2-5.7}$ देवपुत्रोपमौ.

15 ^{a}) D_8 त्वरितं. — ^{b}) K_3 $T_{1.3}$ G M_{2-4} क्रोधं (T_1 °धिं; T_3 G_3 °धात्; G_1 °धिन्); K_4 क्रांथं; V_1 क्राथिं (for क्राथं).

16 ^{a}) T_1 तत्र (for तीव्रः) — ^{b}) K_3 संबभूवुः. K_4 जनेश्वरः. — ^{c}) B_5 Da_1 $D_{1.5}$ हन्य° (for वध्य°). K_3 V_1 B D (except D_6) S वी(T_2 धी)रेषु (for ते राजंस्). — ^{d}) K_3 V_1 B D (except D_6) तव (for तदा). D_1 तेषां सु- (for पुत्रेषु). G_1 [अ]धन्विषु.

17 ^{a}) Dn_1 ततः (for तेषां). $Ś_1$ $K_{1.2.4}$ सदलिते; $Ś_2$ संचलिते; K_3 D_1 G_1 सुलुलिते; B_2 ससंकुले; B_3 चनुनुते (sic); $D_{2.6}$ संकुलिते (for संलुलिते). T_1 तेषां सैन्यं क्षयं निन्ये. — ^{b}) K_3 V_1 B D S पुनर्भीमो (for भीमसेनो). D_5 महाबलं. — ^{d}) B (except B_5) Da_1 D_{1-7} प्रै($D_{6.7}$ प्रे)षयद्; S (except T_2) प्राहिणोद् (for प्रापयद्).

18 ^{a}) B_5 Dn_1 सं- (for ते). — After 18, Dn_1 $D_{4.8}$ T_2 ins. an addl. colophon. [*Adhy. name:* Dn_1 T_2 धृतराष्ट्रपुत्रवधः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): T_2 48.]

19 Before 19, Dn_1 D_8 T_2 ins. संजय उवाच. — ^{a}) T_3 G_3 च; $G_{1.2}$ तान् (for ते). — ^{b}) K_3 V_1 $B_{1.3-5}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.3.4.6-8}$ T_2 सुदुर्मनाः; K_4 महाबलः; B_2 D_2 बृहन्मनाः (for महा°). D_5 $T_{1.3}$ G M कर्णः क्रोध(D_5 कोप)समन्वितः. — ^{c}) $Ś_2$ $K_{1.2.4}$ हेम° (for हंस°). — ^{d}) B (except B_2) Dn_1 $D_{3.4.7}$ S प्रै($T_{1.2}$ $G_{1.2}$ $M_{1.2.4}$ प्रे)-षयद् (for प्राहिणोद्).

20 ^{a}) Dn_1 T_2 transp. ते and प्रेषिता. K_4 प्रेरिता; M_3 मर्षिता (for प्रेषिता). — ^{b}) $D_{2.6}$ मनोमारुतरंहसः. — ^{c}) M_3 भीमसेनं समासाद्य. — ^{d}) $G_{1.2}$ समसज्यंत.

21 ^{a}) B_3 Dn_1 संप्रहारस् (for संनिपातस्). K_3 D_8 तुमलो. — ^{d}) T_1 तथा (for मृधे).

22 D_8 om. 22^{ab}. — ^{a}) $Ś_2$ B_2 Dn_1 D_7 T_2 समं ($Ś_2$ B_2 °म); D_6 तत्र; G_1 तु तं (for मम). — ^{b}) B_3 महामृधे; T_3 G_3 °बलौ (for °रथौ). — ^{c}) V_1 B (except B_5) Da_1 Dn_1 $D_{1-5.7.8}$ T_2 युद्धं; T_1 स्याते (sic); T_3 $G_{2.3}$ M तु स्यात्; G_1 चास्मि (for नूनं). — ^{d}) G_2 एतदन्यत् (for एतदद्य). — After 22, K_4 V_1 B D (except D_2) S ins. a passage given in app. I (No. 12). — After the above passage, K_4 Dn_1 $D_{4.6.7}$ ins.:

आसीद्बुद्धिः कथं नूनमेतदद्य भविष्यति ॥ २२
ततो मुहूर्ताद्राजेन्द्र नातिकृच्छ्राद्धसन्निव ।
विरथं भीमकर्माणं भीमं कर्णश्चकार ह ॥ २३
विरथो भरतश्रेष्ठः प्रहसन्ननिलोपमः ।
गदाहस्तो महाबाहुरपतत्स्यन्दनोत्तमात् ॥ २४
नागान्सप्तशतान्राजन्नीषादन्तान्प्रहारिणः ।
व्यधमत्सहसा भीमः क्रुद्धरूपः परंतपः ॥ २५
दन्तवेष्टेषु नेत्रेषु कुम्भेषु स कटेषु च ।
मर्मस्वपि च मर्मज्ञो निनदन्व्यधमद्भृशम् ॥ २६
ततस्ते प्राद्रवन्भीताः प्रतीपं प्रहिताः पुनः ।
महामात्रैस्तमावव्रुर्मेघा इव दिवाकरम् ॥ २७
तान्स सप्तशतान्नागान्सारोहायुधकेतनान् ।

C. 8. 2487
B. 8. 51. 48
K. 8. 46. 48

465* आजघ्ने बहुभिर्बाणैर्ध्वजमेकेषुणाहनत् ।
सारथिं चास्य भल्लेन प्रेषयामास मृत्यवे ।

K4 Dn1 D4.6.7 cont.: V1 B Da1 D1.3.5.8 S ins. after App. I (No. 12):

466* छित्त्वा च कार्मुकं तूर्णं पाण्डवस्याशु पत्रिणा ।

[S (except T2) चिच्छेद (for छित्त्वा च). D1.5.6 चित्रं (for तूर्णं). K4 [अ]तिपत्रिणा; V1 स्वप°; T1.3 G M महात्मनः; T2 [उ]रुपत्रिणा (for [आ]शु प°). D5.6 भीमसेनस्य पत्रिणा (for the posterior half).]

23 B1-4 D2.5.8 om. 23^ab. In Da1, portion from 23^a up to 42^b is lost on a missing folio. — ^b) D6 भीमसेनाद् (for नातिकृच्छ्राद्). — B1 reads 23^c-33^d [preceded by lines 11-32 of App. I (No. 12) and 466*] after 54. — ^d) S (except T2) भीमं चक्रे नराधिप.

24 Da1 missing (cf. v. l. 23). — ^a) K1.3 V1 B D1-5.7 भरतश्रेष्ठ; K2 भ्रातरश्रेष्ठः (sic). — ^b) K3 प्रहस्य (for प्रहसन्). D2.6 बलवत्तरः; D1 अचलोपम; Ca.c अनिलोपमः (as in text). B2 प्रहस्यातिबलो युधि. — For, 24^ab, Dn1 D8 S subst.:

467* ततोऽमर्षी महातेजा विरथो रथिनां वरः ।

[D8 निमेषान् (hypermetric); T1.3 G भीमो (for ऽमर्षी). T1 महाराज (for °तेजाः).]

— ^c) K3 V1 B D1-7 S गदां गृह्य (for गदाहस्तो). Dn1 D8 वेगेनाक्रुष्य (D8 °नोत्प्लुत्य) सहसा. — ^d) Dn1 D8 आपतत्; Cc अपत° (as in text). — Ś K V1 B D1.3-5.7.8 ins. after 24: D2.6 ins. after 471*:

468* अवप्लुत्य च वेगेन तव सैन्यं विशां पते ।
व्यधमद्गदया भीमः शरन्मेघानिवानिलः ।

[(L. 1) V1 तु (for च). — (L. 2) K4 D8 शर(D8 °रा)न्मेघमिव. Ś2 अलिनः (sic); B4 अनलः; D5 अचलः (for अनिलः).]

D8 cont.: Dn1 S ins. after 24:

469* गदया च महाराज कर्णस्य रथकूबरम् ।
पोथयामास संक्रुद्धः समरे शत्रुतापनः ।

[(L. 2) T1.2 क्रो(T1 यो)धयामास. T2 om. the posterior half. Dn1 D8 पांडुपुत्रः प्रतापवान्.]

S cont.:

470* स क्रोधवशमापन्नः पाण्डुपुत्रः प्रतापवान् ।
विद्राव्य गदया वीरस्तव पुत्रान्महाहवे ।

[T2 om. the prior half of line 1. — (L. 2) T2 महारथान्; T3 G1.3 दशाहवे (for महा°).]

On the other hand, D2.6 ins. after 24:

471* कर्णं शल्यं च युगपद्गदया प्रहसन्निव ।
अपातयद्रथोपस्थे निहत्य विननाद ह ।

25 Da1 missing (cf. v. l. 23). — ^a) G2 सप्तदशान् (for °शतान्). — ^b) T1 G1.2 M निषादानां (for ईषादन्तान्). G1.2 M1 प्रहारिणां. D2.6 अवधीत्तत्र पांडवः. — ^cd) K1 क्रुद्धरूपान्. B5 समंततः (for परंतपः). Dn1 D8 S व्यधमद्(T1 °यन्ग)दया भीमो दंडपाणिरिवांतकः.

26 Da1 missing (cf. v. l. 23). — ^ab) D2 मात्रेषु (sic) (for नेत्रेषु). Dn1 T2 M2-4 transp. नेत्रेषु and कुम्भेषु. Cc cites कुम्भेषु (as in text). Ś2 K1.3 V1 B D (Da1 missing) S च (for स). K4 शकटेषु (for स क°). Ś2 (*sup. lin.*) चटेषु; Dn1 S मुखेषु; Cc कटेषु (as in text). — ^c) K4 वर्म° (for मर्म°). D8 T2 धर्मज्ञो (for मर्मज्ञो). — ^d) K3 नानदन्; K4 विन°; D2.3 नानदद् (for निनदन्). V1 ते नागा व्यनदन्भृशं; B1-3.5 तान्नागानहनद्बली (B5 °द्भृशं); B4 D1.3-5.7 तान्नागानवधी(D1.5 °न्व्यधम)द्बली; Dn1 S सोर्दया(M2-4 अर्दया)मास संयुगे; D6 नागांस्तान्व्यधमद्भृशं. — After 26, Dn1 S ins.:

472* तेऽभ्यर्दिता मारुतिना विनदन्तो भृशातुराः ।

[T2 मारुतेन. T3 G आर्दिता भीमसेनेन (for the prior half.) T2 विनदंतो; T3 नंदो (sic). Dn1 नदंतः सुभृशं रवान्; T2 नदंतः सुभृशातुराः (for the posterior half).]

27 Da1 missing (cf. v. l. 23). — ^b) K1 प्रेहिताः; K2 प्रहितः; K4 प्रहता; D2 त्वरितो (for प्रहिताः). D2 भृशं (for पुनः). Dn1 प्रहिताश्च पुनर्गजाः; D6 प्रतीपप्रहिताः पुनः; S प्रह(M2-4 °हि)ताश्च पुनः पुनः. — ^c) T1.2 G1.2 °मात्रास; T3 G3 °गात्रास्. Ś K1.2.4 V1 B2 T2 तदावव्रुर; B5 T3 G तथा°; T1 यथा°; M4 समा° (for तमा°). — ^d) B2 दिवाकरः.

28 Da1 missing (cf. v. l. 23). — ^a) K3 ततः;

C. 8. 2487
B. 8. 51. 48
K. 8. 46. 48

भूमिष्ठो गदया जघ्ने शरन्मेघानिवानिलः ॥ २८
ततः सुबलपुत्रस्य नागानतिबलान्पुनः ।
पोथयामास कौन्तेयो द्वापञ्चाशतमाहवे ॥ २९
तथा रथशतं साग्रं पत्तींश्च शतशोऽपरान् ।
न्यहनत्पाण्डवो युद्धे तापयंस्तव वाहिनीम् ॥ ३०
प्रताप्यमानं सूर्येण भीमेन च महात्मना ।
तव सैन्यं संचुकोच चर्म वह्निगतं यथा ॥ ३१
ते भीमभयसंत्रस्तास्तावका भरतर्षभ ।
विहाय समरे भीमं दुद्रुवुर्वै दिशो दश ॥ ३२
रथाः पञ्चशताश्चान्ये ह्रादिनश्चर्मवर्मिणः ।
भीममभ्यद्रवंस्तूर्णं शरपूगैः समन्ततः ॥ ३३
तान्ससूतरथान्सर्वान्सपताकाध्वजायुधान् ।
पोथयामास गदया भीमो विष्णुरिवासुरान् ॥ ३४
ततः शकुनिनिर्दिष्टाः सादिनः शूरसंमताः ।
त्रिसाहस्रा ययुर्भीमं शक्त्यृष्टिप्रासपाणयः ॥ ३५
तान्प्रत्युद्गम्य यवनानश्वारोहान्वरारिहा ।

V_1 $D_{1.2.5.6}$ स तान् (by transp.); B_5 शतान्; Dn_1 मत्ताः (for तान्स). $T_{1.2}$ $G_{1.2}$ M_1 तान्ससप्तशत (G_2 °दश) नागेंद्रान्; T_3 ***शसनागेंद्रान्; G_3 तान्स *शतनागेंद्रान्; M_{2-4} तान्स सप्तशतनागेंद्रान् (hypermetric). — ^{b}) B_2 सारोहायुधकौतुकान्; B_3 सारोहांश्च सकेतनान्. — ^{c}) B_2 D_2 भूयिष्ठान् (D_2 °ष्ठं); D_6 भूमिष्ठं; D_8 $T_{1.2}$ M भूमिस्थो. $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ $M_{1.3}$ [अ]भ्यघ्नत् (for जघ्ने). — ^{d}) K_3 शरान्मेघैर्; B_2 परमेघान्; D_8 शरान्मेघान्; T_1 °न्मेषान् (for °न्मेघान्). V_1 $B_{1.3-5}$ Dn_1 $D_{3.4.7}$ T_2 G_1 $M_{2.4}$ वज्रेणेंद्र इवा(V_1 °णेव महा)चलान्; D_2 शरमेघा इवानिलः.

29 Da_1 missing (cf. v. l. 23). — ^{a}) D_1 ततः सुबलस्य पुत्रस्य (hypermetric). — ^{b}) K_3 बहु (for पुनः). Dn_1 S हया(T_2 नागा-; M_{2-4} हता)नतिजवान्पुनः (T_2 °युधि). — ^{c}) B_3 D_6 योधयामास; D_6 पात° (for पोथ°). $G_{1.2}$ मारुतिः पोथयामास. — ^{d}) Ś$_2$ K_4 द्विपंचाशतमाहवे; K_3 युद्धायागादरिंदमः; V_1 B D_{1-7} द्वि(B_{2-5} D_5 द्वा)पंचाशदरिंदमः; Dn_1 D_8 S त्रिसा(D_8 T °स)हस्रानरिंदमः.

30 Da_1 missing (cf. v. l. 23). — ^{a}) S रथानां च शतं (for तथा रथशतं). Dn_1 साङ्ग्यं; D_8 साग्रा; Cc साग्रं (as in text). — ^{b}) T_3 G_3 पत्तीनां. G_1 [ऽ]पराः (for ऽपरान्). — ^{c}) V_1 B_2 D_5 अ(D_5 °न्य)हनत्; D_6 अवधीत् (for न्यहनत्). — ^{d}) Dn_1 D_8 $T_{1.2}$ G_1 द्राव(T_1 G_1 पात)यंस् (for तापयंस्).

31 Da_1 missing (cf. v. l. 23). — ^{ab}) G_2 प्रतप्यमानं. V_1 $D_{2.6}$ शूरेण (for भीमेन). T_2 transp. सूर्येण and भीमेन. $D_{2.6}$ तु; T_2 [इ]व (for च). T_2 महाबलं. — ^{c}) D_6 तदा (for तव). K_4 V_1 D_6 G_2 संचुकोप. — ^{d}) B $D_{1.3-5.7}$ चर्माग्नावाहितं यथा; Dn_1 S चर्मवाग्नौ (T_1 चर्म वाग्नौ; G_2 घर्मे चाग्नौ) समाहितं; D_2 वर्म चर्मधरं तथा; D_6 चर्मवन्द्रगतं यथा.

32 Da_1 missing (cf. v. l. 23). — ^{a}) V_1 B_2 °सेन° (for °भय°). — ^{b}) Dn_1 भयकर्षिताः; T_2 भयदर्शिताः (for भरतर्षभ). — ^{c}) Ś K_4 विगाह्य; K_2 विवाह्य (for विहाय). T_3 G_3 कर्णं (for भीमं). — ^{d}) K_3 Dn_1 च; T_2 ते (for वै). $T_{1.3}$ G M विप्रकीर्णा दिशो दश.

33 Da_1 missing (cf. v. l. 23). — ^{ab}) V_1 D_1 पंचाशतं (D_1 °तश्); D_5 पंचशतश्; S (except T_2) °दशैः (for पञ्चशताश्). Dn_1 T_2 हि (for च). $T_{1.3}$ G M रथाः पंचदशैवान्ये (for ^{a}). K_3 सादिनश् (for ह्रादि°). B_1 चर्मिणस्तथा; Dn_1 D_8 S शरवर्षिणः; D_2 चर्मधर्मभिः (for °वर्मिणः). D_6 रथवर्मपिनद्धाश्च गदाचर्मासिवर्मिणः. — ^{c}) K_{1-3} V_1 B D (Da_1 missing) S घ्नंतः; K_2 lacuna (for तूर्णं). — ^{d}) V_1 T_1 G_2 शरसंघैः; B_5 °यूथैः; Dn_1 $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ °वर्षैः (Dn_1 °र्षै); $D_{2.6}$ शिरो धुन्वन्; M शरपुंजैः (for °पूगैः). D_8 सहस्रशः (for समन्ततः).

34 Da_1 missing (cf. v. l. 23). B_1 om. 34. — ^{a}) V_1 चैतान्; $B_{2.5}$ वीरान्; D_8 साश्वान् (for सर्वान्). K_3 $D_{2.4}$ तान्सपंचशतान्वीरान्, $B_{3.4}$ $D_{1.3.5.7}$ तान्स($D_{13.5}$ om. न्स)सप्तशतान्वीरान्; Dn_1 तान्ससूतरथाश्वांश्च; D_6 $T_{1.3}$ G M तान्ससूतरथाश्वेभान्; T_2 तन्ससूतरथाश्वाङ्यान्. — ^{b}) $K_{3.4}$ V_1 $B_{3.4}$ D_{1-3} T_1 M_1 सपताकध्वजायुधान्; B_2 पताकायुधसध्वजान्; Dn_1 $T_{2.3}$ G_3 सपताकायुधध्वजान्; G_1 °काध्वजायुतान्. — ^{c}) K_1 पोषयामास. S (except T_2) समरे (for गदया).

35 Da_1 missing (cf. v. l. 23). — ^{b}) $G_{1.2}$ रथिनः (for सादिनः). — ^{c}) K_1 त्रिसहस्रा. K_3 $B_{1-3.5}$ Dn_1 $D_{2-4.7.8}$ त्रिसाहस्राभ्ययुर्भीमं; D_6 त्रिसाहस्रान्ययुर्भीमं; S त्रिसा(T_3 G_3 °स)हस्राण्यभिययुः. — ^{d}) K_4 Dn_1 D_8 शक्त्यर्ष्टि(K_4 °ष्टि)प्रासपाणयः; B_2 शक्तृष्टिपाश° (sic); D_4 S शरशक्त्यष्टि° (sic).

36 Da_1 missing (cf. v. l. 23). — ^{a}) K_4 प्रत्युद्यम्य; G_1 प्रत्युद्गत-. K_3 D_8 जवनान् (for यव°). V_1 $B_{1.5}$ $D_{3-5.7}$ प्रत्युद्गम्य जवेनाशु; Dn_1 T_2 ततस्तानागतान्दृष्ट्वा;

विचरन्विविधान्मार्गान्घातयामास पोथयन् ॥ ३६
तेषामासीन्महाञ्शब्दस्ताडितानां च सर्वशः ।
असिभिश्छिद्यमानानां नडानामिव भारत ॥ ३७
एवं सुबलपुत्रस्य त्रिसाहस्रान्हयोत्तमान् ।
हत्वान्यं रथमास्थाय क्रुद्धो राधेयमभ्ययात् ॥ ३८
कर्णोऽपि समरे राजन्धर्मपुत्रमरिंदमम् ।
शरैः प्रच्छादयामास सारथिं चाप्यपातयत् ॥ ३९
ततः संप्रद्रुतं संख्ये रथं दृष्ट्वा महारथः ।
अन्वधावत्किरन्बाणैः कङ्कपत्रैरजिह्मगैः ॥ ४०
राजानमभि धावन्तं शरैरावृत्य रोदसी ।
क्रुद्धः प्रच्छादयामास शरजालेन मारुतिः ॥ ४१
संनिवृत्तस्ततस्तूर्णं राधेयः शत्रुकर्शनः ।
भीमं प्रच्छादयामास समन्तान्निशितैः शरैः ॥ ४२
भीमसेनरथव्यग्रं कर्णं भारत सात्यकिः ।

C. 8. 2502
B. 8. 51. 63
K. 8. 46. 63

D6 तान्प्रत्युपगतान्वीरान्. — ^{b}) V1 B1.5 D1.3–5.7 तदारिहा; B2 वरान्हयान्; D2 विरारिहा; T1 वरानिह; T2.3 G M परारिहा (T3 G1 °ह) (for वरा°). B3 प्ररोहान्सवरारिह. — ^{c}) V1 विहरन्; G1 निचरन् (for विच°). — ^{d}) K1.3 गदयामास योध(K3 पोथ)यत् (sic); V1 B D (Da1 missing) S गदया सम(V1 तान-; T1 मा स)-योधयन्.

37 Da1 missing (cf. v. l. 23). — ^{a}) T1 असिन् (for आसीन्). Ś1 K1.2.4 B5 T1 महाशब्दस्. — ^{b}) K1.2 स; V1 स्म; T1.3 G M1 तु (for च). D8 समंततः (for च सर्वशः). D2 भारत (for सर्वशः). — ^{c}) K3 V1 B D (Da1 missing) T2 अश्मभिः; T1.3 G M1 अग्निभिर्; M2–4 अग्निना (for असिभिश्). K3 Dn1 D8 भिद्यमानानां; V1 B5 हन्य°; B1.3 D3–5 वध्य°; B2.4 D1.2.7.8 T2 विध्य°; D6 ताडितानां तु; T1.3 G M दह्यमानानां (for छिद्य°). — ^{d}) K3 V1 B (B4 marg. as in text) D1–5.7 न(V1 D1 ना)गानां; Dn1 बालानां; D6 T3 G3 तालानां; D8 घटानां; T1 G1.2 M न(T1 G2 ना)लानां; T2 भांडानां (for नडानाम्).

38 Da1 missing (cf. v. l. 23). — ^{a}) Ś2 सबलपुत्रस्य. — ^{b}) D6 G2 त्रिसहस्रान्. T1 G1.2 रथोत्तमान् (for हयो°). — ^{c}) D1 [अ]न्यं च (hypermetric) (for [अ]न्यं). — ^{d}) K3 B2 अभ्यगात्. V1 राधेयं पुनरभ्ययात्.

39 Da1 missing (cf. v. l. 23). — ^{a}) D6 स महाराजन् (sic) (for समरे राजन्). — ^{b}) Dn1 T2 G2 धर्मराजम् (for °पुत्रम्). K3 अरिंदमः. — ^{c}) B1.3 D3.4.7 स शरैश्छादयामास. — ^{d}) V1 T1.3 G च न्यपातयत्; B1 चाप्यताडयत्; B4 D6 M1.2 चाभ्यपात°; M3 चाभ्यचोदयत्; M4 ममर्द ह (for चाप्यपातयत्). — After 39, S (except T2) ins. an addl. colophon. [*Adhy. name:* M1 धार्तराष्ट्रबलवधः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): T1.3 G 48; M 47.]

40 Da1 missing (cf. v. l. 23). — Before 40, T1 G2.3 M ins. संजयः. D8 om. 40^{abc}. — ^{a}) Ś2 B1.5 D3.6.7 T2 स प्रद्रुतः; B3 स प्रद्रुतं; B4 प्रविद्रुतं; D2 प्रहृतं (submetric) (for संप्रद्रुतं). Dn1 T1 G1.2 M तस्य; T2.3 G3 सैन्यं (for संख्ये). — ^{b}) T2.3 G3 दृष्ट्वा (for रथं). Dn1 S कर्णो (for दृष्ट्वा). — ^{c}) K2.4 D1 अन्व-(K4 °भ्य)धावन्; V1 Dn1 D6 T1 अभ्यधावत्. B1 अधावत्स किरन्बाणैः.

41 Da1 missing (cf. v. l. 23). — ^{a}) Dn1 S (except M3) अनु (for अभि). — ^{b}) Dn1 T2 सूतपुत्रं महामृधे. — Ś1 K2 om. (hapl.) and Ś2 K4 read on marg. 41^{d}–42^{c}.

42 Da1 missing up to 42^{ab} (cf. v. l. 23). Ś1 K2 om. 42^{abc} (cf. v. l. 41). — ^{a}) K4 स तिष्ठतस्; V1 स निवर्त्य; Dn1 D1 संनिवृत्य; D5 स निवृत्य (for संनिवृत्तस्). Ś2 कर्णं; K1 कर्णो. — ^{b}) Ś2 K1.4 B1–3 Dn1 शत्रुकर्षणः; V1 B5 D2.6 °तापनः; B4 परवीरहा (for शत्रुकर्शनः). — ^{d}) B2 स गर्जन् (for समन्तान्).

43 V1 B4.5 Dn1 D1.5 T1 G2.3 M2–4 repeat 43^{ab} after 43^{cd}. — ^{a}) K4 B2 °रथं व्यग्रं; V1 (both times) B5 (first time) °रथस्याग्रे; B4.5 Dn1 (all second time) °रथं प्राप्य; Dn1 (first time) T2 °रथं प्राप्तं; D2.6 °रथं दिव्यं; T1.3 G2.3 M2–4 (all first time) °रथप्रेप्सुः; T1(second time).3 G2.3 (both second time) M (M2–4 second time) °रथप्रेप्सुं; G1 °रथं प्रेप्सुः. — ^{b}) B4.5 Dn1 D1.5 T1 G2.3 (all second time) M1 कर्णो. M1 सात्यकिं. D2.6 कर्णः परबलार्दनः. M2–4 (all second time) कर्णो भारत सात्यकिं. — G1 M1 om. (hapl.) 43^{cd}. V1 reads 43^{cd} on marg. — ^{c}) Dn1 S (except G1 M1) अभ्यद्रवद्. — ^{d}) D2.6 पार्थस्तं चापि मारिष; T2 पार्ष्णिग्रहणसाधनात्. — ^{e}) V1 B4.5 Dn1 D1.5 S शैनेयं (for कर्णस्तं). B1.3 D4 तु (for तम्). D8

C. 8. 2302
B. 8. 51. 63
K. 8. 46. 63

अभ्यर्दयदमेयात्मा पार्ष्णिग्रहणकारणात् ।
अभ्यवर्तत कर्णस्तमर्दितोऽपि शरैर्भृशम् ॥ ४३
तावन्योन्यं समासाद्य वृषभौ सर्वधन्विनाम् ।
विसृजन्तौ शरांश्चित्रान्विभ्राजेतां मनस्विनौ ॥ ४४
ताभ्यां वियति राजेन्द्र विततं भीमदर्शनम् ।
क्रौञ्चपृष्ठारुणं रौद्रं बाणजालं व्यदृश्यत ॥ ४५
नैव सूर्यप्रभां खं वा न दिशः प्रदिशः कुतः ।
प्राज्ञासिष्म वयं ताभ्यां शरैर्मुक्तैः सहस्रशः ॥ ४६
मध्याह्ने तपतो राजन्भास्करस्य महाप्रभाः ।
हृताः सर्वाः शरौघैस्तैः कर्णमाधवयोस्तदा ॥ ४७
सौबलं कृतवर्माणं द्रौणिमाधिरथिं कृपम् ।
संसक्तान्पाण्डवैर्दृष्ट्वा निवृत्ताः कुरवः पुनः ॥ ४८
तेषामापततां शब्दस्तीव्र आसीद्विशां पते ।
उद्धूतानां यथा वृष्ट्या सागराणां भयावहः ॥ ४९
ते सेने भृशसंविग्ने दृष्ट्वान्योन्यं महारणे ।
हर्षेण महता युक्ते परिगृह्य परस्परम् ॥ ५०
ततः प्रववृते युद्धं मध्यं प्राप्ते दिवाकरे ।
यादृशं न कदाचिद्धि दृष्टपूर्वं न च श्रुतम् ॥ ५१
बलौघस्तु समासाद्य बलौघं सहसा रणे ।
उपासर्पत वेगेन जलौघ इव सागरम् ॥ ५२

अभ्यर्दमानः पार्थस्तु. — ^{f}) V_1 $B_{4.5}$ Dn_1 $D_{1.5}$ वेलेव मकरालयं; S अर्दयञ्छरवृष्टिभिः.

44 ^{c}) D_2 शरव्रातान् (for शरांश्चित्रान्). K_3 $B_{1.2}$ $D_{3.4.7}$ दीप्तान्; B_4 तीक्ष्णान्; S(except T_2) तत्र (for चित्रान्). — ^{d}) Ś $K_{1.2.4}$ $D_{2.6.8}$ विभ्राजंतौ; V_1 °जेते; Dn_1 T G_3 M व्यभ्राजेतां (for विभ्राजेतां). V_1 तरस्विनौ; S(except T_2) परस्परं (for मनस्विनौ).

45 ^{a}) V_1 B_1 तयोर् (for ताभ्यां). $Ś_2$ राजेंद्रं. — ^{b}) K_4 विचित्तं; D_8 द्रवितं (for विततं). Dn_1 भीमदर्शिनं. — ^{c}) V_1 Da_1 $D_{1.5}$ T_2 क्रौंचपक्षा°; Dn_1 °पत्रा°; D_2 °पिष्ट्या° (for °पृष्ठा°). — ^{d}) V_1 $B_{3.5}$ Da_1 Dn_1 $D_{1.5}$ S(except T_2) अदृश्यत.

46 ^{a}) K_3 $D_{2.6.8}$ M_{2-4} सूर्यप्रभा खं वा; K_4 B_{1-4} D_4 T_1 °भा (K_4 $B_{2.4}$ °भां) खं च; V_1 B_5 Da_1 Dn_1 $D_{1.5}$ T_2 °भा (Dn_1 °भां) राजन्; D_3 °भासश्च; D_7 °भासः खं; T_3 G_3 सूर्यस्य भां खं वा; G_1 सूर्यप्रभां चैव; G_2 °भाश्चैव. — ^{b}) S दिशो वा (T_2 °शश्च) (for न दिशः). V_1 B D (except D_8) S तथा (for कुतः). $D_{2.6}$ प्रज्ञाशिष्यामहे वयं (sic). — ^{c}) K_4 V_1 T_3 G M प्र(T_3 G आ-; M अ)ज्ञासिष्म; B_2 प्राज्ञाशिषं; Dn_1 D_1 प्रज्ञासिष्मो (D_1 °ष्य); T_1 आज्ञाविष्म (sic) (for प्राज्ञासिष्म). K_3 V_1 B Dn_1 $D_{1.3-5.7.8}$ ते वा; T_1 $G_{1.2}$ M तौ वा (G_1 च); T_2 सर्वे (also नैव) (for ताभ्यां). $D_{2.6}$ परस्वं चा(D_6 वा)पि राजेंद्र. — ^{d}) Dn_1 युक्ताः; T_1 रुक्मैः (for मुक्तैः). S(except M_1) समंततः (for सहस्रशः).

47 ^{b}) $Ś_1$ $K_{1.2.4}$ D_5 T_1 महाप्रभां; $Ś_2$ °प्रभं; D_6 °प्रहा; D_8 M_1 °प्रभा. — ^{c}) Ś $K_{1.2.4}$ हृष्टाः; B_{2-4} $D_{6.7}$ हताः; Da_1 Dn_1 $D_{1.4.5}$ कृताः; T_3 $G_{2.3}$ क्रांताः; M_1 भृताः (for हृताः). Ś $K_{1.2.4}$ D_6 T_2 सर्वे; T_1 सत्वा (for सर्वाः). $Ś_2$ K_2 D_6 शरौघैस्ते; K_4 °घास्ते; Da_1 $D_{1.5}$ °घातैः; D_8 शरैर्घोरैः. — ^{d}) $Ś_2$ कर्णमांभोधयोस् (sic); K_1 V_1 B D T_2 $G_{1.2}$ कर्ण(D_6 °र्णं)पांडवयोस् (for कर्णमाधवयोस्). V_1 Da_1 $D_{1.5}$ मृधे; B_4 Dn_1 $D_{4.7}$ T_1 तथा; B_5 युधि (for तदा).

48 ^{b}) $T_{2.3}$ G अतिरथिं. B_2 नृप (for कृपं). — ^{c}) Da_1 $D_{1.5}$ पांडवो; Dn_1 D_6 पांडवान्. — ^{d}) K_1 विवृताः; $T_{1.3}$ G_3 निवृत्तान् (T_1 °त्ता). $Ś_1$ $K_{1.2.4}$ कौरवाः (for कुरवः). $D_{2.6}$ तदा (for पुनः).

49 ^{a}) K_1 अत्यंततां (for आप°). K_3 Dn_1 $D_{6.8}$ S वेगस्; Da_1 शब्दास् (for शब्दस्). — ^{b}) V_1 B_5 T_2 तीव्रो ह्यासीद्. — ^{c}) $Ś_2$ V_1 B Da_1 $D_{1-5.7}$ T_2 उद्वृत्तानां; D_8 उद्धतानां; T_1 उधृतानां; G_2 उद्भृतानां (for उद्धूतानां). K_3 Dn_1 $D_{2.4}$ दृष्ट्वा (for वृष्ट्या). — ^{d}) $G_{1.2}$ भयावहं.

50 ^{a}) $Ś_2$ K_4 भृशसंछिन्ने; V_1 भृशमुद्विग्ने; B (except B_5) Da_1 $D_{1-5.7}$ भृशसंसक्ते. — ^{b}) $Ś_2$ B Dn_1 $D_{3.4.8}$ $T_{1.3}$ $G_{1.2}$ M महाहवे; $D_{2.6}$ °मृधे; T_2 G_2 भयावहे (for महारणे). — ^{c}) K_1 महतो. D_1 युक्तैः; T_1 युक्तौ. — ^{d}) V_1 B_5 Da_1 $D_{1.5}$ विगृहीते; S प्रत्युपेत्य (for परिगृह्य).

51 ^{a}) K_2 प्राववृते; Dn_1 प्रवृत्तं तद्; G_2 प्रववृधे (for प्रववृते). B_2 transp. मध्यं and प्राप्ते. — ^{c}) $Ś_2$ तादृशं. V_1 Dn_1 B_5 S नैवमस्माभिः (V_1 Dn_1 T_2 °व चास्माकं) (for न कदाचिद्धि). Ś $K_{1.2.4}$ च (for हि). K_3 यदीदृशं कदाचिद्धै. — ^{d}) M_1 दृष्टं पूर्वं.

52 ^{a}) D_4 T_2 बाणौघस्; $T_{1.3}$ G M ब(G_2 ज)लौघास्. T_3 G_3 ते (for तु). — ^{b}) Dn_1 T_2 बाणौघं; D_6 बलौघैः; $T_{1.3}$ G M बलौघान् (for बलौघं). T_3 G_3 सुमहामृधे (for सहसा रणे). D_6 रणं; T_1 $G_{1.2}$ M मृधे (for रणे). D_1 बलौघानां सहस्रशः. — D_1 om. 52^{c}–53^{b}. — ^{c}) B_1 उपातप्यंत; $T_{1.3}$ G M अभ्यवर्तंत (M_1 °र्तत); T_2 उपसर्पंति (for उपासर्पंत). $Ś_2$ योगेन; G_2 सहसा (for वेगेन). — ^{d}) K_3 B $D_{2-4.7.8}$ वार्योघ; Da_1 D_5 S (except T_2) वार्योघा; Dn_1 जलौघा (for जलौघ). V_1 संगमे; B_5 सागरः; T_2 सागरे.

आसीन्निनादः सुमहान्बलौघानां परस्परम् ।
गर्जतां सागरौघाणां यथा स्यान्निस्वनो महान् ॥ ५३
ते तु सेने समासाद्य वेगवत्यौ परस्परम् ।
एकीभावमनुप्राप्ते नद्याविव समागमे ॥ ५४
ततः प्रववृते युद्धं घोररूपं विशां पते ।
कुरूणां पाण्डवानां च लिप्सतां सुमहद्यशः ॥ ५५
कुरूणां गर्जतां तत्र अविच्छेदकृता गिरः ।
श्रूयन्ते विविधा राजन्नामान्युद्दिश्य भारत ॥ ५६
यस्य यद्धि रणे न्यङ्गं पितृतो मातृतोऽपि वा ।
कर्मतः शीलतो वापि स तच्छ्रावयते युधि ॥ ५७
तान्दृष्ट्वा समरे शूरांस्तर्जयानान्परस्परम् ।
अभवन्मे मती राजन्नैषामस्तीति जीवितम् ॥ ५८
तेषां दृष्ट्वा तु क्रुद्धानां वपूंष्यमिततेजसाम् ।
अभवन्मे भयं तीव्रं कथमेतद्भविष्यति ॥ ५९
ततस्ते पाण्डवा राजन्कौरवाश्च महारथाः ।
ततक्षुः सायकैस्तीक्ष्णैर्निघ्नन्तो हि परस्परम् ॥ ६० C. 8. 2519 B. 8. 51. 61 K. 8. 46. 61

इति श्रीमहाभारते कर्णपर्वणि पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

---

53 D1 om. 53^{ab} (cf. v. l. 52). B2 om. (hapl.) 53^a–54^b. T1 om. 53–54. — ^{a}) K1 निनादं. — ^{b}) Ś1 B1.3.4 D3.4.7 बाणौघानां (for बलौ°). Da1 D5 सहस्रशः (for परस्परम्). T3 G M त(G1.2 ग)र्जतामितरेतरं. — ^{c}) T3 G M कल्पांते (for गर्जतां). — ^{d}) Some MSS. निःस्वनो; D8 T3 G M निनदो (for निस्वनो). M4 यथा (for महान्).

54 B2 om. 54^{ab}; T2 om. 54 (cf. v. l. 53). — ^{a}) D2 सैन्ये (for सेने). — ^{b}) D2 बलौघैः सहसा रणं; D6 अन्योन्येन नराधिप. — After 54^{ab}, D2 ins.:

473* उपासर्पत वेगेन अन्योन्येन नराधिप ।
[Prior half = 52^c).]

— ^{c}) K3 एकीभावसुसंप्राप्ते; T2 °मनुप्राप्तौ. — ^{d}) B1.3–5 Da1 Dn1 D3.4 समागते. D2.6 नद्योरिव समागमः; T3 G3 नद्यौघाविव संगतौ; G1.2 नद्यौघा इव सागरं; M नद्यौघाविव(M1.3 इ)व संगमे.

55 ^{a}) Dn1 D6 T2 प्र(Dn1 प्रा)वर्तितं (for प्रववृते). — ^{b}) V1 B5 Da1 D1.5 भयानकं (for विशां पते). — After 55^{ab}, T1.3 G ins.:

474* हर्षेण महता युक्तैः कुरुपाण्डवसैनिकैः ।

— ^{d}) Ś2 लिप्सितां; D6 S (except T2) लिप्सूनां. M1 च (for सु-).

56 ^{a}) K3 B D S शूराणां (for कुरूणां). — ^{b}) Ś1 K1.3 V1 B Da1 D1–8 ह्यविच्छेदकृता गिरः; Ś2 ह्यविच्छद°; K4 स्वविच्छेद°; Dn1 T2 भाषतां च परस्परं; T1 G1 अधिक्षेप(G1 अविच्छेद)करा गिरः; T3 G2.3 M2–4 साधिक्षेप(G3 °पाः)कृता गिरः. Cc cites अविच्छेदकृता (as in text). — M1 om. 56^c–58^b. — ^{c}) V1 B5 तत्र; Da1 D1.5 तात (for राजन्). Dn1 S (M1 om.) अ(Dn1 T2 व्य)श्रूयंत महाराजन्. — ^{d}) T1 व्यंग्यानि; T3 G M2–4 न्यंकानि (for नामानि). K2 भारतः; V1 B5 Da1 D1.5 सर्वतः; Dn1 D8 T2 सर्वशः (for भारत).

57 M1 om. 57 (cf. v. l. 56). — ^{a}) Dn1 परस्य*; T G M2–4 यस्य यद्यद् (T3 °द्य) (for यस्य यद्धि). Ś K1.2 लिंगं; K3 B1.2.5 Dn1 D3.4.7 व्यंगं; K4 युद्धं; B3 त्यक्तं; D2 शंकः (sic); D6 त्वंगे; D8 कर्म; T2 नाम; T3 G2.3 M2–4 न्यंकं; Cc व्यंगं (for न्यङ्गं). Ca cites अंगं. B4 Da1 D1.5 च (for वा). — ^{c}) V1 धर्मतः (for कर्मतः). — ^{d}) V1 तुल्यस्योचारयन्युधि; Da1 D1.5 तत्तस्याश्रावयद्यु(Da1 °न्यु)धि; Dn1 T2 ते तथा(T2 तदा)श्रावयन्युधि; D2.6 स तं (D6 तत्) प्राह नरो युधि; T1.3 G M2–4 श्रावयामासुराहवे.

58 M1 om. 58^{ab} (cf. v. l. 56). — ^{a}) Ś K1.2.4 स महाशूरांस् (for समरे शूरांस्). — ^{b}) K3 V1 B1.3–5 Da1 Dn1 D1–5.7 S (M1 om.) तर्ज(T3 G3 °र्ज्य)मानान्; B2 °यस्तान् (for °यानान्). — ^{c}) S (except T2) बभूव (for अभवन्). B2 येन तां; G3 मेदिनी (for मे मती). — ^{d}) Ś2 K1 B3 अस्तीह; M1 अस्ति नि- (for अस्तीति). Dn1 T G न तेषामस्ति जीवितं.

59 ^{a}) T2 transp. दृष्ट्वा and तु. G1 क्षुद्धानां (for क्रुद्धानां). — ^{b}) V1 चक्षूंषि; D3 बलं तु (for वपूंषि). K1.2 D8 [अ]मिततेजसं. Dn1 वपूंष्ययतितेजसां (sic). — ^{c}) D2.6 घोरं (for तीव्रं). V1 B5 Da1 Dn1 D1.5 T1 भयं तीव्रमभून्मह्यं (T1 °द्राजन्); T2.3 G M भयं तीव्रं ममाभू(M1 °मासी)द्वै.

60 ^{a}) D4 पांडवान्. — ^{b}) M3 कौरवांश्च. — ^{c}) T1 अतक्षन्; M1 ततः रुद्धुः (sic) (for ततक्षुः). S (except T2) तूर्णं (for तीक्ष्णैर्). — ^{d}) V1 Da1 D1.5 योधयंतः; Dn1 T2 तर्जमानाः. T1.3 G M अन्योन्यं विजयैषिणः (M1 °णां).

Colophon. — *Day of Karṇa's Generalship*: Ś2 K4 द्वितीययुद्धदिवसे. — *Adhy. name*: M1 कर्णसात्यकियुद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words, or both): B1 51; B4 50; B5 D6 52; Da1 62; T1.3 G 49; M 48.

C. 8. 2520
B. 8. 52. 1
K. 8. 47. 1

३६

संजय उवाच ।

क्षत्रियास्ते महाराज परस्परवधैषिणः ।
अन्योन्यं समरे जघ्नुः कृतवैराः परस्परम् ॥ १
रथौघाश्च हयौघाश्च नरौघाश्च समन्ततः ।
गजौघाश्च महाराज संसक्ताः स्म परस्परम् ॥ २
गदानां परिघाणां च कणपानां च सर्पताम् ।
प्रासानां भिण्डिपालानां भुशुण्डीनां च सर्वशः ॥ ३
संपातं चान्वपश्याम संग्रामे भृशदारुणे ।
शलभा इव संपेतुः समन्ताच्छरवृष्टयः ॥ ४
नागा नागान्समासाद्य व्यधमन्त परस्परम् ।
हया हयांश्च समरे रथिनो रथिनस्तथा ।
पत्तयः पत्तिसंघैश्च हयसंघैर्हयास्तथा ॥ ५
पत्तयो रथमातङ्गान्रथा हस्त्यश्वमेव च ।
नागाश्च समरे त्र्यङ्गं ममृदुः शीघ्रगा नृप ॥ ६

36

1 T$_2$ om 1–2. — ^{a}) Dn$_1$ ततस्ते क्षत्रिया राजन्. — ^{b}) V$_1$ परस्परजयैषिणः; D$_3$ (also as in text) संसक्ताश्च वधैषिणः. — ^{c}) Ś$_2$ K$_4$ जग्मुः (for जघ्नुः). — ^{d}) D$_8$ कृतवेगाः; G$_2$ °वैरं. Dn$_1$S (T$_2$ om.) महौजसः (for परस्परम्). D$_2$ परस्परवधैषिणः.

2 T$_2$ om. 2 (cf. v. l. 1). B$_3$ transp. 2^{ab} and 2^{cd}. — ^{a}) Da$_1$ D$_{1.5}$ G$_3$ रथौघांश्च. Ś$_2$ हयौघश्च; B$_3$ नरौघाश्च; Da$_1$ D$_5$ हयौघांश्च; D$_1$ नरौघांश्च; D$_3$ om.; T$_1$ गजौघाश्च; G$_1$ मयौ° (sic) (for हयौघाश्च). — ^{b}) B$_3$ हयौघाश्च; D$_1$ युद्धमाना; M$_1$ सादिनश्च (for नरौघाश्च). B$_3$ परस्परं; M$_1$ हयास्तदा (for समन्ततः). — T$_{1.3}$ G$_3$ om. (?hapl.) 2^{cd}. M$_1$ om. (?hapl.) 2^c–5^d. — ^{d}) V$_1$ B$_5$ Da$_1$ D$_{1.5}$ व्यधमंत; G$_1$ संयत्ताश्च (for संसक्ताः स्म). K$_3$ B$_{1.2.4}$ D$_{2-4.6.7}$ च; B$_3$ Dn$_1$ वै (for स्म).

3 M$_1$ om. 3 (cf. v. l. 2). B$_2$ om. (hapl.) 3^{bc}. — ^{b}) D$_6$ कृपापानां; T$_2$ कणायानां (for कणपानां). K$_3$ B (B$_2$ om.) D T$_2$ क्षिप्यतां (for सर्पताम्). V$_1$ परशोः कणपस्य च; T$_{1.3}$ G M (M$_1$ om.) शक्तीनां च परस्परं. — ^{c}) D$_6$ पाशानां (for प्रासानां). Some MSS. भिंदिपालानां; D$_8$ भिंडमालानां. — ^{d}) Ś$_1$ K$_{1.2.4}$ भुसुंडीनां; K$_3$ भुषंडीनां; D$_{2.6}$ नाराचानां; D$_8$ भुखंडीनां; T$_1$ M$_3$ भुसुंठीनां; T$_{2.3}$ G$_3$ भुसुंडीनां; G$_1$ मुंसढीनां; G$_2$ मुसलानां; M$_{2.4}$ भुसंठीनां (for भुशुण्डीनां). S$_2$ स; D$_6$ हि (for च).

4 M$_1$ om. 4 (cf. v. l. 2). — ^{a}) D$_1$ संपातु; T$_2$ संरावं; M$_{2-4}$ संबाधं. K$_3$ चात्र पश्याम; B$_2$ चारु पश्याम; B$_{3-5}$ Da$_1$ D$_{1-8}$ चानुपश्याम (D$_{6.8}$ °मः); Dn$_1$ T$_{2.3}$ G M$_{2-4}$ समपश्याम (G$_2$ M$_{2.4}$ °मः); T$_1$ संप्र° (for चान्व°). V$_1$ संपातांस्त्वनुपश्यामः. — ^{b}) Ś$_2$ D$_8$ T$_2$ भृशदारुणं. — ^{d}) K$_2$ शतवृष्टयः (for शर°). K$_3$ B$_{1-4}$ D$_{1.3-5.7.8}$ T$_{1.3}$ G M$_{2-4}$ शर(T$_1$ G$_{1.2}$ M$_{2-4}$ शस्त्र-; T$_3$ G$_3$ अस्त्र)वृष्ट्यः (B$_1$ °ष्टीः; T$_1$ °ष्ट्या) समंततः; V$_1$ B$_5$ Dn$_1$ T$_2$ शरवृष्ट्यः (T$_2$ °व्राताः) सुदारुणाः.

5 M$_1$ om. 5^{abcd} (cf. v. l. 2). — ^{a}) D$_{2.6}$ T$_2$ नागान्नागाः (by transp.); B$_2$ शराणां च; G$_2$ नानानागान्. — ^{b}) K$_1$ वृधमंत; T$_2$ G$_1$ व्यधमंतः. S (except T$_2$; M$_1$ om.) समंततः (for परस्परम्). — ^{d}) D$_6$ रथैश्च (for रथिनो). T$_1$ रथिभिस् (for रथिनस्). K$_4$ D$_{2.6}$ G$_3$ (by corr.) तदा (for तथा). — D$_1$ om. (hapl.) 5^e–7^d. — ^{e}) K$_1$ V$_1$ B$_{1.3.5}$ D$_{3.4.7}$ S (M$_1$ om.) पत्तिसंघां(K$_1$ °घ-; T$_{1.2}$ G$_{1.2}$ °घा)श्च; D$_2$ °संहैश्च (for °संघैश्च). — ^{f}) Ś$_2$ सहसंघैर्; V$_1$ B$_{1.3.5}$ Dn$_1$ D$_{3.4.7}$ T$_2$ हयसंघांश्; D$_2$ °संहैश् (for °संघैर्). K$_1$ हयैस्तथा; K$_3$ V$_1$ B Da$_1$ Dn$_1$ D$_{3-5.7.8}$ T$_2$ च पत्तयः; D$_{2.6}$ च वाजिनः (for हयास्तथा). K$_4$ समासाद्य परस्परं; T$_1$ सादिनश्च गजाश्रयान्; T$_3$ G सादिनश्च गजान्रथान् (G$_1$ °णे); M$_{2-4}$ सादिनश्च हयांस्तथा.

6 D$_1$ om. 6 (cf. v. l. 5). — ^{a}) V$_1$ B$_2$ हयांश्च; M पत्तिनो (for पत्तयो). Ś K$_{1.2.4}$ रथमातंगा. — ^{b}) B$_{2-4}$ Da$_1$ D$_5$ रथान्; D$_{6.8}$ m रथ- (for रथा). V$_1$ रथिनस्तुंगमेव च; Dn$_1$ T$_2$ रथिनो रथिनस्तथा; T$_{1.3}$ G M रथिनः (M$_1$ °भिः) पत्तिसादिनः. — After 6^{ab}, T$_{1.3}$ G ins.:

475* हस्तिनोऽश्वान्रथांश्चैव

— T$_{1.3}$ G transp. 6^c and 6^d. — ^{c}) Dn$_1$ T$_2$ नागांश्च. K$_4$ नागं; B$_2$ क्रुद्धं; Da$_1$ D$_5$ त्र्यंजं; Dn$_1$ D$_8$ T$_2$ जघ्नुर्; D$_{2.6}$ नागान् (for त्र्यङ्गं). — M$_1$ om. 6^d. — ^{d}) B$_1$ D$_{1.6.8}$ शीघ्रगान्. V$_1$ इव; Dn$_1$ नृप; D$_8$ नृपान्. — T$_{1.3}$ G$_{1.3}$ M$_{2-4}$ ins. after 6: M$_1$ after 6^{abc}:

476*
हयास्त्र्यङ्गं च मारिष ।
[G$_{1.2}$ भारत (for मारिष).]

T$_{1.3}$ G$_{1.3}$ cont.: T$_2$ ins. after 6:

477* नराश्च ममृदुस्त्र्यङ्गं रथास्त्र्यङ्गं च मारिष ।
[T$_1$ ममृथे (for ममृदुस्). T$_2$ शीघ्रं (for त्र्यङ्गं). T$_2$ om. the second त्र्यङ्गं.]

Finally, T G$_{1.3}$ cont.: M ins. after 476*:

478* शरतोमरनाराचैर्गदाशक्तिपरश्वधैः ।

पततां तत्र शूराणां क्रोशतां च परस्परम् ।
घोरमायोधनं जज्ञे पशूनां वैशसं यथा ॥ ७
रुधिरेण समास्तीर्णा भाति भारत मेदिनी ।
शक्रगोपगणाकीर्णा प्रावृषीव यथा धरा ॥ ८
यथा वा वाससी शुक्ले महारजनरञ्जिते ।
बिभृयाद्युवतिः श्यामा तद्वदासीद्वसुंधरा ।
मांसशोणितचित्रेव शातकौम्भमयीव च ॥ ९

छिन्नानां चोत्तमाङ्गानां बाहूनां चोरुभिः सह ।
कुण्डलानां प्रविद्धानां भूषणानां च भारत ॥ १०
निष्काणामधिसूत्राणां शरीराणां च धन्विनाम् ।
वर्मणां सपताकानां संघास्तत्रापतन्भुवि ॥ ११
गजान्गजाः समासाद्य विषाणाग्रैरदारयन् ।
विषाणाभिहतास्ते च भ्राजन्ते द्विरदा यथा ॥ १२
रुधिरेणावसिक्ताङ्गा गैरिकप्रस्रवा इव ।

C. 8. 2533
B. 8. 52. 14
K. 8. 47. 14

---

7 D1 om. 7 (cf. v. l. 5). — a) K3 V1 B D (D1 om.) T G2.3 M वध्य(V1 °ध्यं)तां; G1 पश्यतां (for पततां). — c) K4 V1 D3 यज्ञे (for जज्ञे). — d) D4 शूराणां (for पशूनां). S घातने (for वैशसं). K4 तथा (for यथा).

8 a) Ś2 K1 V1 B5 Da1 D1.4.5.8 समाकीर्णा; Dn1 परिकीर्णः; S समुत्सिक्ता (for समास्तीर्णा). — Ś K1.2 om. (hapl.) 8^{bc}. — b) Dn1 विभौ; S बभौ (for भाति). B5 सर्वतः (for मेदिनी). — c) B5 Dn1 S शक्रगो(T2.3 G °को)पसमाकीर्णा. — d) B (except B2) Da1 D1.5.8 S वसुंधरा (for यथा धरा).

9 a) Dn1 अथ वा; D5 T2.3 G2.3 यथा च (for यथा वा). B1 S (except T2) शुभ्रे. — b) Ś2 K1–3 D5 T3 G3 M1.3 महाराजन(K2 T3 G3 M1.3 °त)रं(M3 °रा)जिते; K4 V1 B Da1 D3.4.6.7.8 (before corr.) महारंज(K4 V1 Da1 D3 °रजन-; D8 m °रंगेन)रंजिते. Ca cites महारंजनं; Cc महारजनं. — c) S बिभ्रती. K3 B (except B5) D S युवती. — T2.3 G2.3 M ins. after 9^{cd}: T1 G1 after 9:

479* बद्धचूडामणिवरैः शिरोभिश्चारुकुण्डलैः ।
उज्झितैर्वृषभाक्षाणां भ्राजते स्म वसुंधरा ।

[(L. 1) T2 बद्धचूडामणिधरैः (for the prior half). — (L. 2) T1 उद्धतैर्; M1 उत्सिक्तैर् (for उज्झितैर्). G2 सा (for स्म).]

— e) V1 B4 D6 M1 शश- (for मांस-). Ś2 K1 मांसशोणितचित्रैव; T G M2–4 शशशोणितदिग्धे(M2 °लिप्ते)व. — f) K3 B1 Dn1 T2 शातकुं(Dn1 °कौं)भमयेन च; V1 B2.3.5 Da1 D1.3–5.7.8 T1.3 G M °कुंभमयी(D8 °ये)व च; B4 °कुंभमयी तथा; D2 °कौंभमयैव च. — After 9, T3 G3 M ins.:

480* भूर्बभौ भरतश्रेष्ठ शान्तार्चिर्भिरिवाग्निभिः ।
[T3 G3 [अ]नलैः (for [अ]ग्निभिः).]

10 T2 om. 10^{ab}. — a) Ś2 Dn1 M1 भिन्नानां; K1 क्लिन्ना°; K3 छन्ना° (for छिन्ना°). T1.3 G M om. च. — b) D6 चायुधैः; M1 चारुभिः (for चोरुभिः). — c) Ś K1.2.4 प्रवृद्धानां; K3 प्रव°; Dn1 च वि°; T3 G3 पिन° (for प्रवि°). — d) D2 व्यरोचत (for च भारत).

11 a) K1 अधिभूताणां; K3 B3–5 D8 अथ सूत्राणां; V1 B1.2 D2–4.6.7 अथ शूराणां; S हेमसूत्राणां; Ca अधि° (as in text). Cc cites सूत्राणां. Dn1 सनिष्काणां शरीराणां. — b) G1 भारत (for धन्विनाम्). Dn1 धन्विनां चर्मणां तथा. — c) K1 धर्माणां; K3 B1–3 D2–4 चर्मणां; K4 वर्माणं; B4 D6 वर्मिणां; D7.8 T1.2 G3 M1.2 व(D7 च)र्माणां (for वर्मणां). M3 संपताकानां. V1 B5 Da1 D1.5 वर्मि(V1 B5 चर्म)णां चापि तत्रासीत्; Dn1 सपताकाध्वजानां च. — d) Ś2 संघस्. Ś2 K3 [अ]पतद्. T2 युधि (for भुवि). V1 B5 Da1 D1.5 पततां निः(V1 B5 नि)स्वनो महान्; S (except T2) तूणीराणां तथैव च. — After 11, S ins.:

481* अगम्यकल्पा पृथिवी सर्वतो भृशदुर्गमा ।
[T1 G2 अगम्यरूपा (for °कल्पा). T2 भृशकर्दमा (for °दुर्गमा). M संघातैः सर्वतो वृता (for the posterior half).]

12 a) K1.3 V1 B D (except D8) T1.2 G1 M गजा गजान् (by transp.); T3 G2.3 गजो गजान्. — b) K3 V1 B Da1 D1–5.7.8 विषाणैरार्दयन्नृप (V1 °न्निव; D1 °न्नृपः; D8 °न्युधि); Dn1 T2 °णैर्दारयद्युधि (T2 °न्भृशं); D6 °णैर्नर्दयन्निव; T1.3 G M °णैरर्दयन्भृ(T3 G2.3 M1 °न्कृ)शं. — c) Ś2 त्रिषाणाभिहतस्; K2 विषाणाभिहतास्; D6 विषाणैर्विहितास्; S विषाणाग्रहताः (for °भिहताः). K3 V1 B1–4 D2–4.7 तत्र; B5 Dn1 D6 ते तु; S केचित् (for ते च). — d) M1 भ्राजते. T1.3 G M स्म गजोत्तमाः (T3 °मान्) (for द्विरदा यथा). K3 B Da1 D1–5.7.8 तथा; V1 Da1 Dn1 D6 तदा (for यथा).

13 G2 M4 om. 13^{a}–15^{b}. — a) B3 [अ]भिषिक्तांगा (for [अ]वसि°). — b) Ś1 गैरिकप्रभवा; K4 B2 T2 °प्रसवा; D8 (marg. as in text) °प्रस्तरा; M1 °प्रस्तुता (for °प्रस्रवा). — M2.3 om. 13^{cd}. — c) V1 Da1 D1.5 हि राजन्; B5 राजंति (for भ्राजन्ति). Ś2 सिंदंताः; K4 स्पंदतः;

C. 8. 2533
B. 8. 52. 14
K. 8. 47. 15

यथा भ्राजन्ति स्यन्दन्तः पर्वता धातुमण्डिताः ॥ १३
तोमरान्गजिभिर्मुक्तान्प्रतीपानास्थितान्बहून् ।
हस्तैर्विचेरुस्ते नागा बभञ्जुश्चापरे तथा ॥ १४
नाराचैश्छिन्नवर्माणो भ्राजन्ते स्म गजोत्तमाः ।
हिमागमे महाराज व्यभ्रा इव महीधराः ॥ १५
शरैः कनकपुङ्खैस्तु चिता रेजुर्गजोत्तमाः ।
उल्काभिः संप्रदीप्ताग्राः पर्वता इव मारिष ॥ १६
केचिदभ्याहता नागा नागैर्नगनिभा भुवि ।
निपेतुः समरे तस्मिन्पक्षवन्त इवाद्रयः ॥ १७
अपरे प्राद्रवन्नागाः शल्यार्ता व्रणपीडिताः ।
प्रतिमानैश्च कुम्भैश्च पेतुरुर्व्यां महाहवे ॥ १८
निषेदुः सिंहवच्चान्ये नदन्तो भैरवान्रवान् ।
मम्लुश्च बहवो राजंश्चुकूजुश्चापरे तथा ॥ १९
हयाश्च निहता बाणैः स्वर्णभाण्डपरिच्छदाः ।

D6 राजेंद्र (for स्यन्दन्तः). Dn1 स्यंदनाश्च तथा भांति; T1 M1 स्यंदमाना यथा भ्रांते (M1 भाति); T2.3 G1.3 स्यंदमाना यथा (T2 इवा-) भांति. — d) B2 धातुमंडितः. — After 13, T1.3 G1.3 M1 ins.:

482* तथा रेजू रणे नागा रुधिरेण समाप्लुताः ।
[T3 G3 रथा (for तथा).]

14 G2 M4 om. 14 (cf. v. l. 13). — a) K3.4 V1 B2 Da1 Dn1 D1.2.4–6 S (G2 M4 om.) सादि(K3.4 D4 गज-; D6 रथि-)भिर्मुक्तान्; B1.3–5 D3.7 ग(D7 मु)जनिर्मुक्तान्. — b) Ś2 K4 प्रतीपानास्थिता; B1 प्रतिप्राणान्स्थितान्; T1.3 G3 प्रथिमानस्थि(T1 °श्रि)तान्; G1 M1–3 प्रतिमाना° (M2.3 °न°) (प्रतीपा°). Dn1 T2 कुंभलग्नाबहून्द्रि(T2 °न्बहूद्रि)पाः. — B2 (wrongly) reads 14c–21b after the ref. in 8. 30. 83. — c) V1 नागा हस्तैर्विचेरुर्हि; Dn1 हस्तैरुद्धरे तूर्णं; D2.6.8 हस्तैर्विचिच्छिपुर्नागा; S (G2 M4 om.) हस्तैरुद्धृत्य तान्नागा. Cc cites विचेतुः (sic). — d) V1 च तथा परे (for चापरे तथा). S (G2 M4 om.) रणे (for तथा). D2.6 युयुधुश्च परस्परं.

15 G2 M4 om. 15ab (cf. v. l. 13). — a) Da1 D1.5 S (except T2; G2 M4 om.) भिन्नव(Da1 D1.5 °म)र्माणो (for छिन्न°). — T2 om. 15bc. — b) V1 Da1 Dn1 D1.5 व्यभ्रा(V1 °रा)जंत; B1.3.5 D2–4.6.7 भ्राजंति स्म; T1 राजंतेव. — c) S (T2 om.) प्रावृट्काले (for हिमागमे). K3 B (except B5) D2–4.7 S (except G2; T2 om.) यथा राजन् (for महाराज). — d) Ś2 वृभ्रा (sic); B1 व्यग्रा; B2 व्याघ्रा (for व्यभ्रा). D5 महीधरः. S (except T2) मेघा इव सविद्युतः.

16 a) K3.4 V1 B D (except D2.6.8) S च (for तु). — b) K3.4 V1 B Da1 D3–5.7 चित्रा; D1 चित्रो (for चिता). D2.6 राजंते च; G2 चित्तरजुर् (for चिता रेजुर्). G1 द्विपोत्तमाः (for गजो°). — D3 om. 16c–18a. — c) K3 D8 संप्रदीप्तांगाः; V1 T1.3 G M °साग्निः; D2.6 चोग्ररूपाभिः. Dn1 T2 ओषधीभिः प्रदीप्ताग्र्याः (T2 °ग्राः). — d) K3 B1.5 D4.7 भारत (for मारिष). D2.6 इष्वा चै(D6 घृष्टाश्चै)व परस्परं.

17 D3 om. 17 (cf. v. l. 16). — ab) M1 अभ्यागतैर् (for °हता). G1 नागैर् (for नागा). K3 B D2.4.6–8 T1.3 G2.3 M transp. नागा and नागैर्. V1 नागान् (for नागैर्). K3 B1–4 D2.4.7 T3 G3 न(B1 ना)गनिभोपमाः; V1 B5 Da1 D1.5 °निभैस्तदा; Dn1 T1.2 G1.2 M नगनिभो(T1 °वरो)पमैः; D6 वज्रहता इव (for नगनिभा भुवि). Cc cites नगनिभोपमान्. G1 नानानगनिभोपमैः (for b). — c) K3 B1–3 D4.7.8 G2 विनेदुः; V1 B4.5 Da1 D1.5 विचेरुः; Dn1 नेदुर्वै (for निपेतुः). Dn1 राजन् (for तस्मिन्). S न चेलुः समरात्तस्मात् (T2 समरे राजन्). — d) K3 पक्षवर्तं; Da1 D1.5 प्रक्षरंत; S छि(T2 भि)न्नपक्षा (for पक्षवन्त).

18 D3 om. 18a (cf. v. l. 16). — a) S (except T2) प्रद्रुता (for प्राद्रवन्). — b) Dn1 S शरार्ता; D4 शरार्द्रा (for शल्यार्ता). V1 B3.5 S (except T2) व्रणतापिताः (V1 °नः); B2 D8 प्रा(B2 बा)णपीडिताः (for व्रण°). — c) Ś1 K2 प्रतिपानैश्च; D8 °नागैश्च; T1.2 प्रथि(T2 °दि)मानैश्च; G1 पत°; Ca प्रति° (as in text). — d) D2.6 नागा (for उर्व्यां). V1 महारवाः; B2 महीपते; Dn1 T2.3 G3 महामृधे (for °हवे).

19 G2 om. 19ab. — a) V1 B1.3.4 D3.4.7 विनेदुः; D5 T3 G3 विषेदुः (for निषेदुः). D8 संहताश्च (for सिंहवच्). — b) K1 नदंते; K4 नंदंतो. K3 भैरवान्स्वनान्; D2.6 चैव दुद्रुवुः (for भैरवान्रवान्). — V1 reads 19cd twice. — c) K3 B1.3.4 D3.4.7 बभ्रमुर्; V1 मम्लिरे; B2 वभ्रुश्च; Da1 D1.5 T1.3 G M मम्रुश्च; Dn1 वभ्रिरे; T2 वमुश्च (मम्लुश्च). D6 मम्लुश्चैव च जीवासो (sic). — d) K2.3 V1 B Dn1 D2–4.7.8 S चुकुशुश्च; K4 चुकुधुश्च (for चुकूजुश्च). Dn1 चापरं. V1 (first time) B1.3.4 D3.4.7 गजाः; Da1 D1.5 रथाः (for तथा). B2 चुकुशुश्च तथापरे. — After 19, K2 repeats 19a.

20 b) V1 B5 स्वर्णजालपरिच्छदाः; B1 हेमभांड°; Dn1 T2 रुक्मभांड°; D3.4.7 हेमभांडविभूषिताः; G2 स्वर्णभांडप-

निषेदुश्चैव मम्लुश्च बभ्रमुश्च दिशो दश ॥ २०
अपरे कृष्यमाणाश्च विवेष्टन्तो महीतले ।
भावान्बहुविधांश्चक्रुस्ताडिताः शरतोमरैः ॥ २१
नरास्तु निहता भूमौ कूजन्तस्तत्र मारिष ।
दृष्ट्वा च बान्धवानन्ये पितॄनन्ये पितामहान् ॥ २२
धावमानान्परांश्चैव दृष्ट्वान्ये तत्र भारत ।
गोत्रनामानि ख्यातानि शशंसुरितरेतरम् ॥ २३
तेषां छिन्ना महाराज भुजाः कनकभूषणाः ।
उद्वेष्टन्ते विवेष्टन्ते पतन्ते चोत्पतन्ति च ॥ २४
निपतन्ति तथा भूमौ स्फुरन्ति च सहस्रशः ।
वेगांश्चान्ये रणे चक्रुः स्फुरन्त इव पन्नगाः ॥ २५
ते भुजा भोगिभोगाभाश्चन्दनाक्ता विशां पते ।
लोहितार्द्रा भृशं रेजुस्तपनीयध्वजा इव ॥ २६
वर्तमाने तथा घोरे संकुले सर्वतोदिशम् ।
अविज्ञाताः स्म युध्यन्ते विनिघ्नन्तः परस्परम् ॥ २७
भौमेन रजसा कीर्णे शस्त्रसंपातसंकुले ।
नैव स्वे न परे राजन्व्यज्ञायन्त तमोवृते ॥ २८
तथा तदभवद्युद्धं घोररूपं भयानकम् ।
शोणितोदा महानद्यः प्रसस्रुस्तत्र चासकृत् ॥ २९
शीर्षपाषाणसंछन्नाः केशशैवलशाद्वलाः ।

C. 8. 2550
B. 8. 52. 31
K. 8. 47. 32

रिच्छदैः. Ca cites भांडाः. — c) Dn1 विनेदुश् (for निषेदुश्). S पेतुश् (for मम्लुश्). D2 ससादिभिः; D6 चैव सादिभिः (for दिशो दश).

21 a) K3 कृष्टमाणाश्; V1 B5 S क्लिश्यमानाश्; B2 ह्रष्यमाणाश् (for कृष्य°). V1 Da1 D1.5 तु (for च). — b) Ś2 विवेष्टंते; K1.3 V1 B D विचेष्टंतो; S (except T2) व्यवेष्टंत. — c) K3 D8 G1 रावान्; T1 हयान्; T3 G3 रवान्; G2 वरान्; Ca भावान् (as in text).

22 a) B2 Da1 D1.5 T1.2 G2 M नराश्च; T3 G3 नाराच-; G1 नचाश्च (sic) (for नरास्तु). T2 [अ]भिहता (for निहता). — b) K4 कुंजतस् (sic); D4 कुंजरास् (sic). — c) G2 पांडवान् (for बान्धवान्). — d) Da1 D5 पितॄनन्यो; D1 अन्ये चापि.

23 a) D8 बाधमानान् (for धाव°). V1 पराश्; B2 चरांश्. K3 V1 B1 D2-4.7 चान्ये; B2-5 Da1 Dn1 D1.5.6.8 T2 चान्यान्; T1.3 G M चापि (for चैव). — b) G1 मारिष (for भारत). — c) K1 गोत्रमाणानि ख्यातानि; K3 Da1 D1.5.8 ख्यातानि गोत्रनामानि (by transp.); V1 B3 Dn1 S ख्या(M1 खा)तानि नामगोत्राणि. — d) K8 शंसंत (for शशंसुर्).

24 a) T2 भिन्ना; G2 छिन्नो. — b) T2 कनकभूषणैः. — D1 reads 24c–25d twice. — c) Dn1 D6 उद्वेष्टंता (Dn1 °ति); Ca. c °ष्टन्ते (as in text). K1.3.4 V1 B Dn1 D1-8 T3 G3 Ca विचेष्टंते; Dn1 भ्रमंति स्म. — d) B4 पतंति; T1.3 G M भ्र(G2 भ्रा)मंति; T2 भ्रमंते (for पतन्ते). S ह्यु(G1.2 व्यु)त्पतंति (for चोत्पतन्ति). Dn1 व्युत्पतंति पतंति च. Ca. c cite उत्पतन्ति (as in text).

25 a) K3 V1 सं(V1 वि)पतंति; D8 निष्प°; M1 न प° Ca. c निप° (as in text). B (except B5) D3.4.7 तथैवान्ये; G1.2 महाबाहो (for तथा भूमौ). — b) G1.2 तथा भूमौ स्फुरंति च. Ca cites स्फुरन्ति (as in text). — c) D6 वेगानन्ये (for वेगांश्चान्ये). — d) K1.3 V1 B D S पंचास्या (for स्फुरन्त).

26 a) B5 भोगिभोगाभिश्; D1 °नो भागाश् (for °भोगाभाश्). Cc cites भोगिभोगाभाश् (as in text). — b) T1 चंदनांका (for °नाक्ता). — c) V1 B5 Dn1 D8 T1 लोहिताक्ता. V1 तथा (for भृशं). — d) K1 S (except T2) ता(K1 त)पनीया (for तपनीय-). Ś2 -ध्वजो इव; Dn1 T2 -विभूषणाः; T1 G1 इव द्वि(G1 प्र)जाः; T3 G2.3 M इव ध्वजाः (by transp.).

27 a) Dn1 T2 महाघोरे (for तथा घोरे). — b) S (except T2) संग्रामे (for संकुले). — c) T2 च (for स्म). B2 दृश्यंते; T1 युध्यंत.

28 c) T1 राजा (for राजन्). — d) B2 Da1 D1.5 T2 प्राज्ञायंत; D8 न ज्ञायंत; T1 नैव ज्ञानं; T3 G M1 विज्ञायंते (for व्यज्ञायन्त). V1 B1.2.4 Dn1 D3.4 तमोवृताः (Dn1 °तौ; D3 °तं); B3 परस्परं; S (except T2) तमो(T1 °तो)न्विताः (for °वृते).

29 a) T2 तदा (for तथा). B3 समभवद्; D6 तत्रा° (for तद°). T1.3 G M तथा तु वर्तमाने तु (M1 om. the last तु). — b) D1 युद्धं घोरभयानकं; S (except T2) घोररूपे भयानके. — c) Ś2 V1 Dn1 D2-5.7 लोहितोदा; K3 B (except B4) D6.8 S शोणितौघा (for °तोदा). — d) B2 Cc सुस्रुवुस्; D2 प्रश्नुतस्; D8 प्रसुश्रुस्; S (except T2) प्रसृ(G1.2 M2-4 °स्रु)तास् (for प्रसस्रुस्). G1 M तस्य (for तत्र). K4 वासकृत्; B3 भारत. V1 सद्यः सुस्रुवुस्तत्र च (sic).

30 a) Ś2 K1.4 शीर्षपाषाणसंछिन्नाः. — b) Ś K1.2 T2 केशशेव(T2 °वा)लशाद्वलाः; T2.3 G केशशैवाल°. — c) K3 D8 M1 ह(M1 अ)स्तिसंघातसंकीर्णाः; B (except B5) D3.4.7 अस्थिमीनसमाकीर्णाः; D1 असंघात-सुसंकीर्ण-; T G M2-4 हस्ति(G1 M2-4 अस्थि-; G2 अस्ति)-

C. 8. 2550
B. 8. 52. 31
K. 8. 47. 32

अस्थिसंघातसंकीर्णा धनुःशरवरोत्तमाः ॥ ३०
मांसकर्दमपङ्काश्च शोणितौघाः सुदारुणाः ।
नदीः प्रवर्तयामासुर्यमराष्ट्रविवर्धनीः ॥ ३१
ता नद्यो घोररूपाश्च नयन्त्यो यमसादनम् ।
अवगाढा मज्जयन्त्यः क्षत्रस्याजनयन्भयम् ॥ ३२
क्रव्यादानां नरव्याघ्र नर्दतां तत्र तत्र ह ।
घोरमायोधनं जज्ञे प्रेतराजपुरोपमम् ॥ ३३

उत्थितान्यगणेयानि कबन्धानि समन्ततः ।
नृत्यन्ति वै भूतगणाः संतृप्ता मांसशोणितैः ॥ ३४
पीत्वा च शोणितं तत्र वसां पीत्वा च भारत ।
मेदोमज्जावसातृप्तास्तृप्ता मांसस्य चैव हि ।
धावमानाश्च दृश्यन्ते काकगृध्रबलास्तथा ॥ ३५
शूरास्तु समरे राजन्भयं त्यक्त्वा सुदुस्त्यजम् ।
योधव्रतसमाख्याताश्चक्रुः कर्माण्यभीतवत् ॥ ३६

संघाटसंकीर्णा. — ^{d}) K3 धनुःशरबडोमुखाः; V1 °गदाद्विपाः; B1.2 Da1 D1.5 °वरोडु(B2 °श्रु)पाः; B3 °रथोडुपाः; B4.5 D3.4.7 °गदोडुपाः; Dn1 धनुर्मत्स्याशरोडुपाः; D2.6 धनुःशरमदो(D6 °हो)त्कटाः; D8 धनुःसुशिखरोडुपाः; S धनुष्का(T1 °ष्को-; T2 °रा)शा गजोडुपाः.

31 ^{a}) Ś2 मांसकर्दमपंकश्च; K3 V1 B2.5 Da1 D1.2.5 °कर्दमपंकिन्यो (D2 °कण्य-); B1.3.4 Dn1 D3.4.7.8 T1.3 G M मांस(T1 M पांसु)शोणितपंकिन्यो (Dn1 °ण्यो); T2 मांसशोणितसंकीर्णा. — ^{b}) K3 B D3.4.7.8 घोररूपाः; V1 Da1 D1.2.5.6 शोणितांभः; Dn1 S हस्तिग्राहाः (for शोणितौघाः). — G1 om. 31^{c}–33^{b}. M2–4 om. 31^{cd}. — ^{c}) B3 नद्यः. D3.4.6.7 G2 M1 प्रावर्तयामासुः. — ^{d}) Ś2 K3 B2 Dn1 D2.6 T2 G3 M1 यमराष्ट्रविवर्धिनी (Ś2 B2 °र्धिनीः; D6 °धनाः; T2 °र्धिनाः; G3 °र्धनीं); K4 श्रोणितस्य विवर्धिनी; V1 शोणितौघैः प्रवर्धिनीः; B1.3 D3.4.7 शोणितौघविवर्धनीः (B1 °र्धिनीः; B3 °र्धिनाः); B4.5 शोणितौघप्रवर्तिनीः. — After 31, K4 B Da1 Dn1 D1.3–5.7 M1 ins.:

483* भीरुवित्रासकारिण्यः शूराणां हर्षवर्धनाः ।

[K4 भीरुवित्रासकारिणीः; B4 °नकराः; Da1 D1.5 °जननीः (for the prior half). B1.2 Da1 Dn1 D1.5 हर्षवर्धनीः (Dn1 °नी). K4 यमराजविवर्धिनी (for the posterior half).]

32 G1 om. 32 (cf. v. l. 31). — ^{a}) Dn1 तां; M1 सा (for ता). V1 Da1 D1.5 T3 G3 M2–4 नदीर्; Dn1 नदीं; T1 M1 नदी (for नद्यो). Dn1 घोररूपां. K3 V1 B (except B3) D S (G1 om.) तु (for च). — ^{b}) Ś2 K4 B2 नयंतो; V1 Da1 D1.5 T3 G3 M2–4 नयं(M4 °य)तीर्; Dn1 M1 नयंती; T1.2 G2 नयंति. T1 यमसागरं (for °सादनम्). — ^{c}) Ś2 B2 अवगाढं; K3 B1.3–5 D2–4.6–8 °गाढान् (for °गाढा). T2 निमज्जंतः (for मज्जयन्त्यः). V1 Da1 Dn1 D1.5 अवगाह्यावमज्जंतः; T1.3 G2.3 M अवगाह्य न्यमज्जंतः. — ^{d}) V1 Da1 D1.5 शूरास्ते (for क्षत्रस्य). Dn1 S (G1 om.) क्षत्रिया जयगृद्धिनः (Dn1 °गृद्धनीं; T1 °गृध्नवः; G2.3 °गर्धिनः).

33 G1 om. 33^{ab} (cf. v. l. 31). — ^{a}) Ś2 नरं व्याघ्र; Dn1 गणा राजन्; S (G1 om.) महाराज. — ^{b}) Dn1 T2 दारुणास् (for नर्दतां). S (except T2; G1 om.) च समंततः (for तत्र तत्र ह). K4 हि; V1 तु; B1 तत् (for ह). D2.6 नदतां तत्र भीषणं. — ^{c}) Dn1 चक्रुः (for जज्ञे). — ^{d}) V1 D8 प्रेतराजपुरोगमं; Dn1 T1.2 G1 M °पुरं य(M4 त)था; T3 G3 °पुरे यथा; G2 °पुरं प्रति.

34 ^{a}) B4 [अ]गणीयानि; Dn1 [अ]प्रसंख्यानि; D6 व्यरोचंत; T2 बहूनि स्म. D2 उत्थितानथ रोचंते. — ^{c}) Ś2 नृत्यंत. — ^{d}) Ś1 K3 V1 B3–5 Da1 D1–5.7.8 सु(D1 स)-तृप्ता; B1 सुहृष्टा; B2 संमत्ता; Dn1 S वितृप्ता; D6 ते तृप्ता (for संतृप्ता).

35 ^{a}) D2 ते तु; G2 तृप्ता (for तत्र). — ^{b}) B4 Da1 D1.5 वपां (for वसां). Cc cites वसा. S भुक्त्वा (for पीत्वा). D2.6 हृष्ट (D6 हृष्टा) एवं व(D6 न)दंति ते. — ^{c}) K3 V1 B1.2.4.5 Da1 D1–8 मेदोमज्जावसामत्ता; B3 T1 मेदोमज्जा(T1 °त्ता)वसोन्मत्ता; Dn1 T2 मेदोमत्ता वसामज्जा (T2 °त्ता); D8 मेदोमज्जाभिसंपन्ना; T3 G3 मेदोन्मत्ता वसामत्ता; G1.2 M म(M1 मे)दोन्मत्ता वसोन्मत्ता. — ^{d}) K4 तृप्तां; G1 त्रस्ता. V1 Dn1 मांसेन (for मांसस्य). K3 B1.2.4 Da1 Dn1 D1.3.5–7 T1 G1.2 M1.2.4 ह (for हि). B3 तृप्ताश्च मांसशोणितैः. — ^{e}) K3 B2.4 D (except D3) स्म (for च). V1 व्यदृश्यंत; B5 स्म दृश्यंत (for च दृश्यन्ते). — ^{f}) Ś K2.4 -वटास्; K3 D8 -बडास्; V1 B1–3 D2.3.6.7 -बकास् (for -बलास्). Dn1 कंकगृध्रबढास्तथा; T1.3 G M काककंकबलास्तथा; T2 कंकगृध्रवलास्तदा. Ca cites विडाः; Cc वलाः.

36 ^{a}) Ś2 K1.3 D4 च (for तु). — ^{b}) Dn1 क्षत्रियाश्च भयंकराः. — ^{c}) V1 B1.2.5 Da1 D1.5 योधव्रतं समास्थाय (B5 °साद्य); Dn1 S संप्रहृष्टा महाराज; D2 योधव्रातसमाकीर्णे; D8 योधव्राताः समाख्याताश्. Ca. c cite समाख्याताः. — ^{d}) Ś K1.2.4 [अ]दीनवत्; B3 भारत (for [अ]भीतवत्). D6 न जघ्नुर्भीतवत्तदा.

support of all Sanskritists, and of all who are interested in the furtherance of this supremely important work, which none could do better than he. . . . In every respect, therefore, this monumental work will reflect the utmost credit on its editor and his assistants, and on the great Indian people who may justly regard it as a matter of national pride. . . . When completed, this edition of the Mahābhārata will occupy a place in the history of Sanskrit scholarship with which only one other work—the lexicon of Boehtlingk and Roth—can hope to vie in magnitude and importance." —Professor Dr. FRANKLIN EDGERTON (Yale University, New Haven).

His Excellency Sir ROGER LUMLEY, Late Governor of Bombay: "Since its foundation more than a quarter of a century ago, the Bhandarkar Oriental Research Institute has rendered great service to the cause of Oriental learning, and deeply enriched the tradition of Indian Scholarship. As President of the Institute, I am proud of the noteworthy contributions which have been made to the study of India's literary heritage under its auspices. . . . I give my best wishes to the Institute for the future, and I shall look forward in particular to the day when its great work for the Mahābhārata has been successfully completed."

His Excellency LORD WILLINGDON, Late Viceroy of India: "With the recollection of the close association which I had with the early fortunes of the Bhandarkar Institute in years gone by and of my personal friendship with that great scholar and gentleman Sir Ramkrishna Bhandarkar during the years I was Governor of Bombay, I am grateful for this opportunity of sending my warmest greetings to all those who have laboured so well to bring it to its present state of efficiency.

As its first president, I am proud to feel that it is fully justifying the hopes and aspirations of its founder, and is proving a worthy memorial to a great citizen, a great student of Oriental Research and above all to one who spent his life working for the educational advancement of his fellow countrymen.

I much hope before long to come and see for myself the practical evidence of its progress, and in the meantime wish the Bhandarkar Oriental Research Institute all possible success in the coming years".

Sir JOHN FORSDYKE, K. C. B., Director and Principal Librarian, BRITISH MUSEUM, London. "The British Museum sends its warmest congratulations to the Bhandarkar Oriental Research Institute. The founding of the Institute was a landmark in the development of Oriental studies in India, and during these 25 years great enterprises have been planned and rapidly carried towards completion. First among these is the monumental edition of the Mahābhārata, without doubt the most important advance in Sanskrit scholarship in this period, and a model for the critical treatment for which the bulk of Sanskrit literature still waits."

Resolutions of the Indian Section of the 17th International Congress of Orientalists at Oxford (1928): 1. "That this Congress is gratified to find that the preparation of a critical edition of the Mahābhārata, a work of such tremendous importance for the future of Sanskrit research, has been undertaken by the Bhandarkar Oriental Research Institute, and congratulates the Institute on the first fruits of its labours, the first fascicule of the critical edition, which was published in July 1927."

2. "That in view of the eminently satisfactory manner in which the work is being done by the Institute, this Congress is of opinion that the MS. collations made and the funds collected for the critical edition of the epic planned by the Association of Academies be now utilized for purposes of the critical edition being prepared in India, without prejudice to the original project of the Association of Academies."

3. "That this Congress therefore recommends that: (*a*) such collations of the Mahābhārata text as have already been prepared by the Association of Academies be placed, on loan, at the disposal of the Bhandarkar Oriental Research Institute, and (*b*) such funds as were collected by the Association of Academies for Mahābhārata work be now utilized for doing further collation from the Mahābhārata MSS. preserved in the European libraries, these collations being in due course likewise made available for the purposes of the work of the critical edition undertaken by the Bhandarkar Oriental Research Institute."

☞ It is in the spirit of this resolution that the Trustees of the Mahābhārata Fund in Great Britain have made from the Fund donations of £ 2,490.

The Critical and Illustrated Edition of

THE MAHĀBHĀRATA

VOLUMES ALREADY PUBLISHED

	Deferred Prices ‡ Non-members Rs.	Members Rs.
Vol. I–ĀDIPARVAN (1), Ed. V. S. Sukthankar; Fasc. 1–7; pp. CXVIII + 996	36–8	33–0
Vol. II–SABHĀPARVAN (2), Ed. F. Edgerton; Fasc. 13–14; pp. LXVII + 517	14–8	12–0
Vol. III & IV–ĀRAṆYAKAPARVAN (3), Ed. V. S. Sukthankar; Fasc. 11–12; pp. XLII + 1111	20–8	18–0
Vol. V–VIRĀṬAPARVAN (4), Ed. Raghu Vira; Fasc. 8; pp. LX + 362	13–0	11–0
Vol. VI–UDYOGAPARVAN (5), Ed. S. K. De; Fasc. 9–10; pp. LIV + 739	22–0	19–4
Vol. VII–BHĪṢMAPARVAN (6), Ed. S. K. Belvalkar; Fasc. 15–16; pp. CICV + 802	20–8	18–0

VOLUMES IN PRESS OR IN PREPARATION

	Non-members Rs.	Members Rs.
Vol. X–KARṆAPARVAN (8), Ed. P. L. Vaidya; pt. 1, Fasc. 20, out	20–8	18–0
Vol. XIII–ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Rājadharma, Fasc. 18,19 out	42–0	37–0
Vol. XIV–ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar	14–0	11–0
Vol. XV–ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar	24–0	22–0
Vol. XVI–ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar	24–0	22–0
Vol. XII–SAUPTIKAPARVAN (10), Ed. H. D. Velankar and STRĪPARVAN (11), Ed. V. G. Paranjpe	10–0	9–0
Vol. VIII & IX–DROṆAPARVAN (7), Ed. S. K. De	36–0	32–0
Vol. XI–ŚALYAPARVAN (9), Ed. R. N. Dandekar	17–8	15–0
Vol. XVIII–ĀŚVAMEDHIKAPARVAN (14), Ed. R. D. Karmarkar	16–8	14–0
Vol. XVII–ANUŚĀSANAPARVAN (13)	32–0	28–0
Vol. XIX–ĀŚRAMAVĀSAPARVAN (15), MAUSALAPARVAN (16), MAHĀPRASTHĀNIKAPARVAN (17), and SVARGAPARVAN (18)	13–0	11–0
Vol. XX and XXI–PRATĪKA INDEX	23–8	20–12
* * * * * * * * *		
§ Vol. XXII and XXIII–HARIVAMŚA	32–0	28–0
§ Vol. XXIV–EPILOGUE	36–0	32–0

‡ *Bound Volumes at Rs. 3 to 6 extra each.*

RATES OF SUBSCRIPTION*

Kind of Binding	For Non-members		For Permanent Members	
	Advance Payment (i)	Deferred Payment (ii)	Advance Payment (iii)	Deferred Payment (iv)
Cloth	Rs. 425	Rs. 475	Rs. 375	Rs. 425
Paper	Rs. 350	Rs. 400	Rs. 300	Rs. 350

N. B.— Subscribers on the Deferred Payment plan have to deposit Rs. 25/- out of the price for registration of the order. —*Postage extra in all cases.*

* Parts not sold singly, except the Bhagavadgītā portions from Vol. VII: Price (Paper) Rs. 7–8.

† Concessions to trade at 20% on the deferred price (but at 12½% on the advance price) charged to non-members.

§ The two Harivaṁśa Volumes and the Volume of Epilogue fall outside the above set.

Published by the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona.

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya Sagar Press, 26–28, Kolbhat Street, Bombay.